מרכבת המשנה

פירוש למשנה תורת אל · חברו שר וגדול בישראל · דון יצחק אברבנאל · אב בתורה ולחכמות גואל · ראה ויתר ספיקות אל מי״שאל · וסת״רי אל״צפן באר הואל״

והוספנו והגדלנו מאשר היה לפנינו · מראה מקום הספיקות והיתירן · והתלמו׳ והמדרשי׳ · והפסוקי׳ · וספרי החכמות · ויתר הדברים · לכולם ציון הלא תשט באיזה פרק ודף״

גם שמנו אותותינו בכס אותות לדגליהם לגת סופו מוכיח על תחלתו באיכותו · כמות ענייני הספר · לכלם בשם יקרא״

וכי יודע כל סופר עמי כי אין צדיק בארץ ולא יחטא · לזאת עשינו לוח התיקונים · הלא המה שברי לוחות מונחים באחרון הספר · מהם יראה כל איש ויוכל · לתקן את אשר עותו המעתיקים · ולא ימצא בכל יגיענו עון אשר חטא :

ותהי כלות מלאכתנו בהעתק החדש הזה · תחת ממשלת האדון וויספסיאנו יר״ה :

פה בעיר סביוניטה

בבית הקצין והנדיב כמ״ר טוביה פואה יצ״ו שנת חמשת אלפים ושלש מאות ואחד עשר ליצירה כרלס קדם סיון :

על ידי השותפים יצ״ו :

אם שלמים וכן רבים יגעו למצא דברי חפץ וכתוב יושר ׳ והמה הכמים מחוכמים ׳ בעיניהם ראו ועל דרכיהם נגה אור
תורתם אומנתם ׳ אף חכמתם עמדה להם כי שמו אותותם אותות ׳ וכתוב בספר הרט אנוש למען יעמדו ימים רבים ׳ ואף
גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסו העמל והיגיעה להרבות סופרים הרבה אין קץ ׳ למען יהיה כל איש שורר בביתו
ובחומותיו לו יד ושם · מה הועילו חכמים בתקנתם ׳ יען וביען עונותיהם ועונות אבותינו סבלנו ׳ כי המו לנו כדי הצרות וצרות
צרותיהן אשר אין פוטרות אותנו בחליצה ׳ ונשתה כוס הקבעת כוס המת התרעלה ׳ גוענו כלנו אבדנו הנפש הרכוש ׳ כספינו
וזהבינו ׳ סופרינו וספרינו יצאונו ׳ לא נשאר בלתי אם גויתינו ׳ והיה הנותר מן הספרים והנכבדים הדם ׳ קדוש יאמר לחם ׳ לא יראו
ולא ימצאו ׳ רק לאחד מעיר ולשנים ממשפחה ׳ ואין אדם שליט ברוח רבים עתה מעמי הארץ המתיהרים ׳ וישביתו אותם ממלאכתם
אשר המה עושים ׳ קשר אמיץ לבלתי תת מהם למבקשים את נפשם לקחתם ׳ גם כי יתנום ׳ כגו״ם ירצו מחירם ׳ העשיר ירבה והדל לא
ימעיט מקנתו ׳ עד ירך לב הקונה ואזל לו ׳ אז יתחלל שם שמים ׳ כיכל דפריש לסבת רובא קא פריש ׳ בבדקם עד מקום שידן מגעת
והשאר יבטלו בלבם ׳ ודבר יי׳ יקר מאד ׳ לולא חשם צבאות הותיר לנו שריד במעט יתר הפליטה הנשארת להאיר על הארץ לחקוק
בעט ברזל ועופרת למען תוחזר העטרה ליושנה ומלאה הארץ דעה את יי׳ ׳ כמעט כסדום היינו ׳ ואמנם רבו עתה המתפרצים לפרוץ
עליהם פרץ ויראו ויבחרו להם חלקת החקיקה הספונה הזו ׳ ויש ביניהם יתרון כיתרון האור מן החשך לא ראי זה כראי זה ׳ כי ראיתי
מבני עליה והנה מעטים הם ׳ תחלת מחשבתם סוף המעשה ׳ כי יקנאו את קנאת המקום ׳ ורבנן ותלמידיהון וכל מאן דעסקין באורייתא
למען יהא זכות הרבים תלוי בהם וצדקתם עומדת לעד ׳ ויש אשר ישכון עליו ענן הקטורת להיות בע״ל בעמיו ׳ להחלו במעשה דב
הזה ׳ וכל עצמותיו האמרנה לאסוף כל יקר ולמלא ביתו ׳ בהא קא סליק ובהא קא נחית ׳ ולא שת לבו אף לזאת ׳ להוציא הוצאה לברר
אוכל מתוך הפסולת להסיר מבוכת הסופר ולתקן את אשר עותו ׳ כי רבו כמו רבו ׳ אשר באשרם כי יאשרו תאר והדר פני הכתיבה לא יישירו
עפעפיהם כי עוה הפשט ישונה ׳ ואורו מעליו חופשט ׳ והמדפים אז בציפיתו לחשתכר יצפה הכל ׳ כי ישתכר לצרור נקוב ׳ נגד אדים ואנשים
מלומדים מלחמתה של תורה ׳ ויש אשר תעבור עליו רוח שתי הקנאות ׳ קנאת המקום ׳ וקנאת הבע״ל ׳ יאחז בזה וגם מזה לא
ינח את ידו ׳ כמני היום אשר כל ימי גדלתי בין החכמים ולא מצאתי לגוף טוב ממלאכה כזו המחכמת את בעליה ׳ כי יפה תורה עם דרך
ארץ ׳ שביגיעת שניהם יגיע לשניהם בנתנם דעת לנפש ובריא אולם ׳ ואולם חי אני חצר השוה שבחם למצא חן ושכל טוב בעיני
אלדים ואדם ׳ הוא ׳ להוציא הכסף כאבנים ׳ כי המלאכה מרובה והפועלים ׳ והכלים מכלים שונים רבים מהכיל ׳ אשר לא נעשה כן לכל
מלאכה ׳ ואחריהם סופרים ומגיהים אין קץ לכל היגם ההולכים ׳ עם היותם נונשים אצים ׳ כי יבא העם לדרוש את שכרו אתו לפעולתו
אשר לפניו ׳ עד כי אדם עשוי למשמש בכיסו בכל שעה ׳ ואין כל קומץ משביע ׳ כאשר נסיתי במסה ׳ טרם הנעתי אל משקוף
התחלת ההתחלה קשו ׳ בכל זאת לא שב ידי ועודה נטויה על המזוזות את והב בכל עת ובכל שעה ׳ ודעה מזו כי אחרי היגיעה יגיע כולי האי
ואולי בנקל שגיאות מי יבין ׳ כידוע לאשר לקח אזנם שמץ מטיב המלאכה ׳ ועל כל קוץ וקוץ תילי תילים ׳ דמיתים לשגיאות אחרי ההנדסה
כי יכו לאלפים ולרבבות ׳ עד כי לא יתן המתעסק בזה שינה לעיניו ולעפעפיו תנומה ׳ באופן כי לא כל האנשים יתנו יקר לבא עליהן למגדול ועד
קטון ׳ כי יאמרו כאשר יאמרו המושלים לא מעוקצך ולא מדובשך ׳ ואמנם כספי וחשקי ׳ גדול מכספי חשנתי ׳ ועמי במחיצתי נאמן
רוח כאח לי כמ׳ יעקב כ״ץ י״ץ ׳ שמתי חק ומשפט להוציא מחשבתי מן הכח אל הפועל ׳ אחד המרבה ואחד הממעיט ׳ ויקר
מקרי כי יי׳ נתן את חני בעיני איש מלא רוח הכמה ׳ והריחו ביראת השם הנר״ אהרן אהרן החביב מפיסארו יז״יא ׳ למשכיני חסד יולי
אני עבדו קדא ויאמר קום לך למה זה אתה נופל על פניך חזק ותתחזק בעד עמינו ׳ כי אנכי אהיה עם פיך והוריתיך ׳ אהבני
ואהבתיו ׳ שמתיו לאיש שר ושופט עלי ׳ כי הביאני אל ביתו ויראני את כל בית נכותו ׳ שם נתן את דודיו לי בהראותו עושר כבוד
ספריו לא הניח דבר קטן וגדול אשר לא ברכני בו ׳ לא בצדקתי ׳ רק לרב טובו וחסדו ׳ ישלם אלדים כפעלו ׳ לא זו אף זו
כי הרכיבני במרכבת המשנה אשר לו בני עמו ׳ לקרא להם לעזרת יי׳ בגבורים ׳ בני ציון היקרים ׳ הה״ הקצין
כמ׳ טוביה פואה יז״יא ובני ביתו ׳ בקנאם קנאת המקום ׳ למען עשה להם שם כיום הזה להחיות עם רב ׳
אמרו לדבק טוב הוא ׳ וכל העם רוא׳ את הקולות יוצאים מפי החביב לאמר לי השמר פן וכו׳ ׳ לא
תעש כי יעבור על פני כל מום רע אשר לא כדת ׳ ואני לא נקראתי לבא לבד לחמר המלאכה
רק גם לצורת העיונית ׳ כי שניהם כאחד טובים ׳ ואנא קריינא דאיגרתא ׳ בהיותי
פרונקא אעיין במילי למען תושנה להיותה מילתא דדמיא עלי ׳ אז
אמרתי עת לעשות ליי׳ הפרו רכות הלבב ׳ הסרתי מסוכת העצלה
והיתה לבער ׳ פרץ גדרה והיתה למרמס ׳ לא נחתי ולא
שקטתי עד העמדנו המשכן על מכונו ׳ ויתר הכלי
הכננוס ׳ ואיש כלי מפצו בידו מאזני צדק
לעשות אהב ׳ ויי׳ נתן את חן הכתב
והמכת׳ בעיני העם ׳ אשר
כל רואים תחונה
מישרים ׳
גם
בנייר ודיו
דלא
מזדייף
אפתח ארובו׳ ידי ׳
והריקותי ברכה עד בלי
די בהגהה ויתר הדברים הראויות
לבא לבית המלאכה כפי מסת ידי ׳ תדד
שנתי מעיני ׳ לא יעצרני גשם ושלג וחורב ביום
וקרח בלילה ׳ ויהי נועם יי׳ אלדינו עלינו ׳ יצרף לנו
מחשבה למעש׳ ׳ כחפצו יצלח בידינו ׳ והיה לנו לצור מעוז ומחסה ׳
ויזכנו להדפיס ספרי׳ הרב׳ אין קץ ׳ כ״ד תעל׳ בלא ערני׳ יוסף בכ״ר יעקב הי״ד מפרואה ׃

אמר השר הישר דון יצחק אברבנאל זצ"ל

זה לי עשרי' שנה בימי בחרותי' בהיותי על אדמתי' בעיר לישבונה עיר ואם במלכות פורטוגאל אשר בקצה מלכות ספרד' מלאני לבי לשאל שאלה גדולה' כוללה ספר אלה הדברי' משנה התורה' אשר שם משה לפני בני ישראל' ואתנה אות' לפני כל יודעי דת ודין' וכן גדולי חכמי הארץ יושבי על מדין' והולכי נתיבות הטובות' וראשי הישיבות' וישיבו אותי דבר איש כאשר עם לבבו' בעטיו וניבו' וכי לא מתקו לי רגבי נחלי נהרי דרכיהם' דרכם ומחשבותיהם' חם לבי בקרבי' דברתי אל לבי' שא נא כליך' חותמך ופתילך' שבטך ומשענתך' וצודת לי ציד בהתר השאלה הזאת ועשה לי מטעמים' יחדו יהיו תמים' בפירוש הספר הזה' כי עת לעשות ליי' ותשורה להביא לאיש האלהים' רבן של נביאי' בהרחבת ביאור משנה תורתו' ולגלות לכל עדתו' עמיקתו ומסתרתו' ואת יקר תפארת גדולתו' יען וביען קצר מצע פרישתו' מהשתרע בדברי המפרשי' ישני' וגם חדשים' וכאשר התעסקתי במלאכת יי' ואת ימים אחרים' שבעתי נדודים' כי מצאוני האימי' ותולדות הימים' קפץ עלי רגז הזמן' ורשתו אשר טמן' וישבות המן' משמים נלחם הגלגל' וחמת המלך פורטוגאל' לקחת את נפשי זמם' ויקח את כל קניני עד תומם' ואמלטה רק אני בורח מכל מלכות קשטילייא ברב מקומה' כי יגורתי מפני האף והחימה' ובזה ספו תמו מן בלהו' כל ספרי' כי אחי ועמי וכל שכני סביבותי צרי' גם הם עלו ובאו בביתי ובבית מדרשי' ויקחו את ידידות נפשי' וגם מה שעשיתי בספר הזה נשבר או נשבה' ואל ידי לא בא' ולא ראיתיו עד הנה"

אחרי כן עשרה שנים' וישכון ישראל בטח בכל ארצות ספרד המונים המונים' שלוים ושקטים אוכלי' למעדנים' האמוני' עלי תולע ואין מכלים' העיר יי' רוח אשמדי ראש המחבלים' מלך עריץ המולך במלכיות ספרד מרוב אונים' וחסון הוא כאלונים' לגרש את כל היהודים מכל מחוזי ארצו גדולים וקטנים' וגם יד יי' היתה בם' להומם ולאבדם' אחריהם בכל עבר' השוד והשבר' והרעב והדבר' ובים וביבשה' תבסמו בושה' ברא יי' חדשה' ובחסר כל נפשם יבשה' וישליכם אל ארץ אחרת' בגוי לא ישמעו לשונו צרעת ממארת' ביום הזה ואני בתוך הגולה' ברוב חלחלה' באתי לנאפוליש העיר הגדולה עד למעלה' גם שם לא הונח לנו' כי שרק יי' לזבוב מלך צרפת אשר כלנו' ואשר רמה לנו' ונשא נס לגוים הגוי המר והנמהר הצורר אותנו' ויעלו על הארץ ויכבשוה' ובשצף קצף משלו בה ויעבטוה' לא עמד איש בפניהם ועם לא יחרדו' כי כלם מרדו במלכם הזקנים קמו עמדו' ובגד בוגדים בגדו' וכי רבו עבדים המתפרצים' ובמושב לצים' בראש כל חוצות לקמצים' קמו לבלע נחלת יי' בני ציון היקרים' עניים ועשירים' מלאים וחסרים' חשך אורם וקדר שמשם הוכו בסנורים' צלמות ולא סדרים' ושממה כמהפכת זרים' ישליו אהלים לשודדים' נתנו למשסה יעקב ויאכלו את ישראל בכל פה ויתנו אותם עניים מרודי' קרועי בגדים' נעים ונדים' והנשים תשגלנה גם מזרים' בניהם ובנותיהם הלכו שבי לשפחות ולעבדים' איש הישר בעיניו יעשה' והיתה עדת יי' כצאן אשר אין להם רועה' ורבים מעמי הארץ המתיהדים' מאמות מות מפני חרדות חלפו תורות עברו חק' וגם מהם שפכו דמם כמים ובחכי איש נדודים' ויותר מהמה נשבר לבי בקרבי על היהודים המרודים' כי נכנסו באניות אנשי' ונשי' עוללי טפוחים' ובכל אניה ואניה' היתה תאניה ואניה' מכרו אותם לשבאים' והמלחים נעשו קוצים כסוחים' צנית פחים' ורובם יצאו מכללי הדת ובשבי ובבזה הלכו נדחים' לא ידם נגעה בנו רהבים וחברי גנבים' כי יי' הוגה' על רוב פשעי' עדתו לשסותה בה' הרחוקים והקרובים' ורעים אהובים' היו לה לאויבים'

קול יי' על המים מי אפסים לשטוף על פתחי נדיבים' ולהמטיר על שלמים וכן רבים' חצים שנונים מחצצים בין משאבים' אל הכבוד הרעים מרקיעים' על נדיבים ושועים' ורמי הקומה גדועים"

קול יי' וחרבו שלופה' אכלה ומדקה ומחצה וחלפה' אל עמו ואל חסידיו הדרי' מימי קדם קדמתה בארץ הזאת ארץ עיפה"

קול יי' שובר ארזים' וישראל לבוזזים' בארץ נכריה שפלים ונבזים' המה הגבורים מארצם יצאו גרושים' לא שכחו שם אלהיהם בכל צרתם כלם קדושים' הלכו מדחי אל דחי מרעה אל רעה שלש שנים יהיו לכם ערלים מושלים' חומסים ונהלים' ואוספה אסיפה אל בור בארץ הלזו' וכאשר חשבו כי ירחיב יי' להם ושב ורפא' אחותם זלעפה' כי הנה השם עושה חזיזים וכידו רצפה' שלח אש בעצמותם ונשרפה לשרפה' גם בי התאנף יי' על עוני' לא השיב ידו מבלע ויגזלו אנשי הארץ את כל קניני' ויבא רזון במשמני' ויהפכו לינון כל ששוני' כי רבות אנחותי' וכי ראיתי כעם אויב אנור וכל מחשבותם להרוג ולאבד או להעביר על התורה כל אשר בשם ישראל יכנה' רצע יי' את אזני במרצע' לצאת מתוך ההפכה הולך ונוסע' ונכנסתי באניה בלב ים ובחמלת יי' עלי באתי לאי קרפו' ואשב פה' והנה הקרה יי' אלהים לפני מה שעשיתי בפירוש הספר הזה' ונפשי צהלה ושמחה החזיקה בו ונשקה לו' ותאמר אוסיפה נא כגדלו והילו' כהנה מבלי לו' כי מעט אשר היה כמפעלו' ועתה יסבהו צללים צאלים צללו'

והנני מסדר ראשונה אשר העירני בפירושו ותשובתי עליה ואומר

שאלתי ובקשתי אם משנה התורה אשר שם משה לפני בני ישראל' רצוני לומר ספר אלה הדברי' היה מאת יי' מן השמים' והדברים אשר היו בו משה אמרם מפי הגבורה' כיתר דברי התורה מבראשית עד לעיני כל ישראל' אלו ואלו דברי אלהים חיים מבלי היות בהם שנוי וחלוף' או אם ספר משנה התורה הזה אמרו משה מעצמו חברו ואמרו כמבאר מה שהבין מהכונה האלהית בביאור המצות וכמו שאמר הכתוב הואיל משה באר את התורה הזאת כדרך יודעי דעת ומביני מדע שיבארו על ספר כל הדבר הקשה דברים שכסה אותו עתיק יומין'

ואם החזקנו בדעת הראשון שכל דברי התורה עד תומם' יי' דבר ויקרא ארץ וכלם נתנו מרועה אחד ומשה כתב אותם על הספר בדיו'

הנה התחייבו לזה ג׳ ספקות:

האחד בצורך השנות הדברים אם היה הנותן אחד ׳ ואם באו בדרך ביאור למה ההם תורה בלמודו בראשונה ׳ עד שהוצרך אחר כך לבארו ׳ ואיך מחבר יסתום דבריו ויבאר את עצמו ׳

השני למה ארבע החומשים הראשונים באו בלשון נסתר בשלישי המדבר ׳ וספר אלה הדברים כתב משה בלשון המדבר בעדו עד פרשת וילך משה שחזר לדבר בלשון נסתר כבראשונה׳ ודברי הא׳ ית׳ איך יחסם משה לעצמו ׳

הג׳ אם הדברי׳ כלם הם דברי א׳ חי מה ענינם מאמר׳ ז״ל קללו׳ שבת״כ בלשו׳ רבי׳ אמורו׳ ומשה מפי הגבור׳ אמרן וקללות שבמשנה תור׳ בלשון יחיד אמורו׳ שאמרן משה מעצמו כי זה יורה שלא היו הקללות שבאו בספר ההוא מפי הגבורה ׳ מגי׳ה סוף כני הג״ר דף ל״ה

הנה ספקות האלה מתחייבים לדעת הראשון:

ואם החזקנו בדעת השני שספר אלה הדברים ארוננו משה הברו כמבאר את המצות ומגיד מראשית אחרית הדברים אשר יקרו אל בניהם אחריהם ׳

הנה יתחייבו לזה גם כן ד׳ ספקות

האחד׳ איך בא ספר כתבו משה מעצמו בתוך ספרי הא׳ רים ויהיה תחלת הדברים מפי האל באמרו אלה הדברי׳ אשר דבר משה וכו׳ ומוילך עד הסוף ג״כ ׳ ובאמצעותם יבאו דברים שאינם מפי הגבורה ׳ ודבר זה זר מאד ׳

הב׳ למה כתוך דברי משה המדבר בעדו באו דברים בלשון נסתר ׳ וזאת התורה אשר שם משה ׳ אלה העדות וכו׳ דברים ד׳ סס

אז יבדיל משה וכו׳ ׳ ואם היה עדות בדבר יהיה משה ע״ה הוא העד הוא הדיין הוא הבעל דין ׳ גס

הג׳ אם הספר הזה אמרו משה מעצמו איך באו בו מצות רבות אשר לא נזכרו עדיין והם כפי הנראה מחודשות והיא אם כן תורה חדשה לא ביאור אליה ׳

הד׳ אם היו הדברים דברי משה בספר הזה׳ אם כן איך אמרו רז״ל בפ׳ חלק האומר כל התורה מן השמים חוץ מפסוק דף נט

אחד שאמרו משה מעצמו הוא בכלל כי דבר ה׳ בזה ׳ ואין ספק שכח מאמרם הוא׳ בכל התורה עד לעיני כל ישרא׳

עד כאן יתום הש״לה ׳

והנראה בזה מן דברי הרב הקדוש הרמב״ן ז״ל בפתיחת פירושו אל ספר זה ׳ שכוון משה ארונינו בו שלשה כוונות ׳ דף קי״ג

הכונה הראשונה ׳ להוכיח את העם ולהזכיר להם עונותיהם כמה ימרוהו במדבר וכמה התנהג עמהם במדת הרחמי׳ ׳

והכונה השנית היתה לזכור להם לישראל המצות המחודשות שלא נכתבו בספרים הקודמים וכבר נאמרו לו למשה בהר סיני בשנה הראשונה ולא צוה לישרא׳ עליה׳ ערנה ׳

והכונה השלישי׳ ית׳ להגיד א׳ באי הארץ המצות אשר נכתבו בספרים הראשוני׳ ועשרת הדברי׳ אם להוסיף במקצתן ביאור ׳ ואם להזהיר את ישרא׳ ברב אזהרות להפחידן אע״פי שלא יהיה בהם ביאור ׳ ובעבור שרובם לא היו במעמד הר סיני כשנתנו המצות הוצרך להשמיעם אליהם עתה ׳

ועם היות דבריו הם דברים נכונים דברי נחומים ׳ ראיתי אני בהם הולשה רבה׳ אם בענין התוכחות שכת׳ שהיתה הכונה הראשונ׳ בהם בספר הזה לפי שלא באו התוכחו׳ בסדר המעשים׳ ואמנם הלא תראה שכתב בספר אלה הדברי׳ ענין המרגלי׳ ומעשה העגל וזכרו אחרי כן בפרש׳ עקב׳ דברים ט

ואם היתה כונתו להוכיח היה מתחיל במעשה העגל כי הוא הקודם גם החמור בחטאו׳ גם כי לא זכר המא׳ המתאוננים׳ ורוב׳ דבור העם במש׳ גם כי באו בתוך התוכחו׳ עניני׳ שאין בענינ׳ דבר תוכחה כמנוי השופטים ׳ וצו׳ תצ׳ר את אדום ואת עמון דברים ז׳ גם ב׳

ואת מואב ודברי׳ אחרי׳ ׳ ועוד שאם באו התוכחות כונה בפני עצמה ׳ והמצות כונה בפני עצמה׳ היה ראוי שיזכור תחלה התוכחות בלן ואח״כ המצות ׳ והוא לא כן עשה כי בסדר אלה הדברי׳ הביא קצת מהתוכחות׳ ובסדר ראה אנכי חזר לענין גם י״א

המצות׳ ודרי׳ שבאו הדברים בערבוביא ׳ וכל זה ממה שיורה שענין התוכחה לא בא הנה מכוון לעצמו ר״ל להוכיחם ׳

ואמנם החלק האחר מהמצו׳ המחודשו׳ יש עליו ספק עצום ׳ והוא אם היה שמרע״ה קבל בסיני המצות כלם כללידם ופרטידם ודקדוקידם כמו שהביאו רז״ל בהר״ב׳ מקומו׳ למה לא נכתבו בספרי הראשוני׳ לא בביאור אלו נאמרין דף ל״ז

ולא ברמז כשאר המצות ושתק משה מהם ׳ ואחר עבור לט׳ וזבחי׳ כר׳ ד׳ דף קי״ט

שנה לקבלהם אז הזכירם לבני ישרא׳ ׳ והיא באמת קושיא ות״כ רים כהר סיני

מופלגת׳ ׳ וכבר חתר הרמ״בן להשיב לזה באמרו במקום הנז׳ דף נג עמוד ג

דלילא נכתבו המצות בספרים הראשונים שידבר עם יוצאי בהקדמתו לדברים

מצרים כי אולי לא נהגו באותן המצות רק בארץ אע״פי שהן דף קכ״ב עמוד א׳

חובת הגוף ׳ כאשר בא בעניין הנסכי׳ או מפני שאינן הדירו׳ לא הזכירן רק לבאי ונוחלי הארץ ע״כ ׳ ואין טענותיו מספיקו׳ אם הראשונ׳ והוא כי בא כמתנבא מסתפק בנבואתו באמרו אולי כי לא נהגו ׳ וא׳ת היה כן שהיו׳ המחודשו׳ הא׳לה לא נהגו בהם עד באם לארץ כמשפט מצות הנסכים׳ היה להם לרז״ל לפרט המשפט הזה בתלמוד כמו שבארוהו בנסכי׳ במקומו׳ פ״ק דקידושין דף ל״ז

דבים ׳ ועוד כי הנסכים עצמם לא נהגו בהם עד שנכנסו ובמנחות בבמ׳ מקומו׳

לארץ והנה נכתבו בפרש׳ שלח לך ולמה לא נכתבו שמה ג״כ במדבר טו

אלה המצות המחודשו׳ אע״פ שלא ינהגו בהם עד באם לארץ ׳ וכמה מהמצות היו שלא נהגו בהם עד באם שהם חובת קרקע כשמטת קרקע וערלה והולתם אשר נכתבו בספרים שמות כג וויקרא׳ כה

הראשונים ׳ וקריאת דרור לעבדים ביובל שהם חובת הגוף גם יט וכג

ולא נהגו בה עד באם לארץ ונכתבו בספר ויקרא ׳ והכנה כה

השנית שזכר הרב והיא אמרו או מפני שאינם תדירות גם זו בלתי צודקת׳ לפי שהיובל והשמיט׳ והולתם הרבה שאינן תדירות ונזכרו בספרים הראשונים׳ ומן המצות החדשות לדעתו שבאו בספרי הנה׳ רבות מהם תדירות׳ כמו לא יבא דברים כג

עמוני ולא תתעב אדומי וכי תשה משאת מאום׳ ולא תהיה גם גס כד גס כג

קדשה והולתם ׳ ולמה לא נזכרו עם הראשונות ׳

וכבר חשב חכם מחכמי הדור ׳ שרצה השי׳ שיהיו מצות מחודשות בכל אחד מחמשה חומשי תורה ׳ ולזה נזכרו בזה הספר המצות המחודשות הא׳לה ׳ ולא נזכרו קודם לזה׳ אבל זה הוא דרש חלושה ואין ראוי לקבלה׳ ועוד כי אם היו כאן מצות מחודשות ׳ איך לא נאמר בהם וידבר יי׳ א׳ משה וגו׳ כמו שנאמר בשאר המצות אשר בספרים הראשונים כלם איש לא נעדר ׳ וכבר הרגיש הרמבן בספק הזה׳ ואמ׳ שלפי שהמצות המחודשות הא׳לה בהקדמתו לדברי׳

לא קבלם עתה בעת שאמרם כי כבר קבלם מסיני לכן לא דף קכ״ב עמוד ז׳

אמ׳ בהם הדבור ׳ והיא באמת טענה בטלה כי לא יאמר הכתוב וידבר יי׳ א׳ משה להורות על הזמן כי אם להורות על העניין ׳ ר״ל שאותה המצוה נאמרה לו מפי הגבורה ושהיא א׳רית ומה לנו אם קבלה עתה או אם כשכב׳ קבלה קודם לכן

הנה

הנה כשיאמר אותה לעם היה ראוי שתעיד התורה שקבלה מהשם · ולא שיאמר משה המצות כמדבר בעדו וכאלו הוא יצוה אותם מעצמו · וכבר בא בכתוב בדברי׳ זמן הדבור (ויקרא יו במדבר א) באמרו וידבר יי׳ אל משה אחרי מות שני בני אהרן · וידבר יי׳ אל משה במדבר סיני בשנה השנית לצאתם מארץ (דברים י) מצרים בחדש וגו׳ · וכן אמר בעת ההיא אמר יי׳ אלי פסל לך׳ והוא ממה שבאר שכאשר רצה התור׳ לרמוז זמן הדבור לסבה מן הסבו׳ שלא נסתפק עם הדבור לבד כי אם ברמיזת הזמן בביאור שהוא דבר בפני עצמו · ואין זה ענין שבא וידבר יי׳ אל משה כי אם שהמצוה ההיא אלהית · ואיך יאמר (בהקדמתו לדברים דף קכב עמוד א) הרב שבעבור שלא אמרם מיד כשקבלם לא נאמר בהם וידבר יי׳ אל משה וכו׳ · כי הנה בפרשת מסעי שהיה כבר (במדבר לג לד לה) בשנת הארבעים תמצא ה׳ דברים · והנה כל המצות ההם לדעתו נאמרו בסיני ולא אמר אותם כ״א אחר כך לט׳ שנה ולא נמנע מפני זה לאמר בהם וידבר יי׳ אל משה לאמר דבר אל בני ישראל וגו׳ · וזה כלו הוא ממה שיורה שאין ראוי לקבל שיבאו בספר הזה מצות מחודשות שלא נאמרו בספרים הראשונים ·

ואמנם הכונה השלישית שזכר הרב בספר הזה · והיא (בהקדמתו לדברים דף קכב עמוד א) לבאר ולהשמיע לישראל המצות שכבר נאמרו בספרים הראשונים אם לתכלית הביאור ואם להוסיף להזהירם עליהם · ולפי שלא שמעו אותם בסיני גם זאת לא ישרוה בעיני · לפי שלדבריו היה ראוי שיזכיר המצות כלם כי בכלם צריכ׳ האזהרה ולא שמעו אותם בסיני ואתה תמצא שזכר מהם והשמיט מהם · כי לא זכר מצות הקרבנות והטהרות ובכלל כל ת״כ ולא מצות הירושות ולא סדר דיני (דברים טו) משפטי׳ רובם · וזכר השמטה ולא זכר היובל · ומהשמטה זכר שמטת כספים ולא זכר שמטת קרקעות · וממועדי יי׳ (פס ה) זכר חג הפסח וחג השבועות וחג הסוכות ולא זכר יום השבת ולא יום תרוע׳ ולא י״ה · ובחג הסוכות זכר עניין הלולב׳ ובענין (פס יד) המעשרות זכר מעשר שני ומעשר עני · ולא זכר מעשר ראשון ולא חלה · ולא מצות מילה ושאר המצות · אתה תראה בספ׳ אלה הדברי׳ שהתחיל מרע״ה ספורו מסוף המעמד הנבחר באמרו יי׳ אלקנו דבר אלינו בחורב לאמר · ואחר כך בפרשת (פס ה) ואתחנן זכר המעמד מראשיתו · הלא היה ראוי שיספרהו כסדר מראש ועד סוף · גם תראה באותו סדר אלה הדברים זכר מסעם מהר יי׳ ומנוי השופטים וענין המרגלים ושלא נלחמו עם אדום ומואב ועמון · ומיד זכר מלחמת סחון ועוג והשלים הספור כלו עד שנת הארבעי׳ · ואחר כך בשאר הפרשיות חזר לספר הדברי׳ שקדמו אליו · וזה פעל חכם משה איש האלקים אם לא לתכלית וצורך הכרחי ·

והתבאר מהכונת מפרשי התורה איך לא סערו על זה ואיך יעלה על לב איש יודע דעת שיהיה זה כלו כהזדמן או מכחה ולא בכונה מאתו ע״ה ובביאור הפרשיות כע״ה אעיר על כל אחד ואחד מהספקות במקומו

ומה שראיתי אני בתשובת כל זה · הוא · שלא היתה כונת אדוננו משה בספר הזה להוכיח ישראל · ושלא דבר אליהם בספר הזה מצות מחודשות שלא באו בספרי׳ הראשוני׳ ושלא כוון לזכור להם המצות שכבר נמצאו בהם לתכלית האזהרה או בעבור שלא שמעו אותם בסיני אבל שהיתה כונתו בלבד לבאר התורה והמצות אותם שהיו צריכות ביאור וכמו שאמר הואיל משה באר את התורה הזאת · כי זה בלבד היה תכליתו לא דבר אחר · והאמנתי · שלא בא בספר הזה שום מצוה שאתה אם תחפשנה ככסף לא תמצא אותה בספרי׳ הראשוני׳ אם בביאור ואם ברמז וקיצור ומאותם המצות שכבר זכר לישראל המבוארות כראוי בספרי׳ הראשוני׳ הניחם כאשר הם ולא הוסיף עליהם ביאור · ולכן לא נזכרו בספר הזה אמנם האותות שנזכרו ברמז או בקיצור · ראה ע״ה שבהיותו חי הוא היה מבאר אותם · אבל בשעת מותו יצטרכו לפירוש וביאור · ולכן הוצרך להביאם בספר הזה כדי לבארם לא לתכלית אחר · ולפי שבעניין המצות ושכרם היה אפשר שיתחדשו לשומעים ספקות מפאת מה ששמעו שקרה לאבותיהם במדבר · הוצרך המלמד להועיל ע״ה לספר להם דברי׳ ההם · לא להוכיח לבני׳ על מה שעשו אבותיהם כי היה זה באמת פועל בטל · כי אם להגיד להם תכן הענין ותעלומו׳ חכמה כי אם כפי צורך הענין הנדר׳ שמה ולהתיר מהם כל ספק · ולכן לא באו התוכחות כסדר זמנם · ולא באו בספר הזה מצוה מן המצות שלא נמצא זכרונה בקצור בספרי׳ הראשוני׳ · ובאתה כאן כדי לבארה · ולא באה ג״כ מצוה כמו שהיא מבלתי שיהיה בה חדוש ותוספת ביאור · וכמו שאעיר כל זה בכל מצוה ומצוה בפרט בהגיעי אליה בע״ה · ובעבור זה נזכרו תוכחות מה ולא נזכרו תוכחות אחרות ובאו שלא כסדר קורותם כ״א כפי צורך הספור · ונזכרו המצות שלא התבארו בשלמותם ולא נזכרו המצות שהיו מבוארות די ספוקם במקומותיהם · ולא נאמר במצוה מאלה וידבר יי׳ אל משה · לפי שאין כאן מצוה מחודשת · ולא נתעכב משה עם המצות ארבעים שנה ·

ובזה הותרו הספקות לפי הערות נגד הרמב״ן כלם ·

האמנם ענין הספר הזה ואמתתו · הוא שמרע״ה אמר הדברים האלה וביאר המצות שנזכרו פה לישראל לצורך פרידתו ורצה הקב״ה אחרי שהשלי׳ לאמרם לישראל שיכתב בספר התורה כל זה כפי מה שאמרו משה ואולי יוסיף בהם הגבור טעמי׳ ודברי׳ בזמן הכתיבה הנה א״כ שאמירת הדברי׳ האלה לישראל היו ממרע״ה לא היתה כתיבת בספר התורה ממנו · כי הנה לא כתב הוא ע״ה אותם הדברים מעצמו · כי איך יכתוב דבר מעצמו בתורת האלקים אבל כתיבת זה כלו היה מפי הגבורה ככל דברי התורה כי הכתי׳ הקב״ה על ידו וישרו בעיניו דברי הציר הנאמן · ולכן אמרם למשה וסדר כתיבתם על ידו והוא מפי הגבורה כתבם לא מפי עצמו · ועל זה אמרו במסכ׳ ב״ב פ״ק על שמנה פסוקי׳ (דף טו) מן וימת משה עד סוף התורה שכל התורה הקב״ה אומ׳ ומשה אומר וכותב ואותם הח׳ פסוקים היה הקב״ה אומר ומשה כותב בדמע וכמו שאפרש במקומו · הנה שכל התורה כלה ובכללה ספר אלה הדברי׳ · היה הקב״ה אומר ומשה כותב מה ששמע וקבל׳ · וכבר למדנו זה הרמב״ן בהקדמתו (דף קכב עמוד) לפיר׳ התורה וז״ל · לא כתב מרע״ה את התורה כמדבר בעד עצמו וכנביאי׳ שמזכירי׳ עצמם · כמו שנ׳ ביחזקאל ויהי דבר יי׳ אלי לאמר · וכן בירמיהו · אבל מרע״ה כתב כשלישי המדבר ולא יקשה עליך עניין משנה תורה שמדבר בעד עצמו ואתחנן אל יי׳ ואתפלל אל יי׳ כי תחלת הספר הזה אלה (דברים ג פס ט) הדברי׳ אשר דבר משה וגו׳ · והנה הוא כמספר דברי׳ בשם אמרם עד כאן העיר וכוון החכם על הכונה שזכרתי ·

ועם זה נשיב לשאלה שהקדמתי בראשונה · ונאמר שכל דברי ספר משנה התורה הזה עם היות שמרע״ה אמרם כשדבר לישראל · הנה היתה כתיבתם מפי הגבורה ולא היתה כתיבתם ממשה עצמו ר״ל מדעתו בלי צווי ומאמר אלקי · כ״א כנבואתו ביתר דברי התורה כלם ואין ספק עוד מהיותו ביאור שהנה עשאו משה מעצמו

כשדבר אל העם וכתב אותו כדבר יי' ובמלות האדיות אשר
שמע ממנו יתעלה' והנה ד' החומשים הראשונים בלשון
שלישי' והספר הזה בלשון עצמו לפי שהוא כפור אלדי'
ממה שאמ' משה ולכן נכתבו מלשונו' הלא תראה שנכתבו
שמות ה בתורה דברי פרעה בלשונו לא ידעתי את יי' וגם ישראל לא
במדבר כג כד כה אשלח' יי' הצדיק ואני ועמי הרשעים' ודבר בלק' ודבר
שם כט בלעם בלשונותם מדברים בעצמם' ודבר משה שאמר
שמות ג שם ד לש' בשליחותו מי אנכי כי אלך אל פרעה' והן לא יאמינו
לי וגו' ושאר המאמרים בלשון עצמו ועם כל הנה כתיבתם
בתורה היה פעל אלהי שהש' אמר למשה כתוב כך וכך מלה
במלה יעיד ויספר אותם הדברים שנאמרו באותו לשון'
כן היה הענין בספר הזה' ולכן בא בתחלתו אלה הדברי' אשר
דבר משה אל כל ישראל כי הוא עדות הנבורה שייעיד ויצוה
דברים ד לכתבם כך ואמר בפרשת ואתחנן וזאת התורה אשר שם
שם שם משה וגו' אלה העדות והחוקים וגו' אז יבדיל משה' שיעיד
שם לד שם לא על דבריו ועל מעשיו' ובסוף התורה וילך משה' ויעל
משה' לפי שהיו אלו ואלו כלם דברי הנבורה' עם היות
שזכרה דברי משה' כמו שזכרתי מלשונו' ולכן היה הספר
הזה מכלל ספרי האלקים כשאר הספרים בעצמם' והאומר
שפסוק מהם משה כתבו מעצמו הרי הוא בכלל כי דבר יי'
גילה פר' בני העיר בזה' לפי שהכתיבה מהש' היתה לא ממשה' וזהו אמרם
דף לא ז"ל קללות שבמשנה תורה משה אמרם מעצמו' לא אמרו
משה כתבם' כ"א משה אמרם' להגיד שהוא כשדבר אל
ישראל אמרם אליהם האמנם כתיבתם בתורה היתה אלהית'
וכן תפלת משה על העגל משה אמרה מעצמו כשהתפלל
שמות לב כי לא צוה עליה מפי הנבורה' אלא בהפך' באמרו הניחה
שם ד לי' והפצרו בשליחותו באמרו שלח נא ביד תשלח לא
שם ב צוהו הש' עליו' אבל חרה אפו עליו' ובמאמר משה ויאמר
לרשע למה תכה רעך' לא היה מפי הנבורה כי לא היה
עדיין נביא ורבים בזה' האמנם כתיבת כל זה בתורה מפי
הנבורה כשאר דברי התורה' והאומר שפסוק אחד מאלה
משה אמרו מעצמו' ר"ל בכתיבת התורה שהוא כתבו מבלי
שיאמרהו הש' אליו הוא בכלל כי דבר יי' בזה'

לג פר' בני העיר **והנה נשאר** לספק על אמרם הקללות שבמשנה
דף לא תורה משה אמרם מעצמו מה שאמר
דברים כט הכתוב עליהם אלה דברי הברית אשר צוה יי' את משה לכרות
את בני ישראל בארץ מואב' שיראה מבואר מזה הכתוב
שאותם הקללות לא אמרם משה מעצמו כ"א בצווי הש'
דרשו לבקקתי דף שיצווה עליהם' והרמב"ן כתב שמשה מעצמו אמרם כי
קו עמוד ב הנבורה עשתה משה שליח בינו ובין ישראל' ולפי דבריו
לא יהיה הפרש בין הקללות הראשונות לאחרונות כי אם
בלשון האומר שהקללות שבת"כ נאמרו בע"ה הש ס"ואם לא
ויק כו שם שם תשמעו לי' והכתי אתכם' ואף אני וכן כלם' אמנם הקללות
דברים כח שבמשנה תורה משה אמרם בלשון עצמו' אם לא תשמע
שם שם בקול יי' אלקיך' יככה יי' ישא יי' עליך' שהיה אומ' משה אותם'
אבל כשליח הע"ה אשר שלחו' אמרם'

ואין זה מספיק להתר הספק הזה לפי שאם משה בצווי
הש' אמרם' עדיין יקשה ולמה לא אמרם
משה בשם האלדים' כשאר דבריו' ולמה אמרם בלשון
עצמו' ואם הרב יאמר בקללות' זה לא ידעתי למה לא
אמר במצות כלם שבאו בספר הזה' ואמרו שהוא מודה
שמשה אמרם' איך לא יודה זה ג"כ בקללות' שהכל בא
בלשון אחד' ובכלם היה שליח מהש''

ואפשר לומר שהש' צוה למרע"ה דרך כלל שאתרה

ביאור המצות יכרות ברית עם ישראל ברכות וקללות' האמנם
לא צוהו על פרטיות הברכות והקללות' ועל הצווי הכולל
דברים כט ההוא אמר הכתוב אלה דברי הברית אשר צוה יי' את משה
לכרות את בני ישראל ר"ל שצוה הש' אותו שיכרות ברית
בדרך הכלל לא זולת זה' ולכן לא אמ' אלה דברי הברית אשר
דבר יי' אל משה לכרות את בני ישראל' או אשר נתן יי' בינו
ובין בני ישראל כמו שאמ' בראשונות' לפי שלא היה פרטיות
הדברי' ממנו ית' ושמשה סדר הדברים בעצמיותם' ויהיותו
המסדר בהם אמרם בלשון עצמו' ולכן אמרו שמשה אמרם
בפירושו לבקקתי דף מפי עצמו' ואפשר שלזה עצמו כוון הרמב"ן בעצמו באמרו
קו עמוד ב שעשאו הקב"ה למשה שליח' ואלמלא כן גם בראשונות
נעשה שליח' כי ישראל מפי משה שמעו אותם' ואמ' בהם
ויקרא כו הכתוב אשר נתן יי' בינו ובין בני ישראל' וגם בכל התורה
נעשה משה שלוחו' אבל שאר דברי התורה אמרם משה
באותם המלות ששמע וקבל מפי הש' מבלי תוספת ולא
חסרון' כאמרו אלה הדברים אשר דבר משה אל בני ישראל
ש"ל לא פחות ולא יותר' וקללות האלה לא היה כן
כי משה סדר בהם הדברים' ובהגיעי לביאורם אוכיח
שמרע"ה ביאר בקללות האלה על הראשונות כמו שביאר
במצות' וכבר עלה על דעתי שהקללות לא נקראו ברית כי
אם יעודי העונשים' והברכות יעודי יי' ושלא אמר הכתוב
דברים כט אלה דברי הברית אשר צוה יי' את משה לכרת את בני ישראל
שם כח בארץ מואב על הקללות שנזכרו בסדר והיה כי תבא' כ"א
שם כט על הברית שנזכר מיד בפרשת אתם נצבים'

ובהגיעי לשם בעזהי' אפרש זה ואוכיח אותו כאשר היטב:

והכלל העולה מכל דברי אלהי הוא' שהספר
המקודש הזה בכללו ובכל
חלקיו הוא מפי הקב"ה שצוה הש' בכתיבתו מלה במלה
כשאר חלקי התורה'

ואחרי הודיע אלקים אותך את כל זאת' הנה
אנכי בא אליך לבאר פרשיותיו' ואסדר
בתחלת כל אחד מהסדרים הספקות אשר יפלו כפי הסברא
הראשונה בכתובים' כדי שהם יעירו ויעוררו את אהבת
העיון עד שיחפץ השכל הטוב למצא דברי הפץ וכתוב
יושר' ועם ביאור הכתובים יותרו הספקות ההם' ובדרושים
הנכללים בכתובים ארחיב הדבור כדי לחדש בהם דברים לא
שערו הראשונים'

והשם פה לאדם' לשון מדברת גדולות יתן לראשי
לוית חן ושכל טוב' באמרי אמת ויורני
בדרכיו במעגלי יושר וצדק כל אכשל' ומחטא בשפתי
יי' שמרה לפי' ובסוף פרשת וזאת
הברכה אביא עשרה מאמרות
בנבואת משה רבינו
ע"ה יקרי הערך
והעיון'

ומהאל אשאל עזר ועזרני במעשי אלה ויורני בדרכיו וזה כעזרתו
הקלו לעשות:

סדר ואלה הדברים

ואמנם הספקות אשר יפלו בסדר הזה כפי
העיון הפשוט בכתובי' וכפי הבנתם
הראשונה ' ובמה שאמרו בהם
המפרשים ' הלא הם ארבעה עשר ספקות "
הספק הראשון ' בפסוק אלה הדברי' אשר דבר משה אל
כל ישראל בעבר הירדן במדבר בערבה מול סוף
ונו' והוא כי אי אפשר שנאמ' שאלה הדברי' אשר זכר משה
בספר הזה אמרן לישראל באותם המקומות שזכר ' כי הנה
דבורו זה היה בשנת הארבעים בהיותם בערבות מואב כמו
שיבאר הכתו' אחר זה' ואיך אמ' אם כן שדבר אותם במקומו'
ההם' והנה רש"י ז"ל בפירושו נמשך בזה אחר דעת המתרגם ' — בפירושו הפסוק
והוא בעצמו דעת רז"ל בספרי ובספר אלה הדברי' רבה שאמרו — בספר ראשון מהספר'
כאן אלה הדברים לא אמרו על דברי הספר הזה שיזכיר אח"כ' — דף כט עמוד א'
אבל הם תוכחות שהוכיח ישראל על עונותם ולכבודם לא — דף קכה עמוד א'
רצה לגלותם והזכירם ברמז ' בזכרו אותם המקומות אשר
בשכבר חטאו בהם ' ונמשך ג"כ עמו רלב"ג " — בפירושו לפרשה
ויקשה אליהם מאד' אכ"ל למה זכר העונות ההם בבלבול
שלא על הסדר' ולמה הניח עון העגל עד לסוף
באמרו ודי זהב בהיותו הוא ראשון בזמן' ולמה הביא התוכח'
הזאת בזולת מקומה בהקדמת דברי הספר ' וגם למה הביא
אותם ברמז ' אחרי שבפרשיו' הנמשכות יזכור אותם העונו'
בפירוש וגלוי רב ' אמנם הראב"ע פי' אלה הדברי' על המצות — בפירושו לפרשה
שנכתבו מפרשת ראה עד הסוף ' ואמר שמדבר וערב' ותפל
ולבן וחצרות ודי זהב ' הם כלם שמות מקומות שלא נזכרו
באלה מסעי' או שנכתבו בשמות אחרי' ' והרמב"ן ג"כ פירש — בפירושו הפרש' דף
אלה הדברים על המצות' אם לא ששם התחלתם בפרשת — קכב עמוד ב
ואתחנן בי' הדברות וכו' ' והפסוק לא יסבול פירושם' כי הנה
אמרו אלה הדברים הוא זולת אמרו אלה העדות והחקים — דברים ד
והמשפטים או אלה המצות ' לפי שהמצות האלהיות אין
ראוי שיקראו דברי משה כ"א דברי אלהים חיים אבל התוכח'
שאמר הוא ' הם שיקראו דברי משה ואליו ייוחסו באמת "
הספק הב' באמרו אחד עשר יום מחורב דרך הר שעיר
ונו' ' וזה הפסוק בין שיהיה מכלל התוכחות
שהלכו מהלך י"א יום ביום אחד ונתעכבו אח"כ להטאתם
כדברי רש"י ז"ל' או שיהיה ענינו שעור המדבר וספור המסעו' — עס בפרשה
כדברי הרמב"ן ז"ל ' אין ספק שבא בזולת מקומו כאן בתוך — גם בפרשה קכב
דברי הקדמ' הספר' וראוי היה שיביאהו בתוך דברי התוכח' — עמוד ב
בהזכירו עון המרגלים וסבת עכובם במדבר בעבורו ' ולדעת
הראב"ע ז"ל שאמר שהודיעה התורה בזה ' שבי"א יום ההם — עס בפרשה
נתנו המצות כלם שרמז עליהם באמרו אלה הדברי' ' תהיה
היא באמת הודעה בטלה' והיה די במה שהודיע המקומות
אשר נתנו המצות בהם ' כ"ש אחרי היותם בקדש ברנע נתנו
מצות הרבה ' ומה צורך לנו בהודעה ההיא "
הספק הג' באמרו ויהי בארבעי' שנה וגו' אחרי הכותו וגו'
בעבר הירדן וגו' הואיל משה באר את התורה '
כי הנה אמרו בעבר הירדן דבר משה אל בני ישראל יראה
שאין ענין לו אחרי שכבר אמר אלה הדברי' אשר דבר משה
אל בני ישראל ' גם אמרו אחרי הכותו יראה בלתי מקושר
וגם אמרו הואיל משה באר את התורה יקשה מאד ' אחרי
אשר מצאנו מלבד הביאור מצות מחודשות בספר הזה '
והרלב"ג פי' הכתוב מקושר עם מה שלמעלה ממנו אם' אחד' — עס בפרשה
עשר יום מחורב דרך הר שעיר עד קדש ברנע ושם עמדו
עד שנת הארבעי' ' וזהו ויהי בארבעי' שנה' ר"ל ויהי עמידתם
בקדש ארבעים שנה ' ולענין המצות המחודשו' לא התעורר
כלל וכפי פירושו הכתוב ' יהיה אמרו דבר משה אל כל ישראל
בלתי נקשר עם הקודם' וטבע הכתו' לא יסבלהו' וגם פירושו
איננו מסכי' עם האמת' כי לא עמדו בקדש עד שנת הא' בע'
בעשתי עשר חדש בא' להדש ' כי קודם זה נסעו משם "
הספק הד' במה שספר כאן מנוי השופטים ' וזה כי לא
ימלט אם שנאמ' שכוון אדוננו משה בפרשיו'
האלה לספר הדברים הגדולים והעצומים שכבר עברו למען
ידעו דור אחרון כענין ספרי הימים' או כוון לבד ההוכחה על
העונות שעשו אבותיהם' ואם כוון ההגדה והספור יקשה מאד
למה לא התחיל מיציאת מצרים וקריעת ים סוף ומלחמת
עמלק ' ולמה לא הביא איך הכה צור ויזובו מים וירידת המן
והשלו וכל זה מפלאות תמים דעים ' ובפרט יקשה ' איך
לא זכר כאן היום הגדול והנורא אשר בו נתנה התורה ועשרת
הדברות' והביאו אחרי זה בפרשת ואתחנן ' ולהיות ענין — דברים ד' ס'
המעמד קודם בזמן היה ראוי להתחיל כאן ולהקדים בספורו
והוא לא עשה כן כי התחיל מסוף המעמד הנכבד ' באמרו
יי' אלהינו דבר אלינו בחורב לאמר וגו' ' ולא מתחלתו ' ואם
נאמר שלא היתה הכונה כאן כ"א להוכיחם אשאלך והודיעני
מה התוכחה אשר היתה במנוי השופטים ' ובענין בני עשו
ובני מואב ועמון שצוה אותם הש' ' שלא יתגרו בם מלחמה
ובספרי דרשו ותענו אותי ותאמרו טוב הדבר מכלל התוכח' — עס דף ל' עמו'
היה לכם לומר משה רבינו ממי נאה ללמוד תורה ממך או
מתלמידך ' חשבתם עתה אני אהיה דיין או בני או קרובי
והוא נושא אלי פנים וכשהייתי מתעצל בדבר הייתם ממהרי'
אותי גם כן ' והוא דרך דרש "
הספק הה' באמרו ואומר אליכם בעת ההיא לאמ' ' והמאמ'
הזה יקשה מב' פנים ' הא' ממה שייחס הענין
הזה לעצמו שהתעורר לו למנות השופטי' מפני טרחו ועמלו
והנה בפרשת יתרו התבאר שמשה לא התעורר אליו מעצמו
אבל שיתרו חותנו עוררהו עליו ' והוא מן הפלא איך אדון
הנביאי' ושנהכם מכל האדם ' איך לא נפל בזה מעצמו בהיו'
הדב' מבואר שנבול יבול ולא יוכל עשהו לבדו' עד שהוצרך
לזה עצת יתרו ' ואם הוא לבדו למדו בזה והדריכו בעצה
נכונ' למה לא ייחס בכאן הדבר לאומרו ולא ייחסהו לעצמו'
האופן השני מהקושי הוא באומרו ' בעת ההיא שהוא
אחר מתן תורה ' וידוע דלמאן דאמר יתרו קודם — זבחים פרק י'
מתן תורה בא והוא מה שהעידו עליו הפסוקים ויורה עליו — קיו פלוגתא ד
סדר הפרשיות ' הנה עצת יתרו ומנוי השופטים היה קודם — תייא ורי"בל
מתן תורה ואכ"ו איך אמר ואומר אליכם בעת ההיא שהוא
העת שאמר לו ית' רב לכם שבת פנו וסעו לכם אחרי מתן
תורה ' והרמב"ן ז"ל אמר ' שלמאן דאמר יתרו קודם מתן — עס בויקמע יי
תורה בא ' יהיה פי' בעת ההיא ר"ל בשבתנו בחורב ' ואיננו — דף נג עמוד
כן שהפסוק בנסיע' מחורב ידבר ' לא בשבת שמה ' לשיחזור
אליו בעת ההיא '
הספק הו' הוא במנוי השופטי' שעש' משה שרי אלפי' ושרי
מאות שרי חמשים ' ושרי עשרות ' והנה לענין
המשפט היה די בשרי אלפים ומה לו לירד לשרי מאות כ"ש
לשרי עשרות שהיה דבר בטל כי מה שיעשו שרי חמשים

הוא אשר יעשוהו שרי מאות׳ ואם עד אותו זמן היה מספיק
לישראל כלו בענין המשפט משה לבדו׳ איך אחר כך לא
הסתפקו ב׳ או כ׳ מנהיגים ובחר במנהיגי׳ רבים כל כך שהיה
עולה מנינם לע״ח אלף ות״ר מנהיגים כמו שהוכיח רש״י ז״ל
בפרש׳ יתרו במספר ברור׳ והוא דבר זר מאד גם לא מצאתי
בדברי חז״ל והמפרשי׳ במה יבדלו השרים האלה בהנהגותיה׳
אלו מאלו והוא ענין אשר יצטרך לעיון רב׃

הספק הז׳ איך אדוננו משה כשזכר מיני הדנ״נה ועמלה׳
הביא לבד ענין המשפ׳ ולא הגיד דב׳ מהמלחמו׳
ולא מהנהגות העם בדרכי׳ בהיותם אז עתידי׳ להכנס לארץ׳
הלא תרא׳ שדבר גדול ועמל רב הוא לשר הצבא להוליך עם
גדול בדרך׳ ועליו להסכים מתי יסעו׳ ומתי יחנו׳ ובאיזה מן
המקומות יחנו׳ ועל איזו עיר ומקום ילחמו תחלה׳ ובאיזה
זמן׳ גם יש במלחמו׳ עמל מכאיב בהנהגת הלוחמים שלא
יסתכנו יותר מדאי׳ ושלא יפחדו׳ ושלא יברחו וכאמרו
(פרק ס דף מד) ופקדו שרי צבאות בראש העם׳ ואחז״ל שהיו זוקפים בראש
העם הלוחמים כדי שלא יברחו׳ ואיך מ״ע לא התעורר
לכל זה ולא מנה אנשים על העם לכל עניני המלחמות ולא
זכר בזו שמנה דבר שיעשו במלחמותיהם׳ ומיני התחבולו׳
(משלי כד) הצריכות אליהם כי רבות הם׳ וכאמרו כי בתחבולות תעשה
לך מלחמה׳ ובעניני׳ האלה בין האומות הנהגות רבות ומהו׳
מתחלפי׳ ואת״ש שרי אלפים ושרי המאו׳ לא היה זה מהנהגת
(במדבר לא) תדע לך שאינו כן׳ כי הנה במלחמת מדין תמצא שפקודי
החיל היו שרי האלפי׳ ושרי המאות׳ וכפי האמת ענין השררה
על האלפי׳ ועל המאו׳ איננה בעצם כ״א לשרי החיילים׳ יען כל
אחד ינהיג במלחמ׳ הממוני׳ בה בידו יותר בנקל׳ ושר הצבא
הכולל יצוה מה שראוי להעשות לשרי האלפים ולשרי המאו׳
אש׳ תחתיו׳ ובזה ידע וישכיל כל איש כל מה שראוי לעשותו
מפי השר אשר עליו וכל שר ישמור ויפקוד באופן הראוי
המנוי אשר לו׳ ואב״כ יקשה מאד אם היו להנהג׳ הדרך ולהנהג׳
המלחמות צריכ׳ שרי צבאו׳ איך לא מנה אותם משה כמו
שמנה השופטי׳ ואם השרי׳ שמנה הם היו ממונים ג״כ לענין
המלחמה ולענין המשפט׳ למה לא זכרו בצואתו ואזהרתו
אותם על מנויים׃

והנה לא ראיתי בדברי חז״ל והמפרשים דבר בהיתר הספק הזה ורצוני
שאלתם מכות אשר ייטב לנו׃

הספק הח׳ שהביא אחר מנוי השופטים ספור ענין
המרגלים׳ ואם היתה כונתו להוכיחם על
עונותיהם יקשה מאד למה לא התחיל ממעשה העגל שהיה
החטא הראשון וכי נגע עד נפש׳ ואין לך לומר ששכחו׳ כי
(דברים ט) הנה אחר זה בפרש׳ עקב הביאו והאריך בספורו׳ ואב״כ יקשה
למה הביא ראשונ׳ חטא המרגלי׳ שהיה אחרון בזמן׳ ובאחרונ׳
הביא ענין העגל שהיה החטא הראשון׳ גם חטא המתאוננים
רע׳ ותבער בם אש יי׳ וחטא המתאוים בקברות התאוה׳
ששניהם קדמו לענין המרגלים׳ יקשה למה לא זכרם כאן
(שם ד) והביאם אח״כ בפרשת והיה עקב באמרו ובתבערה ובמסה
ובקברות התאוה וגו׳ ובאו אב״כ העונות בלי סדור׳ ואת״ש שלא
באו לתכלית התוכחה אלא בדרך ספור מה שקרה׳ כדברי
הימים אשר למלכים׳ יקשה ג״כ למה לא נזכרו הדברים כפי
זמנם׳ וכפי מה שקרו הראשון ראשון׳ ויען היה עון העגל
ושאר העונו׳ שזכרתי ארעו ראשונה היה ראוי שיזכרם קודם
עון המרגלים שאירע אחרי כן׳ והוא לא כן עשה׃

הספק הט׳ בספור ענין המרגלים ר״ל במה שהשמיט כאן
דברי׳ שקרו ונזכרו במקומו׳ כי הוא השמיט

ולא זכר כאן מאמתת המאורע שלשה דברים׃

הא׳ שהאל ית׳ צוהו שישלחו אותם׳ וכמו שא״ל שלח לך (במדבר יג)
אנשים וגו׳ וזה לא זכרו משה כאן אבל אמר שהם
התעוררו מעצמם לשלחם ובקשוהו ממנו׳

הב׳ שמשה ע״ה צוה למרגלים שיראו ויחקרו דברי׳ רבים
כמו שאמר וראיתם את הארץ מה היא ואת העם (שם)
היושב עליה׳ ואמ׳ עוד ומה הארץ הטובה היא אם רעה וגו׳ (שם)
ומה הערים הבמחנים אם במבצרים׳ ומה העם החזק הוא (שם שם)
הרפה וגו׳ וכל זה לא זכרו כאן׳ אבל אמר לבד את הדרך
אשר נעלה בה ואת הערים אשר נבא אליהן׃

הג׳ שהנה המרגלי׳ אמרו בתשובתם ארץ אוכלת יושביה (שם)
היא וכל העם אשר ראינו בתוכה אנשי מדות׳ וגם זה
לא זכרו כאן׳ אבל אמר וישיבו אותנו דבר ויאמרו טובה
הארץ אשר יי׳ אלדינו נותן לנו׳ ואם היו מימיה רעים והארץ
מש׳כלת איה טובת׳ ולמה משה לא זכרם כאן כשאר דבריה׳
(דף קל״ו עמוד ב) אשר אמרו׳ והרמב״ן ז״ל כת׳ שאמרו טובה הארץ זהו כאמר
(דף ל״ח עמוד ב) יהושע וכלב ומספריהוא׳ ואולי הביאו לזה אמרו אשר יי׳
(במדבר יג) אלדנו נותן לנו׳ כי הם אמרו לא נוכל לעלות׳ אבל פשט
הכתוב לא יסבלו׳ כי הוא מורה שבכל המרגלים מדברי׳ ועז
אמר וישיבו אותנו דבר׳ ויאמרו טובה הארץ וגו׳

הספק הי׳ הוא באמרו גם בי התאנף יי׳ בגללכם וגו׳ והפכו
הנה תמצאהו בתוך הגזרה שגזר האל ית׳ על דור
המרגלי׳ שלא יכנסו לארץ׳ כי תחלתה ויקצוף וישבע לאמר
אם יראה איש באנשים וגו׳ ואחריו אמר גם בי התאנף יי׳
לאמר׳ והמשיך עוד ענין הגזרה ואמר וטפכם אשר אמרתם
לבז יהיה׳ וכיון שבא עונש משה עונש אותו הדור׳ ובתוך
אזהרתם יאמר אומר שגם הוא ע״ה בכלל חטאתם כיון שגם
(במדבר דף כ פרשת) הוא נענש עמהם׳ וסותר לזה פרסמה התורה בפרשת זאת
(יט עמוד ג) חקת שמשה ואהרן מתו בעון מי מריבה׳ ויקשה אב״כ אמרו
כאן בגללכם לאמר גם אתה לא תבא שם והנה לא נענש
בגללם כי אם בעבור שלא התקדשו במים׳ ובכלל הספק
הזה הוא שאתה תמצא שבכל הפרשיו׳ האלה לא הביא מש״ה
אדוננו ספור מי מריבה וגזרת מיתתו׳ וכן לא הזכיר מיתת
(דברים ט) אהרן שהיה על אותו עון׳ ומה שאמר ובתבערה ובמסה
לא אמרו על מיתת משה ואהרן׳ כי גם על חטא העם באמרו
(שם בפירוש דף קל״ו) מקציפים הייתם עם יי׳ והרמב״ן ז״ל כתב כי רצה משה
לזכור יהד יענש כל הנמנעים מלעבור אל הארץ עם היותם
בסבות מתחלפות׳ ולפי זה היה ראוי שיזכור בכאן מיתת
אהרן גם כן ולמה יעשה זה בתוך הגזרה אם איננה מענינה׳
(שם בפירושו) והרלב״ג ז״ל כת׳ שנזכרה כאן גזרת משה וענשו לפי שהוצרך
לזכור יהושע שינחיל את הארץ׳ וגם זו כבה רעועה היא
(במדבר יד) כי מה צורך בזה והיה די בשיאמ׳ זולתי כלב בן יפנה ויהושע
בן נון׳ כי כן אמר בפרשת שלח׳ זולתי כלב וגו׳ ולא זכר
כי אם ההעבר׳ לארץ׳ ואמנם היות יהושע הוא המנהיל אותם
במקום משה הוא ענין אחר בא אח״כ ומה לו להביאו כאן׃

הספק הי״א במה שהביא משה אדוננו כאן הדבורים
האלדיים שאמר לו האל ית׳ על ארץ
בני עשו׳ ובני עמון ומואב שלא יתגרו בם מלחמה׳
והמשיך אחריו ענין סיחון ועוג והשלים בזה כל הספור
מעת יציאתם ממצרים עד היום ההוא אשר דבר משה אלה
הדברים׳ והנה אם היתה הכונה בזה הספור הדברים הקדומי׳
היה באמת בקצור גדול׳ והשמיט דברים רבים מהם׳
ואמרו בפרשיות הנמשכות׳ ומהם שלא זכר כלל׳ כמו
ענין קרח ועדתו׳ וענין הנחשים׳ ונחש הנחשת׳ וענין
הבאר

הבאר ׳ וענין בלק ובלעם ׳ ובנות פעור ׳ ומלחמת מדין ׳
ושאר הדברים ׳ ואם היה כל זה ענין תוכחה יקשה מאד ׳
איך הביא ענין בני שעיר ׳ ועמון ומואב ׳ שאין בזה חטא
ואשמה לישראל ׳ ואין דבר בזה שיוכיחם עליו ׃

הספק הי״ב הוא בסבה אשר נתן יי׳ שלא יתגרו מלחמ׳ עם
עשו עמון ומואב ׳באמרו כי ירושה וגו׳ יזה כי
הש״י לא לבד לג׳ האומו׳ הא׳ נתן ארצותם׳ ירושה לשבת בם
כי גם לכל שאר האומו׳ נתן ירושה ארצותם והפסו׳ אמ׳ כפי׳
דברים לב בהנחל עליון גוים בהפרידו בני אדם יצב גבולו׳ עמים ׳ ואם
לכל הציב והנחיל ארצותם לגוייהם והיו ירושתם ׳ מה
היתה חסב׳ שאם׳ לבני ישר׳ ארץ עשו ועמון ומואב יוהתיר
להם שאר ארצו׳ משבעה העמים ׳ כי לכלם נתנה ההשגחה
האלדית ארצות לשבת בם והיא הירושה שזכר ׳ ואם נאמר
כי ברשעת הגוים האלה יי׳ מורישם ׳ כמו שהוא י״ה אמרו
פס ט בפרשת והיה עקב הנה בני עשו ובני עמון ומואב גם כן
היו רעים והטאים ליי׳ מאד ׳ ואין ספק שבחק האמונה
האמתית ויראת אלדים כלם היו שוים כמות זה כן מות זה ׳
פס בפירושו ורש״י ז״ל פירש ירושה מאברהם שמעשרה עממים אחד
נתן לעשו ׳ ושני׳ ללוט על׳ שהלך עם אברהם למצרים ׳
והשבעה שנשארו נתנם לישראל ׳ והנה מדבריהם ז״ל בא״ה
פס דף קנו עמוד ב הדברים רבה אמרו שבזכות שעשו היה מכבד את אביו
במה שלא כבד אדם מעולם את אביו לכן הקדו׳ ברוך הו׳ לא
קפח שכרו וצוה לישר׳ שלא יתגרו עם בניו מלחמ׳ בשעת
כבוש הארץ ׳ אבל בלוט לא אמרו רבותינו שם דבר ׳
פס בפירושו ורש״י ז״ל פירש שבזכות שירד עם אברהם למצרים ושתק
כשאמר אברהם על שרי אשתו אחותי היא ולא גלהו ׳
והנה אם עשו כבד את אביו ׳ והנה שכרו אתו ופעולתו
לפניו כי גדול הוא ׳ הכותו איך עמד לאלף דור ׳ ואמנם
ידידתו של לוט למצרים לא ישאו לכבוד אברה״ם ׳ אבל
אברהם עשה חסד עמו שהביאו כדי להיטיב אליו ׳ וכמו
שאמר ויקח אברם את שרי אשתו ואת לוט בן אחיו ׳
ושתיקתו במה שאמר אחותי היא ׳ אין בזה זכות גדול כי
מה יעשה הנער האוכל על שלחן דודו האם יכזבהו במה
שאין לו צורך ׳ אף כי בעבור לקח תשלומין מכל זה
בשפראו אברה׳ ואת כל אשר לו מצרי נפשו ויבמה שהצילו
השם יתעלה בהפוך את סדום ואת עמורה׳ סוף דבר הלא אלה
דברי אגדה הם ׳ והדרשה תדרש ׳ והפסוקים יתישבו
על פשוטם ׃

הספק הי״ג במה שבספור בני עשו שהביא כאן זכר איך
צוהו השם ית׳ שלא יתגרו בהם מלחמה ׳ וזכר
עוד ונעבור מאת אחינו בני עשו ולא זכר איך שלח אלידם
משה מלאכים מקדש לאמר נעברה בארצך ׳ וכמו שנזכר
במדבר כ׳ בפרשת זאת חקת התורה בפרשת בני אדום שהן המה בני
עשו ׳ ואתה תראה שעם זה זכר הפעל שנעשה בשליחות
ותשובתו ׳ ובעברם מעליו ׳ ולא זכר הצווי האלדי שבא על
זה ׳ וכאן זכר משה הצווי האלדי ואיך עברו מעליו ולא זכר
דבר משליחות המלאכים ׳ וגם שמה לא נזכר דבר מבני
עמון ומבני מואב ומה שקרה לו עמהם כי אם ענין הסבוב
ולא זכר שמה מה שצוהו יתעלה בענינם ׳ וכאן הביאו משה
כלו ׳ והדבר הזה יראה מתמיה מאד בחק אדון הנביאים ׃

הספק הי״ד באמרו ואשלח מלאכים ממדבר קדמות אל
סיחון מלך חשבון דברי שלום לאמר ׳ והוא
כי אם היה שהשם יתעלה אמר למשה קומו וסעו וגו׳
ראה נתתי וגו׳ ׳ החל רש והתגר בו מלחמה ׳ איך שלח אליו
משה מלאכים דברי שלום הפך הצווי האלדי ׳ ולו הירה
סיחון משיבו הנה כל הארץ לפניך נכח השם דרככם ׳ מה
יעשה אדוננו משה ׳ האם יחדל מלהלחם בו ׳ הנה יהיה זה
לו עון פלילי במרותו את פי יי׳ שאמר אליו החל רש
והתגר בו מלחמה ׳ ואם ילחם בו אחרי הודאת השלום הנה
בלי ספק דבר בלתי ראוי לאיש משה ענו מאד שיחל דברו
ומוצא שפתיו ישנה להורגו אחרי ששאלו שלום וענה אותו
פס בפירושו שלום באהבה ואחוה ׳ והנה רש״י ז״ל דרש הפסוק בדרך
פסיקתא דף ... עמוד ב ר׳ ז״ל ממדבר קדמות מצוה ית׳ ׳ שקודם שנתן התור׳ ליש״ר
חזר על בני עשו וישמעאל עם היות שידע שלא יקבלוה ׳
וקודם שיכה את מצרים שלח משה להתרו׳ לפרעה ולעבדיו׳
והוא דרך אגדה ׳ כי לא היה מקובל למשה שיעשה כמו
פס בפירושו דף קלב עמוד ב שיעשה השם ית׳ אם היה שכבר צוה בהלוכו ׳ והרמב״ן ז״ל
כתב משה שאל השלום קודם שיבואהו הדבור החל רש
והתגר בו מלחמה ׳ וסדר הפסוקים לא יסבלהו ׳ וגם משה
איך ישלח אליו מלאכים קודם שידע אם יצוהו האל יתעלה
שלא יתגר בהם מלחמה כמו שיעשה לבני עשו ולבני עמון
ולבני מואב ׳ ומי המונע שגם כן יאמר אליו על סיחון ועל
עמו שלא יתגרו בו מלחמה ׳ והנה לארום בשבאו עליו
ראשונה שלח משה מלאכים ׳ בחשבו שעם כל האומות
ילחם קודם שיבואהו הצווי המונע אותו מזה ׳ אבל אחר
שהאל יתעלה אמר ירושה לעשו נתתי את הר שעיר ׳
וכן נאמר לו על בני עמון ׳ וכן על מואב ׳ ומבואר
הוא שלא יוסיף לשלח מלאכים לסיחון כי אם אחר
דעתו שיעבור בו על כל פנים ושלא יהיה משפטו כשאר
האומות ׃

הנה אלה הספקות לסדר ראיתי להעיר בדרושי הספר הזה ׳
ועתה יגלה היתרס עם ביאור הפרשה והבנת הפסוקים כאשר
לבבי עם עזר העוזר ית׳ וזה החלי ׃

אלה הדברים

וגו׳ עד באר את התורה הזאת

למה שעיינו בפסוקים האלה מצאנו ראינו
כי הנה אמרו אלה הדברים אשר דבר
משה ׳ אין ראוי שנפרשהו על המצות ׳
כי אלה לא יקראו דברי משה ׳ כי הם דברי הקדוש
דברים ה ברוך הוא ׳ באמרו את הדברים האלה דבר יי׳ אל כל קהלכם
אבל הדברים אשר דבר משה הם הספורים והתוכחות
והטענות אשר עשה מעצמו הקדמה לביאור המצות ׳ כי
משה מעצמו דבר אותם וראתה החכמה האלדית ית׳ לצוות
שיכתבו על ספר כשאר חלקי התורה ׳ והוא למה שמצינו
בפסוק הראשון הזה ׳ עבר הירדן ׳ ובמדבר ׳ ובערבה ׳ וסוף
ופארן ׳ וחצרות ׳ וכלם שמות המקומות אשר עברו בהם
ישר׳ ׳ ראוי שנגזור שתופל ׳ ולבן ׳ ודי זהב ׳הם ג״כ מקומו׳
עם היות שבמסעות לא נזכרו באותן השמות כי מאשר באו
תופל ׳ ודי זהב ׳ בתוך שמות מקומות ידועים ׳ ראוי שילמד
פס בפירושו הסתום מן המפורש ויהיו כלם מקומות כדברי הראב״ע ז״ל
ואתה הדע ממה שהבאתי בהקדמת הספר הזה דברי משה
אשר מפאת עצמו לעם ולכן באו בלשו׳ מדב׳ בעדו׳ והנה ג״כ
באו בתוך דבריו דברי׳ בלשון נסתר בשלישי המדבר ׳ כמו
הפסוקים

הפסוקים האלה שבאו בהקדמת הספר הזה · אלה הדברים כו׳ · אחד עשר כו׳ ויהי בעשתי עשר כו׳ עד הואיל משה באר את התורה הזאת · שהם עדות התורה האלהית המעידה על דברי משה ועל דברי העם כיתר הדברי׳ שבשאר הספרי׳ שנאמרו ג״כ בלשון נסתר · וכמהו בפרשת ואתחנן אז יבדיל משה · (דברים ד) וזאת הברכה ויתר פסוקים שבסוף התורה שכלם הם דברי (פס׳ לג) הנבואה · שאמר למשה כן דרך עדות ואמות מה שהיה״

והנה ראתה התורה האלהית להקדים אלה הפסוקי׳ בכאן קודם שיבאו דברי משה שהתחילו באמרו יי׳ אלהינו דבר אלינו בחורב לאמר כו׳ כדי להשיב על שתי ספקות יקרו בדברי׳ שזכר כאן מהתוכחה ומביאור המצות · האחד בתוכחות · במה שהרבה כאן משה · להוכיח את ישראל על העונות שחטאו במדבר · ויראה שדברי התוכחה שזכר כאן לא נזכרו במקומן · ולא נאמרו בשעת המאורע · הלא תראה בענין המרגלי׳ שנזכרו כאן הדברי׳ שאמר משה לעם · ואמר אליהם לא תערצון וכו׳ · יי׳ אלהיכם ההולך לפניכם ובמדבר אשר ראית כו׳ · ובדבר הזה אינכם מאמיני׳ כו׳ · והדברי׳ האלה כלם לא נזכרו בפרשת שלח לך אנשים״ (במדבר יג יד)

ואולי יחשוב חושב מפני זה שאדון הנביאים בשעת המאורע לא דבר לעם הדברים האלה כי ירא מפניהם · ואמר לבנים אשר קמו אחריהם אשר לא שמעו ואשר לא ראו אמתת המאורע אותה התוכחת הראוית לאבותיהם על כיוצא בזה נאמר אבות יאכלו בוסר ושני בנים תקהנה״

זהו הספק הנופל בדברי התוכחה :

אמנם בביאור המצות · כבר יפול בו ספק ג״כ איננו מועט · והוא שיראה שמרע״ה בזה הספר הזהיר על מצות מחודשות לא נאמרו עדיין אל ישראל · וזה ממה שיסבב מיעוט האמנה וחסר בדבריו חלילה לחשוב שהוא יחדש מעצמו אחרי שלא נאמרו במה שעבר שאר המצות שנתן הקב״ה לעמו · כי איך נאמר שקבל משה המצות ההן בסיני · ושתק ולא אמרם לעם עד עתה״

הנה להתיר הספקות האלה · צוה הש׳ למשה שיכתוב בראש דבריו הפסוקים האלה אשר נאמרו בלשון נסתר · לפי שהוא עדות אלהי יעיד האמת במה שעבר ובמה שעתיד · ואמרו אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל וכו׳ · ר״ל התוכחות אשר יבאו בספר הזה · אל תחשוב שמשה חדשם עתה ושלא נאמרו אז לדור המדבר במקומם · אינו כן אבל אלה הדברים עצמם עם היות שלא נכתבו במה שעבר הנה בלי ספק משה אמרם אל כל ישראל בשעת המאורעות באותם המקומות אשר קרו שם הדברים · והם · בעבר הירדן ר״ל קודם שיעברו את הירדן בהיותם במדבר · בערבה · מול סוף · ובפארן · ובין תפל ולבן · וחצרות · ודי זהב · שהם המקומות שהכעיסו בהם ישראל את המקום ית׳ · ואם כן לא חודשו דברי התוכחות האלה הנה · אבל נאמרו כאן כמו שנאמרו אז בימים ההם עם היות שהתורה לא כתבם שמה כי תקצר כאן מה שהרחיב׳ במקום אחר · ולא נכתבו הדברי׳ כלם יחד ולפי זה לא יהיה אמרו אלה הדברים על המצות · וגם לא כוון שבזכירת המקומות היה מוכיח לישראל על מה שעשו בהם בדברי המפרשי׳ · כ״א להודיע שדברי התוכחות שיזכור בספר הזה כבר נאמרו במה שעבר במקומו הראוי׳ אליהם״

והותר בזה הספק הראשון שהערותי בפרשה :

ואמנם אמרו אחד עשר יום מחורב וגו׳ הוא להעיד · אשר שיעור אותם המקומו׳ אשר קרה בהם כל זה ואשר נאמר בהם כל התוכחות כלם הוא מהלך י״א יום שהוא מחורב עד קדש ברנע בתוך המרחק הזה · ובקדש עצמו קרו כל הדברים הנזכרים ונאמרו כלם אותם התוכחות וכאילו אמר שמחורב עד קדש בדרך שילך האדם בי״א יום בהר שעיר דבר משה כל התוכחות האלה · וכל זה להעיד כי בפניהם הוכיחם ולא ירא אותם״

והותר בזה גם כן הספק הב׳ שרמזתי בפרשה :

ואחרי אשר העידה התורה בענין התוכחות בכל מה שראוי׳ הנה ראתה עוד להעיר על החשד אשר יפול בענין המצות · שיחשוב חושב שהם מחודשות כאן · ולזה אמר שלא יחשבו שבזה הספר באו מצות מחודשו׳ כי כל המצות פרטיהן ודקדוקיהן נאמרו מסיני · כמו שבא בקבלתן ז״ל וכמו שהוא קבלן · כי אין ספק שאמרן לבני (כפרו ריש נכר דף נג עמוד ג) ישראל · כי לא יעל׳ קצתם ויזכור קצתם אחרי שכלם נאמרו אליו · אבל לפי שבאו שמה קצת המצות ההן בקוצר דב׳ וברמיזה · לפי שבהיותו ע״ה חי הוא היה מספיק לבאר אליהם הסתרם מדי יום ביום כי יום ליום יביע אמר · וכמו שאמר כל הדב׳ הקש׳ יביאון אל משה · הנה עתה בראותו כי קרוב יום (שמות יח) מותו וכי באו ימי השלום והפקודה · הוצרך לבאר במצות דברי׳ אשר לא התבארו בהם עדנה · וזשה ויהי בארבע׳ שנה בעשתי עשר חדש באחד לחדש דבר משה אל כל ישראל ככל אשר צוה יי׳ אותו אליהם · ואין הכונה בזה שבאותו יום דבר משה אל כל ישראל כל המצות כי אם שנדע באמת שכל המצות שבתורה כלם נאמרו מפי מרע״ה לישראל עד היום ההוא ר״ל יום אחד לחדש עשתי עשר בשנת הארבעים · כי כמו שהוא ע״ה קבלם ככה אמרם לישראל · ואם כן בשנת הארבע׳ באותו יום כבר דבר משה אל כל ישראל כל המצות שנצטוו מהאל ית׳ · ואם כן אין בכאן מצות מחודשות כיון שכלם נאמ׳ לישראל במה שעב׳ עד אותו יום איש לא נעדר · ואמר ככל אשר צוה יי׳ אותו אליהם בכ״ף הדמיון · ולא אמר כל אשר צוה להעיד שכל המצות דבר אליהם · עם היות שנשארו דקדוקים ופרטים לא נתבארו אליהם והם אשר הוצרך עתה לבאר · ולזה אמר ככל אשר צוה יי׳ לאמר שלא אמ׳ כלו בסוף · כי אם קרוב למה שיצוהו האל ית׳ · ולפי שיאמ׳ אומר אם משה כבר אמ׳ לישראל כל המצות אם כן מה ראה לשנותם הנה · מפני זה אמר עוד · שעם היות שכל המצות שנאמרו למשה כלם נאמרו לישראל עד אותו היום הנה להיו׳ קצתם בקצור גדול הוצרך לבארם מחמת מיתתו · לפי שאח׳ מיתתו לא ישאר מבאר התור׳ ומגיד תעלומותיה · כמו שאמ׳ במסכת תמורה בפרק יש בקרבנות · שלשת אלפים הלכות (דף ח) נשתכחו בימי אבלו של משה אמרו לו ליהושע שאל אמר להם לא בשמים היא וגו׳ · וז״שה אחרי הכותו את סיחון וכו׳ (דברים לו) בעבר הירדן בארץ מואב הואיל משה באר את התורה כו׳ · ירצ׳ בזה שמשה ראה שני סימני׳ יורו על מיתתו ולכן נזדרז לבאר את התורה״

הא׳ הוא כבוש ארץ סיחון ועוג וידע שזה יעשה על ידו ושמיד יאסף אל עמיו״

הב׳ שהיו כבר בעבר הירדן סמוכים לזמן ההעברה והש׳ אמ׳ לו אל תעבור את הירדן הזה · ולכן בהיותו בארץ מואב ששם תהיה קבורתו כיון שדא׳ שכבר כבש סיחון ועוג ושהיו קרובים לעבור את הירדן הואיל ורצה משה לבאר

התורה

התורה והמצות והחקים והמשפטים להיותו קרוב למות׃

הנה בזה נשלמה ההקדמה שראתה החכמה האלהית להקדים לדברי
מרע״ה להכיר האשר והספק אשר היה אפשר שיקרה בדבריו שיזכיר
בתוכחה ובמצות׃ והתבארו עם זה הפסוקים באופן מתיישב על הלב
והיותם הקדמה לכל הספר והותר עם זה ג״כ הספק השלישי שהעירותי
פס דף קנ״ה עמוד ג בפרשה׃ ובאלה הדברים רבה דרשו הפסוקים באופנים מתחלפים
ומכללם אמרו אלה הדברים מלשון דבורה׃ מה דבורה כיון שהיא
נותנת עקצה היא מתה כך מרע״ה כיון שהוכיח את ישראל נסתלק מן
העולם׃ והוא דרש נאה׃

יי׳ אלהינו דבר אלינו בחורב לאמור רב לכם וגו׳ עד ולזרעם אחריהם

בזה המקום התחיל מרע״ה לדבר דבריו לעם׃ כי
היו הפסוקים הקודמים הקדמה שעשתה התורה
לספור דבריו כמו שאמרתי׃ וכוונתו הכוללת בדברי הסדר
הזה כלו היה׃ כי לפי שהיה שכר המצות והסגולה הדבק בהם
דברים ח ירושת הארץ כמו שאמר פעמים רבות למען תחיון ורביתם
ובאתם וירשתם את הארץ׃ לכן קודם שיתחיל בביאור
המצות ובזכרון שכרם שהוא תכלית הדברי׳ וכונתו העצמית
ראה בחכמתו שכבר תמו כל הדור אנשי המדבר אשר ראו
הדברים כמו שעברו וידעו סבותיהם וחשש אולי בניהם
יסתפקו בהם ולא יאמינו בהשגחה האלהית הפרטית ושיביאם
אל זה שני דברים זרים ששמעו וידעו שקרה לאבותיהם׃
הא׳ עכובם במדבר מ׳ שנה ויאמר הדור האחרון הזה איך
קצרה יד השי״ת מהביא אותם מהר אל האדמה׃ האם
ירא את העמים אשר היו אז בארץ לחזקם ובדברי המרגלים׃
או הנה להיותם נבוכים בארץ סגר עליהם המדבר ועזב יי׳
אותם׃ ואיך שיהיה מאחר שהיתה השכינה ביניהם והם לא
ירשו ארץ והיתה ירושתה בשכר התורה׃ אם כן מה ששמעו
שנלחמו אבותיהם עם האמורי ונפלו ישראל לפניהם לחרב
ועברו בארץ בני עשו ובארץ בני עמון ובאר׳ מואב ויראו
מגשת אליהם מהלחם בם׃ ועם היות שעתה נלחמו עם סיחון
ועוג ויירשו את ארצם׃ יאמרו העולם כמנהגו נוהג פעמים
ינצחו׃ ופעמים ינוצחו׃ ופעם ייראו כשהרגישו אויביהם
חזקים מהם׃ ואין זה אם כן מפעל ההשגחה׃ כ״א במטבע או
במקרה׳ וכל זה ממה שיביא להאמין שלא בזכותא של תורה
תליא מילתא ומה יסכון גבר ברצותו עם אלהים׃ לכן כדי
להסיר משה המחשבה הנפסדת מלב השומעים׃ ראה קודם
ביאור המצות להודיע ביאור הדברי׳ הזרים האלה׃ ר״ל עכוב
העם במדבר מ׳ שנה׃ מה היה סבתו כדי להודיעם שלא היה
במקרה ולא מבלתי יכולת יי׳ להביאם אל הארץ הזאת׃ כ״א
שעונותיהם היו מונעים הטוב מהם׃ ומהם היתה זאת להם׃
ולזה הביא ראשונה ענין המרגלים לא להזכירו עליו לבד כ״א
גם להודיע סבת העכוב הזה׃ ואחריו הביא מלחמת האמורי׳
אשר רדף את ישראל והכה מכה רבה בהם וגלה להם שזה
היה בעונם ושהוא ע״ה התרה בהם ראשונה והם לא שמעו אליו
ושאח״כ הוכו הם בחטאם׃ והודיעם עוד שאם אבותיהם לא
נלחמו עם בני עשו ועמון ומואב לא היה זה מפני יראתם
אותם כי הנה האומות ההם היו יראים את ישראל׃ אבל האל
ית׳ הוא צוה שלא יתגרו בם מלחמה׃ והוא ית׳ הגין בעדם
לזכות אבותיהם׃ ושמלחמת סיחון ועוג לא נעשתה בדרך
דברים ח אנושי׃ אבל השי״ת הוא נתנם בידם ולכן אמר עליו החל רש׳
פס היום הזה אחל תת פחדך ויתר הדברים שיזכור׳ וכל זה ממה
שיורה היות הדברים כלם מושגחי׳ ושששומר מצוה לא ידע

דבר רע׃ ושעין יי׳ אל יראיו אל המיחלים לחסדו׃ ושראוי
שיאמינו בהשגחתו׃ ושיעשו מצותיו׃ וישמרו אותם׃ כיון
שבזה יפלו אויביה׳ לפניהם ויירשו את ארצם ולכן ההם את
הדברים באמרו ועתה ישראל שמע אל החוקים ואל המשפטי׳
ולמען תחיו ורביתם ובאתם וירשתם את הארץ וגו׳ שהוא
סוף הצעתו מן הסבות שזכר׃

הנה התבאר מזה למה לא התחיל אדוננו משה ע״ה בביאור המצו׳ וב׳
הדברות ולמה היה תחלת דבריו עון מרגלים ואחר ע״ב ספר עונות
הקודמי׳ אליו בזמן׃ ומה מתוכחה שהביא בספור ארצות בני עשו וע׳מון
ומואב׃ ואחר הביא אחריו מלחמת סיחון ועוג׃ והשלים הספור כלו׃
ואחר כך חזר לדברים הקודמים אליו בפרשיות הנמשכות כי היה כל
זה ממנו לתכלית נבחר כדי להכיר מלבותם הספק האפשרי שיפלו בו׳
ובאו הדברים כלם להכרח רב ובסדור גדול כדורש טוב לעמו׃ ודובר
דבר דבור על אופניו׃ ולכן נתתם בזה הספור הסדר הראשון הזה׃
יען נשלם בו דרוש אחד בפני עצמו והותרו בזה הספקות הח׳ והט׳
וידעת עם זה קשור הסדר כלו׃ ועתה נשוב אל פירוש הפסוקים׃

יי׳ אלהינו דבר אלינו וכו׳

בזה המקו׳ התחיל אדוננו משה שמעוני אחי ועמי דנה
עכוב האבות במדבר אי אפש׳ שיהיה כי אם לאחד
מג׳ סבות׃ אם לסבת האל ית׳׃ או לכפתי שגרמתי הדבר או
בסבת העם עצמו׃ ואתם אל תחשבו שהיה עכוב אבותיכם
במדבר מ׳ שנה מפנת האל ית׳ ולא מפנתי׃ אבל היה מפנת
עצמם׃ ואמנם שלא היה מפנת האל ית׳ מבואר׃ אחר שהוא
ית׳ בהיותנו בהר חורב׃ מקום אשר דבר המלך ודתו מגיע
ועומק ההשגה האלהית׃ הנה הוא ית׳ צוה אותנו שנסע משם
ושנבא אל הארץ ושם פני מיד אל הר האמורי ואל כל שכניו
ארץ הכנעני והלבנון עד הנהר הגדול נהר פרת וכו׳ והודיע
כל אלה המקומו׳ להודיע שהכונ׳ האלהית היתה שישראל יכבשו
את כל זה׃ וגם המה לא זכו אל כל הארצות האלה לעונם
ולהתר שלותם׃ ואם כן המונע היה מהם מצדם לא מצד האל
ית׳ וזהו אמרו עוד ראה נתתי לפניכם את הארץ וכו׳ כי היה
רצונו שמיד יירשו את הארץ׃ ולכן אמר שכבר היה אצלו
נתונה להם׃ והנה אמר ראה בלשון יחיד והיה ראוי שיאמר
ראו בלשון רבים כי הדבור כלו הוא ככה׃ כאלו אמר למשה
ראה אתה משה ותהיה עד בדבר שאני כבר נתתי לפניה׳ את
הארץ׃ וכבר יצאתי מן השבועה שנשבעתי לאבותי׳ וכאדם
האומ׳ למלוה לוי קבל ממני מה שהלוית לי כדי שאצא מידי
הובתי ויקח עדים בדבר׃ ככה האל ית׳ א״ל למשה פקח עיניך
וראה שנתתי לפניהם את הארץ מוכנת להכבש ושאני אומ׳
להם בואו ורשו את הארץ כמו שנשבעתי לאבותיכם׃ וזה
ממה שיורה שלא היתה סבת העכוב מאת האל ית׳ והור׳ במה
שאמ׳ רב לכם שבת בהר הזה׃ רמז אליהם שבסבתם נתעכבו
בהר חורב כ״כ מהזמן כי מפני שחטאו בעגל נתעכבו שמה׃
בהשתדלותו במחנה ע״ה ליסר את העם׃ ובעלותו בהר שני
פעמי׳ לכפר על עונם׃ ועל הלוחו׳ השני׳ ישב בכל אחת מהן
מ׳ יום׃ והיו בזה כל ימות הקיץ נזופים באופן שלא נעשה
המשכן עד הסתיו ונמשך אחריו בר״ח ניסן׃ וכל חדש ניסן׃
ואייר׃ עד עשרים יום בו׃ עשו חנוכת המזבח׃ וסדר הדגלי׳
ואז נסעו׃ וכאלו אמר הרבה נתעכבתם בהר הזה׃ עשו בענין
שלא תתעכבו בדרך עוד אבל שתבאו מיד אל הר האמורי׃
כי אם לא תרגזו בדרך לא תתעכבו בכבוש הארץ׃ כי היא
כבר נתונה אליכם׃ וזהו ראה נתתי לפניכם וכו׳ או יהיה רב לכם
וכו׳ להגיד שהרבה שלמיות היו באותו הר׃
ומה שכתבתי ראשונה הוא היותר נכון כפי האמת׃

ואמר אליכם בעת ההיא לאמר לא אוכל לבדי שאת אתכם וגו׳ עד ושוטרים לשבטיכם

אחרי שכבר ביאר מרע״ה איך עכוב העם במדבר לא
היה בסבת הש״י · באר עוד ש״גכ לא היה בסבת
משה עצמו · כי הוא זרז את העם למה שיצטרך אל מהירות
הדרך ולהכנס אל הארץ ולשבת בה · ולפי שמנוי השופטים
ושרי האלפים ושרי המאות הוא מתיחס אל ישוב הארץ
מדינה ומדינה ועיר ועיר · והוא ג״כ דבר מיוחס למלחמות ·
אמר שג״כ היתה ירושת הארץ קרובה בעיניו לבא שהוא
השתדל מיד למנות עליהם השרים והשופטים אשר יצאו
לפניהם ואשר יבאו לפניה׳ ואשר ישפטו את העם בעריהם
וכל זה בחשבו כי ירושת הארץ וכבושה תהיה בידיהם מהר׳
והוא במה שיורה שמרע״ה לא מנה השופטי׳ והשרי׳ אם לא
ברצון ישראל׳ ושספר להם תחלה ההכרח המביא אותו לזה ·
לבל יחשבו שהיה זה ממנו לבעטו בהנהגתם ולמואסו בה ·
וזהו שאמ׳ לא אוכל לבדי שאת אתכ׳ לדעתי הוא כמו שאמר במדבר יא
בחיקך כאשר ישא האומן את היונק על האדמ׳ אשר נשבעת
לאבותיו · יאמ׳ עם היות שהייתי יכול להנהיג אתכם במדב׳
איני יכול לשאת אתכם אל הארץ ולהנהיג אתכם בה ולכבש׳
ולירש אותה ילפי שבמדבר לא היה צריך כי אם לדון ביניהם
וללמדם תורה ומצות והיו כלם מקובצים במחניהם · אבל
בהכנסת הארץ תצטרכו שרים רבים עליכם להלחם עם
האומות ולכבוש את הערי׳ ולשפוט משפטיכם בארצותיכם
ואיך יוכל איש אחד לברו לשפט עם רב בדרך ולהדריכם
עוד במלחמה אם לא יפקד עוד על העם שרי הצבא אשר
יצאו לפניהם ואשר יבאו לפניהם · וזהו אמרו לא אוכל
לבדי שאת אתכם · ר״ל לשאת אתכם אל הארץ אשר אנחנו
באי׳ שמה והוכיח איך לא יוכל לבדו שאת אותם שמה מב׳
צדדין · הא׳ מפני רבוי העם וכמותו · הב׳ לחלוק מיני ההנהג׳
והעמל אשר עמהם · כ״א היתה ההנהגה ממנו אחת לבד אולי
עם כל רוב המונהגים יסבלה · אבל רבוי גדול במונהגים
ובהנהגות מתחלפות זה ממה שיחייב הלאות והבלתי סבל ·
ולכן הורה ראשונה רבוי כמות העם באמרו יי׳ אלהיכם הרבה
אתכם · והנכם היום וכו׳ · יוסף יי׳ וכו׳ · ירצה לומ׳ בזה שממה
שראינו בזמן העובר הרבה אותם · כי הנה בשבעי׳ נפש ירדו
אבותיה׳ מצרים׳ ונתרבו בזמן מועט שמה בהפלגה · וראינו
עוד שבזמן ההוה נתרבו ג״כ במאד מאד עד שהנכם היום
ככוכבי השמי׳ לרוב׳ ר״ל שמה שאמר האל ית׳ לאברהם הבט
נא השמימה וספור את הכוכבים וגו׳ · ויאמר לו כה יהיה
זרעך · הנה נתקיים היעוד ההוא אז · וזהו שאמר והנכם היום
ככוכבי השמי׳ לרוב כי היום הזה נתקי׳ אותו היעוד לרבוים ·
ואמר שממה שראו במדה שעבר ובאותו זמן ההווה ראוי
שיעשו פסק דין ויאמינו שגם בעתיד יי׳ אלהי אבותם יוסף
עליהם עוד אלף פעמים כהם · ולכן הביא כאן ג׳ חלקי הזמן
בעבר · ועתיד · והווה · כמו שאמרתי · ואמר עוד שמלבד
שהרבוי שיעשה בהם לערך הרבוי שעשה עתה · הנה עוד
יברך אותם כאשר דבר להם · ר״ל שיברך אותם בירושת
הארץ ובנצחון האויבים וביתר הדברים שברכם האל ויעדם
לעשות להם · ומזה הוליד שיהיו המונהגים רבים · ויהיו מיני
ההנהגות רבות׳ כפי ערך הברכות אשר ברכם יי׳ וע״כ אמר
איכה אשא לבדי טרחכם ומשאכם ׳ואתה ראית פי׳ המפרשי׳
בזה הפסוק · והיותר מחוור שבכלם הוא פי׳ הרמב״ן ז״ל שפי׳ פירושו דף קל׳
הטרח בלמוד התורה והמצות כמו שאמר ליתרו והודעתי שמות יח
את חקי האלהים ואת תורותיו · ומשאכם הם הנבואות
והתפלות · שהיו ישראל שואלים דאחיה מהולי׳ זהי הנמצאו
האתונות׳ וכנגדו אמר שמה כי יבא אלי העם לדרוש אלהי׳ · שם
וריבכם · הם הדינים שבין אדם להבירו ועל זה אמר שם
ושפטתי בין איש ובין רעהו · שם

וראיתי מי שהקשה עליו כי משה לא תקן מכל אלו
כי אם ענין הדינין שבין אדם לחברו באמרו
שלקח אנשים חכמים · ובענין הלמוד והתפלה עם הגזרת
העתידות לא תקן כלל · ולכן פירש שטרח ומשא וריב כלו
הוא בענין הדינין בין אדם לחברו · והם שמות נרדפים ע״ר
היו עלי לטורח נלאתי נשוא · ואני אומר שאין תפישה ישעיה א
להרמב״ן ז״ל במה שאמרו · כי משה ארוננו לא רצה להסיר
עצמו מכל ההנהגה · אבל אמר לא אוכל לבדי שאת אתכם
ר״ל מבלי שותפות׳ ואמר איכה אשא לבדי להגיד שגם כן
הוא יעזור בהנהגה · אבל שראוי שימנו אנשים יעזרו בה ·
הנה אם לקח החכמים והנבונים הלא המה יוכלו ללמד את
העם ולדין ביניהם · וישאר הגלת העתיד והתפלה · לאדון
הנביא׳ · אבל היותר קשה עלי בזה הדרוש הוא׳ איך אדנינו
משה כשזכר מיני ההנהגה ועמלה לא הגיד דבר מהמלחמות
ולא מהנהגות הדרכים שהוא הספקה׳ שזכרתי ·

ומפני זה חשבתי אני שעם היות שרש דברי יתרו
למשה ע״ד המשפט · וזה למה שראה משה
ששפט ישראל מן הבקר עד הערב ולא נתחכם בשלמותו
לראות את הנולד · ולתת עצה בדבר המלחמה העתידה
בכבוש הארץ כראוי הנה עם כל זה כבר העיר עלינו מעט
מזער בעצתו ואם אינה בשלמות׳ · ולזה אמר ואתה תחזה שמות יח
מכל העם אנשי חיל · ואינם העשירים כדברי רש״י ז״ל אבל שם בפירושו
הם אנשי המלחמה ע״ד מה שאמר הכתוב ויקצף משה על במדבר לא
פקודי החיל שרי האלפי׳ ושרי המאות הבאי׳ מצבא המלחמה׳
כי צבא וחיל הם שמות נרדפים יאמרו על העם ההולך
למלחמה ועליהם אמ׳ אנשי חיל · לפי שלב אנשי המלחמה שמות יח
אין יראת אלהים על פניהם רק רובם ותמיד כל היום יתאוו
תאוה לשלול שלל ולבוז בז · צוה עוד שיהיו אנשי אמת
שונאי בצע וכסוף אלה הדברים אמר ושפטו את העם בכל
עת וכו׳ · ומלבד המשפט אמר עוד ונשאו אתך ירצה בענין
המלחמה שיעזרו בה וישאו עמו ישראל אל הארץ · ובזה
רמז להנהגת הדרכים · וסדור המלחמה · ואולי שלזה כוון
גם כן באמרו וגם כל העם הזה על מקומו יבא בשלום · שם
ירמוז במלת מקומו הארץ הנבחרת שילכו מהרה שמה · כי
בהיות עליהם שרי האלפים ושרי המאות׳ · יבאו בשלום
לארצו ומקומם ויהיה כל הארץ לפניהם · ובאין מלחמה
יכבשו אותה · מה שלא יהיה בהיותם כצאן אשר אין להם
רועה · כי ילחמו אלו עם אלו ולא יעשו תועלת במלחמותיהם
ולזה משה ארנינו כשספ׳ כאן לישראל כוון בדברו ג״כ בשלמות
גדול לענייני המלחמה · ולזה אמ׳ טרחכם ומשאכם וריבכם׳
ירמוז לדעתי בטרחכם ענייניהם אלו עם אלו ודיניהם מה שבין
אדם לחברו · ומשאכם רמז לשאת אותם אל הארץ ולהנהיגם
במה שיאות לשרי הצבא ההולכי׳ דרך לנחותם במעגלי צדק
בנאות דשא ירביצם על מי מנוחות ינהלם וכוון באמרו וריבכ׳
על המלחמות והריב אשר ילחמו ויריבו עם אויביהם בדרך ·
לא על מריבותם אלו עם אלו כי כבר נכלל כלו בטרחכם · אבל
וריבכם הוא הריב והמלחמות אשר יהיה להם עם האומות ויהיה
אמרו וריבכם ע״ד נצב לריב יי׳ שהוא להלחם עם האומות בעבור ישעיה ג
ישראל

ישעי׳ מט ישרא׳ · וכמהו את יריבך אנכי אריב שהוא ג״כ על האומות ·
וכנגד ג׳ ההנהגות האלה שיִדם בינם לחביריהם בישוביהם
ודיניהם · ובינם ובין עצמם בדרך · ובינם לאויבי׳ במלחמה
אמר הבו לכם אנשי׳ חכמים ונבוני׳ וידועי׳ לשבטיכם ·ואמר
הבו לכם להגיד שלא נתגאה הוא למנות מעצמו השופטים
והשוטרים לבל יאמרו כעדת קרח שהיה ממנה קרוביו
ואוהביו · אבל צוה להם שהם ימנו האנשים ההם · והנה
אמר חכמים · לשפט בין איש ובין רעהו ולתקן עניניהם
ביניהם נגד מה שאמר טרחכם · ואמר ונבונים · על מנהיגי
העם בדרכים במסעיהם ובתחנותם ובכל מקומו׳ מושבותיה׳
ובתקון צרכיהם שזה׳ בלי ספק מן פעל התבונה והצדק
והשכל המעשי · ואמר וידועים לשבטיכם · על שרי הצבא
במלחמות שצריך שיהיו נכרים וידועים לשבטים באופן
שהממוני׳ תחתיה׳ אליהם יפנו׳ כי איך יהיה שר צבא אדם זר
שאינו נכר אליהם ואיך יפקדם וישמרם · אבל צריך שיהיה
נכר וידוע ביניהם · ואח״כ צוה שימנו אותם שימצאו יחד
החכמה והתבונה וההכרה לדון ולהנהיג בדברים ולהלחם עם
האויבים · ואמר ואשימם בראשיכם · להגיד שכאשר יהיו
חכמים ונבונים וידועים לא יחוש להיותם ממשפחת רם או
ממשפחה בזה כי הנה למעלת חכמתם והנהגתם ישימם ראשי׳
על העם · כי כן ראוי שיהיה המנהיג מאיזו משפחה · והכר
שהם השיבו ואמרו לו טוב הדבר אשר דברת לעשו׳ · כלומ׳
טוב זה הדבר אשר דברת שתעשה אותו · והנה זכר שהוא
בעצמו הושיב את השרים מבלי שהעם ימנה איש מהם ·
וזש ואקח את ראשי שבטיכם · ר״ל שלקח משה למנהיגים
שרי השופטים ולא עשה מנוי אחר והיה זה להיותם היותר
ראויי׳ לכל הנהגה מצד מעלתם כי ההנהגה והמנוי יותר ראוי
למעולי היחס מהאחרים ואליהם יאות יותר יוכר בהם אנשי׳
שם בפירושו וחכמים וידועים · ולא נבוני׳ · ורש״י ז״ל כתב ונבוני׳ לא מצא ·
ולא נתן הסבה בזה · ואני אומר שרצה בחכמי׳ יודעי התורה
והחכמות השלמי׳ בשכל העיוני ורצה בנבוני׳ היודעי׳ בהנהגת
המדיניות · והם השלמים בשכל המעשים · ומלת וידועים
נקשרת עם לשבטיכם ר״ל שיהיו ידועים ונכרים כל אחד
לשבטו · ולפי שעל המעט ימצא אדם שלם בעיוני ומעשי׳
בטבע · וזה כי הטבע כשיתעסק במושכלות לא יוכל
חלק ראשון פכ להשכילם במפורסם · וכמו שזכרו הרב במורה בענין אדם
הראשון ז״ל · לכן זכר אדוננו משה ע״ה שמצא ולקח אנשים
חכמים מהם ושלקח לעניין ההנהגה והמלחמות אנשים
ידועים ונכרים מדם לשבטיהם שהם אנשי חיל בעלי זרוע
לצאת ולבא ולא זכר שלקח נבונים לפי שהיה זר המצא
הנבונים ר״ל השלמי׳ בדברים המדיניים · עם היותם חכמים
בעיוניות · כי התחברות שני הדברים האלה ידיעות עיוניות
ומעשיו׳ באיש אחד ימצא על המעט · והנה יורה על זה מה
שמות לה שנאמ׳ בבצלאל כשתארו הש׳ בחכמה בתבונה ובדעת ובכל
מלאכה · ר״ל שהיה שלם בעיון החכמה במלאכות ובמעשה
המדיניות וגם במלאכות שהוא כל מלאכת מחשבת ובכל
שם האומניות המתחלפים וכמו שאמר ובחרושת אבן למלאת
ובחרשת עץ ובכסף ובזהב ובנחשת שהם מלאכות הרבה
מתחלפות, גלה אלינו יתרון היותו שלם בידיעות המתחלפות
הרבות ההן · לא היה בטבע · כי אם ברוח אלהין קדישין
שם שבדרך פלא הדריכו הא׳ לזה · וזהו אמרו וימלא אותו רוח
אל׳ וכו׳ · ואפשר עוד לומר שאמרו חכמים ונבוני׳ וידועים
הוא השם ואמר ביחוד · ר״ל חכמים בתורה ובעיון · האמנם
כשאמר ואקח את ראשי שבטיכם אנשים חכמים וידועים׳

רצה בחכמים שם כולל בו יוכללו הנבונים כי בשם חכמה
יוכללו העיוניו׳ והמדיניות ואח״כ לקח החכמים מהם לשפוט
בענין הדינין · ומהם להנהיג בענין הדרכים כמו שכתבתי ·

והנה נשאר עלינו לבאר מה ראה יתרו בעצתו ואדוננו משה ז״ל במעשהו
במנותו כל כך מנהיגים שרי אלפים ושרי מאות שרי חמשים ושרי עשרות
ושזה הספק הוא הח׳ מהערותי בפרשה:

וחשבתי אני שבענין המשפט וענין המלחמה שהם
הדברי׳ היותר כוללים בהנהגתם ראה משה
אדוננו עליו השלום במעשהו ויתרו בעצתו המנוי כל עוד
שיהיה יותר כולל יהיה יותר בלתי מסודר · ולכן לא עשה
שרי רבבות ולא שרי שמנת אלפים או שש אלפים וכיוצא
בזה לפי שההשקפה באנשים רבים תבלבל ההנהגה · אבל
נסתפק שיהיה בכל שבט ושבט המנוי היותר כולל על אלף
אנשי׳ · כי בענין המשפט די כשאיש אחד ישפוט אלף יודעת
עינינו הרואו׳ שבעיר אח׳ שיהיה בה מאה איש ימנו שופטי׳
שנים · וכ״ש בתוך אלף בני אדם שיהיה די כשיהיה להם ראש
אחד ושופט אחד ישפוט ביניהם · ואמנם בענין המלחמה
הנה הענין הוא יותר מבואר יוכולי הא׳ ואולי· שיכול איש
אחד איש זרוע להנהיג אלף אנשי מלחמה ולהדריכם לצאת
ולבא כראוי·

ולמנות השרים לאשר יתחייבו שרי האלפים ושרי החמשים ושרי העשרות הנה
יכתרתו בענין המשפט עם שרי האלפי׳ ויתחלפו הנהגותיהם בד׳ אופני׳:

האופן הראשון שיהיה התחלפות׳ כפי מספר הממוני׳
תחתיהם וכפי מעלת המנהיגים והכמתם יהיה
בללות מנוי׳ והם השרי׳ ששופטי׳ על מאות · ושרי׳ ששופטי׳
עשרות ואם היה עובר הסכום סכום האלף · היה נופל בגבול
כל הדבר הקשה יביאון אל משה · זהו האופן הראשון ·
האופן הב׳ הוא שיהיה התחלפותם באיכות ההנהגה · כי
מהם ישפטו בדיני נפשו׳ ומהם בדיני ממונו׳ ואם
באלה קצתם ישפטו בענין הקרקעות · וקצתם במטלטלים ·
וקצתם בסחורה · וכיוצא מהחלופים האלה וזה בכל שבט
ושבט · ובזה האופן יהיו שופטים רבים בהכרח·
האופן הג׳ · הוא שיהיה ג״כ התחלפותם כפי איכות וכמות
הדבר הנשפט כי מהם היו שופטי׳ בעניני המלקיו׳
ומהם בענש אברים ומהם בדבר שיש בו ד׳ מיתות בית דין
וכל זה בדיני נפשות · ואם בדיני ממונות היו מעט שופטי׳
בסכום מועט כמו עשרה שקלי זהב · ומהם עד נ׳ ומהם עד
ק׳ ומהם עד אלף · ומשם ולמעלה וזהו שרי אלפי׳ ושרי מאו׳
שרי חמשים ושרי עשרות · ר״ל שרים שופטי׳ על אלף שקלי
בסף או זהב · ושרים שופטים על ק׳ ושרים על נ׳ מהם
ושרים על עשרות·
האופן הד׳ הוא ג״כ כפי ההנהג׳ הכוללת וענינו שיש דברי׳
במדינה או בעיר אין ראוי שיעשו אותם אם לא
בעצת והסכמת אלף איש ברורים לזה · ויש דרכים שיעשו
בעצת והסכמת ק׳ יועצים ממונים לעשותם · ויש דברים
שיעשו בעצת נ׳ יועצים והסכמתם שהם ממונים עליהם ·
ויש דברים שיעשו על פי עשרה אנשי׳ לבד · ומזה הצד היו
נקראים שרי אלפים ושרי מאות שרי המשי׳ וגו׳ · ר״ל שרים
אלפים · ושרים מאות · שרים חמשים · ושרים עשרות · וגם
זה בכל שבט ושבט · כי לא היה המספר שזכר הכתוב מנוי
לנשפטים רק לשופטים ולמנהיגים שכפי איכות הדברים
המתיעצים היו היועצים המתקבצים להנהגתו · ואתה תדע
שכל

שכל ד׳ מיני אופני ההנהגה האלה אשר זכר לך פה הנה הנם בוויניציאה היום הזה׳ ובהיות הדברים מסורים לאנשים ידועים וממונים לעשותם היה שאיש על מקומו יבא בשלו׳ יהיה מה שיהיה׳ הנה הצד השוה שבהם הוא שכל אחד מהשופטי׳ היה יודע במה ידון ובמה ישפוט׳ וכל אחד מהעם ידע מי הוא הראוי לשפוט בנדון שלו׳ וידע מי הם השופטי׳ ומה הם המשפטים אשר ישים לפניהם ובהם ישפוט את העם בכל עת׳ אמת ומשפט ושלום ישפטו בשעריהם מה שלא יהיה בהיות איש על אנשים רבים ישפוט ביניהם׳ כי רבוי הדברי׳ הנתבעי׳ והדינים המחולפים והעם הרב יבלבלו שכלו ודעתו ולא יוכל לשפוט את כלם במהירו׳ רב כראוי״

הנה זהו לדעתי מורך רבוי השרים בענין המשפט :

ואמנם בענין המלחמות היה צורך בשרים הקטנים מלבד הגדולים לפי שפעמים רבות במלחמה יצטרכו אנשים רבים ללכת לעשות מעשה אחד׳ ולפעמים יספיקו אנשים מועטי׳ לעשותו כפי טבע הדבר הנכסף׳ והיה עמל גדול בכל עת שיצטרכו עשרה אנשים מאה או אלף יבקשם בכל צבא ויבררו אותם אם ברצון האנשים ואם בגורלו׳ ולכן גם עוד היום מנהג המלכי׳ גבורי החיל כשילכו במלחמה שיחלקו כל אנשיה׳ למשמרו׳ ויעשו בתוך צבאם שרי החייל׳ והמלך יביא בידו בכתב כל שרי החיל אשר לו אחד אחד בשמו׳ ומן העם אשר אתו׳ וכן כל אחד ואחד משרי החיל אנשי מלחמתו יחלק ביד שרים קטנים הסרי׳ אל משמעתו ויביא שמותם על שפתיו׳ וכאשר המלך יצטרך לעשות מעשה פרטי כפי מנין אנשי המלחמה אשר בידו ככה יקרא כפי הצריך אליו אל כל אחד ואחד משרי החיילי׳ ויאמ׳ לו כחצות לילה או לעת ערב הכן בחוץ מלאכתך אתה והעם אשר אתך לעשות מה שאצוך׳ ושר החיל ההוא יכין וכן יגיד אל שאר השרים אשר תחתיו אם כלם אם מקצתם כפי צורך הלוחמים הראויים לאותו מעשה או ישלח לאחד מהם לבד אם בעשרה אנשים אם בנ׳ אם בק׳ כפי הכרת העת וצרכו כמו שתראה שעשרה מרעה במלחמה מרין ששלח אלף למטה ושלח אותם ביד שרי האלפי׳ ושרי המאות ולא שלח שם לא שרי חמשי׳ ולא שרי עשרות״

הנה נתבאר מזה שמשה אדוננו בחכמ׳ יתרה סדר שרי אלפים ושרי מאות שרי חמשי׳ ושרי עשרות האלה בין לענין המשפט בין לענין המלחמות׳ ואמנם השוטרים שהם המכי׳ ברצועו׳ אמר בהם לשבטיכם׳ להגיד שלא עשה שוטרים רבים בעם כמו מנין השופטים אבל היה די שיהיה שוטר אחד לכל שבט כי הוא יעבור לכל שרי השבט ההוא לקיים מאמריהם׳ וראוי עוד שנאמר כי אמרו לשבטיכם אינו חוזר לשוטרי׳ לבד כי אם גם לכל השרי׳ הגיד שגם בכל שבט ושבט עשה השוטרים והשרים שזכר״

ואצוה את שופטיכם בעת ההיא לאמר וכו׳ עד את כל הדברים אשר תעשון

דף ל׳ עמוד ב׳ **הנה** רז״ל בספרי דרשו ואצוה את שופטיכם׳ שיהו מתונין בדין׳ ודרשו לא תכירו פני׳ במשפט׳ על האמונה להושיב הדיינים׳ ודרשו כקטן כגדול תשמעון׳ שלא תאמר הואיל שזה עני וזה עשיר מצוה לפרנסו אזכנו בדין ונמצא מתפרנס בנקיות׳ ד״א׳ שלא תאמר היאך אני פוגם בכבודו של עשיר בשביל דינר׳ אזכנו בדין וכשיצא לחוץ אומר לו תן לו שאתה חייב לו׳ ובסנהדרין אמר רבי

בבא קמא דף ח׳

שמעון בן לוי לעולם יהא חביב עליך דין של פרוט׳ כדין של מאה מנה׳ ופירש שם אמר זה להקדי׳ הקודם בדין׳ ודרשו לא תגורו מפני איש שלא תאמר שמא יהרגני או שמא ידליק את גדישי׳ ובריש סנהדרין אמר רב חנן אל תכניס דבריך מפני איש׳ ורש״י ז״ל הביא אלה הדרשות כלם״

דף ו׳ סס כפירוש

ועל דרך הפשט אומר לנים השופטים לפעמים יפשעו כאחד מחמשה דברים :

הא׳ שלא ירצו לשמוע הבעלי׳ דינין ויהיה המשפט בעיניהם לעמל רב וכמאמר התנא החושך עצמו מן הדין וכו׳ ועל זה הזהירם מרעה ואמר שמע בין אחיכם וגו׳ ר״ל אל תמנעו עצמכם מלשמוע כי אחיכם הם׳ וכמו שבהיו ג׳ אחי׳ ויריבו הב׳ מהם׳ האח הג׳ יכנס ביניהם לשפט להם ולשים שלום׳ ככה השופט ראוי שישמע דברי המריבי׳ וידון ביניה׳ כאילו הם אחיו׳ וזהו אמרו שמוע בין אחיכם״

אבות פרק ד׳

האופן השני מחטא השופט׳ הוא כשלא ירצה לדון במאזני צדק אך יעשו פשרו׳ בלבם או באום הדעת ישפטו כמו שיעלה בלבם׳ וכבר זכרו חז״ל באיזה זמן יוכל הדיין להשתדל לעשות פשרה בין הבעלי דינין שהוא קודם שידע ויראה המשפט עם מי הוא שאז יעשה פשרה ברצון הבעלי דינין׳ אבל שלא ברצונם וכל שכן אחר שהבין המשפט ויודע למי הוא׳ אין הדיין עוד רשאי לעשו׳ פשר׳ כ״א לחתוך הדין׳ ועל זה אמר כאן ושפטתם צדק׳ ואמר בין איש ובין אחיו ובין גרו׳ לומ׳ אע״פי שיהיה הרב בין אחי׳ או בין איש ועבדו שמה שקנה עבד קנה רבו׳ או בין האזרח והגר׳ לא תעשה פשר׳ אבל בכוון גדול תשפוט צדק וכ״ש בין אנשים זרים״

סנהדרין פ״ק דף ו׳

האופן הג׳ בשופטים׳ הוא בשיעותו הדין מפני השוחד או מפני הכרת הפני׳ כל זה הוא ממין אחד׳ ושוחד דברים הוי שוחד׳ וכנגד זה אמר לא תכירו פנים במשפט ר״ל שלענין הפסד הדין והמשפט לא יכירו פנים מפני שחד או מפני הכרת פני אהבה׳ ועד״ה הלצ׳ נוכל לומ׳ שהזהיר הדיינ׳ שלא יפסקו הדין כי אם בראיה גמור׳ לא כפי מראה שעיניה׳ רואו׳ שלא יאמרו על אדם הכרת פניו ענתה בו שהוא חייב בדבר הזה או שעשאו׳ להיות פניו מוריקות או כרומה מהאמתלאו׳ האלהי׳ לא יעשה כן כ״א ע״פ הראיה והדין׳ וזהו לא תכירו פנים במשפט ר״ל אל תחשבו שאתם מכירי׳ פני הבעלי דינין בענין המשפט עם מי האמת״

האופן הד׳ בשופטי׳ פעמים אינו בחתוך הדין והמשפט כי כבר ישפטו הדבר כפי הדין׳ אבל בשמיעת הבעלי דינין יכבדו העשיר על העני ויכירו פני הנכב׳ על הנקלה׳ והנה לזה אמר כקטן כגדול תשמעון ר״ל לא די במשפט שלא תכירו פני׳ אבל גם בשמעכם הבעלי׳ דינין בטענותם יהיה השמיעה אליכם בשווי כקטן כגדול תשמעון׳ ועד זה דר״ז״ל ועמדו שני האנשים אשר להם הריב שיהיו שניהם מעומד ולא יושיב הדיין הנכבד ויעמיד העני׳ כי גם כן בזה יסתתמו ויסתלקו טענותיו של העני״

שבועות דף ל׳

האופן הה׳ מהחטא בשופטים׳ הוא׳ אם ייראו מאחד מהבעלי דינין כי אולי מפני זה יעותו הדין ועז״ה הזהירם ואמר לא תגורו מפני איש ר״ל יהיה מה שיהיה עשיר או עני גדול ושר או קטן הערך׳ הן כלם אדם ילוד אשה׳ ולכן אין ראוי שתגורו ממנו כיון שהוא איש ונתן הסבה בזה ואמר כי המשפט לאלהים הוא׳ ר״ל אותו שהוא ארון המשפט שהוא האלהי׳ האדיר׳ הוא יצילך מכל איש אשר הנשמה באפו׳ וכמו שהשליח שהוא עושה שליחות המלך אין עליו אשם אם יעשה מצותו׳ בכה השופט כיון שהוא עושה צווי האל

אין ראוי לגור מפני איש מה · ואפש׳ שר״צ באמרו כי המשפט
לאדי׳ שיחשוב הדיין שהבעל דין אשר לו המשפט אינו האדם
החלוש · אבל הוא הא׳ ית׳ · וא״כ אין ראוי לגור מפני איש מה
בענין המשפט · כי המשפט הוא לאדים ית׳ והוא הבעל דין בזה
והוא ראוי שיגורו ממנו ית׳ יותר מאיש אחר להיותו יותר גדול
ויכול וחזק ·

ולפי שמלבד כל הפשעים האלה שזכרתי שפעמי׳ שיטעו
בהם בדעתם וברצונ׳ · הנה פעמי׳ ג״כ יטעו לסכלותם
את הדין ולהעדר ידיעתם בדבור המשפט לכן הוסיף עוד ואמר
והדבר אשר יקשה מכם תקרבון אלי ושמעתיו · ר״ל הדבר הקשה
אל תדינוהו ואל תטעו בו אבל תקריבהו לפני · ואל תאמרו
שאני עסוק לא אוכל לשמעו כי אנכי בכל עת שתבאו לפני
אשמעהו · ולפי שלא יחשבו שמשה כוון בזה להגדל להביא
אליו השופטים בכל עת לשאל את דבר המשפט ממנו · ולהת
העלים את הדינ׳ · אמר ואצוה אתכם בעת ההיא את כל הדברי׳
אשר תעשון · ר״ל לא כסיתי דבר מאת השופטים · אבל צויתי
ס דף לא עמוד א ולמדתי אליהם כל הדברים · ארז״ל בספרי׳ אלו הן י׳ דברים שבין
דיני ממונות לדיני נפשו׳ שלמדם אז לשופטים · וכבר פירש
אחרים הפסוק הזה על ישראל שמשה עליו השלום צוה להם
שלא יעשו דבר כי אם על פי השופטים · ושלות אמר
ואצוה אתכם ולא אמר ואצוה את שופטיכם · ואמר את
כל הדברים אשר תעשון · ולא אמר אשר יעשון כחוזר
על השופטי׳ שזכר · והנה מה שכתבתי ראשונה הוא יותר נכון
והאריך מרע״ה בספור ענין השופטים כדי להורות לישראל
שכבר היה מורם לכל הדברי׳ הצריכי׳ אל הנהגת העם · כמו אם
היו אותו היום עוברים את הירדן ונכנסי׳ לארץ · ותועיל עם זה
למוד המשפט והדינים לעם הילודים במדבר בדרך · לשילמדו
לעשות כן בארץ נם כוון בזה לומ׳ שהוא סדרם תחת ידי שרי
אלפים ושרי מאות שרי חמשים ושרי׳ עשרות וצוה אותם איך
ינהיגום · ולעם איך לא יצאו מתחת יד הנהגתם · ועוד מעט
נתבלבלו ובאו בערבוביא לומ׳ נשלחה אנשים לפנים · כמ״ש
מיד ותקרבון אלי כלכם · ר״ל שרית׳ כהניהם שופטיה׳ ושוטריה׳
כי פרקו עולם מעליהם כמו שיזכור ·

והנה נשאר עתה לבא׳ איך לא ייחס משה מנוי השופטי׳
והשרים לעצת יתרו ויחסו לעצמו ולטרחו ולעמלו
ואיך אמר ואומר אליהם בעת ההיא · והוא הספק הה׳ · ומה
שמות יח שמצאנו בפר׳ יתרו שאמ׳ שם וישמע משה לקול חותנו ויעש
כל אשר אמר · הוא לכבודו שעשה כמו שהוא אמר אבל לא
בזמן שאמר ומהסבה שאמ׳ · כי אם בזמן הראוי אליו אחר היות
דת ונימוס בה ישפטו המשפטי׳ כמ״ש כאן · כי כן תמצא שמה
שם וישלח משה את חותנו וילך לו אל ארצו׳ שאין ראוי שנחשוב
שאז שלחו ואז הלך אבל התורה סיימה שם כל הספור מעצת
יתרו והליכתו עם היות שלא נעש׳ אז הדבר ונעש׳ אח״כ ושלחו
ימי׳ רבים אחר זה · ופעמים רבות תמצא כזה בספורי התורה
שישלים הספור במקום אחר עם היות שלא היתה אז ·

הנה התבאר מזה שמשה לא היה חסר לומר הענין אבל יתרו אבל עצה ושלא נעשית בזמן שיתרו אמ׳ ומשה עשה כמו עצתו והותר בזה הספק הה׳

ונסע מחורב ונלך את כל המדבר וכו׳ עד לא תירא ולא תחת

זכר משה שאחרי שמנה השופטי׳ והשרי׳ שזכר נסעו מהר
סיני כמו שצוהו הא׳ ית׳ וילכו במדבר הגדול ובאו דרך
האמרי עד קדש ברנע וכל זה במהירו׳ רב בג׳ ימי׳ כמו שהביא
רש״י בפירושו הרב ז״ל בפי׳ אחד עשר יום מחורב דרך הר שעיר׳ ובאשר ראה

משה שהא׳ ית׳ אמ׳ להם פנו וסעו לכם ובאו הר האמרי׳ ושבאו
שמה אמר להם באתם עד הר האמרי כאשר צוה ויעד הקב״ה
אותנו ראוי ג״כ שתאמינו שכמו שקי׳ זה ככה יקי׳ עוד את כל
דברו הטוב שיתן לכם את כל הארץ כאשר דבר ולכן האמינו
שכבר נתן יי׳ אלדיך את הארץ ומהרו ועלו ואל תתעכבו בדבר
כלל אבל מיד עלו ורשו את הארץ המוכנת לפניכם אל תיראו
ואל תערצו · כי האות הזה ר״ל מהביאה אל הר האמרי במהירות
הזה יורה על כל מה שיהיה עוד בעתיד ·

הנה מכל זה הוליד משה אדוננו שעכוב ישראל במדבר כמו אלא היה בסבת האל ית׳ כן לא היה גם כן בסבתו של משה כי הוא זרזם ונסכם עליהם שרי אלפים ושרי מאות שילכו לפניהם כדרך הלוחמים · אבל היה הסבה באותו העכוב פשעם וחטאתם כמה שלחו המרגלים כמו שיזכור ובזה הותר הספק הרביעי

ותקרבון אלי כלכם ותאמרו נשלחה אנשים לפנינו וכו׳ עד אשר יי׳ אלדינו נותן לנו׳

בא לבאר איך היה העכוב הזה במדבר בסבת העם וכי גמלו
לנפשם רעה · וזה כי בהיותם בהר האמריכמו שיעדם
ושהתרה משה בהם פעמי׳ רבות · עלה רש · אל תירא ואל תחת׳
הנה הם לא רצו לעלות׳ ויקרבו אליו כלם לא לבד שרי האלפים
ושרי המאות הממונים עליהם אבל כלם כקטן כגדול באו אליו
בערבוביא לאמר נשלחה אנשים לפנינו ויחפרו לנו את הארץ
ואמר׳ וישיבו אותנו דבר · הוא לומ׳ שלא יחשוב משה לשלוח
אותם בסתר חרש לאמר וישיבו אליו דבר׳ בייחוד · כי הם לא
ירצו׳ אלא שיהיה השליחות מאתם · ותהיה התשובה אליהם
בזה נשלחה אנשי׳ ולא אמרו שלח לך אנשי׳ כדי שג״כ התשוב׳
תהיה לכלם בפרהסיא · וזהו וישיבו אותנו דבר והנה לא בקשו
מהרגול׳ · כ״א כדי שודיעום את הדרך אשר יעלו בה אל דרך
ישרה בלי עקמומית נאותה לצבא גדול · כיש דרכים רעים
ומסוכני׳ להיות עליהם הרים גבוהי׳ יוכל אדם א׳ להרוג עם רב ·
ולזה היו מתאוים דרך ישר ובטוח לעין כל מגולה ואת הערים
אשר נבא אליהם · ר״ל הערים הראוי׳ להכבש תחלה כי בתחלת
המלחמה הוא יותר טוב לצור על עיר חלושה שיקחו מהרה
ויכניסו בה הנשי׳ והטף · ויצא שמעם בכל הארץ שכבר לקחו
עיר אח׳ · משיהיה בצורם ראשונ׳ על עיר מגדל וראשו בשמי׳
שלא יוכלו לכבשו כ״א אחרי זמן רב · ועל זה אמר וייטב בעיני
דף לא עמוד הדבר וכו׳ · ובספרי דרשו בעיני ולא בעיני המקום · ועוד אמרו
שם שלא מלבו עשה משה אלא שלא יחשבו שעל שהארץ
היא רעה היה מעכב מלשלוח שם אנשי׳ לראותה · ולפי הפשט
יאמר שייטב בעיניו הדבר אשר שאלו · עם היות שלא ייטב
בעיניו האופן אשר שלחוהו · והדברים אשר אמרו נשלחה
אנשים וישיבו אותנו דבר׳ · כי יוכל האדם לשאול שאלה
הגונה מחבירו או מאדונו וישחיתה באופן הדברים · וזהו
אמרו וייטב בעיני הדבר · רוצה לומר שהדבר היה טוב ·
ולא אופן הדרישה והדברים שאמרו בענינה · והנה זכר משה
שעשה בענין המרגלים שני דברים זרים בלתי נהוגים · והם
ששלח י״ב אנשים בהיות מנהג הרגיל לשלוח ב׳ אנשים · כיון
שמה שיראו ב׳ יראו מאה איש בהליכתם מקובצי׳ ואין תועלת
ברבוים כי אם באיש אח׳ או בב׳ אנשים לחזק זה את זה · כמו
שתראה כששלחם יהושע · ושאותם השנים עשר איש היו
הנשיאים שבהם · וזהו אמרו ואקח מכם שנים עשר אנשים
כלם אנשים ראשי בני ישראל · וידוע שמדרך העולם
ללכת לרגל האנשים פחותי המעלה לא הנשיאים הידועים
והנכרים

והנכרי' והיתה הסבת בזה כדי שבהיותם רבי' לא יסכימו לחטא
ולא יתפתו כלם להוציא דבת הארץ ולדבר על הש' תועה כי
יהיה החטא אפשרי יותר באיש אחד או שנים משיהיה בי"ב'
וג"כ כדי שלא יפול בין השבטי' מחלוקת בשליחותם שכל שבט
ושבט ירצ' שילכו מאנשיו ויהיו המרגלים משבטו כי יחשוב
כל אחד כי ההולך שמה יגלה לאנשי שבטו הארץ המשובחת
יותר לשישתדלו להיותה בחלקם ולזה בחר שיהיה איש אחד
לשבט באופן שכלם ידעו אמתת הדבר בשוה' ואמנם היותם
נשיאים ראשי בני ישראל כדי שלא יכזבו בדבריהם' ויהיו
בתשובתם אנשי אמת כפי מעלתם גם שענין הרגול היא סכנה
במדבר יג עצומה כמ"ש והתחזקתם ולקחתם מפרי הארץ' כי יצטרך
הענין אל חזוק רב' ולפי שלבם אל ירך ואל יפחדו בענין הרגול
וגם לא יפחדו מאנשי הארץ ומהערי' החזקו' ויתיאשו מהכבוש
לא רצה לשלח שם אנשים רבים ופוחדים מאין לב כ"א אנשי
חיל אנשי לבב הבוטחים בי"י ובגבורתם׃

ראה איך התחכם ארון' הנביא' לעשות הדבר באופן שלא
ימשך ממנו היזק לשון הרע וכל זה לא שוה לו
לרשעת המרגלי' כי עם היותם רבים ונכבדים הוציאו את דבת
פס הארץ ובלשונם יכזבו לו באמרם ארץ אוכלת יושביה היא וגו'
ונפלו בחולשת הלב ובמורך לבב עד שכל העם שראו בתוכה'
היו נראין בעיניהם כענקים' וערים הפרזות בעיניהם היו ערי
פס מבצר וגדרות מלך כמ"ש אפס כי עז העם והערי' בצורו' מאד'
הנה כי מגורת מרעה היא באתהו ולא הועיל לו התחכמותו'
הזכר שהמרגלים עלו ההרה ויבאו עד נחל אשכול והנה אמר
עלייה בארץ ישראל להיותה גבוהה מכל הארצות ונקרא נחל
אשכול על שם סופו' וזכר שלקחו בידם מפרי הארץ להראות
העמים והשרי' את דשנה' ונתנו תשובתם בפרסום לכל ישרא'
כמו שבקשו בראשונה' וזהו וישיבו אותם דבר ויאמרו טובה
הארץ וכו'' והנה באמר' טובה הארץ לא כוונו זה רק על היותה
זבת חלב ודבש' ועל כן עם הראו' הפרי אמרו טוב' הארץ בפני
עצמה בענין הפירות והמזונות כלם וכח זה המאמ' הוא מה שנ'
פס שם באנו אל הארץ אשר שלחתנו וגם זבת חלב ודבש היא וזה
פריה' כי זה הוא הטוב אשר קיימו שהיה בה ולכן יאו' המאמ'
הזה אל כל המרגלים כי לא כוונו בטובה כי אם דשנות הארץ
ותענוגיה' ואמר שעם הסכימם כלם בשלמות הארץ
ודשנותיה הנה בני ישראל לא אבו לעלות׃

ואמנם למה משה ארוננו בזה הספור לא רצה להודיע
איך הש' צוהו בשליחותם' באמרו שלח לך
פס אנשים וכו'' וייחס הדבר אליהם ולעצמו באמרו ותקרבון אלי
כלכם וגו'' וייטב בעיני הדבר וגו'' וג"כ למה לא ספר הצויים
אשר צוה מרע"ה למרגלי' שיראו העם' והארץ' והערי' וגם למה
לא פירש מה שאמרו המרגלים ארץ אוכלת יושביה היא׃

הסבה בכל זה הוא לפי שהיה מדבר עם הדור האחרון
בניהם אשר קמו מאחריהם' ואם ישמעו אמתת
המאורע כמו שקרה יגזרו אומר באמת שסבת העכוב במדבר
היה הש' כיון שהוא צוה למשה בשליחות המרגלים ויאמרו
למה י"י נתן מכשול לפני עורים והיה ראוי שלא יספיק בידם
לשלחם בהסכים' בשליחות' אף כי הוא ית' היה השולח מעצמו
וגם ידברו במשה ויחשבו שהוא ג"כ היה בעצם סבת העכוב
אחרי שהוא ע"ה צוה למרגלים בדברים שלא שאלו העם ולא
צוה ית' עליהם' והוא במה שצוה אותם שיודיעהו מה הארץ
ומה הערים' ומה העם המעט הוא אם רב החזק הוא הרפה' כי
הנה השאלות האלה המה אשר חייבו תשובתם' ומזה נמשך
מה שנמשך' וילונו אח"כ נגד משה' ויאמרו אתה הסבת את לבם
אחורנית ופתחת פה לשטן ויאמרו שהסבה הראשונ' ית' ומשה

עבדויהם אשר סבבו עכוב אבותיהם במדבר כל הזמן הרב הה'
הפך מה שהשתדל משה לבארו אליהם להשריש בלבותם סבת
שבח המצות ושמירתם כמו שאמרתי' וגם ראה משה אם היה
מגיד להם מה שאמרו המרגלי' ארץ אוכלת יושביה היא' אולי
גם עתה בזה יימס לבב העם וייראו ויפחדו מלבא שמה כמו
שעשו אבותיהם׃

הנה כעבור זה הסמיך ספור ג' דברים הנזכרי' הצווי השלוי בשליחות' וכווי משה למרגלים בענין הארץ והעם והערים' ולפון הרע שאמרו המרגלים וע' זאמרז"ל מותר לשנות מפני השלום' ויותר כזה הכפק הנ'

ב"מ פרק השוכר את הפועלים דף פ

ולא אביתם לעלות ותמרו את פי יי' וגו' עד וגם בני הענקים ראינו שם

זכר שישרא' חטאו בג' אופנים רעי' מאד' הא' בהיותם
חלושי הטבע' ובן רכי הלבב מטבע הפחותים' כיון
שבשמעם חוזק אויביהם לא עצרו כח להלחם בם בהיותם עם
רב וזה כוון באמרו ולא אביתם לעלות' הב' במה שמרו בזה
את פי י"י אלדיהם' ר"ל שלהיותו אלדיהם שימסרו למות על
כבוד שמו לקיים דבריו' ואחרי שהוא צוה עלה רש אל תירא
ותח' היה ראוי שישימו נפשם בכפם ולא ימרו את פיו' והם
עשו בהפך שמרו את פי י"י אלדיהם שאמר עלו וחמה לא אבו׃
הג' הוא בדברי' שדברו נגדו' כי אילו היו חלושי הלב וממרי'
את דברו' אם לא ידברו עוד מה שדברו היה חטאתם נקל
בעיני הש'' אבל הם הטיחו דברים רעים נגדו' וזהו אמרו
ותרגנו באהליכם ותאמרו וגו'' שבזה היו כפויי טובה ממה
שעשה עמהם וכופרי' במה שייעד לעשותו' ואמר' אנה אנחנו
עולי' הוא התנצלותם על חולשת' ופחיתות' ואומרי' אנה אנחנו
עולים אם להלחם בערים' ואם להלחם בעם' אם להלחם בעם'
הנה אי אפשר כי הם עם גדול בכמותו ורם באיכותו' ואם
בערים איכה נוכל נכה בהם כי הם גדולות ובצורות כאילו הם
מגיעים לשמים' וא"ת ששרי הצבא אשר להם הם פחותי הלב
הנה זה בהפך' כי הם בני ענקי'' וא"כ המלחמה עם אנשי' וערי'
באלה הוא שטות ושגעון והסתכנות עצומה' ואמ' אחינו המסו
את לבבנו הוא לאמת את הדבר' כאילו אמרו אם מן אנשים
אחרים היינו שומעי' הדברי' חלילה לא היינו מאמיני' אבל בהיות
האומרים אחינו ראוי שנאמין' כיון שברע המגיע לנו מזה הם
יקחו חלקם' ולפי שמדרך האח לחזק את אחיו כמאמר הנביא
ישעיה מא איש את רעהו יעזורו ולאחיו יאמ' חזק' הנה בראותנו שאחינו
בשרינו המה המסו את לבבנו בענין הזה' שהראוי הוא שנאמ'
בדבר' והנה לא חשש משה מלהגיד הדבר הזה לבני ישראל
כאשר חשש בשאר הדברים שהשמיט זכרם לפי שהם נלחמו
כבר עם האומות ההם וכבשו עריהם החזקים והרמים כמ"ש עז
סיחון מלך האמרי אשר יושב בחשבון ועוג מלך הבשן אשר
יושב בעשתרות באדרעי' והם ב' ערים בצורות וחזקות כמו
יהושע יג שזכר בספר יהושע' ולכן כיון שהם ראו רבויים וחזקם ועריהם
הבצורות ועוג הענק שלהם ויקחו את ארצם' מבואר הוא שלא
יפחדו עוד מהדברים ההמה מה שלא יעשו זה בשמעם את
דבת הארץ כי ארץ אוכלת יושביה היא' כי זהו מה שלא נסו
עדיין ואולי שיפחדו ממנו ולכן לא זכרו׃

ואמר אליכם לא תערצון וגו' עד ובענן יומם

לפי שביאר שהם חטאו בג' דברים בחולשת הלב ובהמרו'
פי י"י' ובהטחת דברים' נגדו' ראה משה להוכיחם על
שלשתם' אם על חולשת לבבם' אמר לא תערצון ולא
תיראון מהם' כי אתם רבים וחזקים מהם' ואם

בבחינת הצוי האלקי שייעד אתכם · הנה יי' אלהיכם ההולך
לפניכם הוא ילחם לכם עמהם שהוא יותר חזק מהם' והביא
להם ב' ראיות חזקות · הא' מופתי מצרים והוא אמרו
בכל אשר עשה יי' אלהיכם במצרים לעיניכם · והב' מה
שעשה עמהם במדבר וז"ש ובמדבר אשר ראית וכו' · וכנגד
הדברים שהטיחו כלפי מלעלה · אמר ובדבר הזה אינכם
מאמינים ביי' אלהיכם ר"ל ובדבר הזה אשר אמרתם נגד כבוד
האל ית' בשנאת יי' אותנו אנה אנחנו עולים · יראה שאינכם
מאמינים ביי' אלהיכם · כי לו הייתם מאמינים בו לא תאמרו
דברים האלה והוכיחם על מעוט האמונה בראותם בעיניהם
עמוד הענן ההולך לפניהם בדרך כו' · ואפשר עוד אצלי
לפרש הפסוק באופן אחר · ובדבר הזה אינכם מאמינים על
שליחות המרגלי' שכן אמ' למעלה וייטב בעיני הדבר · יאמ'
הנה בדבר הרגול והשליחות יראה שאינכם מאמיני' בהש' ·
לפי שהמלחמה הזאת אינה מלחמה אנושית שיצטרך אל
רגול ולתחבולות הלוחמים · אבל היא אלדית שיי' אלהיכם הוא
ילחם לכם · ואם כן אין צריך מרגלים לזה · ולפי שהם שאלו
המרגלי' לב' תכליות · הא' להודיעם את הדרך אשר יעלו
בה · והשנית לדעת הערים אשר יבאו אליה · אמר משה
שגם לדברי' האלה · לא היו צריכים · וזה אמרו ההולך לפניכם
בדרך וכו' · ר"ל כי הענן יומם יורה אות' הדרך אשר ילכו בה
ועמוד האש לילה ובמקום אשר ישכון שם · שם יחנו · ואב"
הוא יורה הדרך והערים · ועם היות שהדברים האלה כפי זה
הפירוש היה ראוי שיאמ' משה אלידם כשרצו לשלח המרגלי'
כי הוא הזמן הנאות לאותה תוכחה · הנה עם כל זה לא היה מזיק
בהוכיחו אותם עליו כפי שרשי האמת · אעפ' שיהיה בזולת
ואח' זמנו הראוי · ועם היות שדברי התוכחה הזאת לא נזכרו
בפרשת שלח לך אנשים · כבר העידה התורה שאז נאמרו ·

וישמע יי' את קול דבריכם בדברכם אלי ויקצוף וכו' עד המדברה דרך ים סוף וכו'

הנה בפסוק הראשון מאלו ראוי שנרגיש בג' גבולים זה'
באו בו · הא' הוא וישמע יי' את קול דבריכם וידוע
הוא שהש' הוא צופה ומביט ושומע כל הדברי' · ומה צורך
להודיע שהש' שמע מה שאמרו · וגם מה ענין קול דבריכם
היה ראוי שיאמר וישמע יי' את דבריכם · האם נאמר כדברי
הרב במורה · כפי קול דבריט אתם שומעים ששמע הקול חלק שלישי פרק לג
ולא הבין הכונה והתוך האותיות · הב' אמר ויקצוף וידוע הוא
שהגזרות האלהיות אינם נמשכות מן הפעלות הנפש בכעס
וקצף כי אם במשפט ודין ישר · הג' אמרו וישבע · והנה
כשגזר הש' על דור המבול לא נשבע עליו · ועל דור הפלגה
גם כן לא נשבע עליו ולא בעון העגל · והשבועה לא תועיל
כי אם לאדם המתחרט ממעשיו ולבלתי ישוב מכונתו
ישבע לעשותו ·

והנראה אלי בזה הוא כי לפי שמשה זכר למעלה
שישראל חטאו בג' דברי' בזה הענין · במורך
לבב · ובהמרות דבר האל ית' · ובהטיח דברים רעים נגדו · זכר
כאן שהאל ית' לא נקצף כ"כ על חולשת לבבם ועל מרותם
את פיו בעליה · כי גדלים היו בחמר ובלבני' ולא נסו ללכת
באלה · אבל היה הקצף גדול על הדברים שהטיחו כנגדו וזהו
וישמע יי' את קול דבריכם · כי זה היה הדבר שחייב הגזרה
יותר · ולפי שהדברים אפשר שיהיו רעים מפאת עצמם
וגם כפי הקול והטעמים שיאמרו בהם עד שיהיה דבר אחד
דבור על אופניו מצד עצמו ויהיה קללה רבה כפי הקול
והטעם אשר יאמר אותו האומר · הנה לזה אמר את קול
דבריכם · לפי שהם לא היו מדברים עם הש' אלא אלו עם אלו
היו מדברים בתוך אהליהם כמו שנ' ותרגנו באהליכם וכו' ·
ולזה אמ' שהש' עם היות שדברו זה בינם לבינם · הנה שמע
אותו הקול והדברים · וזה הוא וישמע יי' את קול דבריכם
בדברכם אלי · כי לזה אמר קול דבריכם להיות הדבור מיוחס
אליו ולא לאלד ית' · ואשר כתבתי ראשון הוא הנכון ·

ואמנם אמרו ויקצוף · הוא להודיע שהיה הדבר רע
בעיניו מאד עד שנתמלא הקב"ה עליו חמ' וקצף
כי לשון זה יורה על ענין הוא רע מאד · עם היות כי לא יתיחס
אל הש' כ"א ע"ד בני אדם · ואמרו וישבע לאמ' הוא להגיד שהאל
ית' כשראה רוע דבריהם והתקצף · חשש אולי משה יבקש
עליהם רחמים כאשר עשה בענין העגל · ולזה נשבע הש'
בימינו שלא ישוב מן הגזרה הזאת · וע"ז לא התפלל משה ·
והנה הודיע זה כדי שלא יאשמוהו בני ישראל עתה איך לא
בקש מרע"ה על הגזרה לתקן את אשר עותו אבותיהם ואמר
שהיה עם הגזר דין שבועה ולכן לא יכול להחזירו ממנה ·
והנה בפרשת שלח לך נאמר שבראשונה אמר הש' למשה
עד אנה ינאצוני העם הזה וכו' · אכנו בדבר וכו' · ומשה במדבר יד
התפלל עליו שלא יכלה אותם כרגע אבל יאריך אלידם אפו
והוא ית' הודה לו ואמר סלחתי כדבריך · ולפי שמשה לא שם
יתפלל עליהם עד שיכפר אליהם בהחלט לזה באה השבועה שם
שלא ישוב מזה · וזהו שאמ' ואולם חי אני וגו' · והיא השבוע'
הנזכרת בכאן · והנה הוסיף לומר כאן הדור הרע הזה אחרי
שאמר אם יראה איש באנשים האלה · ודם שתי הודעות כדי
להעיד על טענה אחרת תחייב גזרתו · והוא מהראוי הוא
שהדומה ידבק בדומ' ויתקרב אליו · ולכן אלו היה העם טוב'
כמו שהארץ טובה · היה ראוי שיבאו שמה או אם היתה
הארץ רעה · כמו שאמרו המרגלי' היתה ראויה לאותו דור
שהוא רע · אבל אחרי שהיה הדור ההוא רע ומושחת לא היה
ראוי שיכנס אל הארץ אשר היה טובה ולא רעה · ואמ' אשר
נשבעתי לאבותיכם להגיד כי בזה לא יחלל את דברו ולא
יבטל את שבועתו כי עוד תתקי' בבנ' אשר יקומו אחריהם
שיהיה דור טוב ויבא אל הארץ הטובה ותתקיים השבועה ·
ולפי שכלב היה אדם טוב אמר שהוא יבא שמה ולו יתננה ·
והנה אמ' שהדור הרע ההוא לא די שלא יבאו אל הארץ אבל
גם מרחוק לא יראוה · וזהו אם יראה איש באנשים האלה ·
וכלב בן יפונה הוא יראה אותה והוא יבא שמה · ולפי זה היה
משה אמצעי ביניה' כי הוא ראה את הארץ מרחוק מה שלא
ראה דור המרגלים · ולא בא שמה · כמו שבא יהושע וכלב
כמו שיזכור · והנה נתן הטעם למה הוציא כלב מהגזרה
ואמ' יען אשר מלא אחרי יי' ורצה לומר שג"כ ראה הוא חוזק
העם והערים כמו שראו המרגלים ואעפ"כ לא נתפתה · אבל
האמין ביכלת האלדי' · וזהו אשר מלא אחרי · והנה בפר' שלח
לך זכר גם כן יהושע באמרו זולתי כלב בן יפנה ויהושע בן במדבר
נון וכאן לא זכרו עמו לפי שעוד מעט יזכירנו במנחיל את
הארץ במקום מרע"ה וכמו שיבא · ואמ' שגם במשה התאנף
יי' בגללכם לאמר גם אתה לא תבא שם · ר"ל למשה לא שלל
ראיית הארץ כמו שעשה אל דור המרגלי' אבל אמר גם אתה
לא תבא שם כי תראה אותה מרחוק ולא תכנס בתוכה · ואמ'
עוד יהושע בן נון וגו' · וטפכם וגו' · ר"ל שלא נשתוה משה
עם אותו דור בהעדר הביאה אל הארץ אבל גם היה להם יתר
שאת באותה הגזרה על משה והוא שעם היות שלא באו הם
אל הארץ הנה בניהם וטפם אשר היו אומרים לבז יהיה · המה
יבאו שמה והם יירשוה · ואב"כ מה שאבדו האבות קנו הבנים
מה שלא היה כן למשה · כי נסתלק ממנו המנוי והשררה ·

ולא חזרה האל לבניו, אבל נתנה ליהושע ואג' לא קנו בניו מה שאבד הוא' והוסר ממנו בזאת הגזרה ׳וזהו אמרו יהושע בן נון העומד לפניך ר"ל ששרת לפניך הוא יבא שמה כלומ' במקומך ׳ ולכן אותו חזק כי הוא ינחילנה את ישראל כמו שהיית את עתיד להנחילה׳ אכ"לא זכו בני משה למה שזכה אביהם ׳ ואתם לא כן כי טפכם אשר אמרתם בתלונה שלבז יהיו ׳ובניכם אשר לא ידעו טוב ורע ׳ר"ל להבחין בין הטוב והרע והם עד כ' שנה שאין השכל שלם באדם עד אותו זמן , ואין אדם בר עונש בב"ד שלמעלה׳ המה יבאו וירשוה במקום אבותיהם ולכן צוה מיד ואמר ואתם פנו וסעו ׳ כלומר אתם האבות פנו לאחור וסעו המדברה דרך ים סוף ׳ להגיד להם כי שם ירעו מ' שנה עד תום כל הדור ׳ ואמר אתם פנו לכם שהם ב' כנויים לומר שכיון שהמה בעצתם לא רצו ללכת לפנים׳ המה ג"כ בעצתם ישובו לאחור וילכו במדבר ׳ או יאמר ואתם פנו לכם הסתכלו על עצמכם כי אין ההשגחה האלדית דבקה בהם כירחי קדם״

הנה בזה סתם מרע"ה לאת דבריו בהודיעו לישראל הסבת הע כוב הקרה למתם במדבר היתה בסבת עונם ממה שקטלו בעון המרגלים ומה שנגזר עליהם באותו עון ולזה הביא כאן ספור המרגלים ועניניהם כמו שזכרתי:

והנה נשאר לי להודיע מה ראה מרע"ה להכניס גזרתו בתוך המרגלי׳ בגזרתם שלא יבאו אל הארץ ׳ והנה הספק הי׳ידוע שיסוד הענין הזה הוא ידיע' חטא משה ואהרן שעליו נתחייבו למות ושלא יכנסו לארץ ׳ והוא דרוש עמוק עמוק מי ימצאנו׳ידען אשר בזה היה דעתי מחולף מכל אשר קדמוני׳כתבתי אני בו מאמ' נבחר אצלי ושם הבאתי ראיות חזקות להודיע שלא מתו משה ואהרן בעון מי מריבה ׳ וגם פה לא אחדל משום שלמות המלאכה להגידו דרך קצרה״

ואומר שדעתי בזה הוא שאהרן קדוש יי׳ מת בעון העגל׳ ומשה אדוננו מת בעון המרגלים ׳לא שיהיה נדון מעון העגל ׳ולא שהיה מרע"ה נמשך אחרי דברי המרגלים חלילה להם מרשע ׳ אבל אהרן כמו שידעת שלא בכונ' רעה שמות לב עשה את העגל ׳ וכמו שאמר וירא משה את העם כי פרוע הוא כי פרעה אהרן לשמצה בקמיה' ׳ועם היות שכונתו היתה להנהיגם בנחת עד בא משה׳ הנה נמשך מזה מה שנמשך ׳ ולפי שהעם לקחו מיד יי׳ כפלים בכל חטאתם ׳ מהם מתו במגפה׳ומהם ע' חרב ולא באו אל הארץ כאשר אמר יי׳ להם הנה היה אהרן בזה סבה מה ׳ ולכן היה מהצדק האלדי שכמו שהוא סבב באנשי׳ ההם שימותו במדבר והנה מן הצדק הוא שימות גם הוא שמה ולא יכנס לארץ ׳ האמנם לפי שלא היה הוא כשאר האנשים ההם החטאים בנפשותם לא נענש אז עמהם ׳ והאריך הש׳ אליו אפו ׳ ועל כיוצא בזה נאמר ׳ שם ועתה לך נחה את העם וכו׳ ׳ והיה ביום פקדי וכו׳ ׳ ולרמוז שם אליו ג"כ אמר שם בסוף הדברים ויגוף יי׳ את העם על אשר עשו את העגל אשר עשה אהרן ׳ וזה להעיר כי ענשו שמור לבעליו לעת בא דברו ית'״

ואמנם חטא מרע"ה ׳ כי כאשר שאלו ישראל המרגלים ז לא אמרו כ"א וישיבו אותנו דב' את הדרך אשר נעלה בה ואת הערים אשר נבא אליהן ׳ והאל ית' לא אמר יבר יג ג"כ כ"א שלח לך אנשי׳ ויתורו את ארץ כנען וכו׳ ׳ והנה אדוננו משה הוסיף בשליחות דברים הרבה ׳ כי צוה אותם שיראו ס את העם היושב עליה החזק הוא הרפה ׳ המעט הוא אם רב ס ומה הארץ הטובה היא אם רעה אם יש בה עץ אם אין ׳ ומה ם הערים אשר הוא יושב בהנה הבמחנים אם במבצרים ׳ ם והשאלות האלה ששאל מאתם אין ספק שהיו לכונה טובה

לשמח את ישראל בבשורות טובות אבל נמשך מהם מה שנמשך׳ שבתשובת זה אמרו חזק העם ׳וחזק הערים ׳והיות הארץ אוכלת יושביה׳ ׳ויתר הדברי׳ אשר המסו את לבב העם׳ וסבב בזה שנגזרה עליהם גזרה שלא יכנסו לארץ׳ ושבמדבר ההוא יתמו ושם ימותו ולא יכנסו לארץ ׳ ולפי שמש' אדוננו צוה כדברים האלה מה שישראל לא שאלו ולא צוהו האל ונמשך מזה שהדור ההוא במדבר יתמו ׳ ראה הש׳ היות מרע"ה סבה בזה במקרה ׳ ושהיה מהצדק והדין הישר שגם הוא שבסבב זה לא יבא שמה כי שגגת תלמוד עולה זדון ׳ ולפי שישראל חטאו במזיד והוא ע"ה חטא בשוגג ובכונ' טוב' רצה הש׳ לחוס על כבוד משה ולא תהיה גזרתו בתוך גזרת העם בפרש' שלח לך אנשי׳ והאריך עליו אפו׳ כמו שהאריך בזה האופן לאהרן על מעשה העגל ׳ וכאשר בפרשת זאת חקת התורה התלוננו העם על המים ׳ ובדבר תלונותם העירו איך היו משה ואהרן סבות אל מיתת העם ולא נכנסו לארץ במדבר כ כמו שאמרו ולמה הבאתם את קהל יי׳ אל המדבר הזה למות שם אנחנו ובעירנו ׳ זכר הכתוב שמשה ואהרן הלכו אל אהל מועד אבלים וחפויי ראש מפני הקהל וכנשים המתביישים בזכור להם עונותיהם ׳ ולכן בא הדבור אליהם שידברו ויעשו הפעל שזכר להוציא המים ׳ ובהיות משה יוצא לכלל כעס באמרו שמעו נא המורים ׳ ונתמלא הקב"ה חמה עליו לפי שישראל תפסוהו כראוי ׳ והוא לא הודה בלבו מה שחטא ונתכעס עליהם ׳ולכן ראה בעת ההיא לתת ענשם עליהם על עונותיהם הקודמים ׳ והיה א"כ מי מריבה כלי ואמצעי לדבר לא סבה עצמית בו ׳״

והנה יורה על אמתת זה ׳ג דברים:

הא' מאשר ענש גדול כזה א"א שיהיה לגדולי הדור כ"א לסבה גדולה לא לענין קל כמי מריבה ׳ וגדול ממנו היה שביר' במדבר יא: בספרי דף יג עמוד ד הלוחות ׳ ואמרו הצאן ובקר ישחט להם וגו׳ כמו שאר"זל״ הב' מאשר היתה מיתת אהרן ראשונ' כמו שהיה חטאו בעגל ראשונה ׳ ומיתת משה באחרונה ׳ כמו שהיה חטאו גכ כן באחרית הזמן ״ הג' מאשר היה זה הענש מתיחס לחטא והם סב' שלא יעברו העם לארץ ונענשו שלא יעברו ג"כ הם אליה ׳ הד' שלא בא הדבור במי מריבה לאהרן ג"כ עם היותו בלתי צריך אל הפעל ההוא והיה זה כדי לשתפם יחד בענש המיתה כי בפעם האחר' שהכה משה הצור לא נשתתף אהרן באותו דבר ״ הה' שלכן אמ' משה ויי׳ התאנף בי על דבריכ' גם בי התאנף יי׳ בגללכם לאמר׳ וזה לא יאמר אם היה החטא הכאת הסלע או הדבור׳ ולא אמר בזה באהרן לפי שהוא חטא בעצם בעשותו העגל עם היות כונתו להמתינם ולא לעבדו ״ הו' שבעבור זה לא התפללו משה ואהרן כשנגזרו על מי מריב' שלא יעברו את הארץ ולמה לא צעקו אל גודל העונש בערך אל קטן החטא ׳ אבל היה לפי שהם היו יודעים שלא נענשו עליו ׳ ואמנם מה שהתפלל משה ואתחנן אל יי׳ היה לפי שחשב שכבר חזר הש׳ מהגזרה׳ בראותו נצחון מלחמת בספרי דף לא ע"ד סיחון ועוג שבא על ידו כמאמר רז"ל ׳ הז' שלזה לא ספר משה במשנה תורה בספוריו הנזכר עון מי מריבה בלל לפי שאותו החטא היה כפי הנראה לא כפי האמת׳ הח' שלכן בא ענש משה וגזרתו בתוך גזרת המרגלים באמרו גם בי התאנף יי׳ כמו שביארתי בספקות ׳ וענש אהרן ומיתתו לא נזכר שם ׳ כי לא היה באותו עון׳ אבל דברים ו נזכרה בפרשת והיה עקב בסוף ספור העגל יען כי היא היתה הסבה במיתתו וכמו שנעיר שמה ׳ ולזה לא נזכרה מיתת שניהם כמו שהיתה הגזרה ׳ ולא נזכרה מיתת אהרן ראשונה כמו שהיתה במאורע ׳ לפי שהוצרך להזכיר

מעשה

מעשה המרגלי׳ ראשונה למעשה העגל מהסבה שזכרתי״
דברים לב במדבר כ הט׳ שלזה אמר משה והאסף אל עמך ׳ובאהרן יאסף אל עמיו׳
ירמוז בעמיו למתים במדבר בסבתם״ הי׳ שלזה ענש אהרן
נ״כ עם היות שבמי מריב׳ משה לבדו הכה ׳ומשה לבדו אמר
שם שמעו נא המורי׳ ואהרן לא עשה ולא דבר כלל ׳ ועכ״ז נענש
לפי שהיה ענשו על עון אחר ׳ והוא מה שעשה בעגל״
ה״א בעבור זה כשנזר הש׳ על דור המדבר שלא יבאו לארץ
כנען ע״ד המרגלי׳ לא הוציא משם כ״א יהושע וכלבי לא משה
ואהרן ׳לפי שכבר היה נגזר לפניו ית׳ עליהם שימותו ולולא
עקידה שער פז דף זה תהיה השבועה שלא כדין ׳ ול״ל תאמן לדברי הא״ום שהיתה
רכ עמוד ג אותה השבועה על המרגלים עצמן כי הכתוב אומ׳ בהפך אם
יראה איש באנשי׳ האלה הדור הרע והפעל יורה עליו שלא לבד
מתו במדבר ׳המרגלי׳ אלא כל אותו הדור״ ה״ב מאמר דוד
תלים קו המלך ע״ה שרמז ואמר ויקציפו על מי מריבה ׳ וירע למשה
בעבורם ׳ לא אמ׳ שחטא משה בזה אלא אמר שהרע למשה
שם בעבורם ׳ והוא בענין המרגלי׳ שזכרתי ׳ ואמר עוד כי המרו
את רוחו ׳ והוא מה שאמרו במרגלי׳ ותמרו את פי יי׳ ׳ ולא
זכר אהרן כי הוא היה החוטא בעצם כמו שזכרתי עם היות
כונתו בלתי רעה ועם היות שניהם משותפים במיתה״
לא מנאתי אלא ה״ג הוא מה שאר״זל בפ״ק דסוטה כשדר׳ ר׳ שמלאי מפני מה
בתמקנה דף יד נתאוה משה להכנס לארץ׳ הביא בדרשו לכן אחלק לו ברבי׳
ישעיה נג ושם נאמר והוא את פושעים נמנה׳ שנמנה עם מתי מדבר
ר״ל שמת בסבת מיתתם עם החלוף הגדול שיש ביניהם זה
בשוגג ואלו בזדון ׳ וגם נ״כ רמזו רז״ל באלה הדברים רבה פרשת
דף קכז עמוד ב ואתחנן אמ׳ שם כי לא תעבור את הירדן הזה על זה אמ׳ איוב
איוב כג אחת היא ע״כ אמרתי תם ורשע הוא מכלה׳ ר׳ יהוד׳ בר נחמני
בשם ריש לקיש אמ׳ משל לה״ד לחכם שנכנסו חברי׳ לאכל
בביתו הם אומרי׳ מה ראיתם בתו של ר׳ נאה ׳ דא׳ קלקולן ונוף
בה׳ החכם׳ אמ׳ נשבע אני שאין אחד מכם נכנס לאכל בביתי
בא אח״כ חבר אחד לימים לאכל אצלו ראה בתו של חכם ׳
אמ׳ כמה נאה בתו של ר׳ נוף בו החכם א״ל נשבע אני שאיני
מכניסך בביתי׳ א״ל החבר מה אני רוא׳ הכל שוי׳ אצלך שאין
מי שלא יאמ׳ על בתך רע ואני אמרתי עליה טוב ׳ כך משה
אמרו המרגלים רע על הארץ שנאמ׳ ויוציאו את דבת הארץ
ואמרת להם אם יראה איש באנשי׳ האלה הדור הרע הזה ׳ ואני
אמרתי על הארץ טובה ׳ ואתה אמרת כי לא תעבור את
הירדן הזה ׳לכך אמר אחת היא על כן אמרתי תם ורשע הוא
מכלה ׳ הנה העירו במאמרם ז״ל למה שאמרתי בחטא מרע״ה
וענשו כי כמו שהתלמידים כלם דברו בבתו של החכם ונוף
בכלם ושלחם מביתו לפי שדברו בבתו ׳ עם היו׳ שהראשוני׳
אמרו מה ראית׳ בתו של ר׳ נאה ר״ל מה הנוי והיופי שראיתם
בבתו של ר׳ ׳לפי שהיתה בעיניה׳ כעור ׳והאחר מספר בשבח׳
באמרו מה נאה בתו של ר׳ ׳ וגם הוא שולחו מהבית בעבור
מה שדבר בבתו עם היות דבריו לטוב׳ ולא לרעה׳ כך היו דור
המדבר ומרע״ה׳ שהם בעבור שדברו מן הארץ רעה ׳ ומשה
בעבור שדבר ממנו טובה נענשו כלם שלא יעברו אליה ׳
ואם היה חטא משה על מי מריב׳ כמו שנרא׳ משפט הכתובי׳
איך אמרו שנענש בעבור שדבר מן הארץ ׳ אבל הסכימו
בלא ספק וכוונו אל מה שפירשתי״

ואמנם נשאר לי לישב פסוקי התורה ׳ אם בפרש׳ זאת
במדבר כ חקת התור׳ שאמ׳ יען לא האמנת׳ בי להקדישני
שם לעיני בני ישראל לכן לא תביאו את הקהל הזה ׳ המה מי
מריב׳ וכו׳ ׳ והנה לא אמ׳ להקדישני במי׳ אבל אמ׳ להקדישני
לבד לרמוז על חטאיה׳ שהיה להם לקדש את השם ׳ כי ׳ אם
אהרן לקבל המיתה כמו שקבלה חור ולא יעשה את העגל ׳

ואם משה ׳ שהיה לו לסמוך על דברי השם שאמר שהארץ
היתה זבת חלב ודבש ולא יעש׳ עליו עוד בחינ׳ ׳ולזה אמ׳ מיד
במדבר כ המה מי מריבת אשר רבו בני ישראל את יי׳ ויקדש בם ׳ ר״ל
החטא העצמי היה בשלא קדשתם אותי ׳ ואמנם ענין מי
מריבה לא היה באמת סבת המותי׳ כי שם רבו בני ישרא׳ את
יי׳ ויקדש בם ׳ ר״ל במשה ובאהרן שלא רבו ולא חטאו שם
שם כלל ובמיתת אהרן נאמר על אשר מריתם פי למי מריב׳ ולא
אמר במי מריבה ׳ אבל אמר על אשר מריתם פי ׳ והוא
בעונותיה׳ הקודמי׳ ׳ וייחס זה למי מריבה כדי לשמור כבודם׳
ושלא לערבם בכלל פושעי ישרא׳ ׳ ובפר׳ פנחס אמ׳ על מתת
שם כז משה כאשר מריתם פי במדבר צין במריבת העד׳ להקדישני
במים לעיניהם הם מי מריבת קדש מדבר צין ׳ מפני כבודו
של מרע״ה אמר כן ׳ כדי להעלי׳ הדבר ושלא ירגישו באמתת
דברים לב הענין כ״א השרידי׳ אשר יי׳ קורא ׳ אבל בפר׳ האזינו אמ׳ אשר
מעלתם בי בתוך בני ישרא׳ במי מריבת קדש מדבר צין על
אשר לא קדשתם אותי בתוך בני ישראל ׳ והנה במה שכפל
על אשר לא קדשת׳ אותי בתוך בני ישרא׳ אחרי אמרו אשר
מעלתם בי׳ נתן הרמז שהיו שם ב׳ סבו׳ ׳סבה עצמית נעלמת
והיא עונותיהם הקודמים ׳ וסבה קרובה נגליה בלתי עצמית׳
והיא מי מריבת קדש ׳ ועל שתיהן אמר על אשר מעלתם ׳
על אשר לא קדשתם ׳ ואמנם למה אמר מעלתם מריתם
בלשון מחייב ׳ולא האמנתם ולא קדשתם בלשון שוללי׳ ואיך
יאותו הלשונות האלה בעונותיהם ׳ ואיך ייוחסו אליו׳ הנה הוא
לפי שאהרן פשע בקדושת השם ׳ שהיה ראוי שימות על
פרש׳ אמור ברי קדושת שמו ולא יעשה העגל׳ וכן דרשו בת״כ ונקדשתי
דף כ׳ ויקרא בתוך בני ישראל מסור עצמך על קדושת שמי ׳ וכן אמרו
דברים לב מעלתם ואמר על אהרן׳ כי המעילה היא החלול ואם כן לא
שם קדשתם ומעלתם ׳ עם היות שנאמרו בלשון רבים׳ על אהרן
במדבר כז שם לבד כוון בהם ׳ ואמנם מריתם פי ׳ ולא האמנתם׳ נאמר על
משה שמרה פי השי׳ כביכול בהוסיפו על שאלות המרגלי׳ מה
שלא צוהו ית׳ ׳ וגם סבב זה בישראל מיעוט אמנה ׳ ועליו
אמר לא האמנתם ׳ וכדי להעלים הענין באו הלשונות האלה
פעם במשה פעם באהרן וכלם בלשון רבים להיותם אגודה
אחת ׳פעם יאמר לשון אחד מחייב ולשון אחד שוללי׳ ופעם
יאמ׳ בלבד מריתם פי׳ כי רצה להעלים הענין באופן הדברי׳ ׳
ואין לך שתאמר ולמה לא העניש הקב״ה בשעת חטאתם׳
ומה לו לתלות ענשם במה שלא חטאו שהוא עון מי מריבת
אלהי פר׳ סור ולא איש אל ויכזב ׳ כי התשוב׳ בזה היא כדבריהם ז״ל שהקב״ה
את הפרש ו״נ מאריך אפיה וגבי דיליה ׳ והנה התורה פרסמה חטא נדב
פרקא סז דף י ואביהו בהקריבם אש זרה לפני יי׳ והם אמרו שנדב ואביהוא
עמוד ד׳ ויקר׳ לא מתו מהסבה ההיא ׳ ובקשו סבות אחרו׳ ׳ באמרם שתויי
פרקא כ עמ׳ יין נכנסו למקדש ומהם אמרו שהורו הוראה לפני משה רבן
שם ומהם שקצצו בנטיעו׳ ׳ וכן אמרו באצילי׳ בני ישרא׳ כי ראו
שם שהעלימה התורה מפני כבודם סבת מיתתם האמתית ותלת׳
הדבר בסבה אחרת ׳ ואם היה זה דבר ראוי בחוקם׳ כ״ש בחק
אדוננו משה ואהרן קדוש יי׳ שהיה ראוי שיבאו עונשיהם
סתומים וחתומי׳ ולא יוכללו עם פשעי ישרא׳ ׳ ולכן היו ודאי
בתכלית ההעלם״

שנה נתתי כאן ראשי דברים בדרוש הזה ׳ ואני הרחבתי בו מאד במקומ׳
סיבות אסר עשיתי ׳ ודי עתה במה שהבאתי כאן:

ותענו ותאמרו אלי חטאנו ליי׳ אנחנו נעלה וגו׳ עד הר שעיר ימים רבים

אחרי אשר אדוננו משה בדבריו הסיר מלב השומעים
הספק אשר היה אפשר שיפול בהם על מה היתה

סבת עכוב אבותיהם במדבר מ׳שנה כמו שזכרתי׳ ראה נ״כ
להסיר הספק הב׳ והוא למה ישראל לא נלחמו עם כל המלכי׳
אשר עברו בהם ׳ ולמה נפלו לפני האמורי לחרב ׳ אם היתה
מלחמתם בכח אלהי ׳ ולזה ראה להודיעם תחלה שמה שקרה
אותם לפני האמרי׳ לפי שעשו מלחמה עמו בהיותם מצווים
מהש׳ שלא ילחמו ׳ הו׳ להיותם נזופי׳ ממנו ית׳ בעון המרגלי׳ ׳
וזהו ותענו ותאמרו אלי חטאנו ליי׳ אנחנו נעלה וכו׳ ר״ל שהם
היו מתחרטי׳ ממה שעשו ׳ ולפי שהיה כלל חטאם ׳ אם מה
שבינם לבין הש׳ בהמרותם את פיו ובהטיחם דברים כנגדו ׳
ואם בחולשת לבבם שקנו מדבר המרגלי׳ ׳ לכן החרט׳ היתה
בשניהם׳ במה שביניהם למקום אמרו אנחנו נעלה ונלחמנו
וכוונו בזה לומר שהם ילחמו בגבורתם ׳ ולזה חגרו כלי
מלחמתם ׳ ונדמנו לעלו׳ ההר׳ וזהו אמרו ותהינו לעלו׳ ההר׳ ׳
שהוא כפי׳ רש״י מלשון הזה ׳ כמו הננו ועלינו ׳ והכר שהאל ית׳ ירוש׳ ופסיקת׳
לא רצה בזה יען היתה תשובתם בגאוה ובזה ונאון גבורתם ׳ סס עמוד ד
ולזה אמר למשה אמר אליהם לא תעלו ולא תלחמו כי אינני
בקרבכם ולא תנגפו ׳ ר״ל הנה המלחמה הזאת איננה
אנושית כי אם אלדית ולי׳׳ התשועה ולא לכם וכיון שאינני
בקרבכם מה לכם עלותכם כי לא די שלא תועילו ׳ אבל גם
תנגפו לפני אויביכם ׳ והכר משה כי הוא התרה בהם ולא
שמעו אליו ׳ אבל בזדון לבם עלו להלחם ולא לבטחונם ביי׳ ׳
אבל להמרותם את פיו בדרך זדון עלו ההרה׳ וזהו ותמרו את
פי יי׳ ותזידו לעלו׳ ההרה׳ והיה כח מאמרו שכאשר דבר הש׳
להם עלה רש המה לא אבו לעלות ׳ וכאשר אמר להם לא
תעלו ולא תלחמו ׳ אז אמרו אנחנו נעלה ונלחמנו ויזידו
לעלו׳ ההר׳ ׳ ורשם בזה עוד שטות׳ שבזדון עלו להר שהאויבי׳
היו בראש ההר וישראל עלו מלמטה ׳ ולזה היה מהראוי
שיכום ושירדפו אחריהם ׳ וזהו ויצא האמרי לקראתכ׳ וירדף
אותם כאשר תעשנה הדבורי׳ שירדפו האדם ויכו אותו ׳ כך
האמרי רדף אחרי ישראל ויכם עד החרמה ׳ והנה הביא ראיה
שהיה זה בעונם ממה שהם עצמם הודו בדבר ׳ וזהו ותשובו
ותבכו לפני יי׳ ואע״פ ששערי דמע׳ לא ננעלו אעפ״כ לא שמע
יי׳ בקולכם ולא האזין אליכם׳ כמושל שיקצוף על עבדיו שלא
די שלא יכפרם ׳ אבל גם השמיעה לבד לא ירצה לשמעם ׳
ובזה השלים משה לתת הסבה ׳ איך הכה האמרי לישראל
במלחמה׳ והוא אמרו עוד ותשבו בקדש ימי׳ רבי׳ כימי׳ אשר
ישבתם ׳ פרש״י ז״ל שישבו שם י״ט שנה כמו שישבו י״ט שני׳ סס בפירושו
אחרות בכל המסעו׳ שהלכו א״חכ ׳ ור׳ אברהם כ״ע אמ׳ כימי׳ סס בפירושו
אשר ישבתם לרגל את הארץ ׳ ר״ל יום לשנה׳ ולפי הפשט
יהיה כימי׳ אשר ישבתם׳ ר״ל יהיו מה שיהיו אין צרך בזכרם
כי היה נודע להם מספרם ׳ וזהו ונפן ונסע המדברה וכו׳ ׳
ונסב את הר שעיר ימים רבים״

ויאמר יי׳ אלי רב לכם וגו׳ עד ומעציון גבר

אחרי שביאר משה אדוננו ענין האמרי ׳ רצה לבאר
על למה לא נלחמו בני ישראל עם עשו ובני עמון
ומואב ׳ ולהודיע שלא היה זה לקצר יד הש׳ ׳ ובארו בג׳
פרשיות הנמשכות פרשה אחת לאומה אחת ׳ ודבר ראשונה
בארץ שעיר ואמר שהסבה שלא לקח ישראל את ארצו אינה
לחולשת ישראל וליראתם מהם ׳ כי אדרבה הם היו יראים
מישראל ׳ אבל היה לפי שישראל היו מצווים מהש׳ שלא
יתגרו בהם מלחמ׳ לפי שהיתה כבר הארץ ההיא מאתו נתונ׳
לעשו׳ וזהו אמרו רב לכם סוב את ההר הזה׳ פנו לכם צפונה
ובאלה הדברי׳ רבה דרשו בו ר׳ יודן אמר ראית שעתו של עשו דף קנו עמוד ג
הצפינו עצמכם מלפניו ׳ שנ׳ פנו לכם צפונה׳ היא הגאולה

העתידה ׳ שנ׳ אומר לצפון תני ולתימן אל תכלאי ׳ ומלך ישעיה מג
המשיח העתיד לבא מצפון ׳ והנה אמ׳ ואת העם צוה לאמר ׳
אתם עוברים בגבול אחיכם בני עשו היושבי׳ בשעיר וייראו
מכם ונשמרתם מאד ׳ כלומר אינני מונע מכם ארצם לפי
שהם חזקים מכם ׳ כי זה הוא בהפך כי הם יראים מכם ׳ וזה
ממה שיורה שהם קרובים להכבש ׳ וע״כ אני מצוה אתכם
שתשמרו עצמכם מהלחם בם ׳ וזה מפאת האחוה ׳ ושלא
תתגרו בם מלחמ׳ כמו שעשית׳ עם האמרי שרציתם להלחם
עמם על אפי ועל חמתי׳ ירצה באל תתגרו בם מלחמה ׳ שלא
יכוונו לא לירש את הארץ ׳ ולא להכות את העם ולא לשלול
שלל כי ירושה לעשו נתתי את הר שעיר ׳ ולפי שלא יחשבו
שכיון שלא יקחו את ארצם אינו מנונה שיקחו מהם מזונות
ויהיו להם למס כדרך האנשים הנכנעים והיראי׳ מן הגבורים
מהם ׳ לכן הזהירם שגם המזונות גם המים שהתחכם הטבע
לתתם חנם להעמדת הב״ח לא יקחו מאתם כ״א בכסף מלא ׳
וזהו אמרו אכל תשברו מאתם בכסף ואכלת׳ וגם מים תכרו
מאתם׳ ולפי שלא יאמרו ישראל שהיה זה סבה לדלותם ׳ אמ׳
כי יי׳ אלדיך ברכך בכל מעשה ידיך אף ידע לכתך כו׳ ׳ לא
חסר׳ דבר׳ ר״ל שהברכ׳ והעוש׳ אשר אתם אינו ירוש׳ אבותיה׳
אבל הוא כלו מהש׳ ׳ כי הוא השביעם בעוש׳ ובמזונו׳ צאנם
ובקרם׳ והביא ראיה מאשר ברכת יי׳ היא תעשיר ׳ מהליכתם
במדבר הצמא והרעב ׳ וע״כ לא חסרו בו דבר מכל הדברים
הצריכי׳ אליהם ומפני זה ראוי שיאמינו שמי שהספיק צרכם
בארץ ערבה ושוחה ׳ שיספיק להם צרכם גם עתה בידיהם
לקנות המזונות והמים בכסף מלא מבני עשו ולא יתדלדלו
בזה׳ ומפני הצווי הזה נטה ישראל מאת בני עשו ולא נלחם
אתם להיותם אח׳ ׳ ושהאל ית׳ נתן להם את ארצם ירוש׳ ׳ וזהו
ונעבור מאת אחינו בני עשו ונו׳ ׳ ואמנם בענין הירוש׳ הזאת
לעשו ועמון ומואב ׳ אמרו באלה הדברים רבה אתם עוברים דף קנו עמוד ג
בגבול אחיכם בני עשו ׳ אע״פ שהם בני עשו אחיכם הם ׳
ועוד שם ׳ א״ר נחמיה אפי׳ הרשעי׳ אין הקב״ה מקפח שכרם ׳ סס
אתה מוצא בעשו אע״פ שהיה רשע לא קפח הקב״ה שכרו
שכבד את אביו׳ ומה פרע לו נתן לו הקב״ה שכרו בעולם הזה׳
תדע לך בשעה שהיו ישראל נכנסין לארץ והיו עושין מלחמ׳
עם כל אומה ואומה ׳ כיון שבאו להתגרות בעשו ׳ א״ל הקב״ה
צריך אני לפרוע לו הכבוד שכבד את אביו אל תתגרו בם
מלחמה ׳ כי לא אתן לכם מארצם ירושה עד שהגיע השעה
שאמר דניאל אתגזרת אבן די לא בידין ׳ וכתיב פורה דרכתי דניאל ב׳ ישעיה סג
לבדי ׳ ויראה מזה שלא צוה הש׳ שלא יתגרו מלחמה עם
האומו׳ האלה ׳ להיות ארצותם ירושות להם מתחלת הבריאה׳
כי בזה כל האומו׳ ישתוו׳ אבל לבני עשו להיות׳ זרע אברהם
אוהבו רצה האל ית׳ שלא ירשו את ארצו ׳ ולזה אמר בגבול
אחיכם בני עשו ׳ להיותם אחים מזרע אברהם ׳ ואמ׳ ונעבור
מאת אחינו בני עשו כי מפאת האחוה עשה עמהם ית׳ החסד
הזה ׳ וכן עמון ומואב להיותם בני לוט ממשפחת אברהם ׳
רצה האל ית׳ שלא יירשו את ארצו ושאר האומות לא היו
מזה היחס׳ ולכן לא עשה עמהם החסד הזה ׳ ואין ספק
שההשגחה האלדית תדבק בכל האומות והיא תחייב שכל
אומה ואומה תשב בארצה שלוה׳ ושקטה בעוד שתשמור
ההנהגה הראויה להם׳ מאשר הם אדם ׳ אע״פ שאין להם תור׳
ומצות אינן פטורים מהסדר וההנהגה האנושית ומהתורה
הטבעית המסודרת לאדם מצד שכלו והיא הנקראת בדברי
רז״ל ז׳ מצות בני נח׳ ובהיו׳ האומה פושעת בה וסרה מהדרך פ״ד מיתות דף נו
הראוי והטבעי המושכ׳ ראוי שתבע׳ מן האדם ואחרי׳ ירשוה ובהרבה מקומות
הלא תראה מאמר הנביא ע״ה על ג׳ פשעי דמשק ועל ד׳ ולא עמוס א׳
אשיבנו

אמוס א אשיבני · וכן על ג' פשעי אדום והולתם · לפי שהאל ית' הוא
שופט כל הארץ ופוקד על עושה הרעה ברעתו · והנה הז"
עממ' כפי מה שנלתה התורה · גזר האל ית' ברשעתם שיאבדו
בראשית טו מן הארץ וינערו רשעי' ממנה · והוא אמרו ודור רביעי ישובו
דברים ט הנה כי לא שלם וגו' · ואומר כי ברשעת הגוי' האלה יי' אלהיך
ויקרא יח מורישם מפניך · ואומר בפר' אחרי מות אל תטמאו בכל אלה
כי בכל אלה נטמאו הגוים אשר אני משלח מפניכם ותטמא
הארץ ואפקוד עונה עליה ותקיא הארץ את יושביה · ואמנם
בני עשו ובני עמון ומואב עם היות שלא שערו האמונ' האלהי'
בישראל השלמ' בהשגת האמת · הנה ראה הש"י הנהגתם ·
שהיתה כפי הכדר והיושר המדיני · ולכן היה ראוי שיירשו
תהילים לז את ארצם וכמו שאמר וענוים יירשו ארץ · ואולי רמז לזה
במה שקראם אחים לומ' שהם בישרם · והם ג"כ אחי' וקרובים
במדותיהם לבני ישראל הישרים בתורתם · הנה נתתי בדבר
בפירוש דף קל"א ע"ג ב' סבו' · הא' היא מפאת אברהם אביה' וכמו שכת' הרמב"ן
שביעוד הארץ שיעד הש"י לאברה' נכללו בני עשו ובני לוט
בארצותם · והב' מצד עצמם כי לא שלם עונם וחטאתם
לשיאבדו את ארצם ויסחו ממנה · ולי אני עוד בזה סבה
ג' · והוא שרצה ית' כיון שישראל בטחו בגבורתם להלחם
באמרי · וירדפם להסיר הזרון מלבות' · ולכן לכבוש את יצר'
פעמים ג' צווס בעברם בגבול בני עשו שלא ילחמו בם · וכן
בגבול בני עמון ומואב · ואח"כ צוה שילחמו בסיחון ובעוג
וירשו את ארצם להודיעם ולישב בלבות' שלא בכחם יירשו
ארץ הרועם לא הושיעה למו כי ליי' הישועה האמתית וכי ליי
הארץ ומלואה ולמאן דיצבא יתננה · ולכן נתן הסב' בהיותם
בני עשו זרע אברהם ובני לוט בן אחיו כדי שישראל יאמינו
שגם הם בזכות אברהם יירשו ארץ · כמו אלה בני עשו ובני
לוט · וכל זה יחזיק בלבם האמת הגמור · והוא היות הארץ
נקנית בהשגחה מפני שבועת האבות ולא בכחם וגבורתם ·
ומלבד זה תמצ' סבה רביעית והוא שאין ספק שהית' נחלתם
של ישראל בעצם ואמת מעבר הירדן · ולכן כל הארצות
הקודמות לירדן לא רצה הש"י להורישם בלעדי ארץ סיחון
ועוג שהורישם אליהם למען הפחיד יושבי הארץ ·

הנה אם כן כמה שאמרתי יוכללו ד' סבות · והותר עם זה הספק הי"ב

ואמנם למה לא זכר משה כאן איך שלח מלאכים אל
מלך אדום דברי שלו' ואמת נעבר' נא בארצך
וגו' · ושהשיבו לא תעבור בי פן בחרב אצא לקראתך · כמו
במדבר כ שזכר בפרש' חקת · הוא לפי שהיתה כונתו בזה להגיד שלא
נמנעו מלהלחם עם בני עשו כ"א מפני הצווי האלהי · ושהם
היו יראי' מישראל וכל זה לישר לב השומעים ולהסיר מלבם
ספק ההשגח' ולכן השמיט שליחות המלאכי' אליהם ותשובת
אדום פן בחרב אצא לקראתך' פן יאמרו שלזה נטו מעליה'
ליראת חוזקם וגבורתם , ולא העלימו בסיחון ועוג לפי שהיה
התכלית בהם משובח · ר"ל שנלחמו בהם ויכום ויירשו את
ארצם · ואמנם בפרשת זאת חקת קצר הדברים להשענו על
מה שזכר משה הנה ולכן לא זכר שם דבר מבני עמון ומבני
מואב הזכר לבד ענין בלק ובלעם ·

והותר בזה הספק הי"ג :

ונפן ונעבור דרך מדבר מואב ויאמר וגו' עד אשר עשה יי' להם

זכר שבענין הזה בעצמו נאמר על ארץ מואב ר"ל שהאל
ית' צוה שלא ילחמו בהם · ולא יתן מארצ' להם כלל
ושבעבור זה לא נלחמו בהם ישראל · והנה אמ' במואב ועמון

אל תצורי ולא אמ' כן בבני עשו · לפי שכמו שזכר בני עשו היו
יראי' מהם ולכן ישראל מעצמם להיותם גבורי חיל לא יצורו
על עם הלושים היראי' מהם כיון שארצם נמנעת מהם · אבל
עמון ומואב שהיו גבורי' ואנשי חיל · לפי שישראל עם היות
שלא יירשו את ארצם אולי להראות גבורתם יצורו עליהם
וישלחו פרשי' בארצם על אפם ועל חמתם · הנה בעבור זה
הוצרך להוסיף ולומ' באלה אל תצר את מואב אל תצר את עמון'
שלא ישימום בצרה וצוקה אחר שלא יירשו את ארצם' כ"א
יעשו בהפך · אולי יחשוב חושב שישראל התרשלו במלחמה
בכל כחם ונמנעו ממנו לא מפני הצווי האלהי כ"א ביראתם
מהם · והנה לא אמר בעמון ומואב אוכל תשברו מאתם וגם
מים כמו שאמ' לבני עשו לפי שהם לא עברו בארצם לקנות
אוכל מהם · ואחרי שראו מה שהשיבום בני עשו לא תעבור
בי פן בחרב כו' לא רצו לשלוח מלאכי' לעמון ומואב כי ידעו
כי תשובתם עז תהיה כתשובת בני עשו · ואחרי שהאל ית' צוה
שלא יתגרו בם מלחמה מה להם עוד בתוך ארצם · ואמנם
משה לפני' אמ' אוכל בכסף תשבריני ואכלתי ומי' בכסף וגו' ·
באשר עשו לי בני עשו היושבי' בשעיר והמואבים היושבי'
בער · לא יחזור אמרו כאשר עשו לי אל אוכל בכסף תשברני'
כ"א למאמר נעברה נא בארצך · וכמו שאזכור בהגיעי לשם
בעז"הי · ובאמרו האימ' לפנים ישבו בה · והביא משה ראיה
שהארצו' האלה נתנו לאלה האומות בזכות אבותם שהרי ישבו
בה לפנים גוים חזקים מאד והש"י סבב שאלה הורישו אותם
וינחלו את ארצ' · ואין זה בטבע כיון שארוני הארץ היו חזקי'
אבל האמת הוא כי השם רודפם לתתם את זרעם לאלו · והוא
אמרו האימ' לפני' ישבו בה · וביאר מי הם האימים האלה ·
ואמ' כי הם עם גדול ורם כענקי' ולכן נקראו אימ' שאימתן
נופלת על רואיהם · ולפי שלא יחשוב אדם ויספק אם הם
הרפאי' הקדמוני' שהיו דרים באותה הארץ איך קראם אימ' ·
לזה ביאר שהם המה הרפאי' · אבל המואבי' היו קוראי' אותם
אימי' · והוא אמרו רפאי' יחשבו אף הם כענקי' · הכר שג"כ קרה
כזה אל בני עשו בארצם בשעיר ישבו החורי' לפני' ובני עשו
יירשום וחתם מאמרו באמרו כאשר עשה ישראל לארץ
ירושתו וגו' · ר"ל כי קרה זה לבני עמון ומואב להיותם מזרע
אברהם שהיו גם המה נכללים בירושת הארץ שנשבע הש"י
לאברהם ולכן היתה מההשגחה האלהית לתת להם מי' עממים
ג' כמו שכתב רש"י ז"ל · והיו בארצותם אנשי' חזקי' והורישום עס בפירוש
וכזה יקרה לישראל שהם ג"כ בכלל השבועה שיורישו ארץ
העממ' ויירשו את ארצם · ואין הפרש ביניהם כ"א בהיו' ענין
ישראל מונהג הנהגה פרטית אלהית · ובהתבונתו ונפלאותיו
ושאר האומו' לא ראו אור אלהי · והיה ענינ' קרוב לטבעיואם'
כל זה לב' תכליתי' · הא' שלא יתגרו מלחמה באלה האומו' כיון
שארצם נתונה להם בהשגחה והם בכלל יורשי אברהם · והב'
כדי להעיר לבבו' ישראל ולנחמם שלא יפחדו מאומו' הארץ
לקחת' כי האל ית' הוריש האימ' מלפני בני עמון והחורי מפני
בני שעיר ונתן להם את ארצם · וכן הוא ברחמיו יוריש ג"כ
את ז' העממי' ויתן לישראל את ארצם ויעמיד' לנצח עליה כמו
שעתה היה מעמיד אלה האומו' בארצותם אשר נתן להם ·

עתה קומו ועברו את נחל וגו' עד מקרב העם

זכר אדוננו משה בפסוקי' האלה שאחר שעברו ישראל
בגבול מואב · צוה האל ית' שיעברו ישראל את נחל
זרד , ושהימים אשר עברו מקדש ברנע עד אשר עברו את
נחל זרד ל"ח שנה עד תום הדור ההוא מקרב המחנה · והנה
הם תמו כפי טבעם · הה כי מה שהיה מהם בני כ' שנה לא

היתה יד יי׳ בם להומם מקרב המחנ׳ עד סוף המ׳ שנה מהנזר׳
ומתו אע״ב בני ס׳ שנה ׳ ולא היה בהם מי שלא מלא מנין ס׳ ׳
והו וגם יד יי׳ היתה בם להמם מקרב המחנה ׳ והנה קראם
אנשי המלחמה לדעת המפרש׳ להיותם מבן כ׳ שנה ומעלה׳
ואחשוב אני שקראם כן לפי שהם נלחמו עם הא־ל׳ והטיחו
דברים כנגדו וידברו בא־ל׳ ובמשה ׳ ומזה הצד נקראו אנשי
המלחמ׳ ׳ או נקראו כן ע״ד סגי נהור ׳ כי להיותם חלושי הלב
כמו שהור׳ בפחדם מלהלח׳ בגויי הארץ קרא׳ אנשי המלחמ׳
דרך לעג׳ והנה הביא הספור הזה מהמסעו׳ והזמן ותום אנשי׳
המלחמ׳ ׳באמצע ספור האומות האלה בין מואב ועמון ׳והוא׳
שלא יחשבו שמנע הא־ל ית׳ ארץ בני עשו ובני מואב להיותם
נזופים ממנו בענין המרגלים כי לא היה זה אותה הסבה ׳ אלא
מהסבות שזכרת התורה ׳ והאות המעיד על זה הוא שאחרי׳
תום כל הדור ההוא דבר יי׳ אליו צווי אחר כמוהו על בני עמון
ומאותה סבה בעצמה ולהיות הארץ ירושה לבני לוט ׳ וכיון
שאחרי שוכם אל הש׳ ותם דור המדב׳ ׳בא צווי דומ׳ לקודמי׳
מור׳ שצווי׳ הראשוני׳ לא היו מפאת הנזוף׳ כ״א מהסבו׳ שזכר׳

זי דף קנב ע״ב
ר סימן דף קל
עמוד א

אתה עובר היום את גבול מואב את ער וגו׳
עד וישבו תחתם

לפי שלוט שכב עם ב׳ בנותיו ותהרין שתיהן ׳ והבכיר׳
ילדה את מואב ׳ והצעירה עמון ׳ לכן אחרי שזכר
מה שצוה הש׳ על ארץ מואב ׳ זכר צווי אחר על ארץ בני
עמון שלא יצור אותם ולא יתגר בם מלחמה ׳ והגיד בזה מה
שהגיד במה שעבר מהיות הארץ הזאת לפנים בידי אנשים
חזקים ויירשו את ארצם ׳ וז״ש ארץ רפאי׳ תחשב אף היא ר״ל
שגם זאת היתה ארץ רפאי׳ כמו ער מואב ׳ ונתן הסבה למה
תחשב ארץ רפאים ׳ ואמר שהיה לפי שרפאים ישבו בה ׳
והגיד שהיו כ״כ בעלי נכלים וערמומיות במלחמות שהעמוני׳
והם בני עמון יקראו להם זמזומי׳ ׳ שהוא מלשון מזמה ועיון
מלשון זממו אל תפק כדברי הרמב״ן ושבני עמון הורישו אות׳
כמו שעשו בני עשו את החורי היושבים בשעיר ׳ ואמנם
אמרו עוד והעוים היושבים בחצרים עד עזה וכו׳ יראה שבא
בזה המקו׳ ללא צורך ׳ והרמב״ן הרבה לדבר בו ׳ ולא מצאתי
טעם נכון בדבריו ״ והנראה אלי שכוון בזה משה שלא
יקשה בעיני ישראל למה נתן הש׳ הארצות האלה לבני עשו
ולבני לוט כיון שהיו ממתנת אברהם וביצחק יקרא לו זרע
וביעקב ׳ לא בלוט ועשו׳ ולהתיר זה אמר שאם הא־ל ית׳ לקח
ממתנת אברהם ארץ בני עשו וארצות מואב ועמון ׳ ככה
הוסיף במתנתו ארץ העוים שלא נתנה לו ואין ראוי אם כן
להתרע׳ עז׳ ׳ וזהו אמרו. והעוי׳ היושבי׳ בחצרי׳ עד עזה כפתורי׳
היוצאים מכפתור השמידום וישבו תחתם׳ ואמרו בחצרים
ר״ל מדינות משובחות ויפות כחצרים ׳ וישרא־ל הורישו את
הארץ מידם וידוע שזאת הארץ לא היתה במתנת אברה׳ כמו
שהוכיח הרמב״ן ז״ל בראיותיו ׳ ולכן אין ראוי לבני ישראל
להתרעם על זה ׳ והמפרשים אמרו שמאמר והעוים וכו׳ הוא
להגיד שכמו שקרה לארץ הרפאים עם בני עמון ככה קרה
לעוים עם הכפתורים ׳ והוא בעיני כפור בלא הועיל וידוע
שכזה קרה פעמים הרבה לאומות העולם אלו עם אלו ומה לו
למשה לזכרו ׳ אלא אשר כתבתי הוא היותר נכון ׃

זמ פס בפירוש
דף קלא
עמוד א
פס

ואי דף קלא ע״ג
ע פס בפירוש׳

קומו סעו ועברו את נחל ארנון ראה
נתתי וכו׳ עד וחלו מפניך

לפי שכל האזהרו׳ והצווי׳ שזכר היו שלא ילחמו ישרא־ל
זכר עתה שלא יחשבו שכן יהיה תמיד׳ אבל שמיד
יתחיל להלחם עם סיחון ושהוא ית׳ כבר נתן בידם אותו ואת
ארצו ולכן יתחיל להלחם בו׳ ואמ׳ החל רש והתגר בו מלחמ׳ ׳
והיה ראוי שיאמ׳ התגר בו מלחמה ורש׳ כי המלחמה תקדום
לירושה ׳ אבל הוא להגיד שהיה לפניו ית׳ הדבר נגזר וכאלו
היתה הארץ כבר נכבשת׳ ולכן אמ׳ שיתחיל לרש׳ את הארץ
ולהתגרות בו מלחמה ׳ ופי׳ התגר בו מלחמה ׳ בקש תואנות
להלחם בו ׳ ולפי שלא יחשבו ישראל שיקל כבודם לעיני
העמי׳ ויחשבום לחלושי הלב לראותם שלא נלחמו עם עשו
עמון ומואב ׳ לזה הודיעם שלא יהיה זה כן ׳ אבל יהיה הדבר
בהפך שהם ייראו מהם מאד׳ וזהו שאמר ביום הזה אחל תת
פחדך וגו׳ ׳ ורגזו וחלו מפניך וכו׳ ׃

ואשלח מלאכים ממדבר קדמות אל וגו׳ עד
וערי ההר וכל אשר צוה יי׳ אלדינו

רלבג פס בפירוש

המפרשים אמרו שהיה שליחות המלאכים במאמר
הקב״ה או ברוח הקדש אשר בו ׳ ואני לא
מצאתי מזה עד בדבר ׳ ולכן לא אסתפק בו ׳ ואחשוב בזה
שמשה ארוננו נהג בזה כמנהגו עם פרעה׳ שקודם המכ׳ היה
מתר׳ בו עם היות שידע שהש׳ הודיעו שיתן סיחון בידו ראה
משה לשלח לו לשלום ׳ וזה לסבות ׳ ראשונה כדי
להראות לישרא־ל שלא יכבשו סיחון ועוג לחולשת לבבם כי
הם חזקי׳ מאד עד שלא שמעו לדברי שלום׳ ולא אבו לתתם
לעבור בגבולם בבטחם בגבורת׳ ׳ אבל יד הש׳ הושיעה למו
ונתן ארצותם לפניהם ׳ והב׳ כדי לתת למוד לשאר יושבי
הארץ ׳ כי אם יקראו אליהם לשלו׳ יענו אותו׳ ויהיו למס אחרי
שראו סיחון שלפי שלא נטה לבו לשלו׳ הכו אותו ואת בניו
ואת כל עמו וילכדו את ארצו ׳ הג׳ שעשה משה זה לעשו׳
נסיון בו יודע לישרא־ל שמחשבו׳ יי׳ לעולם יעמדו ׳ ולכן שלח
לו דברי שלו׳ לאמר אעברה בארצך כדי שישמעו תשובתו
שלא אבה נתנם עבור ׳ושידעו שהש׳ הקשה את רוחו לתתו
בידם׳ ואמרו בדרך׳ ר״ל שלא יתעכבו שמה׳ אבל יעברו בלי
שום עכוב ׳ והוסיף לומר בדרך אלך לא אסור ימין ושמא־ל ׳
להודיעם שעם היותם עוברי׳ בלי עכוב שלא יפנו דרך כרמי׳
וזכר שלא די שלא יזיקוהו בזה׳ ׳ אבל גם שיהיה לו תועלת
ולעמו הרבה שימכור לו מזונותיו ביוקר ׳ וזהו אכל בכסף
תשבירני ואכלתי ומי׳ בכסף תתן לי ושתיתי ׳ ואמר עוד רק
אעברה ברגלי ׳ והכונה בו שאמר לו אל תמנעני מעבור בך
בחשבך שאשוב לאחור כי עכ״פ אעבו׳ ברצונך או על אפך
ועל חמתך׳ ואמרו כאשר עשו לי בני עשו ׳ הוא לדעתי לומ׳
שלא יחשו׳ שבהיותו מונע ממנו ההעבר׳ בארצו ימנע מעבו׳
אל מקו׳ אשר דבר המלך ודתו מגיע והוא ארץ כנען ׳ אינו כך
אבל עכ״פ יעבור שמה ויעבור ברגלו אם בהטותו ממנו
בארצו׳ אם ברצונו או על אפו ׳ וזהו רק אעבר׳ ברגלי׳ כאשר
עשו לי בני עשו היושבי׳ בשעיר ׳ והמואבי׳ היושבי׳ בערי ר״ל
שמנעו ממנו ההעברה בארצם ׳ ועכ״ז לא נמנעתי מבא אל
המקום הזה ׳ ולז״א עוד עד אשר אעבור את הירדן אל הארץ
אשר יי׳ אלדנו נותן לנו ׳ ר״ל כי עכ״פ אעבור את הירדן לפי
שאני הולך אל הארץ אשר יי׳ אלדינו נותן לנו ומי יאמר לו
מה תעשה ׳ הנה א״כ היה הדמוי הזה מאשר עשו לי בני עשו
והמואבי׳ לא בדבר אחר כ״א ׳ שהמניעה שמנעו את ישראל
מעבור בארצ׳ לא מנע ההעבר׳ בהחלט׳ כי עם כז׳ עברו שמה׳
וככה יהיה אע״פי שסיחון ימאן כי עכ״פ הם יעברו את הירדן ׳
ובאלה הדברים רבה אמרו מש״לה דומה לשומר שנטל
שכרו להיותו שומר הגפן ׳ בא אחר א״ל עבור מזה המקום
והניחני לבצור הגפן ׳ א״ל כל עצמי איני יושב כאן אלא
לשמור

ובמדבר רבה פרשה
יט דף קפו עמוד ד

לשמור את הנפן ואתה בא לבצור ׳כך היה סיחון נוטל שכר מכל מלכי ארץ כנען ׳ והיו מעלין לו מכס לשמור שישראל לא יעברו את הירדן ׳ אל׳ ישראל תנו לנו מקום שנעבור בארצכם ונבא לאותם המלכים שהיה משמר אותם׳ אל׳ כל עצמי איני יושב כאן אלא משמר מפניכם ואתם רוצי׳ לעבור הוי ולא נתן סיחון את ישראל עבור בגבולו׳ ע״כ ׳ והנה מאמרם זה יורה מצד מה שפירשתי ברק אעברה ברגלי כאשר עשו לי בני עשו וכו׳ ׳ עד אשר אעבור את הירדן שהודיע לו זה כדי שלא יחשוב לחציל שאר המלכים במנעו מהם ההעברה בארצו ׳ והנה לא קרא כאן אחים לבני עשו ואמר סתם כאשר עשו לי בני עשו ׳ לפי שלא יאמר סיחון אם אחיך עשו לא ארצה ׳ איך ארצה אני ׳ לזה העלם ממנו האחוה שהיה לו עם בני עשו ׳ והנה זכר שלא אבה סיחון העביר את ישראל והיה זה לסבה אלדית שהשי׳ הקשה את רוחו ואמץ את לבבו ׳ והוא המופת שעשה משה כמו שאמרתי בשליחות המלאכים ׳ ואם כן לא נשלחו המלאכי׳ לכונת שלום ׳כי אם לעשות המופת ׳וליתר הסבות שזכרתי׳ בידיעתו שלא יענה בשלום ׳

ויותר כזה הספק הארבע יעשה שזכרתי כפרשה :

ויאמר אמרו ויאמר יי׳ אלי ראה החלותי תת לפניך את סיחון ׳ יראה שאין צורך כאן בפסוק הזה ׳ ואמרו המפרשי׳ שהוסיף לומ׳ זה לפי שהיה בשעת המעשה ׳ והרמב״ן ז״ל נדחק לומר שהצווי הזה הוא הנאמר למעלה ושאחר שליחות המלאכים נאמ׳ לו וכמו שאמרתי בספקות ׳ והנה סדר הפסוקים לא יסבלוהו ׳ ואחשוב שכאשר סיחון לא רצה לקבל דברי השלו׳ אשר שלח אליו משה כדי לעשו׳ האו׳ והמופת אשר זכרתי ׳ מיד באתהו הדבור האלדי בזה להודיעו שכמו שלא קבל סיחון השלום ׳ הנה כבר נפל בידו ׳ ובזה החל השי׳ לתתו בידו בהקשותו את לבו ׳ כי היה זה התחלת נפילתו וסבה אליו ׳ ולכן אמר החל רש ׳ ולא אמר והתגר בו מלחמה ׳ כי התגרות המלחמה הוא מה שכבר עשה משאלת השלום ׳ והנה ספר המלחמה איך נעשתה כי יצא סיחון ועמו לקראתם באנשי החיל שלא ישמרו האויבים תוך החומה אבל המה יצאו לקראת׳ על מרומי שדה ויערכו אתם מלחמה והשם נתן אותם בידי ישראל ויכוהו וילכדו את עריו׳ והנה זכר שתוקף הישועה היתה כל כך גדולה שהנה התורה העידה שהיתה ׳ אלדית כי כח אדם לא יגיע אליה ׳ והוא אמרו את הכל נתן יי׳ אלדנו בידינו ׳ והנה הודיע עוד שעם היות שהיו בתוקף המלחמ׳ והשלל ומשנתנה רשו׳ למשחית לחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע ׳ הנה הם לא עשו כן ולא נתפשטו ידיהם בארץ בני עמון הסמוכה לסיחון ׳ לפי שישראל נשמר מאד מזה כדי שלא לעבור על מצות אלהיו ׳

ונפן ונעל דרך הבשן ויצא עוג מלך הבשן כו׳ עד ממלכת עוג בבשן

אחרי שזכר מלחמת סיחון זכר אחריה מלחמת עוג מלך הבשן ׳ הכה שעוג לא שמר שליחת שאלת השלו׳ ׳ אבל מיד יצא עוג ועמו לקראתם ׳ ועם היות שמהירו׳ המלחמ׳ כזה כ״ש בראותם השמד סיחון ועמו ׳ ועוג שלא חשש לזה היה מורה על גבורתו והוא ממה שיפחיד הלבבות ׳ הנה השי׳ אמ׳ למשה אל תירא אותו ׳ כלומ׳ אל תבהל מחריצותו והונו בצאתו לקראתכם ׳ ובמדרש אמרו שהיה משה ירא מעט לפי שעוג שמש לאברהם שנ׳ ויבא הפליט והוא היה עוג ומשה היה ירא שמא תעמד לו זכותו של אברהם ׳ והוא דרך הגדה ׳ והענין הוא שלא יראו מגבורתו ׳ כי עתיד הוא שיפול לפניהם ׳ והכר שכן היה בפעל שהכו אותו עד בלתי השאיר לו שריד וילכדו את כל עריו ׳ והכר שהיו ערים בצורות חומה גבוהה דלתים ובריח ׳ ואם כן רשם בנצחון הזה ג׳ דברים נפלאי׳ ׳ הא׳ שלקחו את עוג בהיותו גבור חיל ובהיותו מלך ועל המעט ילכדו המלכים ׳ הב׳ שלא הרגו חלק מעמו אבל כל העם מקצ׳ הרגו עד בלתי השאיר לו שריד ׳ הג׳ שלא די העם אשר בשדה אבל גם הערים אבד כלם ׳ והוא דבר זר שכל הערים יכבשום יחד בהיות׳ חזקות לא תשאר אחד שתתחזק כנגד האויב׳ ימי׳ או עשור ולזה אמ׳ ונלכוד את כל עריו לא בזמן ארוך אבל בעת ההיא ׳ לא היתה קריה אשר לא לקחנו מאתם ׳ והכר רבוים׳ באמרו ששים עיר ׳ והכר חוקם באמרו כל אלה ערים בצורו׳ חומה גבוה׳ וכלל אח״כ באמרו ונקח את כל עריו בעת ההיא ולפי שלא נשתבש בשמות׳ אמר צידונים יקראו לחרמון שריון והאמרי יקראו לו שניר ׳ ר״ל שיהיה כלו דבר אחד שניר וחרמון ׳ ואין ויכוח בשמות והנה דקדקה התורה בכל זה לאמת הספור ׳ כמו שזכר הרלב״ג ז״ל ׳

פירק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאי׳ כו׳ עד באמת איש

הנה אמר זה אחר ספור הנצחון כלו ׳ אם לתת טעם למה יצא עוג לריב מהר׳ ואמ׳ שהוא להיותו מכלל הרפאים הבוטחים בגבורתם ׳ ואם לתת סבה למה צוה השי׳ להזהיר את ישראל עליו אל תירא אותו ולא אמר כן בסיחון ׳ ואמר שהסבה בזה הוא לרוב גבורתו להיותו מן הרפאים מה שלא היה סיחון׳ ואם לרשום גודל התשועה הזאת מפאת שר הצבא אשר היה הממונ׳ על האויבי׳ שהיה עוג הנשאר מיתר הרפאי׳ ר״ל שזה יורה על גבורתו כיון שנשאר ולא נשמד עם יתר הרפאים בהשמדם ׳ ונתן ראיה שנית על גבורתו והוא אמרו הנה ערשו ערש ברזל׳ ר״ל שהערש אשר הוא שוכב עליה לא היה מעץ כי לא יוכל העץ לסבול כבדותו בעת השינה אבל היה מברזל ׳ והנה העד בזה הוא החוש שעוד היום הזה לאות ולמופת ברבת בני עמון ׳ וכן אמרו באלה הדברים רבה ר׳ אבהו בשם רשב״ל אמר לא ראה עוג מימיו לא כסא של עץ ולא ישב על עץ מימיו שלא היה נשבר ממשאו אלא כל תשמישיו מברזל היו ׳והביא ראיה שלישית על גבורתו מגודל גופו ׳ ובאר זה מן גודל הערש שהיה ט׳ אמות ארכה וד׳ אמות רחבה ׳ ובאלה הדברי׳ רבה אמ׳ משמיה דרשב״ל שעוג מגודל היה שהיה רחבו קרוב לחצי ארכו ואין בריות בני אדם אלא רחבם שליש ארכם וגלית הפלשתי היה נערך באבריו ולזה נקרא איש הבינים ׳ ר״ל הנבנה כראוי באבריו ׳ והרב המורה כתב בספר מז׳ חלק ב׳ מספרו שלא אמרה התורה זה כמפליג כי אם על צד הקבלה והדקדוק כי אמרה שזכרה היא בערש שהיא המטה ׳ ואין מטת כל אדם כשיעורו ׳ אבל המטה היא תהיה לעולם יותר גדולה מהאיש השוכב עליה ׳ והנהוג היא יותר גדולה ממנו כשליש ארכו ׳ ואם כן היה מטת עוג ט׳ אמות ארכה תהיה מדת עוג ו׳ אמותי׳ ואמרו באמת איש איננו באמת עוג כמו שכתב רש״י ז״ל ׳ כ״א באמת כל איש ממנו והיה עוג אח״כ כפל איש אחד ׳ וזה בלי ספק מזרות אישי המין ואינו מן הנמנעות ׳ הנה אח״כ היה זה שיעור גדול יוצא מהמנהג הטבעי וכפי שעור הנושא יהיה הכח אשר בו וכל זה ממה שיורה על גודל התשועה האלדית אשר עשה במלחמה זאת ׳

עס בפירושי דף קלב עמוד ב

עס בפירושי

כסוף הפרש׳ ומסכת סופרי׳ פרק בתרא

עס

עס בפירושי

במדבר רבה פרשת יט דף קפז עמוד ד בראשית יד

ואת הארץ הזאת ירשנו בעת ההיא מערוער וכו׳ עד הנלחם לכם

אחר אשר זכר נצחון המלחמות ההם חשש משה אולי
יאמ׳ האומ׳ אם היה שהיכולת האלדי כבש את הערי׳
הללו והפיל המלכי׳ ההם איך נתיחסה ירושת ארצם לראובן
ונדי׳ וחצי שבט המנשה הזה ׳ לכל ישראל בכלל היה ראוי
שתתיחס לא לאלה כלבד ׳ אבל ההתיחסות הזה יורה שהם
ירשו את הארץ ההיא ׳ ולכן הם ירשוה ולא שאר השבטי׳ ׳
הנה להשיב לזה אמר שלא היה זה חלף גבורתם ׳ אבל הוא
ע״ה נתנה להם להיותם בעלי מקנה הרבה מאד יותר משאר
השבטים כמו שנזכר בפרשת מטות וזהו אמרו ואת הארץ (במדבר לב)
הזאת נתתי לראובני ולגדי יתר הגלעד וכל הבשן ממלכת
עוג נתתי לחצי שבט המנשי ׳ ולפי שהיו למנשה בני יאיר
ומכיר ׳ זכר איך נחלק ביניהם המתנה ואמר יאיר בן מנשה
לקח כו׳ ׳ ולמכיר נתתי כו׳ ׳ ור׳ אברהם בע״ אמר בעבור (סס בפירושו)
שכתב בבני יהודה שם יאיר ׳ כתב כאן שזה יאיר בן מנשה
הוא מבני יהודה ׳ ואין צורך שפעמים רבות היו שני אנשי׳
שמותם אחד ויתחלפו בכנויים ׳ ועם היות שנמצא בבני
יהודה שם יאיר ׳ הנה לא קראוהו שם יאיר בן מנשה כמו
שקראו את זה להיותו משבט מנשה ׳ ואחרי שזכר את אשר
נתן להם במתנה את הארץ ההיא זכר התנאי והצווי והאזהרה
שהזהירם עם המתנה ההיא כשקבלוה ׳ באמרו ואצו אתכם
בעת ההיא לאמור יי׳ אלהיכם נתן לכם את הארץ הזאת ׳
ר״ל אל יחשוב חושב שאתם ירשתם את הארץ הזאת למה
שכבשתם אותם בכחכם כי יי׳ נתן אותה לכם הוא ׳ ומפני זה
תתחייבו לעבור לפני אחיכם חלוצים כל בני חיל ׳ וזה ממה
שיורה שקנו הארץ במתנה כיון שנתחייבו לזה״

וממה שזכר לזה שהתנה עמהם השער על ג׳ פנות יקרות:

הא׳ שהארץ עתיד להכבש להם ולכן אין ראוי שיתרשלו
מעבור עמהם לכבשה ׳ כי לא יתאחרו בכבוש מאד׳
וזהו עד אשר יניח יי׳ לאחיכם ככם וירשו גם הם את הארץ
כו׳ ׳ ורמז בזה שלא יהיו החלוצים בארץ כי אם שני הכבוש
לא שני החלוק״

הב׳ להאמינם בחוק ההשגחה ׳ שעם היות שישארו
נשיהם וטפם ומקניהם בערים ההם לבדו ׳
לא ייראו ולא יפחדו מאויביהם שיבאו על ארצם וילכו
בשבי נשיהם ובניהם וממונם כי יי׳ ישמרם ׳ ולא יחמוד
איש את ארצם בעלותם עם אחיהם ׳ וזה באמת דבר גדול
ופלא היה ׳ ועליו העיד באמרו רק נשיכם טפכם ומקנכם
וכו׳ ׳ ולהורות לפניהם שכבוש הארץ היה קרוב להיות ׳
ושתשועת יי׳ כהרף עין ׳ צוה ג״כ ליהושע שהוא שר צבאם
שיחזק ויאמץ לבבו ויקח משל ודוגמא ממנו שעשה הש״
לשני המלכים האלה ושיאמין ביי׳ כי כן יעשה לכל הממלכו׳
אשר הוא עובר שמה ׳ וזהו אמרו ואת יהושע צויתי וכו׳ ׳
והנה הוסיף לומר עוד לא תיראום בלשון רבים עם היותו
מדבר עם יהושע לבד להעיר שהמלך הוא נפש כללית לעם
ושהתשועה וההפך ׳ לכלם יתיחס ׳ ולא למלך לבד ׳ וז״ש לא
תיראום כי יי׳ אלדיכם הוא הנלחם לכם בלשון רבים לפי
שזכות אבותם מסייעתן ׳ ובזכותם תהיה התשועה תמיד לא
בזכות יהושע לבדו ׳

הנה התבאר מזה הספור בכללו שיש בספר הזה הקדמ׳
עשתה התורה האלדית לכל דברי הספר הזה ודברי
משה ע״ה ׳ אם הקדמה ׳ הלא היא בהכרת הספק שיקרה
בענין התוכחות שאולי יחשוב חושב שלא נאמרו במקומן
הקבועים ובשעת המאורעות ׳ ולזה הודיע באמת שכל
התוכחות שנזכרו בספר משנה התורה הזה כלם נאמרו
במקומותיהם ׳ ובהתרת ספק אחר יקרה בענין המצות
שיחשוב חושב שנתחדש בכאן ׳ ואמר שאיננו כן ׳ כי כלם
נאמרו במה שעברו אם בביאור ואם ברמיזה ׳ ומשה בכאן
כוון לבאר את התורה לא לחדש דבר וזו היא ההקדמה ׳
אחר כך ראה משה אדוננו לבאר את המצות ולייעד שכר על
עשייתן שהוא כבוש הארץ וירושתה ׳ ולפי שהיה אפשר
שהשומעי׳ יסתפקו ממה שראו בהליכת אבותיהם במדב׳
ארבעים שנה ׳ וממה שראו שפעמים נלחמו והיה מנוצחים
ופעמים נלחמו ונצחו האויבים ׳ ופעמים עברו עלידם ולא
נלחמו עמהם ליראתם אותם ויאמרו זהו דרך טבע לא מעש׳
נס ׳ הנה בעבור זה קודם ביאור המצות הודיעם סבת העכוב
במדבר שהיא בעון המרגלים ׳ והודיעם שאם אבותם היו
מנוצחים מן האמורי במלחמה ׳ היה להיותם נזופים מהש׳
לפי שעלו ונלחמו הפך הצווי האלדי ׳ ואם לא נלחמו עם
בני עשו עמון ומואב ׳ היה מפני הצווי האלדי לא ליראתם
אותם ׳ ואם נצחו ארץ סיחון ועוג ׳ היה בכח אלדי לא
בגבורתם״

ובזה נשלם הסדר הזה:

נשלם סדר ואלה הדברים

סדר ואתחנן

ואמנם הספקות אשר יפלו בזה הסדר כפי
העיון הפשוט בכתובים הנה הם
שבעה ועשרים״

הספק הראשון באמרו ואתחנן אל יי׳ בעת ההיא
שאם היה לאחר שכבש ארץ סיחון ועוג
שאמר שמא הותר הנדר כדברי רש״י ׳ יקשה מאד ׳ איך (סס בפירושו)
אמר משה שמא הותר הנדר ׳ כי הנה הנדר היה לכן לא (במדבר כ)
תביאו הקהל הזה אל הארץ אשר נתתי להם ׳ וידוע הוא
שגבול ארץ ישראל היה מן הירדן והלאה ׳ כמו שאמר מן
הנהר נהר פרת עד הים האחרון יהיה גבולכם וכמו שהתבאר (דברים לד)
מענין הגבולים בפרשת אלה מסעי ׳ ואם כן איך חשב משה (במדבר לד)
שבעבור שכבש סיחון ועוג שמא הותר הנדר ׳ ואיך בלא
תפלה ותחנה ישוב יי׳ מחרונו ולא איש אל ויכזב ובן אדם
ויתנחם ׳ ואם היה טעם בעת ההיא רמז לעת הגזרה כדעת
הראב״ע שכתב שהתחנה הזאת היא קודם ואת יהושע צויתי (סס בפירושו)
וכן כתב הרמב״ן כפי׳ בעת ההיא רמז לעת הגזרה ׳ יקשה (סס בפירושו דף קלב)
מאד איך לא נזכרה שמה התפלה והתחנה הזאת ונזכרה (עמוד ד)
בכאן ׳ ומהו התועלת בזכרון כל הספור הזה בזה המקום ׳
אף שהתחיל בו״או באמרו ואתחנן שיורה קשורו עם הפרשה
שלמעלה ׳ וגם הדעת האחר שכתב בזה הרמב״ן שהיתה (סס)
התחנה כאשר נאמר לו עלה אל הר העברים בפרשת פינחס (במדבר כז)
כי אז התפלל התחנה הזאת וכאשר לא שמע הש״ בקולו ׳
חזר לאמר יפקוד יי׳ אלדי הרוחות ׳ יקשה גם כן למה לא (סס)
נזכרה שמה ומדוע נזכרה בכאן ׳ ולמה לא התחיל ספור
התחנה הזאת בו״או הקושרת״

הספק הב׳ מה צורך הנה בהפלגת התארים הנזכרים
בתחנה הזאת באמרו את גדלך ואת ידך החזקה

אשר

אשר מי אל בשמי ובאר' אשר יעש' כמעשיך ונגבורותי' וכה ענין זה לתחנתו שלא היה מונע אליה מבלתי יכלת יי' כי אם רצון הפשוט ית' והנה כאשר התפלל על העגל לא זכר דבר מהתארים האלה' ולא גם כן במה שהתפלל על עון המרגלי' והנה רש"י פי' אתה החלות להראות את עבדך שפתח לו פתח להתפלל אף על פי שנגזרה גזרה במעשה העגל' ופי' גדלך וידך החזקה ושאר התארים על קבלת התשובה' והוא דרך דרש'. והראב"ע פירש אתה החלות לכל הנסים והנפלאות שראה משה כי דם כדמו התחלה מועט' בערכו ית' ואם היה כן תהיה הקדמה זו בלתי מתיחסת עם השאלה' שאמר אעברה נא ואראה' והרמ"בן פי' אתה ההלות על מראת הסנה ונמשך אחריו הרב רבינו נסים בדרש ואתחנן' ושאמר זה להגיד שכמו שהראהו מראת הסנה מבלי שיהיה מוכן ולא ראוי אליה' כן יעשה עמו החסד הזה אע"פ שיהיה בלתי ראוי לקבלו' אבל זה כלו בלתי נכון כי הנה מראת הסנה לא היה שם עון מעכב ואיננה כן ההעבר' לארץ שהיה בעונו ובעבור הגזרה שנגזרה עליו ואין הנדון דומה לראיה'

הספק הג' למה השתדל מ"ע כל כך על הכנסתו לאר' ועל האריכו ימי חייו' האם לא היה יודע גודל מעלת נפשו ושבהפרדה מן הגוף הדבק בקונה ותהיה לה בעולם הנשמות עונג נפלא בלתי נערך ובלתי משוער עם העונג המושג אליה בהיותה עם הגוף' ולמה אם כן היה בוחר בחיים הגשמיים הא"ל ובהכנסת הארץ יותר מהסתופף בבית אלהיו בעולם הנשמות' וכן בית הנאמן השלם במראה ולא בחידות' איך היה מבקש הראיה החמדית ההיא' ויקשה עוד אופן תחנתו באמרו את הארץ הטוב' אשר בעבר הירדן ההר הטוב הזה והלבנון' שיראה שמפני טובה ויופיה היה נכסף לראותה ולא לתכלית אחר עליון מזה ומאחרי שאמר את הארץ הטובה' הנה מותר אמרו ההר הטוב הזה והלבנון"

הספק הד' באמרו ויתעב' יי' בי למענכם ולא שמע אלי ויאמר יי' אלי רב לך אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה' ואם היה גזרת הש"ם שלא יעבור משה לארץ על אשר מרה פיו במי מריבה כמו שיראה משפט הכתובים בפרשת חקת' איך אמר ויתעבר יי' בי למענכם כי למענו היה ולא למענם' ומה יהיה ענין אמרו רב לך כי הנה לא נתן לו על זה דבר שיאמר רב לך' וחז"ל דרשו למענכם אתם גרמתם לי' שנאמר ויקציפו על מי מריבה וירע למשה בעבורם' ואף שהם היו הגורמים' הנה לא נמלט מהיות משה חוטא בעצם' ואליו היו שייוחס החטא לא אליהם שהיו אליו סבה במקרה' ודרשו עליו רב לך בעל דין שלך כבר הוציא עליך גזרה שתמות והוא אדם הראשון' ודרשו גם כן רב לך הרבה שכר שמור לך לעולם הבא' וכן דרשות אחרות הביא' ואין הכונה הנה כי אם להבין הכתובים על דרך הפשט כפי אמתתם' ואמנם רבינו נסים פי' ויתעבר יי' בי למענכם לכבודכם' כי מפני שזלזל בכבודם של ישראל לא שמע יי' בקולו' אבל דעתו זה הוא מיוסד כפי כונתו בחטא משה' אשר אין לו מקום כמו שהזכרתי"

הספק הה' באמרו עלה ראש הפסגה ושא עיניך וגו' וצו את יהושע וגו' כי מה היה התועלת בראיית הארץ ההיא מרחוק' והנה לא היה בזה קיו' מצות ולא אכילה מן פירותיה' ולמה יחפוץ משה בראיית הרי' וגבעו' מרחוקי' וגם מה ענין אמרו וצו את יהושע' אם כבר נזכר למעלה שצוהו משה כמו שאמר ואת יהושע צויתי בעת ההיא"

הספק הו' באמרו ונשב בגיא מול בית פעור' וכתב הראב"ע וכבר שבנו בגיא כי משם נסעו אל ערבות מואב' אבל יקשה לו' למה זכר המסע הזה כאן מבין שאר המסעות כלם' ואמנם דעת רש"י ונמשך אחריו הר"ן הוא שאמרו ונשב בגיא' בא להגיד להם שנצמדו לע"ז שמה' ואמרו ברמז הם כי לא להזכיר שאף על פי כן שמע אל ההקים' והכל מחול לך ואני לא זכיתי לימחל לי' ומספרי הוא שפירשו ונשב בגיא על צד התוכחה' על דבר פעור להגיד חבתן לפני המקום שכפר אליהם ולא כפר אליו' אבל יקשה מאד לדעת הזה' למה באה פרש' ועתה שמע ישרא' בפרשה פתוחה' והיה ראוי שיהיה הכתוב הזה סמוך אל ונשב בגיא' מבלי הפרש כלל אחרי שענין הדבור מקושר' ויקשה עוד למה זכר ענין בעל פעור בסתר ורמיזה' בהיות שזכרו מיד אחרי זה בביאור רחב' ועוד איך יאמר שנצמדו לבעל פעור ומחל הש"י להם ולא לו' כי הנה הוא פירש מיד עיניכם הרואות את אשר עשה יי' בבעל פעור כי כל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור השמידו יי' אלהיך מקרבך' ואתם הדבקים ביי' אלהיכם חיים כלכם היום' וזה יורה שהקב"ה לא מחל אל הפושעים אבל השמידם ואותם שנשארו חיים היו דבקים ביי' שלא פשעו' ומה הטענה אם כן למשה שימחול לו הש"י על חטאו"

הספק הז' באמרו לא תוסיפו על הדבר אשר אנכי מצוה אתכם וגו' עיניכם הרואות וגו' ויקשה למה הביא ענין בעל פעור להזהיר על תוספת המצות וגרעונם' האם נאמר שהיה עון פעור במה שהוסיפו או גרעו מן התורה' והראב"ע כבר כי עיניכם הרואות הוא לעד כה שאמר למעלה למען תחיון ורביתם ובאתם וירישתם את הארץ' כי עובדי פעור נשמדו' ויקשה לדעתו למה הכניס בין שני הכתובים לא תוסיפו על הדבר' והרמ"בן כתב שעיניכם הרואות בא להזהיר בפרטי המצות' ויתחיל בע"ז שהיא שרש לכלם' אבל סגנון הפרשה ימאן זה כי הוא יחזור לעניני המצות ולאזהרת' הכוללת באמרו ראה למדתי אתכם חקים ומשפטים וגו'' וכן הפרשה כלה עד ונשמרתם מאד לנפשותיכם וגו' פן תשחיתון ועשיתם לכם פסל וגו' שמשם יתחיל האזהרה על ענין חטא ע"ז"

הספק הח' באמרו ראה למדתי אתכם וגו' ושמרתם ועשיתם וגו' ושאר הפסוקים עד השמר לך והוא שאתה תמצא שהתחיל להזהירם על המצות ולא זכר כי אם חקים ומשפטים' כמו שיאמר ראה למדתי אתכם חקים ומשפטים כאשר צוני יי' וגו' ולא זכר מצות ולא עדות' ועוד אמ' ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים אשר ישמעון את כל החקים האלה' ולא זכר דבר מהמשפטים' ויקשה עוד איך אמר שבעבור החקים שאין טעמם נודע יאמרו העמים רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה כי הנה הוא בהפך' כי החקי' להיות טעמם בלתי נודע ייחסו פעלהם אל שגעון וסכלות' גם כי אחרי זה אמר ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים' הנה אם כן בראשונה זכר חקים ומשפטים' ובאמצע זכר חקים לבד' ובסוף חזר וזכר חקים ומשפטים צדיקים' גם כי עם היות שיצדק במשפטים יתואר צדיקים להיות טעמם נגלה וידועי' הנה לא יצדק שם צדיקים על החקים שלא נדע טעמם אם הם צדיקים אם לא' ואיך אמר אם כן חקים ומשפטים צדיקים"

הספק הט' באמרו רק השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח וגו' ולשון הכתוב הזה

מורה

מורה הקשר גדול עם מה שלמעלה׳ ולא התבאר ענינו בכתוב׳ ור״שי כתב אז כשלא תשכחום ותעשום על אמתתם תחשבו חכמים ונבונים׳ אבל הרמ״בן כתב עליו שאיננו נכון כלל׳ לפי שפשט הכתוב וקשור המאמרים ומלת רק השמר לך איננו סובל אותו׳ והיה דעת הר״ב הנחמני שזה קשור עם תחלת הפרש׳ שאח׳ שהזהיר על המצות׳ בא מצות לא תעשה שלא תשכח מעמד הר סיני׳ ולדעתו היה ראוי להכתב למעלה סמוך ללא תוסיפו על הדב׳ והר״ן כת׳ בטעם זה שמשמע מקשור המקרא שני דברים״

הא׳ שאעפ׳ שתראה שהש׳ יהיה קרוב אליך בכל קראך אליו מצד הנפלאות האחרונות לא תשכח את הראשונות במנהגו של עולם שהוא יום מתן תורה״

והב׳ שלפי שאמר ומי גוי גדול אשר לו אלקים קרובי׳ אליו כיי׳ אלדנו בכל קראנו אליו והיה קרוב לטעות מזה שיהיה יחס והקשר לו עמנו ממנו ית׳ ויתחייב לו מקרה ממקרי הגשם׳ לכך אמר עם היות שתראה זה׳ השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח אותו המעמד הנכבד שהיה בו מקרבת הש״י עם ברואיו מה שלא היה לפניו ולאחריו ועם כל זה לא ראיתם שמה תמונה׳ כי אם קול דברי׳ בלבד׳ וגם הדעת הזה הוא בלתי נרצה אצלי׳ אם לפי שהכונה הזאת ביאר אותה מרע״ה באותם הכתובים הנמשכים אחרי אלו באמרו ונשמרתם מאד לנפשותיכם כי לא ראיתם כל תמונה ביום דבר יי׳ וכו׳׳ ואם לפי שסגנון הכתובים האלה רק השמר לך ושמור את נפשך וגו׳ ויגד לכם את בריתו אשר צוה אתכם לעשו׳ וגו׳׳ ואותי צוה יי׳ בעת ההיא ללמד אתכם וגו׳׳ מורה שעל המצות דבר בכלל׳ לא על אזהרת אמונת הגשמות׳ שיביא אותו אחר זה ענין בפני עצמו״

הספק הי׳ באמרו ונשמרתם מאד לנפשותיכם׳ והוא הספק שהעיר הר״ן באמרו שקשר ב׳ הפסוקים האלה זר ושלא נמצא למפרשים דבר בזה׳ כי הנה הרמ״בן כתב יזהירם פן יתעו אחר הקול שזכר ששמעו במעמד הר סיני׳ והנה לא נתפייס בזה הר״ן לפי שאין ראוי שיחוש האדם למה שאי אפשר המצאו׳ וידוע שאם הם שמעו קול דברים ותמונה לא ראו לא יתעוררו מפני אותו קול לעשות פסל תמונת כל סמל תבנית זכר או נקבה׳ תבנית כל בהמה׳ תבנית כל צפור׳ תבנית כל רמש׳ כי אין זה דבר מיוחס לקול׳ גם כי אמר ופן תשא עיניך השמימה וגו׳׳ לא יהיה לו ענין ולא קשור עם הכונה הקודמת״

הספק הי״א הוא׳ באמרו אשר חלק יי׳ אלהיך אותם לכל העמים וגו׳ ואתכם לקח יי׳׳ והספק בזה הוא׳ אם המערכת השמימי׳ תעשה הוראה מחוייבת בגוף האדם ובעניניו לטוב ולרע במדות ובשלמיות הגופים והנפשיים אם לא׳ ואם נודה שהדברים האלה הם כלם כפי המזל ושעת התולדת האם ראוי שנאמין זה בלבד בשאר האומות שכתוב עליהן אשר חלק יי׳ אלדך אותם לכל העמים׳ או תכלול גם כן האומה הנבחרת׳ והוא אם כן הפך מה שאמר ואתכם לקח יי׳׳ ואסתפק בזכרון זה בלבד בזה המקום׳ לפי שבפירוש הפרשה כהגיעי לפסוקים ההם ארחיב המאמר בביאור הספק והתרתו׳ והנה ר״שי פירש אשר חלק יי׳ אלדיך אותם לכל העמים להאיר להם׳ ויקשה לו אמרו ואתכם לקח יי׳׳ כי הנה בענין האורה כל האומות שוין׳ עוד אמר׳ דבר אחר לא מנען מלטעו׳ אחריהם׳ אלא החליקן בדברי הבליהם לטרדם מן העולם׳ ואם אמר לא מנען מלטעות אחריהם לפי שהשאירם בבחירתם׳ הנה ג״כ מצאנו בזה בבני ישראל ובני יהודה שעבדו ע״ז בארצם ולא מנעם הקב״ה מלטעות אחריהם׳ ואם אמרנו שהחליקן בדברים לטרדם מן העולם׳ הנה יהיה זה עול בחקו חלילה בהיותו משג׳ עור בדרך מסלף רשעים לרע׳ וראוי שנרע ונשכיל הדבר על אמתתו״

הספק הי״ב באמרו ויי׳ התאנף בי על דבריכם ויקצוף וישבע לבלתי עברי וגו׳׳ כי אנכי מת בארץ הזאת וגו׳׳ כי הענין הזה ר״ל המניע מעבור את הירדן לבא אל הארץ כבר נזכר למעלה בתחלת הסדר׳ ומאחר שנעתק ממנו וצוה על שמירת המצות ואזהרת ע״ז׳ למה יחזור שנית לזכור גזרתו ולמה הוסיף לומ׳ עוד כי אנכי מת בארץ הזאת׳ ולמה אחריו חזר לענין הע״ז שהזכיר באמרו השמרו לכם פן תשכחו את ברית יי׳ אלהיכם אשר כרת עמכם ועשיתם לכם פסל וגו׳׳ כי זה כלו כבר הזהיר עליו למעלה באלה המלות בעצמן׳ והרמ״בן כתב שאמר ויי׳ התאנף בי על דבריכם כמי שאומ׳ קחו נא מפי תורה שאנכי מת בארץ הזאת ולא אוכל ללמד אתכם בארץ ואל תשכחו שם מה שלמדתי אתכם ולא מה שראיתם בסיני׳ וגם זה איננו שוה לי׳ כי היה ראוי שיזכור זה אם בתחלת הפרשה׳ ועתה ישראל שמע אל החקים ואל המשפטים וגו׳׳ כי אנכי מת בארץ הזאת אינני עובר את הירדן׳ או שיזכור אותו אחר המצות כלן בפרשת וילך לא באמצע ענין המצות״

הספק הי״ג בפרשת כי תוליד בנים ובני בנים׳ כי מה ראה לזכור להם עכשו כל הדברים הרעי׳ ההם ולו אין בשורה מוצאת׳ והית לו לזכור עשרת הדברות ראשונה׳ וענין המעמד הנכבד אשר התחיל בזכרונו וכל דבר התורה אשר זכר אחר כך׳ ואחר זה יאמר מה שיקרה אותם באחרית הימים כמו שעשה בפרשת נצבים ובפרשת האזינו׳ גם כי כפי מה שזכר שמה׳ תהיה הפרשה הזאת כפולה׳ כי כל מה שנזכר בה נכללה בפרשת והיה כי יבאו עליך הברכה והקללה״

הספק הי״ד באמרו ועבדתם שם אלדים מעשה ידי אדם׳ וזה שהנה בא הכתוב בתוך ספור העונשי׳ כי הנה למעלה מזה אמ׳ העידותי בכם היום כי אבד תאבדון לא תאריכון ימים עליה כי השמד תשמדון והפיץ יי׳ אתכם בעמים וגו׳׳ ואיך יביא בכלל העונש ובתוכו ועבדתם שם אלדים מעשי ידי אדם׳ שהוא ספור החטא׳ ואין כספק שמפני זה תרגם אנקלוס ותפלחון תמן לעממיא פלחי טעותא׳ וכן כתב ר״שי משאתם עובדים לעובדיהם אתם עבדים להם׳ ויהיה זה מכלל העונש ר״ל הגלות והשעבור׳ אבל זה סותר לדברי הכתוב שאומר שם ועבדתם שם אלדים אחרים׳ והרמ״בן כתב כי היושב בח״ל כאלו עובד ע״ז וגם זה בלתי נכון׳ כי הכתוב אמר בהחלט ועבדתם שם אלדי׳ אחרי׳ והר״ן כתב שבראשונה כשהיו ישראל עובדין ע״ז בארץ היה ענינם להוריד הרוחניות והשפע מהככבים׳ והיה זה מאתם בדרך חכמה ומפני זה היו הצלחותם מתרבות באותם העבודות׳ וכמו שאמ׳ הנשים הארורות׳ ומאז חדלנו לקטר למלכת השמים והסך לה נסכים חדלנו כל׳ ואמר מרע״ה שיקרה להם בעבור המשכם אחר התחכמותם ההוא ושאינם חוששי׳ לעשו׳ הרע בעיני יי׳ להכעיסו׳ שיהיה מענשם שיפיץ הש״י אותם בעמי׳ ואבדה חכמתם׳ ובינתם תסתתר׳ ומאותו מנהג רעוע שהיה בידיהם מהצלמים יבאו לעבוד פסילים׳ לא כראשונים שהיו מורידי׳ שפע על עובדיהם׳ אבל יעבדו ההבלים שאין בהם ממש׳ לא שפע ולא הורדת רוחניות׳ ולזה האריך באמרו עץ ואבן׳ אשר לא יראון ולא ישמעון

ולא

ולא יאכלון ולא יריחון׳ ויהיה זה אם כן בכלל העונש׳ וגם
זה בלתי מאומת אצלי כי הנה מצינו שאחרי שהלכו ישראל
בגלות נעדרה העז׳ מביניהם ומי יאמין שיעברו עץ ואבן אם
לא יהיה לו כח ולא הורדת שפע מרצונם כלל׳

הספק הט״ו באמרו ושבת עד יי׳ אלהיך ושמעת בקולו
כי אל רחום יי׳ אלהיך כי אין הסבה מיוחסת אל
המסובב׳ והיה ראוי שיאמר ושבת עד יי׳ אלהיך ושמעת
בקולו כי לא עם קשה עורף הוא׳ או כי בני אברהם יצחק
ויעקב אתם שהם סבות לתשובה׳ או יאמר ושב יי׳ אלהיך
ורחמך׳ כי הרחמים האלהיים הם סבה למה שיעשה הש׳
עמהם לא לשישובו ישראל בתשובה׳

הספק הי״ו באמרו כי שאל נא לימים ראשונים וגו׳
וזה שמלת כי׳ מורה על נתינת טעם למה
שלמעלה ממנו. ואין כאן ענין יקשר עליו הכתוב הזה׳
והרמב״ן כתב שהוא מוסב לראש הפרשה׳ יאמר הנה הש׳ עס כפירושו דף קל״ג
לא ימחול לך ולא יאריך על עוברי רצונו׳ בעבור שעשה עמוד ג
כבר עמהם מהטובות מה שלא עשה כן לכל גוי׳ גם במתן
תורה׳ וגם ביציאת מצרים׳ וכתב עליו הר״ן שאין זה נכון עס בדרש ואתחנן
לפי שכבר באו באמצע פסוקים׳ שאין בענין זה׳ כדברי
תנחומין׳ ושהשם יקבל תשובתנו ונמצא אותו כי נקראהו׳
ואיך יחזור עתה לראשונות׳ לתת טעם למה לא יאריך
לעובדי עבודה זרה׳ והיה דעת הר״ן שלפי שזכר למעלה עס
שאע״פ שנמרה את פי יי׳ ונעבור בריתו׳ ואף שנשוב אליו
מתוקף הצרה יקבל אותנו והוא דבר מתמיה׳ כי יפתח אמר
לאנשי גלעד ומדוע באתם אלי כאשר צר לכם׳ והיאך אפש׳ שופטים י״א
שלא יקפיד הקב״ה על מה שהקפיד ההדיוט׳ לכן אמר על זה
כי אל רחום יי׳ אלהיך לא ירפך ולא ישחיתך׳ ואע״פ שאין
ראוי לקבל תשובתך הנה ברחמיו לא ירפך ולא ישחיתך
בעבור זכות אבות׳ ואל תתמה איך ברית אבות יספיק לכל
זה׳ כי שאל נא לימים ראשונים אשר היו לפניך וגו׳ ותחת
כי אהב את אבותיך׳ והיה כח מאמרו כלומר כמו שכל זה
עשה בעבור האבות׳ כן יקבל תשובתך בזכותם׳ ובאמת
נאים הדברים׳ אבל אינם מתישבים אצלי׳ לפי שראשונה
ועצמות זכר כאן ענין מתן תורה ונמשך אליו ענין יציאת
מצרים׳ ועם היות יציאת מצרים בזכות האבות׳ ענין מתן
תורה לא היה בזכותם׳ כי אם בזכות משה״

הספק הי״ז שאתה תמצא שזכר כאן ראשונה ענין מתן
תור׳ באמרו הנהיה כדבר הגדול הזה השמע עם
קול אלהים חיים׳ ואח״כ זכר ענין יציאת מצרים באמרו או
הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי וגו׳ ואח״כ חזר לענין מתן
תורה באמרו אתה הראת לדעת כי יי׳ הוא האלהים מן השמי׳
השמיעך את קולו ליסרך׳ ואחר כך חזר לענין יציאת
מצרים׳ באמרו ותחת כי אהב את אבותיך ויבחר בזרעו
אחריו ויוציאך בפניו בכחו הגדול ממצרים׳ ואחר זה חזר
לדבר מהשגת מתן תורה באמרו וידעת היום והשבות אל
לבבך׳ ויקשה אם כן מאד למה באו הדברים בערבוביא׳
ולא זכר ענין מתן תורה כלו יחד בפני עצמו׳ וענין יציאת
מצרים כלו בפני עצמו׳ ויקשה גם כן מה היה צורך בספור
ענין זה כלו בכאן״

הספק הי״ח במה שסמך לזה׳ אז יבדיל משה שלש
ערים כי באמת לא היה המקום הזה נאות לזה
הספור׳ כ״א היה שהתחיל בספור מתן תורה כדי לזכור עשר׳
הדברים למה הבדיל בין הספור והדברות עם הענין הזה׳ כ״ש
שהערים לא היו קולטות בעבר הירדן עד שיובדלו אותם

שבארץ כנען׳ וחז״ל אמרו שאמר משה מצוה שבאה לידי עס כפי׳
אקיימנה׳ וכתב הרמב״ן כי אחרי שהזהיר על המצות בפני עס כפיר
כל העם הבדיל הערים האלה לקייב את המצוה׳ אבל לא עמוד ג
נתן הסבה למה עשאו בזה המקום׳ ובהגיעו לזה הספור׳
ור׳ אב״ע כתב שביום שהבדיל אלה הערים אז אמר דברי עס כפירושו
הברית׳ ותשאר הקושיא במקומה׳ למה נזכר במקום הזה
ולא קודם דברי הברית או באחריתם׳ ויקשה עוד למה באו
הדברים האלה בלשון שלישי המדבר ולא אמרו משה בלשון
מדבר בעדו אז הבדלתי ג׳ ערים כשאר דברי הספר הזה״

הספק הי״ט באמרו וזאת התורה אשר שם משה לפני
בני ישראל׳ אלה העדות והחקים׳ ויקשה זה
משני פנים אם להיותם מותר והכפל׳ כיון שכל זה נזכר
בתחלת הספר׳ גם שבאו בו או העטף בהיותו בלתי מקושר
עם מה שלמעלה׳ ומה טעמו שיחזור כאן זכרון דבאת סיחון
ועוג וירושת ארצם׳ ומה ענינם אצל אלה העדות והחקים
והמשפטי׳ אשר כרת משה׳ ואם לפי שבאו בלשון שלישי
המדבר ולא אמרם משה מפי עצמו כשאר דברי הספר׳
ויקשה עוד אמרו מיד אחרי זה׳ ויקרא משה אל כל ישראל
ויאמר אליהם שמע ישראל אל החקים ואל המשפטים וגו׳
והמאמר הזה כלו הוא מה שנזכר למעלה עצמו והוא כפול
אם לא שהראשון נאמר בלשון שלישי המדבר׳ והשני
בלשון מדבר בעצמו״

הספק הכ׳ באמרו לא את אבותינו כרת יי׳ את הברית
הזאת׳ ושאר הפסוקים׳ וזה כי אם כוון אל
חוק המופת אשר הוא כדבר המושג לחוש׳ על המושג כפי
הקבלה׳ הנה אב״ פתח פתח של קולא לדורו׳ הבאי׳ הסומכי׳ על
הקבלה בלבד׳ כ״ש שהיה זה בשנת הארבעי׳ וכבר כפו תמו
כל העם אשר יצאו ממצרים ולא היו לפניו כהם כיוצא אשר
היו שם במתן תורה׳ והיו כלא היו הנערים שהיו במעמד׳
כיון שלא הגיעו לכלל אנש׳׳ ואם היה כונתו לומר שהתורה
לא נתנה לאבותיהם ביחוד׳ כי אם גם לכל הדורות הבאים
אחרי כן׳ וכמו שפירש הר׳ אב״ע׳ הנה העקר חסר מן הספר עס כפירושו
כי היה לו לומר לא את אבותינו בלבד כרת יי׳ את הברית
הזאת׳ ויקשה גם כן בזה הפסוק באמרו פנים בפנים דבר
יי׳ עמכם בהר׳ כמו שנאמר במשה אשר ידעו יי׳ פנים אל
פנים׳ ועוד שאם היה שדבר עמהם בהר פנים בפנים׳ מה
טעם אנכי עומד בין יי׳ וביניכם׳ והר׳ אב״ע כתב פנים בפנים עס
בלי אמצעי׳ והטעם כאשר ישמיע המשמיע את קולו לאחר
ופניו אל פניו ואם לא יראהו׳ והרב המורה בפרק ל״ז חלק
א׳ דבר בזה׳ ובפירוש הפרשה אעיר עליו׳ ויקשה גם כן
אמרו ולא עליתם בהר כי איך יאשימם על זה׳ והנה בתחלה
הועד בהם השמרו לכם עלות בהר ונגוע בקצהו״ שמות כ

הספק הכ״א בשנוי אשר בא בדברות האלה מהדברו׳
הראשונות אשר נזכרו בפרשת וישמע יתרו׳
אם ראשונה שבמצות השבת וכבוד אב ואם׳ אמר כאן
כאשר צוך יי׳ אלהיך׳ ורש״י כתב שצוה אותו במרה׳ עס כפירושו
וכבר הקשה עליו הרמב״ן שלא זכרו במרה רק פרשת פרה דף קל״ג עמ
ושבת ודינין לא כבוד אב ואם׳ והיה דעת הרב הנחמני עס
שכאשר צוך יי׳ אלהיך הוא חוזר לסיני׳ ויקשה לדעתו שהנה
כל הדברות נאמרו מסיני׳ ולמה לא נאמר על כל אחת מהן
כאשר צוך יי׳ אלהיך׳ ויש שנוי אחר שבדברות הראשונות
נתן בשבת טעם לחדוש העולם׳ כמו שאמר כי ששת ימים שמות כ
עשה יי׳ וגו׳ ובאחרונות נתן טעם ביציאת מצרים כמו שאמ׳
וזכרת כי עבד היית בארץ מצרי׳ על כן צוך יי׳ אלהיך לעשות
את

שם כפירושו את יום השבת׳ ואל תחוש לדברי הראב״ע שפירש על כן
צוך יי׳ אלהיך לעשות את יום השבת על שביתת העבד כי
הכתוב אומר לעשות את יום השבת׳ גם בכבוד אב ואם
הוסיף כאן בדברות האחרונו׳ ולמען ייטב לך׳ גם בראשונו׳
ד שמות כ אמ׳ לא תענה ברעך עד שקר׳ וכאן אמ׳ עד שוא׳ ונתוספו
גם כן הוו״ן לא תנאף ולא תגנוב ולא תענה ברעך ולא
שם תחמוד׳ ושנה גם כן שבדברות הראשונות אמר לא תחמוד
לבד׳ ובאחרונות אמר לא תחמוד ולא תתאוה׳ בראשונו׳
ז׳ שם באזהרת החמדה זכר ראשונה הבית ואח׳ האשה׳ ובאחרונו׳
זכר ראשונה האשה ואחר כך הבית׳ גם הוסיף באחרונות
מלת שדהו׳ וראוי שיבוקש טעם לכל החלופים האלה׳ והנה
לא ראיתי להעיר כאן על הספקו׳ אשר ראיתי להעיר בדברו׳
עצמן׳ לפי שכבר הרחבתי הדבור בהם בפרשת יתרו״

הספק הכ״ב. אם היה שמרע״ה הואיל באר התורה ולכן
לא הביא בספר הזה מצות רבות בקרבנות
והנגעים׳ וכן מצות אחרות רבות שלא זכר לפי שלא היו
צריכות אל ביאור׳ והביא בלבד אותם המצות אשר היו
צריכות ביאור׳ כי כמו שזכרתי פעמי׳ לא היתה כונתו כי אם
באר את התורה׳ אם כן ראוי הוא לספק למה הביא י׳ הדברות
אחר שלא ביאר בהם דבר׳ כי אם בג׳ הדברות הראשונות
שלא הוסיף ולא גרע ולא שנה כלל״

הספק הכ״ג׳ בהכפל המופלג שבו במרה שהזהיר על
שמירת המצות כי הוא אמר ראשונה ושמרתם
לעשות כאשר צוה יי׳ אלהיכם וגו׳׳ למען תחיו וטוב לכם וגו׳׳
ושנה עוד וזאת המצוה והחקי׳ והמשפטי׳ אשר צוה יי׳ אלהיכ׳׳
גם אמרו למען תירא את יי׳ אלהיך וגו׳ ולמען יאריכון ימיך׳
והנה היראה אינה מכלל השכר׳ אבל היא מכלל העבודה׳
ואמר עוד ושמעת ישראל ושמרת לעשות אשר ייטב לך וגו׳׳
ויקשה ההכפל הזה׳ והנה יראה שאין בו צורך וגם המאמרי׳
בהם מבולבלים׳

הספק הכ״ד׳ במצו׳ היחוד׳ והוא כי הפרש׳ הזאת תוכלל
בדבור אנכי יי׳ אלהיך׳ כי אין ענין לאמונת
מחויב המציאות׳ אם לא שיהיה אחד׳ ולמה אם כן באה
בפני עצמה׳ ובפרשה בפני עצמה׳ ולמה אמרו שהיא
קבלת עול מלכות שמי׳׳ והזהיר עליו בענין האהב׳ המופלגת
ושיהיו הדברים האלה על לבו בכל העתות אשר זכר׳ והשנון
והדבור בכל עת ובכל מקום והקשירה והכתיבה׳ ומה ענין
בדוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד שהיו אומרין׳ ואמרו
ושנ׳ גו ודברי׳ רבותינו שמרע״ה לא אמרו׳ לזה נמריה בחשאי״

דף קנט ע״ו הספק הכ״ה׳ הוא׳ למה הביא מרע״ה אחרי זכרון עשר׳
הדברות וספור המאמר כלו על עשיית המצוה
ה׳ פרשיות ממצות מיוחדות׳ הא׳ פרשת היחוד שמע ישראל
וגו׳׳ והב׳ פרשת והיה כי יביאך וגו׳׳ כי הנה הפרשה השנית
הזאת אין בה כי אם אזהרה שלא ישכח את הש׳ ושלא ילך
אחר אלהים אחרים׳ והאזהרות האלה כבר נזכרו למעלה
פעמים שלש׳ ומה ענין אמרו ובשמו תשבע׳ והפרשה הג׳
היא לא תנסו את יי׳ אלהיכם ולא ידענו למה הביא זה לכאן׳
ולמה לא הזכיר גם כן על שאר העונות שעשו במדבר לא
תתאוננו רע׳ לא תאוו תאוה ושאר הדברים׳ והפרשה הד׳
כי ישאלך בנך מחר לאמ׳׳ והנה התשובה נראה שהיא בלתי
על פרשת יס מתיחסת עם השאלה כמו שכתב לדעת מי שדרש ההגד׳ של
ט׳ עמוד ב׳ פסח על הבן החכם׳ ופעם ידבר בה מהעדות והחקים
והמשפטים ופעם מהחקים לבד׳ ופרשת והיה כי יביאך יי׳
אלהיך והיא החמשי׳׳ והיא באזהרת החתון מן האומו׳ ולבטל

העז׳ שלהם׳ וגם זה כבר נזכר ויזכור אותו עוד פעמי׳ רבות׳
סוף דבר כי אם היו החמש׳ פרשיות האלו מצות מיוחדו׳ ראוי
לספק למה באו במקום הזה אחרי הדברות׳ ואחריהם תבא
פרשת עקב שהיא כלה ספור ואין בה מצוה כלל׳ והיה ראוי
שיבאו החמשה פרשיו׳ האלו עם שאר המצות שיבאו כשאר
הפרשיות מתחלת ראה אנכי והלאה כיון שלא מצינו סמך
ולא קשור לשיבאו במקום הזה״

הספק הכ״ו באמרו לא מרובכם מכל העמי׳ וכי יעלה
על הדע׳ שהיה צריך המון רב לעשו׳ מלאכתו
או ללחום מלחמותיו׳ לשיאמר לא מרובכם מכל העמי׳ חשק
יי׳ בכם כי אתם המעט מכל העמים׳ ועוד כי מה ענין אמרו
כי מאהבת יי׳ אתכם׳ והנה החשק והאהבה דבר אחד ולא
שהאחד מופלג מהשני׳ ואיך יאמר לא מרובכם חשק יי׳
בכם אלא בעבור שאהב אתכם כי יהיה אם כן הסב׳ והמסובב
דבר אחד׳ ומה ענין לזה עם יציאת מצרים שאמר ויפדך
מבית עבדים מיד פרעה מלך מצרים״

הספק הכ״ז באמרו וידעת כי יי׳ אלהיך הוא האלהים האל
הנאמן כי אין ההודע׳ הזאת ממה שנצטרך אליה
במקום הזה׳ האם לא ידענו כי יי׳ הוא האלהים׳ והנה בדבור
הראשון אמר כי אנכי יי׳ אלהיך אל קנא פוקד עון אבות על
בנים׳ ועושה חסד לאלפי׳׳ ומה ענין אמרו ומשלם לשונאיו
אל פניו להאבידו׳ והיה ראוי שיאמר אל פניהם להאבידם׳
ולמה חזר לומר לא יאחר לשונאו אל פניו ישלם לו׳ כי בלא
ספק המאמר הזה הוא כפול׳ ואיך היה תכלית הדברים ההם
אשר זכר מהחשק והשבועה והיותו האל הנאמן׳ אמרו
ושמרת את המצוה ואת החקים ואת המשפטים אשר אנכי
מצוך היום לעשותם׳ וזה הדבר כבר נזכר למעלה פעמים
רבות אין מספר״

הנה הם אלו הספקות אשר ראיתי להעיר בדברי הספר הזה׳ והנה
יבאו התרתם עם ביאור הכתובים והכנתם כאשר עם לבבי:

ואתחנן אל יי׳

וגו׳ עד ועתה ישראל שמע אל החקים וגו׳

הפירוש לפי שרא׳ אדוננו משה שהיתה
הגזרה עליו כמו שנזכר בפרש׳
במדבר כ חקת לכן לא תביאו את הקהל
הזה וגו׳׳ חשב בלבו שלא היתה הגזרה שהוא לא יבא ולא
יכנס לארץ׳ כי אם שלא יביא את הקהל שמה׳ ר״ל שלא
יכנסו ישראל לארץ בהיותם תחת הנהגתו ושררתו׳ כי אם
בהיות עליהם שר ומושל אחר׳ ולכן אחרי מלחמת סיחון
ועוג ראה לתת מנוי ההנהג׳ ליהושע כדי שמשם והלאה יהיה
יהושע המוציא והמביא שוטר ומושל במקום משה׳
וישאר מרע״ה כאח׳ העם מבלי השאיר לו מנוי והנהגה אבל
היותו משועבד תחת הנהגת יהושע ושררתו׳׳ וזהו אמרו
למעלה מזה ואת יהושע צויתי בעת ההיא לאמר עיניך
הרואות את כל אשר עשה יי׳ אלהיכם לשני המלכים האלה
כן יעשה וגו׳׳ וזכר שבעת ההיא שצוה את יהושע על שררתו
והנהגתו כמו שזכר׳ התחנן אל יי׳ בדרך תפלה ותחנה באמרו
יי׳ אלהים אתה החלות להראות את עבדך את גדלך ואת ידך
החזקה׳ ורמז בזה למה שצוה אותו על בני עשו ועל מואב
ועמון שלא יתגרו בם מלחמה׳ כי לבני עשו ולבני לוט נתן
את

את הארצות ההם ירושה · הוהי גמול ותפארת שוכר ברית
אבות ראשונים אף לאותם האומות ועליו אמר את גדלך ·
ואמנם היד החזקה · אמר על מלחמת סיחון ועוג לפי שגדלת
המלכים וחזקם ועצום העיד על יד השי' החזקה שהשמידם
תהלים לו סס וכמאמר המשורר למכה מלכי גדולים כ"לח · ויהרוג מלכים
סס סס אדירים כ"לח · לסיחון מלך האמרי כ"לח · ולעוג מלך הבשן
כ"לח · וכן במקום אחר לסיחון מלך האמרי ולעוג מלך
הבשן ולכל ממלכות כנען שהיו ב' אלה המלכים שקולים
כנגד כלם · ועל כבושם אמ' ואת ידך החזקה · וכנגד הגדולה
והיד החזקה ההם אמר אשר מי אל בשמי' ובארץ אשר יעשה
כמעשיך וכגבורתיך · ר"ל שיעשה כמעשיך בענין ההטבה
שהטיבות אל עשו ומואב ועמון · וכגבורתיך על כבוש סיחון
ועוג · והנה אמ' אתה החלות לפי שהשי' אמ' אליו בענין סיחון
דברים ב ראה החילותי תת לפניך את סיחון ואת ארצו החל רש · וכן
היום הזה אחל תת פחדך ויראתך על פני העמים · ואם היה
כבוש סיחון ועוג בגדר ההתחלה יתחייב בהכרח שיהיה
מרע"ה כובש שאר המלכים ולוחם את מלחמת הארץ · שאם
לא יהיה כן הנה לא תהיה בעבור מלחמת סיחון ועוג התחלה
כי אם סוף ותכלית פעולותיו · כי ההתחלה הוא מן המצטרף
והנזור מה שלאחריו · וכאילו אמר אתה החלות הראת
לעבדך את גדלך והיד החזקה הזאת אשר מי אל בשמים
ובארץ אשר יעשה כמעשיך שעשית עם עשו מואב ועמון
וכגבורותיך אשר עשית עם סיחון ועוג · או יהיו שניהם על
מלחמת סיחון ועוג גדלך וידך החזקה · ורצה במעשיך
שעמקו מחשבותיו להקשות את רוחו של סיחון ולאמץ את
לבבו שזו היתה סבת מפלתו והוא חייב הגבורות אשר נעשו
בכבוש ארצו והשמד עמו · אבל אמנם עם היות זה כלו בדרך
התחלה · איני רוצה לשאול מה שאח' ההתחלה · שהוא בענין
המלחמות וכבוש הארץ · כי אני כבר צויתי את יהושע
ונתתי לו המנוי והשררה כלה · אבל שאלתי ובקשתי בלבד
שאעברה נא ואראה את הארץ הטובה · ר"ל לא להלחם ולא
לכבוש ארצות ולא לנצח מלכים ולהנחיל לישראל ארצם
כדרך מנהיג נגיד ומצוה לאומים · כי אם כאחד העם
העוברים שמה שיראו את הארץ · ככה אעברה נא אנכי
ויהיה יהושע המנהיג וכובש את האר' ולוחם את מלחמותיה'
מכילתא דף כא ע"ב וכבר העירו רז"ל על הכונה הזאת במדרש אמרו · א"ל משה
ובפסיקתא דף סז יהושע יכנס שמה ויחלק להם את הארץ ויהיה מנהיגם ואני
ע"ה דוגמת הענין נכנס עמהן כסנן · א"ל הקב"ה וכי כן הגון לך שיהיה יהושע
יושב ודורש ואתה יושב ורואה יהוי רב לך הנה פירשו מאמ'
רב לך בתמיה · כאומר · האם ראוי לך שיהיה יהושע רב
מאמר ד פרק כא לך ונגיד עליך · באמרת זה אינו ראוי · ובעל ספר העקרים
פי' בזה שהיתה תחנת משה שאם היה חיוב המורת מצד
הגזרה עליו מהאלקים לענש עונו · הנה הוא ית' הראה לו את
גדלו והוא למחול הפשעים · ואם היתה חיוב המורת עליו
מפאת המערכת השמימיית · הנה כנגד זה יש ידו החזקה
המשדדת את המערכות העליונות · ואם היה מפאת הטבע
שמזנו יחייב ההפסד והכליון · אמר כנגד זה אשר מי אל
בשמי' ובארץ אשר יעשה כמעשיך וכגבורותיך · ר"ל לחדש
כנשר נעוריו ולהוסיף על שני חייו כמו שעשה לחזקיהו ·
ומה שזכרתי אני הוא היותר מתישב כפי פשטי הכתובים ·
והנה אמר ויתעבר יי' בי למענכם לפי שכמו שזכר בסדר
דברים א אלה הדברים · הנה היתה גזרת מרע"ה שלא יעבור אל הארץ
נמשכת מענין המרגלים בעבור הדבר' שהטיחו ישראל כנגד
המקום בענין הארץ · והיה מרע"ה סבה במקרה לזה במה

במדבר יג סס שצוה למרגלים · וראיתם את הארץ מה היא · וראיתם את
העם · ושאר הדברי' שמפני תשובתם הסיתו לבב העם · ונטו
להעדר האמונה · ולכן אמ' משה הנה כאשר התחננתי לפניו
לומר אעברה נא ואראה את הארץ הטובה · התעבר יי' בי ·
בסבת מה שעשיתם אתם בענין המרגלים ולא שמע אלי ·
כארון הכועס על עבדו שאינו רוצה לא לבד שלא למלאת
את שאלתו · אבל גם שלא לשמוע את דבריו · ואמ' לו רב לך
ר"ל כבר נתתי לך יותר מהראוי · והיה זה במה שכבשת ארץ
סיחון ועוג והרגת את מלכיהם ואת עמם וחלקת והנחלת את
ארצם לשבטים · וכל זה לא היה ראוי אליך רק ליהושע
הלוחם והמנחיל · והוא אמרו רב לך ר"ל די לך במה שנתתי
לך עד הנה · ולכן אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה · וכבר
העירו שמה שאמר לו בענין סיחון אחל תת פחדך · החלו
תת לפניך את סיחון החל רש ונו' · כנגד ישראל אמרו שזה היה
להם התחלה למה שהיה אחריו אבל בערך מרע"ה לא היה זה
התחלה כי אם סוף · וזהו אמרו רב לך אל תוסף ונו' · ואם אתה
נכסף נכספת לראות את הארץ הטובה ההיא · עלה ראש
הפסגה ושא עיניך ימה וצפונה ותימנה ומזרחה וראה בעיניך ·
הבטיחו שעם היותו מרחוק יראה אותה כאילו היה עובר בה
ברגלו מכל צדדיה · וכוון בזה עוד שבעבור שהיתה גזרת
סס יד אנשי המדבר וכל מנאצי לא יראוה · שהוא לא יהיה בכללם
כי יראה אותה בעינו · ואם כן · נענשו אנשי דור המדבר
שלא יעברו אל הארץ ושלא יראוה · ויהושע וכלב שיעברו
שמה ויראוה · ומרע"ה כאמצעי ביניהם · שראה אותה ולא
עבר שמה · ואולי לזה כוון גם כן באמרו רב לך אל תוסף דבר
אלי עוד בדבר הזה · ר"ל כן משפטך אתה חרצת שאמרת
אעברה נא ואראה שהיתה תכלית כונתו · לעבור כדי לראות
את הארץ · הנה תראנה בעיניך ולא תצטרך אל ההעברה ·
ולכן אל תוסף דבר אלי עוד ולשאול עוד על זה ממה ששאלת ·
ואין ספק שזו היתה פליאה עצומה וגדולה מאד שבהיותו
מרחוק כל כך יראה בפרטות ובשלמות עצום כל ארץ
ישראל ומחוזית כל אחד ואחד בעצמו כאלו היה הולך ופוסע
על אותם המקומות, ואמנם איך היה זה · יתבאר בפרשת
דברים לד וזאת הברכה ·

והנה רא' אדוננו מש' להשתדל על הכנסתו לארץ כל כך ·
לא כדי שיאריכו ימי חייו · כי יודע הוא כי
כפי השכר המקווה אצלו בעולם הנשמות היה טוב מותו
מחייו · ולא גם כן לאכול מפירותיה ולשבוע מטובה
ולהתענג בה תענוג גשמי ומי שתמונת יי' יביט לא יחשב
שיכסוף לראיית ההרים ההם ולא לתמונת הלבנון · אבל
היה זה לד' סבות ·

הא' כפי המדרש כדי לקיים המצות התלויות בה ולהוסיף מלפי פקד ג
שלמות על שלמותו · כי השלמות הנפשיי יתוסף
למה שיתוסף תמיד · ודרך קנייתו הוא במעשים התוריים
אבות פ"ד בעה"ז · וכמו שאמרו במשנה יפה שעה אחת בתשובה
ומעשים טובים בעולם הזה מכל חיי העה"ב · אשר הכונה בו
שהשלמות יקנה האדם בעולם הזה במעשים טובים שיעשה
כי הוא עולם העבודה ולא יקנה אותו אחרי היותו בעה"ב
שהוא עול' הגמול · ולכן מרע"ה עם כל גודל שלמותו נכספה
גם כלתה נפשו לחצרות יי' ולארצו להשתלם עוד בקיום
המצות התלויות בה ·

והסבה הב' היא שכל אדם בטבעו יכסוף להיות התכלית
המשובח בפעולותיו · ולהיות הסבה התכליתית
החשובה שבסבות ומשלמת אותם · היא הקודמת במחשבה
לכן

(דברים כח סס) לכן היתה קללה רבה' בית תבנה ולא תשב בו כרם תטע ולא תחללנו' והנה הש' נתן את הארץ הנבחרת אל האבות בכח' ונשבע אליהם לתתה לזרעם בפעל' ובחר במשה רבינו להוציא על ידו לפעל אותה המתנה והשבוע' והוא ע"ה נשא טרחם של ישראל ועמלם במדבר הגדול והנורא מ' שנה כדי שיהיה הוא המסיים והמשלים אותו היעוד הטוב והמוציאו לפעל' ומפני זה היה חפצו ורצונו לעבור אל הארץ כדי לתת התכלית המכוון והנכסף לכל עמלו אשר עמל בהוציאו אות' מארץ מצרים ובהנחותו אותם בכל הדרך ההוא ולהושיבם איש תחת גפנו ואיש תחת תאנתו' וכיון שהאבות ע"ה היו המתחילי' בירושת הארץ מפאת היעודים והשבועות שעשה להם הקב"ה עליה' יהיה מרע"ה הגומר והמשלי' הפעל הנכבד ההוא ומוציא אותה מתנה לפעל' ולפי שכאשר נענש אמ' (במדבר כ) ית' לכן לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ אשר נתתי להם ר"ל לכן יהיה ענשך שלא תתן התכלית לפעולתך ואיש אחר יחנכנו' השתדל ע"ה להשיב את הגזירה ושיתן לו הש' מקום לתת לפעולתו ולעמלו התכלית הנכסף ההוא'

והסבה הג' הוא בעבור רשעת המרגלים כי לפי שהם הוציאו דבת הארץ רעה וישראל נתפתו אל דבריהם ולא האמינו בקול יי' שאמר שהיתה הארץ טובה ולא למרע"ה שהיה מתרה בהם על כך' לכן נכספה נפשו של מרע"ה לראות את הארץ לא לעצמו כי אם לאמת את דבריו ודעתו שאמר להם' וכדי שיאמרו לבניהם אחריהם הראיתם את הארץ אשר נתן יי' לנו' הטובה היא' ראו שהאמת אתי שהיא ארץ טובה ולא רעה כדברי המרגלים והוא שאמר אעברה נא ואראה את הארץ הטובה הזאת' ר"ל איני צריך אריכות ימים ושנות חיים בארץ' כי אם לעבור ולראות את טובתה לאמת את דעתי ולאמרת מיד' ואולי שעל כן השיבו הש' רב לך אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה' כלומ' רב לך בקטטת המרגלים ובויכוחם על הארץ אם היא טובה אם לא אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה' ר"ל אם הארץ טובה אם לא ולזכר כל היום ענין המרגלים'

והסבה הד' היא שהשתדל מרע"ה לעבור אל הארץ כדי לעבור ולהשתחוות בהר המוריה אשר נעקד בו יצחק אבינו להיותו מקום הקדושה' ולפי שהיה מרע"ה יודע שהוא יהיה מקום המקדש היה חפץ לרשום מקום בית המקדש ולומר לישראל כי זה יהיה בית אלקים וכמו שנעשה המשכן במצותו' היה חפץ שיבנה בית המקדש ליי' במצותו' שאין ספק שאילו היה מרע"ה הולך שם' היה מיד נודע מקום ב"ה והיה הוא מגלה לבני ישראל מעלת ירושלים ומקום המקדש ועל זה אמ' בשאלתו ההר הטוב הזה והלבנון ר"ל הר המוריה ששם קדש אברהם אבינו ע"ה את השם המיוחד והלבנון שהו' בית המקדש וכאמר' ז"ל (יפ נמ' דפרק כקלפי וספרי עמוד ב':) למה נקרא שמו לבנון שמלבין עונותיהם של ישראל' הנה אם כן לא היתה כונת הנביאים בהעברת הארץ וראייתה כי אם לשלמות נפשיי לא לדבר גופיי' והנה אומרו וצו את יהושע וחזקהו ואמצהו כי הוא יעבור לפני העם הזה והוא ינחיל אותם' לפי שהצואה הראשונה שנזכרה למעלה שעשה משה ליהושע לא היתה אליו בפרט כי אם לישראל בכלל כמו שאמר עיניך הרואות את כל אשר עשה יי' אלהיכם לשני המלכי' האלה כן יעשה יי' אלהיך לכל הממלכות אשר אתה עובר שמה' לא תיראום כי יי' אלהיכם הנלחם לכם' הנה אם כן היתה הצואה כנגד ישראל לא אל יהושע' כפי מה שיאות אל שר הצבא' כי הנה משה רבינו לא צוה את יהושע כל מה שהיה ראוי לצוותו בחשבו שעל כל פנים יעבור את הארץ כי יקבל הש' את תחנתו' ולכן אמר לו ית' כאן וצו את יהושע וחזקהו ואמצהו כי הוא יעבור לפני העם הזה והוא ינחיל אותם את הארץ אשר תראה' ר"ל שהיתה הצואה אליו פרטית' כמו שיעשה אותה האדם טרם מותו'

ואמנם אמרו ונשב בגיא מול בית פעור' לא כוון בזה להוכיחם על דבר פעור' ולא להורות הבחן לפני המקום' אבל אמר שאחרי התחנה והתפלה הזאת באו לגיא שהוא מול פעור ושם נתישבו' ומע"ה גם כן נתישב שם (דברים לד) ושם היתה קבורתו כמו שאמר ויקבור אותו בגיא בארץ מואב מול בית פעור' וידוע שהיה קברו של משה רבינו (סס לג) ע"ה בתוך נחלת בני גד' כמו שאמר בברכתו וירא ראשית לו כי שם חלקת מחוקק ספון' ולהיות קבורת מרע"ה עם נחלת השבטים מעבר לירדן באותה הארץ כמו שנא' ונשב בגיא מול בית פעור לרמוז על מיתתו וקבורתו שתהיה שמה בתוך אותן השבטים שהוא והם נאחזו בארץ ההיא וזה טעם אמרו מול בית פעור כי לא היה זה בשבטים מקום המא פעור כי אם מכולו באותה הארץ שנחלו השבטים'

ואמנם למה לא נתקבלה תפלת מרעה ותחנתו על הכנסתו לארץ' הוא דבר ראוי לספק עליו' כי יאמר כל אדם מי לנו גדול ממרע"ה' ואם לא נשמעה תפלתו מה נעשה אנחנו כאשר נתחנן לפניו ית'' וכתשובת זה כתבו החכמים (ר' סמוך כר אמי אמ' ר' יוחנן סלהי פ"ק ר"ה) שהתפלה מועילה לפני גזר דין על כל פנים ואף לאחר גזר דין גם כן תועיל אם אין כאן שבועה' כמו שיראה מענין חזקיהו שלאחר גזר דינו נאמר לו (מלכים ב') צו לביתך כי מת אתה ולא תחיה' (סס) ואמר לו שמעתי את תפלתך וגו' הנני יוסיף על ימיך וגו'' וגזר דינו של משה היה עמו (במדבר כ) שבועה שנ' לכן לא תביאו את הקהל הזה' ובארו ר"זל שלכן הוא לשון שבועה' ושל צבור הוא נקרע ומתבטל ע"י (ר"מ מיקתה דף יה עמוד א' סלהי פ"ק) התפלה' ועם היות דבריהם אמת ומהם אין לגרוע' גם אני לא אחשוך פי' ואומר שהעונות שהם בין אדם למקום אין ספק שתועיל התשובה בהם' כי אין מעצור ליי' מהושיע ועמו הסליחה' אבל בעברות שבין אדם לחבירו לא יכפר הש' עליהם לא קודם גזר דין ולא לאחר גזר דין' לא במקום שיש שם שבועה' ולא במקום שאין שם שבועה' לפי שצדיק וישר הוא ולא יקפח שכר כל בריה ובריה' ולא יעלים משפטו ועלבונו' וכל שכן בהיות האדם מחטיא את הרבים אם בעצם ואם במקרה' במקום ששגגת תלמוד עולה זדון' כמו שהיה מענין משה שנמשך מדברו שלא נכנסו ישראל לארץ שהיתה מדת הדין גוזרת שגם הוא לא יכנס שמה כמו שכתבתי בענין חטאו' וזהו אמרו כאן ויתעבר יי' בי למענכם ולא שמע אלי' שהיה מדבר כנגד ישראל שבעבור שמתו במדבר' רצה הש' שימותו גם כן שמה' ועל זה אמ' במדבר בפרשת יברכך יי'' כתוב אחד אומ' ינקה' וכתו' אחר אומר (במדב' רבה דף קכז עמוד א') לא ינקה' הא בדבר שבינך לבינו הוא מנקה' בדבר שבינך ובין חברך לא ינקה' וכן במשוא פני' וגו'' כמו שאמ' (סלהי יומא דף פ"ה) בגמרא עבירות שבין אדם לחברו אין יה"כ מכפר' נוסף על שתהיה קבורתו מגינת בעד השבטים היושבים בח"ל מעבר לירדן ולשאר הסבות שאזכור בפרשת וזאת הברכה'

הנה התבארו הכתובים והותרו הו' ספיקות ס"ו עיונים:

אם הראשון שאמר ואתחנן אל יי' בעת ההיא' שהוא לרמוז למה שאמר למעלה ואת יהושע צויתי כי היתה התחנה כמוכח' אותו צווי ולזה באת בואו העטף'

ואם השני שאמר אתה החלות כנגד מלחמת סיחון ועוג שנאמר

שנ׳ כו לשון התחלה ויבאו התארים האלה כנגד הגדולה שעש׳ עם עשו מואב ועמון ׳ והגבורות שעשה נגד סיחון ועוג ׳

ואם השלישי שהוא תכלית שאלת מרע״ה לעבור את הארץ כדי לתת גמר ותכלית ושלמות לכל עמלו אשר עם ישראל מ׳ שנה במדבר ׳ תם כן לראות טובת הארץ וכשרותה כפי יעוד האבות ושבועתם ולזה אמר אל הארץ הטובה ׳

ואם לרביעי שאמר ויתעבר יי׳ בי למענכם שהיה לפי שדור המדבר למיעוט אמונתם סבבו ענשם ובעבורם נענש מרע״ה ׳

ואם לחמשי לפי שראיית הארץ עם היותה מרחוק הנה היתה בשלמות ׳ כאלו היה שם מרע״ה הולך בתוכה ושתיה זה להשלים לבו שהיא טובה ושלמה כמו שנשבע לאבות ׳ ושנכלל בראיה הזאת כל העתיד לבא בארץ ובעם באורך הזמנים ׳

ואם אל הו׳ שאמר ונשב בגיא מול בית פעור לרמוז על מיתתו וקבורתו שנקבר שם בארץ אשר נאחזו השבטים ׳

והנה השלים הספור אשר התחיל באלה הדברים מפלת הסבות אשר זכרתי ׃

ועתה ישראל שמע אל החקים וגו׳ עד רק השמר לך

אחר שמר ע״ה במצותו לבאר את התורה ואת המצות רצה להקדים לבאורם הספורי׳ אשר קדמו מהסבה אשר זכרתי ׳ התחיל עתה לדבר מהמצות ושלמותם וענשם באמרו ועתה ישראל שמע אל החקים ׳ ר״ל ועתה ישראל אחרי שכבר הסירותי מלבך המחשבות הכוזבות שהיה אפשר שיעלו בדעתך על שכר המצות׳ והוכחתי היות ירושת הארץ דבר מצרן סגוליי בכם ראוי שתשמע אל החקים והמשפטים אשר אנכי מלמד אתכם לעשות׳ ר״ל שאין הלמוד תכלית הידיעה בהם כי אם לתכלית המעשה׳ וכל זה כדי שתחיו ובאתם וירישת את הארץ אשר יי׳ אלהיכם נותן לכם ולא תהיו כדור המדבר שמתו בו ולא נכנסו לארץ ׳ ולפי שאמר אשר אנכי מלמד אתכם ׳ אמר אליהם שלא יחשבו שהמצות ההם אשר ילמדם הם אנושיות מדעתו ולכן כל חכם לב יגבר בלבו להוסיף עליהם או לגרוע ׳ וזהו לא תוסיפו על הדבר אשר אנכי מצוה אתכם ולא תגרעו ממנו ׳ ונתן הסבה בזה לשמור את מצות יי׳ אלהיכם׳ ר״ל שהמצות הם אלהיות שהם מיי׳ עם היותו ע״ה הוא השליח בהם והביא ראיה בדבר מענין בעל פעור שראו בעיניהם והוא שכל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור השמידו הש׳ ׳ ואמר זה כנגד זמרי בן סלוא שאמר למרע״ה בהקריבו לפניו את המדינית זו אסורה או מותרת ׳ ואת שהיא אסורה בת יתרו מי התירה לך ׳ לפי שהיה הרשע ההוא מספק במצות וחושב שהיו אנושיות מדעת מרע״ה לא אלהיות ׳ ולכן השמידו הש׳ ׳ אמנם אותם ששמרו כל אשר צוה אליהם מרע״ה שעבור זה היו דבקים בי׳ אלהיהם ולא גרעו ולא הוסיפו מן המצות היו חיים עד היום הזה׳ והוא ממה שיורה שדברי מרע״ה ומצותיו כלם היו אלהיות ולזה אמרם כדרך תולדה היוצאת מן הדברים ראה למדתי אתכם חקים ומשפטים כאשר צוני יי׳ אלהי ׳ ר״ל ראה אם כן ישראל מה נסיון הזה אשר ראיתם בבעל פעור שהחקים והמשפטי׳ אשר למדתי אתכם אינם מדעתי אבל היו כאשר צוני יי׳ אלהי ולכן ראוי שתשמרו ועשיתם אות׳ מבלי תוספת וחסרון ׳ והנה אמר חקים ומשפטים בלבד לפי שהמצות יש במדבר רבה פרשה ... קכ עמוד ג

להם שמות מתחלפות מבחינות שונות ׳ כי פעמים נקראים מצות לפי שצוה הש׳ בהם ׳ ופעמי׳ נקראים תורה לפי שהם הוראת הדרך הישר להצלחתנו ׳ ופעמים נקראים עדות להיותם זכר ועדות לחדוש העולם וליציאת מצרים ושאר האמתיות שהעידה התורה עליהם ׳ האמנם כבר יוכללו כל המצות בהיות טעמם נעלם בלתי נודע ׳ או נגלה ונודע ׳ והם החקי׳ שאין טעמם מושגים אצלנו ׳ והמשפטי׳ שהם המצות שטעמם נודע ׳ ולפי שאין אמצעי בין החיוב והשלילה לא היו חקים ומשפטים כוללים אל המצות ׳ והנה אמ׳ ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם ׳ להגיד כי המצות מצד עצמם ראוי שישמרו אותם לשלמותם כש׳ כאשר יצטרף לזה שלמות המצוה ית׳ ׳ והוא אמרו ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים ׳ ר״ל שבשמירת המצו׳ תחשבו חכמים ונבונים בעיניהם ׳ ולפי שזה יקשה בענין החקים ׳ שיחשב הפועל אותם מאיש שוגה ומפתי וחסר דעת׳ אחרי היותו עושה דבר שאין לו טעם שכלי ׳ לכן באת להוכיח הדבר בהם ׳ שעם היות שהחקי׳ אין להם טעם הנה העמים אשר ישמעון את החקים האלה יאמרו בלי ספק רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה ׳ לפי שיראו התועלת הנמשך מפעל החוקים ההם היותו גדול ועצום בקנין הדבקו׳ האלהי ׳ וזהו אמרו ומי גוי גדול אשר לו אלהים קרובי׳ אליו כיי׳ אלהינו בכל קראנו אליו ׳ וענין זה הוא כי כל פעל שיעשה האדם ׳ ויהיה זה בלתי נוהג לדרך ההקש ׳ הנה יהיה מיוחס בעיני רואיו באחד מב׳ פנים ׳ אם שייוחס לשוטה וסכלי׳ אם לא יראה ממנו תועלת מבואר ׳ ואם שיחשב לחכם מופלגי׳ אם יראו שמאותו פעל הזה ימשך טוב גדולה ותועלת עצום גם כי הפעל ההוא בלתי מסכים אל השכל׳ כי כמו שהרופא המרפא החולי המסוכן בדבר קל בלתי מתיחס אליו יחשב לרב חכמתו ׳ ועמקה כן בראות העמים שישראל בעשית החוקי׳ שאין להם טעם ידבקו באל ית׳ ויהיו קרובי׳ אליו יאמרו שבלי ספק החקי׳ ההם עם היות טעמם נעלם מעיניהם הנה יש בהם חכמה מופלגת וטעמים גדולים יורה עליו עצום התועלת ההוא היוצ׳ מהם ׳ והנה אמרו הגוי הגדול הזה כי מי גוי גדול ׳ כי לא תמצא החכמה כי אם במתי מעט אנשי׳ רשומים ׳ וכמאמר המשורר אזכיר רהב ובבל ליודעי הנה פלשת וצור עם כוש זה יולד שם ׳ ר״ל שהנולדי׳ בהם תילים פז

אנשי חכמה היו אנשי׳ מועטים ׳ וכש׳ הדבקות עם הנבדל כי לא יזכה אליו כי אם אחד מעיר ושנים ממשפחה׳ אמנם באומה הזאת עם היותו גוי גדול ׳ יהיה מהתימה היותו כלו חכם ונבון ובהיותו גדול אחד כי כלם דבקים באלהיהם בכל קראם אליו׳ וזהו מאמר המשורר ולציון יאמר איש ואיש שם

יולד בה ׳ ר״ל שהיו נולדי׳ בה אנשים רבים מהחכמים מה שלא היה בשאר האומו׳ והנה נתן עוד טענה אחרת להוכיח שלמות החקים באמרו ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטי׳ צדיקים בכל התורה הזאת ׳ ר״ל שהאומות לא ילעיגו על החקים אחרי ראותם שהמשפטים שטעמם ידוע הם צדיקי׳ ומפני זה יחשבו שהחקים הם צדיקים גם כן אף על פי שלא ישיגו את טעמם כי כמו שהאדם בעשותו פעולות רבות כפי התבונה והשכל כשיראו אותו עושה מעשה שאין טעמו נודע ראוי לחשוב שזה גם הוא לפי שכל ׳ עם היות עינינו וטעמו נעלם׳ ככה בענין המצות בראות האומות שהמשפטים הם כלם צדיקים יגזרו לאמר שגם החוקים המעורבים עמהם הם צדיקי׳ אם לא שצדקתם וטעמם נעלם ובלתי ידוע ׳ וכמו שכתב הרב רבינו נסים ׳ ולזה צריך פס נדרש ולאתחנן

בכתוב

בכתוב הזה הקים ומשפט' כאילו אמר ' ומי גוי גדול שיש לו הקים שיש להם גם כן משפטים שאותם המשפטים הם צדיק' ככל התורה אשר אנכי נותן לפניכם היום ר"ל אותם אשר אנכי מלמד אתכם בבחינת עצמה לא עדיין בבחינת היותם מאלהיו ית' ' שזה בלי ספק ר"ל צדקת המשפטים יורה על צדקת החקים ויושרם ' הנה אם כן צוה להם ראשונה שישמרו החק' והמשפט' שהם כוללי' כל המצו' לפי שהמצו' מפאת עצמם הם שלמות ורבוי החכמה והתבונה ואף החק' שאין טעמם נודע יורו על החכמה כפי התועלת היוצא מהם וכפי צדקת המשפט' המעורבים עמהם ' ואחרי שהוכיח שלמו' המצות מצד עצמם מהטענות האלה ' הוכיח שלמותם מצד הבורא ית' המצוה אותם ' והוא אמרו רק השמר לך ושמור נפשך מאד וגו' יום אשר עמדת לפני יי' אלהיך בחורב וכמו שנפרש '

והותרה בזה הספק הז' בקשור עניני הרולו' עם מה שהזהיר לא תוסיף על הדבר ' וגם הספק הח' למה בתחלה זכר חקים ומשפטים ואחר כך אמר חקים בלבד ' אשר ישמעון את כל ה חקים האלה וכסוף חזר לומר חקים ומשפטים צדיקים:

רק השמר לך ושמור את נפשך וגו' עד ונשמרתם מאד לנפשותיכם

הפירוש אחרי שזכר שהמצות מפאת עצמם ראוי שישמרו אותם להיות חקי' מועילי' ומשפטי' צדיקים ' זכר שלמותם היותר גדול ועצמי שהוא מפאת המצוה ית' להיותם אלהיות נתנו בסיני מאת יי' מן השמים ' והנה אמר על זה לשון רק ולשון שמירה בעבור שלא יבאו לטעות בחשבם שיקימו את המצות להיותם משפטי' צדיקי' בפני עצמם ומדות מדיניות משובחות כפי השכל ' לכן אמר שאין זה מספיק ' כי אין שלמות המצו' ושכרם אם שיעשה אותם האדם להיותה אלהיות ולא מפני שהשכל יגזור עליהם והוא אמר' רק השמ' לך וגו' ' ר"ל רק הזהר מאד שלא תשמור החקים והמשפטים ההם להיותם צדיקים בעצמם כי אם להיותם אלהיים ולכן הזהר פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך ' אבל ראוי שתודיעם לבניך ולבני בניך עד עולם והוא אותו יום אשר עמדת לפני יי' אלהיך בחורב באמור יי' אלי הקהל לי את העם ר"ל עם היותו עם והמון גדול ' והנבואה לא תחול ולא תשרה ' כי אם בשרידים אשר יי' קורא ' הנה הש' רצה להשלימם כלם כקטן כגדול ' והו הקהל לי את העם ואשמיעם את דברי ' ואמ' שהיה זה בעבור שילמדון ליראה את הש' כל הימים כמו שאמר לבעבור נסות אתכם בא האלקים ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו ' והזכיר איך עמדו תחת ההר בהיותו בוער באש והיה מקיף את האש חשך ענן וערפל כי תמיד היה נראה כבוד יי' שהיה כמראה אש מתוך הענן ' ושדבר הש' עמהם ולא ראו אותו רק שמעו קולו והוא אמרו קול דברי' להבדילו משאר הקולו' ששמעו בסיני ' כמו שאמר וכל העם רואים את הקולות ולפי שהקול הוא מושג הוש' השמע ומוחשו באמת' לכן אמר קול דברי' אתם שומעי' ולא אמר דברי' אתם שומעים ' והנה תכלית הספר הזה כלו כדי שזכר מיד ויגד לכם את בריתו כאשר צוה אתכם מעשות עשרת הדברים ' ר"ל הנה באזניכם שמעתם הדברים הכוללים את המצות כלם ' והוא המורה היותם אלהיות לא אנושיות ' ויורה גם כן עליו כתיבת הלוחות בידי' הש' שהיתה פליאה עצומה ' ואמנם שאר המצות עם היות שלא שמעתם אותם באזניכם ' הנה הש'

צוה אותי בעת ההיא ללמד אתכ' שאר החק' והמשפט' כדי שתעשו אותם בארץ הזאת אשר אתם עוברי' שמה לרשת' ' ואמר זה להגיד שאותם הדברות שהם שמעו היו מקיפים וכוללים כל מצות התורה ושהחק' ' והמשפטים אשר שמע משה רבינו ע"ה מבלתם היה כדי ללמדם אותם ' עם היותם כבר נכללי' בי' הדברות אשר שמעו ' אע"פ שהם לא הכירום בפרטיותם ובשלמותם ולכן הוצרך ללמדם '

נאה כלן ממה שיורה היות המצות אלהיו ית' כפי מה שנוס הספ' ואינם מלמו כי זה הוא אשר רבה לבאר פה :

ונשמרתם מאד לנפשותיכם וגו' עד כי תוליד

קשור הכתובים האלו ועניינם כך הוא ' כי לפי שזכר אזהרה רבה שלא ישכחו יום המעמד ההוא מבניהם ' חשש אולי יבאו לעשות תמונה מה לזכרונו לפי שהדבר הנראה מחוקה בדמיון הרואי' יותר מהנשמע ' ואולי יבאו מפני זה לעשות תמונת חשך ענן וערפל ועתיק יומין יושב בתוכו ' וצורת מרע"ה ותמונתו עומדת לפניו ' ושאר הדברים מהדברים המתיחסים לאותו מעמד ' לכן הזהירם שלא יעשו כן ' כי יבאו מזה בזמן מהזמנים ' ודור מהדורות לאמונת הנשמות באלהות ית' ' וזה הפסד גדול לנפשותם ' כי האמונות הם משלימות הנפשות ' ובהיותם נפסדות וכוזבות הפסד הנפש המקבלת אות' ואשמה הנפש ההיא באמונתה תמיד ' כמו שאמרנו בענין האמונה האמתית וצדיק באמונתו יחיה' והוא אמרו ונשמרתם מאד לנפשותיכם ' ר"ל ונשמרתם כא' מזה בעבור נפשותיכ' והכריחם על השמירה מזה באמרו כי לא ראיתם כל תמונה ביום דבר יי' אליכם בחורב מתוך האש והוא המורה שאין נשמות למעלה ' ואיך אם כן תעשו אתם תמונה ' ואמר בזה פן תשחיתון ' לומר אלהים ירא אני שתחשבו לעשות טובה לעצמכ' ולנפשותיכ' בענין המעמד ההוא האלהי ובזכרונו ' ותקבלו מזה השחתה שתבאו אתם או בניכם או הדורות הבאים אחריכם לעשות לכם פסל ר"ל לזכרון המעמד ' כי אם לעבדו מפאת עצמו ' וזהו ועשיתם לכם לעצמכם פסל תמונת כל סמל ' ובאמרו תבנית זכר או נקבה ' תבנית כל בהמה וכו' ' רמז להם אל כל מיני הצורות והתמונות אשר הניחום הוברי שמים ' תנקויק ל

אמרו שיש שם תמונת מאזנים או קשת או צורת עיר או נהר ' או ספינות וכיוצא בו ' ואמרו שיש מזלות שמחציתם זכר ומחציתם נקבה ' מככים אל מה שאמרו בכאן תבנית זכר או נקבה ' וכן אמרו שיש שם צורת אשה שיש לה בעל וגם שאין לה בעל וצורת איש מזוין וגבר לוחם וכדומה ' וכנגד מה שאמר בכאן תבנית כל בהמה אשר בארץ זכרו שם צורת טלה שור אריה ' וגדי וזולתם ' וכן אמרו הכלב הגדול ' והכלב הקטן ' וכנגד מה שאמר כאן תבנית כל עוף כנף ' אמרו כן בנשרים הידועים אצלם קראום הנשר הגדול והנשר המעופף והנשר הנופל וצורת תרנגולת ' וכנגד מה שאמר בכאן תבנית כל רומש באדמה אמרו שם בצורת סרטן ועקרב ' והתנינים הידועים לבעלי הצורות ' וכנגד מה שאמר תבנית כל דגה אשר במים אמרו שם במזל דגים ולויתן ' נחש בריח ' והוא התלי ' וכאלו אמר ראוי שלא תטעה בצלמי התבניות האלו מצד מה שמניחי' אותה החוברי' במלאכתם ' ואמר עוד ופן תשא עיניך השמימה ' ר"ל אולי אחר שתפנה לכך אל התמונות ההם ' מאותה בחינה רעה תבא לעבדם גם כן מבחינה אחרת ' והיא שתשא עיניך השמימה

יכודו ככנולמנ
וככפר ראטית חכ
לסרא"כע ועיין
בעקרי' פ"א מ"ב

השמימה וראית את השמש ואת הירח ואת הכוכבי׳ כל צבא
השמים ׳ ותחשוב שהם מנהיגים העולם השפל שיש בהם
אלהות ותבא לעבדם אשר זה איננו ממה שראוי׳ לפי שאות׳
צבא השמי׳ חלק יי׳ אלהיך אותם לכל העמים תחת כל השמי׳ ׳
ר״ל להיותם תחת כל השמי׳ ומושפעי׳ ומונהגי׳ מהן ולכן בחק
שאר העמי׳ אין זה בלתי ראוי ׳ ואתה לא כן העם הנבחר לפי
שאתכם לקח יי׳ ויוצא אתכם מכור הברזל ממצרים כנגד
שמות יב המערכות כלם כמו שאמ׳ ובכל אלהי מצרים אעשה שפטי׳
אני יי׳ ולא לקח אותם לאותו פעם בלבד ׳ כ״א להיות לו לעם
נחלה כיום הזה ר״ל בתמידו׳ ולכן אינו מהראוי שתעבוד אות׳״
הנה אם כן התבאר קשור הכתובים הא׳ והותר הספק הי׳ :

ואמנם אמרו ויי׳ התאנף בי על דבריכם ׳ הוא לדעתי
כדמו׳ קל וחמ׳ ללמד את העם שראוי שיזהרו
בכבוד הש׳ ולא יחטאו כנגדו בעז״ ויפחדו מהענש ויעשו ק״ו
ממה שקרה אליו ע״ה כי הוא בסבה קטנה התקצף בו הש׳
וישבע לבלתי העבירו את הירדן ולבלתי בא אל הארץ הטוב׳
עד שמפני זה ימות בארץ הזאת ולא יעבור את הירדן ׳ ואם
זה קרה לו עם כל שלמותו ׳ כ״ש וכ״ש שיקרה להם מהענש
המופלג אם יחטאו לפניו ׳ ולכן היה תכלית הדברים השמרו
לכם פן תשכחו את ברית יי׳ אלהיכ׳ ועשיתם לכם פסל תמונת
כל אשר צוך יי׳ אלהיך ׳ ר״ל תמונת כל דבר מאותם אשר צוך
יי׳ אלהיך שלא תעשה ׳ כי באמת אם תעשון כן יי׳ אלהיך אש
אוכלה הוא אל קנא ״

הנה אם כן לא באו הדברים האלה במקום הזה כדי להודיע שלא
יעבור אל הארץ ׳ כי אם ללמדם שהקב״ה מדקדק עם חסידיו
כחוט השערה ׳ ולא יפחדו אל יי׳ ואל טובו ׳ והותר בזה הספק הי״ב :

וכדומה לזה תמצא בדברי המשורר ע״ה שאמר רוממו
תלים כט יי׳ אלהינו והשתחוו להדום רגליו קדוש הוא
שם ר״ל שינהגו בו כבוד ושיראו מלפניו והביא להם ק״ו ממשה
ומאהרן ג״כ בענין כהונתו ומשמואל הנביא ששלשתן היו
בקוראי שמו ׳ והיו קורין אל יי׳ והוא יענם והיה משלמותם
בל כך שבעמוד ענן ידבר אליהם לפי ששמרו עדותיו וחק
נתן למו ׳ אבל עם היות שהשם אלהינו אתה ׳ עניתם ואל נושא
היית להם ׳ ר״ל כשהיו מתפללים לפניך על עונות עמם היית
נושא להם בעבורם ׳ ועכ״ז היית ג״כ נוקם על עלילותם ׳ ר״ל
אם חטאו לפניך משה ואהרן או בני שמואל לא מחלת להם ׳
אבל נוטר היית ונוקם על עלילותם ׳ ומפני זה אני מיעץ לכם
יראי הש׳ וחושבי שמו ׳ רוממו יי׳ אלהינו שתרוממו ותשתחוו
להר קדשו כי קדוש יי׳ אלהינו ״

ואחרי פי׳ הכתובים על פשוטם אין ראוי להתעלם מביאור ענין
המערכה השמימיית והוראתה על האומה שהוא הספק הי״א אשר
העירותי ׳ ולא אוכל להמלט מלהרחיב בו המאמר באותו דרוש הגדול
והעמוק אשר הוא נוגע בחק האמונה ודרכי התורה מאד ׳ ועם
היות שהמקום הזה יאות אל הפי׳ ולא על החקירה כמו הדרושים
האלה ׳ הנה להשלמת הפירוש יצטרך השלמת החקירה הזאת כפי
שרשי התורה ודרכיה :

ואומר שענין הספק הוא ׳ אם האומה הישראלית היא
תחת המערכת השמימיי׳ וצבא השמי׳ וכסיליה׳
האם מורי׳ עליה הוראה הכרחית קיימת כמו שתור׳ על שאר
האומות ׳ או אם האומה הנבחרת היא בלתי מסודרת ולא
משועבדת למערכות השמים ׳ והכוכבי׳ ממסילותם לא יורו
ולא יחייבו מטוב ועד רע על כל אשר בשם ישראל יכנה ׳ עם
היות ששאר האומות בארצותם לגוייהם הם תחת גזרות
הכוכבים והוראתם ״

והנה כנגד הכד השולל ו׳ בקיות חזקות :

ראשונה מן החוש ׳ לפי שאנחנו נראה החוזה בכוכבי׳ יגיד
לאדם מה שיקרה לו בפרטי עניינו כפי מצב
המזלות והכוכבים במולדתו ׳ ויודיעהו אם שנים רבות יחיה
וכמה נשים ישא ׳ ואם יוליד ׳ ואם יהיה עני או עשיר ׳ ובמה
יצלח יותר ׳ אין הפרש אם יהיה הנולד מבני אדום וישמעאל
או אם יהיה מבני ישראל ״

ושנית מן הסבר לפי שידוע הוא שהגרמי׳ השמימיי׳ פועלי׳
בעולם השפל בתנועותיה׳ המתחלפו׳ בהניעתם את
היסודו׳ והרכבתם והתמזגותם ׳ ויכינו אותם בהכנו׳ מתחלפו׳
לקבל הצורות הטבעיות עד שישיבו קצת בני אדם מוכנים
לקבל החכמה וקצתם לא ׳ וישימו מהם מוכנים לנבואה
מזולת קצתם ׳ וישימו קצתם משתדלי׳ וזריזים והם המוכנים
לקנין הממונות והריזות המדות והתכונות ׳ והפעל הטבעי
הזה הוא כולל בכל אדם יהיה מאיזה אומה שיהיה ׳ כי כמו
שהאש מחמם ליהודי לאדומי והמים מקררים ׳ ככה הוא
הענין בפעל הכוכבים שהם טבעיים ״

ושלישית מן התור׳ שאמר בבריאת המאורות ויתן אותם בראשית א
אלהי׳ ברקיע השמי׳ להאיר על הארץ ולמשול ביו׳
ובליל׳ וכמו שבעני׳ האור׳ אין ספק שישתוו הארצו׳ והאומו׳
כלם ככה הוא בענין הממשלה׳ וכת׳ הרמב״ן ז״ל דב׳ הממשלה בפרשת בראשית
הוא ענין את׳ מזולת ההארה שהזכיר ׳ יכלול מה שאמ׳ תהלה ד עמוד ד
והיו לאותות ולמועדים ׳ כי יש להם ממשלה בארץ בשנויי׳ בראשית א
אשר יולידו בה וכו׳ ויתכן עוד שיהיה הממשלה כח אצילות׳
שהם מנהיגי התחתונים ובכחם ימשול כל מושל ׳ והמזל
הצומח ביום ימשול בזה ׳ כענין שכתו׳ מונה מספר לכוכבים תלים קמז
לכלם שמות יקרא ׳ כי קריאת השמו׳ היא ההבדלה בכחותם
ולזה כח הצדק והיושר ׳ ולזה כח הדם והחרב ׳ וכן בכל הכחו׳
כידוע באיצטגנינות והאורה והממשלה כפי טבעם אא״א
שתהיה כוללת לכל העם הנמצאים וישראל בכללם ״

ורביעית מהנביאי׳ ׳ אמרה דבורה אשה נביאה ׳ משמים שופטים ה
נלחמו הכוכבים ממסילותם נלחמו עם סיסרא ׳
מורה שתשועת ישראל היתה אז מסודרת ומחוייבת מן
המערכה השמימיית ׳ גם מאמר הנביא יעמדו נא ויושיעך ישעיה מז
הוברי שמים החוזי׳ בכוכבי׳ מודיעי׳ לחדשי׳ מאשר יבאו עליך
ודרשו רז״ל מאשר ולא כל אשר ׳ הורו בזה שהורא׳ המערכת שלהי מועד קטן
השמימיית היא אמתית ומחוייבת ׳ אם לא שבעלי החכמה
ההיא החוזים בכוכבים בלתי שלמים בה כי הם ישיגו ממנה
דברים ׳ ודברים רבים יסכלו ״

וחמשית מן הכתובי׳ ׳ אמ׳ איוב יאבד יום אולד בו והלילה איוב ג
אמר הורה גבר ׳ ויתר הפסוקי׳ שגלה בהם דעתו
שהיו הדברי׳ מסודרי׳ ומחוייבי׳ מהמערכה השמימי׳ ומפני זה
היה מיחס ריעותיו אם ליום הלידה ואם לרגע ההריון ״

וששית מן דברי רז״ל וקבלתם אמ׳ במס׳ תעניות אלעזר בן סוף פרק סדר
פדת הוה דחיקא ליה עלמא טובא וראה בחלומו תענית
השכינה׳ ואמ׳ עד אימת ארבר ואיזיל בהאי דוחקא ׳ והשיבו
ניחא לך דאחרביה לעלמ׳ והדר אבריה אפש׳ דנפלת בשעה
דמזוני ׳ הנה זה מור׳ שהעני׳ היה לו כפי מזלו ושעת מולדתו
על פי המערכה אשר אין לו דרך להמלט ממנ׳ מבלי שיחרב
העולם ׳ ובמועד קטן פ׳ א׳ מגלחין אמר רבא בני חיי ומזוני בשלהי מסכתא
לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא תליא מילתא ׳ וכמו
שהוכיחו מרבה ורב חסדא׳ וידוע שג׳ הדברים האלה בני חיי׳ שם
ומזוני כוללי׳ השלמיות הגופניים כלם ׳ ועוד אמר באותו פרק
וידבר דוד ליי׳ את דברי השירה הזאת׳ אמ׳ הקב״ה לדוד שירה תלים יח
אתה אומר לפני על מפלתו של שאול׳ שאלמלא אתה שאול

תלים ז כפירושו לגמר׳ והוא דוד כמה דוד אבדתי מפניו · והיינו דכתיב ש׳גיון לדוד
אשיר שר ליי׳ על דברי כוש בן ימיני · ופרש״י שיצמלא אתה
שאול והוא דוד שנולדת אתה במזל שאול והוא במזלך ·
דף יב ובמס׳ בתר׳ פ׳ השותפין בענין חכם עדיף מנביא · אמ׳ אמימ׳
תדע דהא גברא רבא אמר מילתא ומיתאמרא דגברא רבא
כותיה · אמר רבא מאי קושיא · דילמא בני חד מזלא נינהו ·
מורה שגם בענין תלמוד תורה ודעות והסברות תלוי הדבר
במזל · ומה אוסיף עוד להביא ראיות וסברות ע״ז מדבריה׳ ז״ל ·
דף קנו והנה בסוף גמרת שבת דעת שפתידם ברור מללו · כי שמה
אמרו מאן דאתיליד בחמה יהא אכיל מדיליה ושתי מדיליה
ורזוהי גליין · ואי גנב לא מצלח · ומאן דאיתליד בנוגה יהא
עתיר וזנאי · ומאן דאתיליד בכוכב יהא נהיר וחכים וספרא ·
וכן זכרו משאר הכוכבים עד שאמרו דמאן דאתיליד בצדק
יהא גבר צדקן · ואמ׳ רב נחמן בר יצחק צדקן במצות · ומאן
דאתיליד במאדים יהא אשיד דמא · ר״ל שופך דמים · או
טבחא או מוהלא או אומנא · עד שהיה מחלוקת בינידם אם
מזל יום גורם · או מזל שעה גורם · ובסוף דדברי׳ א״ר חנינא
מזל מחכים ומזל מעשיר ויש מזל לישראל · ועםהיות שר׳
יוחנן ורב ושמואל ור׳ עקיבא ורב נחמן בר יצחק אמרו שאין
מזל לישראל · כבר פרש״י שם · שהיה דעת ר׳ חנינא באמרו
יש מזל לישראל · שאין תפלה וצעקה משנה את המזל ושר׳
יוחנן סבר אין מזל לישראל ושע״י זכות משתנה מזלם לטובה׳
ובאלה המאמרי׳ בדברידם רבו מספר בענין המזל במקומות
מהתלמוד ולא הבאתי יותר מיראת האריכו׳ · ומזה כלו יראה
שהכחשת הוראת מערכת השמי׳ באומה הישראלית בשלמי׳
הגופני׳ והנפשיי׳ מהחכמה והצדק הוא דבר שאין לו מקום ·
כי הנה כל חכמי ישראל קיימו וקבלו זה · ר״ל שהמערכה
תעשה הוראה באומה הישראלית כמו בשאר האומות · אם
לא שלדעת ר׳ יוחנן וחבריו ע״י תפלה וזכות תשתנה המערכה
כל היד דף יו ההיא · ובמסכ׳ לזה עצמו אמרו בהגדת נדה · דדרש ר׳ חנינא
בר פפא אותו מלאך הממונה על ההריון לילה שמו שנאמר
איוב ג והלילה אמ׳ הורה גבר׳ נוטל אותה טפה ומעמיד׳ לפני הקב״ה
ואמר לפניו רבונו ש״ע טפה זו מה תהא עליה · חכם או סכל
עשיר או עני · אבל צדיק ורשע לא קאמר · כדר׳ חנינא דא״ר
חנינא הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים · שנ׳ ועתה ישראל
מה יי׳ אלדיך שואל מעמך כ״א ליראה וגו׳ ״

הנה התבארו הטענות לסתר כנגד הצד השלל : ואמנם נגד
הצד המחייב ר״ל שהאומה הישראלית היא תחת המערכת ככר
ימצא בה ששה כתובות גדולות :

ראשונה מן החוש לפי שעינינו הרואות ענייני האומה
והצלחותיה שהם כ״כ כפי ההשגחה ולא כפי
הוראת המערכת · כמו שיעיד עליו ענין יציאת מצרי׳ והנסי׳
שנעשו שמה · ובפרט מהדבר אשר היה במקנה מצרים
שמות ט וממקנה בני ישראל לא מת אחד · ומהחשך שהיה למצרים
סס ולכל בני ישראל היה אור במושבותם · ובמכת בכורות
סס יא שלבני ישראל לא יחרץ כלב לשונו · דאם אפשר שיהיה
זה כפי כח המזל · ושעת המולד מכל אחד מהפרטים ההם
וכן מעמד הר סיני וקריעת ים סוף · וירידת המן · ושאר
הדברים שנעשו באומה בהשגחה נפלאה ״

ושנית מדרך הסברא התורניית והיא שאם היה האדם
מוכרח במעשיו כפי מזלו ומן השמים יוכיח
אותו לרדוף אחר המצות או אחר העברות · לא היה מקום
לא לשכר ולא לענש · ולא היה מקום לתורה האלדית
ולמצותיה ולא לאזהרותיה אחר שאין דבר ביד האדם
ובחירתו · כי אם כפי הגזור אליו מהמערכה השמימית וכפי

שעת מולדתו · והנה הבורא ית׳ יעד בתורה בשמירת המצות
על ייעוד רבוי הבנים והעושר והכבוד וטוב הפרנסה ותוספת
העם ושאר ההצלחו׳ · ואם היו הדברי׳ ההם מפאת המערכת
והמזל ולא בזכותא תליא מילתא · הנה תפול התורה בכללה
ויאמר האומר שוא עבוד אלדי׳ ומה בצע כי שמרנו משמרתו
סנהד׳ פר׳ ט׳ו מגלחין ויקשה מאד איך השלם רבא הסכים בדעת הזה בהיותו הפך
נדה פרק כל היד פשוטי התורה · ור׳ חנינא גם כן שקבל שיש מזל לישראל
דף יו ושאין תפלה וצעקה משנות אותו · מה יעשו האנשים האלה
שלמים הם אתנו ליעודי התורה ולמצותיה ולאזהרותיה ״
ושלישית מן התור׳ באמרו כאן ופן תשא עיניך השמימה
וראית את השמש ואת הירח ואת הכוכבים כל
צבא השמים ונדחת והשתחוית להם ועבדתם אשר חלק יי׳
אלדיך אותם לכל העמים אשר תחת כל השמים · ואתכם
לקח יי׳ ויוצא אתכם מכור הברזל ממצרים להיות לו לעם
דברים כט נחלה כיום הזה · וכן אמר בפרשת נצבים וילכו ויעבדו
אלדים אחרים וישתחוו להם · אלדים אשר לא ידעום ולא
חלק להם · והמאמרים האלה מורים בביאור נגלה׳ שהאומות
הם תחת מערכת השמים מבלעדי האומה הישראלית שאין
עליה הוראה כלל למזל ולמערכה · ושבזה היה הבדל העם
סס לב ומעלתו משאר העמים · וכמו שאמר כי חלק יי׳ עמו יעקב
סס כפירושו חבל נחלתו · עד שכתב הרב ראב״ע ז״ל · אשר חלק יי׳ אלדיך
אותם לכל העמים דבר מנוסה · כי יש לכל עם ועם כוכב
ידוע ומזל · ג״כ לכל עיר ועיר · והש״י שם לישראל מעלה
גדולה להיות הש״י יועצם ולא כוכב להם · כי הנה ישראל
כפירושו לבראשית נחלת יי׳ ע״כ · והרמב״ן ז״ל חזק דבריו אלה במקומות מפירושו׳
דף ד ע״ד ולואתחנן והפלא מרבא ור׳ חנינא · איך לא ראו הכתובים האלה · ואם
דף קלג ע״ב וכנכי׳ ראו אותם מי יתן וארע מה ישיבו עלידם ״
דף קנא עמוד א ורביעית מן הנביאים · הנה ירמיהו ע״ה אמר · כה אמר
ירמיה י יי׳ אל דרך הגוים אל תלמדו ומאותות השמים אל
תחתו כי יחתו הגוים מהמה׳ ואר״ז״ל גוים יחתו אבל ישראל לא
מ״ק סוף פרק אלו מגלחין יחתו · ואם היתה המערכה כוללת לאומה הישראלית כמו
לשאר האומות למה לא יחתו מאותות השמים · ובסוף
ירמיה י הנבואה ההיא אמר לא כאלה חלק יעקב כי יוצר הכל הוא
וישראל שבט נהלתו יי׳ צבאות שמו · ואם היתה הוראת
המערכת כוללת לישראל כשאר האומות · איך יאמר לא
כאלה חלק יעקב ומה ענין היותו שבט נחלתו כיון שמשפטו
סס יד בזה כשאר האומות · ואמר עוד היש בהבלי׳ הגוים מגשימי׳
ואם השמים יתנו רביבים הלא אתה הוא יי׳ אלדינו ונקוה
לך כי אתה עשית את כל אלה · ואם היה המטר מתנועת
הגרמים השמימיים · כמו שבארו חכמי הטבע ויורה עליו
סדר המציאות · איך אמר ואם השמים יתנו רביבי׳ ויחסודו
לשם בהיותו מפעל המערכת׳ · ואין ראוי שנתפס באמרנו
שהיתה מעלת האומה בשישנה הקב״ה את המזל לטובה
פרק מי שהחשיך כשירבו בזכות ותפלה כדעת ר׳ יוחנן וחבריו שזכרתי בפרש׳
דף קנו כי הנה בזה בעצמה מצאנו בענין נינוה עם היותה מכלל
האומות אשר לא מבני ישראל המה · כי כאשר קרא הנביא
יונה ג עליה עוד ארבעים יום ונינוה נהפכת ושבו אל יי׳ וצעקו אליו
הנה שנה הקב״ה המערכה לטובה והצילם · ואין ספק שכן
יהיה הענין בשאר האומות לפי שאין הקב״ה מקפח שכר כל
בריה ובריה כאשר יעתר אליו ״
תלים נה וחמשית מן הכתובים · אמר דוד המלך ע״ה השלך על
סס קטו יי׳ יהבך והוא יכלכלך · ואמר גם כן יי׳ זכרנו
סס יברך יברך את בית ישראל וגו׳ · יוסף יי׳ עליכם עליכם ועל
בניכם ברוכים אתם ליי׳ עושה שמים וארץ · השמים שמים
ליי׳ והארץ נתן לבני אדם׳ גלה בזה שברכת בית ישראל ורבוי

בניהם אינו מן השמים כֹּא מהש׳ שהוא עושה שמים וארץ
ושביד האדם ובחירתו כל מעשיו ואינם מחוייבי׳ כפי המזל׳
והוא אמרו׳ והארץ נתן לבני האדם״ (תלים קטו)
וששית מדברי רז״ל לפי שהם אמרו מאותם ג׳ מפתחות (פ״ק דתענית דף ב)
שלא נמסרו ביד שליח שיש בהם מהבנים
והפרנסה׳ ואם היה כל זה מפאת המזל׳ איך יאמר שלא
נמסרו ביד שליח׳ כי הנה המזל הוא שליח יי׳ ובגמר׳ אבות
אמר ר׳ עקיבא הכל צפוי והרשות נתונה ובטוב העולם נדון (פרק ג)
והכל לפי רוב המעשה׳ הוא היה אומר הכל נתון בערבון (שם)
ומצודה פרוסה וכו׳ ובסוף הדברים אמר והדין דין אמת
הכל מתוקן לסעודה׳ מורה מכל זה שהדברים כלם הינ
בבחירת האדם׳ ושאינם מוכרחים כפי המערכה׳ כל שכן
לאומה הישראלית שכל עניניה על פי התורה והמצוה׳

הנה נראה מכל זה שאין ראוי שנאמר שהאומה הישראלית מסודרת
ומכנעת תחת מערכו׳ השמי׳ כשאר האומות הרי לך בזה ב׳ כדרי החלוק׳
מערכה מול מערכה׳ וזה פני הספק׳ לכל אחד מהחלקי׳ מן הקוש וזמן
הסברא׳ מן התורה׳ ומן הנביאים׳ ומן הכתובים׳ ומן התלמוד :

וכבר חשבו אנשים מבני עמנו להמלט מן הספק
העצום הזה׳ באמרם כאן ביחיד כאן בצבור (פלפי פ״ק דר״ס)
שנ׳ כיי׳ אלדינו בכל קראנו אליו׳ ומאשר הוקשה להם ענין (דברים ד)
חזקיהו שהיה יחיד ונשתנה גזרתו כמו שאמר הנ׳ני יוסיף (ישעיה לח)
על ימיך׳ אמרו שהמלך הרי הוא כצבור׳ אבל הדעת הזה
איננו נכון לפי דעתי׳ לפי שהיעודים האלה הם לצבור וליחיד
גם כן׳ והנה ראינו שהאבות היו יחידים והושגחו בהשגחה
נפלאה ולא נמסרו למערכה׳ ואמר הש׳ לאברהם צא (פלפי שבת)
מאצטגנינות שלך׳ וחכמי התלמוד גם כן כפי ספור עובדיהם
ומעשיהם אין ספק שהיו מושגחים בהשגחה נפלאה׳
כל אחד ואחד בפרטיותו׳ ולא היו נעזבים למערכה׳ ובעלי
הדעת הזה אולי לא הרגישו בגנותו כי הנה ענינו באמת הוא
שהש׳ אינו משגיח בפרטים כי אם בכללים׳ והיא הסרה
גדולה אשר דבר הפלוסוף עליו׳ ויתחייב מזה הדעת׳ הסרה (ורבנו מאמר יא)
הזאת׳ לפי שאם אמרנו שהיעודים התורניים אשר יסודם (מספר נ״ח)
ועניינם ההשגחה האלדית הם בכללים ושאינם כפי הפרטים
כי אם במזלא תליא מילתא׳ הנה אם כן סלקנו השגחת הש׳
מן הפרטים׳ ובכמה מן המקומות למדתנו התורה והנביאים
והמדברים ברוח הקדש שהשגחתו ית׳ תדבק בפרט׳ כאשר
הם ידבקו בו אמר בשיר של פגעים יושב בסתר עליון בצל (תלים צא)
שדי יתלונן׳ שהוא האיש הדבק באלדיו׳ כי הוא יצילך (שם)
מפח יקוש וגו׳ באברתו יסך לך׳ לא תירא מפחד וגו׳ (שם שם)
לא תאנה אליך רעה וגו׳ ובסוף הדברים אמר כי בי חשק (שם שם)
ואפלטהו אשגבהו כי ידע שמי יקראני ואענהו וגו׳ אורך (שם)
ימי׳ אשביעהו וגו׳ וזה ממה שיורה שההשגחה האלדית תדבק
בפרטים כמו שתדבק בכללים״

ואחרים התירו הספק הזה באמרם כאן בארץ כאן (פלפי פרק ד ר״ה)
בחוצה לארץ׳ ר״ל שבהיותם בארץ היו (שבת)
מושגחי׳ בהשגחה פרטית בהיותם בארץ מיוחדת אל ההשגחה
האלדית׳ ולא היה המזל שולט בהם כמו שבא ביעודי התורה
ובהיותם בגלות חוצה לארץ בהסתר פנים היו נכנעים תחת
המזל׳ ולזה חשבו שנטה דעת הרמב״ן׳ וגם זה בלתי נכון
אצלי׳ לפי שפעל הככבים ביסודות ובמורכבים מהם גם כן
תהיה בארץ כמו בחוצה לארץ׳ ורבא כשאמר בני חיי (פלפי פר׳ ט׳ו מגלחין)
ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא תליא מילתא׳
לא אמר זה בהיותם בח״ל׳ כי אם בכל מקום שיהיה וגם מה
שאמר בשבת מאן דאיתליד בכך יהיה כך לא היה זה תנאי (פלפי מסכתא)
בח״ל ולא בארץ׳ ולא נזכר בדבריהם בכל המקומות אשר
דברו מהמזל וההבדל הזה מהיותם בארץ׳ או חוץ ממנה׳
ואם היו מכוונים לתנאי הזה היה ראוי שיאמרו בדבריהם
משנחרב בית המקדש היה דמאן דמתיליד בכך יהיה כך׳
או מאז היו בני חיי ומזוני במזלא ולא בזכותא׳ הכל נתנו
גזרותם מוחלטת׳ וזהו ממה שיורה שכולם דברו כפי טבע
המציאות הכולל בין בארץ בין בח״ל׳ אף כי הם עצמם קבלו
שאף שיהיו ישראל בגלות אינם בהסתר פנים ולא סרה
מעליהם ההשגחה האלדית כמו שאמר ואף גם זאת בהיותם (ויקרא כו)
בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתי׳ לכלותם להפר את
בריתי אתם כי אני יי׳ אלדיהם׳ ונאמר עמו אנכי בצרה׳ (תלים צא)
ולכן אמ׳ גלו למצרים שכינה עמהם׳ גלו לבבל שכינה (פלפי מגילה)
עמהם׳ וזה כלו מור׳ שאף בהיותם בח״ל לא נמסרו למערכה (ומכילתא פרשה)
השמימיית׳ ולא סרה מהם השגחת הש׳׳ כי הוא היה (דף ז עמוד א)
הרועה אותם והמצילם מן עו׳אבים׳

ואנשים אחרים מחכמנו רצו להתיר הספק הזה
באמרם׳ כאן כשעושין רצונו של מקו׳
כאן כשאין עושין רצונו של מקו׳ ר״ל שבהיותם בלתי עושין
רצונו של מקום׳ אז נעזבים אל המערכה שתמשול עליהם
הן לטוב הן למוטב ונסתייעו בזה ממה שארז״ל במסכת סכה (ריש פרק שני)
ת״ר בזמן שהחמה לוקה סימן רע לא״ה׳ לבנה לוקה סימן רע
לשונאיהן של ישראל׳ מפני שהם מונין ללבנה׳ ואומות
העולם מונין לחמה׳ ובזמן שישראל עושין רצונו של מקום
אינם מתיראין משום דבר׳ שנ׳ ומאותות השמי׳ אל תחתו׳ כי (ירמיה י)
יחתו הגוי׳ מהמה׳ גוים יחתו׳ אבל ישראל לא יחתו׳ והדעת
הזה הוא סעיף מסעיפי הדעת הקודם וישיגהו מההפך מה
שהשיג אליו׳ לפי שדבריהם אשר גזרו בהוראת המזל כמו
שזכרתי הם כפי טבע המציאות הכולל׳ כי הם כפרו שפעל
הגרמים השמימי׳ בשפלים הוא כפעל היסודות במורכבים
באיכיותיהם׳ ואם שיהיה האדם עושה רצונו של מקום׳ לא
יחדל מקבל הפעל הטבעי לטובתו׳ כאילו תאמר רבוי הבני׳
ושפע הפרנס׳ ואורך החיי׳ אם יחייב המזל עליו׳ וגם בהיותו
לרעתו אם לא ינצל ממנו על דרך נס׳ כאשר נצולו חנניה
מישאל ועזריה מכבשן האש על דרך פלא׳ ולא נאמ׳ מפני זה
שהאש היה שורף בטבעו לכל אדם׳ אף כי העובדא שבאה
במועד קטן׳ מרבא ורב חסדא שהיו שניהם צדיקי׳ גמורים׳ (פלפי פר׳ ט׳ו מג)
ואחד מהם היה מוצלח בעושר ובבנים והאחר בהפך כל זה׳
ומזה הוכיחו שבמזלא תליא מילתא׳ וסתור הדעת הזה סתירה
רבה׳ לפי שיראה ממנה כי גם בהיותו עושה רצונו של מקו׳
היה מוכה ממכת המערכ׳ ומה שאמרו במס׳ סכה אינו סותר (ריש פר׳ לולב)
לזה כי שם אמרו שלקות המאורות תעשה הוראה מחויבת
ושהלבנה תורה על האומה הישראלית׳ אבל כשישראל עושי׳
רצונו של מקו׳ אינם מתיראי׳ משום דבר׳ והוא אמת לפי
שהם צבור וינצל מרעת המערכ׳ בדרך נס וע׳ זכות ותפלה׳
וכבר זכרתי שגם בזה ישתתפו האומו׳ כמו שירא׳ מעני׳ נינוה׳ (יונה ג)
ונשאר אם כן הספק במקומו׳ במה היתה תועלת האומה
הישראלית ומעלתה על שאר האומות בענין המערכת״

והנה ראיתי מחכמי הקבלה ז״ל שהעמיקו הדברי׳ בשם
מזל ופירשוהו על ספירה מהספירות ואמרו שלזה
כוון רבא באמרו במזלא תליא מילת׳ על אות׳ ספיר׳ שנקראת (פלפי פ״ק לג מג)
מזל׳ אבל שהדברי׳ ההם יושפעו עכ״פ מהשגח׳ הש׳ באמצע׳
אותה ספיר׳ ומי יתן ואדע כפי דרכם זה מה יהיה ענין אמרו
לאו בזכותא תליא מילתא׳ כי הפעולות האלהיות המגיעות
באמצעות הספירות העליונות הם מפאת הזכות׳ ועוד שאיך
יסכים זה אל העובדא שזכרו מרבא ורב חסדא שהיו שניהם (שם)
צדיקי׳ ואם היה המזל כח הספירה למה לא היו שניהם עשירי׳

והזקנים ובעלי בנים · ואף גם זאת שיפרשו זכות ומזל הנזכר
בדברי רבא על הספירה · מה יעשו לאותה סוגיא אשר בסוף
מס׳ שבת שזכרתי · האם יפרשו ג״כ שבתאי · וצדק · ומאדי · (פרק מי שהחשיך דף קנו)
וחמה · ונוגה · ולבנה · אשר זכרו על הספירות · ואיך יפרשו
מה שאמרו שם מזל יום גורם מזל שעה גורם ושאר הדברים
שבאו שמה שא״א שיפורשו כ״א כפי פשוטם · ובפרט אמרם
יש מזל לישראל ואין מזל לישראל · האם נאמר כל זה על
הספירה בהיותם מאמרים סותרים ·

ע״כ אמרתי אני אל לבי אין לי עסק בנסתרות · ובדרכי הקבלה לא הלכתי והיא רחוק ממני · אבל כפי הסברה בפשוטי הכתובי׳ ומאמריהם ז״ל אבחר דרכי בתשובת הספק הגדול הזה · ישמע חכם ויוסף לקח :

הנה כפי אשר יראה לי בתשובת הספק הזה ראוי שתדע
שההוראות השמימיות נשער בהם עתה כפי העיון
הזה ב׳ מינים מההוראות · המין הא׳ הוא הוראת המערכת
באישים בכל אחד ואחד בפרט כפי שעת מולדתו או כפי
שעת ההריון · כפי דעות בעלי החכמה ההיא · וענין ההוראה
הזאת שהמזלות כלם והכוכבי׳ ממסלותם הם מתנועעי׳ תמיד
בגלגליהם וכפי מה שיהיו בשעת ההריון או בשעת הלידה
אם במעלה הצומחת ואם במצב שאר המזלות הי״ב כלם
והכוכבי׳ ממקומותיהם ומצביהם ומבטיהם אלו עם אלו תהיה
ההוראה על המתהוה · או על הנולד מהתכונות שיהיו בו או
מהדברים שיתחדשו עליו ולכן נקראת ההורא׳ הזאת מערכה
לפי שהיא כפי הערך והיחס שיש למזלות ולכוכבי׳ אלו עם אלו
באותה שעה ונקראת ג״כ מזל · לפי שענינו תלוי בתנועה
השמימית ולהיות הוראתם כפי אותה התנועה והמרוצה
(במדבר כד) יקראו בשם מזל שהוא מלשון יזל מים מדליו · ולא אאריך
בביאור ענין המערכ׳ הזאת לפי שאיני מאנשי זאת המלאכה
כי לא למדתי חכמת התכונה׳ גם כי זה מספיק כפי הענין בזה
המקום · ויש מין אחר מההורא׳ והיא כפי מזל אחד וכוכב
אחד מיוחד לאומה מן האומות ועיר מהערים ממונה עליו
לפי שהקב״ה כשברא העולם נתן כח לעליונים על התחתונים
ומנה על כל אומה ואומה עיר ועיר מזל וכוכב אחד מיוחד
בשמים לא ישתתף בהוראה ההיא זולתה מהמאורות ולא
(רבה דף נט ע״ג) זולתה מהערים · וכמו שאחז״ל שהיה מזל טלה שולט על
(בטלמיוס ספר) המצרים · ומזל אריה על בבל · וכמו שכתבו חכמי התכונה
(הקלה מאמר ב) שעקרב הוא מזל בני ערב הישמעאלי׳ · וקשת הוא מזל פרס ·
(ג ותחלת ספר) וגדי הוא מזל הפלישתים · ובתולה הוא מזל אדום · ואחרים
(ית חכמ׳ לרא״בע) אמרו שהוא מאזני׳ · וכתב הראב״ע ז״ל בפירושו לספר דניאל
שההוראה הזאת תקרא בדברי התוכניים המערכת הגדולה ·
ושהמזלות והכוכבי׳ האלה הממוני׳ על האומות הם השרי׳ שזכר
(דניאל ח׳ ·ט) דניאל שר מלכות פרס · שר מלכות יון · ויותר נראה שקרא
שרים אל השכלי׳ הנבדלים המניעים אותם · והם שנקראו ג״כ
מלכי׳ · כמו שאמ׳ ואני נותרתי שם אצל מלכי פרס · ונקראו (דניאל י)
אלהות · כמו שאמר ובכל אלהי מצרי׳ אעשה שפטים אני יי׳ · (שמות יב)
ואר״זל אין הקב״ה נפרע מהאומה עד שיפרע מאלהיה תחלה · (ברכה פרשה ט)
שנ׳ יפקוד יי׳ על צבא המרום במרום ועל מלכי האדמה באדמה · (דף עב עמוד ד)
לפי שהאל ית׳ הוא סבה עליונה לכל המלכים ההם · אמרה (ישעיה כד)
תורה כי יי׳ אלהיכם הוא אלהי האלהים ואדוני האדני׳ · ודרז״ל (דברים י)
במכילת׳ שהוא אלוה גבוה על כל המלאכי׳ ואדון על כל הגרמי׳
השמימיי׳ שהם אדני׳ על השפלי׳ · והנה ב׳ המינים מההוראות
האלה · נבדלים זה מזה בהבדלם עצמיי׳ כי הנה המין הראשון
הוא לפרטים כפי שעת ההריון או הלידה לכל אחד ואחד ·
והמין השני מההורא׳ הוא בערך האומה בכללה · ועוד שהמין
הראשון הנזכר הוא לכל אדם יהיה מאיזה אומה שיהיה כי
תמיד תהיה ההוראה עליו כפי שעת ההריון או הליד׳ · אמנם

המין השני מההוראת הוא מיוחד לאומה מהאומות ולעיר
מהערי׳ ולמחוז מהמחוזות לא ישתתף בו אחר · ועוד שהמין
האחד מהוראת המערכה׳ הוא הכנה להוראת השנית כי כפי
מה שיקבל הנולד מהמערכת בשעת מולדתו ישפעו עליו
משר האומ׳ אשר לו · ועוד שהמין הראשון מההורא׳ שתעש׳
המערכה בהריון או בלידה בפרטים תבטל מפני ההוראה
(בטלמיוס פר׳ ראשון) השנית הכוללת · וכמו שכתבו התוכני׳ שהגזר׳ הכוללת תבטל
(מהספר לכפר) הפרטית · ולכן בבא רעב או דבר בעיר מהערים או ימותו
(אלרבקלה) הנמצאי׳ שם עם היות הוראתם הפרטית מור׳ על אורך החיי׳
לפי שההוראה הכוללת לאומ׳ או לעיר תבטל הפרטית · והוא
(מכילתא פרשה ס) ענין אמרם ז״ל משנתנה רשות למשחית לחבל אינו מבחין
(דף ה עמוד ד) בין צדיק לרשע · ומשני מיני ההוראות מהמזל האלה אין ספק
שההוראה השנית אשר כפי האומ׳ ועיר או המחוז · עם היות
שכל האומות הם תחת השרי׳ העליוני׳ המושלי׳ בהם וממונים
עליהם · לא תכלול את האומ׳ הישראלית כי אין מזל ולא כוכב
ולא שכל נבדל ממונה עליה כ״א הסבה הראשונה ית׳ מבלי
אמצעי · ועז נאמר ופן תשא עיניך השמימה וראית את
השמש ואת הירח ואת הכוכבים כל צבא השמים ונדחת
והשתחוית להם ועבדתם אשר חלק יי׳ אלהיך אותם · אמר
שלא אמר זה על ההוראה הפרטית שיעשה המזל על האדם
בשעת ההריון או בשעת הליד׳ כי בידוע היה שבעבור זה לא
יבאו אנשי׳ לעבדם כיון שאחרי אותה ההוראה הראשונה לא
ירעו וגם היטב אין אתם · וההוראה הראשונה כבר היתה אין
להם יכולת לשנותה · אבל אמר זה על המין השני מההוראה
שלהיות שרי׳ מעלה משפיעי׳ על אומותיהם ומצליחי׳ אותם
אולי יבאו בני ישראל לעבדם ככל הגוים בעבור שיטיבו
(ירמיה מד) עמהם · וכמאמר הנשים המקטרות · ומא׳ חדלנו לקטר
למלכת השמים והסך לה נסכים חסרנו כל · הנה בעבור זה
הודיעם ית׳ שהשרי׳ העליוני׳ ההם חלק יי׳ אות׳ לכל העמי׳ ויש
להם מנוי והשפעה עליהם · ולכן אינו מהגונות שיעבדום
האומות לפי שכל עם אל אלהיו ידרוש · אמנם ישראל אינם
תחת ממשלת המזל כפי אומתם כי לקחם הש׳ לנחלתו והוא
המשפיע עליהם לא שר אחר · ולכן יהיה בלתי ראוי שיעבדו
לשום מזל כוכב או שר · וזהו עצמו מה שאמרו בפרש׳ נצבי׳
(דברים כט) אלהים אשר לא ידעום ולא חלק להם · ומפני זה בערך אל
האומות נקרא הש׳ אלהי האלהים · ובערך ישראל נקרא לבד
אלוה · או אלהי הארץ לפי שאינו משפיע באומות · כ״א ע׳
סבה רחוקה אלהי האלהים · אבל בישראל הוא משפיע קרוב
(שמות יט) בלי אמצעי ולכן הוא אלהים או אלהי הארץ · וזה ענין והייתם
(יחזקאל יא יד) לי סגולה מכל העמים כי לי כל הארץ · וכתוב והיו לי לעם
(שמות ו׳ ובכמה מקומו׳) ואני אהיה להם לאלהים · ואמר אני יי׳ אלהיכם כי בערך ישראל
יהיה אלוה · ר״ל מנהיג ומשפיע קרוב לא אלהי האלהים כי אין
(דברים לא) בהשפעתו מנהיג אמצעי · וזה טעם אלהי׳ נכר הארץ · כי
אותם האלהות הממונים על האומות הם נכרים בא׳ ובלתי
(פרשת האזינו דף) ממונים עליה · ובספרי אמרו ואין עמו אל נכר · שלא תהא
(נו עמוד ד) רשות לשרי האומות לבא לשלט עליכם · ובמדרש איכה אמ׳
(איכה ג) מאי דכתי׳ חלקי יי׳ אמרה נפשי על כן אוחיל לו · בשע׳ שחלק
הקב״ה את עולמו לא״ה · כל אומה ואומה בחרה אלהיה · יש
שבחרה למיכאל · ויש שבחרה לגבריאל · ויש לשמש · ויש
לירח · אבל ישראל לא בחר אלא הקדוש ברוך הוא · שנ׳
(תלים קלה) כי יעקב בחר לו יה · אמר הקדוש ברוך הוא אתם בחרתם
(דברים לב) אותי ואני אבחר בכם · שנאמר כי חלק יי׳ עמו יעקב
(פרק כד עמוד ד) חבל נחלתו · וענין הבחירה הזאת מבואר · ובפר׳ ק׳ ר׳ אליעזר
(דברים לב) אמרו על פסוק בהנחל עליון גוי׳ בהפרידו בני אדם · שבדור
הפלגה באו ע׳ שרים לפני הקב״ה והפילו גורלות על ע׳ אומות

ונפל

(דברים לב) ונפל גורלו של הקב״ה על ישראל · שנ׳ כי חלק יי׳ עמו · הנה
בארו שהשרים העליונים כל אחר מהם ממונה ומשפיע על
אומתו · ושהקב״ה הוא המשפיע על ישראל ולא שר אחר ·
עד שיעד הנביא שבזמן הגאולה ישפיע הקב״ה על כל האומו׳
(ישעיה נד) בפרט ויסיר כחות שרי האומות כלם · והוא אמרו אלקי׳ כל
הארץ יקרא· ר״ל שלא יקרא אז אלקי האלקים דרך סבה רחוקה
(בפי׳ לבראשית דף ד) כ״א אלקי כל הארץ סבה קרובה בהנהגתה · וכבר העיד הרמב״ן
(ע״ד · ובואתחנן דף) על זה האמת · והוא עצמו דרך הראב״ע שכתב כמו שזכרתי
(קלג ע״ב · ובנבים) דבר מנוסה הוא כי יש לכל עם ועם ככב ידוע ומזל וכן לכל
(דף קנא ע״א) עיר ועיר· והש׳ שם לישראל מעלה גדולה להיות הש׳ יועצם
ולא ככב להם · כי הנה ישראל נחלת הש׳ שזה כלו נאמר על
המין השני מהוראת המזל כמו שזכרתי · ואין להקשות ע״ז
(דניאל י) ממה שנ׳ בספר דניאל מיכאל שרכם · כי הנה לא אמר שר
(שם שם) ישראל · כמו שאמר על שר מלכות פרס · שר מלכות יון ·
(ואתחנן דף קלג ע״ב) כ״א שרכם אשר הכונה בו כמו שפי׳ הרמב״ן שר משר׳ לבקש
(יהושע ה) רחמים · לא שר מלכות וממשלה · והוא שר צבא יי׳ שבא אל
יהושע להלחם ביריחו · וענין זה הוא שלפי שהיו ישראל בגלו׳
ואף יי׳ חרה בהם ושרי האומות היו כנגדם · לכן מלאכי שלום
מר יבכיון · ומיכאל וגבריאל מהשרי׳ היושבי׳ ראשונה במלכות
צעקו הוצה לחליץ בעד ישראל לפני המקום לא להיותם שרי׳
ממוני׳ עליהם · כ״א לפי שנכמרו רחמיה׳ עליהם בעת צרתם·
(דניאל י) והאות המורה על זה שהדברים האלה שאמ׳ ואין איש מתחזק
עמי בכל אלה כ״א מיכאל שרכם · לא אמרם מיכאל כ״א גבריאל
המלאך הדובר בו הוא אשר אמרו · ומורה שהמלאך המדבר
היה המליץ העקרי על האומ׳ ושלא עזרו שר אחר במליצתו
נגד שר האומות כ״א מיכאל השר המדבר בעדם · והוא אמרו
(שם) והנה מיכאל אחד השרים הראשונים בא לעזרני · הנה אם
מיכאל לא היה השר הממונה על העם שאם היה כן היה הוא
הקודם במליצה · ואתה רואה כי גבריאל היה קודם אליו בזה ·
(שם יב) והש״א אח״כ ג״כ ובעת ההיא יעמד מיכאל השר הגדול העומד
על בני עמך · ר״ל שעמד להליץ טוב עליהם · וכל זה עשה
הראב״ע בפירושו לספר דניאל עם רלב״ג כפי קשיו · עם כי לא
הגיעו אל הסבות אשר זכרתי״

הנה התבאר מכל זה שהאומה הישראלית אינה נכנעת
למזל כפי ההוראה השנית · ושהש׳ הוא המשפיע
עליה מבלי אמצעי · לא שר מזל וככב · ולכן היו עניניהם
בהשגחה על צד הפלא ולא כפי המערכה והיו מצות התורה
ואזהרותיה לצרך רב לפי שבהם יתרצו לפניו ית׳ · כמו שא׳
(ויקרא כו) אם בחקותי תלכו ואת מצותי תשמרו ועשיתם אותם ונתתי
מטר ארצכם בעתו · ר״ל שהוא בהשגחתו יתן מטר על פני
ארצם אע״פ שכפי הכנת הדברי׳ הטבעיים ותנועות השמי׳ לא
(ירמיה י) יבא · ולזה עצמו מסכים מה שאמר הנביא ומאותות השמי׳
אל תחתו כי יחתו הגוים מהמה · שדבר מן המין השני הזה
(שם) מהוראת המערכת על האומה · ועליו אמר לא כאלה חלק
יעקב כי יוצר הכל הוא וישראל שבט נחלתו יי׳ צבאות שמו ·
ר״ל שהם היו מיוחסי׳ להשגחתו ולא להוראת השרי׳ העליוני׳ ·
(שם יד) וזה ענין היש בהבלי הגוים מגשימי׳ · ואם השמי׳ יתנו רביבי׳
הלא אתה הוא אלדינו ונקוה לך כי אתה עשית את כל אלה ·
ר״ל שכאש׳ לא יעלו אידים מן הארץ ולא יתילד המטר · לא
יוכלו השרי׳ העליוני׳ להוריד המטר על אומותיהם בארצותם
לגויידם · לפי שהנהגותיה׳ והשפעותיה׳ מסודרות כפי המנהג
הטבעי · אמנם הגבוה מעל גבוה ית׳ הכל בידו כחמר ביד
היוצ׳ ומבלתי היות חמר מוכן למטר ימטיר על הארץ בעתו׳
לפי שפעולתיו הם כפי רצונו · ועל זה עצמו כיון המשורר
(תהלים נה פס קטו) באמרו השלך על יי׳ יהבך והוא יכלכלך · ואמ׳ יברך את בית

ישראל · להגיד ששאר האומו׳ הם ברוכי׳ ומושפעי׳ משריהם
שהם נבראי׳ כמו הם · אמנם ישראל הם ברוכי׳ מהש׳ שברא
שמים וארץ · כי השמים שמים ליי׳ לכל אשר יחפוץ יתם ·
והארץ נתן לבני האדם כפי בחירתם · וזה ג״כ ענין המפתחות
שלא נמסרו ביד שליח שהם כפי המין השני מההורא׳ אשר
זכרתי · ולהיות זה כן אר״ עקיבא שלא יחוש האדם למזל
השולט על האומה כי איננו שולט על ישראל והם בחיריים
(אבות פ״ג) במעשיהם ומונהגים מהש׳ · והוא אמרו הכל צפוי והרשות
נתונה · והדין דין אמת והכל מתוקן לסעודה״

הנה בארתי שהגדר האחד מגדרי החלוק · והוא שהאומה הנבחרת
אינה תחת המזל הוא אמת · וששה הטענות שעשיתי עליו יתנו הצדק
האמנם הוא כפי ההוראה הזאת השנית מהמזל:

ואמנם כפי המין הראשון מהורא׳ המזל שזכרתי׳ אום׳
מפרטי האומה הישראלית שהם תחת המזל
ושכל ישראל במולדתו תורה ותחייב עליו המערכה· כמו
שתורה על כל נולד מיתר האומות · כי כמו שהיסודות הם
כוללים לכל האומות· כן הגרמים השמימיים בהנפתם אותם
כוללים את האומות כלם לא ימלט מהן איש · ונודה בזה·
לטענת הנסיון ולטענת הסברא · ולדברי הנביאי׳ · ממה שנ׳
(שפטים ה) בסיסרא שרוע מזלו של סיסרא · והשגח׳ הש׳ בישראל עזרו
(איוב ג) בהר בנו · וזה היה דעת איוב שהכל כפי המזל בתולדו׳ האדם
מן המין הזה · ואמנם דעת רז״ל המקיימים הדעת הזה מהמזל
והוראת המערכת ג״כ הם מזה המין תראה וזה מבואר בענין ר׳
(מסכת תעניות) אלעזר בן פדת לפי שבביאור אמרו שלא נולד בשעת דמזוני
(מסכת מועד) ובמאמר רבא בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא וכו׳
מבואר ג״כ שלא דבר כ״א כפי שעת המולד · ולכן אמר שלא
בזכותא תליא מילתא · לפי שהילד ביציאתו לאויר העולם
אין בידו לא זכות ולא חוב אבל הענין תלוי כפי שעת ההריון
(שם שם) או הלידה וכמו שהוכיח מרבא ורב חסדא · וכן ענין דוד
(פר׳ מי שהקיף) ושאול היו כפי מזלם בלידה · והסוגיא אשר במס׳ שבת תור׳
(קנו) על זה בביאור כי שם עשו הבדל אם מזל יום גורם ואם מזל
שעה גורם · ר״ל אם תהיה השעה הראשונה כפי שעת ההריון
או כפי שעת הלידה · ואין ספק שהיה דעת ר׳ חנינא שהיתה
(פרק כל היד) ההוראה כפי עת ההריון · ולכן אמר הוא עצמו בהגדת נדה
שהמלאך מביא הטפה לפני הקב״ה וכו׳ · וביארו עוד ענין
(שם) המעלה הצומחת באמרם מאן דאתיליד בכך הוי כך · והיתה
סברת ר׳ חנינא שמזל מחכים ומזל מעשיר ויש מזל לישראל
(פרק מי שהחשיך) כפי ההורא׳ ההיא׳ כי אין להמלט ממנה׳ ור׳ יוחנן וחבריו אמ׳
(דף קנו) שכבר יוכל להמלט ממנה בצד מן הצדדין וסבה מן הסבות ·
וכמו שאבאר״

אם כן בזה המין מהוראת המזל צדק מאמר האומר שהאומה הישראלית
היא תחת המערכה והמזל · ונדחו הששה הטענות שעשיתי עליו:

האמנם אם הוראת המזל מהמין הזה על כל איש ואיש
מבני ישראל היא מחויב׳ והכרחית ולא תשתנה
בצד מהצדדים · או אם יפול בה השנוי והבטול · הנה ראוי
בזה להטיב בו העיון כי נמעדו בזה רגלי רבי׳ מחכמי אומתנו׳
ואומ׳ שדעת חכמנו הקדושי׳ ז״ל בהוראת המזל בפרטי האומ׳
בנוי הוא ומיוסד על ד׳ יסודות עמודי התורה והאמת· והנני
מפרש אותם אחד לאחד כאשר עם לבבי ואכריע ואגלה
מדבריהם היות ם ז״ל מסכימים עלידם״

היסוד הראשון שהמערכה לא תור׳ על מעשה המצות
והעברות כלל · כי הם מבחירת האדם ופעלת
נפשו ואינם מפעל המזל · כבר בארו זה באמר׳ ז״ל שהמלאך (פרק כל היד)
הממונה על ההריון מביא הטפה לפני הקב״ה ואומר מה תהא

עליה חכם או סכל עני או עשיר · אבל צדיק או רשע לא קאמר שהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים · ומפני זה לא תלה רבא במזל כ״א בני חיי ומזוני ולא דבר מהצדק והחסידו׳ או החטא · כי זהו בכלל יראת שמים · וכבר כתב הרב ראב״ע ז״ל בספר המולדות כאשר זכר הדברים דכוללים המבטלים ההוראות הפרטיות אמר שם בדרך הה׳ · וככה הבוטח בי׳ בכל לבו יי׳ יסבב לו סבות ולו נתכנו עלילות להצילו מכל נזק שיש במולדו · ע״כ אין ספק כי הצדיק יותר שמור מהמשכיל בדיני המזלו׳ כי פעמי׳ ישתבשו עלינו דיניו כענין שאמר משיב חכמים אחור ודעתם יסכל · והנה אשרי מי שלבו תמים עם יי׳ אלדיו · ע״כ · ולפי שבאותה סוגיא ממסכת שבת אמרו · האי מאן דמתיליד בנוגה עתיר יהא זכאי ומאן דאתיליד בצדק יהא גבר צדקן ואמ׳ רב נחמן בר יצחק צדקן במצות · ומאן דמתיליד במאדי׳ יהא גבר אשד דמא או טבח או מוהלא · לא נחה דעתו של ר׳ חנינא בזה · לפי שהמערכה לדעתו לא תורה על ענין המצות והעברות שהם מפעולות הנפש שאינם תחת המזל · ולכן נאמ׳ שם מיד ור׳ חנינא אמר מזל מחכים ומזל מעשיר · ר״ל שאין הוראת המזל כ״כ כוללת כמו שאמר הוא עצמו בענין הטפה · לא בדברי׳ שהם מכלל יראת הש׳ · ועם היותו שאמר מזל מחכים ומזל מעשיר הוא הדין בהפכם שידיעתם אחת ·

היסוד הג׳ גם באותם הדברים שתורה המערכה אינה פועלת ולא מחייבת אותם בהכרח · כ״א שתתן הכנה לנולד לקבל אותם הדברי׳ אם ישתדל עליהם ויתחברו בו הסבות הצריכות וההזמנו׳ כפי הצורך · וכבר ביאר החכם בטענה הו׳ אשר במאמר הד׳ לאלדיות שהגרם השמימיי לא ישלים פעולותיו רק במה שיכין בני אדם · והביא למשל כל זרע זרוע אשר יזרע · וכן אמר ארסטו כי המזל אינו שליט להכריח את האדם במעשיו לא לטוב ולא לרע ובזה האופן לא תהיה המערכה השמימיית מבטלת הבחירה · ולא יהיו תכליות הדברי׳ נתלי׳ במזל והמעשי׳ המביא׳ אליהם בבחירה · כי הוא מה שלא ירצה השכל בלי ספק · אבל המערכת תתן ההכנה לדברי׳ ובחירת האדם תתן להם התכלית וההשלמה · וכבר יורה ע״ז בדבריה ז״ל מה שא׳ מאן דמתיליד במאדי׳ יהא גבר אשד דמא או טבחא או מוהלא או אומנא · מורה כי אינו בהכרח שיהא שופך דמי׳ אבל שיהיה הכנה במזג · ויש בכח האדם על פי שכלו והורות המלמדים הטובים · לשנות רוע ההוראה וההכנ׳ ההיא ולהשתמש ממנה בדברי׳ שלא ירע ולא ישחית לשום אדם כטבחא · או שיועיל לרפאות דגופי׳ כמו אומנא · או שיוסיף עוד תועלת אנושי׳ למצות הש׳ כמו מוהלא · עד שאמר רבא אנא הואי במאדים ולא הוינא לא אומנא ולא טבחא ולא אשד דמא ולא מוהלא · להכריח מזה שהמערכה לא תפעל דברי׳ והשיבו אביי ומר נמי עניש וקטיל · ר״ל בהכרח דבר מה עשתה המערכה בך · ואותה ההכנה כפי ע׳ למותך נשתמשת ממנה בדבר טוב ונאורת להעניש אותם שהם עוברים על דבריך · הנה התבאר שאף לר׳ עהם ז״ל היתה הוראת המערכת ההיא ופעולת הכנה בנולד מתיחסת אל אותם הדברים או אחרים ממינם לא זולת זה ·

היסוד הד׳ הוא שהורא׳ המערכ׳ כפי המולד היא הוראה פרטית והוראת ההשגח׳ על האומה היא כוללת וההוראה הכוללת תבטל הפרטית · וזה ענין מאמר הנביא שיאם על בבל · יעמדו נא ויושיעך הוברי שמי׳ דהוז׳ בכוכבי׳ מודעים לחדשים מאשר יבאו עליך · כי לפי שהיו בוטחים בהוראת המערכת שהיתה עליהם לטובה · הודיעם הנביא שכאשר תבא עליהם צרה וצוק על צד העונש מפאת ההשגח׳

תבטל הוראת המערכה ההיא ולא יצדקו דברי הוברי שמים החוזים בכוכבים לא מפני שהיו מכזבים במשפטם כ״א לפי שהוראת ההשגחה העליונה תבטל הוראת המערכת ההיא · ואחשוב שלזה כוון ר׳ חנינא בר פפא באמרו שאותו מלאך הממונה על ההריון לילה שמו ונוטל אותה טפה ומעמידה לפני הקב״ה ואמ׳ לפניו טפה זו מה תהא עליה · ואם היה הדבר כלו תלוי במזל · איך יאמר שהמזל שהוא המלאך הממונה שזכר ישאל לפניו ית׳ טפה זו מה תהא עליה · כי זה מורה שבזכותא תליא מילתא ולא במזלא בהפך מה שאמר רבא בענין בני חיי ומזוני · אבל היתה כונת המאמ׳ שהורא׳ המזל איננה מחויבת · ושכבר תבטל כפי הרצון האלדי וההשגחה העליונה · ולכן בדרך משל אמר שאותו מלאך הממונה על ההריון או מזל · נוטל אותה טפה ומעמיד לפני הק׳ בה ושואל ממנו ית׳ טפה זו מה תהא עליה · כלומ׳ שבידו ית׳ היה לבטל הוראתה או לקיימה · ושלא שאל דבר על צדיק ורשע לפי שזה מפעל הנפש ואיננו מהוראת המזל אם יתקיימו או יתבטלו על פי השנחתו ית׳ ·

היסוד הד׳ הוא · שמלבד מה שתתבטל הוראת המזל הפרטית מפאת ההשגחה האלדית על האומה בדרך כולל ומסודר כפי היעודים התוריים הנה כבר תתבטל ג״כ ע״י תפלה וזכות מהאדם הפרטי · כי היכולת האלדי הוא משנה הטבעי׳ כלם בהשגחתו ואין דבר עומד בפני התפלה והזכות · הלא תראה שנצבו כמו נד נוזלים המים ולא ירדו כפי טבעם בתפלת משה · ופתחה האדמה את פיה ובלעה את קרח בתפלתו ג״כ · ונצטנן האש ולא שרף כפי טבעו לחנניה מישאל ועזריה מפני זכותם ותפלתם · וסגר פום אריותא ולא חבלו לדניאל · וכאלה רבים מהדברים הטבעיים שלא יפעלו פעולותיהם הטבעיו׳ בהשגחת הש׳ מפני תפלת החסידים · ועז נאמר ובוטח ביי׳ ישוגב · ואמר כי בי חשק ואפלטהו אשגבהו כי ידע שמי · ר״ל אפלטהו ואשגבהו מרע׳ המערכה · וזהו היסוד האמתי המקובל באומה ואין פוצה פה ומצפצף כנגדו · אבל חשב רש״י ז״ל שאינו מחויב לדעת קצת רז״ל · כי הוא פי׳ מאמ׳ ר׳ חנינא בשבת שאמ׳ יש מזל לישראל שאין תפלה וצעקה משנות את המזל · ואולי יחשוב שהיה רבא גם הוא מזה הדע׳ בענין חיי בני ומזוני כיון שא׳ במזלא תליא מילתא ולא בזכותא תליא מילתא · ושיהיה זה ג״כ דעת ר׳ אלעזר בן פדת במס׳ תעני׳ · כיון שאמ׳ ניחא לך דאחרביה לעלמא והדר אברייה אפש׳ דנפלת בשעת דמזוני · אבל חוץ מכבודו נ״ל שאין פירושו בזה מסכים אל האמת · והנני מוכיח מאות המאמרי׳ כלם אשר זכרתי שלא כוונו בהם ולא באחד מהם הדעת הזה׳ אם בענין ר׳ אלעזר בן פדת שאתה לא תמצא שהתפלל על דוחק שעתו ולא קבלו הש׳ אבל היה ענינו שהוא היה סובל דוחק שעתו כדי שעקר שכרו יהיה שמור לו לעה״ב · כי היה דעתו ששכר מצות בהאי עלמא ליכא · ומפני זה לא היו חסידי׳ הראשוני׳ חוששי׳ לתאוות הגשמיות כ״א לנפשיו׳ · ולהורות עז אמ׳ ר׳ אלעזר שראה בחלומו שכינה וששאל לו על דוחק שעתו · וא״ל ניחה לך דאחרביה לעלמא והדר אברייה אפשר דנפלת בשעתא דמזוני · ולא אמר אחרביה לעלמ׳ על כל העולם בכללו · כ״א על גופו של ר׳ אלעזר שנקר׳ גוף האדם עולם קטן · וכפי הוראת המזל בשע׳ בריאתו היה מוכן ללמוד אבל לא לעושר · ולכן שאלו אם היה רוצה שיחריב מזגו וטבעו ויתן לו הכנה אחרת · ואולי שישתמש ממנה בדברי׳ אחרי׳ · וע״כ אולי שלא יעשיר · כי ביד האדם להשתמש מהכנתו באופנים מתחלפי׳ כמו שזכרתי ור׳ אלעזר אמ׳ שלא היה חפץ בזה · אבל שאל אל השכינה לעלמא דאתי

מאי

מאי יהבת לי׳ ר״ל מאחר שאין שכר בזה העולם מה יהיה בעולם הבא ׳ והשיבהו השכינה יהיבנא לך תליסר נהרוותא דמשכי אפרסמא דמענגת בהו׳ ירמוז בזה לתענוג הנפש ומעלתה והשגותיה בהפרדה מן הגוף ׳ ונתפייס בזה ר׳ אלעזר בן פדת שלא התפלל על דוחק שעתו ׳ הנה אם כן מהמאמ׳ הזה לא יצא לנו שתהיה הוראת המזל הכרחית ושלא תשתנ׳ ע״י תפלה וצעקה׳ ואמנם מאמר רבא בני חיי ומזוני׳ עם היות שאמר לא בזכותא תליא מילתא ׳ כבר בארתי דעתו שהוא ׳ שלא יבאו הדברים האלה בתחלת הבריאה מפאת ההשגחה ׳ כי אם שהיתה התחלתם בבריאת האדם כפי המזל׳ לא כפי הזכות כי עדיין איננו בידו ׳ ואמנם אחר הורא׳ המזל בתחלת הבריאה לא יכחיש רבא שעל פי צדקת הזכות יתרבו הבנים והחיים ותיטיב הפרנסה ׳ והראיה על זה מאותו המאמר עצמו אמ׳ בסופו הני תלת מילי בעאי מקמי שמיא ׳ תרתי יהבו לי וחדא לא יהבו לי׳ חכמתיה דרב הונא ׳ ועתריה דרב חסדא יהבו לי ׳ ענותנותיה דרבה בר רב הונא לא יהבו לי ׳ הנה העיד שהתפלל על העושר ועל החכמ׳ עם היות תלויי׳ במזל ׳ ונתנו לו בזכות תפלתו ׳ ואמנם הענותנו׳ לא נתנו לו לפי שהו׳ מכלל יראת שמי׳ שהיא בידי אדם ואינו במערכה׳ כמו שאמרו צדיק ורשע לא קאמר״

ואמנם במסכת שבת שאמר רב חסדא מזל מחכים מזל מעשיר ויש מזל לישראל ׳ ור׳ יוחנן אמר אין מזל לישראל׳ לא כוונו ולא עלה על לבם מה שפי׳ רש״י ז״ל׳ כי הנה כפי פירושו שניהם מודי׳ כי יש מזל לישראל בהוראת המערכה עליו ׳ אם לא שא״ר חנינא שאותו מזל לא ישתנה ע״י תפלה וצעקה׳ ור׳ יוחנן אמר שישתנה המזל ההוא על ידי תפלה וזכות ׳ הנה אם כן לא היה המחלוקת אם יש מזל לישראל׳ או אין מזל לישראל כי אם בלבד אם ישתנה המזל על ידי תפלה וזכות או לא ישתנה׳ והיה אם כן ראוי שיאמר ר׳ חנינא מזל מחכים ומזל מעשיר ולא ישתנה על ידי תפלה וזכות׳ ור׳ יוחנן אמר ע״י תפלה וזכות ישתנה המזל ואיך יזכור התלמוד בענין מחלוקת מה שהיו שניה׳ מוסכמ׳ עליו שהוא יש מזל ולא יזכור מקום המחלוקת ועצמותו שהוא שנוי ע״י תפלה וזכות ׳ ואיך יאמר ר׳ חנינא שר וגדול בישראל מאמר מגונה כזה שעל ידי תפלה וזכות לא ישתנה המזל׳ כי הנה הנפש האנושית תוכל לבטל גזרת המערכת אף כי היכולת האלדי על דרך נס ׳ האם תהיה הורא׳ המערכת יותר מחויבת והכרחית משרפת האש כפי טבעו ׳ ואם היה שמפני זכות ותפלה חנניה מישאל ועזריה נתבטל כח האש ולא פעל כפי פעולתו הטבעית המחויבת כפי צורתו ׳ איך אם כן תהיה הוראת המזל שהיא חלושה ומסופקת יותר לאין שעורי בדברי הט׳ יותר חזקת הרושם׳ עד שיאמר ר׳ חנינא שלא תוכל להבטל על ידי תפלה וזכות ׳ ואם טעה ר׳ חנינא ונתן תפלה לאלדי׳ היה לו לבעל התלמוד להשיג עליו ולומר שרא ליה מריה לר׳ חנינא כמו שאמ׳ בפ׳ חלק שרי ליה מריה לר׳ הלל׳ וכל זה ממה שיורה שפירוש רש״י בזה אינו נכון ומחוור ׳ ושלא עלה על לב רבי חנינא להכחיש שיתבטל המזל על ידי תפלה וזכות אחרי אשר השמי׳ שמים לי״י והכל בידו כחמר ביד היוצר ׳ אבל ענין המחלוקת בין החכמי׳ הא׳ לדעתי זה הוא׳ שדעת ר׳ חנינא היה שמזל מחכי׳ מזל מעשיר וזה לא בלבד באומות כי גם בישראל ׳ כי עם היותם תחת הנהגת ההשגחה יעשה ההוראה הזאת כפי המולד ׳ כי כמו שישראל לא יתפעלו מהיסודו׳ ואיכותיה׳ עם היותם מושגח׳ ככה יתפעלו מהמזל אם לא יתבטל אותו פעל מהיסודות או דף כט

מהמזל ע״י תפלה וזכות ׳ ולפי זה שהיו בכאן ב׳ מיני טובות לישראל אם מההשגחה ואם מהמזל ׳ וכן הענין בהפכים כי ידיעת ההפכים אחת׳ וכבר נמשכו אחר הדעת הזה רבים מהאחרונים ׳ והרלב״ג בספר המלחמו׳ אשר לו כת׳ בביאור שימצאו אצלנו טובו׳ מפאת ההשגח׳ וטובו׳ מפאת המערכ׳ ׳ ונתן דרכים להכיר ולהשיג מהו הטוב המושגח או המסודר מהמזל ׳ וכראיות הנביא אשר תהיה ביעודים הטובי׳ ׳ ואם יהיה בטובת המסודרי׳ מהמערכ׳ או המושגחי׳ מהש׳ ׳ כי כמו שימצא באדם דברי׳ יתחייבו לו מפאת החמרי ודברי׳ יתחייבו לו מפאת הצורה ׳ וכן פעלות יעשה אותם במה שהוא אדם ופעולות יעשה אותם במה שהוא בעל דת ׳ ככה ימצאו טובו׳ נמשכי׳ כפי המזל וטובות נמשכים מפאת ההשגחה ויובדלו אלו מאלו בכמותם ואיכותם ותכליתם ׳ סוף דבר לא היה דעת ר׳ חנינא להכחיש דבר׳ מההשגחה ׳ וגם לא לומ׳ שלא יתבטל המזל הפרטי מפני התפלה והזכו׳ חלילה ׳ כי זהו עצם ההשגח׳ מעניינה עצמה׳ אבל היה דעתו בלבד שימצאו טובו׳ לישראל מפאת המערכ׳ כמה שהוא נולד ׳ מלבד טובו׳ שימצאו להם בהשגחה מצד מה שהוא ישראל ׳ ור׳ יוחנן חלק עליו באמרו אין מזל לישראל ׳ ר״ל מאחר שראינו שישראל מושגחים אין ראוי שנאמר שיקבלו ג״כ טובות אחרות מהמזל׳ כי זה ר״ל קבול השפע מהמזל ׳ אות באומו׳ לפי שהם תחת המזל ׳ ואין להם הנהגת ההשגחה האלדית ׳ אבל ישראל שהם חלק י״י גם את הטוב יקבל מאת האלדים ׳ ואין לנו צורך לקבלו מפאת המזל׳ ואם היה פעל העליוני׳ בשפלי׳ כפי הנהגת׳ הנה האומ׳ הישראלית מפאת ההשגח׳ הדבקה עמה איננה מוכנת לקבל רושם המזל ׳ ולא ירשום בה דבר מפעולתו כמו שירשום בשאר האומו׳ ׳ ר״ל בפרטיהם׳ לפי שהם מוכני׳ לקבל הרושם ההוא מה שאין כן בישראל ׳ בעבור אותו החותם ברית קדש׳ מהשגחה אשר עמהם ׳ כי הוא אשר תעשה האומה בלתי מוכנת לקבל אותו רושם ׳ וזה ענין אמרו אין מזל לישראל ׳ לא שדבר מהתפלה והזכות ׳ כי לבו לא כן יחשוב וככה לא נמצא בשפתיו ׳ והמורה על זה היא הראיה שהביא רבי יוחנן להוכיח שאין מזל לישראל ׳ ממה שאמ׳ הנביא כה אמר י״י אל דרך הגוי׳ אל תלמדו ומאותות השמים אל תחתו כי יחתו הגוים מהמה ודר״ל גוים יחתו ולא ישראל יחתו ׳ וזה מורה שאמרו ירמיה י אין מזל לישראל היא שלילה מוחלטת שאינו מורה ומחייב פ׳ אלו מגלחין מועד קטן עליהם דבר׳ ולכן אמר שדרך הגוים אל ילמדו ומאותו׳ השמי׳ אל יחתו׳ וזה היה דעת ר׳ יוחנן שיש מזל לישראל כפי הוראתו׳ אבל שישתנה ע״י תפלה וזכות כפרש״י ׳ ולמה לא ילמדו דרך הגוי׳ ולא יחתו מאותו׳ השמי׳ ׳ ויותר היה ראוי שילמדו אותם ויחתו מהם כדי שיעשה תפלה וזכות כדי להנצל מהם ׳ כיון שאין להם דרך אחר להנצל מהורא׳ רעות המזל׳ הנה הראיה הזאת שהביא׳ ׳ תורה אמתת מה שפירשתי עליו״

ואמנם רב סב׳ בזה שאין מזל לישראל ר״ל שאינו מחייב כלל׳ והוכיח זה מאברה׳ שאמ׳ לפני הקב״ה רבונו של עולם הסתכלתי באצטגנינו׳ שלי שאיני ראוי להוליד בן ׳ א״ל צא מאצטגנינות שלך שאין מזל לישראל ׳ ואם היתה הוראת המערכ׳ בשעת הבריא׳ אמתית וצודק׳ על ישראל ׳ איך יצוה צא מאצטגנינו׳ שמזה שהיה כבר היה׳ ואם היה צדק במערב בשעת מולדתו ׳ איך יאמר עתה שכבר עברו יותר מפ׳ שנה מלידת אברהם ׳ אנא מוקמינא ליה במזרח ׳ כי הנה הדברים העוברים שלא יהיו אינן נופלי׳ תחת היכלת האלדי׳ אבל פי׳ המאמ׳ באמת כך הוא ׳ שלפי שאברהם אמר הסתכלתי באצטגנינו׳ שלי שאיני ראוי להוליד בן השיבו הש״י אל תעיין

בעניני האצטגנינות שאין מזל לישראל · ואחר שאין המערכה פועלת כך ובזרעך · מה לך בידיעת האצטגנינות צא מאצטגנינות שלך · והרחק מידיעת משפטי הככבים כי המשפט לאלקי' הוא · וגם כי בשעת בריאתך היה צדק במערב וקדיר · לא יתחייב מפני זה שלא תוליד דהא אנא מוקימנא ליה במזרח ונהיר · וההקמה הזאת תעשה פעולה לא הראשונה שהיתה או · לפי שהכל כפי גזרתי בעבם הזה וכמשפטי לא כפי המזל · הנה שגם לדעת רב אין ראוי שיובן אין מזל לישראל כי אם בשלילה מוחלטת · ואמנם במעשים שבאו באותה סוגיא מדשמואל ומדר' עקיבא שאמרו אין מזל לישראל לא נמצאו באותם המעשים ענין המערכה ומזל וזכרון תפלה · אבל נמצאו וכיון להוכיח שאף הדברי' הטבעיי' בכת הארסיים המזיקים כפי טבעם · לא יזיקו לא ירעו ולא ישחיתו במקום שיש זכות · והוא עצמו המור' שאם אלה אינם פועלים כפי טבעם בעבור היות מקבל הפועל בעל תורה ומצות · כ"ש בענין המזל שלא יפעל ולא יחסר דבר בישראל לפי שהם מפאת התורה והמצות ודבקות ההשגחה האלהית אשר בהם לא יקבלו רושם המזל · והוכיח זה ממה שאמרו כלדאי והם החוזים בככבי' לאמיה דרב נחמן שבנה זה יהיה גנב ובעבור זה היתה אמו תמיד מכסה ראשו ואת עיניו כדי שלא יראה דבר שיתאוה לגנוב · והיתה אמו אומרת לו שיבקש רחמים על ענינו · וכל זה בחשבה שדברי כלדאי ודבר המזל היה דבר אמת · ולא היה כן כי הגנבה כלה היתה אשכול דקלי' שלקחו רב נחמן בשיניו ואכלו ולא דבר אחר · והוא המורה שאין מזל לישראל · ר"ל שלא יעשה בו הוראה מדבר עצמי שיהיה בו ממש · ואין ספק שתחלת הדברים מרבי חנינא בן תרדיון היה בענין הטובות כמו שאמר מזל מעשיר ויש מזל לישראל · והראיות שהביאו ר' יוחנן ורב ושמואל ור' עקיבא ורב נחמן היו בהצלה מהרעות · אבל עם כל זה ענין אחד הוא וההנצל מהרעות הוא טוב · והטוב עם ההנצל מהרע הוא · ולכן אמרו שהטובות כלם · אם קנין השלמיות שזכר ר' חנינא · ואם ההנצל מהרעות שזכרו שאר החכמים · כלו מפאת ההשגחה ואינו מפאת המזל כי אין המזל פועל בישראל בזכות והצלחה כי אם הש"י שממכון שבתו השגיח בהם · אמנם בענין הרעות בזמן שחטאו לפניו ית' · אם יהיו רעותיהם כפי ההשגחה או יהיה כפי המזל ·

הנה החכמים האלה לא דברו בזה כלל · וידמה כיון שהכתוב (דברים לא) מעיד בענין עונשם והסתרתי פני מהם ותוכל האומה לומר שהנה הטובה והשכר לא תבא אליהם כי אם מפאת ההשגחה לדעת ר' יוחנן וחבריו · אמנם הרעות כבר יבאו עליהם פעמים מפאת ההשגחה על דרך העונש · ופעמים יבאו להסתרת פני הש"י מהם · שאז יהיו מוכנים לקבל כל הרעות אשר יורו עליהם המערכה · וגם לא יהיה להם בשמים שר מליץ בעדם · ועל זה אמרה תורה והסתרתי פני מהם והיה לאכול ומצאוהו רעות רבות וכו' · כי לא יהיו כשאר האומו' שישפיעו עליהם שריהם כיון שאין עליהם שר אחר כי אם הקב"ה והוא המסתיר פניו מבית יעקב · ומפני זה אמר במסכת (ריש פרק כ) סכה אותו המאמר שהזכרתי · ת"ר בזמן שהחמה לוקה סימן רע לא"ה לבנה לוקה סימן רע לשונאיהם של ישראל · מפני שישראל מונין ללבנה · וא"ה מונין לחמה · ובזמן שישראל (ירמיה י) עושין רצונו של מקום אין מתיראין משום דבר ש"נ ומאותות השמים אל תחתו כי יחתו הגוים מהמה · גוים יחתו ולא ישראל · יורה בזה שבכל זמן שישראל עושין רצונו של מקום כל ענינם על צד ההשגחה · ואין טובתם כפי המזל · אבל בזמן שאין עושין רצונו כבר יבאו להסתרת פני' וקבלת הזק מהעליונים ·

וכבר דברתי אני כי זה מהדעות האלה הוא האמתי ומסכי' עם טבע המציאות · וגם אם היה זה לענין הדין ודבר שיש בו מעשה הייתי אומר יחיד ורבים הלכה כרבים והייתי פוסק הלכה כר' יוחנן ורב ושמואל ור' עקיבא ורב נחמן שהם רבים בעלי סברא אחת · אבל לפי שכבר השרשנו (כהקדמתי לסדר זרעים) הרב הגדול בפירוש המשנה שבמחלוקת חכמים שאין בו מעשה אבל הוא ענין אמונה ודעת ישביר האדם לפסוק כפי מה שיראה · לכן חשבתי דרכי החכמים האלה · ואשיבה רגלי לדעת ר' חנינא ואחשוב שהוא דעת אמתי בלי ספק · ר"ל שהמזל עוש' הוראתו בישראל כמו שעוש' בשאר האומו' כי היה פעל המזל פועל בכלם כפעל היסודות כפי טבעם · אם לא יבטלהו ההשגחה האלהית · ולכן נראה צדיקי עולם הוכו במכת המזל והצליחו בהוראתו עד שהיו שאול ודוד מכללם · וזה היה גם כן דעת ר' אלעזר בן פדת ודעת רבא בבני חיי ומזוני ושאר החכמים · ובזה לא יהיה מקום לתלו' צדיק ורע לו רשע וטוב לו · יען וביען היה הכל כפי המזל · ולא הגיע זכות המקבל לבטל ההוראה ההיא · או שלא רצה הוא להתפלל עליו כדי שלא יראה עולמו בחייו ולא יאכל פרי מצותיו בהאי עלמא · אבל יהיה שמור לו לע"ה לאור באור החיים כר' אלעזר ·

וזה מה שראיתי לכתוב פה בדרוש העמוק הזה ויותר הספק היא אשר בצעירותי והוא דרך ישר בעיני מסכים אל האמת מכל צד ולאמונת התורה האלהית ופרשיה · ואמנם הרב רבינו נסים בדרשות שמעתי כא דברו דבר בענין הוראת המערכת באופן אחר: וחזר וקבל דעת רש"י בפירוש סוגית שבת וכמה דעתו רחוקה מדעתי · כי ראיתי בדבריו בטולים עצומים וחולשות רבות · ומה שכתבתי אני · אותו ראיתי בדיק לפני בדרוש הזה :

כי תוליד בנים ובני בנים וגו' עד אז יבדיל משה

טעם הפרשה הזאת · שכמו שמלאכת הרפואות תשלם בב' דברים בהנהגת הבריאות וסדרו כדי שלא יבא האדם לידי חולי · ובהסרת החולי ורפואתו כשחלה · כך ראה אדוננו משה לעשות לישראל · לתת להם הנהגה וסדר בשמירת המצות · והרחקת על זה כמו שזכר כדי שבזה יהיו בריאים וטובים עם הש"י וישבו בארצו בשובה ונחת · האמנם כאשר יבאו לידי מחלה כפי הנהגתם הרעה הנה אז לא תספיק ולא תועיל הנהגת שמירת הבריאו' אשר קדמה · ולכן למדם רפואת החולי והסרתו בפרשה הזאת · והוא אמרו כי תוליד בני' ובני בני' ונושנתם בארץ והשחתם ועשיתם פסל תמונת כל ועשיתם הרע בעיני יי' להכעיסו · ר"ל כאשר תעתקו מזאת ההנהג' אשר אמרתי אשר בה תהיו קרובים ליי' אלהינו ותחזרו לבקש הצלחותיכם בדרכים רעי' ומקולקלים ככל הגוים אשר הש"י משלח מפניכם · הודעתי לכם נאמנה שתענשו על זה ענש גדול · לפי שיהיה החולי הזה אשר לנפשותיכם כבד מאד · אם ראשונה בבחינת רבוי קבול הטובות אשר קבלתם ממנו ית' בנים ובני בנים ונושנתם בארץ · ואם מפני איכות החטא והחומר המחליא שהוא החומר מהעז שהוא היותר חמור מכל העונות · והוא אמרו והשחתם ועשיתם פסל תמונת כל · ועשיתם הרע (עס בפירוש) בעיני יי' להכעיסו · וכן פירשו הראב"ע כמו לרצות ולנאוף · ויהיה עוד מרוע החולי הזה שיהיה מעשיכם לא לעזר ולא להועיל

להועיל כי אם בהיותכם יודעי' את רבונכם ומתכונים למרוד בו' והוא אמרו להכעיסו' והנה כשיהיה זה העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ כי אבד תאבדון מהר'

וטעם שמים וארץ להיותם עומדים וקיימי' תמידי' כמו שאמר כימי השמים על הארץ' או שהשמים יהיו עליהם כברזל וארצם כנחשה' והנה במה שאמר ונושנתם' הנה רמז להם מספר השנים אשר היו בבית ראשון ובבית שני כמו שזכר ר"ש'' ואולי אמ' אבד תאבדון מהר על חורבן בית ראשון' ואמר עוד לא תאריכון ימים עליה כי השמד תשמדון כנגד חורבן בית שני' וזכר שיבאו בגלות מפוזרים ומפורדים בין העמים ובמקום היותם ככוכבי השמים לרוב הנה ישארו מתי מספר כי ימותו בגלות' ולא ישאר מהם כ"א אחד מעיר ושנים ממשפחה' כמו שאנחנו היום הזה' ויהיה זה מרשיעת הגוים שיכלו אותם' והוא אמרו אשר ינהג יי' אתכם שמה' וזכר עוד מענשם' שכבר יבאו בגלות לכל כך מן הצרות והשמדות שמפני הצרות העצומות יבאו רבים מהם לצאת מכלל הדת ולעבוד אלהים אחרים מעשה ידי אדם לא להאמינם בהם כי אם בידיעתם והכרתם שהם עץ ואבן אשר לא יראון ולא ישמעון ולא יאכלון ולא יריחון' מפני שלא תהיה העבודה ההיא כי אם להמלט מן המות' כמו שזה היום מבואר ונגלה בכל ארץ ספרד וגם בא"יטליא שמפני אימת מות ורוב הצרו' והשמדו' יצאו רוב העם בעונות הרבים מכלל הדת' וישמרו תורת יי' בקרבם ואת אלהי העמים יעבדו מפני היראה עד שמפני זה יתעוללו בם העמים ויקראום מינים ואפיקורוסים בדתם וישרפו אותם חיים על זה' ולא נזכר זה כאן בדרך החטא' כי אם בדרך ענש שזה היה להם הגדולה שברעו' שבהכרתם והרגישם האמונה האלהית בלבם' יעבדו אלהים אחרים בפיהם ובלשונם יכזבו לו ויהיו נהרגים על זה' ועליו אמר כאן ועבדתם שם אלהים אחרים'

והותרו בזה הספק הי"ג והי"ד

פס כפירוש **והנה** הרא"בע זכר שפירש הכתוב בגנות הפסילים החסרים מד' ההרגשות היותר עצמיות שהם הראות והשמע והטעם והריח ולא חשש מהמשוש שהוא הה' שהיא הנבזה מכלן' ואמר בסוף זה ובקשתם משם את יי' אלהיך ומצאת' וכפי דעת המפרשים הוא נאמר על תשובת המינים וענינו יאמר שעם היות שנתחברו בהם סבות רבות מונעות התשובה' אם בבחינת רוב הטובה שקבלו מהש'' ואם לגודל החטא והפשע' ואם בבחינת כונתם הרעה כנגדו ית' שהיא להכעיסו' ואם מפני שכבר נגזרה עליהם גזרה שילכו בגלות' ואם מפני שכבר יצאה לפועל בהפיצתם בעמים' ואם מפני שגם שם לא עבדו ע"ז הנה עם כל זה לא יתיאשו מן התשובה אבל יבקשו משם את יי' אלהיהם' ור"ל שאע"פ שהם בחוצה לארץ' והשכינה שורה בלבד בארץ ישראל אף ע"פ כן גם שם ימצאוהו אם ידרשוהו בכל לבבם ובכל נפשם' וקשר מאד לזה הפירוש מה שאמר מיד בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה ושבת עד יי' אלהיך שהוא עצמו ענין ובקשתם משם' ע"כ אמרתי שמאמר ובקשתם משם' הוא חוזר אל מה שאמר ועבדתם שם אלהים אחרים שבהיותם עובדים אלהים אחרים מתקף הצרות והשמדות כמו שפירשתי' יבקשו משם' ר"ל מתוך אותה עבודה שעושי' מפני האונס יבקשו את יי' ויהיו מאמיני' בו ובתורתו' וידוע הוא שכן היה ענין האנוסים אשר המרו דתם' את אלהיהם היו יראים ואת אלהי העמים היו עובדים מן השפה ולחוץ' והבטיחם שעם היותם עובדים את אותם האלילות ימצאו את השם אם יבקשו אותו בכל לבבם ובכל נפשם' ומה טוב אמרו בכל לבבך ובכל נפשך לפי שאותם האנוסים אינם יכולים לקיים המצות אבל עקר בקשתם את הש'' הוא בלבם ובנפשם בלבד' והודיע שאם יבקשוהו כן ימצא להם בעת צרת לא שיהיה קצת לבבם עם הש'' וקצתו עם אלהים אחרים' כי אם בכל לבבם ובכל נפשם שיהיה לבם שלם עם היות הפעולות רעות כפי האונס ולפי שאמר כל זה על האנוסים שיצאו מכלל הדת' חזר לדבר כנגד האומה בכללה' בצר לך ומצאוך את כל הדברים האלה באחרית הימים ושבת עד יי' אלהיך ר"ל כאשר תבא אל החולי הזה המסוכן' הנה אין רפואה טובה לך מהתשובה אל השם ית' ולשמוע בקולו' וכבר זכר הרא"בע ז"ל שאין לתמוה על מה שאמר ובקשתם משם בלשון רבים ומצאת בלשון יחיד' כי ידבר לרבים כפי רבוים וידבר אליהם כפי כללותם' או לכל אחד מהם יאמר ומצאת תדרשנו' ואפשר לומר שגלה אליהם בזה שהכונה האלהית בהצרו להם אינו כדי להנקם מהם רק כדי שישובו אליו מתוך דוחק וישמעו בקולו כי עם היות התפלה ההיא הנה הש'' יקבל אותה לרוב רחמיו וז"ש כי אל רחום יי' אלהיך לא ירפך' ר"ל אחרי שכבר אחז בך ולקחך לו לעם לא ירפך עוד ולא ישחית מעשיו' וזו היא סבה אחת מפאת רחמי הש'' ומה שכבר הטיבו עמהם' עוד זכר סבה שנית לשיקבל תשובתם והוא בזכות אבותיהם שישמור אליהם והוא אמרו ולא ישכח את ברית אבותיך אשר נשבע להם'

הנה אם כן אמרו כי אל רחום יי' אלהיך הוא לנחמם ולדבר על לבם שישובו עד יי' . . . כי עם היות תשובתם מתוך צרה הנה הוא יקבל אותה ברחמיו וברב חסדיו: והותר בזה הספק הט"ו

ובמדרש משל לבן מלך שהיה מבקש לפרוש בים אל אביו אי אפשר לפרוש עכשיו שהוא סכנה למי שהוא פורש עכשיו והיה הבן דוחק, כיון שדחקו הרבה אל אביו הוי יודע שאם תפרוש סופך ליאבד' אלא הריני אומר לך מעכשו שאם תעבור על דברי ויארעך כל אלה שסוף הספינה להשבר וכל אשר יהיה לך בה עתיד להאבד' אבל כשיהיה זה אל תתבייש לחזור אצלי לאמר שמא אינו מקבלני אלא חזור ואני מקבלך' כך אמר הקב"ה לישראל העידותי בכם היום כי אבד תאבדון מהר' והרי אמרתי לכם מעכשיו בצר לך ומצאוך ושבת עד יי' אלהיך'

ובזה המשל אדוננו משה לבאר אליהם ההנהגה הפרטית הרפואיית לנפשותם אשר יעשו בבא אליהם חלי הגלות והחרבן אשר ימשך לרוע הנהגתם כמו שזכר'

ואחר שהשלי' דברו בזה חזר לאזהרתו שישמרו עצמם כדי שלא יבאו לכל זה אשר זכר בפרשה' ר"ל מהרשע ומעונשי הגלות והפזור וההפכר והיציאה מכלל הדת' והודיעם שאם ירצו להחזיק בהנהגתם הטובה ינצלו מהרע הגדול ההוא ושבו בארצם בהצלחת כי הדבר תלוי בבחירתם ורצונם' והקב"ה זימן להם הזמנות טובות להתמדת הנהגת בריאותם אם ירצו ללכת בם' ועל זה אמר כי שאל נא לימים ראשונים למן היום אשר ברא אלהים אדם' ר"ל שאל לקדמוני' אשר שמעו וידעו מה שקרה בימי' הראשונים שהם ימי מעשה בראשית אשר בהם ברא הש'' את אדם הראשון' ותהיה השאלה למקצה השמים ועד קצה השמים כלו' אם בפאה מפאות הישוב' או במחוז ממחוזות האדמה אשר תחת כל השמים הנעשו כדברים הנפלאים שנעשו לישראל

דברים ד׳
פס כפירוש
כתוי דף קכ"ג ע"ד וכרור קימור דף קלב עמוד א׳
דברים רבה ואתחנן

לישראל כדי להישירם לאמונתו ית' ולהרחיקם מכל טעות ושבוש ולהתמידם בארץ הנבחרת׳ ואחר שזה כן הנה הפתח פתוח לתשועתם ודרך ישר לפניהם מבלי מכשול׳ ואינם צריכי' לדבר אחר כי אם ללכת בדרכי הש"י אשר הוא לפניכם ולשבת בארצו אשר נתן לכם׳ ובזה ינצלו מכלל הרעות והעונשים אשר זכרתי׳ זהו כלל מאמריו׳ ואמנם רז"ל דרשו למן היום אשר ברא אלקים אדם על הארץ ולמקצה השמים ועד קצה השמים שקומתו של אדם הראשון היה מן הארץ עד לשמים אבל לא כוונו בזה אל גובה קומתו הגופנית כי אם אל קומתו ומעלתו השכלית שהוא כולל במדעו טבעי היצורים שפלים ועליונים מן הארץ ועד השמים׳ והיה דבק בבוראו דבוק נמרץ׳ ועכ"ז לא הגיע מעלתו למעלת דבוק המעמד הנבחר׳ והנה צוה שישאל לימי' ראשונים על שום החסדים העצומים שקבלו מהש"י׳ הא' הוא השלמות הנפשי שקבלו במתן תורתו. והדבקות הנפלא שזכו אליו במעמד הר סיני׳ וזכר זה ראשונה למעלתו׳ והב' השלמות הגופני ביציאתם ממצרים מעבדות לחירות ומשעבוד לגאולה לירושת הארץ הנבחרת׳ ועל השלמות הראשון הנפשי אמר לעצומו ופליאותו הנהיה כדבר הגדול הזה או הנשמע כמוהו׳ וביאר מהות החסד ההוא באמרו השמע עם קול אלקי' מדבר מתוך האש׳ ר"ל בהיותו עם וקבוץ אנשים רבי' ובלתי מוכני' ולא ראוים לנבואה שהי' שהעם אשר ראה ושמע קול אלקים מדבר מתוך האש כאשר שמעת אתה ויחי׳ ואמנם כנגד החסד השני מיציאת מצרים׳ אמר או הנסה אלקים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי׳ ר"ל האם היה מנהג השם שיוציא גוי אחד מקרב גוי אחר מעבדות לחירות ויעשה עז ניסי' ונפלאו' בשמים ובארץ׳ כי עם היות שראינו פעמים רבות התגברות עם על עם לרשת את ארצם׳ הנה לא נשמע כזאת ולא נראה באלה׳ שעם שהיה עבד לעם אחר יצא מתחת ידיהם לא בחיל ולא בכח כי אם בנסים ונפלאות אשר יעשה בעבורם הקב"ה לעיניהם׳ והנה זכר מסות׳ ואותות׳ ומופתים׳ ומלחמה׳ ויד חזקה׳ וזרוע נטויה׳ ומוראים גדולים׳ שהם ז' שמות כנגד הנסים שנעשו במצרים ועל הים׳ כי מהם היו השנים הראשונים שנתנו למשה אשר עשה לעיני פרעה והם הנחש והדם׳ ועליהם אמר במסות באותות׳ לפי שהיו אות ונסיון על נבואתו׳ ואמר ומופתים על הצפרדע ועל הכנים ואמר ובמלחמה כנגד הערוב והברד והארבה׳ שהיו כלם מיני מלחמות שהיה הש"י לוחם בם׳ ואמר וביד חזקה׳ כנגד הדבר שנקרא יד ה'׳ וכן החשך שהיתה יד חזקה עליה׳ ואמר ובזרוע נטויה כנגד מכת בכורות׳ ומוראים גדולים כנגד נסי הים׳ ועל הכל אמר ככל אשר עשה לכם ה' אלקיכם במצרים לעיניך׳ ר"ל ככל אשר עשה בעבורכם ולמענכם במצרים לעיניך כי כאשר יראה האדם בעיניו מפלת אויביו

תדר' נתן פ"ג

ישמח כי חזה נקם׳ ורז"ל באגדה׳ דרשו הפסוקים האלה

עס כפירושו

באופן אחר כפי ענינם׳ ואף רש"י והרב ראב"ע פירשו אותם

עס כפירושו

באופן אחר׳ ואשר כתבתי הוא היותר מתישב כפי הפשט׳

ואחר שזכר שני החסדים הגדולים אשר עשה עמהם להפליא׳ ר"ל מעמד הר סיני ויציאת מצרי' ביאר אליהם מה היה התכלית המכוון והנכסף בכל אחד מהחסדים האלה׳ והוא אמרו אתה הראת לדעת כי יי' הוא האלהים׳ ר"ל הנה מעמד הר סיני אשר ראית כמו שזכרתי׳ אין ספק שלא היה כי אם בעבור שתדע שהש"י הוא האלהים הוא אחד ואין עוד מלבדו׳ ולתכלית זה מן השמים השמיעך את קולו ליסרך באמצעות חוש השמע אשר לך׳ ועל הארץ הראך את אשו הגדולה׳ באופן שבאמצעות ב' החושים האלה שהם החושים היותר דקים׳ ר"ל הראות והשמע׳ קנית הידיעה שיי' הוא האלהים אין עוד מלבדו׳ ולפי שאמר מן השמים השמיעך את קולו חשש משה שמא יאמרו ששמעו קולות וברקים ולא דברים מפורשים לכן אמר עוד ודבריו שמעת מתוך האש׳

הנה בזה כלו אמר תכלית המעמד הנבחר׳

ואמנם תכלית יציאת מצרים׳ ר"ל למה הוציאם׳ בארו מיד באמרו ותחת כי אהב את אבותיך ויבחר בזרעו אחריו ויוציאך בפניו בכחו הגדול ממצרים להוריש׳ ר"ל הנה התחלת הדבר' היתה אהבת האבו' וממנה נמשך בחירת זרעו׳ ולכן בפניו׳ ר"ל בהשגחתו ית' הוציאך ממצרי' בכחו הגדול׳ והיה זה כדי להוריש גוי' גדולי' ועצומי' ממך׳ מפניך ר"ל שיגרש מלפני ישראל גויי הארצות שהיו גדולי' ועצומי' ממנו כדי לתת להם ארצם לנחלה כיום הזה׳ ואחרי שזכר שני החסדי' הגדולים אשר עשה עמהם להפליא זכר התכלית המכוון בכל אחד מהם׳ הוליד מזה טענה גדולה לישראל באמרו וידעת היום והשבות אל לבבך׳ ר"ל אם היה שזכית למעמד הר סיני׳ ושהיה זה לתכלית שתשיג ותדע כי יי' הוא האלהים אין עוד מלבדו׳ למה אם כן תחטיא התכלית האמתי ההוא בהכחשת אלהות הש"י ועבודת אלהים אחרי'׳ ולמה תהיה עקש ופתלתול מהשגת התכלית המכוון ההוא׳ דע נא היום והשבת אל לבבך כי יי' הוא האלהי' בשמי' ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד׳ ואם היה גם כן יציאת מצרים לתכלית ירושת הארץ ראוי הוא להשתדל לשמור מצותיו וחקותיו אש' אנכי מצוך היו' לטוב לך כדי שתאריך ימים על האדמה אשר יי' אלהיך נותן לך׳ ושתזכה אל הארץ ההיא כל הימים ולא תהיה מגורש ולא גולה ממנה כמו שזכרתי שיקר' לכם בהכרת בעשותכ' הרע בעיני יי' להכעיסו במעשה ידיכם׳ ובזה תנצלו מכל אשר יעדתי לבא עליכם׳ כי אין הדברים האלה מוכרחים שיהיו אבל הם בבחירתכם ותוכל להנצל מהם אם תרצו׳ הנה אם כן באו הכתובי' האלה בלם לצורך רב ובקשור נפלא בזכרו ראשונ' ב' החסדי' אשר עשה עמהם בנתינת התורה ויציאת מצרים׳ וביאר התכלי' המכוונ' בחסדי' ההם׳ ועל כן הזהירם שלא יחטיאו התכלי' לא התכלית מהמעמד שהוא באמונת האלהית אליו ית' ולא לזולתו׳ ולא תכלית היציאה שהוא ירושת הארץ שיגרשו רשעים ממנה והתכונן אמרו וידעת היום והשבות אל לבבך כי אין ענינו וידעת היום כדברי המפרשים׳ וגם אין לפרש וידעת היום שידע התנועה היומית שממנה ימשך היום כמו שחשבו אנשים מבני עמנו׳ אבל ענינו שידע וישים בלבו היום מהמעמד הנבחר ההוא שזכר למעלה׳ שנ' יום אשר עמדת לפני יי' אלהיך בחורב׳ וכאשר תהיה בלבו ידיעה שלמה מאותו היום לא ישאר בלבו ספק כלל לא במציאות הש"י ולא באחדותו וביכלתו׳ וזהו אמרו והשבות אל לבבך שהוא מלשון בשובה ונחת כלומר שלא יהיה לבך מלוכלך בדעות ומחשבות וספקות׳ כי ידיעת היום ההוא האלהי יהיה בלבו התישבות ונחת רוח גדול לדעת שיי' הוא האלה' בשמי' ממעל ועל הארץ מתחת ושאין עוד מלבדו׳ או יהיה הכונה באין עוד כלומר אין צריך עוד התפלספות ולא התחכמות אחר זולתי זה׳

ונסתרו בזה הספקות ל"ג ול"ז׳

וראיתי מי שפירש בפסוקים האלה דרך אחרת יפה מאד׳ והוא כי ראה אדוננו משה ע"ה׳ שכבר

באורך

באורך הגלות יתחייבו בקרב ישראל שני ספקות עצומות׳ האחד מאורך הגלות כי יאמרו באחרית הימים אחרי אשר נטשנו השי״ והשליכנו מעל פניו זה כמה מאות מהשנים׳ איכה ואיככה נאמין אחרי זמן ארוך כל כך ׳וכי יעור וייקץ כישן ה׳ להוציא אותנו מן הגלות׳ ומה יועיל אם כן שנשוב אליו באחרית הימים׳ והשני בראותם שכל היום יהדף צר את מערכות אלדים חיים וכאמור העמים לישראל אי אלדיכם צור חסיתם בו׳ וגם אל נקמות ה׳ ונקה לא ינקה את אשר ישא את שמו לשוא׳ איך לא יעניש אלה האומות על רשעם ועל פשעם ועל חטאתם ועל העון שלהם׳ כמו שענש את אבותינו על העון שהיה בתוכם והפיצם עליו בגוים׳ באמת זה מורה כי אין הדבר תלוי בהשגחה כי אם במקרה״ — דברים לב; תלי׳ נד; שמות כ

הנה להתיר הספקות האלה אמר כי שאל נא לימים ראשונים׳ ר״ל אם כנגד הספק הראשון אל תתיאשו מן הרחמים מפני אריכות הזמן הרב ההוא אשר תשבו בגלו׳ ואל תחשבו שמה שלא יהיה בזמן ארוך וגדול מאד לא יהיה אחרי כן׳ כי שאל נא לימים ראשונים הנהיה כדבר הגדול הזה אשר שמעת אתה במעמד הנבחר׳ והנה מה שלא היה כן מבריאת עולם עד היום הזה שעברו עליה יותר מאלפים וארבע מאות שנים לא נמנע מהיות אז׳ וכן בענין הגלות אע״פ שיארך וגאלתכם לא תבא הכו לה כי בא יבא׳ וכן הביא להם משל מיציאת מצרים או הנסה אלדים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי כל אותם שנים שעברו מבריאת עולם עד זמן היציאה׳ ודאי לא נראה ולא נשמע ולא נסה לעשות כזה׳ אבל כאשר עלה במחשבתו לעשו׳ תשועה ופורקן כיום ההוא יעשה כרצונו והצליח׳ וכן יעשה ה׳ עמכם כי ככחו אז כחו עתה׳ ואין אורך הזמן טענה כלום׳ והשיב לספק השני באמרו אתה הראת לדעת כי ה׳ הוא האלדים וגומר׳ ר״ל הלא ידעת אם לא שמעת אלדי עולם ה׳ ושהדבוק האלדי עם האומ׳ הישראלית הוא כענין דבוק איש ואשתו על ידי קדושין כמו שאמר הנביא וארשתיך לי לעולם׳ ומן הידוע שהאשה המקודשת היא האסורה לכל אדם׳ ושהאיש יקנא על האש׳ המקודשת לו אם תסתתר עם אחר׳ כמו שאמר ועבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו׳ אמנם איננו מקנא על זולתה מהנשים כי מה לו ולהן׳ כן ענין השי׳ עם האומה שיוחדה לו בהזמנת קדושה וקדושין׳ כי בהיותה פונה לבקש שום אלדות אחר ועבודות זולתו יתחשב שהיא מזנה תחתיו ויהיה הוא ית׳ מקנא בה׳ אמנם שאר העמים שלא קדשם לעצמו אין לו עליהם קנאת אישות ומה לו אם יעבדו את השמש ואת הירח ואת הככבים׳ וכמו שאמרו רז״ל על ראה ויתר גוים כי לא הוזהרו כי אם מקבלי התורה האלדית במעמד הנבחר ההוא׳ וזהו אמרו אתה הראת לדעת כי ה׳ הוא האלהי׳ אין עוד מלבדו כלומר אתה לבדך מכל העמים הראת כל זה באותו המעמד האלהי׳ ואם כן ממך ראוי שיקנא השי׳ לא משאר האומות שלא ייוחדו בקדושיו׳ ולכן אין ראיה מאריכות אפו של הקב״ה אליהם להיותם מחטאים עליו דברים אשר לא כן כי לא בני ברית המה׳ ואדרבה יש להם להחזיק טובה מה למה שקבלו עליהם דברי התורה והנביאים׳ כי עם היות שיגלו בפירושיהם פנים שלא נגלו בסיני מכל מקום מקצת עקריה לא יכלו להתעלם׳ ואין ספק שזאת היתה העצום׳ שבהשגח׳ שהשגיח השי׳ עלינו שלא תפסד ותאבד תורתו לגמרי׳ כי בראותו המשכות הגלות הארוך והגדול הזה לכלות הפשע ולהתם חטאת יראה שאם היינו בין האומות הארורות אשר — הושע ב; במדבר ה; ע״ז פ״ק דף ב׳ וב״ק פרק ד דף לח

היו מלפנים עובדים לכל צבא השמים אשר לא שמעו שמע התורה האלדית ית׳ ולא ראו את כבוד׳ היה מההכרח שתשתכח התורה במעט מהזמן כמו שנשתכחה הרבה ממנה ואפילו מיחידי סגלה בגלות בבל כמו שנראה מפשטי הכתובים׳ לזה הקדים רפואה למכה ונתן רשות ומקום להצליח מעשי אותו האיש שהיה מבני עמינו כדי שעל ידו תתפרסם התור׳ האלדית ותתקבל בהרבה מהאומות הנכריות׳ עם היות שלא קבלוה כצורתה ונמשכו אחריו כתות אדום וגם ישמעאל בסגנון אחר׳ והם שני ראשי אומות אשר גליות ישראל היו מפוזרי׳ ביניהם׳ ובזה האופן נתקיימה התורה בינינו בזמן הגלות הזה הארוך לפי שעינינו רואות האומו׳ ההמה כלם מודי׳ באמתת ומדגלים ומנשאים אותה׳ ואין החלוק כי אם באופני הבנתה׳ והנה כפי זרות פירושיהם ודוחק כונותיהם מדעת האנושי יספקו להוכיח על האמת ותשאר התורה שרירא וקיימת בידינו בלי ספק׳ כי על זה עצמו אמר המשורר זאת נחמתי בעניי כי אמרתך חייתני׳ זדים הליצוני עד מאד ומתורתך לא נטיתי׳ — תלים קיט; שם

ואחרי שהתיר להם מדעה שני הספקות האלה בדברי׳ של טעם מחזיקי התוחלת והתקוה אמר מיד וידעת היום והשבות אל לבבך׳ ר״ל הנה מכל הטעמים האלה ראוי לך שתדע לך היום הזה שאנו בו בטרם יבאו ימי הרעה אשר אמרתי מההשחתה והיסורי׳ ותשיב אל לבבך כי ה׳ הוא האלדים ותשמור חקיו ומשפטיו כי בזה באמת לא יבאו עליך הרעות אשר זכרתי ולא תאבדו מעל האדמה כמו שהעידותי׳ בכם׳ ואם עכ״פ יהיה׳ הנה תועיל לכם עצתי לפחות כשתאריכו ימים על האדמה ויגיע הרע אחר זמן ארוך ולא תאבדו מהר״

זהו הדרך היותר קצר ועדתי בפירוש אלה הפסוקים ונסול גלות ויפסוק נ״כ:

אז יבדיל משה וגו׳ עד ויקרא משה

זכר הכתו׳ שמרע״ה הבדיל בעבר הירדן בארץ אשר הנחיל לבני גד ולבני ראובן ולחצי שבט המנש׳ שהם לצד מזרח הירדן שלש ערים מאותם שש ערי מקלט שצוה השי׳ שיהיו לישרא׳ לנוס שמה כל רוצח אש׳ ירצח את רעהו בבלי דעת ר״ל בשגג׳ מבלתי שיהיה שונא לו מתמול שלשו׳ וכבר פירשו רז״ל מהו הרוצח שחייב מיתה בבית דין ומהו שחייב גלות׳ והזכיר שהבדיל עיר אחת לכל שבט׳ כדי שיהיה נקל לאיש אחד מאותו שבט כשיקרה לו זה לנוס שמה ולא יצטרך ללכת משבט אל שבט וממלכה אל עם אחר׳ — מסכת מכות פ״ב דף ו׳ וסנה׳ פרק ט

האמנם נזכר כאן ההבדלה הזאת אשר עשה משה להגיד למי שיחטא במזיד ראוי הוא שיענש ענש גדול כמו שזכר בפרש׳ כי תוליד׳ כיון שלא היה זה להם בבלי דעת׳ כי כבר הראה השי׳ להם כי הוא האלקים ועשה להם התראה והוא אמרו מן השמים השמיעך את קולו ליסרך׳ ובעבור שחטא בער׳ והתרא׳ וידיע׳ נשלמת נתחייבו בעונש רב׳ אמנם מי שחטא בבלי דעת אפי׳ שהיה הורג נפש שהוא המופלג שבחטאים הבדיל להם ערים לשבת כדי שיחיו ולא ימותו׳ ומזה ראיה ותוכחה לכל המותרים ועומדים כמה פעמים על פי התורה והנביאים על כל מצות התורה בהודעת העונשים הגדולים המעותדים להם שלא יהיה להם עיר מקלט ולא תכיל אותם הארץ אבל ינערו רשעים ממנה׳ וגם כוון מרע״ה במעשה הזה להבטיח אותם בכבוש הארץ מהרה׳ שהרי בזולת הכבוש היה המעשה ההוא פעל ריק׳ שהרי אין הערים קולטות עד שיובדלו כלם וכמו שדקדקו רז״ל מאמרו שש ערי מקלט תהיינה — שם פרק ב

תהיינה לכב׳ מלמד שאינן קולטות אלא כהיותן כלן׳ ולכן בדי שיאמינו בבטחון גדול כי כל הארץ לפניה מוכנ׳ לחכבש מהרה עשה הפעל הזה מהבדל שלשת הערים האלה קודם שיכנס בביאור המצות״

והותר בזה הספק ק״ח:

ולפי שבתחלת ספר משנה תורה הזה הואיל משה באר את התורה אלא שהביאוהו הכרח הדברים לספר כל מה שקרם עד כה להתיר הספקות והערעורים שאפשר שיפלו בלבות האנשים כמו שפירשתי׳ חזר עכשו לענין ראשון ואמר וזאת התורה אשר שם משה׳ כי זה היה מגמת פניו בראש ונה ר״ל לבאר המצות ושנה אותן הדברים עצמן שאמר בראש הספר הזה׳ כי בעבור שארכו הדברי׳ מהככ׳ אשר זכרתי הוצרך לומר שנית עתה אלה העדות והחקים והמשפטים אשר דבר משה׳ וגו׳ ונשב בגאי מול בית פעור ושאר הדברים אשר זכר הכל כלפי מה שנזכר שם וכבר זכר שם רש׳ מדברי המדרש תועלת זכרון כל זה׳ ולפי שהיו (ז דף כט ע״ב) דדברים האלה דברי השכינה שצותה לכתוב כן כמו שהיה בתחלת הספר לכן באו את הדברים בלשון נסתר בשלישי המדבר כאילו אמר והודיע שאחרי שספר מרע״ה כל הדברי׳ אשר כתבו יראה להגיד החקים והמשפטי׳ אשר ייעד להיותו זמן ומקום ראוי והגון אליו׳

והותר בזה הספק ק״ט:

ויקרא משה אל כל ישראל וגו׳ עד אנכי יי׳

אחר שהעידה התורה האלהית על מה שעשה משה התחיל אח״כ לספר דברי משה בלשונו המדבר בעדו׳ בביאור החקים והמשפטים אשר זכר׳ ואמ׳ שמרע״ה קרא אל כל ישראל׳ וקבצם בפומבי גדול ושאמר אליהם שישמעו את החקים ואת המשפטים׳ והם כלל המצות שיזכור בזה הספר שהיה ביום ההוא מבאר באזניהם והזהירם על שלשה דברים״

האחד שישמעו אותם׳ כמו שאמר׳ שמע ישראל את החקי׳ ואת המשפטי׳ אשר אנכי דובר באזניכ׳ היום״

והשני הוא הלמוד שילמדו אותם פעמים רבות ויהיו אלו עם אלו נושאי׳ ונותני׳ בהם כי בהם תשלם הלמידה ועל זה אמר ולמדתם אותם״

והשלישי הוא התכלית כלומר שישמרו ויעשו אר׳ת המצות המדעיות בידיעה והאמונה הקיימת בלבם׳ ועם המעשיות בשמירה המעשה בפעל ועז׳ אמ׳ ושמרת׳ לעשות״

והנה ראה מרע״ה שיהיו נופלים בדברי התורה שני ספקו׳ הא׳ אם עבר זמנ׳ ר״ל שלא נתנה לא לאותו דור המדבר שקבלו אותה בסני׳ ושאר הדורות לא היו מחוייבים בה׳ והשני כי אם היתה זאת התורה האלדית׳ למה מקצתה שמעו ישראל מפי הש׳ והוא החלק המעטי׳ ממנה עשרת הדברות׳ וקצתה שהוא החלק יותר גדול לא שמעו כי אם מפי משה׳ הנה להשיב על הספק האחד׳ אמר ה׳ אלדינו כרת עמנו ברית בחורב׳ לא את אבותינו כרת ה׳ את הברית הזאת׳ ולהשיב על הספק השני׳ אמר פנים בפני׳ דבר יי׳ עמכ׳ בהר מתוך האש׳ וגם אנכי עומד בין יי׳ וביניכם בעת ההיא להגיד לכם את דבר יי׳ שהם שאר המצות כלם׳ הנה היה זה לפי שאתם יראתם מפני האש עם היות שלא עליתם בהר׳ והיה זה כאשר אמר הקב״ה אנכי יי׳ אלדיך ושאר הדברות כלם שא׳ כאשר הדברים האלה דבר יי׳ אל כל קהלכ׳ הקרבתם אלי כל ראשי שבטיכ׳ הקניכם ואמרתם הן הראנו יי׳ אלדינו ונומר׳ ועתה למה נמות ונוכר׳ קרב אתה ושמע והיו התכלית הדברים כל אשר ידבר יי׳ אלדינו אליך ושמענו ועשינו׳ ואז׳ הודה יי׳ לדבריכם ונתן לכם את התורה הזאת׳ ומפני זה ראוי לכם שכמו שתשמרו את הדברים האלדיים אשר שמעתם מפי הש׳׳ כן תשמרו שאר המצות אשר אנכי מלמד אתכם כיון שאתם בקשתם לשמעם כפי ולא מפיו ית׳ ולכן שמע ישראל ואהבת את יי׳ אלדיך•

זהו קצור הפרשיות אמתי כפי סדרן:

ועתה אשוב לפרש הכתובי׳ כפי ענינם׳ לא את אבותינו כרת יי׳ כלומר שלא תקל התורה בעיניכם בעבור הדורות הדבי׳ כי הש׳ לא נתן התורה לאותו דור הרמו׳ אשר קבלוה׳ כי ידוע היה לפניו שהם לא יבאו אל הארץ ולזה לא יקיימו בה המצות׳ אבל כרת הברית ההוא בעבור הדורות הבאים שיבאו לארץ וישמרו לעשותם׳ והוא אמרו כי אתנו אנחנו אלה פה היום׳ ר״ל לא היתה התורה מכונת אלא לכל אשר יהיו חיים בכל דור ודור לא לאותם אשר קבלוה׳ וכבר המשילו זה לבונה גלגל הריחים על אמת המים׳ שאין כפק (מקידה שער פט דף רנד עמוד ב) שלא כיון בבנינו אל אותם המים אשר עברו בזמן הבנין מצד מה שהם רמוזים׳ אבל יכוון אל המים מצד מה שהם עוברים תמיד׳ ויאמר באמת כי לא על המים שעברו כוון מלאכתו׳ כי גם על העוברים תמיד׳ ולזה אמר לא את אבותינו כרת יי׳ את הברית הזאת׳ שהם כבר מתו ובטלו מהם תור׳ ומצות׳ שנ׳ במתי׳ חפשי׳ כיון שמת אדם נעשה חפשי׳ מן המצות׳ כי (תולים פח׳ נדה פ״ט דף כח) אתנו אנחנו אלה פה היום כלנו חיים וכן אל אותם שיהיו חיים תחתנו עד סוף כל הדורות׳ ואם כן המעמד האלהי ההוא עומ׳ בעינו כתקפו וכגבורתו בכל זמן בכל העוברים תמיד במשל בנין הרחים על אמת המים׳ והוא הטעם בעצמו כמה שאמ׳ והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה יי לי בצאתי ממצרים׳ וכאמרו להלן ואותנו הוציא משם׳ כי בכל אלו הענייני׳ כיון אל הכלל העומד תמיד׳ לא אל האישי׳ שנ׳ דמנו בשעת המעשה׳ וכיון שהמעמד ההוא מכוון כנגד כל דור ודור וכל איש ואיש אשר מבני ישראל המה׳ אם כן באמת ובתמים תוכלו לאמר׳ פני׳ בפני׳ דבר יי׳ בהר מתוך האש כי עמכם דבר עם היות שלא הייתם שמה בפרטיותכם׳ ובפרש׳ אתם נצבים העיד על הספק הזה אשר יפול בזה המאמר (דברים כט) והרחיב הדברים בהתראתו׳ ואמנם מה הוא ענין פנים בפנים שנזכר בישראל׳ הנה יתבאר בפרקים יבאו במעלת נבואת מרע״ה בפרשת וזאת הברכה״

ולפי שהיה לאומ׳ שיאמ׳ אם הש׳ דבר עם משה פני׳ אל פנים מה צורך היה למשה להיות שליח וסרסור בדבר ההוא׳ לכן אמר בהתו הסבה בזה׳ אנכי עומד בין יי׳ וביניכם בעת ההיא להגיד לכם את דבר יי׳ כי יראתם מפני האש׳ ר״ל מה שהייתי אני שם היה לפי שאתם יראתם מפני האש בהיות שלא עליתם בהר כמו שעליתי אני ואף על פי שהייתם מרחוק ולא עליתם היה מפני שיראתם מפני האש ולזה בקשתם ממני קרב אתה ושמע וכמו שיפרש אחר זה׳ ומלת לאמ׳ יש מפרשי׳ שפירושו שהוא מוסב אל פני׳ בפנים דבר יי׳ עמכם לאמר אנכי יי׳ אלהיך והוא דעת רש״י והראב״ע׳ (סס כפירוסס) והרמב״ן פי׳ כי יראתם מפני האש ולא עליתם בהר לאמר לא (סס כפירוסו דף קל עמוד ד׳) נעלה׳ ולי נראה שלמ״ד לאמ׳ היא למ״ד הזמן כלומ׳ כי יראת׳ מפני האש עם היות שלא עליתם בהר׳ והיראה כשאמר ית׳ אנכי יי׳ אלדיך ושאר הדברות כי בעבור אותה האמירה או בזמנה ששמעתם היתה היראה כלה״

והותר בזה הספק הכ׳:

אנכי יי' אלדיך וגו' עד שמור את יום השבת

עם היות שכבר פירשתי במאמר רחב עשרת הדברות
בפר' וישמע יתרו והעירותי בפירוש ספקות באותה
פרש' שפירשתיה בפני עצמה · הנה לא אחדל להביא במקו'
הזה דבר מה בפירושם · כי היה בלתי ראוי אם יעמד המעיין
על המקום הזה · ולא ימצא בו ביאור הדבורי' ההם · ויצטרך
לחזור ולבקש על מה שכתבתי ואולי לא ימצאהו ונמצא
שם שמים מתחלל בהעדר הפרשה והביאור בכל מקום
שיצטרך אליו · ואומר שעם היות שברב הענינים ימשכו
המספרים אחר נושאיהם ואין לשאול טעם בהם כיון שא"א
שלא יפלו תחת מספר מה · הנה המספרים הנמצאים בתורה
האלדית אם בקרבנות · אם במועדים · אם בטהרות · וזולתם
אין לחשוב בהם שלא יבאו מכוונים בטוב טעמם ובהינתם ·
כמו שכתב הר"אבע · והנה אין מספר יותר מפורסם במעלה בפירושו לפרש' שמות
וכללות יותר ממספר עשר' כי הוא כולל כל העשרה מאמר'
מאמר העצם וט' מאמרי המקרים שמהם הושתת העולם ·
גם המספר הזה יכלול תשעה גלגלים הסובבים את הארץ עם
מניעיה' עם הסב' ראשון ית' כי הוא רוכב בערבו' ביה שמו ,
ולזה אמרו קצת הקדמוני' כי עשר' דברי' הא"ו נאמרו במעמד
האלדי' כנגדם ואולי לזה כוון באמרו כ"י מן השמים דברתי שמות כ
עמכם · ר"ל כי מן השמים ושמי השמי' ודוגמת חילם וצבאם
ביחסם ומספרם ומשפטם היו הדבורים ההם שדבר עמהם
כאילו היו הדברות האלדיות כלם מפתחות השמים · וכמו
שאמר רוכב שמים בעזרך ובגאותו שחקים · ואחז"ל אם דברים ל"ג
בחקתי · חוקות שחקקתי בהם שמים וארץ · ואחר שידענו פ"ד מיתות דף ס
שהמספר הנכבד הזה · הוא מעיד על ידיעה עליונה · נודע ובויקרא רבה פ' ל"ה
ג"כ שנחלקו הדברות האלו בשני מחלוקות על שני לוחות · דף קל"ב עמוד ג
חמש' חמשה בכל לוח ג"כ לסבה גדולה עצמית · כי לא היה זה
לחסרון לוח גדול שיכילם כלם רק ללמד על שהם מכוונים
נגד שני חלקי האדם · הה' מהם אלדיות שהם מיוחדות אל
החלק השכלי · והחמשה אנושיות מיוחדות אל הכח החמרי
כי זה כל האדם · ולזה תמצא כי אל החמשה דברים שבאו
בלוח הראשון במה שבין אדם למקום בא שם ההויה ושם
אלדים בכל אחד מהם איש לא נעדר · אמנם בה' האחרים
שהם בין אדם לחברו לא נזכר שם לא מהויה ולא מאלדות
לפי שהם אנושיים ולא מתיחסים לאל עם שיש יחס ודמיון
בדבורים אשר בשני הלוחות האלה וכמו שאבאר · והחמש
שהיו בלוח האחד · היו אנכי · לא יהיה לך · לא תשא · זכור
את יום השבת · כבד את אביך · ובלוח השני היו הה' הנשארי'
לא תרצח · לא תנאף · לא תגנוב · לא תענה · לא תחמוד ·
שאלה הם הדברות העשרה ·
והנני מפרש אותם אחת אל אחת :

אנכי יי' אלדיך אשר הוצאתיך וגומר ·

ראוי שתדע שבדבור הראשון נפל חלוף גדול בין
החכמים בהבנתו · כי הנה הרב המורה כפי מה
שיורה עם הסברה הראשונה והשכל הטוב מתוך דבריו
בספר המדע ובספר המורה ובספר מנ"ין המצות אשר היה פ"א ממאמר ב' פ' ל"ג דף א
דעתו בכונ' הדבור הזה שיש שם מצוי ראשון נמצא מחוייב
המציאות שלם מצד עצמו ושהוא אמרו אנכי יי' אלדיך ·
ודעת הרב ר"מ מקוצי בעל ספר המצות גדול כתב וז"ל · מצות חלק העשה סימן א
עשה להאמין שאותו שנתן לנו התורה בהר סיני הוא אותו
אשר הוציאנו ממצרים · וזהו שאמר אנכי יי' אלדיך אשר
הוצאתיך מארץ מצרים · עד כאן · הנה הניח הדבור הזה
כמו שהתורה היא אלדית מן השמי' · ובעל ספר עמודי גולה
כתב וזה לשונו · המצוה הראשונה לידע שאותו שברא סימן א
השמי' והארץ הוא לבדו מושל למעלה ולמטה ולארבע רוחו'
העולם שנאמר אנכי ה' אלדיך וכתיב וידעת היום וגומר ואפי' דברים ד
באויר להוציא מהפלוסופים האומרים שהעולם נוהג מאליו
במזלות העולם · אכן הקב"ה מנהיג את כל העולם כלו ברוח
פיו והוא הוציאנו ממצרים ואין אדם נוקף אצבעו מלמטה
אלא אם כן מכריזין עליו מלמעלה שנאמר מי' מצעדי גבר תהלים כ'
כוננו ואדם מה יבין דרכו · עד כאן לשונו · הנה אם כן לדעתו
כח הדבור הזה הוא שנאמין בהשגחת השם · והר"אבע פירש שם בפירושו לוישמע יתרו
אנכי יי' אלדיך שידעהו ויאהבהו בכל לבבו וידבק בו תמיד
ולא תסור יראתו מעל פניו וכו' · ולפי זה יהיה כח הדבור הזה
אמונת העקר שראוי לעבדו ולשבחו · והרמב"ן בפירושו ביתרו דף נט
לתורה ובספרי השגותיו שעשה על מספר מנין המצות פיר' ·
אנכי יי' אלדיך באופן כולל כל הדעות האלה שזכרתי כלם ·
אמר וזה לשונו · צוה אותם שידעו וידעו כי הש' ישנו והוא
ההווה הקדמון אשר מאתו היה הכל בחפץ ויכלת והוא אלדים
להם ואנחנו חייבי' בעבודתו · ואמ' אש' הוצאתיך מארץ מצרי'
כי הוציאו אותנו תור' על החפץ ועל המציאו' בידיע' והשגחה
ממנו · גם תורה על החדוש כי על קדמות העולם לא ישתנה
דבר מטבעו ותורה על היכלת והיכלת תורה על היחוד · הנה
הרכיב בדבור הזה רוב עקרי האמונה עם שלא יורה עליהם
הכתוב וככל זה כתב הרב ר"לבג' והרב בן חסדאי בתחלת שם בוישמע יתרו
ספרו כתב שענין אנכי יי' אלדיך הוא שהשם הנקרא כן הוא
האלד והמנהיג אשר הוציאנו ממצרי' · הנה הוא שם המאמ'
הזה באמונת ההשגחה לא זולתו · והרב רבינו ניסים · ובעל
ספר העקרים נמשכו בזה אחרי בעל הדרן שזכרתי · עם היות מאמר א' כדי
שלא אמרו הדבר בשם אומרו ויחסו דעותיהם לעצמם · כי
הר"ן פירש אנכי יי' אלדיך כמו שפירשו בעל ספר מצות גדול
להאמין תורה מן השמים · ובעל ספר העקרים על אמונת
ההשגחה כדעת בעל עמודי גולה והרב ר' חסדאי · הראיתיך
בעיניך חילוף דעותיהם ואיך כל אחד מהם פונה בביאור
הכתוב וכונת המצוה · וכלם נתרחקו מאד מהוראת הכתובי'
לפי פשוטיהם · והר"אבע כתב ששאל לו הר' יהודה הלוי ז"ל כפי' לוישמע
שהיה חותנו אבי אשתו של הר"אבע ז"ל · למה אמר אנכי יי'
אלדיך אשר הוצאתיך וכו' ולא אמר אנכי יי' אלדיך אשר
בראתי את השמי' ואת הארץ וכל צבאם · והשיבו כפי דרכו
דברים בלתי מספיקים בעיני · ובספר הכוזרי כתב ר' יהודה מאמר א' דף
הלוי הספק ההוא בשם הכוזר והשיבו דברי' נכוחי' ומתישבי'
על הלב באמרו שזכר להם מה שראו · וההטבה אשר עשה
אליהם בפרט זה ימים מעטים · ולא הוצרך לומר הדברים
הקודמים הכוללים לכל נברא ·

אבל הנראה אלי בפירוש הכוזר הזה · ות סוכת הספק ההוא · הנה
הוא כמו שאומר :

דע שלא בא הקב"ה לסיני להודיע לעם היותו נמצא או
מחוייב המציאות כי המדע הזה הוא מושכל יגיע
השכל אליו בהקדמותיו ומופתיו · וחכמי הפלוסופי' הושלמו
באמתתו · ולא היו ישראל צריכים לשמוע מפי הגבורה זה
כיון שהם מעצמם היו יודעים אותו · וגם לשון הדבור ועניננו
בלתי מורה עליו · שאמ' אנכי יי' אלדיך אשר הוצאתיך מארץ
מצרים · כמו שלא יורה ג"כ על אחד משאר הדעות שזכרו
בזה החכמים הנזכרים ומפני זה דעתי נוטה · שהודיע הקב"ה
לישראל בדבור הזה הראשון הדרוש אשר חקרנו עליו לעיל ·
ר"ל שאינם נכנעים תחת ממשלת שר אחד משרי מעלה

כמו שאר האומות׳ אבל שהאלוה והשר אשר על ישראל הוא הש׳ לבדו ואין עמו אל נכר שאינו נברא כמו שרי שאר האומות שהם כלם נבראים׳ ואמנם השר המושל בישראל הוא בורא העולם ומהוה אותו׳ כי הוא אשר ברא העולם אחר האפס המוחלט׳ וכבר ידעת ששם ידוד נאמר עליו מבלתי שישתתף בו אחר׳ ולכן נקרא שם המפורש שהוא נבדל משאר השמות ולא ישתתף בו שום נברא׳ ושם הזה הוא מלשון הויה שמורה בו שהוא מהוה העולם ובורא אותו אחר האין׳ ולכן אמר אליהם בדבור הראשון הזה אנכי ה׳ אלהיך ר״ל דעו ישראל שאנכי ידוד המהוה את העולם ובורא אותו אני עצמי הוא האלוה שלך והשר והמנהיג העליון אשר עליך ולכן הוצאתיך מארץ מצרים כי הוצאתיך משם כנגד השרים העליונים׳ כמו שאמר ובאלהים עשה ה׳ שפטים במדבר לג
והיה תכלית ההוצאה משם׳ כדי שאנכי אהיה לכם לאלהים וכמו שאמ׳ ואתכם לקח ה׳ ויוציא אתכ׳ מכור הברזל ממצרי׳ דברים ד
להיות לו לעם נחלה כיום הזה׳ הנה אם כן במה שאמ׳ אנכי ה׳ גלה להם שהמדבר אתם היה הסבה הראשונ׳ מהוה העולם ובורא אותו׳ ובאמרו אלהיך׳ הודיעם כונת הדבור שלא יהיה להם אלוה אחר ולא שר בשמים זולתי הש׳׳ ובאמרו אשר הוצאתיך׳ היה להודיע שבעבור זה הוציאם ממצרים כדי שיהיו לו לעם נחלה׳

ואחרי שהודיע המדע העליון הזה בדבור הראשון אמ׳ בדבור השני לא יהיה לך אלהים אחרים על פני׳ ר״ל מאחר שאינכם כשאר האומות שיש להם אלוהות ושרים בשמים ואתה לא כן כי אנכי ה׳ אלהיך׳ אין ראוי גם כן שיהיו לך אלהים אחרים לא מהשכלים הנבדלים היושבים ראשונה במלכו׳ ועליהם אמ׳ על פני׳ ר״ל אלהי׳ אחרי׳ מאותם שהם על פני׳ וכן פי׳ אנקלוס ופני לא יראו על השכלים הנבדלים שמות לג
ואמ׳ ודקדמי לא יתחזון׳ ולא גם כן מן הגרמים השמימיים ועליהם אמר לא תעשה לך פסל וכל תמונה אשר בשמים ממעל׳ ולא מהעולם השפל ר״ל שיחשוב שהדברי׳ הטבעי׳ הם מנהיגי׳ ומושלים בטבעם ושאין מי שיבטל סדר טבעיה׳ לכן אמר ואשר בארץ מתחת ואשר במי׳ מתחת לארץ והנה אם כן כבר בזה שלא יקבל על עצמו אלהות מאחד מכל ג׳ העולמות׳ עולם הרוחניי׳ ועולם השמימיי׳ ועולם השפלי׳ וכללם כלם באזהרתו באמרו לא תשתחוה להם ולא תעבדם ר״ל לא לרוחני׳ ולא לשמימיים׳ ולא לשפלי׳ לפי שכלם הם נבראי׳ ואנכי ה׳ בור׳ ומהוה את העולם׳ בלתי ממונ׳ עליך׳ ואנכי ה׳ אלהיך׳ שהנהגתך כלה היא בידי ולא תחשוב שכפי מעלת רוממותי לא אחוש אם תשתחוה ותעבו׳ לאל אחר כ״ש בהיותם כלם ברואים ממני׳ כ״א שאין זה לי מצד שאני ה׳ בור׳ הכל׳ הנה מצד שאני אל ומנהיג שלך׳ אהיה קנוא ונוקם כמו הבעל האוהב את אשתו ומדה׳ עליה שלרוב אהבתו אות׳ יקנ׳ בה אם תלך ותכתחר עם איש אח׳ ואפקוד עון אבות על בנים ועל בני בנים על שלשים ועל רבעים לשנאי׳ כמו שאני עושה חסד לא לבד לד׳ דורות כי אם גם לאלפי׳ לאוהבי׳ ולשומרי מצותי׳ וכבר כתב הרב המורה למה אמר בענין רמב״ם פרק נד
העונש על בנים ועל בני בני׳ על שלשים ועל רבעים׳ והוא כי כשתשמד עיר ומדינה בעון עז׳ הנה יכרתו שם האבות הזקנים עם בניו ובני בניו עד דור רביעי שא״א שיראה אדם עוד מזרעו׳ ואמרו לשנאי כבר באר גם כן שנאמר לענין עז לא לזולתו מהעונות׳ ואין ראוי שיחשב שעון האב יפקוד ה׳ על הבנים אם לא היו ראויי׳ לכך׳ בהיות שכך היה המדה לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות׳ אבל

במעשה יתרו
הכונה היא׳ כמו שפי׳ המתרגם כי כאשר הבנים אוחזי׳ מעשה אבותיהם בידיהם אז יפקוד הש׳ עליהם עונם ועון אבותם וזהו אמרו לשונאי׳

והנה היה הדבור השלישי לא תשא את שם ה׳ שיתרחק אדם מב׳ הקצות להיות שאינם מרוחקי׳ מהאמת אם הקצה הראשון שישתף לו אלוה אחר ויתן מאלוהותו לזולתו ועל זה בא דבור לא יהיה לך׳ ואם מהקצה השני שלא יאמין מהאלוהות בכלל דבר׳ לא משאר האלוהות וגם לא מהש׳ ויאמר שכלם שוא ודבר כזב ושנ״ו שוא עבוד אלהים׳ וכנגד זה אמר לא תשא את שם ה׳ אלהיך לשוא׳ ר״ל שלא ישא בפיו ובשפתיו שם כבוד מלכותו לשוא׳ ואמר ה׳ אלהיך ר״ל שלא יכפור ולא ייחס לשוא אמונת בריאתו לעולם׳ הנרמז בשם ידוד ולא יכפור גם כן בפנה ההיא מההנהגה והחשגח׳ הנרמזת באלהיך׳ ויאמר ששני האמונות האלה שהם ר״ל היותו ידוד בורא ומהוה העולם או היותו מנהיגך ומשגיח בך ואלהיך׳ הוא שוא ודבר כזב׳ לא תעשון כן כי לא ינקה הש׳ את אשר ישא את שמו לשוא׳ כי עם היות זה שטות ושגעון גמור ואין ראוי להשגיח לדבר השוטים הנה הש׳ לא ינקה את אשר ישא את שמו לשוא׳ אעפ׳ שהוא להעדר ידיעה ומתוך סכלות׳ וראוי שתרגיש למה לא אמר בזה כי לא ינקה ה׳ אלהיך כמו שאמר למעלה לא תשא את שם ה׳ אלהיך כי תמיד יאמר בכל הדברות האלה ה׳ אלהיך, אם לא במאמר שמות כ
הזה׳ וכן הוא גם כן בדברות הראשונות׳ והסבה אצלי בזה היא כי הרשע בהכחישו הנהגת הש׳ והשגחתו נצטרך לתת אליו ראיות ומופתי׳ אבל אם יכחיש מציאות הש׳ אין ראוי להתוכח עמו לפי שהוא דבר כזב בעצמו ואין צורך לבאר במין ממיני הראיות׳ ולכן ראוי לקרעו כרן ולא להשיב לדבריו כי הוא כאחד מהבלתי מדברים׳ כי אם הוא נברא ונמצא בעצמו׳ איך יכחיש מציאות הבורא ית׳ אשר בראו ואילו לא היה הבורא ית׳ נמצא׳ לא היה הרשע ההוא נמצא ולכן אמר כי לא ינקה ה׳ את אשר ישא את שמו לשוא׳ רמז בשמו שם ידוד ית׳ שהוא הבורא ומהוה העולם לא ינקה את אשר יכחיש מציאותו׳ ומפני זה זכר אחריו דבור השבת המורה על חדוש העולם ובריאתו׳ ואחרים פירשו לא תשא את שם ה׳ אלהיך לשוא שהנשבע לשקר מצד אח׳ ישא השם על שפתיו ויאמר שהוא אלהיו וכנשיאות הזה מודה בו ברוממותו ובאמונתו׳ ובהיותו נשבע לשקר הנה הוא כופר בו להשאות בדבריו אמתת מה שנשבע אל אמתתו ית׳׳ ואם הוא נשבע לשקר׳ אעפ׳ שאין כופר בפירוש, הנה מדבריו תמשך הכפירה׳ שכמו שהדבר שנשבע עליו אינו אמת כך הוא האל ית׳ חלילה׳ וזה שאמר לא תשא את שם ה׳ אלהיך לשוא׳ וכבר ביארו החכמים ז״ל שנכלל במאמרו זה שבועות פרק שני
שלא יוציא ולא יעלה אדם בשפתיו שם שמים לבטלה או לעניינים קלים כי השבועה באמת ענין אלהי לא לתהו בראה כי אם להשתמש בה שמוש אמתי הכרחי׳ וכמאמר הנביא ירמיה ד
ונשבעת חי ה׳ באמת במשפט ובצדקה׳ ולזה אמרו שבועות פרק שני
שנזדעזע העולם כשעה שיצא מפי הגבורה לא תשא ואמרו ישעיה נד
שכל העולם כלו עומד עליה כמו שאמר אשר נשבעתי מעבור מי נח עוד על הארץ׳ ואם יקלו בה בני אדם עמודי שמים ירופפו׳

שמור את יום השבת׳ זהו הדבור הרביעי ועניינו כי לפי שבדבור אנכי שהוא הקדם׳ ויסוד לכלם הודיעם הש׳ שהוא מהוה את העולם ובורא אותו ומנהיג את ישראל בלי שום שר ומזל אחר׳ ובדבור השני הזהירם על נתינת האלהות

האלהות לזולתו · ובדבור הג׳ הזהירם שלא יכפרו בו ויאמרו
שהוא שוא · צוה אותם בדבור הזה הד׳ שלא יפלו ברשת
הכפירה ההיא שיעשו זכרון לבריאת העולם והנה יעשו זה
בשמירת השבת וקדושו ואמ׳ ששת ימי׳ תעבוד להזהיר שלא
ישמעו אל דברי המעוננ׳ יום פלוני טוב לעשות בו פעל פלוני
ויום פלוני איננו ראוי להצלחה · אמר אל תחוש לזה · אבל
ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך · כי כל הימים ההם
טובים ומצליחי׳ ברצות יי׳ דרכי איש והיום השביעי בלבד
הוא יום השביתה והבטול לא מפני טבע שבתאי · כי אם
מפני הש״י ומצותו. וכמו שבאר זה בדברות הראשונות
באמרו כי ששת ימים עשה יי׳ וגו׳ ר״ל כל הימים היו שוים (שמות כ)
במעשה בראשית ובכלן עשה הש״י · ולכן כלם נאותי׳ לעבודה
ולמלאכות כלם · וראוי לאדם שילך בדרכיו ית׳ · וכמו
שהוא ית׳ ששת ימים עשה · כן יעשה הארם כל ו׳ הימים ולא
יירא מאחד מהם · וכמו שהוא ית׳ שבת וינפש כן יעשה האד׳
ביום הז׳ שביתה גמורה״ כדי שעם השביתה ועם המלאכה
תתפרסם אמונת החדוש ובריאת העולם בשלמותו ופנת
הנהגתו ית׳ אותם׳ שהוא היכול על כל המעשים וכל הזמנים
והימים לפניו כאחד ולזה אין להם כי אם לשמוע בקולו
ולשמור מצותיו והוא יענה את השמי׳ והם יענו הדגן והתירוש
והיצהר · ואמנם במה שאמר כאן שמור את יום השבת ·
ובדברות הראשונות אמר זכור · ואח״ז״ל זכור ושמור בדבור (שמות כ · מכילתא פרשה ז דף כו ע״ב)
אחד נאמרו · כבר יפול ספק אחד · כי זכור אינו שמור ·
ובהיות מלות שונות אי אפשר שיאמרו בדבור א׳ כי אם בב׳
דבורים · וכל שכן שדבור זכור אמרו הש״י ודבור שמור אמר׳
משה בכאן · ואיך נוכל ליחדם · ובהתר זה כבר חשבו אנשי׳
שמלת זכור תורה על מצות עשה שבשבת · ומלת שמור על
מצות לא תעשה שבו · ואמרו כי בדברות הראשונות כוון אל
מצות עשה שבו להורות על חדוש העולם באמרו כי ששת
ימים · ובשניות על מצות לא תעשה שבו שהיא השביתה
מהמלאכה · זכר שהש״י השביתם מעבדות מצרי׳ כמו שכתו׳
וזכרת כי עבד היית במצרים · ואמרו כי שני הענינים האלו
נכללו בדבור השבת · וכבר הקשה על זה בעל ספר העקרי׳ · (מאמר ג פרק כו)
שאם כן היה ראוי שלא יזכור בדבור זכור לא תעשה כל
מלאכה · וכן זכר דעות אחרים בזה והקשה הוא כנגדם ·
והאמת כי כלם ישא רוח · והיה דעתו כי בדבור זכור · כוון
להודיעם אמונת החדוש · ובדבור שמור הודיע שהוא פועל
ברצון כמו שאמר וזכרת כי עבד היית · ולפי ששני אלו
הענינים נזכרים ונרשמים בדבור השבת · אמרו זכור ושמור
בדבור אחד נאמרו · כלומר ענין החדוש הנזכר בראשונות
וענין הרצון התמיד הנזכר בשניות בדבור השבת נאמרו ·
והחכם הזה שבח פירושו שבח רב״

ואני לא מצאתי בו טעם לשבח · כי הנה לפי דבריו לא כיונו חז״ל במלת
זכור ושמור בדבר שתהא הוראתם על ל״ו ולא לקיום רק לסימני התחלת
הדברים הסם · כמו שיאמרו וישמע ואתחנן בדבור אחד נאמרו · וזהו
מגונה מאד :

והנראה אלי בזה׳ הוא · שחכמינו העירו בזה · למה
שהעיר הרב המורה באמרו שבדברות (פרק לא מאמר שני)
הראשונות בא בשבת טעם חדוש העולם כמו שאמר כי
ששת ימים עשה יי׳ · ובדברות השניות בא בו טעם יציאת (שמות כ)
מצרים כמו שאמר וזכרת כי עבד היית׳ וכתב הרב שהיו
שני עלות מתחלפות מפני שהם לשני עלולים מתחלפים ·
וזה לפי שהוא הזהיר בדברות הראשונות על גדולת השבת (שמות כ)
וקדושתו · והיה הסבה בזה כי ששת ימים עשה״ ולכן אמר

שם על כן ברך יי׳ את יום השבת ויקדשהו · ר״ל להגדלת היום
וקדושתו · אמנם בדברות השניות נתן הסבה בתתו לנו את
יום השבת ומצותו אלינו ואמר בסבת זה שעבדים היינו
במצרים ולא היינו יכולים לשבות ולכן נצטוינו במצות
השבת לקבץ שני הענינים יחד אמונת דעת אמתי והו׳ דעת
הדוש העולם · וזכור חסדי יי׳ עלינו בהניחנו מתחת סבלות
מצרים · זהו דעת הרב ונכוחי׳ דבריו למבין וישרים · האמנם
חז״ל דקדקו במלת זכור ובמלת שמור ואמרו שהזכירה בכאן (מכילתא פרשה ז דף ... עמוד ב)
תורה על הדוש העולם ובריאותו יש מאין כי הזכרון הוא
דבר מיוחד לדברים הקדומים והשמירה תורה על עשיית
המצוה והוצאתה אל הפעל וכמו שאמר ושמרו בני ישראל (שמות לא)
את השבת׳ אך את שבתותי׳ ושמרתם את השבת · שומר (ספר ישעיה נו)
שבת מחללו · כי תמיד נאמרה השמירה על עשיית מצות
השבת וקיומה · וכיון שמצינו שבדבור זכור בא הטעם
מחדוש העולם · ובדבור שמור בא טעם יציא׳ מצרים חששו
פן יחשוב אדם שיהיה סתירה מה בדבר · מאשר בדברות
הראשונות צוה על השבת לתכלית שנזכור הדוש העולם
ובריאתו · ובדבור שמור לא צוה ולא הזהיר על זכרון בנרת
ההדוש · כי אם על שמירת המצוה והוצאתה לפעל בעבור
שיצאו ממצרים · הנה להסיר הספק הזה · אר״ל שזכור
ושמור בדבור אחד נאמרו וכולי · שנאמר אחת דבר אלדים (תהלים סב)
שתים זו שמעתי · רצו בזה שעם היות שבדברות הראשונות
כתוב זכור ובדברות האחרנות נאמר שמור · הנה כאשר
יעויין ימצא בכל אחד מהדבורים הדה כלולים שני הענייני׳ ·
ר״ל זכור · המורה על הבריאה · ושמור המורה על יציאת
מצרים · וזה כי בדברות הראשונות אמר זכור את יום השבת (שמות ו)
לקדשו · וענין הזכרון והקדוש הוא שישים לנגד עיניו כי
ששת ימים עשה יי׳ את השמים ואת הארץ וינח ביום
השביעי · ואמנם ענין השמירה כוון עליה שמה באמרו שש׳
ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך ר״ל הנה בהיותך במצרים
היית עובד כל שבעת הימים והיית עושה מלאכת המלך ·
אבל עתה שכבר יצאת משם כמו שאמר למעלה אנכי יי׳
אלדיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים · לא
יהיה כן כי אתה ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך ·
ולא מלאכת פרעה ויום השביעי שבת ליי׳ אלדיך ולא תעש׳
כל מלאכה כמו שהיית עושה שם במצרים׳ ולכן אמ׳ ועבדך
ואמתך ובהמתך וגרך אשר בשעריך שהודיע שכבר הם
בני חורין ויש להם עבד ואמה וגרים בשעריהם ואינם עוד
עבדים למצרים ולא גרים בתוכם · הרי לך שבדבור ההוא
בא זכרון חדוש העולם וענין זכרון יציאת מצרים כי עם היות
תחלת הדבור זכור המור׳ על החדוש הכולל · הנה בשאר חלקי
הדבור בא ענין יציאת מצרים · אמנם בדברות השניות ג״כ
יוכללו שני הענינים בדבור שמור · כי הנה אמר שמור
את יום השבת לקדשו ר״ל שישמור ויעשה את המצוה
בקדושתה · וכמה שאמר כאשר צוך יי׳ אלדיך רמז לאותו
טעם שנזכר בדברות הראשונות כי ששת ימים עשה יי׳ את
השמים׳ ולפי ששם פורש אותו טעם כראוי · לכן קצר
בכאן ואמר בלבד כאשר צוך יי׳ אלדיך ר״ל לאותו טעם שצוך
יי׳ אלדיך שהוא לזכירת החדוש · וכנגד יציאת מצרים אמר
וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויוציאך יי׳ אלדיך על כן
צוך יי׳ אלדיך לעשות את יום השבת · הנה התבאר שבכל
אחד משני דברות האלה בין בדבור זכור בין בדבור שמור ·
בין בדבור זכור שהוא מורה בעצם וראשונה על ההדוש ·
בין בדבו׳ שמור שהוא מורה בעצם וראשונ׳ על יציא׳ מצרי׳

הנה

הנה בכל אחד מהם נאו שני הטעמים טעם החדוש שהוא כנת הגדלת היום וקדושתו וטעם יציאת מצרים שהוא כנת התיקדות שמיר׳ המנוחה הה א לאלהינו · ולזה כוונו באמרם ז״ל זכור ושמור בדבור אחד נאמרו ר״ל טעם החדוש שורה עליו זכור וטעם היציא׳ ממצרים שורה עליו שמור שניהם בכל אחד מהדבורים נאמרו · וכמכיהו לאמרו אחת דבר אדים שתים זו שמע הי · ר״ל ושני טעמי׳ זכרתי נגלים בעניניה ·

וכבר יקשה דמקשה גם כנגד הטעם הראשון מהדוש העולם איך יהיה השבת מורה עליו׳ כי אחרי שהחדוש הוא בהמצאת הדבר ופעלתו׳ איך תהיה השביתה וההעדר רמז למציאות ולפעל׳ ויותר היה ראוי שיזכרו ימי בראשית במה שאמנה כבובי ששת ימי המעש׳ לעולם׳ ואמנם כנגד הטעם השני דנה יקשה מה שהקשה הרמבן כנגד דרב המורה כי בהיותינו שובתים ולא נעשה מלאכה ביום השבת אין לנו בזה זכרון ליציאת מצרים ואין לנו בזה ראיה ליציאת מצרים לרואה אותנו בטלים מן המלאכה כיום הזה״ יומ׳ דף קל ע״ד

אבל תשובת שני הספקות האלה מבוארת במעט התבוננות׳ אם הראשון הוא שהשביתה הוא העדות על החדוש מהאפס המוחלט שתעיד שעשה מלאכה בתהלת הבריאה שכבר שבת ממנה מכאן והלאה ואם זה היה הנה זה חדוש יש מאין כי להמציא מציאות יש מיש לא שבת לעולם׳ וכמו שאמר כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות׳ ואמנם הטעם השני שהוא יציאת מצרים הנה תורה עליו השבת לפי שמצות השבת תכלול הנופש והמנוחה ובטול המלאכה׳ ובהיותינו שובתים ביום הזה בשמחה ובשירים ובבטול מלאכה כבר תורה שבהיותנו במצרים היינו נעדרים מכל זה׳ אם מהענג והמנוחה ואם מבטול מלאכ׳ לרצוננו והזכיר׳ הזאת איננה כי אם לעצמנו׳ לא לזכר אשר יראו אותנו שובת׳ ולכן אמ׳ וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויוציאך יי׳ אלהיך משם ביד חזקה ובזרוע נטויה על כן צוך יי׳ אלהיך לעשות את יום השבת׳ ר״ל שיעשה אותו יום משתה ושמחה ויבטל בו ממלאכתו שלא יעשה אותה לא על ידי עצמו ולא על ידי עבדו ואמתו וגרו׳ וגם בהמתו תנוח׳ כדי שתהיה המנוחה הזאת מפורסמת לשם תענוג ונופש׳ ולא תהיה כדבר נעדר מעצמו ומבלי משים׳ והיה עוד מתועלת היום המקודש הזה לתת להשי׳ שביעית בשבוע ללמוד התורה האלהית וקבלת דבריה עם פירושיה ודקדוקיה לשמור מאד׳ וכמו שאמרו בתלמוד ירושלמי׳ לא נתנו שבתות וימים טובים אלא כדי ללמוד בהם תורה׳ ועל זה אמרו במדרש ששקולה שבת כנגד כל המצות״ בראשית ב (at line "יש מיש")

ולפי שענין בריאת העולם המורה על מציאות הא׳ ית׳ ויכלתו ויציאת מצרים המורה על אותותיו ראוי הוא שיהיה מקובל אצלנו לאימוש מפינו׳ לכן בא אחר זה׳ הדבור החמשי׳ והוא כבד את אביך ואת אמך ר״ל שיקבל עליו מאביו ומאמו המורא והכבוד וכבר זכרו בפ״ק דקדושין איזהו כבוד מאכילו ומשקהו מלבישו ומנעילו וכולי׳ איזהו מורא אינו מדבר בפניו ואינו יושב במקומו׳ וכבר נשתבחו קצת מהחכמים בזאת המצוה כמו שנזכר שם׳ והנה יסוד המצוה הזאת׳ כדי שתהיה קבלת ההורים חשובה בעיניו ויאמין בה וכמו שאמר כי שאל נא לדור ראשון׳ וכונן לחקר אבותם׳ ועל כן הזהיר אדוננו משה בשירת האזינו זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך׳ הנה אם כן בדבור החמשי הזה הזהיר על

ת״כ פרשת כו פז ע״ב ודברים דף רא עמו״ב · דף לא · איוב ח · דברים לב

הקבלה׳ רצונו לומר שימשך האדם לקבלת האבות שהוא עקר כולל בתורה לא יצוייר מציאותה בלתו׳ והנה אמר בדבור הזה כאשר צוך יי׳ אלהיך מה שלא אמר בשאר הדברות מפני שראה אדוננו משה להוסיף ולבאר בדבור הזה על מה שבא בדברות הראשונות׳ כי ע״ס אמר בענין השבת למען יאריכון ימיך על האדמה אשר יי׳ אלהיך נותן לך׳ וכאן הוסיף ולמען ייטב לך וכאלו אמר כאן כבד את אביך ואת אמך כאשר צוך יי׳ ומאותו טעם אשר צוך יי׳ אלהיך בדברות הראשונות שהוא למען יאריכון ימיך ועוד לסבה שנית והוא למען ייטב לך׳ וענין השכר הזה הוא שבדברות הראשונות נתן השכר באריכות ימים כי בהיות האדם מכבד את אביו ואת אמו יאריך ימים ויהיו לו בנים ובני בנים ואמנם הדור אביו יקלל ואת אמו לא יברך אין ספק שלא יראה זרעו ולא יאריך ימים כי יכרתו ימיו׳ וכמו שאמר ושנות רשעים תקצורנה׳ ואמר שהשכר ההוא מהארכת ימי׳ יהיה על האדמה אשר יי׳ נותן להם לא בהיותם בגלות והוסיף עליו מרע״ה הנה ולמען ייטב לך׳ לומר שלא יחשב שהתועלת בכבוד האב והאם הוא בלבד אל האב המכובד והאם גם כן׳ כי גם כן ימשך התועלת ההוא אל הבן המכבדו כי בניו אחרי כן יכבדוהו גם כן כמו שהוא מכבד לאביו׳ יען וביען במדה שאדם מודד מודדין לו וזהו אמרו ולמען ייטב לך״ שמות כ · משלי י

הנה התבאר הטעם למה אמר כאשר צוך יי׳ אלהיך בשני הדברות בלבד׳ אם בדבור השבת׳ לפי שחסר בו טעם החדוש׳ ואם בדבור כבד לפי שהוסיף בו ולמען ייטב לך׳ אמנם בשאר הדברות שלא באו בתוספת ולא חסרון לא אמר כן:

וכבר נוכל לפרש למען יאריכון ימיך ולמען ייטב לך שאינו נאמ׳ על צד השכר כ״א על צד הז כרח והתכלית׳ כי לפי שהזהיר על כבוד אב ואם כדי שיקבל מהם הדעות והאמונות האמתיות׳ אמר שהוא יצטרך לזה בעבור שיאריכון ימיו על האדמה ובאורך הימים שמא ישכחו הראשונות ולא יעלו על לב׳ ולכן יצטרך לקבלת האבות מפני אורך הזמן וזהו אמרו למען יאריכון ימיך למען אשר אתה עתיד שיאריכון ימיך על האדמה ויהיה קבלת האבות לטובתך ולתועלתך׳ או יהיה למען ייטב לך כנגד שכר הנפש שהוא כלו טוב וכמו שכתב הראבע׳ ובזה נשלמו ה׳ הדברות האלהיות שהיו בלוח האחד בדברי׳ שבין אדם למקום׳ ואמנם הה׳ האחרים שהיו בלוח השני שהם לא תרצח׳ לא תנאף׳ לא תגנוב׳ ולא תענה׳ ולא תחמוד נמצא שהם כוללים הדברי׳ ההכרחיים לאדם בבחינת חיותו והתקיימו במדינה׳ והוא שצריך שישמור את חברו שלא יזיקהו דבר בגופו וזהו לא תרצח׳ עם היות שכפי דבריהם ז״ל נכלל בלאו הזה׳ המלבין פני חברו ברבים בשום פנים שיכלם בזכור מעשיו הראשונים או מעשי אבותיו׳ וגם נכלל בו לדעת הז״ל כל המצר ויורד לאומנתו ומונע פרנסתו ואין צריך לומר הגורם נזק לגופו בהלשינו אותו בסתר ובגלוי ע״י גוים ע״י לסטים, וכיוצא בכל זה בכלל לא תרצח וצריך גם כן לאדם עם חברו שישמור ממונו ונכסיו שלא יזיקהו בהם׳ וזהו לא תגנוב כפי פשט הכתוב׳ עם היות שחז״ל דרשוהו אזהרה לגונב נפשות׳ ובכלל הלאו הזה גנבות הדעת והונאת דברים והעול במדה במשקל ובמשורה ולפי שהאשה היא מצד מה גופו של אדם עצם מעצמיו ובשר מבשרו ומצד מה היא קנינו׳ ותהיה א״כ דבר ממוצע בין הגוף והממון׳ לכן בא כנגדה דבור לא תנאף׳ ועם היות הניאוף ביחוד נאמר על אשר ינאף את אשת רעהו׳ הנה

ספר נכירונם · ב״מ פ׳ הזהב דף נח ונט · פר׳ לא יחפור בא כב · ב״ק פ׳ החובל וכמה דוכתין · בסנהדרין פ״א דף ז · ב״מ פ׳ הזהב דף נח׳ · ב״ב פרק המוכר את הספינה דף פח פט

בפירושו לוהמעיתרו — גם כן כולל כל מדרגו׳ האיסור כמו שכתב הרב ראב״ע בספרו
בשם הגאון׳ ובכלל לכל אשר יחטא האדם בחוש המשוש
ארסטו בספר מדות — אשר היא חרפה לו׳ והזהיר את האדם שלא לבד ירחיק זה
מאמר ג פרק יד — מלהזיק את חברו בפעל ובמעשה׳ בגופו או בממונו או
באשתו כי גם צריך שיזהר שלא יזיקנו אפילו בדבור׳ וזהו
לא תענה ברעך עד שקר׳ וגם לא יזיקהו במחשבה׳ וזהו
לא תחמוד ולא תתאוה וכו׳ והנה הוסיף בכל אחד מהלאוין
האלה וא״ו באמרו לא תרצח ולא תנאף׳ ולא תגנוב׳ להגיד
ששלמות המדות לא תמצא באחד מהן בלבד׳ אם לא
יתחברו ויתקבצו כלם בשלמותם׳ ולזה באו הווי״ן המורים
על התוספת לומר שזו וזו קתני׳ ולא יספיק ההתרחק מן
החסרון האחד אם לא יתרחק מהחסרונות כלם׳ כי הענין
כלו הוא שלא יהא אדם נבהל להון ולא יחשוב בלבו מהשבו׳
דעות לגזול ולחמוד ממונו של חברו׳ כי לסוף לא יראה כל
בפירושו דלעיל — מאומה בידו׳ והראב״ע השתדל להראות כי יש כח בהרגל
האדם לעמוד על אזהרת לא תחמוד אפילו בלב׳ וזה
בהרגיל האדם עצמו במדת ההסתפקות במה שיש לו׳ כמו
שהוא רגיל באיסור הקרובות וכיוצא בזה׳ ואמר בדברות
שמות כ — הראשונות לא תענה ברעך עד שקר׳ וכאן אמר עד שוא׳
להגיד שלא כלבד יזהר מעדות שקר אבל גם כן מעדות שוא
שהוא הלעג וההתול שהוא שוא ודבר כזב יתרחק ממנו׳ גם
בכלל זה גלוי הסודות והמסתרים גם כל מיני לשון הרע כי
רבים הם׳ ואמנם אמר בחמדה שתי לשונות לא תחמוד
ולא תתאוה ושניהם דברי׳ שבלב כדי להזהיר מאד על החמד׳
ובפרט מהאשה׳ לכן ראה משה שאין לכללם בלאו אחד׳
והזהיר בלאו אחד על ענין האשה בלבד׳ ובלאו אחד על
שם — שאר הקנינים׳ והנה בדברות הראשונות זכר הדברים כפי
צורך האדם ומה שראוי שישתדל במינם בעולמו ולכן זכר
שמה ראשונה הבית ואחר כך האשה׳ ואחר כך עבד ואמה׳
ואחר כך שור וחמור׳ ושאר הקנינים שאינם כל כך צריכי׳
באחרונה׳ וזהו וכל אשר לרעך׳ אמנם מרע״ה ראה ללמד
בכאן מדת החמדה כפי הדבר הנחמד׳ כי החמד׳ היותר רעה
מכלם היא חמדת האדם את אשת רעהו כחמדת דוד אל בת
שבע׳ ואחריה בא חמדת האדם אל בית רעהו אשר הוא דר
בתוכה ויוצא אותו החוצה לקחת ביתו׳ ואחריו השדה כי
עם היות שלא ידור בו הנה הוא מקום מנוחתו ונחלת אבותיו
מלכים א׳ כא — כמו שהיה ענין אחאב עם כרם נבות היזרעאלי׳ ואחר כך
עבד ואמה שאינו כל כך נחשב כשדה׳ ואחריו שור
וחמור שהם בעלי חיים בלתי מדברים׳ ואחריו שאר
המטלטלין שאפילו רוח חיים אין בהם׳ ואין ספק שהחמדה
היא התשוקה היותר מתחדשת בלב מהתאוה שאינה כל כך
חזקה בלב האדם׳ שהתאוה בענין האהבה׳ והחמדה
בענין החשק הנמרץ׳ ולכן אמר בחשק אשת הריע לא
תחמוד׳ לפי שעליה תהיה החמדה יותר חזקה בלב האדם׳
ובשאר כל הקניינים כלם אמר לא תתאוה שאין בהם כל כך
מהחוזק״

הנה התבאר שאותם השנויים אשר נראו בדבור מרע״ה בדברות
הראשונות והאחרונות׳ היו ללמד אותנו מדעים אמתיים בטבע
האדם וענייניו:

והנה היה דבור לא תרצח שהיה הראשון מן הלוח
השני כנגד אנכי יי׳ אלדיך שהוא הדבור הראשון׳
כי כמו שהרציחה היא הרע היותר גדול שאפשר לעשות
מאיש לאיש׳ ככה הכפירה בדבור אנכי הוא החטא היותר
גדול ועצום שיש באמונות האלהיות׳ גם כי לא יהרוג
האדם את חברו אם לא נכנסה בו רוח מינות בהשגחת הש״י
ומעלתו׳ וכמאמר המשורר אלמנה וגר יהרוגו ויתומים — תהלים צד
ירצחו ויאמרו לא יראה יה וגו׳״

והדבור השני לא תנאף׳ הוא כנגד דבור לא יהיה לך
שהוא הדבור השני מהלוח הראשון׳ לפי
שהמנאף עם אשת חבירו הוא דומה לעובד ע״ז עצמה ולכן היו
הנביאים מכנים העבודה זרה בשם ניאוף׳ וכמו שאמר
ותעשי לך צלמי זכר ותזני בם״ — יחזקאל טז

והדבור השלישי לא תגנוב׳ הוא כנגד לא תשא שהוא
הדבור השלישי מהלוח הראשון׳ מפני שהגונב
משלי כט — יפול בזה כמו שכתוב חולק עם גנב שונא נפשו אלה שמע
שם ל — ולא יגיד׳ וכתוב פן אורש וגנבתי ותפשתי שם
אלדי׳ גם החטאים שוים ודומים כי הנשבע על שקר
מראה ענין השם ית׳ בפיו ובקרבו ישים הפכו׳ והוא עצמו
ענין הגונב בממון ובנפשות״

והדבור הרביעי לא תענה ברעך עד שוא׳ הוא כנגד
זכור את יום השבת׳ שהוא הדבור הרביעי
מהלוח הראשון׳ לפי שהכופר בחדוש העולם הוא עד שקר׳
ואנחנו מחוייבים לזכור את יום השבת כדי שנעיד על
חדוש העולם ובריאתו׳ ולכן בלילי שבת מעידין אנו
בעמידה ויכלו השמים״ — בראשית ב

ואמנם הדבור החמישי שהוא לא תחמוד׳ הוא כנגד
כבד את אביך׳ שהוא הדבור החמישי מהלוח
הראשון׳ לפי שבאמת החמדה תביא את האדם להכחיש
משלי כח — אלוה ממעל׳ ולגזול אביו ואמו מתחת׳ כמו שאמר גוזל
אביו ואמו ואומר אין פשע חבר הוא לאיש משחית׳ כי
במה שגוזל מהם מה שהוא חייב לכבודם ולידאתם חושב
הוא שאין כאן פשע של גזלה ואין הדבר כן״

הנה כמה שפירשתי הותר הספק הכ״א בכל חלקיו ודוק ותשכח:

ודבר נמצא לחכמינו זכרונם לברכה חלוק וחלוף
גדול ביניהם כמה הם הדברי׳ ששמעו בסיני
מפי הגבורה שעליהם אמר את הדברים האלה דבר יי׳ אל
כל קהלכם׳ כי הנה פשוטי הכתובים מורים שעשרת
הדברים כלם שמעו ישראל מפי הקדוש ברוך הוא׳ ולכן
אחרי זכרו עשרת הדברים כלם אמר כאן את הדברים האלה
דבר יי׳ אל כל קהלכם בהר מתוך האש הענן והערפל׳
ושהיה זה בקול גדול שלא יסף׳ רוצה לומר שלא פסק׳
בענין שיהיה בו תוספת מחלק אחר על חלק אחרי אבל בקול
גדול מתדבק בלי הפסק ובלי תוספת׳ שמעו כן כלם׳
ויורה גם כן על זה אמרו ויכתבם על שתי לוחות אבנים
ויתנם אלי׳ מורה שכמו שנכתבו כך שמעו אותם׳
וכמו שהיתה הכתיבה מעשרת הדברות כלם כך היתה
השמיעה אם כן מעשרת הדברות בכלם מפי הגבורה
כאשר אמר למעלה ויגד לכם את בריתו אשר צוה אתכם
לעשות עשרת הדברים ויכתבם על שני לוחות אבנים׳
דף כג — ואמנם בסוף גמרא מכות בא מאמר אחד סותר לזה׳
והוא דדרש רבי שמלאי תרי״ג מצות נאמרו למשה בסיני׳
שס״ה לאוין כמנין ימות החמה׳ ורמ״ח עשה כמספר
אבריו של אדם׳ אמר רב המנונא מאי קרא תורה
צוה לנו משה׳ תורה׳ בגמטריא׳ תרי״א׳ ואנכי׳ ולא
חלק שני פר — יהיה לך׳ מפי הגבורה שמענום׳ ונמשך הרב המורה
אל הדעת הזה בשומו הבדל גדול בין שני הדברות

הראשונות שהם אנכי ולא יהיה לך עד לאהבי ולשומרי מצותי׳ לשאר הדברות שמנה׳ באמרו ששתי הדברו׳ ההם שמעו ישראל מסיני בקול גדול אלדי מגיע לאזניהם׳ ואמנם לא היו מבינים אותו בהתוך אותיות כמר״עה׳ כי הם היו שומעים קול פשוט מבלי הבנה וחתוך אותיות׳ ומשה היה מבין את כלו בהבדל דברים והיה מגיד להם ואמר הקול ההוא אשר שמעתם הוא אומ׳ כך וכך׳ אמנם בשאר הדברות הח׳ לא היו ישראל שומעים כלל׳ ואפי׳ הקול ההוא הפשוט הבלתי מובן לא היו שומעים ולא היה מגיע אליהם׳ וכמו שכתב כל זה בפרק לג חלק ב מספרו׳ וכבר יורה על דעתו ועל דעת המדרש׳ ששמו הבדל בין ב׳ דברו׳ הראשונו׳ לשאר הדברות׳ שאנחנו נראה שבאו ב׳ הדברות הראשונות בלשון מדבר בעדו אנכי יי׳ אלדיך אשר הוצאתיך׳ לא יהיה לך אלדים אחרים על פני׳ אנכי יי׳ אלדיך׳ לאהבי ולשומרי מצותי׳ ואמנם שאר הדברות בא הדבור בהם בדרך נסתר בשלישי המדבר׳ לא תשא את שם יי׳ אלדיך׳ כי לא ינקה יי׳ את אשר ישא את שמו׳ כאשר צוך יי׳ אלדיך׳ שבת ליי׳ אלדיך׳ ויוציאך יי׳ אלדיך משם׳ על כן צוך יי׳ אלדיך לעשות וגו׳׳ על האדמה אשר יי׳ אלהיך׳ והנה הרמב״ן קבל מדרשת ר׳ שמלאי׳ שלא נשמעו הדברו׳ כלם באופן אחד אבל שהיו שני הדברים הראשונים במעלה העליונה מהשמיעה יותר מהאחרים׳ לפי שב׳ הדברות הראשונות שמעום ישראל מפי הגבורה בבירור והבנה שלמה וחתוך אותיות׳ אמנם הח׳ הנשארים לא שמעו מהם ישראל זולתי קול מבלי הבנה וחתוך אותיות׳ והיה משה רבינו ע״ה מפרשם להם׳ ולכן היו ב׳ הדברות הראשונות מלשון מדבר בעדו׳ לפי שהיה הש״י מדבר אותם לישראל׳ וח׳ הנשארים באו בלשון נכתר לפי שהיו נשמעים למשה ומשה היה מגיד אותם לישראל• פירושו לחומש נט עמוד א

והדעות האלה מניסם אפר כפלו כין פני הרבנים האלה בלת׳ מסכימים עם הכתובים ולא עם דבריהם ז״ל:

אם עם הכתובים׳ שהנה הכתוב אמר הקהל לי את העם ואשמיעם את דברי אשר ילמדון ליראה אותי כל הימים׳ ואם הם לא הבינו מפיו דבר כפי דעת הרב המורה׳ איך צדק ואשמיעם את דברי ואיך ילמדו ליראה׳ גם אמרו וידבר יי׳ אליכם מתוך האש׳ ויגד לכם את בריתו׳ היאמר דבור והגדה על הדבר שלא יובן כי אם בקולות שאין להם הבנה׳ ואינם לא הגדה ולא אמירה׳ ומה שאמר קול דברי׳ אתם שומעים׳ לא אמרו כי אם לשלול מזה ששלל מיד ותמונה אינכם רואים זולתי קול׳ ואם הכתוב שתף הדברות העשר׳ כלם בלשון הדבור וההגד׳ איך יבדיל ביניהם הרמב״ן לומר את זה הבינו ואת זה לא הבינו׳ ואם היו מאותן הדברו׳ דבר שלא הבינו ישראל כדעת הרמב״ן שהם הח׳ האחרונים או כלם כדעת הרמב״ם׳ איך אמר על כלם את הדברי׳ האלה דבר יי׳ אל כל קהלכם׳ ואיך יאמר משה ושמרתם לעשות כאשר צוה יי׳ אלדיכם אתכם לא תסורו ימין ושמאל שאמרו על הדברות כמו שאוכיח אחר זה׳ שאם הם לא הבינו דבריו איך ישמרו אותם מבלתי סור מהם ימין ושמאל• חלק כ׳ פ׳ לג

הנה אם כן הכתובים לא יסבלו דעותיהם:

ואם מלשון החכמי׳ כי הנה מאמ׳ מפי הגבור׳ שמענום לא יובן ממנו שאלה הדברות הבינו ואלה לא הבינו ומאלה שמעו הקול׳ ומאלה לא שמעו׳ ואם ישראל לא היו מבינים את הקול ההוא׳ מה יתן ומה יוסיף בלבם אמונת אומן אותו הקול המבהיל המגיע לאזניהם׳ ולא ידעו מה הוא עד שיבא משה וישמיעם את דבר יי׳ ומי יאמן להם שיהיה דבר יי׳ כן׳ ועוד הקצור קצרה יד הש״י להשמיעם׳ הדברים כלם באותו אופן בעצמו ששמעו שני הדברות הראשונות׳ והלא ההתחלה היא יותר מן חצי הכל׳ ועוד שאם היה מעת אמצעי להשמיע׳ ולהבינם את הדברי׳ מי נתן לו רשו׳ לשנות׳ ולאמרם בלשון שלישי המדבר אם היה ששמעם במדבר בעדו והיה לו להגיעם אליהם באותו סגנון בעצמו שיוצאים מפי הגבורה׳ שאם הש״י אמ׳ לו לא תשא את שמי לשוא׳ לא היה לו לומר את שם יי׳ אלדיך וכן כלם׳ ואם על״פ נאמ׳ ששנה משה את הדברים לטוב מליצתו׳ הנה יקשה למה לא נכתבו בלוחות ובתורה׳ כמו שיצאו מפי הגבורה׳ והנה הכתו׳ מעיד את הדברים האלה דבר יי׳ אל כל קהלכם בהר ויכתבם על ב׳ לוחות אבנים ויתנם אלי׳ יורה שכמו שדבר אותם כך נכתבו בלוחות׳ וכמו שהיו בלוחות כך נכתבו בתורה שוה בשוה׳ ואמנם שאר הראיות שהביא הרב׳ אמנה כי הכל המה מעשה תעתועי׳ כי הנה אמרו ויהי כשמעכם את הקול׳ ואת קולו שמענו׳ לא בא להגיד ששמעו קול בלתי הבנה כי אם להודיע שעצם הקול והכרתו הגדולה היה מבהיל אות׳ לא משמעות הדברי׳ ואם לא כן איך אמרו היום הזה ראינו כי ידבר אלדים את האדם וחי ואם הם לא הבינו התוך הדברי׳ באותו קול׳ מי הגיד להם שידבר אלדים את האדם׳ אולי לא היו שם דברי׳ כי אם קול גדול׳ ומה לנו לבקש התואנה הזאת על דבר הקול׳ והנה בש״י נאמר וישמע יי׳ את קול דבריכם׳ וכן נאמר גם כן בענין מרגלים׳ האם נאמר ששמע הש״י גם כן את הקול ההוא מבלי הבנה בחתוך אותיות• דברים א

ואני בעייני בספר המורה בפרק ההוא השיבותי דברים נכוחים לכל הראיות שעשה הרב שמה על זה׳ ושאין בהם ולא באחד מהם הכרח לסיוע דעתו׳ ואמנם מה שנסתייעו בו האנשים האלה שלמים הם אתנו במה שבאו שני הדברות הראשונות בלשון המדבר בעדו׳ והדברות האחרונו׳ בלשון נסתר׳ אין זה ראיה מוכרחת כי מצאנו בזה בתורה פעמי׳ רבות׳ גם באברהם אמר המכסה אני מאברהם אשר אני עושה׳ ואברהם היו יהיו לגוי גדול ועצום׳ כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך יי׳ למען הביא יי׳ וגו׳׳ וכן כי אהיה עמך וזה לך האות כי אנכי שלחתיך בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלדים על ההר הזה׳ וכן עד אנה מאנתם לשמור מצותי חקותי ותורתי׳ ראו כי יי׳ נתן לכם את השבת׳ וכאלה רבים פסוקים ידברו פעמים בנסתר ופעמים במדבר בעדו׳ ומי המונע שלא יהיה הענין כן בדברות האלה מאחר שעל כלם אמר פנים בפנים דבר יי׳ עמכם בהר מתוך האש כלומר בלי אמצעות משה׳ ואף לדעת ר׳ שמלאי צריכים אנחנו לומר כן בהכרח לפי שאם היה אנכי ולא יהיה לך כולל הדבור כלו עד לאהבי ולשומרי מצותי שבא בלשון מדבר בעדו׳ הנה יהיה בהכרח באותם שני הדברות חמשה מצות׳ האחת אנכי׳ והשני לא יהיה לך׳ והשלישי לא תעשה לך פסל׳ והד׳ לא תשתחוה להם׳ והחמישי לא תעבדם׳ כי כן מנאום כל החכמים שמנו המצות׳ גם הרמב״ם בספר מנין המצות אשר לו׳ ויתחייב מזה שיהיו שאר המצות אשר שם משה לפני בני ישראל תר״ח מצות לא תר״א׳ ואיך אם כן השיבו כי אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום׳ כי עם היות שני דברות הנה יש בהם חמשה מצות׳ ומפני זה תצטרך לומר בהכרח שכאשר אמר ר׳ שמלאי אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום לא

בראשית יח

שם

שמות ג

שם יו

שם

מסכת מכות דף כג

גוון

בוון רק על שני הפסוקים הראשונים שהם אנכי יי׳ אלדיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים׳ ולא יהיה לך אלדים אחרים על פני לא יותר מזה׳ כי שני הפסוקים הא׳ לדעתם שמעו מפי הגבורה להיותם יסודות ופנות גדולות באמונות׳ אמנם שאר הפסוקים לא תעשה לך פסל לא תשתחוה להם׳ הנה ראיתם כי שמעו אותם מפי משה כמו שאר המצות והדברות כלם עם היותם כמדבר בעדו׳ כי אנכי יי׳ אלדיך אל קנא פוקד וכו׳ לשנאי ולשומרי מצותי׳ וזה כלו ממה שיורה שלא השש רבי שמלאי להיות הדבור מלשון מדבר בעדו׳ וככה תמצא במדרש חזית׳ ר׳ יהושע בן לוי אומר שני דברות שמעו ישראל מפי הקב״ה אנכי ולא יהיה לך הדא הוא דכתיב ישקני מנשיקות פיהו מנשיקות ולא כל הנשיקות׳ ורבנן אמרין כל הדברות שמעו ישראל מפי הקב״ה׳ ר׳ יהושע דסכנין בשם ר׳ לוי אמר טעמון דרבנן אחר כל הדברות כתיב דבר אתה עמנו ונשמעה מאן עביד ליה׳ ר״בל פליג שאין מוקדם ומאוחר בתורה׳ או אינו מדבר דבר אתה עמנו ונשמעה אלא לאחר שני׳ או שלשה דברות׳ ר׳ עזריה ור׳ יהודה ור׳ סימון ר׳ יהושע בן לוי תפשׂ שמעתיה׳ אמ׳ כתיב תורה צוה לנו משה כל התור׳ תרי״ג מצות הוי תורה בגמטריא׳ עולה תרי״א׳ תרי״א מצות דבר משה עמנו׳ ברם אנכי ולא יהיה לך לא שמענו מפי משה רק מפי הקב״ה הוי אומר ישקני מנשיקות פיהו׳ הנה למדנו מזה שרבים מחכמי ישראל נפלו בדבר הזה עצמו׳ וגם שדעת רבנן שהלכה כמותם אצל היחיד הוא שכל הדברות שמעו מפי הקב״ה כפשטן של כתובים׳ ולא הוקשה אצלם היות הדברות קצתם בלשון נסתר ובשלישי המדבר׳ והביאו ההכרח ממה שאמר דבר אתה עמנו ונשמעה אחרי הדברו׳ כלם׳

אמנם מה׳ אשר כוונו באמרם אנכי ולא יהיה לך מפי הגבור׳ שמענום ואמרם ברם אנכי ולא יהיה לך לא שמענום מפי משה אלא מפי הקב״ה׳ הנה הוא לדעתי כפי מה שאומר:

עשרת הדברות כלם שמעו ישראל בסיני מפי הש״י ואעפ״כ מרע״ה בכלל המצו׳ שלמד אותם לא נמנע מללמדם במצות שבאו בי׳ הדברים האלה׳ (ויקרא יט) כי הנה לאו לא תעשה לך פסל׳ כבר נאמר ואלהי׳ מסכה לא תעשו לכם ואזהרת ההשתחויה והעבודה כבר באה גם היא (שמות לד שם לב) באמרו׳ כי לא תשתחוה לאל אחר׳ ואמר לא תשתחוה לאלדיהם ולא תעבדם׳ ומצות לא תשא באה פעמים רבות (ויקרא יט שם) לא תכחשו ולא תשקרו איש בעמיתו׳ ולא תשבעו בשמי (שמות לא) לשקר׳ ומצות השבת באה פעמים רבות׳ את שבתותי תשמורו כי אות היא ביני וביניכם׳ וכן כבוד אב ואם׳ איש (ויקרא יט) אמו ואביו תיראו׳ וכן שאר המצות שבין אדם לחברו׳ אמנם ב׳ הדבורים הראשונים׳ שהם אנכי יי׳ אלדיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים ולא יהיה לך אלדים אחרים על פני׳ אין ספק שב׳ אלה כלבד מאותם ששמעו מפי השם לא חזר משה ללמדם בתוך המצות׳ כי עם היות שאמרו פעמים רבות אני יי׳ אלדיכם הנה לא אמר הדבור הראשון באותו הלשון בעצמו אנכי יי׳ אלדיך אשר הוצאתיך ועם היות שהזהיר פעמים רבות גם כן על הע״ז׳ הנה לא תמצא בשום מקום שיאמר כמאמר הזה לא יהיה לך אלדים אחרים על פני׳ לפי שב׳ הדבורים ההם המורים על אלודותו ועל יחודו שמעו אותם מפי הגבורה באותו פומבי גדול (דברים ד) מתוך האש׳ ועליהם אמר אתה הראית לדעת כי יי׳ הוא האלדים אין עוד מלבדו׳ כי הנה באמרו כי יי׳ הוא האלדים רמז לדבור הראשון׳ ובאמרו אין עוד מלבדו׳ רמז בדבור השני׳ לא יהיה לך אלדים אחרים על פני׳ ולמעלת שני הדברות האלה גזרה חכמתו ית׳ שלא ישמעום אחר כך מפי משה באותן הדברים ובאותו לשון בעצמו׳ ולזה אמר רבי (מסכת מכות דף) שמלאי שאלה שני הפסוקים׳ ר״ל אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום׳ ושהשאר יוכללו כלם בתרי״א מצות ששמעו מפי משה לפי שעם היותו ששמעו מהם בדברות ששמעו בסיני לא נמנע משה מללמדם אחר כך בענין המצות׳ וזה שאמרו במדרש חזית תרי״א מצות דבר עמנו משה ברם אנכי ולא יהיה לך לא שמענו מפי משה אלא מפי הקדוש ברוך הוא׳

והיוצא מזה כלו הוא שישראל שמעו בסיני מפי הש׳ כל עשרת הדברו׳ כפשט הכתובים:

את הדברים האלה דבר יי׳

כבר זכרתי קשור הפרשיות הא׳ והוא שרצה מרע״ה לבאר לישראל שכל התורה היו עתידין לקבל מפי הש״י אם לא שלא רצו מיראתם כי כהיו׳ ששמעו י׳ הדברות שהיו אנכי וגו׳ התקבצו כלם ובקשו שלא ישמיעם הש״י והם יקבלו מפניו׳ הנה אם כן בא בזה המקום זכרון י׳ הדברו׳ לא לצורך ביאורם׳ עם היות שכבר ביאר בהם דברים כמו שזכרתי׳ כי אם להודיעם אותן הדברים ששמעו בסיני מפי הש״י׳ ושכן היו עתידין לשמוע השאר אלא שהם לא רצו ובקשו ממנו שלא ישמעו עוד קול האלדי ההוא׳

והיותר בזה הספק הכב

ואמר את הדברים האלה דבר יי׳ אל כל קהלכם בהר׳ להודיע שעם היות המדרג׳ ההיא מהנבוא׳ עליונה כפי המשפיע והנותן ית׳ והיתה צריכה להכנות רבות הנה בחמלת הש״י וחסדו עליהם השיגו אותה כל העם מקצה קטן וגדול׳ והוא שאמר ואל כל קהלכם׳ ר״ל לא לבד היחידי׳ כ״א כל הקהלה׳ ואמנם אמרו ויכתבם על שני לוחות אבנים ויתנם אלי׳ אפשר שיפורש על הלוחות השניות׳ כי הנה (מסכ׳ אבות פרק) הלוחות הראשונות׳ כבר אר״זל שהמה והכתב והמכתב היו מהעשרת דברים שנבראו בע״ש בין השמשות׳ ויותר נכון לפרש ויכתבם על שני לוחות אבנים על הלוחות הראשונות כי כאן מהמעמד הנבחר שבו נתנה התורה יספר׳ והכתוב מעיד שהלוחות עשאם הש״י וכתבם משה בהר׳ ומה שאר״זל שנבראו בע״ש׳ הוא להגיד שהיה בענינם דבר מה מהטבע׳ ודבר מה מהבריאה הכוללת הרצונית׳ כי בהיותם לוחות אבן היה בהם דבר כטבע׳ וענין הכתיבה היה מעין הבריאה הראשונה׳ ולכן אמר שנבראו בערב שבת בין השמשות שהיה בהם דבר חדוש רצוני כעניין בריאת ששת הימים ומעשה טבעי׳ כעניין בריאת היום השביעי ומה שאחריו׳ וזכר שכאשר שמעו ישראל הקול העצום האלדי אשר ממנו השיגו הדברות׳ באו אליו לא לבד ההמון הירא והמפחד כפי טבעו׳ כי גם כל ראשי שבטיהם וזקניהם ואמרו לו הן הראנו יי׳ אלדינו את כבודו ואת גדלו וגו׳׳ ר״ל הנה הקול העצום הזה והנוראות המבהילות האלה א״א שיהיו כי אם לאחת מן שתי סבות׳ אם כדי שנשיג ונכיר את כבודו ואת גדלו של הקב״ה׳ ואם כדי לאמת מציאו׳ הנס לבני האדם׳ וכמו שאמ׳ (מאמר א דף) בעל הכוזר׳ דבר קשה הוא על השכל האנושי להאמין שהאלוה העליון יתחבר לארם החמרי כי ידבר עמו׳ וכמו (פס נפירוש) שכתב הרב ראב״ע׳ היו אנשי הודו אומרים שא״א שינבא

אלדים את האדם · ולכן אמרו הזקני' והראשים הדם שבעבור
שני התכליות האלה לא היה להם צורך לראות עוד · אם
לראשון · לפי שכבר דראנו יי' אלדינו את כבודו ואת גדלו
ואת קולו שמענו כ תוך האש · וידענו אם כן ידיעה וראית
שליי' אלדינו הגדולה והגבורה והתפארת ודנצח וההוד ·
ואם לענין השני · שהוא לאמת דנבואה · הנה היום הזה
ראינו כי ידבר אלדים את דאדם והי' ר"ל שעם היות דמוחש
מפסיד לחוש כאש' יהיה בלתי נערך ומתיחס אליו כן ההשגה
הבלתי מתיחסת אל דאדם והוץ מכהיצתו תמיתהו עד שלפי
בראשית לב זה אמר יעקב כי ראיתי אלדים פנים אל פנים ותנצל נפשי ·
שופטים יד ומנוח אמר מות נמות כי אלדים ראינו · הנה עתה ידענו כי
ידבר אלדים את האדם שהוא המוחש היותר גדול ועצום ·
והיותר בלתי מיוחס אליו שאפשר · ועכ"ז לא ימות וחי ·
וכיון שכל זה כבר השגנו בשלמות · ועתה למה נמות · כי
בהכרח תאכלנו דאש הגדולה הזאת · ר"ל אם יוכפים אנחנו
לשמוע את קול יי' אלדינו עוד · נמות בלא ספק ומה התועלת
שתאכלנו האש הגדולה הזאת כאילו אמרו אחרי אש' הגיענו
השי' למעלה העליונ' הזאת · ראוי שישמור אותנו שנחיה ולא
נמות· כי אם נמות מה הועילתנו הראיה הגדולה אשר ראינו·
ועם היות שכבר ראו פעם אחרת שידבר אלדים את האדם
וחי · הנה פחדו מן המות ולא בטחו בעצמם שיראו מראות
פעמים רבות כאשר ראו במראה הראשונה · לפי שהפועל
הא' לא ירשום כל כך כמו שירשום התמדת הפעולות הבאות
זו אחר זו · וכמו שאמר אם יוספים אנחנו לשמוע את קול
יי' אלדינו עוד ומתנו · כי טבענו לא יוכל לסבול השנו' המרא'
הזאת· וזה לבחינ' המקבל וזהו אמרו כי מי כל בשר אש' שמע
קול אלדים חיים מדבר מתוך האש כמונו ויחי · ואין ראוי
שיפורש מלת כמונו כמו ששמענו אנחנו · אבל הוא ביאור
תאר כל בשר אשר זכר · ושיעור הכתוב כי מי כל בשר
כמונו · שאנחנו חמרים בטבענו אשר שמע קול אלדים חיים
מדבר מתוך האש ויחי · לכן קרב אתה ושמע ר"ל אתה עם
היותך בשר אינך בשר כמונו כי אתה אלדי בטבעך · קרב
ושמע את כל אשר יאמר יי' אלדינו שהוא מצות התור' כלן ·
ולא נצטרך אנחנו לשמוע אותם מפי האל · כאשר שמענו
הדברות האלה ואתה תהיה שליח ואמצעי בדבר · וכשהדבר
אלינו כל אשר יאמר יי' אלדינו אליך ושמענו ועשינו נשמע
ס רנ"ס פרשת ואתחנן התורה מפיך ונקיים אותה · וחז"ל דרשו ואת הדבר אלינו
התשתם את כחי כנקבה ורפיתם את ידי כי ראיתי שאינכם
הרדים להתקרב אליו מאהבה · וכי לא היה יפה לכם ללמוד
מפי הגבורה מללמוד ממני עד שהודיעו הש' שאינו כמו
שחשב · שעם היות שדבריהם כפי הנרא' שאמר שלא ידבר
הש' עמהם היה בזה מהגנאי · הנה הש' ראה כונת דבריהם
והו אמרו וישמע יי' את קול דבריכם בדברכם אלי רוצה
לומר לא חשש לדברים עצמם כי אם לקול הדברים
שהיה הקול טוב ונאה ולתכלית טוב · ולכן אמר אלי שמעתי
את קול דברי העם הזה אשר דברו אליך הטיבו אשר דברו·
ר"ל כפי הקול כן ראוי שתשפוט הדברים כי דברי דאדם הם
טובים או רעים כפי הקול והאופן אשר ידבר אותם · והדברי'
האלה אשר דברו אם היו בקול זדון או כעס או מיאוס היו
דבריהם רעים והמאים · אבל בהיותם בקול תחנה הנה הקול
ההוא מורה שהטיבו כל אשר דברו · ומי יתן והיה לבבם זה
להם ליראה ולשמור את כל מצותי כל הימים כדי שייטב
להם ולבניהם לעולם כמו שהוא היום הזה · כי באמת לבם
שלם ליראה ולשמור המצות ולכן אמור להם שישובו

לאהליהם ואתה פה עמוד עמדי · ר"ל בהר · נבדל מהם ומכל
הענינים הגשמיים והדבק עמי ואדברה אליך את כל המצות
והחקים והמשפטים אשר תלמדם כדי שיעשו אותם בארץ
אשר אני נותן להם לרשתה · ומזה הוציא מרע"ה את תולדת
טענתו שאם ישראל לא שמעו התורה כלה מפי הש' תיה
מצדם ולא מצדו ושמפני זה ראוי להם לישראל להיותם
נזהרים באותם י' הדברו' ששמעו מפי יי' שכמו כן יהיו נזהרי'
בשמירת המצוה והחקים והמשפטי' אשר צוה אותם על ידו'
כי כמות זה כן מות זה בחיוב עליהם ואלו ואלו דברי אלדים
חיים עם היות שאלו שמעו מפי הגבורה ואלו שמעו מפי
מרע"ה · והו אמרו ושמרתם לעשות כאשר צוה יי' אלדיכם'
והאזהרה הזאת היא על שמירת הדברות אשר שמעו מפי
הגבורה · וכמו שאמר כאשר צוה יי' אלדיכם אתכם · ואמר
בכל הדרך אשר צוה יי' אלדיכם אתכם תלכו למען תחיון וטוב
לכם · ר"ל שבשכר שמירת י' הדברות יזכו לשנים רבות ולפי
שפעמים יהיה רבוי החיים לאדם שמור לו לרעתו לכן אמר
וטוב לכם · ר"ל שיהיו החיים ההם לטוב לכם והארכתם ימים
בארץ אשר תירשון · ואח' שהזהיר אותם על שמיר' י' הדברו'
אשר שמעו מפי יי' הזהירם עוד על שמירת שאר המצות
אשר צוה יי' למשה ללמדם לישראל · ועל זה אמר וזאת
המצוה החקים והמשפטים אשר צוה יי' אלדיכם ללמד אתכם
וגו' · כי הנה ושמרתם לעשות שאמר למעלה מושך עצמו
ואחר עמו' כאלו אמ' ושמרתם לעשות ככל אשר צוה אלדיכם
אתכ' וגו' · ועוד תשמרון לעשו' זאת המצות והחקי' והמשפטי'
אשר צוה יי' אלדיכם שצוה אלי ללמד אתכם כדי שתעשו
אותם בארץ אשר אתם עוברים שמה לרשתה ·

וזכר התועלת הנמשך משמירתם· אם ראשונה שיקנו
למוד היראה את השם ית' כי בעשותם המצות
יקנו תכונה בנפש ליראה מלפניו ית' והוא אמרו למען תירא
את יי' אלדיך ואמרו עוד לשמור את כל חקותיו ומצותיו כו'
איננו צווי ולא אזהרה בפני עצמה · אבל למ"ד לשמור
תשמש אצלי במקום בעבור כמו וישאל דוד לשלום יואב · שמואל ב יא
אם הכהן המשיח יחטא לאשמת העם · או תהיה הלמ"ד הזאת ויקרא ד
מקום בית כמו וישבו אתו לארץ שבעת ימים ושבעת לילות איוב ב
כי איש הרגתי לפצעי · ורבים כאלה זכרו המדקדקי' בשמושי בראשית ד
האותיות · יאמר למען תירא את יי' אלדיך שאותה היראה
תקנה אותה בעבור שמירת החקים והמצות · או שתקנה אות'
בשמירתם כי עם שמירת החקים שאין טעמם נודע והמצות
כלם תביא בלבך קנין יראת השם ית' · וזכר עוד להם
תועלת אחר גשמי והו ולמען יאריכון ימיך · ואמנם
אמרו אחרי זה ושמעת ישראל ושמרת לעשות· הוא אצלי
ענין תוכחה · כי לפי שאמר שיהיה תכלית עשיית המצות
ושמירתם למען תירא את יי' אלדיך · ולקיום המצות מצד
עצמם כמו שאמר לשמור את כל חקותיו ומצותיו · אמר
להם אני ידעתי יצרכם שאתה ישראל תשמע ושמרת המצות
לא מאותם התכליות אשר זכרתי מיראת השם ית' ושמירת
המצות מצד עצמם · כי אם מפני התועלת הגשמי אשר
ימשך לך מזה · וזהו אמרו למען ייטב לך ואשר תרבון
מאד כאשר דבר יי' אלדי אבותיך לך ארץ זבת חלב ודבש ·
רוצה לומר בעבור הטובות הגשמיות ורבוי הבנים ושתירש
הארץ הטובה ושתהיה ארץ זבת חלב ודבש · ידעתי כי
בעבור זה תשמור המצות לא מפני היראה וקיום המצות
מצד עצמם כאשר זכרתי שהוא התכלית האמת ·

והותר בזה הספק הכ"ג:

שמע ישראל יי' אלדינו יי' אחד וגו' עד כי יביאך וגו'

בצורך חמשת הפרשיות האלה שבאו אחר י' הדברות
רצופות זו לזו ועניַנם׳ ראיתי אני אחר
ההסתכלות לפרשם עתה בדרך הזה ׳ והוא שלהיות כונת
משה אדוננו להוכיח לישר׳ שהמצות אשר שמעו מפיו הם
אלדיות ׳ כאותם הדברות אשר שמעו מפי הגבורה ׳ זכר
אליהם עשרת הדברות אשר שמעו בסיני ׳ וביאר עתה אליהם
שמלבד ההבנה הראשונה שהבינו מהם יש בכללן עוד
מדעי׳ עליוני׳ שהם לא הבינו וילמדו אותם מפיו לפי ששמע
אותם מפי הש׳ יורוה שכל מה שקבל היה מפי הש׳ כאותם
הדברות עצמם שהם שמעו מפיו ׳ ולפי שהדבור הראשון
היה אנכי יי' אלדיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים וכו׳ ׳ בא
עליו בפרשה ראשונה מאלה הה׳ פרשיות׳ והיא שמע ישרא׳
וכו׳ ׳ וביאר אליהם בה ה׳ מדעים יקרים כלולים באותו דבור
הראשון שהם לא הבינו אותם ממנו עם היותם ששמעוהו
והבינם הוא ע״ה לפי ששמעם מהש׳ ׳

המדע הראשון הוא יחוד אלדנו ית׳ ושלילת הרבוי
ממנו ׳ ועל זה אמר שמע ישראל יי' אלדינו יי'
אחד ׳ ר״ל ישראל הטה אזנך ושמע והבן בלבך ׳ כי כל זה
נכלל בלשון שמיעה ׳ שאותו יי' אלדנו אשר שמעת בדבור
הראשון אנכי יי' אלדיך וכו׳ ׳ דע נא וראה שהוא אחד ׳ והנה
באחד יכלול ב׳ מיני אחדות ׳

הראשון הוא היותו ית׳ אחד בעצמו בתכלית הפשיטות
נמנע ההרכבה והרבוי לא רבוי דברים עצמיים ׳
ולא רבוי תארים מקריים ׳ לא בנפש ולא חוץ לנפש ׳

והשני מניעת השניות ׳ וזה כי כשהונח היותו אחד פשוט
בעצמו עדיין יפול הספק אם יש שם אלוה יותר
מאחד ׳ ולכן להסיר כל מיני הספק האיר עינינו באמרו יי'
אחד ׳ ולרמוז על שני מיני האחדות האלה אמר בזה הפסוק
שני פעמים שם יי' ׳ וצרף השם הראשון יי' אלדינו׳ לרמוז
אל המין הראשון מהאחדים שיי' המנהיג אותנו הוא אחד
בעצמו פשוט בתכלית הפשיטות ׳ ולרמוז על המין השני
מהייחוד אמר יי' בלבד ׳ שהוא הש׳ מפאת אלדותו לא
בבחינת הנהגתו אותנו הוא גם כן אחד ואין שני ׳ כי מלת
אחד תחזור אל שני הענינים שזכר יחד ׳ וכבר עשו המעייני׳
מופת על אחדו׳ הש׳ מן המין הראשון מפאת הנהגתו לעולם
להיות המציאו׳ כלו כאיש אחד נקשר קצתו בקצתו ושהויות
הגלגל מתפשטות בזה החומר ומכינות אותו ולא ימלט היות
לגלגל מניע עד שנעלה אל מניע מחויב המציאות ׳ וא״א
שיהיה מורכב לפי שכל מורכב משני דברים איננו מחוייב
המציאות ׳ ומזה התבאר מפאת הנהגת העולם שהש׳ הוא
אחד בעצמו מבלי הרכבה ולא רבוי ענינים ׳

האמנם אם יש שם אלוה אחר בלתי מתעסק בהוות
המציאו׳ הנה בזה נגלו דלתי העיון והחקירה
השכלית ׳ ולכן הודיענו אדון הנביאים מפי הש׳ אמתת
יחודו ית׳ ׳ אם מהמין הראשון מפאת הנהגת העולם וזהו
אמרו יי' אלדינו ׳ ואם מהמין השני מבלתי בחינת ההנהגה
ולכן אמר בלבד יי' ׳ ולכן אמר על שניהם אחד ר״ל אחד
בעצמו ואין שני לו באלדות ׳ והנה רמז זה בדבור אנכי
בהיו׳ הדברי׳ כלם בו בשם יחיד אנכי יי' אלדיך אשר הוצאתיך
להגיד שהוא אחד ואין בו רבוי ולא שותף באלדותו ׳ ולכן
לא היה מצות היחוד מחודשת במקום הזה לפי שכבר נרמז
זה בדבור אנכי כמו שזכרתי ׳ גם כי נרמזה גם כן באמרו
זובח לאלדים יחרם בלתי ליי' לבדו ׳ ואתה דע שמלבד שני שמות כב
הבחינות האלה שיאמר עליהם שם האחד ׳ יש עוד בחינה
שלישית באחדות והיא ששם האחד יאמ׳ על הכלל והשלמו׳
כי אחד ושלם יאמרו בהרדפה כמו שבא בכפר מה שאהר
הטבע ׳ ולכן נאמר והיית המשכן אחד ר״ל שלם וכולל כל שם כו
מה שצריך ׳ ומזה הצד גם כן שהש׳ הוא אחד ר״ל שהוא
שלם וכולל כל השלמיות ׳ ומהבחינה הזאת היה האחדות
והמלכות דבר אחד בעצמו כי המלכו׳ איננו רק יחוד מעלה
ושולטנות שכל השררות והמעלות נכללות בו ׳ וכן נאמר
והיה יי' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה יי' אחד ושמו זכריה יד
אחד כי כשיהיה השם שלם והכסא שלם אז יגמר המלכות
גם האחדות שהם דבר אחד בעצמו ומפני זה תקנו בתפלת ר״ה פר׳ בתרי
ר״ה שיהיה פסוק יי' אלדינו יי' אחד עולה מהמלכיות וממנינם לב
ולהיות זה מין שלישי מהאחדות היינו אנחנו קהל המיחדים
עונים אחר פסוק היחוד ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד׳
לפי שהאחדות מורה על המלכות באמת׳ האמנם לפי שהב׳
מינים הראשונים שזכרתי מהיחוד האלדי משלילת ההרכבה
והשניות הם המפורסים ומושגים בהבנת׳ אצל ההמון ׳
והמובן השלישי מהשלמות והמלכות הוא היותר נשגב
ונסתר ומופלא והוא ענין מסור אל השכל המופשט ׳
ר״ל הסכמת האחדו׳ והשלמות והכללו׳ האמתי מכל צד׳ אשר
נלאו פיות חכמי הספירות האלדי׳ מלבארו מפני זה אמרו
ר״זל שקלוס ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד היה מיוחד דברים רבה
אל מלאכי השרת ושמשה רבינו ע״ה למדו מהם כי התאחדו׳ קנט עמוד ג
המלכות והאחדו׳ הוא ודאי שבח מיוחד אל השכלתם העליונה מקום פנחסנו
ולזה אמרו במדרש נימריה לא אמריה משה לא נימריה שם
הא אמריה יעקב ׳ אלא נמריה בחשאי ׳ רצו בזה שמשה
רבינו ע״ה כיון ללמד היחוד אל עם ישראל בכללו ולכן נסתפק
בשלילת ההרכבה ובשלילת השניות כמו שהתבאר מדבריו
ולא ביאר אליהם הענין השלישי מהסכמת המלכות עם
האחדות׳ אמנם יעקב אבינו ע״ה לפי שהיו דבריו עם בניו
החכמים והיתה מטתו שלמה כי היו כלם כמלאכי השרת
כשאמרו שמע ישראל יי' אלדינו יי' אחד ׳ בשם שאין בלבך
אלא אחד כך אין בלבנו אלא אחד ׳ כמו שיש במדרש ׳ שם
ענה ואמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד ׳ כי הוסיף
המין השלישי מהאחדות על דבר בניו ועל כן היתה
הסכמתם ז״ל נימריה בחשאי ׳ רצו לומר שהשגת המדע הזה שם
הוא מיוחד לשלמי׳ לא לכל המון העם ׳ האמנם ביום הכפורי׳
שכלנו כמלאכי השרת׳ היינו אומרים אותו בפרהסיא כי
הנה קלוסנו אז להש׳ כקלוס מלאכי השרת בתת המלכות
והשלמות העליון הכולל מתיחד עם היחוד האמתי ׳

וזה כלו מה שנכלל במדע הראשון הזה מהאחדות שהי׳ היוצא
מאותו דבור ששמעו ראשונה כמו שזכרתי :

והמדע השני הוא באהבת השם הנכבד כמו שאמר
ואהבת את יי' אלדיך בכל לבבך ובכל נפשך
ובכל מאודך ׳ ר״ל עוד שמע ישראל הנה באותו דבור
הראשון אשר שמעת בסיני ׳ כמו שאמר השם ית׳ שהוציאך
מארץ מצרים מבית עבדים יוכלל מדע עליון ׳ והוא שאחרי
אשר הגדיל השם ית׳ לעשות עמך טובות הרבה שתאהב
אותו כי דבר טבעי הוא באדם להיותו אוהב את אשר
ייטב לו ׳ ולפי שביציאת מצרים עשה עמך שלשה
מיני טובות ׳ האחת טוב גשמי בהוציאך מעבדות

מרכבה לחירות

לחירותי׳ והשני טוב נפשי ביחדו אותך לאהבתו להנהגתו ולתת לך תורה ומצות׳ והשלישי בעושר רב וקניין הממונו׳ שנתן לך ממצרים לכן תהיה האהבה כנגדם בכל לבבך׳ ובכל נפשך׳ ובכל מאודך׳ כי הלב׳ הוא כנגד החרות הגופיי׳ והנפש׳ כנגד שלמות האלדי שקנית׳ ומאדך׳ הוא כנגד הקנינים והממונות שהורישך׳ ואפשר לפרש גם כן בזה שכוון לחייבם על האהבה הזאת העליונה מפני שלשה הסבות שנזכרו בדבור ההוא׳ הראשון באמרו אנכי יי׳ אלדיך אשר הוצאתיך וגו׳ לפי שמצד מעלתו שרמז בשם השם ומפאת הנהגתו שרמזה בשם אלדיך׳ ומפאת הטבתו שזכר באומרו אשר הוצאתיך׳ אמ׳ שראוי שתאהב אותו׳ לפי שהאהבה כמו שזכר המדיני היא ג׳ מינים׳ אהבת הטוב׳ אשר היא כפי השכל׳ ואהבת הערב׳ אשר היא כפי החוש והתאות׳ ואהבת המועיל׳ אשר היא כפי הממונות׳ הוצרך לומר שבכל שלשה הדמיונות הא׳ה ראוי שתהיה האהבה אליו ית׳׳ וזהו אמרו בכל לבבך שהוא החלק השכלי כמו שאמר לב נבון יבקש דעת׳ ובכל נפשך שהיא הנפש המתאוה אל הערב כמו שאמר ונפשו מאכל תאות׳ ובכל מאדך׳ והוא הצד אשר בו תבקש ותדרוש הממונות׳ כי כל הטובות האלה נפשיות וגופניות בארם וחצוניות׳ ראוי שייוחדו לאהבת הבורא ית׳׳ ובזה יוכללו כל מיני השלמיות והחסדיות׳ כי באמרו בכל לבבך׳ כפי מה שפירשתי יוכללו האמונות והדעות האמתיות ולמוד התורה והתפלה תמיד׳ ובכל נפשך׳ יוכלל ההתרחק מהעברות ועשיית המצות המעשיות והתענית ודומיהם׳ ובכל מאדך׳ נכללה הצדקה וההלואה לעניים וההתרחק מהגנבה׳ והגזל׳ וההונאה׳ וכל שאר המצות התלויות בממון׳ האמנם רז״ל דרשו ובכל נפשך אפילו נוטל את נפשך׳ רצו בזה שאע״פ שיבאו על האדם רעות רבו׳ וצרות יצדק עליו את הדין ויאמן באהבת הש׳ ויאהבהו ולא יחשו׳ בלבו שיש שם שני התחלות כפי התחלפות סוגי הדברים אשר הם מושפעים מלמעלה׳ אבל ידבק באלדיו ולא יפחד מאהבתו כמו שראינו מענין ר׳ עקיבא שסרקו ארת בשרו במסרקות של ברזל וסר מר המות אליו ועם כל זה תמיד עמד טעמו בו וריחו לא נמר׳ ולכן אמר אשריך ר׳ עקיבא שיצאת נשמתך באחד׳ ר״ל שהיסורין לא הפרידו דבקותו׳ הנה זה הוא המדע השני מאהבת הש׳ הנכלל באותו דבור ראשון׳ וכבר נזכר במה שעבר מצות האהבה את הש׳ במה שצוה ועבדתם את יי׳ אלדיכם׳ כי העבודה אליו ית׳ היא מאהבה אותו״

בעו בספר המדו׳ מר ק פרק ג
משלי טו
איוב לג
בה פלימא דפ׳ הרואה דף נו ובכמה מקומות
הרואה דף סג
פס
שמות כג

המדע הג׳ הוא באמרו והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך׳ וענין זה המאמר הוא שאחרוני החכמי׳ מבני עמנו חשבו שלא תפול שם המצוה וגדרה באמונות שהם הדברים שבלב כ״א בדברים המעשי׳ התלויים בבחירת האדם ומעשיו׳ והודיעם מרע״ה כי אינו כמו שהשבו׳ כי הנה תפול שם המצוה אשר הוא מצות אותם בשם האל ית׳ על אותם הדברים שהם בלבם שהם האמונות׳ כי גם הם יקראו מצות שאם לא היה כן לא היה הש׳ מצוה לישראל אמונותיו בסיני׳ ומאחר שהוא אמר להם אנכי יי׳ אלדיך שהוא הדבור הכולל מציאותו ואחדותו והנהגתו אותם שהם אמונו׳ עליונו׳ יורה שגם בענין האמונו׳ יפול שם ההנהגה וגדרה׳ וכבר בארתי בספר מחזה שדי׳ שהאמונו׳ הם במדרגת הצורות שהם יחולו בנושאיה׳ בזולת זמן׳ אבל ההכנות הקודמות אליהם בהכרת המה יהיו בזמן׳

ס׳ מאמר ג ז ופרק כח ד׳ ומורה פרק כג׳ ונ״ע בפרק כז

ושכן הוא בענין האמונות שעם היות שהם תכליתם יחולו בנפש בזולת רצון וגם בזולת זמן׳ הנה הדברים המביאים את האדם להאמין כאלו תאמ׳ למוד הדברי׳ ובחינת המופתי׳ וכיוצא לזה הוא מפעל הרצון והבחירה והוא נעשה בזמן׳ ומזה הצד יפול באמונו׳ שם המצוה וגדרה לא שיצוה הש׳ שיקנו האמונות בנפש כ״א שיתנו לב לנפלאותיו׳ ויעיינו בדברי נביאיו׳ באופן אשר יבאו להאמנ׳ האמונו׳ האמיתי׳ באלדותו׳ ולפיכך אמ׳ כאן והיו הדברי׳ הא׳ה אשר אנכי מצוך היו׳ על לבבך שיעי׳ ויחשוב בהם תמיד ואז הוא המדע הג׳׳

המדע הד׳ הוא באמרו ושננתם לבניך ודברת בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך׳ וענין זה המאמר הוא שיש מהידיעות האלדיות שאין למודם מפורסם׳ ושאין למסרם רק לשרידי׳ אשר יי׳ קורא וכמו שאמרו במשנה אין דורשין במעשה בראשית בשנים׳ ולא במרכבה ביחיד׳ ולא היו לומדים ההכמות האלדיות ההם כ״א לתלמיד דגון׳ ובראשי פרקים׳ ופעם אחת בשבוע׳ ושלא יהיה בזמן הבחרות׳ וכמו שאמ׳ ההכ׳ם כשנאמר לו שילמוד מעשה מרכבה אכתי לא קשאי׳ אמנם המדעים האלה מיחוד הש׳ והנהגתו לאומה ובריאת העולם ואהבתו לישרא׳ אינו כן כי הם ראויי׳ להדר׳ במקהלו׳ ברבבות לישראל׳ לא לבד לזקנים׳ כ״א גם לנערים׳ וכמו שבא בכתו׳ והגדת לבנך ביציאת מצרי׳ וזהו אמרו ושננתם לבניך׳ ולא אמר והודעתם׳ אבל ושננתם ר״ל שפעמים רבות זו אחר זו ישנן וילמד אותם גם לבנים הקטנים עם הגדולים׳ ולא יעשה מהם רמז ולא סתרי תורה׳ גם ידבר בם בכל מקום׳ לא לבד בבית המדרש׳ ולא פעם אחד בשבוע כ״א בשבתך בביתך׳ ובלכתך בדרך׳ ובשכבך ובקומך׳ ר״ל בכל מקום׳ ובכל זמן׳ ובכל מצב׳ שתהיה בו מהישיבה׳ והשכיבה או ההליכה׳ או הקימה׳ והנה הוציא מרע״ה זה המדע ממה שראה שלא אמ׳ הקב״ה דבור אנכי יי׳ אלדיך לו ולאצילי בני ישראל בלבד׳ כי אם גם לכל העם מקצה נער וזקן׳ והוא המורה שתהיה הידיעה הזאת כוללת לכל אדם כקטן כגדול׳ ובכל זמן ובכל מקום׳

חגיגה משנה קמא דפרק אין דורשין
רמי שעזר לר׳ יוחנן חגיגה ריש פרק אין דורשין
שמות יג

המדע הה׳ הוא שכמו שהדברים הטבעיים לא ישכח אותם אם לא מהעדר שכלו וכחותיו׳ כי מי האיש אשר ישכח לקיחת המזון להעמדת חיותו והוצאת המותרות׳ ושאר הדברים אשר הם תלויים בחייו׳ ככה אין ראוי שישכח המדעים האלדיים כי הם העמדת חייו׳ ולכן צוה שיעשה סמנים להזכרתם כדי שלא יבאו לידי שכחה יען וביען היה שלמותו וחיי נפשו תלויים בזה׳ ועל זה אמר וקשרתם לאות על ידיך והיו לטוטפות בין עיניך׳ וכתבתם על מזוזות ביתיך ובשעריך׳ לפי שיש בני אדם שיעשו סימנין אל זכרון הדברים אשר ישתדלו בזכירתם ומהם ישימום ביד או באצבע ומהם ישימום בראשם על בתי הראש׳ ומהם ישימום בבתיה׳ ובשעריהם בעבור שכל שעה שיכנסו ויצאו יראו אות׳ ויזכרו ענייניהם ככה צוה הש׳ שיקשרו המצוה הזאת לאות על ידיהם׳ וישימו אותם לטוטפת בין עיניהם׳ והם מצות התפילין של יד ושל ראש׳ וכן מצות המזוזה בשערים וכוון בזה עוד שישימו האות על היד כנגד הלב׳ והטטפת על הראש כנגד המח׳ להגיד שבשני הכחות׳ ר״ל החיוני׳ והנפשי׳ יזכרו את מצות יי׳ ויעשו אותם ולזכור מתנת ארץ ישראל׳ ובתים אשר לא בנו יתנו המזוזות בשערים׳ וכבר נזכר זה בפרשת בא אל פרעה״

שמות יג

הנה אלה המדעים העליונים כללו בדבור ראשון ששמעו כמוני
גלא נשלמה להם הכנהם אותו כי אם עם זה כלו ששמע משה
ע"ה ולמדו לישראל :

והיה כי יביאך וגו' עד לא תנסו את יי'

הפרשה הזא' השנית היא כנגד הדבור השני ששמעו
לא יהיה לך אלדים אחרים ' והדבור השלישי
שהוא לא תשא ' כאילו אמר מה ששמעת אחרי דבור
יי' אלדיך אזהרות הע"ז ' ואחריו אזהרת הנשבע לשוא ולשקר
דע נא וראה כי גם כן יוכללו בדברות הדם דברי' אחרי' מהם
אזהרת השכחה שכאשר יביאך יי' אלדיך אל הארץ אשר
נשבע לאבותיך ותירש ערים גדולות אשר לא בנית ובתים
מלאים כל טוב אשר לא מלאת ' וכן שאר הדברים שיכר
שתזהר ותשמור עצמך' לא לבד שלא תעבוד אלדי' אחרים
כאשר שמעת בדבור הב' ' כי אם גם כן שלא תשכח את
יי' שהוציאך ממצרים ' כי להיותו יי' ר"ל שם ההויה בורא
ומהוה העולם ולהיותו מטיב עמכם בהוציאו אתכם ממצרי'
מבית עבדים אין ראוי שתשכח חסדו וטובותיו ' כי השכחה
בזה הרי היא כע"ז ' ועם היות שבאותו דבור שני לא שמעתם
כי אם לא יהיה לך אלדים אחרים על פני ' והיתה האזהרה
לבלתי עבוד אלדים אחריכם ' דעו נא וראו שגם כן
נכלל עם לא תעשה זה העשה שבו ' והוא שאת יי' אלדיך
תיר' ואותו תעבוד' כי מכלל לאו אתה שומע הין' ומהשלילת
אשר שמעתם ' וכן החיוב ליראה ולעבוד את הש"י ' וכבר
באו המצות האלה למרע"ה במה שעבר ' אם היראה אמר
ויראת מאלדיך ' ואם העבודה אמר ועבדתם את יי' אלדיכ' ' ויקרא יט ' שמות כג
עוד הודיעם שאף ע"פ שלא שמעו בדבור השלישי כי אם
האזהרה בלא תשא את שם יי' אלדיך ' ולא תשא לשוא שעם
היותה שלילה ולא תעשה ' יש חיוב ועשה ' והוא אמרו
ובשמו תשבע ' ואם זה כבר בא במה שעבר באמרו אם לא
יגיד ונשא עונו ' ואמר שבעת יי' תהיה בין שניהם ' ואמ' עוד ויקרא ה
לא תלכון אחרי אלדים אחרים מאלדי העמים כו' ' הוא להגיד שמות כב
כי אם ישמרו מצות עשה כראוי לא יבאו להיותם נכשלים
במצות לא תעש' כי אם ייראו את הש"י ויעבדו אותו וישבעו
בשמו ' כאדם הנשבע בדבר הנאה' אצלו מאד ' הנה אז בלא
ספק לא ילכון אחרי אלדי העמים אע"פ שהם סביבותיהם '
ולא ימשך להם מחברתם מכשול ' ביון שאתם יראים את יי'
אלדיכם ועובדי' אותו ונשבעי' בשמו ' וגם כוון בזה להודיעם
שעם היות שהדבור ששמעו כולל לכל אלדי' אחרים שתכלית
האזהרה הזאת כדי שלא ילכו אחרי אלדים אחרי' מאלדי העמי'
אשר סביבותיהם כי בהם היה החשש כלו וכמו שהורה עליו
הנסיון ' ועוד ביאר להם שעם היות שבדבור אנכי נזכרה
קנאת הש"י על העבודה לאלדים אחרים שידעו עוד שגם כן
יקנא אם ישכחו אותו ואם לא ייראו מלפניו ולא יעבדוהו
אע"פ שלא יעבדו אלדים אחרים וזהו אמרו כי אל קנא יי' אלדיך
בקרבך כלומר לא לבד יקנא כאשר תלך אחרי אלדי העמים'
אבל גם בקרבך אם לא תשמור מצותיו יקנא בך וישמידך
מעל פני האדמה ׃

והם כלם מה שיורם מה ששמעו בדברות ומה ששמעו מפי משה דבר
אחר הוא ׃

לא תנסו את יי' אלדיכם וכו' עד כי ישאלך

הפרשה השלישית הזאת' באה כנגד דבור הרביע'
ששמעו ממצות השבת' ' כי לפי שהזהיר
הקב"ה בשמירתו להיותו עדות על בריאת העולם ' הזהיר עתה
מרע"ה עליו שלא יערערו באמונ' ההיא בהקירותיהם כדרך
הפלוסופים המספקים באמונת החדוש הכולל ושלא יעשו
הם על זה נסיונות כמו שעשו במן ' כי שם בא עקר המצוה
הזאת שאמר להם ששת ימים תלקטוהו וביום השביעי שבת שמות ט"ז
לא יהיה בו ' והם לא האמינו וינסו אל כמו שכתוב ויהי ביום שם
השביעי יצאו מן העם ללקוט ולא מצאו' עד שהוכיחם הש"י
על זה' עד אנה מאנתם לשמור מצותי ' חקותי ' ותורתי ' שם
ראו כי יי' נתן לכם את השבת וכו' וכנגד זה אמ' כאן לא תנסו שם
את יי' אלדיכם כאשר נסיתם במסה ' כלומר לא תנסו את יי'
בענין קדושת השבת כאשר נסיתם אותו במסה כשאמרתם
הישׁ יי' בקרבנו אם אין ' ואתם לא תעשון כן ' אבל שמור שם י"ז
תשמרון את מצות יי' אלדיכם ועדותיו וחקתיו אשר צוך '
ר"ל במופלא ממך אל תדרוש איך היה החדוש ' ולמה היה אז
ולא קודם לכן ' אין לך עסק בנסתרות ' כי אם לשמור את
מצות יי' אלדיכם ' ר"ל אחר שהוא אלדיכם ומנהיג אתכם '
ראוי שתאמינו בעדותיו ' והוא מה שהעיד על חדוש העולם
במצות השבת ' וביתר המועדים ג"כ שכלם יוכללו בעדותיו
וחקותיו ' ועוד הודיעם שעם היות שלא נזכר שכר בדבור
הרביעי ששמעו מהשב' כמו שנזכ' בדבור השני הקודם אליו
שאמר ועושה חסד לאלפים ובדבור הה' הנמשך אחריו '
שאמר למען יאריכון ימיך ' ולמען ייטב לך ' שלא יחשבו
מפני זה שלא יקבלו שכר על שמירת השבת ' כי הנה באמת
יש שכר לפעלתם עם היות שלא נזכר שמה ' והוא אמרו
ועשית הישר והטוב בעיני יי' ' ולמען ייטב לך ובאת וירשת
את הארץ וכו' ' להדוף את כל אויביך מפניך כאשר דבר יי' '
ר"ל שהש"י דבר טוב ונתן שכר על כללו המצות ועל כל אחד
מהם ' והוא המורה שכל דברי משה מתת אלדים הם ׃

כי ישאלך בנך מחר וגו' עד כי יביאך יי' אלדיך

הפרשה הרביעית הזאת' באה כנגד הדבור החמישי'
מכבוד אב ואם ' והודיעם שעם היות שהם
לא הבינו ממנו כי אם כבוד ההורים לגמול להם הטובות
שעשו עם בניהם בגודלם ולמודם הנה יש עוד במצוה הזאת
צורך עצום שלא נזכר שמה ' והוא ידיעת הידיעות האמתי'
על פי הקבלה ' והוא אמרו כי ישאלך בנך מחר לאמר מה
העדות והחקים והמשפטים אשר צוה יי' אלדנו אתכם ' שם י"ג
הפרשה הזאת כבר ביארה בפרש' בא אל פרעה וכפי הפשט
השאלה הזאת בכל מצות התורה תכלול ' ר"ל שהבן הזה ראה
בתורה שלשה מיני' מהמצות ' מהם עדות כחג הפסח ושאר
המצות שהם עדות הנסים והנפלאות שעשה הש"י לישראל
במצרים ' והמין השני הם החקים שהם המצות שאין טעמם
נודע ' והמין השלישי הם המשפטי' שהם המצות שטעמם
נודע ונגלה מדרך הסברא ושקול הדעת ' ולפי שהיתה
שאלתו על שלשה המינים מן המצות האלה צוהו השם ית'
שישיבהו אמתת הדברים וכורין ' אם לענין העדות שיאמ'
אליו ' עבדים היינו לפרעה במצרים ויוציאנו יי' אלדינו משם
ביד חזקה ויתן יי' אותות ומופתים ' ר"ל שהיה המלך קשה '
והארץ קשה ' ולא די שהוציאנו משם ' אבל גם השחית
הטבע ועשה נסים ונפלאות חוץ מן המנהג הטבעי ויוציאנו
משם ' והנה אמר ויוציאנו יי' ' ויתן יי' אותות וגו' ' ויצונו יי'

ונו׳ ולא אמר יי׳ אלדינו בכל דבריו׳ אבל אמר אחרי זה
ליראה את יי׳ אלדינו׳ לפני יי׳ אלדינו כאשר צונו׳ להעיד
על ענין אמתי׳ וזה כי לא היה השי׳ לנו לאלדים׳ כ״א במתן
תורה ומשם והלאה׳ ולכן אמר ויוציאנו יי׳ ׳ ויתן יי׳ ׳ ויצונו
יי׳ ׳ שהיה זה כלו במצרים קודם התורה׳ אמנם לאחר מתן
שקבלנו עלינו אלדותו׳ אמר ליראה את יי׳ אלדנו׳ ולפני
יי׳ אלדנו׳ כאשר צונו׳ ומפני העדות הזה׳ ר״ל מיציאת
מצרים באו אותם המצות שנקראו עדות׳ ואמנם כנגד
המשפטי׳ אמר ואותנו הוציא משם למען הביא אותנו לתת
לנו את הארץ אשר נשבע לאבותינו׳ ר״ל ואמנם לענין
המשפטים נתנה הקב״ה לנו לפי שהוציאנו להתישב בארץ
הזאת׳ והקבוץ המדיני יצטרך בהכרח משפטים ישרים׳
ולכן מאותו צד שהוא הקבוץ המדיני הוצרכנו אל המשפטי׳
ההם לפי שבהם יושלם ישוב בני האדם וקבוצם המדיני׳

ואפשר לפרש שואותנו הוציא משם׳ הוא תשלום
הטענה הראשונה׳ כלומר שלא עשה כל מה
שעשה במצרים כדי להענש המצריים ברשעתם׳ כי אם
כדי להוציא אותנו משם׳ וכדי לתת לנו הארץ אשר נשבע
לאבותינו׳ ותהיה היציאה סבת העדות והמשפטים יחד׳
ואמנם לענין החקים אמר ויצונו יי׳ לעשות את כל החקים
האלה לאהבה את יי׳ אלדינו לטוב לנו כל הימי׳ לחיותנו כהיום
הזה׳ אין טעמם ידוע אצלנו אבל תועלתם הוא מבואר׳
שמביאי׳ האדם ליראת השי׳ ולטוב הנצחי המיוחס לנפש
ולאורך החיים הגשמיים ועליו אמר לחיותנו כהיום הזה׳
ולפי שיאמר הבן אם כל כך תועלת יש בענין החקים מה
לנו בשאר המצות מהעדות והמשפטים הלא יותר טוב הוא
לעשות החקים ולעזוב המצות׳ הנה מפני זה אמר וצדקה
תהיה לנו כי נשמור לעשות את כל המצוה הזאת לפני יי׳
אלדינו כאשר צונו רמז והעיד באמרו את כל המצוה הזאת
על העדות והחקים והמשפטים שבהם כללות המצות׳ כי
הצדקה תהיה לפני השי׳ כאשר נשמור את כל המצוה הזאת
בכל חלקיה העדות והחקים והמשפטים כאשר צוה אותם׳
וכלל בזה עוד שראוי שישמרו החקים מיראת הענש לפי
שגזרת מלך היא ואם לא יעשו אותם ישמידם מעל פני
האדמה׳ ועל זה אמר ליראה את יי׳ אלדינו וגם כן לתקות
השכר אם גשמי בעולם הזה׳ ואם רוחני בעולם הבא׳
ועליהם אמר לטוב לנו כל הימים לחיותינו כהיום הזה׳
ומלבד יראת הענש ותקות השכר ראוי ג״כ לשמור המצות
להיותם חקי׳ ומשפטי׳ צדיקי׳ שמפאת עצמם ראוי שישמרם
האדם׳ וזהו וצדקה תהיה לנו ר״ל צדקה ויושר תהיה לנו
באשר נשמור לעשות את כל המצות לפי שהם מצות טובות
מצד עצמם ויש בהם צדק ויושר רב׳ וכבר כתב הרב
המורה שצדקה יאמר על חק הדבר ומשפטו יככים לזה׳ חלק ג פרק יג
וזהו דרך אחר בפי׳ הפסוקים׳ הנה בזה גלה מרע״ה שבדבור
כבוד אב ואם מלבד מה שהבינו ממנו ישראל בשמעם אותו׳
הנה כבר נכללה בו עוד קבלת האבות וצרכה ותועלת׳ כמה
הוא׳ האמנם חז״ל בהגדה דרשו הפסוקים האלה כנגד הבן ת׳ פרש׳ י״ח דף
החכם כמו שאמרו חכם מה הוא אומר מה העדות והחקים ט עמוד ב ג
וגו׳ והנה הביאם לזה׳ ר״ל היות השאלה פרטית על ענין
הפסח בעבור מה שראו בענין התשובה׳ שהיא ואמרת
לבנך עבדים היינו לפרעה במצרים׳ האמנם איך דרש
החכם חקים ומשפטים על ענין הפסח הוא כפי מה שאומר׳
כי הוא ראה בענין הפסח דברי׳ שהם עדות׳ כמו ענין המצה
שהוא בעבור שלא הספיק בצקת אבותינו להחמיץ׳ וגם
ענין הפסח עצמו שהיה כנגד מזל טלה׳ שעשה בו השי׳
שפטי׳ וראה גם כן בענין הפסח דברי שהם חקי׳ מבלי טעם
נודע על מצות ומרורים יאכלוהו׳ ושלא יאכלו ממנו נא שמות י״ב׳ סס
ובשל מבושל במים׳ ולא יותירו ממנו עד בקר׳ ומצא סס
גם כן בענין הפסח משפטים כענין כל בן נכר לא יאכל בו׳ סס
תושב ושכיר לא יאכל בו׳ שהיה זה על פי המשפט׳ שמי סס
שלא נעשה לו הנס לא יאכל הפסח׳ וכן כל ערל לא יאכל סס
בו׳ ומפני זה ראו בהגדה שהיה בן חכם כיון שעשה חלוק
במצות הפסח וינתח אותה לנתחיה׳ ולפי הדרישה מאשר
צוה יי׳ אלדנו אתכם׳ גלה היותו חכם ירא אלדים וסר מרע׳
כיון שהודה היות המצוה האלדית מאת השי׳ ולא כמו שאמר
הבן הרשע מה העבודה הזאת לכם׳ שהנה כונתו היותה
העבודה כדור אנושי לא אלדי׳ אמנם הבן החכם הודה
שהיה כדור אלדי׳ אבל שאל על סבת חלוף המצוה והיתה
התשובה אם לענין העדות׳ עבדים היינו לפרעה במצרים׳
ואם לענין המשפטי׳ באמרו ואותנו הוציא משם׳ ר״ל אותנו
הוציא משם ולא לבן הנכר ולגר ולתושב הארץ ולערל ולכן
לא צוה הם היותם מאוכלי הפסח׳ ולענין החקי׳ אשר במצוה
הזאת השיבו ויצונו יי׳ לעשות את כל החקים האלה וכמו
שפירשתי׳ ולהיות החקים הדם מהעדות׳ והחקי׳ והמשפטי׳
נכללים במצות הפסח כלם׳ לכן אמר וצדקה תהיה לנו כי
נשמור לעשות את כל המצוה הזאת בלשון יחיד ר״ל מצות
הפסח׳ האמנם אמר המגיד אף אתה אמור לו כהלכות
הפסח׳ ר״ל אף מלבד אותה התשובה הנאמרת בפרש׳ אתה
אמור לו שאר ההלכות שיש בענין הפסח עד הדבר הקטן
שהוא אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן׳ ובזה הבן החכם
יבין וישכיל כי יש לאלוה מלין׳ ושיש במצוה ההיא כפלים
לתושיה ממה ששאל׳

כי יביאך יי׳ אלדיך וגו׳ עד לא מרבכם וכו׳

הפרשה החמשית הזאת באה כנגד החמשה דברות
שהיו בלוח השני ועניניה להגיד שעם היות
שישמעו באותם דבורים לא תרצח ולא תנאף ולא תגנוב
לא תענה ולא תחמוד׳ שאין ראוי שיחשב שאלו הדברים
כלם אסורים בשבעת העממים או מותרים בהם כלם כמות
זה כן מות זה׳ אינו כן׳ כי כאשר יביאך יי׳ אלדיך אל הארץ
ונשל מפניך את הגוים ההם לא תנהג בהם דבור לא תרצח
אבל בהפך׳ כי הכה תכה אותם׳ ולא תנהג ג״כ מנהג דבור
לא תגנוב׳ כדבר שבממון׳ אבל החרם תחרים אותם׳ ולא
תכרות להם ברית ולא תחנם׳ ר״ל לא תעשה עמהם חן וחסד
האמנם דבור לא תנאף שהוא הדבור השלישי ראוי לנו
להיות נוהג בהם׳ וזהו אמרו לא תתחתן בם בתך לא תתן
לבנו ובתו לא תקח לבנך׳ ונתן הסבה לזה למה לא תקח
בתו לבנו של ישראל׳ באמרו כי יסיר את בנך מאחרי׳
ר״ל כי ימשך הבן אחרי אמו ויסיר את לבו מאחרי׳
ואמנם כנגד הבת שלא יתן לבנו אמר ועברו אלדים אחרים
וכו׳ הנה אם כן אסר בהם כל מיני זנות וניאוף וכבר באו
המצות האלה בפרשת משפטים ובפרשת כי תשא׳ וגם שמות כ״ג׳ סס ל״ד
כאן צוה שלא יחמוד דבר מכל אשר להם כדי שלא יבא
ללוקחו לעצמו ויהיה כי אם כה תעשו להם מזבחות תתוצון
ומצבותם תשברון וגו׳ הנה אם כן לא תרצח׳ ולא תגנוב׳
אינם נוהגים בשבעה העממין׳ אבל לא תנאף ולא תחמוד
הם נוהגים בהם בחומרא רבה׳ וכל זה ממה שיגלה שמרה
שקבל מרע״ה׳ הוא אמתת התורה ועקרה׳ ובענין לא תענה
לא זכר

לא זכר כלל ולפי שהעדות שקר · הוא דבר רע מפאת עצמו
ואין ראוי לנהוג אותו לא עם האוהבים ולא עם האויבים ·
תלים קיט בסין של תמניא אפין וכמו שאמר המשורר שקר שנאתי ואתעבה · והתכונן
אמרו בפרשה הזאת כי יביאך יי׳ אלדיך אל הארץ אשר
אתה בא שמה לרשתה · ונשל גוים רבים · הנרצה לומר
שכיון שהאל ית׳ נתעצם כנגד האויבים ונתנם בידיהם · אין
ראוי שיכרתו להם ברית · ולא להשלים עמהם · כי האדון
או המלך בהתעצמו בעבור עברו לאיב את אויביו · אין ראוי
לעבר שישלים עם האויבים ההם מזולת רשות האדון והפצו׳
ולזה אמר לא תכרות להם ברית ולא תתחתן בם · כי אין
כבוד למנצח שיתחתן במנוצח · כי במקום שהיה משועבד
אליו · ישוב להיות כמוהו ב שווי ומעלה מצד החתון · וכבר
שמות כד באה המצוה הזאת בפרש׳ משפטים באמרו לא תכרות להם
פס ולאלדיהם ברית · לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי׳ ·
ונתן כאן הסבה למה לא יתחתן בהם באמרו כי עם קדוש
אתה לי׳ אלדיך ובך בחר יי׳ להיות לו לעם סגלה · ואין ראוי
שיתערב דם וזרע הקדש הנבחר בדם הנמאס ובזרע המקולל
ששלח השי׳ מארצו ·

הנה התבאר מזה כוונת חמשה הפרשיות האלה ושהם באור אל עשרת
הדברות אשר זכר · ולכן הביא מרע״ה במקום הזה עשרת הדברות
ואחריהם חמשה פרשיות האלה · כדי לגלות לישראל שמה שנמצו הם
מסכים עם מה ששמעם הוא עליו השלום · ושמצות התורה כלן כללן
בעשרת הדברות · וגם מה שיורה היותם אלו ואלו אלדיות כלם
מאת השי׳ · ולכן באה מצות היחוד בהיותה נכללת בדבור הראשון :
והותרו בזה הספקות כ״ד וכ״ה :

לא מרבכם מכל העמים וכו׳ עד סוף הפרשה׳

לפי שאמר שהם עם קדוש מהשי׳ ולכן אין ראוי
שיתחתנו באומות · ביאר אליהם עניין היותם
בחירי השי׳ ועם סגלתו באמרו לא מרבכם · ר״ל הלא ראיתם
הכר גדול ונפלא והוא שהשק השי׳ בכם · ומלת חשק
לא נאמרה כאן על האהבה כי אם על דבקות השכינה
שמות כז שהיא בישראל במשכן · והוא מלשון וחשוקיהם כסף שהוא
מלשון דבקות · ואמר שלא היה הדבקות ההוא והבחירה
אשר בחר בהם להיותם רבים וברוב עם הדרת מלך ·
כי הם המעט מכל העמים · כי עם היותם ככוכבי השמים
לרוב בפני עצמם ובערך הכתעפותם משבעים נפש בזמן
מועט · הנה בערך אל שאר העמים היו הם עם מועט · ואם
כן לא נתרבקה בהם השכינה בעבור זה כי אם מאהבת יי׳
אותם ר״ל מאהבה מוחלטת ומרצון פשוט שאהב אתכם ·
מלאכי א נמשך אותו הדבקות · ומסכי׳ לזה אמר הנביא אהבתי אתכם
אמר יי׳ ואמרתם במה אהבתנו הלא אח עשו ליעקב נאם יי׳
ואוהב את יעקב · ר״ל שבהיותם אחים יחידים שוים רצה
הקב״ה לאהוב ליעקב ולא לעשו והכר גם כן שלסבה אחרת
היה הדבוק והחשק והו שאמר ומשמרו את השבועה אשר
נשבע לאבותיכם שבעבור זה כלו · ר״ל בעבור האהב׳ ובעבו׳
השבועה הוציא יי׳ אתכם ביד חזקה ויפדך מבית עבדים · ר״ל
להיות לו לעם נחלה · ולפי שלא יחשבו שלאורך הזמן תם
זכות האבות ושלא יועיל להם עוד · אמר כי יי׳ אלדיך הוא
האלדים האל הנאמן שומר הברית והחסד לאוהביו ולשמרי
מצותיו לאלף דור · ר״ל אל תתמה איך הספיק זכות מהאבות
כל כך מהשנים עד באם לארץ · כי הנה השי׳ זה דרכו
להמשיך זכות האבות על הבנים לאלף דור וכל זה היה בתנאי
עצמי · והוא אם המקבלים יהיו אוהביו ושומרי מצותיו כי
אז יעמד להם זכות האבות הברית והחסד אשר נשבע להם

עד אלף דור · אמנם אם לא יהיו אוהביו ושומרי מצותיו כ״א
שונאיו יהיה הדבר בהפך · כי הוא משלם לשנאיו אל פניו
להאבידו ·

פס כפירושו **ואמנם** מה הוא ענין המרה הזאת · הנה פרש״י ומשלם
מגזרת תשלום וגמול · אמר שהקב״ה משלם
גמול טוב לשנאיו בחיידם בעולם הזה כדי להאבידם בעולם
הבא · ושלא יאחר הגמול הטוב לזה מלתת אותו אל שונאיו
פס כפכוק בחייהם בעולם הזה · והוו דרך אנקלוס · ולפי שיהיה לדבריו
כפל גדול בכתובים היה יותר ראוי לפרש הכתו׳ הראשון על
העולם הזה · והשני על העולם הבא · יאמר ומשלם לשנאיו
אל פניו · שיתן להם גמול טוב בעולם הזה על זכיותיהם כדי
להאבידם מן העולם הבא · כי שם ר״ל בעולם הנשמות לא
יאחר לשונאו אל פניו ישלם לו · ר״ל העונש כפי מעשיו לא
יאחר לשונאו · שלא יאחר לתת ענשו לרשע בעולם הבא ·
וכן זכרו רז״ל שזהו מדתו של הקב״ה שמי שרובו זכיות
ומיעוטו עונות נפרעים ממנו ממיעוט עבדות קלות שעשה
בעולם הזה כדי שימול שכרו משלם בעולם הבא · וכהפך
כשיהיה רובו עברו׳ ומיעוטו זכיות שמשלם אליו שכר מצות
קלות שעשה בעולם הזה בשביל להפרע ממנו משלם בעה״ב ·
קדושי׳ פק׳ ירו׳ כמו שביארו זה במסכת תעניות ובמסכת פאה · ובבראשית
פק דף י׳ י״ק רבה ובמקומות אחרים · אבל עם היות המורה כן אין ראוי
פק דף ל׳ שנחשוב שאליה כוון בכתובים האלה · לפי שבא הגמול הטוב
מזה העולם והענש הנפשיי שניהם בלשון אחד שוה ·
ויותר נכון שנפרש אל פניו הראשון כנוי להקב״ה · ואל פניו
השני כנוי לשונא · ושהפנים הראשונים הם מלשון השגחה
במדבר ג או כעס · והשניים הם מלשון חיים · כמו על פני אהרן
אביהם · ושלא ידברו שני הכתובים כי אם מהענש · יאמר
שהוא ית׳ שומר הברית והחסד לאוהביו ולשומרי מצותיו
לאלף דור · ואמנם לשונאיו משלם להם · ר״ל שהקב״ה מוסר
מגלת איכה ד אותם אל פניו והם פני הכעס אשר לו על דרך פני יי׳ חלקם ·
כי הקב״ה ימסור את שונאיו אל פני כעסו או אל פני השגחתו
להאביד אותם ואת כל אחד מהם מן העולם · וגם לא יאריך
אפו לשונא אבל במהרה לא יאחר ענשו · כי אל פניו ר״ל
בחייו של שונא ישלם לו · וכבר נוכל לומר אל פניו ישלם
לו · גם כן שיחזור להקב״ה · ר״ל שלא יאחר ולא יאריך אפו
השי׳ לשונא · אבל פני כעסו ית׳ או פני השגחתו אליו ושניהם
פירושים מתישבים בכתובים · אבל כבר יסופק עוד כי עינינו
הרואו׳ שהקב״ה ית׳ יאריך אפו לעוברי רצונו ולא ישלם להם
כפעלם והנה שונאי יי׳ עתקו גם גברו חיל יבלו ימיהם בטוב
ושנותם בנעימים · אבל זה איננו סותר למה שזכר הכתוב
ממדותיו של הקב״ה לפי שאין ספק שהמשפט והיושר של
הקב״ה כן יחייבהו לתת שכר טוב להולכים בתמים עד אלף
דור · ולהאביד אויב חרף יי׳ ושונאיו · וגם זה לא באריכות
אפים כי אם שקל מהרה ישוב גמולו בראשו · אבל פעמים
רבות הקב״ה מאריך אפו אל הרשעים לסבות אחרות כפי מה
שתראה הכמתו העליונה כדי לתת להם שכרם בזה העולם
בעד מיעוט זכיות שעשו ואין הקב״ה מקפח שכר כל בריה
ובריה כדבריהם ז״ל · ואם מפני שיצאו מהם אנשים צדיקים
ערכי פסחי׳ דף וטובים שלזה יאריך השי׳ להם אפו עם כל רשעתם · וכמו
ר׳ יאשיה עירונ שאמרו שהאריך הקב״ה לאחז כדי שיצא ממנו חזקיהו ·
ולאמנון כדי שיצא ממנו יאשיהו · ולשמעי בן גרא כדי
שיצא ממנו מרדכי · וכן יש סבות אחרות לשלות הרשעים
בעולם הזה וצרות הצדיקים ורעותיהם · אבל היושר הפשוט
האלדי מבלי הבטה לתכלית ובחינה אחרת היה כמו שאמר

ומשלם

ומשלם לשנאיו אל פניו להאבידו לא יאחר לשונאיו אל פניו
ישלם לו׳ וכבר זכרתי פעמים רבות ש׳אין לדפל׳א מאשר
יבאו הדברים פעמים בלשון רבים ופעמים בלשון יחיד
כמו שאמ׳ כאן ומשלם לשנאיו אל פניו להאבידו׳ כי הרבי׳
הם כלל אחד׳ והכלל איננו דבר אחר כ״א מקובץ מפרטים
רבים והנה הוליד מר״עה מכלל דבריו ושמרת את המצוה
ואת החקים ואת המשפטים אשר אנכי מצוך היום לעשות׳
באומר כיון שהקב״ה שומר הברית והחסד לאהביו ולשמרי׳
מצותיו לאלף דור׳ והוא גם כן משלם לשנאיו להאבידו
ראוי שאתה ישראל תשמור את המצוה ואת החקים ואת
המשפטים כדי שתהיה מאהבי הש׳ וחושבי שמו ושמרי
מצותיו׳ ושמר לך את הברית ואת החסד ולא תהיה מכלל
השונאים המוכנים לאבדון ומות״

זהו כלל הדברים והיתרו עם זה השאלות כו וכו:

ואחרי שפירשתי דברי הסדר הזה על מתכנתם
וגליתי צורך חמשה פרשיות האלה אשר
באו אחרי זכרון י׳ הדברות׳ הנה אנכי בא אליך במהדורא
בתרא׳ לתת בכללות הסדר הזה קשור נאות ונכבד בענינו
וצרוף אחר לחמש׳ הפרשיו׳ אשר זכרתי ועם זה הנה יתבארו
פסוקים מהפרשה באופנים אחרים׳ כי את זה לעמת זה
עשה האלדים ושבעי׳ פני׳ להתורה׳ ואלו ואלו דברי אלדים חיים״

ואומר שמר״עה התחיל להזהיר על שמירת המצות
באומרו ועתה ישראל שמע אל החקים ואל
המשפטים והזהירם שלא יוסיפו ולא יגרעו על מצות הש׳
כדי שיבאו ויירשו את הארץ שלא יקרה אלידם כמו שקרה
דברים א׳ לדור המרגלים שפעמים גרעו במצות הש׳ שאמר להם עלו
ורשו את הארץ ולא אבו לעלות׳ ופעמים הוסיפו ברצותם
שם להלהם עם האמרי כנגד מאמר הש׳׳ ומפני התוספת
והגרעון אשר עשו לכן לא נכנסו לארץ׳ ולכן כדי שהם
יבאו שמה לא יוסיפו ולא יגרעו לפי שהם מצות הש׳ ואינם
מפעל הסדר האנושי לשיהיה ביד האדם להוסיף או לגרוע
עליו׳ ולכן אמר ראה למדתי אתכם חקים ומשפטים כאשר
צוני יי׳ אלדי׳ ר״ל ראה והבן שלשה מיני הקדמות אמתיות״
האחת שאלה המצות החקים והמשפטים אשר אני מלמד
אתכם הם אלהיות כאשר צוני יי׳״

וההקדמה השנית שיש תועלת גדול בשמירתן׳ וש׳אין צורך
גדול אליהם בחכמה אחרת כי אם בחכמת התורה, ועל זה
אמר ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם וכו׳
וביאר שבאמצעות המצות יהיו אלדים קרובים אליהם ואם
לא ישמרו אותם מכלל הן אתה שומע לאו שיסתיר פניו
מהם ויעזבם ויאבדו מן הארץ״

וההקדמה השלשית היא שהחקים והמשפטים אשר אתם׳
הם צדיקים וישרים ואמתיים בעצמם׳ ועל זה אמר ומי גוי
גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים׳ ואחרי שביאר והניח
שלשה ההקדמות האלה זו אחר זו׳ בא להוכיח על אמתתם
ואליהם תחלק הסדר הזה׳ כלומר׳ כי הנה לבאר ההקדמה
הראשונה׳ ר״ל שהמצות הם אלדיות׳ הביא זכרון מתן תור׳
באמרו רק השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את
הדברים אשר ראו עיניך וגו׳ יום אשר עמדת לפני יי׳ אלדיך
בחורב וגו׳ ויגד לכם את בריתו וגו׳ ואותי צוה יי׳ בעת
ההיא ללמד אתכם וגו׳ והמשיך הדברים בביאור ההקדמה
הראשונה הזאת עד פרשת כי תוליד בני׳ ׳אחר כן בא לבאר
ההקדמה השנית מתועלת המצות בהיות הש׳ קרוב לכל
קוראיו אשר יקראוהו באמת׳ והביא לזה פרשת כי תוליד
בנים כו׳ אשר הכליתה לבאר עונש העוברים על המצות
ושכר השומרים אותם והשבים אל הש׳׳ כמו שאמר ושבת
עד יי׳ אלדיך ושמעת בקולו כי אל רחום יי׳ אלדיך ׳ר״ל שיתחברו
שלשה סבות לכפרתם׳ האחת רחמי הש׳ כי אל רחום יי׳
אלדיך׳ והשנית לפי שבסיני לקח אותך לו לעם ואיך ישוב
מזה ועליו אמר לא ירפך ולא יעזבך׳ ר״ל לא ירפך ולא
יעזבך אחרי שלקח אותך לו לעם׳ והשלישית מפני זכות
דאבות והוא אמרו ולא ישכח את ברית אבותיך אשר נשבע
להם וכן עד סוף הפרשה׳ ואמנם לבאר ההקדמה השלישית
ר״ל שמצות התורה והמשפטים הם צדיקים׳ הביא עשרת
הדברות להגיד שכלם נכוחים למבין וישרים למוצאי דעת׳
והתם הדברים באזהרה רבה על עשיית המצות ושמירתם
שהיא תולדת ההקדמות ההם׳

ולפי הפירוק מע כמו עול המכות יקיה כבתו כהכרת לחד מחמשה
דברים׳ לכן כא להזהיר עליהם נחמשה פרשיות רבופות כבלו לחרי
זכרון עשרת הדברות;

הסבה הראשונה היא׳ שיעזוב האדם מצות הש׳ ולא
ישמרם מתוך שנאה ומאוס שימאס בתורה
ובמצותיה׳ וכמו שאמר עד אנה ינאצוני העם הזה׳ ואמר במדבר יד
ויאמרו לאל סור ממנו ודעת דרכיך לא חפצנו׳ שהיו בועטי׳ איוב כא
במצות מפני המאוס והשנאה׳ עד שמפני זה אמר המשורר
מה אהבתי תורתך כל היום היא שיחתי׳ וכדי להסיר הסבה תהלים קיט כמש של
הזאת באה פרשת היחוד באמרו שמע ישראל יי׳ אלדינו וגו׳ תמניא אפין
ואהבת את יי׳ אלדיך וגו׳ וראוי שנסתכל עוד בשלשה שמות
שבאו בכתוב הזה׳ והם יי׳ אלדינו יי׳׳ ולמה נשנה שם בן
ארבע אותיות שנזכר שני פעמים׳ והנראה לי בו הוא׳
שאנחנו נבחין בשכלנו ודעתנו באלד ית׳ בג׳ בחינות״
האחד מצד עצמו ומהותו הנעלם והוא שם המפורש
הנקרא בדבריהם שם העצם הוא העצם האמתי
והנמצא המוהלט״

והבחינה השנית׳ היא׳ מצד המצאותו הדברים ומהוה
אותם ונותן להם החיים והמציאות׳ ועל שני השמות האלה
אמר דוד ברכי נפש את יי׳ וכל קרבי את שם קדשו׳ שהיא תהלים קג
הבחינה הראשונה׳ ואמר עוד ברכי נפשי את יי׳ ואל תשכחי שם
כל גמוליו כנגד הבחינה השנית״

והבחינה השלישית׳ היא׳ מצד הנעתו לגלגל
ולכל מה שבתוכו כי זהו תכלית היכולת והאילות׳ וכנגד
שלשת הבחינות האלה שנבחין בו ית׳ אמר יי׳ אלדינו יי׳׳
על דרך מה שאמר במדות יי׳ יי׳ אל׳ והודיענו שהוא אחד שמות לד
בכל אותם הבחינות׳ כי עם היות השמות והבחינות האלה
מתחלפים בשכלנו׳ הנה הנושא והענין אמתי אחד מכל
צד׳ ולזה תקנו לומר אחר זה ברוך שם כבוד מלכותו לעולם דברים רבה פרשת
ועד׳ כי שם הוא רמז לשם המפורש׳ וכבוד הוא רמז אל ואתחנן דף קנט ע״ב
בריאת העולם על דרך לכבודי בראתיו׳ והמלכות׳ הוא רמז ומקום שהבנו דף נו
אל הנעת הגלגל העליון׳ וכאלו יאמר׳ ברוך שם וכבוד ישעיה מג
ומלכותו לעולם ועד׳ האמנם הסירו הוא״ן ואמרו שם כבוד
מלכותו׳ להורות על האחדות ושלילת הרבוי׳ ולהיות הבחינו׳
האלה שלשה׳ צוה על האהבה אליו ית׳ בכל לבבך ובכל
נפשך ובכל מאדך׳ וצוה שיהיו לאות על היד׳ ולטטפת
בין העינים׳ ולמזוזות על השערים׳ כי להיות השם יתעלה
נותן המציאות והחיים׳ הנה היה ראוי שיאהבהו האדם בכל
לבבו שממנו תוצאות חיים׳ ויהיה סימנו לאות על ידו כנגד
הלב שהוא תחלת החיים׳ ולרמה על היות הש׳ מצד עצמו
נבדל מכל יחוס וערך לזולתו׳ אמר בכל נפשך שהנפש היא
נבדלת

נבדלת מן חנוף ובלתי מתערבת עמו׳ ולכן היו הטטפות על הראש ששם הכחות דנפשיות׳ וכנגד הנעת הגלגל שהוא פועל בזולתו חוץ ממנו׳ אמר ובכל מאדך׳ שהממונות הם דברים חצוניים לאדם׳ וכנגדם היו המזוזות בשערים שהם גם כן חוץ לאדם״

הנה כל זה סכיה כפר׳ הראשונ׳ הזאת לקיים את האדם על אהב׳ השם׳

והסבה השנית היא ש תביא אתדאר׳ לעזיבת המצות והיא השכחה עד שמפני זה היה דוד משבח
תלים קיט את עצמו׳ חבלי רשעי׳ עודוני תורתך לא שכחתי׳ והמגיד
דברים כו בהבאת הבכורי׳ היה אומ׳ לא עברתי ממצותיך ולא שכחתי
ולכן באה הפרשה השנית הזאת׳ השמר לך פן תשכח׳

והסבה השלישית לעזיבת המצות ובטולם׳ היא הספק והפקפוק בהם עד שלזה אמר דוד ע״ה
תלים קיט׳ שם׳ שם דרך שקר הסר ממני כו׳ דרך אמונה בחרתי כו׳ סעפים שנאתי ותורתך אהבתי לכן באה הפרש׳ השלישית לא תנסו את י׳׳ אלדיכם וכו׳ וצוה שישמרו את המצות ולא יפקפקו אחריהם כמו שכתוב שמור תשמרון את מצות י׳׳ אלדיכם״

ובכר יש סבה ד׳ גם כן לעזיבת המצות ובטולם׳ והוא כאשר יחשוב בן האדם שטוב להיות בן חורין מהמצות משיהיה משועבד ונכנע אליהם לפי שהחירות בעצמו הוא טוב מהעבדות׳ אבל כבר זכר החוקר שההכנע לתורות איננו עבדות׳ אבל הוא חרות׳ לפי שהם אמנם
שמות יט יישירו את אדם לשלמות נפשי׳ וכמו שאמר ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש כי בהיותם כהנים משרתי י׳׳ יהיו מלכים׳ וכנגד הסבה הרביעית הזאת באה הפרשה הרביעית משאלת הבן כשיכבדו עליו מצות התורה ויאמר מה העדות החקים והמשפטי׳ וצוה שתהיה תשובתו שיש על שמירת המצות ד׳ טענות וסבות גדולות״

הא׳ היא אמרו עבדים היינו לפרעה במצרי׳ ויוציאנו י׳׳ וכו׳ ר״ל איך נראה לך חק המצות עבדות ואמנם הוא בהפך׳ כי עבדים היינו לפרעה במצרים ויוציאנו י׳׳ משם כשנתן לנו המצות הא׳ והם אם כן חרות לא עבדות כי הש׳ הוציאנו מיד מלך קשה ואומה קשה׳ והסתיר השבע בעשותו אותות ומופתים בעדנו׳ ולא היה כלה כדי להעניש את המצרים ולהרע עמהם לשנאתו אותם׳ כי אם להטיב עמנו׳ והש״ ואותנו הוציא משם למען הביא אותנו אל הארץ אשר נשבע והיה סוף הדברים ויצונו י׳׳ לעשות את כל החקים האלה ואת המשפטים׳ שכאן השלימה את הטענה האחת׳ כאילו אמר ובהיות זה כן ראוי לנו שנשמור מצות הארון הזה שתהיה לנו עבודתו לשמחה לא לעול ועבדות״

והטענה הב׳ זכר׳ באמרו ליראה את י׳׳ אלדינו ר״ל וגם נעשה המצות מפני היראה ר״ל יראת העונש שלפי שאם לא נעשה אותם ישמידנו מעל פני האדמה״

והטענה הג׳ היא אמרו לטוב לנו כל הימי׳ לחיותנו כהיום הזה׳ ר״ל מלבד החיוב הראוי אשר עלינו כפי הטובות והחסדים שקבלנו מאתו ית׳ ומלבד יראת ענש הש׳ הנה יש עוד בזה תועלות עצומים בשכר הנצחי אשר לנפש שהוא לטוב לנו כל הימים בעולם הנשמות כמו שפירשו
ילק׳ ג פר׳ כז ופ׳ לא דרב המורה׳ בחיים נשמיי׳ והוא אמרו לחיותנו כהיום הזה״

והטענה הד׳ הוא אמרו וצדקה תהיה לנו׳ ר״ל שהמצות ראוי שיעשה אות׳ להיותם בצדק וביושר גמור והאדם ראוי שיבחר במעשה היושר והצדק מפאת עצמו גם שלא יקבל בו תועלת מה׳ ואמר שהצדק הוא כאשר נשמור לעשות את כל המצוה לפני י׳׳ אלדינו כאשר צונו ר״ל שיעשו אותה לשם מצוה ולא לתכלית אחר״ ולפי שיש עדיין סבה ה׳ לעזיבת המצות ובטולן׳ והיא חברת האנשים
תהילים לז הפושעים שמביאים את האדם לחטוא׳ וכמאמר המשורר
אבות פרק א אל תתחר במרעים׳ ואמר התנא הרחק משכן רע ואל תתחבר לרשע׳ לכן באה הפרשה ההיא החמשית כי יביאך י׳׳ אלדיך וגו׳ לא תכרות להם ברית״

הנה זה הואל גם כן דרך נאות ומתיישב בקשור הכתובים והפרשיות האלה זה עם זה׳ ועם זה נשלם פירוש הסדר הזה׃

נשלם סדר ואתחנן

והיה עקב

ואמנם הספקות אשר יפלו בדברי הסדר הזה כפי העיון הפשוט בכתובים ובמה שאמרו בהם המפרשים הלא המה עשרים ואחד״

הספק הראשון באמרו והיה עקב תשמעון את המשפטים האלה׳ והוא כי למה נתן השכר הגדול הזה אשר זכר בשמירת המשפטים ולא זכר דבר מהחקים והמצות׳ והנה בפסוק שלפניו אמר ושמרת את המצוה ואת החקים ואת המשפטים׳ והנה מהראוי היה שיתן השכר עליהם כלם׳ ויאמר והיה עקב תשמעון אותם או יפרט את המצוה ואת החקים ואת המשפטים׳ ורש״י כתב אם המצות הקלות שאדם דש
שם בפירושו בעקביו תשמרון ושמר ה׳ אלדיך לך׳ והרמב״ן ז״ל כתב שראה
בפירושו דף קל עמוד ג להזהיר במשפטים לפי שלא יהיה עם רב נזהר כלו במצות שלא יחטאו בהם כלל רק במשפטים יעמידו התורה כמו
דברים יג שנאמר בהם וכל ישראל ישמעו וייראו׳ ועוד כי רבו׳ ירחמו מלסקול האיש ולשרוף אותו בעשותו העברה׳ כאמרו
שם לא תחוס עינך עליו וכו׳ ואתה רואה כמה מהחולשא יש בטעמים האלה׳

הספק השני למה הרבה בשכר הזה ואהבך וברכך והרבך׳ ברוך תהיה מכל העמים׳ והסיר י׳׳ ממך כל חלי׳ וכל שאר הברכות שבאו בפרשה׳ ומצאנו פעמים אחרות ייעד בשכר בדברים מועטים׳ כמו שאמר
שמות טו במרה והיה אם שמוע תשמע וכו׳ והישר בעיניו תעשה והאזנת למצותיו ושמרת כל חקיו כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני י׳׳ רופאיך׳ הנה הרבה בתנאי׳ וקצר בזכרון השכר ההפך מה שעשה בכאן׳ שקצר בתנאי׳ באמרו והיה עקב תשמרון את המצות האלה והאריך בשכר כי שם יעדם בלבד מהרפוא׳ והבריאות שהיא אחת מהברכות שנזכרו כאן״

הספק השלישי באמרו ברוך תהיה מכל העמים שיראה מזה שהעמים יהיו מבורכים אלא שיתרבו ישראל יותר מהם בברכה והוא הפך מה שאמר מיד אחר זה ואכלת את כל העמים׳ גם כי היחס הזה יראה שאין לו צרך מישראל׳ ואם נאמר שיהיו ישראל מבורכים מפי העמים מה לנו בדברי הרשעי׳ וברכות העמים אויבי י׳׳

הספק הרביעי באמרו ואכלת את כל העמים כי הנה יראה מהמאמ׳ הזה׳ שהוא מצוה יצוה לישראל שיאכלו ויחרימו אותם ולא ירחמו עליהם׳ ולא יעבדו את אלהיהם

אלדיהם · ואם הדבר כן יקשה מאד למה הביא המצוה
הזאת בתוך השכר אשר ייעד אל שומרי המשפטים · והנה
המצוה הזאת כבר באה בפרשת ואתחנן · ותבא עוד אחרי דברים ז
זה בתחלת ראה אנכי · ומה ראה במקום הזה להביא המצוה שם יא
הזאת בלבד אחרי כל הספורים האלה ·

הספק החמשי למה התחיל בשכר המצות באמרו
והיה עקב תשמעון את המשפטי' וגו' ונעתק
מזה להבטיחם על ירושת הארץ בפרשת כי תאמר בלבבך
וחזר לענין המצות כבראשונה · בפרשת כל המצוה אשר
אנכי מצוך היום וגו' · וחזר להבטחת ירושת הארץ בפרשת
שמע ישראל אתה עובר היום את הירדן · ולמה באו
המאמרים האלה מעורבים זה בזה בהיותם נבדלים מעצמם ·
והיה ראוי יותר שיספר ויזהיר על ענין המצות יחד · ואחרי
כן על הבטחת ירושת הארץ כל דבר בפני עצמו · לא שיהיו
מבולבלים ומעורבים זה בזה ·

הספק הששי באמרו אחרי פסוק כל המצוה אשר
אנכי מצוך היום · וזכרת את כל הדרך אשר
הוליכך וגו' · וזה באמת נראה שאין ענין לו · גם כי תכלית
המאמר ההוא ורם לבבך ושכחת · וכבר הזהיר על זה עצמו
בסוף פרשת ואתחנן · באמרו כי יביאך יי' אלדיך אל הארץ שם ו
וגו' ערים גדולות וטובות אשר לא בנית ובתים מלאים כל שם
טוב אשר לא מלאת וגו' · השמר לך פן תשכח וגו' ומה לו שם
לשנותו כאן ·

הספק השביעי באמרו וידעת כי לא בצדקתך וכו' יי'
אלדיך נותן לך את הארץ הזאת · כי הנה המאמ'
הזה הוא כפול מבואר נ"כ לפי שלמעלה אמר לא בצדקתך
וביושר לבבך את בא לרשת את ארצם · ויש לו אם
כן לשנותו בעצמו באמרו וידעת כי לא בצדקתך יי' אלדיך
נותן לך את הארץ ·

הספק השמיני באמרו ויהי מקץ ארבעי' יום וארבעי'
לילה נתן אלי את שני לוחות האבנים לוחות
הברית · והנה דכתוב הזה כפול בלי ספק כי הנה למעלה
אמר בעלותי ההרה לקחת לוחות האבנים לוחות הברית
אשר כרת יי' עמכם · ואשב בהר ארבעים יום וארבעים
לילה לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי · ויתן יי' אלי את שני
לוחות האבנים לוחות הברית · ולמה אחר כך חזר לומ' שנית
ויהי מקץ ארבעים יום וארבעים לילה נתן יי' אלי וגומ' ·

הספק התשיעי באמרו בתוך ספור העגל · ובאהרן
התאנף יי' מאד להשמידו ואתפלל גם בעד
אהרן בעת ההיא · וחזר לענין העגל ואת חטאתכם אשר
עשיתם את העגל לקחתי וגו' · ואם היה שמת אהרן בענין
מי מריבה כמו שבא בפרשת חקת · איך זכר ענינו כאן במדבר כ
בתוך ספור העגל באמרו ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההיא ·
מורה שהועילה תפלתו להצילו מדמות בעת ההיא אבל לא
אחרי כן ·

הספק העשירי הוא · באמרו ובתבערה ובמסה
ובקברות התאוה · והוא כי אם היה מכפר
עונותם בענין העגל למה לא השלים כפורו · ואח"כ יזכור
עונות תבערה ומסה וקברות התאוה · והוא לא כן עשה כי
בתוך ספור העגל הכניס וזכר ענין תבערה ומסה וקברות
התאוה · וחזר אחר כך לספור העגל עצמו כמבואר בפרש' ·

הספק האחד עשר באמרו ובשלוח יי' אתכם מקדש
ברנע לאמר עלו ורשו את הארץ אשר נתתי
לכם · ותמרו את פי יי' וגו' · ויקשה למה זכר בכאן ענין
המרגלי' בקוצר גדול ובראשי דברי' כ"ש בהיות שכבר זכרו
באורך ודרהבת הספור בסדר אלה הדברים · דברים א
הספק הי"ב באמרו ואתפלל אל יי' וגו' · וזכר שהיה
זה אחרי ששרף את העגל והשליך את עפרו אל
הנחל · והנה כפי מה שנזכר בפרשת כי תשא התפלה הזאת שמות לב
עשאה מרע"ה בהר קודם שירד משם · ואחרי התפלה והירידה
היה מה שזכר מטחינת העגל והשלכת עפרו · ויקשה גם כן
למה ספר כאן שהתנפל לפני יי' אותם המ' יום · בהיות שכבר
זכרו למעלה · ויקשה עוד בעצם התפלה אמרו מבלתי יכלת
יי' ומשנאתו אותם כי יראה שהם מאמרים סותרים לפי
שבאמרו מבלתי יכולת יי' מורה שהיה רוצה להביאם ולא
יכול · ובאמרו ומשנאתו מורה שהיה יכול ולא רצה
משנאתו אות' · ויקשה נ"כ אמרו בסוף · והם עמך ונחלתך
שהוא מותר · לפי שכבר אמר למעלה בראש התפלה אל
תשחת עמך ונחלתך אשר פדית בגדלך אשר הוצאת
ממצרים ביד חזקה ·

הספק הי"ג באמרו בעת ההיא אמר יי' אלי פסל לך שני
לוחות אבני' כראשוני' · והוא כי מה טעם היה
בזכרו כאן קבלת הלוחות השניות והלא אין בהם דבר של
תוכחה · ומה לנו לדעת שעשה הארון וששם הלוחות בו
ויהיו שם כאשר צוה השי' · והנה יראה כל זה שאין לו צורך
בענין התוכחה כ"ש שאחר זה חזר לספר עמידתו בהר על
סליחת עון העגל וידוע שענין הלוחות היה באחרונה ·

הספק הי"ד באמרו ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן
מוסרה וגו' · ובזה מהקושי בה' פנים · ראשונ'
מה ענין זה לכאן כי אינו מספור העגל שהיינו בו · ושנית
איך אמ' שמבארות בני יעקן נסעו למוסרה · והלא ממוסרה
נסעו לבני יעקן שנאמר ויסעו ממוסרות ויחנו בבני יעקן ·
ושלישית אמרו שם מת אהרן והלא בהר ההר מת ולא
בבארות בני יעקן ולא במוסרה וח' מסעות היו ממוסרה להר
ההר וכמו שהעיר על כל זה רש"י · רביעית באמרו ויכהן בנו שם בפירושו
תחתיו כי אין זה מצורך הספור והתוכחה · הה' באמרו משם
נסעו הגדגדה מן הגדגדה יטבתה ארץ נחלי מים · ומה לנו
בהודעה הזאת שהיא היתה ארץ נחלי מים · וכבר יאות מה
שהשתדל רש"י להשיב על ג' מיני הקושי הראשונים כפי שם
הדרוש · ואין מספיק זה לענין הפשט · גם ראיתי דעת
הראב"ע שחשב לשים הפסוקים באמרי שקר כמו שכתב שם בפירושו
עליו הרמב"ן · וגם הרב הנחמני אמר דעתו כמסתפק כי בפירושו דף קל"א עמוד א
הוא הרגיש בחולשת דעתו · וראה שלא היה מספיק בהם
הספקות כמו שתראה מדבריו ·

הספק החמשה עשר באמרו בעת ההיא הבדיל יי' את
שבט הלוי כי מה ענין זה לכאן · ואיך זכרו
אחרי מות אהרן כי הנה הבדלת הלוים בימי אהרן היה לא
אחרי מותו · וגם לא הובדלו כי אם אחרי ענין העגל ימים
רבים ולמה זכר כאן בספור העגל וחזר לעמידתו בהר כמו
שאמר · ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים וגו' · ויאמר
יי' אלי קום למסע לפני העם · וידוע שכל זה היה קודם
הבדלת הלוים לא אחריה · ורש"י כתב שמוסב הוא לענין שם בפירושו
הראשון בעת ההיא בשנה הראשונה שיצאתם ממצרים ·
והוא דוחק גדול בכתובים כי לא הובדל עד השנה השנית ·

הספק הששה עשר הוא באמרו ואנכי עמדתי בהר
כימים הראשוני' ארבעים יום וארבעים לילה ·
ולמה חזר לזה אחרי שכבר זכר למעלה · וספר ענין העגל
והתפלה · ומה תועלת בהשנות הדברים ·

הספק

הספק השבעה עשר באמרו ׳ ועתה ישראל מה יי׳ אלדיך שואל מעמך כי אם ליראה׳ כי באמרו מה יי׳ אלדיך מורה על קוטן השאלה ומיעוטה׳ ובאמרו ליראה את יי׳ אלדיך ללכת בכל דרכיו ולאהבה אותו ולעבוד את יי׳ אלדיך בכל לבבך ובכל נפשך לשמור את מצות יי׳ ואת חקותיו׳ מורה היות השאלה גדולה ועצומה עד אין חקר׳ וכמו שאמרו החכמים ז״ל בענין היראה אטו יראה מילתא זוטרתי היא׳ והנה זה לפי שיצר לב האדם רע מנעוריו׳ וכמו שאמרו חכמי׳ ז״ל עלובה עיסה שהנחתו מעיד עליה שהיא רעה׳ עד שאמרו יצרו של אדם מתחדש עליו בכל יום שנא׳ רק רע כל היום׳ ומתגבר עליו בכל יום ומבקש המיתו׳ שנא׳ צופה רשע לצדיק ומבקש המיתו׳ ולכן יקשה אמרו מה יי׳ אלדיך שואל מעמך כי אם ליראה וגו׳׳ והחכמים ז״ל תירצו אין לגבי משה מילתא זוטרתי היא׳ משל לאדם שמבקשין ממנו כלי גדול ויש לו דומה עליו בכלי קטן׳ כלי קטן ואין לו דומה עליו ככלי גדול׳ אבל אין זה מספיק כי אין מדרך הבעל שכל שידמה שכל מה שיהיה נקל אצלו יהיה נקל אצל האנשים כלם׳ כי מי שהיו לו אלף ככרי זהב׳ האם ישאל למי שיש לו אוקיא ממנו שיתן לו ככר זהב אחד׳ ויאמר לו כי הוא דבר מועט כי הנה באמת לא מהכמה שאל על זה׳ כי קוטן השאלה וגדלה היא בערך הנשאל ואפשרותו לעשותה לא בערך השואל׳ וכבר השתדל הרב רבינו נסי׳ להמתיק זה המאמר במליצת דבריו וישובו ולא עלה בידו כמו שתראה מדבריו ובביאור הפרשה יתבאר זה עוד׳ והרמבן כתב שאמרו מה יי׳ אלדיך שואל מעמך נמשך אל טוב לך כלומר איננו שואל דבר ממך שיהיה לצרכו אלא לצרכך כטעם אם צדקת מה תתן לו׳ והטעם הזה׳ כבר העיר עליו רש״י באמרו לשמור את מצות יי׳ ואף זו לא לחנם אלא לטוב לכם שתקבלו שכר׳ אבל לפי דעתו לא היה ראוי שיפרט הכתו׳ ליראה ולאהבה ולשמור׳ והיה לו לומר בלבד מה יי׳ אלדיך שואל מעמך כ״א לטוב לך׳ וגם שיהיה הכלית דמאמר לטוב לך׳ לא תמנע מזה כבדות השאלה ביראת השם יתעלה ועבודתו ואהבתו שאינו מילתא זוטרתי׳ אף על פי שיהיה לטובתו שהוא דבקות האדם עם הנבדל לטובתו באלה החיים׳ עם כל זה הוא דבר קשה מאד׳ ואמנם דעת הרב רבינו נסים יבא בפירוש הפרשה״

פ׳ אין עומדי׳ דף לג ונדס פרק כ דף י׳ ומגילה פ״ג דף כה׳ בר״פ לד דף כח ע״א בראשית ו תהילים לז פרק אין עומדין דלעיל בדרש והיה עקב בפירושו דף קלז ע״ג איוב לה פס בפירושו

הספק השמנה עשר באמרו כי יי׳ אלריכם הוא אלדי האלדים ואדוני הארונים׳ והוא כי הכתוב הזה היה ראוי להיותו סמוך למה שאמר למעלה הן ליי׳ אלדיך השמים ושמי השמים׳ כי שניהם שוים בענין אחד ר״ל בספור גדולת הש׳ ומעלתו׳ ולמה הבדיל ביניהם בפסוק ומלתם את ערלת לבבכם וגם רק באבתיך חשק יי׳״

הספק התשעה עשר מה ענין מצות הגר אשר בא במקום הזה׳ באמרו ואהבתם את הגר כי גרי׳ היתם בארץ מצרים׳ והיא מצוה בלתי ראויה להזכירה בזה המקום׳ וזכר אחריו את יי׳ אלדיך תירא ושאר הדברים כלם שאינם מיוחסים לענין הגרים״

הספק העשרים העירו הר״ן׳ והוא באמרו וידעתם היום כי לא את בניכם אשר לא ראו וגו׳׳ ואת אותותיו ואת מעשיו וגו׳ ואשר עשה וגו׳׳ ואשר עשה לכם במדבר׳ ואשר עשה לדתן ולאבירם וגו׳׳ כי עיניכם הרואו׳ וגו׳׳ וענין הספק הוא שהיראה מהש׳ שני מינים׳ כמו שזכר הרב המורה׳ והם יראת העונש׳ ויראת המעלה׳ כי פעמים יהיה אדם ירא אלדים בשערו עונש הרשעים ופחדו שמא יענש גם הוא׳ והיראה הזאת שהיא שלא משמה כמו שאמרו רבותינו ז״ל בענין הפרושים׳ ואמנם יראת המעלה הוא כשישער האדם רוממות האל יתעלה ומעלתו ויירא מלפניו׳ וכנגד שני מיני היראה׳ אמר איוב כי פחד אלי אל ומשאתו לא אוכל׳ רצה לומר שהיה מפחד מעונשי הש׳ שהוא המין הראשון מהירא׳ והיה לו גם כן התבוננות ברוממותו והתנשאותו ולכן לא יוכל לעבור על דבריו׳ ויהוע שמה שאמר בפרשה מה יי׳ אלדיך שואל מעמך כי אם ליראת אין ראוי שיובן׳ כי אם ליראת המעלה׳ ולכן אמר ללכת בדרכיו ולאהבה אותו ולעבוד את יי׳ אלדיך בכל לבבך ובכל נפשך וגו׳ ולכן יקשה למה זכר משה רבינו ע״ה באלו הפסוקים מיני הפורעניות שהביא הש׳ על עוברי רצונו כי זה היה מביא אותם לירוא מלפניו יראת העונש לא יראת המעלה׳ ויותר היה ראוי שיאמר וידעתם היום כי לא את בניכם אשר לא ידעו ואשר לא ראו מעמד הר סיני ואת הקולות ואת הלפידים ואת קול השופר ואת ההר עשן׳ ועמוד אש וענן אשר הלך לפניכם ארבעים שנה׳ כי אלו הדברי׳ יישירו האדם אל אהבת הש׳ ויראתו האמיתית׳ לא שיזכירם אשר האביד את שנאיו׳ ומה שנפרע מעוברי רצונו׳ אשר הספורים האלה וכיוצא בהם יישירו את האדם לעבוד הש׳ מירא׳ העונש שלא לשמה לא מיראת המעלה והאהבה האמתית שהוא השלמות הגדול שאפשר תיגיע האדם אליו׳ ובפי׳ הפסוקים אודיעך דעת הר״ן בזה״

ויקרא פר׳ כו ובלבי פ׳ סיה קיו איוב לא

הספק האחד ועשרים במה שהזכיר בפרשת ואשר עשה לדתן ולאבירם בני אליאב׳ אשר פצתה הארמה את פיה ותבלע אותם ואת בתיהם וגו׳׳ ויש לתמוה מדוע זכר דתן ואבירם ולא זכר קרח שהיה עקר המחלוקת וגם על הספק הזה העיר הר״ן׳ ובביאור הפסוקים אזכיר דעתו״

והיה עקב תשמעון

עד׳ כי תאמר בלבבך

כפי סדר הדברים ואמתתם הכתובים האלה קשורים ונסמכים זה בזה עם מה שלמעלה מהם׳ ואם כי כדרו חז״ל התחלת הסדר הזה בזה המקום׳ הוא כדי שיתחיל בשכר המצות׳ ולפי שכלל כאן כל מיני הטובות ואחר כך יפרש בפרשיות אותם אחד אל אחד והיו אם כן הכתובים האלה ראש ויסוד לשאר הפרשיות הבאות אחריהם׳ וזה טעם היות פה התחלת הסדר הזה׳ ואמנם למה אמר משפטים ולא חקים ולא עדות׳ אחשוב אני בו אחד משני דברים״

לאנשי כנסת הגדול או כעלי הספרי

האחד הוא שהמשפטים הוא שם נאמר כולל ומיוחד׳ כי הנה הוא נאמר ביחוד פעמים על הדינין שבין אדם לחבירו׳ וכמו שיאמר אלה המשפטים אשר תשים לפניהם לא תטה משפט אביונך בריבו׳ ויאמר גם כן משפטים לכלל כל המצות התוריות אם שטעמם נודע ונגלה׳ ואם על המצות שטעמם נעלם הנקראים חקים׳ אם במה שבין אדם לחברו׳ ואם במה שבין אדם למקום׳ ועל זה המכוון הכללי בשם משפטים אמר דוד גרסה נפשי לתאבה

שמות כא שמות כג תהלים קיט כג׳ על תמניא אפי׳

תילים קיט כוז — להאבה אל משפטיך בכל עת׳ ואמר ואל תצל מפי דבר
מס כקית — אמת כי למשפטיך יחלתי׳ חצות לילה אקום להודות לך
מס כרים — על משפטי צדקך׳ רחמיך רבים יי׳ במשפטך חייני׳ וי״א
אמר זה על דיני קנסות והבלות׳ כי אם על דבר המצות
התוריות ויותר ויותר על הדברים שבין אדם למקום׳ כי
בהם הדבור היה יותר עצום בינו לבין אלדיו׳ ואמנם קראם
כלם בשם משפטים׳ להיותם משפט וצדק וכמו שאמר
דברים ד — אשר לו חקים ומשפטים צדיקים׳ והנה בכה
שאמר כאן והיה עקב תשמעון את המשפטים האלה׳ כוון
על כל המצות בכללותם כי הם כלם כפי עצמם עם היות
שבקצתם אין טעמם נודע אלינו כי כמו שאמר למעלה׳
מס ס — לאהביו ולשמרי מצותיו׳ וכללם כלם בשם מצות׳ ככה
אמר כאן משפטים עלידם כלם׳ והאות המורה כי לא כוון
הנה בשם משפטי׳ כי אם על כלל המצות׳ הוא אמרו והיה
עקב תשמעון את המשפטים האלה׳ כי הנה רמז באמרו
האלה על המצוה והחקים והמשפטים שזכר בכתוב למעלה׳
ועל כלם צוה השמיעה בראשונה כי הוא הקודם באמת ר״ל
הלמוד וידיעת המצות והבנתם׳ ואחר כך אמר ושמרתם
פ״ן מלוקי׳ דף ל״ג — כנגד מצות לא תעשה׳ כי כבר ידעת שהשמר פן ואל אינו
ככעס מקומות — אלא לא תעשה׳ ואמר ועשיתם הוא כנגד מצות עשה כי
בזה יוכללו המצות כלם׳ ואמר שבעקב זה ר״ל בעבור
זה או בשכרו׳ כי השכר הוא הבא באחרונה׳ כמו שהעקב
הוא אחרית הגוף ישמור להם הקב״ה את הברית ואת החסד
דברים ז — אשר נשבע לאבותיהם׳ כמו שאמר למעלה שומר
הברית והחסד לאהביו ולשמרי מצותיו לאלף דור׳ ואל
יקשה עליך איך יבא שכר המצות שישמור הש׳ את הברי׳
ואת החסד אשר נשבע לאבות בהיותו דבר מחוייב מצד
עצמו לקיים שבועתו׳ כי הנה היעודים האלדיים הם כלם
בתנאי או הכנת המקבלים׳ ואם ישראל יהיו ראוים מצד
עצמם במעשיהם יזכו להתקים בהם שבועת האבות׳ ואם
לא יהיו ראויים ומוכנים אליו לא התקים בהם השבועה ולא
יזכו אל יעודי האבות שהיו כלם כפי זה התנאי׳
ולכן אמר ושמר יי׳ אלדיך לך את הברית ואת החסד אשר
נשבע לאבתיך כי בקיום המצות יהיו ראויים ומוכני׳ לזכות׳
ולירש הברית והחסד ההוא לא באופן אחר׳ וכלל בזה גם
כן שהשבועה שנשבע הקב״ה לאברהם לא יזכו בה ישמעאל
ובני קטורה שהיו בניו כי אם יצחק וזרעו׳ ומה שנשבע
ליצחק לא יזכה בה עשו בנו כי אם יעקב וזרעו׳ באופן
שכל מה שנשבע הקב״ה לאבות ישמור אותו לישראל ולא
יתקים בשאר בניהם וזרעם׳ ועל דרך זה ראוי שיובן מה
נסגדת פסח — שאמ׳ רבותינו ז״ל ברוך שומר הבטחתו לישר׳ ר״ל ששמר
הבטחתו לתת אותה ולקימה בישראל ולא בשאר הזרע׳
מס כפירוסן — ואמנם אמרו ואהבך וברכך כתב הרא״בע׳ שהוא פירוש
הברית והחסד ואינו כן כי השכר שזכר בכאן לא נמצא
ביעוד האבות׳ אבל אמתת הענין הוא שהודיע אותם
שמלבד שישמור להם הברית והחסד שנשבע לאבות עוד
ייטיב להם טובות אחרות שיזכו אליהם מפאת עצמם לא
מפאת האבות׳ ורשם בזה שלשה מיני מהטבות׳
האחד הוא בתוספת הטובות החצוניות׳ ועל זה אמר
ואהבך וברכך והרבך׳ ר״ל מלבד שבועת האבות
עוד יאהב אותך הקב״ה מפאת עצמך ויברך אותך ברבוי
וגדול׳ אם בפרי בטנך הבנים והבנות׳ ואם בפרי אדמתך
דגנך ותירושך ויצהרך׳ וכן בענין המרעה שגר אלפיך
ועשתרות צאניך׳ ואמרו על האדמה אשר נשבע לאבתיך
להת לך׳ ענינו שהוא הקב״ה לא נשבע אל האבות כי אם
ירושת הארץ׳ ואמנם רבוי ושפע שאר הטובות לא נכללו
בשבועה׳ ולכן אמר שישמור הש׳ להם את הברית ואת
החסד שנשבע לאבותם שהיא ירושת הארץ׳ ועוד למעלה
מירושת הארץ שעליה נשבע לאבות יאהב ויברך וירבה
אותם וכל נכסיהם וזהו על האדמה אשר נשבע לאבותיך
ר״ל נוסף למעלה ממתנת האדמה כאשר נשבע לאבותיך
לתת לך׳ וכלל עוד שלא תהיה ברכתם בקיום המצות כי
אם בהיותם בארץ הנבחרת׳ אבל בהיותם בגלות ובקרב
האויבים אף שיקיימו המצות׳ לא יתברכו באותו השפע
וההפלגה כמו שהיה בהיותם בארץ לפי שהאדמה הנבחרת
היא מוכנת לקבל השפע והברכה הא לדית יותר מזולתה
ולפי שלא יאמרו שגם שאר האומות הם מבורכים בימי
הצלחותיהם ומושפעים ברבוי הטובות האלה הגשמיות׳
ובמה יודע איפה שהיה גם בזה לישראל יתרון על שאר
העמים׳ מפני זה אמר אליהם ברוך תהיה מכל העמים
בשני יתרונות׳
האחד ברבוי הברכה שתהיה מבורך ומושפע בשפע
גדול יותר מכל שאר העמים׳
והיתרון השני שלא יהיה בך עקר ועקרה ובבהמתך כמו
שימצא בשאר העמים כי ענינם הוא
דברים רבה דף ... עמוד ב — טבעי וענינך אלדי בדרך השגח׳ ובמדרש ברוך תהיה מכל
העמים אמר רבי חייא אין שבחה של מטרונא בשעה
שהיא מתברכת מקרובותיה אלא בשעה שמתברכת
מצרותיה׳ הנה עשו מ״ם מכל העמים מ״ם הפעל׳ שכל
העמים יודו בפיהם שישרא׳ הם מבורכי׳ כי תהיה השפעתם
כל כך עד שצריהם יודו ברב ברכתם׳ והיה זה על דרך
תהילים סז — מאמר המשורר יברכנו אלדים וייראו אותו כל אפסי ארץ׳
הנה כל זה אמר כנגד המין הראשון מהטובות שהם בדברי׳
הגשמיים אשר הם מחוץ לאדם׳
ואמנם המין השני מהשכר׳ אמר שיהיה
הוא בבריאות וברפואה ואמר על זה
והסיר יי׳ ממך כל חולי׳ ואמר בכל חולי לשון הסרה׳
ובמדוי מצרים לא ישימם בך׳ לפי שבאמרו כל חולי כוון
על החולאים הנהוגים שעל המעט ימלט האדם מהם׳
ולכן אמר בהם לשון הסרה שיסירם הש׳ מהם בהיות כל
אדם מעותד אליהם כפי המנהג הטבעי׳ אמנם מדוי מצרי׳
הרעים שאינם רגילים לבא על כל אדם והם מפעל האל
ואצבע אלדים להעניש בהם את הרשעים׳ אמר שלא
ישימם בם בהיותם אוהבי הש׳ ושומרי מצותיו׳ ולפי
שהמיתות המקריו׳ הם צריכו׳ בעולם שאם לא יבאו המגפות
ושאר המיתות לא תוכל האדמה להכיל ולסבול כל האנשים
הנולדים בה׳ לזה אמר ונתנם בכל שונאיך באופן שההכרת
ההוא ישלם בשנאיהם לא בהם׳ גם שבזה ישמחו כי יחזו
נקם וחם יגילו בהש׳׳ ואחר שזכר המין הזה השני מהשכר
זכר עוד המין השלישי והוא בענין הכבוד ונצוח האויבים
ועליו אמר ואכלת את כל העמים אשר יי׳ אלדיך נותן לך׳
ואין זה מצוה אבל יעוד ושכר טוב שיהיו ישראל כאריה
בבהמו׳ יער ככפיר בעדרי צאן שיאכל ויחריד את כל העמי׳
לא בחיל ולא בכח כי אם לפי שהשם אלדיהם נתנם להם׳
ולפי שהמנצחים במלחמות פעמים ירחמו על המנוצחים
ויחמלו עליהם ויחשבו זה למעלה גם לשלמות ומדה נכבדת
לכן הזהירם שלא יעשו כן ר״ל שלא יחוס עינם עליהם׳
וביאר ואמר שאין זה ללמדם מדת האכזריות חמה ושטף
אף

אף׳ כי אם לפי שלא יבאו לעבוד את אלדיהם כי בהיותם
חומלים עליהם יתערבו העמים עמהם וילמדו ממעשיהם
אשר זה יהיה לישראל למוקש ולכן ראוי שלא יחוס עינם
עליהם כדי שלא יבאו לעבוד את אלדיהם כי אותה החמלה
על הרשעים תהיה מוקש לישראל׳ וכמו שאמר לא ישבו [שמות כג]
בארצך פן יחטיאו אותך לי׳

ואמנם במה שאמר ואכלת את כל העמים׳ ראוי
שתרגיש מאד למה זכר הכתוב בזה לשון
אכילה׳ ואכלת את כל העמים׳ ובלעם גם כן אמר מסכים
לזה יאכל גוים צריו׳ יהושע וכלב אמרו ואתם אל תיראו את [במדבר כד׳ ושם יד]
עם הארץ כי לחמנו הם׳ועקר הענין הזה כי אנחנו נרא׳ בסדר
הבריאה וטבע המציאות שהדבר הפחות הוא מזון ומאכל
אל הנכבד׳ כמו שמבואר בצמחים שהם יזונו מהיסודות
בהתרכבם׳ והבעל חיי׳ הבלתי מדברים יזונו בעצם ובאמת
מהצמחים׳ וכמו שאמר הכתוב בביאור׳ ולכל חית השדה [בראשית א]
ולכל עוף השמים ולכל רומש על הארץ אשר בו נפש חיה
את כל ירק עשב לאכלה׳ ואמנם מה שנתן לנחש מן העפר
קללה תחשב לו׳ הנה אם כן היו היסודות מזון לצמחים
והצמחים לבעלי חיים׳ והבעלי חיים בלתי מדברים לאדם
ומה שראינו מבעלי חיים הטורפים זולתם וזנים מהם
והיו לברותלמו׳ הנה זה הוא לרוע מזגם והשחתת הטבעי׳
הנשארות להם מימי המבול׳ כי ע׳ ייעד לזמן המשיח וגר [ישעיה יא]
זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ וגו׳ או שיש למורף מעלה
צוריית על הנטרף מספקת אל שיהיה הנטרף מזונו׳ ואם
היא נעלמת ממנו לפי שהטבע חייב שיהיה הפחות מזון
לנכבד ומאכל אליו׳ ולפי שהאומה הישראלית נבדלת מבין
שאר האומות בסגלה והבדל גדול׳ עד שכבר היו במדרגה
עליונה טבעית על כללות המין׳תמצא ששם הכתוב מדרגת
האומות בערך ישראל כמדרגת מיני בעלי חיים בערך מין
האדם׳ וכמו שנאמר למין האדם ומוראכם וחתכם יהיה [בראשית ט]
על כל חית הארץ׳ כך אמר לישראל בערך אל האומות לא [יהושע א]
יתיצב איש בפניכם פחדכם ומוראכם יהיה על כל הארץ
אשר תדרכו בה׳ וכמו שנאמר למין האדם כל רמש אשר [בראשית ט]
הוא חי לכם יהיה לאכלה׳ ר״ל שיקחו מהם לצרכיהם ויחיו
מהם׳ ככה אמ׳ לישראל בדרך המשל׳ ואכלת את כל העמי׳
ויאכל גוים צריו׳ לא שיהיה זה בענין האכילה ממש לומר [במדבר כד]
שיאכלו אותם כי אם שיקחו את ממונם וארצותם ויחיו
מאשר להם׳כמו שבענין האכילה יהרוג האדם את הבעלי חיי׳
ויהנה אז מהם׳ ככה בענין האומות צוה לא תחיה כל נשמה [דברים כ]
ועם הריגתם יזכה לכל אשר להם ויהנה מממונם וארצם
וכבר העיר על הדמוי הנפלא הזה דוד המלך ע״ה בתחלת באו
לפני שאול בדברו על גלית הפלשתי אמר גם את הארי גם [שמואל יז]
את הדוב הכה עבדך והיה הפלשתי הערל הזה כאחד מהם כי
חרף מערכות אלדים חיים׳ ולכן היתה תלונת המשורר כי [תהלים עט]
אכל את יעקב ואת נוהו השמו׳ וכן אמרו אכלני הממני [ירמיה נא]
נבוכד נצר מלך בבל׳ כאלו אמר האכילה הראויה לעשות
ישראל באומות הנכבד בפחות ובנקלה עשו הם בו כאלו היה
ישראל מאכלם ולכן היה מהייעוד כל אוכליו יאשמו רעה [ירמיה ב]
תבא אליהם ר״ל לפי שאכלו הדבר הבלתי נאות למאכלם׳

הנה התבאר מזה ענין אמרו ואכלת כל העמים׳ ועם
מה שבארתי בפסוקים הנה הותרו הד׳ ספקות
הראשונים׳

אם הראשון במה שאמרתי שכוון באמרו והיה עקב
תשמעון את המשפטים על כלל המצות והעדות

והחקים והמשפטים׳

ואם השני שהרבה כאן בספור השכר לפי שהיו כבר
מושרשים בתורה ובמצות ולכן יהיה שכרם גדול
ורב׳ והענין בזה דומה לדרך הטבעי בענין הרפואות בנקיוני
הגופים וזה שהגוף הבלתי מוכן אל הבריאות הנה הוא ברפואו׳
רבות יקבל מעט מן התועלת׳ אמנם הגוף המוכן אל הבריאות
הוא בהפך כי יקבל תועלת רב ברפואות מעטות׳ ועל זה
הסדר קודם מתן תורה בהיותם במרה להיותם עדיין בלתי
מוכנים נאמר אם שמוע תשמע לקול יי׳ אלדיך והאזנת [שמות טו]
למצותיו ושמרת כל חקיו כל המחלה אשר שמתי במצרים
לא אשים עליך כי אני יי׳ רופאיך׳ הנה שהיו התרופות
רבות וחזקות והתועלת מועט והוא שישמרם מחולי מיוחד׳
אמנם אחר מתן תורה נאמר ועבדתם את יי׳ אלדיכם וברך [שמות כג]
את לחמך ואת מימיך והסרותי מחלה מקרבך׳ לא תהיה [שם]
משכלה ועקרה בארצך את מספר ימיך אמלא׳ את אימתי [שם]
אשלח לפניך׳ הנה היו תועלות רבות בתרופה אחת׳ אבל
להיותם אז קרוב למתן תורה ועדיין לא הורגלו כל כך׳ אמר
בלבד ועבדתם את יי׳ אלדיכם׳ אבל עכשו שכבר התמידו
בלמוד התורה זה ארבעים שנה׳ כבר הוכנו הכנה שלמה
ולכן היו התועלות הנמשכים ממנה תועלות גדולים וטובים
בכל שלשה מיני השכר אשר זכרתי׳

ואם הספק השלישי כמו שפירשתי ברוך תהיה מכל
העמים שברכותם הגשמיות יתרבו יותר ממה שהיו
בעמים בימי הצלחותיהם׳

ואם הספק הרביעי כמו שפירשתי ואכלת את כל העמי׳
שהוא יעוד הנצחון והגבורות על האויבים להיותו
מין ממיני השכר ולא בא במקום הזה לשם מצוה׳

זהו הדרך הראשון בפירוש הפסוקים האלה:

והדרך השני מהפירוש אשר ראיתי בהם׳ הוא׳
שבעבור שאמר הכתוב למעלה ושמרת את
המצוה ואת החקים ואת המשפטים כו׳ חשש משה רבינו
ע״ה שמא יספקו ישראל בענין המשפטים׳ ויאמרו בלבבם
הנה המצות והחקי׳ שהם בדברי׳ שבין אדם למקום ועבודת
הגבוה הנה מה טוב ומה נעים שיהיה השם יתעלה מניחם
והיה שכרם הרבה מאד כפי מעלת הנושא׳ אבל המשפטי׳
שבין אדם לחברו בדיני ממונות וגזלות וקנסות וחבלות
ודומיהם׳ מה צורך לנו להיותם אלדיים׳ כי הנה לכל עם
ועם בארצותם לגויהם יש משפטים ונמוסים אנושיים
אשר יעשה אותם האדם וחי בהם׳ וגם אנחנו נעשה כן
נמוסים ותורות מונחות כפי הסברה המיושרת ומה תועלת
בהם בהיות המשפטים אשר לנו אלדיים מסודרים ממנו
ית׳ ומה המעלה שיש במשפטים האלה בהיות נושאו
המיוחד פרטי קניני האדם משור עד חמור עד שלמה׳
ובכלל כל הדברי׳ בנפלם תחת דמיונות בני האדם וחמדתם׳
אמר הכתוב אך הבל יהמיון יצבור ולא ידע מי אוספם׳ [תהלים לט]
ולמה אם כן נעשה יקר וגדולה למשפטים האלה באמרו ואלה
המשפטים אשר תשים לפניהם׳ ואמרו רבותינו ז״ל ולא [שמות כי המגרש דן]
לפני גוים ולא לפני הדיוטות׳ ואמר המשורר כי יי׳ אוהב [פו׳ תהלים לז]
משפט׳ ואמר מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל [שם קמז]
לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום הללויה׳
הנה להתיר הספק הזה בא משה רבינו ע״ה להודיע לישראל
מעלת המשפטים האלדיים על המשפטים הנמוסיים לא
לבד בבחינת הצדק האמיתי אשר בהם׳ כי אם מפאת התועלת
ר״ל בהיות המשפטים הנמוסיים תועלתם לבד תקון הסדור
המדיני

המדיני ושכל העם איש על מקומו יבא בשלום׳ אבל לא
ימשך מהם תועלת ושכר עליון על צד ההשגח׳ לא לכללות
האומה הנשפטת בהן ולא לפרטים הנשפטים בכל אחד
מהם׳ כי הנה לא ירד המטר בעתו ולא יתברכו העם בברכו׳
העליונות מצאת הדת הנמוסית ומשפטיה׳ אמנם
המשפטים התוריים להיותם אלהיים ימשך אחרידם שכר
עליון ותועלת עצום על צד הגמול לא בטבע כי אם ברצון
המסדר אותם יתעלה׳ ועל זה אמר המשורר משפטי יי׳ (תילים יט)
אמת צדקו יחדו וגו׳ הנחמדים מזהב ומפז רב ומתוקים (שם)
וגומ׳ גם עבדך נזהר בהם בשמרם עקב רב׳ ר״ל כי (שם)
מלבד התועלת הנמשך מהמשפטים האלהיי מצאת הצדק
האמתי אשר בהם׳ עוד ימצא בהם שכר עליון אלהי לא
טבעי והוא העקב רב שזכר ועל זה נאמר כאן והיה עקב
תשמעון את המשפטים האלה ושמרתם ועשיתם אותם
ושמר יי׳ אלהיך לך את הברית ואת החסד וגו׳ ואהבך
וברכך והרבך וגו׳ ברוך תהיה מכל העמים לא יהיה בך
עקר ועקרה ובבהמתך׳ והסיר יי׳ ממך כל חולי וכו׳ האם
אפשר שימשכו הדברים הנפלאים האלה מצאת המשפטים
בטבע או מצאת עצם הנמוס אם לא בהיותם אלהיים שרצה
הקב״ה לזכות את ישראל והרבה להם משפטים לא לבד
להתמיד ישובם כי אם כדי שבעבורם יזכו לעקב רב׳
ויהיה שכרם הרבה מאד׳

ולזה לא זכר כאן עדות ומצות ולא חקים כי אם המשפטים בלבד:

כי תאמר בלבבך רבים הגוים וגומ׳ עד כל המצוה׳

לפי שהשכר שלשה מינים מהשכר מין רבוי הטובות
הגשמיות ומין הבריאות והרפואה התמידית ומין
הכבוד בנצחון האויבים׳ רצה לסלק הספק אשר קרה בכל
אחד מאלה׳ והתחיל במאן הסמיך ליה שהוא נצחון
האויבים׳ באמרו אם תסתפק במה שאמרתי לך ואכלת
את כל העמים׳ ותאמר כנגד זה רבים הגוים
האלה ממני איכה אוכל להוריש׳ כמו שיעדתני׳ הנה
על זה הנני מזהירך שלא תירא מהם וזכור תזכור את כל
אשר עשה יי׳ אלהיך לפרעה ולמצרים כו׳ כן יעשה יי׳ אלהיך
לכל העמי׳ אשר אתה ירא מפניה׳ האמנם ראוי שתדע שלא
יפול תחת המצוה שלא יירא האדם ולא יפחד׳ כי האדם
בהיותו ירא מן האויבים הבאים עליו שיצוהו ויזהירהו שלא
יירא ולא יחת׳ אין ספק שלא תסור היראה ההיא מלבו
לפי שהיראה אינה פעל בחריי׳ כ״א דבר נמשך מהשערת
חולשת האד׳ וגבורת אויביו וחוזקם ואז יירא מהם כי ישפוט
אז בלבו שיתגברו עליו כפי חוזקם וחולשתו׳ והמשפט הזה
אי אפשר שתסור מדעתו׳ לא על ידי מצות׳ ולא על ידי
אזהרה׳ או תחנונים בעוד שהסבה קיימת׳ שהוא חוזק
האויב׳ וחולשת האחר הירא׳ ומפני זה ישותף תמיד עם
היראה דבר שהאדם יכול עליו בבחירתו והיא הזכירה, כי
בשיזכור הירא שיש לו עוזר על אויביו ויתן אל לבו שכבר
בעמים רבות באו עליו ולא עשו לו מאומה רע׳ אבל
נוצחו ונאבדו מני ארץ׳ הזכירה ההיא תסיר היראה מלבו
כי היא תסיר השערת חוזק האויב במה שיזכור ממה שכבר
קרה לו וישפט שהוא חזק׳ ותסיר השערת חולשת הירא
במו שיזכור שיש לו עוזר אחד גדול מהאויבים וכפי אותו
העוזר אשר לו אין לו חולשה כי אם חוזק׳ וכמאמ׳ הנביא
(מלכים ב ו) אלישע לנערו להסיר ממנו הפחד׳ רבים אשר אתנו מאשר
אותם׳ ולכן אמר כאן לא תירא מהם זכור תזכור את אשר
עשה יי׳ אלהיך לפרעה ולכל מצרים׳ ר״ל שהיו גם כן רבים
מכם׳ וזה לא בדרך מלחמה ובגבור׳ אנושית בכחכם כי אם
בדרך פלא על ידי המסות הגדולות אשר ראו עיניך שמה
האותות והמופתים׳ ולפי שבנפלאות יובחנו ג׳ בחינות׳
בחינת זכותם ר״ל היותם שלא בדרך הטבעי׳ ובחינת אמות
ר״ל שהם יוכיחו הדבר ההוא אשר באו עליו לאמתו׳ ובחינת
יכולת פועלם׳ ר״ל שיורו יכולת הפועל אות׳ בשנותו הטבע׳
ברצונו׳ לכן אמר שמות המורים על הבחינות האלה כי
באמרו המסות הגדולות רמז לבחינה הראשונה מהיותם
דברים נפלאים נסיים׳ לכן אמר בזה גדולות׳ ובאמרו
האותות והמופתים רמז אל הבחינה השנית׳ מהיות הנסים
ההם אות ומופת לחייב ולהוכיח אמו׳ דברי הנביא בשם הא׳
ית׳׳ ובאמרו היד החזקה והזרוע הנטויה׳ רמז לבחינה
השלישית מיכולת הפועל וידו החזקה ושעוד ידו נטויה
לעש׳ יותר ויות׳ מזה אם ירצה׳ כי בדברים ההם הוציאך יי׳
אלהיך ממצרים לא בכחך ולא בגבורתך וכן יעשה גם כן
עתה לכל העמים אשר אתה ירא מפניהם׳ ועם הזכירה
הזאת ממה שעבר במצרי׳ לא תירא ולא תחת ממה שיקרה
(תהילים כז) לך בעתיד עם העמים האלה וכמאמ׳ המשורר יי׳ אורי וישעי
ממי אירא יי׳ מעוז חיי ממי אפחד׳ ומה טוב מאמר
(בכבר קנת הלבנות) החסיד שאמר הבטחון הגמור מהיראה הוא היראה׳ ר״ל
כי בהתחזק האדם ביראת הש׳ ושמור מצותיו לא ייראה
מהעמים לפי שתמיד חונה מלאך יי׳ סביב ליראיו ויחלצם
ומי יחוש לחוזק אלף אויבים אם ימצאו סביבו אלף אלפים
גבורי כח לעזרו׳ והנה הש׳ בהיות האדם ירא מלפניו
ממכון שבתו ישגיח עליו׳ ואז לא יירא מהאויבים כי כלם
לאפס ותוהו נחשבו לו׳ וכמאמר משה רבינו עליו השלום
(דברים לא) אל תיראו ועל תערצו מפניהם כי יי׳ אלהיך עמך לא ירפך
ולא יעזבך׳ ולפי שהבטיחם עתה שלא ייראו מרוב האומו׳
הודיעם כי עוד לאלה שלוחי השגחתו להלחם בם׳ כמו
הצרעה שיאבד הנשארים והנותרים מפניהם׳ ובזה ידעו
שלא בכחם יירשו ארץ׳ כי גם שלא בפניהם תהיה המלחמ׳
בעמים על ידי הצרעה׳ והם הדברים לא תערוץ מפניהם
כי יי׳ אלהיך בקרבך אל גדול ונורא׳ ורב הוא אשר אתנו
מאשר אותם׳ ואם היית ירא היה זה קלון לאל הגדול הגבור
והנורא אשר בתוככם׳ כי יראה שלא בטחתם בישועתו׳
ולכן אין ראוי שתערצו מפניהם׳

האמנם לפי שלא יחשבו שלהיות הלוחם בעמים
הוא הא׳ הגדול הגבור והנורא בכחו׳ יתחייב
שבמעט הזמן יחריב העמים כלם כי הוא כבעלת יחס הזמן
אל הזמן׳ כיחס דכח הפעל אל הכח הפועל׳ ובהיות הש׳
כחו בלתי בעל תכלית בחוזק׳ תהיה פעולתו גם בזולת
זמן׳ לזה הודיעם שהש׳ יאבד הגוים ההם מעט מעט לא
מפני שתתשש כחו׳ כי אם מפני שכן צריך מטובתם פן
תרבה עליהם חית השדה ויזיקו אליהם כשלא יגיעו זכיותיה׳
(איוב ה׳ תילים נ) לשיעור שנאמר וחית השדה השלמה לך׳ ועל שחל ופתן
(שם בפירוש) תדרוך תרמוס כפיר ותנין׳ כמו שכתב רש״י׳ ולפי שאם יי׳
ילחם להם והם לא יעשו דבר במלחמה לא יקנו בזה הנצחון
ושם הגבורה מבלי כננה ולא חזק כלל׳ וזה שאמר ונתנם
יי׳ אלהיך בידיך׳ והמם מהומה גדולה עד השמדם׳ וזכר
שיהיה כבודם בנצחון כל כך עד שילכדו מלכי העמי׳ שעל
המעט יתפשו המלכים במלחמות׳ אבל יהיה זה מיד יי׳
וזהו ונתן מלכיהם בידיך שהוא יתעלה יעשה מלחמה כענין

הצר

הצד ציד שהוא יקח העופות וישים אותם חיים ביד אשתו או בניו ההולכים עמו לראות הציד · והודיעם שבזה ישרא׳ יקנו כל כך שם וגבורה והתפארת וההוד · עד שהם יאבדו את שם אותם המלכ׳ מתחת השמ׳ ר״ל ששם הגבורה שהיה להם מקודם יאבדו אותו בנצחם אותם ואם עמים אחרים ומלכיות אחרות יבאו לעזרם יהיו לא לעזור ולא להועיל כי לא יתיצב איש בפניהם עד השמידו אותם · ולפי שנצחון הגוים במלחמותם פעמים היו מיחסים אותו לגבורתם בעצמם · ופעמים לשכיר׳ הבאים מחוץ לעזרם כענין מה (ירמיה מו) שאמר הנביא · כשכיר מצרים ופעמים לשפע אלהיהם · זכר מרעה שלא תועיל לעמים גבורתם · והו ותאבדת את שמם וגם לא עוזריהם והו לא יתיצב איש בפניך וגם לא שפע אלהיהם ועל זה אמר פסילי אלהיהם תשרפון באש ר״ל שלא יועילו להם וגם לעצמם לא יועילו כי אתה תשרוף אותם באש · ואמנם אמרו לא תחמוד כסף וזהב עליהם ולקחת לך (כפירוש׳ דף קלה עמוד ד) פי׳ הרמב״ן שיחסר שם מלת אשר · כלומר לא תחמוד כסף וזהב אשר עליהם · והוא דחוק · ופי׳ הוא בו שאחרי שאסר הע״ז אסר כל תשמישיה והנויין שעליה · ומאשר אמר אחר זה לא תביא תועבה אל ביתך שנאמר על זה · ויהיה אם כן (עס כפירוש׳) מותר בפסוק ההוא · וראיתי יותר נכון פי׳ הרב ראב״ע שכתב בריש מלין · או תקח ממון לעזבם · ויהיה פי׳ הכתוב לפי דעתו שלא יקח כסף וזהב על הפסילים · ר״ל לעזבם כדי שלא לשרפם · אבל ישרפם עכ״פ אע״פ שיתנו האומות כסף וזהב בעדם כדי שיניחום · לפי שזה יהיה לו למוקש והו׳ שבהצליח יי׳ דרכו יחשוב שבזכו׳ מה שחמל על הפסיל׳ נתברך ביתו וקניניו · וגם יהיה לו עון באותו כסף וזהב שיתנו לו על הפסילים · ר״ל בעד הפסילים בהביאו אותו לביתו כי יחרים יי׳ את כל אשר לו בעבור זה · ולכן הזהיר מהעצה הישרה שקץ תשקצנו ותעב תתעבנו כי חרם הוא ·

הנה אמר כל זה כשהסיר הספק ממין השכר בנצחון האויבים :

כל המצוה אשר אנכי מצוך וכו׳ עד שמע ישראל אתה עובר

כבר הסכימו כל המפרשים כלם והוא האמת בעצמו שאמר כאן כל המצוה על כלל המצות עשה (עס כפירוש׳) ולא תעשה שבאו בתורה · וכתב הרב ראב״ע אם רציתם (כפירוש׳ דף קלה עמוד ד) לשמור את המצות למען תחיון זכרו את הדרך · והרמב״ן כתב אע״פ שהזהרתי אתכם במשפטים גם כל המצות תשמרון לעשות כי בעשייתן תחיו ורביתם וכו׳ · וזכרת את כל הדרך אמר כי תוכל לדעת שיש בעשיית המצוה טובה שלמה ולא יהיה צדיק נעזב ומבקש לחם · כי הש׳ פרנס אותך במדבר וכו׳ · אך אמנם ראוי שנדע למה אמ׳ כל המצו׳ בלשון יחיד אם היה הכונה על כל המצות · ואמר שידוע הוא לחכמים שהדבר השלם אינו אלא אחד עד כי האחד והשלם יאמר בהרדפה · ואמנם קבוץ הדברים המשלימים יקרא אחד · וכן הענין בתורה האלהית שאין קבוץ מצותיה רק תשלום וגמר דבר שכל מצוה ומצוה כאבר אחר מאברי האדם השלם וכלם יחד הוא המקובץ האחד והשלם ולזה נקראת תורת יי׳ תמימה משיבת נפש · (תהלים יט) והיו מספר מצותיה רמ״ח כמספר אברי האדם שכלם משלימים אחדותו · ואזהרותיה שס״ה כימות השנה בקיבוצן יחד הוא שנה אחת תמימה · ולזה אמר תורה אחת יהיה לכם לפי שהמצות כלם הן משותפות יחד ע״ד מה שאמ׳ החכם בספר (מורה ח״ג פ׳ ה מאמר ג׳ ומאמר ה פר׳ ט) המדות שהמעלות כלן הם משותפות ומתאחדות במעלה והתכונה והיה העם הנבחר גוי אחד · והאלוה אחד · והמצוה אחת בכללותה ושלמותה · ועל כן משה אדונינו פעם יקרא המצות התוריות משפטים · בבחינת עצמם שהם דבים ובבחינת הצדק והיושר אשר בהם כמו שזכרתי · ופעמים יקראם כלם בשם יחיד מצוה ולהורות על אחדותה כפי המצוה יתעלה · וכנוי המצוה והשתתפותה בעצמה · וענין הפרשה הוא שאחר שזכר השלשה מינים מהשכר בפרשת והיה עקב · והסיר הספק אשר יקרה במין השלישי מנצחון האויבים בפרשת כי תאמר בלבבך כמו שפירשתי · בא בפרשה הזאת להסיר גם כן כל ספק משני מיני השכר אשר זכר · והם הבריאות והחיים הגופיים ורבוי ההצלחות הגשמיות · ועל שניהם אמר כל המצוה אשר אנכי מצוך היום תשמרון לעשות למען תחיון ורביתם ובאתם וירשתם · כי כמו שאמר בתחלת הדברים והיה עקב תשמעון כו׳ ככה אמר כאן אם תשמרו לעשות כל המצוה אשר אנכי מצוה אתכם · תדעו באמת שתזכו לשכר הבריאות והחיים והוא אמרו למען תחיון · כי החיים יאמרו גם כן על הבריאות כמו בשר חי · ע״ד חיותכם · (ויקרא יג יהושע) ותזכו גם כן למין האחר מהשכר שהוא מרבוי הטובות אשר נדרתי מפאת עצמכם · וירושת הארץ מפאת אבותיכם · והוא ורביתם ובאתם וירשת׳ את הארץ אשר נשבע יי׳ לאבותיכם · ואם תאמרו אם אנו מתעסקי׳ תמיד בתורה הנה היא מתשת כוחו של אדם · ולא נהיה בריאים וטובים · גם כי מה נאכל ומה נשתה · ומה נספק צרכנו אם היה כל התעסקותינו בתורת האלהים ושמירת המצות · הנה להשיב לענין החיים והבריאות אמר וזכרת את כל הדרך · ר״ל זכור נא את אשר התענית ארבעים שנה במדבר מקום נחש שרף ועקרב וצמאון לא מקום זרע ותאנה וגפן ורמון · אשר היתה כל ההליכה הרבה ההיא במדבר לשלשה תכליות · האחד למען ענותך · רוצה לומר שביציאתך ממצרים היה לך זדון הרבה · כמו שנראה מהדברים שהיתם מדברים ביי׳ ובמשה · ולכן למען ענותך ולמול לבבם הערל הוצרכה ההליכה ההיא במדבר · והתכלית השני לנסותך רוצה לומר להרגיל אותך כי היית מלומד בחומר ובלבנים ולא נסיתם לסבול העמל והצער והוצרכתם ללכת במדבר לקחת ההרגל והנסיון · והתכלית השלישי הוא · לדעת אשר בלבבך התשמור מצותיו אם לא · ואין פירוש שיעשה זה השם ית׳ בעבור שנדע כונתם כי אין נסתר לפני כסא כבודו · גם אין ראוי לפרש לדעת ולהודיע את האנשים כמו שפירש (חלק ג פרק כד שמות כ) הרב המורה · אבל תהיה למד לדעת למ״ד הסבה · כמו לבעבור נסות אתכם בא האלהים · אמר הנה עשה השם יתעלה הליכתכם במדבר ארבעים שנה בעבור שהוא היה יודע את אשר בלבבך התשמור במצותיו אם לא ר״ל שידע רוע תכונתך ושלא תשמור המצות בארץ ולזה הביאך במדבר עד תום כל הדור ההוא · כי עשה בהם הנסיון אשר (שופטים ז) צוה לגדעון שיעשה לאנשיו באופן שלא יבאו לארץ כי אם הטובים והישרים בלבותם והמעותדים לשמור המצות וזהו לדעת את אשר בלבבך התשמור מצותיו · כלומר לפי שהיה יודע את אשר בלבבך התשמור מצותיו והיה יודע שלא תשמור אותם ודבר זה נסתר באמרו התשמור מצותיו אם לא מפני כבודם של ישראל · כן ראוי שיובן אמרו בכאן למען ענותך לנסותך לדעת אשר בלבבך · אמנם מה שאמר אחרי זה המאכילך מן במדבר אשר לא ידעון אבותיך למען ענותך לנסותך להטיבך

להיטיבך באחריתך׳ דם סבו׳ אחרו׳ כי ע״ם נתן הכבו׳ לאכילת המן וכאן נתנם להליכתם במדבר מ׳ שנה ולהיות המסובבי׳ מתחלפי׳ יתחייב שיהיו הסבות כמתחלפות ׳ ואחרי שזכר כל זה הוליד ועשה טענתו באמרו ויענך וירעיבך ויאכילך את המן אשר לא ידעת אתה ואבותיך ׳ כי הנה דאבות לא ירד לדם דמן וגם בלכתם בדרכם במצות יי׳ ׳ וכמו שאמרו במדרש בזכות משה הייתם אוכלים את דמן כה שלא ראו אבות הקדושים ׳ זהו שנאמר ולא ידעון אבותיך ׳ והיה כל זה למען הודיעך כי לא על הלחם לבדו יחיה דאדם כלומר שאין חיי דאדם קצובים ומכוודים כפי הכנרג הטבעי וכפי המזון המכודר המוגבל והמורגל אצל הנודע ׳ אבל דכל כפי רצונו ויחיי האדם אפע׳ שיחרבו מבלי המזון הנהוג ועם רוב העמל כשנקיים המצוו׳ תם לא בלבד נעשה נס בבריאו׳ חיי הגופות ׳ כי גם במלבושים שאין בדם רוח חיי׳ נעשה הנס שלא בלו מעליהם ואיך יכלה הגוף ויחלה בהיו׳ שמירת השנחתו עליו ׳ בהיות שהשמלו׳ לא היו בלי׳ בחשנחתו ׳ ואף הרגלים אשר מדרכם שיתנפחו להולכים הדרכים ויעשו כמו הבצק הנחמץ שיתנפח ׳ לא היו כן בהם והוא ממה שיורה שהחיים והבריאו׳ הנה הם ביד הש׳ לאהביו ולשמרי מצותיו ׳ ואם היה שראו עליך במדבר יסורין ומכות רבות אם תעמיק בשכלך מבלתי נטות אל התאוה ׳ והוא אמרו וידעת עם לבבך ׳ תדע ותשכיל בשכלך מבלתי שתשאל נביא או חכם או חוזה שכאשר ייסר איש את בנו יי׳ אלדיך מיסרך ׳ כי בידוע שהאב כשילקה את בנו לא יעשה זה לשנאתו אותו כי אם כדי להוכיחו ׳ ככה היו מכות המדבר ליסר אתכם ׃

ילת׳ פרשת כ דף ים עמוד ד

הנה כזה השלים את דבריו בהוזק וקיוכ הספר הקיים והכריסות׃

ואמנם במין רבוי הטובות הגשמיות אמר ושמרת את מצות יי׳ אלדיך וגו׳ ׳ כי יי׳ אלדיך מביאך וגו׳ ר״ל לא תחשוב בלבבך ותאמר ולמה לא נתן אותם הטובות זה מ׳ שנה שקבלנו התורה ושמרנו את מצותיה ׳ כי דעו נא וראו כי הברכות ההם תלויות בארץ ׳ ולכן לא היה אפשר שתזכו אלדיהם בהיותם במדבר אבל עתה אם תשמרו את מצות יי׳ ללכת בדרכיו וליראה אותו ׳ שהוא התנאי אשר עליו יבאו כל מיני השכר האלה ׳ יי׳ אלהיך מביאך אל ארץ טובה׳ ולפי שעקר האדמה הוא ברבוי המים ׳ כי משם תצמחנה התבואות כלם אמ׳ ארץ נחלי מים מעינות ותהומו׳ ר״ל במעינות וגם כן בנחלים שהם התהומות יוצאים בבקעה ובהר גם כן׳ והיא מעצמה ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון ארץ זית שמן ודבש ׳ אם כן שמה תהיה ברכת הרבוי ושכר הטובות הגשמיות אשר אמר לתת לכם וידוע שבאי יש גם כן פירות אחרות כגון התפוחים ושאר הפירות ׳ אבל לא זכר מרע״ה כאן כי אם הדברים הנאותים והמועילי׳ למזון האדם ׳ שהוא הלחם ׳ והיין ׳ והענבים ׳ והתאנים ׳ שכתב ראש הרופאים ׳ שבהם ראוי האדם שיסתפק לשמירת בריאותו ׳ וכן השמן והדבש שהם צריכים מאד להנהגת הבריאות ורפואת החולאים לא שאר הפירות אשר הטרם מוכן לעפוש ׳ ובענין המרעה אמר אחרי זה ובקרך וצאנך ירבין ׳ הרי לך בזה רבוי הטובות הגשמיות ׳ הטבעיות ואמנם לפי שיש טובות אחרות גשמיות ׳ והם מלאכותיות בכסף והזב והממונות׳ וזכרם הפלוסוף מלאכותיות לפי שהם בערך האחרות ׳ בערך המלאכה אל הטבע ׳ מצורף

גלינוס

אל היות קיומם במלאכה במשא ובמתן ׳ הודיעם שגם אלה לא יתן להם הש׳ בדרך הטבע ׳ כי הארץ ההיא אינה כשאר הארצות רבות התבואות ׳ שהם חסרות הכסף והזהב ׳ מה שאין כן הארצות שהם חסרות התבואות מעצמם ׳ ויביאו אותם אליהם מחוץ שהארצות ההמה יותר מלאות כסף וזהב ושאר הממונות׳ כמו שיראה מענין ויניציאה ׳ ויינובא ׳ וברצלונה ׳ ושאר הארצות׳ אבל הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה ׳ לא במסכנות ובדלות תאכל בה לחם ׳ שתהיה רבת התבואות וחסרת הממונות ׳ אינה כן כי הנה לא תחסר כל בה כי היא ארץ אשר אבניה ברזל ומהרריה תחצוב נחשת ׳ והארץ אשר בה המחצבים היא רבת הממונו׳ הרבה ׳ אם כן ברוב הטובות תאכל ושבעת וברכת והללת את שם אלדיך על אשר נתן לך את הארץ הטובה ההיא כי כל הנהנ׳ מן העולם בלא ברכה מעל ׳ ולפי שברוב הפעמים רוב הטובות יביאו את האדם אל בעיטה כאמרו ׳ וישמן ישורון ויבעט ׳ ולכן הזהירם שלא ישכחו את יי׳ אלדיהם ׳ ר״ל אני אמרתי אליכם ואכלת ושבעת וברכת׳ אבל אני ירא פן תאכל ושבעת ׳ ולא תברך את השם הנכבד ולא תשמור את מצותיו ויהיה זה לפי שירום לבבך ותשכח כי עבד היית בשפלות בארץ מצרי׳ ׳ ותשכח הרעב והצמא והעני שהיה לך במדבר ׳ וזכר שיהיה כל זה ברבוי הטובה ובנין הבתי׳ ומקניהם שיפרוץ בארץ וכסף וזהב אשר ירבה להם וכל אשר להם ירבה ולהיותם רבות תלויות בארץ יחשבו שהארץ תוציא אותם בכחה ובגבורתה ׳ ולא יזכרו את השם ית׳ שהוציאם ממצרים שהיו שם עבדים ולא היו להם בתים וממונות ׳ ושהוליך אותם במדבר הגדול והנורא שלא היה להם גם כן שם לחם ומים ולא פירות ׳ כי אם נחש שרף וצמאון ׳ ושהוציא להם מים מצור החלמיש והאכילם המן כי לא היו להם מעיינות ותהומות ולא רבוי התבואות שהקדים להם כל זה העני במדבר בהרגל עצום בחסרון הדברים כדי שיזכו אחרי כן אל טוב מרובה ׳ וזהו להטיבך באחריתך ׳ כי אז ייטבו החיים הטובים וימתקו להם כאשר יבאו אחרי חיי הצער אשר בעבור זה היה ראוי שתמיד תברכו ולא תשכחו לאל שנתן לכם המים והמן במדבר ׳ ושתודו שהוא הוא אשר נתן הטובות האלה בארץ ׳ ואלו וגו׳ הם מצדו ובידו ׳ ואתה אולי תשכח כל זה ׳ ותאמר בלבבך כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה ׳ ר״ל בעבור שעבדתי את האדמה בכח ובהשתדלות עצום יעשה לי את החיל הזה מדגן תירוש צאן ובקר ׳ וממכירתי אותם כנסתי לי כסף וזהב ׳ וכלו אם כן היה מכחי ועוצם ידי ׳ והנה מרע״ה לא רצה להכחיש הקדמתם מענין כחם אבל אמר וזכרת כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל ׳ לפי שאיך יכחיש כחם בעבודת האדמה והשתדלותם במקניהם וקנינם ׳ והסבות האמצעיות לא נוכל להכחישם כי הוא אמתו החוש ׳ אבל אמ׳ אמת הוא שאתם כבה לדבר אבל אינכם כי אם סבות אמצעיות לא סבות ראשונות׳ כי עם היות שכחכם ועוצם ידיכם עשה לכם את החיל הזה ׳ מי נתן לכם אותו כח ועוצם יד ׳ ומי נתן לכם את הארץ לעבדה ׳ והמטר לזרעה ׳ והרוח לקוצרה ׳ ושאר הדברים ההכרחי׳ כי אם השם ית׳ היתפאר הגרזן על החוצב בו ׳ האם ראוי שיאמר שהכלי הוא שעשה הפעל ולא ידי האדם המניע אותו ׳ לכן אין ספק שהשם ית׳ הוא שנתן לך כח לעשות חיל ׳ והכח שנתן לך היא הארץ ׳ ושאר הדברים העוזרים כלם שנתן לכם השם ית׳ תמיד ׳ למען הקים את בריתו אשר נשבע לאבותיך כיום הזה ׳ ומה

ברכות פרק כיצד מברכין דף לה
דברים לב

טוב

טוב אמרו כיום הזה׳ רוצ׳ לומר כי כמו שאי אפשר שהיום הזה׳ רוצה לומר במדבר חכירו שיד השם ית׳ עשתה׳ ככה בכל דור ודור ידו וגבורתו הוא הנותן לך כח׳ ואין דבר מאתכם כי אם מאתו ית׳ ולפי שבשכחם חסדי יי׳ אשר אתם היה אפשר שיהיה אם ליחסם הדברים לכחם ועוצם ידם כמו שזכר והשיב עליהם על זה׳ ואפש׳ שתהיה השכחה לא מזאת הבחינה כי אם להמשכם אחרי אלדים אחרים וישכחו את השם ית׳ לות בבחינה הראשונ׳ מהשכחה לא הביא ענש כלל׳ כי היתה לסכלות׳ אבל הורה להם דרך האמת׳ אמנם על הבחינה השנייה מהשכחה אמ׳ והיה אם שכח תשכח את יי׳ אלדיך׳ לא לחשבך שכחך עשה את החיל הזה כי אם ללכת אחרי אלדים אחרים ועבדתם והשתחוית להם׳ הנה בזה לא תספיק התשובה אשר נתתי׳ כ״א להודיעכ׳ כי אבוד תאבדון מהר כגוי׳ אשר יי׳ מאביד מפניכם כן תאבדון אתם עקב לא תשמעון בקול יי׳ אלדיכם׳ ר״ל שצוה אתכם שלא תעבדו אלדים אחרים ואתם עבדתם אותם׃

הנה כפי מה שבארתי התבארו הספקות ה׳ וו׳ ׳ אם הה׳ שהתקשו בזה עקב תשמעון בזכרון ג׳ מיני השכר׃ ובא אחריו פרשת כי תאמר בלבבך׃ להסיר הספק מהמין ה׳ מן השכר אשר זכר׃ ובא אחריו פרשת כל המצוה׳ לחזק ולקיים ולהסיר הספק מב׳ מיני השכר הנשארים׳ ואם ה׳ שבא פרוק וזכרת את כל הדרך׃ להכרת הדברים כמו שפירשתי׳ והזכיר כאן על השכחה מפני מה שזכר מרבוי הטובות׃

שמע ישראל וגו׳ עד ויאמר יי׳ אלי

אחרי שמש׳ אדוננו יעד את העם בג׳ מיני השכר אשר זכר׳ והסיר וסלק כל ספק שיקרא עליהם׳ ועל כל אחד ואח׳ מהם ובאר להם שאין ראוי שייחסו הצלחותיה׳ לכחם וגבורתם ולאלדים אחרים׳ בא עתה להזהירם גם כן שלא ייחסו אותם לצדקתם לאמר שבזכות מעשיהם הטובי׳ ירשו ארץ׳ ולכן אמר שמע ישראל אתה עובר היום את הירדן לבא לרשת גוים שאתה בעצמך יודע שהם גדולים ועצומים ממך והערים גדולות ובצורות בשמים׳ והוא דבור על דרך הפלגה כמו שכתב הרב המורה כי לגבהם אמ׳ בשמי׳ חלק שני פרק מז
ולפי שחוזק האומה תלוי אם בעם בכללו ואם בחוזק הערים שלא יוכלו האויבים לכבשם׳ ואם בשרי הצבא אם הם גבורים׳ רשם בזה ג׳ הדברים ההם באמרו גוים גדולים ועצומים ערים גדולות ובצורות וכנגד שרי הצבא אמר עם גדול ורם בני ענקים׳ ר״ל שבני הענקים שהיו בימים הראשונים אנשים מעטים אבל חזקים ותקיפים׳ אמר הם רבים עתה בכמות ובאיכות׳ והוא אמרו עם גדול ורם בני ענקים אשר אתה ידעת ואתה שמעת מי יתיצב לפני בני ענק׳ ר״ל אתה ידעת מימי קדם ואתה שמעת מפי המרגלים ואיני מספק שאתה לא תדע בשלמות שהמלחמה הזאת היא ליי׳ ואתם תחרישון׳ כי בידוע היה אצלכם שאינה בגבורתכ׳ והוא אמרו וידעת היום כי יי׳ אלדיך הוא העובר לפניך והוא ישמיד אותם כי הוא אש אוכלה שבמהירות יעשה הפעל בהם כאש בשרפה הוא יכניעם לפניך ויורישם במהרה ויאבדם כאשר דבר יי׳ אלדי אבותיך לך׳ הנה כל זה הוא ברור אצלי שאתה יודע ומכיר בו ולא תסתפק כל דבר מזה אבל אני חושש שמא תאמר בלבבך בהדוף יי׳ אלדיך אותם מלפניך׳ ר״ל שהמה אבדו את הארץ ואתם תירשוה׳

שהתחברו בזה שני סבות׳ סבה אחת לאבדם הם את הארץ והוא ברשעתם׳ וסבה הב׳ לשאתם תירשוה ולא אומה אחרת והוא בצדקתך׳ והוא אמרו בצדקתי הביאני יי׳ לבא לרשת את הארץ הזאת וברשעת הגוים האלה יי׳ מורישם מפניך׳ כי כן דרך בני אדם ליחס הצלחותיהם לעצמם בצד מן הצדדים׳ אם בגבורה׳ ואם בכח מן ההשתדלות׳ וכאשר יראו שהדברים נשגבים מכחם׳ ייחסום לעצמתם לכותם ולצדקתם׳ והזהיר משה אותם שלא יאמרו כן׳ רוצה לומר בצדקתי הביאני יי׳ וברשעתם יי׳ מורישם מפניך׳ לפי שאין מאמרם זה אמתי בכללו׳ והוא אמרו לא בצדקתך׳ הנה במה שאמרת צדקת מצרם וכזבת מצד׳ הנה צדקת במה שאמרת שהעמים אבדו הארץ ברשעתם כי כן הוא באמת׳ האמנם כזבת במה שאמרת שאתה זכית בה לצדקתך׳ כי אינו כן׳ והוא שאמר לא בצדקתך וביושר לבבך אתה בא לרשת את ארצם שהיא ההקדמה האחת׳ כי אם ברשעת הגוים האלה יי׳ מורישם מפניך שהיא ההקדמה השנית שהנחת׳ ואם תאמר אם הם אבדו את הארץ ברשעם אם כן למה נתנה לנו אם לא היה בצדקתנו דע לך שזכית בה מפני שבועת האבות למען תקים את הדבר אשר נשבע לאבותיך לאברהם ליצחק וליעקב׳ מפני זה ירשת וזכית בארץ הזאת לא בצדקתך׳ כי לא נתחברו רשעת הגוים וצדקת ישראל רק רשעת הגוים ושבועת האבות׳ וכבר נאמר זה במעמד הבתרים כשנשבע השם ית׳ לאברהם
בראשית טו לתת לזרעו את הארץ׳ אמר ודור רביעי ישובו הנה כי לא שלם עון האמרי עד הנה׳ להגיד שעון האמרי סבב שיסחו מן הארץ׳ לא צדקת ישראל׳ הנה אם כן זכר שלא ראו לרשת את הארץ לא בכח גופני׳ ולא בכח נפשי׳ והוכיח אליהם שלא יירשו ארץ בצדקתם ממה שהיו רעי׳ וחטאי׳ ליי׳ מאד לא צדיקים׳ והוא אמרו וידעת כי לא בצדקתך יי׳ אלדיך נותן לך את הארץ הטובה הזאת לרשתה כי עם קשה עורף אתה׳ רוצה לומר והראיה המוכחת שלא בצדקתך אתה יורש אתה לפי שאתה עם קשה עורף׳ ואיה צדקתך אם כן׃

הנה התבאר מזה שאין יותר בפסוק׳ ואם כן הותר בזה הספק הז׳ והוכיח שהיו עם קשי ערף ממעשיהם במדבר בדרך כלל׳ וזהו זכור ואל תשכח את אשר הקצפת את יי׳ אלדיך במדבר למן היום אשר יצאתם מארץ מצרים עד בואכם עד המקום הזה ממרים הייתם עם יי׳׃

ולפי שהיה המאמר הזה כללי פרט אותו בזכרו מעשה העגל שהוא המוכיח אותם על חוסר צדקתם׳ ורשם אדוננו משה במעשה הרע הזה שמנה דברים המורים על כובד החטא וקשיו׃

האחד מצד המקום שחטאו בו שהיה בהיותם בסיני מקום אשר דבר המלך ודתו מגיע׳ וזהו אמרו ובחרב הקצפתם את יי׳ עד שלהמרת המקום וקדושתו אשר חללתם התאנף יי׳ בכם להשמיד אתכם׃

השני מצד הזמן שכאשר עלה משה להר אשר שם האלדים והתדבק שם בדבקות נמרץ מבלי מאכל ומשתה ארבעים יום וארבעים לילה׳ שהיה להם להתענות ולצום ולשוב בתשובה׳ ולשבת בצום ותפלה וצער גדול לדעת מה היה לובאותו זמן עצמו עשו את העגל׳ ועל זה אמר בעלותי ההרה לקחת את לוחות האבנים בו׳ וזכר משלמות הלוחות ומעלתם אם להיותם

מאבן ונעשות כדמות לוחות עץ והמלאכה ההיא לא במגע יד כי אם כנס אלדי׳ ואם כענין כתיבתם שהיו כאצבע אלדי׳ ואמר זה כדי להגיד שהיתה בריאתם ברצון אלדי פשוט כבריאת השמים והכוכבים וכמו שאמר החבר למלך כוזר ולזה אמר כתובים באצבע אלדים׳ כמו שבשמים אמר המשורר כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך׳ ואם להיות הכתיבה ההיא מאותם הדברות ששמעו מפי השם ית׳ כאילו רצה הש״י שבעט ברזל ועופרת לעד בצור יחצבון המאמרים ששמעו בסיני׳ והוכיח עוד מעלת הלוחות באמרו ויהי מקץ ארבעים יום כו׳ נתן יי׳ אלי׳ ואין הפסוק הזה כפול ולא מיותר אבל גלה בו שלא נתנו הלוחות כי אם בסוף ארבעים יום והוא המורה על מעלתם כיון שהוצרך כל אותו הזמן מההתבודדות לקבלם ושהוא ע״ה לא עזר בעשייתם דבר שהרי לא ראה אותם כי אם מקץ הארבעים יום שישב בהר וכמו שאמר ויתן אל משה ככלותו לדבר אתו בהר סיני׳ כי היה כל זמן שבתו בהר מתבודד בדבור האלדי והדבקות העצום׳ ואחרי כלותו נתנו הלוחות אליו בשלמותם׳ ואפשר עוד לפרש ויהי מקץ ארבעים יום׳ דבק עם ויאמר יי׳ אלי קום רד׳ יאמר שבסוף הארבעים יום שכבר היו ישראל מלוכלכין בעון העגל נתן לו השם ית׳ הלוחות׳ ואמר לו בתתו אותם אליו קום רד כי שחת עמך׳ כי היתה הנתינה והמאמר המר הזה שניהם יחד׳

(זכור ח׳ דף ז׳) (תהילים ח׳)

והותר עם זה הספק הח׳:

ואמנם למה נתן הש״י את הלוחות למשה אחרי שכבר עשו ישראל את העגל׳ הסבה הזאת היא בעינה אצלי למה מרע״ה לא שברם שם בהר והורידם למחנ׳ שהיה זה כלו כדי שישראל יקבלו צער גדול ויגון ואנחה גדולה׳ בראותם הלוחות האלדיות בשלמותם ומעלתם נשברות לעיניהם׳ ואלו לא נתנם השם ית׳ למשה או לא הורידם משה מההר אל המחנה לא היו מאמינים בפעל האלדי הנכבד ההוא ולא היו דואגים כל כך על שבירתם כי הדברים הנשמעים לא תתפעל הנפש מהם כמו שתתפעל מהדברים הנראים׳

ויאמר יי׳ אלי קום רד כו׳ עד ואתנפל לפני יי׳ וגו׳

עתה יזכור מרע״ה הדבר השלישי המורה על כובד חטא העגל ורשעתו והוא מהדברים שאמר לו השם ית׳ בהר קום רד כי שחת עמך וגו׳ ר״ל משה אינך צריך עוד לנבואה ולא לדבקות ולא לתורה כי כבר שחת עמך׳ וכבר אמרו רבותינו ז״ל כלום נתתי לך גדולה אלא בשבילם׳ והודיעו שבמה שעשו׳ חטאו כנגדו׳ ר״ל כנגד משה רבם׳ וכנגד הש״י אלדיהם׳ וכנגד עצמם וכבודם׳ ולזה אמר כנגד משה כי שחת עמך אשר הוצאת ממצרים׳ ר״ל לא זכרו חטובות אשר עשית עמהם וימירו את כבודך והנהגתך בתבנית שור אוכל עשב׳ ואם כנגד השם ית׳ אמר סרו מהר מן הדרך אשר צויתים עשו להם עגל מסכה׳ ר״ל אתמול שמעו מפי לא יהיה לך אלדים אחרים על פני׳ לא תעשה לך פסל׳ ומיד עשו את העגל׳ ועל מה שהקלו בכבודם וחרפו את שכלם׳ אמר עשו להם מסכה׳ היעשה לו אדם אלדים למעשה ידיו השתחוו׳ הנה זה הוא להם כדי בזיון וקצף׳ וזה טעם אמרו עשו להם׳

(תרי״א דברכות ג׳ ושמות רבה ז׳ מכ דף כח עמוד ב)

עוד זכר להם הדבר הד׳ המורה על גודל החיוב והחטא ההוא מפאת הנורה׳ שהיה הקב״ה גוזר עליהם והוא

אמרו ויאמר יי׳ אלי ראיתי את העם הזה והנה עם קשה עורף הוא׳ הרף ממני ואשמידם׳ ועם היות שאמר למעלה ויאמר יי׳ אלי קום רד׳ הנה הוצרך לזכור אמירה אחרת כזה להעיד על היות האמירה הזאת טענה אחרת בפני עצמה׳ ולפי שמרע״ה לא ישיב על שבועת האבות אמ׳ ואעשך לגוי גדול ר״ל ובזה תתקיים שבועתי לאבות וזרעך יירש את הארץ׳ ולפי שהיה בזה המאמר גדולה ומעלה׳ רמז למרע״ה שאמר לו הש״י ואעשך לגוי עצום ורב ממנו׳ והיה ראוי לו לשתוק מספור שבחיו׳ לכן אמר ויאמר יי׳ אלי לאמר וכבר ידעת שפירושו לאמר לאחרים׳ ר״ל השם צוני שאומר לכם כל זה ולא אעלים ממנו דבר ולכן לא אחדל מלזכרו׳

עוד זכר הדבר הה׳ המורה על קושי העון אשר עשו׳ והוא שבירת הלוחות אשר עשה כי נגע עד נפש׳ ולזה אמר ואפן וארד מן ההר׳ עם היות שעדיין היה ההר בוער באש׳ כי לא נסתלקה השכינה משם׳ ושני לוחות הברית על שתי ידי׳ וכאשר ראיתי שחטאתם ליי׳ אלדיכם שהוא הפשע הגדול ושעשית׳ לכם עגל מסכה׳ שהוא הגורם האחר מפאת כבודכם׳ ולא זכר מה שפשעו נגדו לפי שבמקום שיש חלול הש״י לא היה בעיני משה נחשב לכלום׳ וכאלו אמר שאע״פ שכבר ידע מפי הש״י בהר מה שעשו׳ לא התפעל נפשו כל כך כמו שעשה כאשר ראה הענין בעיניו ושנגע כל כך בנפשו עד שהשליך הלוחות מידיו וישברם לעיניהם׳ ר״ל שלא רצה לשברם בהר כמו שזכרתי כי אם לעיניהם כדי להדאיב עוד את נפשם׳ עם היות שהלוחות מעשה יי׳ כי נור׳ הוא ושישב עליהם בהר כל אותו הזמן הרב אשר זכר׳ וכבר יקשה אם היו הלוחות אבן איך נשברו כל כך בנקלה כשהשליכם מרע״ה מעל ידו׳ וכ״ש אם היו כדברי רז״ל שאמרו שהיו מסנפירינון והנה הספיר חזק הוא מאד כי לא ישבר בכח ברזל שיכה בו אף כי בהשליך האדם אותו מידו ארצה׳ וכפי הפשט ראוי שיאמר בזה שהיו הלוחות דקות בעצמות כי אע״פ שהיו מאבן נעשו דקות מאד כלוחות העץ והיו הלוחות חקוקות בהם שגם זה היה מדקדק אותם יותר׳ וכאשר התקצף משה אדוננו ע״ה שהיה חזק האברים כמו שקבלו רז״ל׳ היה מכעסו כל כך שהשליך את הלוחות משתי ידיו בחוזק רב׳ ועם היותם מאבנים הנה לדקות עצמותם׳ עם תוספת הדקות בהם לחקיקתם׳ שהיו כלן מפותחות כשהשליכם מרע״ה בחוזק כחו לכעסו ארצה׳ נשתברו כפי כח הפועל ודקות והכנת המתפעל׳

(ילמדנו פרשת לך עלה מזה׳ ושמות רבה פרשה מו דף קא עמוד ב) (שם ופ׳ כי תשא שהיה עושה דף קא ע״א)

עוד זכר ראיה ששית׳ תורה על כובד החטא׳ והיא מגודל ההשתדלות הנמרץ שהוצרך ע״ה לעשותו כדי להשקיט חרון אף יי׳ היוצא לכלותם׳ ועל זה אמר ואתנפל לפני יי׳ כראשונה ארבעים יום וארבעים לילה׳ ר״ל כמו שעמדתי בהר בראשונה ארבעים יום וארבעים לילה לקבל הלוחות׳ כך הוצרכתי לעמוד באותו המספר מהימים בעצמו פעם שנית׳ וגם באותה עמידת לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי׳ כדי לבקש עליכם סליחה כי היה סליחתכם צריך כל כך השתדלות ודבקות כדי לקבל התורה והלוחות׳ וזהו אמרו על כל חטאתכם אשר חטאתם לעשות הרע בעיני יי׳ להכעיסו׳ והוצרכתי לעשות כל זה כי יגורתי מפני האף והחמה אשר קצף יי׳ עליכם׳ והעליה הזאת בהר׳ הוא מה שאמרתי עליה בפרשת כי תשא ועתה אעלה אל יי׳ אולי אכפרה בעד חטאתכם׳ והרמב״ן פירש וישמע יי׳ אלי גם בפעם ההיא שהיה קודם שירד מן ההר׳ והראב״ע כתב שיהיה רבוי

(שמות לב בפירושו דף קלז ע״ג שם בפירושו)

נם בפעם ההיא על מה שהתפלל עליהם על הים · ובמלחמת
עמלק · וכל זה אינו נכון כפי פשט הכתובים ·

עוד זכר ראיה שבעה מאשר גם באהרן התאנף יי׳ מאד
להשמידו · מפני שעל ידו נעשה העגל · וגם זה
מורה על כובד העון ההוא · שלא די שקצף · להשמיד אותם
שנכשלו בו בכונתם להטוא · אבל גם באהרן התאנף
להשמידו · מפני שעל ידו נעשה העגל · עם היות שכונתו
רצויה לשם שמי׳ לעשו׳ אחור ועכוב בדבר עד שיבא משה
יצא הקצף להשמידו אם לא שהתפלל בעדו בעת ההיא ·
והמאמר הזה מורה שאהרן מת על אשר התעסק במעשה
העגל · ולכן בא ספורו במקום הזה בתוך ספור העגל ·
ואמר ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההיא · ר״ל הועילה תפלתי
עליו בעת ההיא · אבל אחר כך ביום פקדו פקד עליו מיתתו
על זה וכמו שזכרתי בסדר אלה הדברים · ועם זה תדע כי
לא היה ענין ההשמד הנזכר באהרן בבנים ושהועילה תפלת
משה בשמתו שנים מהם · ונשארו שנים אחרים כדברי
ר״ש כי אהרן היה מה שחטא · אם חטא יאמר לו · ולמה ג״פ כפירושו
יענשו הבני׳ בעון אביהם · אבל היה ההשמד במיתתו ועליו
התפלל משה · והועילה התפלה לאותה שעה · ואחרי כן לא
נוצל ממנה על זה ·

ויותר בזה הספק ה״ו

עוד זכר ראיה ח׳ תורה על כובד חטאתם במה שבדקם
בסוטות · והיה זה כששרף את העגל וטחן אותו
הטב עד אשר דק והשליך את עפרו אל הנחל · והיה צורך
הספור הזה להגיד שהשקה אותם עפר העגל בסוטות · וכמו
שאמר ויזר על פני המים וישק את בני ישראל · והוא אשר שמות לב
רמז להם כאן באמרו ואשליך את עפרו אל הנחל היורד מן
ההר שהיו שותים ממנו · והעיר בזה עוד שבמקום שהיו
שותים מים והשגות אלדיות המגיעות אליהם מן ההר
ההוא · באו לשתות מי העגל אשר עשו · תחתיהן ·
והנה זכר ההשקאה כאן ברמז מפני כבודם וכמו שלא זכר
גם כן מיתת העם והנקמה שעשו בהם בני לוי · ולא היה כל
זה שעשה בעגל אחר התפלה שזכר כי קודם לכן נעשה ולזה
אמר כאן ואת חטאתכם אשר עשיתם את העגל לקחתי ·
ר״ל קודם זה לקחתיו · ואמר זה להודיע שלא היתה תפלתו
כטובל ושרץ בידו כי קודם לכן בער ארת העגל ואחר כך
התפלל · והראב״ע בקש תחבולה איך ישרף הזהב · ויש ס״ס כפירוש
לנו לומר שלא שרף את העגל · אבל לפי שראה שהיו
מביאין אותו במחולות כחתן בחופתו · ותלו עליו הצאצאי׳
והצעיפי׳ כל כלי יקר · ראה משה רבינו ע״ה לשרוף כל אותם
התכשיטים שהיו עליו · ועל זה אמר ואת חטאתכם אשר
עשיתם את העגל לקחתי ואשרוף אותו באש · שהחטא
היה אותם הנויין והתכשיטים שהיו עליו שערפם · ואמנם
עצם העגל לא שרף אותו באש רק כתת אותו טחון הטב עד
אשר דק לעפר · ואותו עפר השליך אותו אל הנחל והשקהו
אותם · ועם היות שכתוב שם ויקח את העגל אשר עשו
וישרוף אותו באש · ראוי שיובן כמו שפירש אותו בכאן ·
או נאמר שהשרפה שעשה לעגל הוא שהתיכו באש ועשה
ממנו התיכות דקות ואז טחן אותם ועשאם אפר · כי לא
היה אפשר שיטחנו אותו בהיותו בעביו · אם ראשונה לא
יתיך אותו באש ויעשהו התיכות דקות שיהיו ראויו׳ לטחינה·
וזהו יותר נכון בפשטי הכתובים שאמר ואת חטאתכם אשר
עשיתם את העגל לקחתי ואשרוף אותו באש · ואחר השרפה
באש שהיא ההתכה אמר ואכות אותו טחון וגו׳ · והרב

ס״ס כפירושו ראב״ע כתב שעשה זה כדי להבאות אלדיהם ולהבזותו
שיוציאוהו דרך מטה · ואולי היה כאומר אליהם אחרי אשר
בלעתיכם ובנפשותיכם האמנתם בו · יבא כמים בקרבכם
ויכנס בעצמותיכם · ויהי אלדיכם קרוב אליכם בקרב
קרבכם ומעיכם · ולזה השליך את עפרו אל הנחל היורד מן
ההר שמאותו בור ששתו התורה והנבואה ישתו עתה עפר
העגל וכמו שפירשתי · והנה אמר אחרי זה ובתבער ובמסה׳
באומר אליהם אם תתעשקו ותפקפקו בדבר הנה באמרכם
שאהרן גרם לכם את העון ולא היה מאתכם · הנה חזקתכם
תעמוד לעד ולראיה שאתם הייתם חוטאי׳ כמנהגיכם בשאר
המקומות · כי הנה בתבערה שהייתם מתאוננים שם · וכן
ראשונה מזה במסה שהייתם מנסים היש הש׳ בקרבכם אם
אין · וכן בקברות התאוה בכל המקומו׳ האלה הייתם מקציפי׳
את הש׳ · ולא עוד כי אם גם בשלוח הש׳ אתכם מקדש
ברנע לאמר עלו ורשו את הארץ אשר נתן יי׳ לכם ותמרו את
פי יי׳ ולא האמנתם בו ולא שמעתם בקולו וקבעתם לכם
בכיה לדורות · האם אהרן גרם לכם זה · אם כן מזה יראה
שאתם בעצמכם מבלי מסית ממרים הייתם עם יי׳ מיום
דעתי אתכם · ואין ראוי לתלות הקלקלה כי אם במקולקל ·
ואפשר שזכר להם עונותיהם במסה ובתבער ושאר המקומו׳
להגיד שעם כל מה שראו שעשה בעון העגל · לא לקחו
מוסר אבל מיד הוסיפו לחטוא באותם המקומות אשר זכר ·

הנה בזה השלים להעיר על אמתת הדברים המורים על כובד
ענין העגל וקשיו כדי להוכיח כי עם קשה עורף הוא · והותרו עם
זה הספק הי׳ למה נכנס ענין תבערה ומסה וקברות התאוה
בתוך ספור ענין העגל שהיה כדי להסיר הפקפוק מענין אהרן ·
והספק הי״א למה נזכר ענין המרגלים כאן והוזכר גדול כי היה זה
להוכיח שמעולם היו חוטאים כעגל ולא היה אהרן הגורם :

ואתנפל לפני יי׳ וגו׳ עד בעת ההיא אמר יי׳ אלי וגו׳

לפי שזכר משה רבינו ע״ה בדבריו למעלה מזה
שעמד בהר ארבעי׳ יום וארבעי׳ לילה לקבל
הלוחות · ושעמד גם כן בהר ארבעים יום וארבעים לילה
לשאול מחילה וסליחה וכפרה על עונם פעם אחרת · במו
שאמר וישמע יי׳ אלי גם בפעם ההיא · לכן לא ידענו מה
שאמר כאן הארבעים היום והארבעים הלילה בהא הידיעה
אם אמרו על הפעם הראשונה שעמד בהר · או על הפעם
השנית · כי בכל אחד ואחד מהם עמד ארבעים יום וארבעי׳
רמב״ן בפירושו לילה · וחשבו המפרשים שלא אמר את ארבעים היום ואת
קל״ג עמוד ב ארבעים הלילה כי אם על הפעם הראשונה · והביאם לזה
לפי שראו דברי התפלה שזכר כאן שעשה נזכרו בפרשת כי
תשא שזכר שאמרם מרע״ה קודם רדתו מן ההר כשאמר לו
שמות לב הש׳ לך רד כי שחת עמך · ואין הכרח מזה לדעתי לפי
שגם כן מצאנו רוב הדברים שזכר בתפלה הזאת שאמרם גם
כן על עון המרגלים · והיא המורה שהוא ע״ה אמרם בפעם
הראשונה קודם רדתו מן ההר ושחזר לאמרם בפעם השנית
בשעלה על ענין הכפרה · וכן בענין המרגלים אשר להיותם
דברים צדיקים וטובים וטענות חזקות היה מרצה בהם הש׳
בכל עת צרה ·

ואני ראיתי לפרש את הפסוקים בכל אחד מהדרכים
באופן נאות ומתישב אצלי · אם שנאמר
שארבעים היום שזכר כאן הם מהפעם הראשונה · וענין
הכתובי׳ הוא שאחרי שזכ׳ מרע״ה ספור העגל להוכיח חטאתם

חשש אולי ישראל יקשו על דבריו ויאמרו איך אמרת שאין
בנו צדק ׳ ושעם קשה עורף אנחנו ׳ ושעל פשענו וחטאתנו
נשתברו הלוחות ׳ והנה ראינו אשר הקב״ה סלח לנו על עון
העגל וחטאתנו בו ׳ ואיך היה זה אם לא להיותנו צדיקים
וטובים בכל הענינים ׳ ושיצא הדבר הרע ההוא מן העגל
כשגגה שיוצאה מלפני השליט ׳ ועוד איך אמרת ששבירת
הלוחות הוא היה להיורת אנשי הדור ההוא בלתי ראויים
לאותה מתנה ׳ כיון שמיד נתנו אליהם לוחות אחרות אשר
הן בידינו היום הזה ׳ הנה להשיב אל שני הספקות האלה
אמר ׳ אם הקב״ה שב מחרון אפו ולא עשה בכם כליה ׳ הנה
היה זה בעבור שהתנפלתי שם לפניו בטענות חזקות לחייבו
שלא יעשה בכם שמד וכליה ׳ ומאשר נתנו הלוחות השניו׳ ׳
אלי נתנו לא אליכם ׳ וזהו מה שאמר ׳ אמר יי׳ אלי פסל לך ׳
ר״ל בעבורך נתנו ולא בצדקתם •

האמנם יש לי בכתוב שני ראיות על שלא אמר זה על
הפעם הראשונה כי אם על השנית ׳ האחת
לפי שאמר ואתנפל לפני יי׳ את ארבעים היום ואת ארבעים
הלילה ׳ מורה שכל אותם הימי׳ עמד בתפלה על ענין העגל
והנה בפעם הראשונה לא התפלל עליו כי אם בשעה הרא
שמות לב בסוף הימים כשאמר לו הש׳ לך רד כי שחת עמך ׳ והראיה
השנית ׳ ממה שאמר בעת ההיא אמר יי׳ אלי פסל לך ׳
וידוע שזה לא נאמר כי אם בפעם השנית ׳ והוא המור׳ שמ׳
היום ומ׳הלילה שזכר כאן הם מהפעם השנית שעמד בהר ׳
והוצרך מרע״ה לזכור זה כאן אחרי שכבר זכרו למעלה ׳ לפי
שאולי ישראל יקשו ויאמרו מה צורך היה לך לעמוד בהר
בפעם השנית ארבעים יום וארבעים לילה על עון העגל ׳
סס כיון שבפעם הראשונה התפללת עליו ׳ ושם נאמר וינחם
יי׳ על הרעה אשר דבר לעשות לעמו ׳ ואיך אמר כי יגורתי
מפני האף והחמה אשר קצף יי׳ עליכם ׳ כי הוא קודם לזה
בכר נחם על הרעה ׳ וכדי להסיר הספק הזה אמר ואתנפל
לפני יי׳ את ארבעים היום ואת ארבעי׳ הלילה אשר התנפלתי
ר״ל בפעם השנית ׳ מפני שעם היות שנחם יי׳ מהכליה כרגע
בשהתפללתי בפעם הראשונה קודם הירידה מן ההר ׳ הנה
לא כפר לכם אז בהחלט ׳ אבל היה רצונו להשמיד אתכם
וההשמד ההוא לסלק מהם שכינתו והשגחתו ושימותו
במדבר כמו שהיתה בדור המרגלים ׳ ועל זה הוצרכתי אני
להתפלל לפניו ית׳ כדי שלא ישמידם גם באותו אופן ׳ וישוב
מחרון אפו בהחלט ויכפר לכם ׳ וגם הוכרחתי לעמוד בהר
אותם ארבעים יום השניים בעבור הלוחות לפי שהיה הקב״ה
רוצה לסלק שכינתו מכם ׳ והתפללתי אני על זה ואז בפעם
השנייה ההיא אמר לי פסל לך שני לוחות אבנים וכו׳ ׳ הנה
אם כן הוצרכתי לאותו מעמד שני לקנות הכפרה והסליחה
ההחלטית ולקנות הלוחות ושריית השכינה ׳

ואפשר עוד אצלי לפרש הכתובי׳ האלה באופן שלישי
מורכב מהשנים הראשונים ׳ והוא שיאמר
ואתנפל לפני יי׳ את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה על
הימים השניים ׳ אמנם אמרו אחריו אשר התנפלתי כי אמר
יי׳ להשמיד אתכם שזה אמר על הפעם הראשונה ׳ אמר
שהנה הוצרך להתנפל הארבעים יום השניים ׳ לפי שעם
היות שבראשונים התפלל ואמר אל השם ית׳ אל תשחת עמך
ונחלתך ׳ ושאר הדברים שיזכור כאן ׳ הנה השם ית׳ לא
השיבו על תפלתו כלל כי אם אחרי שהתנפל הארבעים יום
השניים כי אז נתרצה עליו ׳ ובעת ההיא ר״ל אחרי הארבעים
יום השניי׳ אמר לו פסל לך שני לוחות אבנים וכו׳ ׳ לא קודם
זה ׳ ואמנם בפעם הראשונה שהתפלל קודם רדתו מן ההר
עם היות שהתורה הודיעתנו אמתת הדבר והוא שנחם יי׳ על
הרעה אשר דבר לעשות לעמו הנה לא אמר ית׳ למשה דבר
מזה אז ׳ כי לא נאמר שם ויאמר יי׳ אליו נחמתי על הרעה
או סלחתי כדבריך וכדומה ללשונות האלה ׳ אבל התורה
הודיע׳ אותנו שהשם ית׳ בלבו נחם על הרעה אשר דבר והיא
לכלותם כרגע ׳ ולא אמרו למשה עד סוף הארבעים יום
השניים ׳ וכן לא נתרצה ללכת עמהם ולהשרות את שכינתו
בתוכם ולתת להם לוחות שניות עד הארבעים יום השניים
שהתפלל עליו מרע״ה ׳ וזהו אמרו בכאן ואתנפל לפני השם
את ארבעים היום ואת וגו׳ ׳ ר״ל והנה הוצרכתי להתנפל לפני
יי׳ את הארבעים היום ואת ארבעי׳ הלילה אשר זכרתי למעלה
שהם השניים ׳ בעבור שאני בראשונה קודם הירידה מן
ההר כבר התנפלתי בתפילה כאשר אמר יי׳ להשמיד אתכם
והיא הכליה כרגע ׳ ושם התפללתי ואמרתי יי׳ אל תשחת
עמך וגו׳ יר״ל ולא השיבני דבר ולכן הוצרכתי לעמוד הם׳ יום
השני׳ ׳ ובעת ההיא אחר הימים השניים ההם ׳ אמ׳ יי׳ אלי פסל
לך וגו׳ ׳ הנה אם כן אמרו ואתנפל לפני יי׳ את ארבעים היום ׳
אמרו על ארבעי׳ היום השניים שזכר למעלה ׳ ואמרו אשר
התנפלתי כי אמר יי׳ להשמיד אתכם ׳ אמרו על התפלה
הראשונה שהיה בימים הראשונים קודם הירידה מן ההר
ושם היתה התפלה הזאת שזכר כאן ׳

והותר בזה הספק הי״ב

והנה ג״כ כוון בדברי התפלה הזאת שזכר בכאן שהש׳
ראוי הוא שיכפר בעד חטאתם משלשה טענות ׳
הא׳ מפני שהטיב עמהם טובות רבות ׳ ואיך ילכו כלם
לאבדון ׳ והנה המטיב לאדם מה ׳ אין ראוי שישוב
להרע לו ׳ פן ישחית את נחלתו ׳ וההקדמה הזאת מקובלת
בין בני אדם ׳ שאם הטיב לאחר טובות מוטל עליו להטיב
לו כל פעם שיצטרך אליו אחרי שכבר התחיל בהטבה ׳
והוא מאמר דוד ע״ה בקראי ענני אלדי צדקי ׳ שבקש ממנו תהלים ד
ית׳ שיענהו בעת צרתו ׳ מפני שכבר ענהו פעמים רבות
בצרו׳ אחרות והוא אמרו בלשון עבר בצר הרחבת לי ולכן סס
תענני עתה ותשמע תפלתי ׳ וזהו אמרו אל תשחת עמך
ונחלתך אשר פדית בגדלך אשר הוצאת ממצרי׳ ביד חזקה ׳
ר״ל ולמה תשחית כל הגדולה והגבורה אשר עשית בזה ׳
והטענה הזאת היא מה שנזכרה בפרשת כי תשא בתפלת
משה ׳ למה יי׳ יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרי׳ שמות לב
בכח גדול וביד חזקה ׳

הטענה הב׳ היא זכות האבות ׳ ועליו אמר זכור לעבדיך
לאברהם ליצחק וליעקב אל תפן אל קשי
העם הזה ׳ ר״ל לצדקת האבות ׳ ולא תזכור לרשעת הבני׳
כי ראוי הוא שיעמוד זכות האב להגין על בניו אף שיהיו
חטאים ׳ גם כי זאת הטענה נזכרה שמה שנ׳ זכור לאברהם סס
ליצחק ולישראל עבדיך אשר נשבעת להם בך ׳

והטענה הג׳ מפאת המצריים שייחסו כליית העם וזות
למיעט יכלתך ונמצא שם שמים מתחלל •
והתבונן אמרו פן יאמרו הארץ אשר הוצאתנו משם ׳ כי
הנה הוא רמז בזה שאי אפשר שהמצריים יכחישו היכולת
האלדי בהחלט ׳ כיון שראו אותותיו ומופתיו אשר עשה
בקרבם ביציאת העם ׳ וזהו אמרו הארץ אשר הוצאתנו
משם ׳ כי מפאת היציאה הכירו גבורתו ויכלתו ׳
האמנם שיחיה הכח האלדי מוגבל כשאר האלדות שרי

מעלה

מעלה ושיהיה יכלתו במצרים אבל בארץ כנען לא נתפשט שמה׳ ולכן יאמרו מבלתי יכולת יי׳ להביאם אל הארץ אשר דבר להם׳ ועוד יאמרו שגם היציאה ממצרים לא היתה כי אם בשנאתו אותם׳ כי אם לא היה יכול להביאם אל הארץ אשר דבר להם למה אם כן הוציאם האם נתחדש עתה העדר היכולת ההוא׳ אין זה כי אם שלשנאתו אותם הוציאם ממצרים כדי להרוג אותם בדרך כי לא רצה שישבו בארץ טובה כמצרים׳ אבל הוציאם משם והביאם אל ארץ רעה במדבר להרוג אותם שמה״

ואפשר עוד לפרש ענין היכלת והשנאה בענין אחר׳ והוא שמנהג המלכים וגם כל שאר בני אדם הוא כשידרו לעשות איזה חסד ומתנה לאדם אחר׳ ולא יוכלו לשלמו ישנאו אותו מפני הבושה והכלימה אשר להם ממנו תחת אשר לא שלמו לו מתנתם וחסדם׳ וכן אמר כאן שיאמרו כאן מצרים מבלתי יכלת יי׳ להביאם אל הארץ אשר נשבע לאבותם לתת להם׳ ומשנאתו אותם׳ רוצ׳ לומר ששנא אותם בעבור שלא יוכל לשלם להם נדריו הנה בעבור זה רצה להוציאם ממצרים כדי שלא יתרעמו שם ממנו לבני אדם׳ ולהביאם במדבר כדי להביאם במדבר השמם ההוא׳ לבלתי החל לעיני הגוים אשר נודע להם הענין׳ ולכן בהר שתהיה מיתתם במקום לא יעבור בו איש ולא ישב אדם שם באופן שלא יודע מה היה להם׳ הנה אם כן אין סתירה בכתוב׳ כי שני הסבות ר״ל העדר היכולת והשנאה נמשכות זו לזו׳ ועל שתיהם אמר המשפט שהוא הוציאם להמיתם במדבר׳ וגם הטענה הזאת נגזרה בכי תשא באמרו למה יאמרו מצרים ברעה הוציאם להרוג אותם בהרים וגו׳ (שמות לב) כי זו היא הרעה ר״ל העדר היכולת והשנאה הנמשכת אחריו׳ ואולי יהיה דעתם כי המערכות העליונות הם מוגבלות הזמנים ושיהיה הש״י יכול לתת להם את הארץ בשדבר זה להם ועבר זמן ההוראה ההיא׳ ולכן עתה לא היה לו כבר יכולת עליו׳ ואמר משה רבינו ע״ה שאם דברי המצריים היו אמתיים בזה׳ לא היה ראוי שיחוש השם ית׳ אליהם׳ אבל הם באמת שוא ודבר כזב׳ אם לענין השנאה׳ שהם עמך ונחלתך אשר אהבת ולא שנאת אותם׳ ואם להעדר היכולת אשר אמר כי אתה הוצאת אותם בכחך הגדול ובזרועך הנטויה׳ ואיך יוכלו ליחס אליך העדר היכולת חלילה׳ וחכמינו ז״ל אמרו מבלתי יכולת יי׳ יכול יי׳ (ברכות פרק הרואה דף לג) מבעי ליה׳ אמר רבי אלעזר אמר משה לפני הקב״ה רבונו של עולם עכשיו יאמרו אומות העולם תשש כחו כנקבה ואין לו כח להצילם׳ אמר לו הקב״ה והלא ראו כמה נסים שעשיתי לידם אמר משה רבינו ע״ה יאמרו למלך אחד יכול לעמוד לפני ל״א מלכים לא היה יכול לעמוד׳ והמאמר הזה קשה מאד׳ אם באמרם יכול מבעי ליה שיכולת אינו לשון נקבה אלא שם דבר ויאמר מבלתי היות לו יכולת ולמה היה לו לומר יכול׳ ועוד מה התשובה שהשיב לכל הנסים שעשה באמרו למלך אחד היה יכול לעמוד לפני ל״א מלכים אינו יכול לעמוד׳ ומה לנו ברבוי המלכים אחר שבידו להשחית הטבע ולשנותו ברצונו ונפלאותיו״

ומה שראוי שיאמר בזה׳ שחכמינו ז״ל דקדקו שאם היה יכולת שם דבר׳ היה ראוי שיאמר הכתוב מבלי היות יכולת ביד יי׳׳ ולכן אמרו שהיה יותר טוב שיאמר מבלי יכול יי׳ וכו׳׳ ובעבור זה דרשו שיאמרו תשש כחו כנקבה ואין כונתם שהיה יכולת שם נקבה׳ כי אם שהשם ית׳ היה יכול אבל לא יכולת מוחלט׳ וביאור זה שיכולת השם ית׳ מקור היכולות׳ אשר משם יצא היכולת הפרטי לכל שר ושר משרי מעלה הממונים והמסודרים במעשיהם והמוגבלים ביכלתם׳ לפי שכל אחד מהם מקבל יכלתו מסבתו ואין לו היכולת מפאת עצמו׳ ולכן יאמרו המצריים שהשם ית׳ היה יכול בדברים מוגבלים כשאר השרים׳ אבל לא היה הוא עצם היכלת ומקורו׳ ולזה אמרו מבלתי יכלת רוצה לומר שאינו עצם ומקור היכלת מעצמו אבל הוא יכול ומקבל יכלתו המוגבל מאש׳ למעלה ממנו׳ והוא אמרם תשש כחו כנקבה׳ כלומר שהיה לו כח לקבל היכולת מאשר למעלה ממנו׳ ואינו מעצמו׳ ואינה כנקבה המתפעלת ומקבלת מהזכר׳ ולכן אין לו כח להצילם לפי שכחו מוגבל מן סבתו׳ ואמרו שהקב״ה השיבו והלא ראו כמה נסים עשיתי במצרים בעבורם׳ והשיב לו משה רבינו ע״ה יאמרו לפני מלך אחד היה יכול לעמוד׳ ר״ל שהיה לו יכולת כנגד שרו של מצרים׳ ולכן הרבה שם את מופתיו כי יכלתו מוגבל במצרים׳ אבל ל״א מלכים היו להם שרים רבים ולא היה חס ושלום יכול הקב״ה למחות בידם כמו שיכול לעשות במצרים להיות פעולתו ויכלתו מוגבל׳ ואיננו מקור היכולת וסבת הסבות״

הנה התבאר איך חז״ל הסכימו עם פירוש הכתובים אשר עשיתי
והותר בזה הספק הי״ב:

בעת ההיא אמר יי׳ אלי פסל לך וגו׳ עד ועתה ישראל וגו׳

זכר הכתוב שבעת ההיא בסוף הארבעים יום והארבע׳ לילה השניים אשר התנפל משה אדוננו על סליחת עון העגל׳ אמר יי׳ אליו פסל לך שני לוחות אבנים׳ ר״ל שגם אז לא נתרצה אליו לאמר סלחתי כדבריך׳ אבל אמר אליו שיחזיר העטרה ליושנה ממלאכת הלוחות כראשונה׳ ולפי שהראשונות השם ית׳ פסל אותם והוא בעצמו כתב אותם והיו אם כן מעשה אלהים והמכתב מכתב אלהים׳ הודיעו שהשניות לא יהיו כן אבל המעשה והפיסול שבהם יהיה מידי משה׳ והכתיבה ההיא תהיה מהש״י כראשונה׳ והו שאמר פסל לך שני לוחות אבנים כראשונים וכתבתי על הלוחות׳ כאלו אמר אחרי ששברת אותם התעסק וטרח בפסילתן ובשרו שיעמדו ולא ישברו עוד׳ והו אמרו ועשית לך ארון עץ׳ רוצה לומר שיהיה מוכן לשומם שם שלא ישברו עוד׳ ועל הלוחות השניות אמרו במדרש רבי ברכיה (שמות רבה פ׳ מז דף קכ ע״א) בשם רבי שמואל בר נחמני אמר הלוחות ארכן ששה טפחים ורחבן ששה׳ והיה משה מחזיק טפחיים והקדוש ברוך הוא מחזיק טפחיים וטפחים באמצע ומשם היו קרני ההוד׳ כוונו במאמר הזה שבלוחות הללו נכללו שלשה ענינים׳ האחד טבעי מצד שהוא מחצב מה׳ והשני מלאכותיי מצד היותם בעלי תמונה קנויה במעשה׳ והשלישי אלהי מצד המכתב שהוא מכתב אלהים׳ ואין ספק שבכל אחד מהענינים השלשה האלה ימצאו שני ענינים׳ כי הנה במה שהם טבעיות׳ ימצא בהם ההיולי והצורה הנשמית׳ ובמה שהם מלאכותיות׳ ימצא בהם הזמנת החומר המיוחד׳ וקבלת התמונה בקבוע והשיעור המוגבל׳ ובמה שהן אלהיות׳ הנה ימצא

בהם גם כן חומר הכתיבה וכונתה · אם כפי פשוטה · ואם
כפי הכונה הנסתרת המושכלת · והנה אם כן היו בהם ו׳
ישעי׳ מח קנינים קראום חחכמ׳ טפחיים על דרך המליצה כמו וימיני
איכה ב טפחה שמים · אשר טפחתי ורביתי · כלומר ששה ענינים
עשויים או פעולי׳ · והנה שני הטפחים מהם אשר מהמלאכ׳
ר״ל מהזמנת החומר · וקבלת התמונה ושיעור המלאכותי ·
החזיק בהם מרע״ה כי הוא עשאם כמו שאמר פסל לך שני
לוחות אבנים · ושני הענינים האלדיים שבכתיבה החזיק בהם
הקב״ה שנאמר וכתבתי על הלוחות · הנה שלא נשאר בין
מה שהחזיקו שניהם רק שני הטפחי׳ שעשה הטבע בחכמת
בוראו כיתר המחצבי׳ · ולזה אמ׳ שנשארו ב׳ טפחים באמצע
רוצה לומר שלא היו מלאכותיים ולא נסיים אלדיים כי אם
טבעיים ועם היות כל הדברים מהש׳ כי יוצר הכל הוא ·
הנה לאותה שעה לא נעשו אותם הלוחות בעצמם דרך נס
כי הטבע המציאם · והנה אמרו שהיו ארכן כרחבן · הוא
להשלמת המליצה לומר כי בכל צד שיתפשו בהם ימצא
הענין על זה האופן · ואמרו שמכאן קרני ההוד · ר״ל כי
להיותו שותף להקב״ה במלאכה ההיא עד שיאמרו משה
עשה חציה והקב״ה עשה חציה · כדבר איש אל רעהו ושותפו׳
עשה אתה זה ואני אעש׳ זה · מהמעלה ההיא הוד פניו ישונה
וקרן עור פניו · וכן היה מתפאר הוא ע״ה באמרו על עצמו
ואפסול שני לוחות · ואמרו בשם הש׳ ואכתוב על הלוחות
אשרי ילוד אשה שלכך זכה · וזכר מרע״ה שעשה כאשר
צווה אם בעשיית הארון אם בפסול הלוחו׳ · ועלה להר ושני
הלוחות בידו · והיה זה להגיד שכמו שירד משם עם שתי
לוחות כך חזר עוד שמה עמהם ושכתב הש׳ עליהן עשרת
הדברות והורידם והניחם בארון · ואמר ועשית לך ארון עץ׳
ירוש׳ דף קלו עמוד ד שיהיה מעץ כלו מבלי זהב כדברי הרמב״ן כי לא היה לדורות
בא לשבת שם הלוחו׳ עד אשר יעשה בצלאל את ארון האלדים
שהיה מצופה זהב · ועם היות שצוהו הש׳ ראשונה שיפסול
הלוחות ואח׳ כך שיעשה הארון · הנה הוא ע״ה אמר ראשונה
עשה הארון ואחר כך פסל את הלוחות ואין בזה שינוי מצוה
כלל · כי הנה הש׳ במצותו זכר הדברים כפי מעלתם פסול
הלוחות ועשיית הארון · ומשה עשאם כפי מה שיחייב טבע
המלאכה ראשונה הארון כדי שיונחו בו ואח״כ פסול הלוחות
וכן תמצא במלאכת המשכן שבצווי נזכר ראשונה הארון
ובאחרונה המשכן · ובצלאל עשאו בהפך ראשונה המשכן ·
והארון אחרי כן כי טבע המלאכה כן חייב ״

והנה בא הצווי הזה בכאן מלבד הסבה אשר זכרתי
לומר לישראל כי הם לא זכרו ממתנתם וחסדם
שעשה עמהם הש׳ כלל · כי הנה הלוחות אשר נשברו חזרם
הש׳ ליושנם ויהיו שם בארון · וזה היה אליהם הצלחה רבה
שהחסד שחננם הש׳ ושנאבד מהם לחטאתם חזר לידם ולא
חסרו ממנו דבר · ואמנם אמרו אחרי זה ובני ישראל נסעו
וס דף קלז ע״א מבארות בני יעקן מוסרה · כבר ראיתי דברי הרמב״ן · ומה
שאחשוב אני בו שבא להגיד שהועילה תפלתו לכפרת העם׳
ולהשיב הש׳ שכינתו ולוחותיו כתובים ולא הועילה לאהרן
הכהן · שנענש על כל פני׳ בעבור שנתעסק בדבר הרע הזה׳
כי הנה בני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה שם מת
שם אהרן · וכבר כתב הרמב״ן שהיה הור ההר הר גדול בפרסאות
רבות ובשפולי ההר היו אותם המקומות שזכר כאן · ועם
היות שאהרן מת בהר ההר · הנה ישראל היו כנגדו ובשפולי
ההר באותם המקומות שזכר · והנה רמז והעיד בזה משה
רבינו ע״ה לומ׳ שעם היות שנזכר בכתוב שהיתה מיתתו בעון

מי מריבה · הנה לא היתה זה הסבה העצמית במיתתו כי אם
עון העגל כמו שזכרתי · והנה היה ענין המים תואנה לכסות
דבר מיתתו ומיתת משה · והראיה לזה שכל הארץ ההיא
היתה ארץ נחלי מים · ואיך חסרו שם המים שתהיה המריבה
כל כך שיתחייב וימשך ממנו מה שנמשך · אם לא שהקב״ה
רצה לעשותו בעבור היותו ענין שהיה כמוס עמו חתום
באוצרותיו · ומפני כבוד אהרן לבלתי יחשבו בני האדם
שהיה גם הוא מעובדי העגל לכך הוצרך לתת סבה אחרת
בדבר · וזהו אמרו ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן
מוסרה · ר״ל הנה הארץ ההיא היו שם בארות הרבה · כי
לכן נקראת בארות · ולא היה אם כן הסבה ענין המים אבל
היה מוסרה שנמסר אהרן לקבל ענשו וזהו שם מת אהרן ·
יחזור אל ענין העגל שמת שם בעבורו · או יחזור אל הר ההר
אשר על ראש המקומות ההם שזכר · וכן אמרו משם נסעו
הגדגדה ומן הגדגדה יטבתה שהיא ארץ נחלי מים כלה ·
והוא המורה שהיה ענין מי מריבה לאהרן תואנה לא סבה
עצמית · הנה בזה זכר הענש אשר קבל אהרן על מה שנגעו
ידיו במעשה העגל · וכן זכר השכר שקבל שבט לוי על מה
שנתחסד בענינו ועל זה אמר בעת ההיא הבדיל יי׳ את שבט
הלוי · ר״ל בעת ההיא ממעשה העגל שנזכר · גזרה החכמה
האלדית להעניש את אהרן ולהשכיר את הלויים בהבדילו
אותם מתוך העדה להיותם נושאי ארון ברית יי׳ ועומדי׳ לפניו
ושומרים את עבודתו · כי כן קרבו אליו ביום המעשה ·
ואם תאמר אם קרבו לאל ית׳ למה לא נתן להם נחלה בארץ ·
דעו שהסבה הזה היתה לפי שהש׳ הוא נחלתו לא לשנאתו
אותם חלילה · כי אם שהבדילם לעבודתו · ולא יהיו טרודים
בנחלתם · ולפי שהיה כל זה מעצם הספור ר״ל ממעש׳ העגל ·
לכן חזר להשלים את ספורו באמרו ואנכי עמדתי בהר כימי
הראשונים והם הארבעים יום השלישיים שעמד שם לקבל
מגילה פרק ד הלוחות השניות כדעת חכמינו זכרונם לברכ׳ · כי הנה בפעם
הראשונה עמד ארבעים יום וארבעים לילה וקבל הלוחות
הראשונות וישברם לעיניהם ברדתו · ואחרי כן עלה פעם
שנית לבקש סליחת העם וכפרתו · ועמד אחר כך ארבעים
יום וארבעים לילה · ואז קבל הלוחות השניות וראה המראה
שמות לב בנקרת הצור וקרא יי׳ יי׳ אל רחום וחנון וגו׳ · ונתרצה לו
שם הקב״ה בסליחת העם כמו שנזכר שם באמרו הנה אנכי כורת
ברית נגד כל עמך אעשה נפלאות וראה כל העם אשר אתה
בקרבו את מעשה יי׳ כי נורא הוא אשר אני עושה עמך ·
ובזאת הפעם השלישית ברדתו מן ההר זכה משה רבינו ע״ה
לקרני ההוד כמו שנזכר שם · ועל זה כלו אמר בכאן ואנכי
עמדתי בהר כימי הראשוני׳ מ׳ יום וארבעי׳ לילה וישמע יי׳ אלי
שם בפעם ההיא · רוצה לומר למה שבקש ילך נא יי׳ בקרבנו
וגו׳ · ואמר לא אבה יי׳ השחיתך להעיד שכפי שורת הדין
כמו שהלויים קבלו שכר ואהרן קבל עונש · כן היה ראוי
שישראל יקבלו עונשם · אבל נמלטו ממנו מפני תפלתו
שהפציר כל כך בה · עד שאמר לו השם ית׳ קום לך למסע
לפני העם · כי התעודה הזאת והכפרה החלטית לא באה
אליו כי אם בפעם האחרונה הזאת ועליה אמר לא אבה יי׳
השחיתך · כלומר לא לבד בכליה אשר אמר בראשונה
ושב ממנה כי גם בשליחת המלאך או מניעת נתינת
הלוחות או דבר אחר · לא אבה השחיתך בדבר מה · אבל
אמר אלי קום לך למסע לפני העם ויבאו וירשו את הארץ
אשר נשבעתי לאבותם לתת להם ובזה הודיעו שהטענה
היותר חזקה שהיתה אצלו לסליחתם וכפרתם · היא הבטחת
ירושת

ירושת הארץ לאבותם ושבועתם לא שאר הטענות אשר זכר״

הנה במה שביארתי בפסוקים היתרו הספקות י״ג י״ד ט״ו י״ו. אם הי״ג שבא ספור הלוחות השניות להגיד שלא זכו אליהם מפני צדקתם כי אם מפאת תפלתו. וגם כן לומר שישראל לא חסרו דבר משלמותם בעון העגל. ואם הי״ד שבא ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסר׳ להגיד מית׳ אהרן שנתפס׳ לעון העגל ולא היה בעון מי מריב ואם הט״ו במה שפירשתי בעת ההיא הבדיל י״י את שבט הלוי על זמן העגל כי באותה שעה שהם התקרבו לה׳ ועברו שער בשער גזרה חכמתו להבדילם לעבודתו. עם היות שלא הובדלו בפעל ובמעשה כי אם בשנה השנית. ואם הי״ו במה שאמרתי שאנכי עמדתי בהר שיה הפעם השלישית. ואז נתרצה אליו הקב״ה ואמר לו שילך למסע לפני העם וכבר כתב רש״י ז״ל שנשלמו אותם הימים ביום הכפורים ולכן הוקבע ליום מחילה וסליחה לדורות:

והנה נשאר עלי לחקור ׳ למה ישב משה רבינו ע״ה בהר ארבעי׳ יו׳ וארבעי׳ לילה. כל הזמן הרב ההו׳ ולמה לחם לא אכל ומי׳ לא שתה כל אות׳ הימי׳ והלילו׳ והנה לא ימלט אם שנאמ׳ שהוצרך לשב׳ בהר כל הזמן הרב הה׳ בעבור הלוחות שנעשו באותו זמן ולא היה אפשר עשייתם וסתירתם בזמן יותר קצר ׳ או שישב שם ללמוד התורה והדינים פרטיהם ודקדוקיהם ׳ ושקר הוא שנאמר שהיה העכוב והישיבה בסבת הלוחות לפי שלא היתה פעלתם טבעית שיצרכו אל זמן מוגבל וגדול לעשותם ׳ כי הם נעשו בדרך פלא והדברים הנסיים והפעולות האלדיות אין להם זמן שרשיי ובעתה אחד יוכלו להיות ׳ ואם העולם בכללו נברא בששת ימים איך נאמר שהלוחות יצטרכו לארבעים יום וארבעים לילה לעשייתם ׳ ועוד שאף שיהיה כן ׳ עדיין יקשה ולמה עמד הוא ע״ה בהר מ׳ יום ומ׳ לילה מבלי מאכל ומשתה בעוד שהיו נעשות הלוחות ׳ וטוב היה שיעשם הקב״ה ואחרי גמר מלאכתם יקרא אל משה ויתנם לידו ׳ כי הנה הוא ע״ה לא עזר בפעולתם לשיצטרך לשבת שמה כל הימים שהתמידה פעלתם ׳ ועוד שגם אם בפעם האחת הוצרך לזה ׳ בפעם השנית שעלה על סליחת העם ולא היה שם או פעל׳ הלוחות למה ישב שם ארבעים יום וארבעים לילה במספר ההוא בעצמו ׳ ואם נאמר שהיתה הישיבה שמה ללמוד התורה והמצות ׳ יקשה אם כן למה נתעכב על זה כל אותם הימים ׳ והיה אפשר שילמדם בימי׳ מעטים כי אין מעצור ביד הש״י ללמדו תורה על רגל אחד ׳ ואתה תראה שביום מתן תורה קבל התורה והמשפטים ועשה כל הפעולות שנזכרו בפרשה וכפי הערך הזה בימים או עשור היה אפשר ללמוד כל התורה כלה ׳ ויקשה עוד ולמה יצטרך לשבת בהר לקבול המצות לאותו זמן וכל שכן בלי מאכל ומשתה ׳ והיה די שבהיותו בקרב המחנה יתן הש״י את המצות יום ליום יביע אומר ולילה ללילה יחוה דעת ׳ כמו שנאמרו אליו הרבה מצות כן׳ ועוד שאם היה כן למה עמד בפעם השנית שהלך על עון העגל אותו המספר עצמו מ׳ יו׳ ומ׳ לילה׳ ואז לא היה לומד תור׳ כי למדה בפעם הראשונה ׳ ולמה כפל הפעמים שישב בהר נערר המאכל והמשתה ׳ והנה מדרך החסידות לתת לכל דבר חקו ושלא יעשוק אדם מצרכי גופו הצריך אליו ביושר ובתמים ׳

משלי יא במו שלא יעשוק מצרכי נפשו וכמו שאמר החכם יודע צדיק נפש בהמתו ועוכר שארו אכזרי ׳ וכמו שהוכיח

מאמר ג דף כ החכם למלך הכוזר ׳ והנס שנעשה לו בזה לא ראינו בו הכרח ׳ ולמה אם כן עשאו הקב״ה מבלי צורך ׳ והנה לא

ראינו לאחד מן החכמים הראשונים ואחרונים דבר בתשוב דבר זה ׳ ואני במאמר עטרת זקנים שחברנו בבחרותינו הרחבתי בו המאמר ׳ וראוי שאזכיר בו ממנו דבר במקום הזה״

ואומר שהיתה ישיבת משה אדוננו בהר אל שלשה סבות ׳ האחת להשיג החשנות כלן ׳ טבעיות׳ שמימיות׳ אלדיות׳ ולדעת מה למעלה ומה למטה ׳ וכבר נודע בחכמות האלדיות שהדברים השפלים יוכללו בי׳ ידיעות ׳ שהם ׳ החמר הראשון ׳ הצורה הגשמית ׳ צורות היסודות בהבדליהם, המקרים הנמשכים אחריהם באיכיות הראשונים והשניי׳ ומהדברים שיהוו באויר מחמר האיד העולה מן הארץ ׳ ומהדברים שנתהוו באויר מחמר העשן׳ ומהדוממים ׳ ומהצמחים ׳ ומהבעלי חיים ׳ ומהאדם ׳

ואמנם הידיעות הנפלאות בגרמים השמימים הלא המה גם הם עשרה׳ בידיעות עצמותם ׳ בידיעת מספרם ׳ בהתחלפותם ׳ אם הוא בסוג או במין או באיש ׳ בתמונותם ׳ במקומם אם הוא תשטח המקיף ׳ או המרכז המוקף ׳ במצבם אם השמש למעלה מנגה וכוכב ׳ או למטה מהם ׳ ונכללו בזה חלקיות שהם כפי מצבם ׳ בתנועותיהם ׳ במניעיהם ׳ בזמנם ׳ אם הם קדמונים או מחודשים ׳ בפעלתם בשפלים״

ואמנם בעולם העליון שיעדו גם כן הפלוסופים מספר העשרה ׳ לפי שהם מנו ט׳ גלגלים וגזרו שהמניעים אותם יהיו כמספרם ׳ והשכל העשירי הורה עליו צאת שכלנו מן הכח אל הפעל ׳ שהוא הנקרא בדבריהם השכל הפועל״

ואמנם בידיעה העליונה האלדית ׳ אמרו חכמי הדורו׳ כי׳ הספירות׳ הנה אם כן יוכללו הידיעות העליונות ושפלות כלם בארבעים ידיעות׳ ומפני זה היתה ישיבת ארון הנביאים בהר ארבעים יום כנגד אותם הידיעות כלם ׳ והיו העשרת ימים הראשונים בהשגחת הדברים השפלים כלם וצורותיהם כפי אמתתם לא כפי החקירה האנושית שקצרה מהשיג צורות ההוים והבדליהם ׳ והעשרה ימים השניים נצטרך להשיג טבעי הדברים מהגרמים השמימי׳ והככבים ממסילותם כפי מה שהם ׳ והעשרה ימים השלישיים היו להשיג השכלים הנבדלים והשתלשלותם וסדורם ׳ והעשרה ימים האחרונים היו בהשגת הידיעות האלדיות והספירות העליונות והיו מספר הימים כמספר הידיעות עם היות שהמושגים יתחלפו במעלתם וקושי׳ ההשגה אשר בהם׳ כמו שהיה הענין במעשה בראשית שנוסף יום אחד לבריאת השרצים כמו שיוחד יום אחד למאורות׳ או להוית השכלים הנבדלים שנרמזו בבריאת האור כקבלתם ז״ל׳ גם כי נצטרך משה רבינו ע״ה לעשרה ימים הראשונים בידיעת הדברים החמריים לפי שלא היה עדיין כל כך מוכן ובאותם הימים קנה מההכנה עד שב׳ השניים השיג מהדברים השמימיים ׳ ואחרי הכנתו בעשר׳ יום היה ראוי להשיג השכלי׳ הנבדלי׳ בעשרה ימי׳ האחרוני׳ וכן באחרונים כי היו הימים הראשונים עוזרי׳ תמיד ומכיני׳ אל ההשגה הנמשכת אחריהם ׳ הנה התבאר שלא היתה ישיבתו בהר בעבור הלוחות כי לא נתנו אליו כי אם בכלותו לדבר אתו ר״ל אחרי כלותו ארבעים ימי ההתבודדות וההשגה אשר כנה בשם דבור ׳ ול״א לבד ללמוד המצות כי אם להשתלם בכל הידיעות וההשגות מלמט׳ עד למעלה ולפי שהיתה ההשגה והדבקות מתאחרת כל אותם מ׳ יום

וארבעים לילה מבלי הפסק כלל ׳הוצרך הש״י ית׳ לעשות נס למשה שלא יאכל ושלא ישתה כל אותו זמן מפני שאם היה אוכל ושותה היה מפסיק התבודדותו ׳ כי בהשתמש הנפש בכלים הגשמיים לא תוכל להשתמש בהשגה האלדית ההיא ׳ והנה המאכל והמשתה מזיק ומונע לא לבד מפאת עצמו כי אם גם מפאת הפסק הדבקות אשר ימשך ממנו בהכרח ׳ כי האכילה יביאהו אל השינה ויציאת המותרות ושאר הדברים הכרחיי׳ אשר כל זה ממה שימנע דבקותו והשגתו ׳ ולכן עשה הש״י עמו להפליא ׃

והסבה השנית היא כי להיות השכל האנושי נקשר בנו דקשר ימנעהו מהשגת הנבדל וקבול הדבוק האלדי להיות ההשגה האלדית ההיא הרוחנית יותר ממה שהיה אפש׳ אליו לסבלו ׳ לכן גזרה ההכמה האלדית לברוא חדשה בארץ אשר כמוה לא נהיתה ׳ והיא להעלות ארון הנביאי׳ ממדרגה אנושית אל מדרגה רוחנית מלאכותית נבדלת ׳ והיה זה כדי שהתור׳ הנתנת על ידו תהיה אצולה על ידו מההכמה העליונה האלדית ׳ ולכן צוה שיכין מזגו לזה ׳ כדי שיחליף מזגו והרכבתו צו לצו קו לקו ׳ באופן שאחרי ההכנות ההם יקבל צורת הרוחניו׳ ויהיה ראוי לקבל ההשג׳ האלדיות כאחד מצבא המרום ׳ ואולי שיע׳ נאמר לו עלה אל ההרה והיה שם ׳ ר״ל שיתהווה שם ויקנה הכנה שנית ׳ והנה העצם האנושי יתהוה במ׳ יום ׳ כמו שזכרו ה״זל במקומות׳ ובסופם ישהרל ההכנה ויקבל המתהוה צורה אנושית לא קודם לכן כי היו הימים הראשונים ימי ההכנה ׳ וכמו שהתבאר בהכ׳מה ׳ דצורות יחולו בחמרים פתאום אחרי דרגת ההכנות כלם והצורות האלדיות זה דרכם שיחולו אחרי ההכנה׳ כמו שאמר במלאכת המשכן ותכ׳ל כל עבודת המשכן ויכ׳ל משה את המלאכה׳ ויכס הענן את אהל מועד וכבוד יי׳ מלא את המשכן׳ הנה בעבור זה הוצרך ארונינו משה לשבת בהר ארבעי׳ יום וארבעים לילה שהוא הזמן המוגבל להויה האנושית לחול בה הצורה ׳ ולא נשלם׳ ההכנה לחול בה הצורה הרוחנית כי אם בסופם ׳ וכמו שבארבעים יום מיצירת הולד אין לו מאכל ומשתה כפה באותן הימים משה רבינו עליו השלום להם לא אכל ומים לא שתה כדרך המתהוה בהיותו נעתק מטבע אל טבע אחר׳

הנה אם כן רנב״ה קנה להדמות בהויה הזאת לפועל הטבע שנומר מלאכתו בהויה האנושית בארבעים יום ׳ לא שהוצרך לכך כפי טבע החומר ׳הסזג המתפעל והנעתק יזו היה הכנה השנית׳

ואמנם הסבה השלישית היא כי משה רבינו עליו השלום הוצרך להכניע את יצרו ולהמית תאוותיו ׳ ולהבריא מזגו וטבעו תחת ממשלת השכל באופן שלא יעכב אותו אל השגת שלמותו ׳ ולפי שהאכיות הנוברות באדם הם ארבעים וליהותיו ויסודותיו אשר מהן הורכב ארבעה ׳ והיתה השגתו בעניני התורה האלדית נכללת בעשרת הדברות דכתובים באצבע אלדים׳ ולכן היה הוצרך להכניע כל יסוד וליחה ואיכות עשרה ימים כמספר עשרת הדברות שהמה שרשי התורה ועקריה ׳ באופן שכל יסוד ויסוד בהרכבתו וכל ליחה וליחה אשר בגופו יהיו נכנעים לקבולם בשלמות הכנתם ומפני זה היו ימי ההכנה עם הכנעת חמרו ארבעים יום׳ ולכן היתה עמידתו בלי מאכל ומשתה כדי להחליש כחותיו הגופיים באופן לא ימנעוהו עוד מקבול הדבקות האלדי ׳ כי מהמעמד ההוא נשארו כל כחותיו הגשמים כל כך נכנעים לשכלו שהיה תמיד מוכן לנבואה ולדבוק האלדי מבלי מונע ׳ והנה בפעם הראשונה ההיא שישב משה בהר הארבעים יום והארבעים לילה באותו נס המופלא והדבקות העצום ׳ היו בימים ההם סגלה מופלאת׳ וקבע השם יתעלה במספר הימים כח יתר וברכה עצומה ׳ ומפני זה בשאר הפעמים שעלה להר על עון העגל ועל הלוחות השניות נתעכב תמיד שמה כל אותו המספר הקדוש מארבעי׳ היום וארבעי׳ הלילה ׳ יען וביען היה אצלו במספרם סגלה נפלאה לרצות בדם הש׳ ולזאת הסבה גם כן אנחנו שארית יעקב בכל שנה עושים מ׳ ימי תשובה ׳ והימים האלה נזכרים ונעשים לפי שבסגולתם ובקדושתם שקנו באותה פעם הראשונה היו עוד כל ימי הארץ נרצים לפניו ית׳ וגם אני אורך שהפלא העצום לא היה כי אם בפעם הראשונה ׳ שישב בלא מאכל ומשתה כל אותו הזמן אבל בשאר הפעמים לא היה הנס כל כך גדול לפי שכבר קנה מרעה בגופו תכונה קיימת בהפשטו מן החמריות כל כך עד שלא נשאר הקשר מה לנפשו עם גופו ׳ ואחרי כן לא רעב ללחם ולא צמא למים כי לא היה מתפעל כבר מזה ׃

הנה נתתי בזה שלשה סבות ׳ הראשונה לקוחה מצד המושג ומעלתו ׃ והשנית מצד המשיג וצורך הכנתו ׳ והשלישי כפי צורך הכנעת קנור המשיג ועתק המושג ׃

והנה לא ראיתי להרחיב הדבור במקום הזה בענין הארון׳ אם היו בישראל שני ארונות׳ אותו שעשה בצלאל שהיו בו הלוחות׳ וזה אשר עשה משה שהיו בו שברי לוחות׳ והוא היה יוצא ובא עמהם למלחמה ׳ והארון אשר עשה בצלאל לא יצא עמהם למלחמה כ״א בימי עלי ונשבה כמו שכתב רש״י׳ או לא היו בישראל כי אם ארון אחד ובו היו הלוחות ושברי הלוחות מונחי׳ ׳ כמו שכת׳ עליו הרמב״ן במקום הזה ׳ ולפי שאני בפירושי לספר שמואל כתבתי על זה בשרשיו הקירה נכברת׳ אין צורך בהשגת כאן הדברים ׳ יעויין שם כי הוא דרוש נכבד מאד ׳ ואנכי מלאתי ידי בו ליי׳ והוכחתי שלא היה בישראל כי אם ארון אחד שהיו בו לוחות ושברי לוחות ׃

ועתה ישראל מה יי׳ אלדיך שואל מעמך עד ושמרתם כל המצוה וגו׳ ׃

יען וביען הרבו חכמי׳ האחרוני׳ מבני עמינו לדבר דברי׳ טובי׳ ונכוחי׳ בענין היראה וכפי׳ הפרש׳ הזאת ׳ ואין דעתי נוטה אליהם צריך להודיעך הדבר בשרשיהם ׳ ואסדר דבריהם כפי דעתם ואליץ עלידם כל מה שאוכל ואליהם תטוף מלתי ׃

הנה היראה כפי מה שכתבו הרב המורה והר״ן שהרחיב בה הדבור מאד והנמשכים אחריהם ׳ תאמר על שני פנים האחד על נסינת הנפש לאחריה והתקבץ כחותיה כשתרגיש איזה דבר מחריד והוא ענין הפחד והמגור אשר יהיה לאדם מהמזיק׳ כאילו תאמר פחד האדם מאויבו כשיבא עליו וחרבו שלופה בידו ׳ או מדוב שכול כי יפגע בו׳ וזה הוא כלו הפעולות מהנפש החיונית כי ימצא גם כן זה בבה׳ ׳ כמו שירא הכבש מהזאב או מהאריה וכמו שאם אריה שאג מי לא יירא ׳ ומזה המין אמר יעקב אבינו בתפילתו הצילני נא מיד אחי מיד עשו כי ירא אנכי אותו פן יבא והכני ׳ כי ירא לאמר אשתי היא פן יהרגוני ודומיהן׳ **והמין** השני הוא מפעל השכל ׳ והיא היראה הנמשכת מפני הכרת מעלת הדבר הנורא ׳ אמר ובמדוע לא יראתם לדבר בעבדי במשה ׳ ומורא רבך כמורא שמים ׳ ומזה המין אמרו ויירא ויאמר מה נורא המקום הזה אין זה

אין זה כי אם בית אלדים וזה שער השמים · כי מפני הכרתו
זאת נתחדשה בו יראת המקום ההוא · וכבר התברכו בני
ישראל בב' מיני היראה האלה שייראו שאר האומות מפניה'
יהושע א אמר לא יתיצב איש בפניכם פחדכם ומוראכם יתן יי' אלהיכם
על פני כל הארץ · רמז בפחד · המין האחר · ובמורא · המין
השני · כי הם יפחדו מישראל מפאת יכלתם וגבורתם כמו
שמות טו שאמר שמעו עמים ירגזון חיל אחז כו' וייראו גם כן ממעלת
דברים כח קדושתם כמו שאמר וראו כל עמי הארץ כי שם יי' נקרא
עליך ויראו ממך · וב' אלה מיני היראה נמצאו בנו בערך
אלדינו ית' · כי הנה האנשים החסרי' יפחדו ממגור הרעו' הגדול'
תהלים לג המשולחות מפניו ית' · ועז' אמר ייראו מה' כל הארץ ממנו
ירמיה ה יגורו כל משפחות גוים · ואמר האותי לא תיראו נאם יי' אם
מפני לא תחילו אשר שמתי חול גבול לים · ר"ל שהיה בידו
תהלים סח לשלחו על פני תבל וכאמרו כהמס דונג מפני אש כן יאבדו
רשעים מפני אלדים · אמנם השלמים לא יפחדו מזה המין
אבל יש להם היראה השכלית לרוממותו · כי בהתבונן האדם
רוממותו ית' בפעולותיו במציאות · ופחיתות האדם וקטנו
במציאות · יחרד ויבוש מעשות דבר שלא כרצונו · כמו
שיבוש האדם מלעשות דבר בלתי הגון לפני אדם גדול ואף
כי לא ישיגהו נזק בזה וזה המין מהיראה הוא המשובח כי
טבע השכל יכסוף אליה · והיראה מזה המין היא עצם
תהילים לד' וס' קמז האהבה · ועליו נאמר יראו את יי' קדושיו · רוצה יי' את
עקרים מ"ג פרק לב יראיו וזהו דעת החכמים · מבני עמינו בענין היראה · ואמר
איוב לא שלשני המינים האלו רמז איוב באמרו פחד אלי איד אל
ומשאתו לא אוכל כמו שבא במה שיעבר ·

ואחרי ביאור שני מיני היראה · נשאר לדעת מאיזה
מהם דבר משה אדונינו · באמרו מה יי' אלדיך
שואל מעמך כי אם ליראה · אם מהמין השני או משניהם
יחד · ואם אמרנו שכוון אל המין הראשון שהוא · ההפעלות
אשר בכח החיוני מיראת הרעות והעונשים ושעליו באה
המצוה · עם היות היראה הזאת שלא לשמה · כבר אמרו
בסוטה ריש פר' מטל רבותינו זכרונם לברכה שראוי שיבחרו בה מפני שמתוך שלא
ישעיה לג לשמה בא לשמה · וכמאמר הנביא פחדו בציון חטאים
וגו' · הנה יתחייבו לזה בטולים חזקים לפי שהמעשים הנעשי'
על זה האופן לא יבחנו בין טוב לרע · ויצטרך הירא לומר
על הטוב רע · ועל הרע טוב · מפאת העונש · ויראת הרעות
והעונשים · ואין שם אמת · ולא צדק · ולא יושר · כי אם
התנצל מהנזק ההוא · והנה אהרן עשה את העגל ליראתו
פן יהרגוהו כאשר הרגו את חור · ואיך יתכן שישאל הקב"ה
זה המין מהעבודה אשר לא יבחן בה בין טוב לרע · ורחמנא
לבא בעי · והלב אינו מתישב בפעלה הזאת · אבל ההפך
כי עקוב הלב מכל ואנוש הוא · ויקשה עוד לזה הדעת אמר'
ברכות פרק ה דף לג ז"ל אטו יראה מילתא זוטרתי היא · ואם היה מהמין הזה אין
ספק שהיא זוטרתי הזוטרתי אפילו לגבי כל ישראל · כי
אריה שאג מי לא יירא · ומי האיש אשר לא יירא · כי יראה
חכמים ימותו ואנשי חסד נאספים באין משפט · מרוב
העונשים · ולא יפחד מהם פן יגיעו בו · הנה אם כן
בערך כל אדם היראה הזאת דבר קל הוא ואין צריך לומר
לגבי משה כדבריהם · ואם נאמר שלא שאל כי אם על המין
השני מהיראה השכלית · הנה באמת הקשה לשאול
שידוע הוא אשר היראה אשר כזאת לא תמצא כי אם בנביאי'
ובחכמים האלדיים ובשרידים אשר יי' קורא אשר ראו
בחכמתם את מעשה יי' כי נורא הוא בנמצאות · ואל פעל
ידיו השכילו · ומי זה ואיזהו אשר יגיע למדרגה עליונה
הזאת · הלא תראה שגם לאברהם אחרי זקנתו ועקידת
יצחק נאמר לו עתה ידעתי כי ירא אלדים אתה · ובמעמד בראשית כב
הר סיני אחרי הגיעם אל מה שהגיעו אמר מי יתן והיה לבבם דברים ד
זה להם ליראה · ואיך ישאל משה אדונינו לכללות האומה
והמונם ליראה את יי' ממין היראה הזאת שאפילו לגבי משה
עצמו לאו מילתא זוטרתי היא · וכבר שובח בה משה עצמו
שנאמר ויסתר משה פניו כי ירא מהביט אל האלדים · שמות ג

והרב רבינו נסים חשב להתיר זה · באמרו שהיראה נדרים וקיד עק
אשר מהמין השני השכלי היא אשר של עליה
מרע"ה · ושהיא קשה מצד בערך החלק החמרי שבאדם
הדוחה אותה מתשוקת שכלו בכל עז שיוכל · ושהיא קלה
מצד הכח השכלי אשר מטבעו להשקיף בדברים השכליים
האלקיים אשר תמשך היראה מזה · ושמזה הצד אמר מה
יי' אלדיך שואל מעמך כי אם ליראה · וזה בבחינת השכל ·
ואמנם בבחינת החמר המונע את האדם משלמותו זה
הזכיר להם הענינים מהעונשים המגיעים אל הרשעים במה
שאמר וידעתם היום כי לא את בניכם וגו' · ואשר עשה וגו' ·
כי זה כלו ממה שיחליש הכח החמרי לבלתי התגבר על
השכל ומשני הענינים האלה תושלם היראה והאהבה · ר"ל
מבחינת הש"י ומעלתו כפי השכל · ובבחינת עונשיו על
הרשעים בבחינת החמר · ולכן זכר בפסוקים האלה הדברים
המפחידים והמאיימים במכות מצרים וטביעת המצרים
בים סוף · וענשי המדבר כבליעת הארץ לדתן ולאבירם ·
ולא זכר מעמד הר סיני · ושאר הטובות שעשה להם ·
וזכר דתן ואבירם · לפי שלא נשארו מהם בנים · והיה
עונשם בזה יותר מופלג לפי שבניהם וכל אשר להם נבלעו
עמהם · כי הנה תאות כל אדם וחשקו בעולם הזה בהשאר
בניו אחריו · ולכן לא זכר קרח לפי שבניו לא מתו · ולא
היה מזה הצד ענשו מופלג כענש דתן ואבירם · ואמר
אין עומדין דף שלפי שמשה גבר בשכלו על כחתיו החמריות אמרו אין
לגבי משה מילתא זוטרתי היא · זהו כללות דבריו וענינם
ואם האריך הרבה בהם ·

וכאשר נתבונן בהם נמצאם בלתי מספיקים בהתר
הקושיא ואמתת הענין הזה לפי שהרב רצה
לקבץ ולחבר שני מיני היראה ושיהיו שניהם צריכות מצד
השכל ומצד החמר להשגת הצלחה · והדבר הזה בלתי
מתישב כי הם אינם נכנסות תחת מין ולא תחת סוג אחד
ואין איש אחד שולט בהם כי בעל השכל השלם אשר יש לו
היראה השכלית אינו ירא מפחד העונשין והבהלות כלל ·
והאיש החמרי אשר הוא יגור מהעונשי' אין לו מבא ביראת
המעלה והשכל · כי האחת היא מפעל הנפש השכלית ·
והאחרת היא מפעל הנפש החיונית · והדרא אם כן קושיין
לדוכתה · כי אם שאל משה יראת ההמוניים החמרים
וראי מילתא זוטרתי היא לגבי כולי עלמא · ואינה כדי
שבעבורה תעשנה המצות · ואם שאל היראה השכלית
השלמה יקשה הענין הנאמר אטו מלתא זוטרתי היא ·
לפי שאף לגבי משה היא גדולה · ואף שנאמר שלא היתה
גדולה בערך אל משה כי אם דבר נקל לא היה מתחייב
שיהיה גם כן קל בערך אל האחרים · שאם משה התגבר שכלו
על כחותיו והכניעם באופן נפלא · מי המונע שיהיה זה דבר
רב ועצום אצל שאר בני האדם אשר לא הגיעו לאותו
שלמות · וגם יש לדקדק בכתוב כפי פירושו כי היה לו
לומר רק מה יי' אלדיך שואל מעמך כי אם ליראה את יי'
אלדיך · או יאמר לאהבה את יי' אלדיך בכל לבבך ובכל
נפשך

נפשך כי זה כולל הדברים אשר זכר כלם · ולמה יצריך
ליראה · ולאהבה · בהיות שניהם ענין אחד ללכת בדרכיו
ולשמור את כל מצות יי׳ · והכם אחד מחכמי הדור התיר
לעשות מין שלישי מהיראה ממוצע בין ב׳ הראשונים
ואחרים בחרו בדרכי׳ אחרים לא אחפוץ בזכרונם לפי שלא
ישרו בעיני ״

אבל הנראה אלי בדרוש הזה · הוא · שב׳ מיני היראה
אשר הניחו החכמים אשר זכרתי שימצאו בבני
אדם ﭏיו ית׳ מהנפש חיונית והמשכלת אינם צודקים · ולא
ייוחסו ﭏיו ית׳ · ולא נקראו אצלו בשם יראה · אם המין
הראשון מהפעלות הנפש החיונית מבואר נגלה הוא שלא
ייו הסאל הש׳ לפי שהעבודה אליו ית׳ בכל הדברים היא
מסודרת כפי הדעת וההתבוננות והיא מפעל השכל אם
מהעיוני · ואם מהמעשי · ואינו מפעל הנפש החיונית
כי הנפש החיונית לא תתפעל כי אם ממה שתשיג בחושים
ביראת השור מהזאב · או הדוב · אם בראותו אותו ואם
בשמעו את קולו · אבל לא תתפעל הנפש החיונית מתוך
התבוננות והשתכלות מהיכמו שיהיה הענין ביראת העונש׳
שהיא נמשכת מהתבוננות הדברים העוברים והשתכלות
מעשה יי׳ שכל זה איננו מפעל הנפש החיונית כ״א מהשכל
וגם שההתפעלות ההוא איננו ראוי שיקרא כי אם אונס
והכרח · ואיך תהיה העבודה אשר כזאת טובה · ויאמרו
חכמינו ז״ל שמתוך שלא לשמה יבא לשמה כי ההפעלות (ריש פר׳ נוטל)
האונסיי ההוא אי אפש׳ שיבא בשום צד שתהיה העבודה בו
לשמה בזמן מהזמנים · וזהו אמרם ז״ל במסכת שבת אר׳ (עקיבא דף)
אבודימי בר חמא מאי דכתיב ויתיצבו בתחתית ההר מלמ׳ (ריש פ״ק דע״ז)
שכפ׳ עליהם את ההר כגיגית ואמ׳ להם אם אתם מקבלי׳ את
התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם · אמר רב אחא
מכאן מודעא רבא לאוריית׳ · רצו בזה שהיה זה אונס גמור
והוא מודעא רבה לתורה שלא יהיו מחוייבים בשמירת׳ עד
שהיתה התשובה שקיימו וקבלו עליהם התורה מרצונם
בימי מרדכי ואסתר · שנ׳ קימו וקבלו עליהם קימו מה
שקבלו כבר וזה כלו ממה שיורה שמה שיש בו אונס אין בו
קיום עבודה ·

ואמנם המין הב׳ שזכרו מהיראה הנה הוא גם כן בלתי
צודקי׳ לפי שהנה היה ראוי שתקרא חכמה או
ידיעה · אחרי שענינה ההתבוננות במעשה הש׳ ונפלאות
פעולותיו וההשערה בגדולתו ורוממות מעלתו · וזהו פרי
ההכמות ותכליתם ומאיזה צד תקרא הידיעה הזאת יראה
ואם אמרו שתקרא כן בעבור שמהידיעה תמשך היראה
הנה היה יותר ראוי שתקרא פליאה · לפי שיפלא האדם
ממנה כי הידיעה העליונה הצ״רית תביא בנפש האד׳ פליאה
והתבהלות · וכאמרו נפלאים מעשיך ונפשי יודעת מאד (תילים קלט)
ולא תבא ממנה יראה · והנה בי׳ חזקאל שזכר שראה מראות (יחזקאל א)
אלהים לא זכר בו היראה וכן הדבר בכל איש שהידיעה לא
תביאהו לידי יראה · אבל ההפך תמצא בידיעת הקדמונים
מהחוקרים כי כל עוד שיבחנו רוממות וגדולת הש׳ ודלות
עצמם במציאות תבטל מהם היראה ממנו ית׳ להבטל היחס
בינם לבינו ואמנם תגדל הפליאה בדבר · וכמו שאמ׳ לאיוב
על אלה הדברים הוכח בדבר לא יסכון ומלין לא יועיל בם (איוב טו)
אף אתה תפר יראה ותגרע שיחה לפני אל · ולא ידעתי מי (שם)
הביא האנשים החכמים האלה לבאר המעלה הזאת העיונית
בשם יראה · שהיא מתיחסת אל המעשה · ולא אל העיון כ״ש
שהכתוב אומ׳ ראשית חכמה יראת יי׳ שכל טוב לכל עושיה׳ (תילים קיא)
ר״ל שתחלת החכמה היא בשלמות המדות שהיראה עקרם
ואינו דבר נמשך אחר ההכמה · כי אם התחלה לה · ויותר
היה ראוי שתקרא זה אהבה · ומה שאמרו שיראה ואהב׳
דבר אחר · כשתהיא מזה המין · הנה רצו לקבץ בין
הדברים הסותרים במהותם · כי אהבת האדם לדבר הוא בלי
ספק זולתי יראה ממנו · כי האהבה תגזור האותות מדה
והיראה תגזור התנגרות מה · ועוד שהנה לא מצאנו בכתובי׳
שהביאו ראיה עז׳ שיאמר שם יראה על זה המין ר״ל מיראת
המעלה · כי הנה אמר רוצה יי׳ את יראיו לא כוון על ההכמי׳ (תהילים קמז)
יודעי סדר המציאות כי אם למה שביאר מיד למיחלים
לחסדו · וגם אמרו יראו את יי׳ קדושיו לא נאמר על היודעי׳ (שם לד)
בחכמת האלהות · כי אם על הקדושים במעשיהם ולכן אמר
כי אין מחסור ליראיו כפירים רשו ורעבו ודורשי יי׳ לא (שם)
יחסרו כל טוב · הנה ביאר שהיראים הם דורשי יי׳ שדורש׳
אותו להושיעם בעת צרתם · ומה שאמר איוב כי פחד אלי׳ (איוב לא)
אל אל ומשאתו לא אוכל לא כוון במלת שאתו על רוממות
מעלתו במציאה · כמו שפירשו בו · אבל היה ומשאתו לא
אוכל נרדף למה שאמר · כי פחד אלי איד אל כי השאת הוא
הפחד כמו שאמר בבא כשואה פחדכם · ומשואת רשעים (משלי א׳ פס ג)
וכן הביאו אותם המדקדקים · ותמיה אני איך לא עשו גם
כן החכמים האלה שני מינים באהבת הש׳ אהבת השכר ·
ואהבת המעלה · כי באמת יותר יצדק על המעלה שם
היראה · כמו שזכרתי ״

מף דבר אירלת המעלה סוף דבר לא יקויהו הסכל והכבר
סיפרים ולא יורו עליו הכתובים ולא נמנא כן בדברי קז״ל :

אבל אמתת הענין הזה כלו אצלי יהוא כפי מה שאומר
הנה העבוד׳ ﭏיו ית׳ אצלנו ראויה ומחויבת בבחינת
החסדים אשר קבלנו ממנו ית׳ · אם המציאות וההויות
בבריאה · ואם השמירה וההתמדה במציאות · ועם זה
אהבתו לאבותינו · והוצאתו אותנו ממצרים · ונתינת
התורה · וירושת הארץ · ושאר הטובות אשר עשה עמנו ·
בזולת המנהג הטבעי · כי אם בדרך נס ופלא · כפי רצונו
המוחלט · ומפאת ההטבה הזאת אשר הגדיל יי׳ לעשות
עמנו נתחייבנו לאהבה אותו · ומתוך האהבה תהיא לעבדו
בכל לבבנו ובכל נפשנו כי היתה העבודה והאהבה שנים
במאמר · ואחד במציאות · בהתאחדות הכח והפעל ·
שהאהבה אליו הוא הכח הנמצא בנפש המתכבכת בה ·
והעבודה הוא הפעל היוצא ממנו · ומלבד האהבה הראויה
אליו לעבדו עוד צריך לאדם שישמור את עצמו תכלית
השמירה מחטוא לפניו ומלהקציפו · כי אין ראוי שיהיה
כפוי טובה למי שגמלו כל כך מחסדים והטובות · הנה יש
לנו אם כן עם האלוה ית׳ חיוב האהבה לעבוד את עבודתו ·
וחיוב השמירה והיראה מלהקציפו · ואין דבר מזה בעבור
רוממות מעלתו בעצמו ונפלאות יצוריו וכרום לכ שנצטרך
אליו נהיה · וככלתנו וחכמתינו יתרה · כי אם מפאת הבריו
בבריאה ושמירתו העליונה המתמדת עלינו תמיד שיודע
אותו כל אדם · ומלבד שמהבחינה הזאת נתחייב לאהבה
אותו ולירא מלפניו · הנה יש עוד שכר טוב לאהביו ולשמרי
מצותיו שהקבה ייטיב עמו ויגמלהו שכר אהבתו ועבודתו ·
וימשך גם כן מהיראה והשמירה מחטא · ההנצל מהפגעים
ומהרעות המתחדשות בעולם · הרי לך בזה שני מיני אהבה
שנתחייב להש׳ · האחת כעל כל אשר גמלנו הש׳ בבריאה ·
ורב טוב לבית ישראל שהוציאם ממצרים ועשה עמהם
להפליא

להפליא׳ ושנית מתקות השכר המתחייב לאדם מאותה
אבות פרק א העבודה והאהבה׳ ועל זה אמר אנטיגנוס איש סוכו אל תהיו
כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס׳ ר״ל
שתהיה אהבתם ועבודתם מהמין הראשון כלומר מפני
החסדים והחובות אשר כבר עשו עמהם׳ לא לתקות השכר
שיעשה ויתן בעתיד׳ כי העובד מפני השכר המקווה מורה
שהוא כפוי טובה מהחסד אשר קבל במה שעבר ולכן לא
ישים אליו לבו ולא יירא מפניו כי אם בעבור השכר העתיד
פ״ק דע״ז דף יט לבא׳ וכאמרם במצותיו חפץ מאד ולא בשכר מצותיו׳
וכן יצא לנו מזה גם כן שני מיני היראה אליו ית׳ אם שנירא
מפניו ר״ל מלהקציפו׳ כי אחר שהטיב עמנו כ״כ מהטובות
אין ראוי שנכעיסהו במעשינו׳ ואם שנירא מהעונשים
אשר יגיעו אלינו בהקציפנו אותו׳ לא שיהיה כאן אהבה ולא
יראה בבחינת מעלתו כי אם בבחינת מעשיו אשר עשה
עמנו או אשר יעשה בעתיד או בהוה מהשכר או מהענש׳
ואל המינים השנים הנזכרים ר״ל מהאהבה והיראה׳ רוצה
לומר אהבת השכר׳ העתיד או העונש העתיד לבא׳ אמרו
ריש פרק נוטל במסכת סוטה כשמנו שם השבעה פרושים שהם שלא
שם לשמה׳ פרוש מאהבה פרוש מיראה׳ ופרש״י מאהבת
השכר ומיראת העונש שהם ב׳ המינים האחרונים מהאהבה
והיראה אשר זכרתי׳ שאינם מינים שלמים כראשונים
ולכן היו שניהם שלא לשמה להיותם בבחינת העתיד אם
לקבול השכר בעבור האהבה׳ ואם להנצל מהעונש׳ בעבור
היראה׳ ואינם בבחינת החסדים והטובות אשר
עשה עמנו ית׳ שהיא הבחינה השלמה׳ ועם זה תבין מה
שם שאר״זל מאי איכא בין עובד מאהבה לעובד מיראה׳ איכא
מאי דתנא דבי ר׳ שמעון בן אלעזר׳ גדול העושה מאהבה
יותר מהעושה מיראה שזה תלוי לאלף דור וזה לאלפים דור
והקשה רש״י שם היאך מיראה תלוי לאלף דור והם אמרו
למעלה שהוא עוסק בתורה שלא לשמה׳ ותירץ דההיא
דלעיל היא מיראת העונש והא דהכא מיראת המקום׳ ואין
הכונה ביראת המקום יראת המעלה׳ כמו שפירשו הרב
נדרים והיה עקב רבינו ניסים׳ אבל המה כוונו לחקור ולדעת בהיות תכלית
האהבה והיראה דבר אחד כמו שפירשתי מה יהיה ההפרש
בין העוסק מאהב׳ לעוסק מיראה כי הנה שניהם לדבר אחד
מסכת סוטה שלהי נתכוונו׳ וכמו שאמ׳ אין לך אהבה במקום יראה ואין יראה
פרק נוטל במקום אהבה אלא במדת הקב״ה בלבד׳ ולמה אם כן עשת
התורה שני מצות לאהבה את הש״י וליראה מלפניו׳ והיתה
התשובה שגדול העושה מאהבה והגדולה היא שהאהבה
ענינה החיוב ר״ל הדבקות בהש״י לעבוד עבודתו׳ ואמנם
היראה ענינה השלילה ר״ל ההשמר מהחטא׳ ולהיות החיוב
גדול מהשלילה׳ היה השכר באהבה לאלפים דור כמו שאמ׳
ועושה חסד לאלפים לאהבי ולשמרי מצותי׳ והיה השכר
בשלילה והשמירה מהחטא׳ לאלף דור ר״ל ההנצל מהפגע׳
דברים ז והרעות עד אלף דור׳ כמו שאמר שומר הברית והחסד
שם פרק נוטל לאהביו ולשמרי מצותיו לאלף דור׳ והקשה רש״י איך
הגדילו מדת היראה כל כך שתהיה לאלף דור בהיות שאמרנו
למעלה שהיא שלא לשמה׳ והשיב שהיו ביראה שני מיני׳
האחד יראת העונש העתיד לבא ומזה המין הוא שאמרו
שהוא שלא לשמה׳ ומין אחר קודם אליו והוא יראת
המקום יתעלה ר״ל היראה מלהקציפו בבחינת החסדים אשר
עשה עמנו והמין הזה יהיה שכרו לאלף דור׳ ואמנם שהיראה
יאמר על השמירה שיעשה האדם בעצמו שלא יחטא נגד
הש״י ולא יקציפהו מפני הטובות אשר קבל ממנו׳ הוא

בראשית כב מבואר בכתובים׳ ולכן נאמר לאברהם עתה ידעתי כי ירא
אלהים אתה ר״ל שאתה נזהר׳ ונשמר מעבור על דבריו ית׳
כיון שהגיע ענינך אל אשר לא חשכת את בנך את יחידך
שם מב כדי שלא לעבור על דברי ולהקציפו׳ וגם ביוסף אמר את
האלהים אני ירא׳ בזה המין עצמו שהיה ירא מלחטוא
שמות ג ובמשה נאמר ויסתר משה פניו כי ירא מהביט אל האלהים׳
שם כי בעבור שצוהו אל תקרב הלום׳ ירא מהביט אליו כנגד
הצואה שצוהו לבל יקצוף עליו׳ ובמכות מצרים נאמר
שם ט שם הירא את דבר יי׳ הניס וכו׳ ואשר לא שם לבו אל דבר יי׳
הנה ביאר שהירא הוא אשר שם לבו אל דבר יי׳ לא דבר
שם כ אחר׳ וזהו אמרו אל תיראו כי לבעבור נסות אתכם בא
האלהים ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו׳
והפסוק הזה יראה שהוא סותר עצמו׳ כי הוא אומר אל
תיראו׳ והוא אומר גם כן כי לבעבור שתהיה היראה על
פניהם׳ אבל ענינו אל תיראו מהקולות והברקים ששמעתם
כי לא בא האלקים כי אם כדי שתיראו מלפניו ולא משום
דבר אחר׳ וענין היראה אינו כי אם לבלתי תחטאו׳ ר״ל
ההשמר מזה׳ והאות המורה על אמתת דעתי הוא אמרו
ויקרא יט במקדש שם יראה׳ ומקדשי תיראו׳ ואין היראה שמה כי
אם השמירה מחטוא נגדו ונהוג הכבוד בו ולהיות היראה
ענינה באמת השמירה מהחטא׳ הנה תמצא תמיד שתבא
היראה סמוכה לשמירה מן העונות׳ אמר ולא תונו איש את
שם כה עמיתו ויראת מאלהיך׳ לא תרדה בו בפרך ויראת מאלהיך
שם אל תקח מאתו נשך ותרבית ויראת מאלהיך׳ ותבא השמירה
שם סמוכה אל היראה׳ למען תירא את יי׳ אלהיך לשמור את כל
דברים ו דברי התורה הזאת הכתובים בספר הזה ליראה את השם
הנכבד והנורא׳ כי הנה ענין היראה הוא עצמו השמירה
דברים ד מהחטא׳ ולכן תמצא הלמידה ביראה והוא אמרו למען
שם יד ילמדון ליראה אותי׳ למען תלמד ליראה את יי׳ אלהיך כל
הימים ודומיהם׳ ואם היתה היראה הפעלות הנפש החיונית׳
או היראה הנמשכת בהכרה מהחכמה האלהית׳ לא היה
ענינה תלוי בלמוד׳ כי עם שהחכמה יקנה אותה האדם
בלמוד׳ הנה היראה הנמשכת ממנה לא תקנה בלמוד׳ כי
היא בענין האמונות שתפעל בהם הנפש בזולת רצון׳ אבל
בהיו׳ ענין היראה השמיר׳ מהחטא היה ענינה למוד והדרכה
תמידית׳ ולכן נקרא הש״י נורא ר״ל שראוי לירוא ממנו׳
תילים קיא׳ שם ואמר המשורר קדוש ונורא שמו׳ נורא אלהים ממקדשיך
שם סו נורא עלילה על בני אדם׳ ועל היראה השלמה הזאת אמר
ישעיה סו׳ שם ישעיהו שמעו דבר יי׳ החרדים אל דברו׳ ואמר ואל זה אביט
אל עני ונכה רוח וחרד על דברי׳ כי אין החרדה הזאת רק
השמירה מחטוא׳ וגם תמצא ביחזקאל שאמר באופנים
חלק ג פ״ב יחזקאל שהם היסודות לדעת הרב המורה׳ וגביהם וגובה להם ויראה
להם׳ ומי יתן ואדע ממי הם יריאים ומאיזה מין מהיראה
היתה יראתם׳ אם לא שהיו שומרים את תנועותיהם כפי
מערכת החיות לבלתי סור ממצותם וממערכתם ימין ושמאל
שם וכמו שאמר׳ כי רוח החיה באופנים׳ ודוד עליו השלום
תהלים ב דבר מהיראה הזאת אמר עבדו את יי׳ בשמחה וגילו ברעדה׳
ר״ל שהשמחה תשיגם בעבור העבודה שיעבדו לו שהיא
פעל האהבה׳ וגם כן יגילו ברעדה שהיא היראה מהחטא׳
שם יט ועל זה המין מאהבה אמ׳ יראת יי׳ טהורה עומדת לעד׳ ואמר
שם כב יראי יי׳ הללוהו׳ כי הם בשמירתם מן החטא יהללו אותו׳
שם כה ואמר סוד יי׳ ליראיו ובריתו להודיעם׳ לפי שהיראים הם
שומרי הברית והיסוד התוריי׳ ולמד דרך היראה׳ באמרו
שם לד שם לכו בנים שמעו לי יראת יי׳ אלמדכם׳ ויהיה זה מי האיש

החפץ

החפץ חיים כי אליו תאות הלמידה אשר זכר מיד באמרו ׳
תהלים לד׳ פס נצור לשונך מרע ושפתיך מדבר מרמה ׳ סור מרע ועשה
טוב וכו׳ הנה ביאר שזו היא היראה ׳ ולהיות המשרתים
פס פט העליונים עושין באימת רצון קוניהם ׳ אמר אל נערץ בסוד
פס קיב קדושים רבה ונורא על כל סביביו ׳ ולכן אמר אשרי איש
ירא את יי׳ במצותיו חפץ מאד ׳ כי לא היה ענין היראה כי
אם החפץ במצות והשמר מהחטא ׳ ולפי שהיה הזכוך
תילים קיא במהות הנפש קודם לקשוט במושכלות אמר ראשית חכמה
יראת יי׳ ׳ ר״ל שתחלת ידיעת החכמה תצטרך שתהיה יראת
יי׳ באדם ׳ וכאשר יהיה נשמר מהחטא ושטף התאוות ׳ אז
יהיה לו שכל טוב לכל עושיהם ׳ ואיוב ביאר זה עוד באמרו
איוב כח ויאמר לאדם הן יראת יי׳ היא חכמה וסור מרע בינה ׳ הנה
לקח במקום יראת יי׳ סור מרע ׳ שזה הוא ענינה באמת ׳
ואמר שהשמירה מהחטא היא חכמה רבה ׳ ועל שני מיני
קהלת ה היראה אשר זכרתי אמר שלמה המלך ע״ה אל תתן את פיך
לחטיא את בשרך ואל תאמר לפני המלאך כי שגגה היא
למה יקצוף יי׳ האלדים על קולך ׳ רמז בו המין הא׳ מהיראה
ובאמרו וחבל את מעשה ידיך ׳ רמז אל המין השני ממנה
שהיא היראה מהעונשים ׳ ולהיות המין הראשון מהיראה
הוא המשובח שהוא היראה מלהקציפו ית׳ לא היראה
דברים ו מהעונשים המגיעים לשנאיו ׳ אמר את יי׳ אלדיך תירא ׳
ר״ל אליו תהיה היראה לא בו עונשיו ׳ ולפי שיש יחס וקרבה
פס רבה אל העבודה הנמשכת מהאהבה עם היראה ׳ אמר ואותו
תעבוד ובו תדבק ׳ הנה אם כן תהיה תכלית השלמות
שתשמר ותזהר מהחטא ועוד תעבוד אותו בדבקות נמרץ ׳

ועם הקדמת ענין היראה והאהבה ואמתתם כמו
שזכרתי ׳ נפרש עתה פסוקי הפרשה על
בורים מבלי שום קושי כלל ׳ כי אחרי אשר זכר להם ענין
העגל ושאר העונות אשר עשו להוכיח מהם כי ממרים היו
את הש״י תמיד ׳ ושלכן לא היה ראוי לאשר אמרו שבצדקת׳
ירשו ארץ ׳ אמר אליהם ׳ הנה היה משורת הדין שאע״פי
שהקב״ה יסלח ויכפר להם מעשה העגל ׳ הנה ירבה עליהם
עול התורה והמצות כי כן יעשו המלכים לעם המורד
בעבודתם ׳ שגם כי יכפרו בעד חטאתם וישובו לעבודתם
ישימו מחדש עליהם עול רב שלא היה עליהם קודם לכן ׳
אבל הוא ית׳ לא עשה כן כי לא הכביד עולם ולא הוסיף
עליהם מצוה כלל ׳ אבל לבד הזהירם שישמרו היטב אותם
המצות עצמם שהיו להם מקודם לכן ׳ הלא תראה בסוף
שמות לד פרשת כי תשא שאחרי הסליחה אמר שמר לך את אשר
אנכי מצוך היום ויזכור שמה אותם המצות אשר נזכרו בפ׳
פס כד׳ פס לד משפטים בסופה מבלי תוספת דבר ובסופם אמר כתב לך
את הדברים האלה כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית
ואת ישראל ׳ ולמה זכר שמה אותם המצות עצמם אשר
נזכרו בשכבר אם לא להודיעם שעם כל מה שחטאו בעגל
לא היה מוסיף להם מצות כלל אלא אותם המצות שצוה
אליהם קודם החטא היה מצוה אחריו מבלי תוספת ושינוי
כלל ׳ ולא היה שואל מהם כי אם להזהר בשמירתם
ולא יעברו עליהם כמו שעשו בעשותם העגל ׳ ועל זה אמר
ועתה ישראל מה יי׳ אלדיך שואל מעמך כי אם ליראה ׳ ה״ל
אחרי כל מה שהפלגת לחטא בעגל כמו שספרתי מהו הדבר
אשר בעבור זה שאל מעמך מחדש ולהכביד עולך בעבור
החטא שעשית כי אם שתירא מלפניו ׳ והיראה היא
שתשמר מחטוא כנדו עוד ומלהקציפו עוד כמו שעשית
עד כה ׳ ולהיות היראה מזה המין דבר ראוי לכל נמצא

נברא מאתו ית׳ וכ״ש לעם ישראל אשר הוציאם מבית
עבדים שראוי הוא שינתנו בו כבוד ומורא תמיד ולא יבוז
את עבודתו ׳ אמר הנביא ואם אדונים אני איה מוראי לכם מלאכי א
הכהנים בוזי שמי ׳ ולכן אמר מה יי׳ אלדיך שואל מעמך
כי אם ליראה ׳ לפי שלא היתה שאלה קשה כי אם קלה ׳
וכל שכן אחרי שהרשיעו לחטא בענין העגל שעשו ׳ וחז״ל בר׳ אין עומדין דף לג
מצד היות יצר לב האדם רע נוטה אל החטא תמיד הקשו ׳
אטו יראה מילתא זוטרתי היא ׳ והיתה תשובתם שבערך
משה שהיה נשמר לחטא היה דבר נקל השמירה ׳ וגם
בערך ישראל כפי הטובות שקבלו ממנו ית׳ היה דבר ראוי
והגון ׳ ודע נא וראה כי עם היות שזכר כאן דברים רבים
היראה ׳ וללכת בדרכיו ׳ ולאהבה ׳ ולעבוד ׳ ולשמור ׳ את
המצות ׳ הנה כללם הוא היראה והאהבה ׳ אלא שענין
היראה הוא ללכת בדרכיו ׳ וענין האהבה הוא העבודה
בכל לב ובכל נפש ׳ ושניהם ר״ל היראה והאהבה יושגו
בשמירת המצות האלה אשר יצוה אותם ולכן אמר וללכת
בכל דרכיו ׳ לפי שזהו פרי היראה ותכליתה ר״ל שיהיה
האדם נזהר ונשמר מהחטא ומלהלוך בדרך אחר כ״א בדרכי
הש״י לא יסור מהם ימין ושמאל ולפי זה יהיה אמרו ליראה
את יי׳ אלדיך וללכת בכל דרכיו דבר אחד ׳

ואחרי שצוה על היראה שהיא זכות הנפש מהחטאים
הדרכים הרים ונלוזים במעגלותם ׳ צוה על
האהבה שהוא הקשוט במעשים המאושרים באמרו ולאהבה
אותו ׳ ולעבוד את יי׳ אלדיך בכל לבבך ובכל נפשך ׳ כי
מאהבתו הש״י יעבדהו ׳ וכאשר תקדם היראה לאהבה תהיה
העבודה בכל לב ובכל נפש ׳ ומבלי פקפוק ׳ ולפי שבשני
הסוגים האלה ר״ל סוג האהבה המתיחסת למצות עשה ׳ וסוג
היראה המתיחסת לשמיר׳ במצות לא תעשה ׳ יוכללו המצו׳
האלהיות כלם לכן אמר לשמור את מצות יי׳ ׳ ואת חקתיו ׳
אשר אנכי מצוך היום ׳ ואין זה דבר שלישי זולת היראה ׳
והאהבה ׳ אבל הוא הדרך הכולל אותם ׳ וכאילו אמר מה יי׳
אלדיך שואל מעמך כי אם ליראה ולאהבה אותו ׳ אשר כלו
יושג בשמירת מצותיו וחקותיו אשר אנכי מצוך היום ׳
שבשמירתם יושגו שני הדברים היראה ׳ והאהבה על האופן
אשר זכרתי ׳ ולכן לא אמר ולשמר בוא״ו לפי שאינו דבר
נוסף ׳ אבל אמ׳ לשמר ׳ שהוא הכולל כל מה שזכר ראשונ׳
וביאר שכל זה אינו לתועלת הגבוה ׳ כי אם לטוב להם ׳
ולתועלתם והוכיח היות כל זה לטובתם ולא לצורך הבורא
ית׳ אמרו הן ליי׳ אלדיך השמים ושמי השמים הארץ וכל
אשר בה ׳ שזהו המורה שאיננו צריך דבר לכם ׳ ואם תאמרו
ולמה יבקש הוא תועלתנו ׳ דע שזה הוא לפי שבאבותיך
חשק יי׳ לאהבה אותם ׳ וכבר פירשתי למעלה בפר׳ ואתחנן
שענין החשק דבר עצום יאמר שבאבותיך חשק יי׳ להקריב
אותם אליו בדבקות גדול בעבור שאהב אותם מפני שלמות׳
בעצמם ׳ וזהו לאהבה אותם שהיו ראויי׳ אליו לא לצורך דבר
מה ׳ ולכן בחר בזרעם אחריהם כי עם שאינם שלמים כהם ׳
הנה להיותם זרעם בחר בהם כיום הזה שאתם נבחרים לפניו
ונדבקין בו ׳ ועוד כלל באמרו הן ליי׳ אלדיך השמים ושמי
השמים והארץ וכל אשר בה ׳ להעיר על טענה אחת והיא
שראוי שייראו מהשם יתעלה וילכו בדרכיו ויאהבו אותו
ויעבדוהו לפי שהשמים והארץ וכל אשר בהם הם מעשה
ידיו והם שומרים תמיד סדורו ומצותו ׳ ואיך לא יעשו כן
בני האדם וכמאמר המשורר ייראו מיי׳ כל הארץ ממנו תהילים לג
יגורו כל יושבי תבל כי הוא אמר ויהי הוא צוה ויעמוד ׳ ואם

טבע המציאות הכולל שומר מצותו אף כי לבות בני האדם׳
ירמיה ה׳ והטענה הזאת עצמה עשה הנביא ג״כ באמרו האותי לא תיראו נאם יי׳ ואם מפני לא תחילו אשר שמתי חול גבול לים חק עולם לא יעברנהו׳ ואין זה לאיים בעונש שיכסה הים את
עקידת שער יג דף לד עמוד ג היבשה כמו שפירשו בו׳ כי אם לראיה שראוי לירא מלפניו ולשמר משמרתו כמו שהים שאינו בעל נפש שומר החק אשר שם עליו היכול על הטבעים׳ והבורא אותם לירא מלפניו׳ ולאהבה אותו וכיון שזה כלו כן׳ שלו השמים ושמי השמים ואותם נבחרים לתועלתכם לא לצרכו׳ השמי׳ מספרים כבוד אל ואינם זזים ממצותו׳ ראוי לכם גם כן שתמולו ערלת לבבכם ותקרקו שכלכם בהתבוננות כל זה וערפכם לא תקשו עוד כמו שעשיתם עד כה במדבר בכל אשר חטאתם לפניו׳ ודעו וראו לפני מי אתם עומדים ועתידים לתת דין וחשבון על כל מעשיכם שהוא מלך מלכי המלכים הקב״ה׳ ואיך לא תראו מפניו׳ וזהו אמרו כי יי׳ אלדיכם הוא אלדי האלדים ואדני האדנים׳ אשר פירושו כמו שדרשו במכילתא׳ סבה ראשונה לכל השכלי׳ הנבדלי׳ ושרי מעלה הנקרא׳ אלדים ואדון וסבה לכל הגרמי׳ השמימי׳ שהם אדוני הארץ ופועלים בה בתנועותיהם׳ והוא האל הגדול הגבור והנורא׳ ר״ל שהוא השליט והאדיר שיקרא גדול
תהלים מח בעולם ההויה וההפסד כמו שאמ׳ גדול יי׳ ומהולל מאד בעיר אלדנו הר קדשו׳ שייחס הגדולה אל עניני העולם השפל׳
שם קג והוא הגבור בעולם השמימיי׳ כמו שאמר גבורי כח עושי
שם פט דברו׳ והוא הנורא בעולם השפל׳ וכמו שאמר אל נערץ בסוד קדושים רבה ונורא על כל סביביו׳ ולפי שבעון העגל נשא השם ית׳ פני משה בתפלתו ולקח מן העם במגפה בשלשת אלפי איש׳ אמר שאם יוסיפו לחטוא בחטא הזה לא יחשבו שיהיה כן תמיד׳ כי הוא לא ישא פני המתפללים לפניו בערם להיות חטא עבודה זרה חמור מאד׳ גם לא יקח מהם שחד והוא דבור המשליי לאותם שמתו במגפה תמורת העם כלו׳ כי אלדי משפט הוא׳ והנפש החוטאת היא תמות כי כן יעשה גם כן משפט יתום ואלמנה ואוהב גר להרת לו להם ושמלה׳ וזכר היתום והאלמנה והגר לפי שאלו תשש כחם ואין להם עוזריב והוא ית׳ חומל עליהם ולא יחמול על
פי׳ פרק בני קשר הפושעים׳ כי במקום גבורתו מצינו ענותנותו׳ וכוונו עוד לומר בזה שלא יסמכו על זכות אבותיהם ולא על היותם עם יי׳ כי יותר יחמול על היתום שאין לו אב׳ ועל הגר שאינו מכלל עמו׳ משיחמול על הפושעים מעמו ומזרע האבות׳ עד שלהיות זה דרכו׳ ואתם מחויבים ללכת בדרכיו לכן צוה
שמות כג אתכם לאהוב את הגר כמו שבא המצוה באלה המשפטים׳ כי גם אתם בעצמכם הייתם מזה בהיותכם במצרים׳ והוא אמרו כי גרים הייתם בארץ מצרים׳ הנה זה כלו הביא להזהירם על שייראו מלפניו ויאהבו ויעבדו אותו מפארת היותו בורא העולם ומטיב להם שא׳ ראוי בעבור זה להקציפו ולכן חתם דבריו באמרו את יי׳ אלדיך תירא׳ ר״ל אם כן ראוי לך כמו שהזהרתיך שאת יי׳ אלדיך תירא ואותו תעבוד כי העבודה היא פרי האהבה כמו שנזכר׳ והנה אמר עוד ובו תדבק ובשמו תשבע׳ שהם כנגד ללכת בדרכיו ולשמור את מצות יי׳׳ כי ההולך בדרכי הש׳ הוא הדבק עמו לא יסור מאחריו׳ והשומר מצותיו הוא החרוץ על עשיית רצונו כאדם הנשבע בחיי המלך שהוא הרוצה בחייו ולעשו׳ רצונו
שם בפירושו בכל הדברים׳ ורבי אברהם פירש את יי׳ אלדיך תירא׳ במצות לא תעשה׳ ואותו תעבוד׳ במצות עשה׳ ובו תדבק׳ בלב׳ ובשמו תשבע׳ בפה׳ ולפי זה כלל בזה כל מיני העבודה במעשה׳ ובלב׳ ובפה׳ ויפה פירש׳

אכל מה שכתבתי אני נמשך בטוב אל כגנון הפרשה ועניניה:

ואפשר עוד לפרש קשור הפסוקים האלה באופן אחר׳ והוא שהמלכים יחדלו פעמים לעשות משפט בעד אחד שיקום נגדם לאחד מד׳ סבות׳
האחת כדי שלא ישחיתו כלכותם׳ כי בהיות הפושעים עם גדול יפחדו שבהריגתם תחרב ארצם ועמם כי ברב עם הדרת מלך׳
והסבה השנית להיותם בלתי יכולים להעניש עם רב שמא יקומו עליהם להלחם בם ולא יהיה להם יכולת עליהם׳
והשלישית מפני קרובי הפושעי׳ וזכות אבותיהם שפעמי׳ רבות בעבור זה יסבבו מהם נשיאות פנים׳
והרביעית להיות המלכים בעצמם עולנים ולא יחושו לעשות משפט וצדקה בארץ׳ ולכן זכר מרע״ה לישראל שהשם ית׳ לא יחדל מעשות משפט לאחד מן הסבות האלה׳ וכנגד הראשונה אמר כי יי׳ אלדיכם הוא אלדי האלדים ואדני האדונים׳ ולהיותו אדון כל העולם כלו לא יחוש להשמיד עם אחד כלו אם יחטא לו׳ וכנגד השני׳ אמר האל הגדול הגבור והנורא׳ ר״ל שהוא היכול המוחלט ולא יחדל מעשות משפט להעדר היכולת׳ וכנגד השלישי אמר אשר לא ישא פנים ולא יקח שוחד׳ ואמר זה על זכות אבותיהם שלא ישא אז את פני אבותיה׳ לכפר עליהם׳ והשוחד הוא מליצה על זכות מעשה האבות הטובים׳ וכנגד הסבה הרביעית אמר עושה משפט יתום ואלמנה׳ ר״ל שהוא מעצמו אוהב משפט ואפילו להרים כגר׳ ולמי שאין לו גואל כיתום ואלמנה׳ עד שמפני זה צוה לכם שתאהבו את הגר׳ ואחרי שזכר ד׳ הסבות האלה אמר כנגדם את יי׳ אלדיך תירא׳ וזה כנגד האחרונה שאמר עושה משפט גר יתום ואלמנה׳ כי כיון שהוא עושה משפט גר יתום ואלמנה הנה ראוי לירוא מלפניו׳ ואמר ואותו תעבוד׳ כנגד מה שאמר אשר לא ישא פנים ולא יקח שחד׳ כי לארון אשר כזה ראוי הוא שיעבוד האדם לא ללוקח שחד׳ כי אף על פי שהאד׳ יעבדהו יטה מעליו הדין בעבור השחד שיתן לו אויבו ולא תועיל עבודתו׳ ואמר ובו תדבק׳ כנגד היכולת שאמר האל הגבור והנורא שהאדם ראוי שיתחבר ויתדבק אל הגדול והמעולה לא אל הפחות׳ ואמרו ובשמו תשבע כנגד מה שאמר שהוא אלדי האלדים ואדוני האדוני׳ כי ישבע באל עליון קונה שמים וארץ׳

ועם היות שהפסוקים האלה יסבלו הפירושים האלה גם כן׳ הנה מה שכתבתי ראשונה הוא היותר אמתי כפי קשור הפרשיות:

ולפי שבכל זה שאמר עד כאן׳ הזהיר על היראה והאהבה׳ שהם הסוגים הכוללי׳ בבחינת מיניהם הראשונים׳ ראה לזכור גם כן שיש גם כן באהבה וביראה מינים שנים כמו שזכרתי׳ ועל זה אמר הוא תהלתך והוא אלדיך אשר עשה אתך את הגדולות׳ ר״ל גם כן ראוי שתדע שהאלד הזה שאתה מתהלל בו הוא אלדיך שבראך והוציאך ממצרים הוא עצמו נותן שכר טוב לאהביו ולשמרי מצותיו כי הוא אשר עשה אתך את הגדולות ואת הנוראות האלה אשר ראו עיניך במדבר ולהביא אותם עתה׳ לפי שבסמוך לזה זכרם כבר למעלה באמרו המאכילך מן במדבר המוציא לך מים׳ המוריש גוים ועצומים מפניך׳ ועוד ביאר להם הטבה אחרת שלא נזכרה למעלה והיא שבשבעי׳ נפש ירדו
אבותיך

אבותיך מצרימה׳ ועם היותם שם בגלות בכור עוני וברזל
שמך שם יי׳ אלדיך ככוכבי השמים לרוב׳ אם כן גם מהבחינה
השנית הזאת׳ שהיא לתקות השכר הנתן כדרכו לאהביו
ולשמרי מצותיו ראוי לך שתאהבהו זהו שאמר ואהבת
את יי׳ אלדיך וגו׳ ולא זכר כאן יראה׳ כי אם אהבה בלבד לפי
שבבחינתה תבא השכר כמו שזכרתי׳ אמנם לענין ההצלה
מהרעות שימשך מהיראה׳ והוא המין הב׳ ממנו׳ אמר
ושמרת משמרתו׳ שהשמירה היא ליראה אותו מחטוא
לפניו׳ ועל היראה והשמירה אמר וידעתם היום כי לא את
בניכם כו׳ ובפסוקים בהכרת נודה לרבינו נסים שידברו
בענין הענשים אחרי שקראם מוסר יי׳

ולפי שהיה דעתו לאמת ענין השכר וכן ענין העונשים
מן החוש׳ אמר שלא יצטרכו לזה עדים ולא
ראיה מחוץ׳ כי לא היה זה הדבור עם הדור האחרון אשר
לא ראו ולא ידעו את מוסר יי׳ אבל אתם ראיתם את מוסר
יי׳ בעוברי רצונו כמו שדורו על זה מכות מצרים׳ ואשר
עשה להם אחרי כן שטובעו בים סוף׳ וכן ראיתם כמה
פורעניות שעשה לכם במדבר על כל עונותיכ׳ עד היום הזה
במגפת העגל׳ ואש תבערה׳ והנחשים השורפים׳ וקברות
התאוה׳ ומגפת השטים׳ וגזרת דור המרגלים שהיתה בהם
יד יי׳ עד בואם עד המקום הזה׳ וכן ראיתם מה שעשה לדתן
ואבירם שבלעם הארץ׳ ואחרי שכל זה ראיתם בעיניכם׳
אם החסדים והטובות הגדולות והנוראות אשר עשה׳ ואם
העונשים והרעות גם כן׳ ראוי שתאמינו בשלמות שכר
המצות שימשך אליכם מן האהבה׳ ובענש העברות אשר
מפניו תהיה היראה׳ ולכן תשמרו המצות כדי שתזכו אל
השכר העתיד אשר יזכור והנה לא זכר בעונשים ענש קרח
ושריפתו׳ מפני שבני קרח לא מתו׳ ובעבור כבודם לא
נעלה שם אבידם על שפתיו׳ אמנם דתן ואבירם לא נשאר
להם לא נין ולא נכד בעמם׳ ולכן לא נמנע מלזכרם
ואפש׳ גם כן שלפי שקרח היה לוי והיה חולק על אהרן אחיו
היה מענותנות משה שלא לזכרו׳ פן יאמר שהיה דורש
לכבודו ולכבוד אחיו ומתנקם במיתתו׳ ואמנם דתן ואבירם
שהיו חולקי׳ על עבודת הלוים ולא היה הוא לבדו נוגע בדבר
זכר אותם׳
הנה כזה התבארו הפסוקים והותרו הספקות י״ז ול״א ול״ט כ׳ וכ״א
כמו שראיתי׃

ושמרתם את כל המצוה כו׳ עד סוף כל הפרשה

הנה זה הוא הכלל היוצא מכל הדברים אשר קדמו׳
וענינו שאחרי אשר ראיתם בעיניכם המוכורת
העצומות וההצלחות הגדולות והנוראות אשר עשה אתך
השם ית׳ וראית גם כן הענשים אשר שלם לשונאיו׳
הנה ראוי לך גם כן שתזהר בשמירת המצות׳ רוצה לומר
אם מצות עשה אשר יעבוד האדם לבוראו מצד האהבה׳
ואם ההתרחק מהחטא במצות לא תעשה אשר תבא מצד
היראה כמו שזכר למען תזכו לשכר המקווה׳ והנמשך
מהם׳ וזכר מיני השכר כפי מעלתם׳ אם ראשונה ירושת
הארץ ונחלתה׳ וזהו למען תחזקו ובאתם וירשתם את
הארץ׳ ר״ל כי יד יי׳ החזק׳ תחזיק שומרי מצותיו׳ ולא תחזיק
ביד מרעים׳ ושכר שני ההתמדה בארץ ושלא תהיו גולים
ממנה׳ ועל זה אמר ולמען תאריכו ימים על האדמה אשר
נשבע יי׳ לאבותיכם׳ ושכר שלישי שבהיותכם בארץ תהיה
תמיד שבעה ורעננה זבת חלב ודבש׳ ר״ל כדי שיתן הקב״ה
לכם ולזרעכם אחריכם את הארץ׳ באופן שתהיה תמיד
ארץ זבת חלב ודבש׳ וביאר מיד אלהים איך ייוחסו השכר
הזה השלישי אליו ית׳׳ כי אחרי שנתן להם את הארץ הרי
היא טובה או רעה ואיך אם כן יעשה תמיד ארץ זבת חלב
ודבש או נעדרת מזה׳ ולבאר זה אמר כי הארץ אשר אתה
בא שמה לרשתה לא כארץ מצרים היא אשר יצאתם משם
ששם היית זורע זרעך ומשקה את הארץ מימי נילוס כמו
שישקה אדם ברגלו לגן הירק׳ ולפי זה לא היתה ארץ מצרי׳
צריכה לגשמים׳ אמנם הארץ אשר אתם עוברים שמה
לרשתה אינה כן׳ כי אם היא ארץ הרים ובקעות ואין שם
נהר שישקה את הארץ׳ אבל היא למטר השמים תשתה מים
ר״ל שלא יכנסו המים בתוכה כי אם בבואם מהמטר ולא
מנהר כמצרים׳ ולכן לא בכחך ועוצם ידך תעשה היל בארץ
ההיא׳ כי כל עבודתה הם המצות והצטרך לכוון לבך לשמי׳
כדי שיברך את הארץ במטר בעתו׳ כי הוא ית׳ הדורש אותה
ותמיד עיני יי׳ אלדיך בה לא אחת ולא שתים פעמים בשנה
כי אם תמיד עיני יי׳ אלדיך בה מראשית השנה ועד אחרית
שנה׳ כי בכל הימים ובכל החדשי׳ ידרוש אותה אם בהורדת
המטר כשיצטרך אליו ואם במנעו כשיזיק ואם בהתחדש
הרוחות או הכאת השמש כפי הצורך לברכת התבואות׳
פירוש דף קל״ז וקל״ח עמוד ד׳ וי׳
וכבר זכר הרמב״ן שהפרשה הזאת תזהיר במנהגו של עולם
וממנה נלמוד כי אף על פי שהכל ברשות הקב״ה ויקל אצלו
להאביד יושבי מצרים ולהוביש נהרותם׳ הנה ארץ כנען
תאבד׳ יותר מהרה בשלא יוריד עליה מטרות עוזו׳ והיא
כענין החולה שצריך זכות ותפלה לשירפאהו השם ית׳ יותר
מהבריא כשלא בא עליו שום חולי וכן היא המדה בעשיר
ובעני ומאיר עיני שניהם יי׳׳ ומפני שאמר ארץ אשר יי׳
ספרי דף לה ע״א לווב לח
אלדיך דורש אותה׳ דרשו חכמינו ז״ל וכי שאר הארצות
איננו דורש ודכתיב להמטיר על ארץ לא איש כביכול אינו
דורש אלא אותה ועי׳ אותה הדרישה דורש כל שאר הדרישות
ירצו בזה שהיא מושגחת בהשגחה פרטית ושאר הארצות
בהשגחה כוללת׳ ותכלית דבריו הוא שאחרי שהכל בידו
והוא דורש אותה הארץ ביחוד׳ דע נא וראה כי אם שמוע
תשמעו אל מצותיו לאהבה את יי׳ שהוא התכלית האמתי
ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם׳ כי מרוב האהבה תהיה
העבודה שלמה בכל לב ובכל נפש ובכל מאד כמו שזכרתי
הנה אז תזכו לשכר המגיע מהמצות׳ כי עם היותש אתם
תעבדו אותו מאהב׳ הנה הוא מעצמו יתן לכם שכר פעלתכם
והוא אמרו ונתתי מטר ארצכם בעתו׳ כי זו היא הדרישה
אשר זכר שידרוש את הארץ תמיד׳ והנה אמר ונתתי מטר
ארצכם בעתו בהיות משה הוא המדבר בשם יי׳ הנותן את
המטר לפי שזכר לאהבה את יי׳ אלדיכם׳ ולכן דבר הדברים
האלה בשמו׳ ואמר בעתו להגיד שיתן המטר בזמן הראוי
ויקרא רבה פרש׳ לה דף קל״ב ע״מ ג וכפרא דף רג עמוד ב
אליו כפי צורך הארץ׳ וחכמינו ז״ל דרשו שיבא המטר
בלילות כדי שלא יפסוק מלאכתם ביום׳ ופעם יהיה יורה
ופעם מלקוש׳ שהם הצריכים בראשית השנה ובאחריתה׳
ואספת דגנך תירשך ויצהרך׳ ר״ל שלא ימנעוהו האויבים
ממנו׳ ולא זכר שאר הפירות לפי שאלה הם העקר ומלבד
התבואות הצריכות לאדם׳ עוד יתן בירידת המטר עשב
פס פירושו
בשדך לבהמתך׳ וכמו שכתב רש״י באופן שלא תצטרך
להוליכה במדבר׳ או שתהיה התבואה כל כך שיאכלו כמנה
הבהמות׳ ומלבד שיתברכו התבואות באופן הנזכר׳ עוד
יתברכו שתאכלו ותשבעו׳ והרי לך בזה השכר המקווה
במצות׃

עוד זכר הענש המגיע מהחטא׳ שבעבורם תהיה היראה
מעלה

מעלה הכרחית לאדם ׳ ועל זה אמר השמרו לכם פן יפתה
לבבכם ׳ כי השמירה והיראה ענינם אחד ׳ ואמר שאז יחרה
אף יי׳ בהם ׳ ר״ל כי בעבור שלא יראתם מלהקציפו יקצוף
עליכם ויעצור את השמים ולא יהיה מטר ׳ ולפי שענין
התבואות השמים הם הפועלים אותם בתנועותיהם ׳ והארץ
מתפעלת ׳ לכן אמר ועצר את השמים ולא יהיה מטר שהוא
הפועל והאדמה גם היא מצד טבעה תעקר ולא תהיה הגונה
ומוכנת לתולדת התבואות והו והאדמה לא תתן את יבולה ׳
ויקרא כו על דרך מה שאמר ונתתי את שמיכם כברזל ואת ארצכם
כנחושה ׳ ומהעדר המטר וחוסר התבואות תבאו לאבדן
במעט מהזמן מעל האדמה הטוב׳ אשר אנכי נותן לכם ׳ ר״ל
אשר אנכי נתתי לכם להיותה טובה זבת חלב ודבש ׳ הרי
לך שבהעצר המטר לא לבד תאבדנה התבואות׳ אבל גם
אתם תאברו מן הארץ ׳ הנה ביאר בזה שעבודת הארץ
האמתית היא באהב׳ וביראה׳ לפי שימשכו מהם התועלו׳
דף לה עמוד ב הגדולות והעצומות אשר זכר בעצם ודשנותה ׳ ובספרי ר׳
שמעון בן יוחי אומר ככר ומקל ירדו כרוכים מן השמים ׳
אמר להם אם עשיתם את התורה הרי ככר לאכול ואם לאו
ישעיה א הרי מקל ללקות׳ והיכן פירושו של דבר ׳ אם תאבו
שם ושמעתם טוב הארץ תאכלו׳ ואם תמאנו ומריתם חרב
תאכלו ׳ ר׳ אליעזר המודעי אומר ספר וסייף יצאו כרוכים
מן השמים ׳ אמר להם אם אתם עושים את התורה הכתובה
בזה הרי אתם נצולים מזה ׳ ואם לאו אתם לוקין וכו׳ ׳ היכן
בראשית ג שם פירושו של דבר ויגרש את האדם וכו׳ ׳ ואת להט החרב
המתהפכת וגו׳ ׳ הנה רשב״י עשה המשל בככר שהוא תמורה
על רוב הטובה ׳ ובמקל שהוא הענש ׳ ואם הענש הקטן
שאינו דבר ממית כדי לכלול השכר הנמשך מהאהבה ׳
והענש אשר עליו תהיה היראה ׳ אמנם ר׳ אליעזר המודעי
אמ׳ שלא הוצרך הקב״ה ליעדם בשכר ׳ כי אם ביראת הענש׳
וגם זה מופלג וגדול כסייף לא קטן כמקל ׳ והנה שם בספרי
פירשו הפרשה הזאת כלה בשבחה של ארץ ישראל ׳ כמו
בפירושו שכתב רש״י ז״ל ׳ אבל הנראה כפי פשט הדברים וקשור
הפרשיות הוא מה שכתבתי ׳ והיעודים האלה כלם מורים
שהם כנגד הצבור׳ כי לא יעשה הקב״ה הנסים לתת את מטר
הארץ בעתו ולהוסיף התבואות או שיעצור את השמים
ויבשו ׳ רק על מעשה רוב העם ׳ אבל היחיד בזכותו הוא
יחיה ובעונו ימות ׳ והבינונים בדרך מנהגו של עולם יעשה
בפירושו דף קלח עמהם טובה כדרכם וכעלילותם ׳ וכמו שכתב הרמב״ן ׳
עמוד א והנה צוה משה אדוננו לישראל שישימו הדברים האלה על
לבבם ועל נפשם ׳ ר״ל שיעיינו בהם וישימו אליהם לב תמיד
ירמיה לא ושיזכרו אותם ויעשו סמנים לזכרונם ׳ כמו שאמר הציבי
לך ציונים שיתי לבך למסילה ׳ והו אמרו לאות על ידכם
ולטטפו׳ בין עיניכם וצוה שילמדו אותם את בניה׳ ויכתבום
על מזוזות הבתים כמו שבא כל זה בפרשת היחוד ׳ לפי
שאלה הם גופי תורה במעשיות כמו שהיחוד הוא באמונות
רמב״ן בפירושו דף ולכן נתחברו הפרשיות האלה בתפלין ׳ והמפרשים אמרו
קלח עמוד א שנשנו המצות האלה בכאן לומר שהם חובת הגוף ׳ ואנחנו
ספרי דף לט ע״ב חייבים בהם גם בגלות ולכן נזכרו אחריו ׳ ומדברי רבותינו
ז״ל הוא וגם הוא נכון ׳ ואמנם אמרו אח׳ זה למען ירבו ימיכם
כפי דרך חכמינו ז״ל יהיה פירושו למען תשובו אל הארץ
ותאריכו ימים עליה ׳ וכפי מה שפירשתי יתן הסבה למה
ירבה הסימנין והשמירה והזכירה על זה ואמר שאינו מפני
רבוי התבואות והעושר ׳ כי לא היה זה כל כך נחשב בעיניו
כי אם בעבור שירבו ימיהם וימי בניהם על האדמה אשר

נשבע יי׳ לאבותם לתת להם ׳ שהיתה אותה שבועה לנצח
נצחים לא לזמן קרוב ׳ והיה חפץ הש״י שיתמידו בירושתה
ולא יגלו ממנה ׳ ולכן הוריעם שאם לא תהיה הירוש׳ ההיא
לנצח שזה יהיה מפאת פשעם וחטאתם ׳ כי מכח שבועת
האבות בלי ספק נצחיית היתה׳ ולפי שלא יחשבו שהארץ
תכבש לפניהם בהכרח מפני שבועת האבות ׳ ואמנם
ההתמדה בה היא אשר תצטרך לעשיית המצות ׳ ויוציאו
זה ממה שאמר למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה
אשר נשבע יי׳ לאבותיכם לתת להם כימי השמים על הארץ׳
שמורה שצורך המצות הנה היה להרבות ימיהם בארץ לא
לענין הכבוש אשר הוא היה מחוייב מכח השבועה ׳ לכן
אמר אחר זה כי אם שמר תשמרון את כל המצוה הזאת
לעשותה והשמירה היא היראה כמו שזכרתי ׳ וזכר גם כן
האהבה והוא אמרו לאהבה את יי׳ אלדיכם ׳ וכנגד היראה
והשמירה אשר זכר אמר ללכת בכל דרכיו ולא תסורו מהם׳
כי זהו ענין היראה ׳ וכנגד האהבה אמ׳ ולדבק׳ בו ׳ כי הדבוק
באמת הוא שלא תפרד המחשבה ממנו מרוב אהבתו אותו ׳
או יהיה הדבוק מיוחס לנפש אחרי הפרד׳ מהגוף ׳ וכמו שכת׳
שם בפירושו הרמב״ע ולדבקה בו בסוף ׳ והיה סוף המאמר אם תעשו זה אז
תזכו אל ירושת הארץ וכבושה בשלמות׳ והו והוריש יי׳ את
כל הגוים כו׳ ׳ כל המקום אשר תדרוך כף רגלכם כו׳ ׳ ר״ל
שמכל העממי׳ שנתן הש״י ביעודו אל האבות לא יחסר אפילו
אחד שלא יכבשו מן המדבר מן הנהר נהר פרת עד הים
ספרי דף לט ע״ב האחרון ׳ וכמו שאר״זל שכל מקום שירצו לכבוש גם בארץ
שנער ואשור יהיה שלהם ׳ כי הכל ארץ ישראל ומן המדבר
עד הים האחרון יהיה גבולכם ׳ ר״ל שאתם חייבים לכבשו
ולאבד משם העמי׳ ׳ והבטיח׳ עוד שגם לא יצטרכו למלחמ׳
רבה עמהם׳ כי לא יעמד איש בפניהם ׳ אמנם אם לא ישמרו
המצות ולא יגיעו אל מעלת היראה מכלל הן אתה שומע לאו׳
ר״ל כי עם היות שירשו את הארץ לא יכבשו את האומו׳ כלם
ולא ינחלו את כל הארץ אשר נשבע יי׳ לאבות ׳ וישארו עמ׳
רב׳ שלא יוכלו לכבשם׳ וגם מהם יחליפו כח להלחם בישראל
כמו שהיה הענין בפעל׳ וכפי מה שסופר בספר שופטים ׳
והנה במה שאמר פחדכם ומוראכם יתן יי׳ אלדיכם על
פני כל הארץ׳ כבר זכרתי מה שפירשו בו חכמינו
מחכמי הדור שהפחד הוא מצד יכלתם וגבורתם ׳ והיראה
הוא מפני שיראו כל עמי הארץ כי שם יי׳ נקרא עליהם ׳
ויראו מהם אבל זה בלתי מאומת אצלי לפי שמצינו שבענין
בראשית ט הב״ח מדברים נאמר לנח ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית
הארץ ׳ האם נאמ׳ שהחיה תרגיש האלדות אשר במין האדם
ותירא ממנו אין זה כי אם שהיראה ׳ והמחתה ׳ והפחד ׳ הם
שמורות נרדפים ׳ והעיר הכתוב באמרו לא יתיצב איש
בפניכם פחדכם ומוראכם יתן יי׳ אלדיכם על פני כל הארץ
לענין אמתי ׳ והוא שהאומה הנבחרת תהיה ביתר שאת
ומעלה על כל גויי הארץ ׳ כמו שהיה המין האנושי במעלה
ושלמות על כל מיני שאר הבעלי חיים הבלתי מדברים ׳
ולכן באותו לשון עצמו שאמר על מין האדם בהקש אל שאר
המינים ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ ׳ אמר
בענין האומה אצל שאר העמים פחדכם ומוראכם יתן יי׳
אלדיכם על פני כל הארץ׳ כי יהיה זה מפעל השם ית׳
ונפלאותיו ׳

נשלם סדר והיה עקב

סדר ראה אנכי

ואמנם הספקות אשר יפלו בסדר הזה
כפי עיון הפשט בכתובים הם
שמנה ועשרים״

הספק הראשון באמרו ראה אנכי נותן לפניכם היום
בפירושו ברכה וקללה׳ וכתב רש״י האמורות בהר גריזים
ובהר עיבל׳ וכן כתב אחר זה והיה כי יביאך יי׳ אלדיך וגו׳
ונתת את הברכה על הר גריזים ואת הקללה על הר עיבל׳
ויקשה מאד למה שזכר כאן ממצות הברכה והקללה שיתנו
על הר גריזים והר עיבל הדברי׳ האלה שיזכור בלבד׳ ושאר
דברים כז הדברים הבאים בפרש׳ והיה כי תבא׳ והיה ראוי ששם
יזכור הענין כלו או כאן׳ ולא שיביא קצתו בכאן וקצתו שם׳
גם כי אמר בכאן ראה אנכי נותן לפניכם היום׳ איך יפורש
על הברכה והקללה הר גריזי׳ והר עיבל שלא היה באותו יום
כ״א אחרי בואם אל הארץ׳ ואם אמר זה על הצווי שצוה
עליו׳ גם הצווי לא היה בזה היום׳ כ״א ביום שנאמ׳ בו פרשת
והיה כי תבא׳ ואיך אם כן אמר ראה אנכי נותן לפניכ׳ היום״

הספק הב׳ במה ששנה בברכה הלשון שזכר בקללה׳
והיה ראוי שיהיו הדברים בשניהם בשוה׳ והיה
החלוף שאמר בברכה את הברכה אשר תשמעו בלשון ודאי׳
ובקללה אמר אם לא תשמעו בלשון ספק׳ ועם היות שפי׳
בפירוש׳ רש״י אשר תשמעו על מנת אשר תשמעו׳ עדיין ישא השוט
ולמה לא אמר בזה הלשון עצמו בקללה׳ וגם במה שאמר
בברכה תנאי אחד בלבד׳ אשר תשמעו אל מצות יי׳ אלדיכם׳
ובקללה אמר תנאים רבים אם לא תשמעו וסרתם מן הדרך
וגו׳ ללכת אחרי אלדים אחרים״

הספק הג׳ למה התחיל זכרון המצות באבוד ע״ז׳ כי הנה
האזהרה הזאת כבר זכרה בפרשיות אשר עברו׳
דברים ז כמו שאמר בסדר ואתחנן בפרשת כי יביאך יי׳ אלדיך
פס ונתנם יי׳ אלדיך לפניך והכיתם החרם תחרים אותם לא תכרות
פס להם ברית ולא תחנם׳ כי אם כה תעשו להם אם מזבחותיהם
תתוצו ומצבותם תשברו ואשריהם תגדעון ופסיליה׳ תשרפון
פס ח באש׳ ובפרש׳ עקב אמר פסילי אלדיהם תשרפון באש לא
תחמוד כסף וזהב עליהם ולקחת לך׳ ומה צורך בהשנו׳ הצווי
הזה פעם אחר פעם התהיה השמיר׳ במצות יותר מפני שבאו
אזהרו׳ רבות עליהם׳ והנה היחוד נזכר בתורה פעם א׳ בלבד״

הספק הד׳ שאת׳ תמצא כאן בפרש׳ שנאמרו בענין בית
הבחירה ה׳ מאמרים ובכל אחד מהם הזהיר על
הלוי שישמח עמו ולא יעזבנו אם לא במאמ׳ ראשון׳ שאמ׳
לא תעשון כן ליי׳ אלדיכם כ״א אל המקום אשר יבחר וגו׳
והבאתם שמה עולותיכם וזבחיכ׳ ואכלתם שם לפני יי׳ אלדיכם
ושמחתם בכל משלח ידכם אתם ובתיכם אשר ברכך יי׳
אלדיך׳ ולא זכר במאמר הזה דבר מהלוי בהיותו מצוה רבה
שישמח עמו ויסעדהו על שלחנו״

הספק הה׳ למה במאמר השלישי מן בית הבחירה אמר
השמר לך פן תעלה עולותיך בכל מקום אשר
תראה כי אם במקום אשר יבחר יי׳ אלדיך באחד שבטיך שם
תעלה עולותיך׳ ויקשה למה עשה השמירה על העולות׳
מבין שאר הזבחים והמעשרו׳ והבכורות׳ והנדרי׳ והנדבות׳
שהיה מחויב לאכלם במקדש כמו שאמר למעלה ב׳ פעמים
וכאן זכר בלבד העולות״

הספק הו׳ למה נכפל אזהרת הלוי באותה הפרשה
עצמה ונשנה שני פעמים באמרו כי אם לפני יי׳ אלהיך
תאכלנו במקום אשר יבחר יי׳ אלדיך בו אתה ובנך ובתך
ועבדך ואמתך והלוי אשר בשעריך וכו׳ וחזר לומר מיד
השמר לך פן תעזוב את הלוי כל ימיך על אדמתך׳ והוא
מאמר כפול אחר שכבר הזהיר עליו׳ ורש״י ז״ל כתב שבא בפירושו
ליתן לאו על הדבר׳ ואני לפרש הכתוב על פי הפשט באתי׳
אף כי כבר נכלל במאמרים הקודמים ענין הלוי בעשה ולא
תעשה וכמו שיתבאר״

הספק הז׳ במה שצוה בכאן על בית הבחיר׳ בה׳ מאמרי׳
מצורפים זה לזה׳ הא׳ לא תעשון כן ליי׳ אלדיך
כי אם אל המקום אשר יבחר יי׳ מכל שבטיכם וגו׳ הב׳
לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים פה כו׳ והיה המקום אשר
יבחר יי׳ אלדיכם בו שמה תביאו׳ הג׳ השמר לך פן תעלה
עולותיך בכל מקום אשר תראה כו׳ כי אם אל המקום אשר
יבחר׳ הד׳ לא תוכל לאכול בשעריך מעשר דגנך כי אם
לפני יי׳ אלדיך תאכלנו במקום אשר יבחר יי׳ הה׳ בפרשת
כי ירחיב יי׳ אלדיך את גבולך׳ אמר רק קדשיך אשר יהיו
לך ונדריך תשא אל המקום אשר יבחר יי׳ ויקשה מאד
ההכפל העצום הזה׳ ורש״י ז״ל כתב שהיה המאמר הראשון פס
על משכן שילה׳ והב׳ על ירושלם׳ ולא היה צורך להבדיל
ביניהם׳ ואם פירש מאמר אחד על שילה׳ למה לא פירש׳
מאמר אחר על נוב׳ ומאמר אחר על גבעון׳ שבכל
המקומות האלה עמד המשכן קודם שבתו בירושלם׳ גם
כי הרב עצמו כתב באחד שבטיך ולמעלה הוא אמר מכל פס
שבטיכם הא כיצד כשקנה דוד את גרן ארונה היבוסי גבה
הזהב מכל העם ומכל מקום הגורן היה בחלקו של בנימין׳
הנה התבאר מדבריו שמה שאמר במאמ׳ הא׳ מכל שבטיכם
הוא עצמו ירושלם׳ ואם כן קשיא מדידיה לדידיה׳ גם
כתב שבא המאמר הג׳ והד׳ לתת לאו בדבר׳ ואין צורך כי
בכל אחד מהמאמרי׳ הראשונים בא עשה ולא תעשה בדברי׳
אם בראשון שאמר לא תעשון כן ליי׳ אלדיכם כי אם אל
המקום כו׳ הרי לך לאו ועשה׳ ובמאמר השני אמר לא
תעשון ככל אשר אנחנו עושים פה היום כו׳ והיה המקום
כו׳ הנה אם כן בא בכל אחד מאלה עשה ולא תעשה ובו
נכלל הלוי שיהיה הלאו והעשה גם כן כוללים אותו״

הספק הח׳ הוא למה נשנה התר בשר תאוה בפרש׳ הזאת
שתי פעמים כי בא ראשונה במאמר השמר לך
פן תעלה עולותיך רק בכל אות נפשך תזבח ואכלת בשר׳
ונשנה בפרשה כי ירחיב׳ ונשנה גם כן ענין הדם ושפיכתו
על הארץ כמים׳ ושיאכלו את הבשר הטמא והטהור כצבי
ואיל׳ ואם כל זה נכתב פעם אחת נקשה למה הוצרך לכתוב
פעם שנית ולצוות עליו׳ ורש״י כתב עליו שהיה המאמר פס
הראשון בזה מדבר בקדשים שנפל בהם מום שיפדו ויאכלו
אותם בכל המקום הטמא והטהור׳ עם היות שבאו מכח
הקדשים׳ וזה לא נתפרש בכתוב׳ והרא״בע כתב שנזכר פס בפירושו
זה שנית להוסיף בענינו דברים כמו שבא בפרשה׳ ודבריו
בלתי מספיקים׳ כי אם היה צורך מאמר השני׳ לא היה
לבא אלא תוספת ביאור׳ והיה המאמר הא׳ בלי צורך כ״ש
שכבר היה לו למשה להוסיף בו אותם הדברי׳ שבאו נוספות
במאמר השני ולא היה דבר אחד נשנה בלא הכרח״

הספק הט׳ במה שהתנה בפרשת כי ירחיב תנאי׳ חזקים
בבשר תאוה׳ אם באמרו כי ירחיב יי׳ אלדיך
את גבולך כאשר דבר לך׳ והרחבת הגבול הנזכר כאן
יראה שהיא כמו שיאמר בפרש׳ שופטים בענין ערי מקלט

כי ירחיב

כי ירחיב יי׳ אלדיך את גבולך כאשר דבר לך ויספת לך עוד שלש ערים על שלשה האלה׳ כי שם אמר כי יכרית יי׳ אלדיך את הגוים האלה וכו׳ ואז שלש ערים תבדיל לך׳ ואם ירחיב יי׳ אלדיך את גבולך כאשר נשבע לאבותיך והוא בעשרה העממים שנתנו לאברהם׳ אז תוסיף עוד להבדיל שלש ערים אחרות׳ וכפי זה לא יהיה התר בשר תאות כי אם אחר שיכבשו כל העשרה עממים׳ והלא זכו ישראל אליו׳ ויתחייב שלא הותרה להם הבשר כל ימי שבתם בארץ גם אמרו כי ירחק ממך המקום מורה שלרחוקים מירושלם הותרה הבשר לא לקרובים אליו׳ וכל שכן ליושבי ירושלם שלא יאכלו כי אם שלמים אחרי שאינם בכלל הרחוקים׳ וככר העיר הרמב״ן על הספק הזה ונשתדל לישב הפסוקים כמו שאזכור אחר זה במקומו׳ — בפירושו דף קלח עמוד ד׳

הספק

ה׳ בדברים שאמר כאן ברם אם כמה שאמר בו לשון חזוק שלא יבא כי אם בגבורת המלחמה וכמו שנאמר ביהושע רק חזק ואמץ׳ — יהושע א׳ — והיה ראוי שיאמר רק השמר פן תאכל דם לא שיזכור בו לשון חזוק ומה שאר״זל — ספרי דף מ ע״ב — שהיו שטופים בדם׳ הוא דרך דרש׳ וגם בו לא יאות לשון חזוק כמו שזכר הרמב״ן׳ כי אם לשון שמירה׳ וגם כן — דף קלט עמוד א׳ — אמרו שהיו ישראל שטופים בעבודה זרה ולא נאמר בו אז — מסכ׳ כשו״ם הליק׳ דף כג — לשון חזוק׳ ואם באמרו כי הדם הוא הנפש והוא דעת זר ובלתי אמתי׳ שהנפש השכלית הוא עצם נבדל משיג ואינה דם׳ גם שבפרשת אחרי מות אמר סותר לזה כי נפש הבשר — ויקרא יז — בדם הוא׳ והוא המורה שהנפש שזכר נשואה בדם ואינה דם׳ כי הנשוא הוא זולת הנושא אותו׳ האמנם שגם שם באו בזה דברים מגומגמים פעם יאמ׳ כי נפש כל בשר בדם — שם — הוא׳ ופעם יאמר כי נפש כל בשר דמו בנפשו׳ ועשה אם — שם — כן מהנושא נשוא׳ ומהנשוא נושא׳ ופעם יאמר כי נפש — שם — כל בשר דמו הוא׳ והם שלשה מאמרים סותרים זה לזה׳ עוד יקשה בכתוב כאן אמרו ולא תאכל הנפש עם הבשר׳ ואם היה אפשר לאכול את הנפש מהו הבטול שיאכלנו עם הבשר׳ והראב״ע כתב שישבש דעתו ונפשו׳ ואם הנפש — שם בפירושו — שזכר כאן היא הנפש השכלית איך תשתבש לפי שיאכל האדם את נפש הבהמה׳ ולא ישתבש באכילת בשרה׳ ואם היתה הנפש החיונית הנשואה ברוח או בדם ומה המונע שיאכל אותה עם הבשר אם אפשר זה׳ ואם לרוב ההזהרות שהביא על זה לא תאכלנו על הארץ תשפכנו כמים׳ לא תאכלנו למען ייטב לך׳ ורש״י ז״ל דרש אותם אזהרת לדם — שם בפירושו — התמצית׳ ואזהרה לדם האברים׳ ואני לפרש הכתוב על פי הפשט באתי׳ ויש לעיין גם כן באמרו ולבניך אחריך כי תעשה הישר בעיני יי׳ ומה ענין לבנים בדבר הזה ומה היה היושר אשר יעשה בעיני יי׳ בענין שפיכת הדם׳

הספק

הי״א בפרשת כי יקום בקרבך נביא או חולם חלום׳ והוא כי הנביא הזה הנזכר בפרשה לא ימלט אם שנ׳ שיהיה נביא שקר ולכן צרפו עם חולם חלום ואמר בו כי יקום כי הוא קם מעצמו והנה אמר נלכה אחרי אלדים אחרים ונעבדם ולכן יומת כי דבר סרה ויקשה לזה אמרו ונתן אליך אות או מופת׳ ובא האות והמופת׳ כי אם הוא נביא שקר איך יצאו מופתיו לפעל׳ כל שכן לדעת רש״י שפירש אות בשמים ומופת בארץ׳ — שם — וקשה עוד אמרו כי מנסה יי׳ אלדיכם אתכם לדעת הישכם אוהבים׳ ואם היה נביא שקר איך ייחס זה אל הנסיון׳ — שם בפירושו — וראב״ע אמר ששמע המופת מנביא אמת ואמרו׳ וזה ממגנבי דברים ושאמר בו כי מנסה יי׳ אלדיכם אתכם בעבור כי עזבו ולא המיתו׳ וכל זה איננו שוה׳ ואם אמרנו שהיה נביא אמת ולכן בא האות והמופת והיה ענינו לנסיון כמו שאמר הכתוב׳ יקשה אמרו והנביא ההוא או חולם החלום ההוא יומת כי דבר סרה על יי׳ אלדיכם להדיחך מן הדרך אשר צוה יי׳׳ והלא הוא היה ירא את יי׳׳ ולא אמר מה שאמר כי אם לנסותם לדעת אם הם אוהבים את יי׳ ולא דבר סרה על יי׳ ולא היה דעתו חלילה להדיחם מן הדרך אשר צוה אותם׳ א״כ למה יומת מה עשה׳

הספק

הי״ב מה ראה משה ארוננו להביא בכאן את זה תאכלו ואת זה לא תאכלו׳ כי הנה כבר ביאר זה בתכלית הביאור בסדר ויהי ביום השמיני׳ — ויקרא יא — ומה היא תוספת הביאור אשר עשה בזה פה׳ גם כי אחרי שבא לזכרו היה ראוי שיזכרהו בשלמותו׳ ואתה תראה שקצר כן והשמיט דברים ממה שאמרה התורה שמה׳ כי הנה שם זכר את זה תאכלו מכל שרץ העוף ההולך על ארבע אשר לו כרעי׳ וכו׳ את אלה מהם תאכלו את הארבה למינו׳ ולא זכר כאן דבר מזה׳ גם זכר שמה וזה לכם הטמא בשרץ השורץ על הארץ החולד והעכבר וכו׳ ולא זכר כאן דבר מזה גם זכר שם ולאלה תטמאו וכל הנוגע בנבלתם וכו׳ והכר טמאות למיניהם ולא זכר דבר מזה בכאן׳ ויקשה א״כ מה ראה להביא המצות האלה ומה הביאור שעשה בה׳ ואם היה שרצה להביאם למה לא זכרם בשלמותם כמו שנזכרו שמה׳

הספק

הי״ג במה שהביא מרע״ה כאן מצות מעשר שני׳ ולא הביא דבר ממצות מעשר ראשון׳ ולא מהתרומה׳ וג״כ תראה שזכר כאן מצות השמטה׳ כמו שכתב מקץ שבע שנים תעשה שמטה׳ ולא הביא מצות היובל׳ גם כי הוא רודף אחר השמטה מהלך השלמות והתכלית למה שקודם התכלית׳ ועוד תמצא שבשמטה יש ב׳ חלקי׳ שמטת כספים׳ ושמטת קרקעות׳ והוא הביא הנה שמטת כספים כמו שאמר וזה דבר השמטה שמוט כל׳ בעל משה ידו׳ ולא זכר דבר משמטת קרקעות׳ וזכר בבכורות בכור הבהמה׳ ולא זכר בכור האדם שיפדה׳ ולכן יקשה ולמה הביא ארוננו משה כאן המצות האלה אחרי שכבר נזכרו במה שעבר׳ ואם היה שרצה לזכרם פה למה לא זכרם בשלמותם ר״ל המעשר הראשון והתרומה ושאר המתנות׳ ויזכור ג״כ השמטה בכל חלקיה שמטת כספים׳ ושמטת קרקע׳ והיובל׳ אחריהם׳

הספק

הי״ד במה שאמר אפס כי לא יהיה בך אביון׳ וסמוך לזה בפרשה כי יהיה בך אביון אמר סותר לזה׳ כי לא יחדל אביון מקרב הארץ׳ והם מאמרי פסוקים סותרים זה את זה׳ ודברי המפרשים בהם יתבארו בפירושי הפסוקים ההמה׳

הספק

הט״ו באמרו כי בחדש האביב הוציאך יי׳ אלדיך ממצרים לילה׳ והנה ישראל לא יצאו בלילה כי אם ביום׳ כמו שכתוב ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר׳ — במדבר לב — ובאלה מסעי נאמר ויסעו מרעמסס בחדש הראשון — שמות יב — בחמשה עשר יום לחדש הראשון ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה׳ ואיך אמר אם כן שיצאו בלילה׳ ורש״י — שם בפירושו — כתב שלפי שבלילה נתן להם פרעה רשות לצאת לכן נכתב כן׳ והנה הכתוב מעיד על היציאה לא על הרשות׳

הספק

הי״ו באמרו וזבחת פסח ליי׳ אלדיך צאן ובקר׳ והנה הפסח היה חיובו שיהיה שה כשבי׳ או שה עזי׳ לא מן הבקר׳ ואנקלוס עשה צאן דבק עם הפסח׳ כאילו — שם בפסוק — יאמר ועשית פסח ליי׳ אלדיך מן הצאן׳ ועוד תעשה הבקר לשלמים׳ ולא יקשר וא״ו ובקר יפה׳ וגם כי הפסח ג״כ יהיה שה עזי׳ והשלמי׳ ג״כ יהיו מן הצאן והעזי׳ לא מן הבקר לבד׳

הספק הי"ז שבזה החג באו שני מצות ׳ פסח ׳ ומצה ׳ והיה ראוי שיתן המשפט בכל אחד מהם בפני עצמו ואתה תמצא שבאו הדברים בזה מעורבבים ׳ כי הנה צוה ראשונה על הפסח ׳ שאמר וזבחת פסח ליי׳ אלדיך ׳ וצוה מיד על המצה שנאמ׳ לא תאכל עליו חמץ שבעת ימ׳ תאכל עליו מצות ולא יראה לך כו׳ ׳ וחז׳ר לענין הפסח באמרו ולא תלין מן הבש׳ וגו׳ ׳ לא תוכל לזבוח את הפסח וגו׳ ובשלת וחזר עוד והזהיר על המצה שנאמר ששת ימים תאכל מצו׳ והוא מהקושי׳ למה לא נתן משפט הדברים המגיעים לפסח יחד ׳ ומשפט המצה בכל ענינה בפני עצמה״

הספק הי"ח אמר ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב ביום הראשון לבקר ׳ כי הנה זבח הפסח לא היה ביום הראשון מהחג כי אם ביום הי"ד שהוא ערב הפסח ׳ ור"שי נדחק לפרש יום הראשון הנזכר כאן על יום הי"ד׳ אבל הוא בלתי מתישב בכתובים ׳ אבל מה שאר"זל שעל החגיגה ידבר לא על הפסח בלתי סובל הכתוב ׳ והרמב"ן פירשו על היום הראשון מהחג ופירש ב"ית ביום הראשון במקום הא׳ ׳ כאלו אמר אשר תזבח בערב ביום הראשון ׳ אבל השמוש הזה לב"ית איננו אמתי ומקובל כפי המדקדקים״

(ספ׳ בפירוש׳ ... דף מג ע"ד ... דף קמ"א עמוד ב)

הספק הי"ט באמרו כי אם אל המקום אשר יבחר יי׳ אלדיך לשכן שמו שם תזבח את הפסח בערב ׳ כי המאמר הזה כפול ומותר מבואר ׳ לפי שכבר אמ׳ למעלה וזבחת פסח ליי׳ אלדיך צאן ובקר במקום אשר יבחר ׳ ואמר גם כן לא תוכל לזבוח את הפסח ׳ והמפרשי׳ התאמצו להתיר זה באמרם ׳ שבראשונה צוה על אכילת הזבח במקדש ׳ וא"חכ צוה על זביחת הפסח בעזרה באמרו שם תזבח את הפסח בערב ׳ וזה בלתי מתישב ׳ כי בידוע אם תהיה האכילה במקדש שלא תהיה השחיטה בשערים ׳ ולכן אי אפשר שנפרש לא תוכל לזבוח את הפסח כי אם לענין אכילתו ׳ ואף כי פעם שלישית אמר ואכלת במקום אשר יבחר יי׳ אלדיך ׳ והיה הדבור הזה אם כן משולש ׳ ובזה תמצא גם כן במצה שאמרו ששת ימים תאכל מצות הוא מאמ׳ כפול לפי שכבר אמר לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות ׳ ולא יוכלו המפרשים לפרש היתור הזה כמו שפירשו היתור אשר בפסח״

(כן בפירוש׳ דף קמ"א עמוד ב)

הספק הכ׳ הוא באמרו ופנית בבקר והלכת לאהליך כי איך ילך ביום הראשון מהחג שהוא בבקר אחרי אכילת הפסח ׳ ורש"י כתב לבקר היום השני והזה לא נזכר בכתוב ׳ ורבי אבר"הם אמר שילכו לאהליהם שהיו סביב לירושלם ובימי החול ילכו לדרכם ׳ וגם זה הבל ׳ כי בירושלם בתוך העיר היו יושבים לא באהליהם כערביים ׳ ועוד שהנה לא נאמ׳ בזה בחג השבוע׳ ובחג הסכות ׳ ולמה אמרו בפסח ׳

(ספ׳ בפירוש׳ ... בפירוש׳)

הספק הכ"א באמרו ששת ימים תאכל מצות ׳ כי הנה המצה היא ז׳ ימים ולא בששה ׳ וכבר ראית מה שדרשו ר"זל בזה ׳ והכרו רש"י שבא ללמד על היום הז׳ שאכילת מצה בו רשות ׳ ואף כל שאר הימים אמר שהם רשות חוץ מהלילה הראשונה שהיא חובה ׳ וישאר אם כן הקושיא כפי הפשט למה אמר ששת ימים״

(מכילתא פרשה ח דף ד׳ ע"ד)

הספק הכ"ב באמרו וביום הז׳ עצרת לא תעש׳ מלאכה והוא כי למה לא זכר איסור מלאכ׳ בי"ו הראשון מהחג וזכרו ביום האחרון ממנו ׳ ולמה לא זכר איסור מלאכ׳ בחג שבועות ׳ ובחג הסכות ׳ בהיות המלאכה אסורה בכלם ׳ ומזה המין תקשה עוד ולמה זכר כאן מרע"ה החדש שיהיה בו חג הפסח שהוא חדש האביב ולא זכר בכמה ימים מהחדש יהיה ׳ והנה בפרשת אמ"ר אל הכהנים זכר החדש והימ׳ ׳ וגם בחג הסכות לא הזכיר החדש ולא הימים שיהיה בו״

(ויקרא כג)

הספק הכ"ג באמרו בחג השבוע׳ מסת נדבת ידך אשר תתן כאשר יברכך יי׳ אלדיך ׳ ולא אמר כזה בחג הפסח ולא בחג הסכות ׳ וידוע שבכל אחד מג׳ הרגל׳ צותה תורה ולא יראו פני יי׳ ריקם ׳ איש כמתנת ידו וגו׳ ׳ ולמה לא נסתפק במאמר הכללי הזה ואמרו ביחוד בחג השבועות ׳

(דברים יו ספ׳)

הספק הכ"ד באמרו בחג השבוע׳ ושמחת לפני יי׳ אלדיך וכן אמר בחג הסכות ושמחת בחגך והיית אך שמח ׳ ויקשה אם כן למה לא צוה גם כן על השמחה בחג הפסח ׳

הספק הכ"ה באמרו בחג השבועות וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים וכו׳ ׳ וכתב רש"י על מנת כך פדיתיך שתשמור החקים האלה ׳ ויקשה גם כן למה לא זכר זה בחג הפסח שהוא יותר מתיחס לענין מצרים ׳ ולא בחג הסכות ׳ כי אם בחג השבועות שבא באמצע ׳ ור"א אמר שעל צווי מצות העבד החרים ׳ והנה הכתוב אומר ושמרת ועשית את כל החקים האלה ׳ גם כי בפסח וסכות דהיינו גם כן חייבים לשמח עבד ואמה״

(ספ׳ בפירוש׳ ... ספ׳ בפירוש׳)

הספק הכ"ו בחג הסכות והוא למה צוה בעשייתו שני פעמים שנאמר חג הסכות תעשה לך שבעת ימים ׳ ואמר שבעת ימים תחוג ליי׳ אלדיך ׳ וכן הזהיר שני פעמים על השמחה שנאמר ושמחת בחגיך ׳ והיית אך שמח ׳ וחכ"מינו ז"ל למדו מזה היתור לרבות לילי יום טוב האחרון לשמחה ׳ ור"שי פירש והיית אך שמח שהוא לשון אזהרה׳ אבל פשט הכתובים לא יסבלהו״

(סלהי פרק לולב וערבה ׳ ספ׳ בפירוש׳)

הספק הכ"ז למה כמו שזכר בחג הפסח ב׳ שרשיו שהם הפסח והמצה ׳ מדוע לא זכר גם כן בחג הסכות ענין הלולב ׳ בהיותו אחד משרשיו ׳ כמו שבא בפרש׳ אמ"ר אל הכהנים ׳ ולמה לא זכר בו גם כן יום השמיני שהוא עצרת ליי׳ והוא גם כן חג בפני עצמו״

(במדבר כב)

הספק הכ"ח למה זכר משה ארוננו בכאן חג הפסח וחג השבועות וחג הסכות ולא זכר שאר מעדי יי׳ לא יום תרוע׳ ולא יום הכפורי׳ ׳ וגם לא זכר מאומה מיום השבת בהיות אלה ואלה ממועדי יי׳ מקראי קדש כמו שנזכר שם בפרשה ׳ ולמה לא זכר קרבנות המועדים הא"לה ואישיהם ולא המוספין שבהם״

ונכנס מפרש דברי הפרשה כאופן יותרו הספקות כלם :

ראה אנכי

נותן לפניכם וגו׳ עד אלה החקים וגו׳

כבר כתבתי פעמ׳ רבות שכונת אדון הנביא׳ בספר משנה התורה הזה׳ היה לבאר לישראל במצות הצריכות ביאור ׳ והרחבת המאמר מאותם שנאמרו ונזכרו בקוצר וברמז בספרים הראשונים ׳ וכמו שאמר הואיל משה באר את התורה הזאת לאמר ׳ והנה הביא צורך הדברים להקדים לזה דברי הספורים אשר קדם בסדר אלה הדברים ובסדר ואתחנן

(דברים א)

ואתחנן ובסדר והיה עקב לאות הסבה אשר זכרתי בפירושם ואחר ההקדמה ההיא כלה בא עתה לבאר המצות אשר כוון אליהם והביאם כלם בזה הסדר ובסדר שופטי׳ ובסד׳ כי תצא ובמקצת סדר והיה כי תבא · כי הנה בסדרים האלה הביא המצו׳ כלם ׳מבלי שנתערב בהם ספור ולא תוכחה ׳ ואחרית׳ הביא דברי הברית והחזוק על שמירתם הברכות והקללות בקצת סדר והיה כי תבא ובסדר אתם נצבים ׳ ובסדר וילך והאזינו ׳ וכמו שיתבאר ׳ ומפני זה אמר כאן בתחלת המצוה ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה ׳ ולא אמר זה על הברכות והקללות הנתונות בהר גריזים ובהר עיבל ׳ כי הם לא נתנו היום ההוא ׳ ואיך יאמר עליהם נותן לפניכם היום ׳ וגם לא צוה עליהם בעצם במקום הזה כי הנה יבא הצווי העצמיי אליהם בפרשת והיה כי תבא ׳ אבל אמר שבמצות האלה אשר הוא נותן לפניהם היום ההוא ׳ היה כאלו נותן לפניהם ברכה וקללה ׳ ואיך יהיה הדבר האחד בעצמו ברכה וקללה שהם דברים הפכיים או סותרים ׳ אם לא באותו אופן שביאר ׳ והוא שיהיו ברכה כאשר ישמעו אותם והמה עצמם יהיו קללה לאדם הבלתי שומע אותם ׳ כי בהיות המצות טובות בעצמן ׳ הנה כפי המקבלים ׳ פעמים יהיו ברכה כאשר הם ישמעו אותם · ופעמים יהיו קללה כי כאשר לא יקיימו אותם המה יהיו לי׳ למוקש ולקללה ׳ והוא על דרך מה שאמר הנביא כי ישרים דרכי י׳׳ וצדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם ׳ ר״ל שהם בעצמם ישרי׳ וטובים הושע יד
ואמנם בבחינת המקבלים כבר יהיו טובים ונאותים להליכה בהם לצדיקים ׳ ובבחינת הפושעים יהיו דרך רע ומכשול בערכם ׳ ויקרה בזה מה שיקרה במזון הטוב כלחם בשר ויין שהוא מזון טוב ונאות בעצמו ׳ וכאשר יקחהו אדם בריא וטוב יזון ויבריא ויחזק בו ׳ האמנם אם יקח אותו אדם חולה מבעלת הצר או המוקרת בבר ׳ יהיה לו מזיק וממית לא בבחינת טבע המזון הפועל ׳ כי אם בבחינת רוע וקלקול טבע האדם המקבל אותו ׳ ולזה אמר כנגד כלל ישראל או
בס בפירושו כנגד כל אחד ואחד מהם כדברי הרב ראב״ע ׳ ראה אנכי נותן לפניכם היום ׳ רוצה לומר בעיני שכלך כי אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה לא שאותה ברכה וקללה היא לשונית ׳ כי אם שהיא בכח המצות שעל כל פנים ימשך מהם או ברכה או קללה ואין אמצעי ביניהם ׳ לפי שכאשר תשמעו אל מצות י׳׳ אלדיכם אשר אנכי נותן לפניכם היום ׳ הנה כבר נתתי לכם ברכ׳ כי הם עצמם לטובה ולברכה יהיו לכם ׳ ואם לא תשמעו ׳ קללה יחשבו אליכם ׳ ובזה האופן נתתי לפניכם היום ברכה וקללה ׳ במה שנתתי המצות כי הם כפי המקבלים או ברכה או קללה ׳ וכמו שהניח זה המאמ׳ כאן קודם זכרון המצות׳ כך אמר בסופם בזה הלשון עצמו ׳ ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ׳ את המות ואת הרע ׳ ובאר איך נתנם לפניו באמרו אשר אנכי מצוך לאהבה וגו׳ ולשמור מצותיו ׳ כי במה שצוה בה אותם נתן להם החיים והטוב אם ישמעו אותם ׳ והמות והרע אם לא ישמעו אותם ולא ישמרום ׳ ואמר עוד החיי׳ והמות נתתי לפניך הברכ׳ והקללה ׳שבל זה על המצות בעצמן אמרו וכמו שיתבאר ׳ והנה בענין הברכה אמר כאן אשר תשמעון ׳ וקללה אם לא תשמעון ׳ להגיד שהברכה תהיה ודאי והשם ית׳ יספיק בידם לקבלה ׳ והקללה תהיה
בספק ׳ אם לא ישמעו ועל כיוצא בזה אמרו ברית כרותה כתובות פ״ק דף ח
לשפתים ולא יפתח אדם פיו לשטן ׳ וכמו שהמזג השוה ופ״ג מועד קטן
הוא אחד ׳ והבלתי שוה הם רבי׳ בכה בענין המרות ומעשי׳

לרמטו בספר ס׳ מאמר ב פרק י׳ כתב המורה שהטובים על דרך אחד והרעים הם על דרכים רבים ׳ ואמר גם כן שהטוב והישר הם כמו
בס פרק א מלא האות המוכה למורי החצים ׳ שהמוכן אליו לא יהיה כי אם על דרך אחד ׳ והמימינים והמשמאלים הם על דרכים עד אין מספר ׳ ומפני זה אמר כאן בענין הברכה את הברכה אשר תשמעו אל מצות י׳׳ אלדיכם רוצה לומר כי אין דרך לבא אל הברכה האלדית אם תימינו ואם תשמאילו רק על דרך אחד והוא׳ השמיעה אל המצות שהוא דרך קצר אשר אין דרך לנטות ימין ושמאל ׳ אמנם דרכי הקללה הם מרובים ורחבים · והוו והקללה אם לא תשמעו אל מצות י׳׳ אלדיכם ׳ ורצה בזה שהאדם יחטא או לסכלות והעדר הידיעה ׳ ועל זה אמר אם לא תשמעו ׳ רוצה לומר אם תטו לבבכם מהשמיעה והלמוד התורני ׳ וגם כן יש דרך רע אחר ׳ והוא אמרו וסרתם מן הדרך אשר אנכי מצוה אתכם היום ׳ שאף על פי ששמעתם וידעתם · הנה מפאת הרצון עוברים אותם המצות האלדיות ותקוצו בהם ׳ ותבחרו לכם מצות אחרות ודרכים אחרים ׳ וגם כן יש דרך אחר רע ומר והוא שלא הסרתם הלמידה והשמיעה גם לא עשיתם את מצות י׳׳ רק חשבתם לעמד עמו בשותפות אלדים אחרים ׳ ועל זה אמר ללכת אחרי אלדים אחרים אשר לא ידעתם ׳ הנה אלה דרכים רבים מתחלפים ׳ לפי שהברכה בדרך אחד תבא אליך ובשלשה דרכים תנוס מלפניך ׳ ואפשר לפרש ללכת אחרי אלדים אחרים שבא להגיד שאין אדם עובר מצוה
סוטה סוף פר׳ ב׳ מן המצות אלא אם כן נכנסה בו רוח מיגות כי העובר ברצונו והפצו על המצות יהיה בהכרח שיכנס בו המינות
תהילים יד והכפירה ׳ וכמאמר המשורר אמר נבל בלבו אין אלדים השחיתו התעיבו עלילה אין עושה טוב ·

זמה שכתבתי הוא שיותר נכון בפשטי הכתובים :

ולפי שאמר שהמצות עצמם הם ברכה או קללת כפי מצב המקבל אותם בשמיע׳ או בשלילת השמיעה ׳ אמר עוד שמלבד הברכה והקללה הזאת אשר ימצא במצות בכחם וטבעם כפי המקבלים ׳ הנה עוד ינתנו עליהם ברכות וקללות בפה בהר גריזים ובהר עיבל · והו אמרו והיה כי יביאך י׳׳ אלדיך אל הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה ונתתה את הברכה על הר גריזים ואת הקללה על הר עיבל והם שני הרים שהמה אחרי העברת הירדן דרך מבא השמש ׳ רוצה לומר לצד המערב ׳ בארץ הכנעני היושב בערבה ׳ כי יהיה גם כן מהאמרי היושב בהר ׳ והם מול הגלגל בנכחיותו ׳ ואצל אלוני מורה שישב אברהם אבינו שם ׳ כי הנה בבואם שמה יעשו פומבי גדול בעלות הששה שבטים על ראש הר אחד ׳ וששה על ראש ההר האחר ׳ והלוים בתוך העמק עם ארון הברית ׳ ואז יאמרו בקול רם ברכה לכל מי שישמור את דברי התורה ׳ וקללה רבה למי שלא יקי׳ אותה׳ ויענו כל העם אמן בקול המולה גדולה ׳ ולפי שאופן המצוה
וענינה יזכור אותה אחרי זכרון המצות בפרשת כי תבא כי דברים מ
שם הוא המקום הנאות אליו בזכרון דברי הברית והחזוק בשמירת התורה ׳ לכן לא הביא הזכרון הזה בכאן כ״א כדרך קצרה ׳ כדי שמלבד הברכה אשר במצות בכח ׳ עוד יתנו עליהם ברכ׳ בפעל ׳ ובפה באותו מקו׳ שיזכור ׳ והתנצל משה

רבינו למה לא נתנה עתה בפניו הברכה והקללה ההיא וצוה
לתתה אחר כך בהר גריזים ובהר עיבל׳ ולזה אמר כי אתם
עוברים את הירדן לבא לרשת את הארץ כו׳ ׳ ושמרתם
לעשות את כל החקים ואת כל המשפטים וכו׳ רוצה
לומר בעבור שאתם עוברים לארץ ושמה תשמרו לעשות
החקים והמשפטים אשר צויתי אתכם ׳ ולכן היה מהראוי
ששם בכניסתכם תעשו הברית ותתנו הברכה והקללה בהר
גריזים והר עיבל לא כאן בזה המקום ׃

הנה התבארו הכתובים האלה כפי אמתתם וסדורם וקשורם ׃ ולפי
בשותי בהם מדרכי המפרשים כפי מה שיורה עליו המשך הענין ׃
ונותרו עם זה הספק הראשון והשני שהעירותי בפרשה ׃

אלה החקים והמשפטים אשר תשמרון וכו׳ עד לא תעשון ככל וגו׳

אחרי שעשה ההקדמה הזאת לביאור המצות מהברכה
והקללה שיש בהם ׳ התחיל לספר אותם
וכלל אותם בשם חקים ומשפטים ׳ לפי שהמצות כמו
שזכרתי ׳ או יהיה טעמם נעלם ונסתר ׳ והם אם כן חקים
או יהיה טעמם נודע ונגלה ׃ ויהיו משפטים ׳ ולפי שאין
אמצעי בין החיוב והשלילה ׳ והם כוללים כל החמרים היו
שני השמות האלה כוללים המצות כלם ׳ ולא זכר עדות לפי
שענינם הספורים שכבר השלים בג׳ הפרשיות אשר עברו
ואמר כל הימים אשר אתם חיים על האדמה ׳ להודיעם
שכמו שהכרם המשובח יצטרך לג׳ דרכי׳ עצמיי׳ בשלמותו ׃
האחד טבע הגפן עצמו הנטוע שמה ׳ שיהיה מן הגפן
הטוב כאלו תאמר השורק ׳ כי יש לגפנים שרש
בטבעם וחלוף גדול בהולדת היין ׃
והב׳ טבע הארץ כי יש ארצו׳ מיוחדות להולי׳ היין מזולתם ׃
והשלשה מיני העבודות שראוי שיעבוד האדם את הכרם
יותר מכל שאר עצי היער ׳ כך בענין האומות
לשלמותם ראוי שתהיה האומה מזרע אברהם יצחק ויעקב׳
וכמו שאמר ואנכי נטעתיך שורק כלו זרע אמת ׳ ושתהיה ירמיה ב
מיושבת בארץ הנבחרת כי שמה תתן פריה לא בזולתה
מהארצות ׳ ושתעשה מעשה המצות כתקון כי זהו משפט
אלדי הארץ ׳ כי בזולת זה לא תתן את פריה ׳ ולזה אמר כאן
אלה המצות והחקים והמשפטים אשר תשמרון לעשות
בארץ כל הימים אשר אתם חיים על האדמה ׳ ר״ל כי חייכם
וישיבתכם על האדמה ההיא תלויים בעבודת האלד ׳ ואמנם
באמרו אבד תאבדון את כל המקומות חשבו המפרשים זוי דף רכ ע״ב ׳
שהיא מצוה בפני עצמה ׳ שהזהיר כבר על אבוד העבודה ר סמוך דף קלז
זרה ומשמשיה ׳ והתחיל בזה להיות העובד ע״ז ככופר בכל עמוד ד
התורה כלה ׳ ומאשר ראיתי שהזהיר על זה בפרשיות אשר
עברו הרבה מאד וכדברים האלה עצמם לא שערתי שהיה
הצורך כאן בהכפל הדברים ההם ׳ ולכן חשבתי שלא בא זה
להזהיר על הע״ז מפאת עצמה ׳ אבל היתה כונתו להתחיל
במצות בית הבחירה שהיא המצוה הקודמת במעלה ובסבה
לשאר המצוה ׳ והמצוה הזאת כבר נזכרה בפרשת וישמע
יתרו בסופה אמר שם מזבח אבנים תעשה לי וזבחת עליו שמות כ
את עולותיך ואת שלמיך את צאנך ואת בקרך בכל המקום
אשר אזכיר את שמי אבא אליך וברכתיך ׳ ולפי שנאמרו
שם בקצור ביאר עתה בעניני הדברים שיזכור ׳ ולפי שלא
יחשבו ישראל שאחרי שיכבשו את הארץ יעשו בתי
קדושתם באותם המקומות שהיו העמים עובדים לאלדיהם

להיותם מקומות משובחי׳ ויפים ושהם יסירו משם תועבות
הגוים ופסיליהם ׳ ויעתיקו אותם המקומות לעבודת הגבוה ׳
וכמו שעוד היום עושין אומות העולם שכאשר יגבר עם על
עם ויקח את ארצו יבחרו בבתי התפלות שהיה להם וייחדו
אותם לבית תפלות הכובשים ההם בהיות דתיהם שונות זו
מזו כאלו תאמר אדום וישמעאל ׳ ואולי יחשבו ישראל
לעשות כן לקחת את בתי עבודות הגוים ההם לעשות בהם
עבודת הש״י ׳ לכן הודיעם שלא יהיה כן ׳ כי אותם המקומות
הם רעי׳ וטמאי׳ ולא יבחר יי׳ בהם ׳ וזהו אמרו אבד תאבדון
את כל המקומות אשר עבדו שם הגוים את אלדיהם שהם
על ההרים הרמים ועל הגבעות ותחת כל עץ רענן ׳ ואבוד
המקומו׳ איננו שההרי׳ ימושו והגבעו׳ תמוטינ׳ ׳ אבל שאותו
ישוב ר״ל אותו בית ואותו מקום שהיה להם מיוחד לעבודתם
על אותם ההרים והגבעות יאבדו אותם וגם אותם מזבחות
שהיו שם הבנויות מאבנים רבות והמצבות שהם עשויות
מאבן אחת יותצו וישברו ׳ ואשריהם שהם העצים ישרפום
והפסילי׳ יגדעון ׳ וגם השמות שהיו קוראי׳ לאותם המקומות
קדש פלו׳ וקדש פלו׳ ׳ יאבדו ולא יזכרו עוד בשמם ׳ והנה
שם בזה ג׳ דברים שהיו אצל הגוים בענין בתי עבודותיהם
מחולפים ממה שצוה הש״י שיעשו בבתי עבודתו ׃
האחד שהיה להם בתים רבים לעבודתם ולכן אמר את כל
המקומות ׳ הב׳ שהגוים ההם עצמם היו בוחרים בהם
לרצונם וזהו אשר עבדו שם הגוים ׳ הג׳ שהגוים עצמם
היו הכומרים ׳ כי המה היו עושים את עבודתם ומקריבים
את זבחיהם ׳ וזהו אשר עבדו שם הגוים לאלדיהם ׳ ועל
הכל אמר לא תעשון כן ׳ ור׳ ישמעאל דרש אזהרה לנותץ אבן ספרי דף קנד ע״א
מן המקדש ולמוחק את השם ׳ אבל כפי הפשט ענינו לא
תעשון כן עבודה לאלד ית׳ באותם המקומות המתועבי׳ ולא
תקטירו ולא תעבדו לשמו בהם כי אם אל המקום אשר
יבחר יי׳ מכל שבטיכם וכו׳ ׳ שמה תביאו ׳ ר״ל שהמקום
המקודש צריך שיהיה אחד כאחדות האלד ית׳ השוכן בו ולא
יהיה רבים כמקומות הגוים ׳ וזהו אמרו כי אם אל המקום ׳
עוד צריך שתהיה בחירתו מאת יי׳ ועל פי נביא לא כרצון
העובדים כאשר יעלה על רוחם ׳ וזהו אשר יבחר יי׳ אלדיכם
מכל שבטיכם ׳ עוד צריך שגם באותו מקום לא תהיו אתם
העובדים והזובחים כמו הגוים ׳ אבל יהיה המוטל עליכם
לשכנו תדרשו ובאת שמה ׳ ר״ל שאתם תדרשו אל הנביא
על מקום משכנו לא שאתם תבחרו אותו ׳ וכמו שעשה דוד
ע״ה שאמר לנתן הנביא הנה אנכי יושב בבית ארזים וארון שמואל ב׳ ז
ברית יי׳ יושב בתוך היריעה ׳ לפי שהבחירה היתה מהש״י ע״י
הנביא לא מהמלך או העם ׳ ולכן אתם תדרשו לנביא לדעת
איזה מבחר מקום ליי׳ משכנו׳ לאביר יעקב ׳ ואז ובאת שמה
ר״ל שיעלו לרגל ג׳ פעמים בכל שנה ויביאו שמה עולותיהם
וזבחיהם וגו׳ ׳ לא שהם יעשו העבודה כי אם שיביאו הדברי׳
שמה והכהנים יעשו אותה ׳ והנה זכר בזה הדברים הנאכלים
במחיצה שעליהם יצטרך לבא לירושלים שהם העולות
והזבחים שהוא חייב לאכלם שמה ׳ ומעשרותיכם ׳ שהם
מעשר בהמה ומעשר שני לא מעשר ראשון שהוא ללוי ׳
והיה אוכל אותו בכל מקום ׳ ותרומת ידיכם ׳ שהם הבכורים
לדעת רש״י ׳ או הנדבה והנדר שיעשה האדם מכספו וזהב בפירושו ׳
כדברי הרמב״ן ולכן קראה תרומת ידכם ׳ כי היא איש כמסת בפירושו דף קלח
ידו ׳ ולא אמר תרומותכם שהיא התרומה שיתנו מהתבואו׳ ׳
וכן נדריכ׳ ונדבותיכ׳ שהנדרי׳ הם כאלו אמ׳ הרי עלי שור או שה
לקרבן ׳ ונדבותיכ׳ היא בשור או בשב או עז ידוע שנדב אותו
לגבוה

לנבוה שהם כלם ג׳ מיני נדרים׳ והבכורות גם כן שכלם נאכלים שמה׳ ושאותה ביאה לא תהיה לסנף גופם ונפשם ולשרוף בניהם ובנותיהם כמו שהיו עושים הגוים כי אם לאכול ולשמוח הם ובתיהם על כל הברכה אשר ברכם השם יתעלה׳

וראוי שתתעורר באמרו ושמחתם בכל משלח ידכם וכן אמר אחרי זה ושמחת לפני יי׳ אלדיך בכל משלח ידך׳ומהו משלח היד אשר יזכור תמיד אצל השמח׳ אבל ענינו שלפי שישראל היו עושים נדבות גדולות בתבואות שלהם בתתם תרומ׳ ומעשר ראשון׳ ומעשר שני׳ ובכורות הצאן והבקר׳ וראשית הגז ושאר הדברים כלם הזהיר אותם שכאשר יביאו כל זה למקדש ויתנו אותו שמה ללוים ולכהני יי׳ שלא ירע עינהם על הוצאתם ונדבותיהם כי הפעל המשובח ראוי שיעשה אותו האדם בשמח׳ ובטוב לבב׳ ואם לא היה כן יראה כאילו הוא אנוס בדבר ההוא ולא יקרא לזה נדיב כי אם עשוק וגזול כל הימים׳ לכן אמר על אותו נדיבות ושמחתם בכל משלח ידכם שמשלח היד הוא המתנה והנדיבות׳ ולהיות הדבור הזה לכל ישרא׳ והלויים והכהני׳ בכללם׳ אמ׳ ואכלתם שם׳ ר״ל הישרא׳ יאכלו המוטל עליהם והלוים יאכלו המוטל עליהם׳ והכהני׳ יאכלו המוטל עליהם׳ כי לא היה הכונה בזה כי אם להגיד שלא יעבדו את השי׳ באותן המקומות והדרכים שהיו עובדים שם הגוים כ״א במקום אשר יבחר׳ ושאר הדברי׳ כבר נתפרשו במקומותיה׳ ולא זכר כאן הלוי׳ לפי שלא בא הכתוב כי אם לפרש מקום העבודה׳ ואמנם ענינה ואופן עשייתה יזכר אותו אחרי זה׳

זהו המאמר הראשון שאמר בתכונת בית הבחירה׳ והותר בזה הספק השלישי והרביעי:

לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים וגו׳ עד השמר לך פן תעלה וגו׳

הנה במאמ׳ הראשון שזכר מבית הבחירה היתה הכונה בלב׳ כמו שזכרתי שלא תהיה העבוד׳ לשם במקומו׳ המיוחדים לגוים בעבודתם כי אם במקום אשר יבחר׳ ועתה יאמר אליהם מאמר אחר׳ והוא שעד עתה בהיותם במדבר לא נצטוו לזבוח בקר וצאן לשלמים לפני המשכן׳ ומי שלא היה רוצה לאכול בשר לא נתחייב להביא קרבן׳ וגם כן לא היה מחויב במדבר להביא בכורות ולא מעשר בהמה ומעשר שני כי המצות האלה כלם תלויות היו בארץ ולא היו נוהגים במדבר דרך חובה כי אם דרך רשות אם ירצה האדם לעשותם מרצונו׳ וגם לא היו מחוייבים במדבר לבא בחיוב למשכן ואפילו ברגלים׳ ולזה אמר כאן שלא יחשבו שאחרי בואם אל הארץ תהיה העבודה בבית הנבחר רשות ולא חובה כמו שהיתה בהיותם במדבר שאיש כל הישר בעיניו יעשה בזה ולא היה עליו חובה׳ כי הנה היה זה לכם במדבר כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה שהיא בארץ׳ כי במדבר לא היה להם מנוחה בעבור שהיו נוסעים כל היום ממסע למסע׳ ולא היה המדבר מקום נחלתם לשיהיו המצות תלויים בו׳ אבל כאשר יעברו את הירדן וישבו בארץ אשר יי׳ מנחיל אותם׳ ר״ל אחרי הכבוש והחלוק שכל אחד מכיר ויודע חלקו ונחלתו שזו היא הנחלה׳ ועוד יניח להם מכל אויביהם מסביב והם הגוים אשר הניח השם ית׳ אותם לנסות בם ישראל שזו היא המנוחה באמת׳ הנה אז במקום אשר יבחר יי׳ לשכן את שמו׳ שמה יביאו בהכרח ובחובה העול׳ והזבחים ושאר הדברי׳ אשר זכר׳ ואמר וכל מבחר נדריכם לומר שהנדר ראוי שיהיה מן המובחר ושם תהיה השמחה השלמה׳ וזכר הבנות והבנים והאמהות לפי שעם כל הבית ילך שמה אם ירצה׳ עם היות חובת הרגל בלבד בזכרים׳ כמו שאמר יראה כל זכורך׳ הנה הנשים ההולכות שמה היה להן שכר טוב בעמלן כנשי אלקנה׳ דברים יו

וגם הלוי ובאותה מצות חובה ישמח עמהם כי מפתם יאכל אחרי שא׳ לו חלק ונחלה בארץ כמו שנתנה לשאר השבטים׳ והנה לא זכר בזה העניים לפי שכבר צווה שיהיו עניים בני ביתו והם בכלל הבנים׳

הנה התבאר שבא כאן בית הבחיר׳ שזה המאמ׳ הראשון לשלול אלא יהיו במקום מהמקומות אשר עבדו שם הגוים כי אם במקום אשר יבחר יי׳ וכו׳ והמאמר השני בא להודיע שגם באותו מקום הנבחר לא תהיה ביאתם וקרבנותיהם רשות כמו שהיה עתה במדבר אבל המשכן אבל אחרי המנוחה והנחלה תהיה חיוב גמור ולא רשות אם בקרבנות ואם במעשרות ובביאה שמה:

השמר לך פן תעלה עולותיך וגו׳ עד כי ירחיב יי׳ אלדיך וגו׳

זהו המאמר השלישי בענין בית הבחירה׳ וענינו אצלי שאולי יאמרו ישראל בלבם הנה המעשרות ושאר הדברים שהם לכהנים ושהם נאכלים לפנים מן החומה היה ראוי ומחויב שלא יעשו אותם כי אם במקום אשר יבחר יי׳ לצורך הכהני׳ משרתי יי׳ ולהיות האכילה לפני׳ מן המחיצה׳ אבל העולות שהן כלן כליל לגבוה׳ למה לא יעשה אותם האדם בבמת כל אחד בארצו כדי שיעתר השם ית׳ באותו קרבן׳ וכמו שעשה לנח בצאתו מן התיבה׳ וירח יי׳ את ריח הניחוח׳ ויאמר לא אוסיף עוד לקלל את האדמה בעבור האדם׳ בראשית ח שם

ודוד גם הוא בהעלותו את העולה על גורן ארונה היבוסי עתר יי׳ את הארץ ויחשבו ישרא׳ שבזה לא היו הכהני׳ שמואל ב כד

חסרים דבר כי היתה כלה כליל׳ הנה מפני זה אמר השמר לך פן תעלה עולותיך בכל מקום אשר תראה כי אם במקום אשר יבחר יי׳ באחד שבטיך׳ כלומר השמר לך מעשות כדבר הזה בענין העולות אבל צריך שתלך במקום אשר יבחר יי׳ כי הוא הבוחר והיודע המקום הנרצה והנרצה אליו ולא אתה׳ ותעשה כן אף על פי שאותו מקום יהיה לאחד שבטיך שמה על כל פנים תבאו אתם כל בית ישרא׳ ר״ל כל שאר השבטים להעלות עולותיכם לא במקום אחר׳ ונתן הסבה בזה באמרו אשר יבחר יי׳ ר״ל אם הוא בחר בזה מה לכם לבקש מקום אחר אשר הוא לא בחר בו׳ והעבודה הזאת לא תצלח בהיותה הפך בחירתו׳

הנה התבאר למה בא המאמר השלישי הזה׳ ולמה לא זכר כי אם העולות:

והנה יורה על אמתת מה שפירשתי אמרו בזה המאמר באחד שבטיך׳ מה שלא אמרו בשאר המאמרי׳ מפני שזה היה מקום המחלוקת ר״ל היות הקרבן עולה השבטי׳ כלם במקום אחד מיוחד משבט אחד׳ האמנם לפי שאמר ושם תעשה כל אשר אנכי מצוך שהוא כולל שאר הזבחים כלם׳ הוציא להם מן הכלל בשר תאוה שעם היות שבמדבר לא היו יכולים לשחטו כי אם בפתח אהל מועד והדם היה נשפך על המזבח והיה הבשר שלמים והיו אוכלים אותו בעזרה׳ והטמא לא היה נוגע בו כמו שאמר והאיש אשר יגע בכל טמא לא יאכל׳ ועתה אחרי היותם בארץ היה זה כן׳ ויקרא ז

ולזה אמר בכל אות נפשך תזבח ואכלת בשר בכל שעריך׳ ר״ל מבלתי שיצטרך לבא אל המקדש על זה׳ והתתר על

ויקרא ז
זה כבר נרמז בפרשה · שאמר איש איש אשר ישחט שור או כשב או עז במחנה או אשר ישחט מחוץ למחנה · ואל פתח אהל מועד לא הביאו כו' · כי הנה רמז להם בזה שאותו איסור לא ינהג כי אם במדבר בהיותם במחנה · ובהיות להם שם אהל מועד לא אחרי בואם אל ארץ ולהיותו רמוז שם פירש אותו כאן · והנה אמר בזה כברכת יי' אלדיך אשר נתן לך · לפי שכמו שכתב רש"י ז"ל למדה תורה דרך ארץ שלא יאוה בשר אלא מתוך רחבת ידים ועושר ולזה אמר תזבח ואכלת בשר בעבור ברכת יי' אשר אתך והעושר שהשפיע עליך מרוב הבקר והצאן ולכן ראוי הוא שתאוה לאכול בשר

והודיעם עוד שלא יצטרכו באותו בשר תאוה לנהוג בו טהר' אכל הטמא והטהור יאכלנו כמו שיאכלו הצבי והאיל הטמא והטהור לפי שאין בו קדושה: ואינו נקרב על גבי המזבח ככה יאכלו בני ישראל את בשרם בכל שעריה' הטמא והטהור מבלתי שמירת קדושת מה בה · ולפי שלא יחשבו שאחר שהותר בשר תאוה בשערים שהותר להם גם כן את הדם שנאסר במצותו כיון שאין בו זריקה על המזבח · לכן הוצרך לומר אחרי היתר בשר תאוה רק את הדם לא תאכלו על הארץ תשפכנו כמים · ר"ל שלא יאכל אותו בשום פנים והודיעם עם זה עוד שאין צריך גם כן כסוי דם כי אם לשפכו כמים מבלי כסוי ובפרשת כי ירחיב יתבארו הענינים האלה כפי הצורך אליהם · והנה אמר אחרי זה · לא תוכל לאכול בשעריך להתיר ספק זה · והוא שאולי יחשבו בני ישראל שלא היתה הביאה לבית הבחירה כ"א לתת שמה המעשרות והברכות והנדרים והנדבות לכהני' וללויים או למי שיצטרך הדבר כפי הדין · ולכן יחשבו שכבר יוכל האדם לתתו להם בשערים אשר ירצו · ולמה יצטרך האדם לצאת מביתו וללכת לירושלים מפני זה בחיות שאותה מתנה אפשר לתת להם בשערים · הנה להשיב לזה אמר לא תוכל לאכול בשעריך מעשר דגנך וגו' · וכמו שכתב הראב"ע המאמ' הזה עם הלוי ידבר גם עם ישראל · והכונה בו שלא יחשוב שהיה ענין הביאה למקדש מפני שיתן המתנות ההם ללויים ולכהנים · אינו כן כי לא היה התכלית כי אם לאכלו שם · ואף הכהנים והלויים אין להם רשות לאכלו כ"א באותו מקום מקודש ולכן מפאת האכילה תצטרך הביאה שמה · לא מפאת המתנה אליהם · וזהו אמרו לא תוכל לאכול בשעריך

ר"ל אמת הוא שהמתנה כבר אפשר לתת אותה ללויים ולכהנים בשערים · אבל אתם כלכם לא תוכלו לאכלה בשערים כי אם לפני יי' ובמקום אשר יבחר והשמח' תהיה לפניו לא במקום אחר · ולפי שהאדם לא ישמח אם יתרחק מבניו ומבנותיו · אמר אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך שילך עמו שמה · עבדו ואמתו ולא יברח ממנו בעלותו ליראות את פני יי' · ואפילו הלוי אשר בשעריך יצטרך ללכת שמה לאכול ולשמוח · עד שמפני זה אני אומר לך שלא תעזוב את הלוי כל ימיך על אדמתך · ר"ל כאשר תעלה לרגל לא תעזוב את הלוי במקומך · ר"ל שישאר הוא בשערים עם המעשר והנדרים שנתת לו · ותלך אתה לבדך עם ביתך לירושלם · השמר לך פן תעשה כן · אבל שעמך ילך בקרבך לירושלם ושם ישמח עמך"

הנה התבאר שבמאמר שלום והרביעי האלה התיר להם לישראל כל מה שיסופק אכלם על מצות בית הבחירה אם מענין העולות ואם מענין הביאה לירושלם על מצות בית הבחירה : ורש"י פי' השמר לך פן תעזוב את הלוי על אדמתך למעט שבגולה אינו מוזהר עליו כי אם כשאר עניי ישראל ולא יותר מזה · הנה בזה סותרו הספק הקמים' והשני :

כי ירחיב יי' אלדיך את גבוליך כו' עד כי יכרית יי אלדיך וכו'

כתב הרמב"ן שענין המאמר הוא שכאשר ירחיב יי' את גבולכם שלא תהיו כלכם יושבים סביב

שם בפירושו דף קי וקלט עמוד ד ועמוד א

למקדש כאשר אתם היום במדבר שוכנים סביב למשכן · ואי אפשר לכם שתלכו ממקום רחוק אל המקדש לזבוח שלמים כל מה שתאכלו · ושאמר זה לפי שבהיותם במדבר ילל ישימון ושעירים ירקדו שם · והיו כלם יוצאי מצרים רגילים בהם הוצרך לאסור עליהם ראיית דם על פני השדה כדי שלא יבאו לזבוח שם · אבל בבואם בארץ שכבר תמו כל הדור היוצא ממצרים שהיו רגילים בכך · לא חשש אם ישפכו בביתם דם הבקר והצאן על הארץ · אבל בדם החיה והעוף שמדרכם לצוד אותם בשדה וביער ולשחטם השאיר המצוה בו כאשר היתה לכסות את דמם בעפר · וכתב עוד וטעם כאשר צויתיך על דעת רבותינו ז"ל כאש' צויתיך הלכה למשה מסיני על הלכות שחיטה רוב אחד בעוף ורוב שנים בבהמה · אבל כפי הפשט הם היו במדבר שוחטים שלמיהם לאכילה כמשפט הקרבנות · ועתה אמר להם וזבחת מבקרך ומצאנך כאשר צויתיך בהיותם קרבנות ותאכל אותם חולין ובלבד שיהיו זבוחים בשחיטה: כמו שהיו הקרבנות · וכמו שאמרו חכמינו ז"ל מה קדשים בשחיט' אף חולין בשחיטה · ודבריו אמת כלם נכוחים למבין · ואמנם כפי סגנון הפרשיות · אומר אני שהפרשה הזאת לא באה להתיר בשר תאוה כי כבר התיר אותה בפרשה של מעלה · אבל באה לתת הטעם אל מה שאמר בפרשה של מעלה: מהיתר בשר תאוה ומאיסור הדם · כי לפי ששם הוציא מן הכלל שאמר שם תעלה עולותיך ושם תעשה כל אשר אנכי מצוך · את בשר תאוה · והכר להם שיהיה מותר לאכלו בשערים ככל אות נפשם הטמא והטהור ושלא יאכלו את הדם · ראה ארון הנביאים שכבר ישאל אדם ולמה זה הוצאת מן הכלל השלמים מבין שאר הזבחים והקרבנות · ואם היה שהתרת בשר התאוה למה אסרת את הדם · והנה שניהם היו אסורים כאחד · ואם התרת אחד מהם למה לא התרת האחר גם כן · הנה להשיב לזה באה זאת הפרשה לתת להם הטעם והסבה למה התיר להם בשר התאוה · ולמה אסר להם את הדם בהתרה · ולזה אמר כי ירחיב יי' אלדיך את גבולך · ואין פירוש כי ירחיב כאשר ירחיב הכל · כי במקום הזה ישמש במקום הסבה · יאמר בעבור שירחיב יי' אלדיך את גבלך כאשר דבר לך · והרחבת הגבול הוא ירושת הארץ מז' העממים · כי זהו אשר דבר יי' לישראל · שנאמר כ"י יביאך יי' אלדיך אל הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה · ונשל גוים רבים מפניך החתי והאמרי והגרגשי והכנעני והפריזי והחוי והיבוסי · שבעה גוים רבים ועצומים ממך · ואמנם השלשה נכללו בשבועת האבות ולא דבר לישראל על ידי משה לתת להם · ולכן בעדי המקלט אמר ואם ירחיב יי' אלהיך את גבלך כאשר נשבע לאבותיך כי שבועת האבות היתה באותם השלשה הנשארים" אבל כאן לא אמר כאשר נשבע לאבותיך אבל אמר כאשר דבר לך · ומה שדבר אליהם הוא על ארץ שבעת העממים · ואחר כך יאמר בעבור שיתרחב את גבולך כמו שאמר לך ולא תהיו מקובצים כלכם במקום אחד כמו שהייתם במדבר אצל המשכן · כי לכן אמר כי ירחיב ולא אמר כי יכרית יי' אלדיך

חולין ריש פרק השוחט · וכפרי דף קנח עמוד ב

שם בכפרי · וחולין פ"ק דברי ר' אלעזר הקפר

דברים ז

שם יט

את

את הגוים׳ להורות אליהם׳ שמה שחייב התר בשר תאוה הוא הרחבת הגבול׳ ועם זה אני ידעתי את יצרך שתאמר אוכלה בשר בעבור שתאוה נפשך לאכלו׳ לכן יהיה מההכרח שבכל אות נפשך תאכל בשר׳ ר״ל שתשקיט את תאותך ותאכל אותו ׳וכיון שיהיה המקו׳ אשר יבחר ה׳ לשו׳ שמו שם רחוק׳ לכן מפני זה הוצרך השם להתיר בשר התאוה לא שיהיה ההתר בלבד לרחקם מירושלים כי אם מפני הרחבת הגבול והארץ ורוחק המקום׳ הותרה המצוה ההיא ולכן היה ההתר כולל לרחוקים ולקרובים ואם כן יהיה כונת זה המאמר הכחת מבקרך ומצאנך כאשר צויתיך׳ ר״ל לכן נתתי לך התר שתזבח מבקרך ומצאנך כי שם היתה עקר הצווי בהתר בשר התאוה׳ ואמנם מצות השחיטה קבלו

חולי׳ ריש פר׳ השוחט

אותה רבותינו ז״ל גם במלת וזבחת נכללה כי עם השחיטה תאמר הזביחה באמת׳ ואמר אך כאשר יאכל להודיעם שבזה לא היה מתיר שיאכל דבר קדש חוץ למקדש כי כבר נעשה חולין׳ אך צויתי ואמרתי שתהיה אכילתה חולין לא תצטרך לטהרה ולקדושה כי אם שיאכל כאשר יאכל הצבי והאיל שיאכלו אותו הטמא והטהור יחדו׳ ולא אמר אך כאשר יאכל הצבי והאיל להתיר בשר התאוה כמו שהותר חלב הצבי והאיל׳ כי לא יעשה ההראות כ״א באופן האכילה הטמא והטהור ולא אמ׳ כל אשר יאכל כצבי וכאיל יאכל בו׳ ולכך יפרש בכל מקום הטמא והטהור יחדו כצבי וכאיל לפי שבזה היה ההדמות לא בדבר אחר׳ הנה בזה נתן הטעם והסבה למה התיר להם בשר התאוה׳ ונעתק מזה לתת הסבה׳ ולמה נאסר להם אם כן את הדם אחרי שנאסר באיסור הבשר׳ ועל זה אמר רק חזק לבלתי אכול

בפירושו דף קלט עמוד ב

את הדם כו׳ והנה הרמב״ן כתב שזכר חוזק באיסור הדם לפי שהיו זובחים את זבחיהם לשעירים במדבר׳ והיו חושבים שהיתה עבודתם באכילת הדם כי היו מתקבצים שם השדים וכאלו הם קרואים לשדים ואוכלים כלם על

חלק ג פר׳ מו בכלל אז מטעמי המצות

שלחן אחד וכמו שאמר הרב המורה׳ ולפי שבזה היו מתנבאים ומגידים העתידות לכן בא הכתוב להזהיר שאם ישמע מאוכל הדם דבר עתיד להיות ובא האות והמופת אל יפתה את לבו׳ אבל יחזיק בתומתו ובאמונת הש׳ ולא יאכל מן הדם ומדבריהם לא יירא ומפניהם לא ייחת ולזה באה פרשת הנביא שקר אחר זה׳ ועם כל יושר דבריו הנה הפסוק בלתי מתישב באמרו רק חזק לבלתי אכול את הדם כי לא זכר דבר מעתידות׳ והפלא מהרב׳ איך קבל בכאן טעם הרב המורה׳ באיסור אכילת הדם שהוא מפני עבודת השעירים׳ ובפרשת אחרי מות דחה אותו׳

דף כב עמוד ג

והנה אלי עם העיון הטוב במה שבא בפרשת אחרי מות באיסור הדם וכאן׳ ששני הרבני׳ המימוני והנחמני זכרם לברכה׳ וכבוד תורתם במקומו מונח טעו׳ אם הרב המימוני בטעם אשר נתן לאיסור הדם בכללו ובאכילתו שהיה כדי להרחיקם מעבודת השעירים׳ ואם הרב הנחמני במה שדחה אותו בכללו ולא קבל טעם עבודת השעירי׳ בדבר מן הדם׳ וזה לפי ששם באו בענין הדם שני מצות מתחלפות׳ האחת איש איש מבית ישראל אשר ישחט שור או כשב או עז במחנה או אשר ישחט מחוץ למחנה ואל פתח אהל מועד לא הביאו להקריב קרבן לי״י דם יחשב לאיש ההוא דם שפך ונכרת כו׳ ואין הכונה במצוה הזאת לאסור אכילת הדם כי אם לאסור שפיכתו במדבר או במקום שיתקבצו סביבו ׳ולכן זכר הסבה במצוה הזאת שהיא כדי שיזרוק הכהן את הדם על מזבח י״י׳ הנה

ויקרא יז

שם

אם כן היתה המצוה הראשונה הזאת שלא ישחוט חוץ מן המקדש בעבור שלא ישאר מן הדם על הארץ ויהיה זה סבה אל שיתקבצו בני אדם סביבו׳ וכמו שהזהיר על זה לא תאכלו על הדם לא תנחשו ולא תעוננו ונתן הסבה למה יאסור זה באמרו ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים כי האכילה על הדם וההתקבץ סביבו הוא מעבודת השדים והעוננות והנחוש׳ ולכן אמר בשוחט במחנה או מחוץ׳ דם יחשב לאיש ההוא דם שפך׳ ולמה אמר בו דם שפך אם על דם הבעלי חיים ששחט׳ והרי הוא דבר מוחש וידוע ואיך יאמר עליו דם יחשב לאיש ההוא׳ ואם ששפך דם בני האדם׳ ומי הוא האיש אשר הרגו׳ כי הנה לא היתה השחיטה כי אם לבעל חי הנשחט לא לאדם מת׳ אבל היה הענין׳ שהוא בשחטו אותו בשר בשדה׳ סבב שבני אדם יתקבצו על אותו דם ויעבדו לשעירים ויתחייבו כליה וכרת על זה׳ והרי הוא כאילו הרגם והוציאם מן העולם בשנתן לפניהם מכשול כזה׳ ולכן אמר דם יחשב לו דם שפך׳

שם יט

שם יז

שם

הנה בענין הזה לבד צדקו דברי הרב המורה׳ איך יכחישם הרב הנחמני והכתוב מאמת אותם באמרו ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים׳ ואחרי המצוה הזאת זכר מצוה אחרת והיא שלא יאכל דם ועליה אמר איש איש מבית ישראל ומן הגר הגר בתוכם אשר יאכל כל דם ונתתי פני בנפש האוכלת את הדם והוא צווי אחר׳ והנה הרב המורה

שם חלק ג פי׳

נתן בשני הדברים האלה ר״ל בשחיטת חוץ והתקבץ על הדם ובאכילת הדם טעם אחד מעבודת השעירים ואינו כן כי טעם השעירים לא נתנה אותו התורה כי אם בענין הראשון לא בשני׳ שיש בו טעם אחר שנאמר כי נפש הבשר בדם

ויקרא יז

שם בפירושו דף עמוד ב

הוא וגו׳ והרמב״ן הכחיש טעם השעירים בשני הענינים יחד׳ וגם זה הנה הוא בלתי ראוי לפי שהתורה אמתה אותו בענין הראשון׳ ואיך יחשוב הרמב״ן שטעם כי נפש הבשר בדם היא כולל לשחיטת חוץ ולאכילת הדם׳ והנה הכתוב הבדיל בין שני המצות ונתן הטעם בכל אחד מהם מתחלף׳ ואיך נוכל אנחנו לקבצם והיו לאחדים בידינו׳ כי הנה שחיטת חוץ והאכילה והתקבץ על הדם צותה התורה עליו מטעם עבודת השעירים שנזכר׳ ואמנם אכילת הדם עצמו לא נאסר מזה הטעם כי אם מהסבה שזכרה התורה שמה׳

ויצא לנו מזה כלו שלא כוונה התורה באמרה רק חזק לבלתי אכול את הדם לענין השעירים כמו שכתב הרב נחמני:

אבל הנראה אלי בטעם איסור הדם׳ הוא׳ שנתנה התורה שמה בפרשת אחרי מות ג׳ תנאים

ויקרא יז

באיסורו׳ האחד מפני שהדם הוא מרכב הרוח החיוני׳ ובו ישולח הנפש לכל האברים לחיות תולדתו ושלוחו ההכרחי מן הלב כמו שזכר ראש הפילוסופים׳ אמר שהורידים

ב״א מספר ב״ח

והשריני׳ צומחי׳ מן הלב וממנו ישתלח הכח החיוני והנפשיי והזן באמצעות הדם והרוח אשר בו׳ והנה הש׳ צוה שעל המזבח יקריב האדם קרבנו׳ ויהיה גוף הבהמה ובשרה׳ תחת גופו ובשרו׳ ויהיה דם הבהמה מפאת הנפש החיונית הנשואה בו׳ תחת נפש האדם׳ נפש תחת נפש׳ כי לא יוכל האדם להקריב דבר ממנו ממושש שיתיחס אל הנפשי׳ כי אם הדם׳ ועל זה נאמר שם כי נפש הבשר בדם הוא

שם

ואני נתתיו לכם על המזבח לכפר עליו׳ כי הדם הוא בנפש יכפר׳ ר״ל כי נפש הבשר והיא הנפש החיונית היא נשואה בדם ולכן צויתי שיתקרב הדם על המזבח כדי שיכפר על נפשותיכם לפני י״י׳ וכמו שחויב לכל אדם לשפוך את נפשו החיונית לפני הש׳ ולמסור אותה על דבר כבוד שמו וכמו

שאמר

תהלים דף כ / ויקרא יז

שאמר ובכל נפשך אפי' נוטל את נפשך · ואמרו כי הדם הוא בנפש יכפר · ביאורו הוא כי הדם יכפר בבחינת הנפש אשר היא נשואה בו וזהו אמרו בנפש יכפר · בעבור הנפש הנשואה בו ובבחינתה יכפר על נפשותיכם · ובזה

שם

תמצא שם שבאה המצוה ההיא לשון נפש כל נפש מכם

שם

לא תאכל דם · ונתתי פני בנפש האוכלת את הדם וכו' לפי שהיה האיסור ההוא מפאת הנפש · אמנם בשחיטת

שם

חוץ לא אמר כי אם איש איש מבני ישראל ולא זכר בו שם נפש · ודע עם זה שעם חיות הנפש הנשואה בדם היא הנפש החיונית · ונפש האדם אשר עליה יכפר · היא השכלית · הנה תכפר זו על זו מפני השתתפות אשר ישתתפו בו · או שיכפר הדם על נפשהאדם החיונית · במה שחטאה גם היא בתאותיה וצריכהסליחה וכפרה · והנפש השכלית תהיה כפרתה בתשובה ואמונה ·

והנה אם כן זכר בזה הטעם הראשון:

והטעם השני · הוא · לפי שהמזון ישוב לטבע הנזון ויהיו לבשר אחד · ואם יאכל אדם דם כל בשר והוא יתחבר בדמו והיו לאחדים יתוליד עובי וגסות אל נפש האדם · ותשוב קרוב אל טבע הנפש הבהמית כיון שהנפש נשואה בדם והנה הבשר אשר יאכל ישתנה בשנויים ועכולים רבים · אם באצטומכא · ואם בכבד · ואם באברים עד שישוב אל טבע הנזון · אמנם הדם להיותו דבר מבושל יקחהו הטבע כמו שהוא ולא יצטרך לעכולים ושנויים רבים כשאר הדברים הנאכלים ובלקחו הטבע אותו כמו שהוא מבלי עכול אחר יתמזג דם האדם בדם הבהמה ונפשו החיונית בתאותיה תתעבה כנפש הבהמה · והזהר השכל הנשפע אליה תחשך · כי דמים בדמי' נגעו להרתיח · חום הטבעי ביותר ולשתף אל מזגם טבע הנפש הבהמית עד שיקנו אליהם התאות הנפסדות הבהמיות אשר יולדו לכל העמים הבלתי נזהרים מזה · ויתחייב להם מזה הכרת

שם

והאבדון במותם · והטעם הזה אמר שם גם כן באמרו כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא · ואומר לבני ישראל דם כל בשר לא תאכלו · ואין פירוש הכתוב שהנפש נושא לדם

בפרשת אחרי מות דף כב עמוד ד / שם בפירושו

ולא שדמו במקום נפשו כמו שפירש"י · וגם אין הנפש בכאן רמז לגוף כמו שפירש הרמב"ן אבל פירושו הוא שהדם הוא מתחבר אל הנפש ודבק עמו · וכן כתב הראב"ע דמו בנפשו הוא · דבק עם הנפש · כי ידוע הוא שהגידים היוצאי' מפאת שמאל הלב מחולקים בחצי הדם והרוח כדמות שמן זית עם האור וכו' ולדעתו ישמש ב'ית בנפשו במקום עם · וכאלו אמר כי נפש כל בשר דמו עם נפשו הוא ולכן אמרתי לבני ישראל זרע ישורון ברך יי' השוים והכים במזגם ונפשותם שדם כל בש' לא יאכלו למען לא תתערב הנפש הבהמית עם הנפש האנושית כי עם היותם שתיהם חיוני' כבר זכר החכם שאין החיות אשר באדם המוכן לקבל הכח השכלי ככח החיו' אשר בשאר הבעלי חיים שאינו מוכן לקבלו · ואפשר עוד לומר שהדם הוא הכלי לנפש הנשואה בו ולכן אמר כי נפש הבשר בדם הוא · והנפש היא המהות לדם כי היא פועלת העכולי' ומזה הצד אמר דמו בנפשו הוא שהדם הוא מפעל הנפש · ויצדקו אם כן שני המאמרים · אחד במדרגת הכלי · והאחר במדרגת הפועל והצורה ·

והטעם השלישי הוא כי הדם הוא מקום הנפש בגוף החי · כי אנחנו לא נראה הנפש אבל נראה הדם שהיא בו נשואה · ואם יאכל אדם הבשר והדם יחשב כאלו אכל הבעל חי ההוא · כמו שהוא חי בגוף ובנפש ·

חולין פר' גיד הנשה ופרק ד' מיתות דף כ' ובכמה מקומות / בראשית ט

וכבר נאסר לבני נח אבר מן החי · ואם היה שיאכל האדם הבשר והדם יהיה כאילו אכל אבר מן החי · ושאכל הבעל חי עם נפשו כמו שהוא בחיים שהוא דבר מגונה מאד · ולבני נח נאמר אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו · ר"ל עם נפשו שהוא דמו לא תאכלו · וגם הטעם השלישי הזה זכרה אותו

ויקרא יז

התורה שמה באמרו כי נפש כל בשר דמו הוא כל אוכליו יכרת · ר"ל כי נפש כל בשר הוא דמו · כי אחרי שהנפש נשואה בו · הנה א"כ יאמר על דרך ההרחבה שהוא הוא · או יאמר שיחסר ב'ית בכתוב · שהוא כאילו אמר כי נפש כל בשר בדמו הוא · ולכן כל אוכליו יכרת כמו שיכרת מתורת בני נח האוכל אבר מן החי · ולכן זכר העונש בטעם הזה · ומאשר אמר בכל שלשת הפעמי' האלה נפש כל בשר ידענו שלא דבר הכתוב כי אם בנפש החיונית · לא בנאכל ולא באוכל · כי הנפש השכלית איננה בדם ולא מתחברת עמו · הנה לשלשה הטעמים האלה אסר לנו האל ית' אכילת הדם ·

בפירוש דף כב ע"א

ואמנם הרמב"ן לא שיער בזה כי אם טעם אחר · ואמר שהיו הדם והנפש דבר אחד מעורבים זה בזה · כעניין היין המזוג במים ואינו כן ·

ואחרי שידענו טעמי איסור הדם במקומו שהוא משלשת הבחינות אשר זכרתי · תראה שאדון הנביאים רמז בדבריו כאן לשלשתם ואם כי זכרם בקוצר רב · לפי שנסמך על מה שזכר כבר מזה שם · כי הנה אמר רק חזק לבלתי אכול את הדם כי הדם הוא הנפש ולא תאכל הנפש עם הבשר · וזה מכוון כנגד הטעם האחרון אשר זכרתי · ועניינו שמא תחשוב שהדם להיותו מאכל מעוכל לא יתעמל בו הטבע בגופך לשנותו לטבע הנזון שלכן יחדש בך חוזק ואומץ רב · דע נא וראה שאינו כן · אבל בהפך שתהיה יותר חזק ואמיץ לבלתי אכל את הדם · ונתן הטעם האחר והוא שבדם הוא הנפש · או שהדם הוא מקום הנפש בגוף החי ולכן באכלך אותו תהיה כאילו אכלת החי כמו שהוא בגוף ונפש וכענין אבר מן החי · ולכן אין ראוי שתאכל הנפש עם הבשר כי תהיה אם כן אוכל אבר מן החי · והחי בנפשו כמו שהוא · והוא דבר מגונה ואכזריו' רבה · גם העיר על הטעם השני מהגסות והעובי אשר יוליד במזג האדם ונפשו · במה שאמר לא תאכלנו על הארץ תשפכנו כמים · ר"ל כמו שהמים להיותם יסוד פשוט אינם ראויים להזנה · כך הדם בלתי ראוי להזנתך · לא בבחינת הנפש אשר בו כי אם בבחינת הדם עצמו · וזהו אמרו לא תאכלנו · ר"ל מפאת עצמו · ועל הטעם האחר העיר באמרו לא תאכלנו למען יטב לך · וההטבה הוא שיכפר המזבח על נפשך כמו שאמר · ומה שהוא מחלק יי' ומתנת מזבחו אין ראוי שתאכלהו שלא ברשותו ·

ואפשר עוד לפרש בכתובים האלה שאחרי שצוה רק חזק לבלתי אכל את הדם מן הטעם שפירשתי נתן בזה שני סבות · אחת מטבע המצוה בעצמה · והשני מפאת המצווה · ולכן אמר בבחינת המצוה כי הדם הוא הנפש · ר"ל הדם הוא הנפש בכח · ואין ראוי שתאכל הנפש עם הבשר אבל שעל הארץ תשפכנו · והיה זה להיותו מוליד גסות ועובי בטבע האדם ומזגו כמו שזכרתי · עוד נתן הסבה מפאת האלוה ית' שצוה בו שראוי שיקיים מצותו · וזהו אמרו למען ייטב לך ולבניך אחריך כי תעשה הישר בעיני יי' · ר"ל יהיה הדבר מה שיהיה מאחר שהוא

הישר בעיני יי׳ ראוי לקיימו ׃ הנה באר בזה כלו ארוך הנביאים למה התיר בשרתאוה ולמה אסר הדם ׃ ולכן חתם דבריו באמרו הבשר תאוה אשר אמרתי יהיה חולי׳ ותאכלו אותו בכל מקום ׃ אבל לא תחשבו שכיון שיצא מן הכלל ללמד ׳לא ללמד על עצמו בלבד יצא אלא ללמד על הכלל כלו יצא ׃ ושכן יהיו שאר הקדשים ׃ אינו כן׳ רק שאר קדשיך אשר יהיו לך ונדריך לא תוכל לאכלם בשעריך באשר תאוה ׃ אבל תשא אותם ובאת אל המקום אשר יבחר יי׳ ׃ ואם היו עולות תעשה עולותיך הבשר והדם על מזבח יי׳ אלדיך להיותם כלם כליל לגבוה ׃ ואם יהיו שאר הזבחים הנה אז דם זבחיך ישפך על מזבח יי׳ והבשר תאכל אחר זה

ומזאת הבחינה ר״ל להשלמת המאמר בענין בשר תאוה אמ׳ כאן רק קדשיך אשר יהיו לך ונדריך וא׳ בו הכפל דברי׳ לפי שבא לצורך תשלום עניין הצואת שזכר ׃

הנה נתבארו הכתובים כלם והותר בזה הספק הז׳ למה זכר מצות בית הבחירה ה׳ פעמים ׃ והספק השמיני למה נשנה היתר בשר תאוה ׃ והדם כמו שפירשתי שלא נשנה ׃ אבל נאמר פעם אחת ואחר כך כתב הכתוב ׃ והספק הט׳ בתנאים שהתנה בכי ירחיב וגו׳ וכי ירחק ממך המקום כי כבר אמרתי שלא היו אלה תנאים בי אם הבנות ׃ וגם הספק הי׳ מענין הדם כמה שפירש הכתובים שבאו בפרשת אחרי מות וכאן ׃ על כוריים ׃

והנה אמר אחרי זה שמור ושמעת את כל הדברים וגו׳ ׃ לפי שראה מרע״ה שהכניס עצמו לתת טעם למצות האלה וסבות כפי הטבע והאמת ׃ ולפי שאין ראוי בחק התורה האלדית שיבקש האדם על מה שנצטוה עליו ׃ טעם ׃ ולא סבה כללי׳ לכן אמר הנה נתתי לך בדברים האלה הסבות והטעמים אשר ראיתי ׃ אבל אתה לא תבא להתוכח על זה ודי לך שתשמור ותבין ותשמע הדברים האלה כלם לא מפני הטעמי׳ אשר הודעתיך כי אם כדי שייטב לך ולבניך אחריך כאשר תעשה הטוב והישר בעיני יי׳ אלדיך אע״פ שלא יהיה הדבר ההוא טוב וישר בעיניך ׃ כי המצות האלדיות הראוי שיקיימו גם מבלי טעם להיותם ממנו ית׳ ׃

כי יכרית יי׳ אלדיך את הגוים וגו׳ עד כי יקום בקרבך נביא וגו׳

חכמינו ז״ל דרשו הפרש׳ הזאת על העובד עבודה זרה כדרכה שחייב עליה לעולם ׃ כי — סנהדרין פרק ד מיתות דף ס״א
לפי שלא ענש על עבודה זרה כי אם על זבוח קטור ונסוך — ופרק ד׳ ישמעא׳
והשתחויה בלתי ליי׳ לבדו בא ללמד כאן שאם דרכה של — דף נ״א
עבודה זרה לעבדה בדבר אחר כגון פוער לפעור וזורק אבן למרקולים שזהו עבודתו שחייב ׃ אבל זבוח וקטור נסוך
והשתחויה חייב אפילו שלא כדרכה ׃ וכן פירש רש״י ז״ל — שם בפירושו
אבל יקשה לפירוש הזה אמרו לא תעשה כן ליי׳ אלדיך ׃ והוא המורה שאין זו אזהרה שלא יעבדו את אלדיהם ׃ כי אם שלא יעבדו את השם הנכבד בעבודתם ׃ ולכן
שאר המפרשים הטיבו אשר דברו שהיתה כוונת המצוה — ימ״כן דף קל״ט ע״ג
שלא יעבדו את השם יתעלה בעבודות הגוים ההם ׃ — עקרים מאמר ג
וגם הרב המורה פירש כן ׃ וכפי הדעת האמת תהיה — פרק יד׳ חלק ג
יהיה פירוש הכתובים כפי מה שאומר ׃ כי יכרית וגו׳ ׃ — פרק מ״ה
באשר יכרית השם ית׳ את הגוים האלה מלפניך וישתכח שם עז׳ מן הארץ אל תחשוב בלבך שהכרית הש׳ את עובדי אלקים אחרים ׃ לא להיות עבודתם רעה ׃ כי אם בעבור שהיו עושים כבוד ועבודה שלמה למעשה ידי אדם עץ ואבן ׃ לפי

שאין ראוי לתת כבודו לאחר ותהלתו לפסילם כי כן אסר הזבות והנסוך והקטור וההשתחויה בלתי ליי׳ לבדו ולכן אולי תדרוש לאלדיהם ר״ל שתדרוש ותחקור לדעת עבודות האלדות ההם לא לעבדם כי אם לעשות לשם הנכבד והנורא כאשר היו עושים הגוים האלה לאלדיהם שייטב לפניו ׃ לא תעשה כן ליי׳ אלדיך ׃ לפי שאותם העבודות הנהוגות הם בעצמם מתועבות לפני הש׳ ׃ ואיך יבחר בהם ׃ והוא אמרו כי כל תועבת יי׳ אשר שנא עשו לאלדיהם ׃ והראיה על זה כי גם את בניהם ואת בנותיהם ישרפו באש לאלדיהם ׃ וזה באמת תועבה לפני הש׳ לשפוך דם נקי ׃ אף כי להיות האדם אכזרי על פרי בטנו לבלתי ירחם עליו ׃ וחתם דבריו את כל הדבר אשר אנכי מצוה אתכם תשמרו לעשות לא תוסף עליו ולא תגרע ממנו ׃ ר״ל די לכם במה שצותה אתכם התורה שתשמרו לעשות המצות כלם אשר צויתי אתכם ואתם לא תוסיפו עליהם כי כל המוסיף גורע ׃ ודי לכם בקרבנות והעבודות אשר צוה השם ית׳ לעשו׳ בבית מקדשו כי בהמה בחר ולא בעבודות הגוים ׃ והנה באה הפרשה הזאת במקום הזה מפני שלמעלה צוה שלא יעבדו הש׳ באותם המקומות שהיו עובדים שם הגוים לאלדיהם כי אם במקום אשר יבחר באותם המתנות והקרבנות אשר זכר ׃ ובעבודת הקרבנות אשר זכר ׃ כשכבר והתבאר בספר תורת כהנים ׃ לכן אחרי שביאר תור׳ בית הבחיר׳ אמר שלא יחשבו להוסיף על המצות דבר מעבודות הגוים כי זה לא יהיה לרצון כי אם קטרת תועבה ׃ האמנם אם אפשר שיוסיפו בעבודות האלדיות דבר מלבם ושכלם לא מעבודת אלדי הגוים ׃ כבר יראה מזה שיהיה מותר כי הנה לא אסר כי אם איכה יעבדו הגוים האלה את אלדיהם ׃ אבל כבר אסר זה באמרו
בפרש׳ ואתחנן לא תוסיפו על הדב׳ אשר אנכי מצוה אתכם — דברים ד
ולא תגרעו ממנו לשמור את מצות יי׳ אלדיכם ׃ ואמנם הרמב״ם בפירוש המשנה בזכרון העקרי׳ אשר הביא במשנה הראשונה אשר הביא מפרק חלק ׃ הביא ראיה על נצחיות התור׳ ממה שאמ׳ כאן את כל הדבר אשר אנכי מצוה אתכם אותו תשמרו לעשות ׃ לא תוסיפו עליו ולא תגרעו ממנו ׃ והקשה עליו בעל ספר העקרי׳ ׃ באמרו שהפסוק הזה לא בא להזהיר על נצחיות התורה והמצות׳ כי אם על תכונת עשייתם שלא נלמוד מעובדי עבוד׳ זרה אופן עבודת אלדיהם ונעשה מפני זה תוספת או גרעון ׃ וכמו שתראה מדבריו בפרק י״ד מאמר א׳ מספרו ׃ ואני כבר השיבותי על דבריו בספר ראש אמנה אשר עשיתי בעקרים ׃ שהרמב״ם ז״ל לא עשה שום עקר ממצוה פרטית ׃ ולא אמר שעקר התורה הוא שלא נוסיף על התורה ולא נגרע ממנה ׃ אבל אמר שהעקר האמוני הוא שהתורה נצחיית כמו שיבא ׃ והביא לראיה על נצחיותה אמרו ׃ את כל הדבר אשר אנכי מצוה אתכם תשמרון לעשות ׳והוא יעוד העתיד כאילו אמ׳ המצות אשר אנכי מצוה אתכ׳ הם נצחיות מצד הש׳ ותשמרו אות׳ עדי עד ׃ ולכן לא תוסיפו עליהם ולא תגרעו מהם כי בדבר אשר עשה השם ית׳ לעמוד לפניו תמיד ׃ איך יוסיפו או יגרעו בני אדם מלבם דבר ׃

כי יקום בקרבך נביא או חולם וגו׳ עד כי יסיתך

לפי שהזהירם על עבודת בית הבחיר׳ וצוה אותם שלא יוסיפו על הדבר מעבודות הגוים לאלדיהם ׃ הזהירם בפרש׳ הזאת שלא יתפתה לבבם בשום דבר מעניני

העבודה זרה׳ וגם כי יצוה בזה נביא או חולם חלום ויתן
להם עליו אותות ומופתים׳ והנה הביא שלשה פרשיות
סמוכות זו לזו׳ והם כי יקום בקרבך נביא׳ כי יסיתך אחיך
וגו׳ כי תשמע באחד שעריך וגו׳ וענין הפרשיות
האלה הוא׳ כי האדם פעמים שיתפתה לחטא׳ אם בלמדו
מנביא או חכם שיראהו חוטא ויתלה עצמו באילן גדול׳
ופעמים יתפתה מאחיו ורעיו וקרוביו שימשך אחרי
דבריהם ויעשה כמעשיהם ופעמים שיתפתה לא לעליונים
בחכמה ממנו׳ ולא לקרוביו׳ כי אם מפני הכלל׳ שאם
יראה אותם חוטאים בכלל׳ יאמר לו לבו אל תפרוש
עצמך מן הצבור׳ ויהיה אחרי רבים להטות מדרך הישר׳
וכנגד שלשה מיני הפתויים הללו באו שלשה הפרשיות
הללו׳

והנה [כפי׳ מהפר׳ הראשו׳ הזאת מהנביא יתחלפו המפרשי׳
והם הולכים על ג׳ דרכים׳ הדרך האחד׳ הוא דרך
הרב המורה בפרק כ״ד חלק ג׳ והוא גם כן דעת הראב״ע והרב
רלב״ג הולכים לשטת רבי יוסי הגלילי בספרי שהנביא הזה ף קסג עמוד א
הוא נביא השקר המתפאר בנבואה שאינה בו׳ ושהמופת׳
שהביא היו מושגים אליו בקסם או בכשוף׳ או ששמע
האות מנביא אמת ותלה אותה בעצמו כדברי הראב״ע
ויתנבא בשם ע״ז׳ וכבר יקשה ל׳ הדעת הזה אמרו כי מנסה
יי׳ אלדיכם אתכם כו׳ ומה שהשיב לזה הראב״ע שעזבו ולא
המיתו היא טענה בטלה׳ ועוד כי אם היה נביא שקר איך
בא האות והמופת שייעד׳ ואם היה בכשוף איך קראו אות
או מופת׃

והדרך הב׳׳ הוא מה שאמר רבי עקיבא שמדבר בנביא
אמת שחזר להיות נביא שקר׳ ויהיה לדעתו ונתן
אליך אות או מופת בלתי נקשר עם נלכה נעבדה וכו׳ אבל
יאמר שכבר נתן ל׳יך אות או מופת שכבר נתאמתה נבואתו
ואחרי ימים חזר להיות נביא שקר׳ וגם לפי׳ הזה יקשה
אמרו כי יקום בקרבך נביא שהוא הלשון המורה על הנביא
שיקום מעצמו כמו כ׳ הקים בני את עבדי׳ ועוד כי משפט שמואל א כב
הכתוב יראה שהאות או המופת נתן על הע״ז ולא על אמות
נבואתו כמו שאמר ובא האות והמופת לאמר נלכה אחרי
אלדים אחרים׳ ומלת לאמר נקשר עם הקודם׃

והדרך השלישי הוא מאש׳ פירשו שהנביא הזה היה נביא
אמת ומופתיו אמתיים׳ אבל היה לנסיון מהש״י׳
והנה יקשה לדרך הזה קושיא יותר חזקה׳ והיא איך אמר
עליו כי דבר סרה על יי׳ ואיך צוה להמיתו׳ ודעתו
בפירוש הפרשה כך הוא׳ שאמר שאם יקום בקרבם נביא׳
והוא יאמר שהשם יתעלה דבר עמו או חולם חלום צודק
ושלא הגיע אל מדרגת הנבואה הגמורה׳ ונתן אליהם אות
או מופת׳ ואין הכונה בזה שיעשה אותות ומופתים בשמים
ובארץ כנגד טבעו של עולם׳ כי הנה הש״י לא יחזיק ביד
מרעים לשנות הטבע ולעשות נפלאות על דבר שקר חלילה
לו מרשע׳ אבל היה המופת בדברים עתידים להיות שיגיד
אותם לאות ולמופ׳ על נבואתו׳ כי הראיות החלושות יקראו
אות והיותר חזקות יקראו מופת׳ וזה אולי היה יודע אותו
מדרך חכמת הכוכבים׳ או מצד הכשוף והנחוש׳ ולכן אמר
ונתן אליך אות או מופת׳ לפי שהוא לא היה בידו דבר
זולת מנהג העולם׳ והנה הדברים אשר יעשו הנביאים
בזולת המנהג הטבעי׳ לא יאמר עליהם לשון נתינה׳ כי אם שמות ד
לשון עשייה׳ כמו שאמר ראה כל המופתים אשר שמתי פס
בידך ועשיתם לפני פרעה׳ ויעש האותות לעיני העם׳

לעושה נפלאות גדולות לבדו׳ ועם היות שאמר פרעה תנו תהלים קלו׳ שמות
לכם מופת׳ היה לפי שהוא לא היה רוצה שיעשה מכה
ודבר בפעל כי אם שיגיד העתיד או דבר נעלם לאמת את
נבואתו׳ וכל זה ממה שיורה שאמרו ונתן אליך אות או
מופת אינו כי אם שיגיד העתיד לבא בחשבו שיאמינו
בדבריו כאשר יצדק במה שיגיד׳ וזהו אמרו ובא האות
והמופת׳ רוצה לומר שהגיע ויצא כמו שיעד עליו׳ והיה
מאמרו נלכה אחרי אלדים אחרים ונעבדם׳ ואמרו
אשר לא ידעתם הוא מאמר משה לגנות את דבריו׳ או
שהנביא עצמו אמר להם כן׳ לפי שטבע האדם נוטה
תמיד להתאוות לראות מה שלא ראה עדין ולדעת מה שלא
ידע עדיין ולכן היה מפתה אותם שידעו אלדים חדשים
אחרים מקרוב באו שלא שערו אותם עדנה׳ ואין הפרש
בין שיאמר שהוא נביא לאותם האלדים ושהם שלחוהו
לאמר להם שיעבדוהו׳ ובין שיאמר שהוא נביא מהשם
יתעלה ושהוא שלחו לאמר ל׳יהם שיעבדו את האלוה ההוא׳
להיותו שותפו בהנהגת העולם. או שהוא גדול מכל
האלדים לפניו׳ אין ההפרש בין זה המאמר לזולתו׳
לא תשמע אל דברי הנביא ההוא או אל חולם החלום
ההוא׳ רוצה לומר לא די שלא תעשה מצותיו אבל גם
אל השמיעה והטיית האזן אין ראוי שתטה ותשמע אליו׳
ואל תתמהו אם כן איך צדקו מאמריו במה שייעד והיה
ראוי שהשם יתעלה יבטל הסימן והאות ההוא אשר ייעד
לבא כדי שלפני עור לא תתן מכשול׳ כי הנה עשה זה
והניח הדבר לטבעו של עולם לפי שמנסה יי׳ אלדיכם
אתכם לדעת הישכם אוהבים אותו בכל לבבכם ובכל
נפשכם׳ וכבר ידעת שהנסיון הוא לאחד משלש
תכליות׃

אם לתועלת המנסה כדי שידע מה שהיה אצלו בספק
וזה לא יאות בהש״י כי הוא חוקר לב ובוחן כליות׃

ואם לתועלת המנוסה אם היה לבבו טוב וישר יביאהו
הש״י לנסיון׳ כדי שתצא מחשבתו הטובה מן הכח
אל הפעל ותצטרף עם מעשיו ויתוסף זכות על זכותו׳ וכמו
ב״ר פרשת לד דף כ עמוד ד שאמרו רבותינו זכרונם לברכה שאמר יי׳ צדיק יבחן היוצר
הזה׳ אינו בודק אלא הקנקנים השלמים׃ ואם לתועלת
הרואים שיראו ויקחו מוסר מהמנוסה בראותו נסיונו
ושעמד בו׳ והנה אמר בענין הזה נסיון׳ אם מהמין
השלישי לתועלת הרואים ואם מן המין השני לתועלת
המנוסה׳ וזהו שאמר כי מנסה יי׳ אלדיכם אתכם לדעת׳
ואין פירושו כדי שהוא יודע׳ כי אם בעבור שהוא יודע כמו
שפירשתי בלדעת את אשר בלבבך רוצה לומר לתועלתכם
יהיה הנסיון ההוא בעבור שהוא יתעלה יודע שאתם אוהבים
אותו בכל לבבכם ובכל נפשכם׳ כלומר מבלי ספק ופקפוק
ורצה שאהבתכם אותו תצא לפעל לזכותכם׳ והה״א הישכם
אינה ה״א השאלה והספק׳ כ״א ה״א הידיעה כאלו אמר לדעתו
שאתם אוהבים את יי׳ כי האוהב האמתי לא יפחד מאוהבו
ולא יעזבהו ולא יבחר אוהב אחר תחתיו׳ ולכן הזהירם אחרי
יי׳ אלדיכם תלכו, ר״ל מה לכם עם דברי הנביאים או
החולמים בהיותם בהפך מה שראיתם בעיניכם במעמד הר
סיני׳ שאתה הראית לדעת כי יי׳ הוא האלדים אין עוד
מלבדו׳ ולכן לכו אחר מה ששמעתם שמה באזניכם
לא יהיה לך אלדים אחרים על פני׳ לא אחר דברי נביאי
השקר וה זלומות אשר שוא ידברו׳ והנה אמר בזה ששה
לשונות׳ אחד׳ אחרי יי׳ אלדיכם תלכו׳ והשני׳ ואותו

תיראו ׳ ג׳ ואת מצותיו תשמרו ׳ ד׳ ובקולו תשמעו ׳ ה׳ אותו תעבודו ׳ ו׳ובו תדבקון ׳ לפי שמששה בחינות היה ראוי שלא ישמעו אל הנביא או אל חולם החלום ההוא ׳

הראשונה מפאת המור ר״ל ששם האלקים האחרים לא ידעום ׳ והש׳ הוא יי׳ אלדיהם אשר עשה עמהם להפליא ׳ ואין ראוי אם כן שילכו אחרי אלדים אחרים כדברי הנביא ההוא שאמר נלכה ונעבדה אלדים אחרים ׳ אלא אחרי הש׳ ועל זה אמר אחרי יי׳ אלדיכם תלכו ׳

הבחינה השנית מפני היראה פן יקצוף האלדים עליהם האם ראוי שייראו מפני קצף הש׳ ׳ או מפני קצף האלדים אחרים שלא יוכלו להרע עמהם על זה אמר ואותו תיראו ׳ ר״ל ואל תיראו מאלדים אחרים שאין יכולת בהם ׳

הבחינה הג׳ מפאת המצות ושלמותם כי אם הש׳ צוה לא לא יהיה לך אלדים אחרים ׳ והאלדים אחרים צוו בהפך ׳ יותר ראוי שנשמור את מצות הש׳ ממצות האלד האחר ההוא ׳ כי מצות הש׳ שלמות מכל זולתם ׳ ועל זה אמר ואת מצותיו תשמורו ׳

והבחינה הרביעית לפי שהקב״ה רבר זה אליהם בעצמו ושמעו רבריו וקולו ׳ ואיסור העז׳ לא קבלו אותו מפי נביא בלבד כי אם מפי הש׳ ׳ מה שאין כן הענין בכאן ׳ כי אפי׳ מאותן אלדים אחרים לא שמעו קולו ודבריו׳ כ״א דבר הנביא המדבר בשמו ׳ ויותר היה ראוי שישמעו בקול אלדים חיים ׳ משישמעו אל הנביא אשר ידבר בשם אלדים אחרים ׳ ואינכם שומעים קולו ׳

והבחינה החמשית מפאת העבודה ׳ ר״ל אתם נתחייבתם לעבוד את הש׳ ואתם לא תוכלו לעבוד אלדים רבים ׳ אם כן בחרו לכם כמו שאמר יהושע את מי תעבודו אם לאלד ית׳ אם לאלדים אחרים ׳ וידוע הוא שיותר היה ראוי לעבוד את הש׳ כפי עבודתו הטבתו ועז׳ אמר ואותו תעבודו ׳ יהושע כד

והבחינה הששית היא מפאת השכר הנפשי כי אף שנודה שהאלדים אחרים ישפיעו בעולם הזה בעובדיהם מה שאינו כן ׳ הנה בעולם הנפשות לא יוכלו להדבק בם ׳ והנה ימי הארם באפלה ותוהו הם ׳ וראוי שיחושו יותר לשכר הנפשיי מהגשמיי ׳ וזהו אמרו ובו תדבקון ׳ ר״ל אחרי הפרד הנפש מן הגוף בהש׳ תדבקון ולא באלדים אחרים ׳ או יהיה אמרו ובו תרבקון תכלית כל המאמר כלו ׳ אמר ובו תדבקון בעבור חמשה הבחינות אשר זכרתי ׳ ותדבקו בהש׳ לא בזולתו ׳ ולא תחושו אל רברי הנביא שקר או חולם חלום כזב ׳ ולפי שאשה הצנועה הכבודה בת מלך פנימה אשת יראת יי׳ אין ראוי שתטה את אזנה אל רברי הזונים כ״א שתנער בהם ותעגישם אם תוכל ׳ לכן צוה לאומה שהיא במררגת האשה המיוחדת להש׳ שיענישו המסית ההוא במיתה אכזרית ׳ וזהו אמרו והנביא ההוא או חולם החלום ההוא יומת כי רבר סרה על יי׳ אלדיכם ׳ והסרה הוא שתסורו מאחריו ותלכו לעבוד אלדים אחרים ׳ ולדעת רז״ל שאמרו שהיות הנביא מנבא בשם הא׳ יהיה כי רבר סרה בדברו בשם יי׳ מה שלא צוה אותו ׳ ואמנם דעת ר׳ יוסי הגלילי שזכרתי שאמר ראה עד היכן מגיע הכתוב כח עובדי עז׳ שנתן להם ממשלה ׳ ואפילו מעמיד חמה ברקיע אל תשמע להם ׳ ולדעת ר׳ עקיבא שאמר חס ושלום שמעמיד הקב״ה חמה ולבנה ומזלות ברקיע לעוברי עבודה זרה הא אינו מדבר אלא במי שהיה נביא אמת וחזר להיות נביא שקר כחנניה בן עזור

סנהדרין פרק ג ואלו הנחנקין דף פט ספרי ד׳ סב ע״א ובלכי׳ ואלו נחנקין

שם

ואין ראוי שיובן כפשוטו כי חלילה לנו שנאמין שהאיש אשר עמד בסוד יי׳ וישמע את דרכיו ונתאמת לנביא ליי׳ ישוב לנבא בשם עז׳ ׳ ולא שהנביא שקר יעשה אותות ומופתים בשמים ובארץ ׳ אבל היה רעת החכמים האלה שמרע״ה דבר בזה כמפליג אף כמה שאי אפשר להיות כי אף אם יראו אדם שיעשה אותות ומופתים בשמים ובארץ ואף כי יהיה נביא מנביאי הש׳ לא ישמעו אליו בשום פנים לעבוד עז׳ ׳ כי המופתים אין ראוי שיהיו חולקים על הרבר האמתי בעצמו ויהיו הם קריאה אל הנמנעות לאמת מה שהו׳ בעצמו שקר ׳ ואין ראוי שיסמכו על רברי נביא ולא על אות ומופת ׳ כי אם על מה ששמעו באזניהם וראו בעיניהם על הר סיני כי בעבור זה היה המעמד ההוא לכל אדם כדי שלא יוכל שום אדם להכחישו כמו שזכר הר״ב המורה ׳ חלק ב פרק לט

הנה התבאר ממה שזכרתי על דבר השפק שהכתובי׳ כנביא שקר ידבר׳ ושלא אמר שיעשה מופתים כנגד הטבע כי אם בעתידות שיהיו אם שידעם מדרך משפטי הכוכבים או דרך אחר מידיעת העתידות ושיהיה ענין הנסיון בעבור שהניחו הש׳ לטבעו ׳ ובותר בזה השפק הו׳ ׳

ואמנם אם יאמר הנביא בשם יי׳ להוסיף או לגרוע על המצות ׳ או לשנות דבר מהם שנוי מתמיד ׳ ולעוור דבר מן התורה ׳ כגון להתיר ההזיר או אחת מהעריות קבלו רבותינו ז״ל שכמשפט הזה יעשה לו מהמיתה ׳ אבל אם יתיר דבר מה הוראת שעה כגון אליהו בהר הכרמל ׳ אם כבר היה נביא מוחזק שנתאמתה נבואתו כמו שהיה אליהו בהר הכרמל שהיה מפורסם וידוע שהיה הוא נביא אמת ׳ בנביא אשר כזה ובדבר כזה להוראת שעה אליו תשמעון חייבי׳ אנחנו לשמוע אליו ׳ אבל אם לא היה נביא מוחזק צריך ראשונה לאמת ולהבחין נבואתו ׳ והנה יבאו הדברים על זה אחרי כן ׳ יבמות פרק האשה רבה דף כ׳ וספרי דף א עמוד ב

כי יסיתך אחיך בן אמך וגו׳ עד כי תשמע וגו׳

אחרי שהזהיר על הפתוי הראשון שיתפתה הארם מרברי הנביא או החכם ׳ זכר בפרשה הזאת הפתוי השני והוא מרברי הקרובים ׳ ועליו אמר כי יסיתך אחיך שהוא בן אמך שהוא גם כן אח ׳ זכר עליה ראשונה ׳ לפי שמפאת האחוה וההשתוות אשר ביניהם ישמעו יותר זה לזה ויתיעצו בעניניהם ויאמינו ברבריהם ׳ ואחרי כן זכר או בנך או בתך שהוא יותר רחוק שיתפתה הארם מהם ׳ כי הם ראויים לקבל את מוסר האב ולמורו לא לפתות אותו באמונותיו ׳ אבל יקרה זה בהיות הבנים והבנות בחזקת בעלי שכל מאביהם ׳ זכר אחר כך אשת חיקך ׳ שהיא רחוקה מקורבת הארם מן האחים והבנים ׳ וזכר הרע באחרונה כי כן הוא אצל הטבע ׳ אע״פי שיש שכן קרוב מאח רחוק ׳ ולכן אמר בו אשר כנפשך ׳ והנה רש׳ פי׳ אשר כנפשך ולא אביך ׳ ואולי התורה לא חששה לזכור האב והאם אם לפי שלא יזהיר את הבנים לשוב מאחרי יי׳ ואם לפי שלא יפול עליהם המשפט ׳ כי הרג תהרגנו ידך תהיה בו בראשונה ׳ כי איך יצוה את הארם שיהרוג בידיו את אביו ואת אמו ׳ אשר החמירה כל כך בכבודם ומוראם וענין ההסתה לא יפול כי אם בשיתן המסית טענות או אמתלאות חזקות ברבר ׳ ולכן יראה שיהיה ההסתה אם באותו הנביא אשר זכר ואם בהצלחות והשפעות שימשכו מהאלדות ההם ׳ שבהם תהיה ההסתה לעבדם ׳ ולכן תאות בנשים ובבנים ובבנות החוזרים על תועלת הבית ולזה אמר שם כפירוש

בסתר

בסתר׳ ר״ל עם היות שאמרו זה בסתר מבלי עדים׳ הנה אתה לא תאבה לו ולא תשמע אליו׳ ולא תחוס עינך עליו ולא תחמול ולא תכסה עליו׳ ר״ל לא תאבה׳ ולא תחפוץ ולא תרצה אליו בלב׳ ולא תשמע אליו שתודה לדבריו לומר כן אעשה ואעבוד עז שאמרתי כי חמודה כפיו חייב מיתה בהודאתו וכן תרגם אנקלוס׳ ולא תקבל מיניה׳ ורש״י ז״ל פי׳ לא תאהבנו׳ לפי שנ׳ ואהבת לרעך כמוך׳ את זה לא תאהב ולא תשמע אליו כהתחננו אליך על נפשו׳ ולפי שאתה תצטרך להיות בזה בעל רין ולהלשינו׳ ועד להעיד עליו ושוטר לעשות בו משפט׳ לכן אמר בו ג׳ לשונות׳ לא תחוס׳ לא תחמול׳ ולא תכסה׳ ואמר בזה לשון חמלה לפי שהיו קרוביו ואולי יכמרו רחמיו עליה להצילם׳ ובספרי לא תחמול׳ לא תלמד עליו זכות׳ ולא תכסה׳ מהעיד עליו כבר וכבר בארו הז״ל שלא נתחייב המסית בערות המוסת אם לא היו שם עדים אחרים בהסתתו׳ ובעבור שההסתה היתה מביאה אותו למות עולמית צוהו שימדוד אותו מדה כנגד מדה׳ המסית בא להרגך בלשונו והסתתו ואתה הרוג תהרגנו וידך תהיה בו בראשונה להמיתו ויד כל העם באחרונה ונתן הסבה בהריגה ההיא אם אשר יעשה הוא בידו לפי כי הוא בקש להדיחך מעל יי׳ אלהיך וגו׳ והרי זה כאלו בא להרגך כי הריגת הנפש הנה היא קשה מהריגת הגוף׳ ואם העם לפי שכל ישראל ישמעו ויראו ולא יוספו לעשות עוד כדבר הזה ר״ל להסית שום אדם להדיחו מאחרי דרך יי׳׃

כי תשמע באחד שעריך וכו׳ עד בנים אתם וכו׳

הנה באה הפרשה הזאת לבאר המין הג׳ מהמפיתוי והוא בהמשך האדם אחר הצבור והקהל אשר הוא כל וכבר אמרו אין נעשת עיר הנדחת עד שידיחוה אנשים ושיהיו מדיחיה מתוכה׳ ולמדו זה ממה שאמר יצאו אנשים בני בליעל מקרבך כי בידוע הוא שהעם בכללו לא ישה לחטא גדול כזה׳ כי אם בהיות מניעים ומעירים בדבר ועם היות שבפרשת המסית אמר או אשת חיקך שאפשר שהאשה תסית בעלה׳ ראו חכמינו ז״ל שאי אפשר שתהיינה נשים מסיתות לערי הנדחת כי לא יתפעלו האנשים כלם מן דברי הנשים לכן התנו שיהיו אנשים׳ גם למדו ממה שאמר מקרבך שיהיו מדיחיה מתוכה׳ והיה זה לפי שאם היו מדיחות מעיר אחר יאמרו להם האחד בא לגור וישפוט שפוט ולנו ללמד ולהוכיח ולהדיח את אנשי עירנו ראשונה׳ ולכן השכל מורה שיהיו מדיחיה מתוכה׳ והנה צוה בזה ודרשת ושאלת וחקרת היטב מה שלא צוה כן בנביא שקר או במסית׳ לפי שבענין המסית היה המוסרת עד כדבר הזה תהיה בו בראשונה ולא יצטרך חקירה ובנביא שקר או חולם חלום היו כל ישראל בדבר יודעים ולא תפול החקירה בזה׳ אבל בענין עיר הנדחת שהוא מפי השמועה הוצרך לצוות ודרשת וחקרת היטב והר״ן נתן טעם אחר בזה והוא שאעפ״י שאמרו ז״ל שכן הדין בדיני ממונות כלם׳ ממ״מ נזכרה הדרישה והחקירה בעיר הנדחת׳ להעיר אותנו שכל דבר שמציאותו רחוק אין ראוי שיאמינוהו השופטים ויענישו את הנחשד עליו אלא אחר דרישה יותר גדולה׳ ואין ספק שהחטא החמור שבכל התורה הוא חטא עז וכפי חמר החטא הזה ראוי שיכשלו בו אנשים מעטים ומפני זה אין ראוי לחשוד עיר אחת שיושביה כלם יסכימו בעברה חמורה כזאת׳ כי אם אחרי דרישה וחקירה רבה׳ ולכן אמר בו ודרשת וחקרת ושאלת היטב׳ וכבר צוה כן על הדרישה והחקירה בעדים הזוממים׳ ובעובד אלהים אחרים בפרשת שופטים ושם התבאר סבתו׳ והכר שבהיות מחשד אמתי ונעשתה התועבה ההיא בעיר ההיא הכה יכה את כל יושבי העיר ההיא לפי חרב׳ ובספרי דרשו לא יומתו אבות על בנים בעיר הנדחת הכתוב מדבר׳ ולפי זה יהיה אמרו הכה תכה את יושבי העיר ההיא לפי חרב על האנשים הנכללים באותו עון לא על הקטנים׳ אבל בתוספתא של מסכת סנהדרין נחלקו בזה והיה דעת ר׳ אליעזר שקטני בני אנשי עיר הנדחת שהודחו עמה אותן נהרגין׳ אמר ליה רבי עקיבא אם כן מה אני מקיים ונתן לך רחמים ורחמך אם לרחם על הגדולים הרי נאמר החרם אותה ואת כל אשר בה ואת בהמתה וכו׳ אלא מה אני מקיים ורחמך אלו קטנים שבתוכה והנה עם היות דעת רבי עקיבא תם וישר׳ לפי שאם גדולים חטאו קטנים מה חטאו׳ הנה כפי חומר החטא להיותו דבר זר ומתמיה שעיר אחת יסכימו בחטא מסוכן כזה היה ראוי להתאכזר על אויבי יי׳ לעשות מעשה רשום לשמעו תצלנה אזנים׳ והוא שיחריבו את העיר כלה הקטנים עם הגדולים׳ לפי שהבנים הקטנים שאין להם זכות ולא חובה מעצמם הם קניני האדם וממונו ונכסיו׳ וכמו שצוה שהבהמות גם כן ימותו׳ ולא נאמר אם אדם חטא בהמה מה חטאה להיותם קניני החטאים ההמה בנפשותם׳ וגם כל שללם ישרף ברחוב העיר׳ ככה הילדים אשר להם ימותו כי הם בני הפושעים ומבטן ארור לא יצא ברוך׳ ושיהיו נדונים בשאר קניני האבות בחיותם מבלתי זכות מצד עצמם׳ ואמנם הראיה שהביא רבי עקיבא מהכתוב ונתן לך רחמים ורחמך׳ על ישראל נאמר לא על הקטנים׳ ועניינו שאם ישראל יתעצלו מהעניש עיר הנדחת והיו כאלו גם כן עובדים אותה עבודה זרה׳ כיון שיש בידם למחות ולא ימחו׳ ולזה אמר שימהרו להענישם באופן שישוב חרון אף יי׳ מהם׳ ולא ישפוך עליהם אפו׳ ואולי אמר להם זה לסבה שנית׳ והוא כי לפי שיכבד בעיני ישראל וירע בעיניהם להשמיד עיר אחת בישראל ולהרוג ולאבד עיר אחת אשר בה עם רב מאחיהם וכמו שאמרו על שבט בנימין׳ לכן אמר להם לנחמם ולדבר על לבם למען ישוב יי׳ מחרון אפו ונתן לך רחמים ורחמך והרבך מאבותיך׳ ר״ל שאעפ״י שיתמעט מהם קהל גדול בחרבן אותו עיר׳ הנה השי׳ ירבה אותם לרוב לפי ששמעו בקולו לשמור מצותיו להיות ישר בעיני יי׳׃ כלומר שעם היות זה קשה בעיניהם עשו אותו להיותו ישר בעיני יי׳ ולכן יהיה שכרם הרבה מאד׳ ואפשר עוד לפרש על ענין השלל שצוה לשרוף ברחוב העיר שלא ידבק בידם מאומה ממנה לפי שאם כן יחרה אף יי׳ עליהם בראותו שהם שמחים בדבר לתועלתם׳ וכאשר לא ידבק בידם מאומה ישוב יי׳ מחרון אפו וירחמם׳ והנה צוה לשרוף את כל שלל העיר כדי שלא ימהרו לפסוק את הדין לחמדתו הנכסים ואולי ידינום לעובדי עבודה זרה ויחשבו אותם כאנשי עיר הנדחת׳ לשלול שלל ולבוז בז׳ וכדי להרחיק זה צוה הקדוש ברוך הוא שישרפו את השלל ברחוב העיר׳ ולא ידבק בידם מאומה מן החרם׳ כי בזה האופן ישפטו את הדין למשפטו כראוי׳ וצוה עוד שתהיה העיר תל עולם ולא תבנה עוד׳ לפי שבזה ישאר זכרונה לדור דורים׳ וכל שאר הערים ישמעו וייראו׳ וכבר זכרו רבותינו זכרונם לברכה שדין עיר הנדחת הוא בבית דין הגדול שבירושלם׳ ואמר ונתן לך רחמים ורחמך

כלומר

גלום ואחה מת שעשית לא היה כי אם רחמים לא אכזריות · ולכן יחיה שכרך שירחם הש׳ עליך תמיד ·

וראוי שתדע שהמצו׳ האלה אשר באו בפרש׳ כי יכרית ובפרשת כי יקום בקרבך · ובפרשת כי יסיתך ובפרשת עיר הנדחת · אינם מחודשות · כי כבר הזהיר עליהם בפרשת משפטים במה שאמר שם זובח לאלדים יחרם בלתי לי׳ לבדו · ולפי שבאו באותו מאמר בקצור באר אותם הנה כפי חלקיהם וכבר כתב זה הרמ״בן גם כן ·

שמות כב
דף קס עמוד ב

בנים אתם לי׳ אלדיכם וגו׳ עד לא תאכל כל תועבה ·

ויקרא יט
דף קס עמוד ב
ויקרא יט

המצוה הזאת באה בפרשת קדושים תהיו שנא׳ ושרט לנפש לא תתנו בבשרכם · וכפי דעת הרמ״בן נרמזה גם כן במה שכתב בתורת כהנים לא יקרחה בראשם ופאת זקנם לא יגלחו · וביאר עתה כי לא לבד על הכהנים משרתי י׳ נאמר זה · כי כל העדה כלם קדושים וכהני י׳ קראו וכלם בני׳ לי׳ אלדיהם · ויוכללו בתורת המצוה הזאת ״

מורה הנבוכים דף קלח עמוד ב
מלכים א יח

והנה סמיכות הפרשה הזאת כפי דעת המפר׳שים הוא · כי למת שהיה ההתגודדות והקרחה בין העינים שמץ עבודה זרה וממנהג כומריה וכמו שכתו׳ ויתגודדו כמשפטם לכן אחרי שהזהיר בפרשיות הקודמות אזהרות רבות על הרחקת ע״ז המשיך אליהם המצוה הזאת להיותה ממינם ״

פס כפירוש׳

ולדעת הרב ראב״ע באה כאן המצוה הזאת לטעם שני · והוא להגיד שאם יהיה לאדם בן או בת · או אח או קרוב בעיר הנדח׳ או בענין המסית והנביא אשר זכר · שכאשר ימותו בעונשן לא יתגודדו עליהם · כי הקורבה האמתית אשר להם היא עם הש׳ · לא עם הפושעים · ולכן אין ראוי שיתגודדו וישימו קרחה למת ״

וכוון עוד בזה שלישית להזהירם מדרכי האמרי שהיו מתגודדים על מות הקרובים · ולפי שלא היה אצלם השארות הנפש ושכרה הגדול בעולם הנשמות ולכן היו בוכים על מתיהם ומתגודדים לחשבם שהיו נעדרים בהחלט ולכן אמר אחרי שבנים אתם לי׳ אלדיכם ויש לכם תקוה ושכר גדול בבית המלך · אין ראוי שתתגודדו ותשימו קרחה בין עיניכם למת · לפי שעם קדוש אתה לי׳ אלדיך דבק בו ואתם סגלה לפניו מכל העמ׳ ותהיה נפשכם צרורה בצרור החיים ולא תמותו · ולמה אם כן תתגודדו ״

ישעיה סג

גם כוון בזה ענין רביעי והוא לנחם על מתיהם · וכאלו אמר אם מת אביך · עוד אביך יתעלה הנו קיים וכמה שאמר כ׳ אתה אבינו · ואם בן · או בת · או אח · ימות הנה הבנות בנותיו · והבנים בניו · של הש׳ · והוא בעל האבדה · ולא אתה · והוא לוקח נפשותם · כי שלו הם · ואין לך להצטער על מה שבעל הדבר עושה משלו ״

גם כיון בזה ענין ה׳ · והוא שכמו שהאדם בהיות אביו חי אין ראוי שיתגודד על אדם אחד קרוב או בלתי קרוב כי איננו מהראוי שיעש׳ אדם בעבור קרובו התגודדות בהיות אביו חי · לכן אמר בנים אתם לי׳ אלדיכם לא תתגודדו · כי מפני כבודו אין ראוי לעשות ככה · עוד זכר סבה על זה באמרו · כי עם קדוש אתה לי׳ אלדיך בך בחר י׳ אלדיך · ירצה בזה שלא ימלט הענין הזה מחלוקה · אם שיהיה ההתגודדות על המת בעבור ההפסד שקר׳ לו במותו · בחשבו שנפשו מרוחקת מהישוע׳ הנפשית או שיהיה בעבור ההפסד המגיע ממיתתו לקרוביו · ואמר שאין ראוי לישראל שיתגודדו לאחת מהסבות האלה · לא בבחינת המת כי לא במותו יפסיד מעלתו והוא אמרו כי עם קדוש אתה לי׳ אלדיך · ולא נ״כ מיראת ההיזק שיגיע ממיתתו לקרובים לפי שהשם יתעלה הוא המשגיח עליהם והוא יברכם · והוא שאמר ובך בחר י׳ להיות לו לעם סגולה · ועל זה אמר מכל העמים אשר על פני האדמה · להגיד כי זה ידבר בחיים הגשמיים · מלבד מה שכבר אמר בישועת נפש המת · ובעבור זה כלו אין ראוי שיתגודדו ולא שישימו קרחה בין עיניהם למת · וזהו שאמרו רבותינו ז״ל שאין ראוי להתאבל על המת יותר מדאי ״

מ״ק פרק אלו מגלחין דף כז

האמנם לא אסר הבכי והאבלות בהחלט · לסבות · מהם כי להיות מקובץ הקרובי׳ והתאחדותם כאיש אחד מתדבק קצתו בקצתו ונקשר כלו · והיה שהאיש האחד כשיפקד ממנו אבר מאבריו · בהכרח הוא ששאר האברים ירגישו בהפקדו כאב גדול · ככה מקובץ הקרובים בהפקד ממנו איש אחד ירגישו בהכרח יגון דאגה וכאב כל הקרובים · עם היות שהיה הפקדו והסתלקו לטוב לו · וכמו שכפי ערך האבר הנפקד ומעלתו בגוף יהיה הכאב לשאר האברים · כן לפי מעלת הקרוב המת · תהיה הדאגה לשאר הקרובים בהפקדו ומזה הצד היה הבכי והאבלות הכרחי וטבעי בקרובים ״

ישעיה נז

ומהם כי להיות פטירת האדם והסתלקותו מן העולם הזה וכל שכן בהיותו מעולה ענש גדול אל קרוביו עד שפטירתו יחשב שהיא בעונם · וכמו שאמר הכתוב כ׳ מפני הרעה נאסף הצדיק · לכן ראוי לקרובים האבל והבכי כדואגים על עונותיהם שחייבו מיתתו ״

סנהדרין פר׳ נגמר הדין דף מו ומז

ומהם כדי לגמול חסד עם המת לכבדו בהספד ובכי שכבר הסכימו חז״ל שהוא יקרא דשכבי ״

הנה מכל הסבות האלה לא רצה לאסור האבל והבכי בהחלט : אבל אסר ההפלגתי בהתגודדות וקרחה · ומזה למדו שאפילו באבילות והבכי אין ראוי להפליג :

והנה ראה אדון הנביאים לתאר את ישראל בשם בנים לי׳ · ולא בשם אחר משמות הקרבה · מפני ה׳ בחינות שיבחנו הבנים בערב אל אביהם והאבות בערך אל בניהם ״

הראשונה שהאב פועל את הבן ומהוה אותו ומחדשו כי על כן נקראו בנים מלשון בנין לפי שהם בנין אבותיהם · והבחינה הזאת תבחן בבורא ית׳ אצל האומה לפי שהוא הפועל אותם ויוצר הכל בבריאותם · ובהוציאו אותם ממצרים והוא אשר עשה בהם בנין שלם ״

ארסטו בספר ב״ח

והבחינה השנייה לפי שהאב נותן הצורה בעובר · והאם נותנת בו החמר · כי כמו שבארו הטבעיים הצורה תתייחס אל הזכר · והחמר אל הנקבה · וכן השם ית׳ נתן אל ישראל הצורה והשלמות הנפשיי במתן תורתו ״

ישעיה נד

והבחינה השלישית לפי שהאב מטיב את בנו בלמדו אותו תורה ובחנכו אותו · וכן היה השם ית׳ שהטיב לישראל וצוה אותם במצות המילה׳ להרחיקם מהתאוות הגשמיות וללמדם תורה ומצות על ידי נביאיו · כמו שכתוב וכל בניך למודי י׳ · ובחנכם במצות אשר נתן לפניהם כאב את בן ירצה ״

והבחינה הרביעית שהאב מזכה את בנו בנכסיו · והוא היורש אותו מבין שאר הקרובים · וכן היה הש׳ מזכה את ישראל בנכסיו וטובתיו · אם בעולם הזה בירושת הארץ הנבחרת צבי היא לכל הארצות · ואם בעולם הבא

בהתענגם

בהתענגם מזיו כבודו״

והבחינה החמשית מפאת הכבוד והמורא אשר יש לבן אצל אביו וכמו שאמר כבד את אביך ואת אמך׳ איש אמו ואביו תיראו וכן ישראל חייבים בכבוד ובמורא לאביהם שבשמים ועליו התרעם הנביא אם אב אני איה כבודי ואם אדונים אני איה מוראי׳ ומשה רבינו אמר בשירת האזינו ברמזו לבחינות האלה הל״א הוא אביך קנך הוא עשך ויכוננך״

(שמות כ) (ויקרא יט) (מלאכי א) (דברים לב)

הנה מכל אלה ה׳ הבחינות: ראה אדון הנביאים להמשיל הש׳ לישראל כאשר אב באמרו בנים אתם לי״ אלהיכם ׳ ואמר כל זה להגיד כי כאשר ישמור האדם דיני בית הבחירה והעבודות כמו שמוה ולא יתפתה לשום אדם׳ ויהיה איש אמונים עם הש׳׳ הנה אז יחשב לו לבן:

לא תאכל כל תועבה כו׳ עד עשר תעשר

מצות המאכל׳ הטמא והטהור יחדו׳ כבר באה בפרש׳ שמיני את זה תאכלו׳ ואת זה לא תאכלו׳ והנה ראה משה רבינו לזכרם הנה לבאר בהם דברי׳ שלא התבארו שמה׳ אם ראשונה באמרו כאן לא תאכל כל תועבה׳ ואין פי׳ תועבה הדבר הנתעב והנמאס לטבע האדם ונפשו כמו שפירשו המפרשים׳ כי הנה הדברים שאסרה התורה אכילתם אינם מאוסים ולא מתועבים אל הנפש האדם ותאותו׳ וגם אין ראוי לנו שנאמר שלהיותם מאכל נתעב ונאלח עזבנו אותו׳ וכמו שאר״זל שלא תאמר אי איפשי לאכול חזיר כו׳ אבל אפשי ואבי שבשמים גזר עלי׳ הנה בארו בזה שהמאכלות האסורות הם תועבה אצל הש׳ וכמו שקרא הע״ז תועבה׳ וכאמרו לא תביא תועבה אל ביתך׳ רק קרא המאכלות אסורות תועבה לפי שיש להם התיחסות וערך ידוע וגלוי לפניו ית׳ עם הע״ז ועובדיה ולכן היו הם מאכל עובדי ע״ז׳ ואסרם לבני ישראל עם קרובו׳ וכמו שאמר אל תשקצו את נפשותיכם בכל השרץ השורץ ולא תטמאו בהם ונטמאתם בם׳ כי אני י״ אלהיכם והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני י״ אלהיכם וכמו שיתבאר אחרי זה׳ ועשה עוד כאן ביאור שני והוא אמרו׳ זאת הבהמה אשר תאכלו שור שה כשבים ושה עזים כו׳ לפי ששמה פי׳ סימני הבהמה אשר יאכלו כל מפרסת פרסה ושוסעת שסע כו׳ ולא זכר מה הם המינים אשר ימצאו בהם הסימני׳ ההם שיהיו ראויים לאכילה׳ אבל ביאר המינים האסורים לכלם בשם יקרא׳ ולא ביאר גם כן המותרים במספר שמות׳ ולכן ביארו כאן שהם שור שה כשבים ושה עזים איל וצבי ויחמור וגו׳ כי אין ראוי לעיין באלו אם ימצאו בהם הסימני׳ אם לא׳ אחר שאדון הנביאים התיר אותם בשמם׳ וחז״ל למדו עוד מזה שהחיה בכלל בהמה׳ ולמדו עוד שבחיה ובבהמה מרובים הטמאים על הטהורים שבכל מקום פורט את המועט׳ ואמנם מה שאמרו בטמאים ובנבלתם לא תגעו כבר פירשוהו חכמינו ז״ל על הרגל שחייב אדם לטהר את עצמו ברגל וכמו שכתב רש״י ז״ל בפירושו׳ וביאר שלישית בהיתר העוף הטהור׳ לפי ששם בארה תורה העוף אשר לא יאכלו כמו שכתב ואת אלה תשקצו מן העוף ולא ביאר כלל בעוף הטהור להתירו׳ ועם היות שמכלל לאו אתה שומע הן׳ ומכלל הן אתה שומע לאו׳ ומה שאינו בכלל העוף הטמא יובן שהוא מותר באכילה׳ הנה מכל מקום לא נתבאר שם התר בעוף בפירוש כמו שביאר בו האיסור׳ ומפני זה הוצרך מרע״ה לבאר כאן היתר העוף הטהור כל צפור טהורה תאכלו כי צפור הוא שם כלל לעוף הטהור׳ והנה הוסיף לומר שנית כל עוף טהור תאכלו׳ אם

(ויקרא יא׳ פס) (בן בפירושו דף קי״ג עמוד ב) (כג סלהי פרקין) (דברים ז) (ויקרא יא) (פס) (פס) (חולין פרק השוחט דף כז וכח וספרי דף מא עמוד ד) (פס) (פ״ק דר״ה דף יז) (ויקרא יז)

כדי לבאר שלא יבינו שם צפור בפרט על מין מכיני הקוף שיקרא ביחוד׳ כי היתה הכונה בהיתר כל עוף טהור יהיה צפור או עוף אחר׳ ואם להתיר להם חגבים טהורי׳ ועליהם אמר כל עוף טהור תאכלו כמו שדרשו בספרי׳ וחכמינו ז״ל למדו מזה שהעופות הטהורים מרובים הטמאים ילפיכך פרט את הטמאים שבכל מקום הוא פורט את המועט׳ וביאר רביעית שכבר ימצא האיסור גם במינים אשר הכה מותרים בעצמם׳ וזה אם לא תהיה מיתתם בשחיטה כי אז יהיו המה אסורים באכילה כיתר השרצים ׳ ועל זה אמר לא תאכלו כל נבלה׳ ומזה למדו חכמינו ז״ל גם בן הילכו׳ שחיטה ולפי שלא ירע בעיניהם הפכר הנבלות׳ אמר לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה או מכור לנכרי׳ וכבר פירשו חז״ל שהגר שזכר כאן הוא גר תושב שקבל עליו שלא לעבוד ע״ז ואוכל נבלות׳ ובהיותו גר וראוי לעבדו אמר בו לשון מתנה אבל בנכרי שלא נתגייר אמ׳ לשון מכירה כי אין ראוי לאהבו ולתת לו מתנה כמו לגר׳ והרמב״ן כת׳ שלא זכר כאן הטרפה לפי שאינה תועבה ומיאוס לאכילה במאכלות ונאסר מפני הארס והחולי דמכמית שיהיה בו כדי שלא יזיק לאוכליו׳ ואני כבר זכרתי שאין התועבה לענין תאות האדם וטבעו׳ וגם הנבלה שזכר איננה מאכל נתעב׳ ואולי שבאמרו נבלה כלל גם כן הטרפה׳ כי בהיותה טרפה בחלייה ובהעדר השחיטה הוא מאכל מנוול׳ ולשניהם כלל בשם נבלה עם היות שביחוד יקרא הנבלה׳ והבלתי שחוטה׳ כמו שנא׳ כל נבלה וטרפה לא יאכלו הכהנים׳ יהיה שם נבלה נאמ׳ בכלל וביחוד׳ ואמנם אמרו כי עם קדוש אתה לי״ אלהיך פירש הרמב״ן שהוא סמוך ללא תבשל גדי בחלב אמו׳ להגיד שלא יצוה על זה משום תיעבה׳ כי אם להיותם פרושי׳ במאכליהם ושלא יהיו אכזרים בבשל גדי בחלב אמו״

(ויקר׳ יז׳ דף מ״א ע״ד סס בכברי׳ וחולי׳ פ׳ כ׳ דף כז) (רים הלכו בריפות) (ליוהי נסך דף י״א ובכתי׳ פי׳ כל סימה דף כא) (בפירושו דף קמ ע״ג) (יחזקאל מד) (בפירושו דף קמ ע״ג)

ויותר נכון אצלי לפרש כי עם קדוש אתה לי״ אלהיך שחוזר אל איסורי המאכלות כלם יאמר שלא יצוה אותם באיסור המאכלות כי אם להיותם עם קדושים במאכלותיהם׳ וכמו ששם בפרשת קדושים אחרי אסור המאכלות אמר והתקדשתם והייתם קדושים׳ והנה זכר אחרי זה מצות לא תבשל גדי בחלב אמו׳ לא לחדש בה דבר׳ כי אם להודיע שהמאכלים מלבד שיהיו אסורים מב׳ הבחינות והסבות אשר זכר שהם׳ הא׳ מטבעם בעצמם להיותם טמאים גם מתועבים׳ והב׳ מאופן מיתתם כי אף שיהיו טהורים וטובים אם לא ימיתו אותם בשחיטה יהיו טמא׳׳ הנה יש עוד סבה ובחינה לאיסורם שלישית מאופן תיקונם והרכבתם׳ שאף שיהיו ממין טהור ומתו בשחיטה כבר יהיו אסורים אם יתחדש עמהם באכילתם החלב׳ לפי שבשר בחלב אסורים באכילה מפאת חבורם והרכבתם׳ כי הנה במדרגת האם הוא אחד מהם׳ והב׳ הוא במדרגת הבן׳ ואין ראוי שיתחברו במאכל אחד׳ ומזה הצד׳ ר״ל מפאת החבור וההרכב׳ אמ׳ שגם אכילת הגדי והחלב הו׳ מן התועב׳״

(ויקרא כ)

הנה התבאר מזה שזכר משה רבינו כאן מצות המאכלים המותרים והאסורים לבאר עליהם הדברים אשר זכרתי׳ ואמנם שאר הדברים שנזכרו עוד בהם בפרשת שמיני׳ לא הוצרך לזכרם פה לפי שלא היו צריכים ביאור׳ כי היה כונתי לזכור מ׳ המצות מלבד אותם שצריכות לביאור מה׳ ובזה הותר כזה הספק הי״ב:

והנה נסמכה הפרשה הזאת לפרש׳ של מעלה מבחירת בית הבחירה ומאיסור ע״ז לספות׳ מדב להיותם מתיחסות כלם בענין ע״ז׳ ר״ל מהיות המאכלים האסורים הראוים ומתיחסי׳ לעובדי ע״ז לא לאוהבי י״ ושומרי מצותיו

שעל כן נקראו תועבה׳ כמו שנזכרה הע״ז בעצמה ומהם
שאחרי שהזהיר אדון הנביאים על המאכל האסור לנפש
שהוא הע״ז וצוהו על המאכל הנאות והוא שמירת המצות
היה ראוי שיזהירם גם כן על מאכל הגוף האסור עליו
והמותר אצלו כי כמו שבעניני הנפש׳ ראוי שינהגו בני
האדם על פי המצוה׳ ככה בענין החמר וגופו ראוי שיתנהג
גם כן כפי התורה והמצוה׳ וכמו שדרז״ל בכל דרכיך דעהו
ואפי׳ לדבר עברה׳ רצו באמרם דבר עברה הדברי׳ החמרי׳
המגיעים לגוף ואמרו שאף בהם ידע את יי׳ ושמר את
משמרתו׳ ומהם כי לפי שאמר למעלה בנים אתם ליי׳
אלהיכם׳ וצוה אותם שלהיות בני אלהים יתנהגו בכל עניניהם
כבן מלך וממשפחת רם ולכן לא יתגודדו ולא ישימו קרחה
בין עיניהם למת צוה אותם שגם במאכלם יתדמו לבני
המלכים בשלא יאכלו כי אם דברים נבחרים וטובים ולא
יאכלו כל תועבה׳ ובזה ההמריות בעצמו תמצא בפרשה
שמיני אחרי שהזהיר לכהני׳ משרתי יי׳ ראשיכם אל תפרעו ויקרא יא
ובגדיכם לא תפרומו׳ סמך דבר אל בני ישראל זאת החיה
אשר תאכלו כי הוא הסדר הראוי והנכון לשמור לבנים
האוכלים על שלחן אביהם הגדול והקדוש״

ואמנם סבת איסור המאכלים האלה ותיעובם כבר
חשבו רבים מחכמי אומתנו שהיה לענין
בריאות הגוף ורפואתו׳ כי היה ענין המאכלים האסורים
ההם שהם מולידים ליחות רעות ומביאים אל החלאים וכבר
כתב זה הרמב״ן בפרש׳ שמיני על פסוק ואת אלה תשקצו מן דף פז עמוד ב׳
העוף לא יאכלו וזולתו מהחכמים קיימו בזה׳ וחלילה לי מורה חלק ג פרק
מלהיות מאמין בדבר הזה׳ שאם היה כן יהיה ספר תורת מח כלל יג מטעמי
האלהי׳ כדמות סדור קטן מספר הרפואות הקצרים בדבריהם המצות׳ ועקרים
וטעמיהם׳ ותתמעט מדרגת התורה האלהית וסדור עומק מאמר ג פרק טו
טעמיה גם כי יאמר האומר שהיזק המאכלים ההם הטבעי
אפשר שיתוקן במיני מבושלים כמו שיתוקן כח הסמים
הממיתים ויעשו מהם התרופות כלם ולא ישאר אם כן
האיסור במקומו׳ גם שעינינו הרואות הגוים בלתי נשמרי׳
מזה אוכלים בשר החזיר השקץ והעכבר׳ ושאר הבהמות
והעופות והדגים הטמאים שהם שלמים וכן רבים חיים
כלם היום׳ חזקים כראי מוצק׳ אין עיף ואין כושל בהם
הלא תראה שיש בהמות אחרות שהזקם מפורסם כמו
האפעה נחש שרף ועקרב ולא נזכרו כאן בפרשה את זה לא
תאכלו׳ וכל זה ממה שיורה שלא באת התורה לרפאות את
הגופות ולבקש בריאותם׳ אבל היתה כונתה באמת לבקש
בריאות הנפש ולבקש רפואת תחלואיה׳ ולכן אסר המאכלי׳
האלה הטמאים לפי שהיו מתעבים ומשקצים ומזיקים אל
הנפש המשכלת הטהורה׳ ומולידים בה האטימות וקלקול
התאוות׳ בעשותם באדם רוע מזג׳ אשר ממנו תתהוה
רוח טומאה׳ המטמאה הדעות והמעשים׳ ומגרש רוח
הטהרה והקדושה׳ אשר עליו בקש דוד ורוח קדשך אל תהלים נא
תקח ממני׳ ואמר לב טהור ברא לי אלהי׳ ורוח נכון חדש שם
בקרבי׳ ומפני זה אמ׳ בסיום פרשה המאכלות אל תשקצו ויקרא יא
את נפשותיכם בכל השרץ השורץ ולא תטמאו בהם
ונטמתם בם כי אני יי׳ אלהיכם והתקדשתם והייתם קדושים
כי קדוש אני כו׳ כי בזה היה ענין האטימות והטמאה׳
ולא קראם הכתוב מזיקי׳ ולא מחליאי׳ כי אם טמאי׳ ותועבה
להורות כי טעם איסורם הוא מפאת הנפש כמו שזכרתי ולא
מפאת רפואות הגוף ובריאתו״

האמנם נשאר לדעת הסבה בשנוי הגדול אשר ראינו
בענין הבשר והוא שנאסר אל אדם הראשון בכללו והותר
לו המאכל בלבד מכל עשב זורע זרע אשר על פני הארץ׳
ואת כל העץ אשר בו פרי עץ זורע זרע שנאמר לו׳ ואחרי בראשית א
כן הותר הבשר בכללו׳ כמו שנ׳ כל רמש אשר הוא חי לכם שם ט
יהיה לאכלה כירק עשב נתתי לכם את כל׳ ואחרי כן
לישראל הותר קצתו ונאסר קצתו׳ כמו שאמר את זה ויקרא יא
תאכלו ואת זה לא תאכלו׳ והרמב״ן כתב שלא היתה הכונה בראשית דף
האלהית להתיר למין אחד מהב״ח שיאכל זולתו׳ אבל שיזונו
כלם מעשבי הארץ׳ והאדם למעלתו מפרי העץ ומפרי
האדמה זורע זרע׳ אמנם כאשר הביא הש״י המבול על הארץ
וימח את כל היקום׳ ונגזר על כל הב״ח שימחו לפי שהשחית
כל בשר את דרכו ובעבור נח נצולו׳ נתן הש״י רשות לנח
ולבניו לאכול ולשחוט מהם למזונותם כיון שקיומם היה
בעבורו׳ ואמנם נאסר קצת הבשר לישראל למה שבו
מהיזק בענין בריאותם ורפואתם וגם בשווי מזגיהם ויושר
נפשם זה׳ וזהו דע׳ הרב אם לא שבא בדבריו מפוזר ומפורד
בחלקיו אחד הנה ואחד הנה׳ ובעל ספר העקרים מאמר ג׳
פרק ט״ו נתן בו טעם אחר והוא מלבד מה שיש באכילת
הבשר אכזריות חמה ושטף אף בהריגת הב״ח׳ ולמוד
תכונה רעה באדם לשפוך דם׳ עוד יוליד אכילת קצת
הב״ח עובי ועכירות בנפש ועובי ואטימות בלב׳ ובעבור זה
אע״פ שקצת בשר הב״ח מזון טוב ונאות אל האדם רצה הש״י
להסיר ממנו הטוב המועט ההוא בעבור הרע וההיזק המרובה
שאפשר שימשך מזה אליו׳ ולזה אסר לאדם אכילת הבשר
בכללו׳ וסדר מזונותיו בצמחים הטובים והשלמים כמו
שנזכר בפרשה וכאשר באו קין והבל בניו חשבו בעצמם בראשית ד
בראותם אביהם עובד אדמתו ולקחו אומנותם איש כפי
דעתו׳ כי הנה קין עשה אומנתו עובד אדמה לפי שהיה
בדעתו שאין יתרון לאדם על הב״ח׳ כי אם בהיותו נזון
מהמובחר מהצמחים׳ ולכן הביא מנחתו מפרי האדמה
להודות ליי׳ על היתרון שנתן לו על הצמחים׳ אמנם הבל
היה חושב שהיתרון אשר לו על הבעלי חיי׳ היה בלבד בענין
הממשלה עליהם׳ אבל לא שיהיה מותר לו בהריגתם כי
אם לצורך גבוה׳ ולכן הביא מנחה מבכורות צאנו
ומחלביהן׳ והשם ית׳ שעה אל הבל׳ לפי שהודה על
ממשלת האדם על הבעלי חיים אבל לא הצילו מן המות
לפי שלא הרגיש במעלת הנפש כראוי עד שבא שת והיה
בצלם ודמות כי הוא הרגיש בהשאר נפשו ומעלתה על כל
שאר החיים׳ האמנם לא נמשכו בני האדם אחרי דעתו
כי אם יחידי הדור ובזה מלאה הארץ חמס והשחית כל בשר
את דרכו׳ כי לא היו חושבים שהיה יתרון לאדם על הב״ח
אלא כל האלים גבר׳ וכאשר נמחו מימי המבול וישאר אך
נח ובניו׳ רצה השם ית׳ לעקור אותו הדעת מן העולם׳
וכשיצא נח מן התיבה והקריב קרבן ליי׳ מדעתו כי האדם
היה לו יתרון גדול בשכלו לעבוד ולהכיר את בוראו יותר
מהם׳ נתקבל קרבנו ברצון׳ כמו שאמר וירח יי׳ את ריח שם ח
הניחוח, וכדי שבניו לא ישובו לדעת הבל הנפסד׳
לכן מיד אחרי הקרבן התיר להם בשר הבעלי חיים כלם״
והזהירם על שפיכת דם האדם למען ידעו שאין רוחו
כרוח הבעלי חיים כי בצלם אלהים עשה את האדם׳
שהיה לו נשמה שכלית יותר נכבדת מצורת הבעלי חיים
ומפני זה היה התר הבשר כולל להודיעם הדעת הזה
מיתרון נפש האדם על כל נפשות הבעלי חיים׳ וכדי
לעקור אותו הדעת הנפסד מן העולם׳ ובשנתנה התורה

לישראל שכבר נמחה אותו הדעת, אסר להם קצת הב"ח המולידים עובי ועכירות במזגם ונפשם, וגם הבשר אשר התיר להם לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע, וכמו שצוו

יומא כב׳ פסחים

ז"ל שלא יאכל בשר אלא לתאבון זהו דעתו בדרוש ההוא.

וגם אני שמעתי דעת שלישי בדבר הזה, והוא שלא התיר הקב"ה הבשר לאדם הראשון לפי שראה בחכמתו קלקולו וקלקול דורו, ומאחר שאדם ביקר ולא יבין נמשל כבהמות למה יתיר אליו אכילת הבהמות הנמשלות אליו, והנה האוכל ראוי שיתוסף במעלת הדבר הנאכל כמו שהב"ת קודם לצמחים ולכן היה מהראוי שיזונו מהם ויהיה הפחות מאכל לשלם הנכבד, אמנם עם הארץ אסור לאכול

פסחים פרק אלו עוברין דף מט

בשר, והוא הדבור שאמרו רבותינו ז"ל שאסור להתלוות בדרך עמו, ושמותר לנחרו ביה"כ שחל להיות בשבת, אשר לחסרונו הוא נמשל כבהמות ולא יוסיף יאכל ממנו לכן לא הותר הבשר לאדם לחסרונו להיותו נחשב כבהמה, ואמנם לנח ובניו להיותם צדיקים וטובים לפני האלהים ראה הש"י ית' להתיר הבשר כלה, להורות על מעלתם בעצמם וסורם מדרכי דור אדם, אבל לישראל במעמד הר סיני נאסרו קצתם מפני ההיזק הנמשך מהם והותרו קצתם להיותם נאותים אל הטבע האנושי, ולא היתה אם כן המצוה האלהית שנוי כלל בעצמה כי היו הצוויים כלם כפי הכונות והכנות המקבלים אותם.

והיותר נכון אצלי בדרוש הזה הוא, שנאסר הבשר לאדם מפני שלמותו, ושהותר לנח ובניו מפני רשעת טבעם, וביאור זה הוא כי תזונת האדם בצמחים היא טובה ונאותה מאד, לפי שלפשיטותם יולידו דם רקיק ובלתי רותח ישר ושוה ומיושב התכונה תאות להכבש להנהגת השכל ולהשתעבד התאוות הגשמיות אל הנפשיות ועם שהיה בזה סבה רבה לאריכות הימים לפי שרבוי התרכבות בדברים הנאכלים מביא אל ההפסד, והצמחים הם יותר בטוחים מהעפוש ומרוחקים להפסד, אמנם מזון הבשר הוא בהפך כל זה כי הוא מוליד דם רותח אדומיי נוטה ומוכן לאכזריות וחמה, והתגברות בזדון והוא מוכן להתעפש ומביא מהרה אל המות, מלבד מה שאמרו בהריגת הב"ח למוד האכזריות ושפיכות דם חנם כמו שזכרו, וברצות ה' לישר דרכי אדם הראשון ולהדריכו במעגלי צדק והגיעתו לשלמותו צוה עליו שיתפרנס מהצמחים היותר שלמים אשר יש בהם פרי עץ זורע זרע ולא שיאכל בשר, כי בזה יהיה יותר מוכן להתגבר שכלו על כחותיו אשר היתה הכונה בבריאותו ועם זה ירוחק מן ההפסד והמות, וכאשר החל האדם לרוב והרעו מאכותם, והשחית כל בשר את דרכו, אף על פי שהיה ניזון מן הצמחים ולא מן הבשר עד שנתחייבו כלייה בימי דור המבול, ראה השם ית' שלא היתה ההנהגה הטובה אשר נתן לאדם מועילה בהם כפי כונתם, ולכן התיר הבשר לנח והרעו' באומר אכלו מה שתרצו בין מן הצמחים בין מן הבשר, כירק עשב נתתי לכם את כל לפי שכבר אין תקנה ברוע תכונתכם שתתוקן על ידי ההנהגה, כי אם ע"י עונש, ולכן

בראשית ח

היו תחלת הדברים לא אוסיף לקלל עוד את האדמה בעבור האדם כי יצר לב האדם רע מנעוריו ולא אוסיף עוד להכות את כל חי כאשר עשיתי, וביאר שתהיה מכתו ועונשו

שם

ביסורין ועונשין רבים, והוא אמרו עוד כל ימי הארץ זרע וקציר וקור וחום וקיץ וחורף יומם ולילה לא ישבותו, שהם הדברי' אשר בהם יענישם, ולכן התיר להם את הבשר

שם

התוכה היא אם רעה באמרו מיד כל רמש אשר הוא חי לכם יהיה לאכלה, ולפי שלא יתפשט ההתר לבא לאכול הבעלי

בראשית ט

חיים בהיותם חיים אמר אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו, ר"ל אך בשר בעוד שעם דמו נפשו שהוא בהיותו חי לא תאכלו והיא אזהרת אבר מן החי, והזהירם גם כן על שפיכת דם האדם כדי שלא יבאו אליו מהתר אכילת הב"ח, הנה אם כן לא נאסר הבשר לאדם כ"א לתכלית שלמותו ולא הותר לבני נח כ"א להיות יצר לב האדם רע מנעוריו, וראה הש"י שלא תועיל התנהגה הדקה בהם ולכן התיר לאכול מה שירצו כמו שיעשה האדם לחולה כשיתיאש מרפואתו שיתיר לו לאכול כל דבר כפי רצונו, אמנם בהר סיני כשבאו ישראל לבקש שלמותם, ראה הש"י שלא היה לאסור מהם הבשר בכללן בשגם הוא בשר, ויצרם גובר עליהם, ולא היו במדרגת הפשיטות כאדם הראשון, ולא היה ג"כ ראוי להתירו כלו, כי לא היו ככה משולחים ומתיאשים מן הרפואה כדור המבול, אבל התיר אליהם הבשר המשובח והנאות להוליד דם ממוזג להכבש לתגבורת השכל ולהשתעבד להנהגתו, ואסר להם המאכלים שהיו בהפך זה, וכבר העירו חכמינו

ויקרא רבה פרשת שמיני דף קנח עמוד א

ז"ל במדרש על הדעת הזה אמר רבי תנחום בר חנילאי משל לרופא שנכנס לבקר שני חולים, אחד יש בו כדי לחיים ואחד אין בו כדי לחיים, זה שיש בו כדי לחיים אומר לו דבר פלוני לא תאכל, וזה שאין בו כדי לחיים אמר כל מאי דבעי הבו ליה, כך אומות העולם שאינן לחיי העולם הבא כירק השדה נתתי לכם את כל, אבל ישראל שהם לחיי העולם

ויקרא יא ודברים יד

הבא, אמר את זה תאכלו ואת זה לא תאכלו הדא הוא דכתיב

משלי ל

כל אמרת אלוה צרופה.

הנה העיד על הדעת האחרון הזה אמתתו ושלמותו, והתבאר מכל זה שאין שנוי במצותיו ית' והשנוי הוא כפי הכנת המקבלים וזהו מה שרציתי בו:

עשר תעשר את כל תבואת זרעך וגו' עד מקץ שבע שנים כו'

קשור הפרשיות האלה ועניינם יתבאר לך, אחרי שאמשיל לך משל, שבן אדם גדול ונכבד הלך לעבוד את המלך ולשרתו בהיכלו כדי שיהיה אהוב אצלו ויקבל שכרו העושר והכבוד, ולכן יועציו של אותו נער ואוהביו ייעצוהו הדרך אשר ילך בה כדי שישרת את המלך לרצונו וימצא חן בעיניו ולא יראה בו ערות דבר וקודם הדברים כלם יודיעוהו שכר המשרת הטוב מהמלך, ועונש החוטא לפניו שיאבד טובה הרבה, ואחרי זה יחנכוהו וילמדוהו בית המלך והיכלו, כדי שידע לבא שמה ולעבוד את עבודתו ולראות את פני ארוניו, אחרי זה ילמדו אותו שלא יחשוב להוציא מלבו דרכי עבודת ארוניו כי יחטא ולא ישא פניו, אבל שישים מנגד פניו חקי המלכות ודתי המלך אשר יעשה אותם האדם וחי בהם עליהם אין להוסיף ומהם אין לגרוע, עוד יזכרו אותו שלא יעזוב את ארוניו עוד כל ימי הארץ, ולא יעבוד אדון אחר, כי יקנא בו וישמידהו, ושאף על פי שאדון גדול יסיתנו לקשור במלכו, וללכת לעבוד אדון אחר לא ישמע אליו, וגם שיהיה המסית אחיו או קרובו לא יאבה לו, כי עבודת המלך תהיה יותר מחויבת אצלו מכל קרוביו, וגם שעירו ומדינתו יקשרו על המלך הוא יעמד באמונתו ויעבדהו תמיד לא יסור מאחריו, ועם זה ילמדהו ג"כ שיזהר בתקון גופו ושערו ומלבושיו את ראשו לא יפרע ובגדיו

ובגדיו לא יפרום׳ כי כן יאות לרואי פני המלך ומשרת לפניו
עוד וילמדוהו שלא יאכל כל תועבה שזה ראוי לבן כפר עובד
אדמתו לא לאשר לפני מלכים יתיצב׳ ואחרי זה יזכירו
אותו וילמדוהו על שלמות מדותיו׳ ובפרט בנדיבות שהיא
המדה היותר משובחת בנדיבים רבי המעלה״

ופתרון המשל הזה כך הוא שישר׳ זרע אברהם
יצחק ויעקב בא לעבוד לפני המלך יי׳ ולעמוד
לשרתו כל הימים׳ לכן למדם מר״עה ראשונה שכר העבודה
הזאת אם יעשו אותה כראוי וענשה אם יפשעו בה׳ כמו
שכתב ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה׳ ולמדם
מיד אחרי זה מצות בית הבחירה כי היה מקדש מלך והיכלו
כדי שידעו ללכת שמה לשרתו שלש פעמים בשנה׳ וכמו
שכתב לשכנו תדרשו ובאת שמה׳ והזהירם אחרי זה שלא
יפשעו ולא יחטאו בעבודת המלך בבקשם עבודות חדשות
מדרכי הגוים כי לא בחר הש׳ ב״ה כי אם בקיום מצותיו
ולא מהסתת חכם או נביא שיהיה להדיחם מדרך השכם
ולפשוע במלכם ללכת לעבוד א״ים אחרים׳ ולא להסתת
אחים ובנים וקרובים כי עבודת המלך ראוי שתחשב בעיניו
מכל הקרובים׳ וגם שעיר אחת כלה תסכים במרד ובשקר
לא ילכו אחריהם ולא יעזבו את עבודת מלכם׳ ועם זה
הזהירם גם כן על תקונם ויפים׳ ושלא יתגודדו ולא ישימו
קרחה בין עיניהם למת׳ כי יותר ראוי שיהיו חוששים
לעבודת מלכם אשר ישרתו לפניו׳ מדבר אחר׳ וכמו
שהזהירם על התקון הזה׳ הזהירם גם כן במאכלם שלא
יאכלו כל תועבה כי בנים הם ליי׳ ואין ראוי שיהיו מזונותם
עבים וגס׳ כיהוד׳ הפרזים היושב׳ בערי הפרזות׳ ובאחרונה
הזהירם על שלמות חמרות בענין הנדיבות׳ ועל זה באה פר׳
עשר תעשר׳ ושאר הפרשיות הנמשכות עד סוף הפרשה
שהם כלם מסודרות בענין הנדיבות׳ והתחיל ביותר קל והלך
ליותר חמור׳ וכל המאוחר בפרשיות הוא יותר קשה בענין
הנדיבות מן הקודם אליו וכמו שיתבאר״

זהו קשור הפרשיות מהסדר הזה:

גם תוכל לומר שבפרשיות הראשונות הזהיר משה רבי׳
לישר׳ שיעבדו את הש׳ ראשונה באמונות והדברי׳
הנפשיים׳ ואחר כך במאכלות ובדברים הגופיים לקיים מה
דברים ו שנ׳ ואהבת את יי׳ א״דיך בכל לבבך ובכל נפשך׳ ועתה
בפרשה הזאת בא ללמדם׳ איך יעבדו אותם בממונם
שם ותבואותיהם׳ לקיים מה שנ׳ ובכל מאודך׳ שמצות המעשר
שנזכרה בכאן אינה מצוה מחודשת כי כמה פעמים הזהירה
במדבר יח התורה על המעשר׳ אבל לפי שבפרש׳ קרח נאמר ולבני
לוי הנה נתתי כל מעשר בישר׳ לנחלה חלף עבודתם כו׳
חשש מר״עה שמא יחשוב אדם שכל המעשרות יהיו ללוי׳
לכן ראה לבאר זה בכאן ולהודיע שאותו מעשר הנזכר שם
הוא המעשר הראשון ושמלבד אותו המעשר ראשון
שנתן ללוים יפרישו עוד מעשר שני שאינו ללוים׳ אבל
הוא נאכל לבעלים עצמם בירושלים׳ ואתה תראה שנאמר
שם ברמז המעשר השני הזה גם כן׳ כמו שאמר כי את מעשר
בני ישר׳ אשר ירימו ליי׳ תרומה נתתי ללוים לנחלה כו׳
כי באמרו אשר ירימו ליי׳ שהכונה על המעשר הראשון׳
שכאשר היו מרימים אותו היו אומרים ליי׳ מורה שהיה שם
מעשר אחר שלא ירימוהו ליי׳ כי המאמר הזה בא במקום
הבדל׳ וביאר שם שמה שירי׳ האדם מתבואתו ליי׳ הוא אשר
ינתן ללוים שזהו המעשר ראשון׳ ומזה יודע שהיה שם
מעשר שני שאינו ליי׳ ר״ל לתתו ללוי׳ כלו אבל הוא לבעלי׳״

הנה גם כן כא׳ שמה שמעשר הראשון בביאור׳ והמעשר השני בקצור
ורמז׳ ולכן הוצרך מר״עה לבאר כאן ענין המעשר השני ולא זכר
כאן דבר מהמעשר ראשון׳ ולא גם כן מהתרומה ושאר המתנות לפי
שכבר התבאר שמה כאשר הי׳ טוב:

וענין המצוה הזאת הוא׳ שאחרי שהיה מבדיל
האדם מתבואתו התרומה לכהני׳ והמעש׳ ראשון
ללוים׳ עוד היה מבדיל ממנה מעשר שני׳ ולא היה
הוצאתו בכל השנים באופן אחד׳ אבל בשני שנים זה אחר
זה אחרי השמטה היה נאכל לבעלים בירושלם׳ ובשנה
השלישית היה נותנו לעניים בשערים׳ כי לא היה באותה
שנה מוליכו לירושלם לאכלו שם׳ ועל זה אמר עשר
תעשר את כל תבואת זרעך היוצא השדה שנה שנה׳ ר״ל
שיעשר את תבואתו היוצאה אליו בשני השנים הסמוכים
לשמטה זה אחר זה׳ ולכן אמר שנה שנה שיהיה זה בשני
השנים׳ ועלידם אמר עשר תעשר׳ ואפשר לפרש עשר
תעשר על שני המעשרות׳ ואמר עשר על מעשר ראשון
שכבר התבאר במה שקדם׳ ותעשר על מעשר שני שבא
שמה בקצור ובארו הנה בשלמות׳ וזכר שבשני השנים
האלה יאכלוהו לפני יי׳ אל״דיו אותו מעשר שני במקום אשר
יבחר לשכן שמו שם׳ וזה יובן בדבר הראוי לבעלים והוא
מעשר דגנך תירושך ויצהרך שהם השלשה דברים שחייב
אדם להוציא מהם מעשר׳ ואמר שגם כן יאכל שם
בכורות בקרך וצאנך׳ אבל הבכורות היתה אכילתם לכהנים
דף ט שיאכלו אותם שמה׳ ובפרק קמא דתעניות רבי יוחנן
אשכחיה להחוא ינוקא דריש לקיש אמ׳ ליה אימ׳ לי פסוקיך
אמר ליה עשר תעשר׳ אמר ליה אימר לי מר מאי עשר
תעשר׳ אמר ליה עשר בשביל שתתעשר׳ אמר ליה ומי
שרי לנסויי להקב״ה׳ א״ל הכי אר״ אושעיא חוץ מזו שנ׳ הביאו
את כל המעשר א״ בית האוצר ובחנוני נא בזאת אמ׳ יי׳ צבא׳
אם לא אפתח לכם את ארובות השמים והריקותי לכם ברכה
עד בלי די׳ מאי עד בלי די׳ אמר ר׳ יוחנן עד שיבלו את
שפתותיכם מלומ׳ די די׳ א״ל אי מטאי להתם לא צריכית לך
ולר׳ אושעיא רבך׳ הנה בארו עשר מלשון מעשר׳ ותעשר
מלשון עושר׳ ואמרו למען תלמד ליראה את יי׳ א״דיך כל
הימים׳ הוא לתת הסבה׳ ר״ל עם היות שאתה ובניך ובנותיך
ועבדך ואמתך תאכלו המעש׳ הזה כמו שאר התבוא׳ ותאמ׳
אם כן מה תועלת בהפרשת המעשר משאר התבואות אחרי
שזו וזו יאכלו הבעלים׳ דע לך שיש בזה תועלת עצום׳ והוא
שבהפרישך אותו המעש׳ והוליכך אותו לירושלם לאכלו שם
לשם מצוה לפני יי׳ תלמד ליראה את יי׳ ותקנה התכונה
הטובה הזאת׳ והיתה למידת היראה בעשותו הדברים ההם
לשם מצוה ולהתלמד בקיום הצווים האלדיים שבזה ההרגל
יקנה בנפשו תכונה טובה מההכנעה לשם ית׳ ויראתו׳ וגם
תהיה הלמיד׳ ההיא במקדשי׳ שכהני יי׳ בעלות אדם שמה עם
המעשר לאכלו לפני הש׳ ילמדו אותו דעת ויראת יי׳״

והנה אמר וכי ירבה ממך הדרך׳ כי לא תוכל שאתו׳
כי ירחק ממך המקום׳ כי יברכך יי׳ אלדיך׳ שהם
ד׳ סבות׳ שאמר בלשון כי׳ זו אחר זו׳ להגיד שכבר אפשר
שיקרו בדבר הזה ב׳ מונעים׳ הא׳ כשירבה הדרך׳ והמונע
הב׳ כשלא יוכל שאתו׳ וביאר שניהם אם רבוי הדרך כי
ירחק ממך המקום׳ ואם השני כי לא תוכל שאתו׳ ויהיה
מפני שברכו הש׳ מאד מאד בתבואותיו׳ ויהיה המעשר
בכמות רב כל כך שלא יוכל שאתו שמה׳ וזה שאמ׳ כי ירבה
ממך הדרך שהוא המונע האחד׳ כי לא תוכל שאתו שהוא

המונעה ב' ובארם אם רבוי הדרך ׳ כי ירחק ממך המקום
שמזה הצר ירבה ממך הדרך ׳ ואם אמרו כי לא תוכל
שאתו כי יברכך יי׳ אלדיך ׳ כי מפני רבוי הברכה יהיה
המעשר רב עד שלא תוכל שאתו ׳ הנה בשיקרה אחד
מהמונעים הא׳ה׳ או שניהם ׳ תתן המעשר השני הנזכר
בכסף ׳ ר״ל שתפדה אותו בכסף ותקח שוויו בכסף מלא
והלכת אל המקום אשר יבחר יי׳ אלדיך ותקנה מאותו כסף
הדברים הצריכי׳ אשר תאוה נפשך ממאכל ומשתה ואכלת
לפני יי׳ ׳ וזהו שאמר וצרת הכסף בידך והלכת אל המקום
ואמר כסף ולא אמ׳ זהב ׳ לפי שהכסף הוא טוב לקנות ממנו
הדברים אשר יאכלו ׳ מן הזהב שיצטרך לתחליפו ויפסיד
איזה דבר ׳ וכבר התבאר בפרשת בחקותי ׳ שאם יפדהו
יוסיף חמישיתו עליו ולא זכרו דנה כי לא בא במקום הזה ויקרא כז
כי אם לבאר מה שלא התבאר במצוה עדנה ׳ ואמר וצרתה
הכסף בידך שיזהר בשמירתו מאד שלא יאבד ממנו ׳ כדי
שיגיע אל הכונה ההיא לאכלו לפני יי׳ בשמחה ובטוב לבב ׳
ואמרו והלוי אשר בשעריך לא תעזבנו ׳ הוא להזהיר שיהיה
עמו ויסעדנו על שלחנו בעלותו לשמוח לפני ה׳ ׳ ור״ שם בפירוש
אברהם פי׳ זה על המעשר ראשון ׳ כי בעבור שהזהיר המעש׳
שני אמר לא תחשוב שתצא מידי חובה במעשר הזה השני
לבדו ׳ כי ללוי תתן עכ״פ המעשר ראשון כי אין לו חלק
ונחלה בארץ ולא נתן לו הש׳ למזונו כי אם המעשר הראשון
ההוא ׳ ואחרי שביאר מה שיעשה מהמעשר השני הזה
בב׳ השנים ׳ ביאר עוד מה יעשה ממנו בשנה השלישית
והוא אמרו מקץ שלש שנים תוציא את כל מעשר תבואתך
בשנה הה׳ ואמר שלא יוליך אותו לירושלים ׳ ולא יאכלו
אותו הבעלים כמו שהיה הענין בב׳ השנים הראשונים ׳ אבל
יניחו בשערים ׳ וזהו שאמר והנחת בשערך ׳ ובא הלוי
הגר והיתום והאלמנה אשר בשעריך ואכלו ושבעו ואמר
למען יברכך יי׳ אלדיך להגיד שלא ירע לבבו בתתו המעשר
לעניים שהם בסתם גר ויתום ואלמנה כי על הרוב הם העני׳
לפי שבשכר זה יברכהו יי׳ בכל מעשה ידיו ׳ וברכת יי׳ היא
תעשיר ׳ והנה המעשר השני הזה בשנה השלישית נקרא
מעשר עני ׳ לפי שהוא לעניים ואינו לבעלים כמו
שזכרתי ׳

הנה התבאר מאחר שנת השמטה הב׳ שנים הסמוכים יפריש מעשר שני לאכול בירושלים ׳ ובשנה השלישית יפריש אותו לתתו לעניים ׳ ובשני שנים שנמשכים אחריו יעשה כדת השנים הראשונים ׳ ובשנה האחרת בדת השנה השלישית ׳ ואז תבא שנת השמטה וכן חוזר חלילה ׳ ועל המעשר השני הזה יתודה בירושלים ויאמר בערתי הקדש מן הבית וכמו שיתבאר שם :

מקץ שבע שנים תעשה שמטה וכו׳ עד כי יהיה בך אביון

אחרי שהזהיר על המעשר שני לאכלו בשני השנים
בירושלם והעניים בשנה הג׳ בשערים ׳ הוסיף
להזהיר על נדיבות אחר והוא יותר קשה על האדם ׳ והוא
שילות ממונו לחבירו על מנת להחזיר ולפרוע ושימתין לו
זמן ועדנין ושאחרי כן לא יהיה לו רשות לשאול אותו ממנו ׳
כי הנה המעשר אינו קשה כל כך לפי שכאש׳ הפרישו כבר
הפרישו על מנת כן ׳ אבל מה שהלוה כדי שיפרעוהו אליו
הנה יקשה אצלו אבדתו ׳ והנה במצות השמטה יש שני
חלקים ׳ האחד שמטת קרקעות ׳ והחלק הזה מהמצוה כבר
בא בה רחבת ביאור ׳ בפרשת בהר סיני ׳ והב׳ הוא שמטת ויקרא כה

כספים שימחול האדם לחברו מה שחייב לו בשטר או בעל
פה ׳ והנה שמה לא זכר שמטת הכספים כי אם בקוצר
רב ׳ באמרו ושבתה הארץ שבת ליי׳ ׳ שתהיה השנה שם
ההיא כשבת בראשית ׳ וידוע הוא שבשבת בראשית
לא היתה זריעה וקצירה בארץ ׳ ולא היה שם גובה חובת
הלואות ׳ ולכן אמר שתהיה השמטה כן שבת ליי׳ ׳
ואמר גם כן שבת שבתון יהיה לארץ ׳ שהוא מאמר כולל ׳ שם
האמנם פרט שם שמטת קרקעות ולכן לא הוצרך לבאר
אותה כאן כי אם שמטת כספים שלא התבארה שמה ׳
ולכלול שני חלקי המצוה ׳ אמר כאן מקץ שבע שנים
תעשה שמטה ׳ והעשיה ההיא תובן בשמיטת הקרקעות ׳
ולא זכר עוד ממנה לפי שלא היה צריך ׳ ואמר זה דבר
השמטה ׳ על החלק האחד משמטת כספים כאלו אמר
וגם זה דבר השמטה ׳ והוא שמוט כל בעל משה ידו ׳
ולפי זה לא יהיה אמרו וזה דבר השמט׳ ביאור גדר השמטה
כדברי המפרשים ׳ כי אם ביאור חלק אחד ממנה שלא כתור סימן דף קל׳
התבאר שמה ׳ ורבי אברהם פירש מקץ שבע שנים ׳ ע״ג ׳ שם בפירוש
מתחלת השבע שנים כי בידוע שאחר שש השנים תהיה
השנה השביעית שנת השמטה ׳ ולהיות הראש והסוף קצות
הדבר אומר על ההתחלה מקץ ׳ והרמב״ן ז״ל פירש בקץ שם בפירוש דף קכ׳
שהוא סוף השבע שנים שעברו שתופס ׳ והיא השנה עמוד ד
השביעית שנת השמטה ׳ כי הנה בעשרה ׳ האחד הוא
ראש אותו מספר ׳ והעשירי הוא סופו ׳ ונכון הוא ׳
והנה אמר שמוט כל בעל משה ידו ׳ לפי שהלות
ממון מחברו יעשה תקיעת כף לפרוע ההלואה ההיא לזמן
קצוב ׳ וכאלו נתן ידו בערבון ודרך משכונה עד זמן
הפרעון ׳ והנה צוה השם יתעלה שבבא שנת השמטה
ישמוט ויעזוב האדם כל בעל משה ידו ׳ כלומר כל איש
שהיה משה ידו שנתנה בערבון על הלאה מה ׳ וכבר
פירשו רבותינו ז״ל שהמלוה על המשכון אין השביעית כ׳ דשביעית דף מו
משמטת וכן את אחיך תשמט ידיך ׳ ולא המוסר שטרותיו וגיטין פרק השולח
לבית דין ׳ כי הנה עקר המצוה ׳ שמה שיהיה בערבון ׳ היד דף לז׳ שם
ישמט בשנה ההיא ׳ והתנה בזה אשר ישה ברעהו לא
יגוש את רעהו להגיד שאם הלוה בעצמו ירצה לפרוע אל
המלוה מה שהלוה לו אף על פי שתהיה שנת השמטה
שאינו אסור לקבלו ׳ כי ענין הוא שבעבור שישה ברעהו
לא ינוש את רעהו ואת אחיו כי קרא שמטה ליי׳ ׳ ופרסם
שלכבוד השם יתעלה היה משמט חובותיו ׳ ולכן אין ראוי
שינוש את חבירו עוד על מה שהלוה לו ׳ אבל אם רוצה
לפורעו מדעתו עם היותו יודע שהשביעית משמטת
יוכל המלוה לקבלו ממנו ׳ ואמר את הנכרי תגוש ואשר
יהיה לך את אחיך תשמט ידיך ׳ רוצה לומר את הנכרי
אשר לא מבני ישראל הוא ׳ תוכל לגבות ממנו מה שהלוית
לו ולחיות לו נוגש ׳ אבל לא את אחיך ׳ ורש״י כתב
מספרי את הנכרי תגוש זו מצות עשה ׳ וכן פירש לנכרי דף מב עמוד ד׳
תשיך שהיא מצות עשה ׳ וכן כתב הרמב״ם שהם שתי בסוף׳ המצות אסר לו
מצות ׳ ויותר נראין דברי הרמב״ן שכתב שאין מצוה להלות דף קמא ע״א ׳
ברבית לנכרי כלל וכן מוכיח בגמרא אבל הוא רשות ׳ איזהו נשך דף ע׳
והמצוה שאיסור הרבית והנגישה הוא באח ׳ והרב רלב״ג עמוד א׳ בפירושו
כתב שהיא מצוה לפי שלא יתן מתנת חנם לעובדי עבודה
זרה ׳ ואמנם אמרו אפס כי לא יהיה בך אביון כי ברך
יברכך יי׳ אלדיך פירשו בו שיהיה מכת הנמנע שלא רמב״ן דף קמא ע״א
יהיה בהם אביון ׳ כי דבר נמנע ואפס הוא שלא יהיה בך
אביון אף על פי שברך יברכך יי׳ אלדיך כו׳ ׳ לפי
שאתם

שאתם עם רב · ואיך לא יהיה בכם אפי׳ אביון אחד ולכן מפני זה הוצרכה שנת השמטה · ויהיה אפס זה עד אפס כי עז העם · ר״ל טובה הארץ מאד · אפס כי עז העם · ועם זה לא יסתור זה המאמר למה שאמר אחרי זה כי לא יחדל אביון מקרב הארץ · ויותר נכון מה שפי׳ ראב״ע שלפי שהזהיר על השמטת כספים ומחילת החובות וההלואות מהאחים · אמר זה אשר צויתיך שלא תגוש את אחיך ושתשמט ידו אל תחשוב שיהיה דבר גדול ושתצטרך להפסיד בזה ממון רב · אינו כן כי לא יצטרך להלואות כ״כ · כי לא יהיה בך אביון ולא תצטרך ללוות מהעשירי׳ להשמיטם בשביעית · כי ברך יברכך יי׳ אלדיך אם תשמור מצותיו · ואין ספק שתנחומים של הבל נחמם · כי עם היות הדבר אמת בשומרי המצות · הנה יצר לב האדם רע מנעוריו ולכן לא יחדל אביון מקרב הארץ כפי הטבע הנהוג · ותהיה מלת אפס מורה שאין לחוש מאד בדבר וכן אפס כי עז העם כלומר לא תחושו להיות הארץ זבת חלב ודבש · אין זה ראוי לתת לב עליו לפי שעז העם · והנה אמר עוד רק אם שמוע תשמע וכו׳ כי יי׳ אלדיך ברכך כאשר דבר לך והעבטת גוים רבים וכו׳ לפי שבמצות המעשר עני שהם בייעוד שכר הברכה האלהית כמו שאמר למען יברכך יי׳ אלדיך בכל מעשה ידיך אשר תעשה ויאמר אומר אם כן אם כבר קנינו הברכה בשכר מעשר עני היה ראוי שעל השמטה שהיא מצוה אחרת תיעד בשכר אחר · ולא בשכר ההוא עצמו · כי איך יהיה שכר אחד למצות הרבה הנה להשיב עז אמר רק אם שמע תשמע בקול יי׳ אלדיך לעשות את כל המצוה הזאת שהיא שמטת כספים · עם היות שיי׳ אלדיך ברכך כבר כאשר דבר לך · ר״ל כבר יערך בברכה בשכר המצות הקודמת · הנה יש לו עוד לתת לך שכר אחר על המצוה הזאת מדה כנגד מדה · והוא אמרו והעבטת גוים רבים ואתה לא תעבוט וגו׳ · כלומר שתמיד תהיה ידך על העליונה והכל יהיו צריכי׳ לך בענין ההלואות ואתה לא תצטרך לאחר · וימשך מזה שלא לבד תעבוט הגוים אבל גם כן תמשול בהם · כי עבד לוה לאיש מלוה ·

ועם מה שפירשתי בכתובים האלה תדע למה אמר כי יי׳ אלדיך ברכך בלשון עבר · ולא אמר יברכך בלשון עתיד כמו שאמר למעלה · והנה לא זכר מרעה כאן דבר מהיובל לפי שכבר כא בביאור גדול בפרשת בהר סיני ולא רצה לבאר בו דבר עוד ויותר בזה הספק הי״ג ולמנס טעם מצות השמטה והיובל כבר ביארתי אותו כאשר עם לבבי כמה שכתבתי בפרשת בהר סיני · ועיין משם :

כי יהיה בך אביון וכו׳ עד כי ימכר לך וכו׳

כבר כתבתי שבאו המצות האלה בכאן בהדרגה עם היות כלם מסוג הנדיבות ומיניו · כי ראשונה צוה על המעשר שני הנאכל לבעלים · כי זה יקל על האדם לעשותו לפי שהוא עצמו יאכלהו · ואח״כ צוה על מעשר עני שהוא המעשר שני הנפרש בשנה השלישית · וזה יותר קשה שהוא נתן כלו לעניים · אחר זה צוה על השמטה שהוא דבר יותר קשה שיתן האדם לא לבד המעשר אבל גם אשר לו אם ילוהו · ועל מנת לפרעו אליו אחרי שימתין ללוה זמן רב שלא ישאר לו רשות לשאול את אשר לוה לו ויאבדהו כלו · ואחרי כן באה פרשת האביון שהיא בצדקה וזה יותר קשה לפי שהוא דבר תמידי · כי זה לא יהיה מג׳ שנים לג׳ שנים כמעשר עני · ולא משמטה לשמטה · כי אם כל היום וכל הלילה · והדבר התמידי אף על פי שהוא מועט יקשה מאד מהדבר אשר מזומן לזמן קא אתי · והנה מצות הצדקה באה בפרשת משפטים · ובפרשת קדושים ובמקומות אחרים · אבל שם בפרשת משפטים צוה אם כסף תלוה את עמי את העני עמך לא תהיה לו כנושה לא תשימון עליו נשך אם חבול תחבול כו׳ · ובפרשת קדושים הזהיר גם כן על הרבית כמו שאמ׳ וכי ימוך אחיך ומטה ידו וכו׳ · אל תקח מאתו נשך ותרבית ויראת מאלדיך · ובענין הצדקה שיתנו לו מתנות לא אמר כ״א וחי אחיך עמך · ולפי שהיה זה מאמר קצר הוצרך לבארו פה · ובאר התנאים הצריכים לנדיבות כפי המעלה אם ראשונה כפי המקבל · ר״ל שיעיין האדם למי יתן כי לא תהיה ענין הצדקה לתת מתנות לעשיר וכמאמר שלמה עושק דל להרבות לו נותן לעשיר אך למחסור ועז״א כי יהיה בך אביון מאחד אחיך באחד שעריך כי הוא לעניותו וחסרונו ראוי לחמול עליו ויעביטוהו די מחסורו · וכלל בזה ג׳ בחינות · הא׳ מפני חסרונו שראוי שהאדם אשר נתן לו הש׳ מטובו יחמול על הצריך אליו · וכמו שא״רז״ל האומר פרנסוני שומעים לו · וזהו אמרם אפס כי לא יהיה בך אביון · והב׳ מפאת הקורבה אשר לו עמך · כי הוא זרע אברהם ברוך ולכן ראוי הוא שתסייעהו בעת צרתו · ועז״א מאחד אחיך · והג׳ מצד השכנו׳ והאהב׳ · אמנם חז״ל דרשו זה באופן אחר מאח׳ אחיך אחיך מאביך קודם לאחיך מאמך · באחד שעריך · ענייך ועניי עירך ענייך קודמים · עניי עירך ועניי עיר אחרת עניי עירך קודמים · ואחרי שהזהיר התנאים אשר ימצאו בצדקה מצד המקבל · זכר התנאים שראוי שימצאו בה מצד עצמה · והוא שהצדקה ראוי שיהיה לה יחס עם עושר הנותן ונכסיו ולא יתן אדם כל אשר לו וכאמרם ז״ל באושא התקינו המבזבז אל יבזבז יותר מחומש ועל זה אמר בארצך אשר יי׳ אלדיך נותן לך · ר״ל שבעבור היותם בארצם ארץ מלאה כל טוב ארץ זבת חלב ודבש · היה ראוי שתהיה צדקתם לעניים האביונים גדולה · וזכר עוד התנאים אשר ראוי שימצאו בנותן הצדקה · והוא שיתן אותה בשמחה ובטוב לבב · שאם לא יהיה כן לא תהיה הצדקה מעלה בנפש כי עקר הנדיבו׳ הוא בתכונ׳ הנפש · ועז״א לא תאמץ את לבבך ר״ל שיכמרו רחמיו על האביו׳ ולא יאמץ את לבבו עליו לבלתי התעצל מצרתו ועניו׳ · ועם התכונה השלמ׳ ראוי שימצא הפעל המשובח · והוא אמרו ולא תקפוץ את ידך מאחיך האביון · שהם הב׳ סבות היותר עצמיות מצד חסרונו וצרתו ומצד הקורבה אשר לו עמו · ולפי שהתכונה תקנה בנפש בהשנות הפעולות ורבויים · למדו איך יקנה התכונה ההיא בנפשו · באמרו פתוח תפתח את ידך לו והעבט תעביטנו די מחסורו אשר יחסר לו · שהוא רבוי המתנות והפצרתם המכוון בפתוח תפתח או המלוה על משכונו או בלתו שנקרא עבוט · אם אינו כל כך עני שיצטרך למתנה גמורה · או אם לא ירצה לבשתו לקחתו בשם צדק שיתנהו לו בתורת הלואה וכגודל המתנה ואיכותה · והוא הנראה כדי מחסורו אשר יחסר לו · וכבר באה בקבלה אפילו סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו · ואל יהיה בעיניך המאמר הזה רעות רוח · כי הנה הצדקה ראוי שתערך אל המקבל אותה · ולא אמרו רבותינו ז״ל שיתנו סוס ועבד לאיש נקלה מבקש לחם אבל בהיותו שר גדול בישראל שרות על פניו יחלוף · ונהפכו שמיו עלי ארצו ובא לחוסר כל · יהיה מחוייב לעשירים אנשי השם לא לבד שיתנו לו בר ולחם ומזון · אבל גם סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ

במדבר יג

אס בפירושו

ויקרא כה

שמות כב · פס / ופס כג. וכה

משלי כב

פ״ק דכתו׳ כתרו׳ ט

מכילתא פרשה יו / דף לד עמוד ד

כתובות פרק נע / דף נ

פרק מכילתא סי / דף סו

לפניו כי כאיש המקבל כן ראוי שתהיה גבורת צדקתו׳ הנה
בזה השלים מצות הצדקה מצד הנותן ומצד המקבל ומצדה
בעצמה׳ ולפי שפעלת המעלה אין ראוי שימצא עמה לא
היגון ולא החרטה׳ לכן הזהירו ואמר השמר לך פן יהיה דבר
עם לבבך בליעל ר״ל פן יהיה דבר בליעל עם לבבך׳ ונכון
הוא מה שכתבו המדקדקים כמו שהביא ר׳ אברהם שבליעל פס׳ בפירושו
שם מורכב בלי יעל׳ שהוא המחשבה שלא תביאהו אל
המעלה והעליה בשלמות באמרו קרבה שנת השבע שנת
השמטה ורעה עינך באחיך האביון ולא תתן לו ויראה שהית׳
המחשבה הזאת על המעשר עני אשר בשנה השלישית׳
כשתהיה בשנה הו׳ הקרובה לשמטה׳ שאז אולי יאמר בעל
השדה קרבה שנת הז׳ שנת השמט׳ אשר בה תהיה כל התבוא׳
לעניים׳ ולמה אם כן אתן להם עתה מעשר העני של שנת
הו׳ ויבאו העניים לאכול מן התבואות של ב׳ שנים סמוכות זו
לזו ומפני המחשבה הזאת רעה עינך באחיך ולא תתן לו׳
ר״ל לא תתן לו מעשר עני של שנה ההיא׳ לא תעשה כן
אבל נתון תתן לו׳ ר״ל נתון המעשר עני ותתן לו ג״כ תבואת
שנת השמטה׳ כי כן יסד המלך י״י צבאות׳ שאם תתן פעם
אחת יתן ויוסיף לך ברכה כדי שתתן פעמים רבות׳ והפי׳ הזה
הו׳ הנכון כפי הענין׳ ואם לא תאב׳ לו ולא תשמע אליו בעבור
שלא בא הכתוב הזה למעלה בפרשת מקץ שלש שנים או
כפר׳ השמטה׳ אמוד מעתה שהיתה האזהרה שבשנה
הסמוכה לשמטה לא יקצר ידו מהצדקה באמרו קרבה שנת
הז׳ שנת השמטה ושם תהיה כל התבואה צדקה ומה לי עוד
לתת יותר עתה לעניים׳ לכן הזהירם שלא יעשה כן כי כמו
שהש׳ עושה עמו חסד תמיד יום ליום ולילה ללילה כן ראוי
שיעשה הוא גם כן עם העניים׳ ולא יחשוך מתת לאחד
מהם׳ והנה נתן לו על זה ג׳ טעמים׳ הא׳ באמרו וקרא עליך
אל י״י והיה בך חטא׳ וענין המאמר הזה שהעשיר איננו כי אם
גזבר הקב״ה ושומר אוצרותיו אשר נתן בידו והוא צוה עליו
לתת מהם הצדקה לאביונים׳ וידוע הוא שגזבר המלך ראוי
שיוציא ממון אדוניו כאשר יצוהו׳ וכן ראוי לעשיר שיתן
מהממון ההוא אשר נתן י״י בידו כמצותו׳ וכמו שגזבר המלך
אם יהיה זריז בעבודתו ויוציא הממון כרצונו לא די
שיתמידהו המלך באומנותו׳ אבל גם יעשה עמו חסד
וישאיר אומנתו לבניו׳ ואם לא יעשה כן ויחזיק בממון אדניו
לבלתי תת אותו כמצותו׳ הנה שכרו אתו שיסירהו
מאומנותו ויקח הממון מידו ויפקידהו ביד אחר׳ ככה כאשר
העשיר יעשה כדבר י״י ויוציא ממונו בצדקה כאשר צוהו
יהיה לו העושר והכבוד נחלה ולבניו אחריו׳ ואם לא
יעשה כן יהיה ענשו שיבא לידי עניות ולא ישאר לו ממה
יתן צדקה אבל ישאל אותה מאחרים ועל זה אמר וקרא עליך
אל י״י׳ שהעני יקרא אל י״י לאמר הושיעה המלך כי הנה
העשיר הגזבר שלך הלכתי אליו במצותך לבקש ממנו ולא
רצה לקיים דברך׳ והיה בך חטא כלומר חסרון ועניות
ואשמה רבה תחת כי לא שמרת את מצות י״י וכמאמר התנא
תן לו משלו וכו׳ והטעם הב׳ מתקות השכר המקוות מהצדק׳ אבות פרק ג
ועז׳ אמר נתן תתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו כי בגלל הדבר
הזה יברכך י״י אלהיך בכל מעשיך ובכל משלח ידיך׳ ר״ל אל
תחשוב שתפסיד את נכסיך עם פזור הצדקה׳ אבל יהיה
בהפך כי יש מפזר ונוסף עוד וכאשר תתן לעניים׳ כן ירבה
וכן יפרוץ אתה וכל אשר לך׳ והטעם השלישי הוא אמרו
כי לא יחדל אביון מקרב הארץ׳ ר״ל ראוי הוא לכל אדם
בעל שכל שלא ירע בעיניו מעשה הצדקה כי העושר איננו

ירושה לך׳ ומי יודע אם תבא אתה יום או מחר לידי עניות
וייטב בעיניך מעשה הצדק׳ כי גלגל הוא החוזר בעולם ואם
שלו ואמת יהיה בימיך אולי בניך או בני בניך יצטרכו לזה
כי לא יחדל אביון מקרב הארץ יהיה מי שיהיה׳ ואפשר
שתהיה אתה או בניך׳ ע״כ אנכי מצוך שפתוח תפתח את
ידך לאחיך לעניך ולאביונך בארצך שהם ג׳ הבחינות שזכר
בתחלה׳ מצד הקורבה׳ ומצד הרחמים לאביון׳ ומצד
השכנות שהוא בארצך׳ שדרך השכני׳ להלוות ולתת זה לזה׳
ויש מי שפי׳ כי לא יחדל אביון מקרב הארץ שכבר יהיו
האנשים ההולכים אחר שרירות דמיונם שמחים ומתכבד׳
בהמצא אנשים שפלים ודלים לפי שבערכם יחשבו הם
גדולים ונכבדים כמו שתמצא קצת המשכילים והחשובים
שמחים באיש הולל ומשתגע לפי שחסרון שכלו של זה
יעיד על שלמותם בערכם׳ לא כן משפט השלמים מאד
שהם יקוצו בהם ונמאסום תכלית המיאוס׳ וכמו שאמר
משלי כט החכם׳ איש חכם נשפט את איש אויל ורגז ושחק ואין
נחת׳ ולהוציא מזה הדמיון המשובש אמר נתון תתן לו די
מחסורו אשר יחסר לו ולא ירע לבבך בתתך לו לאמר איך
אעניק את העני הזה או אחזיק בידו באופן שלא יחסר לו
דבר׳ ובמה יודע איפה מעלת העשיר על העני ואיך יוכר
שוע לפני דלי כי לא יחדל אביון מקרב הארץ׳ ר״ל משאר
העמים שיבאו כל היום לפניך עניים מרודי׳ מנויי הארצות
ומהם תכיר מעלת ערכך ועשרך אם תאות נפשך החסרה
בזה על כן אנכי מצוך לאמר פתוח תפתח את ידך לאחיך
לענייך ולאביונך בארצך נתן לו עצה נכונה שלא יראה
בזלזול אחיו ובאביוני ארצו׳ כי די במה שידאת משאר
העניים״

הנה סתנארו סכתובים והותר הספק הל״ד :

כי ימכר לך אחיך וגו׳ עד כל הבכור

אחר שזכר מיני הנדיבות הנזכרים כלם הביא ענין
העבד כי גם הוא יוצא בשנת השמטה׳ וזכרו
באחרונה׳ לפי שזה המין מהנדיבות והצדק הוא יותר קשה
מהשאר מבחינות׳ ראשונה לפי שישתתף בזה חירות
העבד והצדקה׳ והב׳ לפי שתתוסף הדרך הזאת על האחרת
כי מלבד מעשר השני ושנת השמטה וצדקת האביון יעשה
עוד הצדקה הזאת לעבדי׳ ונוסף גם הוא על האחרות׳ וג׳ לפי
שהעבדים הנמכרי׳ לרצונם לצרכיהם לא היה ראוי שיצאו
בשביעית׳ ולהיות המין הזה מהצדקה קשה מהאחרים
לכן זכרו באחרונה׳ והנה המצוה הזאת באה בפרשת
שמות כא משפטים׳ וביאר בה משה רבינו בכאן שכאשר ישלחהו
חפשי לא ישלחהו ריקם׳ אבל שהענק תעניקהו מצאנך
מגרנך ומיקבך׳ לפי שביציאתו משם יהיה לו מה שיאכל
והנה אמר אשר ברכך י״י אלהיך תתן לו לומר ישאל ירע לבבו
בתתו אל העבד ההוא היוצא מעמו מאשר יש לו כי לא
ממונו הוא נותן אליו ומעניקו׳ כי אם מאשר ברכו י״י יתן
לו כמו שזכרתי למעלה שהאד׳ נותן בצדק׳ מה שאינו שלו
אבות פרק ג כי אם מהש׳ וכמאמ׳ החכם תן לו משלו כו׳ ונתן טעם נכון
במצוה הזאת באמרו וזכרת כי עבד היית וכו׳ כלומר
וראוי שתפדה העבדים ותעניק אותם כי כן עשה לך י״י
שבהיותך עבד במצרים פדאך משם ולא הוציא אתכם
בידים ריקניות כי אם בעושר רב׳ והיה כי יאמר אליך
לא אצא מעמך׳ והיה זה מפני האהבה כי אהבך ואת ביתך
או מפני הטובה והתועלת שקבל ממך והוא כי טוב לו
עמך

עמך הנה אז לא יספיק בזה שיאמר אותו בלבד כ״א שירצע ׳
מכילת׳ פרשה ב ע״ד ופ״ק דקדוש׳ דף כ״ב וכבר נתנו חז״ל הסבה בזה הפעל שאמרו אזן ששמעה בסיני
כי לי בני ישראל עבדים ולא עבדים לעבדים והלך זה וקנה
אדון לעצמו ירצע ׳ וכפי הסברא צוה הש״י שיעשו בעבד
החרפ׳ והקלון הזה כדי שלא יחפוץ עבד אח׳ בעבוד׳ התמידית
ליראתו מהבוז והקלון ההוא אשר יעשו לו בהרצעו אזנו ׳
ויהיה סבה שיצא חפשי בשביעי׳ שהיא היתה הכונה דאורית׳
ואמנם אמרו ואף לאמתך תעשה כן ירצ׳ להוציאה בשביעי׳
מס קידושין דף יו ולהעניקה ביציאת׳ לא שתרצע כי כבר בארו חז״ל עבד נרצע
ואין האמה נרצעת ׳ ולפי שכאשר העבד מירא׳ קלון הרציעה
לא יחפוץ לשבת עם אדוניו לא יחרה אף האדון עליו ולא
יסרב מלשלחו ׳ אמר לא יקשה בעיניך בשלחך אותו חפשי
מעמך כי משנה שכר שכיר עבדך שש שנים ׳ ר״ל אין בזה
אליך הונאה כלל כי לי בני ישראל עבדים ׳ ואין אחד מהם
נמכר לעבד עולמי לשום אדם׳ אבל היה ענין מכירתו שכירו׳
לשש שני׳ ועל מנ׳ כך בא עמך ולכן אין רצוני שירע בעיניך
בצאתו כי השלים זמנו ׳ ומלבד הטענות האלה כלם שברך
הרבה מאד והוא שאמר וברכך יי׳ אלדיך בכל אשר תעשה ׳
מס בפירוש׳ והרב ר׳ אב״ג פי׳ כי משנה שכר שכיר עבדך שש שני׳ ׳ שימי׳
השכיר בסתם ג׳ שנים שאין רשות לאדם שישכיר את עצמו
ישעיה יו יותר מלשלש שנים ׳ וכמו שאמר הנביא שלש שנים כשני
שכיר ׳ ולזה יהיה זה שיעבד שש שנים עובד משנה וכפל
משכר השכיר ׳ ומדברי ר׳ אברהם לקחו ׳ ואיננו נכון כי ג״ב
מס כא כתוב בעוד שנה כשני שכיר ׳ ומי המונע השכיר מלהשכיר
עצמו לשנים רבות ׳ ולא אמר הנביא שני שכיר על מספר
הג׳ ׳ כ״א על היותו זמן קצוב מבלי תוספת אפילו יום אחד
שנת השכיר בין שיהיה לשלש שנים או לח׳ או לעשרה ״

כל הבכור אשר יולד בבקרך כו׳ עד שמור את החדש וכו

אחרי שזכר מיני הנדיבות האלה כ״ם אשר עקרם
והתחלת׳ במעש׳ שני הנאכל בירושלם ונמשכו
אחריו שאר מיני הצדק׳ מהשמטה וצדקו׳ האביוני׳ ושליחת
העבדים ׳ ראה לזכור עוד ענין הבכורות לפי שהיה חייב
להוליכם בירושלם ולהתם לכהן לאכלם שם לפני יי׳ ׳ וסמך
זכרון זאת המצוה למועד הפסח לפי שהבכור׳ נצטוו עליהם
עם מצות הפסח ׳ ולכן תראה בפרשת בא אל פרעה שצוה
שמות יג הש״י למשה על זאת המצוה באמרו קדש לי כל בכור ׳ וכאש׳
למד מרע״ה המצוה הזאת לעם התחיל מענין יציאת מצרים
מס שנא׳ ויאמר משה אל העם זכור את היום הזה אשר יצאתם
מס ממצרים וגו׳ ׳ והיה כי יביאך יי׳ אל ארץ הכנעני וגו׳ ׳
מס והעברת כל פטר רחם ליי׳ הנה התבאר שענין הבכור׳ סמוך
למצות הפסח ולכן נזכר כאן סמוך אליו ׳ ועם היות שכבר
נזכר שמה המצוה הזאת ושהבכור היה פטר רחם ׳ הנה ראה
לבאר כאן ה׳ דברים ׳ האחד שיקדיש בכור פטר רחם
להש״י ׳ והנה בקראו עליו שם קדושה מיום לידתו והוא
אמרו כל הבכור אשר יולד ׳ בזה גלה שהבכורה היא בלידה
בראשיות הפטר רחם ׳ והב׳ שלא יעבוד בבכור שורו ולא
יגוז בכור צאנו והוא הדין ליתר דדברים שאסורים כלם
במוקדשין ׳ והג׳ שלפני יי׳ אלדיך תאכלנו במקום אשר
יבחר ׳ וכבר כתבו המפרשים שבפרשה עם כל ישראל ידבר
והנה הכהנים בכללם ׳ ולכן צוה בקדוש הבכורות בין שיהיו
לישראל בין שיהיו לכהנים או ללוים ׳ ואמר תאכלנו על
הכהן שהוא המותר באכילת הבכורות אבל שיהיה לפני יי׳ ׳
והד׳ שיהיה שנה בשנה ׳ ר״ל שלא יהיה הבכור יכול לשהות
בידו כ״א בלי שנתו וזה כדי שיוליכהו לכהן בגדלתו לא יותר
מזה ׳ והה׳ שיהיה תם בלי מום וכי יהיה בו מום לא יגישהו
לפני הש״י ׳ אבל עכ״ז כבר ינהג בו קדושה שלא יעבוד בו
ולא יגוז אותו ולא שאר העבודות לפי שכבר הוקדש מן
הבטן ׳ אבל לא יוליכהו לבית הבחירה כי בשערים יאכלנו
הכהן עצמו לא הבעל ׳ אבל לא יאכלהו בקדושה כ״א הטמא
והטהור יחדו כמו שיאכל הטמ׳ והטהור הצבי והאיל מבלתי
שמירה ׳ אבל עם היות שאינו נקרב על המזבח הנה לא
הותר דמו רק את דמו לא תאכל על הארץ תשפכנו כמים ״

שמור את חדש האביב כו׳ עד שבעה שבועות תספר לך

להיות השכל האנושי דבק בחמר ׳ הנה יקרו לו
בהכרח הסרונות שלא ימצאו בשכל הנבדל
מחמר ׳ ואחד מחסרונותיו הוא צרכו אל ההשגות החושיות
והדמיוניות ׳ עד שמה שלא יפול בהם יקשה עליו השגתו ׳
והחסרון השני הנמשך מהחמר הוא השכחה הנמצאת באיש
אחד בעצמו וכ״ש מדור אל דור אשר סבתה ההויה וההפסד ׳
ולהיות השכל מצד דבקותו בחמר איזה דבקות שיהיה ׳
ישיגהו בהכרח החסרונות האלה׳ הנה כשרצה הש״י להשלימנו
בדעותיו האמתיות תקן לנו החסרונות האלה כפי מה שאפשר
ותקן החסרון הראשון במה שהראנו במצרים אותות ומופתי׳
אשר ראו עינינו לאמת מציאותו והשגחתו ויכלתו הבלתי׳
בעל תכלית ׳ ותקן החסרון השני במה שצוה לזכור יציאת
מצרים מידי שנה בשנה באופן שזכרו לא ימוט מזרענו ׳
ומפני זה צוה שמור את חדש האביב ׳ ר״ל שיהיו נזהרים
ונשמרי׳ בו להיות זכר עש׳ לנפלאותיו ׳ וכלל במאמ׳ הזה עוד
שמתנאי הדברים המאושרים שיתאוה ויכסוף הדברים ההם
שיר השירים ב קודם בואם וישמח עמדם אחרי הגעתם׳ וכמו שאמרו בצלו
חמדתי וישבתי ופריו מתוק לחכי ׳ וכן צוה שישמרו את
חדש האביב ר״ל שיחכו ויקוו ביאתו כדבר הנכסף וישמחו
בו אחרי בואו ׳ וכבר כתב ראב״ע שיקרא החדש הראשון
אביב בעבור שהיה אביב כאשר יצאו ממצרים ׳ וגם כן
מלכים א׳ ו׳ ח נקרא החדש הזה זיו וחדש האיתנים כאשר בא בספור בנין
בית שלמה ׳ ואנחנו נקראהו ניסן כשמות אשר העלו
מאשור ׳ והזהיר שיחכו ויקוו את זמן בואו כדי לעשות פסח
ליי׳ כי זהו תכלית השמירה והתקוה ׳ ולפי זה לא יהיה אמרו
ועשית פסח ׳ מצוה שיעשה כן ׳ אבל להגיד למה יחכה
ויקוה לחדש האביב ׳ כדי לעשות פסח וכמו שיבאר והגיד
למה תלה זה הזבח בזה החדש באמרו כי בחדש האביב
הוציאך יי׳ אלדיך ממצרים לילה ׳ רוצה לומר שבעבור
שבאותו חדש יצאו ממצרים ׳ לכן ראוי שיעשו בו אותו
הזבח ׳ ואמנם אמרו לילה אין ראוי שיפורש על היציאה
שהיתה בלילה ׳ כי הוא חוזר לזביחת הפסח שזכר שיהיה
בלילה ׳ ויהיה שעור הכתוב כן ׳ שמור את חדש האביב
ועשית פסח ליי׳ אלדיך כי בחדש האביב הוציאך יי׳ אלדיך
ממצרים ׳ והזבח שתעשה יהיה בלילה ׳ כאלו יאמר
ועשית פסח ליי׳ אלדיך לילה כי בחדש האביב הוציאך יי׳
אלדיך ממצרים ״

ולפי שבפרשת בא אל פרעה צוה על אכילת הפסח
בביאור רחב׳ ראה לבאר בו עתה דברים שלא
התבארו שמה׳ מהם היות אכילת הפסח במקום אשר
יבחר יי׳ ולא בשערים כי זה לא נתבאר עדנה׳ ולכן בא
במקום הזה ענין המרגלים׳ אחרי זכרון המעשר שני
והבכורות שהיו נאכלים בירושלם׳ ועל זה נאמר וזבחת
פסח ליי׳ אלדיך צאן ובקר במקום אשר יבחר יי׳ לשכן שמו
שם׳ וכבר הודעתיך דעת אנקלוס וכבר נמשך אחריו רש״י
ורבינו אברהם בפירוש הכתוב הזה שפירשו וזבחת פסח ליי׳
אלדיך צאן׳ כי ממנו יהיה הפסח׳ ועוד בקר תזבח לשלמי׳
קמ״ג עמוד ב ויותר נכון הוא דעת הרמב״ן שאמר וזבחת פסח ליי׳ אלדיך
ולא האריך בו עוד כי כבר התבאר הקת הפסח שמה׳ אבל
הזהירו שמלבד הפסח יזבח צאן ובקר לחגיגה׳ כי היה החיוב
בעלותם ליראות את פני יי׳ שינדבו שמה כפי מכת ונדבת
ידם שלמי חגיגה׳ שהיו אוכלים עם בתידם והלוי והגר׳
פס והפסח היו אוכלים אותו על השבע ולכן כתב הרמב״ן וזבחת
פסח ליי׳ אלדיך צאן ובקר׳ כטעם ראובן שמעון לוי רוצה
לומר שיחסר שם וא״ו הרבוי ויהיה כאלו אמר וצאן ובקר
הנה אם כן זכר ענין הפסח בקיצור לפי שהתבאר במה
שקדם׳ האמנם הרחיב המאמ׳ בביאור שלמי חגיגה שיזבחו
שמה שהוא מהדברים אשר ביאר כאן משה רבינו׳ וכן
הרחיב הביאור בטעם המצה והפסח כמו שיתבאר׃

והותר עם זה הספק ס״ו :

והנה הזהיר שלא יאכלו חמץ עם הפסח ולא די שבאותו
יום על הפסח יאכר החמץ׳ כי אם גם שבעת ימים
שלמים יהיה איסורו׳ וזהו אמרו לא תאכל עליו חמץ׃
ימים תאכל עליו מצות להם עוני׳ רוצה לומר שכאשר
יאכל להם כל שבעת הימים יהיה מצה ולא חמץ׳ ואמר
לחם עוני לתת תואר המצה שהוא לחם עוני שהעניי׳ יאכלו
הלחם מצה׳ לפי שאין להם זמן פנוי להחמיץ הלחם
ולעניותם הם כ״כ זריזים בתקון אכילתם׳ וגם לפי שיספיק
יותר׳ כי הנה הלח׳ מצת קשה מאד להתעכל באצטומכא׳ ולכן
יאכל האדם ממנו מעט ממה שיאכל מן החמץ׳ וכמו שזכר
יצחק הישראלי בספר המסעדים׳ ולפי שזכר בזה מצות
הפסח ומצות המצה נתן הטעם בכל אחד מהם׳ אם לענין
המצה שזכר בסמוך באמרו כי בחפזון יצאת מארץ מצרים
כי היו המצרים ממהרים אותם לצאת עד שמפני זה אפו את
הבצק אשר הוציאו ממצרים עוגות מצות כי לא חמץ כי
גורשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה׳ וכמו שאמר בהגדה
מצה זו שאנו אוכלים על שום מה על שום שלא הספיק
בצקם של אבותינו להחמיץ עד שנגלה עליהם הקב״ה וגאלם
וכו׳ וכבר הקשו על זה אנשים׳ איך נתן זה הטעם למצה׳
שמות יג כי הנה בפרשת בא אל פרעה צוה הקב״ה על המצה קודם
יציאתם ממצרים׳ ולא היה אם כן בעבור שלא הספיק
בצקם של אבותינו להחמיץ׳ שאם היה כן היתה המצוה
אחר המעשה׳ כמו שהיה בענין הככות׳ אבל כיון שקדם
הצווי למעשה יראה שלא היה מפני זה׳ כי אם בעבור
שצוה הש״י עליו כשאר המצות׳ אבל התשובה בזה הוא
שהש״י צופה ומביט הדברים שהיו קודם היותם׳ ורצה
להראות את ישרא׳ יציאתם ממצרי׳ שהיה בבהירות מופלא
וכדי שהם ירגישו בדבר ויתנו אליו לב לכן צוה אליהם קודם
היציאה שלא יאכלו חמץ כי אם מצה׳ וכאשר באה עליהם
מהירות היציאה היו מתחלחלים כלם על לחמם שלא יחמץ
מפני הצווי האלדי שכבר קדם אליהם׳ וכאשר יצאו וראו
שלא הספיק בצקם להחמיץ ושגם עם יציאתם אפו את
הבצק אשר הוציאו ממצרים עוגות מצות הכירו וידעו
מהירות גאולתם ויציאתם כמה היא׳ הנה התבאר לך שהיה
מצות המצה אשר נאמרה להם במצרים סבה לשהכירו
מהירות יציאתם שהיה הנס הגדול׳ וצדקו אם כן דברי בעל
ההגדה בטעם המצה שהוא מפני שלא הספיק בצקם של
אבותינו להחמיץ ושקדם הצווי לפעל הנס׳ כדי שירגישו
ויכירו כל׳ ואחרי שנתן טעם למצה נתן גם כן טעם לפסח׳
ועליו אמר למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרי׳ שהפסח
היה זכר׳ שפסח הש״י על בתי בני ישראל ביום ההוא שמתו
הבכורות ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו כולי׳ שמות יב
כי זה היה ראוי לזכרו כל ימי חייך׳ ואחרי שזכר ב׳ המצות
האלה פסח ומצה ונתן הטעם בכל אחד מהם ראה לתת גדר
וגזרה בכל אחת מהן לשמירתם׳ כי הנה לענין שמירת
המצה ואיסור אכילת החמץ נתן גדר גדול באמרו ולא
יראה לך שאור בכל גבולך׳ כי כאשר לא יראה לא לבד
בבית אבל גם בכל הגבול׳ לא יבא האדם לאכלו׳ ולענין
גדר הפסח אמר ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב ביום
הראשון לבקר׳ כי בזה יהיה זריז ומשתדל לאכלו בלילה
בדעתו שאם ישהה נותר לבית השרפה׳ ואמנם אמרו אשר
תזבח בערב ביום הראשון לבקר אפשר לפרש היום הראשון
על יום ארבעה עשר שהוא ראשון וקודם לחג ואינו חג׃

והיותר נכון אצלי שיום התורה בשבת ובמועדים
הוא מערב עד ערב׳ והלילה היא חלק
מהיום הבא אחריה׳ ולכן ערב היום הראשון הוא ליל פסח
הראשונה׳ יאמר הכתוב שמבשר הפסח אשר יזבח בערב
שהערב ההוא הוא נכלל ביום הראשון׳ לא ילין ממנו עד
בקר אותו יום הראשון׳ אבל יאכל אותו בלילה וכמו שבא
בקבלה עד חצות׳ ולפי שמחצות והלאה הרי הוא מהבקר סלסי זבחי׳ פ׳ איזהו מקומן
ורש״י דרש בכתוב הזה שלשה זמנים בערב׳ כבא השמש
מועד צאתך בערב משש שעות והלא׳ זכריהו׳ וכבא השמש
תאכלנו׳ ומועד צאתך ממצרים אתה שורפו׳ לפי שהיתה
יציאתם בבקר׳ ולפי שכבר ישארו שני ספקות במצות
האלה ראה משה רבינו עליו השלום להתירם׃

האחד שאם היה הפסח זכר ליציאת מצרים למה אם כן
לא יעשה אותו בשערי׳ כיון שהם מהארץ הנבחר׳
אשר נתן יי׳ להם׳ ולא יצטרכו אל אותו עמל ללכת לזבות
את הפסח בירושלים׃

והספק השני שמאחר שהפסח והמצה תלויים זה בזה
יתחייב שכמו שאכילת הפסח תהיה חובה
בירושלים ככה אכילת המצה שבעת הימים תהיה חובה
בירושלים וזה יהיה אליהם טרח רב ועמל מכאיב בעמדם
בירושלים שבעת ימים בזמן האביב׳ שהוא תקון התבואות׳
כל שכן בהיותו צריך לשוב שמה לרגל בחג השבועות׃

הנה להשיב לספקות האלה׳ אם לראשון מענין הפסח
אמר לא תוכל לזבוח את הפסח׳ באחד שעריך אשר
יי׳ אלדיך נותן לך׳ רוצה לומר אף על פי ששעריך הם
מהארץ הקדושה אשר יי׳ אלדיך נותן לך הנה זבח הפסח כפי
הדין והרצון האלדי וגזרתו העליונה לא תוכל לאכול אותו
בשעריך כי אם אל המקום אשר יבחר יי׳ אלדיך לשכן שמו
שם תזבח את הפסח בערב רוצה לומר שם בחר יי׳ שתהיה
העבודה הזאת ולא במקום אחר׳ האמנם בענין המצות אשר
הסתפקת אם תהיה אכילתו כל שבע׳ בירושלם׳ ראוי שתדע
שאין הכונה האלדית שתשב כל שבעת ימים שמה לא אחר

שתזבח

שהזבח את הפסח כמו שאמר · ועם זה ובשלת ואכלת שזה על שלמי חגיגה אמרו · שיעשה ביום הראשון אחרי שיזבחו את הפסח ביום הראשון מהחג ואכילת השלמים כמו שהתבאר מיד ופנית בבקר והלכת לאהליך · רוצה לומר אחר אכילת הפסח ובישול השלמים והאכילה כלה · שזה חובה שיהיה בירושלים לפני יי' שכל זה הוא ביום הראשון משם ואילך ופנית בבקר והלכת לאהליך · רוצה לומר לארצך ולשעריך ושם בשערים ששת ימים האכל מצות ·

הנה אם כן התבארו הכתובים האלה על נכוחם: והותר הספק הי"ז במה שאמרתי · שלא באו מצות הפסח והמצה מעורבים ומבולבלים כי אם בסדר יפה ותקון הדברים כראוי · והותר הספק הי"ח במה שפירשתי ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב ביום הראשון לבקר על ליל ראשון של חג הפסח כהלכתו: והותר הספק הי"ט במה שהתבאר שבא פסוק לא תוכל לזבוח את הפסח להתיר הספק שהיה אפשר שיקרה בו ושאין בו מותר כלל · ושמה שאמר ובשלת במקום אשר יבחר יי' ידבר בשלמי חגיגה · ושאין גם כן כפל במה שאמר בענין המצה ב' פעמי' כי שנית היה זה כפי צורך הדברים והותר הספק אשר בו כמו שפירשתי: והותר גם כן הספק הכ' במה שאמר ופנית בבוקר והלכת לאהליך כמה שאמרתי שזה נאמר אחרי אכילת הפסח ושלמי חגיגה שביום הראשון יבשלו ויאכלו הזבחים · ואחריו אמר ופנית בבקר: והותר ג"כ הספק הכ"א מאמרו ששת ימים תאכל מצות כמו שאמרתי שלא בא כאן לחייב על המצה כי אם להודיע שאחרי הפנייה מן המקדש יאכלו המצות בשעריהם ששת ימים לפי שכבר עבר היום הראשון שעמו היו ז' הימים שאמרה התורה · וזה אמרו וביום השביעי עצרת ליי' אלהיך לא תעשה מלאכה · לפי שלא יחשבו שכיון שעשה הבדל בין היום הראשון וו' הימים האחרו' בהיות שישבו היום הראשון במקדש בשמחה וששון ושאר הימי' הו' כזה שילכו לבתיהם ויעשו צרכם שלכן לא יהיו כל ששה הימים שוים בקדושתה · מפני זה הודיעם שששת הימים יהיו שוי' באכילת המצה בשעריהם · אבל בענין איסור מלאכה אינם שוים · כי היום השביעי הוא עצרת ליי' והוא יום קריעת ים סוף · ועצרת הוא
שמואל א' ט שם למלכות מלשון ז"ה יעצור בעמו · יאמר אותו יום שעמדו על הים
שמות טו' פס מלך הקב"ה עליהם · וכמו שאמר יי' ימלוך לעולם ועד · כ"י בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו וכו' · ולהיותו יום המלכת הקב"ה על עמו ראוי שלא יעשה בו מלאכה ויהיה יום יותר מקודש מן שאר הימים הששה: ובזה הותר הספק הכ"ב שלא אסר המלאכה ביום הראשון ולא בחג
ויקרא כג השבועות וחג הסכות · לפי שזה כלו כבר התבאר בפרשת אמור אל הכהנים · ונסמך על מה שבא שמה · ובהיותם ברגל וכל שכן ביום הראשון מבואר הוא שלא יעשו בו מלאכה כי היה ענינם לזבוח לאכול ולשתות ולשמוח לפני יי' · אמנם ביום השביעי משפסח הוצרך לבארו מפני הא שם · פן יחשבו שכל שבעת הימים יהיו שוים בקדושתם כמו שאמרתי · כי לא בא אדון הנביאים לבאר כאן מה שכבר התבאר אם לא הדברים שיחייבם סדר הדברים וצורך הספור · וכדי להתיר ספק אם יפול בהם · ולכן זכר חדש האביב ולא ימי החדש כי כבר נזכר במקומו:

שבעה שבועות תספור לך וגו' עד · חג הסכות תעשה לך ·

למה שהיה זכרון המועדים במקום הזה כמו שכתב
בפירושי דף קמ"א עמוד ג הרמב"ן לבאר בה מצות הראיה · ושיהיו ישראל בשלוש הרגלים האלה לפני יי' בבית הבחירה · לכן אחרי שביארו בחג הפסח רצה לבארו גם כן בחג השבועות ואמר שזה החג סמוך ומצרן לחג הפסח ולכן זמנו היה אחרי שבע שבועות מהפסח וביום החמשים יהיה סגוליי · וענין מהחל
ויקרא כג חרמש בקמה · כבר התבאר בפרשת אמור אל הכהנים בזכרון זמן החג אבל ביאר כאן בזה החג שלשה דברים · ראשונה שיקריב בו שלמים ונדבות · ועל זה אמר ועשית חג שבועות ליי' אלדיך מסת נדבת ידך אשר תתן אשר יברכך
מעשר שני פ"ה משנה י' דף ע"א יי' אלדיך · וכמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה אכילה ראשונה מביא מן החולין ושנית מן המעשר · וכן השאר כולן מן המעשר · וכפי הפשט אחשוב שהוצרך לומר כן בחג השבועות ולא אמרו בחג הפסח לפי שבפסח היה מביא אדם כל מעשרותיו ונדריו ונדבותיו ובכורותיו שהיו לו עד אותו זמן · ולפי שמחג הפסח עד חג השבועות אולי לא יהיו לו מעשרות ולא בכורות ונדרי' להביא במקדש כי כבר הביאם בחג הפסח שעבר זה ימים מעטים · לכן הוצרך לומר לו בזה החג שיעשה אותו במסת ונדבת ידו כי אף על פי שלא יהיה לו מעשר להביא ולא בכורות לתתם לכהנים ולא נדרים לעולות ולשלמים הנה מאשר לו יביא ויעשה שלמי החג · ומפני זה עצמו צוה בחג הזה ושמחת לפני יי' אלדיך אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך והלוי אשר בשעריך והגר והיתום והאלמנה אשר בקרבך ולא צוה עליו בפסח לפי שבחג הפסח בהיות לו זבחי' הרבה ברבות הטובה רבו אוכליה · ובמקום שיש מאכל ומשתה שם שמחה בהכרח · אבל בחג השבועות שלא היה להביא דבר מהקדש הוצרך לצואתו שעל כל פנים יביא משלו לשמוח שם ולא ימעט הוצאתו בעבור זה · אבל ישמח הוא ובניו ובני ביתו והלוי והגר והיתום והאלמנה אשר בשעריו · כאשר היה בחג הפסח שהיה שמה רבוי ההטבה וההקדשות וגם זה ביאר משה רבינו עליו השלום כאן רוצה לומר מצות השמחה בימי החג הזה · וצוה בו עוד עלייה ברגל וכמו שכתוב במקום אשר יבחר יי' אלדיך לשכן שמו שם כי כל זה לא נזכר עדנה · ולפי שהיה הרגל הזה עמל גדול לישראל שאחרי שהלכו לבתיהם ימים מועטים קהל גדול ישובו הנה לירושלים לחג השבועות · או יתמהמהו ש מה מחג הפסח עד חג השבועות בהיות הזמן ההוא מהתבואות וכלם בשדה · ולב האדם עליהם לראותם בכל יום לדעת מה יהיה בה · וגם מרבוי ההוצאות זו אחר זו ומאשר להם ולא מן ההקדש אולי יקוצו גם כן · מה שלא היה כן בחג הפסח להיות הביאה הראשונה · ולא בחג הסכות שהיו כבר אסופות בבית מן השדה · מפני זה הוצרך לומר בחג הזה בפרט וזכרת כי עבד היית במצרים ושמרת ועשית את החקים האלה · רוצה לומר אל ירע בעיניך על כל העמל הזה וזכור תזכור כי עבד היית במצרים והיה לך טורח ועמל מזה וברכה מעוטה · וכאשר תזכור זה באמת תשמור ותעשה את החקים האלה · אף על פי שיהיו בעיניך כחקים שאין להם טעם · כי בערך ישיבתך שמה לא יהיה לך עמל רק שמחה וששון · ולמי שקבל חסד גדול כמו שהיתה יציאתך ממצרים · אינו בלתי ראוי שיהיה משתדל בעבודת מי שהוציאו משם ושילך · פעם אחר פעם לתת לו הודאה עליו ושישמח ויגל פעמים רבות ·

הנה הותרו בזה הספקות העשרים ושלשה והארבעה ועשרים והחמשה ועשרים · והנה ענין החג ומשפט העומר כבר בא בשלמות בפרשת המועדים · וכן לא ראה לזכור בו כי אם ענין מצות הראייה ועליית ההיכל · ושמחה כי היא היתה הכונה הכוללת בזכרון המועדים האלה כלם:

חג הסכות תעשה לך וכו' עד סוף הסדר ·

ראה אדון הנביאים עליו השלום לזכור כאן חג הסכות · עם היות שכבר התבאר בפרשת המועדים · אבל ביאר כאן בה עוד שיחוייב לחוג את החג הזה כל שבעת ימים בבית הבחירה כי זה לא נזכר שמה · והזהיר עוד כאן על השמחה שלא נזכרה שמה בפרשה · ואמנם פירוש הכתובים וענינם כך הוא · שכל בני אדם

אחרי אסיפת תבואותיהם יעשו שמחות וגיל יתעלסו בברכתם ורבוי תבואותיהם׳ וכמה שאמר הנביא על זה (הושע ט׳ סס) אל תשמח ישראל אל גיל בעמים וגו׳ גורן ויקב לא ירעם ולפי שישראל בזמן הזה היו תבואותיהם כלם נאספות מן השדה ונכנסות בבתיהם והלוים כבר קבלו מעשרותיהם בגרונות וביקבי׳ כי על כן נקרא חג האסיף לפי שהוא אחרי אסיפת התבואות, הנה מפני זה חג הסכות תעשה לך שבעת ימים ולא אמר כן בפסח ולא בחג השבועות׳ רוצה לומר חג הפסח תעשה לך או חג השבועות תעשה לך כי אם בחג הסכות׳ כאלו אמר הנה אתה בעצמך היית עושה חג הסכות שבעת ימים באספך׳ רוצה לומר בעבור אסיפתך התבואות מגרנך ומיקבך׳ ושמחת בחגיך׳ רוצה לומר וידוע הוא גם כן שתשמח בחגיך אשר תעשה על זה אתה ובנך ובתך כי כל בני הבית שמחים ברבות הטובה ואסיפת התבואות וגם הלוי והגר והיתום והאלמנה אשר בשעריך׳ כי כן דרך העשירים לתת לחם לכל אדם בהיותם מצליחים (שמואל א׳ כה) ומתברכים בתבואותיהם׳ וכמו ששלח דוד לאמר לנבל כי על יום טוב באנו׳ הנה אם כן כל זה ידוע הוא ומבואר שאתה בעצמך היית עושה החג הזה מבלי מצוה כ״א מעצמך לשמחת האסף תבואתך׳ ולכן הנני מבקש ממך שתעשה כל זה לשם מצוה ולעבודת הש׳ וזהו אמרו שבעת ימים תחוג לי״ אלדיך במקום אשר יבחר׳ רוצה לומר אותו החג שהיה ראוי שתעשה מעצמך תעשה אותו לי״ אלדיך׳ ועשה אותו במקום אשר יבחר לא בשעריך כי זהו מה שתעשה לשם מצוה׳ ולא יהיה לך עמל בעלותך שם ותוכל לשבת שם כל שבעת ימי החג לא היום הראשון בלבד כמו שהיית בחג הפסח׳ ולא יום אחד בלבד כמו חג השבועות כי אם שבעת ימים שלמים תשב שמה׳ וזהו שאמר שבעת ימי׳ תחוג לי״ אלדיך במקום אשר יבחר׳ וראוי הוא שתעשה החג אליו׳ לפי שהוא הנותן לך כח וברכת התבואות׳ ואליו ראוי להודות עליהם והוא יברך אותך בכל תבואתך לשנים הבאות׳ ובכל משלח ידיך שהוא הסחורה או האומנותי׳ ונתן הסבה למה ישב בירושלים בחג הסכות כל שבעת הימים ובפסח ובשבועות לא ישב כי אם יום אחד׳ ואמר והיית אך שמח׳ רוצה לומר שהנה בחג הפסח ובחג השבועות בבואך לרגל היה לבך נודד על התבואות שהיו בשדה׳ אבל עתה שכבר אספת אותם וברכך י״ אלדיך בכל תבואתך ובכל מעשה ידיך תהיה אך שמח מבלתי מחשבה אחרת כלל ולכן ראוי שתשב שמה בשמחה: כפי מה שפירשתי׳

הנה הותר בזה הספק הכ״ו שאין יתור לא בכוונ שבעת ימי החג ולא בכוונ השמחה כפי מה שאמרתי:

ואפשר עוד לומר כי בראשונה צוה על החג באמרו חג הסכות תעשה לך שבעת ימים ואחרי אספך תבואת הגרן והיקב ושצוה על השמחה כמו שאמר ושמחת בחגך אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך׳ כי ברבות הטוב כל בני הבית יגילו וישמחו וגם הלוי שקבל מעשרותיו ישמח והגר והיתום והאלמנה שקבלו צדקות ומעשר עני בזמנו׳ ושאחרי שצוהו על זה בא לצוותו שהחג ההוא אשר יעשה יהיה בבית הבחירה לא בשערים׳ וזה צורך אמרו שבעת ימים תחוג לי״ אלדיך במקום אשר יבחר כי לא יעשה כמו שעשה בפסח שאחרי היום הראשון נאמר ופנית בבקר והלכת לאהליך׳ כי הנה היה זה לפי שהיה לבו טרוד אז בענין תבואותיו׳ וג״כ לזאת הסבה בעצמה היה חג השבועות יום אחד כדי שלא יתעכב אדם בירושלים וילך לקצור תבואותיו׳ אמנם עתה באספך מגרנך ומיקבך ראוי שתשב בירושלים כל שבעת הימים ושלא יהיה לך טרדה בלבבך כלל אבל תהיה אך שמח מבלי מחשבה׳ וכלל כך במאמר והיית אך שמח להבטיחו שאם ישמח ויגיל בחג הסכו׳ יהיה שמח וטוב לב כל השנה׳ ואם תתעצב בראשית השנה בעצבון תאכלנ׳ כי כן טבע המציאות השמח בחלקו ששון ושמחה ישיג׳ והנאנח בלי סבה יאנק דום כל הימים׳ וראוי היה שיזכור השמחה ויזהיר עליה בחג הסכות ובחג השבועות לא בחג הפסח׳ שמלבד הסבה שנתתי בזה למעלה׳ עוד נוכל לומ׳ שהיה בפסח לב האדם טרוד על התבואה להיותה כלה בשדה ולא יוכל לשמוח׳ אמנם בחג השבועות כבר היו קוצרים השעורים׳ ולכן היה להם כבר קצת שמחה עם אותם התבואות שקצר׳ ובחג הסכות היתה השמחה כפולה ומכופלת ולכן אמר בו ושמחת בחגיך והיית אך שמח׳

והנה אדון הנביאים הביא זכרון החגים האלה שלשתם לא בבחינת עצמם כי אם במה שהיה חיובם בבית הבחירה ולכן לא זכר מצות הלולב׳ ולא זכר גם כן שמיני חג עצרת ולא שאר מועדי י״ יום תרועה ויום הכפורים׳ ולא זכר קרבנות המועדים האלה תמידין כסדרן ומוספין כהלכתן׳ לפי שהדברים האלה כלם כבר באו בפרשת אמור אל הכהני׳ (ויקרא כג) ובפרשיות המיוחדות אליהם׳ ולא רצה משה רבינו כי אם לזכור החגים האלה מידי עלותם בית י״׳ ולכן חתם הדברים באמרו שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני י״ אלדיך במקום אשר יבחר בחג המצות ובחג השבועות ובחג הסכות ולא יראה את פני י״ ריקם כו׳ ר״ל הכלל העולה מכל הדברי׳ שנאמרו במועדים האלה הוא לבאר בהם שני דברים שלא התבארו במה שעבר במקומותיהם׳ האחד ביאת ישראל לבית הבחירה בג׳ החגים האלה וזהו שלש פעמים וכו׳׳ השני שיביא שמה נדרים ונדבות ושלמים וזהו אמרו ולא יראה את פני י״ ריקם אבל איש כמתנת ידו׳ וביאר ואמר שלא יחשבו שיאמר איש כמתנת ידו על תכונת נפשו בנדיבו׳ כי כפי רוב התבואו׳ והברכ׳ אשר לו יצטרך להביא׳

והותרו עם זה הספקות הכ״ז והכ״ח:

והנה נשאר אלי לדעת בזה ב׳ ידיעות׳ האחת למה היו הרגלים שלשה לא פחות ולא יותר ואומר בסבת זה שישראל קבלו מהש׳ ג׳ חסדים גדולים׳ והם יציאת מצרים ומתן תורה וירושת הארץ׳ ולכן צוה שיעלו לביתו שלש פעמים בשנה׳ בחג המצות להודות לי״ על שהוציאם ממצרים׳ ובחג השבועות להודות לפניו על שנתן להם את התורה׳ ובחג הסכות להודות לפניו על הארץ ועל תבואותיה והיו ימי חג הפסח ז׳ ימים לא להיותו הקף בינוני כמו שזכר הרב המורה פ׳ מ״ג חלק ג׳ כי אם לפי שמעת שיצאו ממצרי׳ עד שנכנסו בים היו ז׳ ימים ואכלו מן המצות אשר הוציאו ממצרים כל אותם שבעת ימים ואז נשבעו המצריים והיתה התשועה שלמה וכמו שאמר ויושע י״ ביום ההוא את ישראל (שמות יד סס) מיד מצרים וירא ישראל את מצרים וכו׳׳ אז ישיר משה וכנגד אותם השבעה ימים היו ימי חג הפסח גם כן שבעה׳ אמנם חג השבועות היה יום אחד כיום מתן תורה שהיה אחד ומיוחד וכמוהו לא יהיה׳ וחג הסכות היה גם הו׳ שבעת ימים מפני שבעת המינים שנשתבחה בהן ארץ ישראל׳

והידיעה הב׳ מה הם התועלות המגיעות מעליית הרגל׳ שבעבורם הזהיר התור׳ כ״כ על העליה לראות את פני י״ ג׳ פעמים בשנה׳ ואומר שהיו התועלות בזה חמשה׳

והאחד להודות ליי' על כל הטובות אשר עשה עמהם אם
ביציאתם ממצרי' ואם במתן התור' והברית בהביאו
תהלים קי"ו אותם אל הארץ הנבחרת' וכמו שאמר דוד אנה יי' כי אני
שם עבדך אני עבדך בן אמתך פתחת למוסרי' לך אזבח זבח
שם תורה ובשם יי' אקרא' נדרי ליי' אשלם נגדה נא לכל עמו
שם קי"ז בחצרות בית יי' וגו' הללו את יי' כל גוים שבחוהו כל
האומים כי גבר עלינו חסדו"

והתועלת השני הוא כי בעלייתם לרגל יתקיימו בידיהם
העקרים התוריים' ויאמינו ביכלת האלוה'
ויזכרו את מעשה יי' כי נורא הוא אשר עשה עם אבותיהם'
דברים כ"ו ולזה צוה אותם שיאמרו בהבאת הבכורי' הודוי ארמי אובד
אבי' אשר בו יגידו נפלאת השם ית' ומעשיו במצרים'
ובסיני' ובירושת הארץ"

והתועלת השלישי כדי שיראו בעיניהם הנסים הנעשים
בבית המקדש תמיד ויראו עבודת בית האלהים
והכהנים בעבודתם והלוים בדוכנם' ויכנס בלבם אהבת
הבית' וקדושתו' וקדושת המשרתים' ומעלת השכינה
אשר שם"

והתועלת הרביעי' הוא שתתהוה האהבה וההכרה ביניהם
ויהיו חפצים ומזומנים להשלים אלו עם אלו
צרכיהם מאשר יצטרכו קצתם אל קצתם ובזה יתרבה השלום
ביניהם' הלא תראה מרשעת ירבעם שכאשר חשב להטיל
מלכים א' ג שנאה בין בני ישראל ובין בני יהודה עשה שלא יעלו בני
ישראל לחוג לירושלם לפי שזה היה מסבב ביניהם האהבה
והקשר"

והתועלת החמשי' בלמידת התורה והתרת הספקות
הנופלות בהבנת המצות' כי הנה כל אדם בעירו
אם יתחדש עליו ספק או ערעור בתור' או במצוה מן המצות
יבא לבית המקדש' וישאל פי הסנהדרין' ויגידו לו את דבר
המשפט' והנה בכל עיר מערי ישראל היה בית דין' ובאה
דברים י"ז המצוה כי יפלא ממך דבר למשפט בין דם לדם ובין דין
לדין ובין נגע לנגע וגו' וקמת ועלית אל המקום כו'' ואין
ספק שכל זה היו עושין בזמן הרגל כי אז בעלותם שמה
ישחרו פני החכמים על כל דבר מסופק אצלם' ונמצא
מתלמדים ומשתלמים בדרכי התורה והמצות בעליה הזאת'
ולכן אחרי מה שהזהיר כאן על עליית הרגל בא' מצו' שופטי'
ושוטרים תתן לך בכל שעריך' ופרשת כי יפלא ממך
דבר להיותם דברים מתיחסים לעליית הרגל וכמו שאזכור
בפירושם' הנה התבאר לך במה שפירשנו שהסדר הזה
ר"ל סדר ראה אנכי' יחדו משה רבינו לבאר בו המצות
המיוחדות לבית המקדש' ולכן התחיל בדיני בית הבחירה'
ואחריו שלא יעבדו במקדש מעבודת הגוים לאלהיהם'
ואחריו פרשת נביא שקר' והמסית' ועיר הנדחת' להיותם
מתיחסות' והיה דינם בסנהדרין שהיו יושבים בלשכ' הגזית
במקדש' ואחרי זה הביא פרשת בנים אתם ליי' אלהיכם
להגיד שלהיותם בני ביתו ועולי מקדשו יהיו בני אל חי'
ובעבורם הזהיר בענין המאכלים הטמאים ההמה' ומיד
הזהיר במעשר השני שהיו מוליכים אותו למקדש ואוכלים
אותו שמה מלבד חשנ' השלישית שהיה נאכל לעניי' בשערי'
ואחריו בשמטה' ופרשת האביון' והעבד העברי'
שהוא יוצא גם כן בשביעי בשמטה' שהם אופני הצדקה
ומיניה' ואחר כך דין הבכורות שהיו גם כן נאכלים בירושלי'
ומצות הרגלי' שהיו עולין שמה בחג המצות ובחג השבועות
ובחג הסכות"

הרי לך שהסדר הזה בקשורו שכל כללו היתה הכונה לבאר הדברים
המתייחסים למקדש השם ית' ויתעלה שמו המקודש ומבורך יתקדש
שמו שמעולה ומרומם על כל ברכה ותהלה:

נשלם סדר ראה

סדר שופטים

ואמנם הספקות הנופלות בסדר הזה
כפי העיון הפשוט בכתובי' הלא
המה שמנה ועשרים'

הספק הראשון במה שהרבה כאן להזהיר על הצדק
אם ראשונה באמרו ושפטו את העם משפט
צדק' ושנית באמרו עוד לא תטה משפט וכו'' שענינו
כלו הוא על הצדק' ושלישית באמרו עוד צדק צדק תרדוף'
ולמה תוך כדי דבור יזהיר אל השופטים פעמים שלש'
בהיותו באזהרה אחת' גם כי אמרו למען תחיה וירשת את
הארץ הוא שכר כולל לישראל' ולמה יהדו לאזהרה
שהזהיר את השופטים לעשות צדק האם השופטים לבד
המה יירשו את הארץ"

הספק הב' באיסור האשרה והמצב' שבאו במקום הזה
כי הנה המצות האלה ראוי שיבאו למעלה בסדר
דברים י"ב שם ראה אנכי כאשר זכר מצות בית הבחירה ואיסורי עבודה
זרה שם היה ראוי שיצוה על האשרה ועל המצבה
לא בכאן אחר מצות השופטים ועוד כי איך אמר ולא
תקים לך מצבה אשר שנא יי' אלהיך והנה המצבה נהגו
בראשית כ"ט אותה האבות כמו שנראה ביעקב והאבן הזאת אשר שמתי
מצבה ואיך אמר ששנאה השם ית' וגם אחרי זה היו
מקריבים בבמות עד שנבנה בית המקדש ומהו ההפרש
שם בפירושו בין המצבה והבמה ורש"י כתב ששנא השם ית' המצבה
לפי שעשאוה הכנענים חק לעבודה זרה' וכבר השיג עליו
בפירושו דף קי' עמוד א' פסוק הרמב"ן שגם הכנענים היו נוהגים בעבודה זרה שלהם מזבח
כמו שכתוב את מזבחותם תתוצון ואת מצבותם תשברון
ולמה לא שנא השם ית' גם את המזבח"

הספק השלישי באמרו לא תזבח ליי' אלהיך שור
ושה אשר יהיה בו מום כי הנה המצו' הזאת
ויקרא כ"ב כבר באה בפרש' אמור אל הכהנים ומה ראה לשנותה כאן וגם
בפירושו כי כתב רש"י שבאה לבאר כל דבר רע שהוא אזהרה למפגל
ספרי דף מ"ד' בקדשים על ידי דבור רע הוא דרך דרש שדרשו דבר רע
בפירושו דף קמ"ב מלשון דבור שפתים והרמב"ן כתב שהזהיר המצוה הזאת
בעבור ישראל המקריב שלא יפגל בשחיטה ולדעתו היה
ראוי שיזהיר על השחיטה לא על הקרבת בעלי מומין או
דבר רע שנחשב גם כן למום' ועוד שאם היה שהזהיר על
הקרבת הבעלי מומין' ולמה לא הזהיר גם כן על המקריבים
שלא יהיו בעלי מומין כמו שבא שם בפרשה'

הספק הרביעי במה שהביא כאן ענש היחיד העובד
עבודה זרה והיה ראוי לזכרו אצל פרשת
דברים י"ג המסית למעלה כיון ששם הביא עניני הע"ז כלם' ומה ראה
להביאם פה בתוך מצות השופטים ומצות כי יפלא' ולמה
משנה סלימה' צוה בזה ודרשת וחקרת ושאלת היטב' והנה בכל דיני
פ' אחד דיני ממו' נפשות ואף בדיני ממונו' כפי מה שבא בקבלה חייבים בית
דף ל"ב ופ"ק דן דין לדרוש ולחקור היטב' וכן למדוהו חכמינו ז"ל ויקשה
למה בזה הענין זכרו הכתוב' ולמה זכר בזה את האיש או את
האשה

האשה׳ וידוע שהדין שוה בשניהם׳ וכאשר הזהירה התורה על העבודה זרה בדבור לא יהיה לך לא פרט איש או אשה׳

שמות כ ודברים ה

הספק החמישי בפרשת כי יפלא ממך דבר׳ והוא שלמה נקבל מבית דין הגדול אף ע״פ שיאמרו על שמאל שהוא ימין ועל ימין שהוא שמאל׳ כי הנה זה יצדק לדעת האומר שאין טעם למצות אלא שהם כלם כפי הרצון האלדי׳ ולכן בהיות שהוא זה רצה שנמשך אחר חכמי הדור הנה כבר עשינו רצונו ואין בזה היזק כלל׳ אבל לדעת האומר שכל מה שמנעתהו התורה ממנו הוא בעצמו מזיק לנפשותינו ומוליד בנו רושם רע אע״פי שלא נודע סבתו כמו שהוא האמת בעצמו׳ הנה כשיסכימו חכמי הדור בדבר שהוא טמא שהוא טהור׳ האם נאמר שלא יזיק לנפשותינו אכילתו ושלא יפעל כפי טבעו בעבור מה שהסכימו החכמים׳ ואין זה אלא כמו שיסכימו הרופאים כלם על סם אחד שיהיה שוה בהיותו הם במעלה הרביעית שאין ספק שלא תמשך פעולתו בגופותינו כפי הסכמת הרופאים כי אם כפי טבעו׳ כן הדבר שאסרה התורה לא יוסר היזקו בהיות שחכמי הדור הסכימו שהו׳ מועיל בהיותו הפך האמת׳ ועוד כי אם הדין היה נעלם איך נדע אם הוא ימין או שמאל׳

יומא פ״ב ס דף קע״ז עמוד ב

רי״ה חלק ג פ׳ מח לל׳ יג מטעמי המצות׳ ועקרים מאמר ג פרק טו׳ מ״כן כפי לסתיני דף סז עמוד ב

הספק הששי ביאור הכתובים שבאו בפרשת כי יפלא כי הנה שם הזהיר ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך מן המקום ההוא כו׳ ואמר עוד ושמרת לעשות בכל אשר יורוך׳ ואמר עוד על פי הדבר אשר יגידו לך מן המקום ההוא ואמר עוד על פי הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל׳ ובאו אם כן ארבע לשונות של צווי או אזהרה בדבר אחד והוא כפל ומותר׳

הספק השביעי במה שאמרו על זה בקבלה שאם נביא מוחזק יאמר דבר מה בהפך הסכמת החכמים לא נאבה לו ולא נשמע אליו כמו שנזכר בפרק הזה״ב׳ בענין רבי אליעזר הגדול עם חכמים שיצאתה בת קול מן השמים ואמרה מה לכם אצל אלעזר בני שהלכה כמותו בכל מקום׳ ועמד רבי יהושע על רגליו ואמר לא בשמים היא׳ אמר רבי ירמיה כבר נתנה לנו תורה על הר סיני וכתוב בה אחרי רבים להטות׳ ושם נאמר אשכחיה רבי נתן לאליהו אמר ליה מאי אמר קודשא בריך הוא בההיא שעתא׳ אמר ליה נחיך ואמר נצחוני בני׳ רצו לומר שהיה תשובת רבי יהושע מכוונת כפי הרצון האלדי ודרכי התורה׳ עד שאמרו שנמנו חכמים על זה וברכוהו׳ והוא דבר קשה כי הנה הנביא ברוחו הנבואיי שהוא יותר מתיחס לרוח משה רבינו עליו השלום׳ מדעות החכמים בעיונ׳ היה יותר ראוי לבאר הספק מהם׳ ובפירושי הכתובי׳ בעזרת הצור ארחיב המאמר בדרוש הזה׳

דף נט

שמות כג

הספק השמיני במה שבא בקבלתם ז״ל עוד שאם יהיה דבר מה בספק שלא יוכלו החכמים לבארו שלא נקבל ביאורו ופירושו מיד הנביאים או על פי האורים והתומים או בת קול ושמוטב שישאר הדבר בספק ובלתי מבואר משיתבאר על ידי נביא׳ וכמו שבא זה במסכת תמורה באמרם שמרה שבימי אבלו של משרה נשתכחו שלש מאות הלכות ואמרו ליהושע שאל ואמר להם לא בשמים היא׳ ונאמר שם עוד שעמדו כל ישראל לסלקו׳ אמר לו הקב״ה לאמרם לך אי אפשר צא וטורדן במלחמה׳ הנה ביארו שטוב שישאר הדבר בספק משיתבאר על פי נביא והוא דבר זר וקשה מאד׳

ים בקרתות דף יו

הספק התשיעי באמרו בפרש׳ המלך כי תבא אל הארץ אשר יי׳ אלדיך נותן לך וירשתה וישבת בה ואמרת אשימה עלי מלך ככל הגוים אשר סביבותי׳ ויקשה ראשונה למה היתה זאת המצוה אחרי כבוש וחלוק הארץ וכן בא בקבלה׳ ויותר היה ראוי שימנו את המלך בעברם את הירדן כדי שילחם מלחמותיהם וכמו שבא ונלחם מלחמותינו׳ ויקשה עוד שבא לשון המצוה בלשון אשימה עלי מלך׳ מה שלא מצינו הלשון הזה בשום מצוה אחרת ומה לנו באמירה הזאת והיה די באמרו שום תשים עליך מלך כי בזה יהיה עצם המצוה׳ ויקשה עוד אמרו ככל הגוים אשר סביבותי׳ ולמה יתלה המצוה הזאת במנהג הגוים אשר נצטוינו שלא נעשה כמעשיהם׳ ולא אמר כן במצות השופטים עם היות מנוי השופטים מנהג הגוים גם כן ומפני זה כתב הרמב״ן שרמז בזה לעתיד׳

סנהדרין פרק כה גדול דף כ׳ עמוד א׳

בפירושו דף קמב עמוד ב

הספק העשירי אם היתה הקמת המלך מצוה ממצות התורה וכמו שאמרו רבותינו ז״ל שלשה מצות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ להכרית זרעו של עמלק׳ ולהקים להם מלך׳ ולבנות בית הבחירה׳ ששמו הקמת המלך בערך הכרתת זרעו של עמלק ובנין בית הבחירה׳ למה אם כן כאשר שאלו ישראל מלך בימי שמואל אמר הנביא ודעו וראו כי רעתכם רבה אשר עשיתם בעיני יי׳ לשאל לכם מלך׳ והש׳ אמר לשמואל לא אותך מאסו כי אותי מאסו ממלוך עליהם׳ והנה כפי הפרשה אביא דעות המפרשים בספק הזה׳ ואקשה עליהם׳

סנהדרין פ״ב דף כ

שמואל א יב שם

הספק הי״א למה באזהרו׳ המלך בענין הסוסי׳ נתן טעם רק לא ירבה לו סוסים ולא ישיב את העם מצרימה וכו׳ ובענין הנשים נתן טעם באמרו ולא ירבה לו נשים ולא יסור לבבו׳ ובאזהרת הכסף והזהב אמר וכסף וזהב לא ירבה לו מאד׳ ולא נתן בזה טעם כלל׳

הספק השנים עשר באמרו במלך לבלתי רום לבבו מאחיו ולבלתי סור מן המצוה ימין ושמאל׳ והנה המצות האלה הם כוללות לכל ישראל׳ ולמה יוחדו באזהרות המלך׳ ולא נזכרו בו שאר המצות כלם שהיו כוללות לכל ישראל׳ והרמב״ן כתב שזכר זה בו לפי שבעבור מעלתו וגדולתו יאות לו הגאוה יותר משאר האנשים׳ וגם שהזהירו על זה כדי ששאר בני אדם ממנו יראו וכן יעשו ויקחו קל וחומר מענות המלך׳

שם בפירושו דף קמג עמוד א

הספק השלשה עשר במה שזכר כאן לא יהיה לכהנים ללוים כל שבט לוי חלק ונחלה כו׳ וזה יהיה משפט הכהנים וגו׳ כי הנה המצות האלה באו כבר פעמים רבות בהרחבת ביאור בפרשת קרח ובשאר פרשיות׳ ולא היה בהם צורך במקום הזה׳ כי לא נזכרו ענייני הקרבנות ותורת כהנים כאן׳ גם כי זכר כאן מתורת הכהנים המתנות ולא זכר המעשר הראשון שהיא מתנת הלוים׳ וגם לא זכר תרומה ושאר מתנות הכהנים׳

במדבר יח׳ ויקרא ג ודברים י״ב

הספק הארבעה עשר בפרשת הנביא׳ והוא ששם נא׳ לא תלמד לעשות כתועבות הגוים ההם׳ לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש קוסם קסמי׳ מעונן ומנחש ומכשף וחובר חבר ושואל אוב וידעוני ודורש אל המתים וגו׳ וידוע הוא שהדברים האלה היו לתכליות׳ כי מהם שהיו לבחינת השעות הטובות והנאותות להצלחת המעשי׳ והרבות הברכה העושר והכבוד במעשיו׳ וזה היה ענין המעוננים והמכשפים ושאר העבודות אשר זכר׳ ומהם שהיו לדעת מה שעתיד להיות שהוא הדבר אשר יבספותו הכל

דכל וזה ענין הקוסמים ושואל אוב וידעוני ודורש אל המתים והנה התורה צותה לישראל שלא יעשו דבר מאותם המעשי׳ הרעים והספיק צרכם בידיעות העתידות במציאות הנביאי׳ שהיו בתוכם · אבל המין השני והוא מבחירת השעות ורבוי השפע וההצלחה · לא הספיק דבר מזה ולא נתן להם תמורתו כמו שעשה במין האחר · ויקשה אם כן למה לא השלימם וספק צרכם בשני המינים והם אחר ששניהם אסרם הש״י ית׳ · ובפירוש הכתובים ארחיב עוד המאמר בספק הזה אשר כבר העיר עליו רבינו נסים ז״ל ·

בדרש שופטים

הספק הט׳ו במה שאמר כי תועבת יי׳ כל עושה אלה והוא כי אם היה הניחוש ושאר הדברים אשר זכר אסורי׳ מדרכי האמרי ותועבת יי׳ כל עושה אלה · איך שני גאוני עולם אליעזר עבד אברהם ויונתן בן שאול היו מנחשים עד שאמרו ז״ל כל נחש שאינו כנחש אליעזר עבד אברהם ויונתן בן שאול אינו נחוש · ומצינו גם כן מחכמי התלמוד שהיו עושים דברים מאותם שזכרו בהם שהם מדרכי האמרי׳ ואין ראוי שנתפיים בזה עם דברי הרמב״ם שכתב שכל מה שיגזרהו ההקש שכלי מותר וזולתו אסור · וכמו שאמרו בפ׳ במה אשה אביי ורבא דאמרי׳ תרוייהו כל דבר שיש בו משום רפואה אין בו משום דרכי האמרי׳ · כי הנה מצינו שהתירו ביצת התרנגול׳ ושן השועל׳ ומסמר הצלוב ודברים אחרים רבים מזה המין לא יגזרם ההקש השכלי׳ ועובדות התלמוד רבו בזה ·

חולין פ׳ גיד הנשה׳

שם · ורב ששת כמי׳ שלחזו דף סה · ור׳ אליעזר פ״ד מיתות דף סח׳ סנ״ פר׳ לז

דף ס

שם כמשנה

הספק הי׳ו באמרו כי הגוים האלה אשר אתה יורש אותם אל מעוננים ואל קוסמים ישמעו · ויקשה למה חזר לומר זה אחרי שכבר כלל למעלה המעוננים והקוסמים עם השאר · ולמה יחד לדבר במעוננים ובקוסמים ולא זכר המכשף ושאר המלאכות שהם כלם להגדת העתידות ועל כלם יאמר ענין הנביא לא על המעוננים והקוסמים בלבד ·

הספק הי״ז כי תאמר בלבבך איכה נדע את הדבר אשר לא דברו יי׳ אשר ידבר הנביא בשם יי׳ ולא יהיה הדבר ולא יבא הוא הדבר אשר לא דברו יי׳ · והספק בזה למה לא שאל איכה נדע את הדבר אשר דברו יי׳ · כמו ששאל איכה נדע את הדבר אשר לא דברו יי׳ כי הנה באו בפרשה שני משפטים · האחד באמרו והיה האיש אשר לא ישמע אל דברי אשר ידבר בשמי אנכי אדרוש מעמו · והשני אמרו אך הנביא אשר יזיד לדבר דבר בשמי את אשר לא צויתיו לדבר ומת הנביא · והנה היה ראוי שיתן האות הצריך לכל אחד מהמשפטים האלה · ר״ל איך נדע הדבר אשר דברו יי׳ כדי שהמוותר על דברי נביא יהיה חייב מיתה · ואיך נדע את הדבר אשר לא דברו יי׳ כדי שנהרוג את הנביא אשר אמרו · הרי לך ששני הבחינות היו ראויות · ויקשה אם כן למה לא זכרם · ובביאור הכתובים האלה ארחיב המאמר בזה ·

הספק הי״ח אם נתחייבנו לשמוע את דברי הנביא ראוי שנדע איך יבחן שהוא נביא כדי שנשמע אל דבריו · ואם תאמר שהתורה פירשה זמן בחירתו באמרו אשר ידבר הנביא בשם יי׳ ולא יהיה הדבר ולא יבא הוא הדבר אשר לא דברו יי׳ · הנה יפול בזה ספק עצום · והוא · כי לא ימלט אם שתהיה בחינתו ביעודים הטובים שיעד לבא · או ביעודים הרעים · ושקר הוא שנאמר שביעודים הרעים תהיה הבחינה לפי שכבר אפשר שיהיה מיעד ביעוד רע שיבא על איש או על עם אחד וישוב האיש או העם ההוא אל יי׳ וינחם יי׳ על הרעה ולא תבא עליו כמו שהיה הענין בנינוה · ואם היתה בחינת הנביא בזה הנה לא יהיה הדבר ולא יבא · וימות הנביא על לא חמס בכפיו ואין מרמה בפיו · ושקר גם כן שנאמר שתהיה הבחינה ביעודים הטובי׳ שגם כן יהיה אפשר שלא יתקיימו מפני המקבל שמא יגרום חטאו וימנע מפני זה הטוב ממנו כמו שמצינו ביעקב שעם היות שהובטח והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך · הנה בבא עשו כנגדו אמר ויירא יעקב מאד ויצר לו · שמא יגרום החטא לחזרת השם ית׳ מיעודו הטוב · וכמו שביאר כל זה ירמיהו הנביא באמרו רגע אדבר על גוי ועל ממלכה לנתוש ולנתוץ ולהאביד ושב הגוי ההוא מרעתו ונחמתי על הרעה אשר חשבתי לעשות לו · ורגע אדבר על גוי ועל ממלכה לבנות ולנטוע · ועשה הרעה בעיני לבלתי שמוע בקולי ונחמתי על הטוב אשר דברתי להטיב לו · אין לנו אם כן במה יבחן הנביא · ואין ראוי שנאמר שכאשר לא יהיה הדבר ולא יבא הוא הדבר אשר לא דברו יי׳ · כי כבר לא יהיה הדבר ולא יבא בהיותו הדבר אשר דברו יי׳ · ובפי׳ הכתובי׳ אזכיר דעות החכמי׳ בדרוש הזה ואקשה עליהם ·

יונה

בראשית כח

שם לב׳ ברכות דף

ירמיה יח

שם

הספק הי״ט במה שצותה תורה בערי מקלט לנוס שמה כל רוצח בשגגה פן ירדוף גואל הדם אחרי הרוצח כי יחם לבבו והשיגו כי ירבה הדרך והכהו נפש וזה כי לא ימלט מחלוקה · או היה הרוצח בשגגה חייב בעונש על אותה רציחה או לא · ואם היה חייב איך נתן לו ערי מקלט שימלט שם · והנה ראוי שיענש נפש תחת נפש · ואם אמרנו שלא היה בן עונשים להיותו שוגג · יקשה אם כן למה חייבו מלקות בערי מקלט · כי כמו שלא היה חייב מיתה כך לא היה חייב מלקות ולא גלות · ואם היה שההורג בשגגה אינו חייב מיתה בבית דין · איך יהיה מקום לגואל הדם להרגו בכל מקום שימצאהו חוץ לערי מקלטו כי הוא לא היה חייב מיתה באמת · ואם גואל הדם יהרגהו דמו בראשו · כי הוא שפך דם נקי שלא היה ראוי למיתה · יען וביען לא הרג בכונה ורצון כי אם בבלי דעת ·

הספק הכ׳ באמרו לא יקום עד אחד באיש לכל עון ולכל חטאת כו׳ · על פי שנים עדים או שלשה עדי׳ יקום דבר · וזה כי המצוה הזאת כבר נאמרה למעלה על פי שנים עדים או על פי שלשה עדים יומת המת לא יומת על פי עד אחד · ולמה בא אם כן כאן לזכרו שנית · ורבי אברהם ז״ל אמר שנאמר זה להגיד שהטוען השגת גבול ראוי שיביא עליו שני עדים או שלשה עדים ולא יעיד בעד אחד · ולא ידעתי למה יאמר זה על השגת הגבול בפרט בהיות שכבר נאמר בכלל ·

שם בפירושו

הספק הכ״א בענין העדים הזוממים שהעידו בדבר מה לחייב אדם אחד · ובאו אחרים והזמו אותם · שצותה התורה שנאמין למזימים ולא נאמין למוזמי׳ ובזה מהקושי׳ · כי אם היו העדים הראשונים המחייבים שנים · והיו העדים הזוממים שהם האחרונים גם הם שנים למה נאמין העדים האחרונים · ולא נאמין את הראשונים בהיותם שוים במספרם · והיה ראוי שנאמר בכיוצא בזה אוקי תרי להדי תרי ואוקי ממונא בחזקת מריה · ויקשה עוד מה שקבלו רבותינו ז״ל ועשיתם לו כאשר זמם ולא כאשר עשה · ואם הרגו את האדם בעדות שקר למה לא יומתו עליו · כאשר התברר ששקר ענו · ואם בעבור שמתהנקי׳ יהיו פטורים העדים שהמיתו אותו בשקרותם

מעדותם

כתובות פ״ב דף

פ״ק דמכות דף

ברבי עומר

מערותם הכוזב ׃

הספק העשרים ושנים בדברי הכהן המשוח מלחמה ובדברי השוטרים שהם סותרים זה את זה ׳ לפי שהנה הכהן יבטיח אותם כי יי׳ אלהיהם הו׳ הנלחם להם והו׳ יושיעם כדי שלא יפול משערת ראשם ארצה ׳ ומיד אחרי זה השוטרים יניאו את לבב העם באמרם מי האיש אשר בנה בית חדש ׳ ואשר נטע כרם ׳ ואשר ארש אשה ׳ ילך וישוב לביתו פן ימות במלחמה ׳ וכן מי האיש הירא ורך הלבב ׳ כי הנה הדברים האלה יטילו עליהם אימה ופחד לפי הנראה והוא הפך דברי הכהן וכונתו ׃

הספק השלשה ועשרים כי ההתראה וההכרזה הזאת באנשים האלה איננה הגונה ׳ לפי שאם הם אינם בטוחים בישועת הש׳ מה נשתנו אלו מאלו והנה כלם צריכים לביתם ׳ ונשותיהם ובניהם וכרמיהם ׳ ואם הם בוטחים בנצחונו של מקום ׳ הקצור קצרה ידו מהושיע לאו׳ אשר בנו בתים ונטעו כרמים ולא אכלו פרייהם ׳ וארסו נשים יותר מהשאר ׃

הספק הארבעה ועשרים למה מאלו השלשה הכרזות שזכרה התורה בכאן היה בראשונה מהם הכהן מכריז מדבר ומשמיע ׳ ובשנית מהבונה בית ונוטע כרם וארס אשה ׳ הכהן מדבר והשוטר משמיע ׳ ובהכרזה השלשית מהאיש הירא ורך הלבב ׳ השוטר בלבד מדבר ומשמיע ׃

הספק החמשה ועשרים בדברי הכהן והשוטרים ׳ שאתה תמצא שהם אומרים אל העם דברים טובים לישרם בגבורת המלחמה ׳ ולא תמצא שיאמרו אליהם דבר מהתשועה הנפשית ׳ ולמה לא יעדום שהמתים במלחמה תהיה נפשם צרורה בצרור החיים את הש׳ ׳ אשר שם השלמות והענג הבלתי משוער ׳ וכדרך המיסרים את אנשי המלחמה ׳ כי תמיד יבטיחו אליהם במעלת שכר הנפש וכמו שהיו עושין אנשי בית שני ׳ וכמו שבא בדברי יוסף בן גוריון ׃ פסו׳ פ׳ ע״א וע״ב

הספק הששה ועשרים בענין העגלה ערופה מה היא ענין מצוה הזאת וטעמה ׳ ואם היה לנקות את הדם הנקי ׳ איך בדם עגלה הערופה יכופר עון דם האדם הנהרג ואם היו ישראל בלתי חוטאים בדבר למה יצטרכו לפעל הזה ׳ ובביאור הכתובים אזכור דעות חכמינו האחרוני׳ ואחקור עליהם ׃

הספק השבעה ועשרים באמרו ונגשו הכהנים בני לוי ואם היו אלה השופטים בד״ה העיר הקרובה איך יצטרך שיהיו כהנים ולוים ׳ וגם איך ישולח עליהם אמרו לשרתו ולברך בשם יי׳ ׳ והם לא היו בירושלים לשרתו שמה ׃

הספק השמנה ועשרים באמרו כפר לעמך ישראל ואל תתן דם נקי בקרב עמך ישראל ונכפר להם הדם והנה הכפרה היא מצטרפת לחטא ׳ ולא ימלט מבלתי היותם חייבים בדם ההוא ושהיו הם הרוצחים או לא ׳ ואם היו הם הרוצחים איך יכפר להם הדם בעריפת העגלה עם אמרם בשקר וכזב ׳ ידינו לא שפכו את הדם הזה ועינינו לא ראו ואם הם לא היו חוטאים איך יצטרכו לסליחה וכפרה ׃ והנני מפרש הפסוקים כלם באופן יותרו הספקות האלה ׃

שופטים ושוטרים

תתן לך וכו׳ עד ׳ כי ימצא בקרבך נביא וכו׳

להיות סדר הידיעה ׳ מן הדברים הכוללים אל הענינים הפרטיים ׳ לכן ראה אדון הנביאי׳ בזכרון המצות וביאורן לזכור ראשונ׳ המצות הכוללות ואחרי כן המצות הפרטיות ׳ והנה המצות הכוללות באו בשני סדרים ׳ כי הנה באו המצו׳ המתיחסות לבית הבחירה ולכל ישראל בסדר ראה אנכי כמו שפירשתי ׳ ואחרידם באו המצות המתיחסות להנהגת העם הכוללת ׳ בזה הסדר ׳ וידוע שהנהגת האומה היתה בשני מינים מן ההנהגה האנושית ׳ ונמצאו בה מדרגות תחתיים שניים ושלשיים ׳ כי הנה ימצא בה בית דין הקטן שהיא בכל עיר ועיר ׳ שהיא המדרג׳ היותר קטנ׳ ובד״ה הגדול שהיתה בירושלים בלשכת הגזית שהיא מדרגה עליונה ממנה ׳ והמלך שעליהם שהיא המדרגה הגדולה על כלם הנה סדר שלשת המנהיגים האלה רוצה לומר בית דין קטן ׳ ובית דין גדול ׳ ומלך ׳ הם כלם כפי ההנהגה האנושית ׳ והיה בהם ג״כ מין ההנהגה הרוחנית ׳ ובה ימצאו ג״כ מדרגות תחתיים שניים ושלישיים ׳ בקרבתם אל האלהים ׳ כי הנה היו הלוים המדרגה הראשונה מזה המין והכהני׳ היו בקדושה ורוחנית במדרגה למעלה מהם בעבודת בית המקדש וקרבתם אל האלהים ׳ והנביא היה למעלה מהם ברוחניות וקרבה וקדושה אל הש׳ ׳ הרי לך שהיו שתי מיני׳ ההנהגות האלה בישראל ׳ אנושיית ׳ ורוחניית אלהית ׳ ובהם ובמשפטים המתיחסים אליהם ׳ נכלל הסדר כלו ׳ כמו שנבאר ׳ להיות הידיעות האלה כוללות ׳ ובסדר כי תצא באו המצות הפרטיות וכמו שיבא ביאורם בג״ה ׳ הנה זהו קשור הסדרים ופרשיותיהם ׳ ומלבד זה היה נסמך סדר השופטים והבית דין הגדול לעליית הרגלי׳ לפי שבעלותם שמה היו שואלים את פי הסנהדרין על המופלא מהם בענין הדינין וכמו שזכרתי ׳ ולכן התחיל כאן במינוי המדרגה הראשונה מההנהגה האנושית שהם השופטים שהיו בכל עיר ועיר ׳ וראוי שנדע שבכל עיר ועיר שהיו בה קכ׳ מישראל היה בית דין של כ״ג לשפוט דיני נפשות ׳ ובית דין של שלש לשפוט דיני ממונות ובירושלים היו שני בתי דינים של כ״ג ׳ ועוד היה שם בית דין הגדול של ע״א שהיה יושב תמיד בלשכת הגזית ׳ ובערים הקטנים שלא היו בהם קכ״ איש לא היה בית דין של כ״ג אבל היו שמה ג׳ שופטים בלבד ועל הבתי דינים שהיו בכל עיר ועיר שהיא המדרגה הראשונה מהנהגת העם ׳ האנושית ׳ אמר שופטים ושוטרי׳ תתן לך בכל שעריך ׳ שהשופטים הם הדיינים הפוסקים את הדינים ׳ אם בדיני נפשות ׳ בית דין של כ״ג ׳ ואם בדיני ממונות בית דין של שלשה ׳ או ג׳ שופטים בלבד בעיירות הקטנות כמו שזכרתי ׳ והשוטרים הם הרודים בעם העושים במלאכה להכריח את האנשים שיקיימו המשפט הפסוק מהשופטים ׳ ואמנם אמרו אחרי זה אשר יי׳ אלהיך נותן לך לשבטיך פירשו בו חז״ל שמלבד השופטים שהיו ממונים בכל עיר ועיר ׳ עוד היה בית דין אחר כולל לכל השבט ׳ והיו אם כן שם שופטים פרטיים בכל עיר ועיר ושופטים כוללים בכל שבט שהיו יכולים לכוף כל אנשי שבטו ׳ ואם נסתפק דבר לבית דין העיר ׳ ילך לפני בית דין השבט שלו

דברים יז

פס כב

סנהדרין משנ׳ קמא דפ״ק דף ב כתו׳ דר׳ כקמיה פ׳ בנחנקין דף פח

כך משמע בסוגיות שלמ׳ הורה בית דין של אותו שבט ובסנהדרין פר׳ דיני ממונות דף יח וספרי דף מד עמוד שני

שילו לשאלו׳ ואם הוצרכו לתקן ולגזור דבר על כל השבט שלהם גוזרים ומתקנים׳ והנה סמכו זה לאמרו לשבטיך׳ ובית דין הגדול שבירושלים היה למעלה מכלם וכולל לכל השבטים כמו שכתב הרמב״ן׳ אבל לפי הפשט אין לנו כי אם בתי דינין של הערים׳ ובית דין הגדול אשר בירושל׳ ואם היה בית דין אחר כולל לכל שבט היה ראוי ג״כ שיאמר ושופטים ושוטרים תתן לך לשבטיך׳ ויצוה שילכו לשבט בדבר המופלא את פי ב״ד השבט׳ אבל זה כלו לא נמצא בכתוב כי אם שני הבתי דינים בלבד׳ אם הבית דין הראשון אשר בשערים באמרו שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך׳ והבית דין הגדול אשר בירושלים׳ ואמנם למה אמר נותן לך לשבטיך׳ אחרי שאמר שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך אשר יי׳ אלדיך נותן לך׳

בפירוש׳ דף קמ״א עמוד ד

וזהו לך העיר על שתי כונות׳

שמות כב

האחת שהיא מצות השופטים כבר באה בתורה עד האלדים יבא דבר שניהם שהיה מצוה לישראל כיהיו להם שופטים׳ ובסדר אלה הדברים זכר מרע״ה שהוא צוה לישראל שימנו השופטים כמו שאמר הבו לכם אנשים חכמים ונבונים וגו׳ והנה ישראל לא רצו אז למנותם׳ אבל רצו שהוא ע״ה ימנה אותם׳ כמו שאמר ותענו אותי ותאמרו טוב הדבר אשר דברת לעשות׳ כלומר טוב הוא שהדבר שדברת׳ כן תעשה אותו אתה׳ כי לך יאות למנותם לא לנו כמו שפירשתי׳ והוצרך מרע״ה למנותם כמו שנאמר ואקח את ראשי שבטיכם ואתן אותם ראשים על העם וגו׳ ואצוה את שופטיכם וגו׳ ולפי שלא יחשבו ישראל שכן יהיה תמיד׳ ר״ל שהנביא הוא אשר בכל דור ודור ימנה את השופטים אשר בכל עיר ועיר׳ כי הוא אשר ידע בנבואתו מי הוא הראוי לשפטו׳ לכן הודיעם שלא יהיה כן אבל יהיו בעצמם שהם ימנו את שופטיהם׳ לפי שמנוי השופטים מסר הש״י לשבטים לא לנביא הדור׳ וענין משה במינוי השופטים היה להוראת שעה׳ אבל לדורות לא רצה שיהיה זה על פי נביא׳ כי יהיה זה אליו טרח מופלג למנות שופטי׳ בכל ערי ישראל׳ גם כי תסתלק הנבואה ולא ישאר מי שימנה אותם׳ ולכן מסר זה לשבטים׳ וזהו אמרו אשר יי׳ אלדיך נותן לך לשבטיך׳ יחזור למינוי הנזכר שכל שבט ימנה השופטים היותר חכמים ויראי אלדים שיהיו בשבטם בכל עיר ועיר מאותו שבט׳

דברים א

שם

שם

שם

אחי הכונה ראשונה:

והכונה השני היא׳ שתראה שמינוי השופטים יש מלכיות שהוא מתחת יד המלך׳ כי הוא אשר יצוה בעיר פלו׳ יהיו השנה הזאת שופטים פל׳ ופלו׳ וכן בכל שאר הערים כי להיות המלך ראש המשפט הנה הוא מסדר האברים אשר תחתיו שהם השופטים והוא הדרת המנהג בכל מלכות קשטילייה וארגונה ומלכות נאפוליש׳ ויש ארצות שמינוי השופטים הוא מסור בידי עם הארץ׳ שהמה ימנו עליהם השופטים והשוטרים שיראו בעיניהם יותר הגונים בכל שנה ושנה׳ ואין למלך בזה דבר׳ וכן הוא המנהג בקצת ארצות ספרד ובצרפת וכל ארץ המערב׳ והנה ארון הנביאים ביאר בזה שהשופטים שיהיו בישראל שאין ראוי שימנה אותם המלך ולא יהיו מידו׳ אבל שהעם יאמינו אותם׳ ר״ל שכל שבט ושבט ימנה את השופטים הראויים בכל עיר מעריהם׳ ועל זה אמר אשר יי׳ אלדיך נותן לך לשבטיך׳ ר״ל שיי׳ אלדיך נתן מינוי השופטים לשבטיך׳ שהם ימנו אותם בשעריהם לא המלך׳

והכונה השלשי׳ היא להגיד שכאשר יקרה בעיר אחת שיהיו בה משני שבטים שיושמו בה שופטי׳ מכל שבט ושבט באופן שכל אדם יבא לפני שופטי שבטו׳ ולכן היו בירושלם שני בתי דינים של כ״ג אחד מהם היה יושב על פתח הר הבית ואחת על פתח העזרה לפי שהיתה ירושלם לשבט יהודה ולשבט בנימין׳ ולזה אמר שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך אשר יי׳ אלדיך נותן לך לשבטיך׳ ואמנם השופטים האלה שהיו בשערים׳ אם היה מנוים מידי שנה בשנה או מג׳ שנים לג׳ שנים׳ או היה האדם הממונה לשופט נוהג מנויו כל ימי חייו הנה זה לא נתפרש בכתוב׳ וחז״ל אמרו דרך כלל שכל המנויים שבישראל היו לאדם כל ימי חייו והיו ירושה גם כן לבניו בהיותם טובים וישרים במעגלותם׳ וביאר כאן מה יהיה אומנות השופטים ההם אשר יהיו בשערים באמרו ושפטו את העם משפט צדק׳ וכבר פי׳ רש״י והוא האמת שאין זו מצוה לשופטים אבל הוא הגדת תכלית מנוים ומעשיהם כי הוא לשפט את העם משפט צדק׳ וביאר הר״ב רבינו נסים בשלמות גדול זה המאמר׳ והוא שיש בענין המשפט ב׳ בחינות׳ הא׳ להעניש את הרשע כפי המשפט הצודק על התורה לא פחות ולא יותר׳ והב׳ שפעמים צריך שלא יעניש כפי המשפט האמתי כי אם כפי הצורך לתקון המדיני וצורך השעה׳ והש״י יחד לכל אחת מאלה הענינים והבחינות כת אחת׳ וצוה שכת השופטים הראשונים יהיה ענינם בשערים לשפוט צדק והמשפט הברור והאמתי כדין התורה והוא הצדק המונח בדת מבלי שיטו ממנו ימין ושמאל׳ כי בזה כחן בלבד׳ ותכלית מניין אינו עובר מזה ר״ל מלשפוט כפי הדת והצדק המוגבל בה׳ וזהו אמרו ושפטו את העם משפט צדק׳ כי הם לא יעברו מגבול הצדק ולא ישנו בו דבר אף שיהיה מן הראוי כפי צורך השעה׳ ואמנם הבחינה השנית מהמשפט שהוא בדין ושלא בדין לא לעבור על דבר תורה כי אם לפי שהשעה צריכה לכך׳ מסרו הקדוש ברוך הוא לדעת הרב הנזכר למלך׳ ולדעתי איננו כן כי אם שהוא היה מסור לבית דין הגדול כמו שיתבאר אחר זה׳ הנה אם כן אמרו ושפטו את העם משפט צדק הוא ביאור היכולת הניתן אל השופטים היושבים בשערים׳ ולפי שהמינוי מהשופטי׳ ההם הוא הל׳ דבר כללי ושלמות הנהגת׳ את העם או רעתם תבא על ידם׳ הזהיר את השבטים מאד על מנוים שלא ימנו אותם כי אם כפי הראוי ולמי שהוא הגון לכך ולא יחניף הממנה את השופטים פנים לשום אדם למנותו לשופט בהיותו בלתי הגון לכך׳ ועל זה אמר לא תטה משפט לא תכיר פנים ולא תקח שחד ואין זה מצוה לשופטים שלא יטו משפט ולא ישאו פנים ולא יקחו שחד במשפטם כמו שפירשו המפרשים׳ כי אם לממנים את השופטים בצבור שלא יטו במנויים מדרך המשפט והראוי ולא ימנו אדם להחניפו׳ וזהו הכרת פנים ולא מפני שחד שיתן לממנים כדי שימנו אותו׳ כי הנה זה באמת יביאהו למנות מי שאיננו הגון לשפוט כי השחד יעור עיני חכמים׳ שלא יראה מפני השחד המום אשר בו וימנה אותו׳ ויסלף דברי צדיקים רוצה לומר שעם השחד לא למראה עיניו ישפוט כראוי כי יעור את עיניו ולא יראה׳ ולא למשמע אזניו יוכיח כראוי׳ כי אף שיאמרו לו אדם פלוני רשע ויגידו לו ממנה מומין׳ יסלף אותם לכונה בלתי נאותה׳ כדי שעל כל פנים ימנה

פר׳ הנחנקי׳ דף ... וכן מסתע מפרי חלק דף ק״ח ... ר׳ יוחנן מחולקי׳ ... אחת לפני מבטיו

פ״ק דכריתות׳ וכתובו׳ פ׳ הנושא ... כ״ג

שם בפירושו בדרש שופטים

רש׳ בפירושו׳ דף ר״ו ע״ד׳ ו המיר דף קלט

אותו

אותו שנתן לו השוחד · הנה צוה שלא יעשה דבר מזה כי
תועבת יי׳ כל עושה אלה · ולכן הזהירו על המנוי ה״ה באמרו
צדק צדק תרדוף · רוצה לומר הדבר הצדיק והישר אותו
הרדוף במנותך האנשים ההגונים לשפוט כי הם במשפט
יעמידו ארץ · ואם תעשה זה תחיה וירשת את הארץ · ר״ל
תחיה אתה בנחת ובניך אחריך יירשו את הארץ לפי שעל
אבות פרק ראשון שלשה דברים העולם קיים · על הדין · ועל האמת · ועל
השלום · וכל זה תלוי בצדקת השופטים · ואם לא תעשה
כן יהיה בהפך · שרשעת השופטים ימיתו הנקיים שבעם ·
והם יהיו סבה שיאבדו מהרה מן האדמה אשר נתן יי׳ להם ·
הנה הקבלתי מזה שהכתובים האלה מזהירים על מנוי השופטים ·
ואינם אזהרה לשופטים שישפטו צדק · והותר בזה הספק הראשון :

וידוע שהשופטים אין ראוי שיהיו מכלל האומות כמו
דברים לב שכתוב כי לא כצורנו צורם ואויבינו פלילים ·
ערכין פ״ק דחולין ואף כי ידינו כדיני ישראל · כי כמו שאף על פי שהיכת
דף יג הנכרי תהיה על האופן הראוי · היא אסורה · ככה המשפט
שיבא על ידם אע״פ שיהיה כדת וכהלכה הוא פסול ותועבת
שמות כא יי׳ וכמו שאמר ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם ·
גיטין פרק המגרש לפניהם ולא לפני גוים וצריך עוד שלא יהיו השופטים עמי
דף פ״ט הארץ כ״א מומחים ובקיאים בדינים וכמו שדרשו לפניהם
ולא לפני הדיוטות · וצריך עוד שמלבד שיהיו השופטים
מזרע ישראל והכמים עוד יהיו בעלי מדות טובות · וכמאמ׳
שמות יח יתרו ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל יראי אלהים אנשי
אמת שונא בצע · ולהזהיר בענין המנוי שלא יהיה על
פי גוים ולא ע״פ הדיוטות ועמי הארץ · ולא ע״פ רשעי בעלי
מומין במדותיהם · לכך סמך כאן למנוי השופטים ג׳ אזהרות
תכופות דוגמת הפסולין לדין · הא׳ לא תטע לך אשרה כל
עץ אצל מזבח יי׳ אלהיך · כי ההולך לערכאות הגוים הוא
כנוטע אשרה לפני מזבח יי׳ שאף שידינוהו הגוים כדיני
ישראל יהיה כאשרה אצל מזבח יי׳ · והב׳ לא תקים לך מצב׳
אשר שנא יי׳ אלהיך · כי המשים הדיוט עם הארץ שופט על
העם הרי הוא כמקים מצבת אבן כשהוא אבן רומם מבלי
דעת · ואין בו כ״א הפרצוף והרי הוא כמצבה שהוא הדבר
אשר שנא הש׳ · ר״ל ההדיוט שאין בו ידיעה · ואף שיהיה
חכם ומישראל · השמר לך שלא יהיה בעל מדות רעות
שהאיש אשר כזה אין ראוי לשפוט בשום פנים · ואתה
הממנה אותו כאלו זבחת ליי׳ אלהיך שור ושה אשר יהיה בו
מום כל דבר רע ר״ל הנה שור או שה מצאת מינו ומשפחתו
ראוי לזבח אבל יש בו מום ומזה הצד הוא תועב׳ יי׳ ואין ראוי
להקריבו · והנה איסור האשרה והמצבה כבר באו בפרשת
שמות כג משפטים שנאמ׳ לא תשתחוה להם ולא תעבדם ולא תעשה
כמעשיהם כי אם הרס תהרסם ושבר תשבר מצבותיה׳ וגו׳ ·
שם לד ובפרשת כי תשא הזהיר גם כן על כריתת האשרו׳ · ומאהר
שנצטוינו שלא נעשה כמעשיהם היו אם כן המצבו׳ אסור׳
גם האשרות בבית האלהים · וביאר כאן שנטיעת כל עץ
אצל המזבח אסור ואע״פ שלא יהיה לעבוד שם · ואמנם
המצבה ביאר בה שנים עם היות שנמצא זכרונה באבות
לא היתה שמה להעלות עליה עולה כי תמיד היו בוני׳ מזבח
להעלות עליו עולה וזבח · ואמנם היתה המצבה לאות
בראשית לא ולזכרון לעד ולסימן וכמו שאמר לבן הגל הזה ועדה המצבה
שם כח וביעקב נאמר כשראה מראות הכלם ויקח את האבן אשר
שם מראשותיו וישם אותה מצבה ויצוק שמן על ראשה
שם שיהיה זה לסימן אשר שם יהיה בית אלהים כמו שאמ׳ והאבן
הזאת אשר שמתי מצבה יהיה בית אלהים כו׳ · אמנם

המצבה שהיו נוהגי׳ הגוי׳ היתה לעולה וזבח ולכן היו מקימין
אותה למעלה · וזה שאמ׳ ולא תקים לך מצבה · שאמר בה
לשון קימה לא לשון שימה כמו שבא באבות · ואמר אשר
שנא · ר״ל מאותה המצבה ששנא יי׳ אלהיך שהיא המצבה
שהיא לעבוד עליה כמו המזבח · פרט למצבות שעד׳ אינם
אסורות ולא שנאם הש׳ · ואמנם הבמות שהותרו ישראל
פרק נתיי״ן דזבחים להעלות עליהם קודם בנין הבית לא היו כאבן אחת · אבל
היה המזבח בנין אבני׳ גדול גבוה ולו קרנות ארבע׳ ולו יסוד
כובב יעלו על יסודו ויקרבו בין קרנותיו · והבמה היתה כעין
דר נעשה כאפר מקובץ ועליו מזבח בנוי להקריב בו שכל
ישעיה יד · דברים לג דבר רם וגבוה נקרא כן · אעלה על במתי עב · ואתה על
במותימו תדרוך · אמנם המצבה היא היתה כאבן אח׳ גדולה
והיתה בימי האבות לסימן ולעדות ולזכרון כמו שזכרתי ·
יהושע כד וכן היה האבן שזכר יהושע בו בדברי האחרונים · ובימי הגוים
היה המצבה במקום המזבח ולא היתה מושלכת על הארץ
כ״א בקימה ומעלה ועל כן צותה תורה ולא תקים לך מצבה
וביאר מאיזו מצבה יאסור באמרו אשר שנא יי׳ אלהיך · ר״ל
מאותם מצבות הגוים שעושים להקרבה אשר שנא הש׳
אותם · לא מהמצבות שהיו נוהגים האבות לעד ולזכרון ·
והותר בזה הספק השני :

ואמנם הקרבת הבעלי מומין · אין ספק שכבר הזהיר
ויקרא כב עליו בפרשת אמר אל הכהנים אבל שם זכר
המומין בלבד אחד לאח׳ ולפי שכבר אפשר שיהיה בו מום
אחר מלבד אותם אשר זכר שמה · לכן הוצרך לומר כאן כל
דבר רע שלא נאמר שם כי במאמר הזה יכלול גם שאר
המומין שלא נזכרו שם בפרש׳ ·
והותר בזה הספק הג׳ :

והכלל העולה שיזכרו כאן המצות האלה שבאו במה
שעבר בקצור והתבארו בהם דברי׳ לא לזכור
אותם בעצם וראשונה · אבל באו להמשיל הענין במנוי
השופטים שלא יהיו לפני גוים שהם כאשרה · ולא לפני
רשעי ישראל · ובעלי מום · ומדות רעות שהם כזבח בעל
מום · אבל יהיו השופטים מזרע ישראל יודעי דעת ונבוני׳
מדע יראי אלהים וסרים מרע · ואפשר לפרש הפסוקי׳ הט׳
כפי המפרשים באופן אחר · והוא שהזהיר ראשונה את
השופטים ושפטו את העם משפט צדק וכו׳ כמו שפירשתי׳
ולשוטרים הזהיר באמרו לא תטה משפט לא תשא פנים
ולא תקח שוחד · ר״ל שהשוטר לא יטה משפט השופט אם
ליש א פנים לאחד מהבעלי דינין · או בעבור שוחד שיתנו
לו · ואחר כך הזהיר על הבעלי דינין באמרו צדק צדק תרדוף
שלא יכלו את ימיהם בריב ומדון על דבר כזב ושקר · והמצוה
הזאת כבר נזכרה שנ׳ בצדק תשפוט עמיתך · ובאר כאן
הצדק בדיינים ובשוטרים ובבעלי הריב ·
והנה הביא איסור האשרה והמצבה · להגיד מזה יהיה ממנוי השופטים
וריחוק כל מיני עבודה זרה :

כי ימצא בקרבך באחד שעריך וגו׳ עד כי יפלא

המצוה הזאת כבר באה בפרשת משפטי׳ באמרו שם
זובח לאלהים יחרם בלתי ליי׳ לבדו · אבל לא
שמות כב פורש שמה אם משפט היחיד העובד ע״ז היא לבית דין הגדול
כדין עיר הנדחת ודין זקן ממרא · שעונשם ביעורם בבית
של ע״א · או אם יהיה משפטו בבית דין של כ״ג אשר בשערי׳
ולא פורש שם גם כן מה יהיה ענשו ואיך יחרם הזובח לאלהי׳
אחרים

אחרי ולא פרש נ״כ. אופן המשפ׳ אם יהיה ע״פ עד׳ וכמה יהיו
או בקול בלבד׳ או איך יהיה׳ ומפני זה ראה מרע״ה לבאר
המצוה הזאת בכל הדברים הא׳׳ה׳ ובאה במקום הזה להודיע
שעקר הנחת השופטי׳ בשערי׳ שזכר הוא לבער הע״ז מן הארץ
ושעליהם מוטל עונש היחיד ואינו מסור לבד״ הגדול כדי׳ עיר
הנדחת והזקן ממרא׳ כי הנה היחיד אינו באות׳ מדרג׳ ולכן ראוי
שיהיה נדון בשערו׳ והזו אמרו כאן איש או אשה אש׳ יעשה
את הרע כו׳ והוצאת את האיש ההוא או את האש׳ וגו׳ כי מצד
שהם איש או אשה פרטיי׳ היה דינ׳ מסור לבד״ עיר׳ ולא לבד״
הגדול׳ ואמ׳ והוגד לך ושמעת להגיד שאין בזה צד לשון הרע׳
ואי׳ אסור לשמעו אבל בהפך כי השופטי׳ ראוי שיחקרו עליו׳
והנה אמ׳ על ענין החט׳ הזה אשר יעש׳ את הרע בעיני יי׳ אלדיך
לעבור בריתו וילך ויעבוד אלדי׳ אחרי׳ כדי להעיר על ג׳ בחינו׳
שבעבורי׳ היה חטאו יות׳ קש׳׳ הא׳ לפי שבזה הכעיס את הש׳
אשר הטיב עמו טובו׳ הרב׳ ויע״ז אמ׳ אשר יעש׳ את הרע בעיני
יי׳ אלדיך שמפני זה הוא בן מות׳ והבחינ׳ הב׳ לפי שכבר ברית
היתה כרותה בין הש׳ ובין האומה שלא יעבדו אלדי׳ אחרי׳ ויזה
עבר הברית וראוי מפני זה שיהרג והזו לעבור בריתו׳ והבחינ׳
הג׳ שעבד אלדי׳ אחרי׳ והשתחוה להם והזו סכלו׳ גדול לפי שעם
היות שנור׳ שיש בככבי׳ ושרי מעלה כחו׳ להשפיע תשובו׳ או
הרעו׳ על התחתוני׳ הנה אין ממשלת׳ על ישראל׳ ואף על שאר
האומות אין ספק שהם לא יעשו זה כ״א כפי טבעם והעבודה
וההשתחוא׳ אליהם ע״ז הוא פ״ל בטל שהם אינם פועלי׳ ברצון
לשנא׳ שעם העבוד׳ ההיא יפיקו בני אד׳ רצונ׳ להשפיע עליה׳
כי פעלתם טבעית׳ וכמו שהאש ישרוף בטבעו׳ ואין הפרש
בשיעבדו אותו וישתחוו לו או לא יעשו דבר מזה׳ כי תמיד
יעשה פעולתו המתגבלת אליו בטבע׳ ככה הככבים והשרים
העליוני׳ פעלתם בטבע כפי הכנת המקבלי׳ ואינ׳ ברצון׳ ולכן
לא יאות אליהם העבודה וההשתחואה׳ ויע״ז אמר וילך ויעבוד
אלדי׳ אחרי׳ וישתחו להם ולשמש או לירח או לכל צבא השמי׳
אשר לא צויתי ר״ל כי הטעו׳ כלו בעובדי ע״ז הו׳ בעבר׳ לעליוני׳
כי הש׳ נתן להם הכחו׳ לפעול כפי טבע׳ אבל לא צוה שיעבד
אותם על זה כהיו׳ ישראל מיוחד להנהגתו׳ והזהיר את השופטי׳
שכאשר ישמעו זה ידרשו הטב׳ והוצרך להזהיר על הדריש׳
הטובה בזה לפי שהוא חטא חמור שאין ראוי לחשד בו איש
מבני ישראל׳ ולכן יצטרך דרישה רבה לדעת אמתת הדבר׳
ולפי שהיו ג׳ בחינות בזה החטא אמ׳ עליו ג׳ לשונו׳ והנה אמת׳
נכון הדבר׳ נעשתה התועב׳ הזאת בישראל׳ ואמ׳ בישראל להעיר
שבהיותו עם חכם ונבון אשר לו אלדי׳ קרובי׳ אליו והם מיוחדי׳
להנהגתו׳ היה מהראוי שלא יעש׳ בתוכם התועבה ההיא׳ ולכן
צוה שיוציאו את האיש ההוא או את האשה ההיא אשר עשו
כו׳ אל שער העיר ויסקלו אותם באבני׳ והרב המורה בפ״לא
ח״ג כת׳ שלהיות הפעלות הא׳׳ה מצויות יותר בנשי׳ להיו׳ דעת׳
קלה יחסם הכתוב תמיד אליהן׳ כמ״ש מכשפה לא תחיה׳ וכן שמות כב
אמ׳ באוב וידועני ושצוה בלשון הזה׳ לפי שהאנשים לעולם
ירחמו על הנשי׳ לבלתי הרוג אות׳ לכן אמ׳ מכשפ׳ לא תחיה׳
ואמר כאן והוצאת את האיש ההוא או את האשה ההיא אשר
עשו׳ ובספרי דרשו כי בעבור שבעיר הנדחת נאמר יצאו דף קטו עמוד ד
אנשי׳ בני בליעל בקרבך׳ ואין הדין בנשי׳ כן׳ לכן הוצרך לפרש
בעובדי ע״ז שהוא שוה באיש ובאשה׳ וביאר שדינם וענשם
בסקילה׳ האמנם למד את השופטי׳ שלא יהיו דני׳ את האיש
או את האשה כ״א ע״פ ב׳ עדי׳ או ג׳ עדי׳ ולא ישענו ע״פ עד אח׳׳
כי אחרי שהיה החוטא אחד׳ ראוי שיעידו עליו יותר מאחד
אם ב׳ ואם ג׳׳ וכבר התעוררו רז״ל אם מתקיי׳ העדות בב׳ למה מכות פרק כ״נד
פרט לך הכתו׳ ג׳ ואמ׳ שבא להקיש הג׳ לב׳ באמו׳ הערו׳ ופסולו הערים דף ה
בי תרי כמאה ומאה כתרי׳ וכפי הפשט רצתה התורה׳ שאם
ימצאו שם ג׳ עדי׳ יהיו שלשת׳ מעידי׳ בדברי׳ אבל אם לא יהיו
שם יות׳ מן ב׳ הנה הם יספיקו׳ וזהו אמרו או ג׳ עדי׳ ולא יספיקו
עד אחרי׳ ושאר הרעות שהביא הר״אב״ע בזה הבל המה מעשה פס כפירוש׳
תעתועי׳ ולפי שהיו הדיינין נמשכי׳ אחר העדים׳ והעם היה
נמשך אחרי הדייני׳ לכן אמר יד העדים תהיה בו בראשונה
להמיתו ויד כל העם באחרונה׳ ואם תאמר מה לו לעם בזה׳
לכן אמר ובערת הרע מקרבך׳ ר״ל שכל העם היו מחוייבים
בביעור עובדי ע״ז שאם לא יעשו כן יהיו גם הם נחשדי׳ בדבר
אחרי שלא מיחו כו׳׳

הנה כל זה נכלל בשופטים שהיא המדרגה הראשונה מההנהגה
האנושית : והיותר נמה שפירשתי בזה הספק הד׳ :

כי יפלא ממך דבר כו׳ עד כי תבא אל הארץ

הפרשה הזאת תדבר מהמדרגה הב׳ מההנהג׳ האנושית
והיא בב״ד הגדול אשר בירושלם הנקראים
סנהדרין׳ ואמנם מנוים אם היה לשבטי׳ כמו מנוי השופטים
הראשוני׳ אש׳ זכרתי׳ או אם היה מיוחד למלך או לנביא הנה
זה לא נתפרש בכתוב׳ ואחשוב אני שבזמן שהיה מלך הוא
היה ממנה אותם׳ וכאשר לא היה שם מלך׳ השופט הגדול
היה ממנה את כל אחד מהסנהדרין עם עצתם׳ כי כאשר היה
מת אחד מהם׳ אותו השופט הגדול עם עצת שאר הסנהדרי׳
היו ממנים אחר תחתיו׳ ובמות השופט הגדול היו כלל
הסנהדרין ממנים א׳ מהם לראש ולשופט עליהם׳

והנה הפרש׳ הזאת בלי ספק היא יסוד התורה כלה ועיקר׳ ולכן ראוי
לפרש׳ בפרטיה ועקריה׳ וכדי שתכלול כוונתי במה שאומר בה אכלול
אותה בהודעות

ההודעה הא׳ שהב״ד הגדול כבר צוה עליו יתרו בעצמו
במה שאמ׳ ושפטו את העם בכל עת׳ והיה שמות יח
כל הדבר הגדול יביאו אליך וכל הדבר הקטן ישפטו הם׳ הרי
לך שהיה שם בד״ ראשון שרי האלפים ושרי המאות השופטי׳
בת העם׳ וב״ד עליון עליהם והוא מרע״ה׳ ולכן בעלותו להר
אמר לזקנים שבו לנו בזה עד אשר נשוב אליכם׳ והנה אהרן שם כד
וחור עמכם מי בעל דברי׳ יגש אליהם׳ ר״ל שאהרן וחור יהיו
במקום בד״ הגדול שבפרש׳ בהעלותך נמנו ע״פ הזקני׳ לעמוד במדבר יא
עם משה במשא העם והם עמו היו בד״ הגדול׳ הנה אם כן
המצוה הזאת כבר נזכרה בתורה׳ וביאר מרע״ה כאן איך
נשמע לבד״ הגדול ובמה יהיה כחו׳ והעונש שיענש כל מי
שיעבור על דבריו שזה לא נזכר שמה׳׳

ההודעה השנית שהב״ד הגדול שהיה בירושלם היו ע״א
סנהדרין מגדולי ישראל בחכמה בתבונה
ובדעת ובכל מלאכה׳ והוא דוגמת הע׳ זקנים שהיו עם משה
במשא העם׳ ולכן היו כמספרם והגדול שבהם היה מרע״ה׳
והוא הנקרא שופט או ראש או נשיא׳ והגדול שבשבעי׳ הוא
משנה לראש ויושב לימינו ונקר׳ אב בד״ והיו בלשכת הגזית׳
והיו יושבי׳ כמו חצי גורן בעגול כדי שיהיה הנשיא ואב בית מסכת שלימה
רואה את כלם׳׳ אחד דיני מ

ההודעה הג׳ שהתור׳ צות׳ שאחרי שרבוי הדעות יחייב דף לו
בהכרח החלוף והמחלוקת ביניהם׳ שאיזה
ספק שיתחדש לפני הב״ד אשר בשערי׳ אם בדיני ממנו׳ ואם
בדיני נפשות שאותו בד״ יפסקו בו׳ שהשופטי׳ ההם עצמם
יעלו לירושלם אם בזמן הרגל או בזמן אחר שירצו וישאלו
אמתת הדב׳ המסופק אצלם בב״ד הגדול ושהכרע׳ במחלוקו׳
והספקות ההם תהיה ע״פ הסנהדרין שמה׳ וכן אמ׳ בפ׳ הנחנקין דף פט
תניא אמר ר׳ יוסי בתחלה היתה מחלוקת בישראל אלא בד׳
של ע״א היה יושב בלשכת הגזית ושני בתי דינין של כ״ג היו
יושבים אחד על פתח הר הבית ואחד על פתח בעזרה ושאר

בתי דינין של כ״ג היו יושבי׳ בכל עיירו׳ ישראל הוצרך הדבר
לשאול שואל מבית דינו אם שמעו אמרו להם ואם לאו אלו
ואלו באים ללשכת הגזית ששם סנהדרין יושבי׳ בחיל מתמיד
של שחר עד תמיד של בין הערבי׳ ׳ שאלו בפניהם אם שמעו
אמרו להם׳ ואם לאו עומדי׳ על המנין אם רבו המטהרי׳ טהור
אם רבו המטמאין טמא ׳ משרבו תלמידי שמאי והלל שלא
שמשו כל צרכן רבו המחלוקו׳ בישראל ונעשתה תורת חש׳
בשתי תורות ׳ הנה בארו שעקר הדת ופירושה היה במושב
הסנהדרין׳ ולזה החמירו בענש זקן ממרא׳ עד שאמרו שאם
רצו ב״ד למחול אין מוחלי׳ לו כדי שלא ירבו מחלוקו׳ בישראל׳
ועז׳ אמ׳ הכתו׳ בכאן כי יפלא ממך דבר ׳ והפרש׳ לא תרבר עם
הבעלי דיני׳ שיעשו זה׳ כ״א עם השופטי׳ שבערי׳ שזכ׳ למעלה
שאם יפלא ויכתר משכלם דבר בענין המשפט ׳ אם שיביא
הספק ענין הערי׳ שזכר או הוראת השעה או הוראת המקו׳ או
דבר אחר שבעבורו יקשה בעיניהם לשפוט הדבר ההוא כפי
ההנחות הדתיות וכפי המשפטי׳ הכתובים בתורה ׳ וזה אם בין
דם לדם ׳ ר״ל שיתהדש הספק בין הדמים הטהורים לטמאים׳
או בדיני נפשות בדם הנשפך בארץ ׳ שכל זה יקרא בין דם
לדם ׳ או בין דין לדין שהוא בדיני ממונות בהבדלי׳ אשר בין
הזכות והחובה ׳ או בין הנגעים ׳ אם לטהר ׳ או לטמא ׳ או
להסגיר ׳ אם יקרא נגע פצע וחבורה ׳ ודברי ריבות הם דיני
נפשו׳ ואפש׳ לפרש דברי ריבו׳ שהוא הכללי׳ ובכלל כל דברי
ריבות שיהיו בשעריהם מאיזה מין שיהיו שאז יעלו השופטי׳
ההם לירושלם וילכו לבית המקדש המקו׳ אשר יבחר יי׳ לפני
הסנהדרין ולפני השופט שהוא הנשיא והראש אשר עליהם ׳
ושידרוש המשפט מאתם והם יגידו דבר המשפט ׳ ומה
שיגידו הם ישמרו לעשות ולא יטו ימין ושמאל ׃

ההודעה הד׳ שמושב הסנהדרין היה מושפע מהש׳
ברוך עליו ׳ ולכן היו ע״א כמספר ע׳ זקני׳ עם
מרע״ה ׳ להודו׳ שהיה חל עליהם רוח מרע״ה ורוח אותם הזקני׳
המתנבאי׳ בהנהגת העם ׳ ולהורו׳ על זה ג״כ היה מושבם בבית
המקדש בלשכת הגזית להורות׳ כדי שהשכינה השורה בבית
האלהי׳ תהיה עמהם ׳ וכמו שאר״זל ועשית ע״פ הדבר אש׳ יגידו
לך מן המקום ההוא אשר יבחר יי׳ מלמד שהמקום גורם ׳
ולהיות השכינה עמהם נקראו אלהים כמו שנ׳ אלהים נצב
בעדת אל בקרב אלהי׳ ישפוט ׳ והיה זה לפי שהמשפטי׳ התוריי׳
אין הכונה בהם בלבד לתקן הישוב המדיני ׳ אבל היה זה
התכלית העצמיי בהם כדי שיחול השפע האלהי באומתנו ׳ ולכן
היה הגמול ושכר המשפטי׳ גדול כאדיכמו שפירשתי בפרש׳
והיה עקב ׳ כי כמו שהקרבנות היו לזה התכלית בעצמו ׳ ר״ל
לסבב הדבקות והקרבה בין הש׳ ובינינו ׳ ככה היו המשפטי׳
לזה התכלית עצמו ׳ עם היות שלא נשיג אופן המשכו מצד
המשפטים כמו שנסכל הרבה מסבות הדברים הטבעיי׳ בהיו׳
שנתאמת מציאותם ׳ ומזה נמשך כה שאר״זל כל דיין שדן דין
אמת לאמתו ראוי שתשרה עליו שכינה שנ׳ אלהי׳ נצב בעדת
אל ׳ ובפ״ק דשבת אמ׳ כל דיין שדן דין אמת לאמתו אפי׳ שעה
אחת כאילו נעשה שותף להקב״ה במעשה בראשית ׳ כתיב
הכא וישב משה לשפוט את העם מן הבקר עד הערב ׳ וכתיב
התם ויהי ערב ויהי בקר ׳ והשותפות הזה ענינו כי כמו
שבמעשה בראשית הל שפע האל בתחתונים שמאתו נתהוה
כל דבר ׳ כך כל דיין שדן דין אמת לאמתו ממשיך השפע
ההוא על האומ׳ ואם זה בכל דיין כ״ש וק״ו בב״ד הגדול ששם
ישבו כסאות למשפט כי היתה שכינה עמהם׳ ולכן כל סתום
והתום יהיה לפניהם מבואר ׳ וזהו אמרו והגידו לך את דבר
המשפט ׳ ר״ל אל תחשוב שגם בעיניה׳ יפלא מה שנפלא ממך
כי הם בלי ספק יגידו ויבארו לך את דבר המשפט׳ ויתבאר

סנהדרין דף פח

מנחות דף יד א׳ והסנהדרין ז׳ תילים פב

סנהדרין פ״ק דף ז תילים פב שבת דף י

שמות יח בראשית א

זה עוד בהתר הספק הח׳ ׃

ההודעה הה׳ היא שב״ד הגדול לא לבד היה בידו לבאר
את דבר המשפט ׳ ולהכריע את המחלוקות׳
והספקות׳ אבל גם לשפוט שלא כדין ׳ לא לעבור על דברי
תורה כ״א להוראת שעה׳ וכבר חשב הר״ן סותר לזה באמרו
שלא היה ביד ב״ד הגדול להכות ולהעניש להוראת שעה כ״א
ביד המלך ׳ ושאלו מצאנו זה בב״ד הגדול ׳ היה לפי שלהעדר
המלך יהיה להם כח ב״ד וכח המלך ומאותו צד יהיו כפו צורך
השעה ׳ וחוץ ממעלת כבוד תורתו אין הדבר כן ׳ כי לא היה
דבר ביד המלך שלא יוכלו הסנהדרין לעשותו׳ ומזה ירא׳ שלא
היה המלך הכרחי באומ׳ ישראלית כאשר הוא בקרב הגוים כי
הנה המשפט הצודק כפי התורה נמסר לבתי דיני׳ שבכל עיר
ועיר ׳ והמשפט הראוי לפי צורך השעה נמסר לסנהדרין ׳
ולכן אר״זל בפ׳ נגמ׳ הדין ר׳ אליעזר ב׳ אומ׳ שמעתי שב״ד מכין
ועונשין שלא מן התורה ושלא לעבור על דברי תורה אלא
לעשו׳ סייג לתורה כו׳ ׳ ולא היה זה אליהם מיד המלך או בכח
המלכו׳ כ״א מעצם אומנות׳ הלא תרא׳ לפני מלך מלך בישראל
היה זה משפט השופטים הגדולים שבישראל העומדי׳ במקו׳
הסנהדרין ׳ וכבר הרגיש הרב בחולשת דעתו ׳ וכת׳ שאפשר
לומ׳ שכל מה שנמשך למצות התורה בין ע״פ משפט הצודק
בין כפי צורך השעה היה מסור לב״ד הגדול׳ אבל במה שבין
אדם לחבירו היה בב״ד המשפט הצודק בלבד ׳ ומה שיהיה
להוראת שעה היה ביד המלך ׳ וכל זה מהרב לדעתו שהמלך
היה הכרחי בעם ׳ ואין זה דעתי כמו שיתבאר כי זה וזה היה
הכל מסור ביד הסנהדרין ׃

ההודעה הו׳ שמה שצותה התורה לשמור ולעשו׳ כפי
הסכמ׳ חכמי הדור ׳ שאינו מאותה סב׳ וטעם
שצוה בסנהדרי׳ ׳ אבל בחכמי הדור נתחייבנו ממ״ש אחרי רבי׳
להטות׳ ולסנהדרין נתחייבנו מלא תסור על הדבר אש׳ יגידו
לך כו׳ ׳ ואם יקש׳ ממה שאר״זל במס׳ ברכות גדול כבוד הבריו׳
שדוחה לא תעשה שבתור׳ ׳ שירא׳ מאותה סוגיא שנתחייבנו
לשמוע לחכמי הדור מלא תסור לא מאחרי רבי׳ להטו׳ ׳ כבר
השיב עז׳ הר״ן שהשמיעה מהסנהדרין אפש׳ שיהיה באח׳ מב׳
דברים ׳ הא׳ במה שיבארו מדיני התורה ומצותיה׳ והב׳ מכל
גדר ותקנה שיעשו׳ והנה ביאור דיני התור׳ מפי חכמי הדור
נכלל באמרו אחרי רבים להטותי׳ אך הגדרי׳ והסייגי׳ והתקנות
שיעשו החכמי׳ לא נצטוינו לשמעם מפסוק אחרי רבי׳ להטו׳
כ״א מלא תסור ׳ שכמו שנתן לסנהדרין להיותם מורי התורת
כן ראוי שינתן לחכמי הדורות ׃

ההודעה הז׳ שרוב הסנהדרין היו מהכהנים והלויים
המשרתים את פני יי׳ ׳ והיה זה לסבות ׳ מדם
להיותם פנויים מבליטרה ועמל הנחלות והקרקעות ׳ כי לא
היה להם חלק ונחלה עם ישראל ולכן היו עוסקי׳ תמיד בלמוד
התורה ומשפטיה ׳ והיו יותר מוכנים לעמוד בדבר המשפט
וכמ״ש יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל וגו׳ ׳ ומהם כי
להיותם משרתי יי׳ וכהני׳ לאל עליון היתה חכמתם יתרה ויראת
שמי׳ בקרבם כפי עבודתם התמידית׳ וכמו שכתו׳ שפתי כהן
ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך יי׳ צבאות הוא ׳
ומהם שלהיות׳ עובדי׳ בבית המקדש היו נכנסי׳ משם ללשכ׳
והיה קרוב אליהם מאד דבר המשפט וכמו שאמ׳ והאיש אשר
יעשה בזדון לבלתי שמוע אל הכהן העומד לשרת שם וגו׳ ׳
ולכן אמרה תורה בענין הסנהדרין ובאת אל הכהני׳ הלויים ואל
השופט אשר יהיה בימים ההם כי היו רוב הסנהדרין כהנים
ולויים וצותה שלא יאמרו השופטי׳ דבאי׳ לשאל את פי יי׳ זה
השופט חכם אבקש ממנו או אינו חכם ואני יודע יותר
ממנו כי אין עליו כ״א שישאל את השופ׳ אש׳ יהיה בימי׳ דדם ׃

סנהדרין פר׳ נגמר הדין דף מו ומז׳ ובריק הלכה סהלך נעלה דף נט

דף מו מז

שמות כג

ב״מ׳ מציעא דף יט

דברים לג

מלאכי ב

ההודעה

ההודעה הח' שהנה משפט הסנהדרין יהיה באחד מג' אופנים אם שיאמרו כך שמענו י וכך קבלנו הלכה למשה מסיני י ואם שיפרשו התורה על פי הכתב כפי' אמתי י ואם שיגזרו מה שראוי לעשותו כפי צורך השעה וצורך המקום י אף שלא יהיה כפי התורה י ולהיות ענין משפטם נכלל בג' המינים האלה אמר כאן עליהם ג' אזהרות כי הנה אמר ראשונה ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך מן המקו' ההוא אשר יבחר יי' שהוא הדבר המקובל אצלם שעליו יצדק שם הגדה ביחוד י כמו שאמר שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך י כי הגדה שם נאמר בכלל וביחוד י בכלל על כל ספור י וביחוד על הגדת הדבר שהיה ושקרה המקובל י ולזה אמר י כאן על פי הדבר אשר יגידו לך מן המקום ההוא י יאמר מה שיגידו לך מה ששמעו וקבלו מן הראשונים כדברי הספק ההוא אותו תעשה ועל המין הב' שהוא הפי' והביאור על דברי התורה י אמר ושמרת לעשות ככל אשר יורוך על פי התורה אשר יורוך י ר"ל שלא יחשוב בעצמו לומר פירושו הוא נאה ומתישב יותר מתקבל מהפי' אשר הסנהדרין עושים י אבל ישמור עצמו מזה כי אם לעשות כפי מה שיורו ויפרשו על פי התורה שיורו הם כי הוא הפי' האמתי אין עוד מלבדו י ועל המין הג' מהגזרה לצורך שעה אמר עוד ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה י כי הנה לא תלה זה על פי התורה לפי שלא היה ענינו פירושו ולא אמר יגידו לך י לפי שלא היה מקובל י אבל היה ענינו לבד גזרה מאתם כפי הזמן והמקום ולעשות סייג לתורה י ולזה יחסו לעצמם באמרו ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה י ולפי שבמין הראשון מהמקובל לא היה ראוי שיהיה פוצה פה ומצפצף וגם לא במין השני י אבל במין הג' כבר יפול הספק להיות כנגד השרשי' הכוללי' התוריי' הנה בעבור זה הוצרך לומר עז' המין הג' מהסייגים והתקנות לחייבו לאו ושמיר' רבה לא תסור מן הדבר וגו' י ואולי אמר לא תסור מן הדבר על כל ג' ההוראו' הנזכרו' שבכלם לא יסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל י

הנה שקבלתי שאין יותר כלל בכתובים · והותר עם זה הספק הה':

וביאור ענש השופט אשר יבא לשאל ולא יקיים דברי בד' הגדול וישנה בהם דבר באמרו והאיש אשר יעשה בזדון לבלתי שמע אל הכהן העומד לשרת שם י שהוא כל א' מהסנהדרין שהוא כהן או לוי ועומד שם בכונה רצויה לשרת את יי' בדבר המשפט י או אל השופט שהוא ראש הסנהדרין אע"פ שלא יהיה כהן ולוי י הנה ימות האיש ההוא לא בעבור חמר הספק כי אולי יהיה מדיני ממונות ואין בהם חטא משפט מות י כ"א בעבור שלא שמע לבד' הגדול ולא האמין ששכינה שרויה ביניהם והלך לעשו' בהפך מה שאמ' לו שהוא כחולק על השכינה ולכן ראוי שיומת י וכבר אחז"ל (דברי ר' עקיבא פר סנהדרין דף פט) שהיו ממתינים אותו עד הרגל וממיתי' אותו ברגל כדי שכל ישראל ישמעו וייראו ולא יזידון עוד י

ואחרי שפירשתי הפרשה בח' ההודעות האלה ראוי שאבא אל היתר הספקות אשר העירותי בה:

ואומר (מס כפירושו) שהנה בהתר הספק הוו' ראיתי לרש"י ז"ל דרך נכון שכת' אפי' יאמרו לך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין כ"ש כשיאמרו לך על ימין שהוא ימין ועל שמאל שהו שמאל י רצה בזה שמה שאר"ז"ל אפי' יאמרו (ספרי דף מז ע"ב) על ימין שהוא שמאל כו' י שהוא כפי מחשבת השוא' ודעתו י לא כפי האמת בעצמו י כי ימין הסנהדרין הוא תמיד ימין י והשמאל הוא תמיד שמאל י וכבר יורה על טוב פירושו אמרם בספרי אפי' מראין בעיניך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל (מס)

שהוא ימין שמע להם י ועליו הסכים הרמב"ן י אבל הרב רבי' נסי' קבל הכתו' כמו שהוא ימין ושמאל ודבריהם ז"ל ע"פ פשוטם (כפירושו דף קמ עמוד ג) אפי' יאמרו לך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין וגזר אמר שהדברים כפשוטן י ושלא דברה תורה והחכמי' ז"ל כפי מחשבת השוא' י כ"א כפי אמתת הדין שיאמרו הסנהדרין בענין הדין על זולת אמתתו שהוא ימין י בהיותו כפי האמת שמאל י ועל השמאל כפי האמת י יאמרו שהוא ימין י אבל אמר שהתורה נהגה במצות כמו שנהג הטבע בדברי' הטבעי' ששם במורכב כחות להתמדת מציאותו וטובתו י והם על הרוב יתקנו המורכב ויתמידוהו עם היות שלפעמים על צד הזרות כבר ימשך מהכחות ההם הפסד המורכב בענין בכח המושך י ששם אותו הטבע להמשיך המזון הנאות לאותו נמצא י עד שאם יתבטל הכח המושך ההוא ימות י עכ"ז לפעמי הכח המושך ההו' ימשוך הדבר הבלתי נאות י ויתילדו ממנו חלאים ברב הזמן י והטבע לא ישגיח לזה י לפי שכונתו תמיד על התקון הכללי ולא ישגיח על ההפסד המגיע על צד הזרות י ועל המעט י כן היתה המצו' בסנהדרין שהתור' השגיח על התקון לתקן ההפסד שהיה אפשר שיגיע בחלוף הדעות והמחלוקות ושתעש' התור' תורות רבות י ולתקן זה נתן ומסר הכרע' הדור לחכמי הדור י לפי שעל הרוב ימשך מזה תקון כשיהיה משפטם צודק כי שגיאות החכמים הגדולים מועט' וכ"ש היושבי' לפני יי' בסנהדרין י ועם היות שעל המעט יאמרו על ימין שהוא שמא' י לא חששה התורה להפסד ההו' המועט וראה לסבול אותו מצד התקון הכללי אשר בזה י עוד ראה הרב לומר תשובה אחרת בדבר י והיא שזה שימשך במה שיכריחו החכמים הפסד בנפש כלל גם שיאכל דבר טמא ואסור בחשבם שהוא מותר י לפי שהתקון שימשך לנפש מההכרע למצות החכמים מורי התורה י יסור הרע המיוחד להתילד בנפש מהדבר האסור י כמו שיקרה לאדם שיאכל דבר מזיק על דעת שהוא מועיל י ולכן מחשבתו תפעל במאכל ההוא ויסור ממנו היזקו י אם לא שיהיה מופלג ההזק וזהו דעתו י ולא נחה בו דעתי י לפי שעל הרוב ועל המעט אין ראוי שנאמין שימשך דבר רע מהמצות האלהיות י ולא יצוה הש"י שיאמינו משאת שוא לא על המעט ולא על הרוב י חלילה לרז"ל לכוין לדבר הזה י ולא תסמוך התורה על בעל הדמיון בשומר המצות י שיהשוב לטהור טמא י ולמותר האסור י ולמועיל המזיק י כי הנה תורת יי' צדק צדק תרדוף ויי' אלהים אמת ותורתו אמת י אבל הנראה בו אצלי באמתת הענין הוא י שמשפטי התורות הם כוללים וא"א שימצאו בהם כל הדברים המקריים הפרטיים שיקרו בכל יום י ומבואר הוא י כי עם היות המשפטים הכוללים ההם צדיקים וישרים בעצמם י כבר יקרה שיבא הדבר באופן שהמשפט הכולל לא יישירהו ולא יצדק עליו י דרך משל כלל גדו' אמרו בדיני ממונות המוציא מחבירו עליו הראיה י או חזקה אין אדם (ריש ב"מ דף ב) פורע תוך זמנו י וכבר יקרה שהתובע תובע דין אמת ואין לו (דב"ב דף ה) ראיה או שפרע תוך זמן המיועד לו ואין רואה וכיוצא באלה הענינים י ואז לא ימלט אם שישפוט השופט כפי המשפט הפרטי י ויעול ויחמוס כפי המשפט הכולל י או שישפוט צדק כפי המשפט הכולל י ויעול כפי האמת הפרטי י וככה הענין באותה ששנינו בפר' היו בודקין במסכת סנהדרי' שהיו (משנה ר"פ ה) שואלין את העדי' בענין הרוצח מכירים אתם אותו התריתם בו י קבל ההתראה י היתר עצמו למיתה וכו' י המיתו תוך כדי דבור י לפי שכל זה הוא צריך כפי הצדק הכולל והמשפ' המוגבל שלא יומת אדם אם לא שידע שיהיה חייב מיתה במה שיעשה י והדיינים כפי המשפט הצודק לא

ימיתו את הרוצח׳ אם לא שהרג בעדים והתראה׳ ותוך כדי דבור׳ ובכל אותם התנאים שזכרו׳ אבל אם ימשך הדבר כן תמיד׳ יהיו הרוצחים רבים ויפסד הישוב המדיני׳ וכמו שאר׳ז׳ל על זה לא חרבה ירושלם אלא מפני שדנו בה דין תורה׳ ר׳ל כפי האמת הכולל ולא היו מישרים אותו כפי השעה׳ אבל היו אומרים יקוב הדין את ההר׳ ויצטרך מפני זה בעת פעמים לדון הדבר כנגד המשפט הכולל הצודק׳ כפי הזמן והמקום׳ לא לעבור על דת׳ כ״א מפני צורך השעה׳ ומפני שזה הכח והיכלת ר״ל להכות ולהעניש אשר לא כדת ולעבור על דברי תורה ומשפטיה׳ אין ראוי שימסר לכל אדם׳ כ״א לשרידים אשר יי׳ קורא׳ לכן צוה ית׳ שהשופטי׳ אשר בכל עיר ועיר ישפטו משפט צדק תמיד ולא יהיה בידם לעבור דבר על משפטי התורה הכוללים אבל כשיפלא מהם הדבר לענין המשפט שזה יהיה על הרוב כשיתברר אלידם שאינם מסכימים השרשים הכוללים התורניים עם מה ששכל׳ם נותן׳ שראוי לעשות בענין ההוא שלפנידם כפי צורך השעה והמקום׳ ויספקו אם ידינוהו כפי המשפטים המונבלים הכוללים׳ ויהיה בלתי ישר ולא נאות כפי השעה׳ ושאר הדברי׳ הפרטיים שהיו בדבר׳ או שידינוהו כפי טבע האמת הענין הפרטי׳ ולא יספיק יכלתם לזה שאז יעלו לבית הבחירה וישאלו את פי הסנהדרין׳ כי הש׳ נתן בידם רשות ויכלת לישר את הנמוס התוריי ולתקנו כפי מה שיראה בעיניהם בענין החלקי ההוא ועל זה הענין הזהיר שלא יסור מן הדבר אשר יגידו לו ימין ושמאל׳ ר״ל כי אע״פ שיצאו משורת הדין הכולל ויקחו הדבר לשמאל׳ או בהיות המשפט הצודק לשמאל יגידו הדבר לימינו לא יסור מדברידם׳ כי מה שיגידו הם בזה עם היותו כפי השרשים הכולל׳ על ימין שמאל ועל שמאל ימין׳ הנה כפי האמת הפרטי וטבע הענין החלקי לא יאמרו אלא על ימין ימין ועל שמאל שמאל׳ כי הוא מה שראוי שיעשה לא דבר אחר׳ ובזה האופן כללה החכמה האלהית בתורתו כל חלקי האנשי׳ וכל פרטי מעשיהם בכח הזה שמסר לסנהדרין׳

הנה התבאר שלא אמרו על ימין׳ שהוא שמאל׳ ועל שמאל שהוא ימין במה שיגידו הסנהדרין מי ששמעו ויקבלו מקבלתם׳ ולא גם כן על מה שיפרשו על פי התורה כי בזה וכיוצא בו קלילה וחלילה להם מרשע׳ שיאמרו על ימין שהוא שמאל׳ ועל שמאל שהוא ימין׳ לא כפי האמת׳ גם לא כפי מחשבת השואל׳

אבל אמרו זה על מה שיגזרו הם כפי צורך השעה כי הנה אז בערך הפרטים התוריים נמשפטים הכוללים לזה יקרא ימין לשמאל ושמאל לימין: ולכן הנה כל הכתוב הזה נאמר בשלישית כמו שפירשתי׳ והותר בזה הספק הו׳:

ואמנם לספק הו׳׳ והוא מדוע לא נמסרה הכרעת הדינים והכרעת כל המצות אל הנביאי׳ ולא למשפט האורים והתומים׳ ולא לבת קול המגיע אל בתי המדרשות׳ כ״א לחכמים ולמה בדברים המסופקים שהשכל האנושי לא יקיף בם לא נקבל ביאורם על פי נביא׳ שהוא הספק הח׳׳ כתב הר״ב ר״ן שהיה זה לפי שהנביאי׳ לא ינבאו בכל עת והיו צריכי׳ להכין עצמם לנבואה׳ ומה יעשו בהיות דבר יי׳ יקר מהם כי לא יוכלו אז לבאר את הספקות ולהכריע המחלוקות מדינים והמצות׳ וגם לפי שהיה גלוי לפניו ית׳ שהנבואה לא תהיה שופעת תמיד אבל יגיע עת כפי עונותינו להתום חזון ונביא׳ ואם היתה הכרעת הדינים או ביאורם מסור לנביאי׳ הנה בהסתלק הנבואה תשאר הביאור ההכרעה בטלה׳ ולכן גזרה חכמתו למסרו לחכמים אשר לא סרו ולא יסורו כמו שהשפעת הנביא כי לא תעכב מפי זרעו׳ גם כי בחינת הנביא היה מחויב שתהיה על פי החכם ותהיה ההכרעה בדבר ההוא מכוונה אליו בהכרח׳ זהו דעתו׳ ודבריו באמת קיימים ונאמנים אין בהם נפתל ועקש׳

ועם כל זה ראיתי אני עוד בדבר הזה טעמים עצמיים כפי טבע הענין:

הראשון שהתורה לא נתנה לנביאים בלבד כי אם לכל בני ישראל׳ ומשה רבינו ביאר אותה אליהם׳ וכמו שאמר הואיל משה באר את התורה׳ ואמר וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל׳ וכיון שנתנה לאנשים ההם מחוייב הוא שנאמין שהיתה הכנתה אפשרית אליהם כפי שכלם׳ והיה דעתם יכול על הקפת האמת בדרכי התורה ומצותיה שאם לא היה כן היתה נתינת התורה אלידם לבטלה מאחר שלא היה יכול השכל האנושי להקיף בהבנת כונתה ועניניה׳ ולזה אמר רבי יהושע לא בשמים היא׳ ופירש רבי ירמיה מאי לא בשמים היא שכבר נתנה לנו תורה על הר סיני׳ וכתוב בה אחרי רבים להטות׳ רוצה לומר שנתנה אל בעלי שכל׳ וצוה השם יתעלה שימשכו אחרי רוב הדעות והשכלתם׳ והיה אם כן הדבר מסור אל השכלת החכמים׳ ומפני זה לא היה ראוי שימסר הכרעת הדעות וביאור טעמי התורה והמצות ותעלומותיהם לנביאים לפי שיביא זה לחשוב שלא היה השכל האנושי יכול על השגתם והבנתם׳ אם לא יצטרף אליו רוח נבואי על ידי הנביאים׳ אבל מסרה לחכמים׳ שהם כפי קבלתם ודעתם וסדר הנהגתם יכריעו כל מחלוקת ויבארו מה יעשה ישראל׳

והטעם השני הוא׳ שאם היה הכרעת הדעות מסור לנביאי׳ הנה יחשבו בני אדם שלא ביאר משה רבינו את התורה כפי הראוי אליה׳ ושבאו נביאים אחרים שביארוה יותר ממנו׳ ויראה מזה שהיתה נבואתם יותר זכה ומפורשת מנבואתו ע״ה׳ והוא שקר בטל׳ גם יחשבו ההמון שלא יהיו הנביאים ההם מבארים דברי התורה׳ אבל היו מחדשים תורה ומצות ובהיותם סותרים דברי החכמים יחשבו שיהיו סותרים דברי התורה׳ ואם היו עושים תקנות וסייגים היו בעיני העם מצות מחודשות או נעקרות משרשיהן ומחודשות אחרות תחתיהן׳ ולא היתה אם כן התורה האלהית נצחית לעד ולא היתה מורשה לנו ולבננו עד עולם׳ ולא היה אסור התוספת והגרעון במצותיו׳ ובהיות כי משה רבינו עליו השלום נתעלה על כל בני אדם וגברה מעלתו על כל הנביאים כשנתנה התורה על ידו׳ הוצרך מפני זה להנבאות פנים אל פנים כדי שידע אמתת הכונה האלהית׳ עד שמפני זה לא קם נביא עוד בישראל כמשה׳ הנה אם היה ביד נביא אחד מהבאים אחריו לבאר מצוה מן המצות ולעשות סייג ותקנה כפי צורך השעה כמו שהיו עושי׳ הסנהדרין יהיה עולה בלב בני אדם שגם על ידי הנביאים ההם נתנה תורה אם בכללה׳ אם בחלקיה׳ ויאמרו הרק אך במשה דבר יי׳ התורה והמצות הלא גם בשאר הנביאים דבר׳ הנה מפני זה כבוד משה רבינו עליו השלום וכבוד תורתו הנצחית׳ גזרה חכמתו ית׳ ששום נביא לא ידבר בענין המצות לא בדרך פי׳ ולא בדרך סייג ותקנה כפי השעה׳ ומסר כל זה לחכמי׳ שלא היה בהם

מציאות דף ל
דברים לא
ספ א
ספ ד
ב״מ פרק ה׳ סנ דף נט
נדרש שופטים

החשש ההוא ׳ ולכן לא רצה הש׳ שיהושע יביא לישראל המצות שנשתכחו בימי אבלו של משה שלא יחשבו שהיה שוה גם כן במעלת הנבואה ונתינת התורה והמצוה למרע״ה אבל היה ענין הנביא׳ לבד להזהיר על שמירת תורת משה ׳ כמו שאמר מלאכי זכרו תורה משה עבדי״

מסכת תמורה פרק יש נקרבנות דף יו

מלאכי סוף ג

והטעם הג׳ הוא כי אם היה כח לנביא לסתור דברי חחכמים או לבאר הדברים הנעלמי׳ מהם היה זה חקל ובזיון גדול לב״ד כאשר יתבאר שהם טועים בדבר הלכה׳ ושהנביא הישיר לפניהם דרך יי׳ או גלה עיניהם לראות ובזה לא יאמנו דברי החכמים וגזרות ב״ד׳ לא לבד באותו דבר שהנביא יסתור אותו או יבארהו ׳ אבל גם בכל שאר הדברים ׳ ולפי שכבוד ב״ד ויראתו הוא עמוד התורה ושרשיה להדרכת העם במצו׳ ולשישמעו את דבריה׳ רצה הקב״ה שימסר אליהם ביאור המצות והכרעות הדעות ולא יהיה מקום לנביא בזה כדי שלא יפול בהם חשד כלל וכמו שעשה בענין העדים הזוממים שאם הרגו אין נהרגי׳ מפני כבוד ב״ד וכמו שיתבאר״

פ״ק דמכות דף ה

והטעם הד׳ הוא ׳ כי אם היו הנביאים מבארי׳ ספקות התורה ומצותיה היו החכמים מתרשלים בעיון התורה ולמודה והבנתה׳ ולא היו שוקדי׳ על דלתותיה יום יום ׳ ולא עמלים עצמם להשיג תעלומותיה בסמכם על ביאור הנביאים והכרעתם ׳ וגם מה שיבינו אחרי החקירה והעיון בדברי האלהי׳ יספקו בו ולא יבטחו בעצמם עד בוא דבר הנביא׳ אמנם כאשר לא יהיה לנביאים מבוא בביאור התורה והמצות יתעצמו החכמים ויפליגו בעיונם ויבטחו בדעתם וקבלתם כיון שאין להם על מה שיסמכו כי אם על שכלם ודעתם הטוב״

והטעם הה׳ הוא ׳ כי החכמי׳ מורי התורה היה בהם רוח נבואיי חל עם יושר שכלם והכמתם ׳ וכמו שהוכיחו זה בפ״ק ממסכת ב״ב אמר שם אמר אמימר חכם עדיף מנביא שנ׳ ונביא לבב חכמה מי נתלה במי הוי אומר קטן נתלה בגדול וכו׳ ׳ שרצו בזה שהחכם ישער הדברים בשכלו ובחכמתו ויסייעהו בדבר העזר האלהי ורוחו ׳ והנביא אין לו כי אם אשר יראה יגיד ולכן יהיה חכם עדיף ומשובח יותר מהנביא ורצה לומר באמרו החכם שהוא עדיף מהנביא בחכם האלהי התורני ההוא ׳ והוכיחו בגמרא שהיה רוח נבואיי נמצא בהחכמים ממה שאמר גברא רבא אמר מילתא ומתאמרא הלכה למשה מסיני כותיה ׳ ואיך יפול השכל האנושי בדבר הנבואיי שנ׳ למשה רבינו בסיני אם לא בהיו׳ רוח נבואיי מצטרף אל הכח השכלי ההוא ׳ ולכן להיות החכמים רוח יי׳ דבר בם היתה הכרעת הדעות וביאור ספקות התורה נמשכת אליהם ׳ ולא היה מבוא לנביא בהם לפי שאיך יהיה הנביא ברוח אלהים שבו ׳ חולק על החכמים שגם בהם דבר׳ כי שניהם ׳ ר״ל הנביא והחכם משתתפים בכח הנבואי אשר בהם עם היות שיתחלפו בפחות ויתר ׳ ואם כן איך ימצא ביניהם סתירה כיון שכלם נתנו מרועה אחד ׳ ובהיות ההכרעה נמסרת לחכמים לקלות מציאותם והתמדת׳ בכל דור ודור ׳ לא היה ראוי שהנביא יסתור דבריהם״

דף יב

תהלים כ

פ״ק דב״ב דף יב

הנה נתתי בדבר הזה ה׳ טעמים יקרים ואמתיים בעצמם ׳ ויראה מהם שביאור התורה והכרעת הדעות וסדור הסייגים והתקנות התמידות לא היה ראוי שימצאו כי אם בחכמים מורי התורה ׳ אמנם הנביאים אין להם מבוא בזה מאשר הם נביאים כי אם מאשר הם חכמים ׳ ואמנם אליהו בהר הכרמל וכן נביאים אחרים היו מצווים להורות שעה ׳ לבטל את המנה מפני הצורך כפי ענין

במות פרק האשה רבה דף כ׳ וספרי דף מו עמוד ב

נביאותם לא בתמידות ׳ ולא בענין ביאור המצות ׳ כי אם לפי שעה ולעבודת השם ית׳ ׳ וכמו שיתבאר אחר זה ׳ והותרו בזה הספקות כלם עם ביאור הדרוש בשלמות :

כי תבא אל הארץ וכו׳ עד לא יהיה לכהנים הלויים וגו׳

עתה ידבר הכתוב מהמדרגה השלישית שהיא היותר עליונה שבמדרגות ההנהגה האנושית והיא מדרגת המלך ׳ וכבר חשבו אנשים שהיתה המצוה הזאת מחודשת ושלא נזכרה במה שעבר ׳ אבל אני כבר זכרתי שהמלך הוא מין ממיני השופטים ועליון במדרגותיהם ׳ ולכן גם הוא נכלל באמרו עד האלהים יבא דבר שניהם ׳ וגם נזכר באמרו אלהים לא תקלל ׳ וכן דרשוהו רבותינו ז״ל על הורדוס המלך ׳ והנה נרמזה שימת המלך באמרו כי יד על כס יה מלחמה ליי׳ בעמלק מדור דור ׳ וכתב עליו הרמב״ן ז״ל ׳ והענין כי כשיהיה מלך בישראל יושב על כסא יי׳ ׳ כמו שכתוב וישב שלמה על כסא יי׳ למלך ילחם בעמלק ׳ והוא רמז לשאול וכן מדוד אל דור ׳ לומר שכל מלך בישראל חייב להלחם בעמלק ׳ ועל דרך הפשט נכון הוא ׳ וגם זה דרך מדרש בגמרא שאמרו כשהוא אומר כי יד על כס יה מלחמה ליי׳ בעמלק הוא להעמיד להם מלך תחלה ׳ ואין כס יי׳ אלא מלך שנאמר וישב שלמה על כסא יי׳ למלך כדאיתא בסנהדרין בפרק כהן גדול והוא פשט נכון במקרא הזה ׳ עד כאן לשון הרב ׳ והתבאר מזה אם כפי המדרש ואם כפי דעת הרב על פי הפשט שאמרו כי יד על כס יה הוא רמז להקמת המלך ׳ ולפי שנזכרה המצוה שמה ברמז ובקצור ׳ הוצרך משה רבינו ע״ה לבאר כאן במצוה ה׳ את הדברים שיבאו בפרשה׳ ולפי שראיתי לחכמינו הקדושים הראשונים והאחרונים התקוטטו בזה ׳ בענין המצוה הזאת לתת הטעם אם היתה שאלת המלך מצות עשה ׳ איך חרה אף שמואל הנביא על ישראל בשאלם המלך ובעיני השם ית׳ רע ׳ ראיתי להרחיב בו הדבור בדרוש הזה והתר הספק העשירי׳ כי בלעדיו לא נוכל לפרש כאשר עם לבבי״

שמות כב

שם

ריש כ״ב שמות

דף נו עמוד ד

דברי הימים א

דף כ

ועם היות שכבר כתבתי עליו בהרחבה רבה בפירושי לספר שמואל ׳ הנה טבע הדרוש מחייב שיזכר כללותו במקום הזה : ואומר שבענין הזה נמצאו לחכמינו ז״ל ולמפרשים ד׳ דעות :

הדעת הראשון הוא לחכמינו ז״ל בספרי אמרו ׳ לא בקשו ישראל מלך אלא להעבידם לעבודה זרה ׳ שנאמר והיינו גם אנחנו ככל הגוים ׳ ואומר מיום העלותי אותם מארץ מצרים עד היום הזה ויעזבוני ויעבדו לאלהים אחרים וכו׳ ׳ והדעת הזה רחוק אצלי מאד לפי שאם היה כן לא היה הקדוש ברוך הוא ממלא שאלתם ׳ ולא היה מספיק בידיהם ולא יאמר כעת מחר אשלח אליך איש מארץ בנימין ומשחתו לנגיד על עמי ישראל והושע את עמי מיד פלשתים כי ראיתי את עמי כי באה צעקתו אלי וכו׳ ׳ יורה שהיתה המלכתו הכרחית ומועילה לתשועת העם ׳ ועוד כי כאשר אמר ית׳ ׳ ועתה שמע בקולם אך העד תעיד בהם והגדת להם משפט המלך ׳ איך לא זכר דבר מהעבודה זרה אשר יעבדון ׳ וזה ממה שיורה שלא כוונו לענין עבודה זרה חלילה ׳ ומה שאמר והיינו גם אנחנו ככל הגוים לא אמרוהו

דף עה עמוד

שמואל א ח

שם ט

שם ח

לענין עז׳ ׳ כי אם לענין המשפט והמלחמות כמו שאמרו
שמואל א ח מיד באמר׳ ושפטנו מלכנו ויצא לפנינו ונלחם מלחמותינו
פס ומה שאמר בכל המעשים אשר עשו לא היה להגיד שכוונו
בזה לעז׳ ׳ כי אם להודיע שהיו עוברים הנהגת שמואל׳
ושאין לתמוה על זה כי גם כן עזבו אבותיהם ההנהגה האלהית
וילכו לעבוד אלהים אחרים שהיה הדבר יותר קשה ׳

והדעת הב׳ הוא גם כן לחז״ל בתוספת׳ דמסכ׳ סנהדרין
פס ה אמרו ׳ זקנים שברור כהוגן שאלו שנ׳ שימה
לנו מלך לשופטנו בכל הגוים ועמי הארץ שבהם קלקלו
פס שנ׳ והיינו גם אנחנו ככל הגוים ׳ מורה שהיה דעתם שלא
חטאו בעצם השאלה כי אם באופן הדברים אשר שאלוה
וידמה שלזה כוון הרמב״ם בספר שופטים הלכות מלכים
דף תקע״ט פ״א׳ באמרו שהיה חטאם לפי ששאלוהו בתרעומת שלא
לשם מצוה כי אם מפני שקצו בהנהגת שמואל וכו׳ ׳ וגם
זה איננו שוה לי ׳ לפי שהתורה כשצותה בשאלת המלך אמר׳
אשימה עלי מלך ככל הגוים אשר סביבותי ׳ ואם ישראל
דברו כדברי התורה מה פשעם ומה חטאתם ׳ ועוד שב׳
הפסוקים שנויים בענינם ׳ ר״ל הראשון שיחסו לזקנים
שבהם ׳ והוא שימה לנו מלך לשפטנו ככל הגוים ׳ והב׳
שייחסו לעמי הארץ והיינו גם אנחנו ככל הגוים ׳ ומה
הקלקול שמצאו בפסוק הב׳ שלא יהיה כראשון שאמרו
פס ששאלו בו כהוגן ׳ ועוד כי הנה בשמואל אמר וירע הדבר
בעיני שמואל כאשר אמרו תנה לנו מלך וכו׳ ׳ והוא ע״ה
פס יב בהוכיחו אותם אמר ודעו וראו כי רעתכם רבה אשר עשית׳
בעיני י״י לשאול לכם מלך ׳ הנה לא אמר ככל הגוים ולא
ששאלוה בתרעומת כי אם בשאלת מלך סתם ׳ והוא הורה
שבעצם השאלה היה החטא ׳

דף מ״ח עמוד ג **והדעת** הג׳ הוא להרמב״ן בפי׳ לא יסור שבט מיהודה ׳
שאמר שהיה החטא במה ששאלוהו בימי
שמואל והיה בזה אליו קלון וחרפה רבה והיותו שופט ונביא
הש׳ ׳ והיו מואסים בהנהגתו ובוחרים בהנהגת אחר בחייו ׳

כדרש שופטים **והדעת** הד׳ הוא להר״ן שכתב שכפי השורה היה דבר
המשפט התמידי מסור לשופטים ׳ וענין
המלחמות מסור למלכים ושישראל חטאו במה ששאלו
מלך לשפוט ׳ כי אילו שאלוהו סתם או להלחם ׳ לא היה
פס כפירושו רע בעיני י״י גם בעיני שמואל ׳ ומדברי הרב רלב״ג לקחו ׳
אבל הדעות האלו מהרמב״ן ומהרב רלב״ג והרב ר״ן הם בלתי
נכונים אצלי ׳ לפי שעם היות שבשאלת ישראל מלך זכרו
ענין המשפט ׳ לא היתה כונתם כפי האמת שיהיה למלך
המשפט המסור לשופטים ׳ כי היה בלתי אפשר שישב
המלך לשפוט בין דם לדם ׳ בין דין לדין ׳ דברי ריבות כל
גמ׳ סנהדרין ריש ישראל ׳ אבל ממשפט המלוכה כמו שבא בקבלה האמתית
פרק כהן גדול היה המשפט שלא כדין כפי צורך השעה לתקון העולם
ספר שופטים דף ולשבור זרועות רשעים ׳ כמו שהביא הרמב״ם פר׳ ג׳ מהלכות
ת״פס מלכים ׳ לא שנאמ׳ שהיה זה מיוחד במלך ולא בב״ד הגדול ׳
כ״א שהיה זה בכח ב״ד הגדול גם במלך וממנוי המלך גם כן
היה המלחמות עם האויב מלחמת חובה ׳ ומלחמת רשות ׳
ואם היה כל זה מחק המלוכה מה היה חטאם באמרם
שמואל א ח ושפטנו מלכנו ונלחם מלחמותינו ׳ כי הם לא סרו בטחונם
מהש׳ בענין המלחמ׳ עם היותם שואלי׳ מלך שיצא לפניהם
ויבא לפניהם ׳ וכן בענין המשפט לא שללו משפט השופטי׳ ׳
ואם היה דעתם לסור מדרכי התורה בהנהגת המלך לא היו
שואלים אותו לשמואל כי היו הם ממנים אותם לרצונם ׳
והוא ממה שיורה שלא שאלו מלך כי אם כפי מה שזכרת

התורה ׳ אבל לפי שזקן שמואל והיו חסרים מדבר
המשפט המסור לבית דין ולשופט הגדול העומד במקום
המלך ׳ לכן היתה שאלתם מלך שישפטם מאותו משפט
שלא כדין ׳ לצורך השעה המיוחד למלך ׳ לא מהמשפט
המסודר המסור לשופטים מהערים ׳ ועוד כי הנה בתוכחת
שמואל ׳ תמיד יחס החטא על שאלת המלך בהחלט ׳ לא
על שאלתם אותו בחייו ׳ לא לשאלם אותו לדבר המשפט
פס יב כדעת הרבנים הנ״ל ׳ אמר ודעו וראו כי רעתכם רבה אשר
פס עשיתם בעיני י״י לשאל לכם מלך ׳ ואמר והיום מאסתם
את אלהיכם אשר הוא מושיע אתכם ׳ ותאמרו לא כי מלך
ימלוך עלינו ׳ הנה יחס הגנות לעצם השאלה לא לדבר אחר ׳
ומלבד כל הבטולים והספקות האלה אשר העירותי על כל
אחד מהדעות האלה הנה עוד אקשה כנגדם יחד קושיא
חזקה וספק עצום ׳ כי אם היתה שאלת המלך בסתם דבר
נאות ומצוה ממצות התורה ולא היה החטא כי אם באופן
השאלה או תכליתה ׳ או זמנה ׳ או כונתה ׳ למה אם כן
יהושע ושאר שופטי ישראל שבאו אחריו ׳ לא התעוררו
להמליך מלך בישראל כיון שהיתה המצוה עליהם בהכנסתם
לארץ ׳ ואיך עברו כלם על זאת המצוה בחיותם בארץ
אחרי הכבוש והחלוק ׳ ואין אחד מהמפרשים התעורר בזה
כלל ׳ ובפירושי לספר שמואל פרשה רביעית זכרתי בזה
הדרוש גם כן דעות חכמי הנוצרים והקשיתי כנגדם ״

ולהכניס דעתי בהתר הספק הזה ובביאור פרשת המלך יתבאר לפני
שלכיח שני הקדמות :

ההקדמה הא׳ הנה ראוי שנדע אם המלך הוא דבר
הכרחי ומחויב בעם חיוב עצמי או אפשר
בלתו ׳ וכבר חשבו הפלוסופים שהוא כן ׳ ושרות המלך
לעם בקבוץ המדיני ׳ כיחס הלב בגוף הבעל חי שיש
לו לב ׳ וכיחס הסבה הראשונה אל העולם הכוללי ׳ ואם
המעיינים האלה יסברו שהמלכות יגזור ג׳ דברים ׳ הראשון
האחדות והעדר השתוף ׳ והב׳ ההתמדה והעדר ההלוף ׳ והג׳
היכולת המוחלט ׳ הנה תהיה באמת מחשבתם בחיוב המלך
והכרחיותו כוזבת ׳ לפי שאינו מהבטל שיהיו בעם מנהיגי׳
רבים מתקבצים ומתאחדים ומסכימי׳ בעצה אחת ועל פיהם
תהיה ההנהגה והמשפט והו כנגד התנאי הראשון ׳ ולמה לא
יהיו הנהגותיהם משנה לשנה או לג׳ שנים כשני שכיר או
פחות מזה ׳ ובהגיע תור שופטים ושוטרים אחרים יקומו
תחתיהם ויחקרו אם פשעו הראשונים באמונתם ואשר
ירשיעון ישלם כל אשר הרשיע לעשו׳ והו כנגד התנאי הב׳ ׳
ולמה לא יהיה גם כן יכלתם מוגבל ומסודר כפי הדתות
והנמוסי׳ הדין נותן שיחיד ורבים הלכה כרבי׳ ׳ ושיותר קרוב
להיות הפשע באדם אחד מאם לסכלותו ׳ ואם לתקף יצרו או
משלי יז כעסו ׳ כמו שאמר חמת מלך מלכי מות׳ ׳ משיחטאו אנשי׳
רבים בהוסדם יחד ׳ כ״א האחד יטה מני דרך ׳ ימחו האחרי׳
בידו ׳ ובהיות הנהגותיהם זמניות והם עתידים לתת את הדין
אחרי ימים מועטים יהיה מורא בשר ודם עליהם ׳ ומה לנו
להביא על זה טענות שכליות והנה הנסיון גובר על ההקש ׳
הביטו וראו הארצות שהנהגתם על ידי המלכים יתראו את
שקוציהם ואת גלוליה׳ איש מהם כל הישר בעיניו יעשה כי
מלאה הארץ חמס מפניהם ׳ והיום הזה ראינו כמה ארצות
שהנהגותיהם ע׳ השופטים ומושלים זמניים נבחרי׳ ביניהם
ומלך אלקום עמהם ׳ משפט נבחרה להם בסדור מוגבל׳ ׳
והם הרודים בעם העושי׳ בעניני המלחמות לא יעבור ׳
אם לשבט אם לארצו ׳ הלא ידעת אם לא שמעת חיוא

רביעא׳ דחילא תקיפא רשיעת׳ שהיתה מושלת בכל העולם
ואכלה כל ארעא תדושינת ותדוקינה בהיות הנהגתה על ידי
הקונשול״ש שלמי׳ וכן רבי׳ ובהנהגות זמניות׳ אמנם אחר
שמלך קיסר היתה למס׳ ועוד היום שררת ויניציאה הגברת
רבתי בגוי׳ שרתי במדינו׳ ומלכו׳ פלור׳ נציאה צבי היא לכל
הארצות ומלכי׳ אחרות גדולות וקטנות אין מלך בהם ׳ והם
מתנהגים ע״פ מנהיגי׳ נבחרי׳ לימים קצובים ׳ והנה המלכיות
הנבחרות אשר אין בהם נפתל ועקש לא ירים איש את ידו
ואת רגלו על כל דבר פשע ׳ והמה כובשות ארצות לא להם
בחכמה בתבונה ובדעת ׳ וזה כלו ממה שיורה שמציאו׳ המלך
בעם אינו הכרחי כ״א מזיק וסכנה רבה ׳ וכמו שהזכיר הרב
המורה הסכנות העצומות בהרכבת חיים ובעבודת המלכי׳
מפני ההדמות שיש ביניהם באפשרות הסכנה הקרוב׳ לבאי
והדמות שניהם אל רוח סערה בים ורוח המושל ׳ והתימה
מבעלי הדעת הזה המדומה שהמשילו אחדו׳ המלך הבחירי
ברשות האנשי׳ ורצונם לאחדות הסבה הראשונה ית׳ הקדמון
ההכרחי ׳ ואמנם בגוף הב״ח כבר כתבו החכמים שבו ג׳ אברי׳ גאלינוס ולכן כנה
ראשיים בהנהגתו ׳ ואף לדעת ראש הפלוסופי׳ שהלב לבדו ארסטו בספר הנפש
הוא הראשיי ׳ הנה יהיה זה בהולדת הרוח ׳ אבל לא יכחישו ובספר קום והמוקם
הנהגת הגוף בכחות הנפשיי׳ היותו מהמח והטבעיי׳ מהכבד ׳
סוף דבר הענייני׳ אשר בטבע א״א שלא יהיה כן ׳ ואש׳ מפעל
הרצון הם מחמר האפשר מה להבן את הבר ׳ ואין להקשות
ממאמר בפשע ארץ רבים שריה כי שם מן השרים דבר לא משלי כח
מהמנהיגים והשופטים ׳ גם כי שלמה המלך בענין המלכים
לעצמו היה דורש ׳ אבל אנחנו איך נסכל המפורסם בכל כי
אם היו המנהיגים טובים מוטב שיהיו רבים ולא אחד ׳ ואם
היו רעים יותר מסוכן האחד המשולח לתאותו מן הרבים ׳
ולכן אחשוב שלא נעשו המלכים בראשונה בבחינת העם,
כ״א בחוזק וכל דאלים גבר ׳ וכמו שכתו׳ נעלה ביהוד׳ ונקיצנה ישעיה ז
ונמליך מלך בתוכה ׳ וגם אלו לא נמנו כ״א בדרך אמונות
לעבוד את העם ׳ והם נעשו אדונים כאילו נתן הש׳ להם את
הארץ ומלואה וירושה לבניהם אחריהם ולבני בניהם עד
עולם ׳ כאילו היה קרקע שקנה בממונו ׳ ונתפשטה הצרעת
הממארת הזאת עד שיקום איש אחד ויעצור בעמו וינהגם
ברמותם ׳ וגם זה איננו שוה בכל המלכיות כי יש מהן שאין
למלך כל כך יכלת בהנהגתם וטוב משניהם את אשר עדן
לא היה ׳ וזו היא ההקדמה הראשונה ׳

ההקדמה השנית היא שאף שנודה היות המלך דבר
מועיל והכרחי בעם לתקן הקבוץ המדיני
ושמירתו ׳ מה שהוא בחלוף האמת ׳ הנה בעם ישראל איננו
כן ׳ כי אינו צריך ולא הכרחי להם ׳ וביאור זה הוא שצורך
המלכים בעם הנה יוכלל בג׳ ענינים ׳ הא׳ לענין המלחמות
להושיע את העם מאויביהם ולהלחם בעד ארצם ׳ והב׳ הוא
לסדר הנמוסי׳ ולהניח התורות הצריכות לתקונם ׳ והג׳ להכו׳
ולהעניש פעמי׳ שלא כדין כפי צורך השעה ׳ אשר זה יאות
אל היכולת האלדי המוחלט אשר לו ׳ והנה הג׳ הענייני׳ האלה
יצטרכו אליהם האומו׳ לפי שאינם נשמרי׳ מההשגחה האלדית
בעת צרותיה׳ ואין להם תורה ומצות ׳ אבל האומה הישראלית
לא יצטרך אליהם לא לענין המלחמות ותשועתם מאויביהם
לפי שישראל נושע ביי׳ והוא הנלחם להם ׳ וכמו שאמ׳ אשריך דברים לג
ישראל מי כמוכה עם נושע ביי׳ מגן עזרך ואשר חרב גאותך
ויכחשו אויביך לך ואת׳ על במותימו תדרוך ׳ גם כי השופט
הזה יוצא ובא לפניה׳ במלחמו׳ כמו שמצינו ביהושע וגדעון יהושע ז׳ שופטים ו
ושמואל ושאר השופטי׳ ׳ וג״כ לא היו צריכים למלך להנחת שמואל ז

התורות והנמוסים כי תורה צוה לנו משה וגו׳ ׳ וצוה הוא ית׳ דברים לג
לא תוסיפו על הדבר וגו׳ ׳ ראה למדתי אתכם חקי׳ ומשפטי׳ שם שם
כאשר צוני יי׳ אלדי׳ ׳ ומי גוי גדול אשר לו אלדים קרובים שם ד
וגו׳ ׳ ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים וגו׳ ׳ ולא שם
היה ביד מלך ישראל להדש דבר בתורה ולא לגרוע ממנה ׳
וכמו שאמ׳ עליו ולבלתי סור מן המצוה ימין ושמאל ׳ וג״כ
לא היה המלך צריך בישראל להכות ולהעניש פעמי׳ לצורך
השעה ׳ שזה מסרו הקב״ה לב״ד הגדול הם הסנהדרין כמו
שפירשתי בפרש׳ כי יפלא ׳ ומלבד זה הודיענו הש׳ שאם
השופט כפי המשפט הצודק והמסודר יפטור אדם רשע
שהוא ית׳ יעניש את הרשע בדינו הגדול וכמו שכתו׳ מדבר שמות כג
שקר תרחק ונקי וצדיק אל תהרוג כי לא אצדיק רשע ׳ ר״ל
מה שאתה לא תוכל להענישו כפי הדין אנכי אענישהו׳ הנה
התבאר שג׳ הענייני׳ האלה תשועת המלחמות והנחת התורה ׳
והמצות ׳ והענש ׳ וההכאה ׳ פעמים שלא כדין כלם יעשה
הש׳ לעמו ׳ ולכן היה הש׳ מלכם ולא היה להם צורך למלך
בשר ודם לשום דבר ׳ כבר בא זה כתוב בתורה ׳ ושנוי
בנביאי׳ ומשולש בכתובי׳ ׳ כי מרעה אמר יי׳ ימלוך לעולם שם טו
ועד ׳ כי בא סוס פרעה וגו׳ ׳ ר״ל כיון שהקב״ה נלחם להם שם
לישראל במצרי׳ ועל הים ׳ שטבע אויביהם אם כן הוא ימלוך
לעולם ועד ׳ ואין להם צורך למלך אח׳ ׳ בנביאי׳ אמ׳ ישעיהו
כי יי׳ שופטנו יי׳ מחוקקנו יי׳ מלכנו והוא יושיענו ׳ ובזה רמז ישעיה לג
אל ג׳ הענינים שיעשה המלך ׳ אם בענין המשפט לצורך
השעה ׳ אמר יי׳ שופטנו ׳ ואם לסדר החקים והנמוסי׳ שכלם
נקראי׳ חק אמ׳ יי׳ מחקקנו ׳ ר״ל מסדר את החקים לנו ׳ וכנגד
המלחמות אמר יי׳ מלכנו והוא יושיענו ׳ ובכתובי׳ אמ׳ שאו תהלים כד
שערים ראשיכם ׳ והנשאו פתחי עולם ויבא מלך הכבוד מי
הוא זה מלך הכבוד יי׳ עזוז וגבור יי׳ גבור מלחמה ׳ ר״ל שאין
ראוי שיקר׳ מלך הכבוד אדם גשמי כ״א הש׳ שהו׳ עזוז וגבור
מלחמה להלחם בעד עמו ׳ הנה התבא׳ מכל זה שאף שנודה
היות המלך הכרחי באומות לא יצדק באומה הישראלית
כל שכן שכבר הורה הנסיון בענין מלכי ישראל ומלכי יהודה
שהמה היו במורדי אור ׳ המה הסבו לבב בני ישראל
אחורנית ׳ כמו שידעת מירבעם בן נבט ושאר מלכי ישראל
כלם ורוב מלכי יהודה עד שבסבתם גלת׳ יהוד׳ מעוני ומרוב
עבודה זרה ׳ לא כן אנחנו רואים בשופטי ישראל ונביאיהם
כלם אנשים אנשי חיל יראי אלדים אנשי אמת ׳ ולא היה
אחד מהשופטים שנטה לבבו מאחרי יי׳ לעבוד אלדים אחרי׳
בהפך המלכים שמי ומי מהם נצל מעבודה זרה ׳ וכל זה
ממה שיעיד שהנהגת השופטים טובה ׳ והנהגת המלכי׳ רעה
ומזקת ומסוכנת מאד ׳ וכאשר הדע זה תבין באמת כונת
הנביא ע״ה באמרו אתן לך מלך באפי׳ שאינו כמו שפירשו הושע יג
הרמב״ן על מלכי ישראל לפי שלא היו מזרע בית דוד ׳
אבל הוא בהחלט ׳ ראה קשור הפסוקים מלמעלה הלא
הם יורוך יאמרו לך אמתת דעתי ׳ אמר שחתך ישראל שם
כי בי בעזרך אהי מלכך איפה ויושיעך בכל עריך ושופטיך
אשר אמרת תנה לי מלך ושרים ׳ אתן לך מלך באפי ואקח שם
בעברתי ׳ רוצה לומר אתה ישראל שחת עצמך בשאלך
מלך ׳ כי בי היה עזרתך ולא במלך ׳ ואיה מלכך איפה
אשר שאלת מלך להושיעך במלחמו׳ ועתה איפה הוא שאינו
מושיע את הערי׳ והשופטי׳ אשר בערי׳ ׳ וזהו אמרו ויושיעך
בכל עריך ושופטיך שהמלך היה לו להושיע את הערים
ואנשי המשפט אשר בהם וזהו אמרו אשר אמרת תנה לי
מלך ושרי׳ ׳ כי לא נדרתי לך מלך להיותו הכרחי ולא מועיל

כי אם בעבור הפצר שאלתך · ולכן אמרתי אתן לך מלך
באפי שהוא שאול יוכן לקחתיו בעברתי במלחמת הפלשתי׳ ״

ואחרי ב׳ ההקדמות האלה שהקדמתי · שמע פי׳ פרשת המלך וענין המצוה כפי אמתתה · הנה באמרו
כי תבאו אל הארץ אשר יי׳ אלדיך נותן לך וירישתה וישבת בה
ואמרת אשימה עלי מלך ככל הגוים אשר סביבותי אין
בזה מצות כלל כי לא צות הש׳ שיאמרו זה וישאלו מלך ·
אבל הנה הוא הגדת העתיד · יאמר אחרי היותכם בארץ
הנבחרת · ואחרי הכבוש והמלחמות כלם ואחרי החלוק ·
וזהו אמרו וירישתה וישבת בה אני ידעתי שתהיו כפוים
טובה כשתאמרו מעצמכם אשימה עלי מלך · לא מפני
ההכרח להלחם עם העממים ולכבוש את הארץ · כי כבר
היא נכבשת לפניכם · כי אם להשתוות עם האומות הממליכי׳
עליהם מלכים · ובזה מהסכלות כי היה לכם לשאול מלך
בהכנסתכם לארץ ללחום את מלחמותיכם שאז היה הזמן
הנאות לצרכו לא אחרי הכבוש והחלוק והישיבה בטח בדד
בארץ · וזהו אמרו ואמרת אשימה עלי מלך ככל הגוים
אשר סביבותי · ר״ל לא להכרח ולא לצורך כלל כי אם
לעשותכם כמעשה הגוים · והכר שכאשר יקרה זה לא
ימליכו המלך ההוא כרצונם כי אם אשר יבחר יי׳ בו מקרב
אחיהם וזהו עצם המצוה ואמתתה · ר״ל שום תשים עליך
מלך מקרב אחיך · לא שיצוה אותם שישאלוהו · כי אם
שכאשר ישאלו אותו מרצונם שלא יבחרוהו מעצמם כ״א
אשר יבחר יי׳ מקרב אחיהם · ולפי זה יהיה ענין המלך מצות
עשה תלויה בדבר הרשו׳ · כאומ׳ כאשר תרצה לעשו׳ כן עם
היותו בלתי ראוי · אל תעשה אותו כי אם בזה האופן · והוא
ריש כ״א · שם דומה לפרשת כי תצא למלחמ׳ על אויביך וגו׳ וראית בשביה
שאינו מצוה שיחשוק בה ויבעלנה · ולא שיקחנה ויבעלנה
בגיותה · אבל הוא דבר הרשות ומפעל היצר הרע · והמצוה
שם היא אחרי הבעילה הראשונה היא · שאמר והבאת אל תוך
עין פ״א דף כ ביתך וכאשר זכרו חכמינו ז״ל · ודומה לזה גם כן פרשת כי
דברים ד תוליד בנים ובני בני׳ ונושנתם בארץ והשחתם ועשיתם וגו׳ ·
שאין זה מצוה כי אם עון פלילי · אבל תלוי בו המצוה שהיא
שם ושבת עד יי׳ אלדיך · שכאשר יהיו חטאים ישובו אל יי׳ וישמעו
קולו · וכן בעצמו ענין המלך שאין שאלתו מצוה כ״א רשות
ומפעל היצר הרע עם היות שנתלית בו המצוה: שישימו
המלך ההוא בבחירת הש׳ מקרב אחיו ולא באופן אחר ·
וכבר יורו על זה דברים ח׳ ״

הא׳ כי איך יצוה הש׳ לישראל שישאלו המלך אם לא היתה בחירתו בידיהם · ומה צורך בשאלתם אותו ·
ויותר היה ראוי שיצום מה שהיה בידיהם לעשות · שהוא
לנהוג בו כבוד ושלא ימרו את פיו · אבל הקמת המלך יהיה
מפעל האל ית׳ · והוא כענין הנביא שלא היה צריך לישרא׳
שישאלו נביא כיון שאינו בידיהם אבל השם ית׳ יקים אותו
כרצונו ·

והב׳ כי אם היה אמרו ואמרת אשימה עלי מלך מצוה · איך יאמר הכתוב ככל הגוים אשר סביבותי · והנה
השאלה ראוי שתהיה מפני שצוה הקב״ה עליה לא להיות כן
לגוים · הראית כלשון הזה בשאר המצות שיאמר עשו זה
שמות יח ככל הגוים · אבל הוא בהפך שהזהירנו לא תעשה כמעשיה׳ ״
גדול דף כ **והג׳** מאשר רז״ל במסכ׳ סנהדרי׳ כשאמרו ג׳ מצוות נצטוו ישרא׳ בכניסתן לארץ · להעמיד להם מלך · ולהכרית
זרעו של עמלק · ולבנות את בית הבחירה · לא סמכו מצות
המלך אל ואמרת אשימה עלי מלך בהיותו הפסוק הראשון ·
אבל סמכו לשום תשים עליך מלך אשר יבחר יי׳ אלדיך בו ·
והוא המור׳ שאין הפסוק הראשון מצוה כי אם הגדת העתיד
והמצוה היא בפסוק השני על הדרך שאמרתי · ויהיה כח
המאמר שנצטוו ישראל בכניסתן לארץ שכאשר ישאלו
ישראל מלך שאז ישימו מי שיבחר בו הש׳ ושיהיה מקרב
אחיהם · לא שימנו עליהם מלך בסתם · ולזה מה שאמ׳ שם
שם ר׳ נחמיה אומ׳ לא נאמרה פרשה זו אלא כנגד תרעומתן של
ישראל שנאמר ואמרת אשימה עלי מלך · הנה כוון החכם
הזה לדעתי ·

והד׳ כי אם היתה שאלת המלך מצוה בפני עצמה שישאלו אותו · יתחייב שתהיה מצוה שנית שישימו עליהם
מלך אשר יבחר בו הש׳ מקרב אחיהם · שהם ב׳ מצות עשה
מתחלפות · הא׳ שישאלו מלך · והב׳ שיהיה מקרב אחיהם
אותו אשר יבחר הש׳ · וזה לא קבל אחד ממוני מצות אלה ·
שהיא מצות עשה אחת לשים מלך מקרב אחיהם · וכן כתב
כענין הסמ״ג אמר לו וכספר שופטים פ״א דף תקעט הרמב״ם במצוה הזאת · ז״ל מצות עשה · למנות מלך מישרא׳ ·
אבל לא אמר למנות מלך סתם · ומצות לא תעשה היא לא
תוכל לתת עליך איש נכרי · הוא מה שיורה שהעשה הוא
שישימו מלך מקרב אחיהם לא שישימו מלך בסתם ״

והה׳ שכאשר ישרא׳ שאלו מלך לא שאלו אותו לשם מצוה
שמואל א׳ ח כי לא אמרו תנה לנו מלך כאשר צוה יי׳ את משה ·
שם אבל אמרו תנה לנו מלך לשפטנו ככל הגוים · וכאש׳ שמוא׳
שם יב הוכיחם על זה איך לא השיבוהו מה פשענו ומה חטאתינו
הלא יי׳ צוה לעשותו · אם לא שהיה מקובל וידוע ביניהם
ששאלת המלך איננה מצוה ושהם שאלוהו ליצרם הרע ״

וכאשר תדע זה תשיב אל הספק הי׳ הנזכר · שישראל לא נכתוו
בתורה על שאלת המלך · ושלא היה המלך כריך ולא הכרחי
להנהגת קבוציהם כמו שבא בהקדמה הנית · אבל היה המלך מזיק
לכל אומה ולשון כמו שבא בהקדמה ראשונה · ומפני זה כאשר שאלו
המלך שהיה מנהיג מסוכן וכל שכן בערכם שהיו בלתי צריכים אין
לכן חרה אף יי׳ בעם ואמר לשמואל לא אותך מאסו כי אותי מאסו ממלוך
עליהם · ומפני זה לא הקים יהושע מלך גם לא אחר השופטים יראי
יי׳ ותוספי שמו · להיותו דבר בלתי הגון אליהם :

והנה לאומר שיאמר אם היתה שאלת המלך רעה ובלתי הגונה אם כן כאשר שבו ישראל בתשובה ואמרו
שם יב כי יספנו על כל חטאתינו רעה לשאל לנו מלך · למה לא
עזבו החטא וחזרו מהמלכת המלך · ומה הועילה תשובתם
מבלתי עזיבת החטא והיות כטובל ושרץ בידו · גם האל ית׳
למה שלח אחרי כן למשוח את דוד למלך על ישרא׳ ונתן לו
ולזרעו אחריו ברית המלכות לעולם · והיו אם כן תמיד
בחטאם · אשיב ואומר שאם תהיה שאלת המלך חטא
מפורסם · שהזהירה התורה עליו היה התר זה ממה שיקשה ·
אבל אני לא אמרתי אלא שהיה הדבר דבר הרשות · ובהיותו
כן לא צותה התורה עליו · גם לא צותה על עזיבתו · לפי
שדברה תורה בזה כנגד היצר הרע · והוא כענין היפת תואר
שלא צותה התורה שיחשוק בה ויבעלנה בנדותה ובגיותה ·
בתוך המלחמ׳ · ולא הזהירה ג״כ שלא יעשה זה לפי שחששה
ליצר הרע · ומפני זה אחר שנבעלה לא צוה שיעזבנה · כ״א
שיגיירה ויחזירנה יהודית · ולכן אדוננו דוד בחיר יי׳ עם היותו
ירא אלדים וסר מרע · כאשר לקח במלחמה את מעכה בת
תלמי מלך גשור שהיתה יפת תאר לא עזבה אחרי כן · והיא
היא שילדה לו תמר ואבשלום · ככה היה ענין המלך ששאלתו
אינה מצוה ואיננו גם כן עברה · נאסרת בתורה · ולכן אחרי
ששאלו אותו ונמשך לא חזרו ממנו והיה די להם שיקיימו

המצוה

המצוה לשום להם אותו המלך מקרב אחיהם · ולזה מה שאמר שמואל אליהם אל תיראו וגו' · אך לא תסורו מאחרי יי' ר"ל אל תיראו כי אין הדבר אסור מצד עצמו · כ"א לא תסורו מאחריו יהיה המלך כלי ומשען להצלחתכם וטובתכם · ואם לא תעשון כן גם אתם גם מלככם תספו · ולכן נמשכו המלכי' ובחר יי' בדוד עבדו ויקחו · ממכלאות צאן · לפי שהיה גלוי לפניו ית' שהיה ירא אלהים · ובמצותיו חפץ מאד ·

הנה התבארה הפרשה הזאת והותר הספק הזה:

והנה אמר לא תוכל לתת עליך איש נכרי ילהגיד שאם יעלה על רוחם להיות ממליך עליהם איש נכרי הנה לא יספיק הש' בידם ולא יצליחו בו ולכן לא יעשו כן אבל יהיה מקרב אחיהם אשר יבחר הש' והנה לא ראה הש' למסור בחירת המלכים ביד ההמון לג' סבות · הא' לפי שהמלך ענין מזיק מאד להמון העם כמו שזכרתי · ולכן אין ראוי שיובחר כי אם להכרח גדול ולפי שהעם לא יבחין זמן ההכרח הזה כי אם הש' · לכן לא היה ראוי להם לבחור מלך כי אם הש' · והסבה הב' שאע"פ שהמון העם יבחר הזמן הראוי אל המלכת המלך · הנה אין ראוי שהעם יבחר בו לפי שהדבר קשה ועמוק להכיר את יצר לב האדם · ואע"פ שנגלהו נקי וזך וישר פעלו אולי בקרבו ישי' ארבו וכמאמר (ירמיה יז) הנביא עקוב הלב מכל ואנוש הוא מי ידענו · ולפי שהיה ראוי למלוך מי שיהיה נקי המחשבות טהור הרעיונים ירא חטא ושפל רוח כמו שאמר · ולא ירבה לו סוסים · ולא ירבה לו נשים · לבלתי רום לבבו · לכן לא היה ראוי לעם שה'יבחרו בו כי הם לא ידעו ולא יבינו הזה יכשר · וכמאמ' (שמואל א' טז) הש' לנביא אל תביט אל מראהו ג"כ כי לא את אשר יראה האדם · אבל אל הש' היא הבחירה שהוא חוקר לב ובוחן כליות · והסבה הג' שאע"פ שהעם ידעו הכרח הזמן וצורך השעה להמליך עליהם מלך · ויספיק שכלם לבחור בטוב ולמאוס ברע הנה עם כל זה אין ראוי להם לבחור המלך לפי שתהיה בחירתם אותו מחייבת דברי ריבות וקטטות עצומו' ביניהם באמור כל אחד ואחד אני אמלוך · אבל בהיות הבוחר הוא יתעלה מי יאמר לו מה תעשה ·

הנה מפני הסבות האלה כותב הכתוב אשר יבחר יי' אלהיך בו

והנה הזכיר הש' והזהיר רק לא ירבה לו סוסים · ולא ירבה לו נשים · וכסף וזהב לא ירבה לו מאד · לפי שהמלכים מהם שישימו חפצם ומאויים ברבוי הסוסים מפני המעלה והכבוד והצלחת המלחמות · ומהם שלא ירצו במלחמות כי אם לשבת בבתיהם באהבה בתענוגים וירבו נשים למלאות תאותם · ומהם שתהיה יגיעתם והשתדלותם לאסוף ממון · ולפי שהמלך אשר יבחר הש' ראוי שיהיה מרוחק ומשולל מכל התאוות הגשמיות המדומות האלה · הזהירו שישמר מנטות אחרי מחשבות מלכי האומות ותאוותיהם · וכאלו אמר אע"פ שהיתה ש אלהכם מלך ככל הגוים · לא ישים גבורתו בסוסים כמעשה הגוים כי תשועתו ותקותו תהיה באל חי ולא בגבורת הסוס יחפץ · וכבר בא (פרק כ"ג דף כ"א) בקבלה האמתית ולא ירבה לו סוסים אבל מרבה הוא לו כדי (ובספרי דף מס ע"ב) רכבו ופרשיו · וכאמרו ולא ישיב את העם מצרימה · אין הכונה בו שיאסור ללכת למצרים, להתעסק בסחורה · ולא לקנות סוסים כי הנה איסור ההליכה למצרים אינה כי (ע"פי סנהדרין) אם לדור שמה כמו שבא בירושלמי והביאו הרמב"ן · ולא (בירושלמי דף ק"מ ע"ד) יקשה אמרו ולא ישיב את העם מצרימה למען הרבות סוס כיון שקנין הסוסים סחורה היא ואין הסחורה אסורה למצרי'

אבל כוון הכתוב שהמלך לא ירבה לו סוסים מארצו ומיתר הארצות ולא יבטח על רכבו כי רב הוא ועל פרשיו כי עצמו · אבל יהיה מבטחו בהש' · ולפי שרבוי הסוסים והבטחון יביאם ללכת מצרים בעת צרה ולבטוח בהם · לזה אמר ולא ישיב את העם מצרימה · רוצה לומר לשאל ממצרים עזרה (יחזקאל כט) כמאמר הנביא וידעו כל יושבי מצרים כי אני יי' יען היותם משענת קנה לבית ישראל · ואפשר לומר עוד שיהיה זה סבה אל שישובו ישראל להיות גולים למצרים ועליו אמר גם כן ולא ישיב את העם מצרימה · והזהירו עוד בענין התענוגים שלא יטה אליהם יותר מן הראוי · ולפי שעקרו הנשים אמר ולא ירבה לו נשים · ולפי שהתענוגים והנשים (הושע ד) יסירו הגבורה והשכל · כמאמר הנביא זנות יין ותירוש יקח (סנהדרין פ"ב דף כ"א) לב · לכן אמר ולא יסור את לבבו · וכבר אמרו רבותינו ז"ל ששלמה המלך ע"ה טעה ועבר על המצות האלה · ואם ברבוי (מלכים א' י) הסוסים אמר ותעל ותצא מרכבה ממצרים · ואם בענין (שם יא) הנשים אמר ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו · והזהירו עוד על ענין הממון ורדיפת העושר באמרו וכסף (דף מס עמוד ג) וזהב לא ירבה לו מאד · ובספרי אמרו · לו הוא ראינו מרבה · אבל מרבה הוא כדי ליתן אכסניא לאנשים לעבדים לחיילים ולפרשים · יאמר שלא ישים השתדלותו בעושר מפאת עצמו כי אם להוצאת מלחמותיו ולעבודת השם ית' ולכבוד עמו · ואמנם הטעם בזה לא זכרו הכתוב להיותו מבואר שאם ירדוף אחר העושר יבא ענינו לקנותו שלא (בספר שופטי' דף) בדין בעשק ובחמס · והרמב"ם פ"ג מהלכות מלכים כתב כל המבזה את המלך או שיחרפהו · יש למלך רשות להרגו · אבל אין למלך רשות להרוג כי אם בסייף לבד · ויש לו לאסור ולהכות בשוטים לכבודו · אבל לא להפקיד ממון והמפקיר ממון הרי זה גזל · ולפי שכח המלך גדול · ואיננו משועבד אל משפטי התורה כשופט · אמר שלא יחשוב מפני זה שיהיה פטור מן התורה · אבל ישתדל מאד לירא את הש' ולבלתי סור מן המצוה · ולכן צוהו הש' שיכתוב לו את משנה התורה · וידמה שיהיה ספר אלה הדברים שרוב גופי התורה תלויים בו והוא ספר קטן הכמות · שיוכל (סנהדרין פ"ב דף כ"א) להביאו כמו קמיע · אבל חז"ל קבלו שהוא הספר תורה כלו (שם) שהוא מצוה על כל ישראל להיות לו ספר תורה אחד · והמלך היה מחוייב להיות לו שנים · האחד להיות עמו בבית גנזיו והאחר להיות עמו תמיד · הוא יוצא למלחמה והוא עמו, יושב בדין והוא עמו · יושב בסעודה והוא עמו · ונתן בזה שני תכליות · האחד אמרו למען ילמד ליראה את יי' אלדיו · והיה זה בלמדו החלק הראשון מן התורה · והוא מספורים הנפלאים ממנה · והשני אמרו לשמור את כל דברי התורה הזאת · והיה זה בעיונו בחלק השני מהתורה שהיא במצות · והכר למה הזהיר אותו כל כך ליראה את יי' ולשמור את כל דברי התורה עם היות זה כולל בכל ישראל · ואמר שהוא הזהירו על זה לבלתי רום לבבו מאחיו · רוצה לומר כי בהיותו מלך טבע השרר' והמלכות יפתוהו להתגאו' · ולזה הוצרך להזהיר אותו ולצוות עליו ביחוד ליראה את יי' אלדיו ולהשפיל את יצרו כדי שלא ירום לבבו מאחיו ולא יתגאה במלכותו ובזה הדרך עצמו נתן הסבה, למה צוהו ביחוד על שמירת התורה · ואמר שיהיה זה לבלתי סור מן המצוה ימין ושמאל · ר"ל שאע"פ שאינו משועבד כל כך למשפטי התור' יהיה נזהר שלא יעבור ולא יסור ממנה ימין (תהלים יט) ושמאל · וכמאמר דוד שאמר גם עבדך נזהר בהם · ואמר שמלבד מה שראוי למלך לעשות הדברי' האלה מצד עצמם

לחיות

להיות תכלית האדם שבעבורו נברא׳ היראה והעבודה האלדית׳ הנה הוא ראוי שיעשה זה גם כן לתקות השכר והוא שבזה יאריך ימים על ממלכתו׳ כי בהיות המלך עובד את אלדיו׳ ומכבד עמו ומנהיגו בנחת מבלי גאוה יהיה אהוב למעלה׳ ונחמד למטה׳ ויאריך ימים על ממלכתו׳ ואמר הוא ובניו בקרב ישראל׳ לפי שבני המלך יורשים את ממלכתו׃

ואפשר לפרש ולא ישיב את העם מצרימה׳ שאיננו סבה לאסור ריבוי הסוס׳ ולכן לא אמ׳ למען לא ישיב׳ שהוא הלשון המורה על הסבה׳ אבל היה ענינו שלא ירבה לו סוסים ולא יצטרך להשיב את העם מצרימה׳ למען הרבות סוס׳ רוצה לומר שלא ילכו מצרימה לבקש מהם עזרה ולהשען על סוסיהם׳ במאמר ישעיהו הוי (ישעיה לא) היוצאים מצרים לעזרה ועל סוסים ישענו וגו׳ וכן אמרו בנשים ולא יסור לבבו׳ הוא נמשך ולא סבה׳ ואחרי שהזהירו מרבוי הסוסים והנשים וכסף וזהב׳ וכתיבת משנה התורה והיתה עמו׳ ונתן הסבה לכל מה שהזהירו עליו׳ אם שלא ירבה לו סוסים כדי שלא ישען על סוסיו ועל פרשיו אבל יבטח בי״י׳ ועל זה אמר למען ילמד ליראה את י״י׳ ואם שלא ירבה לו נשים׳ כדי לשמור את כל דברי התורה ואת החקים האלה לעשותם׳ כי בהיותו בובש יצרו יקיים דברי התורה׳ בעריות ובנדה׳ ובשאר הדברים׳ מה שלא יהיה בהיותו נרדף אחרי תאותיו׳ וכנגד מה שהזהירו וכסף וזהב לא ירבה לו מאד׳ אמר לבלתי רום לבבו מאחיו כי הכסף והזהב יביאוהו לגסות הרוח׳ וכדי להרבותו יסור מן המצוה ויהיה עושק וגוזל ונותן ברבית ושאר הדברים האסורים בתורה׳ וכנגד כתיבת ספר התורה והיותו עמו׳ אמר למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל׃

הנה התבארו הכתובים והותרו הספקות הא׳ והב׳:

וממה שזכרתי יתבאר לך׳ שהמלך מחויב בשמירת המצות יותר משאר אנשים והיה זה לג׳ סבות׃

האחת לפי שהוא מראה מלוטשת לכל עמו שיביטו בו וילמדו ממעשיו לפי שההמון מטבעו להדמות אל גדולי המעלה בכל מה שיעשו כפי האפשר׳ הלא תראה שבהיות מלכי יהודה טובים וישרים בלבותם היה העם בלו מוזהר מפיו׳ ובהיותם רעים וחטאים לי״י היו כלם רעים וחטאים נמשכים אחריהם וכבר אמר פלוסוף אחד׳ שהמלכות כל עוד שהיה יותר מיוחד יהיה יותר מעוין ומובט מכל האנשים׳ ולכן יהיו פעולותיו למוד כולל לכל עמו ומפני זה יאות למלכים יותר שמירת המצות ומדת היראה ושפלות הרוח׳ לפי שהם יהיו קל וחומר לכל העם וכל ישראל ישמעו וייראו וכל העם יתישר במעשיו׃

והסבה הב׳ שלהיות כתר המלכות וכבוד מעלתו גדול מכל שאר האנשים וממשלתו גדולה ועצומה׳ היה ראוי שישתדל יותר בשמור המצוה משיעשו שאר האנשים שאין להם גדולה וממשלה כל כך וכבר זכר הפלוסוף כי כמו שהרעשות הרוח תגבר יותר בעציב הרמים והנשאים מאשר יגבר בעשבי הארץ׳ ככה רוע הזמן׳ או פעל המערכה׳ יהיה יותר עצום באנשים רבי המעלה והכבוד מאשר יהיה באנשים הפחותים והשפלים׳ וכמאמר הנביא ישעיהו עליו השל׳ שאמ׳ כי יום לי״י על כל גאה ורם (ישעיה ב) ועל כל נשא ושפל׳ ולפי שהסבה המתמדת והשומרת לכל

המעלות והממשלות היא התורה והמצות׳ לכן היה ראוי למלך שמעלתו וכבודו וממשלתו יותר רב שיהיה יותר זריז בזה כדי לשמירתו׳ וזהו אמרו למען יאריך ימי׳ על ממלכתו (מלכים א ב) ואמר דוד בצוותו לשלמה בנו מסכים לזה׳ ושמרת את משמרת י״י אלדיך כו׳ למען יקים י״י את דברו אשר דבר וגו׳

והסבה הג׳ היא׳ כי כמו שראוי למלכים שישמרו הכבוד והמעלה שהם טובות מדומות׳ ככה ראוי אליהם שישתדלו יותר בקנין הטובות הנפשיות אשר יעשה אותם האדם וחי בהם עד אין קץ׳ כי בהיותו בעולם הזה נבחר וגדול על כל האנשים לא ישפיל עצמו ממעלתו (אבות פרק ד) בעולם הבא כיון שהעולם הזה כמו שאמרו במשנה דומה לפרוזדור בפני העולם הבא׳ ושם תמצא הגדולה והכבוד׳ כי לא תערא לא בעולם התמורה וההפך הזה׳ וכמו שאמר (איוב ג) קטן וגדול שם הוא שר״ל כפי מה שפירשוהו ה״ז״ל כי שם יהיה הגדול גדול ולא יקטן עוד׳ והקטן יהיה תמיד קטן ולא יגדל עוד׳ ולפי שקנין הטובות הנפשיות הוא בעולם הזה בשמיר׳ התור׳ והמצו׳ לכן היה ראוי למלך שמעלתו וגדולתו רבה שישתדל יותר עליו וכבר אמר שנ״יק הפלוסוף׳ שכל מלכות הוא תחת מלכות אחר גדול ממנו׳ ולכן ראוי שיחשוב המלך שכמו שיעשה הוא לעבדיו כן יעשה המלך אשר עליו עמו אשר הוא לו עבד עולם׃

ומפני הסבות האלה האלה הרבה הקב״ה להזהיר את המלך על היראה ושמירת המצות למען יאריך ימים על ממלכתו בע״הז ובע״הב׃ האמנם בהיות המלך רע ובליעל׃ צריך לחקור אם ראוי לעם שימרדו בו ויסירוהו מהמלוכה׃ כיון שהוא אויב חרף י״י ושמה נפשו כי הנה לא ראינו בדברי חכמי עמינו כזה דבר:

וחכמי הנצרים חקרו ונשאו ונתנו בדרוש הזה׳ וגזרו אומר שהוא ראוי לעם לעשותו כמו שעשו השבטים לרחבעם׳ (מלכים א יב) ואני דברתי בדרוש הזה לפני מלכים עם חכמיהם׳ והוכחתי שאינו מהראוי׳ ושאין יכולת לעם למרוד במלכם ולהסיר ממשלתו ומלכותו׳ אף שירשיע על כל דבר פשע׳ ועשיתי על זה שלשה טענות׃

האחת שהעם בהמליכם מלך כורתים לו ברית לשמור ולעשות דברו ומצותו׳ והברית והשבועה הזאת איננה בתנאי כ״א אמנה מוחלטת׳ ולכן היה המורד במלך חייב מיתה בין שיהיה המלך צדיק או שיהיה רשע׳ כי אין העם ממה שיבחין צדקתו או רשעתו. ולזה אמר ית׳ ליהושע (יהושע א) כל אשר ימרה את פיך יומת׳ ומזה הצד מהשבועה והברית שהעם כורתים למלכים הם מחוייבים בכבודו ואין בהם יכולת ליסרו ולא למרוד בו׃

והטענה הב׳ היא׳ כי המלך בארץ הוא׳ במקום הקב״ה בעולם׳ ולכן היה מסור אליו היכולת המוחלט להעניש גם שלא כדין כפי צורך השע׳ ולבטל הנמוס הכללי כמו שהש״י לצורך השעה מבטל הטבע׳ ועושה נפלאות גדולות לבדו ולכן היה יחיד במלכות כיחוד הקב״ה בעולמו׳ (מסכת ברכות פ׳ הרואה דף נח) ומפני זה אר״זל הרואה מלכי א״ה אומר ברוך שחלק מכבודו לבשר ודם׳ והרואה מלכי ישראל אומר ברוך שחלק מכבודו ליראיו׳ והנה במה שאמרו מכבודו׳ הודו שמלכי האדמה וכ״ש מלכי ישראל יש׳ אתם מכבוד הש״י ומעלתו ע״ד הדמוי וההעברה׳ ולכן אין ראוי להמון העם שישלחו יד במלכם להסירו ממלוכה כי היה זה רב ידו לו כשולח ידו בכבוד אדני וכבר העיד על זה דוד המלך ע״ה שעם ע היה משוח מלחמה (שמואל א כו) לא רצה לשלוח ידו בשאול להיותו מלך ישראל ואמר כי מי שלח ידו במשיח י״י ונקה׃

והטענה הנ' מיוחדת לישראל והיא כי מי שאין בידו
יכלות להמליך ולבחור מלך' אין ראוי
שיהיה בידו להסירו ממלוכה 'ובהיות שבחירת המלך אינה
ביד העם כי אם ביד השם ית' כמו שנאמר שום תשים
עליך מלך אשר יבחר יי' אלהיך בו' לכן לא היה ראוי שהם
שלא נתנו לו המלוכה יסירוה ממנו' כי אם הש' שהוא
מהקם מלכין' ולכן תמצא שאמר שמואל הנביא לישראל
כי בהיות המלך איש ריב ואיש מדון לכל הארץ ופושע
מבטן יצעקו אל הש' והוא אמרו וזעקתם ביום ההוא מלפני שמואל א' ח
מלככם אשר בחרתם בו ולא יענה אתכם יי' ביום ההוא ונו'
הנה לא נתן להם הש' רשות למרוד בו ולהסירו ממלוכה עם
היותו בגבול הרשעה כי אם שיצעקו אל יי' די שליט עילאה
במלכות אנשא למאן די יצבא יתנינה׃

לא יהיה לכהנים ללוים וכו' עד כי אתה בא אל הארץ׃

למה שבאו המצות הא"לה בזולת מקומם התרו המפרש'
לתת סבה וטעם בזכירתם במקום הזה' ומהם
אמרו שלמה שזכר למעלה דיני הסנהדרין והיו הכהנים
והלוים מהם' לכן סמך פה ענינם להגיד כי הם הראוים
להיות בב"ד הגדול לפי שהם אין להם חלק ונחלה שיטרידם'
אבל להיותם פנויים מכל טרח היו ראויים ללמוד התורה
והמצות ולהיותם מכלל הסנהדרים' ומהם אמרו
שלפי שהמלך היה הוא מחוייב לשאול באורים ותומים
לפני הכהן הגדול כמו שאמר ולפני אלעזר הכהן יעמד ושאל במדבר כז
לו במשפט האורים לפני יי' לכן זכר אחר מצות המלך
מצות הכהני' הלויים' וכפי דרכי בכללות הסדר הזה' יותר
נכון לומר שאחר שזכר מדרגות המנהיגי' בהנהגה האנושית
שהם כמו שזכרתי תחתיים שניים ושלשיים' רוצה לומר
שופטי העיירות ובית דין הגדול שבירושלים והמלך' בא
לזכור גם כן ההנהגה הרוחנית וזכר גם כן מדרגות הקרובים
אל האלדים שהם הלויים ראשונה והכהני' אחריהם והנביא'
והנה שתף הכהנים עם הלויים' לפי שענינם אחד' אם
כפי השבט' ואם כפי העבודה במקדש' שאלו ואלו היו
עובדים שמה' ולזה אמר לא יהיה לכהנים הלויים' והוא
כאילו יאמר לא יהיה לכהנים ללויים כל שבט לוי חלק
ונחלה עם ישראל' ר"ל בזכות המלחמה ושללה' אבל אישי
יי' שהם קדשי המקדש וירושלים והגבולים ונחלתו שהם
התרומות והמעשרות שכלם יוכללו בשם אישי יי' ונחלתו
זה יאכלון' ולא הבדיל ביניהם מה הם מתנות הכהנה ומה
היא נחלת הלויים לפי שכבר נזכר כל זה בביאור רב בפרש'
קרח ואמר' ונחלה לא יהיה לו בקרב אחיו בענין ירושת במדבר יח
הארץ' ולכן אמר בקרב אחיו' כן פירשו הרב רלב"ג' שם בפירושו
ואמר שנחלה לא יהיה לו בקרב אחיו לפי שיי' הוא נחלתו
כאשר דבר לו' שאמר לאהרן בארצם לא תנחל כו' אני במדבר יח
חלקך ונחלתך' ואפשר שאמר יי' הוא נחלתו' להגיד
שמלבד השכר הנתן להם במתנותיהם' הנה יש להם עוד
שכר נפשיי גדול כפי שכר קדושתם והוא אמרו יי' הו' נחלתו שם
כאשר דבר לו' רוצה לומר שהם דבקים תמיד בהשכלתו'
והנה נזכר כל זה כאן' אחרי שכבר נאמר שמה' כדי לבאר
עליו מה שאמר מיד וזה יהיה משפט הכהנים מאת העם
מאת זובחי הזבח ונו' הזרוע והלחיים והקיבה ואין זו מצוה
חדשה כמו שכתב הרמב"ן ז"ל, כי כבר נרמזה במה שעבר בפירושו דף קנג
כפי קבלתם ז"ל שדרשו בספרי' ראשיתם זו ראשית הגז ע"ה דף מה ע"ד
אשר יתנו זה הזרוע והלחיים והקיבה' ליי' זו חלה' וכבר
נתנו טעם בזה באמרם' הזרוע תחת היד ויקח רומח בידו' במדבר כה
לחיים' תחת התפלה שנא' ויעמד פנחס ויפלל' הקבה תהלים קו
תחת האשה אל קבתה' וכבר אמרו במדרש שהכהן היה במדבר כה' כפ
שוחט שלמים' והזרוע היה תחת טרחו בשחיטה שיעשה דף מה עמוד ד
בזרוע' והלחיים בשכר הברכה שיאמר בפיו ולחייו'
והקבה שכר הבדיקה' הנה אם כן נאמרה המצוה הזאת
שמה ברמז' וכן ראשית הגז נרמז באמרו ליי' כמו שדרשו'
ולכן ראה מרע"ה לבארו בכאן' ומפני הביאור הזה הובאה
הנה המצוה הזאת' והרב המורה כתב שהיו הלחיים בעבור חלק ג פר' לט כל
היותם ראשית לגוף' והזרוע' בעבור היותו ראשית האברים ד' מטעמי המצו
המשתרגים' והקבה' ראשית המעים' כי הראשית בכלם
ינתנו למשרתי הש' לכבודו' ורא"בע כתב שמבשר הגוף שם בפירושו
ומחלק הראש ומהקרבים אלה הם היותר טובים' והרב
רלב"ג אמר שבעבור שאמר יי' הוא נחלתו סמך שיתנו לכהן שם בפירושו
הזרוע והלחיים והקבה' להעיר שזה השבט הוא זרוע ישראל
וכחם' והוא המתפלל עליהם' והוא המכין מזון להם בזכותו'
כמו שהקב"ה הכין המזון לכבד וללב' וכבר יורה על זה
אמרו כי בו בחר יי' לעמוד ולשרת' ויותר נכון לומר שלפי
שהיו עונות האדם בג' מינים' מין הפעולות המעשיות' ומין
דברי השפתים' ומין המחשבות הפנימיות' כמו שאמר
עליהם בפיך ובלבבך לעשותו' לכן היה מקריב לכהן הזרוע דברים ל
כנגד מעשיו' כי הידים הם כלי המעשה' והלחיים כנגד
הדבור' והקבה כנגד המחשבות כי הוא מהאברי הפנימיים
להורות שבכלם היה מתודה' ועוד ביאר כאן ענין הלויים
שאם יבא הלוי מאחד שעריו אשר הוא גר שם בכל אות
נפשו לעמוד לשרת ככל אחיו הלויים במקום אשר
יבחר יי'' שחלק כחלק יאכלו לבד ממכריו על האבות'
ר"ל שיאכל עם שאר אחיו הלוים חלק כחלק' ופירש רש"י שם בפירושו
לבד ממכריו על האבות' חוץ ממה שמכרו האבות בימי
דוד ושמואל שנקבעו המשמרות ומכרו זה לזה טול אתה
שבתי ואני אטול שבתך' ורא"ב פירש בו שאם לוי אחד שם בפירושו
מכר ביתו אשר ירש מאבותיו' לא יאמרו לו הכהנים הנה
יש לך לא תאכל חלק כחלק כי על כל פנים יאכל בשוה
עמהם׃

הנה אם כן הביא אדון הנביאים הכתובים האלה להגיד שהלויים
והכהנים הם ב' המדרגות הראשונה והשנייה מההנהגה הרוחנית
והעבודה והקרבה האלדית' ושאר דיני מתנותם לא הוצרך לפרשם
כאן לפי שכבר הותארו כראוי' ולא רצה כי אם לבאר הכללי מבואר:
יהותר בזה הספק הי"ג:

כי אתה בא אל הארץ כו' עד כי הגוים האלה כו'

ענין המצות הזאת היא להרחיק את ישראל מדרכי
האמורי ותועבת הגוים' וכבר ביאר המצות
הזאת באמרו בפרשת אחרי מות וכמעשה ארץ כנען אשר ויקרא יח
אני מביא אתכם שמה לא תעשו ובחקותיהם לא תלכו'
ועתה יזכור מעשיהם שהם תועבה' וגם באה אזהרה בסדר
קדושים כי שם אמר לא תאכלו על הדם לא תנחשו ולא שם יט
תעוננו ונו' אל תפנו אל האבות ואל הידעונים' וכן באה שם
שם פרשת המולך שהוא המעביר בנו ובתו באש' ובפרש' שם כ
משפטים הזהיר על הכשוף' האמנם נזכרה המצוה הזאת שמות כב
כאן לבאר בה דברי' שהם אסורי' נ"כ והם הקסמי' וחובר חבר
ודורש אל המתים ובא גם כן לבאר שבעבור התועבות הא"לה
גורש

גורש הגוי ההוא מן הארץ כי אלה היו מיני העבודה זרה·
ואחריהם היו נמשכים לאסורי העריות ושאר הדברים אשר
שנא הש״י · וביאר בזה עוד ואמר תמים תהיה עם י״י אלהיך
וענין הנביא אשר יזכור · והנה זכר באיסור העבירה הזאת
ט׳ שמות· האחד מעביר בנו ובתו באש · השני קוסם קסמים
השלישי מעונן ·הרביעי מנחש · החמישי מכשף· הו׳ וחובר
חבר · השביעי ושואל אוב · השמיני וידעוני · התשיעי
ודורש אל המתים · וכבר השב הרמב״ן שכל אלה מיני (ירוש׳ דף קמג עמוד ב׳)
כשוף · ושאמרו ומכשף · הוא כולל · ושהאחרים הם פרטיו ·
אבל מאשר נזכר מכשף בתוכם לא בראש ולא בסוף יראה
שנאמין שהוא אחד מדמינים האסורים ושאינו סתם כולל
להם אבל ענינם כפי מה שייעדו הכתובים וקבלו חז״ל · הוא
על זה הדרך · הנה האחד שהוא מעביר בנו ובתו באש היו
עושים בזה הדרך מדברי רש״י שכתב שהיא ע״ז שהיו מוסרי (בפירושו לפקרי)
את בניהם לכומרים והכומרים עושים ב׳ מדורות גדולות
ומעבירין הבן ברגליו בין ב׳ מדורות דאש ואליו נטה ג״כ ר״א (עם בפירושו)
ואם היה זה כן לא היתה התורה כ״כ מפליגה לספר ברשעת
הפעל ההוא · אבל האמתי הוא כדברי הרמב״ן ז״ל שכתב בפ׳ (דף כד עמוד א׳)
אחרי מות · שהיא שרפת הבנים הקטנים לאותו האלוה
הנקרא מולך · או שהיתה העבודה ההיא נקראת מלכות
כפי העובד · ואולי היתה העבודה הזאת מיוחדת לשמש
ולכן היה דינה בשריפת הבנים שהוא מושל כיסוד האש
ועליו אמ׳ הנביא ירמיה ובנו בית התופת אשר בגיא בן הנום (ירמיה ז׳)
לשרוף את בניהם ואת בנותיהם באש אשר לא צויתי ולא
עלתה על לבי · ואמר במקום אחר ובנו במות הבעל לשרוף (שם יט)
את בניהם באש עולות לבעל אשר לא צויתי ולא דברתי ·
כי שני השמות היו לו מולך ובעל · ושניהם קרובי׳ בהבנתם·
והיה נקרא תופת לפי שבשעת העבודה היו הכומרים תוקעי׳
בתוף כדי שלא ישמעו האב והאם צעקת הילד במותו ·
וכן הספרוים שורפים את בניהם לאדרמלך וענמלך אלהי (מלכים ב יז)
ספרוים · ועם היות שקצת רז״ל הבינו ענין המולך כדברי (ד׳ מיתות דף)
רש״י · הנה אחרים הבינוהו כדעת הרמב״ן · כמו שבא במס׳ (סד וסד·)
סנהדרין והוא הנראה יותר מן הכתובים · וארז״ל אף חזקיהו (עם מלכים ורבא)
מלך יהודה בקש אחז אביו לעשות לו כן וסכתו אמו (פרי דף מו ע״א)
סלמנדרא · והכתוב אומר באחז וגם את בנו העביר באש (מלכים ב יז)
בתועבות הגוים אשר הוריש י״י כו׳ · הרי לך שאמרו בכאן
לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש · ענינו שהיו שורפים
את בניהם ואת בנותיהם הקטנים באש לעבודת המולך ·
ולהיות זה היותר מגונה שבפעולות · כי לא יחוסו על פרי
בטנם וישרפום באש · לכן החמירה התורה עליו כל כך
ואמ׳ אשר לא צויתי · להגיד שלא צוה הש״י בתורתו שיעשה
לו ית׳ שום עבודה מהעבודו׳ האלה הקשות והכבדות ורחוקו׳
מטבע האדם · והם היו עושים אותם לבטלה לאלהיהם
אשר לא יועילום בעבודתם · ולזה נזכרה העבודה הזאת
ראשונה להיותה החמורה מכלם · והב׳ הוא אמרו וקוסם
קסמים · וכבר נודע שהקסם הוא הגדת העתיד בהזק הכח
המדמה עד שישער במה שיהיה עתיד ולא יחטא · והנה
הפלוסוף בספר החוש והמוחש עשה מאמר אחד · בחלום ·
ובקסם · ובנבואה · לפי שהם כלם אצלו מיני הגדת העתידות
מפעל הכח המדמה · וכן הביאו הרב רלב״ג בספר מלחמות
י״י אשר לו · ורבי אברהם שמו מחכמת משפטי הככבים ·
ואלו היה כן לא האסור אותו התורה כל כך · ושלמה אמר
קסם על שפתי מלך להגיד שכל דבר לא יכחד מן המלך כי (משלי יו)
הכל גלוי לפניו כאלו קסם על שפתיו · להגיד כל אשר יהיה

אבל האמת הוא שהקסם הוא מין מהגדת העתידות נעשה·
בתנועות ותחבולות · וכלים מכלים שונים · וכמאמר הנביא
עמי בעצו ישאל ומקלו יגיד לו · והרמב״ן כתב בפרשת (הושע ד׳ דף כא עמוד א׳)
אחרי מות בענין המולך שהמעביר בנו ובתו באש · היה
ראוי להיותו קוסם · כי יחשוב שעם העבודה ההיא יבא
לקסום ולהנבא מאת הבעל · אשר העלה אליו עולת הבנים
ושלה היו נביאי הבעל המקריבין לו בנים ובנות ויראו להם
הלומות שוא וקסם וכזב וכן נאמר במנשה והוא העביר את (דברי הימים ב לג)
בניו באש בגיא בן הנום · ועונן ונחש וכשף וגו׳ ונאמר
ויעבירו את בניהם ואת בנותיה׳ באש ויקסמו קסמי׳ וינחשו׳ (מלכים ב יז)
והג׳ מעונן · והד׳ מכשף · וכתב הרמב״ן שמעונן הוא היודע (בפירושו דף כא וע״א)
בעננים ושופט מהם · ומדברי הרב ראב״ע הנה · ומנחש (עם בפירושו)
הוא המביט בצפצופי העופות או בכנפיהם · כענין שכתוב
כי עוף השמים יוליך את הקול ובעל הכנפים יגיד דבר · (קהלת י)
ושמנחש הוא מלשון השתי ולא התמהמהתי · שכל מה (תלים קיט בקו״ת של)
שימהר להודיע בעתיד ימהר יחישה מעשהו ·ולכן כל הודעת (תמניא אפין)
העתיד יקרא נחש · ובבלעם כתיב ולא הלך כפעם בפעם (במדבר כד)
לקראת נחשים והיה קוסם כמו שכתוב ואת בלעם בן בעור (יהושע יג)
הקוסם · כי כל המלאכות האלה היו להגדת העתיד · אם לא
שיהיו מדרכים ואופנים וכלים מתחלפים · וחז״ל אמרו והוא
היותר נכון כפי הוראת הכתובים · שמעונן הוא בוחר השעות
והימים לעשות בהם הדברים שיצליחו כאמרם בסנהדרין (פרק ד מיתות דף סה וסו)
שעה פלונית ויום פלוני יפה ליקח · ושעה פלונית ויום פל׳
יפה לצאת · ושהמנחש הוא האומר פתו נפלה מפיו · מקלו
נפל מידו · בנו קרא לו מאחריו · עורב קורא לו · צבי
הפסיקו · נחש מימינו שועל בשמאלו · וכמו שהיה הקסם
מצרן וסמוך לעבודת המולך · כך היה המעונן והמנחש
לאכילה על הדם · כי שמה היו מתחברים עם השדים ·
ואומרים שיגידו להם עניני העתידות · ולכן צוה לא תאכלו (ויקרא יט)
על הדם לא תנחשו ולא תעוננו · האמנם לא נזכרה כאן
אכילה על הדם בכלל העבודות הטלה לפי שכבר הזהיר עליה
הרבה בסדר ראה אנכי ״

(דברים יב)
האמנם אם העוננות או הנחוש · הוא דבר אמתי אם
לא · כבר כתב הרמב״ן כי רבים יתחסדו (בפירושו דף קמג עמוד ג)
בנחשים לבאר שאין בהם אמת · כי מי הגיד לעורב ולענור
מה יהיה · ואנחנו לא נוכל להכחיש הדברים המתפרסמים
לעיני הרואים · ורבותינו גם כן יורו בהם · כמו שאמר בטה
שמות רבה · כי עוף השמי׳ יוליך את הקול זה העורב וחכמת (פרש׳ לב דף קמג ע״ג)
צפצוף העופות נקרא בלשון ערב טא״ר · והכמי העופות
נקראו טיאר״ן · כי יש למזלות שרים ינהיגו אותם שהם
נפשות לכדורי הגלגלים ושרי זנב טלה הקרובים לארץ הם
נקראים נגידי התלי · יגידו העתידות · ומהם נעשים סימנים
בעופות שבהם יודעו העתידות לא לזמן גדול ולעתות רחוקו׳
רק בעתידות הקרובות לבא · יודעו מהם בקול העוף בקראו
בקול מר על המת · ומהם בפרישות כנפיו והוא שאמר
יוליך את הקול למגידים בקולם · ובעל כנפים לרומזים
בכנפיהם ועל זה אמר הכתוב ותרב חכמת שלמה מחכמת (מלכים ד)
בני קדם · וכן יאמר הכתוב כי מלאו מקדם ועוננים כפלשתי׳ (ישעיה ב)
כל אלה דברי הרב הם · האמנם הדעת היותר מתישב הוא
דעת רז״ל שמעונן הוא המביט העונות והשעות הטובות (סנהדרין פו׳ דף כה)
לפעול הפעולות · והמנחש הוא המביט לדברים מהמקרים
שקרו · שמהם ילקח ראיה על מה שיהיה בעתיד · והה׳
הוא אמרו ומכשף · ופירש״י בגמ׳ שמעשה כשפים על ידי (שם דף סז)
מלאכי חבלה הם עושים · והנה מעשה הכשוף הוא להכין
האדם

האדם את עצמו לקבל רושם מלאכי חבלה והתודעותם ׳
סלק ג׳ פר׳ לז בכלל וכבר ידעת כונת הרב המורה בכל מעשה הכשוף ויתר
פני מטעמי המכות הדברים והוא שהם כלם דברי תהו והבל ושנמשכו אחריהם
חסרי הדעת והם כלם מפעל הדמיון ואינם שיהיה בהם שום
ממשות ומציאות הה׳לט׳ כי הוא לא יסבור במציאות השדי׳
ולכן יחשוב שהמעשים האלה הם כ׳ם מעשה העתותים ׳
אבל הדעת הזה התורה האלדית מכזיבו שהניחה מציאות
דברים לב השדים באמרו יזבחו לשדים לא אלוה ׳ וקבלת חכמינו
סותרת לזה כי הם קבלו מציאות השדים ומעשה הכשפים ׳
פ׳ ד׳ מיתות דף מז ואמרו מההיא אתתא דהות מיהדרה למשקל עפרא מתותי
כרעיה דרבי חנינא ׳ אמר ליה זילי שקילי ׳ אין עוד מלבדו׳
כתיב ׳ והקשו עליו מדאמר רבי יוחנן למה נקרא שמן כשפי׳
שמכחישין פמליא של מעלה׳ ותרצו שאני רבי חנינא
דנפיש זכותיה ׳ הורו בזה שענין הכשוף הוא אמתי
שם ובסנהדרין אמרו בלטיהם זה מעשה שדים ׳
בפירושו דף בלהטיהם זה מעשה כשפים ׳ והרמב״ן כפי מה שיראה
קסג עמוד ג מדבריו יסבור שהכשוף הוא סעיף מסעיפי הכמת הככבים
וממנה תמשך ׳ ויקשה לדעתו ולמה אם כן קראה הקב״ה
בדרש שופטים תועבה ואסר עליה׳ והרב רבינו נסים כתב על זה׳ והשיב
שמלאכי חבלה׳ הם נמצאים וברא׳ם הקב״ה כדי שיהיו כלי
זעמו להוכיח בם החטאים ׳ ולהיות זה טבעם נקראו מלאכי
חבלה׳ כי הם מלאכי י״י ושלוחיו אבל לחבל ולהשחית
המורדים לפניו ׳ והנה בהיות האדם מכין עצמו או בזולתו
בענייני הכשופים לקבל רושם המלאכים המחבלים והוא
כנגד רצונו ית׳ ׳ כי הוא לא בראם כי אם לפעול כרצונו
ברשעים ׳ ובעשותם ההתיהדות ההוא על ידי כשוף ׳ הוא
נגד רצונו ית׳ וכונתו בבריאתם ׳ ולזה אמרו שהם מכחישים
פמליא של מעלה׳ רוצה לומר שהש״י ברא בעולמו העניני׳
הטובים רוצה לומר המשפיעים הטובים להשפיע תמיד ׳
אמנם אותם המשפיעים הרעים המקבלי׳ לא רצה שישפיעו
כי אם כפי רצונו להעניש את הרשעים ולכן מעשה הכשוף
שמביא השפעתם בזולת רצונו ית׳ מכחיש פמליא של
מעלה׳ הנה התבאר מכל זה הענין הכשוף מה הוא ׳
שם דף קסג ע״ג והרמב״ן זכרונו לברכה פירש הכחשת הפמליא של מעלה
באופן אחר תראהו בדבריו ׳ ואני לא אזכירהו לפי
שלא ישר בעיני ׳ והו׳ הוא אמרו וחובר חבר ׳ וכפי דעת
דף מו ע״א בפירושו רז״ל בספרי הוא ענין הלחשים ׳ וכמו שכתב רש״י שמצרף
נחשים ועקרבי׳ או שאר חיות למקום אחד ושילחש עליהם
שם בפירושו כדי שלא יזיקו לבני אדם ׳ ורא״בע כתב שחובר חבר ׳ הוא
האומר שיודע בהתחברות השדים במקום וענין אחד ׳ וכן
כתב הרמב״ן שהוא מין ממיני הכישוף ׳ וחכמי הנוצרים
פירשוהו על האדם היודע כח השדים להביא לאשה בעלה
או בנה אם הלך בדרך מרחקים ולחברו עמה ׳ אבל
היותר מחוור בכל זה הוא מה שזכרתי ׳ ר״ל שמעביר בנו
ובתו לאש היא העבודה למולך וקוסם קסמים הוא היודע
אותם מצד השעות והדברים הנופלים במקרה לא על צד
הקסם ׳ ומכשף הוא המוריד רוח מלאכי חבלה על האדם
לעשות מה שירצה ׳ וחובר חבר הוא המלחש הבעל חי
בסנהדרין פז דף כה כדעת רבותינו ז״ל ׳ והז׳ הוא שואל אוב ׳ והח׳ הוא
הידעוני ׳ והט׳ הוא דורש אל המתים ׳ וחכמינו ז״ל דרשו
ומסכת שלימה שם שאוב הוא מכשפות שנקרא פיתום ומדבר משחיו ׳ ומעלה
שם כבריתא ובגמרא את המת מבית השחי אשר לו ׳ וידעוני הוא עצם חיה
ששמה ידוע שמכניסו האדם לתוך פיו ומדבר אותו העצם
על ידי כשוף ׳ ודורש אל המתים הוא המעלה את המת

באיזה אופן שיעלה אותו אם מגולגלתו אם מאיזה אבר
בפירושו ׳ א״נכ מאבריו ושואל בו ׳ ורא״בע פי׳ ושואל אוב מגורת וכאובות
חדשים יבקע ׳ כי עקר האומנות בכך ׳ וידעוני הוא נקרא
כן לפי שמודיע מה שיהיה ׳ ודורש אל המתים הם ההולכים
לבית הקברות ולוקחים עצם מת ובעבור מחשבותיו יראו
לו דמות צורות בחלום גם בהקיץ ׳ ומאשר ראינו
שמואל א׳ כח שהבעלת אוב אמרה לשאול את מי אעלה לך ׳ ידענו
שהאובות הם המתים מבני אדם שהיודע בזה מעלה אותם
בחכמתו ונראה כאלו הוא מדבר מתחת לארץ ׳ כמו שכתב
ישעיה כט והיה כאוב מארץ קולך ומעפר אמרתך תצפצף ׳ ולפי
זה ראוי שנתן ההפרש אשר בין שואל אוב לדורש אל המתים ׳
ונרא׳ שהשואל באוב הוא המעלה את המת ושומע את דבריו
והידעוני הוא המדבר בעצם החיה כדברי חז״ל ׳ והדורש
אל המתים הוא ההולך לבית הקברות לדרוש אל המתים
שיבאו אליו בחלום ויודיעוהו מה שירצה ומזה אמר הנביא
שם ח הלא עם אל אלדיו ידרוש בעד החיים אל המתים ׳ והגיד
הכתוב כי תועבת י״י כל עושה אלה ובגלל הדבר הזה וכו׳ ׳
ר״ל שכל הפעולות האלה הם מתועבות אליו ובעבורם הוריש
את עם הארץ מלפני ישראל ואם תאמ׳ אהיה אני אם כן חסר
מהדברים האלה ׳ ר״ל מידיעת השעות ׳ ומהשפעת ההצלחות
ומהגדת העתידות ׳ ויתר הדברים ׳ הנה לזה אמר תמים
תהיה עם י״י אלדיך ׳ ופי׳ תמים בלתי חסר דבר ׳ אמר אתה
לא תהיה דבר חסר מאלו כי הם באמת החסרים ׳ לפי שלא
יגיע אליהם התועלת אשר ירדופו ׳ אבל אתה תמים תהיה
ושלם עם י״י אלדיך ולא יחסר לך דבר ׳ כי ההצלחות
המדומות כלם יגיעו אליך עם י״י אלדיך בקיום מצותיו כמו
שבא ביעודי התורה, וכל הימים וכל השעות יהיו טובים
ומצליחים לפניך ׳ ולא תצטרך לעוננות׳ לפי שמלאכיו
יצוה לך ׳ וברכך בכל מעשה ידיך אשר תעשה׳ וכמו
שמות כ שפירשתי בששת ימי תעבוד ועשית כל מלאכתך שתכונה
בו שבהיותו דבק עם אלדיו שכל השעות והימים יהיו טובים
מוצלחים לעבודתו ׳ וגם לא יצטרך לנחוש ׳ לפי שכבר
ידעת שעל שחל ופתן תדרוך תרמוס כפיר ותנין כי בי
חשק׳

הנה אם כן נאמרו תמים תהיה עם י״י אלדיך היא לתת לפניו
השלמות כל הדברים המועילים שיקנה אותם עם העבודה האלדית
ולא יצטרך לאלה המלאכות המתועבות שזכר ׳ והותר בזה
הספק הי״ד :

ואמנם בהתר הספק הט״ו ׳ והוא אם הדברים
האלה כלם שהם מדרכי האמרי אסורים
ותועבת י״י כל עשה אלה איך מצינו עניני הנחוש
באליעזר עבד אברהם וביונתן בן שאול וברבים מחכמי
התלמוד ׳ כבר השיב עליו ר״ן שלא היה ניחוש אליעזר
עבד אברהם כי אם סברא ישרה ושכל טוב לפי שאליעזר
עבד אברהם ראה שהיו כל מעשה יצחק מושגחים ושיותר
ויותר יהיה ענין נשואיו ׳ כי ההצלחה האנושית בדברים
הגופיים תהיה מאד בהיות האשה בעלת שכל ומדות טובות
וגזר שיודע זה ברבקה אם תהיה נערה בלתי רבת השנים
ושתצא לשאוב מים שהוא דבר בלתי נהוג לנערה הקטנה
ושתגבר עליה הנדיבות וטוב המדות עד שלא תחוש אל כל
עמלה ויקל בעיניה להטיב לאשר לא ידעה איזה מהם הוא ׳
כי זה באמת תורה תכלית שלמות מדותיה ושהיא הראויה
בראשית כד לנוח על גורל הצדיקים ׳ כמו שאמר היא האשה אשר
הוכיח

הוכיח יי׳ ׳הנה זה אם כן לא היה ניחוש כי אם כברא שכלית
ישרה׳ גם יהונתן שבקש לעשות גבורה עצומה שלא
נסה אדם להכות עם רב כמהו הוא ונערו בלבד׳ וגם
שמואל א יד לעבור במקום צר כמו שהעיד הכתוב שהיה עולה על ידיו
ויעל רגליו׳ וכשעלה על דעתו לעשות הגבורה הזאת בקש
לדעת אם האויבים היו אמיצי לב או פחדנים כי בזה היתה
תלויה הצלחתו בהיותם חלושי הלבב וכשמעם קול תרועה
ינוסו ויפלו זה בזה כמו שהיה ועשה והצליח׳ הנה אם כן
חולין גיד הנשה כל זה מדרך טוב השכל ולא ניחוש פשוט׳ ולזה אמר כל
נחש שאינו בניחוש אליעזר ויהונתן שהיו כפי הסברא
אינו ניחוש׳ ר״ל אינו נחוש שמותר לעשותו׳ אמנם
כ שבת מי כלחאו חכמי התלמוד המעשים ההם שהיו עושים עם היות שאינם
ף סז׳ ור׳ יוחנן כפי איכיות הדברים ההם היו פועלים אותם הדברי׳ בסגלה
זב פרק גיד הנשה עצמיית׳ וכבר ידעת שהדברים מהם פועלים כפי איכיותם
כלו ור׳ שיעזר פ׳ ומהם פועלים בכלל עצמותם וצורתם הנקראים סגלות
ד׳ מיתות דף כח ושניהם פעולות טבעיות׳ אם לא שאחת מהנה מבוארת
הסבה הפועלת שהוא האיכות׳ והשני סבתה נסתרת
ונעלמת ולכן נקראת סגולה ואותם הדברים אשר התירו
התבירר אצלם שהיה בהם כח לא כפי האיכות הפועלים כי
אם כפי הסגלות׃

נלהיותם דברים נכתרים התירו כהם ולמרו שאינם מדרכי האמורי
ולאינם תועבת השם ית׳ כיון שלא נעשו כי אם להיותם פעלות
טבעיות נמשכות מכורות הדברים ההם׳ והותר בזה הספק
הט׳׃

כי הגוים האלה אשר אתה יורש וגו׳ עד כי יכרית וגו׳

ענין זה המאמר שאחרי שהזהיר אותם על מעשה
העבודות בעצמם כמו שאמר לא תלמד
לעשות כתועבת הגוים ההם׳ אמר הוא אולי תאמ׳ בלבבך
שאין ראוי לעשות דבר מכל אותם התועבות׳ אבל
שאינו בלתי ראוי לשמוע העתידות שיגידו אותם אנשים
אחרים שיעשו המעשים ההם׳ כי הנה עם היות המעשים
בעצמם אסורים לא יתחייב שיהיה אסור לשמוע מה
שיגידו׳ ואולי תרצו שיהיה בקרבך מעונן ומנחש
מהגוים׳ ותשמעו את דבריו ותשאלו את פיו׳ עם היות
דף מו עמוד ב שלא תעשו כמעשיהם וכמו שאמר בספרי שמא תאמר
יש להם למי ישאלו ולי אין לי׳ ת״ל ואתה לא כן נתן לך
יי׳ אלדיך׳ לזה אמר שגם בזה היו נכללים הגוים ההם׳
שאי אפשר שיהיו כלם קוסמים׳ ומעוננים׳ ומנחשים׳
ומכשפים׳ ושאר העבודות׳ כי המלאכות ההם היו באנשי׳
ידועים׳ אבל כל שאר רוב העם היו שומעים הדברים
מפיהם׳ ושואלים להם על עניניהם׳ ואתה אין ראוי
שתעשו כמותם׳ והנה אמר בזה לבד מעוננים וקוסמים׳
לפי שאלה הם הדברים היותר נכספים לבני האדם׳ ר״ל
לדעת השעה הטובה לעניניהם ולדעת העתיד לבא׳ ושאר
הדברים מספר יהיו ונער יכתבם האנשים אשר השתדלו
בהם ויעמלו עליהם׳ לכן פרט המעוננים והקוסמים שהם
הדברים הכוללים שכל אדם יבחר בהם׳

והותר בזה הספק הי׳׃

והנה אמר ואתה לא כן נתן לך יי׳ אלדיך׳ כלומר
הנה הגוי׳ ההם נמשכו לדעת העתידו׳ בקסם
הנמשך ממשפטי הכככי׳ והעונות אשר הם כפי המזל לפי

שהם תחת המזל וככבי השמים חלק יי׳ אותם לכל העמים
אתה לא כן נתן לך יי׳ אלדיך׳ ר״ל לא נתן אותם לממשלתם
כאשר נתן אותם אליהם׳ כי אתה חלק יי׳ וחבל נחלתו
וסגלתו׳ ולכן נתן לך מעלה גדולה ועליונה מזו׳ והיא
מציאו׳ הנבואה שבקרבך שבזה תהיה עליון לכל גויי הארץ
והוא אמרו נביא מקרבך מאחיך כמוני׳ ר״ל אין צריך
שיהיו בקרבך כנענים ואמורים לשמוע מפיהם העתידות
על פי מלאכותיהם אבל נביא מקרבך יקים לך יי׳ ומאחיך
יהיה׳ כי לא יתן יי׳ את רוחו על האדם מזרע אחר וגם לזה׳
לא תבא הנבואה לא במלאכה ולא בתחבולה והשתדלות כי
אם שיקים אותו יי׳ ויבחר בו ויאמר אליו לך הנבא אל עמי
ישראל׳ כי זה ענין יקים לך יי׳ אלדיך׳ שלא יהיה הנביא
מנבא בתחבולותיו׳ כי אם לפי שבחר השם ית׳ בו׳ וזהו
אמרו כמוני׳ ר״ל שבחר בי ויקראני להנבא בהיותי
רועה צאן ולא הייתי משתדל על ההליכה׳ אלא הייתי
פוצר שלא ללכת בשליחותו׳ והענין שהוא בחר בי
וקראני לנבואה וכן יהיו שאר הנביאים נקראים בהיכל
המלך ואל הנביא אשר כזה׳ אליו תשמעון כי הוא יגיד
לכם מה פעל אל׳ ואמר שיהיה זה כמו שהם עצמם שאלו
במעמד הר סיני שהשם ית׳ ידבר אתם על ידי משה כמו
שכתוב שם קרב אתה ושמע את אשר יאמר יי׳ אלדינו דברים ה
ואת תדבר אלינו כי אז הסכים השם ית׳ בדבר׳ ואמר
הטיבו את אשר דברו׳ ר״ל שיהיה אמצעי בינו ובינם שם
והיא הנביא אשר יקים להם׳ וזהו נביא אקים להם
ואני אבחר בו כמוך׳ ר״ל כמו שבחרתי בך לא שיהיה
נביא אחר במדרגת משה רבינו ומעלתו כי אם שיהיה
נבחר מאתו ית׳ כמו שהיה נבחר משה לנבואתו׳ ולענין
הקימו שזכר׳ היה הדמוי כמוני כמוך לא במעלת הנבואה׳
ולנביא אשר כזה אמר שיתן דברו בפיו והוא ידבר אליהם
את כל אשר אצונו הנה גלה בזה תוכן הענין ואמתתו׳
והוא שהאומות להיותם תחת ממשלת הככבים ושרי מעלה
היו המלאכות ההם מיוחסות אליהם שהם לדעת חקות
השמים ומה שיורו עליו השרים העליונים עליהם׳ אמנם
ישראל שאינם תחת המערכה השמימית והם תחת הנהגת
ההשגחה האלדית אין ראוי אליהם שיבקשו דבר מהשרים
שאין עליהם ממשלה כי אם מאת השם ית׳ מנהיגם ולכן
הנביא ידבר אליהם רצונו ואין צריך לדבר אחר חוץ מזה׳
ואם יראה שגורשו בגוים בעבור שעשו אותם התועבות׳
הנה היה זה בעבור שהיו עושים אותם בארץ המיוחדת
להנהגתו ית׳ ואינה נכנעת לממשלת השרים העליונים כי
אם ליי׳ לבדו׳ ולכן גורשו ממנה כי בעל הבית ואדוני
הארץ לא יחפוץ שיעבדו אלוה אחר בארצו׳ ולכן היתה
האזהרה לישראל שלא יעשו כזה׳ אבל שישמעו את
דברי הנביא אשר ינבא בשם יי׳ שהיה מנהיגם באמת׳
והודיע אותם שהנביא ההוא יען וביען דברי יי׳ בפיו׳ ראוי
שישמרו מפניו וישמעו בקולו׳ וזהו אמרו והיה האיש
אשר לא ישמע אל דברי אשר ידבר בשמי אנכי אדרוש
מעמו׳ ר״ל שדברי הנביא אחרי שהם בשם יי׳ הם דברי
יי׳ ולכן האיש אשר לא ישמע אותם לעשות׳ לא יהיה
מוטל על הנביא ליסרו ולהענישו׳ אבל השם ית׳ הוא
ידרשהו מעצמו לפי שהיו הדברים שלו והוא ית׳ ירב לו׳
וכבר כתב הרב הגדול בפתיחתו לפירוש המשנה׳ והוא
האמת בעצמו שכאשר הנביא ינבא בשם עבודה זרה בין
שיהיה מנבא בשמה׳ או שינבא בשם האלוה ית׳ שצוהו

לעבוד

לעבור העבודה זרה ההיא אין צריך להבחינו או להרגו
דברים ג בכוף כמו שאמר והנביא ההוא או חולם החלום ההוא יומת׳
וכאשר הנביא ינבא בשם יי׳ יחלק לשני חלקי׳ אם שיקרא
בני אדם לעבוד את יי׳ אבל יוסיף או יגרע דבר מן המצות
אם על המפורשות בכתוב׳ ואם על המקובל בם׳ וזה
אם כן חיב מיתה ואין להביט אל אות או מופת שיעשה לפי
שמות יט שהוא חולק על משה רבינו שנאמר בו וגם בך יאמינו
דברים ל לעולם׳ ואמר לא בשמים היא בפיך ובלבבך לעשותו׳
וענין בפיך היא המצו׳ המקובלת הידוע׳ על פה וענין בלבבך
הכברות שתוציאו בעיון שהם מכלל הסברות הנמשכות מן
פ׳ אלו פ״ק דמגילה הלב׳ וכמו שאמרו ר״זל אין נביא רשאי להרש דבר מעתה׳
ואחרי שידענו שהנביא הזה טען טענת שקר נתחייב להרגו׳
והו מכלל אך הנביא אשר יזיד וגו׳ ומת הנביא ההוא׳
וההלק הב׳ הוא שיקרא בני האד׳ לעבוד את הש׳ ולא יוסיף
ולא יגרע מן המצו׳ אבל יזהיר בענש למורד בהם ושכר רב
למקיים אותם כמו שהיה ענין הנביאים האמתיים כלם׳
והנביא אשר כזה צריך לבחון אותו אם היה נביא יי׳ אמת
ורוח יי׳ נוססת בו אם לא׳ כדי שיתבאר לנו עדותו ונעשה
אחרי כן כל מה שיצוה בשם יי׳ אחרי בחינתו׳ אמר הכתוב
והיה האיש אשר לא ישמע אל דברי אשר ידבר בשמי אנכי
אדרוש מעמו כו׳ ונראה לי שגם לענין הזה אמ׳ מרע״ה נביא
מקרבך מאחיך כמוני יקים לך יי׳ אלדיך׳ ואמר הוא ית׳ נביא
אקים להם כמוך׳ ר״ל שהנביא אשר יקים אליהם לא יהיה
חולק על משה רבינו ולא חולק על מצוה ממצותיו׳ אבל
יהיה בענין התורה והמצות כמהו׳ רוצה לומר שיזהיר
עליהם בשמירתם וקיומם כמו שהיה מזהיר מרע״ה׳ ומזה
ימשך שהנביא אשר לא יהיה כמוהו אינו נביא אמת וראוי
להורגו׳ כי היות הנביא בדעותיו וגזרותיו כמוהו הוא תנאי
עצמיי במציאותו ואמתתו׳ ולזה נאמר בענין ענשו אך
הנביא אשר יזיד לדבר בשמי את אשר לא צויתיו כו׳ כי
הנה קרא זה זדון כי זדון לבו השיאו לדבר כנגד אדון
הנביאים׳ ותורתו׳ ומי שלח ידו פיו ולשונו לדבר במשיח
יי׳ בכל ביתו נאמן הוא ונקה׳

האמנם למה נתן הבחינה על הדבר אשר לא דברו
הש׳ באמרו וכי תאמ׳ בלבבך איכה נדע את
הדבר אשר לא דברו יי׳ אשר ידבר הנביא בשם יי׳ ולא יהיה
הדבר ולא יבא הוא הדבר אשר לא דברו יי׳ ולא נתן הבחינ׳
ב״ב לדעת הדבר אשר דברו יי׳׳ שהוא הספק הז׳ אשר
העירותי׳ כבר התעורר עליו הרב הגדול באותו המקום מפי׳
המשנה׳ והיה דעתו שבמאמר הזה תוכללנה הבחינות
השתים׳ כי כמו שמה שידבר הנביא בשם יי׳
ולא יהיה הדבר ולא יבא הוא הדבר אשר לא דברו יי׳׳ ככה
מה שידבר הנביא בשם יי׳ ויהיה הדבר ויבא׳ הוא הדבר
אשר דברו יי׳ כשיתקיימו דבריו כלם׳ ולא יפול דבר מכל
דבריו ארצה׳ ושאל הרב לעצמו׳ ואיך נדע מפני זה
בבירור שהנביא ינבא בשם יי׳ באמת׳ כי הנה המעוננים
והקוסמים אומרים מה שעתיד להיות ויהיה הדבר׳ ואם כן
מה יהיה ההפרש ביניהם ובין נביא הש׳׳ והשיב הרב לזה׳
שהמעוננים והקוסמים ודומיהם ממגידי העתידות׳ מקצת
דבריהם מתקיימים ומקצתם בלתי מתקיימים׳ אבל הנביא
שמואל א׳ ג כל דבריו מתקיימים׳ וכמו שנאמר בשמואל ולא הפיל
מכל דבריו ארצה׳ ולפיכך היו בודקים הנביא פעם אחר
פעם ואם היו מתקיימים דבריו כלם אז יודע בלי ספק שהוא
דף קמג עמוד ד׳ נביא יי׳ בבירור׳ וזהו כונתו ואליה נמשך הרמב״ן כפי׳ הכתוב

הזה אמנם הר״ן כתב עליו דברי טעם ותפישה רבה באמרו׳
שעם היות דברי הרב הגדול אמתיים בהפרש המעוננים
והקוסמים מהנביא בענין קיום דבריהם אין דבריו מחוורים
בהתר הספק׳ וזה׳ שלא יתחייב שגם שכשלא יהיה הדבר
הוא הדבר אשר לא דברו יי׳׳ שכאשר יהיה הדבר ויבא הוא
הדבר אשר דברו יי׳׳ כי הוא כמאמר שולל כולל ולא יתהפך
כי אם מחייב חלקי׳ והוא כמאמר האומר שמי שלא יקיים
את השבת אינו חסיד׳ שלא יתהפך שמי שיקיים אותו
יהיה חסיד׳ וגם מצד הענין עצמו אמר שאין דברי הרב
נכונים׳ לפי שאמר שצריך שיבחן הנביא קודם שנאמינהו
פעמים רבות בענין שלא יהיה אפשר שיפול בו ספק׳
ויקשה מדבריו על דבריו׳ שהוא עצמו כתב בספר המדע
דף טו פ״ז מהלכות יסודי תורה שצריך שיאמן הנביא כשיתן אות
אף על פי שאותו אות אפשר שיש בו דברים בגו׳ כלומר
שאינו בא מאת הש׳׳ אבל באיזה צד מהכשוף והתחבולה
נצטוינו לשמוע לו ממה שאמר אליו תשמעון׳ וכן הסכימו
פ׳ הנחנקין דף פט גם כן במסכת סנהדרין׳ ומפני זה הרס רבינו נסים דעת
הרב בהתר הזה וחשב מחשבות בהתר הספק׳ באמרו
שהתורה הוצרכה לתת בחינה לדעת הדבר אשר לא דברו יי׳
מפני שצותה התורה בהריגת הנביא והיה ראוי שידעו
בבירור שהוא נביא שקר כדי לחייבו מיתה׳ אבל בחינת
הנביא לא זכרה התורה׳ אם לפי שהיתה מסורה לחכמים׳
ואם מפני שנרמזה במלת כמוני שאמר נביא מקרבך
מאחיך כמוני ר״ל שתתאמת נבואתו כמו שנתאמתה
נבואתי׳ ובזה עצמו תמצא בדברי הרמב״ן ורלב״ג כי כלם
היו מנגדים רבדים אלו מאלו׳

והנראה לי בזה הוא שאין דעתם בזה מספיק ונאות
בהתרת הספק לפי שאתה תמצא בכתובים
האלו שני משפטים׳ האחד הוא והיה האיש אשר לא
ישמע אל דברי אשר ידבר בשמי אנכי אדרוש מעמו׳
והיא מיתה בידי שמים למי שיעבור על דברי הנביא׳
והשני אמרו אך הנביא אשר יזיד כו׳ והיא מיתה בסייף
לנביא שקר׳ וכיון שנתנה התורה בזה שני משפטים ראוי
היה שתתן להם שני הבחינות׳ אם בחינת הנביא לדעת
שהוא נביא יי׳ באמת כדי שנתחייב לשמעו׳ ואם בחינת
שקרותו לדעת שהוא נביא שקר כדי שנתחייב להרגו׳
ויקשה אם כן למה נתנה הבחינה השנית בנביא השקר למען
מיתתו׳ ולא הראשונה בנביא האמת למען שמיעתו׳
גם מה שאמר שבחינת הנביא היתה מסורה לחכמים ולכן
לא נזכרה בתורה׳ הלא גם בחינת נביא השקר אם לא יהיה
הדבר ולא יבא היתה מסורה לחכמים והיתה יותר נאותה
להם׳ והיה אם כן ראוי שלא יזכור לא זו ולא זו׳ גם הדרכי׳
אשר בהם יבחן הנביא׳ אי אפשר שנאמר שנרמזו במלת
כמוני׳ כי שם לא ידבר מבחינת הנביא כי אם ממציאותו
והפסוק מורה על זה׳ ואם יאמר על כל פנים שמלת כמוני
תחייב שכל הנביאים יאמתו נבואותיהם כמו שנתאמתה
נבואת משה׳ יתחייב שכלם ידבר עמם הש׳ לעיני כל
העם׳ ויקרעו הים׳ כיון שעל ידי שני העניינים האלה
שמות י״ד נתאמתה נבואת משה כמו שכתוב ויאמינו ביי׳ ובמשה
קס יט עבדו׳ ונאמר בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך
יאמינו לעולם׳ ומפני זה כלו אכתוב אני בהתר הספק
הנזכר׳ שמה שאמר הכתוב איכה נדע הדבר שלא דברו
יי׳׳ אין זו בחינת שצוה שנעשה על כל דבר ודבר שידבר
הנביא׳ כי בהיות הנביא מוחזק בתחילת נבואתו לא יצטרך
לבחנו

לבהנו עוד על כל דבור ודבור · אבל נתחייב לשמוע אליו
גם כי כבר יצוה דברים ולא יפול עליהם שלא יהיה הדבר
ולא יבא לפי שאינם מהגדת העתיד · אבל היה במאמר הזה
בחינה לדעת הנביא שהוא נביא אמת או נביא שקר · ועל
שתי הבחינות יחד אמר וכי תאמר בלבבך איכה נדע הדבר
אשר לא דברו יי' · רוצה לומר מאחר שכל נביא בשם יי'
ידבר באיזה דבר נבחין בין האמת והשקר לשיהיה נביא
אמת נודע ומוחזק ונתחייב לשמוע דבריו ולהרוג הנביא
שקר · ועל שתי הבחינות אמר אשר ידבר הנביא בשם יי'
ולא יהיה הדבר ולא יבא הוא הדבר אשר לא דברו יי' ·
ובזה צדקו דברי הרב הגדול · רוצה לומר אם תרצה לדעת
מי הוא הנביא אמת או דהפכו · עשה הבחינה לנביא בתחלת
נבואתו ומה שלא יהיה ולא יבא מהדברים אשר יעד יורה
על שקרותו · ולכן דבריו לא דברם יי' ובהפך אם יתקיימו
דבריו תדע ותאמין שהוא נביא אמת ליי' וצריך לשמוע
דבריו · כי הנה עם היות שלא יתחייב זה חיוב גמור מטבע
הלשון כיתר המריב · בענין הנבואה יהיה אמת גמור ·
שכאשר יהיה הדבר הוא אשר דברו יי' וכאשר לא יהיה היא
נבואת שקר · וכבר יורה על זה מאמר ירמיהו לחנניה בן
עזור · בבא דבר הנביא יודע אשר שלחו יי' באמת מורה ירמיה כח
שבזה היתה בחינת הנביא · וכאשר יתבאר ענין הבחינה
במה תהיה נדע ונשכיל שהקדמה הזאת תתהפך בעצמה ·
רוצה לומר שמה שידבר הנביא בשם יי' ולא יהיה הדבר ולא
יבא הוא הדבר אשר לא דברו יי' ומה שידבר בשם יי' ויהיה
הדבר ויבא הוא הדבר אשר דברו יי' · כי המאמר הזה
מתהפך במשא · לפי שהנושא והנשוא בו שוים כמו כל
אדם צוחק וכל צוחק אדם · ולכן אמרו רבותינו ז"ל מכלל
לאו אתה שומע הין ·

האמנם לספק שהעיר הרב הגדול מהמעוננים והקוסמים
שיגידו העתידות · ובמה יודע איפה ההפרש
שיש ביניהם ובין נביא יי' · אין ראיות להתירו כמו שהתירו
הרב שצריך השנות רב בבחינת הנביא כי זהו הפך האמת
והקבלה האמיתית כמו שהקשה עליו רבינו נסים · אבל
אמתת הדבר שבחינת הנביא אינה ביעודים הטובים ולא
הרעים העתידים להיות לשישתתף הגדתו העתידות עם
המעונן והקוסם וכמו שיתבאר מדבריו אחד זה · ואמנם
היה הבדל הנביא מהמכשף קוסם קסמים ומעונן ומנחש
בשני דברים ·

האחת בהכרת וידיעת תכונות הנביא · ומדותיו · וחכמתו
בפרישותו · במעשיו · הנעלה בהם על כל בני
דורו · עד שמפני זה יכירו וידעו כל יושבי תבל כי הוא מוכן
לנבואה · ולהיותו מהלך בדרכי הנבואה ועניניה · כאשר
יעשה אותות ומופתים יודע באמת שהוא נביא ליי' · ולא
יחשוב אדם שהוא מכשף או קוסם לפי שלא נתעסק מימיו
במלאכות הדם · וכבר זכר הרב התוארים האלה בהלכות
יסודי התורה · אגר' מדע פ"ז דף טו

והשנית שיבדל הנביא מהמכשף בעשיית האותות · זה
לפי שהמכשף והקוסם גם שנודה שיוכל
בחכמתו לעשות דברים יוצאים מהמנהג הטבעי כחרטומי
מצרים · הנה אין ראוי שנחשוב שכאשר יתפאר בנבואה
בשקר וכזב יוכל לעשות בבחינתה אות כלל · לפי שהש"י
לא יחפוץ ולא יספיק בידו על זה והטבע לא יתפעל לדברי
הבליעל הזה יען וביען ההשגחה האלהית לא תתן מכשול
לפני העם · ולזה לא יהיה אפשר שלאמת נבואה כוזבת יתן

אות או מופת ויבא · וכמו שאמר כדומה לזה בפרשת נביא
השקר כי מנסה יי' אלהיכם אתכם וכו' · לפי שביאת דברים צ
ו אות או המופת מהנביא השקר לא יוכל להיות · כ"א לנסות
בו הבורא את ישראל · ולכן בהיות הנביא לא ינבא בדברים
אחרים · ולא לעקור דבר מן התורה כי אם ליסר את העם
ולהוכיחם ולהכניסם תחת כנפי השכינה · ועם טוב מדותיו
והכונותיו ידבר בשם יי' דברי שלום ואמת ויעשה אותות
ומופתים לאמת את נבואתו · הנה ראוי שנאמין בהם כיון
שאי אפשר שיהיו מפאת קסם ועוננות וכפי דבריו אין בהם
דבר נסיון מהש"י ·
הנה אם כן הותר הספק הזה :

ואמנם בהתר הספק הח' · והוא במה יבחן הנביא
נבוכו בו המחברים מאד · והרב הגדול נ"ר
אומר בפתיחתו לפירוש המשנה · שתהיה הבחינה ביעוד
הדברים העתידים ושבחינת הנביא לא תהיה ביעודים הרעים
לפי שהיעוד הרע אפשר שיחזור וישוב כמו שמצינו בנינוה
ודומיהם כי אם ביעודים הטובים · וגם לא תהיה הבחינה יונה ג
ביעוד הטוב אם לא יהיה לנביא שלוח לזולתו כי אז יהיה
היעוד הטוב בהיותו נאמר על ידי נביא שלוח לזולתו לא
ישוב מפני כל היעוד ההוא ובו יבחן הנביא · אבל כשיהיה
נאמר לנביא על עצמו כבר ישוב ולכן נתירא יעקב מעשו
ויצר לו · לפי שהיה יעודו מהש"י אליו מבלי אמצעות אחר · בראשית לב
והנה יעשה הרב חזוק לדעתו שתהיה הבחינה ביעודים
הטובים ממאמר ירמיהו לחנניה בן עזור · הנביאים אשר
היו לפני ולפניך כו' · הנביא אשר ינבא לשלום בבא דבר ירמיה כח
הנביא יודע אשר שלחו יי' באמת · והסמיך עצמו בסמך ס"ס
של דרשות חשבם כמכריעים זה דדעת בכה שאמרו
הכמים זכרונם לברכה כל יעוד שיצא מפי הקדוש ברוך הוא
לטובה אפילו על תנאי אינו חוזר שנאמר ועתה הניחה לי ברכות פ"ה דף נב
ויחר אפי בהם ואכלם ואעשה אותך לגוי גדול · וכתיב ובני שמות לב
רחביה רבו למעלה · וכמה ספקות נתהייבו לדעתו זה · ד"ה א' כג
אם ראשונה שלפי דרכו זה יצטרך לפרש אשר ידבר
הנביא בשם יי' · כו' ביעוד הטוב לא ביעוד הרע · ויפרש
מאמר ירמיהו רגע אדבר על גוי ועל ממלכה לבנות
ולנטוע · כשיהיה הדבור לנביא לעצמו ולא שיהיה לנביא ירמיה יח
שלוח לזולתו · והתנאים והחלוקים האלה לא נזכרו בכתובים ·
והיה מבואר הקושי אחר שיעמים דכתובי' על כרחם לאמר
מה שלא נמצא בהם ·
ושנית כי יצטרך הרב לפרש מאמרם ז"ל כל יעוד שיצא
מפי הקב"ה לטובה אפי' על תנאי אינו חוזר · ברכות ד"לעיל
שיצרך כשיהיה על ידי נביא שלוח לזולתו · ולא יהיה
מאמר כללי כמו שיובן ממנו · אבל יהיה מאמר על תנאי
שלא זכרוהם בדבריהם ולא עלה על לבם ·
ושלשית שהוא דבר קשה וכבד להאמינו ולאמרו שלא
יהא הש"י נאמן בדבורו אשר ידבר לנביא בינו
לבין עצמו כמו אם יאמר אותו על ידי אמצעי והנה כדומה
לזה אמרו הכמים ז"ל לא אמרו כהדי אלא לשקרי · ועדיין קדושין פרק ב' אומ
ישאר הספק למה יחזור מהטוב שיאמר בינו לבין המקבל דף מו
אותו ולא יחזור מאותו שיאמר אותו על ידי אמצעי · והנה
חזרת היעוד אין ראוי שימנע לא מצד המיעד ולא מצד
המועד ולא מצד היעוד עצמו · אם מצד המיעד ית' אינו ראוי
שימנע להיותו בלתי מתנהג בעצמו · ואם מצד היעוד
עצמו אם היה בלתי ראוי לחזור ממנו כמו שאמר ביעוד
הטוב שלהיותו טוב וראוי שיתקיים על כל פנים וכו כן מצד
המקבל

המקבל אין ראוי שימנע אם היה ראוי לקבלו ׳ ושלא ימנע ממנו היעוד הטוב ׳ וביעוד הטוב ׳ בין שיהיה על ידי נביא שלוח לזולתו או שלא יהיה לנביא שלוח ׳ אין הפרש אצלו ית׳ לשיחזור באחד מהם ולא יחזור באחר ׳ כיון שבשנידם המיעד הוא אחד ׳ הש״י קיים ובלתי משתנה ׳ והמקבל הוא אחד ׳ והיעוד הוא יעוד טוב אחד בשניהם ׳ ואם כן איך יחזור היעוד מפאת האמצעי ׳ או הכלי ׳ שאינו מצד המיעד ולא מצד המיועד ׳ ולא מצד היעוד ״

רביעית שהמשפט ׳ האלהי ׳ הוא שוה בשכר ועונש לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו ולכן בהיות על אומה מהאומות או איש מהאנשים יעוד טוב מנביא שלוח יושבה האומה ההיא או האיש ההוא ועש׳ הרע בעיניו איך יחשב לדרך צדקה ומשפט שיתקיים הטוב ההוא עכ״פ בבלתי מוכן אליו ׳ לא לפי שהקב״ה יעד עליו ויצא מפיו ׳ ולא מפאת הטוב בעצמו ׳ כי אם בעבור האמצעי שהיה בדבר ימצא חוטא נשכר ׳ וכבר העיר הרב ר׳ חסדאי על הב׳ בטולים הראשונים אשר זכרתי ׳ ואני הוספתי עליהם הנשארים ׳ והרלב״ג בספר מלחמות יי׳ אשר לו כתב בהתר הספק הזה דרך אחר כי הסכים כדברי הרב הגדול בשבחינת הנביא תהיה ביעודי׳ הטובי׳ העתידים להיות ׳ אבל הוסיף עליו שלפי שהטובות מהם מסודרי׳ מהנרמי׳ השמימיי׳ ומהם מפאת ההשגחה ׳ שלא יבחן הנביא בטובות אשר הם מפאת ההשגחה ׳ לפי שהם אף כי לא יפורש בם תנאי ראוי שיובנו בקשר תנאי בעבודה והדבקות ׳ ולזה נתירא יעקב שמא יגרום החטא ׳ לפי שהטוב אשר נתיעד עליו היה השגחיי ׳ כמו שהורה עליו איכות היעוד כי לא יתכן השמירה בכל אשר ילך ולהדעו מפאת הנרמים השמימיים ׳

ולפי שהיעוד ההשגחיי חוזר תמיד להדבקו עם הכנת המקבלים לכן לא יבחן בו הנביא אבל תהיה בחינתו ביעודי׳ הטובים המסודרים מהמערכה לפי שהם לא יהיו החרים יען הבחירה הושמה באדם לתקן המעוות מהנרמים השמימיים לא לקלקל׳ ולזה כשייועד האדם ברעה ׳ אפשר שייטב דרכיו וינצל ממנה ׳ אבל בידיעתו ביעוד הטוב רחוק הוא שיסכל את ידיו ויעשה מעשים רעים למנוע הטוב ממנו אשר הוא מסודר לבא עליו׳ ולפי שהוקשה לו מה שאמרו רבותינו ז״ל כל יעוד שיצא מפי הקדוש ברוך הוא לטובה אפילו על תנאי אינו חוזר ׳ פירש אותו כשלא יהיה שם תנאי בעצמות ׳ כמו שבארו מענין משה רבינו ע״ה שאמר לו ית׳ ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם ואעשה אותך לגוי גדול ׳ ואין ראוי שיהיה כטוב המיועד למשה רבינו ע״ה תנאי עצמי ממניעת ההתחלה ׳ זהו דרך החכם הנזכר וכונתו כפי מה שלקחתי מאריכות דבריו ביותר קצר שאפשר ׳ וכמה מהספקות יתחייבו גם כן לדעתו ׳ מהם כי בשנניח הענין כן יצטרך לדחוק המקרא שכתוב אשר ידבר הנביא בשם יי׳ שהוא ביעוד הטוב והמסודר מן הגרמים השמימיים לא בטוב ההשגחיי ׳ והתנאים האלה לא נזכרו בכתוב והם זרים מאד כפי פשוטו ׳ ומהם כי כאשר לא יהיה הדבר ולא יבא מי יתן ואדע איך יבחן בו כבר יתנצל הנביא באמרו שהטוב ההוא לא בא להיותו השגחיי ומדרכו שיחזור כפי הכנת המקבלים ׳ וכמה יודע איפה מי הוא זה הטוב המסודר מהמערכה ואיזה הוא ההשגחיי וכמה יוכרו שניהם ׳ ומהם כי הטוב המסודר מהמערכה ׳ עם שנודה שהוא רחוק שלא יגיע ׳ הנה איננו נמנע כי אף על פי שהבחירה הושמה באדם לתקן אשר עותו המצב השמימיי׳

פנת פרק נמס נקסה דף כח
שמות לב

הנה פעמים כשידע האדם הטוב העתיד לבא עליו ויצטרך לסבות נאותות להגעתה יחשוב לבקש לעשות הסבות המסייעות והעוזרות להביא הטוב ההוא ׳ ואולי הדברי׳ אשר יעשה ימנעו הם הטוב ממנו ׳ כי בחשבו שהוא בוחר במה שיועיל׳ יבחר במה שיזיק ולא בחכמה׳ ובזה האופן יקרה ׳ שיחזור גם כן היעוד השמימי׳ ולא ישאר לנו דבר שבו יבחן הנביא ׳ ומהם כי אם היתה נבואת הנביאים כלם מהשכל הפועל כמו שחשב החכם הזה ׳ הנה ימשך בהכרח שלא ידע הנביא כי אם הדברים המסודרים מהמערכה לא הטוב ההשגחיי ׳ אם לא שנאמר שההשגחה היתה גם כן מהשכל הפועל בנבואה ׳ ותהיה אם כן הטובה ההשגחיית מסודרת מטבע הטובה המסודרת מהמערכה ׳ אלא שדרך הזה אין לו על מה יסמך ׳ וכבר העיר על קצת מהספקו׳ הנ״ל הר׳ חסדאי בספרו ׳ ואולם מה שנסתייעו בו שני הדברים הנ״ל כלם מהיות בחינת הטובים בלתי הרעים ׳ ממאמר ירמיהו באמרו לחנניא בן עזור ׳ הנביא אשר ינבא לשלום בבא דברי הנביא יודע אשר שלחו יי׳ באמת ׳ אינו ממה שיאמר דעתם וסברתם לפי שאם היתה כונת הכתוב כדבריהם היה אמרו הפסוק הקודם ׳ הנביאים אשר היו לפני ולפניך ויתנבאו על ארצות רבות למלחמה לרעב ׳ ולדבר ׳ מותר אין ענין לו גם כי יחסר הנשוא ממנו ׳ אלא שהכונת בכתובים ההם היא אחרת ׳ שירמיהו היה אומר הנה כלי ירמיה כח
בית האלדים מובאים בבלה ׳ והנניה היה אומר הנה כלי שם
בית יי׳ מושבים מבבלה עתה מהרה ׳ והעם היו מכבדים את שם
הנניה לפי שהיה מבשר טוב משמיע ישועה ׳ כי האדם בטבעו יכסוף לשמוע הדברים הנאהבים אצלו ויקוץ עם הפכם ׳ לכן אמר ירמיהו לחנניה אל תחשוב שלהיות נבואתי רעה על בית יי׳ וכליו ואתה מתנבא עליהם טובה תהיה טוב ומכובד בעיני העם ומוחזק לנאמן יותר ממני ׳ כי הנה ההאמתה והחזקה אינה נמשכת אחרי הדברי׳ כי אם אחרי המציאות ׳ והוא אמרו הנביאים אשר היו לפני לפניך וינבאו על ארצות רבות למלחמה ולדברים הרעים כמוני היום ׳ ויבא נביא אחר ויחלוק עליהם וינבא עליהן לטובה ולשלום כאשר אתה עושה היום ׳ לא היו הקדמונים בראותם זה מחזיקים לנביא אמת הנביא המנבא לטובה על הנביאים שנבאו לרעה בראשונה ׳ אלא היו נמשכים והיתה החזקה כפי מה שהיה יוצא אל המציאות ׳ והו אמרו בבא דבר הנביא יודע אשר שלחו יי׳ באמת ׳ כי לא היו מחזיקים שם
אותו על דבריו הטובים כי אם על אמותם ויציאתם לפעל ׳ וכן ראוי עתה שלא יחזיקו אותך לנביא אמת בעבור שתבש׳ טובה כי אם אחרי צאתה למציאות בפעל ״

הנה התבאר אם כן מפשט הכתובים היטב והמתוקן נגדם ׳ שאין הוכחה מהם לבאר שהנביא ביעוד הטוב יבחן ולא ביעוד הרע כמו שהיתה מחשבת האנשים האלה שלמים הם אתנו :

ואמנם הר׳ חסדאי כתב בהתר הספק הזה שאין הפרש בין היעוד הרע ליעוד הטוב בענין בחינת הנביא כאשר יהיה מיעד לאמת נבואתו ׳ כי אז במה שיעד בדי לאמת ולהוכיח שהוא נביא הש״י אי אפשר שישתנה או יחזור בין שיהיה יעוד טוב או יהיה יעוד רע ׳ כי לא יסכים הקב״ה על ביטול היעוד ההוא כיון שבו תלוי אמתת הנביא ׳ ולכן אמר הכתוב בדרך כללי ׳ אשר ידבר הנביא בשם יי׳ כל הוא הדבר אשר לא דברו יי׳ ׳ ושבזה יאמן הנביא גם בפעם ראשונה כשלא יהיה שם חשד ׳ אמנם כשידבר הנביא אחרי היותו מוחזק לנביא נאמן ונבחן בנבואתו ׳ ביעוד טוב או רע

שלא לאמת נבואתו ולבחון אותה אין ספק שהיעודים ההם להיותם על צד הגמול והענש המתחייב מההשגחה האישיית שיהיו חוזרים בהשתנות הכנת המקבלים · מטוב אל רע · או מרע אל טוב · כדברי ירמיה הנביא עליו השלום ·

מכות פ׳ כמה בהמה דף נה

ואמנם מה שאמרו רבותינו ז״ל כל יעוד שיצא מפי הקב״ה לטובה אפילו על תנאי אינו חוזר יהיה ענינו כפי פשוטו שהיעוד הטוב אינו חוזר בין שיהיה לנביא שלוח לזולתו · או לעצמו והיעוד הרע הוא חוזר · ויהיה מאמר ירמיהו

ירמיה כח

הנביא עליו השלום רגע אדבר וכו׳ · לבנות ולנטוע · כשלא יודע הדבר לנביא כלל כי אם שדבר הש׳ בעצמו ובלבו · ואמנם יראת יעקב מעשו עם היות שהיה יעודו טוב ונאמר לו שהיה נביא מכל מקום ירא לפי שהיעוד יתחייב בהשתלשלות הסבות הנאותות ובחירת האדם בהם כדי להגיע לטוב ההוא · ויעקב עליו השלום עם היותו יודע ביעוד הטוב ההוא לא היה יודע בסבות אשר באמצעותם יגיע · ולכן זמן עצמו לכל הדברים שאפשר · וזהו אמרם ז״ל התקין עצמו לשלשה דברים לתפלה לדורון ולמלחמה ·

חולין פ׳ גיד הנשה

וזו דעת החכם הזה · והוא אמנם שג״כ לא ימלט מהספקות יתבאר ממה שאומר ·

ראשונה כ״א היתה ההזהרה מיעוד הטוב או הרע מפעל המשפט האלדי כפי הכנת המקבלים שלא יענש הצדיק ולא יגמול הרשע · הנה כאשר הנבי׳ יהיה מיעד לאמת נבואתו ביעוד טוב או רע לאומה מהאומו׳ או לאיש מהאישים ושב החוטא בתשובה שלמה או הצדיק הרשיע לעשות מי יתן וארע למה יענש הצדיק אשר שב אל יי׳ בכל לבבו ובכל נפשו ויגמל בטובות הרשע רע מפני בחינת הנביא · ולמה יהיה הש׳ מונע טוב מבעליו ושערי תשובה ינעלו שהוא כלו הפך המדה האלדית והמשפט הצודק בעבור שתתאמת נבואת הנביא · הייטב בעיני יי׳ שתענש אומה רבה אף על פי שתעשה תשובה גמורה כדי לאמרת נביא אחד · זה בלי ספק בלתי ראוי בחק היושר האלדי ·

ושנית במה שהודה החכם בהבדל היעוד הטוב מן היעוד הרע והוא בלתי ראוי · אם מצד המיעד יתעלה ואם מצד המקבלים · ואם מצד עצם המשפט · כי כמו שהיעוד הרע חוזר בעבור שהשב בתשובה אין ראוי שיענש׳ ככה היעוד הטוב ראוי שיהיה חוזר לפי שאינו מהצדק שיגמל טובה הרשע רע · ויהיה כצדיק כרשע זהו המורה שהיעוד הטוב שוה ליעוד הרע בהזהרה ·

ושלישית כי הנה כפי דעת החכם׳ יצטרך לדחוק רגע אדבר וכו׳ לבנות ולנטוע וכו׳ ולפרש רגע אדבר לבנות ולנטוע שלא ידבר זה כי אם אל לבו · ורגע אדבר לנתוש ולנתוץ גם שידבר אל נביא · ויעשה אם כן חלוקים בכתובים · וזהו הקושי עצמו שעשה הרב חסדאי לדברי הרב הגדול ולדברי׳ הרלב״ג · וראה הקוץ בעין חברו ולא נטל הקורה מבין עיניו · והנה הכתובים שוים במשפטם רגע ארבר ורגע אדבר׳ ושניהם בלשון אחד ולכן ראוי שיפורשו שנידם בשוה·

ורביעית כי אם היה היעוד הטוב הנאמר לנביא בלתי חוזר׳ היאך יירא יעקב מעשו בהיותו יעוד טוב ונאמר לו שיהיה נביא · ומה שהשתדל להסיר הספק הזה באמרו שהיראה היתה להתדרך בסבות אשר היו צריכו׳ בהגעת יעודו הטוב · אינו כלום כי היראה מעשו איננה ההדרכה בסבות הנאותות׳ והנה יראה זה מתפלת יעקב

בראשית לב

שאמר הצילני נא מיד אחי מיד עשו כי ירא אנכי אותו פן יבא והכני וגו׳ והוא המורה שהיתה היראה ממש מעשו לא ההדרכה בסבות ההם · והיתה יראתו פן יגרום החטא · ויהיה היעוד הטוב חוזר ולכן התפלל שלא יחזור אך יקם יי׳ את דברו ומפני הספקות האלה יהיה גם הדעת הזה בלתי אמתי ·

ואשר אאמינהו בו אני נאות ואמתי בדרוש הזה · הוא שנאמר שפעולות הנביא ודבריו הנפלאים הם בג׳ מינים · מין האותות והמופתים שיעשה בשינוי הטבע · ומין הגדת מה שקרה או מה שיקרה מדברים היו או יהיו מבלתי שיהיה בהם טוב או רע כמו מה שהגיד

שמואל א׳ ט׳

שמואל לשאול שנמצאו האתונות · ומן היעודים הרעים או הטובים שיהיו לאומה מן האומות או לאיש מן האישים בעתיד · והנה בחינת הנביא תהיה במין הראשון ובמין הב׳ הנזכרים בלבד · לא במין השלישי מן היעודים העתידים מהטוב או מהרע · והשכל יגזור בזה · כי הבחינה אין ראוי שתהיה כי אם בדרכים הנעשים לתכלית הבחינה או הנסיון לא במה שיכלול הגמול והעונש לאחרים · ולכן תהיה הבחינה האמתית בעשיית האותות והמופתים בזולת המנהג הטבעי כדי שיכירו וידעו בני אדם כי שם יי׳ נקרא עליו · והוא בנבואתו פועל בחומר העולם · ועושה בהויות כרצונו וכן בהגדת מה שקרה או שיקרה בהיותו דבר נעלם ונסתר מאותם השומעים · כי כל זה יורה על הרוח האלהי אשר בו ידע מה בחשוכא ונהורא עמיה שרא · ואמנם בעניני היעודים הטובים או הרעים העתידים והגזורים על עם ועל איש · לא תהיה בחינת הנביא בהם לפי שאלה יהיו חוזרים כבר כפי השתנות הכנת המקבלים · ולא תצדק הבחינה

במדבר ט״ז

בהם · ואל תקשה עלי ממאמר מרע״ה אם כמות כל האדם ימותון אלה ופקדת כל האדם יפקד עליהם לא יי׳ שלחני ·

מלכים ב׳ א׳

ומאמר אליהו אם איש אלדים אני תרד אש מן השמים כו׳ · כי המאמרים האלה לא נאמרו לאמרת נבואותיהם כמו שחשב הר׳ חסדאי · כי כבר היו נביאים מוחזקים ומה להם עתה להבחין אם היו נביאים אם לא · אבל היה זה מאתם ענש ומשפט נפלא לאנשים שהיו מבזים אותם לא בדרך בחינה ·

יונה א׳

ולזה תמצא שכאשר בא יונה אל נינוה והיה הרצון האלהי שיעשה תחלת נבואתו שם ביעוד הרע ההוא לא נתקיים ביעוד ההוא ולא נתאמתה בו נבואתו · לפי שהיה מהמין השלישי הנזכר ולא יבחן הנביא בו · וכאשר שבו מדרכם הרעה שב הש׳ מחרון אפו · ולא הביא עליהם הרעה׳ ולזה היה מאמר ירמיהו הנביא עליו השלום כלו כפשוטו רגע אדבר וכו׳ ורגע אדבר וכו׳ · שפעמי׳ ידבר על ידי נביא או בלתו יעוד רע או יעוד טוב · ויחזרו כלם בשנוי הכנת המקבלים ומעשיהם · ולא התנה בהם דבר מבחינת הנביא לפי שלא תהיה בחינתו בזה המין מן היעודי׳ הטובים והרעים · ותחלת הנבואה תורה עליו שאמר וארד

ירמיה יח

אל בית היוצר וארא והנה הוא עושה מלאכה על האבנים · ונשחת הכלי אשר הוא עושה ושב ויעשהו כלי אחר כאשר ישר בעיני היוצר לעשות כו׳ · והוא ודאי משל להשחתת כוונות האנשים את דרכם מהתקון והטוב אשר חשב עליהם יוצרם · אשר לזאת הסבה חוייב שיעשם כלי אחר כאשר ישר בעיניו · ואמר שיודי׳ עם שכחמר ביד היוצר כן הם בידו בית ישראל · ר״ל שלא יבטחו ביעודים הטובים שהבטיח לאבותם · וגם לא יתיאשו ביעודי העונשי׳ שיתרו בהם הנביאים כי כל זה יחזור בהשתנות הכנת האנשים המיועדים בה · ולא נצטרך לדחוק הכתובים בפירושים זרי׳ כאשר פירשום הראשונים ומפני זה ג״כ ירא יעקב מעשו לפחדו

לפתרו פן יגרום החטא' ולא יתקיים היעוד הנאמר לו ואמנם מאמר רז"ל שכל יעוד היוצא מפי הקב"ה לטובה אפילו על תנאי אינו חוזר יאם שנפרש אותו כמו שפירשו הרב רלבג בשלא יהיה התנאי בעצמות' או שנאמר והוא היותר נכון שהמאמר ההוא היא סבר' גוברת שחשב האומר אותו שהיעוד הטוב אינו חוזר וכבר כתב הרב הגדול בפי' פ' חלק שהמאמרי' שאינם לענין מעשה או בענין הדין שאין האדם מחוייב להאמין בהם כי אם לפי שיהיה מסכים אל שרשי התור' ועניניה יכי הסברות ההם לא היו הלכה למשה מסיני לחכמים ההם כי אם מחשבה וסברא עיונית לא זולת זה' ויפורש עם זה מאמר הכתוב שאמ' אשר ידבר הנביא בשם יי' ולא יהיה הדבר ולא יבא שיהיה ז"ה בשיעד על אות או מופת או יגיד מה שיקרה מהדברים שאין בהם טוב ולא רע כמו שאמרתי' ואמנם אמרו בזדון דברו הנביא לא תגור ממנו, הוא להודיע שלא יאמרו שטעה הנביא בשקול הדעת ובשגגה כשגגה שיוצאת מלפני השליט' כי בכונה ודעת דבר מה שדבר לשקר והוא הזדון ועל כן לא יגורו מחכמתו ומהתפארותו בנבואה ויהרגו אותו על כל פנים׃

שבת פ' במה דף נה

וממה שיראה עוד אמתת מה שאמרתי בבחינת הנביא' הוא מה שמצינו בבחינת נבוארת אדוננו אשר הוא מראה מלוטשת משל ליתר הנביאי' כלם

שמות ד

ר"ל שכאשר אמר והם לא יאמינו לי ולא ישמעו לקולי כי יאמרו לא נראה אליך יי'' נתן לו הקב"ה אות ההפך המטה נחש ואות הדם' והיה עושה אותו לעיני העם ויאמן העם אבל לא נתן יעודי' טובים או רעים במה שיהיה' ואם נאמר כדברי רב' ניסי' שפי' נביא מקרבך מאחיך כמוני שתתאמת נבואתו כמו שנתאמתה נבואתי' יתחייב אם כן שכל הנביאים גם הם יאמתו נבואותיהם על ידי נסים ונפלאות וכמו שעשה משה ואליהו בהר הכרמל לא יעד ביעוד בדבר עתיד מטוב עד רע לאמת נבואתו כי אם בהורדתו האש מן השמים על העולה כי זה יהיה הדרך האמתי לבחינה לא זולתו' ושמואל הנביא לא אמר לשאול לאמת מלכותו ומשיחתו יעוד טוב ולא רע כי אם שימצא בדרך ומה שיקרה לו שם שאין בו לא טוב ולא רע ולא יפול תחת החזרה' וכבר בארו חכמינו ז"ל שבחינת הנביא תהיה בנסי' ונפלאות באמרם בסנהדרין והמותר על דברי נביא

פ' סנהדרין דף פט

מנא ידע דאיענש דיהיב ליה אות והא מיירי דלא יהיב ליה אות ואיענש' היכא דאתחזק שאני' דאי לא תימא הכי אברהם בהר המוריה היכי שמע ליה יצחק' אליהו בהר הכרמל היכי סמכי עליה ועבדי שחוטי חוץ' אלא היכא דאתחזק שאני' הנה ביארו שאמות הנביא ובחינתו אינה ביעודי' כי אם באותות' כמו שאמרו דיהיב ליה אות ושזה יהיה בתחלת נבואתו לא אחר היותו מוחזק לנביא יוהתימה הגדול מהרב ממה שיברח מהיות בחינת הנביא על פי האותות יש בלבו דופי והרהור אולי הם בלהט וכשוף ויטה בדעתו שיבחן ביעודים העתידים טובים או רעים, שאם מעשה הנסים ימצא בו ספק שמא נעשה בלהט וכשוף כ"ש וכ"ש שימצא הספק בהגדת העתידות' שאפשר שימצא בקסם ובכשוף ומפעל האוב והידעוני ומחכמת משפטי הכוכבים' ואיך אם כן נאמר שתהיה הבחינה בהגדרת העתידות ולא בנפלאות' בהיות משפט מעשה הנפלאות זר' ויתר מרוחק מידיעות בני אדם מהגדת העתידות ואיך יאמר שלא האמינו בו ישראל מפני האותות' והנה הכתוב

שמות ד

אומר בפ' במצרים ויע"ש האותות לעיני העם ויאמן העם וישמעו כי פקד יי' את בני ישראל וכי ראה את עניים ויקדו וישתחוו' והספיקה בחינתו כל כך שעליה נסמכו ישראל וקיימו וקבלו לעשות את חג הפסח שצוה להם במצרים'

שמות יד

ועל הים מהו אומר וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה יי' במצרים וגו' ויאמינו ביי' ובמשה עבדו' ואמנם שאר הנסים שנעשו במדבר אמת הוא שכפי הצורך עשאם כדברי הרב בספר המדע' אבל בתחלת נבואתו לא נתאמתה ולא נבחנה כי אם על פי האותות' ואמנם מה שנצטרך למעמד הר סיני ושישמעו העם בדבר יי' עמו' לא היה זה לבחינת נבואתו' כי אם לשלול דברי כל הבאי' אחריו בדורות העתידים שיסתרו דבר מכל דבריו' וכדי שלא יקום בעתיד איש מתפאר בנבואה מדבר נגדו בא המעמד האלהי ההוא וכמו שאמר הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעול' והנה הוצרך הקב"ה לעשות למרע"ה כן יותר מלכל שאר הנביאי' לפי שעל ידו נתנה התורה והמצות הנמשכות לעד באומה' והיה הצורך בעבורם שיעשה האמות ההוא מפני הנצחיות המקוות בהם' אמנם שאר הנביאים לא הוצרכו לזה לפי שלא נתנה על ידם התורה והמצות כמהו' וראה דברי הרב הגדול בפ"ז מהלכו' יסודי התורה ותמצא שיורה הרב שכל אחד משאר הנביאים אחרי מרע"ה בהיותם נודעי' בקדושה ובטהרה ובפרישות ועם זה יעשה אות ויאמר שהשם שלחו שנחייב לשמוע דברו שנ' אליו תשמעון' והוא המורה שבחינת הנביא תהיה על פי האות ואם באות אחד בלבד אעפ' שיש בו דברים בגו' ואמנם מה שאמר בפ"ח הנמשך מרע"ה לא האמינו בו ישראל מפני האותות' לא אמרו על אמות ובחינת נבואתו הראשונה' כי לא היתה כונתו באותו פ' לבאר זה כי אם לענין התורה והמצות שלא האמינו בתורתו ומצותיו מפני האותות שעשה במדבר יכ"א מפני שבעיניהם ראו ובאזניהם שמעו מעמד הר סיני' ושלכן כי יקום נביא או חולם חולם ונתן אות או מופת לא נאמין אליו כנגד התורה' לפי שלא נתאמתה על פי האותות וכמו שנזכר שם' ולכן זכר שם נסי המדבר ולא זכר נסי מצרים לפי שלא היה דרושו כי אם על התורה והמצורת שנתנו במדבר' וכבר ביארתי אני הפרק ההוא והוכחתי שאין בו סתירה למה שאמר בפתיחת המשנה מענין בחינת הנביא על פי היעודים' והוא ענין אמתי' ואינו ממה שיאות במקום הזה׃

הלכות יסודי התורה פרק ח דף יא

שם יח

ספר המדע דף

דף ח

ואפשר עוד לומר בדרוש הזה שהבחינה לא היתה צריכה בנביא לפי שאם נבא בשם ע"ז או בשם השי' שיעבדו ע"ז לא היה צריך להביט בבחינתו כי אם להרגו מיד' ואם נבא בשם השי' כדי לעקור דבר מן התורה אי להוסיף או לגרוע דבר ממנו לא היינו גם כן צריכים בחינתו אבל ימות מיד אמנם אם בא בשם השם ית' עולם ולהוכיח את העם ולהזהירם על שמירת התורה' ולהתרות בפושעים' הנה אז ראוי לשמוע בקולו מבלי בחינה ונסיון אחר' כ"ש בהיותו איש צדיק תמים ירא אלהים וסר מרע שמדותיו יעידו על דרכיו ודבריו' ודבריו יקימו מדותיו' ומפני זה לא מצינו בישעיה וירמיהו ושאר הנביאי' שעשו בחינה בתחלת נבואתם לאמת שהיו נביאי' ליי' כי מדותיהם ודבריהם היו מעידים עליהם' ואולי שעל זה אמר והיה האיש אשר לא ישמע אל דברי אשר ידבר בשמי כלומר אין להם להבחינו עוד כי אם לשמוע הדברים אשר הוא ידבר

כשמי ולעבודתי ׳ ואמנם תצטרך הבחינה אם כאשר יצוה
סנהדרין פרק יא דף פט דבר לעשות אשר לא כדת להוראת שעה וכמו שאמ׳ ד״ה״ב
ליה אות ׳ או כשיקום נביא לדבר דבר בשם יי׳ ויקום גם כן
נביא אחר בשם הש׳ ׳ ויסתור דברי הראשון ׳ שאז מפני
הסתירה שביניהם תצטרך הבחינה ׳ והיא שכאשר
ידבר הנביא רצוני לומר כל אחד מהם ולא יהיה הדבר ולא
יבא ׳ הוא הדבר אשר לא דברו יי׳ ויודע שהוא הנביא שקר
ויהרג וזה שאמר והיה האיש אשר לא ישמע אל דברי אשר
ידבר בשמי אנכי אדרוש מעמו ׳ אך הנביא אשר יזיד ׳
רוצה לומר אך אם יקום נביא אחד ויזיד להכחיש את דברי
הנביא אשר דבר בשמי יומת בידי בית דין ׳ כמכחיש
דברי אלהים חיים ׳ לפי ששניהם היו מדברים בשם
השם יתעלה הוצרך לעשות הבחינה איזה מהם נביא אמת
לשמוע בקולו ׳ ואיזה מהם הוא נביא שקר להרגו ׳
ואז אמר על זה כי תאמר בלבבך איכה נד״ע ׳ רוצה לומר
אחרי ששניהם מכחישים זה את זה ולא קדמו לשום אחד
מהם מופתי חזקה ׳ ראוי שיהיה נודע לנו במה יודע
ונכיר איזה מהם הוא השקרן כדי להמיתו ׳ ועל זה אמר
שמי שיצא אל הפעל דברו הוא נביא אמת וההפך בהפך ׳
לכן אמר בזדון דברו הנביא ואמר אך הנביא אשר יזיד
שמות כא והרי אין שייך בזה הבדל בין שוגג למזיד ׳ כמו וכי יזיד
איש על רעהו להרגו בערמה ׳ כי איך יהיה הנביא שקר
שוגג ׳ אבל ענינו שזדון לבו השיאו להתקומם על נביא
הש׳ להכחישו ׳ ויורה גם כן על זה אמרו איכה נדע את
הדבר אשר לא דברו יי׳ ׳ והיה ראוי שיאמר הדבר אשר
דברו יי׳ או איכה נדע כי לא דבר יי׳ הדבר ההוא אלא שהענין
כמו שאמרתי שהיו שם שני אנשים מכחישים זה את זה ׳
וידוע שיש שם דבר שלא דברו יי׳ אלא שאין יודעים מה
הוא ׳ ולזה ישאלו איזה מהדבורים האלה הוא הדבר
אשר לא דברו יי׳ ׳ והיתה התשובה שמה שלא יצא
למציאות הוא הדבר הכוזב אשר לא דברו יי׳ ׳ ואמר אשר
ידבר הנביא בשם יי׳ ׳ לפי שבו תפול הבחינה ׳ כי מה
שידבר בשם עבודה זרה אינו צריך לבחינה אבל יהרג מיד׳
וכבר יורה על זה מה שאמרו רבותינו זכרונם לברכה
דף מו עמוד ב בספרי ׳ וכי תאמר בלבבך עתידים אתם לומר איכה
ירמיה כז נדע הדבר אשר לא דברו יי׳ ׳ ירמיהו הוא אומר הנה כלי
שם כח בית האלהים וגו׳ ׳ וחנניה בן עזור אומר הנה כלי בית
האלהים מושבים מבבלה עתה מהרה ׳ ואיני יודע למי
אשמע ׳ תלמוד לומר אשר ידבר הנביא בשם יי׳ וגו׳
הנה בארו הכתובים על שני נביאים המכחישים זה את זה
ואין ספק שמזה למד ירמיהו עליו השלום מה שאמר
שם לחנניה בן עזור הנביאים אשר היו לפני ולפניך כו׳ ׳ בבא
דבר הנביא יודע אשר שלחו יי׳ באמת ׳ כי הוא אמר זה
כפי דברי רבן של נביאים במקום הזה ׳ וכמו שצוה משה
שימו׳ הנביא יככה אמ׳ ירמיהו הנביא לחנניה בן עזור השנה
אתה מת כי סרה דברת על יי׳ כי כיון שלא היה בידו להמיתו
על ידי בית דין של מטה ׳ נגזר דינו בבית דין של מעלה ׳
ובשרו על זה בפניו לקים מה שנאמר כאן לא תגורו ממנו ׳

וזהו דרך אחר בהתר ספק הזה ופירוש הפרשה ׳ והמלמד
אדם דעת ירחמנו השלמת תורתו:

כי ירחיב יי׳ אלהיך כו׳ עד לא תשיג גבול כו׳

אחרי שזכר משה רבינו ההנהגות הכוללות שימצאו
בעם ישראל ׳ אם בהנהגה האנושית ואם
בהנהגה הרוחנית ׳ זכר עוד ענינים אחרים מן ההנהגה
כוללים ומשותפים לכלל העם המתיחסים לענינים אשר
זכר ׳ כי הנה אחרי שצוה על הנביא שישמעו אליו ׳ נתן
מיד משפט בו ׳ והוא מה שזכר מהנביא אשר יזיד לדבר
דבר בשם יי׳ מה שלא צוהו ׳ ואחרי כן נתן כאן משפט
מתיחס והכרחי לשופטים ׳ והוא בענין שפיכות דמים
כשיהיה בשגגה איך יהיה להם ערי מקלט לנוס שמה כל
רוצח ׳ ואם יהיה בכונה ובדעת שיהרג על כל פנים ׳ ועל זה אמר
כי יכרית יי׳ אלהיך את הגוים ׳ והמצוה הזאת מערי המקלט
במדבר לה להמלט שמה הרוצח בשגגה כבר באה בסדר אלה מסעי ׳.
וביאר בכאן דברים ׳

ראשון שלא יתחייבו ישראל במצוה הזאת ׳ כי אם אחרי
המנוחה והנחלה מכבוש הארץ וחלוקתה ועל
זה אמר כי יכרית יי׳ אלהיך את הגוים אשר יי׳ אלהיך נותן לך
ארצם וירשתם וישבת בעריהם ובבתיהם שלש׳ ערי׳ תבדיל
לך וגו׳ ׳

והב׳ באמרו תכין לך הדרך כו׳ ׳ והוא שיכתוב על הדרך
מקלט ׳ כדי שלא יטעה האדם בו אבל ילך בדרך
ישרה ׳ וגם שלא יהיה שם אבן נגף וצור מכשול ולא נהר
ואם יעבור בו נהר יעשו עליו גשר כדי שלא יבשל שם
הרוצח וכדי שלא יצטרך להתעכב בהעברת הנהר ׳ וגם
יוכלל בהכנת הדרך שיהיה רחב ולא יכשל בו ׳

והג׳ ביאר באמרו ושלשת את גבול ארצך ׳ ר״ל שלא
יהיו הערי המקלט סמוכות ולא כלם בסוף ארץ
ישראל וגבולו אבל יהיו משולשות בכל הארץ ר״ל שיהיה
מרחק האחת מהאחרת׳ כרחוק האחרת מהאחרת השלישית
ובזה גבול הארץ משולש ובכל שליש ממנו יהיה גבול אחד
באופן שבאיזה מקום שיהיה הרוצח יהי קרוב אליו לברוח
וללכת אל עיר מקלט ׳ ואמרו לנוס שמה רוצח הוא להגיד
שכל רוצח בין שיהרוג בשוגג בין שיהרוג במזיד יוכל לנוס
שמה עד שיתברר דינו ואם היה חייב מית׳ ישלחו זקני עירו
ויקחוהו משם להמיתו ואם יהיה פטור יניחהו שמה ׳

והביאור הד׳ שעשה בזה ללמד ענין השגגה כמו שאמר
וזה דבר הרוצח אשר ינוס שמה וחי ר״ל שישאר
חי פטור מן המיתה ׳ והוא אשר יכה את רעהו בבלי דעת
שם והוא לא שונא לו מתמול שלשום ׳ כי לפי שבפרשת מסע׳
ביאר האופנים מהמיתה שיהיה הרוצח עליהם חייב ׳
והאופנים מהשגגות אשר בעבורם יהיה פטור מן המיתה ׳
ביאר כאן בדרך כלל שנקר׳ שוגג אשר יכה את רעהו בבלי
דעת ׳ ולפי שהדעת הוא בלב האדם ׳ ועקוב הלב מכל
ואנוש הוא מי ידענו לכן נתן עליו האות המורה על אמתתו
והוא אמרו והוא לא שונא לו מתמול שלשום ׳ כי בהיות
שאינו שונא ידענו שהכהו בבלי דעת ׳ ואמנם מה
שאמר אחר זה ואשר יבא את רעהו ביער לחטוב עצים
ונדחה ידו בגרזן וכו׳ ׳ יראה מותר כי זה דבר נכלל באמרו
אשר יכה את רעהו בבלי דעת ׳ ואפשר לפרש בו שבא
ללמד שפעמים יהיה שונא לו מתמול שלשום ׳ ואופן
המיתה מורה שהיתה בבלי דעת ׳ ולזה אמר ואשר יבא
את רעהו ביער לחטוב עצים וגו׳ ׳ ונשל הברזל מן העץ
ומצא את רעהו ומת וגו׳ ׳ כי ענין המיתה הזאת ואופנה
מורה שלא היתה בכונה ובדעת ממנו ׳ ואף על פי
שיהיה שונא לו ׳ ולכן יהיה פטור וינוס אל אחת
הערים האלה וחי ׳ ואפשר לומר שבא להגיד שלא די
שיהיה גולה האדם אשר יכה את רעהו באיזה אופן

נהוג

נהוג׳ אבל גם אשר יבא את רעהו ביער לחטוב עצי׳ ונדחה ידו בגרזן לכרות העץ וגו׳ ׳ שיחשוב אדם שכאשר יהיה זה כן לא די שלא יהיה בן מותי׳ אבל גם יחוייב גלות כיון שהדבר מבואר בעצמו שהיה במקרה גמור ׳ לכן אמרה תורה הוא ינוס אל אחת הערים ׳ר״ל גם זה יתחייב גלות בערי המקלט ׳ וראוי שנדע שמלבד שש ערי המקלט שהבדילו ישראל ג׳קודם הירדן וג׳לאחר הירדן הנה עוד היו כל ערי הלויים קולטות בשש ערי המקלט האלה ׳ והיו אם כן כל הערים קולטות מ״ח עיר שהם מ״ב ערי הלויים ׳ ושש ערי המקלט האלה ׳ שהיו ג״כ ללויים כמו שאמר בפרשת מסעי ואת הערים אשר תתנו ללויים את שש ערי המקלט וגומר ועליהם תתנו ארבעים ושתים עיר ׳ ואמנם אמרו אחרי זה פן ירדוף גואל הדם אחרי הרוצח ׳ בא להודיע שלא צוה על גלות הרוצח בשגגה להענישו כי הוא אינו בר עונשין יען לא עשה הרעה הזאת לרצונו ׳ וכתב הפילוסוף שאין ראוי להעניש החוטא בשגגה לפי שהעונש אינו אלא אם להזהיר החוטא שלא יחטא עוד או להזהיר שאר האנשים שלא יעשו ככה ׳ וידוע שעם כל העונשים לא תוסר השגגה כי אין בכח אדם למונעה ׳ ומפני זה הוא בלתי ראוי להענש עליה גם כי לא יהיה מוסר ואזהרה לשאר בני אדם כשגגה היוצא׳ ולכן זכרה התור׳ שלא חייב גלות ה׳ הרוצח בשגג׳ כדי להענישו ׳ כי אם כדי להצילו מיד גו״ה הדם שבראותו אותו יחם לבבו וירדוף אחריו והשיגו כאשר ירבה הדרך ולא יוכל הרוצח לנוס ה׳ עיר מקלטו והכהו נפש עם היותו בלתי ראוי למיתה כיון שלא הרג בכונה וזהו שאמר ולו אין משפט מות כי לא שונא הוא לו ׳ ר״ל שהרוצח אינו בן מות ולכן ראוי לחמול עליו ולשמרו שלא ימיתהו גואל הדם כחום לבבו ׳ ועל זה אמר על כן אנכי מצוך לאמר שלש ערים תבדיל לך ׳ ר״ל על כן כדי לחמול עליו ולא להענישו אנכי מצוך בערי המקלט האלה ״

נעס זה ויתר הספק ה״ט :־

וידענו למה יהרג גואל הדם במקום שאין בד״ הורג שהסבה בזה היא שהרוצח יש לו שני אויבים האחד הוא בד״ ׳ לפי שהחוטא הרוצח ׳ הוא פשע כנגד בד״ בפרקו מוראם מעל צוארו ובעברו על מצות התור׳ ׳ והאויב הב׳ הוא גואל הדם ׳ וקרובי המת מפני ההפסד אשר קבלו במות קרובם והנה הרוצח בשגגה נקי הוא מהאויב הראשון שהוא בד״ לפי שלא חטא כלל כפי כונתו אבל ככר ישאר לו האויב השני והוא קרובי המת גו״ה הדם כיון שהפסדם קיים׳ ולשכך חמתם צותה התורה שיגלה הרוצח לעיר מקלט ׳ אמנם יציאת הרוצח מעיר מקלטו לא פשע לבד״ ולכן אין לו על זה חטא משפט מות בבד״ ׳ אבל יפשע ויחטא לקרובי המת כי יציאתו משם מור׳ בזיון וקצף ׳ ושהרוצח לא יחשבם לכלום כיון שאינו חושש פן ירדוף גואל הדם כי יחם לבבו ׳ ולכן יהיה מקום לגואל הדם להרוג הרוצח בצאתו משם ׳ מפני מה שפשע כנגדם מה שאינו לבית דין ׳ גם כי בד״ לא ימית כי אם בעדים והתראה ואין דבר מזה לרוצח בשגגה ׳ (יהושע כ׳) ובספר יהושע התבאר עוד בזאת המצוה שהרוצח בבואו לערי המקלט יעמד פתח שער העיר וידבר באזני שוערי העיר להגיד להם שהוא רוצח והם יתנו לו מקום וישב עמס׳ (פרק אלו הגולין) ומזה למדו ח״ל שיתנו לו בערי המקלט בית דירה בלא שכנות אבל לא בשאר ערי הלויים ׳ואמרו ואם ירחיב יי׳ אלדיך את גבולך כאשר נשבע לאבותיך ׳ הטיב הרמ״בן (בפירושו דף קמד עמוד ב) לראות שפרשה זו עתידה ׳ ואמר שג׳ הערים יצטרך להבדיל אחרי כבוש הארצות וירושתם בארץ ׳ אבל כאשר ירחיב יי׳ את גבולם כאשר נשבע לאבותם לתת להם כשיתן להם את הארץ אשר דבר לאבותכם שהיא הקני הקניזי והקדמוני שנדר הקב״ה לאברהם ׳ אז יתחייבו ישראל להוסיף עוד ג׳ ערי מקלט אחרות ׳ והנה אמר בתנאי ירושת הארץ כי תשמור לעשות את כל המצוה הזאת לעשותה אשר אנכי מצוך היום לאהבה את יי׳ אלדיך ׳ להגיד להם כי ארץ שבעה העממים תכבש על ידי משה ויהושע ׳ ולכן יהיה חיוב שלש הערים הראשונים מוטל עלידם מעתה ׳ אבל ארץ הקני והקניזי והקדמוני לא יירשו כי אם בביא׳ הגו״ה יגלה במהרה בימינו ושזה יהיה על ידי קיום המצות כי אם יקיימום מיד יהיו נגאלים ׳ כמו שאמר היום אם בקולו תשמעו ׳ (פרק חלק דף כז) ולכן (ירמיה לב) אמר כל הימים על דבר מה שאמר הנביא ונתתי להם לב אחד ודרך אחד ליראה אותי כל הימים ׳ וכן תמצא שיהושע (יהושע כ) הבדיל ג׳ הערים אשר צוה משה וג׳ ערים הנוספי׳ לא יובדלו על פה לפי שעתידין ליבדל לימות המשיח ׳

וכבר הקשו אנשים על הרמ״בן בפי׳ הזה שהיה לו לומר ויספת לך עוד שלש ערים על השלש האלה ׳ כי הו׳ כלם נחשבו מן הארץ אע״פ שחלק הירדן ביניהם ׳ וכן נזכרו הרבה פעמים בפרש׳ מסעי והערים אשר תתנו שש (במדבר לה) ערי מקלט תהיינה לכם ׳ את שלש הערי׳ תתנו מעבר לירדן (סס) ואת שלש הערים תתנו בארץ כנען שש ערי מקלט תהיינה וגו׳ ׳ וכן אמר ואת הערים אשר תתנו ללוים את שש ערי (סס) המקלט כל כי היו מצטרפות יחד ׳ ולכן היה ראוי שיאמר ג׳ על השש האלה וגם יראה משם שעליהם אין להוסיף וכמו שאמר והיו אלה לכם לחקת משפט לדורותיכם בכל (סס) מושבותיכם כו׳ ׳ ומפני זה פירשו בכתובים פי׳ אחר ׳ והוא שאמרו על כן אנכי מצוך לאמר שלש ערים תבדיל לך על השלש ערי׳ אשר הבדיל משה בעבר הירדן ׳ר״ל ע״כ להצלחת הרוצח בשגגה אבל צויתי אתכם על אותם שלש ערים אשר מעבר הירדן שתתמידו בהבדלם ׳ ואם ירחיב יי׳ אלדיך את גבולך כאשר נשבע לאבותיך והיא בירושת שבעת העממים מארץ כנען ׳ אז תוסיף ג׳ ערים על השלש האלה ׳ והיה אם כן כלם ששה ג׳ מעבר לירדן ׳ וג׳ בארץ כנען ׳ והנה אמר בלשון ספק ואם ירחיב לפי שהכל תלוי בשמיר׳ המצו׳ כמו שאמר כי תשמור את כל המצוה הזאת לעשותה ׳ וכפי׳ זה הפי׳ לא יהיה כאן הגדה לעתיד ׳ והדעת הזה בלתי מתישב בפשטי הכתובים ׳ והספק אשר הביאם לזה ׳ אינו מחוייב כי הדברים העתידים לא יאמרו כי אם ברמיזות וכאמרו ויספת לך שלש ערים על השלש האלה ׳ על הערים אשר בארץ כנען ידבר ׳ מלבד מה שכבר הבדיל משה בעבר הירדן ׳ ואמנם מה שאמר ולא ישפך דם הנקי בקרב ארצך הוא דם הרוצח בשגגה שלא יהרגהו גואל הדם ׳ ואם לא תעשה השמירה הזאת יהיה עליך דמים ׳ ר״ל שאע״פ שאתה לא תהרוג יחשב כאלו אתה הרגת ושפכת דמים כיון שלא הבדלת הערים אשר בהם תמנע ההריגה ההיא מהרוצח בשגגה ׳ האמנם אם הרוצח היה שונא לרעהו לא יהיה אז שוגג כי אם מזיד במיתתו ׳ וזה אחד מב׳ פנים אם שיהיה שונא לרעהו מימים ראשונים וארב לו ׳ ואם באופן שני והוא שקם עליו והכהו ׳ ר״ל שבהיותם בדברים בא ביניהם ריב ומדון וקם עליו והכהו ׳ הנה בשני האופנים האלה כיון ששניהם ישתתפו בהיות ההריגה בכונה ׳ וכן צוה שלא יהיה העיר קולט לרוצח ׳ וזהו ושלחו זקני העדה ולקחו אותו משם ונתנו אותו ביד גואל הדם ומת ׳ רוצח לומ׳ אחר שבד״

לא יהרגו אותו לפי שלא הרג בעדים והתראה׳ יתנו אותו ביד גואל הדם שימיתהו ואמר לא תחוס עינך עליו כדברי
מו עמוד ד חז"ל בכפרי׳ שלא יאמרו דראשון כבר נהרג למה אנו הורגין גם את זה ונמצאו שניהם הרוגים כי יותר טוב הוא שיבערו הדם הנקי מישראל׳ והוא אמרו וטוב לך׳

לא תסיג גבול רעך נו׳ עד כי תצא למלחמה

גם המצוה הזאת מתיחסת לשופטים שידעו גבולי הקרקעות וישמרו לכל אדם נהלתו׳ ולפי שהיו
ליתא בסנהדרין ונה קמא דפ"ק דף כ
בכל עיר ועיר ב"ד של כ"ג לשפוט דיני נפשות וב"ד של שלשה לשפוט דיני ממונות׳ הביא הנה ללמוד השופטים ענין הרוצח בשגגה וערי המקלט בענין נפשות׳ ומצות לא תסיג גבול רעך שהוא לענין דיני ממונות׳ וענין המצוה הזאת
רי דף קמד ע"ד
לפי האמת כפי מה שא"רז"ל שהיא אזהרה לעוקר תחומו של חברו׳ וכמו שאמ׳ מנין לעוקר התחומין של שבטים שעובר בלא תעשה ת"ל לא תסיג גבול רעך אשר גבלו ראשונים
במדבר לג סס
והמצוה הזאת כבר התבאר׳ ממה שצוה על פי הגורל תחלק נחלתו בין רב למעט ואמר אלה האנשים אשר ינחלו לכם את הארץ וגו׳ ועתה הזהיר שלא ישנה אדם תחום החלוקה שחלקו הנשיאים׳ את הארץ לשבטים או לכל יחיד ויחיד מבני ישראל על כן אמר אשר גבלו ראשונים שהם אלעזר הכהן׳ ויהושע בן נון׳ ונשיאי המטות ולכך הזכיר בנחלתך אשר תנחל בארץ אשר יי׳ אלהיך נותן לך׳ כאילו אמר אחרי אשר הארץ נתונה אליך מעם האלהים׳ אין ראוי שתסיג גבול רעך לקחת יותר מן הראוי לך׳ כי בכדומה לזה אומר משל ההדיוט למי שנותני׳ לו הדבר במתנה לא יבחר׳ וכלל
פירוש דף קמד עמוד כ
בזה עוד כפי דעת הרמב"ן שלא יחשוב אדם לומר אין חלקי אשר נתנו לי שוה כחלק חברי וטעו החולקים בחלוקה או שיוציא בלבו לעז על הגורלות׳ אבל יודה ויהיה שמח
סס בפירוש
בחלקו׳ ולא יערער עליו׳ וכתב הראב"ע שסמך המצוה הזאת לענין הרוצח בשגגה׳ לפי שבעבור השגת הגבולים והגבלת הנחלות ירבה הרציחה באנשים׳ ויותר נכון לומר בטעם הסמיכות׳ שלפי שצוה על הבדל הערי׳ הזהיר שלא ירע עינם ויסיגו בגבולים כדי להמעיט בערי המקלט וגבולם׳ כי יש לאדם יותר סמכא לגזול הדברים שהם של צבור יותר מאותם שהם של יחידים׳ לפי שכל אחד יחזור על אשר לו׳ לכן אמר לא תסיג גבול רעך אשר גבלו הראשונים לא בגבולי ערי המקלט ולא בדבר אחר משל חברך׳ ואפשר לומר שכלל עוד בזאת האזהרה שלפי שנתן רשות להבדיל ערים מנחלות השבטים לצורך הרוצחי׳ בשגגה כנזכר׳ לא ילמדו לעשות כהנה וכהנה לצרכים אחרים׳ לצורך הכלל או לצורך המלך ושריו וישיגו בזה חלקי האנשים הפרטיי׳ ונחלות השבטים׳ לזה אמ׳ לא תסיג גבול רעך אשר גבלו ראשוני׳ וכו׳ ואולי שלזה כוונו באמרם
ידף קמד ע"ד
מניין לעוקר תחומן של שבטים שעובר בלא תעשה׳ ת"ל בנחלתך אשר תנחל׳ כי מי יוכל לעקור תחומן של שבטים אם לא שיהיה בזה הדרך׳ ולפי שדבר במשפטי׳ השוגג והמזיד בדבר הרוצח ובהשגת הגבולים שגבלו הראשוני׳ וכל זה לא יתכן כי אם על פי עדות לזה סמך איזה יכשר לענינים האלו׳ ולכל שאר הענינים׳ ואופני העדים והכחשתם והאמתתם׳ וזכר המצוה הזאת גם כן כאן להיות׳ מתיחסת אל ב"ד הגדול אשר שם יעשה הזמת העדים׳ ולא בפני ב"ד אחר׳ ולכן אחרי שזכר הלמודי׳ המתיחסים לשופטי׳ הראשונים זכר המצוה הזאת המתיחסת לב"ד הגדול׳ והנה התחיל באמרו לא יקום עד אחד וגו׳ ולא נסתפק במה שאמ׳ ראשונה על פי שנים עדים או שלשה עדים יומת המת לא יומת ע"פ עד אחד׳ לפי ששם דבר בדיני נפשות ואמר שלא יומת המת כי אם ע"פ שנים עדים׳ ועתה הודיע הדבר בגזרה כוללת׳ כי בדיני ממונות ובדיני נפשות הענין שוה שלא יקום דבר כי אם ע"פ שנים עדים ולא ע"פ עד אחד׳

וסותר בזה הספק הב׳:

שמות כ׳ ודברים ס
והנה המצוה הזאת כבר באה באמרו לא תענה ברעך עד שקר׳ וכאן בא לבאר ענש חעד שקר׳ ודין הזמת העדים׳ ומה שאמר לא יקום עד אחד באיש ידענו
כתובות פ"ב דף כב
שמאמר עד סתם יובן בשני עדים׳ וכן אחז"ל כל מקום שנ׳ עד בשנים הכתוב מדבר׳ ולכן יצטרך לבאר עד אחד שלא יתקיים הדבר על פיו בלבד כי אם ע"פ שנים או שלשה עדים׳ ונרא׳ לי שלא בא הכתוב הזה לצורך עצמו כי אם להיות התחלת דברים אל מה שיאמר אחריו כי יקום עד חמס׳ כאלו אמר לא יתקיים דבר על פי עד אחד׳ כ"א על פי שני׳ עדים או שלשה יקום דבר׳ אבל כשיהיה שהב׳ עדי׳ ההם יקומו עדי חמס באיש להעיד בו דבר שקר׳ יהיה דינם כך שזהו הענין הנדרש בכאן כשיבאו עדים אחרים להזימם׳ ואין ספק שבא הכתוב הזה קצר מאד׳ ואין לנו לסמוך כ"א על הקבלה האמתית ויהיה פירוש הכתוב לדעתם כן׳ כי יקום עד חמס באיש שהם ב׳ העדי׳ הראשוני׳ שהעידו בדבר׳ כאלו תאמר שראובן הרג את שמעון׳ ואמרו לענות בו סרה׳ הוא מעדים אחרים שיבאו להעיד כנגד העדים
סס בפירוש
הראשונים לענות בהם סרה ר"ל כמו שפרש"י ז"ל דבר שהוא סר העדות הזה מעדותו׳ ר"ל מכל העדות ההם׳ כיצד שאמרו להם והלא עמנו הייתם במקום פלוני ביום ההוא׳ ועל זה אמר ועמדו שני האנשים אשר להם הריב לפני יי׳ ושני האנשים הם שני כתות העדים לא הבעלי דינין׳ ולכן אמר שני האנשי׳ ללמד שאין ערו׳ בנש׳׳ ואמרו אשר להם הריב אפשר לפרשו על כתות העדים עצמן להיות העדי׳ הראשוני׳ חשודים בשקר׳ ישלם בהם אשר להם הריב׳ ואפש׳ לומר שחסר בכתוב וא"ו כאלו יאמר ועמדו שני האנשים׳ ואשר להם הריב לפני יי׳ כי יתחייבו לעלו׳ לירושלם לפני הסנהדרי׳ שני כתות העדים שעליהם אמר ועמדו שני האנשים׳ והבעלי דינין שעליהם אמר אשר להם הריב לפני יי׳ וכן
סס
פרש"י ואל יקשה בעיניך חסרון הוא"ו כי כמהו רבים בכתובי׳
שמות א׳ חבקוק ג
ראובן שמעון לוי שמש ירח עמד זבולה׳ והנה אמר לפני יי׳ לפני השופטים והסנהדרין׳ להעיד למה היא הסבה שיחייב אותם לעלות אל בית דין הגדול׳ והוא מפני שיחשבו בנפשם שהם לפני יי׳ ובית מקדשו׳ בהיותם לפני הכהנים והשופטי׳ ההם׳ וצותה התורה ודרשו השופטי׳ היטב׳ ולא אמר בזה כהנים׳ כמו שאמר למעלה לפי שענין הדרישה והחקירה תהיה אליהם במה שהם שופטי׳ לא במה שהם כהני יי׳ וענין הדריש׳ אצלי הוא שידרשו לדעת אמתת הדבר על בוריו אם מפי הנביאים ואם מפי הבעלי דינין כי לכן צוה שיעלו שמה כלם׳ והנה הזהיר בזה שירבו בדרישה וחקירה כמו שאמר בע"ז׳ בהיות הדרישה והחקירה
משנה שלימה הריש פרק אלו דיני ממונות דף לב ובפ"ק דף ג
מוכרחת אם בדיני נפשות ואם בדיני ממונו׳ לפי שהמכזב והמשקר יהיה באחד משני פנים׳ האחד שיוסיף על מה שראה או יגרע ממנו׳ והב׳ שיוציא מלבו דבר שלא ראה ולא שמע כלל ולא ראה מעולם׳ ואמנם המין הראשון מהכזב והשקר קרוב להמצא ורוב המכזבים והמשקרים נכשלים

נכשלים בו · אבל המין השני מהשקר שיעיד אדם מה שלא
ראה ולא שמע כלל הוא דבר רחוק להמצ׳ כי מי יפליג כל כך
בשקרותו שיעיד על מה שנעשה במקום פלוני יום פלוני
והוא לא היה שם רק היה במקום אחר · ואיך לא יירא ולא
יחוש מאנשים יעידו עליו שראוהו באותו זמן במקום האחר
אשר היה שם · כי מפני רוחק מציאות השקר הזה · צותה
התורה שקודם שיענישו העדים נדרוש הטב אם הוא אמת
שהפליגו לשקר בכיוצא בזה · וממה שאמר ועמדו שני
האנשים אשר להם הריב לפני יי׳ לפני הכהנים והשופטי׳ וגו׳ ·
למדנו שהעדים יעידו מעומד והשופטי׳ עצמם יקבלו עדות
העדים ולא ע״פ תורגמן · כי בזה יפול ענין הדרישה והחקירה
כשהעדים או הבעלי הינין יכשלו בפיהם · ובאמרו והנה עד
שקר העד שקר ענה באחיו · ראוי שנדע איך יבחן שהם עדי
מסכת שבועות כמס׳ מכות פרק ג דף ס
שקר · אם ברבוי העדים כבר ביארו ז״ל דתרי כמאה ומאה
כתרי · ואם בחוזק הדרישה מפני שהדתות אינם מסכימים
זה לזה · ומי ידע מי הוא העד האמתי ומי הוא השקרן · ואיך
יתכן לומר באחד מהם כאשר זמם · ולזה יחויב שנסמוך
לדברי הקבלה הנמוסית · ושיתבאר שקרות העדים · כאשר
מצד החקירה תגלה שהעדים שהעידו על הדבר היו במקום
אחר בשעת המעשה · ויודע זה מהעדים המזימים שיעידו
שראו אותם העדים שהעידו באותו יום במקום אחר שהיה
רחוק מאד ממקום המעש׳ שהעידו באופן שלא יתכן בשום
צד ובשום אופן ללכת שמה באותו יום · ובזה האופן יתבאר
היות העדים הראשוני׳ שקרים בעדותם ועל זה אמר ועשיתם
לו כאשר זמם · רוצה לומר שיענשו העדים הראשונים
שהעידו שקר באותו העונש עצמו שחשבו שיענש בעל
הדין שהעידו נגדו ·

ואמנם למה יאמרו דבר אמת העדים השניים המזימי׳
יותר מהעדים המוזמים בהיות מספרם אחד
שהוא הספק הכ״א אשר העירותי · הנה הרמב״ם בהלכות עדים
כתב שהיא גזרת הכתוב ולא נתן בו טעם כלל · אבל הרמב״ן
כפיר׳ ש׳ דף קמד ע״ג
כתב בזה טעם נכבד · והאריך בו הרלב״ג ועניננו · שהפרש
גדול יש בין הכחשת העדים והזמתם כי ההכחשה היא בגוף
העדות עצמו · כמו שבאו אנשים והעידו על שראובן הרג
שמעון · ובאו עדים אחרים והעידו שהוא לא הרגו זו היא
ההכחשה · ובאופנים אחרים דומים לזה · ואמנם ההזמה
הוא שלא יעידו העדים השניים על גוף העדות כי הם יאמרו
אין אנו יודעים אם ראובן הרג את שמעון אם לא · אבל
אנחנו מעידים שהעדים האלו היו עמנו ביום פלוני במקום
פלוני · וזהו ענין ההזמה · והנה בהכחשת העדות כבר בא
מסכת מכות פ׳ כיצד העדים דף ה׳
בקבלה שבמקום שיש הכחשת עדות אין שם עדות כלל ·
ואין אנו מענישין שום אחת מכתות העדים לפי שאין אנחנו
יודעים איזו היא הכת המשקרת ולא דברה תורה בהם בענין
הכחשת העדי׳ כי אם בהזמתן · וידוע שהעדי׳ שהעידו שראובן
הרג את שמעון ביום כך ובמקו׳ כך · הנה אין הזמן והמקום מה
שיחייב המיתה · ולזה הוא מבואר שאמרם ביום פלו׳ ובמקו׳
פלוני אינו מעצם העדות · אבל הוא לבחון ולאמת דבריהם
ואמנם העדים השניים לא העידו דבר בגוף העדות רוצה
לומר אם ראובן הרג שמעון או לא הרגו · אבל יעידו שהיו
עמם ביום פלוני ובמקום פלוני · והיה אם כן עדותם עדות
חדש כלו במקום ובזמן · לא בזולת זה · ולכן היה ראוי
שנאמין דבריהם · כיון שבמה שאמרו העדים הראשונים
מהמקום והזמן בהפך זה · אין ראוי שנאמינם לפי שהעד
אינו נאמן בדברים עצמו · הנה התבאר מזה שבענין
הכחשת העדים אין ראוי להעניש כת אחד מהם לפי׳
שהראשונים והשניים שוים בעדותם · אמנם בענין ההזמה
ראוי שיאמנו העדים השני׳ לפי שהם מעידים על גוף העדי׳
לא על גוף העדות והיה זה כמו שיעידו שהעדים האלה
חללו את השבת · וזהו דרך הרבנים האלה מטעם המצוה
הזאת והוא דרך נאות באמת ·

והרב רבינו נסים ז״ל בדרשותיו · הביא בזה טעם אחר
והוא שהמוזמי׳ אולי חשבו שלא ראו אותם שום
אדם במקום אחר באותו זמן ולכן הכניסו עצמן באותו עדות
שקר · אבל המזימין אותם אם לא היה האמת כדבריהם ·
איך לא ייראו מהמוזמין שידעו האמת בעצמם · אולי
יוכיחו שהאמת אתם · ויביאו עדים אחרים שראו אותם
באותו זמן באותו מקום שהעידו שנעשה המעשה ההוא ·
הנה אין ספק שבכל זמן שהמוזמי׳ לא יבררו דבריהם שהאמת
אתם שראוי שנאמין יותר לדברי המזימין אותם · זהו טעם
שנתן בו החכם הנזכר וגם הוא נכון ויפה · ואמנם
מסכת שבועות ס׳
מה שבא בקבלתם ז״ל ועשיתם לו כאשר זמם ולא כאשר
עשה · ומכאן אמרו שאם הרגו אין נהרגין · היה הסבה
בזה לפי שאלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפוט ·
ושופטי ישראל היתה שכינה שרויה ביניהם וממנו משפטם
תהלים פב
משלי כא
יצא · כמו שאמר כי לא אצדיק רשע · ואמר שלמה עליו
השלום כיוצא בזה פלגי מים לב מלך ביד יי׳ לכל אשר
יחפוץ יטנו · מורה שהמשפט מהשם ית׳ ולכן אמר אליהו
איוב לד
ממלוך אדם חנף ממוקשי עם כי אל אל האמר נשאתי לא
אחבול · לפי שפשע השופטים ייוחס אל השם ית׳ ·
ולהיות השופט שלוחו של הקדוש ברוך הוא לעשות רצונו ·
אין ראוי לחשוב שמה שעשה היה בטעות אבל שאותו
שמת ראוי היה לאותה מיתה באמת והעדים שהעידו עליו
צדקו דבריהם · שאם לא היה כן האל ית׳ לא ירשיענו
בהשפטו ולא יתן השם ית׳ לשופטים הצדיקים העומדים
לפניו לשפוך דם נקי · כי המשפט לאלהים הוא · ולזה
אמר ועמדו שני האנשים אשר להם הריב לפני יי׳ · כי
כבואם לפני הכהנים והשופטים הנה הם לפני יי׳ ·

ויש בזה גם כן סבה שנית · והיא שרצה השם יתברך
לחוס על כבוד בית דין · כי איך יחל ויתפרסם
קלונם לעיני השמש שיאמרו כל העם שדנו איש אחד
להריגה או לעונש בהפך האמת · וכדי ביזיון וקצף ·
ולא יהיה כח ביד בית דין עוד יפה בעיני העם ויפרקו עול
מוראם מעליהם · ויבא מזה נזק גדול אל כללות התורה
והמצות לפי שהיו נזקקין להכריז ביניהם הני גברי מתקטלין
מפני שיטעו בית דין להרוג את הנפש שלא כדין · מה
שיהיה בהפך כאשר יהיו מומתים כדין כאשר יכריזו שהם
מומתים על שהם בקשו להטעות את החכמים ולא עלה
בידם מפני גודל חריפותם וחריצותם להוציא הדין לאמתו ·
וכבר העיר על הסבה הזאת הרב רבי חסדאי בארבעים
ושלשה מספרו · ולהיות ענין העדים הזוממין חמור וקשה ·
אמר ולא תחוס עיניך עליו · רוצה לומר אל תאמר
בלבבך כיון שלא יצא לפעל עדותם למה יענשו העדים ·
לא תעשה כן · אבל תענישם כאשר זממו להעניש חברם
נפש תחת נפש · והיה זה אם נתחייב מיתה בעדותו שימותו
גם כן העדים על כל פנים · וכן אם יתחייבו בעדותם אבר
מהאברים אשר החיוב הוא ממון לשלם דמי האבר ככה
יתחייבו העדים לזה ממון ג״כ · וככה בדיני ממונות ·

הנה התבארו הכתובים · והותר בזה הספק הכ״א :

כי תצא למלחמה וגו׳ עד כי תקרב אל עיר וגו׳

אחר שנתן למודים בענין הנביא׳ ובענין השופטים הראשונים ובענין בד״ הגדול׳ נעתק לדבר בענין המלחמות שהוא למוד כולל למלך ולשופטים ויש בו ג״כ מה שיתיחס לכהנים כמו שזכר מהכהן המשוח מלחמה. והנה המצוה הזאת שלא ייראו מאויבים ולא יחתו מהם אינה מצוה מחודשת כמו שכתב הרמב״ן ז״ל כי כבר באה פעמים רבות׳ כמו שאמר את׳ אימתי אשלח לפניך והמותי את כל העם אשר תבא בהם ונתתי את כל אויביך אליך עורף: ירוש׳ דף קמד ע״ג׳ שמות כג ואם במה שנאמר להם בענין המרגלים ואתם אל תיראו את עם הארץ כי לחמנו הם סר צלם מעליהם וי׳ אתנו אל תיראום במדבר יד האמנם כדי להסיר סבות הפחד והיראה מלבב׳ צוה כאן בדברי הכהן המשוח מלחמה והשוטרים׳ כמו שזכר׳ ולזה היתה תחלת דברתו אזהרה שלא ייראו מהאויבים׳ והנה נתן בזה ג׳ סבות שלהם היה להם לירוא מאד׳ הא׳ מפני שנאת הלוחמים שאם יפלו בידם לא ירחמו עליהם׳ וע״ל זה אמר כי תצא למלחמה על אויביך׳ והב׳ לחוזק האויבי׳ וגבורתם ועל זה אמ׳ וראית סוס ורכב כי בזה היתה גבורתם והג׳ לרבוי האויבים וכמותם והוא אמרו עם רב ממך׳ הנה עם כל הסבות האלה׳ אמר וצוה לא תירא מהם׳ ר״ל אילו היתה עתיד להלחם בהם בכחך ובגבורתם היה ראוי שתירא מהם׳ אבל ליי׳ הישועה והוא ילחם לכם ואתם תחרישון׳ וכיון שי״י אלהיך עמך שלא בגבורת הסוס יחפץ ולא בשוקי האיש ירצה׳ ואין מעצור בידו להושיע ברב או במעט׳ ראוי הוא שלא תירא מהם ושתאמר בלבבך רבים אשר אתנו מאשר אותם׳ ותביא ראיה עליהם מעני׳ יציאת מצרי׳ שהיה בלא חרב וחנית׳ וזהו אמרו המעלך מארץ מצרים והנה הזהיר על היראה לסבות׳ ראשונה לפי שהיראה בישראל היא ממיעוט הבטחון והאמונה בו ית׳ והב׳ הוא לפי שהיראה היא סבה שלא יתנהג האדם בחכמה בתבונה ובדעת כראוי לדרכי הגבורה אבל יתבלבל בחפזה ובלתי התישבות׳ וזה ממה שישבר את לבם וימנע הנצחון׳ וצוה שיעשו ג׳ הכרזות׳ הא׳ היא אמרו ונגש הכהן ודבר אל העם ואמר אליהם שמע ישראל אתם קרבים היום למלחמת על אויביכם ואמרו חכמינו ז״ל שהכרזה זו כהן מדבר וכהן משמיע׳ ההכרזה הב׳ הוא אמרו ודברו השוטרים אל העם לאמר מי האיש אשר בנה בית וקבלו ז״ל שהכרזה זו כהן מדבר ושוטר משמיע׳ וההכרזה הג׳ היא באמרו ויספו השוטרים לדבר אל העם לאמר מי האיש הירא ורך הלבב ילך וישוב לביתו׳ וקבלו ז״ל שהכרזה זו שוטר מדבר ושוטר משמיע וכמו שהביא רש״י בפירושו׳ ד׳ פרק משוח עם אמר לכיו פס פס

ואמנם בהכרזה הראשונה למה אמר הכהן שמע ישראל אתם קרבי׳ היום למלחמה על אויביכם הנה לא היה זה דבר הדש אצ׳ם׳ ולמה אמר באזהרתו ד׳ לשונות מרחוק אל ירך לבבכם׳ אל תיראו ואל תחפזו׳ ואל תערצו מפניהם׳ באמת הנה זה ראוי לעיין עליו וכבר ראית דברי רש״י בזה שהלשונות הד׳ האלה כנגד ד׳ דברים שעושין אומ׳ העולם במלחמות׳ והנראה אלי בזה הוא שהכהן משוח מלחמה היה אומר אל העם שראוי שישימו לבם לג׳ דברים׳ האחד הוא לכבודם כי הכבוד הוא הדבר היותר נאהב אל האדם יותר מזולתו׳ ולכן ראוי שילחמו בגבורה רבה במנהג המעולי׳ ולא שיפחדו וינוסו כפחותי הלב ואנשי רקי פחותי המעלה וזה כוון באמרו שמע ישראל ר״ל הגבורי׳ אשר מעולם אנשי השם הנקראים בשם ישראל אביהם שנ׳ לו כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל׳ בראשית לב

והב׳ שישימו אל לבם שהם קרבים היום למלחמה ר״ל שהם מרצונם ומדעתם בלי הכרח ואונס מה קרבים באותה מלחמה וכיון שהם קרבו אליה ברצונם ראוי הוא שיגברו ולא יתפרו ממנו׳

והג׳ שיתנו אל לבם שהם נלחמים באויביהם ומפני זה ראוי הוא שישתדלו בכל מאמצי כחם לנצחם לפי שאם יפלו בידיהם יכו בהם מכת אכזרי כמדת האויבים וזה הוא אמרו על אויביכ׳ ובעבור זה כלו הזהירם אל ירך לבבכם והעניין אצלי שההוא במלחמה יהיה המצואם בקצה ההסתכנות ואם בקצה הפחד ומורך הלבב לפי שפעמים רבות יכשלו האנשים במלחמות להסתכנותם ולעברם החק הראוי מהגבורה יותר מדאי פעמים לרוב הפחד ורכות הלבב ולזה הזהירם ואמר על ב׳ הקצות שהם רעים בעצמם כי הראוי הוא הגבורה שהוא האמצעי אמר על קצה הפחד אל ירך לבבכם אל תיראו לפי שרכות הלב באדם הוא שלא יוכל בטבעו לראות מכת החרב ושפיכת דם ויתעלף בראותו זה׳ והיראה היא הפחד מהמות׳ הנה על שני אלה אמר אל ירך לבבכם אל תיראו וגו׳ וכנגד קצה ההסתכנות אמר אל תחפזו ואל תערצו׳ רוצה לומר אל תמהרו בעניני המלחמה יותר מהראוי׳ כי המהירות הרב במלחמות פעמים רבות תביא סכנה עצומה׳ וגם כן אל תערצו כלומר לא תעשו עצמכם חזקים עריצים ותקיפים במלחמות יותר מהראוי׳ כי הקצוות בכל הדברים מזיקים׳ וקצה ההסתכנות הוא רע בקצה הפחד ומורך לבב׳ כל שכן לעם הש׳ שאין ראוי להם שישימו בטחונם בגבורתם כי לא בחרבם ירשו ארץ וזרועם לא הושיעה למו׳ ולמה יתעצמו בגבורת׳ והנה הקב״ה ברוך הוא ית׳ לא בגבורת הסוס יחפץ ולא בשוקי האיש ירצה׳ אבל רוצה יי׳ את יראיו׳ ואין ראוי ג״כ שיפחדו מהאויבים אחרי שאין המלחמה להם והוא אמרו בסבת אזהרות שני הקצוות אשר זכר׳ כי יי׳ אלהיכם ההולך עמכם להלחם לכם עם כל אויביכם להושיע אתכם׳ רוצה לומר שהוא ית׳ הוא הלוחם האמתי ואין זולתו מושיע והוא ילחם באויביהם ויושיע אותם באופן שלא יפול מהם איש׳ שמדרך העולם שגם מן הנוצחי יפלו במלחמה׳ אבל השם ית׳ יושיעם׳ ולכן צעק יהושע במלחמת העי כאשר נפלו מן העם לו״ איש׳ יהושע ז

והנה ההכרזה הראשונה הזאת היתה כנגד האנשים השלמים הבוטחים באלהיהם׳ ולכן היתה כלה מפי הכהן המשוח מלחמה שהוא היה מדבר׳ וכהן אחר במקומו משמיע לעם את הדברים ההמה׳

ואמנם ההכרזה השנית היא באמרו ודברו השוטרים אל העם׳ וגם בה יש לעיין למה זכר בנה בית׳ נטע כרם׳ נשא אשה׳ ולא דבר אחר׳ ולמה אמר ואיש אחר יחנכנו׳ ואיש אחר יחללנו׳ ואיש אחר יקחנה׳ כי אחר שהאדם ימות מה לו אם איש אחר יחנך את ביתו׳ או יקח את אשתו׳ או יחלל את כרמו׳ ועם היות שכתב רש״י ואיש אחר יחנכנו׳ ודבר עגמת נפש הוא זה׳ הנה השכל בלתי סובל שיקשה על האדם שאיש אחר יחנך את ביתו שעדיין לא דר בה ולא שלמה מלאכתו׳ יותר משיקשה עליו שהבית אשר דר בה ונתעדן בהודו איש אחר יירשנה׳ וכן בענין האשה יותר יקנא האדם על אשתו שכבר לקחה

יותר משיקנא על ארוסתו שלא נתייחד עמה · אבל ענין זה
כלו נאמר על האיש שהתחיל כדבר שיש מצוה בתכליתו
ובהשלמתו והיו מאוייו וחפצו להגיע הדבר ההוא אל תכליתו
מפני קיום המצוה ועבודת האלהים אשר בו · ולכן זכר מי
דברים כב האיש אשר בנה בית שיהיה בה ענין המצוה שזכר כי תבנה
בית חדש ועשית מעקה לגגך · וזכר נטע כרם ולא חללו ·
מפני המצוה שהיה בזה בשנה הרביעית לפדות אותו או
לחללו בדמים ולהעלותם לירושלם ולאכלם שם וזכר אשר
ארש אשה ולא לקחה · שהיה מצוה לקחת אשה ולעסוק
בפריה ורביה · הנה אם כן לא היה הענין מפני עגמת נפש ·
ומדאגת חרבה בעצמו מפני התאוה הנופנית · כי אם לפי
שלא באה המצוה לידו בתאותו ולא הספיקו הימים לקיימו
ולזה יקנא באיש אחר יחנכנו · ואיש אחר יחללנו · ואיש
אחר יקחנו · שתתקיים המצוה על ידי זולתו ולא על ידו ·
והדאגה הזאת אי אפשר שתהיה לאדם אחרי דירתו בבית ·
ואחרי היות הכרם בידו שנים רבות · ואחרי לקיחת האשה
והתעסקותו בפריה ורביה כמצות התורה · כי אם באלו
שלא הגיעו לגמור המצוה · ולכן היה הצווי ילך וישוב לביתו
כדי שיקים מצותו · ולהיות ההכרזה הזאת לצורך מלחמה
היה מדבר כהן משוח מלחמה · ושוטר משמיע · כדי
שיתחברו בה · קיום המצוה שיתיחס אל פי הכהן · וילך
וישוב לביתו שהוא מצווי השוטר ״
וההכרזת הג׳ היא אמרו · מי האיש הירא ורך הלבב ילך
וישוב לבית ולא ימס את לב אחיו כלבבו ·
ולדעת ר׳ עקיבא שאומר שהדברים כמשמעם שאינו יכול על פי מסכת פרק משוח מלחמה במסכת וספרי דף מז ע״ב
לעמוד בקשרי המלחמה ולראות חרב שלופה · היתה ההכרזה
הזאת כנגד פחותי הלב שלא יבטחו ביי׳ · כעם ככהן ·
בהכרזה ראשונה וגם לא ירצו לצאת מהמלחמ׳ לחפץ המצו׳
וקיומם · כמו שבא בהכרזה השנית · אבל לקוטן לבבם
ולפחיתות נפשם · לבבם המס ימס · ולכן ההכרזה הזאת
לא היה הכהן מדבר ולא משמיע אותם · אבל השוטר היה
מגלה דעתו בקהל · ואמנם לדעת רבי יוסי הגלילי שדרש מי שם
האיש הירא מעבירו׳ שבידו היה ראוי ג״כ שלא תהיה בהכרזה
הזאת כהן לא מדבר ולא משמיע כי מלאך יי׳ צבאו׳ הוא ולא
יעלה שם רשעים על פיו · והנה ההכרזה הראשונה היתה
לשלמים ליראי יי׳ ולחושבי שמו ושומרי מצותיו · וההכרזה
הב׳ היתה לאנשים חחפצי׳ במצות אף על פי שלא היו שלמי׳
בהם · אבל הג׳ שהיתה כנגד אנשי עולה ועוברי עברות לא
נתיחדה אל הכהן · וראוי שתדע שכפי דעת חכמינו ז״ל
דף מז עמוד א בספרי לא היו נעשות ההכרזות האלה כסדר הפרשה · כי
השנית והשלישית היו נעשו׳ תחלה סמוך ליציאתם מגבול
ארצם · והראשונה היתה נעשית בשעת המלחמה · וכמו
שאמר והיה בקרבכם אל המלחמה ונגש הכהן ואמר · אבל
לא נכתבו כאן כי אם כפי סדר מעלתם · לא כפי סדר
זמנם ומעלת המכריזים · כי ראוי היה שתקדם זכרון השגחת
אלהית המוחלטת הנעשית על ידי הכהן המשוח · ואחריה
ההכרזת המיוחדת על חפץ האנשים לקיום המצות אף על פי
שאין עושין עדיין אותם בפועל · ואחריה הכרזת העבריינ׳
הפושעים · או היראים ופחותי הלבב כפי כל אחד מהדעות ״
והנה היה תועלת רב בהכרזות האלה והוא להחזיק
לב הלוחמים כי בשמעם הדברים האלה יאמרו
בלבבם ששר צבאם באמת אינו ירא כללי ושנכון לבו בטוח
ביי׳ · שינצח עכ״פ כיון שלא יחוש מחזרת העם וממיעוט
הלוחמים · ובזה יקנו אומץ לב ותתחזקות נמרץ ובטחון גדול

שופטים ז בדרים · וכן מצינו בגדעון שאמר לו ית׳ רב העם אשר אתך
מתת את מדין בידך פן יתפאר עלי ישראל לאמ׳ ידי הושיעה
שם לי · ועתה קרא נא באזני העם מי ירא וחרד ישוב ויצפור
מהר הגלעד וישב מן העם עשרי׳ ושנים אלף · וי׳ אלפי׳ נשארו ·
שם ויאמר אל גדעון עוד עם רב הורד עוד העם אל המי׳ ואצרפנו
לך שם וגו׳ גם היה תועלת בהכרזו׳ הא׳ מפני הקלון והבושה
שיקחו השבים ע״י הכרזה · ואהריהם כל בית ישראל רואים
ומלעיגים מהם שרקו ויחרקו שן עד אשר בלא ספק ימאנו
לשוב מפני זה ויאמרו הלא טוב לנו למות על מרומי שדה
ויבחרו מות מחיי קלון וחרפה רצופה · ואמרו ילך וישוב
על פי פרק משוח מלחמה במסכת וספרי דף מז ע״ב לביתו · כבר פירשו חז״ל שילך לספק מזונות ולתקן את
הדרכי׳ לאנשי המלחמה · וקבלו חז״ל שזה כלו ינהג במלחמו׳
הרשות · אבל במלחמת חובה יצא חתן מחדרו וכלה מחפתה
ולא ימנעו מלכת אל המלחמה כ״א הנשים והטף וזכר הכתו׳
שככלות השוטרים לדבר אל העם יפקדו שרי צבאות בראש
העם ר״ל שיעשו פקידים וישימו עליהם להנהיגם בסדר
הראוי ולפי שאיש מהם לא ינוס · כי ימס את לבב אחיו ·
שם לזה היו מעמידים עליהם אנשים גבורי חיל בקצה המערכה
לזקוף הנופלים ולחזקם בדברים שישובו למלחמת ולא ינוסו
שתחילת נפילה ניסה · ועם היות שהמלחמה והתשועה ליי׳
מאתו ית׳ · הנה הוהירה תורה ענין המלחמות כדרך ארץ עם
היות שחונה מלאך הש׳ סביב ליראיו · ולכן לא בא בדברי
הכהן המשוח מלחמה ולא בדברי השופטי׳ זכר תשוע׳ נפשי׳
ולא ייעדו למתים שתהיה נפשם צרורה בצרור החיים את יי׳
לפי שלא יחשבו השומעים שמיתתן קרובה להם ושלכן היה
מנחם אותם בחיי הנפש · לפי שלא יחיו עוד חיי הגוף · ויהיה
זה להם למורך לב לכן לא ייעדם הכהן כ״א שהש׳ יושיעם
ולא יפול מהם איש · והשוטרים דברו כפי מנהגו של עולם ·
הנה התבארו הכתובים · והותר בזה הספק כ״ב וכ״ג כ״ד וכ״ה ·

כי תקרב אל עיר להלחם כו׳ עד ימצא חלל וגו׳

הפרשה הזאת גם כן היא הנהגת המלכים במלחמות ·
והכלול גם כן אל בד״ הגדול שבמקום שלא
היה המלך הם היו הלוחמי׳ · והמצוה הזאת מקריאת השלו׳
במדבר כא לעיר · כבר בא בפר׳ חקת במה ששלח משה מלאכים אל
שם לג מלך האמרי דבר שלו׳ · ובפרש׳ מסעי צוה כי אתם עוברים
שם אל הארץ כנען · והורשתם את כל יושבי הארץ כו׳ · ואחר כך
שם והורשתם את הארץ · ולפי שלא ידענו אם יהיה הכבוש קודם
דרישת השלום · כמו שעשה משה לסיחון · אם לא · לכן
ביאר להם פה שיעשו כן לכל עיר ועיר שיקרבו להלחם
עליה יקראו אליה לשלו׳ ראשונה · וביאר עוד ענין המס
והעבדות למשלימים וראה איך באו הפרשיות האלה
מסודרות · כי צוה ראשונה על ההכרזות והזרזים שיעשו
בשיקרבו למלחמה · ושיפקדו שרי צבאו׳ בראש העם · אחרי
כן צוה בפרשה הזאת שאחרי ההכרזות ופקדת ראשי צבאות
קודם שילחמו יקראו אליה לשלו׳ · ואם לא תשלי׳ העיר יצורו
עליה ואז לא ישחיתו את עצה כמו שבא בפרשה הנמשכת
לזאת · והיה אם שלו׳ תענך ופתחה לך · ר״ל שמיד כשיקראו
אליה לשלום בראשונה תענה שלום · ולא די במענה השלו׳
לבד · כי גם שיצטרף אליו תנאי שני · והוא שתפתח דלתי
העיר שיכנסו ישראל שמה · אבל אם לא ענת׳ לשלום מיד
אף על פי שתהיה אחר כך מתחרט · ויאמרו אנשי העיר
לקבל השלום · לא ישמעו לקולם עוד · וזהו שאמר והית
אם

אם שלו תענך׳ואמרו והיה כל העם הנמצא בה יהיו לך למס
גרי דף מז ע״ג ועבדוך׳ כבר פירשו חז״ל שהם ב׳ תנאים מס ועבדות ושמם
בלי עברו ועבדו בלי מס לא תקובלי והמס הו׳ הסכום שנותני׳
האומות אל המלכים שהן משועבדות אליהם והעברות הוא
התשתעברות וההכנעות למאמריו וצוייו׳ או יהיה העבודה
והמס שניהם בגוף בבנין הערים והיכלי המלך׳ וכמו שבא
מלכים א׳ ט בשלמה המלך׳ וה״ה דבר המס אשר העלה שלמה המלך
לבנות את בית יי׳ ואת המלוא ואת בית המלך ואת חומת
ירושלים ואת ערי המסכנות אשר היו לשלמה כל העם אשר
נותר מן האמרי ויעלם למס עובד׳ ובתנאי שלישי עוד
בספרי דלעיל שיקבלו עליה׳ ז׳ מצות בני נח כי מלבד זה לא ינתן להם שלו
שמות כג ואפשר שנרמז זה במלת ועבדוך ובא במקום אחר לא ישבו
בארצך פן יחטיאו אותך לי למרנו שכשישלימו צריך
שלא יעבדו ע״ז עוד ושיקבלו עליהם ז׳ מצות בני נח כמו
פירוש׳ דף קמד שזכרתי וכבר כתב הרמב״ן ז״ל שהפרשה הזאת תכלול
עמוד ד המלחמות כלם בין מלחמת חובה ובין מלחמת הרשות׳ כי
גם במלחמת מצוה היו חייבים לקרא לשלו אפי׳ לז׳ עממים
במדבר לג כמו שמשה קרא לסיחון מלך האמרי לשלו׳ ואמנם מה
דף מז ע״ג שאמר׳ בספרי במלחמת הרשות הכתוב מדבר׳ הוא
להודיע שיש הפרש ביניהם כאשר לא תשלים ועשתה
מלחמה שצוה והכית את כל זכורה לפי חרב׳ רק הנשים
וגו׳ וע״ז אמרו במלחמת הרשות הכתוב מדבר׳ אמנם
בערי העממים בשלא ישלימו צוה להרים גם הנשי׳ והטף
וכמו שהוכיחו הרב בראיות ברורות מדבריהם ז״ל׳ ולכן אמ׳
יהושע יא בספר יהושע לא היתה עיר אשר השלימה את ישראל׳
בלתי החוי יושבי גבעון את הכל לקחו במלחמה כי מאת יי׳
היתה וגו׳ מכלל שאם היו רוצים להשלים היו משלימין
עמהם׳ הנה אם כן בענין קריאת השלו׳ כלם היו שוים ולא
היה הפרש ביניהם׳ כי אם אם לא תשלים וגו׳ ויראה שאמר
ואם לא תשלים עמך ועשתה מלחמה עמך עד רדתה׳ הם
ב׳ תנאים שלא תשלים אבל תעשה מלחמה כנגדם׳ ואז
צוה וצרת עליה ר״ל שאע״פ שתהיה מלחמ׳ הרשו׳ כיון שקרא׳
לשלו ולא ענו יתחייב להלחם בם והבטיחם שיתנם הש׳
בידם׳ ואז אם היתה מהערים הרחוקות שמלחמתם רשות
יתחייב להכות את כל זכורם לפי חרב׳ הזכורה הם הזכרים
הגדולים לא הנערים׳ והיה זה לפי שהם הם אשר לא רצו
להשלים ועשו המלחמה׳ ולכן פטר הנערים והנשי׳ והבהמה
לפי שאין בידם להשלים׳ ואמר ואכלת את שלל אויביך
אשר יי׳ אלהיך נותן לך להגיד שלא יחשבו שיהיה זה גזל׳
כי הנה יאות להם ללקחו לב׳ סבות׳ האחת להיותם אויביה׳
והכתוב אומר ואכלת את שלל אויביך׳ והב׳ הוא לפי
שהש׳ נתן להם זה שהכל שלו אמנם אם יקרה זה בארץ ז׳
העממים ר״ל שלא השלימו כשקראו להם לשלו׳ הנה אז לא
יהיה ענשם כן רק שלא יחיו כל נשמה וגם הנשים והטף
יהרגו׳ ולפי שלא יחשבו שיהיה זה אכזריות חמה ושטף אף
לכן אמ׳ למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות ככל תועבותם
ולכן היה הצווי לתכלית טוב הכרחי להם׳ לפי שאם לא
ישלימו עמהם מאלה העממים ונשארו מהם נשי׳ וטף׳ הנה
אותם הנשארים ילמדו לישראל לעשות ככל התועבות אשר
עשו לאלהיהם׳ להיותם מורגלים בדרכי העבודות הזרות ההם
ולכן יצוה לכלותם כאשר לא ישלימו׳ ושאר הגוים אעפ״
שלא ישלימו וישארו מהם הנשים והטף׳ לא היה בהם זה
החשש להיותם בלתי רגילים בעבודת הזרות ההם׳ אמנם
בהשלימם אלו ואלו לא ישאר ספק כלל לפי שיוכרחו לקבל

שבע מצות בני נח׳ ולהסיר מביניהם הע״ז׳ וכן אמרו בספרי׳ דף מז עמוד ב
הא אם עשו תשובה ז׳ העממים אינם נהרגים׳ והרמב״ן פי׳ דף קמד עמוד ד
למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות ככל תועבותם׳
שילמדו אתכם לעבוד את השם הנכבד בשריפת בניהם
ובנותיהם ובכל תועבות יי׳ אשר שנא וחטאתם ליי׳ שהוא
הזהיר אתכם שלא תאמר איכה יעבדו הגוים האלה את
אלהיהם וגו׳

וכבר נלמד במנהג הזאת ג׳ תועלות מדותיות :

התועלת הראשון שראוי במלחמת לשאל לשלום
ולהיות אחריו ולברוח מהריב ועצום המלחמ׳
ויראה זה מן ג׳ טענות אמתיות׳

הטענה הראשונה לפי שראוי לשלמים שילכו בדרכי
הש׳ כמו שאמר והלכת בדרכיו׳ וידוע שהש׳ דברים כח
לא יחפוץ במות המת ולא ירצה בהשחתת עולם כי אם
בשובו מדרכיו וחיה ועמו הסליחה וימינו פשוטה לקבל
שבים׳ וכן ראוי למלכי אדמה ולשאר בני עולם׳ שלא
יחפצו בדבר ריב ומדון׳ אבל יכפרו על חטאתם׳ וישלימו
לכל המשלים עמהם׳ וזהו מאמר עבדי בן הדד מלך ארם
אמרו הנה נא שמענו כי מלכי ישראל מלכי חסד הם׳ והיה מלכים א׳ כ
זה לפי שהתנהגו בדרכי הש׳ לכפר על פשע בן הדד
ולהשלימו עמו׳

והטענה הב׳ לפי שכבוש הערים בדרך שלו ובהשלמת
העם היושבים בהם מורה על היכולת ומורה על
טוב תכונת המלך או השר הלוחם ושלמותו׳ כי הנה הכבוש
יורה רוממות יכלתו וגבורתו כיון שיכחשו אויביו לו׳
והשלימו אותם מור׳ על טוב תכונתו ושלמותו׳ אמנם כבוש
העיר בגבורת המלחמה עם היות שיורה על היכולת׳ הנה
גם כן יורה על האכזריות ורוע תכונה׳ מה שהוא במלכים
סכנה עצומה להתמרדת מלכותם׳ וכמו שאמר הנביא ישעיה
והוכן בחסד כסא וישב עליו באמת באהל דוד שופט ודורש ישעיה יו
משפט ומהיר צדק׳ וסיניק פלוסוף כתב שהדבורים עם
היות להם כשבעם עוקץ בפיהם בו ינשכו׳ הנה הדבורה
הגדולה שהיא על כת הדבורים כלם׳ הנה לא ימצא
לה עוקץ בפיה כלל׳ לפי שהטבע לא רצה להניח
לה כלי להשלים את חרונה מפני היכולת החזק אשר לה׳
ואמר שזה ממה שילמוד למלכי האדמה שעם יכלתם לא
יחברו בוחרון אף׳ אבל יתמידו יכלתם ומלכותם בלי
ריב וחרון אכזרי וידיו מנועים מהעוקץ האכזרי אשר ישחית
את העם ויפסידם׳ ועל זה אמר דוד ע״ה יפרח בימיו צדיק תהילים עב
ורב שלום עד בלי ירח וגו׳ וירד מים ועד ים וישתחוו לו
וגו׳ להגיד כי השלום סבת חזקה במלך לכבוש עמים רבי׳

הטענה הג׳ היא כי נצחון המלחמ׳ הוא דבר מסופק מאד׳
וכמה פעמי׳ יצאו הדברי׳ בזולת דרך ההקש׳ הלא
ראינו אנשים רבים שיפלו ביד מעטים וחזקים ביד הלשים
ופעמים ינצחו דורשי המלחמות ופעמים ינוצחו מהיושבים
בטח אשר לא נסו ללכת באלה׳ וגם המנצחים פעמים רבות
ינוצחו בבא כשואה פחדם׳ ופעמים ינצחו הצדיקים בדינם
ופעמים בהפך׳ הלא תראה בספר שופטים בענין פלגש שופטים כ
בגבעה׳ שעם היות ישראל כונתם רצויה ומעשיהם לשם
שמים נסו שני פעמים לפני בני בנימין שהיו מעטים מהם
ורשעים בדינם׳ ונפלו מהם ארבעים אלף איש וכל זה
הוא ממה שיורה שנצחון המלחמות הוא דבר מסופק מאד׳
ועל כן ראוי לבחור בשלום האמתי׳ מלהבטיח בנצחון
המסופק׳ גם היות הגלהם אשר במצור ובמצוק מתיאש מן
השלום

השלום וההצלה ׳ ומחכים מיתתם ׳ ישתדלו לנקום נקמתם
קודם שימותו ויעשו מעשים נפלאים מנשרים קלו מאריות
ינברו ׳ ולזה בא בקבלה שכאשר יצורו על העיר לא יקיפוה (ריש פרק משיח)
מד׳ רוחותיה אבל יניחו רוח וצד אחר מן העיר בלתי מוקף (מלחמה במתניתין)
שיוכלו לברוח בו ׳ וכל זה לפי שהאיש המתיאש מן החיים
והשלום ׳ יסתכן בנפשו להכות באויביו מכה רבה ׳ ולזה ראוי
תמיד לבחור בשלום ׳ שלא יבאו בנסיון מלחמה כי עם היות
תכלית שאלתם טובה לפני האלהים ׳ פעמים תרדפם רעה
מפני עונותם המונעים הטוב מהם ׳ כל שכן שגם בחיות
הנצחון בריא ובטוח הנה בהכרח יפלו במלחמה מכת
המנצחים ׳ ולכן תהיה בקשת השלום להמלט מההפסד
הנמשך מהמלחמה גם לכת המנצחים ׃

ומפני זה כלו צוה הש׳ וקראת אליה לשלום ׃

התועלת הב׳ שהמשועבדים איננו ראוי שיהיו בגבול
הכבוד והריות והמעלה כאדוניהם ׳ אבל
ראוי שימצא בהם תמיד סימני העבדות וההכנעות ׃

ובכר יתבאר זה גם כן מג׳ טענות:

הא׳ מצד היותם עבדים ואמר החכם כי טבע הבני חורין
לא יסבול ההכנעה ׳ וטבע העבדים לא יסבול המעלה
והטובות החפשיות ׳ וכמו שאמ׳ שלמה תחת שלש רגזה (משלי ל)
ארץ וכו׳ תחת עבד כי ימלוך וגו׳ ׃

והטענה השנית היא מפאת שלמות בעלי הדת על שאר
האומות כי מפאת התורה היתה האומה נבחרת
שלמה לאין שיעור על שאר האומות ׳ ושורת הדין נותנת
שהבלתי שלמים ראוי שיעבדו לשלמים כמו שישראל היו
נותנים מתנות לכהנים וללויים ׳ להיותם יותר שלמים מהם ׃

הטענה הג׳ מפאת הסכנה הנמשכ׳ ממעלת העבדי׳ ויתרונ׳
לפי שכאשר יהיה להם זה יקל עליהם לקום על
אדוניהם ולהלחם בם ׳ לפי שהעבדי׳ בטבעם ישנאו אדוניהם
וירצו לצאת מתחת סבלותם ולכן יבקשו תמיד זה ׳ וכאשר
יהיו נכנעי׳ לא יהיה להם יכלת לעשותו׳ וכבר העירו המצרי׳
על הטענה הזאת באמרם הנה עם בני ישראל רב ועצום (שמות א)
ממנו הבה נתחכמה לו וגו׳ ׃

ומפני זה כלו צוה תורה והיו לך למס ועבדוך ׃

התועלת הג׳ ׳ שהנשים והטף פטורים מפאת עצמם
מעונשי המלחמה וכבר יתבא׳ זה מב׳ טענו׳ ׃

הא׳ מאשר הנשים והטף לא יעשו מלחמה לא בגבורתם
ולא בעצתם כפי טבעם ׳ וכיון שאין עושים מלחמה
אין ראוי שימותו בה ׳ ולזה נזכר בספר שמואל שבבא יואב
לצור על אבלה ׳ על דברי שבע בן בכרי ׳ באה אשה חכמה
לצעוק מעל החומה ולדבר אל יואב ׳ ואמרה אליו דבר ידברו (שמואל ב כ)
בראשונה לאמר שאול ישאלו באבל וכן התמו ׳ אנכי שלומי
אמוני ישראל ׳ ר״ל שהסכימו אנשי העיר לשלוח אותה
לדבר אל יואב להיותה אשה ופטורה מענשי המלחמה ׳
כי אילו היה אדם נקרב שמה הנה יורוהו המורים ׳ וכמו
שפירש שם בפירוש הפסוקים ׃

הטענה הב׳ היא ׳ שמדרך הגבורים שלא ילחמו בחלשים
ולכן הנשים והטף שהם חלושים מאד ואין להם
ידים לעמוד על נפשם ׳ אין ראוי לאיש חיל שישלח יד
בהם ויהרגם ׳ וכבר אמרו מאלכסנדרוס מקרון שכבש רוב (פ׳ לפני מסכת תמיד)
העולם מצד המזרח ׳ שכאשר בא נכח מלכות הנשי׳ הנקראו׳
אמאזוניש ׳ לא שלח ידו בהן ולא ערך אתן מלחמה ׳ באמרו
שלאיש כמוהו אין נכון להלחם בנשים ׳ כי אם באנשי׳ גבורי׳
אשר מעולם ׳ ומפני זה אמרה תורה לשלול הנשים והטף
בשלא תשלים ולא תהרגום ׳ זולתי בשבע העממים מפאת
הסבה אשר זכרתי ׃

והנה הארכתי בביאור הג׳ תועלות האלה להיותם בשלמות היהדות
ולפי שלא העיר עליהם הר״לבג בתועלות הפרשה אשר זכר ׃

וסמך לזה מצות כי תצור אל עיר להגיד שכאשר יקרבו
להלחם בעיר ׳ ויקראו אליה לשלום ולא ירצו
להשלים ויצטרכו לצור עליה כדי לתפשה שלא ישחיתו את
עצה לנדוח עליו גרזן ׳ רוצה לומר שלא יכרתו אילני
המאכל אשר בעיר כמנהג הנלחמים שמנהגם להשמיד
ולאבד כל דבר ׳ וכענין שנ׳ וכל עץ טוב תפילו ׳ וכל מעין (מלכים ב ג)
תסתומו ׳ וכל חלקה טובה תכאיבו ׳ ואתם לא תעשו דרך
השחתה שלא לצורך המצור כמנהג המחנות ׳ ונתן הסבה
בזה באמרו כי ממנו תאכל ואותו לא תכרות ׃

ונתן ב׳ סבות מתחלפות ׃

האחת כי ממנו תאכל והיא הבטחה רבה שיכבשו את
העיר ויאכלו פרי העצי׳ ההם ולכן אין ראוי להשחית
כי אינו נאות שיזיק האדם למה שיועילהו ׃

והסבה השנית היא אמרו ואותו לא תכרות כי האדם עץ
השדה ׳ רוצה לומר ׳ ועוד ׳ שהמלחמה אין ראוי
שתעשה לעצים ׳ רק לאנשים ׳ כי אין ראוי לגבור שיתעצם
להלחם נגד החלש ׳ וזה ואותו לא תכרות שהוא עץ ׳ ואין
לו ידים להלחם ׳ כי האדם עץ השדה ׳ ר״ל הילמא האדם
עץ השדה להכנס מפניך במצור מאימתך אשר בעבור זה
תשחיתהו ׳ אינו כן ׳ כי עץ השדה אינו אדם שיבא במצור ׳
לכן אין ראוי שתכרתהו ׳ ור׳ אברהם פירש שהוא סבה אחת (שם בפירוש)
כי ממנו תאכל כי האדם עץ השדה ׳ כמו כי נפש הוא חובל׳ (דברים כד)
ואחרי שהזהיר על השחתת עצי מאכל ׳ נתן ההתר בשאר
העצי׳ באמרו ׳ רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא אותו
תשחית וכרת ׳ וגם בעצי המאכל עצמם נתן התר שיוכל
לכרות מהם לא דרך השחתה כי אם לבנות מצור ולשאר
צרכי המלחמה ׳ כמו שכתב הרמב״ן ז״ל ׳ ועל זה אמר וכרת (בפירושו דף ק)
ובנית מצור על העיר שידבר בעצי המאכל שאסר בהם (עמוד ב)
ההשחתה אבל לא אסר בהם הכריתה לצרכי המצור ׳
ולפי שאמר עד רדתה ׳ למדו שאף בשבת יוכלו לבנות (ספרי דף מז)
המצור ולהתעסק במלחמה ׳ וממה שאמר עושה עמך
מלחמה בלשון הווה ׳ למדו שאם היו יכולים לברוח מן העיר (שם)
היו מניחים אותם אף על פי שלא השלימו ׳ ולכן כשיבנו
מצור על העיר לא יקיפוה מד׳ רוחותיה ׳ אבל יניחו שם צד
אחד בלתי מוקף בו יברחו אם ירצו שא׳ אנו מצווי׳ להמיתם
הואיל והם בורחים ומניחים את העיר ׳ ולא שייך בהם לא (שמות כב)
ישבו בארצך וגו׳ ׳ והנה המצוה הזאת כבר למדו אותה ממה
שעשה מרעה במלחמת סיחון ועוג ׳ כמו שנזכר ונלכוד את (שם)
כל עריו בעת ההיא ונחרם כל עיר מתים הנשים והטף לא (שם)
השארנו שריד ׳ רק הבהמה בזזנו לנו ושלל הערים אשר (דברים ג)
לכדנו ׳ שהכו האנשים והנשים והטף במיתה ׳ והבהמות
בשלל ׳ והעצים לא היו בשלל ולא בהשחתה ׃

האמנם פירש כאן כנד ההיתר וכנד האיסור בו כמו שזכרתי ׃

כי ימצא חלל באדמה וגו׳ עד סוף הסדר

אחרי שהזהיר בלמוד הדברים המתיחסים למלכים
ולשופטים בעניני המלחמות ׳ צוה בפרשה
הזאת ולמד דין ענלה ערופה שהיה מתיחסת לכהנים ׳ ללוי׳
ולשופטים אשר בבית הגדול ׳ ולשופטים הראשונים אשר
כשערים

בשערים ׳ ובזה האופן היו כל המצות אשר באו בסדר הזה
פס כפירושו כוללות כפי מה שזכרתי ׳ ור׳אברבם כתב שכאשר זכר
מלחמה עם האויב ׳ זכר דין האדם עם חברו בריבו עמו
ויהרגהו וימצא חלל באדמה ׳ והנה המצוה הזאת כבר באה
נ כ ודברים ה בכלל בדבור לא תרצח ׳ ובפרשת מסעי הזהיר מאד עליו
פס במדבר לה באמרו ולא תקחו כופר לנפש רוצח ׳ וגם ולא תחניפו את
הארץ אש׳אתם בה כי הדם הוא יחניף את הארץ ולארץ לא
יכופר בדם אשר שופך בה כי אם בדם שופכו ׳ ואמנם
כשימצא חלל באדמה ולא נודע מי הכהו ׳ אם היה בשגגה
לחייבו גלות ׳ או במזיד להייבו מיתה ׳ הנה הוצרך מר״עה
לפרש כאן מה יהיה ממנו ׳ וכפי מה שאר״זל במסכת סוטה
אלהי פרקין פ׳עגלה ערופה ׳ והביאו הר״מבם בפרק ט׳ מהלכות רוצח
ושמירת נפש ׳ ענין המצוה הזאת שהדרוג כאשר נמצא
בארץ ולא נודע מי הכהו ׳ מניחין אותו במקומו ׳ ויוצאים
החמשה זקנים מהכהנים הלויים אשר בב״ד הגדול אשר
בירושלם ומודדין הערי׳ אשר סביבו דהחלל ׳ואחר שבמדיד׳
היו יודעים העיר היותר קרובה אל החלל׳ היו קוברין אותו
במקומו ׳ וב״ד של אותה העיר הקרובה אל החלל׳ מביאין
עגלת בקר מבין אנשי אותה העיר ׳ ומורידין אותו אל נחל
איתן ׳ ר״ל שהוא שוטף בחוזק ׳ זהו נחל איתן הנזכר בתורה
ועורפין אותה בקופיץ מאחריה׳ ובד״ש של אותה העיר עם כל
זקני העיר ואפילו שיהיו מאה רוחצים את ידיהם שם במקום
עריפתה של העגלה ׳ ואומרים בלשון הקדש בתוך הנחל ׳
ידינו לא שפכה את הדם הזה ועינינו לא ראו ׳ והכהנים
עונים בלשון הקדש ג״כ כפר לעמך ישראל ׳ והקב״ה מכפר
להם ׳ שנ׳ונכפר להם הדם ׳ זהו ענין המצוה בכללו ומאשר
פס אמ׳הכתוב באדמה אשר יי׳ אלהיך נותן לך ׳ למד״ו שהמצוה
הזאת לא תנהג רק בארץ כנען בלבד מעבר לירדן ׳ ומאשר
פס אמר כי ימצא חלל באדמה נופל בשדה ׳ למד״ו שימצא
נגלה על הארץ לא טמון בגל ׳ ולא ג״כ תלוי באילן ׳ ולא צף
על פני המים ׳ ולא בתוך העיר ׳ ומאשר אמר לא נודע מי
פס הכהו ׳ למד״ו שאם יהיה נודע הרוצח לאיש ׳ או לאשה ׳ או
לעבד׳לא ינהג הדין הזה׳ וממה שאמ׳ויצאו זקניך ושופטיך
פס למד״ו שהמודדין יהיו מסנהדרי גדולה ׳ ולא יהיו זקני אחת
מהערים לפי שהיו קרובים לעצמם בענין המדידה ׳ וממה
פס שאמר זקניך ושופטיך למד״ו שיהיו הזקנים שנים והשופטי׳
ג׳שהוא בד״ שקול ׳ ויהיו אם כן הזקני׳ והשופטי׳ כלם חמשה
פס וממה שאמ׳ומדדו הערי׳ אשר סביבו׳ החלל למד״נו שהמדיד׳
תהיה מהמקו׳ אשר בו החיו׳ יות׳נגרש באדם שהוא החוטם ׳
פס ומאשר אמר והיה העיר הקרובה אל החלל למד״נו שהקורב׳
תהיה בערים נבחרת ראשונה ברבוי העם ואח״כ במקום ׳
ולכן העיר הגדולה הרחוק׳היא יותר קרוב׳ לענין הזה מהעיר
היותר קטנה שהיא יותר קרובה במקום ׳ ומאשר אמ׳ולקחו
פס זקני העיר ההיא וגו׳ ונגשו הכהני׳ וגו׳ למד״נו שעריפת העגלה
בב״ד הזקנים שבעיר הקרובה תהיה בפני הכהנים הלויים ׳
פס ומאשר אמ׳ עגלת בקר למד״ו שתהיה העגלה בת שתי שנים
לא יותר ׳ כי אז היא בגדר עגלה ׳ ומאשר אמ׳אשר לא עובד
פס בה ולא משכה בעול למד״נו שהעבודה ועול פסול בעגלה ׳
ומאשר אמ׳ אל נחל איתן אשר לא יעבד בו ולא יזרע בלשון
פס עתיד למד״ו שאסור לעבדו ולזרעו עוד ׳ כי העגלה והנחל
אסורין בהנא׳עוד ׳ ומאשר אמ׳וערפו שם את העגלה בנחל
פס למד״נו שבתוך הנחל יערפו את העגלה בקופיץ ממול עורף׳
ומאשר אמר וכל זקני העיר ההיא הקרובים אל החלל ירחצו
פס למד״נו שזקני העיר ההיא כלם חייבים ברחיצת ידיהם ואפי׳

דם מאה ׳ וגם יתחייבו לומר ידינו לא שפכה את הדם הזה
והכהנים מתפללים ואמר כפר לעמך ישראל ׳ וממה שכתב
בהלת המצוה כי ימצא חלל באדמה אשר יי׳ אלהיך נותן לך
למד״ו שאין מודדין לירושלם ולא יביאו זקני העגלה לפי פס
שלא נתחלק לשבטים ׳ וכבר זכרו רז״ל דינים אחרים במצוה
הזאת והביאם הר״מבם במקום הנזכר ׳ ונסתפקתי בזכרון כלה
לפי שהם נסמכים ומפורשים בכתובים ׳ והרב המורה נתן חלק ג פרק מ כלל
טעם במצוה הזאת ואמר כי היה הענין הזה כדי שיתגלה מי יא מטעמי המצות
הוא הרוצח לבעד את דמו ׳ כי ברוב הפעמי׳ יהיה הרוצח מן
הערים אשר סביבות החלל׳ וכשיצאו הזקנים ויתעסקו
במדיד׳ והיא וזקני העיר יעידו לפני הבור׳ שהם לא התרשלו
בתקון הדרכי׳ ושמירתם ושאינם יודעים מי הכהו ויתאספו
הזקני׳ ויחקר הענין׳ויביאו עגלה ירבו בני אדם לדבר בדבר
זה ׳ ואולי יתגלה ויודע מי הוא הרוצח ׳ ולכן אמרו שאפילו פס פרק עגלה
תבא או אשה או עבד ׳ ותאמ׳ פלוני הוא הרוצח ׳ לא תערף ערופה דלעיל
העגלה׳ ואם זקני העיר לא ידעו אותו ושאר העם ג״כ ויעידו
על נפשותם לבורא ית׳ שלא ידעוהו יהיה בזה זכרון גדול ׳
וכל השומע שמץ דבר יבא ויגיד ויתפרסם היודע הרוצח ׳
ויהרג ע״י המלך ׳ או גואל הדם ׳ או ע״י ב״ד ׳ ויתחזק הענין
בהיות המקו׳ שתערף בו העגלה׳ לא יעבד בו ולא יזרע ויהיה
לעולם אסור בהנאה ׳ לפי שבעל הארץ יעשה כל התחבולה
לחקור עד שידע הדבר כדי שלא תערף העגלה בשדהו ולא
יאסר לעולם ׳ וכמו שזכר הרב בפרק מ׳חלק ג׳ ׳ וכתב עליו
הר״מבן׳והנה לפי הטעם הזה יש בתחבולה הזאת תועלת אבל דף קמ״ה עמוד ד
המעשה אינו נרצה בעצמו ׳ והיה ראוי שיעשה בשדה טוב ועמוד א
ראוי לזריעה שיכירו בו כל רואיו ׳ כי בנחל איתן לא יודע
מדוע לא יעבד בו ולא יזרע ׳ ולפי דעתי יש בו טעם בענין
הקרבנו׳ הנעשי׳ בחוץ כמו שעיר המשתלח או פרה אדומה׳
ולפיכך מנו חכמים עגלה הערופה מכלל החוקים ע״כ ׳
והנה לפי דעתי טעם הרמ״בם הוא האמת ומסכים מכל
צד ׳ אבל לפי שהרב המורה לא נתן טעם לפרטי
המצוה אשתדל בהם אני בנתינתם כדי לאמת דעתו ולהסיר
מעליו תלונות הר״מבן וספקותיו ׳ וגם ספקות אחרים אשר
לא העיר עליהם הר״מבן כנגד הרב ׳ ואפשר שיסופקו נגדו ׳
והם למה צוה בעגלת בקר׳ולמה צוה שתהיה אשר לא עובד
בה ולא משכ׳ בעול׳ ולמה צוה שיביאוה אל נחל איתן ולמה
אסר הנאתו של נחל איתן שלא יעבד בו ולא יזרע ׳ ולמה
צוה שתערף העגלה מאחור ׳ ואם היה כטעם הרב המורה ח״ג פרק מ
היה די בוידוי דברים בלבד לפני הסנהדרין ׳ או שיביאו כלל יא מטעמי
קרבן משור או כשב או עז ויתודו עליו ׳ ומה צורך יהיה כפי המצות
דעתו בה׳התנאים האלה ׳ אם היה הנרצה בו לפרסם הענין
ולגלותו ׳ אבל נעשה הענין הזה לדעתי לאחד משני צדדי
ההוראה ׳ או לשניהם יחד ׳ הצד הראשון ׳ הוא שיורה זה
המעשה כלו על מעש׳הרוצח ולזה באה העגלה לפי שישראל
יכונה בשם השם כמו שאמר אפרים עגלה מלומדה ׳ הושע י
וצוה שיביאוה מהעיר הקרובה ׳ להורות שהחלל יצא ובא
מאותו העיר כשנהרג ׳ וצוה שתהיה אשר לא עובד בה ׳
אשר לא משכה בעול ׳ להורות ולרמוז שהחלל ההוא נהרג
על לא חמס בכפיו כי הוא לא עשה פעלה שתחייב הריגתו
ולזה היתה העגלה בת שתי שנים ולא עוד בהיותה בשני
הנערות לרמוז על היות החלל נקי בלי חטא כלל ׳ וצוה עוד
שיביאוה אל נחל איתן ושתערף בנחל כי היה הנחל רמז
והוראה על היות העיר ההיא שהיתה מקום התורה והמשפט
כי המים דומים לתורה כמו שאמר הוי כל צמא לכו למים ׳ ישעיה נה

ואמרו

ע״ז פ״ק דף ה ואמרו רבותנו ז״ל אין מי׳ אלא תורה ׳ והיתה ההוראה שבתוך אותה העיר מקום הצדק והמשפט נהרג האדם ההוא שנתא
קהלת ג ונרמז בעגלה ׳ וכמה שאמר מקום המשפט שמה הרשע ׳ ולכן צוה שתהיה העגלה נערפת ׳ כי הנה עריפתה מצד העורף ירמוז שהחלל ההוא נהרג בקשר גדול כי לא נהרג על פי בית דין ׳ או בפרסום כדרך האנשים שימיתום אויביהם פנים בפנים ׳ כי אם בסתר כמו שהעגלה לא נהרגה בצד פניה כי אם בצד ערפה ׳ וצוה שהנחל איתן
פס קלק ב פ׳ מו דלעול לא יעבד בו ולא יזרע עוד כדברי הרב המורה עצמו ׳ לפי שבעל השדה יחקור בהשתדלות גדול לדעת מי היה הרוצח כדי שלא תערף העגלה ולא יאסר שדהו לעולם ׳ והם היו עושים כל זה לפסוק בהוראת האלה שההריגה ההיא יצאה מאנשי אותה העיר ׳ ולפי שלא יודע ההורג יהיו כלם נחשדי׳ כדי שהעם אשר יהיו שם ישאו ויתנו בדבר ויתגלה ויודע המכה באמת ׳ כי אם יבא אדם ויאמר כנגד התנאי האחד ׳ שהחלל יצא מעיר אחרת יהיה זה קצת הורעה להגיע אל גלוי הדבר ׳ ואם יאמר אדם שהחלל לא נהרג בלי סבה שהוא הרמז והתנאי השני אבל יגיד למה נהרג ׳ באמת יהיה גם בזה הורעה רבה ׳ ואם יאמר אומר שהרוצח אינו מאנשי אותה העיר כנגד הנרמז בנחל איתן ׳ אבל שהוא מעיר אחרת יהיה זה סבה לגלוי הדבר והודעתו ׳ הנה אם כן באו פרטי המצוה להעיר על הענינים אשר היה בהם החשד כאילו הפעל ההוא היה אומר ומעיד שכלם חשובים ׳ ולכך על אותו הפועל יתנצלו הזקנים ויאמרו ידינו לא שפכה את הדם הזה ועינינו לא ראו ׳ הפך החשד הנרמז בזה הפעל ׳ ובזה יבא הדבר לגלוי והודעה כדעת הרב ושעמו ׳ ואמנם הצד השני מההערה והרמז בפעל הזה ׳ הוא שהיה מעיר ורומז אל הענש הגדול אשר יבא אל העיר ההיא בעון אותו החלל ׳ ולפי שישראל בזמן ההוא היו עובדי אדמה ׳ או רועי צאן ובקר ׳ והצלחת שני המלאכות האלה תהיה באמצעות המים כשיבאו בעתם׳

לכן צוה שיושבי העיר הקרובה אל החלל שהיו יותר חשודים בהריגתו יביאו עגלת בקר אל נחל איתן ׳ כדי להעיר שהמקנה כלו ימות בחטא ההוא ׳ ואמר אשר לא עובד בה ׳ להגיד כי המקנה ימות קודם שיגיע לגבול הגדול וצוה שתערף בנחל ׳ לרמוז כי בסבת המים בהעדרם או ברבוים המופלג ימות המקנה כלו ׳ ואמר שהזקנים יערפוה לרמוז שבסבתם וחטאתם ברציחה הזאת ימות כל המקנה ׳ וצוה שלא יעבד השדה ולא יזרע עוד ׳ לרמוז שגם עבודת האדמה תבטל ותחרב ׳ וכאשר יעשו הפעל הזה שמגיד ומורה גדול העונש אשר ימשך אליהם מזה החטא ׳ הנה יפחדו האנשים כלם וישתדלו לחקור ולדעת מי הוא הרוצח כדי שיוסר דם הנקי מביניהם ׳ ויבא הדבר לפרסום ההריגה
בעורים פס וידיעתה ׳ שהוא התכלית המכוון במצוה כמו שאמר הרב ׳ ולכן אחרי הערת הענש הזא יבא התנצלות הזקנים ובקשת הכפרה להנצל מהענש ההוא ׳ וזהו אמרו ידינו לא שפכה הדם הזה ועינינו לא ראו כפר לעמך ישראל׳

אמנם מה שראוי שיאמר כטעם המצוה וחלקיה ׳ וסותר בזה הספק הכו׳:

ואמנם בהתר הספק הכו׳ אשר הוא מונגשו הכהנים בני לוי ׳ אומר שזקני ב״ד הגדול שבירושלם יבאו למדוד העיר הקרובה ואם יעמדו שם בשעת מעשה המצות בם שיושבי העיר וזקניה ישתדלו יותר בקיומה׳

וחקירת מי הוא ההורג ביראתם ובושתם מהשופטי׳ היקרים ההם אשר שם ׳ ולזה אמר ונגשו הכהנים בני לוי כי בם בחר יי׳ לשרתו ולברך בשמו ית׳ ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע והתוארים האלה לא יאמרו כי אם על הסנהדרין ׳ ויורה עוד שלא אמר זה על זקני העיר ממה שאמר אחר זה וכל זקני העיר ההיא הקרובי׳ אל החלל ירחצו את ידיהם ויאמרו ידינו לא שפכה את הדם הזה וגו׳ בפני הכהנים הלוים והשופטים אשר יבאו שמה מב״ד הגדול אשר בירושלם והם יעידו על דברי זקני העיר כפר לעמך ישראל ׳ ואמנם בהתר הספק הכ״ח כת׳ הראב״ע ויתכן שהש׳ צוה לעשו׳ כן על העיר הקרוב׳ כי לאלה שעשו עבירה כמדומה לה יזדמן שיהרג אדם קרוב להם ומחשבות הש׳ עמקו לאין קץ אצלנו׳ ׳ ולפי דעתי נ״ל לפרש הכתוב כך שאחרי שהם העידו שאין ביניהם הרוצח ושהם לא שפכו את הדם ׳ ושהם לא ידעו מי הוא ההורג וזהו ועינינו לא ראו ׳ יאמרו הכהנים כפר לעמך ישראל לא על העון הזה כי אם על יתר העונות אשר כבר עשו דומים לזה כי לולא היו חטאים בדבר הדומה לזה פעם אחרת לא יהיה קורה בגבולם ההריגה הזאת ׳ ולפי שהם היו בלתי יודעים חטאם התפללו בעדם הכהנים הלויים הם שיכפר להם הש״י כיון שפדאם מיד צר ומעשה ידיו הם ויתפללו עוד שלא יתן דם נקי בקרבם ר״ל שלא יענישם על דם נקי שנשפך בגבולם כדומה לזה והעירה התורה שבסבת החרט׳ והתפלה הזאת והיותם עצבים בדבר יכפר להם ית׳ החטאות שכבר עשו רומים לזה׳ ׳ אבל הנכון אצלי הוא כי חטא העם ופשעם ראוי שייוחס למנהגיהם יען וביען לא הישירו העם בשמירת דרכי התורה באופן לא יהיה ביניהם שפיכות דמי׳ וגם תהיה אשמה אל מנהיגיהם לפי שלא הגיעו לדעת מי ההורג ולבערו כי זה הוא המוטל על שופטי העיר וזקניו ׳ וגם כי מיעוט המשפט ביניהם יביא אל שפיכות דמים ׳ כי אם היה משפט בעיר קשה ומדוקדק כראוי לא יגבר יד הרוצח להבא להרוג נפש בגבול אותה העיר כי יפחד לבבו ממשפט אותה העיר ושפטיה שירדפו אחריו וישיגוהו וירמסו לארץ חייו ׳ הנה להיות זקני העיר ושופטיה חוטאים בזה מהצדדים האלה הוצרכו הכהנים הלויים להתפלל עליהם כפר לעמך ישראל לא שיתפללו על ההריגה הזאת עצמה ויבקשו כפרה עליה כי אם על החטאים והאשמה שייוחס אליהם מהצדדים אשר זכרתי ׳ ואמר עוד ואל תתן דם נקי בקרב עמך ישראל שיהיה רצון לפניו ית׳ שלא יקרה עוד כדבר הזה ר״ל שלא יהרג עוד בגבולם איש בהיותו נקי כמו שנהרג זה׳ וזהו שאמר ואל תתן דם נקי בקרב עמך ישראל ר״ל שלא יהיה ולא יבא שבקרב הארץ ההיא וגבולה יתן דם נקי שיקרה שישפך דם שם וזהו שנכפר להם הדם שהדם ההוא יחשב אליהם למיעוט המשפט בארץ ועצלת המנהיגי׳ ושאר הצדדים אשר זכרתי ואמנם אמרו עוד ואתה תבער הדם הנקי מקרבך כי תעשה הישר בעיני יי׳ ׳ פי׳ כי הם יבערו הדם הנקי מקרבם וימנעו הרציחה והפעלות המגונות כאלה׳ כאשר יעשו הישר בעיני יי׳ לדקדק בהנהגת העם ומשפטיו או יאמר שלא יחשבו שאחרי עריפת העגלה אשר הכונה בה לדעת המכה והרוצח כמו שזכר הרב
פס נעורס דל ולא יכלו לדעתו ׳ שלא יחושו עוד לעשות חקירות לדעת מי הוא ההורג אותו החלל ׳ אבל צוה אשר יחקרו עוד תמיד לבער הדם להכיר הרוצח ולהורגו ובזה יעשו הישר בעיני יי׳:

נשלם סדר שופטים

סדר כי תצא

ואמנם הספקו׳ הנופלו׳ בכתוב׳ מהסדר הזה כפי
מה שתגזור הסברה הראשונה בהבנתם
הלא המה כפי מה שאומר כו׳ ׃

הספק הא׳ אם היה׳ הפרש׳ הזא׳ כי תצא למלחמ׳ על אויביך
מקושרת עם הפרשיו׳ שנזכרו למעלה כי תקרב אל
עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלו׳ ולפרש׳ כי תצור אל עיר ׳
שלפי שזכר בם שהעיר אשר לא תשלים אם תהיה מהערים
הרחוקות ישלול הערי׳ הנשי׳ והטף ׳ ולכן באה הנה מצות יפת
תואר שהיא מאותה שלל ׳ א״כ היאך הפסיק ביניהם בפרשת
כי ימצא חלל באדמ׳ שאינה מחמר הדרוש והקשר הפרשיו׳
ההם ׳ ורא״כתב שנכנסה ביניהם פ׳ עגלה ערופה בעבור החלל
בא׳ לא כן בחוצ׳ לארץ אף כי במלחמה ׳ אבל זה טעם חלוש
מאד לפי ע״נ״כ יש מצות אחרות תלויות בארץ רבות ובשעת
מלחמה ולמה נזכרה פרשת החלל מזולתה ׃

הספק הב׳ טעם מה שצותה התורה שהבן הבכור יירש פי
שנים מאחיו ואם היו כלם בני איש אחד ומפאת
האב ׳ גם מפאת האם כמות זה כן מות זה למה צוה ההבדל
הזה כ״כ ביניהם שהאחד יירש בנכסי׳ כשני אחי׳ ולמה א״חז״ל ספרי זה נוסלין
שהבכור יירש פי שני׳ בנכסי האב ׳ ולא בנכסי האם ׳ כמו דף קכב
שדרשו בכל אשר ימצא לו ׳ ולא לה׳ והנה הבן הבכור יחסו
עם האב ועם האם יחס אחד ׃

הספק הג׳ באמרו לא תלין נבלתו על העץ כי קללת אלהים
וכו׳ ׳ ואיך יהיה קללת הא״ל ית׳ מה שיהיה תלוי על
חטאתו ׳ ולמה לא יאמר כזה על הסקילה ועל החנק ושאר
מיתות ב״ד ׳ ומה שארז״ל בספרי זלזלו של מלך הוא שהאדם ך נגמר הדין
עשוי כדמות דיוקנו וישראל בניו ׳ הם משל לב׳ אחי׳ כו׳ ׳ הנה עי׳ תנחו׳ רבי
הוא טעם חלוש מאד ׳ כי לפי זה היה ראוי שלא יהיה שום אירמוסלו וכו׳
אדם נתלה לא יום אח׳ ולא יומי׳ כי העבר׳ אינ׳ ראויה להתמדתה
כ״א מפני עשייתה כל זמן שתהיה ׳ ואם אמרנו שתהיה קללת
אלהים ׳ לפי שהתלוי מקלל את השם ויזכר חסדיו של מקום
גם מפני זה לא היה ראוי שיענש המגדף בשו׳ מית׳ כ״ש שכב׳
ביאר ואמ׳ לאיש כמוך רשעך וכו׳ ומאי איכפ׳ ליה להקב״ה ׃

הספק הד׳ בפרש׳ מוציא שם רע על בתולת ישראל שאמר׳
תורה שיפרשו השמלה ויאמרו ואלה בתולי בתי ׳
כי מה הטענה בבתולי׳ ביאת השמלה המגוללה בדמים ואולי
היה הדם הזה מוסתה ודם נדתה לא דם בתולים ׳ גם אולי
היו דמים אחרים נעשים במרמה ותחבולה כדרך הנשים
לעשות לנערות שאינן בתולות בעת נשואיהן ׳ ומה המופת
בענין השמלה והדמים שעליו יחתכו הזקנים את הדין ויסרו
אותו וענשו אותו מאה כסף ולא יוכל לשלחה כל ימיו ׃

הספק הה׳ הוא בדין הנערה בתולה המאורסה שגזר׳ תורה
שאם צעקה לא יהיה לה משפט מות ׳ ואם לא
צעקה תסקל באבני׳ והנואף ג״כ ויקשה מזה מאד למה נתלה
הדין הזה בנערה בתולה המאורשה ׳ כי הנה הוא כולל גם כן
לאשה בעלת בעל׳ אם ישכב איש אותה ברצונה ולא תצעק
תמות ׳ ואם יחזיק בה ותצעק היא פטורה ׳ כי כאשר יקום
איש על רעהו ורצחו נפש כן הדבר הזה ׳ ולמה תלה א״כ הדין
בנערה בתולה ולא עשאו כולל בכל אשת איש ׃

הספק הו׳ מה ראת׳ תור׳ לתלו׳ ענש הנער׳ בתולה המאורש׳
בעיר ׳ ודין הפטורה בשדה ׳ כי אין הענין תלוי לא
בעיר ולא בשדה ׳ כ״א בהיות הנערה צועקת או לא ׳ ובין
שתהיה בעיר בין שתהיה בשדה אם צעקה אין לה משפ׳ מות
ואם לא צעקה מות יומת הנואף והנואפת ׳ ואין לאמ׳ שיאמ׳
שהיות הענין בשדה מורה על צד האומ׳ שצעקה ואין מושיע
לה׳ והיות הענין בעיר מור׳ שלא צעקה כ״א צעקה היה נשמע
קולה ׳ כי הנה הנואף והנואפת לא יומתו כ״א בעדים והתראה
ואם כן הנה העדים יעידו אם צעקה או לא צעקה ומה צורך
בהיותם בעיר או בשדה ׳

הספק הז׳ למה היה עונש נער׳ בתולה פנויה יותר מהמפת׳
אותה׳ כי הנה המפת׳ כמו שבא בפר׳ משפטי׳ ענשו שישאנ׳ ׳ שמות כב
ואם מאן ימאן אביה לתתה לו כסף ישקול כמהר הבתולות ׳ טז
והנה האונס היה די כשיקחנה לאשה ולא יוכל לשלחה כל
ימיו ׳ ולמה נתוסף ענשו לתת עוד לאבי הנערה חמשי׳ כסף ׃

הספק הח׳ באמרו לא יקח איש את אשת אביו ולא יגלה
כנף אביו והנה העריו׳ הן רבו׳ ובאו בפר׳ אחרי מות ובמקומו׳ ויקרא יח סס כ
אחרי׳ ולמה הביא מהם כאן ערות אשת האב ולא ערוה אחר׳
והיה ראוי שיזכור כלן או לא יזכור אחת מהן ׃

הספק הט׳ באמרו לא יבא עמוני ומואבי בקהל יי׳ כו׳ ׳ על
דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמי׳ כו׳ ׳ והיה נאמ׳ בסדר
אלה הדברי׳ ששלח משה לאמר לסיחון אכל בכסף תשבירני דברים ב
ואכלתי ומי׳ בכסף תתן לי ושתיתי׳ רק אעברה ברגלי׳ ׳ כאשר
עשו לי בני עשו היושבים בשעיר והמואבים היושבי׳ בער ׳
מודה שהמואבים קדמו אותם בלחם ובמים הפך מה שאמר
כאן ׳ והרמב״ן העיר על הספק הזה והביא דעות בהתרתו בעירובין דף קמז ע״ב
והקשה כנגדם ׳ ובפירוש הכתובים אני אזכור דעתו בפשט
הכתובים ואעיר גם כן על הבטולים אשר יתחייבו לו ׃

הספק הי׳ אם היה אדום ראשית אויבינו ׳ ולא אבה
נתון את ישראל עבור בגבולו ׳ ולא קדמו בלחם ובמים איך
צוה הש׳ לא תתעב אדומי ׳ ואם בעבור הקרבה כמו שאמר
כי אחיך הוא ׳ הנה ג״כ עמון ומואב הם קרובים ׳ כי לוט בן
אחי אברהם הוא ׳ ואם עליהם צוה שלא יבאו בקהל יי׳ גם
דור עשירי לפי שלא קדמו בלחם ובמי׳ ׳ ג״כ היה ראוי מאותו
צד שאדום גם הוא לא יבא בקהל יי׳ גם דור עשירי ׳ כי לא
קדם בלחם ובמים ׳ ואם נתכפר לו הכל בעבור האחוה׳ למה
לא נתכפר ג״כ לעמון ומואב מפני הקרבה׳ ׳ כי הנה כלם היו
קרובים ואויבים וכלם לא קדמו בלחם ובמים ׳ ולמה אם כן
נענשו אלו בהפלגה רבה ׳ ואדום ברחמי׳ גדולים ׃

הספק הי״א באמרו לנכרי תשיך ולאחיך לא תשיך׳ כי אם
היה הרבית והנשך דב׳ נתעב ונמאס ובלתי הגון ונאות מפאת
עצמו ׳ כמו שאמר המשורר בתארו האיש המאושר ׳ כספו תהלים טו
לא נתן בנשך׳ יקשה מאד איך התירו לגוי ׳ כי הדבר ההוא
אין ראוי לעשותו לשום אדם מפאת שלמו׳ המלוה וצדקתו ׳
וכמו שאחז״ל כספו לא נתן בנשך אפילו לגוי ׳ ואם הוא דבר איזהו נשך דף ע
הגון וראוי מפאת עצמו למה אסרו באחים ׳ ואמר לא תשיך
לאחיך ׳ והנה ברציחה ובגניבה לא חתנה האח ׳ אבל אמר
בהחלט לא תרצח לא תנאף לא תגנוב ׃ שמות כ׳ ודברים ה

הספק הי״ב איך הסכימה התורה האלהית בגרושין בהיותו
דב׳ בלתי הגון שהאיש והאש׳ שנתיחדו לפני הא״ל׳
יתפרדו זה מזה ותבעל האשה לאיש אח׳ והאיש ישא אחר׳ ׳
והיה ראוי להיו׳ שבדברי׳ הנעשי׳ לשם מצוה לא תפול החרטה
והתחרטה כל שכן שיגרשה גם מבלי סבה שאמר הכתוב והיה
אם לא תמצא חן בעיניו כי מצא בה ערות דבר וכת׳ לה ספר
כריתות ונתן בידה ושלחה׳ ובפרט לדעת מי שאומר שערות דברי ב״ה במסכת
שאמר הכתוב ׳ ר״ל אפילו הקדיחה תבשילו ׳ ואם כוונה פ״ק דכתובות דף ב
אדם אמ׳ על כן יעזוב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו בראשית ב

והיו

והיו לבשר אחד י שהוא למור כולל וטבע מוטבע בבני אדם
איך יפרד הבש׳ מבשרו ויתחלף הדבר מעצמו ״

הספק הי״ג למה הוצרכו הגרושים להיות בגט ובכל התנאי׳
שבאו בקבלה׳ ולא נסתפק הדין האלדי שיהיה
האדם מגרש את אשתו י בדברים י או בכסף י או בביאה ׳
כמו שנתקדשה כי אם בלבד בשטר ובאותם התנאים י
ובכלל זה למה הוצרכה גט י האשה שנתקדשה ולא נבעלה
כיון שאין בינה ובין הבעל דבקות שיצטרך לגרוש הגט
והתורה אמרה כי יקח איש אשה ובעלה ״

הספק הי״ד ולמה היודי אחרי שנשתמד יצטרך לגרש
את אשתו ולחזר אחריו מעיר אל עיר וממלכה אל
עם אחר כדי שיתן לה גטה י והיה ראוי אחרי שיצא מכלל
הדת שיחשב למת י ואשתו כאלמנ׳ כמו שעוד היום נתפשט
המנהג בין הקראי׳ שהמשומד אשתו מגורש׳ לפי שיחשבוהו
למת י מטעם ויאשם בבעל וימות י ואין ראוי שנסתפק לומר היש״ע יג
אף על פי שחטא ישראל הוא י כי יאם האומר וגם המשומד
יאמר בעצמו שאין לו חלק ונחלה בתורת יי׳ ״

הספק הט״ו באומרו לא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה
לשוב לקחתה להיות לו לאש׳ אחרי אשר הטמאה
כי תועבה היא לפני יי׳ כל יוהכי אם היה דבר תועבה שאשה
אחת תבעל לשני אנשים זה אחר זה בקדושין אחרי גרושה
או אלמנותה י איך אם כן הותר לאדם לישא אלמנה או
גרושה מאשה י והיה ראוי שינהג כל ישראל ככ״ג שאלמנה
גרושה וחללה זונה את אלה לא יקח כי אם בתולה מעמיו
ואם אינו תועבה בעיני הש׳ שאשה אחת תנשא ותבעל
לשנים בבא זה אחר זה י הנה אם כן למה לא תשוב האשה
אל בעלה הראשון י והרי היא כאשה אלמנה או גרושה אל איש
אחר י וכל שכן בהיות גרושי הבעל הראשון מדעתו ורצונו
ובעל כרחה ואין עליה בזה אשם י וכל שכן במה שאחז״ל שכל פ״ק דיבמות דף יא
זמן שלא נתקדשה אפילו נבעלה מותרת לבעל הראשון י
ואם נתקדשה לשני אפילו שלא נבעלה אסורה עליו י כי
הנה הטומא׳ והתועב׳ היתה בבעילה ולא בקדושין שנתקדש׳
בלבד ״

הספק הי״ו בהשמר בנגע הצרעת וכו׳ י כי הנה מר״עה לא
הביא בספר הזה ענין הנגע׳ וטמאתם וטהרתם ולא
ענין המצורע י ולכן יקשה הנה אמרו השמר בנגע הצרעת
כי לא ביאר דבר במצוה ההיא אבל צות שישמרו בה י
ולא תמצא באחת מהמצות אשר לא זכר בכאן י כיובל י
וכמילה י וכיום תרועה י וכיום הכפורי׳ י השמ׳ לשמור המצוה
ההיא כאשר צויתיך י והיה די במה שהזהיר עליו במקומו
כי לא היה כונתו בספר הזה כי אם לבאר י ואם לא היה בזה
ביאור מה צורך באזהרה הזאת ״

הספק הי״ז במה שבאו ארבעה לשונות שמיר׳ במאמ׳ הזה
כי הנה אמר ראשונה השמר בנגע הצרעת י ואמר
עוד לשמור מאד י ואמר עוד ולעשות ככל אשר יורו אתכם
הכהנים הלוים י ואמר עוד רביעית כאשר צויתים תשמרון
לעשות׳ והיה די בשיאמר השמר בנגע הצרעת לעשות ככל
אשר יורו אתכם הכהני׳ הלוים כאשר צויתים י גם כי השמר
במקור הוא זר מאד אצל נגע הצרעת שהיה ראוי לומ׳ שמרו
משפטי נגע הצרעת ״

הספק הי״ח באמרו ארבעי׳ יכנו לא יוסיף פן יוסיף להכותו
על אלה מכה רבה ונקלה אחיך לעיניך י כי אם היה
שכבר לקה מ׳ מכות איך יחשב מכה רבה אם יוסיפו עליהם
מכה אחת או שתי׳ י כי הנה הרוב והוא מספר המ׳ הוא המכה
רבה י והמיעוט שהוא התוספת עליהם אינה רבה בערך המ׳
גם אמרו ונקלה אחיך לעיניך י איך יהיה קלונו עם מה
שיוסיפו להכותו על מספר המ׳ ולא עם המ׳ עצמם י כי הקלון
והחרפה הוא במכות הראשונות לא באחרונות ״

הספק הי״ט במצות היבום י כי אם היה כמו שארז״ל בב״ר פרשה פ״ה
שיהודה התחיל במצות היבום י למה לא צותה
התורה במצוה ההיא באותו אופן שעשאה יהודה י
כי הנה יהודה יבם כלתו ומורה שגם בשאר הקרובי׳ ומכללם
האב י היתה מצות היבום י לא באחים בלבד היתה המצוה ״
ואנחנו קבלנו שהיבום באח חובה ומצוה רבה י ובאב הוא פ״ק דיבמות
עבירה גדולה י והוא קושי גדול שכמו שמצות הברית מילה דף לט
קבלנו מאברהם וקימו וקבלו היהודים אותה מצוה עליהם
באותו אופן שעשאה אברהם י כך היה ראוי שמצות היבום
שקבלו מיהודה שהתחיל בה נעשה ונשמע כמו שעשאו
יהודה לא פחות ולא יותר ״

הספק הכ׳ בענין בועז ורות המואביה שמצינו בהם מצות
היבום ומצות החליצה בגואל הקרוב ולא נעשה
כמצות התורה י אם לפי שבעז לא היה אח למחלון כ״א קרובו
וגם כי יש גואל קרוב ממנו י ועם היות שאמר חלקת השדה רות ד
אשר לאחינו לאלימלך מכרה נעמי כו׳ לא קראו אח בדקדוק
כ״א לפי שהיה קרובו י וכמו שאמ׳ הכתו׳ ולנעמי מודע לאישה שם ג
איש גבור חיל ממשפחת אלימלך ושמו בעז י והיא גם היא
אמרה קרוב לנו האיש מגואלינו הוא י לא שיהיה אח י וגם שם
שנודה שהיה אח לאלימלך איך היה מיבם אשת מחלון בן
אחיו י גם בענין החליצה לא באה רות השערה לאמ׳ לא אבה
יבמי ולחלוץ נעלו ולרוק בפניו י הנה אם כן לא היה היבום
ולא החליצה כדין התורה ומצותיה לא ביהודה שהיה קודם
התורה ומצותה י ולא בבעז שהיה אחרי נתינת התורה ״

הספק הכ״א בענין היבום עצמו וטעמו י אם היה לתועלת
המת י או לתועלת האשה׳ או לתועלת האח המיבם
ושקר שיהיה לתועלת המת׳ כי איך יהיה לתועלתו והוא עבר
ובטל מן העולם י ומה לו שתנשא אשתו לאיש זר או לאחר
העוד לו חלק ונחלה בה י ומה התועלת אליו שהילד היולד
מבעל אשתו יקר׳ בשמו ויירש נחלתו אחרי שאינו בנו ולא
יצא מחלציו ואין לו עמו כי אם שהוא בן אחיו י ואין הפרש
שיהיה מאשתו או מאשת אחרת׳ ואין בזה נ״כ תועלת לאשה׳
כי מה לה נ״כ אם יקרא בנה בשם המת או בשם אדם אח׳ גם
מה תועלת לה בהנשא לאחי המת משתנשא לאיש זר י גם
ליבם לא מצאנו בזה תועלת כי טוב היה לו שיקח אש׳ חדשה
והיה אונן נמנע מלהוליד בעבור היבום י כמ״ש וידע אונן כי בראשית לח
לא לו יהיה הזרע י מי יתן וארע אם כן הטעם והצורך בפעל
הזר הזה ״

הספק הכ״ב אם היה ענין היבום דבר ראוי ומועיל׳ אם למת
ואם לאשתו י למה א״כ תלה הדבר ברצון היבם אם
יחפוץ ליבם או לחלוץ י והיה ראוי אם הוא מצוה שתהיה
חובה עליו ליבם י ואיך תהיה המצוה ברצונו וחפצו אם
ירצה לקיימה יקיים י ואם ירצה לעבור עליה יעבור י והנה
המצוה חיובה מוטל על האדם י והעובר עליה חוטא לאלהי׳ ״

הספק הכ״ג אם היה למת תועלת ביבום הזה׳ או לאש׳ או ליב׳
מה לי בבן הבכור או בשאר הבני׳ י כי הנה כלם שוי׳
בהיותם בני המת ובני אשתו י ולמה א״כ הבן הבכור יקרא על
שם אחיו המת ויירש נחלתו לא שאר הבני׳ והיה ראוי שיהיו
כלם שוי׳ בקריאת השם ובירוש׳ הנחלה י או לפחות יהיו מחצ׳
במחצ׳ י ר״ל חצי הבני׳ בשם המת וחצים בשם היבם החי ״

הספק

הספק הד' הוא מה ענין החליצה שתהלוץ האשה נעלו של יבם ויריקה בפניו ומה ענין לזה אצל הנעל ולמה לא תלה' הדבר בכלי אחר מכליו אף כי לא זה היה מהראוי שיעשה' כי הנה ספר הכריתות אין בו חליצת נעל וי"א השתמש' בדבר אחר רק בכתיבתו ונתינתו בידה ועוד שלמה תהיה החליצה בפני הזקנים בשטר ובכל אותם התנאי' והנה הגט אינו מחויב שינתן לגרש את האשה בפני הזקנים בשער׃

הספק הה' במצות לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן גדולה וקטנה' לא יהיה לך בביתך איפה ואיפה גדולה וקטנה' אם ראשונה למה באה כאן המצוה הזאת אחרי שבפרשת קדושים כבר באה שנ' לא תעשו עול במשפט במדה במשקל ובמשורה' ומה ראה לשנותה כאן מבלי ביאור כלל על מה שהתבאר שמה' ושנית למה לא הזהיר על עשיית העול בהם כמו שאמר לא תעשו עול ואמר כאן בלבד לא יהיה לך בכיסך' לא יהיה לך בביתך' ושלישית אם היה המשא והמתן בדברים אם במדה ואם במשקל ואם במשורה כמו שנזכר שמה למה זכר כאן המשקל והמדה ולא זכר כאן המשורה והיה ראוי שיזכור שלשתם׃ ויקרא יט

הספק הו' במצות עמלק' והוא שהנה בפרשת בשלח נאמר ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים' ויורה שעם כל העם נלחם' וכאן אמר ויזנב בך כל הנחשלים אחריך' שיורה על שלא נלחם כי אם בבאים באחרית המחנה' עוד אמר שם משה ליהושע קום בחר לנו אנשים וצא הלחם בעמלק מחר אנכי נצב על ראש הגבעה כו' ויורה שלא היתה המלחמה בפתע פתאום כי הם הזמינו עצמם מיום ליום' וכאן אמר אשר קרך בדרך שמורה היות מלחמתם במקרה ופתאום' גם ממה שנזכר שם מורה שיהושע יצא להלחם בעמלק' וכאן נאמר שעמלק נלחם בישראל' ולא נזכר דבר ממלחמת יהושע עמו ולא שהחלישו לפי חרב' ובכלל ימצאו הרבה חלופים ממה שנזכר שמה ממלחמת עמלק ממה שנזכר בה כאן. שמות יז

והנה אנכי מפרש הכתובים באופן יותרו הספקות כלם:

כי תצא למלחמה

על אויביך כו' עד כי תהיין לאיש כו'

כבר הכרתי מחכמת סדור סדרי התורה שעשה מפרשת ראה אנכי' עד שופטים ושוטרים סדר אחד' הגיד בו משה רבינו ע"ה איך יתנהג האדם לעבוד את בוראו בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאודו כמו שזכרתי' ועשה סדר אחר משופטים ושוטרים עד פה' להגיד בו ההנהגות הכוללות שהיו בישראל אנושיות ורוחניות כמו שזכרתי' וסדר סדר אחר בדינים הפרטיים שבין האדם לעצמו ובינו לחברו בסדר כי תצא למלחמה' והנה המפרשי' השתדלו לתת טעם וקישור בזכרון המצות אשר בזה הסדר' ואין ספק שבא בטעמים האלה מהחולשה מה שלא יעלם' ועם כל זה אעיר עליה' כפי דברי רבותינו ז"ל שדרשו סמוכי' ודברי המפרשים היותר מחוורים אצלי' וכפי מה שיראה בקשורם יותר מתישב' והנה במדרש תנחומא שנו

כתבי דף קי"ז ע"ז דף י' ופ"ג ונר' פרס' כ' וקח ע"ב

רבותינו מצוה גוררת מצוה' ועברה גוררת עברה דכתיב וראית בשביה אשת יפת תואר וחשקת בה' מה כתיב בתריה כי תהיין לאיש שתי נשים האחת אהובה והאחת שנואה' מה כתיב אחריו כי יהיה לאיש בן סורר ומורה' מה כתיב אחריו כי יהיה באיש חטא משפט מות והומת' מכאן למדו שעביר' גוררת עביר' ומצוה גוררת מצוה מניין' דכתי' כי יקרא קן צפור לפניך מה כתיב אחריו כי תבנה בית חדש תזכה בה תעשה מעקה' מה כת' אחריו לא תזרע כרמך כלאי' מה כתיב אחריו לא תחרוש בשור ובחמור יחדו' מה כתיב אחריו לא תלבש שעטנז צמר ופשתים' מה כתיב אחריו גדילי' תעשה לך' מה כת' אחריו כי יקח איש אשה שתזכה לאשה ובנים לכך נסמכו פרשיות הללו הרי מצוה גוררת מצוה' הנה העירו בזה על קצת ממצות הפרשיות האלה בקשורם' וגם אני אבחר דרכם בקשור מה שאוכל' ומה שלא יעלה בידי אין בזה אשם כי כלם נתנו מרועה אחד' וכלם מתאימות ושכולה אין בהם' והסמיכות המצות בכאן אינו דבר מחויב כי כל המצוה עומדת בעצמה כמו שכתב ר' אברהם'

כפירושו דף קמו ע"ב **וראוי** שתדע' שהרמב"ן חשב שהמצות האלו מיפת תאר והבכורה' ובן סורר ומורה והתלוי בהן מצות מחודשות' ואין כן דעתי כי הנה בפרשת כי תשא הזהיר על החתון עם האומות באמרו ולקחת מבנותיו לבניך שמות לד וזנו בנותיו אחרי אלדיהן והזנו את בניך אחרי אלדיהן ולכן ראה לבאר פה שכבר נוכל להתחתן בחתר בענין היפת תאר כשיקחנה בשביה' אבל עם התנאי' אשר יזכור' וכן בשאר המצות נמצא שנזכרו במה שעבר כמו שהוכיח בכל אחת מהם' וענין המצוה הזאת' שאחרי שיצורו על העיר ויקראו אליהן לשלום' ולא תשלים וצורו עליה עד רדתה וישללו הנשים והטף אשר בה' אולי יקרה שיראה בשביה אשת יפת תאר בעיניו' כמו שפי' ראב"ע ויחשוק בה' וזהו שם בפירושו אמרו כי תצא למלחמה על אויביך ואחר המצור נתנו ה' אלדיך בידיך ושבית שביו שהוא אמר למעלה רק הנשים דברים כ והטף וגו' תבוז לך' וראית שתראה בשביה אשת יפת תאר' או אפי' שתהיה בעורה תהיה בעיניך יפה' וחשקת בה באהבה נמרצת שהוא המכונה בלשון חשק עד שלא תוכל להפרד מחשבתך ממנה' הנה יהיה גזרת המאמר ולקחתה לך לאשה' ר"ל שאם יתקפהו יצרו יבעלנה בעילה ראשונה בגיותה והוא הנזכר באמרו ולקחתה לך לאשה' אבל אחרי הביאה הראשונה ההיא לא תוסיף עוד לגשת אליה עד שתעשה לה ה' דברים׃

הא' שאחרי פטירת רתיחת יצרך והבאתה אל תוך ביתך כי בהיותה ברשותך ותחת ידך יתקרר דעתך ולא יהיה חשקך אליה עצום כמו שהיה קודם אותה ביאה הראשונ' וכבר נמצא בדיני כלה כיוצא בזה שאם לא בעל כתובות פרק קמא דף ד' בעילת מצוה היא ישנה בין הנשים והוא ישן בין האנשים אמנם אחר שבעל היא יכולה לישן עמו בחדר׃

ושנית צוה עוד וגלחה את ראשה ועשתה את צפרניה בהיות יופי האשה גדול השער כדי שלא יחמוד לדלת ראשה' וגם תגדל צפרניה כדי שתתנוול׃

ג' שצוה שתסיר שמלת שביה המהודר והמפואר וידוע שלא ילבש אותה מיד בגדי רקמה רק מבלאות בגדי אשתו הראשונה וכיוצא בהם׃

ד' צוה וישבה בביתך ובכתה את אביה ואת אמה ירח ימים שתהיה תמיד מצויה במקום שהוא יושב שם

ודמעתה

• ודמעתה על לחיה נכנס ונתקל בה יוצא ונתקל בה״
חמישית שלא תהיה חשוקתו רק כאחת הנשים הנשואות לבעליהן כדת משה וישראל ויהיה זה כשתתגייר
ועל זה אמר ואחר כן תבא אליה ובעלתה והיתה לך לאשה•
ששית והיה אם לא חפצת בה ושלחתה לנפשה ומכור לא תמכרנה בכסף לא תתעמר בה תחת אשר עניתה׳
הנה ו׳ הדברי׳ הא׳לה כלם הם דרכי׳ להסיר חשקו מעליה ושלא יקחה לאש׳׳ וגם הדין האחרו׳ הוא מכוון לזה כי כשידע שאם יבא אליה ישוב אינו יכול למכרה ולא להשתמש בה עבודת השפחות יפרוש ממנה׳ כי יש כמה אנשים חביבין עליהם ממונן יותר מהשלמת תאותם׳ לפי שתאותם אל הממון היא הגוברת עליהם׳ כן ראוי שיפורשו הכתובים האלה כפי דרך חז״ל שאמרו במסכת קדושין שהוא מותר לבא עליה ביאה ראשונה שנאמר וחשקת בה ולקחת לך לאשה׳ האמנם נמצא להז״ל בירושלמי דמסכת סנהדרין דעת אחר סותר לזה והוא אמרם שם׳ ר׳ יוחנן שלח לרבנין דתמן תרין מלין אתון אמרין בשום רב ולית אינון כן׳ אתון אמרין בשם רב׳ יפת תואר לא הותר בה אלא בעילה ראשונה בלבד׳ ואני אומ׳ לא בעילה ראשונה ולא בעילה שנייה אלא לאחר כל המעשים האלו שנזכרו בפרשה שנאמר ואחר כן תבא אליה ובעלתה׳ וכפי הדעת הזה׳ ראוי לפרש הכתובים כן׳ שאין גזרת המאמר ולקחת לך לאשה כדברי המפרשים׳ אבל תהיה הגזרה והבאתה אל תוך ביתך׳ יאמר כשתצא למלחמה על אויביך ולא תהיה אתה מנצח אבל יתנם יי׳ אלהיך בידך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל והוא הנותן בידך האויב׳ הנה עקר מעשיך שתעשה במלחמה הוא השבי והשלל אשר תקח בה והוא ונתנו יי׳ אלהיך בידך ושבית שביו׳ על דרך מה שאמר ויגרש מפניך אויב ויאמר השמד׳ וכבר יקרה שתראה בשביה אשת יפת תאר וליפיה תחשק בה׳ כי דבר הכתוב בהווה שלא יחשוק האדם כי אם ביפה׳ ולקחת לך לאשה׳ רוצה לומר ותקחנה במלחמה לנוד לך בכונה ובדעת לקחת אותה לאשה באחרונה׳ הנה כשיקח זה הוזהר שלא תבא עליה מיד אחרי שתקח אותה כמנ״ג הפחותים שיבעלו נשותיהם בכל מקום צנוע או מפורסם ולא יחושו על כבודם דבר׳ אבל תעשה כן תביאה אל תוך ביתך כי כן ראוי שתבעל האשה בבית בעלה לא בשדה ולא בדרכים וגלחה את ראשה ועשתה את צפרניה ר״ל שתתקנם ותכין עצמה להתגייר ולטהר ותסיר את שמלת שבית מעליה שהם בגדים רעים ומטונפים כי על כן נקראו שמלת שביה שהשבים אותם יסירו מעליהם הבגדים הטובים וילבישום בלויי הסחבות שהם בגדי השביה על דרך כלי גולה עשי לך וגם לא תבריחה להיות שמחה כי בהכרח הוא שתרגיש צער פרידתה מקרוביה׳ ולכן הניחה שתבכה את אביה ואת אמה ירח ימים׳ כדי שתמצא מנוח לנפשה׳ כי יש לעצבים מנוחת והשקט בהבלם׳ כמו שזכר הרב המורה׳ ובזמן ההוא לא תבריחנה להניח דתה ולא תבעלה׳ כי אין ראוי לאדם נכבד לקחת את אשתו ולבא עליה בתוך המלחמה׳ מגואלת בתוך הדם בחיותה צועקת מרה ומתאבלת על מתיה אבל אחרי טבילתה וטהרתה׳ וחליפת השמלות ובכית הקרובים׳ תתישב דעתה׳ ותתרצה לבעלה ותשתחוה לו כי הוא אדוניה׳ ותתגייר ברצונה או בעל כרחה׳ ואחר זה כלו תבא אליה ובעלתה׳ ואז תהיה לך לאשה ותתחייב אליה בכל הדברים שהאדם חייב לאשתו׳ והיא גם כן תשמור דיני אשת איש כלם ולא צוה על הטבילה לפי שכבר נצטוו

עליה שנאמר אתם ושביכם׳ והנה נתן לו זמן ירח ימים אולי בתוך הזמן הזה יתחרט ולא יקחה׳ כי לא יבחר השם ית׳ שאיש מבני ישראל ישא אשה מעם נכרי׳ ואם התיר אותה כאן זה היה מפני המלחמה ולשכך יצר הרע וגם זאת לא תהיה כי אם אחרי הנצחון ושבית השבי׳ לא קודם המלחמה ובתוכה׳ כי זה ממה שיכשל העם בה כמו שעשה בענין פעור ולזה אמר והיה אם לא חפצת בה׳ ונתן הסבה תחת אשר עניתה׳ ואין הענוי בביאה כי אם בגלות הראש והטבילה והטהרה שעשתה להנשא אליו׳ והרמב״ן כתב שאמרו והיה אם לא חפצת בה׳ הוא אחרי היותה לו לאשה שאם ישנאנה יגרשנה כדין אשת יהודית׳ ואין ספק שהיה ראוי שתהיה הפרשה הזאת כי תצא למלחמה וגו׳ נסמכת עם פרשת כי תצור אל עיר ימים רבים׳ כי היא הנמשכת אחריה בטבע הענין׳ האמנם נכנסה ביניהם פרש׳ כי ימצא חלל לפי שהיה הלמוד מתיחס לשופטי הערים׳ והכהנים הלויים ולסנהדרי גדולה׳ אשר היה ראוי שידבר אחרי פרשיות המלחמה המתיחסות אל המלך כמו שזכרתי׳ ולפי שבפרשה הזאת כי תצא למלחמה יש דין פרט מהלוקח יפת תואר׳ ויהיה צריך שיזכור אחריה פרשת כי תהיין לאיש שתי נשים׳ ופרשת סורר׳ ופרשת תלוי׳ מטעם הסמיכות והקשר שהעירו רז״ל׳ והיו אלו כלם מצות פרטיות לכן הבדילם בעצמם׳ וכתב ביניהם פרשת כי ימצא חלל בארמ׳ כדו לסיים הלמודים הכוללים המתיחסים לשופטים ולבית דין הגדול׳ וחזר לפרשת כי תצא למלחמה במה שהיא מצוה פרטית ומקושרת עם הנמשכות אחריה•

והותר בזה הספק הראשון:

כי תהיין לאיש שתי נשים כו׳ עד׳ כי יהיה לאיש בן סורר ומורה וגו׳

המצוה הזאת גם כן בכאן אינה מחודשת׳ כי כבר באה בפרשת ויחי יעקב ענין בכורת ראובן ושנטלה ממנו ונתנה ליוסף וכמו שאמ׳ ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך׳ שהיא הבכורה פי שנים כמו שכתב הרמב״ן וגם באה זכרונה בפרשת פינחס בסדר הנחלות ושם נאמר כן בנות צלפחד דוברות נתון תתן להם אחזת נחלה בתוך אחי אביהן והעברת את נחלת אביהן להן׳ וכבר פי׳ רש׳ בפירושו למסכ׳ בתרא׳ נתון תתן להם אחוזת נחלה בתוך אחי אביהן׳ זהו החלק הפשוט שהיה יורש צלפחד בן אחיו והעברת את נחלת אביהן להן׳ זהו חלק הבכורה שהיה ראוי לצלפחד להיותו הבכור מבני חפר׳ הנה אם כן בעניין בנות צלפחד צוה הש׳ שיירשו את נחלת אביהן׳ אם החלק הפשוט ואם חלק הבכורה׳ ובא עתה לבאר שלא די שכאשר יהיו הבנים כלם בני אשה אחת שהבכור מהם יירש פי שנים׳ אבל גם שיהיו משתי נשים האחת אהובה והאחת שנואה והיה הבן הבכור לשניאה׳ שיחשוב חושב שיהיה הרשות ביד האדם לתת ממונו למי שירצה מהם׳ ולא יתן קנינו לאשר שנאה נפשו׳ לכן הודיעו שלא יוכל כפי הדין׳ ולא יהיה רשאי לבכר את בן האהובה על פני בן השניאה הבכור׳ אבל את הבכור בן השנואה יכיר לתת לו פי שנים ר״ל שיכיר אותו ויודה שהוא בכור׳ ולא יאמר על הבן הקטן שהו׳ בכור גם לא יוכל להעביר ממנו ירושת הבכורה׳ אבל יתננה לו בהכרח׳ והוא אמרו לתת לו פי שנים׳ וגלתה לנו התורה האלדית בזה שגם כן כאשר תהיין לאיש שתי נשים שתמיד יהיה הבן הבכור לשניאה כי ההשגחה האלדית תביט תמיד

מרכבה י א 10 i אל

פרק קמא דף כ
דברים לג
ירמיה מו
פרק ג׳ פר׳ מא כלל ו מטעמי הטבעות
במדבר לא
דף קמ״ה יקמו עצו ד ועמוד ס
במדבר תנח וע״ד
בראשית מח
בפירושו לויחי דף ע״ש׳ במדבר כ
פרק יש נוחלין קיט

(בראשית כט) אל השנואה ויתן לה הבכור׳ כמו שאמר וירא ה׳ כי שנואה
לאה ויפתח את רחמה יוהנה באה המצוה הזאת כדי שימנע
האדם בעבור זה לקחת אשה במלחמה לפחדו פן יהיה בנו
בכורו ממנה ויקשה עליו פן בן נעות המרדות יירש פי שנים
בנכסיו׳ ולכן שמה התורה האלדית ענין הדין בב׳ נשי׳ האחת
אהובה והאחת שנואה בהיות המשפט שוה בכל בכור עם
אחיו׳ עם היותם בני אשה אחת אבל דבר הכתוב בהווה כי
לא יפול הספק הזה כ״א בהיות שם בנים מב׳ נשים ולאהבת
האחת מהן על האחרת ירצה האדם להעביר הבכורה מבן
השנואה ולתתה לבן האהובה׳ ואפשר לומר עוד שתלה
התורה דין הבכור בשתי נשים האחת אהובה והאחת שנואה
לפי שמצינו ביעקב שעשה זה בנטלו את הבכורה מבכורו
ראובן בן השנואה ונתנה ליוסף בן האהובה׳ אלא שהיה זה
(דברי הימים א׳ ה) מפי הגבורה ועל אשר חלל יצועי אביו וכמו שאמ׳ ובחללו
יצועי אביו נטלה בכורתו ונתנה ליוסף׳ וגם לא היה בקניני׳
(חולין דף קי״ט ודף קכ״ד) שהוא היה מוחזק בהם׳ אבל בראוי יואין אדם יורש בראוי
ככמוחזק׳
ונכנס גדר הבכור ומה לותיו ולמה יקותו אליו כל המעלות האלה
הנה זהו כפי מה שאומר :

גדר הבכור

הוא הבן הזכר אשר יולידהו האדם
ראשונה ונולד חי׳ ואמרנו הוא׳ יעמד
במקום הרוג יואמרנו הבן הזכר יבדילהו מהבת׳ שאין בבת
דין הבכורה על האחי׳ ואמרנו אשר יולידהו האדם ראשונ׳
יבדילהו מבכור פטר רחם׳ שהוא בכור לאם׳ ויבאר ג״כ לזה
שאין הבכור הנוטל פי שני׳ הוא הגדול מאחיו כמו שינהגו
אומת אדום שאם ימות הבן הבכור ישאר דין הבכור לשני
בשלמו אינו כן׳ אבל הבכור הוא בערך האב להיותו ראשית
אונו׳ אעפ״י שיהיה מאש׳ גרוש׳ ולזה כי הוא ראשית אונו לו
משפט הבכור׳ ואמרנו ונולד חי׳ הוא להודיע כי הנפל והבן
הנולד מת לא יפסול את אחיו מהבכור׳ אבל עכ״פ הבן האח׳
אשר יולד אחריו חי הוא הבכור׳ ובחיותו נולד חי בזה האופן
אם ימות אחרי כן לא יוכל אחרי מותו אחד מאחיו להוריש
דין הבכור התבאר זה מאשר לא יקרא בשם בן וגדרו כי אם
חי׳ ואמנ׳ מעלת הבכור׳ הם בכבוד שישב לימין אביו ושאר
(בראשית מח) הבנים יהיו למטה ממנו׳ כמו שאמר יוסף לא כן אבי כי זה
הבכור שים ימינך על ראשו׳ ומעלתו ג״כ שיכבדוהו אחיו
(כתובות פרק הנושא דף ק״ג) כאשר יכבדו לאביו וכמו שא״רז״ל כבד את אביך ואת אמך
את לרבות אחיך הגדול׳ ומעלתו ג״כ בנכסים שיירש פי שני׳
בהם׳ ואמנם המלכות לא תחלק כי הבכור יורשו כלו׳ והנה
נתנו המעלות והיתרונות האלה לבן הבכור לב׳ סבות׳ האחת
אלדית לפי שהדברים הראשונים הם אהובים להש״י׳ וכמו
שידאה מענין הבכורים ומענין הבכורות׳ ומזה הטעם עצמו
היה הבכור נאהב להש״י והב׳ כי להיות הבן עומד במקו׳ אביו
ומשאיר זכרונו אחריו היה האדם אוהב מאד את בנו בכורו׳
יען הוא יבשרהו תמיד בהתמדת השארותו והוא העומד
במקומו׳ והוא המודיע ראשונה שהאב ראוי להוליד בנים
ולכן צוה הש״י שינתן לו פי שנים בנכסים ושאר היתרונות
והמעלות׳ ולב׳ הסבות האלה רמז הכתוב כי הוא ראשית
אונו׳ שהיא הסבה שמפאת האב לו משפט הבכורה ומפאת
הש״י כמו שזכרתי׳ ולהיות הבן משאיר זכרון האב ומתמידו
ולא ישאר זכרון האם׳ היה יורש פי שנים מנכסי האב לא
(חולין דף קכ״ב) מנכסי האם׳ וכמו שדרשו פי שנים בכל אשר ימצא
לו׳ לו ולא לה׳ והוא מזה הטעם בלי ספק׳
הנה התבאר הנה במעלות הבכור ויתרונותיו׳ והותר הספק הב׳

כי יהיה לאיש בן סורר ומורה וגו׳ עד כי יהיה באיש וכו׳

(שמות כ ודברים) **גם** המצוה הזאת איננה מחודשת׳ כי הש״י צוה כבד
(ויקרא יט) אביך ואת אמך׳ ובסדר קדושים איש אמו ואביו
תיראו׳ ולכן ראה משה רבינו ע״ה לבאר בזה עונש הסורר
(שם כ) לאביו ולאמו׳ גם צותה התורה והתקדשתם והייתם
קדושים שתהיו פרושים ממותרי התאוות הגשמיות ועתה
יפרש דין הזולל והסובא אשר נטה מדרכי הקדוש והפרישו׳
ושני הענינים האלה׳ רוצה לומר מקלל אביו ואמו
וממרה בהם׳ זולל וסובא׳ יוכללו במצות הזאת׳ וכבר
(פסחים פרק מקוי׳ סנהדרין דף ק״ז וספרי דף מ״ח ע״ב) זכרו חכמינו ז״ל שנסמכה הפרשה הזאת לפרשת יפת תאר
להעיר האדם שיתרחק מן הנשואין ההם׳ כי אולי יבא הבן
הבכור ממנה׳ גם אולי יהיה בן סורר ומורה׳ לפי שרוב
(שמות ו) בנים דומים לאחי האם׳ כמו שנרמז באמרו ויקח אהרן את
אלישבע בת עמינדב אחות נחשון לו לאשה׳ שלכן נבחרו
בני אהרן לכהונה ולא בני משה למלכות מצד גריעות
(שמואל ב׳ ג) משפחת אשתו׳ וספור אמנון ותמר עם אבשלום יוכיח
(פ״ב דסנהד׳ דף כ״א) שנמשך מה שנמשך להיותם בני יפת תאר׳ ובארה
(ספרי דף מ״ח ע״א) הקבלה שזה הדין ינהוג בבן ולא בבת, שנאמ׳ כי יהיה לאיש
(ופרק בן סורר ומור׳) בן סורר ומורה׳ ושלא ינהג בקטן בשנים ושלא ינהג בגדול
(דף ע במשנ׳ ומסנה׳) בשנים כי התורה קראה בן׳ ולכן הוכיח הר״לבג שימי דין בן
(קמא דף ס) סורר ומורה לא יהיו כ״א ג׳ חדשים מימיו׳ ובארו ג״כ שלא
(שם) ינהג הדין הזה במעשה העברו כי התורה אמרה איננו שומע
בקולנו׳ ולא אמר איננו שומע בקול ה׳׳ אבל ינהג בהפלגת
(שם) האכילה והשתייה יותר מדאי׳ וביארו עוד שלא יהיה נסקל
עד שילקה בראשונה׳ וזהו שא׳ ויסרו אותו שב״ד היו מיסרי׳
(שם) את החוטאים וביארו עד שלא יהיה זה אם לא כשיסכימו
אביו ואמו בדבר ויהיה להם ידי׳ לתפשו שנ׳ ותפשו בו אביו
ואמו׳ ורגלי׳ לבא לב״ד והוציאו אותו אל זקני עירו ואל שער
מקומו׳ ולשון לדבר שנ׳ ואמרו אל זקני עירו בננו זה סורר
ומורה׳ ואחרי ידיעת השרשי׳ האלה בענין המצוה יהיה ביאור
הכתובי׳ בזה׳ שכאשר יהיה לאיש בן סורר ומורה ר״ל סר מן
הדרך הישרה כפרה סוררה כנגד הש״י׳ ומורה כנגד אביו
ואמו ומקללם׳ או יהיה סורר ומורה שהוא סר מדרך השכל
ולא די שהוא חוטא אלא שהוא גם מחטיא את הרבים ומורה
אותם דרך פשעיו ומלבד כלותו זה יהיה בלתי שומע בקול
אביו ובקול אמו כאשר ייעצוהו בדרך ישר ינחוהו במעגלי
צדק׳ ולא די כל זה אלא שיסרו אותו ב״ד ולא ישמע לקולם
אבל יוסיף וישנ׳ באולתו׳ הנה כשיקר׳ כל זה צוה שיגם היות
טבע האב והאם לרחם על הבן הם לא יעשו כן׳ כי הרחמים
(משלי יב) ברשעי׳ אכזרי׳ הוא וכמו שנ׳ ורחמי רשעי׳ אכזרי׳ ותפשו בו
אביו ואמו ויוציאו אותו אל זקני עירו שהוא ב״ד של כ״ג וי״א
יהיה זה בסתר כ״א בפרהסיא כמ״ש אל שער מקומו׳ ואמ׳ אל
זקני עירו בנינו זה הוט׳ בד׳ דברי׳ הא׳ להיותו סורר הב׳ בהיותו
מורה כמו שפירשתי׳ והג׳ בחיותו בלתי שומע בקולנו ועובר
על מצות כבוד אב ואם׳ והד׳ להיותו זולל וסובא נמשך
לתאוות גם בלא דעת בהמיי׳ במזונות׳ בכמותם ובאיכותם
(מס׳ סנ׳ פ׳ בן סורר דף ע במשנה) וכמו שאמר אל תהי בסובאי יין בזוללי בשר למו׳ וחז״ל
פירשו שאינו חייב עד שיאכל תרטימר בשר וישתה חצי
לוג יין׳ ושנהרג על שם סופו לפי שסוף מכלה ממון אביו
ויעמד בפרשת דרכים וילסטס את הבריו׳ ולכן אמרה תורה
מוטב שימות זכאי ואל ימות חייב׳ ובמה שאמר ורגמוהו כל
אנשי עירו באבני׳ ומת יר׳לי שכוון לומ׳ שלא יצטרך בדבר
הזה

הזה עדים ולא חקירה אחרת כי אם עדות האב והאם כי לא יסבול השכל שיחייבו בניהם למיתה להיותו נקי׳ ולכן אחרי שיאמרו אביו ואמו הדברי׳ הא׳ה אמר הכתוב ורגמוהו כל אנשי עירו באבנים ומת כי בזה יבערו הרע הפושע הזה מקרב עם הש׳ וכל העם ישמעו ויראו׳ כי בהיות האדם בן סורר ומור׳ הנענש בן י״ג שנה הנה יקח כל אדם קו״ כמנו ממה שייראו שיהיה באדם הגדול׳ ואפשר עוד אצלי לפרש בנינו זה סורר ומורה איננו שומע בקולנו שהיה הבן הראשון ההוא סורר מדרך הישרה ובלתי שומע בקול אביו ואמו׳ שמדרך הסברא ילמדו הם ויחוכו את הבן׳ ולא די הוא שהוא איננו שומע בקולם ואינו מקבל מוסר מהם׳ אבל יוסיף על חטאתו פשע שהוא ירצה לחיות מורה אליהם ומלמדם שהוא בהפך המנהג הטבעי׳ שהטבעי והישר הוא שהאב והאם יורו וילמדו את הבן׳ וזה ירצה להורות לאביו ולאמו ולא ישמע בקולם׳ ודומה לזה אמר שלמה

משלי ל׳ פס

דור אביו יקלל ואת אמו לא יברך׳ דור טהור בעיניו

פס

ומצואתו לא רוחץ׳ דור מה רמו עיניו וכו׳ כי הבן הסורר והמורה שיקלל אביו ואמו והוא טהור בעיניו בהיותו בלתי יודע בין ימין לשמאל׳ עד שמצואתו לא רוחץ ועכ״ז הוא בגובה וגאון והו דור מה רמו עיניו וכו׳

וכי יהיה באיש חטא משפט וכו׳ עד לא תראה את שור וכו׳

המצוה הזאת גם כן כבר באה כמה שעבר אם לא שבאה בקיצור גדול כי הנה נאמר בפר׳ מסעי

במדבר לה

ולא תטמא את הארץ אשר אתם יושבים בה כו׳ ובכמה מקומות אחרים הזהיר שלא יטמאו את הארץ׳ ועתה ביאר שלינת התלוי על העץ היא טמאת הארץ כמו שכתב ולא תטמא את הארץ אשר יי׳ אלהיך נותן לך נחלה וקשור המצוה

פרק בן סורר דף ע

הזאת וסמיכותה כבר ביארו אותו הז״ל באמרם אם לא יומת בקטנותו סופו למות על העץ בגדלותו׳ ולפי שאין כל

משנה שלימה פרק נגמר הדין דף מה וכמו׳ דר׳ יודא

הנסקלין נתלין כמו שאר״זל׳ יהיה טעם הסמיכות לפי שהבן סורר ומורה סופו לגדף הש׳ בעניין שיהיה נתלה׳ והנה בפי׳ הכתוב הזה שאמרה תורה כי קללת אלהים תלוי׳ באו בדברי המפרשים ג׳ דעות׳ הא׳ הוא מה שזכר רש״י ז״ל זלזולו של מלך הוא שהאדם עשוי כדמות דיוקנו וישראל בניו הם משל לשני אחים שהיו דומים זה לזה׳ והדעת הב׳ הוא מה שאמר

ר׳ יודא דף מו ע״ב

בספרי כל הנסקלין נתלין הם דברי יחיד׳ והלכה כחכמים שאין תולין אלא המגדף והעובד ע״ז ופי׳ כי קללת אלהים תלוי שיאמרו בני אדם מפני מה זה תלוי מפני שבירך הש׳ או שעב״ז פלו׳ וזה זלזול גדול לש׳ ומזכרת עון׳ והדעת הג׳

בפירושו דף קמו ע״ב פס

הביאו ר״א גם כן והרמב״ן והרלב״ג ולא הביאוהו בשם ספרי וגם לא בשם אנקלוס שאמרו׳ והדעת הג׳ הוא דעת הרמב״ן הנכון אצלו כפי הפשט יאמר שאע״פ שיהיה באיש חטא משפט וימות׳ וגם יבא לתלותו על העץ בגודל חטאו׳ הנה עכ״ז לא תלין נבלתו על העץ׳ כי הארור מכל האדם והמקולל הוא התלוי׳ שאין בכל המיתות מיתה מנוולת ובזויה כמוה׳

ועם היות כטעם נות הט׳ה חולקה רכה איני רוכה לחלוק עליהם׳ ולגיד לכד דעתי כפירוש הכתובים:

פרק נגמר הדין וספרו דלעיל

והוא שעם היות ההלכה כחכמים שאין כל הנסקלין נתלין׳ לא יתחייב מזה שהמגדף את יי׳ והעובד ע״ז שהם יודו שהם נתלין׳ שלא יהיו נסקלין בראשונה׳ אבל אלה לבד אחרי היותם נסקלי׳ יהיו נתלין לגודל הטאם׳ וכבר יראה זה משפט הכתוב׳ שאמ׳ כי יהיה באיש חטא משפט מות והומת שר״ל בסקילה׳ כי כתם מיתה היא בסקילה׳ ואמ׳ עוד ותלית אותו על עץ׳ כלומר שאחר הסקילה יתלו אותו׳ ואמר כאן שכאשר יקרה זה לא תלין נבלתו על העץ והיא מצות לא תעשה׳ כי קבור תקברנו ביום ההוא׳ שהיא מצות עשה׳ ונתן בזה ב׳ סבות׳ האחת אמרו כי קללת אלהים תלוי ר״ל שהקללה והענש אשר גזר הש׳ על האיש הזה בחטאו איננה תמידית ולא לזמן קצוב׳ אבל היא התלייה בלבד׳ וכיון שהוא ית׳ נסתפק בתלייה לבד׳ ולא גזר שיהיה לזמן רב למה תרב׳ אתה ותוסיף בענשו בהתמידו על העץ׳ אינו ראוי כא׳ שביום התלייה יקבר כיון שכבר נגמר בתלייתו העונש והקללה שהענישו וקללו הש׳ על חטאו׳

והסבה הב׳ היא אמרו ולא תטמא את אדמתך׳ ר״ל כי בהיות האדם המת תלוי ומגולה׳ הנה יעשה גופו עפוש גדול בארץ ויגיע ממנו הפסד והשחתה לשאר האנשי׳ החיים׳ וזו טמאה גדולה בארץ׳ יען היה האדם הוא הב״ח שבמותו יבאש יותר מהרה מכל שאר הב״ח׳ וכמסכים לזה

ספ כספרי דלעיל

אמר בספרי לא הרוגי ב״ד בלבד אמר אלא אף כל המלין מתו ביום ההוא עובר בלא תעש׳ והיא מהסבה הטבעית שזכרתי׳

והיותר כזה הכפק הג׳:

לא תראה את שור אחיך כו׳ עד לא יהיה כלי גבר וכו׳

לפי שהיה ענין בן סורר ומורה סופו לגנוב ולהיו׳ מגדף את הש׳ ותלוי כמו שנזכר׳ לכן צוה כאן לא תראה את שור אחיך או שיו נדחים׳ שהזהיר את האדם שלא יהיה כגנב לחיותו זולל וסובא׳ אבל יהיה לאחיו נאמן רוח עוזר ומושיע׳ בהפך הסורר והמורה׳ ולכן הובאו הנה המצות

בן סורר ומור׳ דף

האלה וחז״ל עשו הסמיכו׳ מפני המלחמה שזכר למעלה שאפי׳ בזמן המלחמה יעשה זה׳ והנה המצוה הזאת לא תראה את

שמות כג׳

שור אחיך וגו׳ באה כבר בפרשת משפטי׳ שנ׳ כי תפגע את שור אויבך או חמורו תועה השב תשיבנו לו׳ וביאר מ״עה כאן בה דברים׳ ראשונה שהעובר על המצוה הזאת מלבד שהוא עובר במצות עשה כמו שנזכר שם׳ הנה עוד יעבור

בפי׳ דף קמו ע״ג

על לא תעשה שזכר פה׳ ושנית לדעת הרמב״ן אמרו נדחים וזה כי שם לבד חייבו כשיפגע בדרך שישיבהו שבמעט מהעמל יוכל להשיבו אליו אחרי שפגע בו׳ וכאן יחייבהו שאף כנדחים מן הדרך ומרוחקים ממנו שיקשה להשיבם אליו שלא יתרשל ללכת אחריה׳ להשיבם מרוב העמל׳ אבל ישתדל ללכת אחריה׳ ולהשיבם אליו׳ ואפשר לפר׳ והתעלמת מהם ג״כ על זה עצמו שיהיו כ״כ נדחים ומרוחקים ממנו עד שיתעלמו ממנו לרחקם והוא סוף המאמר׳ בכל זה השב תשיבם ר״ל אע״פ שיהיו נדחים מן הדרך ונעלמים ממך עכ״פ תשתדל לחזר אחריה׳ כדי להשיבם לאחיך׳ ולפי שלא יקש׳ עליו איך ילך לבקש את בעל האבדה להשיבה ואולי תהיה דירתו רחוקה ממנו מאד לזה אמ׳ ואם לא קרוב אחיך אליך

שמות כא

ולא ידעתו׳ שהוא ע״ד ומקלל אביו ואמו׳ שהרצון בו ומקלל אביו או שמקלל אמו׳ וכן בזה העניין שהם ב׳ תנאים שלא יהיה בעל האבד׳ קרוב אליך ומעירך אע״פ שתכירהו׳ או שלא ידעתו כלל אע״פ שאפש׳ שהוא קרוב׳ הנה בכל אחד מהצדדי׳ האלה לא תלך לבקשו אבל יהיה הדבר עמך עד דרוש אחיך אותו׳ ר״ל עד שאחיך יבא לשאול עליו ויתן סמנין בדב׳ כדי שיתאמת שהוא שלו ואז לא יכנס בלבבך חמדה בדב׳ ההוא׳ אבל השבותו לו מבלי עכוב כללי והכר שכן יתחייב לעשות

לתמורו עם היות הבהמה טמאה ואינה חשובה ׳גם לשמ׳הו שאין בה רוח חיים ׳וכן לכל אבד׳ אחרת שתהיה ירמוז ﭏ כלי הבית ושאר המטלטלין ׳והיה סוף המאמ׳ לא תוכל להתעלם וכמו שצוה בענין האבדה כך הזהיר בענין הנפילה לא תראה את חמור אחיך או שורו נופלי׳ בדרך וכו׳ ׳ והמצוה הזאת נ״כ

שמות כג

באה בפרשת משפט׳ שנ׳ כ׳ תראה חמור שונאך רובץ תחת משאו ׳ ולפי ששם לא זכר כ״א חמור ביאר כאן או שורו ׳ כי החמור והשור הנה הם אשר מדרכם שיפלו תחת משאם ׳ וביאר כאן עוד כי המצוה הזאת תהיה כשיהיו נופלי׳ בדרך כי אז יתחיי׳ לעזרו להקימ׳ ׳ אבל אם נפלו ברשו׳ היחיד או בתוך הבית לא יתחייב לזה כמו שביארו ז״ל ׳ וביאר כאן עוד

זרי דף מט ע״ב רק אלו מציאות דף לב במשנה

אמרו והתעלמת מהם ׳ ר״ל שיהיו בדרך מרחקים מאד ממנו עד שיעלמו מעיניו לרוחק המקום יתחייב ללכת לעזרו וכבר

שם

א״חז״ל פיעמים שאתה מתעלם ׳ וזכרו תנאי׳ לפטור את האדם מהשיב את הנדח ומלהקים את הנופל וכבר הביאם וקבצם הר״לבג בפירושו ׳ ואמנם אמרו הקם תקים עמו ׳ ירצה שאם בעל השור והחמור לא ירצה להתעסק בהקמתו לא יתחייב האדם להקימו ׳ אבל כאשר הבעל יתחזק להקים את הנופל יסייעהו חברו ׳ וזהו אמרו הקם תקי׳ עמו ר״ל בחברתו וסיועו׳

יר׳ תנחום׳ כפרש׳

והכוונה בכלו המצות לעורר הרחמים והחמלה לאחים והעזרה ושלא יהיה אסור בהנאה לשום אדם וכדבריהם ז״ל כי אחר ממשלים לזכור המצות שמתגלגלות כעברה גוררת עברה ׳ הנה ההפכיות אליהן שמצוה גוררת מצוה ׳ ולכן זכר השבת הנדח והקמת הנופל ושאר מ׳ זכור :

לא יהיה כלי גבר על אשה כו׳ עד כי יקרא קן

ענין המצוה הזאת וטעמה׳ שלפי שהזהיר פעמ׳ רבות על איסור ערות אשת איש ׳ ועל איסור עריות הזכור ׳ הזכיר שלא יתחכמו בני אדם ללבוש האשה בגדי האיש כדי שתלך אצלו ואיש לא יכירה ׳ וזה באמת ימצא בנשים הנשואות ׳ כי כאשר ירצו להבעל לחשוקיהם וללכת לבקשם ׳ הנה ילבשו בגדי בעליהן כדי שלא ירגישו בהן ׳ וילכו כאיש ההולך לבקש חברו ׳ גם האנשי׳ המבקשי׳ משכב הזכור ילבשו בגדי אשה להדמות אליה ולעורר לב הזונים ׳ ולכן הזהיר על זה ואין הזהרת העריו׳ מצוה מחודשת׳ כי כבר הזהיר עליה פעמים רבות אבל הוסיף וביאר כאן שלא יעשו התחבולו׳ הה׳ כי האדם ראוי שיהיה גבר באנושתו והאשה בנקבותה׳ ולכן אמר כי תועבת י׳ א׳ כל עשה אלה ׳ ולא היתה התועבה במלבושי׳ כ״א בהרבו׳ הזנות ובבעילת האסור׳ והמשכות שכבר הזהיר עליהן ׳ ואפשר שנסמכה הפרשה הזאת למצו׳ הטענ׳ לומ׳ כי כמו שלא יאותו כלי גבר ותכסיסיו ומנהגיו לאשה׳ כן לא יאותו תכסיסי האשה ולבושיה לאיש גם לא דרכי האשה ׳ וידוע שאין דרך הנש׳ לעזור ﭏ טעינות ופריקות מן המשאות וכיוצא בזה ׳ולכן יאות ﭏ האדם שלא ינהג מנהג הנשים ודרכן לבלתי נתון זרוע לאחיו לעזרו בזה ׳ אבל יאזור כגבר חלציו ויעזור למי שיצטרך אליו ׳ שלמה יהיה כעוטיה יושב ובטל ואחיו מצטער ׳

כי יקרא קן צפור כו׳ עד כי תבנה בית חדש.

תנחומא דלעיל

כבר זכרתי שבמדרש׳ נתנו טעם בהקשר המצוה הזאת וביאור המצות הנמשכות ﭏיה ׳ והוא ששכר מצוה מצוה׳ ׳ כמו שבמצות שנמשכו בתחלת הסדר היה טעמם וקשורם ששכר עבר׳ עבר ׳ ור״א כתב שנסמכה בעבור מלת בדרך׳ ר״ל כי אחרי שזכר למעלה המצות המתיחסות לדרך לא תראה את שור אחיך ׳ לא תראה את חמור אחיך ׳ זכר:

זאת אחרידם שהיא גם כן בדרך ׳ והנה המצוה הזאת כבר

ויקרא כב דף קמו ע״ב חנ׳ פרק מק כלל

התבאר דרכה נ״כ מאותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד ׳ וכן כתב הרמב״ן אם לא שחשב שהטעם בשניהם לבד לבלתי היות לנו לב אכזרי ולא נרחם ׳ וכת׳ הרב המורה בטע׳ המצוה הזאת כי יש׳ לבהמו׳ דאגה גדולה כשיראו מיתת בניהם ׳ ואין הפרש בין דאגת האדם לדאגת הבהמו׳ על בניהם ׳ כי אהבת האם וחבת׳ לפרי בטנ׳ אין זה מפאת השכל והדבור ׳אבל הוא מכח המחשבה המצויה בבהמות כאשר היא מצויה באדם ׳

שם קמו עמוד ב

והר״מבן כתב עליו שאמת הוא שיש במצות טעם ותועלת ותקן באדם׳ אבל אין לומר שטעם המצוה הזאת הוא להגיע רחמיו ית׳ ﭏ הב״ח הללו ׳ אך הטעם הנכון הוא לחשלי׳ תכונת האדם ומדותיו ולהרחיק הפעולות האכזריות ממנו ׳ והנה על

שם

האמת דברי הרמב״ן ז״ל אין להרהר עליהם כי אמת יהגה חכו׳ אבל אומר אני שבכלל דברי הרב המורה דבריו ושלא חדש בזה דבר עליו ׳ ונ״ל שמלבד הרחקת האכזריות ותקון התכונה מאתנו ׳ הנה כוונה התור׳ בזה עוד להרחיק ההפסר האפשרי להיו׳ קודם זמנו ושתתמיד הווית החווה כל מה שאפש׳ מאש׳ הקן הוויתו לעשות פרי שהם הבנים ׳ כמו העץ העושה פרי וצות הקב״ה שלא נשחית הדבר המוריש ועוש׳ פריי אבל כמו

דברים כ

שהותר כריתת הפרי ונאסר כריתת העץ׳ כמו שאמ׳ כ׳ ממנו תאכל ואותו לא תכרות ׳ ככה צוה שנקח הבנים שהוא הפרי שהאם נותן בהיותה רובצת עליהם ׳ ולא נשחית עץ בלחמו אבל נשלח את האם כדי שאנחנו נזון מן הבני׳ או האפרוחי׳

מסכת חולין פרק שלוח הקן דף קלט במשנ׳ ובגמ׳ דף קלט יקמ׳ וספרי דף מ

והאם תעשה פרי אחר ׳ ותתמיד ההויה וההטבה ׳ ואמנם חז״ל הקדושי׳ בקבלתם ביארו ששלוח הקן נוהג בדב׳ שאינו מזומן אבל אווזים ותרנגולים שקונה האדם להביא לביתו לאכילה אינו חייב בהם לשלוח את האם ׳ התבא׳ זה באמרו כי באמרו כי יקרא קן צפור לפניך בדרך ׳ שהוא הדבר הבא דרך מקר׳ ובדרך לא בבית והסבה בזה מבואר כי המזומן לאכילה בבית איננו מוכן אל הויה אחרת ולא להתמיד ההויה כ״א לאכילה והפסד ׳ עוד קבלו שאין חיוב המצוה כ״א בעוף טהור ובצים

שם

ואפרוחים טהורים לא בטמא׳ ׳ והתבאר זה מאמרו כי יקרא קן צפור שהוא עוף טהור׳ ודבר הכתוב בהווה שהוא הנמצא בדרך ׳ וכן אמרו ואת הבני׳ תקח לך ׳ ר״ל הדבר הראוי לאכילה לך ׳ והטעם בזה הוא כמו שזכרתי מאש׳ אין החיוב בהתמדת ההויה כ״א בעופות הטהורים ׳ ואמנם הטמאים הם כעץ אשר לא עץ מאכל הוא שמות׳ לכרתו ולפי שאין הרחמ׳ על הבעלי חיים ועל העצ׳ ׳ כ״א על האדם שנברא הכל לתועלתו ׳ עוד

שם

אמרו מה אפרוחי׳ בני קיימא ׳ אף כל ביצים בני קיימ׳ יצאו ביצים מוזר׳ שאין הצפור רובץ עליהן שהוא פטור מלשלח והתבאר זה מאמרו אפרוחי׳ או ביצים ׳ והטעם בזה הוא לפי שאינה אז בעלת פרי והם אינם צריכים לה והיא אין ביצתה להועיל ׳ אבל תדמה לעץ שאיננו עץ מאכל ׳ כמו שזכרתי ׳ וכבר באו דיני׳ אחרי׳ במצוה הזאת יעויינו במקומם׳ כי הנה הבאתי אלה להוכיח מהם שטעם המצוה וענינה הוא כמו שזכרתי ׳ולזה היה סוף המאמר למען ייטב לך והארכת ימים ר״ל שלא היתה המצוה הזאת לתועלת הב״ח ׳ כ״א למען ייטב לאדם כשתתמיד בהם הויתה למען יאכל ממנה פעמ׳ אחרו׳ ההוו והארכת ימי׳ ׳ ר״ל כיון שאתה עתיד להאריך ימים בארץ׳ הנה אתה צריך ﭏ התמדת ההויה במזונות כדי שיספיקו ﭏיך בהיות ימים רבים ׳ האמנם באו במדרשות דברים זרים

דברים רבה דף יג עמוד ב׳ מלאכי ג

במצוה הזאת ׳אר׳ תנ׳חום אם קיימת מצוה זו אתה ממהר יום בא אליהו הנביא כתיב כאן שלח תשלח את האם ׳ וכתי׳ הנה אנכי שולח לכם את ﭏיה הנביא לפני בא יו׳ י׳ וגו׳ ובמדרש׳

של ר׳

של ר׳ נחוניא בן הקנה׳ א״ר נחמני מאי דכתיב שלח תשלח
משלי ב את האם הבינה שנקרא האם שנ׳ כי אם לבינה תקרא׳ מאי
ואת הבני׳ תקח לך אותם בני׳ שנרלה׳ ומאי ניהו׳ שבעת ימי
הסכות׳ העירו בזה שהמצוה הזאת רומזת לענין גדול ולכך
שכרה מרובה למען ייטב לך והארכת ימי׳ והוא שהצפור
מורה על נפשנו שהיא כצפור נמלטה משמי עליה׳ והיא
קשורה ביד זה העלם הפתי שהוא הגוף אשר הוא העבד
המורד בארניו׳ ומשתמש בה שלא כדרכה׳ ומענה אותה
בכל יום בכל מיני סגופים עד שבטלו כחותיה׳ ולכן היתה
סבה לשחרר הנפש המשכלת ולשלחה אל בית אביה כנעוריה
ושנשתדל לפרות ולרבות ממנה בנים ובני בנים אשר הם
כחות תולדותיה ותולדות הצדיקי׳ באופן כי בסוף הימי׳ כאשר
יגיע תור הצפור להמלט מפח יוקשי׳ שלח תשלח את האם
לחפשי בית אביה ואת בניה אשר ילדה בחיתר בזה העולם
לקיומו והתמדתו תקח לך כי בזה ייטב לך והארכת ימים
פיאה משנה קמא דף א׳ לעה״ב וכמו שאחז״ל אוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת
לו לעה״ב׳ ולפי שזה יספיק למהר גאולת הכלל וכמו שאמר
חלק דף כח זכו אחישנה׳ לכן א״ר תנחומה אם קיימת מצוה זו אתה
ממהר יום בא אליהו׳ וגם לזה כוון ר׳ נחמני באותו מאמר
דף קמז ע״ מוד א׳ שזכרתי שהביא הרמב״ן כי אם הבינה היא הנפש וז׳ ימי
הסכות המורים על הבטחון בהש׳ והאמונת הש׳ בהשגחתו
הם הבנים׳ אשר יקח לו האדם כי הם הלמודים המיישרים
אותו ושלח תשלח את האם אל הגדים אשר נתנה׳ והנה
הרמב״ן עשה סוד מזה המאמר ואני הגדתי דעתי בו״

כי תבנה בית חדש וכו׳ עד כי יקח איש אשה

גם המצות האלה בכלל שכר מצוה מצוה כמו שזכרתי
ואם כבר נזכרו במה שקדם׳ הנה מצות המעקה
ויקרא יט מבוארת׳ מלא תעמוד על דם רעך׳ ובאר כאן ענין המעקה
כדי שלא ישי׳ דמים בביתו׳ וטעם המצוה הזאת הוא דומה
לטעם שלוח הקן׳ להרחיק ההפסד האפשרי להיות קודם
זמנו׳ וכדי שיתמיד ההווה בהוית זמנו הראוי׳ ולכן הזהירו
ועשית מעקה לגגך׳ ואמר שכאשר יעשה זה לא ישי׳ דמים
ספרי דף מט ע״ב וכמ פפ׳ הספקל בביתו ולא יהיה מוכן לנפול הנופל משם ולכן אסרו חז״ל
בכלל המצוה הזאת כל דבר שיש בו סכנ׳ ואמרו שהדין הזה
ינהג כשיבנה בית חדש או יקנה או יירשנו או ינתן לו׳ בין
שיהיה שלו לבדו או עם שותפין יתחייב לעשו׳ מעקה׳ ומה
מנח״ע דף לב יפו דברי חז״ל בכי יפול הנופ׳ ממנו ראוי היה זה לפול ואעפ״
כן לא תתגלגל על ידך שמגלגלי׳ חובה ע״י חייב׳ הנה דייקו
מלת הנופל שהיה די באמרו ולא יפול אדם ממנו אבל לכן
אמ׳ הנופל לפי שהיה ראוי שיפול׳ אבל ממה שיחזק ב׳ אמונו׳
יקרו׳ אמונת הבחיר׳ האנושית ואמונת הידיעה האלהי׳ בקצות
האפשרי מבלי שיכריחהו׳ וי״מ כי יפול הנופ׳ ממנו שהמעק׳
יועיל למי שיהיה נופל מאליו מבלי כונה אלהית׳ אבל מי
שראוי שיפול ע״ד ההשגחה מצד רוע פעולותיו לא יוכל
להנצל בשום פני׳ וגם הוא פי׳ נכון׳ ואמנם מצות לא תזרע
ויקרא יט כרמך כלאי׳ כבר נזכרה גם כן שדך לא תזרע כלאים וביאר
כאן המצוה הזאת שאין האיסור בלבד בשדה אשר זכר
שמה כי גם כן ינהג האיסור בכרם׳ ולכן אמר לא תזרע כרמך
וידענו עם זה שהאיסור כולל לשדה כמו שנזכר שם ולכרם
כמו שנזכר כאן׳ ובמשמע כל דבר הנזרע׳ וביאר בזה
עוד כי אם יזרע הכרם כלאים׳ לא די שיהיה אסור בהנאה
תבואת הכרם היוצאת מן הכלאים שזרע׳ אבל גם הזרע
שיזרע התבואה שיצא ממנו׳ כלו יהיה אסור בהנאה׳ וזהו
שאמר פן תקדש המלאה הזרע אשר תזרע ותבואת הכרם׳
ר״ל פן יהיה קדש המלאה שהוא הזרע אשר תזרע וגם יהיה
קדש תבואת הכרם היוצאת מאותו זרע כי שניהם יהיו קדש
וטעם המצוה הזאת שיהיו הפעלות כלם שלמות ופשוטות
מבלי ערוב וזיוף אבל כל דבר ודבר יהיה נכר במינו הפשוט
בענין שלא תהא האמת נעדרת ולא תפסד ולא תשתנה אל
זולתה׳ ואמנם המצוה האחר׳ לא תחרוש בשור ובחמור יחדו
כבר נזכרה גם כן בהמתך לא תרביע כלאים׳ וביאר ב׳ דברי׳ שם
הא׳ שלא יחשוב שיהיה האיסור במי שירביע כדי להוליד כי
הנה גם בחרישה יאסר שותפותם׳ והב׳ אמרו בשור ובחמור
יחדו׳ ר״ל שלא יאסור החרישה בשותפו׳ הכה נ״א בהיות אח׳
מהם טהור ואחד טמא׳ כמו השור והחמור׳ וכן כל טמא
וטהור זולתם׳ והמצוה הזאת סמוכה גם מקושרת אל מצות
הכלאים כי ענינם אחד׳ ור״א אמ׳ שחמל הש׳ על כל מעשיו
כי אין כח החמור ככח השור לחרוש שניהם יחדו׳ ואמנם
המצוה הזאת לא תלבש שעטנז כבר ביארנו בה נ״כ באמרו
ובגד כלאים שעטנז לא יעלה עליך׳ וביאר בזה ב׳ דברים שם
הא׳ שעם היות שאמר שמה ובגד כלאים שעטנז לא יעלה
עליך׳ אין האיסור נוהג בעליה בלבד׳ אבל האיסור הוא
בלבוש׳ ולפי שהוא עולה על האדם אמר לא יעלה עליך׳
וביאר זה כאן באמרו לא תלבש שעטנז׳ והביאור השני
שהאיסור הזה אינו כ״א בב׳ המינים האלה צמר ופשתים לא
בשאר מינים׳ וגם ענין המצוה הזאת וטעמה דומה לטעם
הכלאים׳ והחרישה בשור ובחמור יחדו׳ ולכן באה אחרי כן׳
ואמנם המצוה האחרת שהיא גדילים תעשה לך על ארבע
כנפות כסותך וגו׳ כבר נזכרה נ״כ מצות הציצית בשלמות במדבר טו
אבל ביאר בה הנה ב׳ דברים׳ הא׳ באמרו על ארבע כנפות
כסותך׳ להגיד כי אעפ״ שיהיה הלבוש מכנפים הרבה לא
יתחייב בציצית כ״א בבעל ד׳ כנפות׳ והביאור הב׳ אמרו אשר
תכסה בה להגיד שאם אין הלבוש כדי לכסות בו אינו חייב
בציצית׳ ונסמכה מצוה זו למצות שעטנז להגיד שאין מצות
הציצית נוהג כ״א בבגדים שהם של צמר ופשתי׳ לא בשאר
והיא תכלית כל המצות שזכר׳ להגיד שראוי לאדם שיתנהג
כפי השלמות ויהיו פעלותיו אמתי׳ מפורסמו׳ ונלויות בענין
שיהיו נכרים החסרונות והשלמיות כל אחד כפי מה שהוא׳
ולכן הזהיר על כל ערוב וזיוף אשר לא יעשה׳ אבל יהיו
הדברים נפרדים גלוים ונכרים בעצמם כפי אמתתם׳ ולכן
אמר גדילי׳ תעשה לך על ארבע כנפות כסותך׳ ר״ל שיוליך
עמו סימני׳ להראות את העמים כלם שהוא איש ירא את יי׳
במצותיו חפץ מאד׳ ובזה מתהגלות וההוראה והפרסום ולכן
סמך לזה מצות המוציא שם רע שהוא מזייף האמת ואומר
מה שאינו כן בבתולי׳ אשתו שיענש׳ ואם אמת היה הדבר
שיהיו כלאים באשה תסקל כמו שיתבאר״

כי יקח איש אשה ובא אליה וכו׳ עד כי יהיה נערה וכו׳

ראוי שתדע שבאו הנה ט׳ מצות רצופות זו אחר זו
בעניין הזוגים׳ א׳ דין מוציא שם רע על אשתו
ב׳ דין שוכב עם אשה בעלת בעל׳ ג׳ דין שוכב עם נערה
מאורשה׳ ד׳ דין השוכב עם הפנויה׳ ה׳ שלא יקח איש את
אשת אביו׳ ו׳ לא יבא פצוע דכא וכרות שפכה בקהל יי׳ ובא
בקבלה שלא ישא אשה מבני ישראל׳ ז׳ לא יבא ממזר ר״ל פרק ם דיבמות ד
שלא ישא אשה מבנות ישראל׳ ח׳ לא יבא עמוני שהוא ע׳ וספרי דף נ ט
גם כן שלא ישא אשה מבנות ישראל׳ ט׳ לא תתעב אדומי לא
תתעב מצרי שעניג נ״כ שלדור השלישי ישאו נשי׳ מישראל׳

והמנות הא״ל כבר בא׳ זכרונם בתורה והנני מפרש אותם :

ואומר שהמצוה הראשונה ממוציא שם רע ענינה כן
שכבר יקח איש אשה עם קדושין ובא אליה
ושנאה׳ אם שלא נתערבה אליו בזווגו ׳ ואם להיותה כעורת
ומצד שנאתו אותה ירצה להפטר ממנה ולקחת אשה אחרת
ומצד יראתו לפרוע אליה הכתובות ישים לה עלילות דברים
כדי לפטרה בלא כתובה ׳ והנה זכר הכתוב בכאן ג׳ לשונות
האחד ושם לה עלילות דברים ׳ הב׳ והוציא עליה שם רע ׳
הג׳ ואמר את האשה הזאת לקחתי ואקרב אליה ולא מצאתי
לה בתולים ׳ והכונה בהם שהוא ישי׳ לה עלילות דברים ׳
ר״ל שאשתו תדבר כאחת הנבלות ותחרפהו ותגדפהו מבלי
היות לה דרך נשים לכבוד בעליהם ׳ וזהו עלילות דברים
ומלבד זה יוציא עליה שם רע׳ ר״ל שיפתה אנשים ונשים
שיאמרו עליה שאינה צנועה ולא בעלת ענוה כבנות ישראל
אלא כל עניניה כדרך אשה מנאפת׳כי זהו המכוון במה שאמ׳
הוציא עליה שם רע ׳ומלבד כל זה יאמ׳ בבית דין את האשה
הזאת לקחתי ואקרב אליה ולא מצאתי לה בתולים ׳ ר״ל
שלקחה בחזקת בתולה ושאחרי היותה אשתו מזומנת לו
ומאורשת לו זנתה תחתיו וא״ר״ל שצריך עם זה שיביא עדים (ר״ה שנתפתית דף / וספרי דף מט / עמוד ד)
אשר יעידו שזנתה אחרי היותה מאורשת אליו׳ הנה כאשר
יקרה זה יקחו אבי הנערה ואמה אם יהיו בחיים או אחרים
במקום׳ השמלה אשר שכבו בהם החתנ׳ מיד השושביני׳ והם
העדים ׳ שזכרו ר״ז״ל שמכניסין החתן והכלה לחדר ומשמרי׳ (דכתובות דף כו)
לה בחוץ ונכנסי׳ שם אחרי הזווג ויראו הדמי׳ ויקחו השמלה
שהיא שמלת הבתולי׳ ואותה יביאו אביה ואמה לפני בית ד׳
ועם היות האב והאם שניהם לפני ב״ד מביאין השמלה׳ הנה
האב מדבר בפניה׳ כי אין ראוי לאש׳ שתדבר במקו׳ שבעלה (בספרי דלעיל)
עומד בדין ׳ויאמר אל הזקנים שהם ב״ד מהעיר את בתי נתתי
לאיש הזה לאשה וישנאה ׳ ר״ל שכל זה שעשה היה מפני
השנאה לא להמצא בה שמץ דבר ויגיד ג״כ מרשעתו ששם
לה עלילות דברים שהיתה בפיה ובלשונה רעה וסרת טעם
לא לחיותו כן כ״א להעליל עליה באחרונה ולומר אחרי כן לא
מצאתי לבתך בתולי׳ ׳ וזהו אמרו ושם לה עלילת דברי׳ לאמ׳
לא מצאתי לבתך בתולי׳ והנה לא השיב לשם רע שהוציא
עליה לפי שהיה דב׳ אחרי׳ ולא דברי הבעל בגלוי כ״א לעליל׳
דברי׳ שדבר הבעל בעצמו׳ ולענין הבתולי׳ שדבר ג״כ בעצמו
שלא מצא לה ואז יוכיח שבעניין הבתולי׳ הוא משקר ודובר
כזב מפאת החוש ׳ כי האב והאם שניהם יפרשו השמלה
ויוכיחו דם בתולים׳ ולפי שעם היות השמלה מגוללה בדמי׳ ׳
אפשר שיהיה מדם נדותה ולא מהבתולי׳ ׳ או באופן אחר
מהתחבולות אמרו צריך עוד שיעשו הזמה לעדים שהעידו
בזנותה ׳ או הכחשה לפחות כי השמלה לא תכחישם בעצם
ועם זה הותר הספק הד׳

ולפי שהאיש הזה חשב לעשות קלון וחרפה רבה לאבי
הנערה ואמה׳ באמרו שזנתה בביתם ׳ וחשב
לפטרה מבלי כתובה׳ ושישלחה מביתה בידים ריקניות ׳
וחשב כל זה כדי לגרשה ולהרחיקה ממנו לשנאתו אותה ׳
לכן גזרה התורה עליו ג׳ מיני עונשים ׳ וכלם מדה כנגד מדה
כי אם חשב לעשות קלון וחרפה לקרובי אשתו יהיה ענשו
ויסרו אותו ׳ר״ל שב״ד יענשוהו במלקו׳ ברצועה כדי שיפחתו
מעלתו ׳ וחרפתו לא תמחה ׳ וכנגד המהר שחשב להפסידה
ולגזלו ממנה שהוא נ׳ כסף יהיה ענשו מאה כסף שהוא כפל
המהר ׳ ויתנו אותם לאבי הנערה׳ לא לנערה עצמה ׳ לפי
שהיא ברשותו ויקחם אחרי כן ׳ וכנגד מה שחשב לפטרה
ולהסירה מעליו ׳ אמר ולו תהיה לאשה לא יוכל לשלחה כל
ימיו ׳ כי עם היות לו רשות לגרש את אשתו כשירצה׳ עתה
לא יגרשה כל ימי חייו וכבר העיר הרב המורה בפרק מ״ט
ח״ג על יושר הדין הזה מהצדדי׳ האלה ׳ והנה המצוה הזאת באה
בפר׳ משפטים באמרו על כל דבר פשע על שור על חמור (שמות כב)
על שה על שלמה על כל אבדה אשר יאמר כי הוא זה עד
האלהים יבא דבר שניהם אשר ירשיעון אלהים ישלם שנים
לרעהו וביא׳ כאן הפשע הזה בפרט ושיהי׳ ענשו כשירשיעוהו
ב״ד לשלם שני׳ ׳ האמנם אם אמת היה הדבר הזה ׳ ר״ל שלא
נמצאו בתולים לנערה ׳ כי זהו מה שראוי לחוש עליו לא על
עלילות דברים ולא על הוצאת שם רע אבל לענין הבתולים
ועם זה יביאו עדים כפי קבלתם ז״ל שיעידו שבהיותה נערה (ספרי דף מט ע״ד)
מאורשה זנתה בית אביה הנה אז תסקל לפי שעשתה נבלה
בישראל והנבלה שעשתה הוא הזנות ׳ בהיותה מאורש׳ לאיש
ועם היותה מזרע ישראל עם קדוש לי״י השחיתה עלילה כזאת ׳
ולפי שהיא עשת׳ בזה קלון לאביה בפרט ולכל כלם בכלל ׳ ר״ל
אל כל אנשי עירה ׳ לכן צוה שתסקל אל פתח בית אביה ׳
ושיסקלוה אנשי עיר׳ ויבערו מקרבם האש׳ אשר לא חששה
אל כבוד אביה ובעלה ׳ולא לכבוד עמה ורעה׳ והדין הזה כבר
בא בפרש׳ קדושי׳ ואיש כי ינאף את אשת איש אשר ינאף (ויקרא כ)
את אשת רעהו מות יומ׳ הנואף והנואפ׳ ופי׳ כאן שהמאורש׳
דינה כאשת איש לכל הדברי׳ והעונשים ׳ ולכן כאשר זנתה
בית אביה בהיותה מאורשת תמות כמו האשה בעולת בעל ׳
וזהו שסמך כי ימצא איש שוכב עם אשה בעלת בעל ומתו
גם שניהם ׳ כאלו ביאר שהמצוה היא בבעולה ובמאורשה ׳
ואולי שלזה נאמ׳ שם ׳ ואיש אשר ינאף את אשת איש אשר
ינאף את אשת רעהו ׳ שפרט שניהם אחד לארוסה ׳ ואחד
לבעולה ׳ והוא הביאור שעשו בזה ׳ ואמ׳ ומתו גם שניהם ׳
כבר ראית מה שכת׳ רש׳ להוציא מעשה חדודי׳ שאין האשה
נהנת מהם׳ גם לרבות הבא׳ מאחריהם ׳ וראית מה שתפש
עליו הר״מ״בן והוא פי׳ כפי הפשט גם שניה׳ גם האיש הפושע (דף קמז עמוד ב / ועמוד ג׳ ספרי דף / כ עמוד א)
וגם האשה וכו׳ ׳ וכבר נוכל לומ׳ שכוונו במדר׳ מה שפי׳ הרב
בפשט הכתוב ׳ כי הנה פירשו גם לרבות הבא׳ אחריהם ׳ ר״ל
בכתוב שנ׳ ומתו גם שניהם האיש השוכב עם האש׳ והאשה
ומעשה חדודין דרשו ממלת שניהם ׳ אבל כפי הפשט רבוי
גם שניהם הוא חוזר למה שזכ׳ מהאש׳ אשר זנתה בית אביה
כי כמו שזכר למעלה שתמות האשה ההיא המאורשה תחת
אשר זנתה בית אביה ׳ כך ימות האיש השוכב עם האשה
בבעלת בעל והאשה עצמה ומזה הצד בא רבוי גם שניהם ״

כי יהיה נערה בתולה מאורשה וכו׳ עד כי ימצא איש נערה כו׳

מבואר הוא שבאת הפרשה הזאת להבדיל בין החפצי׳
בעברות ובין האנוסי׳ בהם שהשוכב עם נערה
המאורשה ברצונה יומתו שניהם כמו שנאמ׳ ואיש כי ינאף (שמות כ)
את אשת איש אשר ינאף כו׳ יומת הנואף והנואפת וביאר
כאן שהדין ההוא ינהג באשה כשתהיה רצונית אבל בהיותה
אנוסה לא תמות אבל ימות הנואף ותהיה היא פטורה לפי
שלא חייבה התורה בענש לאיש או לאשה כי אם בעשותו
הרע בכונה ורצון אבל בהיות המעשה בשוגג או באונס הנה
עם היות שיש שם מעשה הנה אין שם עושה ולכן אינו בר
עונשין והנה במה שעשה הדין הזה כשימצא האיש את
הנערה בעיר וישכב עמה לאו דוקא בעיר כי גם בשדה אם
ישכב עמה ברצונה תמות אבל לפי שהיה עתיד לומר על
דבר אשר לא צעקה לכן אמר שכאשר יקרה זה בעיר מיד
יוציאו שניהם אל שער העיר וסקלום באבנים ומתו את
האיש על דבר אשר ענה את אשת רעהו ואת האשה על
דבר

דבר אשר לא צעקה כי היותה בלתי צועקת מורה על רצונה בפעל ההוא כ״א היתה צועקת היו יוצאי׳ אנשי׳ רבים להושיעה וא״כ אין אמרו על דבר אשר לא צעקה סבה עצמית במיתה אבל היא סבה למה שיסקלו אותם מיד ולא ישמעו עוד אל טענותיהם אם היה באונס לזה אמר שהיא ראויה למות ואין לה כבר טענת אונס ע״ד אשר לא צעקה בעיר שמורה היות הדבר ברצונה ׳ והנה חייבה התורה את הנערה המאורשה להיות ענשה כמו הבעלת בעל לפי שהזמה בנערה הבתולה מורה על הפלגת רוע תכונתה שתכף שגדלה נטתה אל הזנות והניאוף עם היותה בלתי יודעת משכב זכר ׳ ולא חששה ל׳ השבת ואל הצער שיקרה לה בהשחתת בתוליה ולא נתנה אל לבה אהבת הארוס גם לא פחדה ממנו אשר זה כלו ממה שיורה על שאחרי שתגדל ותשלם בה המותר הזרעיי והיתה לאיש ותטעם טעם המשגל ׳ תמלא הארץ חמס ממנה ׳ כי תהיה בטוחה מהצער ׳ ונקייה מבשת מציאת בעלה העדר הבתולי׳ ותוסיף לחטוא ׳ ואמנם אמרו ואם בשדה ימצא האיש את הנערה המאורשה וגו׳ ׳ כבר זכרתי מה שבו מן הספק שאין הענין תלוי בעיר או בשדה ׳ כ״א בהיות הנערה צועקת או לא ׳ ובין שיהיה הענין בעיר בין שיהיה בשדה אם צעקה אין לה משפט מות ואם לא צעקה תסקל ׳ ולפי זה היה ראוי שיאמ׳ הכתוב כי יהיה נערה בתולה מאורש׳ לאיש ומצאה איש בעיר ושכב עמה אם לא צעקה הנערה והוצאתם את שניהם ל׳ שער העיר וסקלתם וגו׳ ׳ ואם צעקה ׳ לנערה לא תעשה דבר כיון שהדבר לא היה נדון רק בערים ולמה ג״כ תלתה התורה המצוה הזאת בנערה המאורסה והוא הדין בבעלת בעל ׳ אבל התר זה הוא כפי מה שאומר כי הנה מ״ע רצה לבאר הדינים בענין הניאוף באשה בעלת בעל׳ ובנערה המאורשה ובפנויה ׳ ולכן אחרי שבפרשה הקודמת נתן הדין בשוכב עם אשה בעלת בעל׳ בא עתה לבאר הדין בנערה בתולה המאורשה ועליה אמר והוצאתם את שניהם אל שער העיר ההוא וסקלתם ולא אמר זה על הבעולה לפי שכבר אמר בענינה ומתו גם שניהם הנה אב״כ כדי לברוח מן ההכפל תלה הדין הזה בנער׳ המאורשה ׳ ואחרי זה יביא דיני הפנויה ואמנם הוצרך לומ׳ בעיר ובשדה ׳ לפי שהראות הוא ענין יותר גדול מהשמיעה ׳ וכבר יתכן שהאנס שם ידו לפיה כדי שלא תצעק ואפשר לעדי׳ שיראו הפעל המגונה מרחוק בכללותו ולא ישמעו אם צעקה אם לאו׳ עם היות שהתרו בו בקול גדול שישמעהו ולזה גמר אומ׳ ארון הנביאי׳ ע״ה שבהיו׳ הענין בעיר יסקלו אותם כיון שלא צעקה הנערה המאורשה בהיות המקום במוכן להושיע והעדי׳ ׳ סמוכי׳ ורואי׳ הענין כפי מה שהוא בהיותו בעיר בקרב הישוב ׳ ולכן איכות המקום יענישה כי הוא המורה כי לא חדלה מלזעוק כי אם להיותה חפצה בזנות אבל בהיותם בשדה אע״פ שהעדי׳ לא ישמעו צעקתה יפטרו אות׳ מעונש כשיראו שהחזיק בה איש ושכב עמה לפי שאם היתה חפצה בדבר מתמול שלשום היו מזמני׳ בעיר לא בשדה שהוא בדרך מקרה ובהזדמן רב וגם היה בלתי אפשר שהאיש והנערה שנזדמנו בשדה מבלי פתוי אחר ׳ יחזיקנה האיש וישכב עמה ברצונה ׳ כי טבע האשה תמאן זה לשכב עם איש שיבא עליה בפתע פתאום ׳ וכ״ש בהיותה נערה ומאורשה שאין ספק שיקשה זה עליה מאד ׳ ולכן ענין ההזדמן בהמצאם בשדה שמבלי פתוי יחזיק בה האיש מורה שהיה באונס כי הנערה לא תתרצה בפתע פתאום ׳ ולכן אע״פ שהעדי׳ לא ישמעו צעקת׳ ראוי שנפטור אותה בארוסה ולומר שהאנס סגר את פיה שלא תצעק ׳ או נאמ׳ והוא היותר נכון שאף שנודה שלא צעקה הנערה׳ לא היה זה להתרצותה׳ כ״א לפי שראתה שאין מושיע לה וחשבה שהצעקה ההיא דבר בטל ׳ כי הערים היו כלם רחוקים ועם היותם מתרים לא היו יכולי׳ להגיע שמה כדי להושיעה ׳ ולכן נאמ׳ שחדלה מלצעוק לא להיותה היא חפצה בדבר׳ כי היות הדבר בשדה מבלי פתוי כ״א במקר׳ פתאום ימאנהו׳ אבל לא צעקה לפי שראת׳ שאין מושיע לה ונתיאשה בזה ׳ וזה ממה שיורה היותה אנוסה ׳ והוא אמרו ולנערה לא תעשה דבר כי כאש׳ יקום איש על רעהו ורצחו נפש כן הדבר הזה׳ כי בשדה מצאה צעקה הנערה המאורשה ואין מושיע לה ׳ ר״ל כיון שבשד׳ מצא׳ בקרי והזדמן והחזיק בה האיש׳ מן הראוי שנדון שצעקה הנער׳ המאורש׳ ואין מושיע לה כי אף כי לא שמעו העדי׳ צעקת׳ כשראו הפעל ׳ או שלא צעקה כלל ׳ כיון שהית׳ בשד׳ והיתה נער׳ המאורש׳ נאמין שנ׳ הסבו׳ ההם מונעי׳ גדולי׳ להיות הדבר ברצונה ׳ ונדין אותה כאנוס׳ ׳ ולכן תלה המצוה הזאת בנער׳ בתולה מאורשה ׳ ולא באשה בעלת בעל׳ לפי שהנער׳ לשמור בתוליה ׳ והמאורשה מפחד הארוס ובשתה ׳ יקשה בעיניה להתרצות לפעל המגונה ההוא יותר מהאשה הבעולה ׳ ויהיה לפי זה פי׳ צעקה הנער׳ המאורש׳ באמת היתה צועקת מפאת היותה נערה ומאורש׳ ׳ כי לא תתרצ׳ בארם שיפגע׳ בשדה ויחזיק׳ אבל לא היה מושיע לה ׳ ולכן חדלה מלצעוק ומפני זה הערים לא שמעו צעקתה כי איננה ׳

וכזה הותרו הספקות ס׳ ח׳:

כי ימצא איש נערה כו׳ עד לא יבא פצוע כו׳

בפרשת משפטי׳ נאמרה מצות שוכב עם הפנויה שנ׳ וכי יפתה איש בתולה אשר לא אורש׳ ושכב עמה מהר ימהרנה לו לאשה ׳ אם מאן ימאן אביה לתתה לו כסף ישקול כמוהר הבתולו׳ וכאן פי׳ שכאשר לא יהיה בדרך פתוי כ״א באונס ויעירו העדי׳ שאנסה ׳ הנה יהיה ענשו שיתן לאבי הנער׳ חמשי׳ כסף ולו תהיה לאשה תחת אשר ענה ׳ לא יוכל לשלחה כל ימיו ׳ והטעם בעונשי׳ הללו הוא לפי שהאיש המפתה האשה יהיה פתויו אם בנדר ושבועה שיעשה לה לקחתה לו לאשה ויאהבה ובזה תתרצה אליו ׳ ואם שיתן לה מהר ומתן באופן שהיא לאהבת הממון תתרצה בזה ׳ אבל האנס לגובה לבבו ורשעו לא נדר לה שום דב׳ לא לישאנ׳ לאשה גם לא ליתן אליה מתנות כי לא פתה אותה באחד מהדברים הללו אבל בחוקה החזיק בה ׳ ולכן הענישתו התורה כנגד שניהם ׳ אם כנגד המתנו׳ אמר תורה שיתן לאבי הנער׳ נ׳ כסף ׳ ואם לא נדר לה שישאנה ענשו שיקחנ׳ לאש׳ ולפי שלא יגרשנה צוה מפני זה אח״כ שלא יוכל לשלחה כל ימיו ׳

ויותר בזה הספק ס״ז׳

והנה סמך לזה לא יקח איש את אשת אביו ולא יגלה כנף אביו ׳ להוריע שלא יקח איש אשת אביו שהיא אסור׳ לו כמו שהתבא׳ בפר׳ העריו׳ ׳ אבל אנוסת אביו יוכל לקחתה לו לאשה ׳ והיה זה כאשר היא לא רצתה בו מפני היותה זקן ותתרצה לבנו כי אז ראוי לאב להשתדל בזה שתנשא לבנו כי בזה יפייסנה וישקיט תלונתה ולכן אמר לא יקח איש את אשת אביו בלשון לקיחה וקדושין ׳ וזה ע״ד מה שאמ׳ בספרי וכן במסכת כתובות נושא אדם אנוסת אביו ומפותת אביו ׳ ואמנם כפי דעת ר׳ יהודה האוסר שישא אדם אנוסת אביו ומפותת אביו ׳ יתכן לפרש הכתוב שאמר לא יקח איש את אש׳ אביו ׳ שכמו שלא יקח איש את אש׳ אביו שהיא אשתו בקדושין ׳ ככה לא יגלה כנף אביו שהרמז בו אל האנוסה והמפותה לבא אליה׳ וידרוש החכם הנזכר יתור הכתוב בזה

שמות כב פס

ויקרא יח

דף כ עמוד ו׳ פ׳ נושאי׳ על פה מסכת קמא דף פס ומייתי לה דיבמות דף ד

יבמות דף יד דף עט ועסר וקמין דף עס

הדרך גם דרשו רז״ל שנזכרה המצוה הזאת כאן לסמכה אל לא יבא ממזר בקהל ה׳ להגיד שאי ממזר אלא דבא מחייבי כריתות כנושא אשת אביו ׃ ומכאן יתבאר למה לא הזהיר מרע״ה בכאן על שאר העריות כמו שהזהיר על אשת האב שהיה זה ללמד ממנה הלמודים האלה אשר זכרתי לפי דעתם ז״ל ׃

והותר בזה הספק סח׳:

לא יבא פצוע דכא וגו׳ עד כי תצא מחנה על איביך

עתה יבאר הבלתי ראוי׳ ליקח אשה מבנות ישראל כי קהל ה׳ יקרא האנשים נשואי אשה כמו שנא׳

דינמות דף ע

בקבלתם ז״ל ׃ והכת ראשונה מהבלתי ראויים לישא אשה החולים באברי התולדה באופן שלא יוכלו להוליד והם פצוע דכה וכרות שפכה ׃ כי אחרי שאינן ראויי׳ להוליד יהיה הנשואין בהם לבטלה ׃ וגם יהיה זה ממה שיסבב שהאשה תזנה עם אדם אחר והמצוה הזאת כבר באה בפר׳ קדושים אל

ויקרא יט

תחלל את בתך להזנותה וגו׳ ׃ והמין הב׳ של זכרי׳ הבלתי ראויי׳ לישא אשה הוא הממזר ועליו אמ׳ לא יבא ממזר בקהל ה׳ גם דור עשירי וגו׳ ׃ ר״ל שכמו שהאיש שאינו ראוי להוליד לא ייטב בעיני ה׳ שיש׳ ישראלית ׃ ככה האיש שאין תולדתו ישר׳ והוא האיש הממזר הנולד מאשת בלא קדושין אין ראוי שיבא בקהל ה׳ לישא אשה ישראלית מזרע קדש׳ לפי שהנולד מהם יתדמ׳ לטבע הזר הנפסד ׃ ויהיו בעם ה׳ אנשי׳ רעי׳ וחטאי׳ אבל ראוי שיבאו כלם מהשתלשלות ישר מזרע אנשי׳ כשרי׳ מבני ישראל נולדים בכתובה וקדושי׳ ׃ ויהיה תועלת עוד בזה שיזהר האדם מלהוליד בן ממזר לדעתו שלא ישא בנו ישראל והמין הג׳ מהבלתי ראויי׳ לבא בקהל ה׳ ולישא אשה ישראלית הוא העמוני והמואבי ׃ גם אחרי שנתגיירו ונתן הסבה בזה על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמי׳ וגו׳ ואשר שכר עליך

קמן ע״ג וע״ד

את בלעם וכב׳ חשב הרמב״ן שאמרו ע״ד אש׳ לא קדמו אתכם בלחם ובמי׳ ׃ יחזור אל העמוני׳ בלבד ׃ כי הנה המואבי׳ קדמו אותם בלחם ובמי׳ ׃ והנה הביאו לזה אמרו בסדר אלה הדברים

דברים ב

אוכל בכסף תשבירני ואכלתי ומי׳ בכסף תתן לי ושתיתי רק

פס

אעברה ברגלי ׃ כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר והמואבי׳ היושבי׳ בער עד אשר אעבור כו׳ ׃ ומאד תמהתי על הרב שהרי הכתו׳ אומ׳ לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה׳ על דב׳ אשר לא קדמו אתכם וגו׳ ואמר זה בלשון רבי׳ לכלול עמון ומואב ׃ ואשר שכר עליך אמר בלשון יחיד לפי שזה נתיחד

בחמיד יג

למואב וכן אמ׳ בספר עזר׳ ביום ההוא נקר׳ בספר משה באזני העם ונמצא כתוב אשר לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה׳ עד עולם כי לא קדמו אתכם בלחם ובמי׳ ואיך יאמ׳ שמואב קדם אות׳ בלח׳ ובמי׳ ׃ ועוד שאם היה כדבריו שאדום ומואב קדמו בלחם ובמים ׃ היה לו לומר לא תתעב אדומי על דבר אשר קדמו אתכם בלחם ובמים מוסף על האחוה׳ גם היה לו להקל על המואבי׳ כיון שכב׳ קדמו ולהשוות דינם עם דין אדום לא עם עמון שלא קדם ׃ ויש מי שפי׳ שמ׳ שמכרו להם בני עשו והמואבים לחם ומים כאשר עברו בארצם לא תקרא קדימה בשום פני׳ כי כאשר בלחמו יקדם נודד בשעת דוחקו כאשר

בראשית יד

עשה מלכי צדק מלך שלם לאברה׳ ולחיילותיו שהוציא לחם ויין כאשר ידע כי עיפי׳ הם ׃ ההיא תקרא קדימה באמת ׃ וכן היה ראוי להם שיעשו לישראל ׃ ובלבד שיהיה מיד בדרך בצאתם ממצרי׳ כי אז היה להם עת הצרך ׃ כי לא היו יודעי׳ שהקב״ה ימטיר להם מן ׃ ושיוציא להם מים מצור החלמיש׳ וזה ממה שדקדק מאד באמרו על דבר אשר לא קדמו אתכ׳ בלחם ובמי׳ בדרך בצאתכם ממצרי׳ ׃ ואמנם מה שהשכירום בני עשו והמואבים אחרי כן ׃ זה אינו כלום כי לבד ממכריו ההוא יקרא איחור לא קדימה שהרי היה זה בשנת הארבעים בשלא הוצרכו להם ׃ הנה אם כן בהעדר הקדימ׳ בלחם ובמי׳ בזמן הראוי היו שותפין עמון ומואבי׳ והיה ענינ׳ קרוב אל ענין עמלק ׃ כי מניעת המזון לעת הצורך כאילו הוא ממית בידי׳ אבל הדעת הזה עם כל שאר הדברי׳ הנז׳ בעיני מיוסדי׳ הם על קו תהו ואבני בהו׳ באמר׳ שבני עשו והמואבי׳ נתנו להם ומי׳

במדבר כ

בכסף ׃ כי הנה סותר לזה כתו׳ בפרש׳ זאת חקת׳ אבל פי׳ אוכל בכסף תשבירני וגו׳ באמת הוא כאשר פירשתי בסדר אלה הדברי׳ שאינו חוזר אל כאש׳ עשו לי בני עשו היושבי׳ בשעיר והמואבי׳ היושבי׳ בער ׃ למה שאמ׳ אוכל בכסף תשבירני כי אם למה שאמ׳ רק אעבר ברגליי ר״ל ואע״פ שלא תתן לי אוכל ומי׳ בכסף ׃ אל תחשוב שאשוב בדרך אשר באתי אינו כן רק אעברה ברגלי ע״כ כאשר עשו לי בני עשו היושבי׳ בשעיר והמואבי׳ היושבים בער שלא נתנוני לעבור בגבולם ׃ ועכ״ז עברתי ובאתי עד כהיוהוא אמרו עד אשר אעבור את הירדן אל הארץ אשר ה׳ אלדינו נותן לנו וכמו שפירשתי שם ׃ הנה א״כ העמוני והמואבי לא קדמו אותם בלחם ובמים גם לא השכירום לעברם בארצם ׃ ולפי שעמון ומואב היו בני לוט שקבל חסד רב מאברהם ׃ אשר הצילו מהחרב ומהשבי ובזכותו נמלט ממהפכת סדום ועמורה ׃ היו הם חייבי׳ לעשו׳ עם ישראל ׃ והם עשו בהפך ׃ ולכן היה ראוי שיהיה עונש׳ רב ועצום ׃ מלבד שמואב הוסיף על חטאתו פשע ששכר את בלעם לקלל את ישראל ׃ ואם לא נעשתה עצתו היה מפני שלא אבה ה׳ ית׳ לשמוע אל בלעם ויהפוך את קללתו לברכה מאהבתו את ישראל ׃ ולכן היה מהראוי כיון שלא תתגר בם מלחמה ולא תקח את ארצם להיותם מבני לוט ׃ ושגם כן לא תדרוש שלומם וטובתם ׃ כי כמו שהם לא קדמו אתכם בלחם ובמים ׃ ככה לא תקדמו אותם לתת להם אשה מבנות ישראל ׃ לפי שבעלי הטבע הנשחת והתכונה הנשחתת והנפסדת אשר כזה ׃ אין ראוי שיהיו כלאים עם הזרע אשר ברך ה׳ ׃ ולזה אמר גם דור עשירי לא יבא להם בקהל ה׳ ׃ ר״ל כי עד עולם יהיה זה ׃ וזהו אמרו

יבמות פרק הערל במשנה דף ע״ו ופלגי׳ קדושין דף ע״ס

כל ימיך לעולם ׃ וכבר דרשו רז״ל עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית והעד רות המואביה ׃ והמין הד׳ מהבלתי ראויים לישא אשה מבנות ישראל הוא האדומי ׃ והמין הה׳ מהם הוא המצרי ׃ אבל אלו אין ראוי לתעבם לגמרי כמו עמון ומואב אם האדומי מפני קורבה כי אחיך הוא וראוי לאדם שיאהב את קרובו אף כי יחטא לו ׃ ואם המצרי לפי שגר היית בארצו וירד יעקב מצרימה מפני ולעפות רעב ומצאתו בעת צרה ׃

פס

וכמו שאחז״ל שהיו להם אכסניא בשעת הדחק ׃ ולכן אע״פ שאחרי כן הרע לך ראוי שלא תתעבם ולא תקפח את שכרם והוא בני׳ אשר יולדו להם דור שלישי ישאו נשי׳ ויבאו בקהל ה׳ ׃ ואמנם למה לא זכר ברית אחי׳ לעמון ומואב כמו שזכרו לאדום ׃ ולמה לא זכר לאדום דבר אשר לא קדמו בלח׳ ובמי׳ כמו שזכ׳ לעמון ומואב ׃ הוא אצלי לפי שאדום לא היה עליו משטם׳ ולא נתן ישראל עבור בגבולו ולא קדמם בלחם ובמי׳ היה להם על זה טענה רבה מפני שיעקב לקח הבכור׳ מעשו אחיו הגדול ממנו ולקח ברכותיו במרמה ׃ והיה די לאדום שלא יצא לקראת ישראל להלחם בו כמו שעשה עמלק ולכן אמר לא תתעב אדומי כי אחיך הוא ׃ ר״ל הקורבה היא הזקה במינם ׃ והנה לא הרע עמכם בהיות לו טענה רבה עליו ׃ אמנם עמון ומואב לא היה להם טענה לשנוא את ישראל ולהרע להם אבל להטיב עמהם טובה כפולה ומכופלת כפי

הטובה

הטובה אשר הטיב אברהם את אביהם ולא קבל לוט וזרעו
מאברהם וזרעו מהעלבונות מה שקבל עשו מיעקב ולכן היו
עמון ומואב ראויי לענש רב על אשר נחדלו להטיב לישראל
והיה אדום ראוי לשכר גדול על אשר לא הרע עמהם׳ גם כי
קרבת אדום היתה גדולה ועצמית בהיו׳ עשו ויעקב בני יצחק
ורבקה׳ אמנם לוט עם היות לו קרבה עם אברהם כבר היתה
מרוחקת מאד מצד שהיה בן אחיו׳ וגם בני לוט נתגלגלו
בסדר בלתי ראוי משתי בנותיו׳ ומפני זה נקר׳ אדום בלשון
אח בכתובים׳ ואמנם עמון ומואב לא נקראו אחים בשום
מקום׳ ולכן התי׳ להם דור שלישי ולא התירו בעמון ומואב׳
הנה הותרו בזה הספקות ט׳ ו׳׳ ואמנם המצות האלו אין ספק
שכלן כמה שקדם׳ כי הנה בסוף פרשת קדושים אמר והייתם לי ויקרא כ
קדושים כי קדוש אני יי׳ ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי׳ וביאר
כאן ההבדל הזה במאמר העמוני והמואבי עד עולם ובאדומי
ובמצרי עד הדור השלישי:

כי תצא מחנה על אויביך וכו׳ עד לא תסגיר עבד

התורה הזהירה פעמי׳ רבות על הטהר׳ בכלל׳ והרחקת
הטמאה מבין העם הנבחר׳ ובפרט הזהיר על
בעל קרי בפרשת מצורע׳ שנ׳ ואיש כי תצא ממנו שכבת פס טו
זרע ורחץ במים את כל בשרו וטמא עד הערב׳ ואמר בסוף פס
הפרשה׳ והזרתם את בני ישראל מטומאתם ולא ימותו
בטמאותם בטמאם את משכני אשר בתוכם׳ ולפי שלא
תחשוב שהיתה המצוה הזאת נוהגת בזמן השלום ובמחנה
הגדול אשר שם המשכן וכליו המקודשים׳ אמנם בהיותם
במלחמה לא יהיו מחוייבים בקיום המצות והטהרות ההם׳
בא לבאר פה שגם בהיותם במחנה למלחמה על האויבים
ישמרו עצמם מכל דבר רע׳ שהוא כולל לגוף ולנפש ולכל
מין ממיני העברות והטמאה׳ ופי׳ בפרט הענין בבעל קרי
באמרו כי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור מקר׳ לילה ויצ׳
אל מחוץ למחנה ולא יבא בתוכו׳ ובפנות ערב ירחץ במים
ויבא אל המחנה׳ ומפי הקבלה למדו שהפרישות הזה יהיה
לבעל קרי ממחנה לויה׳ וזה יהיה לבד כשיהיה שם ארון
העדים אך ממחנה ישראל לא יצאו כ״א המצורע׳ ומלבד זה
הזהירם עוד על הטהרה והשמירה גם בדברים ההכרחי׳ וצוה
בהם ב׳ דברים׳ הא׳ שיעשו אותם במקום פנוי ידוע לא בכל
מקום שיהיה׳ וזהו אמרו ויד תהיה לך מחוץ למחנה ויצאת
שמה חוץ׳ כי יד פירושו מקום כמו על יד הירדן׳ עוד צוה
שבאותו מקום הפנוי לא תהיה צואתו גלויה אבל יכסנה׳
באמרו ויתד תהיה לך על אזניך׳ ר״ל שיהיה לו יתד על כלי
מלחמתו כדי לחפור עמו בעפר ולכסות את צואתו׳ ובזה
כבוד לשם ושמירה מהעפוש וההפסד׳ הלא תראה שספק
הקב״ה מזונם כל ימי היותם באהלים במדבר במזון הנבלע
באברי׳ כדי שלא ישקצו את מחניהם בהוצאת המותרו׳ ולא
יצטרכו ליד ויתד׳ לפי שאין חנשי׳ יכולות לעמוד על הענין
ההוא׳ מה שלא היה כן במחנה המלחמה׳ כי כלם אנשים
ונתן הטעם בכל השמירה והטהרה הזאת באמרו כי יי׳ אלדיך
מתהלך בקרב מחנך׳ ר״ל הנה מנהג הגוים במלחמותם הנה
היא לאכול כל תועבה ולהיותם שטופי זמה וחמס וגזל ירבו
ולא יתבוששו׳ וגם יתלבשו באכזריות חמה ושטף אף להיו׳
גבורתם בכח וגבורה אנושית׳ אבל מחנה ישראל קדוש
יאמר לו להדבק ההשגחה האלדית בו כי אין מלחמתם בכח
וגבורה אנושית כ״א בכח אלדי׳ וברוחו להצילם מפגע רע
ולתת אויביהם לפניהם׳ ולכן ראוי שיהיה מעשיהם קדוש
וטהור והעם היושב בה נשוא עון וזהו ולא יראה בך ערות
דבר׳ כי בזה ממה שישוב הש״י מהם ויסיר שכינתו מתוכם
כמו שאמר ושב מאחריך׳ ומכאן למדו חז״ל למקום התפלה ברכות פר׳ ג׳
שנרחיק מן הצואה ד׳ אמות ולכל מראה העינים׳ והנה באה דף קכב
פה המצוה הזאת להגיד שעם השם ית׳ ראוי שיהיה טהור
מהתערב בו זרע שאינו מחלק השם ית׳׳ ממזר׳ או עמוני׳
ומואבי׳ ואדומי׳ כי הוא גורם הרחקת השכינה׳ וגם כן
יתקדשו ויהיו קדושים וטהורים גם בכל שאר הדברים הבאי׳
מפאת החמר׳ ולכן הזהירם מיד על טהרתם גם במחנה
ובמלחמות׃

לא תסגיר עבד אל אדוניו וכו׳ עד כי יקח איש אשה

לפי שבצאתכם למלחמה יתכן שיברחו אליהם
עבדים מהאויבים מהעיר ההיא אשר הם צרים
עליה׳ צוה שלא יסגיר העבד ההוא כאשר ינצל אליו
מעם אדוניו הגוי׳ כי אחרי שבא לחסות תחת כנפי השכינה
אין ראוי שנחזירהו לעבוד עבודה זרה׳ וכבר הזהיר הכתוב
בפרשת משפטים וגר לא תונה ולא תלחצנו כי גרים הייתם
בארץ מצרים׳ וכן במקומות אחרים הזהיר על הגר׳ ולכן שמות כב
פי׳ כאן שכאשר יברח עבד מעם אדוניו ויבא אל מחנה ישראל פס כב ויקר
להתגייר לא נסגירהו אל אדוניו׳ אף על פי שנתן ממון רב יפס כה
בעדו גם כמו שכת׳ הרמב״ן שכבר ילכדון מדינות רבו׳ בסבת דף קעח ע׳
העבדים והשבויים הבורחים מהם׳ עוד ביאר שאע״פ שהוא
עבד שלא ישתעבדו ישראל בו׳ אבל יהיה נקי וחפשי׳ שאם
לא יהיה כן מה הועיל בבריחתו כיון שלא נמלט מעבדו׳ ולכן
אמר עמך ישב בארצך במקום אשר יבחר באחד שעריך
בטוב לו לא תוננו׳ ואמר ישב בקרבך להודיע שאין
ראוי שיהיה לעבדים עיר בעצמם פן ירבו וימרדו שמה׳
אבל ישבו בקרב ישראל׳ ואמר באחד שעריך למעט שלא
יהיה במקום הבחירה והנה העבד הזה יהיה גר צדק ויתחייב
לשמור המצות׳ ולפי שהיה ג״כ מנהג במלחמות שיהיו שמה
נשים קדשות לזנות עם אנשי הצבא׳ וגם היה מנהג מגונה
אצלם שהיו גם כן קדשים מזומנים למשכב זכור׳ לכן צוה
בסמיכות מצות המלחמה לא תהיה קדשה מבנות ישראל ולא
יהיה קדש מבני ישראל׳ כי מורע ישראל המקודש אין ראוי
בפעל המגונה הזה׳ והמצות האלה כבר נזכרו בתור׳ פעמים
רבות׳ ואמנם לדעת אנקלוס שתרגם לא תהא אתתא מבנת
ישראל לגבר עבד ולא יסב גבר מבני ישראל אתת אמה׳
תהיה המצוה הזאת נכללת באל תחלל את בתך להזנותה׳
והרלב״ג כתב שמצות לא יהיה קדש שלא יתפרץ האיש
לבעול הפנויות כי בהיותו בזה פרוץ ומתמיד יקרא קדש ר״ל
מזומן׳ ור״א כתב שיהיה קדש כמעשה ארץ מצרים והמבין
יבין׳ ואחשוב שירמוז בזה אל מאמ׳ר שמואל מוטוט בפירושו
שהקדש הנאמר הנה הוא המזומן לזנות עם הבתולו׳ כמעשה
ארץ מצרי׳ כי מזג המצריי׳ ותולדות׳ רפה מפני היאור העובר
בתוכו תמיד המוליד בהם ליחה פלגמונית׳ לא היה בהם כח
בהיות קרובי׳ למ׳ שנה לבעול בתולה עד שיביאו נער לשכב
עמה מעט מעט כדי שיהיה הפתח פתוח׳ ולהיות זה אומנות
הנער והרגלו נקרא קדש ר״ל מזומן לשכב עם הנשים הבתול׳
ובכר הביא הראב״ע כי זה המנהג במצרי׳ בפירושו לספר חגי
הנביא ע״ה׳ והעקר כפי הפשט הוא כפי מה שכתבתי ראשונ׳
ולהורות על מיאוס פעל הזנות ותיעובו סמך לזה לא תביא
אתנן זונה ומחיר כלב בית יי׳ אלדיך לכל נדר כי תועבת יי׳
אלדיך

אלדיך גם שניהם ׳ כי אתנן הזונה הוא שתדור לבית יי׳ בעד
משלי ז חשוקה ׳ וכמו שאמר שלמה בתארי האשה הזונה ׳ זבחי
שלמי׳ עלי היום שלמתי נדרי ׳ ומחיר כלב אחשוב אני שהו׳
האר לקדש שזכר ׳ וכתב הרלב״ג שאסר מחיר כלב לבד
להיותו שטוף בזמה במשכב זכור מאד ולכן חשבו כמו אתנן
הזונה ׳ ואסר אב״ הרובע והנרבע להקריבו על גבי המזבח ׳
זמח עמוד ג׳ והרמב״ן כתב שהוא כפשוטו ושהיה מנהג אנשי הציד
כשיאהבו כלביהם יעלו בעבורם עולות ויתפללו אל יי׳ שיחיים
ואסרה התורה זה לפי שהוא תועבה ׳ ר״ל לפי שמחיר הכלב
להיות על כח פחות יהיה מתועב אצלו ית׳ ככה יהיה אצלו
תועב׳ ר״ל מתנתה או המתנ׳ אשר יתנו אליה תחת זנותה כדברי
י׳ דף כט ופ׳ רז״ל והביאו רש״י ׳ והמצוה הזאת כבר באה בפ׳ אמור באמרו
דף ע ופרק ו׳ כל אשר בו מום לא תקריבו כי לא לרצון יהיה לכם ׳ ולפי
י׳ ויקרא כב שדרך הולכי מלחמ׳ להוציא מעות ברבית כי צורך המלחמ׳
וכליה יביא האנשי׳ לצורך ממון וללוות מזולתם דגן ותירוש
ויצהר וכמו שמצינו בימי התרשתא בספר עזרא שנא׳ שם
נחמיה ה ותהי צעקת העם ונשיהם גדולה אל אחיהם ׳ ויש אשר אומרי׳
אנחנו עורבי׳ ונקחה דגן ברעב ׳ ויש אשר אומרים לוינו כסף
למדת המלך שדותינו וכרמינו ׳ לכן סמך כאן לא תשיך
לאחיך נשך כסף ׳ נשך אכל ׳ נשך כל דבר אשר ישך ׳
שמות כב והמצו׳ הזאת כבר באה בפר׳ משפטי׳ באם כסף תלוה את עמי
ויקרא כה ובפר׳ בהר סיני כי ימוך אחיך וגו׳ אל תקח מאתו נשך ותרבית
את כספך לא תתן לו בנשך ׳ אבל ביאר כאן בה ב׳ דברים ׳
קמח עמוד ג הא׳ שעם היות בכל דיני ממונות כמו שכתב הרמב״ן שהרוצה
להזיק בנכסיו רשאי ׳ הנה בענין הרבית מפני רגילות החטא
יזהיר בכאן ללוה שלא יקבל המעות מיד האח ׳ ולשלם לו
הרבית ׳ כי הנה במקומות הנזכרים הזהיר למלוה שלא ילוה
ברבית לאח ׳ וכאן הזהיר ללוה שלא יקח אותו מידו ׳ ולא
ישלם לו הרבית ׳ וזהו אמרו לא תשיך לאחיך ׳ כלומר אע״פ
שמפאת ההכרח תבא לקחת מעות או אוכל ברבית ׳ לא
תקחהו מאחיך כי תהיה סבה שאחיך יתן נשך לנכרי על פי
השי״ת ׳ והביאור הב׳ הו׳ אמרו לנכרי תשיך ולאחיך לא תשיך׳
זה הדבר לא התבאר עדיין כ״א על צד הדיוק מאמרו אם כסף
תלוה את עמי ׳ וכי ימוך אחיך שמורה שהדין ינהג בעם
כא עמוד א׳ הקדש ובאחיו ולא בנכרי ׳ והוא אשר ביאר ופי׳ בכאן וב׳ בספרי
דרשו לנכרי תשיך זו מצות עשה ונמשכו אחרי זה הרמב״ם
דף תרעו בספר משפטי׳ בפ״ה מהלכו׳ מלוה ולוה ׳ והרלב״ג בפי׳ התורה
דף ע שלו ׳ אבל התלמוד שלנו אינו סובר כן שביארו בפרק איזהו
נשך שלנכרי תשיך רשות ולא מצוה וכן פסקו שאר הפוסקי׳
כלם וכבר נסתייעו הרמב״ם והרלב״ג בשהו׳ מצוה באמר׳ שאם
היה לנכרי תשיך רשות הנה המאמ׳ מיותר אחרי שכבר אמ׳
לא תשיך לאחיך ׳ שזה יורה שלגר תושב ולגוי נוכל להשיך׳
אבל אין הדיוק הכרחי כי יאמ׳ האומ׳ שדבר הכתו׳ בהווה כפ׳
כי תהיינ׳ לאיש שתי נשי׳ ׳ ולא תחסו׳ שור בדישו וזולת הרב׳
שדבר הכתו׳ בהווה ושכן לא תשיך לאחיך לפי שהמש׳ ומתן
שהיה בארץ הנבחרת על הרוב היה עם האחים ׳ ולכן הוצרך
לומר לנכרי תשיך שהיה רשות בידו לעשותו לנכרי ״

והנה חכמי הנצרים אמרו שתורתינו בלתי שלמה יען
לא תצוה על טהרת הלב ושלמותו במצות כראוי
כ״א כפי המועיל ׳ ויוכיחו זה מענין ההלוא׳ ברבית לגוי שאם׳
שהרבית מצד עצמו דבר יוצא מן ההקש הטבעי והוא עון
פלילי ׳ וע״ה היה ראוי שתרחיקנו התור׳ ותאסור אותו בהחלט ׳
וכבר ירבו התלונות הדוברי׳ על יי׳ עתק בגאוה ובוז על הענין
הזה והוא הספק הי״א אשר העירותי ״

ונדי לספך את הלזון כתבתי על זה ד׳ התשובות כלם נכוחים למבין וישרים

למונעי דעת:

התשובה הא׳ היא כ״א החטאים האלה בנפשותם לא
יקשה עלידם מה שצותה התורה בעממים
דברים כ לא תחיה כל נשמה ׳ למה יקשה בעיניה׳ הנשך אע״פ שיהיה
בלתי ראוי מפאת עצמו ואם ארצם ונופם הותר להם ממונם
לא כ״ש ׳ כי היתה הכונה האלדית להרחיק האהבה מבין העם
הנבח׳ והעממי׳ ולהטיל ביניה׳ איב׳ כדי שלא ילמדו ממעשיה׳
ולכך צותה על הריגת׳ וכאשר לא יוכלו או לא ירצו להרגם
איננו מהזרות שיצוה שלא ילוה להם מעותיו בחנם ועל צד
החסד כ״א בנשך ותרבית אין ראוי לעשות חסד עם האויבים ״
והתשובה הב׳ שאפי׳ שנודה שהרבית מצד עצמו מגונה ׳
הנה לא התירו השי״ת כ״א בנכרי ׳ ואין הנכרי נק׳
כל איש אשר לא מזרע היהודים הוא ׳ אבל הוא האיש
שהתנכר לאביו שבשמי׳ ועבר בריתו והם המשומדי׳ והיוצאי׳
מכלל הדת ׳ ואמנם לזרע אדום לא יאמר נכרי כי הוא נקרא
אח שנא׳ לא תתעב אדומי כי אחיך הוא ׳ ונכלל בלא תשיך
לאחיך ׳ וכן ישמעאל ושאר האומות לא נקראו בשם נכרי
כ״א בשם גוים או בשמותם הפרטיים ׳ אבל נכרי סתם לא
יאמר כפי דברי חז״ל אלא למי שהתנכר לאביו שבשמים ׳
ולנכרי שהתנכר לאל ידיו אינו מגונה לקחת רבית ממנו ולעשו׳
לו שלא כהוגן כיון שהוא עשה שלא כהוגן ולא יבא בצדקת
השי״ת ולא יזכה בחסד התורה אחרי אשר כפר בה ׳ והתשובה
הזאת בפרט היתה מאתי משום דרכי שלום ״
והתשובה הג׳ היא כי אע״פ שנודה שהרבית הו׳ דבר נמאס
ומגונה מפאת עצמו ונאמר שיאמר נכרי לכל
איש אשר לא מבני ישראל הוא ׳ הנה לא תמצא שהתיר׳ תור׳
הנשך לנכרי ר״ל להלוותו בנשך כ״א ההלואה ממנו ברבית
כי הנה אמ׳ הכתוב לנכרי תשיך ׳ והוא כמו לא תשיך לאחיך
שהוא אזהרה ללוה שלא יקח דבר מיד האח ברבית ׳ לא
למלוה שלא ילוה ברבית ׳ וכזה הדרך יהיה פי׳ לנכרי תשיך ׳
שאם ישראל יצטרך לקחת מעות ברבית יקחם מיד הנכרי
לא מיד הישראלי ׳ לפי שאם יקחנו מיד הישראל יהיה עון
פלילי לשניהם יען אשר לא זכר עשות חסד ולא הלוהו בחנם
כמו שצותה תורה ׳ ויעברו שניהם בכל הלאוין שזכר ברבית
ואמנם כשיקחם מן הנכרי לא יהיה זה עון ולא יחשב אכזריות
לנכרי שאין חיוב החסד וההלואה בחנם מוטל עליו ״
והתשובה הד׳ הוא ׳ כי הנשך מצד עצמו איננו דבר בלתי
ראוי כי האנשי׳ עם ממונם כספם וזהב׳ ותירוש׳
ודגנם ראוי שירויחו ׳ ואם אדם אחד בקש מאדם אחר מעות
לעסוק בסחור׳ ויחשוב להרויח כסף כפולות שילוה לו מאתי׳
מדוע לא יתן לו מנה ׳ וככה עובד אדמה ׳ שקבל בהלואה ק׳
סאת חטים שנה אחת לזרוע שדהו וימצא בשנה ההיא מאה
שערים כפי הנהוג למה לא יתן לו בעד הלואת ק׳ סאה י׳ ׳ הנה
הדבר ההוא בעצמו איננו נמאס גם לא מגונה והוא סחורה
ומשא ומתן והגון מפאת עצמו ׳ כי כמו שהאדם אינו מחויב
לתת מעותיו לאחר כ״א דרך צדקה וחסד ככה איננו מחויב
להלוות מעותיו או תבואתו הנכב״א בדרך צדק׳ וחסד במתנת
חנם ׳ ולכן ייחס הקב״ה את הענין הזה במדרגת חסד שיעשה
עם אחיו כשילוהו כספו מבלי ריוח ותועלת כלל ׳ והוא כענין
השמטה ׳ שהוא גם כן חסד באחים וכן גם כן הרבית ׳ לא
בענין הגזל והגנבה שהוא מצד עצמו דבר נתעב ונמאס׳
דברים טו ומפני זה אמר בשמטה לא יגוש את רעהו ׳ ואמר בנשך לא
תשיך לאחיך ׳ לפי ששניהם חסד שיעשה האדם עם האחים
ואיננו מחויב לעשותו עם הנכרי ׳ וכמו שבשמטה אמר
שם את הנכרי תגוש כך אמר ברבית לנכרי תשיך לפי

שהוא לפנים משורת הדין שהוא ראוי לעשותו עם האחים
בצדקה ואיננו מחויב לעשותו כן לנכרי · ומה שאמר דוד
תהלים טו · ופ׳ איזהו נשך דף ע — כספו לא נתן בנשך ורז״ל פירשו אפי׳ לגוי · הנה הוא לתאר
החסיד המופלג שיעלה בהר יי׳ ובמקום קדשו שיעשה חסד
וצדקה אפי׳ עם הנכרים · לא שיהיה הרבית דבר בלתי ראוי
והגון בפני עצמו כי ענין החסידות בלתי ענין היושר
והמשפט וזהו דבר שמה ממדת החסידות לעשות דבר
לפנים מהשורה ולא דבר מהמשפט הישר ומצדק הגמור
אמנם בגנבה וגזלה ורציחה הזהיר בכלל לאחים ולנכרי׳
שמות כ ודברים ה — באמרו לא תרצח ולא תגנוב לפי שהם דברים בלתי ראוי׳
מפאת עצמם ולכן ישתתפו בהם האחים והנכרים ולהיות
זה ממדת החסד והחנינה כמו שאמרתי נתנה התורה שכר
עליו למען יברכך יי׳ ﭏדיך וגם כן כמו שנאמר בשמטה כי
השכר הוא על החסד והרחמים שעושה אדם לפני׳ מן השורה
ואינו נזכר בהרחקת העבירות כי לא נתן בלא תרצח לא
תנאף ולא תגנוב שכר כמו שזכרו בנשך״

הנה התבאר מד׳ תשובות הש״ה שמרע״ה הזהיר כראוי ונכדק כל אמרי
פיו אין בהם נפתל ועקש· והנה אני נתתי את כל הארבע תשובות הש״ה
בפני חכמי הנכרים מפני השלום ולדבר על לב אדני הארץ· ואמנם
ספרי דף נא ע״א — האמת שנאמין בזה הוא כפי קבלת רז״ל והותר בזה הספק הי״א:

ואמנם למה הוסיף לומר ולאחיך לא תשיך אחרי
שכבר ביאר ואמר בראשונ׳ לא תשיך לאחיך
לחייבו על שני לאוין כדברי רש״י ז״ל · וגם כוון בזה · שהרבית
דף עה — ממנו מוקדם · וממנו מאוחר כמו שזכרו בפ׳ איזהו נשך ·
והנשך המוקדם הוא כשיתן האדם מנחה ואומר כדי שילוני
והפך המאוחר הוא שיתן לו מתנה אחר שחזר לו מעותיו
ואמר לו טול זה מפני אשר הלויתני · ולרמוז על שניה׳ אמר
לא תשיך לאחיך ולאחיך לא תשיך · ואין ראוי שנחשוב
ממה שאמ׳ על הארץ אשר יי׳ ﭏדיך נותן לך לרשת׳ שהמצוה
שמות כב — הזאת תלויה בארץ כי הוא צווי תמידי וכולל · ובספר׳ משפטי׳
ויקרא כה — ובפרשת בהר סיני שהזהיר עליו לא תלה הדבר בארץ׳ אבל
אמר כאן על הארץ לענין השכר לא לענין המצוה ר״ל למען
יברכך יי׳ אלדיך בכל משלח ידיך ברבוי מופלג · והנה הסבה
הזאת תהיה ערוב׳ בכל ושמור׳ על הארץ אשר אתה בא שמה
לרשתה כי היתה ארץ ישראל מוכנת ומזומנת אל קבלת
השפע יותר מזולתה·

ולפי שבשעת המלחמ׳ נודרי׳ האנשי׳ נדרי׳ ונדבות כמו
בראשי׳ כח שופטי׳ יא — שאמ׳ וידר יעקב נדר לאמ׳ וכן ביפתח׳ · לכן סמך
אחרי זה כי תדור נדר ליי׳ ﭏדיך · כי כמו שהקרים למלחמת
מדין פרש׳ נדרים ככה עשה כאן · ורא״כתב כי בעבור שאמר
לא תביא אתנן זונה ומחיר כלב בית יי׳ אלדיך לכל נדר · זכר
כאן שאותו נדר מתועב אצלו ית׳ · אמנם כי תדור אתה נדר
ליי׳ לא יהיה כן · ומוה תלמד כי הפרש׳ הזאת כבר באה בראשי
במדבר ל — המטו׳ שנ׳ כי ידור נדר ליי׳ או השבע שבועה לאסור אסר על
נפשו לא יחל דברו ככל היוצא מפיו יעשה · וביאר כאן
שצריך שיעש׳ אותה במהירו׳ וזהו לא תאחר׳ לשלמו כי מתנת
פ״ק דר״ה דף ו — הנדיב מהרה׳ וכבר בארו ז״ל הזמן שיעבור בכל תאחר שהוא
ופ״ק דנדרים דף ז — שיעברו על הנדר ג׳ רגלי׳ אז יקרא איחור׳ אמנ׳ בענין הצדקת
ופ״ק דערכין דף ו — לא יהיה כן אבל יהיה חייב לשלמה מיד מפני צורך העניים
ﭏהי׳ ואמ׳ כי דרוש ידרשנו להגיד שעכ״פ ידרשהו הש׳ מעמו
ויפרע ממנו בין מדעתו בין שלא מדעתו וחטא איחור הנדר
ישאר בהויתו וזהו אמרו והיה בך חטא ר״ל רופי וחסרון · כי
איחור הנדר מור׳ על שהאדם מתחרט על מה שנדר אשר זה
הוא מתנאי הפילות · וזולתי שלא יחשוב חושב שהנדר נרצה
לאל ית׳ מפאת עצמו · אמ׳ וכי תחדל לנדור לא יהיה בך חטא
ר״ל שלא יהיה בך דופי כמו שיהיה באיחור הנד׳ והתם הדברי׳
באמרו מוצא שפתיך תשמור · לבאר עוד שהנדר לא יאמר
על מחשב׳ הלב בלבד · כי דברי׳ שבלב אינם דברי׳ אבל הנדר
הוא מה שיוציא האדם בשפתיו מכוון עם מה שבלבו · וזהו
מוצא שפתיך תשמור ועשית · והנה הוסיף לומ׳ כאשר נדרת
ליי׳ אלדיך נדבה אשר דברת בפיך שנראה מיותר · כדי לתת
הסבה למה ישמור הנדרי׳ לשלמם · שהוא מב׳ צדדי׳ הא׳ מצד
הש״י אשר נדר אליו כי אין ראוי שיכזב לו וזהו כאשר נדרת
ליי׳ אלדיך · והב׳ מצד הנודר עצמו שאין כבודו שלא ישמור
את דברו · ועל זה אמר נדבה אשר דברת בפיך · וכלל עוד
באמרו מוצא שפתיך תשמר להודיע שבמוצא שפתי׳ יש ב׳
מצותי׳ הא׳ האיחור והמניעה מעשות כענין שבועת הבטוי
להר׳ לעצמו או להטיב לעצמו והב׳ מה שיהיה בקבלתו עליו
לעשות דבר ממצוה כמו לתת ממונו לעניים או להקדש
ותרומה · ועל הענין הראשון אמר מוצא שפתיך תשמור כי
אלו הן הלוקין — השמר פן ואל לא תעשה הם · ועל הב׳ אמר ועשית · ועל
יג וכספרי דף — ביאורם אמ׳ על הראשון ראשון כאשר נדרת ליי׳ ﭏדיך נדבה
ע״א וכמה מקו׳ — אשר דברת בפיך · כי הנדר הוא על המניעה כמ״ש כי ידור
נדר ליי׳ לאסור אסר על נפשו · אמנם הנדבה היא על
קבלת מעשה · ושיעור הכתו׳ מוצא שפתיך תק׳ בין למניעה
בין למעשה · אם למניעה כאשר נדרת ליי׳ אלדיך · ואם
למעשה נדבה אשר דברת בפיך · ועל הדרך הזה אמ׳ שלמה
קהלת ה — כאשר תדור נדר לאלדים לא תאחר לשלמו כי אין חפץ
בכסילים טוב אשר לא תדור משתדור ולא תשלם · והזהיר
נס — עוד אל תתן את פיך לחטיא את בשרך״

ולפי שבשעת המלחמ׳ ההולכי׳ ﭏיה יבאו בכרמי׳ ובקמ׳
ויאכלו וישבעו · גם יתנו אל כליהם וישחיתו עץ
בלחמו · כמ״ש בעבור זה והרב לא תעבור בארצב׳ · ואפי׳ הרב
של שלו׳ · הנה בעבור זה באה כאן מצות כי תבא בקמת רעך
ר״ל שישמו׳ כל אדם כרם רעהו שדהו וכרמו שלא להשחיתו׳
פס בכפרו דל — ורז״ל קבלו שבפועל הכתוב מדבר · שאפי׳ שיהיה נשכר שם
למלאכה בזמן הקציר או הבציר שאז הוא נותן לתוך כליו
של בעל הבית יוכל לאכלו כנפשו שבעו אבל אל כליו לא יתן
כי יהיה זה גזל גמור · והמצות האלה כבר באו בספר קרושי׳ שנ׳
ויקרא יט · פס — לא תעשוק את רעך ולא תגזול · לא תלין פעלת שכיר אתך
עד בקר · כי הזהיר שמה ראשונ׳ את השכיר שלא יגזול בעל
הכרם או השדה אשר שכרו · והזהיר ג״כ הבעל הבית הכרם
או השד׳ שלא ילין פעולתו ושכירתו אתו עד בקר · אבל ביומו
יתן שכרו · וביא׳ כאן באלה המצות שיאכל ענבי׳ כנפשו שבעו
וכן במלילות ושאין הגזל בירם בתתם אל הכלים · הנה המצות
האלה כלם באו מתקשרות זו עם זו להיותם מיוחסות לזמן
המלחמה ועניניה · ורא״כתב בסמיכות המצוה הזאת משלך
אתה חייב לתת בנדר ולא אחרים תקח לך״

כי יקח איש אשה ובעלה וגו׳ עד כי יקח איש אשה חדשה וגו׳

לפי שהיה המנהג בהולכי׳ למלחמה לכתו׳ גט לנשותיה׳
כתובות פרק במה — כמו שאר״ל בעניין בת שבע ואוריה · לכן נסמכה
בהמה דף נו· — המצוה הזאת לעניני המלחמות להודיע שכאשר יניח האדם
שלקה דף עד — גט לאשתו כאשר יקרה להולכים למלחמה והלכה והיתה
לאיש אחר · שכאשר ישלחנה הבעל השני לא יוכל הבעל
הראשון לקחתה כי אולי אחרי שובו מן המלחמה יוכל
להיות בחיים ושירצה ללקחה · וגם נסמכה המצוה הזאת

בעבור

בעבור שהוזהיר על התועבות יהזהיר במגרש את אשתו שלא
ישוב עוד לקחתה ׳ להיות זה מכלל התועבות וזמה בארץ
ורא״כתב שנאמרה כאן מצות האשה שגם היא כשרה
תחשב ׳ והנה מצות הקדושין אינה מחודשת במקום הזה
קמא עמוד ד כמו שחשב הרמבן כי הנה כבר נאמרה בפרשת משפטים
ית כא ׳פר׳קמא אמר אשר לא יעדה ואם לבנו יעדנה ׳ ואו״זל שהמכירה
׳קידוש׳ן דף יט תהיה בכסף או בשטר ושמצות עשה היא ליעדה לו או לבנו
וכי אמרו שמה כיצד יקדשנה ׳ ואמר שיאמר לה בפני
עדים הרי את מקודשת לי בכסף שנתתי לאביך ׳ והוכיחו
מות כא זה מהפסוקים ׳ ואמר ואם אחרת יקח לו שארה כסותה
שם ועונתה לא יגרע ׳ ואמר ואם לבנו ייעדנה כמשפט הבנות
יעשה לה ׳ והוא קדושין וכתובה ׳ ואמר עוד במפתה מהור
פירוש למשפטים ימהרנה לו לאשה ׳ וכתב הרמבן שיספיק ושיפסוק לה
׳ף כד עמוד ד מהר כמשפט איש לאשתו שכותב לה כתובה וכן כתב רש״
והל׳ האמת ועם היו׳ שהרמבן לא חשבו כן הנה אב׳ באה שמה
מצות הקדושין והנשואין בקוצר׳ וגם היותה בכסף ובשטר
התבאר שמה ׳ והנה לא עשו חז״ל עקר לזאת המצוה ללמד׳
משמה ולמדוה מכאן כי יקח איש אשה ובעלה שיקדש
בכסף ובביאה ולמדו שיקדש בשטר ממה שהקיש ויצאה
והיתה מה יציאה בשטר אף הויה בשטר ׳ כמו שהתבאר
דף ב בפ״קממסכ׳ קדושין׳ לפי שהמצוה מצאו אותה כלה בכאן
מקושרת ונדרשת לעצמה ׳ ובאו כאן כל התנאים לדעתם
שם כב ז״ל מה שלא באו כן בפרשת משפטים כי אם קצתם באמה
העבריה וקצת׳ במפותה ׳ולכן בחרו ללמוד מכאן שהתבארו
הדברים שהאשה נקנית בהם ושהאיש קונה בהם את
האשה בשלמותם ׳ לא שישללו ביאת המצוה שמה בדרך
קצרה ׳ ואמנם המצות השנית שזכר כאן לא יוכל בעלה
הראשון אשר שלחה לשוב לקחתה להיות לו לאשה וגו׳ כבר
במדבר ה נרמז בפר׳ הסוטה ׳שנ׳ ואם לא נטמאה וטהורה היא ונקתה
ונזרעה זרע מורה שאם נטמאה תהיה אסורה עוד לבעלה
בפירושו לנשא ואולי לכן כתב רש״י אחרי אשר הוטמאה לרבות סוטה
הנסתרת׳ וביאר כאן שלא בלבד תהיה האשה אסורה
בהיותה מונה תחת בעלה׳ כי אם גם שתהיה מגורשת ממנו
והלכה והיתה לאיש אחר בקדושין לבד תהיה אסורה
לראשון ׳ גם כי יהיה זה מכלל ביאור המצות הראשונה
שאם אחרי הגרושין הלכה והיתה לאיש אחר לא לבד
בבעילה כסוטה ׳ כי גם כשנתקדשה לאחר תמנע מפני זה
לחזור ראשון ׳ וכבר יורו הכתובים על אמתת זה ר״ל
שהמצוה הזאת בקדושין איננה מחודשת כאן ממה שאמר
כי יקח איש אשה ובעלה׳ ואם היתה מצוה מחודשת לישא
אשה ׳ היה מבאר בדרך צווי ולקחת לך אשה ׳ או קח לך
אשה ׳ אבל סמך על הצווי ממה שכבר אמר ממצות
הלקוחין ׳ ועתה יפרש כי כאשר יקח איש אשה ובעלה
ויקרה עם זה שלא מצאה חן בעיניו להיותה הפך תולדתו
כמו שכתב רא״ או לפי שמצא בה ערות דבר ולא ירצה
לגלותו כי אין לו עליו עדים או מפני כבודו ׳ ובעבור זה
יכתוב לה ספר כריתות ונתן בידה ושלחה מביתו ׳ ויקרה עם
זה שתצא מביתו והלכה והיתה לאיש אחר בקדושין ושנאה
האיש האחרון או ימות הנה כאשר יקרה כל זה ׳ אני מזהיר
שלא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה לשוב לקחתה להיות
לו לאשה ׳ הרי לך שטבע הפסוקים מורה שהביאור אשר
חדש בכאן הוא לא יוכל בעלה הראשון כו׳ ושהוא גזרת
המאמר כלו ׳ ושאר הענינים באו להכרח הענין׳ לא להיות׳
אזהרות מחודשות בכאן׳ ולכן באו בוא״ו העטף וכתב לה ׳

ושלחה׳ ושנאה׳ וגזרת המאמר לא באה בוי״ו שהוא לא יוכל
בעלה הראשון ׳ וכב׳ באה בקבלה האמתית שעם היו׳ שאמר׳
תורה כי יקח איש אשה ובעלה ׳ שאע״פ שלא נבעלה כיון
שנתקדשה לא תצא כ״א בגט ׳ שהרי אמר אחרי זה והלכה
והיתה לאיש אחר ושנאה האיש האחרון וכת׳ לה ספר כריתו׳
ולא אמר שנבעלה אליו ׳ והוא המורה שעל הקדושין בלבד
יצטרך הגט ׳ ושמה שאמר כי יקח איש אשה ובעלה הרצון
בו או בעלה ׳ וירצה בקיחה כשיקנה האדם את אשתו בכסף
פ״ק דקדושין מהכ׳ רקמינה כדבריהם ז״ל׳ וירצה באמרו ובעלה שיקנה אותה בביאה׳
ואמר שאיך שיהיה קנינו בא׳ מהדרכי׳ הנזכרי׳ יוכל לגרשה׳
ומאשר אמר והיה אם תמצא חן בעיניו וכו׳ וכתב לה וכו׳ ׳
למדנו שהאשה מתקדשת ברצונה ׳ ומתגרשת בעל כרחה
שביד האדם לגרשה כרצונו ׳ וכן אמ׳ ושנאה האיש האחרון
כי התור׳ יחסה הפעל הזה לאיש לא לאשה׳ אבל אמ׳ כי מצא
בה ערות דבר ׳ לפי שכפי הנהוג לא יגרש האדם את אשתו ׳
כ״א לסבה חזקה מפני ערות דבר שמצא בה ׳ וממ׳ שאמ׳ וכת׳
למדנו שצריך שהוא או שלוחו יכתוב הגט ׳ וממה שאמ׳ לה
למדנו שצריך שיכתבהו לשמ׳ וממה שאמ׳ ונתן ביד׳ למדנו
שלא יהיה הגט מחוסר מעשה אחר הכתיבה אלא הנתינה ׳
ושיתנו הוא או שלוחו ושתהיה הנתינה בידה או ביד שלוח׳
ומאמרו ספר כריתות ׳ למדנו שיהיו בו דברים הכורתי׳ בינו
לבינה ׳ וממה שאמר ושלחה מביתו ׳ למדנו שצריך שלא
יתיחד עמה״עור׳ ובדרך הזה יתבארו מהכתובים כל דיני הגט
כמו שזכרו ר״זל במסכת גטין״

ואמנם סבת הגרושין היא כפי מה שאומר ׳ אין ספק
שפעולות האדם בעולם הזה מורות ל׳ אחד מה׳
תכליו׳ ׳ אם לתועלת הממון ׳ ואם לאהב׳ הכבוד ׳ ואם להנאת
הגוף ׳ ואם לשלמות הנפש ׳ואם לטובת הבני׳ ׳ והנה בחברת
האדם עם אשתו יושגו ה׳ התכליו׳ האלה ׳ כי יהיה להם שכר
טוב בממונ׳ וידויחו בחברת׳ ׳לפי שאין האדם כשאר הבעלי
חיי המשיגי׳ כל מלבושיהם בטבע גם מזונותם ׳ ואמנ׳ האדם
יקנה אותם במלאכה ויצטרך אל הכנות רבות להגיע אליו ׳
אשר האשה תעזור מאד בקנין הממונות והדברים ההם׳ ואם
תועלת הכבוד מבואר בחברת האדם עם אשת׳ ולפי שהאדם
בלא אשה גלה ממנו הכבוד והתפארת אדם לשבת בית׳ גם
כי היא תמנעהו להפחית עצמו בהפרדו עם הזונות למלא
נפשו כי ירעב׳ גם ימשך מחברת׳ תועלת לגוף׳ במה שתעזור
האשה לאיש בכל עמלו ויגיע כפיו ובמה שיכין צרכו והנאת
גופו ׳ ואם תועלת הנפש ג״כ מבואר כי חבר׳ האדם עם אשתו
תמנעהו מחטוא וללכת אחרי תאוותיו גם כי יקי׳ עמה מצות
פריה ורביה מלבד שאר המצות הנלוות לאיש בהיותו בעל
אשה ׳ ואמנם שתועיל האשה בבני׳ ג״כ הוא מבוא׳ כי האשה
פרק הבא על יבמתו סבת מציאות׳ והיא תגדלם ותחנכ׳ וכ״שא״רז״ל די לנו שמגדלו׳
דף סג דר׳ קמ״א את בנינו ומצילו׳ אותנו מן החט׳ ולכן צותה התור׳ הא״דית על
חברת האדם ואשתו ׳ וראה ית׳ שלא טוב היות האדם לבדו ׳
שמות כא והזהיר האיש׳ שלא תהיה מונה תחת בעלה ׳ ולאדם אמ׳ שארה
כסותה ועונתה לא יגרע ׳ האמנם כל התועלו׳ הא׳ לא ימצאו
ולא ימשכו בחברת האדם עם אשתו׳ כי אם בהיותם מסכימי׳
בטבע ובמזג׳ כפי מה שאפשר אשר זה יביא ביניהם
בראשית ב האהבה וההסכמה ׳ וכמו שאמר אעשה לו עזר כנגדו ׳ ר״ל
עזר דומה לעצמו ומסכים עמו מכל צד ׳ עד שמפני זה
בבריאת אדם הביא השם ית׳ לפניו כל חית השדה ואת כל
עוף השמים לראות מה יקרא לו׳ ר״ל אם ימצא להם מזג
נאות ומסכים למזגם ולהתחלפות טבעיהם מטבעו ׳ אמר
ולאדם

בראשית ב ולאדם לא מצא עזר כנגדו׳ כלומ׳ עזר מצא שהיה בניה׳ כמה נקבו׳ אבל לא שיהא נאות ומסכי׳ לטבעו׳ והו כנגדו בדומ׳ לו ומסכים לטבעו׳ ולכן כדי להמציא ההסכמה וההאותות ביניהם לקח אחת מצלעותיו ויעש ממנה אשה ויביאה אל האדם׳ כדי שתהיה ממזגו וטבעו׳ וכלזה להיות ההדמות וההסכמת המזגים והמרות בין האדם ואשתו הכרחי ביצירתם כי אם יהיו מתחלפים הנה לא יסכימו בפעולתם ולא יסודר ענין ביתם ולא ימשך ממנו שום אחת מהתועלות הנז׳ וטוב שיהיה האדם יחידי ולא בחברת הנחש הצפעוני האשה הרעה׳ וכמאמר שלמה ע״ה ומוצא אני מר ממות את האשה (קהלת ז) אשר היא מצודים ונו׳ ואמר טוב שבת על פנת גג מאשת (משלי כה) מדינים ובית חבר׳ וכמו שא״חז״ל׳ זכה עזר׳ לא זכה כנגדו׳ (בפ׳ על יבמותו דף ב״א) אשר כוונו בזה לומר שאין אמצעי באשה עם האיש׳ ר״ל שתהיה לא לעזר ולא כנגדו׳ אבל בהכרח תהיה אם לעזר ואם כנגדו׳ לפי שהדבר תלוי בין הסכמת הטבעים והתחלפותם ואיך יהיה מצוע בין השוה והבלתי שוה׳ ומפני זה צוה ית׳ שכאשר האדם לא יסכי׳ מזגו וטבעו לטבע אשתו׳ ב״זה הוא׳ והיה אם לא תמצא חן בעיניו כי מצא בה ערות דבר׳ שחלוף מזגיהם תסכב הסכת שאז יגרשנה׳ שמוטב לגרשה משהרבה השנאה והריב והקטטה ביניהם׳ וכבר זכר הפלוסוף בהנהגת המדינה׳ (אריסטו׳ בספר הנק׳ פוליטיקא) שמפני זה הסכימו האנשים באירוסין קודם שתנשא אשה לאיש כדי שבזמן האירוסין יבחנו שניהם׳ ואם ימצאו שניהם האהבה והשלום הנמשכת מהאותות המזגים והסכמתם יבאו לידי נשואין ואם לא יהיה כן לא ישאנה׳ כי מוטב לגרשה בהיותה בתולה מבהיותה בעולה ונשואה׳ והוא טעם נכבד מאד בגרושי׳ מלבד הטעם האחר שזכר הרב המורה׳ (חלק ג פרק מט כלל יד מטעמי המצות) האמנם אם כבר באו להנשא ולא יבאו בהסכמת והאותות בשום צד׳ בחרה התורה שיגרשנה כי בחירת הרע במיעוטו׳ ואולי ישא אחרת דומה לטבעו ומזגו׳ והיא תנשא לאחר הדומה לה׳ ולא יהיו כל ימיהם חיי צער ואולי יבאו לשפיכות דמים׳ וגלוי עריות׳ ולרעות אחרות׳ ולזה אמרה תורה כי יקח איש אשה ובעלה׳ ר״ל אע״פ שתהיה בעולה לו שיראה שהוא דבר בלתי ראוי לגרשה תחת אשר ענה׳ עכ״ז אם לא תמצא חן בעיניו׳ או ששנאה כמו שאמר באיש האחרון׳ שהוא אות אמתי מורה על התחלפות המזגים׳ כמו שהאהבה ומציאות חן מורה על האותותם והדמותם׳ שאז יהיה ביד האדם לגרשה׳ האמנם לא רצתה להתגרש בדברים או בכסף או ביציאת מביתו כדי שלא יהיו הגרושין דבר נקל לעשותו׳ ותהיה האשה גרושה מאישה פעמים אין מספר כל עוד שיעלה על רוחו׳ וגם היא תצא ותאמר גרושה אני׳ או כבר גרשני בעלי׳ כדי לנאוף את איש אחר׳ הנה להסיר כל התואנות האלה צוה הוא ית׳ שלא יגרש האדם את אשתו כ״א בספר ושיהיה כתנאי׳ רבי׳ ועדים מעידים עליו׳ אשר זה כלו ממה שלא יקל כל כך על הבעל לעשותו׳ ואם ירצה לגרש את אשתו באף ובחמה׳ יכבד בעיניו הפעל הזה׳ ויתישב דעתו ולא יהיה לה נ״כ מקו׳ לומר מגורשת אני בשקר וכזב׳ וכמו שהעיר על זה הרב המורה׳ (פס) והנה חייבה תורה לגרש את האשה אע״פ שלא נבעלה׳ לפי שהקדושין הם מיחדים האדם ואשתו ואוסרין אותה׳ ולכן יצטרך האדם להתיר הקשר ההוא׳ לפי שהיא מאחר שנתקדשה הרי היא באפשרות קרוב נבעלת לבעלה׳ והתורה לא חששה לנסתרות כי מי יודע כיון שנתקדשה אליו אם נבעלה אם לא׳ לכן הקדושין הוא המופת המוכיח היותה אשת איש ושהצטרך לגט׳ לא בלבד הבעילה העשויה במסתרים׳

הנה התבאר מזה שגזירו וסכלתנו וחכמתו׳ יתורה גלתה התורה לנו בזה בענין הגרושין: והותרו בזה הספקות הי״ב והי״ג:

ואמנם למה תצטרך האשה להפרד מן המשומד שהמיר את דתו בגט׳ הוא לפי שבחבור האשה אל האדם יש ג׳ עניינים, האחד הוא להם כבעלי חיי׳ הבלתי מדברים׳ והוא שענין המשגל להולדה׳ והשני הוא ענין המיוחד למין האדם בכלל׳ והוא ייחוד האשה הידועה והמיוחדת לאיש אחד לבדה ואיסורה על כל השאר כדי שלא לערב את הזרע׳ כי בזה הענין מן היחוד הושוו כל אומות העולם׳ והענין הג׳ הוא מיחד מן המיחד׳ שהוא היחוד הנעשה בין האדם לאשתו באופן מיוחד כדת משה וישראל׳ כי תורת משה נתנה בזה אחד מג׳ דרכים׳ כסף׳ שטר׳ וביאה׳ ודת הנוצרים בנטילת הידים׳ וכיוצא בכל אחת מהאומות כפי חקה׳ והנה זה האיש אשר המיר הדת לא חסיר בזה תק היחוד אשר לאשה אצלו שהיא זקוק׳ לו מצד שהם אדם׳ לא מצד שהם יהודים׳ ולזה אע״פ שהומר עדיין הוא באישיותו׳ ולזה חויב לבקש ממנו פטור׳ אמנם יצטרך שיהיה בגט כשר כדת היהודים׳ לפי שהיא יהודית ולא תגרש כי אם בגט כשר כפי דינה׳

והותר גם זה הספק הי״ד

ואמנם למה אסרה התורה שלא ישוב הבעל הראשון לקחת את אשתו אחרי שנתקדשה לאחר׳ כיון שלא נאסרה עליו אלמנה ונרושת אדם אחר׳ ולמה לא תהיה זאת כאחת מהם׳ הנה הסבה בזה זכרה תורה במה שאמרה אחרי אשר הוטמאה כי תועבה היא לפני יי׳ ולא תחטיא את הארץ׳ שהאשה כבר הוטמאה בערך הבעל הראשון כאשה שכב איש אותה׳ ואיך תשוב אליו ויהיה הפעל הזה כמעשה ארץ מצרים׳ שהיו מחליפים נשותיהם זה לזה׳ ואחרי כן מחזירין אותם לביתם׳ וזה סבה לניאוף וזנות רב מה שאין כן באלמנה וגרושה׳ שלא נתאלמנה ולא נתגרשה לשם זנות כי אם בגזרת עירין אם מת בעלה׳ ומרצון הבעל נתגרשה׳ ולזה אין לירוא ממעשה הניאוף׳ כמאמ׳ הנביא ירמיה׳ הן ישלח (ירמיה ג) איש את אשתו והלכה מאתו והיתה לאיש אחר הישוב אליה עוד הלא חנף תחנף הארץ׳ וכבר ידעת שהיה בקדמונים ענייני חלוקי׳ בענייני הנשים׳ כי מהם חשבו שהטוב והנאות (אפלטון זה עקרי׳ מאמר ב׳) הוא שתהיינה הנשים כלם משותפות לכל האנשי׳ ולא תהיה אשה מיועדת לאיש מיוחד׳ כי בזה יוסרו המריבות והקטטו׳ מבין האנשים׳ והתורה האלהית הרחיקה מאד הדעת הנפסד והמגונה הזה׳ לפי שבו מערוב הזרע והפסד היחס׳ ושיהיה הנולד נכרי לכל בני אדם ולא ידע קרוב לעצמו ולא יכירנו אביו וגם הוא יאמר לאביו ולאמו לא ראיתיו ואת אחיו לא ידע׳ וכמו שזכר הרב המורה בפ׳ מ״ט ח״ג׳ אבל צוה בשמיר׳ היחס ביחוד האש׳ לאיש ולישא אותה בפרסום׳ ושלא יביאת לביתו ויקדשת בצינעה ויאמר שהיא אשתו׳ ושהיא בעודה עמו לא תבעל לאיש אחר׳ ומפני זה נ״כ הרחיקה התור׳ מאד׳ החזרת האשה לבעלה הראשו׳ אחרי אשר הוטמאה אליו אם בפעל כמו שנבעלה לשני׳ ואם בכח קרוב להיותה מקודשת אליו כי מי יודע אם נבעלה אם לא׳ והנסתרות ליי׳ אלהינו והנגלות לנו שנתקדשה אליו׳ ולכן הרי היא כאשתו לכל דבר והר״לבג כתב בזה טעם אחר׳ והוא שלא יהיה זה סבת לעשק ונזל׳ שזה יגרש את אשתו כדי שתנשא לאחר ותעשה לו פעלות רעות כדי שתהיה בעיניו רעה ויבא לגרשה

לנרשה ובזה יקח כל אשר לו ותחזור לבעלה הראשון וזה גזל וחמס מלבד הדופי הגדול שיזנה האדם את אשתו לתכלית קנין הממון״

ואפשר שנאמר עוד בסבת הנשואין והנרושין ואזהרת לא יוכל בעלה הראשון טעם אחר ׳ והוא ׳ כי תורתינו הקדושה מדרכת אותנו בדרכי הטבע החכם בהסכמת בוראו ׳ וידוע שכל ברואי מטה מורכבים מחמר וצורה ׳ ושהחמר תקרא נקבה ׳ והצורה תקרא זכר במשלי הנביאים והירוחם ׳ וכמו שהצורה לא תחול בחמר כי אם בתנאים ׳ ראשון הרושם השמימיי ותנועת הגלגל שיהיה סבה בהוייתו ׳ והשני הכנת החמר ומזגו לקבל הצורה ׳ ככה האדם לא יצלח חברתו עם אשתו כי אם בהיות מאת יי׳ מן השמים ׳ ובהיות האשה מוכנת במזגת להסכים עמו ׳ וכמו שבהתחלף המזג יפרד ממנו צורתו אשר לא תעמוד כי אם כפי הכנת ושווי מזג החמר המקבל אותה ׳ ככה כאשר יראה האדם באשתו ערות דבר ויציאת מזגה מהשווי והשלימות שצריך אליו ינרשנה וישלחנה מביתו ׳ דומה להפרד הצורה מעל החמר ׳ וכמו שההויה וההפסד ייוחס ראשונה אל הצורה שהפעל יבא ממנה ׳ כי החמר איננו כי אם מקבל צורה ׳ באשת איש לא תלה הגירושין כי אם ברצון הבעל כמו שאמ׳ והיה אם לא תמצא חן בעיניו ׳ אבל כמו שההפסד יבא מפאת החמר ׳ ככה אמר כי מצא בה ערות דבר כי זו היתה סבת הגרושין ׳ וכמו שהחמר בהפשיטו צורת מה יקבל צורה אחרת ולא יעמד ערום מבלי צורה ׳ ככה אמר באשה בהתגרשה והלכה והיתה לאיש אחר ׳ וכמו שכפי שרשי הטבע ומנהגו ׳ לא יתכן שתחזור הצורה הראשונה אל החמר ההוא ׳ אחרי אשר הופשטה ממנו הצורה השנית או השלישית ׳ ככה לא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה לשוב לקחתה ׳ ואמנם מה שקבלו חז״ל שכל זמן שלא נתקדשה אף על פי שנטמא׳ ונבעלה מותרת לחזור לראשון ׳ כי יש בו גם כן טעם נכון מדרכי הטבע ׳ והוא שהחמר לא יפשיט צורתו הראשונה וילבש הצורה השנית בפתע אלא מעט מעט מפשיט ממנו הצורה הראשונה ותמיד תמצא בו עד החלק האחרון ׳ וכבר יזדמן שיהיה בחמר רוע מזג מה ויחלש כח הצורה הראשונה ויתחיל להראות בו מכח הצורה השנית ׳ ועם כל זה לא תתפשט שתסתלק הצורה הראשונה בכללותה בהחלט כי פעמים תשוב ותתחזק ותדחה החלק המתקבל מהצורה המתקבלת מהשנית ׳ ודומה לזה באשה המתגרשת מאישה וזנתה דומה לתחלת הכנסת הצורה השנית בחומר ׳ וכל הפשטת הצורה הראשונה מכל וכל ׳ הוא כשיקבל הצורה השנית בשלימותה ׳ והיא הדומה להיות האשה מתקדשת לבעלה השני ׳ כי אז לא תשוב עוד שמה לצורה ראשונה ׳ וכן לא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה לשוב לקחתה להיות לו לאשה ׳ וכמו שחדוש הצורה הראשונה בחמר יעשה שמחה ויתעסק בגבולו בכח כפי הראוי ככה צוה כשיקח איש אשה חדשה שיהיה נקי לביתו שנה אחת ושמח את אשתו אשר לקח״

הנה התבאר שכל מה שצותה התורה בענין הנשואין והגרושין ושלילת חזרת האשה לבעלה הראשון אחרי אשר הוטמאה ׳ הוא דבר מסכים ודומה אל מעשה הטבע החכם בהויה והפסד ׳ כי זה וזה רוצה לומר שהחכמה והטבע מעשה אלהים המה ׳ וכלם נתנו מרועה אחד ׳ ויותר בזה הספק הטו׳:

וראוי לדעת כי חכמי אדום והגמוניה קימו וקבלו בניהם שהתורה האלדית לא צותה בגירושין ׳ באמרם כי הוא דבר כנגד הטבע להפריד הדבר מעצמותו ובשר מבשרו ׳ האמנם לא אסרה התורה אותו לפי שהיו ישראל עם קשה עורף ׳ וחששה תורה אולי כשלא תמצא האשה חן בעיני בעלה יהרגנה להפטר ממנ׳ ומפני זה בהרה תורה הרע במיעוטו ולא אסרה התורה הגירושין ׳ כדי למלט את האשה מיד אכזריות בעלה ׳ אבל לא צוה בם ׳ ועל כיוצא בזה אמרו דברה תורה כנגד יצר הרע ׳ והוכיחו זה מאשר לא נמצא באחד מהאבות הקדושים שיגרש את אשתו להיותו דבר רע ונמאס בפני האלדים ׳ ואם אברהם גרש את הגר זה היה במצות האלדים שבאתהו עליו ׳

פרק קמא דקדושין
מין דף כ
בראשית כא

ואני דברתי על זה עם חכמים מהם ׳ והשבתי על טענותיהם ׳ שהגירושין אינן כנגד הטבע ׳ אבל הם מן הסדר והמנהג הטבעי ׳ לפי שכבר התבאר בפלוסופיא הטבעית שכל הוה נפסד ׳ ושההפסד הוא מפעל הטבע כמו ההויה ׳ כי כמו שחבור היסודות והרכבתם להיות המתהוה הוא מפעל הטבע ׳ כן פרודם זה מזה בהפסד הדברים הוא ג״כ מהמנהג הטבעי ׳ והנה חבור האדם ואשתו היא הויה מה ׳ והגירושין הוא ההפסד והפירוד אשר יקרה במתרכבים ההם ׳ וזה מפעל הטבע וכבר ביארתי שהאדם בגרושין ובנשואין מתדרג כפי הטבע החכם ׳ וכאשר תהיה האשה עצם מעצמי האדם ובשר מבשרו ׳ ר״ל מסכמת מזגה למזגו ׳ וטבעה לטבעו ׳ כמו שהיה בענין חוה ואדם הראשון ׳ אין ספק שלא תקרה ההפרדה והגרושין ׳ אבל בהיותה מתחלפת ממנו בטבעה ומזגה הרי איננה עצם מעצמיו ובשר מבשרו ׳ ואיך ידבק האדם אשר בזה עם אשתו והיו לבשר אחד ׳ בהיותם ממזגים וטבעי׳ שוני׳ מאד ׳ הנה אם כן כמו שהיו הנשואין מצוה כן היו הגרושין מצוה הכל כפי הכנת המקבלים והסכמתם בטבעם או התחלפותם והפכיותם ׳ ואם חששה התורה שמא יהרוג האדם את אשתו לא מפני זה היה ראוי שתתן התורה מקום לאדם לעשות דבר שאינו כהוגן בגרושין ׳ שהוא כאילו יאמר אדם מפני שיצר לב האדם רע מנעוריו לעשוק ולגזול ובעבור הגזל שופך דם ׳ ראוי שנתן מקום ורשות לגזל ולעושק רוצה לומר שנניח לגזול מי שירצה כי מוטב הוא שיגזול הממון משישפוך דם ׳ אין זה ראוי והגון כפי התורה האלדית ׳ ועוד כי אם היו הגרושין דבר בלתי הגון לפניו ית׳ ׳ איך הנביאים לא היו מיסרים בני האדם מלעשותם לנשותיהם כמו שהיו מוכיחי׳ אותם על בעילת בת אל נכר ושאר העברות ׳ והנה זה היה מוטל על הנביאים ׳ ר״ל להוכית את העם שנ׳ והגד לעמי פשעם ׳ ועוד שאם היו הגרושים דבר רע בעיני יי׳ איך אמר מלאכי בענינם כי שנא שלח יי׳ אמר יי׳ צבאות ישהוא מורה שחקבה המצוה על הגרושין במקום שיש שנאה בין איש לאשתו ׳ ועוד כי אם היו הגרושין כרבריהם דבר נמאס לפניו ית׳ שלא צוה עליהם ׳ אבל לא אסרם מפני יצר לב האדם והיו כענין הרבית שנאמר לא תשיך לאחיך ולשכך יצרו לא אסר נתינתו לנכרי ׳ יקשה אם כן איך למד ית׳ אופן הגרושין וכתב ונתן וכו׳ ׳ והנה לא צוה הש׳ איך יתן הרבית לנכרי ולכמה בחדש יתן הנשך ׳ כמו שלמד בגרושין ענין הגט ונתינתו ׳ ועוד שאם הש׳ לא צוה בגרושין אם כן תשאר האשה תמיד מתקדשת לבעלה ואשת איש היא ׳ והגרושין אינם דבר כי לא צוה הש׳ עליהם ואינם כדת משה וישראל ׳ ויקשה א״כ איך התירה התורה האשה המתגרשת ׳ לבעל השני בהיותה נשואה תמיד לראשון ׳ אחרי שהגט אינו על פי

ישעיה נח

מלאכי ב

קמא דיבמות
א תניא ר׳ יוסי
ר׳ קיפר אומר

התורה ׳ ואם אמרו שהרבית הוא בלתי ראוי מפאת עצמו
(תהלים כו) מפני שמצאו בדברי דוד המלך ע״ה כספו לא נתן בנשך ׳
(ב״מ דף ע) ובא במאמרם ז״ל אפי׳ לגוי ׳ האם ימצאו כן בגרושי׳ שנביא
מנביאי יי׳ או מהמדברי׳ ברוח הקדש שישבח מי שלא יגרש
את אשתו ׳ זה לא ימצא ׳ ואיך יאמרו אם כן שיהיה דבר
נתעב ונאלח בעיני אלהים ואדם ׳ ואם האבות הקדושי׳ לא
גרשו נשותיהם ׳ היה לפי שמצאו חן בעיניהם ׳ וגם אנחנו
היום מי ומי הוא המגרש את אשתו אם לא מצא בה ערות
דבר ׳ ואם אמרו שאברהם גרש את הגר ועשה כפי הראוי
בעבור שבאהו עליו הצווי האלהי גם אנחנו נאמר שבא אלינו
הצווי האלהי לגרש את הנשים כפי הדין ׳ ושלא נעשה א״כ
דבר בלתי הגון כמו שלא עשאו אברהם ׳ שזה וזה ג״כ נעשה
במצות האלהים ׳ וכבר חשב טומא״שו חכם וגדול מגדוליהם
שהגרושין היא מצוה אלהית בתורה אבל שנאסרו עליהם
אחר כך להיות נשואי האדם ואשתו כדבוק הטוב עם האומ׳ ׳
וגם זה לקח מאמתחותינו כי כנסת ישראל היא חשוקתו של
הקב״ה והוא הבעל והאיש ׳ ואנחנו ארוסתו ואשתו כדברי
(ישעיה נ) הנביאים ומגלת שיר השירים ׳ והו כונתם וכמו שכתוב אי זה
ספר כריתות אמכם אשר שלחתיה ׳ אבל אם יחטאו בני
האדם לטוב אין ספק לשיפרד מהם ויגרשם מן העולם ׳ ולמה
א״כ לא יגרש האיש את אשתו כי מצא בה ערות דבר ׳ ואין
ראוי שיפורש ערות דבר על הזנות כדבריה׳ לשיתחייב שלא
יפלו הגרושין כ״א בעבור זנות האשה לא זולת זה ׳ כי הנה
הכתוב אומר והיה אם לא תמצא חן בעיניו ׳ ואם היה לסבת
זנות איך יכנהו הכתו׳ בבלתי מציאות חן ׳ אף כי בבעל השני
נאמר ושנאה האיש האחרון וכתב לה ספר כריתות ׳ וכן אמ׳
(מלאכי ב) הנבי׳ כי שנא שלח׳ ולא זכר דבר ערוה׳ וזה כלו ממה שיורה
שהדבר תלוי בשנאה ׳ שהוא האות המורה על חלוף המזגים
ובלתי הסכמת מזגי האיש ואשתו לא בזנות בלבד ׳ כי בכל
מקום שיש זנות הרי היא אסורה לבעל ׳ ואין ראוי שיאמר
שיגרשנה לפי ששנאה כ״א לפי שזנתה תחתיו ׳ והיא כבר
אסורה לו אע״פ שיאהבה כנפשו ׳ אבל הדברים האלה כלם
(גיטין פר׳ ג דף פ ודף ט) מורים בעצמם שהאמת הברור הוא כמו שקבלו חז״ל שמי
שצוה בנשואי׳ צוה בגרושי׳ ושהסב׳ בהם כשלא יהיה החמר
מוכן ומסכים כפי מה שראוי ׳ והוא מה שרציתי לבאר פה ׃

כי יקח איש אשה ׳ כו׳ עד ׳ השמר בנגע ׳ וגו׳

המצוה הזאת מכי יקח איש אשה חדשה גם היא
מתיחסת לעניני המלחמות והיא כבר נרמזה
(שמות כא) בפרש׳ משפטי׳ ׳ באמרו כמשפט הבנות יעשה לה ׳ כי שם
כלל הדברים שהאדם חייב לעשות לאשה חדשה ונתבארה
בן שבדי ששארה כסותה ועונתה לא יגרע ׳ ראוי שהאדם
שישא אשה חדשה יהיה נקי לביתו שנה א׳ באופן שתתפייס
לבה בו ותאהבהו ׳ גם כוון בסמיכות הזה להודיע שהאדם
המגרש את אשתו וחזר ולקחה קודם שתהיה לאיש אחר ׳ לא
ינהג בה זה הדין ׳ כי אין האש׳ תהי׳ חדש׳ אצלו ׳ אבל כשיקח
אשה חדשה אצלו בין שתהיה בתולה או אלמנה או גרושה
מאיש אחר אחרי אשר היא חדשה אצלו ראוי לשכב אצלה
ולהיות עמה שנה תמימה ׳ והנה אמר לא יצא בצבא ׳ ר״ל
שלא יצא לחלחם במלחמת הרשות עם האויבי׳ ׳ כי במלחמ׳
חובה ובבא הצר הצורר על הארץ ׳ יצא חתן מחדרו לעזרת
השם ית׳ בגבורים כמו שכבר כתבתי ׳ ואמר עוד ולא יעבור
עליו לכל דבר ׳ להודיע שעם היות החזרי׳ מעורכי המלחמה
אשר נטע כרם ולא חללו או ארש אשה ולא לקחה ׳ או בנה
בית חדש ולא חנכו ׳ אף על פי שפטורים הם מהמלחמה
אינם פטורים מצרכי הגדוד ׳ כמו לספק מים ומזון ללוחמים
(פרק משוח מלח׳) ולתקן הדרכים ויתר הדברים שזכרו רבותינו זכרונם לברכה ׳
הנה האיש אשר לקח אשה חדשה כמו שיפטר מלצאת
למלחמה׳ ככה יפטר משאר הדברים ׳ באופן שלא יהיו
(בפירושו דף קפ עמוד ד) מעמיסין עליו שום מעמס ׳ וכפי מה שכתב הרמב״ן יהיה
פירוש ולא יעבור עליו על הצבא הניכרת לכל דבר הצריך
אליו ׳ ונתן לזה שתי סבות ׳ האחת נקי יהיה לביתו שנה
אחת ׳ רוצה לומר שאם יתעסק בצרכי המלחמה איך יוכל
לשבת עם אשתו ולשמחה ׳ ומתי יעשה גם הוא לביתו
הדברים הצריכים אליו כי הלוקח אשה בונה בית חדש וראוי
שיבקש צרכי ביתו לכן אמר נקי יהיה לביתו רוצה לומר
בעבור צרכי ביתו ׳ והסבה השנית היא מפאת אשתו כדי
לשמחה ׳ והו אמרו ושמח את אשתו אשר לקח ׳ והנה
הגביל לזמן זה שנה אחת ׳ לפי שהוא הזמן הראוי לשמח את
אשתו ׳ גם כי היא כבר ויל״ד בן או בת ותפסק שמחת החתונ׳
והתעסק בצרכי הבנים וגדולם ׳ והבן אמרו אשר לקח ׳
שהרצון בו כיון שלקחה אין ראוי להפסק משמחתה ׳ אבל
אם ארס אשה ולא לקחה יפטר מהמלחמה בסבת הכנסה ׳
אבל לא יפטר מיתר הדברי׳ מצרכי המלחמה ׳ כיון שהתחיל
במצוה לא הוזהר על הפסקתה ׳ ולפי שהמנהג במלחמות
להשחית ולחבל כל דבר להעדר המשפט בזמן המלחמ׳ וכ״ש
ברחיים ורכב שהם בדרכים לטחון החטה שמידי עברם
יחבלום ׳ לכן הזהיר לא יחבול ריחים ורכב ׳ ורחיים הוא האבן
התחתון ׳ ורכב הוא האבן העליון שהוא רוכב על התחתון ׳
והזהיר שלא ישחיתם ולא יחבלם ׳ ונתן הטעם באמרו כי
נפש הוא חובל ׳ ר״ל כי באבנים האלה יכינו מזון הבני האדם
ותהיה נפש האדם תלויה בהם ׳ כי בהם יתן טרף לביתו ולכן
בהשחיתו אותם הוא חובל ומשחית את האד׳ ושופך את דמו׳
(שמות כ ודברים ה) והמצוה הזאת כפי המובן הזה נכלל בדבור לא תרצח׳ וחז״ל
(המקבל במתני׳ קטו) פירשו אותה על הממשכן רחים ורכב שהזהירה תורה שלא
ימשכנם לא בשעת הלואה ולא לאחריה ׳ לפי שאין זה
ממשכן אבני׳ כ״א נפשות ׳ ונרמזה ג״כ המצו׳ הזאת כפי המובן
(שמות כב) הזה בפרש׳ משפטי׳ ׳ באמרו אם חבול תחבול שלמת רעיך ׳
ר״ל אם תרצה לחבול ׳ יהיה שלמת רעיך לא רחי׳ ורכב אשר
(מתניתי׳ פר׳ קמי׳ דלעיל) בו תלויים חיי נפש ׳ ובא בקבלה האמתית שלא בלבד ריחים
ורכב אבל גם כל דבר שמשמש להכין מזון אנחנו מוזהרים
מללקחו למשכון ׳ ודבר הכתוב בהווה׳ ולפי שמנהג הגוים
גם כן במלחמותיהם לגנוב הנערים ושאר בני אדם שיוכלו
למכרם לנכרי׳ הזהירה כאן כי ימצא איש גונב נפש מאחיו
וכו׳ וכל המצות האלה הם אם כן מתיחסים למלחמות׳ וגם
נסמכה כאן המצוה הזאת ׳ בעבור שאמר ברחים ורכב כי
נפש הוא חובל ׳ ולכן זכר מיד דין הגונב נפש מאחיו כי הוא
החובל את הנפש באמת׳ והמצוה הזאת איננה מחודשת
(שמות כא) שכבר אמר בפרש׳ משפטים וגונב איש ומכרו ונמצא בידו
מות יומת ׳ האמנם ביאר משה רבינו פה ב׳ דברים ׳ האחד
כי לפי שאמר שם וגונב איש ׳ למדנו לגונב נפש גדול
בשניו ׳ גונב נער קטן מנין ׳ לזה אמר כאן כי ימצא איש
גונב נפש בין שיהיה גדול בין שיהיה קטן ׳ והשני שלפי
(שם) שאמר וגונב איש ומכרו ׳ אולי נחשוב שאפילו עבד ׳
לכן ביאר כאן נפש מאחיו ׳ ולפי שהאדומי׳ נקראי׳ אחי׳ ביאר
עוד מבני ישראל ׳ ואמרו והתעמר בו ומכרו ׳ אין הכונה
שיתקיימו שני התנאים ׳ ר״ל שישתעבד בו וימכרהו כי על
כל אחד מהם חייבו מיתה וכן בפרשת משפטים וגונב איש

ומכרו ונמצא בידו · פירושו שמכריאו נמצא בידו אף על פי שלא מכרו שעל כל אחד מהם חייב מיתה כי בלשוננו הקדוש תבא פעמים רבות ו׳ו המתרבקת במקום או המחלק כמו ומקלל אביו ואמו · וממה שאמר גונב נפש מאחיו (שמות כא) למדנו שפרט למי שלא יצא מרשות אחיו וחבריו כמו האב הגונב את בנו והרב את תלמידו והטעם במצוה הזאת ידוע כי הגונב נפש הרי הוא כאילו הרגו כיון שהוציאו מרשותו ובחירתו ודעתו להיות עבד בהיותו בחורין ולכן היה משורת הדין שיומת נפש תחת נפש · אבל הגונב עבד או גר תושב שאינו ישראל אמנם הרי הוא כגונב שאר הכלים שיענש בתשלומי כפל ולא יומת · ולכן לא יומת בגנבת הגר או העבד ויענש ממון·

השמר בנגע הצרעת כו׳ עד כי תשה ברעך כו׳

קשור המצו׳ הזאת וסמיכותה כבר באר ר׳ אליעזר הגדול שהגונב נפש מישראל מוציא נפש טהורה להיותה נכללת עם שאר הנפשות הטמאות מנוי הוא · והקוצץ בהרתו גם הוא מכניס נפש טמאה עם כלל הנפשות הטהורות · והנה בפרשת תזריע בא אזהרת הצרעת באדם מכוונת לכהן · והוא הלמוד להסגיר לטהר ולטמא על פי האותות אשר יראה כפי מה שראתה התורה האלהית · אבל לא צוה שמה למצורע שיעשה מאמר הכהן על כל פנים · ולפי שלא יחשוב האדם שהיה ענין הכהן כדין הרופאים · שעם היות שיהיה תועלת לבני אדם בשמירת עצתם לא יתחייבו בני אדם לשמוע אליהם ולעשות ככל אשר יורו אם לא ירצו · כי הרוצה לפרוע עצתם הרשות בידו · ויחשב עם זה השמה שאמר נגע צרעת כי תהיה באדם והובא אל הכהן · שענינו עצה שילך אל הכהן לשאל עצתו ושהוא אמרו זאת תורת נגע הצרעת לטהרו או לטמאו · שהיה זה על דרך רפואה שיעשה אותו אבל אינו מחויב בעשייתו בחיוב שאר המצות · הנה בעבור זה ראה אדון הנביאים להזהירם הנה על דיני נגע הצרעת רוצה לומר שהוא מחוייב לבא אל הכהן ולגלותו אליו באמת ובתמים · וכמו שאמרו חז״ל אזהרה לקוצץ בהרתו והכוה את מחיתו · והתולש סימני טמאה בנגעים · ולפי שבענין הזה יוכללו ארבעה אזהרות וצווים אמר עליהם ארבעה מיני צווי ואזהרה · האחד בנגע עצמו לאדם שיראהו ויגלהו לכהן מבלי העלם כלל · ולכהן שיסגירהו וישמאהו ויטהרהו כראוי ולא יטעה בו ולזה אמר השמר בנגע הצרעת · ואמר השמר בלשון מקור · ולא שמור בצווי לכלול באזהרה הזאת האיש הנשפט והכהן השופט ששניהם ישמרו עצמם בנגע הצרעת · הבעל מלהעלימו · והכהן מלטעות בו · ולהיות האזהרה הזאת בעצמות הנגע ומשפטו ונלויו אמר השמר בנגע הצרעת · והשמירה השנית היא באדם החולה בענין ההסגר שכאשר יסגירנו הכהן ישמור ימי הסגירו ולא יצא מדלתי ביתו החוצה לא בגלוי ולא בסתר · כל שכן בהיות תמיד תאות המצורעים וחפצם לצאת וללכת בשוקים וברחובות · ולכן המצאם יוצאים מביתם בלילה ויוצאים תמיד בשוק · וגם האזהרה הזאת לא נאמרה במה שעבר כי שם הזהיר וצוה אל הכהן שיסגירהו · אבל לא צוה לאדם לשמור הסגרו · ולכן אמר כאן לשמור מאד רוצה לומר שישמור מאד אזהרת הסגרו · ולא יצא החוצה כל זמן שהכהן יסגירהו · והשמירה שלישית הוא לאדם שכאשר יטמאנו הכהן לא יחלל דברו ויאמ׳ רואה אני בעצמי שאנכי נקי ובריא אולם ואין בי שמץ דבר מהצרעת והכהן לא ידע ולא יכיר · בחשכה יתהלך או כאשר יטהר הכהן לא יאמ׳ אדם עדיין אותות הצרעת קיימי׳ ובמקומם עומדים והכהן טעה במשפטו כי טמא הוא ובפרט בבא דבר הרופאים בחכמתם כנגד דברי הכהן · הנה בעבור זה צוה והזהיר שלא יעשה וזהו לעשות ככל אשר יורו אתכם הכהנים הלוים · רוצה לומר שלא ידרוש ברופאים ולא ישמע אליהם כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך כו׳ וגם האזהרה הזאת לא נזכרה שמה במצורע · והשמירה והאזהרה הרביעית היא גם כן לאדם שאחרי שיטמאנו הכהן בצרעתו יתמיד בהנהגה אשר נתן לו וזהו שאמר והצרוע אשר בו הנגע בגדיו יהיו פרומים וגו׳ · כל ימי אשר הנגע בו יטמא · והאזהרה הזאת אין ספק שנתבאר׳ שמה · ומפני זה אמר כאן עליה כאשר צויתים תשמרו לעשות ר״ל כאשר צויתי לכהנים בענין הנהגת המצורעים עם העם תשמרון לעשות · אמנם בשלשה האזהרות הראשונות שזכר לא אמר כאשר צויתים תשמרון לעשות לפי שלא צוה עליהם · ובאחרונה אמר זה לפי שבאה הנה לתשלום המאמר · ואפשר לומר עוד שמאמר השמר בנגע הצרעת הוא כללי · ושפרט הדברים הנכללים בו · ואמר לשמור מאד כנגד צרעות האדם שעליו ראוי השמירה היותר חזקה · וזהו לשמור מאד · וכנגד צרעות הבגדים אמר ולעשות ככל אשר יורו אתכם הכהנים הלויים · ועל צרעת הבתים אמר ככל אשר צויתים תשמרון לעשות · והפירוש הראשון יותר נכון אצלי·

וסותרו עם זה ספקות ה׳ו וה׳ז :

והנה סמך לזה זכור את אשר עשה ה׳ אלהיך למרים בדרך בצאתכם ממצרים כפי דעת רז״ל בתורת כהני׳ להזהיר על חטא לשון הרע שעליו לקתה מרים בצרעת׳ וכל שכן לבני אדם כמונו שידברו על רעיהם · ולדבריהם יהיה פירוש השמר בנגע הצרעת שלא תדבר לשון הרע כדי שלא תבא עליך · וכפי מה שכתב הר״לבג הוא להזהיר על הסגר המצורעים ושיקחו קל וחומר ממרים הנביאה שעם כל גודל מעלתה ומעלת אחיה ובהיות׳ בדרך לא העביר להם חשם ית׳ מדיני הצרעת דבר אבל נסגרה שבעת ימים עד שנתרפאת · אע״פ שנמשך מהסגרה עכוב לכל ישראל שהיו בדרך וכמו שאמר והעם לא נסע עד האסף מרים · ולכן אמר בדרך להודיע שעם היות בצורך הדרך והנסיעה לא נשתנה לה דין הצרעות · וכל שכן לשאר בני האדם״

כי תשה ברעך וגו׳ עד׳ כי יהיה ריב וגו׳

לפי שהזהיר את האדם לחשמר בנגע הצרעת להיותו חולי מתדבק זכר כאן חלאים המתדבקים בנפשות בעניני הממונות שיעשה האדם מרוב החמדה · והתחיל לדבר בממונות ממשכונות · באמרו כי תשה ברעך משאת מאומה והנה המצוה הזאת כבר באה בקוצר גדול בפרשת משפטים אם חבול תחבול שלמת רעך עד בא השמש תשיבנו לו · וביאר כאן שאין רשות לאדם למשכן את חברו בבית ומחוץ כאשר ירצה · אבל משלוחי ב״ד הממשכנים ולוקחים את העבוט על פי בית דין לא יבאו אל ביתו לקחת את המשכון כי אולי יקחו ממנו הדבר היותר צריך אליו · ולכן ראוי שיסתפקו לעמד בחוץ · והבעל הבית יוציא את העבוט שיישר בעיניו ויתנהו לו · ואמר שגם אותו העבוט אשר יוציא אותו החוצה · אם איש עני הוא ויצטרך אליו

לשכב

לשכב בו אז ראוי שילין בביתו והו אמרו לא תשכב בעבוטו כי אין הכונה שלא ישכב ויהנה ממנו כי בין שיהיה עני בין שיהיה עשיר מבוא הוא כפי הדין שאין ראוי שישכב בעבוטו עד שינבה ממנו את חובו ׳ אבל אמנם היה החיוב בהיות עני שאין לא כלים אחרים לשכב בהם כמו שכתב הרמב"ן שלא ישכב אדם בלילה ועבוט העני בביתו כי קודם הלינה ובבא השמש ישיבם לו ׳ כדי שישכב העני בשמלתו ודבר הכתוב בהוה ׳ כי הממשכן את חברו על הרוב הוא ביום ואז אין ספק שלא יתן לו כסות היום כי אם כסות הלילה ׳ ואותו צוה שישיבהו כבא השמש ׳ וה"ה לכסות יום שיחזירנו ביום להשתמש בו ׳ וממה שאמר הנה כי תשה לא תבא אל ביתו לעבוט עבוטו למדנו שהדין שינהג במשכון שלקח ממנו בשעת הלואה ונתנו לו בר צונו כי איננו מחוייב לעמוד בחוץ בעת קבלתו ולא להשיבו עד בא השמש ׳ ואמר ושכב בשלמתו וברכך ולך תהיה צדקה להגיד כי זה דבר ראוי והגון לעשות שהאיש העני ישכב בשמלתו אחרי שהיא שלו ועם היותו שוכב בשלו ׳ הנה יברכהו על אשר השיבו אליו ׳ וקנה גם כן ברכה מבלי שיתן לו כלום ׳ ולפי שלא יאמר אדם שאין זה מחק המשפט שישיב העבוט מבלי פרעון לכן אמר ולך תהיה צדקה לפני יי׳ אלהיך ׳ ר"ל שאין כן מחק המשפט ׳ אבל הוא צדקה והוא דבר שיעשהו האדם בחסד וחנינה ולפנים משורת הדין ׳ וכמסכים לזה א"חז"ל צדקה למה אלא שהבעל חוב קונה את המשכון ׳ ואחרי זה זכר לא תעשוק שכר עני אביון ׳ שהוא גם כן מרוע מזג ומהפלגת החמדה אשר היא צרעת ממארת לומר שבעבור שה היה בעבוט העני שלא ישכב אצלו בלילה אע"פ שלא יפרע את חובו לא יאמר העשיר כמו שהעני איננו פורע מה שחייב לי כך אני לא אפרע שכר העני שעבד אצלי ׳ לכן נסמכה הפרשה הזאת לומר שלא יעשה כן ׳ אבל כשהעני יהיה חייב אל העשיר לא יהיה לו כנושה ׳ וכשיהיה העשיר חייב לתת אל העני שכר עבודתו שביומו תתן שכרו ׳ והמצוה הזאת כבר באה בפרשת קדושים שנאמר לא תעשוק את רעך ׳ ולא תגזול ׳ ולא תלין פעולת שכיר אתך עד בקר ׳ אבל לפי שלא יחשוב אדם ממה שאמר עד בקר שחייב אדם לתת שכרו עד שיעלה עמוד השחר מהיום הבא אחריו ׳ לכן ביאר משה רבינו ע"ה הנה ביומו תתן שכרו ׳ ולא תבא עליו השמש ׳ ונתן הסבה בזה כי עני הוא ואליו הוא נושא את נפשו ׳ ר"ל כי מן השכר ההוא יקנה מה שיאכל עם אשתו ובניו בלילה ואם לא יתן שכרו לא יאכלו ולא יתפרנסו ורבותינו ז"ל דרשו שניהם בשכיר יום ובשכיר לילה ודבריהם דברי אלהים חיים והנה באמרו לא תעשוק שכיר עני ואביון חשבו המפרשים שלא יגזלהו ׳ אבל משלם לו שכרו ואינו נכון ׳ כי בזה ישתתפו העני והעשיר ׳ כי בשניהם יהיה אסור הגזל עם העשק ׳ אבל הכונה בו שלא יאחר לפרוע שכרו ׳ וקרא האיחור הזה עושק וגזל כי עושק הוא כפי הזמן המאוחר ׳ והנה כשיאחר האדם לפרוע לאדם העשיר יום או יומים ובפרט אם הוא יושב בעירו או במקומו שכל עת שירצה יתנהו לו ׳ הנה בזה לא ימצאו בו עון אשר חטא ׳ אבל עני ואביון והוא שאליו הוא נושא את נפשו אין ראוי לאחר שכירתו אפילו שעה אחת ׳ ואם אחרו הרי הוא עשק גמור ׳ והנה הוצרך לומר אשר בארצך בשעריך ׳ לומר אע"פ שיהיה בעריך בשעריך אל תאמר בכל עת אתנהו אליו כי קרוב אלי הוא לא תעשה כן אבל עכ"פ ביומו תתן שכרו כדי שלא יקרא השכיר עליך אל יי׳ ותענש על חטאו ׳ וכוון בזה עוד שהבעל הבית לא יחכה שהעני והגר ישאלו אליו השכר ׳ אבל ביומו הוא בעצמו יתן שכרו כי אולי שהעני והגר יבושו מפניו ׳ ולכן לא ישאלוהו ממנו ויקראו עליו אל יי׳ והיה בו חטא ׳ ר"ל שיקרא אל יי׳ שצוה בהשבת העבוט אל העני והוא גוזל אותו שכרו והיה בך חטא חפך ולך תהיה צדקה ׳ ולפי שהמאחר שכר שכיר בהיותו עני ואביון וגר בארץ נכריה ׳ הוא ממית אבות על בנים ׳ לפי שאליו הוא נושא את נפשו ׳ לכן סמך לזה לא יומתו אבות על בני ובני לא יומתו על אבו ׳ והמצוה הזאת בארו חז"ל שלא יומתו האבות בעדות הקרובי ׳ כאילו יאמר אבות בעדות הבנים והבנים בעדות האבות ׳ ושאמרו איש בחטאו יומתו היא מצוה אחת שכל אחד יומת על חטאו ולא על קרובו ׳ ולפי זה כבר נזכרו גם המצות האלה במה שקדם ׳ אם הראשונה בעדות הקרובים ׳ כבר ביארה התורה בענין גואל הדם שיחם לבבו על קרובו וירצה להמית הרוצח אע"פ שכפי האמת אין לו משפט מות ׳ ואם מפני הקרבה יחם לבבו להרוג מי שאין לו חטא מות ׳ כ"ש שיפותה להעיד עדות שאינו אמת ׳ ולפי שהגואל לא יעבור שני בשני ׳ כמו שאם דודו או בן דודו יגאלנו כי בן דודו הוא השני ככה בערות לא יופסל בקרובי כ"א שני בשני ׳ וכמו שבאר בזה הרלב"ג ׳ ויותר נכון אצלי שיאמר שהמצוה הזאת נכללת באמרו שם בצדק תשפוט עמיתך ׳ כי הצדק האמתי איש בחטאו יומת ובנים לא יומתו על אבות ואבות לא יומתו על בנים ׳ וגם בענין העדות אין ראוי שיומתו אבות על בנים בעדותם שיעידו כנגדם ׳ ובנים לא יומתו על אבות בעדות האבות שיעידו עליהם ׳ לפי שזהו כנגד הצדק הטבעי אשר הוא שהבנים יליצו וישתדלו על שמירת אבותם ועל הצלתם וכבודם ׳ כמו שאמר ואם אב אני איה כבודי ׳ ואיך יעידו לחייבם מיתה ׳ גם האבות שיכמרו רחמיהם על הבנים כאב את בן ירצה איך יחייבהו בעדותו מיתה אינו כפי הצדק הטבעי וגם עדות האבות לפטור הבני ועדות הבני לפטור את האבות אין ראוי לקבלו ׳ כי יחם לבבם ויעידו כנגד האמת ומפני זה האמת והמשפט והיושר היה מחייב שלא יקבלו עדות האבות על הבני ולא הבני על האבות לא לזכות ולא לחובה והוצרך לבאר פה לא יומתו אבות על בנים איש בחטאו יומתו ׳ כדי שלא יחשוב השופט שאחרי שהשם ית׳ הוא פוקד עון אבות על בנים ׳ ובעיר הנדחת יומתו בנים על חטא אבותם יעשה כן גם הוא לכן הזהירו שלא יעשו כן אבל בצדק ישפוט את עמיתו ואף ע"פ שיהיה הדין בגר או יתום לא יחשוב השופט מפני יראה ׳ או מפני נשיאות פנים להדר פני עשיר ׳ ולא ישית לבו ליתום שאין לו גואל ׳ ולגר שהוא נכרי שאין לו קרובים ידברו עליו ׳ לכן סמך לזה לא תטה משפט גר יתום ובפרשת משפטים נאמר וגר לא תונה ולא תלחצנו ׳ ואמר בכלל לא תעשו עול במשפט וביארו כאן מפני הסמיכות ׳ ואמנם מצות לא תחבול בגד אלמנה באה שמה שנאמר כל אלמנה ויתום לא תענון ׳ וביאר כאן בין שהאלמנה תהיה עשירה ובין שתהיה עניה ואפילה ברצונה ואפילו בשעת הלואה לא יחבול בגדה ׳ והוא הדין לשאר הדברים ׳ והנה חמלה התורה עליה כל כך לשפלותה ולדאבונה ׳ וגם מפני שלפעמי יביא זה לידי זימה כי במה שיבא האדם להשיב את משכונה דבר יום ביומו ולילה ללילה ירבה שיחה עם האשה ויבא לידי ניאוף ׳ ולכן פירש העני שנזכר שם באמרו ולא תחבול בגד אלמנה ׳ וכנגד הגר היתום והאלמנה אמר וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויפדך יי׳ אלהיך ׳ וגם כן כי היו ישראל במצרים גרים והיו יתומים מאין אב יעקב אביהם

ירושלמי דף קמט עמוד א

פסחי׳ פרק כל שעה דף לו וב"מ פט ובכמה מקומות

ויקרא יט

ב"ק משנה וגמרא פ׳ החובל דף קי וספרי פרשת קדושים דף מה עמוד א

ספרי דף כג ע׳ ופ׳ זה בורר דף

ויקרא יט

מלאכי א

שמות כב

שם

השבטים אשר הולידום שמה׳ והיו גם כן כאשה אלמנה
מבלי הבעל הקב״ה׳ וכמו שהוא ית׳ חמל עלידם ככה ראוי
שיחמלו על הגר היתום והאלמנה׳ ולפי שמשפט גר יתום
ואלמנה מאת העם הם לקט שכחה ופאה כמו שאמר לגר
ליתום ולאלמנה יהיה׳ לכן סמך כי תקצור קצירך בשדך
וגו׳ כי תחבוט את זיתך וגו׳ כי תבצור כרמך וגו׳ ולפי שאלה
הדברים כלם הם בכלל לא תטה משפט גר יתום ולא תחבול
בגד אלמנה׳ והמונע מהם כאילו גוזל משפטם׳ והמצות
ויקרא יט הנ״ל כבר באו בפר׳ קדושים שנ׳ ובקצרכם את קציר ארצכם
פס. וגו׳ וכרמך לא תעולל לעני ולגר תעזוב אותם׳ וביאר
סרע״ה כאן דברים׳ הא׳ כי שם צוה על הפאה שהוא חלק
השדה שלא יכלהו לקצור אבל יניח אותו כדי שיקצרו עניים
וצוה עוד על הלקט באמרו ולקט קצרך לא תלקט׳ שהם
השבלים הנופלים בשעת קציר שלא ילקטם עוד׳ וכאן
ביאר שאפי׳ שכח עומר בשדה והוא כמות רב משבולים
דפיאה מסכ׳ ו׳ שאחז״ל שיש בו סאתים שהוא יותר על הפאה והלקט׳ הנה
וספרי דף ק לא ישוב לקחתו כיון שגם המה יהיו לגר ליתום ולאלמנה׳
נג עמוד ב ולא זכר העניים לפי שאלה גם כן׳ ר״ל גר יתום ואלמנה׳ על
הרוב הם עניים ודבר הכתוב בהווה׳ והדין שוה בכלם׳ ולפי
שלא ירע עינו בפאה והלקט והעומר אשר יעזוב בשדהו
מלבד התרומה והמעשרות אשר יתן מתבואותיו לכך הוצרך
לומר למען יברכך יי׳ אלהיך ר״ל שהקב״ה הוא מכין מזון לכל
בריותיו׳ וכמו שהאיש ההוא מכין מזון לעניים בדבר הש׳
והוא כלי מאתו ית׳ בהזנתם׳ ככה יברכהו הש׳ ברכות טוב
להזנתו ולהזנת העניים הנהנים ממנו׳ והביאור השני הוא
אמרו כי תחבוט זיתך לפי ששם זכר בלבד השדה והכרם
וכאן זכר ש״ה בזית ובשאר אילנות׳ והנה אמ׳ וזכרת כי עבד
היית בארץ מצרים ילומ׳ שלא יקשה בעיניהם למה נתחדשו
המצות הנ״ל בבואם אל ארץ כנען ולא היו להם במצרים כי
היה זה לפי שבהיותם במצרי׳ עבדי׳ לא נצטוו בתורה ובמצות
וקבלו התורה עליהם אחרי היותם פטורין ובני חורין׳ ולכן
בבואם אל הארץ נושבת ראוי שישמרו המצות הנ״ל להעיר
שכבר הם בני חורין ואדוני הארץ לעשות צדקה וחסד לעניים
והמצות הנ״ל כלם ענינם אחד לרחם על העניים בכל האופני׳
והדרכים שזכר׳

כי יהיה ריב בין אנשים וגו׳ עד כי ישבו אחים וגו׳

אחרי שהזהיר בחמלה על העניים הזהיר גם כן בחמלה
באדם הנקלה שלא ילקה יותר מדאי׳ כדי לרחם
עליו׳ ומצות הגשת שני בעלי הריב אל המשפט כבר נזכר׳
שמות כג בפר׳ משפטים שנ׳ עד האלהים יבא דבר שניהם׳ אמנם
דף קמט ע״א במלקות שזכר כאן חשבו המפרשים שהיא מצוה חדשה׳
וסמ״ג ויקר׳ כ ואינו כן׳ כי הנה בפר׳ קדושים נאמר ואיש כי ישכב את
אשה שכבת זרע והיא שפחה נחרפת לאיש והפדה לא נפדתה
סליחי פרק וגו׳ בקורת תהיה לא יומתו וגו׳ ופי׳ חז״ל שהיא תלקה ברצועה
זוכרי בפרק אבל לא תהיה בת מות׳ וכן פרש״י ז״ל והרלב״ג׳ הנה אם
כן בא ענין המלקות שמה׳ האמנם לא פורש היאך ילקה
האם מעומד או מיושב וכמה מכות ילקה ולכן ראה אדוננו
משה לבארו הנה׳ ואמנם ענין ריב אנשים והגישם אל
השופט יראה שאין לו ענין אל המלקות הבא על החייבי
כיצד נידקין לאוין׳ ומפני זה דרשוהו הז״ל בעדים זוממין וכן הביאו
דף קמט ע״א הרמב״ן׳ ואין זה מחויב כי כבר אפשר שיהיה הריב ביניהם
על דבר שהנתבע חייב עליו מלקות כגון אם תבעו התובע
שבא על בתו או אחותו שהנתבע חייב עליה בלאו׳ או כמו
שהיתה שומרת יבם׳ או גרושתו אחרי שנתקדשה לאחר או
שהיא ממזרת וכיוצא באלו שהוא עליה בכרת ונתברר שעבר
עליה במזיד בעדים והתראה שמלקין אותו בבית דין׳ ומפני
זה נסמך המלקות לענין המריבות׳ ועל דרך הפשט היה
המלקות על המריבות׳ אם לתובע כשיתבע מה שאינו ראוי
ואינו אמתי׳ ואם לנתבע המכחש לאמת או שנשבע לשקר
כמו שהיום הוא מנהג פשוט בכל ארצות ישמעאל והתוגר׳
שאשר ירשיעון אלהים׳ ר״ל השופטים גם בדיני ממונות
ילקה כפי דעת השופט כענין רשעתו וילק׳ בפני השופט לא
במקום אחר׳ ולכן אמר כאן כי יהיה ריב בין אנשים ונגשו
אל המשפט׳ ר״ל שלא יעשו הכרח המריבות בחרב ובחנית
כמנהג הנוצרים׳ כי אם על פי המשפט והשופטים יצדיקו
מה שיהיה בעיניהם צדיק׳ וירשיעו את הרשע בדינו לפי
דעתם׳ ומלבד זה ילקה פי דוברי שקר׳ והוא אמרו עוד והיה
אם בן הכות הרשע והפילו השופט והכהו לפניו כדי רשעתו
במספר׳ ר״ל כפי השקר והכזב אשר אמר לפניו׳ ולא יהיה
המלקות דבר בלתי קצוב׳ כי אם כדי רשעתו במספר ידוע
ומוגבל שיצוה השופט כמה מכות יתנו לו אם עשרה או כ׳
או ל׳ או מספר אחר ובלבד שלא יעבור מספר הארבעים׳
והוא אמרו ארבעים יכנו לא יוסיף כי הוא גבול התוספת׳
וממה שאמר והפילו השופט למדנו שלא ילקה יושב ולא
מושכב ולא עומד ונצב הקומה כי אם מוטה כדי שילקה על
גבו׳ וממה שאמ׳ במספר למדנו שימנו ההכאות באופן שלא
ספרי דף נב ע״ב יעבור מנינם מהמספר גזרה החכמה האלהית׳ ואמנם חז״ל
אמרו אם בן הכות הרשע׳ פעמים שלוקה ופעמים שאינו
לוקה ומי הוא הלוקה למוד מן הענין לא תחסום שור בדישו
פ׳ ד׳ מיתות דף סג לאו שלא נתן לעשה׳ והוכיח בתלמוד שכל לאו שאין בו
ש״ו סן סלוקי׳ דף יד מעשה אין לוקין עליו כמו לא תלך רכיל׳ לא תשא שמע
ויקרא יט · שמות כג שוא חוץ מנשבע וממר ומקלל את אביו בשם׳ וכן אין
מכות דלעיל דף יג לוקין על לאו שנתן לאזהרת מיתת בית דין כמו לא תנאף
פס לא תעשה מלאכה בשבת׳ וכן אין לוקין על לאו שנתן
ויקרא יט לתשלומין כמו לא תגזול לא תגנוב לפי שענשן בממון׳
פ׳ ד׳ מיתות דף סג וכן אין לוקין על לאו שבכללות כמו לא תאכלו על הדם׳
וכ״מ פרק המקבל שכולל ענינים הרבה ושאר לאוין שבתורה לוקין עליהם׳
דף קטו והמלקות הזה הוא ענש גופני׳ ודנין אותו שלשה מומחים
ובעדים והתראה וחקירה רבה כמו שהוא בדיני נפשות׳
ואמתת הענין הזה יתבאר לך אחרי שתדע שיש עברות באה
אזהרתם בתורתנו הקדושה׳ שכחם גדול מאד להזיק לנפש
ולגוף ולהזיק שאר בני אדם בלמוד אותם עברות ודבוקם
ועל אלה חייבה תורתנו הקדושה מיתות בית דין׳ ויש
עברות אחרות שיהיו לנפש החוטאת בלבד מזיקות ולא
יגיע ההזק לשאר אנשים ואלה ענשם בכרת ומיתה בידי
שמים׳ ויש עברות אחרות שהזקם בגוף האדם בלבד לא
בנפשו ואמונתו׳ וענשם של אלה במלקות ואינם במיתה
כי אם בצער וקלון על אשר לא השתדל בעבודת קונו
כראוי׳ הנה התבאר כפי שרשי הקבלה האמתית שהמלקות
בא על דברים שבין אדם למקום׳ ולכן ראוי שנאמר
כאן בפירוש הכתובים האלה׳ שמרע״ה רצה לסדר עניני
השופטים ומעשיהם׳ ואמר שהמה ישפטו בין האנשי׳ אשר
להם הריב בין דין לדין׳ ואמ׳ עוד שמלאכתם ג״כ יהיה להלקות
הראוי אליו על הלאוין אשר יתחייבו עליהן מלקות והוא
אמרו והיה אם בן הכו׳ הרשע שאינו חוזר למעלה כ״א להגיד
ולבאר

ולבאר אומנות השופטים ויכלתם במה יהיה ׳ ואמנם אמרו
ארבעים יכנו לא יוסיף אינו לחייב שיהיה מספר הארבעים
מלקות תמיד ׳ כי פעמ׳ יהיה מעט כדי רשעתו ׳ אבל הכונה
היא להזהיר שלא יוסיף במספר המ׳ כמנהג הסכלות להלקו׳
בני אדם באכזריות נמרץ כאשר יישר בעיני השופט לעשו׳
עד שהרבה פעמ׳ ימותו אנש׳ מהמלקות׳ ולכן גזרה ההכמה
האלדית השיעור הראוי שבו תגמר המצוה ולא יסתכנו בו
מכות פרק אלו הן בני האדם ׳ עד שא״ו ז״ל שאם יראה השופט שהלוקה חלוש
נמסכ׳ דף כב׳ ולא יוכל לסבול כ״א כ׳ מכות או פחות מזה דרך משל שלא
ופס נמסכת וכגמרא ילקהו יותר ׳ ועוד אמר שאם נתקלקל הלוקה בצואה או במי
דף כג רגלים יפטר שהתורה אמרה ונקלה אחיך לעיניך משנקלה
נפ׳ דף קמט ע״ב פטור הוא אע״פ שאז דתהילו להלקותו ׳ והרמב״ן ז״ל כתב
שיהיה מספר הארבעים כפי המדרש לפי שעבר על התורה
שנתנה במ׳ יום וגרם מיתה לעצמו שנוצר למ׳ יום ילקה מ׳
מכות וינצל מהענש ׳ ולפי שהכונה האלדית דקדקה לבלתי
הוסיף על הארבעים ונתן רשות לשופט לפחות מהם כדי
פס מכות דלע״ל שירצה לא להוסיף בהם ׳ לכן בא בקבלתם ז״ל שהמלקות
נמסכ׳ דף כב יהיה ל״ט מכות וש״כ״פ יחסר מארבעים והטעם בזה הוא כדי
שלא יפשע ולא יעבור ממספר המ׳ ׳ והנה אמר בסוף הדבר׳
פן יוסיף להכותו על אלה מכה רבה ונקלה אחיך לעיניך ׳ וכבר
נפל על זה ספק שאם כבר קבל מ׳ מכות למה תהיה מכה
רבה אם יוסיפו אחת או שתים ואיך יהיה הקלון רבק עם
התוספת ולא עם הארבע׳ ׳ אבל הסבה בזה כלו הוא שהאיש
הנכבר בלי עון ובלי פשע כשיתנו לו אפילו מכה אחת בלבר
בכבר תהיה לו מכה רבת וחרפה עצומה ׳ וכן האיש הנקלה
אחרי שקבל עליו את הדין כמ׳ מכות נשאר נקי מכל עון
ואשמה וזך בלי פשע ׳ לפי שכבר יצאו ממנו עונותיו עם
הענש שקבל באותם המ׳ מכות׳ ולכן אחרי היותו נקי כדם
אם יוסיף להכותו יהיה לו מכה רבה וקלון גדול כאלו נלקה
פס נמסכ׳ דף כג ארם זך ונכבר מבלי פשע ׳ ולזה כוונו רז״ל באמר כיון שנקלה
הרי הוא כאחיך ׳ לפי שבמלקות הארבע׳ קבל ענשו ונשאר
נקי כאילו לא חטא והרי הוא אח׳

ויהיה כזה הכפק ס״ק :

ואחרי שהזהיר על חמלת החוטא במלקותו הזהיר גם
כן על חמלת הב״ח באמרו לא תחסום שור
בדישו׳ ר״ל שלא יחסום פי השור שלא יאכל וה״ה ליתר
הבהמות במלאכתן ממה שהן עושין בקרקע בין בתלוש בין
במחובר ׳ והזכיר התור׳ שור לפי שדבר הכתוב בהווה והמצוה
הזאת מהבעלי חיים העוברים כבר נרמזה בפר׳ משפטים
שמות כג בפר׳ השמטה שאמר שם ואכלו אביוני עמך ויתרם תאכל
חיית השדה׳ ואמר כאן שלא בלבד בזמן השמטה׳ אבל
גם בכל השנה יתנו הב״ח מהתבואות כשיעשו במלאכה וזהו
אמרו בדישו׳

כי ישבו אחים יחדו וגו׳ עד כי ינצו אנשים

לפי שזכר מצות החמלה ועניניה זכר אחרידם מצות
היבום ׳ שגם היא חמלה על המת ועל אשתו כמו
שיתבאר ׳ והנה ראיתי להרחיב המאמר במצוה הזאת ׳
ראשונה לדעת אם היא מחודשת או נזכרה כבר בקוצר או
בביאור ׳ושנית בביאור המצוה ושרשיה כפי הדין׳ ושלישית
בדרושים הנופלים בה ׳ ואומר שתנה המצוה הזאת כבר
בראשית לח באה בספור יהודה ותמר בפרשת וישב יעקב ׳ ומשם נזכר
פרק פס דף כד ע״ב ענין היבום ׳ וכבר אר״זל שיהודה התחיל במצות היבום ׳
ויקרא כ וגם נרמזה המצוה הזאת בפרשת קדושים שאמר שם ואיש

אשר יקח את אשת אחיו נדה היא ערות אחיו גלה וגו׳ ׳ וכתב
הראב״ע ז״ל שהנה לא אמ׳ בכל העריות זכר נדה כי אם באשת
אח לרמוז בו ׳ כמו שהאשה הנדה אסורה בנדתה והנה
תבא בזמן אחרי טהרתה שתהיה מותרת׳ ככה אשת האח
תאסר בהיותה עמו בחייו ׳ והנה יבא עת שתהיה מותרת
אל היבם והוא אחרי מות בעלה ובן אין לו ׳ הנה אם כן
מצות היבום נזכרה במה שעבר ׳ וביאר משה רבינו ע״ה
כאן בה רברים ׳ הא׳ שלא תנהג כי אם באחים לא באב ולא
בבן ולא בקרוב אחר בחיוב ׳ שנאמר כי ישבו אחים יחדו ׳
ולזה אמר יחדו שהיו בני איש אחד ויושבים בנחלת גרות
י״י ׳ והם אחים מן האב לא מן האם בלבד יען כי שב אחים
ונדדם ׳ לא יאמר בעצב כי אם על האחים אשר מפאת האב
וביאר עוד שצריך שיהיו שניהם בחיים שנאמר אחים יחדו
אבל האח הנולד אחרי מות אחיו לא ינהג בו זה הדין כי זה
בלתי ראוי שהיבמה תקוה אל הנער היולד ׳ וכמאמר נעמי
אל שתי כלותיה הלהן תשברנה עד אשר יגדלו , וביאר עוד רות א
שאם היה למת בן או בת מאשה אחרת לא ינהג זה הדין שם
שנאמר ובן אין לו ׳ כי כבר לא ימחה שמו מישראל ׳
וביאר עוד שהדין הזה ינהג בארוסה כמו באשה בעלת בעל
שנאמר לא תהיה אשת המת׳ והנערה המאורסה תקרא
אשה שנאמר על דבר אשר ענה את אשת רעהו ׳ וביאר
עוד שאם היה היבם סריס ובלתי ראוי להוליד לא ינהג בו זה
הדין שנאמר יבמה יבא עליה ולקחה לו לאשה ׳ למדנו
שמי שהוא ראוי לבא עליה ולהוליד הוא חייב ליבם ׳ וביאר
עוד שאם היתה האשה עקרה או אילונית או בלתי ראויה
להוליד באיזה צד מן הצדדים לא יתחייב ביבום ׳ כי תכלית
הענין הזה הוא להוליד ׳ שנאמר והיה הבכור אשר תלד ׳
וביאר עוד שהרשות והבחירה תהיה ליבם או להלוץ ׳ ותהיה
ביבם לא ביבמה שנאמר והיה אם לא יחפוץ האיש ׳ וביאר
עוד שהיבמה תלך אצל היבם ׳ ולא היבם אצלה ׳ שנאמר
ועלתה יבמתו ׳ וביאר גם כן ענין החליצה ואופנה ׳
וגלה גם כן שלא תהיה משלכתרם בפיה כי אם רוק ברור ׳
שנאמר וירקה בפניו ׳ וביאר עוד שאם היה היבם סומא
או אם אין לו רגל לא ינהג בו זה הדין ׳ שנאמר וחלצה נעלו
מעל רגלו ׳ ורבו הדיני׳ במצוה הזאת במסכ׳ יבמות והביאם
הרמב״ם בספר נשים בהלכות יבום ׳

האמנם למה בא היבום באח בלבד ולא באב כמו
ביהודה ותמר ׳ הנה אם היה היבום
ביהודה כמו הברית מילה באברהם שעשה אותה מצורה
כאשר צוה אותו אלדים ׳ היה בלי ספק ראוי ומחויב שנלך
בדרכיו ׳ אבל יהודה עשה וסדר ענין היבום מעצמו לדעתו
סודו ועניינו וכמו שיבא אחרי זה ׳ ואף שהוא סדר שהקרוב
קרוב מהקרובים יהיה מייבם לא בעבור זה נתחייב לעשות
כן כי אם כפי שגזרה המצות האלדית בלבד באחים כל שכן
שיהודה גם כן לא צוה ביבום כי אם לאח ׳ שנאמר בא אל בראשית לח
אשת אחיך ויבם אותה והקם זרע לאחיך ואם הוא שכב
עם כלתו ׳ ידוע הוא שלא היה ברצונו ולא בכונת יבום
כי אם קדשה חשב שהיתה ׳ והיא עשתה מה שעשתה
בכונת רצויה ׳ אבל מעשיה לא היו רצויים ׳ כמו
שכתב הרמב״ן ׳ הנה אם כן אין לנו לקחת ראיה ביבום בפירושו לויי
מיהודה עם כלתו׳ כיון שמה שנעשה היה כשגגה היוצאת לג עמוד ז
מלפני השליט ׳ והוא גם הוא באחים בלבד צוה היבום
לא זולת זה ׳ והוא אמרו ולא יסף עוד לדעתה ׳ ואם היה בראשית לה
ענינו עמה ענין יבום שלם כפי מנהגו ודעתו למה נפרד

סמנה ׳ אלא שראה שהיה מעשה טעות כי היבום לאחים
בלבר היה ילא זולת זה ׳ וראוי שיהיה כן לפי שיותר נמצא
הוא שבאחים יהיו שוים בעניניהם באופן שכאשר ימות
אחד מהם יוכל השני לישא את אשתו והיא תחפוץ בו
להיותו הגון כ״כ כמו המת משיהיה זה נמצא באב כי הוא
במורת בנו על הרוב יהיה זקן שבע ימים ושבע רוגז ׳
ונפשו מרה לו על בנו ואיך יוכל לישא את אשתו ולהוליד
בנים ממנה ׳ גם כי האחים יותר דומים זה לזה משידמה
אחד מהם לאביו מפני היות חמרם מפאת האם אחר ׳ ולכן
אמרו הראשונים ׳ יותר דומים חמ׳ הנמשכ׳ מזה לזה ׳ ממה
שהם דומים למעין שנמשכו ממנו ׳ והנה האב גמר להוציא
ענפיו וגמר פריו בבנים אשר הוליד ׳ ולא היה לו להוציא
ענף אחד ב׳ פעמים וכמו שיתבאר זה בטעם היבום ועניינו •

הנה התבאר שאין לנו ספק ממעשה יהודה והותר הספק הי״ט :

ואמנם ענין בועז ורות המואביה כבר חשבו אנשים
שהיה יבום ושליפת הנעל אשר היתה שמה
היא החליצה שצותה התורה עליה ׳ עד שמזה למדו שהבן
הבכור אשר תלד היבמה יקרא בשם המת כמו שהבן אשר
ילדה רות המואביה לבעז לא נקרא מחלון כ״א עובד ׳ אבל
זה באמת דעת נפסדת ומוטעת היא ׳ כי מחלון כמו שזכרתי
בספקות לא היה אחיו של בעז לשיתחייב ליבם את אשתו ׳
ועם היות שאמר בעז לזקני׳ אשר בשער חלקת השדה אשר רות ג
לאחינו לאלימלך מכרה נעמי השבה משדה מואב ׳ לא
קראו זה כ״א להיותו ממשפחתו לא שהיה אחיו ממש והכתו׳
אמר כפי׳ ולנעמי מודע לאישה איש גבור חיל ממשפחת פס ב
אלימלך ושמו בעז ׳ והיא גם היא אמרה קרוב לנו האיש פס
מגואלנו הוא לא שיהיה אח לאלימלך וכש׳ למחלון ׳ וגם
שיהיה של אלימלך כמו שהיה אומר ׳ לא היה לו ליבם את
רות אשת מחלון בן אלימלך ׳ וגם שליפת הנעל אינה
החליצה שזכרה תורה׳ כי הנה רות לא באה לפני הזקנים
השערה לחלוץ הנעל מרגל הגואל או היבם והחיוב היה מוטל
עליה לאמר לא אבה יבמי ולרוק לפניו ולומר ככה יעשה
לאיש וכו׳ ׳ והמעשים האלה לא נזכרו כלל בענין בעז ׳ גם כי
כפי הקבלה האמתית בהיות שני אחי׳ למת אם הבכור מהם
לא רצה ליבם הקטן לא יוכל ליבם ׳ ולכן אם הגואל שזכר
בעז היה גואל יותר קרוב כפי הדין לא היה יכול בעז ליבם
שלא היה קרוב כל כך וכל זה ממה שיורה שלא היה ענין
בעז יבום בשום צד ׳ אבל מפני שהתורה צותה בנחלות
שכאשר ימכור איש שדה אחוזתו ובא גואלו הקרוב אליו
וגאל ׳ לכן נמצא בחלקת השדה אשר לאלימלך גואלים׳
בועז והגואל הקרוב האחר ׳ והיה עניינם לקנות הנחלה ההיא
ולגאלה ׳ וזה שאמר בעז לגואל הקרוב חלקת השדה אשר פס ג
לאחינו לאלימלך מכרה נעמי הבאה משדה מואב ׳ ואני פס
אמרתי אגלה את אזנך לאמר קנה וכו׳ ׳ והסתכל כי להיות
הגאלה והדברים כלם בענין הנחלה ׳ השיב הגואל מיד פס
בראשונה אנכי אגאל כי היה רוצה לגאול את השד׳ ולקנותו פס
וכאשר ראה בעז תשובתו אמר אליו ׳ עוד ביום קנותך
השדה מיד נעמי ומיד רות המואביה אשת המת קנית להקי׳
שם המת על נחלתו ׳ רוצה לומר כאשר תקנה השדה
ראוי גם שתקנה עמו אשת המת׳ לפי שהיא גם כן מוכרת
הנחלה ויש לה גם כן חלק בה ולא תמכור אותה כי אם אל
מי שישאנה לאשה ׳ כי שני הדברים יתחברו האשה והשדה
ולכן בדבור השני שזכר בעז זכר רות המואביה במכירת

השדה מה שלא זכר בראשונה כי לא אמ׳ אלא מכרה נעמי
בלבד ׳ ואז הגואל חזר לומר לא אוכל לגאול לי פן אשחית פס
את נחלתי ׳ רוצה לומר כיון שהשדה לא יגא׳ כי אם בלקוחי
האשה אינני חפץ בשדה ההוא פן אשחית את נחלתי שהיא
היתה אשתו הראשונה שהיה לו ׳ או אמרו פן אשחית את
נחלתי כי לא יוכל לעבור אותו שדה אם לא תשאר שממה
נחלתו האחרת שהיתה לו ׳ והיה הענין שלא ירצה לקחת את
האשה ותלה הענין בשדה ׳ ואז אמר בעז שהוא יגאל השדה
ויקח את האשה ׳ והוא אמר להקים שם המת על נחלתו פס
ולא יכרת מעם אחיו ומשער מקומו עדים אתם היום ׳ אם
כמו שפירש רש׳ שם שכאשר תבא רות אל השדה יאמרו
זו היא אשת מחלון ׳ ואם לפי שתתקיים עם האשה והשדה
שם המת ׳ וכמו שיתבאר אחרי זה בענין היבום ׳ ואמנם
אמרו וזאת לפנים בישראל על הגאלה ועל התמורה שלף פס
איש נעלו ונתן לרעהו וזאת התעודה בישראל׳ אינו ענין
החליצה אבל הוא הדין מימים קדמונים על דבר הקנין
והחליפין לקיים כל דבר בדרך שלא יוכל לשוב ממנו עוד
היה שולף הנעל ונותן אותו למקנה וכאלו המקנה ההוא
יקנה הנעל ההוא ובהקנותו יקנה הדב׳ ההוא מהקנין והחליפ׳
וכל זכות שהיה אל המקנה בו ׳ וזה היה עדות על קיום
הקנין והחליפין׳ והנה אם כן פלוני אלמוני שלף את נעלו
ונתנו לבעז בתתו אליו זכותו שהיה לו בגאלה הזאת׳ ובעז
לקחו ובו קנה מה שקנה ׳ ואז אמר לזקנים עדים אתם היום פס
כי קניתי וכו׳ ׳ והזקנים וכל העם אשר בשער השיבו יתן יי׳
את האשה הבאה אל ביתך כרחל וכלאה אשר בנו שתיהן
את בית ישראל ועשה חיל באפרתה וקרא שם בבית לחם
ויהי ביתך כבית פרץ אשר ילדה תמר ליהודה ׳ רצה לומר
לבעז אל תחשוב שיש דופי ופריצות במה שעשתה האשה
הזאת הבאה אל ביתך ותשכב מרגלותיך ושבקשה ותבעה
בפיה ופרשת כנפיך על אמתך כי גואל אתה ׳ כי פריצות
גדולות מאלה אם ראוי שיקראו כן׳ עשו רחל ולאה ותמר ׳
אם רחל באמרה ליעקב הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי ׳ בראשית ל
ואם לאה שאמרה אלי תבא כי שכר שכרתיך וגו׳ ׳ כי הנה פס
שתיהן כזה יצאו מדרכי הצניעות להקים זרע מהצדיק
וכל שכן תמר שילדה ליהודה חמיה בדרך אשה מנאפת עד
שחשבה לזונה ׳ ועם כל זה להיות כונתם רצויה ומעשיהם
לשם שמים ׳ צדקתם עומדת לעד ובנו שתיהן את בית
ישראל ׳ וכן תהיה האשה הזאת עם היותה מעצמה באת
אל ביתך לשאול שתקחנה לאשה ׳ אבל יהי רצון מלפני
השם ית׳ שלא יקרה לך כאשר קרה ליעקב עם נשיו שיצא
מהארץ ההיא ללכת אל ארץ כנען ׳ ואתה לא תעשה כן
אבל עשה חיל באפרתה וקרא שם בבית לחם ולא תצא
מכאן ׳ הנה התבאר ענין הגאולה שנאמרה בבעז שאינה
ענין יבום ׳ וכן כתב שם רש׳ על הגאולה זו היא מכירה ׳
תמורה זו היא חליפין ׳ שלף איש נעלו זהו קנין ׳ כמו שקונין
בסודר במקום נעל ׳ והראב״ע גם כן כתב בפירוש המגלה
שבעז שלף הנעל ונתנו לפלוני אלמוני ׳ והטעם שנתן לו
הנעל חליפין תחת זכותו שהיה לו לגאול ׳ והוא קבל הנעל
ונתן לו זכותו בחליפין ׳ ואשר כתבתי אני הוא היותר נכון ׳
וכתב עוד שטעם הנעל בעבור שהוא נמצא תמיד ׳ ולא
יתכן להסיר המלבוש והחלוק והמכנסים שלא ישאר ערום ׳
וראוי שתדע שהשליפה בנעל כמו החליצה ׳ אבל בלשוננו
הקדוש ׳ באו בענין הנעל שלשה לשונות ׳ האחת הוא
של׳ כמו של נעלך מעל רגלך ׳ השני הוא שלף ׳ כמו שמות ג
שלף

שלף איש נעלו · השלישי הוא חליצה · כמו וחלצה נעלו
ואחר בקשת האמת שלשתם מתחלפים בהבטחתיהם · לפי
שבארץ מצרים גם בכל ארץ ישמעאל נהגו האנשי׳ לשאת
ברגליהם מנעל עור קשה · כמו שכתב החכם אבן כספי
בספר הסוד אשר לו · והנעלים ההם אינם קשורי׳ בדבר ולכן
כאשר ירצו לעזוב המנעל ינענעו הרגל ויפול המנעל מאליו ·
רות ד ועל כיוצא בזה אמר לשון של · שהוא מגזרת שול תשולו ·
שהוא ענין עזיבה מעצמו · ויש מנעלים אחרים אינם כל כך
קשים ורחבים אבל הם יותר דבקים ברגלים ומדרכם שיוסר
המנעל ההוא בידים ולא יפול מעצמו · ועל זה נאמר לשון
שם ד שליפה שלף איש נעלו שישלפנו בידיו כענין שליפת החרב
שנעשה ביד האדם · אבל אם היה המנעל יותר רך ודק
קשור ויותר נדבק ברגל והוא ברצועות וכשישלפנו צריך
שיותרו הקשרים ויוסר המנעל בידים זה יקרא חליצ׳ מטעם
ויקרא יד וחלצו את האבנים · וכן היה נעל היבם ברצועות וקשורים
שתתירם האשה בידית · וזה כלו ממה שיורה כי לא היה
ענין בעז חליצה כי אם שליפה ולא יבום כי אם גאלה כמו
שיוכיחו הכתובים ״

ויותר בזה הספק הכ׳ :

ואמנם טעם היבום וסודו כפי מה שמצאנו לראשונ׳
קדמוננו המקובלים מפי משה רבינו ע״ה ·
הוא הדעת הקודם המקובל אצלם שהנפשות יועתקו או
תאצלנה מגוף אל גוף · והוא אשר יקראוהו בת החכמים
בפ׳ דף לג ע״ב בראשית לח האמתיים גלגול הנפשות · וכתב הרמב״ן בפירושו לוידע
אונן כי לא לו יהיה הזרע · שהענין הוא סוד מסודות התורה
בתולדת האדם · ושהיו החכמים הראשונים קודם התורה
יודעים שהיה תועלת גדולה ביבום האח · והוא הראוי להיות
קודם בו · ואחריו הקרוב במשפחה · והתורה השאירה באח
בלבד בהיות הרגל הדבר ותועלתו בו · לא בשאר הקרובים
כן · וכונת הרב שהנפש המתגלגלת לא תחול באיזה חמר
שיזדמן · ושרצה הקדוש ברוך הוא לזכות נפש המת
בשישוב אל הארץ כשהיה · ולהיות הגוף היותר דומה לגוף
המת וחמרו הוא הנער הילוד מאשתו · שהיא עצם מעצמיו
ובשר מבשרו · ומאחיו שיצאו שניהם מאב אחד · לכן
צוה השם יתעלה שלא תהיה אשת המת חוצה לאיש זר ·
אבל יבמה יבא עליה · והוא אחי המת ולא יהיה אז הילד
הילוד בלבד גוף האשה כי אם גם כן בעלה ועצמה · והוא גם
הוא יהיה בן אביו החי בגופו ואחי אביו בנפשו · ולהיות
ההדמות הזה יותר בין האחים שוה · מאשר תהיה בין האב
והבן · או שאר הקרובים · לזה באת המצוה באחים בלבד ·
ולכן היה היבום אסור באב · לפי שיתחייב שיהיה הבן
הראשון המת · והבן אשר יוליד מהיבמה שניהם בנפש אחד
ואיך יולידם אב אחד · כי יהיה אם בן מוליד בן אחר מעצמו
שני פעמים והוא בטל · ולהיות זה טעם היבום וסודו באמת
שם אמרה תורה וידע אונן כי לא לו יהיה הזרע כי ידע בודאי
ענין הגלגול ושהבן הילוד אינו זרעו · רוצה לומר בנו כי
אם אחיו ושהגוף היוצא מחלציו לא יקנה נפש חדשה
שתשלם בו · אבל הוא יהיה כלי להשלמת נפש אחיו · ולכן
חרה אפו ושחת ארצה · לא שיחשוב שבהשחתתו ארצה
יהיה לו הזרע ההוא · אבל אמר מוטב שלא אוליד משאוליד
להשלמת המת ולא להשלמת הנולד למען לא יקנה נפש
חדשה ורוח חדש בקרבו · וזהו מה שאחשוב בכונת הרב
וסודו מסכים אל דברו ״

ולהיות סדרים סוד עמוק עמוק מי ימצאנו אי אפשר מבלי שאעיר
בו ראשי דברים להבנת ענין המצוה הזאת · והיא כפי מה
שאבאר · ראשונה אבאר תכלית הגלגול ודרכו :

ואומר שגלגול הנפשות אצל המקובלים הוא בחסד
האל על ברואיו · וכמאמר האשה החכמה
שמואל ב׳ יד כי מות נמות וכמים הנגרי׳ ארצה אשר לא יאספו ולא ישא
אלדים נפש וחשב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח · והוא
כי אם נפש אחת תחטא בחמר האדומיי בשפיכות דמים
או מפאת המזג הדמיי בנאוף · או הלבניי בעצלה תפיל
תרדמה · או השחוריי באיבה ושנאה ונקמה ויתר המדות
המגונות הנמשכות אחרי המזגים · רצה הקדוש ברוך הוא
לזכות את האדם לבלתי ידח ממנו נדח · שתתגלגל ותשוב
הנפש ההיא אחר הפרדה מגופה הראשון בחומר אחר ·
אולי יישר בעיני האלדים מעשיו ותזכה ולא תאבד הנפש
ההיא · ואם לא היה כן היה התנצלות גדול לבני האדם
מהכרח החמר ולא יסור הספק למה לא ברא הקדוש
ברוך הוא לנפש הזאת חמר נקי ובריא אולם לבת זונו אלא
חמר עכור אשר כזה למרוד בו · וברא לנפש אחרת חמר
נאות וישר · האם משוא פנים יש בדבר חלילה וחס · אלא
שלנסות אותם בא האלדים בחמרים מתחלפים לאחת מג׳
התכליות ״

הא׳ להשלים ביתר שאת הנפש השלמה ולהוסיף על
שלמותה יען היה העולם הזה עולם העבודה · והעולם
אבות פרק ג הבא עולם הגמול · ואמר במשנה יפה שעה אחת בתשובה
ומעשים טובים בעולם הזה מכל חיי העולם הבא · ויפה
שעה אחת של קורת רוח בעולם הבא מכל חיי העולם הזה ·
ולהיות השלמות בעבודה יתוסף במה שיתוסף תמיד ·
לכן אינו מהבטל שהאיש השלם במותו בקצור שנים תבא
נשמתו בחמר אחר להוסיף בשלמותו בעבודה כדי שתוסיף
בגמול האמתי הנפשיי ״

והב׳ שפעמי׳ תתגלגל הנפש החוטאת לא להוסיף השלמ׳
כי אם בעבור שלא זכתה אל שלמות כלל מהכרח
החמר ולכן תהיה בגוף אחר אולי ישוב מדרכו הרעה וישוב
אל אלוה וירצהו ״

והתכלית השלישי בגלגול יהיה פעמי׳ לא להוסיף שלמות
לנפש או להשלימה מחדש · כי אם להעניש
הנפש החוטאת על מעשיה כשיהיו רעים וחטאים ליי׳ מאד ·
הנה אז כדי שלא תקבל ענשה בעולם הנפשות שיהיה ענש
גדול מנשוא · יביאה הקדוש ברוך הוא בגוף אחר כדי לקבל
ענשה בעולם הזה · וזה דעת האומרים שתתגלגל הנפש מן
האדם הרשע בגוף הכלב ושאר הבעלי חיים הבלתי מדברים
תהלים כב המוכנים לקבל צער ועמל כל כך ושעליו אמר דוד ומיד
שמואל א׳ כה כלב יחידתי · ואולי לזה כונה אביגיל באמרה ואת נפש
אויביך יקלענה בתוך כף הקלע ״

ואמנם כמה פעמים תתגלגל הנפש ותחול בחמרים
מתחלפים וכלים מכלים שונים · אמר שנרמז
איוב לג בדברי אליהו · שאמר הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש
עם גבר · כי שתי פעמים או שלשה יקרה זה ולא עוד ·
ואפשר עוד שכוון בפעמים שלש עם גבר · על שלשה
התכליות שימצאו בגלגול כמו שזכרתי · ועצמו הראיות
התוריות שמצאו המקובלים בכתובים על זה ומאמרי רז״ל
מורים עליו ודברי האלדי רבי שמעון בן יוחאי עצמו מספר
ומה אוסיף עוד להאריך בראיות · והנה מעשה בני
יהודה ותמר יוכיחו ומצות התורה ביבום האח · זה הרבה

בלי ספק וגם קדמוני הפלוסופים כן היה דעתם תראה זה מדברי סקראט האלדי שאמר בשעת מיתתו כמו שכתב בשמו אפלטון בספר נצחיו הנפש אשר עשה הנקר' בלשון יון פידון מהדברים שדבר סקראט להלמידיו כשנגזרה עליו גזיר' בכד להמיתו באטיניש ופיתאגורש ג"כ ושאר הקדמוני' זה היה דעתם ׳ אולי קבלוהו מהדורות הראשונים ומזמן הנביאים ׳ ואמנם ארסטו ומפרשי ספריו מאנו מאד הדעת הזה ׳ וחשבו שגלגול הנפשות הוא דבר נמנע מעצמו ׳ וגם חכמי הנוצרים כלם בספרי אלדותם ברחו מן הדעת הזה ׳ עד שבעבורו לא פירשו בענין היבום ובענין יהודה ותמר דבר מזה ׳ ואלו ואלו בקשו דרכים להכחישו ויעשו על זה טענות ״

ראשונ' שהנפש תתחדש בחדוש חמרה ואם היה שמלבד הנפש המתחדשת תחול בחמר ההוא נפש אחרת מתגלגלת יהיה אם כן לחומר שתי נפשות ׳ וזה בטל ׳ כי לחמר אחד לא תהיה כי אם צורה אחת ׳

והטענה השנית ׳ שהצורות לא יחולו כי אם בחמרים מיוחדים המוכנים אליהם ואם הנפש הארת תתגלגל ותחול בחמר שני ׳ יתחייב שיהיה כחמר הראשון וכעניינו בשוה ׳ כי כיון שהנפש תחול בשניהם יתחייב שיהיו שוים במזג וטבע ׳ וזה בטל ׳ כי שני מזגים שוים אא שימצאו כי אם ברבבות מחשנים ״

והטענה השלישית היא ׳ שאם הנפשת תגלגל בגוף שני יהיה בהכרח ממזג הגוף הראשון ׳ ואם היתה הנפש החלה בשניהם אחת ׳ והגוף והמזג אחד ׳ אם כן אין כאן גלגול ׳ אבל הוא האיש הראשון בעצמו ״

הטענה הרביעית ׳ כי העניין לא ימלט מחלוקה ׳ אם שנאמר שהנפש המתגלגלת תחול בחמר יותר טוב ושוה ומעולה מהראשון ׳ או שיהיה יותר פחות ורע ממנו ׳ או שיהיה שוה אליו ׳ ואם היה יותר טוב מהראשון ׳ אם כן יחמוס הש׳ החמר הזה בתתו אליו נפש בלתי שלמה כמו שהיה הוא מוכן לקבלה ויהיה מונע טוב מבעליו ׳ חלילה לאל מרשע ׳ ואם היה החמר ההוא יותר מושחת ופחות מהראשון וחסר יתקבל הנפש עול וחמס ׳ בגלגל אותה בגוף נגוף וחומר חסר ועכור מהצריך אליה ׳ ואם היה החמר השני שוה לראשון ׳ לא תהיה אם כן לנפש המתגלגלת שום תועלת בגלגול והיה גלגולה פעל בטל ״

והטענה החמישית ׳ כי אם היתה הנפש המתגלגלת תתחייב שהנפש החכמה כשתחול בגוף השני יהיה הנער הילוד עמה משכיל חכם בפעל מבלי לימוד ותיכור הדברים אשר ידעה והשיגה בימים הראשונים ׳ והוא הפך מה שנראהו לחוש ׳ האלדים ׳ אם לא שיהיו המושכלות שנקנו לו נעדרות ממנו ברצון השם ית' ׳ והוא דבר בלתי ראוי ״

והטענה הששית מצאתי בפי חכם אחד מחכמי הנוצרים בדברו עמי בדרוש הזה ׳ והיא תורנית לקוחה משרשי הדת ׳ ועניינה שהאמונה אצלנו שבזמן תחיית המתים תשובנה הנפשות אל תוך הגופים אשר עמדו בהם ויעמדו לדין הגוף והנפש יחד ׳ ואם היתה הנפש מתגלגלת בגוף אל גוף לא ידענו בזמן התחייה לאיזה גוף מהגופים תתחבר ׳ אם עם הגוף הראשון ׳ או עם הגוף השני או עם השלישי ׳ והנה כלם שוים בענין התחייה והדין ׳ ואי אפשר שיתחבר בכלם ׳ כי צורה אחת לא תעמוד בגופים מתחלפים בזמן אחד ׳ אלה הם טענותיהם ״

וידעתי בני ידעתי שלא היה נאות במקום הזה לפירוש הכתובים להעמיק העיון בברוש הזה ׳ והנה אמות השרש הזה הכרחי בידיעת טעם מצות היבום באמת ׳ ואם זה הטעם נמנע בעצמו כדברי הפלוסופים והנמשכים אחריהם ׳ איך ניחסהו לחכמת האלדים ותורה שכלה אמת ׳ לכן אצטרך בהכרח להשיב על הטענות האלה ולהורות לפניך שלא יתנו האמת ׳ ושדעת הגלגול הוא אפשרי בעצמו ׳ ומחוייב אמותו מפי קבלת הנביאים והאבות הקדושים שראו אור התורה וקבלתה באמת ׳ ושהמכחישים אותו הם העם ההולכים בחשך ״

ואומר שמפרשי ספרי אריסטו התחלפו חלוף רב במהות השכל האנושי ׳ והיה דעת אלכסנדר שהשכל ההיולאני הוא כנושא ושהוא בעצמו אינו דבר זולת ההכנה ושתמצא בנושא ׳ כאלו תאמר שהנפש בכללה או חלק מחלקיה ׳ ותמסטיאוס חשב שהשכל ההיולני הוא שכל בלתי הוה ולא נפסד ׳ יחול באדם בשעת הויתו ׳ וכן רשד' ׳ הרכיב שני הדעות ואמר שזאת ההכנה היא השכל הפועל בעצמו אלא שמצד דבקותו בנו הוא הכנה ׳ וימצא לו כח על שישכיל המושכלות אשר בכאן לא מצד עצמותו ׳ ואנחנו קהל המאמינים לא נקבל שום אחד מהדעות האלה מפאת הבטולים אשר יתחייבו אל כל אחד ואחד מהם ׳ אשר אינם ממה שיאות ביאורם במקום הזה ודי בשנקבל שדעת התורנים במהות השכל האנושי הוא ׳ עצם רוחני מוכן להשכיל ובלתי משכיל בפעל מעצמו ושהוא מתחלף בכל איש ואיש ׳ ואחרי שתדע זה הנה התר הספקות אשר העירו בטענותיהם איננו ממה שיקשה ״

כי הנה הספק הראשון ׳ היה עצום וקשה התרתו ׳ אלו היתה הנפש הכנה בלבד כדעת אלכסנדר ׳ אבל בהיותה עצם רוחני נקשר באדם ונדבק בו כהקשר הפטרון עם הספינה ׳ אשר כבר ימצא בלתה ׳ והוא נבדל ממנה וימצא עמה ׳ אינו מהבטל שהנער הילוד בהיותו מוכן אליו יחול בו השכל האנושי שכבר היה לעולמים ׳ ושכבר נתקשר בגוף אחר ולא יתחייב שיהיו שתי צורות לגוף ההוא ההווה המתחדשת והמתגלגלת ׳ כי הנה לא יחול בו כי אם בלבד הנפש ההיא המתגלגלת ׳ ואין הפרש בענין ההויה שיהיה הרוח ההוא חדש או יהיה מתגלגל כי תמיד תהיה הנפש ההיא אשר תחול שמה צורה אחרת והבדל עצמי במתהוה ההוא ״

וגם תשובת הטענה השנית מבוארת ממה שאמרתי שאין השכל האנושי הכנה בלבד תתימר במזג המתהווה לא יהיה בלתי אפשר התהוות דומה אליו ברוב מתשנים ׳ לפי שהמזג הנאות לקבול הצורה האנושית יש לו רוחב והגבלה ואף שכל האנשים לא ישתוו במזגיהם ׳ הנה לא ימנע מפני זה היותם כלם בצורת אדם ועצמותו וגדרו ׳ וכן נאמר אנחנו שהמתהוה הזה עם היותו בלתי שוה עם המזג האחר שמת ׳ הנה כבר יהיו המזגים ההם דומים בצד מה עד שכל אחד מהם יחול בו העצם הרוחני אשר הוא שכל האדם וצורתו ׳ כי הנה חלוף המזגים יעשה חלוף המדות אבל לא יעשה חלוף הצורה בהיותם באותו רוחב הנאות לצורה האנושית ״

ובתשובת הטענה השלישית ׳ אומר שהנולד בנפש המתגלגלת יאמר עליו שאינו המת מפאת חמרו וגופו שאין חמר הנולד ומזגו כחמר המת ומזגו שוה

בשוה ומפאת חלופ׳ עם היות הנפש אחת יאמ׳ שהם מתחלפ׳
וכבר התבאר בחכמה שהדברים פעמים יתאחדו בצורותיה׳
ויתחלפו בחמריהם או במקריהם ׳ ופעמים יהיה בהפך ״
ובהתר הטענה הד׳ ׳ אומר שהנפש המתגלגלת פעמים
שתחול בחמר יותר טוב ושלם מהראשון כדי
שתוסיף שלמות על שלמותה ׳ או שתזכה ותטהר מחלאתה
אשר קנתה עם הגוף הראשון ׳ ופעמים תחול בגוף יותר
חסר ועכור כאשר תהיה גלגולה כדי שתענש באותו גוף
ואין בזה תלונה מפאת החמר לפי שהוא אינו בעצמו דבר
אבל הוא כלי ואמצעי להשלים את הנפש ׳ ולכן איננו
מתעולה ׳ כאשר יהיה טוב ושלם יותר מהראשון ׳ ולא
מעלה כשיהיה יותר פחות וחסר ממנו ״

ואמנם בהתר הטענה הה׳ ׳ הוא כפי מה שאומר שעם
היות שהשכל האנושי לא יפעל בכלים הצוריים
ושהוא יתחזק בימי הזקנה אשר זה ממה שיורה היותו בלתי
נקשר עם הגוף ולא מתפעל ממנו כמו שהתבאר בספ׳ הנפש
הנה אין המלט שבריאות הגוף ושוויו ממה שיעזור אל
ההשכלה ושהחולי ושנוי המזג ימנע ההשכל ׳ ועינינו הרואו׳
שהאיש החכם כשינבר כמוהו מזג וטבע נכרי מחום או
לחות נוסף מזולת מזג אשר נוצר עליו תבטל ממנו תבונתו
ואבדה חכמתו עד בלי הכיר בין טוב לרע וצדקותיו לא
תזכרנה ׳ ויאמ׳ לאביו ולאמו לא ראיתיו ואת אחיו לא הכיר
ואת בניו לא ידע ׳ ואם יקרה זה בעוד חיים היותו אף כי
אחרי מותו ׳ כי עם היותו חכם ונבון אחרי הפרד שכלו
מאותו גוף ובואו בגוף אחר ומזג מתחלף לא תוכל הנפש
להשתמש במושגיה והמזג הנכרי ימנעהו מההשכלה
והחושים והכלים והכחות הנשמיות שלא נסו ללכת כאלה
לא ידעו ולא יבינו ׳ ולכן תצטרך הנפש המתגלגלת בבואה
שמה להתחנך מחדש ׳ ויהיה כנער הקטן עד הרגילו הכלי׳
והכחות ההם להשתמשות השכל ׳ ואז ידע ממוצא דבר ׳
ואי׳ ספק שאחת מן הסבות העצמי׳ בשנער קטן ידע וישכיל
מאיש אחר גדול ממנו וישתלם בשכל עיוני ומעשי בהיותו
בן עשרים שנה מאיש אחר בן ששים שנה יהיא היות בנער
ההוא נפש מתגלגלת שבעבור זה למעט מהשני׳ תבא לגבול
מההשכלה שלא תגיע אליו הנפש בהתהוות הראשון בהרבה
מהשנים ׳ ולכן אמר סקר״אט האלדי בשעת מיתתו כמו
שספר ממנו אפ״לטון שרוב הידיעות המושגות לאנשים לא
ישגו אליהם בחדוש כי אם בהזדככות והכרון ידיעות שכבר
ידעו הנפשות ההם ׳ בהיותם בגופים הראשונים והוכיח זה
בטענות וראיות צודקות כמו שתראה שם ׳ ואמנם בהתר
הספק האחרון אמרתי אני מאשר אמר דניאל ורבים מישני דניאל יב
ארמת עפר יקיצו ׳ שיקיצו הרבה מהמתים ׳ ולא כלם ׳
שראוי שנאמין שבעת התחייה תבואינה הנפשות בגופים
הראשונים אשר ישבו בהם ׳ כי הדין הוא בעצם לנפש עם
הגוף הראשון לגמול אותם כפי מעשיהם ׳ אם בשכר ואם
בענש ויהיו אלה לחיי עולם ואלה לחרפות ולדראון עולם ׳
ואמנם הגופים אשר באו בהם כדי לזכותם בהם ׳ או כדי
להענישם בהם איך היה הדין בהם בהיותם כלי הרצון האלדי ׳
הנה באמת הדין בשכר והענש הוא לנפש עם הגוף הראשון
לא עם השאר ׳ הנה התבאר מכל זה שדעת הגלגול איננו
בטל מפאת עצמו כמו שחשבו תלמידי ארסט״ו אבל הוא
אפשרי בעצמו ׳ ואמנם חובו והצדקו אינו אצלנו מפאת
המופת ׳ כי אם בקבלת אבותינו הקדוש׳ אשר ראוי שנקבל
בסבר פנים יפות וברות ׳ וזה בעצמו טעם היבום ׳ והוא
מה שרציתי לבארו פה ״

ואפשר לומר עוד במצות היבום טעם אחר יותר
מתקרב לפשט המאמרים וגלוים ׳ והוא
שצותה התורה בו לזכות המת ׳ ולפיוס דעתו ולזכות אשתו
אם לזכות המת ׳ שכמו שזכר הפלוסוף שהנמצאים ׳ מהם
נצחיים באיש כגרמים השמימיים וכשכלים הנבדלים ׳
ומהם נצחיים במין ובלתי נצחיים באישים ׳ כמו כלל
המורכבים השפלים החמריים ׳ ולהיות הנצחיות דבר
נאות לטבע ונכסף אצלו התחכמה התורה האלדית לתת
טבע בבעלי חיים ׳ ובפרט במין האדם שישתוקקו להוליד
בדומה במין כדי שהנצחיות אשר אין להם באיש יקנו אותו
במין ׳ וזו היא הנחמה שתהיה יותר גדולה באדם בשעת
מותו בהשאיר אחריו בנים ממלאים מקומו יורשי נחלתו
אשר עמלו להם תחת השמש ולא תהיה לאיש זר ׳ ולפי
שהמחשבה הזאת נמצאת אצל בני האדם כלם ׳ צוה הוא
ית׳ שהאיש שימות מבלי בנים תנשא אשתו לאחיו כי בזה
יתפייס דעתו בחשבו שאיש אחר לא יקחנה כי אם אחיו
אשר הוא כמוהו בעצמו ׳ ושהבן הילוד יקום על שמו
ויירש נכסיו ויהיה כמו בנו ׳ ובזה תהיה לו נחמה רבה
בחשבו ורעתו שגואלו חי ואחרון על עפר יקום ׳ וכמה
מבני אדם שאין להם בנים יקחו בני אחיהם ויחיו להם בנים
כמו שעשה אברהם ללוט בן אחיו ׳ וכמה מבני אדם גם
כן יתעצבו על נשותיהם בשעת מיתתן פן איש אחר יקחם
וכאשר תבא האשה לידי האח תוסרנה העצבונות האלה כלם
ואם מפאת האשה ׳ היא גם כן תועלת גדול במצוה הזאת ׳
לפי שהאשה בהיות׳ עם בעלה תשב בביתו ובנחלתו וכאשר
ימות הבעל תשאר האשה עניה סוערה נפשה יבשה אין כל
מבלי בעל שיגן בעדה ומבלי בניה כי אינם ׳ ותצטרך מפני
זה לצאת מביתה ומנחלתה ולבקש מנוח אחר ׳ ויבואו
קרובי המת לירש את נחלתו ואת ביתו והיא תצא החוצה ׳
הנה בעבור זה לזכותה צותה התורה יבמה יבא עליה כדי
שהיא תשאר עמו בבית כאשר היתה עם בעלה הראשון ׳
בראשית לח ובעבור זה צוה יהודה לאונן ב״א אל אשת אחיך ויבם אותה
והקם זרע לאחיך ׳ הנה רמז לו בזה שני התועלות שיש
ביבום ׳ האחד מצד האשה וזכותה ׳ והוא אמרו ויבם אותה
שתשב האלמנה תחת כנפי היבם שלוה ושקטה כאש׳ היתה
עם בעלה והיבם לכבוד המת ואהבתו אותו יאהב את אשתו
ותמצא חן בעיניו יען היותה עצם מעצמיו ובשר מבשרו ׳
והשני לתועלת המת ונצחיותו ׳ והוא אמרו והקם זרע
לאחיך שיהיה לו יורש נחלתו ונכסיו כמו בנו ממש אילו
היה יוצא מחלציו ׳ ואונן באמת היה שוטה רשע וגס רוח ׳
ובדעתו שהבן יתיחס לאחיו ויירש נכסיו ׳ חשבו כאלו לא
יהיה זרעו ובנו ושיעמול לריקם ילד לבהלה על כן שחת
ארצה ׳ אמנם בעז עם היות שעניננו לא היה יבום כי אם
גאולה כמו שזכרתי ׳ היה בעז קרוב למחלון ׳ והיבום כבר
ידעת שהוא חובה באח ומצוה בשאר הקרובים ׳ רוצה
לומר רשות שאם יחפוץ הקרוב ותחפוץ האשה יהיה יותר
נאות שתנשא לו משתנשא לאיש זר ׳ ולזה בלקחו את רות
רות ד המואביה ׳ אמר להקים את שם המת על נחלתו ׳ ולא יכרת
שם המת מעם אחיו ומשער מקומו ׳ לומר שהיה זה לבד
לענין ירושת הנחלה שהבן הנולד יקרא על שם המת עצמו
בפירושו ליוסב דף עם היות שהר״מבן ימאנהו ׳ ומה שיסתייע ממה שלא
לג עמוד ג נקרא בן רות מחלון כי אם עובד כבר אמרתי שלא היה
הענין ההוא יבום ׳ ואולי מחלון היה שמו בפי אביו ואמו

עם היות ע"ה שים השכנות קראו לו עובד לפי שהיה עובד ומשרת לנעמי בזקנתה · ולענין הנחלה אין ספק אצלי שהאדם ביום הנחילו את בניו היה מוריש את הבן הבכור כל נכסי המת כאלו היה בנו בעצם ושאר הבנים יורשים שאר הנכסים שקנה היבם · וכבר יורו הכתובים כפי פשוטיהם על הטעם השני הזה אשר זכרתי ביבום · באמרו כי ישבו אחים יחדו ומת אחד מהם ובן אין לו לא תהיה אשת המת החוצה לאיש זר · ר"ל אין ראוי שהאשה האלמנה תצא החוצה מביתה לאיש זר להנשא כי הנחלה והארץ היתה מיוחסת לאנשים לגלגלותם · והאשה בהיותה נשואה תשב בבית בעלה ובנחלתו וכאשר תנשא לאיש זר תצא מאותה הבית ונחלה שהיתה בו ותלך לבקש איש אחר · ולזה אמר לא תהיה אשת המת החוצה לאיש זר לזכותה · אבל יבמה יבא עליה כלומר שהיבם יבא אצלה והיא לא תצא מן הבית ולא ישב היבם עמה מושב זנות כי אם אשר יקחנה לו לאשה ויבמה ·

הנה בזה גלה תועלת האשה:

ואמנם תועלת המת בארו באמרו והיה הבן אשר תלד יקום על שם אחיו המת ולא ימחה שמו מישראל · רוצה לומר שהבן הבכור שתלד יקרא בשם המת אחיו ויירש נכסיו ונחלתו · ולפי שהנשואין לא יאותו כי אם בהיות האיש והאשה מתדמים ומסכימים בטבעיהם · עד שלהעדר זה צותה תורה וכתב לה ספר כריתות ונתן בידה ושלחה מביתו כמו שפרשתי ולכן לא צוה ליבם בחיוב שישא עכ"פ אשת המת · כי אולי לא תמצא חן בעיניו · שהוא המופת שאין טבעה ומזגה נאותה לטבעו ומזגו · ואיך יתחברו המים והאש ההפכים יחד · ולכן אמר והיה אם לא יחפוץ האיש לקחת את יבמתו ועלתה יבמתו השערה אל הזקנים והוא מושב בית דין · ואמרה לא אבה יבמי · והעירה בזה גם כן לשני תועלות היבום שזכרתי · כי באמרה לא אבה יבמי להקים לאחיו שם בישראל רמז אל התועלת האחד אשר מצד המת וזכרתו ראשונה מפני צניעותה וכבוד המת · ובאמרה עוד לא אבה יבמי · רמזה אל התועלת אשר מצדה שבבחינתה צותה התורה על היבום וצותה תורה שידברו לו הזקנים · רוצה לומר שיתנו לו עצה הגונה כדבר · אמנם אם הוא יאמר לא חפצתי לקחתה · אף על פי שהוא לא יתן טענה אחרת מרוע עניניה · או משנאתו אותה שישתוק מזה כדי שלא להכלימה · אז תעשה לה חליצה ·

הנה התבארו טעמי המצוה הזאת על דרך הנגלה לדעתי ועל דרך הנעלם לדעת המקובלים · והותר בזה הספק הל"א והל"ב: ואמנם חויבת הירושה הנכסים והנחלה בבן הבכור ולא בשאר הבנים הוא לדעת המקובלים לפי שהוא מתגלגלת נפש המת ולא בשאר הבנים · ולדעתי בטעם הנגלה · לפי שהיה די בכנויות האיש המת כשיהיה הבן הבכור על שמו · ושאר הבנים היה ראוי שיקראו על שם אביהם · והותר בזה הספק הל"ג:

אמנם באופן החליצה צותה התורה שתעשה האשה אותה בשער לפני הזקנים ושהיא תחלוץ הנעל אשר הכונה בחליצה כמו שפירשתי התר הקשרים והרצועות · והפרדת הנעל מהרגל · ושהיא תרוק בפניו · ושתאמר בקול רם ככה יעשה לאיש אשר לא יבנה את בית אחיו · ובבנין הבית הוא פרישת כנפיו על אשתו לכסות ולהגין עליה · וקריאת הבן הבכור על שמו להתמיד זכרונו כי בזה תהיה ביתו פרוצה וחריבה אבל תשאר במתכונתה ובבנינה כבראשונה · ואמרו ונקרא שמו בישראל בית חלוץ הנעל · אפשר שיהיו גם גם כן מדברי האשה · שתאמר מכאן והלאה קראו לאיש הזה ערירי גבר לא יצלח בימיו · ותקרא ביתו בישראל בית חלוץ הנעל שלא רצה לבנות בית אחיו כאלו לא היה לו עמו אהבה ואחוה שהוא אכזריות גדול ושם רע בישראל · או שתהיה מצוה שיקראוהו כן על שם המעשה המגונה אשר עשה והוא ענין הרוקקות בפניו · וקושי דבריה מבואר מענינם · שהוא כדי להכלימו על אשר לא בנה את בית אחיו · כדי שמפני אותה בושה ואותה כלימה שתכסה פניו יחדל מעשות זה וייבם אותה · אבל חליצת הנעל יראה שאין בו טעם יען אינו קנין הדבר כשליפת הנעל הנאמר בבעז · והרמב"ן כתב בית חלוץ הנעל · כי עתה חלץ מהם וראוי שתעשה המצוה הזאת בחליצת הנעל · רוצה לומר בזה ימנע גלגול נפש המת לא ישוב עוד לביתו ולא יכירנו עוד מקומו · והוא אמרו כי עתה חלץ מהם · רוצה לומר נפטר מעם קרוביו ולא יבא עוד בתוכם · ושלזה תרמוז עשיית המצוה בחליצת הנעל · לרמוז אל ענין ההליכה · ואחרים אמרו שטעם חליצת הרגל שהוא עקר הירך הראוי להוציא ממנו הבנים וזה טעם חלוש אין ראוי לסמוך עליו · בפירושו דף קמט עמוד ב

ואני אחשוב בזה אחד מד' דברים · הא' הוא שהיבמה רצתה להכלים ולבייש לחרף ולגדף ליבם · על אשר לא יבנה את בית אחיו · ולכן תחלוץ נעלו בידיה וירקה בפניו · רוצה לומר בפני הנעל מהצד העליון לא מהצד התחתון אשר בו הנוגע בארץ ואחרי אשר ירקה בפני הנעל · תאמר ככה יעשה לאיש · רוצה לומר הקלון והחרפה אשר אנכי עושה לנעל הזה בתתי הרוק בפניו היה ראוי שיעשה לאיש אשר לא יבנה את בית אחיו שירוקו בפניו כאשר עשיתי אני בפני הנעל הזה כלו תאמר שהחרפה אשר היא עושה לכלי ההוא מהיבם היתה ראויה להעשות לו · ובזה אליו החרפה והקלון וכדי בזיון וקצף · ולא תרחיק בהאמר פנים אל הנעל בהיותו דבר שאין בו רוח חיים · כי פעמים רבות נמצא בלשון הקדש פנים ואחור גם בדברים שאינם בעלי חיים · אמר יחזקאל במגלה · והיא כתובה פנים ואחור · על פני הארמת · ורבים ככה · יחזקאל ב בראשית ב כן פירשו רבי אברהם ·

והפן השני מהרמז וההערה · הוא שענין דבוק האדם לאשתו דומה אל דבוק וקשור הנעל ברגל בקשריו ורצועותיו אל אשר יהיה שמה הרוח ללכת הרגל שמה ילך הנעל וימשך אחריו · וכן האשה תמשך אחרי האיש ותלך אחריו לרצונו · וגם חכמינו ז"ל אמרו שענין הבועל את האשה שהוא עד שיכנים כמכחול בשפופרת · ולפי שהיבם אמר לא חפצתי לקחתה צותה התורה שתעשה היבמה פעל יורה על פרידת היבם ממנה ותסיר הקשורים והרצועות הרומזים אל הצווים האלריים שהיו עליו ליבמה וירקה בפניו · רוצה לומר לפני היבם · כאלו הוא דבר נמאס ומתועב · ויאמר לבני האדם · אל תאשימוני על הפעל הזה המורה פריצות ומיעוט הצניעות · כי הנה רוע תכונת האיש הזה חייבהו לזה · וזהו אמרה ככה יעשה לאיש אשר לא יבנה את בית אחיו · השוכר את הפועלים דף כח · ושלהי פרק ד' מיתות ושלהי כיכר העדים · ובכמה מקומות

והפן השלישי הוא נמשך אל המקובלים בטעם היבום והוא שחבור הנפש בגוף וביאה שמה בגלגול דומה להכנסת הרגל בנעל · כי הרגל הוא החי הוא המתנועע וההולך

והולך כמו שהנשמה היא החיה יוהיא בעלת הרצון והפעל' כלם ׳ וכמו שהנעל הוא כלי לרגל להתנועע עמו ועליו ׳ והוא נבדל ממנו בעצמו ונמצא עמו בהקשר ׳ ככה הנשמ' נמצאת עם הגוף ונבדלת ממנו בטבעה והוא כלי לפעולתה וכמו שהרגל האחד יכנס בנעל אחד ויעזבהו ויכנס בנעל אחר אחריו ׳ כך ענין הנפש עם הגופות בגלגולה וכאלו תורה שנפש המת תבא בגוף המתילד ׳ ותכנס שמה כמו אותו הרגל הנכנס בנעל ושעתה בעון היבם וסבתו תפרד הנעל ויותרו הקשורים ׳ כלומר שתמנע הגלגול ׳ ולא יבא הנפש אל הגוף ההוא ובסבת אותה הרעה אשר הוא עושה ירקה בפניו ואמרה ככה יעשה לאיש אשר לא יבנה את בית אחיו ׳ ואם לזה עצמו כוון הרמב"ן בדברים שזכרתי בשמו ואם לא בא בדבריו מבואר ׳ הנה הטיב לראות ברמז הענין והמשלו ׳ וגם כפי שטחיות הענין נוכל לתת טעם ׳ וסבה אחרת רביעית והוא שלפי שהוא אמר לא חפצתי לקחתה המורה שלא היה חפץ בה ושבעבורה היה מונע עצמו מן היבום ובנין בית אחיו ׳ לכן היא תורה במעשיה שהיתה אשת ראויה לעבדו ׳ לא בגובה ותאון ודרך רע כנש' ההוללות ׳ אבל בהכנעה רבה כי הוא ארוניו ותשתחוה לו ׳ ולכן תחלוץ נעלו כאילו היא אמה ושפחה לפניו והוא בשר ומושל הארץ ׳ והיא נכנעת ומשתעבדת אליו כאילו היא שפחה נחרפת לאיש ׳ האמנם כיון שביזה אותה ואמר לא חפצתי לקחתה ׳ היא גם כן תבזה אותו וירקה בפניו ותאמר שאינה חוששת לעצמה כי אולי תנשא לאדם טוב אבל היתה חוששת ודורשת זה בעבור בכור אחיו המת ׳ וזהו אמרה ככה יעשה לאיש אשר לא יבנה את בית אחיו ר"ל כי על זה אחריד לא עלי ׳ ולכן תבקש בתחנה שיקרא שמו בישרא' בית חלוץ הנעל ולא בית מי שלא נשא האשה הפלונית כי לא יזכר ולא יפקד כי אם ענין המת ותועלתו אשר נמנע בעבורו ׳ והיה כל זה בשער נגד הזקנים כדי שיתבייש על זה ולא יבא לחליצה״

סנה נתתי ד' טעמים בדבר הזה ׳ והותר הספק הכ"ד ׳

כי ינצו אנשים יחדו כו' עד לא יהיה לך בכיסך וגו'

לפי שהתורה שחששה לקיום הזרע ביבום כמו שנזכר במצותו סמך לזה ענין המחזיק במבושים שהוא גם כן תשחתת הזרע ׳ וראוי שתדע שהמצוה הזאת הבינוה בספרי שהיא להציל הנרדף מיד רדפו ׳ וכא בקבלתם שהרודף אחר חברו להרגו אע"פ שהנרדף היה קטן מצווין כל ישרא' להציל הנרדף מיד הרודף אותו ׳ וצריך שיזהירוהו שלא ירדוף אחריו ויתרו בו ׳ ואם על כל פנים אחרי ההתראה ירדוף מצוה להרגו ׳ כדי להציל הנרדף ׳ אבל אם יכולים להצילו באבר אחד מאבריו של רודף כגון שיורוהו בחץ ׳ או באבן או בסייף ויקטעו את ידו או ישברו את רגלו או יסמאו את עיניו מוטב ואם לא יוכלו להצילו כ"א במתת הרודף יהרגוהו אע"פ שעדיי' לא הרג שנ' וקצות' את כפה לא תחוס עינך ׳ אחד במבושיו ׳ ואחד בכל דבר שיש בו סכנת נפשות ׳ אחד האיש ׳ ואחד האשה ׳ והענין הוא שכל החושב להכות את חברו מכה הממיתה אותו מצילין אותו באחד מאברי הרודף או בהריגתו אם אי אפשר בלעדיו ׳ ותניא קבלתם בשרשי המצוה הזאת ׳ ולדבריהם לא יהיה דף נג עמוד א'

וקצותה את כפה ממון כדברי רש"י ׳ והוא דעת ר' יהודה שחולק עליו ת"ק והוא יחיד והלכה כמותו ׳ וממה שראוי שתדע בזה גם כן הוא שהמצוה הזאת אינה מחודשת בכאן שכבר באה במה שעבר שנ' בפרש' קדושי' לא תעמד על דם ויקרא יט
רעך ׳ ותניא בת"כ מנין שאם ראית חברך טובע בנהר או כרס' קדושי' דף פ
לסטים או חיה רעה באים עליו שאתה חייב להצילו שנ' ולא עמוד כ
תעמוד על דם רעך ולכן כתב הרמב"ם שיש שני לאוין על במנין המצות
הדבר הזה והם לא תעמד על דם רעיך ולא תחוס עינך ׳ הנך רואה שענין לא תחוס עינך הנאמר כאן הוא עצמו לא תעמד על דם רעיך הנאמר שם ׳

וראוי שנשאל לדעת רבינו משה מקוצי בעל ספר בחלק לא תעש'
המצות הגדול האומר שעקר המצוה הזאת כאן סימן קמד
היא להציל הנרדף מיד הרודף אותו ושלא תעמד על דם רעך אינו מדבר בענין הזה ׳ למה באה המצוה הזאת בענין פרטי כי ינצו אנשים יחדו איש ואחיו ולא אמר כי ירדוף איש אחרי רעהו להורגו ׳ ועוד למה תאר הרודף באשה באמרה וקרבה אשת האחד וגומר ׳ כיון שאחד האיש והאשה בדין הזה ׳ ולמה לא עשה הלמוד כולל ועשה אותו פרטי ׳ ועוד אם ברודף הכתוב מדבר ותארו בשם אשה ׳ יקשה מאד אמרו להציל את אישה ׳ כי אם עשתה זה להציל אישה מיד מכהו שהיה נרדף ׳ הנה עשתה כהוגן ומדוע יצוה וקצותה את כפה ׳ ועוד למה פרט והחזיקה במבושיו ׳ כיון שהוא הדין לשאר מיני הרדיפה ׳ ועוד שכפי הדין אין החיוב אלא אם הרודף היה מכוין להרוג את הנרדף לא אם היה מכוין לבד להכאיבו במה שאין בו סכנת נפשות ׳ אבל זה כלו מורה שאין עקר מצות הצלת הנרדף מיד רודפו בזה המקום ׳ ושעקר המצוה היא בלא תעמד על דם רעך כמו שדרשוהו בתורת כהנים ׳ ורצה הכתוב שם לומר שלא יעמד האדם שקט ושאנן בהיות דם רעהו קרוב להשפך ׳ אבל יתנועע להצילו במהירות רב והשתדלות גדול ׳ וזה שאמר שם לא תלך רכיל בעמך ויקרא יט
ולא תעמוד על דם רעך ׳ להגיד שיקרא רוצח הרכיל המסבב את הרציחות והמות בין האחים ׳ וגם כן יאמר רוצח למי שיש בידו למחות ואינו מוחה ׳ ובידו להציל ולא יציל ׳ כי אף על פי שהוא לא יעשה הרעה אינו מפסיק אותה ׳ ולכן צוה לא תעמוד בעמידה והפסק על דם רעך כשירצה האדם לשפכו ׳ אבל תתנועע להצילו ׳

הנה אם כן חיוב הצלת הנרדף מיד הרודף בא מלא תעמוד על דם רעך ששם נאמר לשון דם ׳ אמנם אמרו כאן כי ינצו אנשים ׳ בא משה רבינו עליו השלום לבאר על אותה מצוה שנזכרה שמה דברים ׳ וזה שפעמים יקרה שינצו אנשים יחדו ׳ ולא יהיה שמה דין רודף ונרדף כי הם שני אנשים עברים נצים איש באחיו ידובקו יתן למכהו לחי ולכל מאן דאלים גבר ׳ ולכן אמר כי ינצו אנשים ׳ ולא אמר כי ירדוף איש את רעהו ׳ וגם לזה לא אמ' על דם רעהו כי לא היתה הכוונה לשפוך דם כי אם בהצותם לא בחרב ולא בחנית בידיהם ׳ ולהורות עוד על זה אמר איש ואחיו ׳ וזה יראה שאין ענין לו אם לא ללמד ששניהם שוים בריב אין אחד מהם נרדף ולא רודף כי אם נצים ונצבים כאחים זה עם זה ׳ הכר שאם תקרב אשת אחד מהם להציל את אישה הנה תעשה כראוי ותאחז במשפט ידה להפסיק האחד מהאחר ולהסיר מביניה' הקטט' והמריבה אבל אם האשת מדנים לא תחוש לבד להציל את בעלה אבל עוד תשלח ידיה להזיק אל האחר והחזיקה במבושיו

במבושיו והוא דבר יותר מזיק ויותר מסוכן מהקטטה עצמה אשר בין שני האנשים ׳ וגם הוא דבר נתעב ונבלה לאשה צנועה מבנות ישראל שלא תסתפק בהחזיקה בשערות ראש האיש המריב עם בעלה או בזרועו או ברגלו אבל תחזיק במבושיו שהוא דבר בתכלית הגנות הנה כשיקרה זה אולי יחשוב חושב כי מאחר שכונתה היתה להציל את בעלה שיהיה הרשות בידה לקטוע אחד מאבריו או להמיתו כמו שבאה המצוה הזאת בלא תעמד על דם רעך ׳ הנה בעבור זה הוצרך משה אדוננו לפרש המצוה הזאת ולומר וקצותה את כפה לא תחוס עינך ׳ כלומר לא תרחם עליה אע״פ שהיא אשה ושעשתה זה להציל את אישה ׳ אבל תכרות כפה ותענישה כראוי כי נבלה עשתה בישראל וכן לא יעשה ׳ כי לא היתה סכנת נפשות בין האנשי׳ המריבים הללו לשתצטרך ההצלה החיא בקטיעת אבר ׳ וגם שלהיותה אשת אחד מהם לא היתה מוטלת עליה ההצלה וכ״ש להחזיקה במבשיו שהוא דבר מגונה ׳ ומזה למדנו שאם היה על דם רעהו היה ראוי לעשותו כי כן הדין בענין הרודף להרוג ׳ אבל כשאינו מכוין להרוג אין ראוי לקטוע אבריו ולא להמיתו ׳ ואולי שרש״י ז״ל הכין הכתובים בדרך הזה שפירשתי אותם ׳ ולא היה מענין הצלת הנרדף ולכן פירש וקצותה את כפה ממון שענשוה בד״כן ׳ ואפשר לומר עוד שבא המצוה הזאת כאן לבאר שאם האשה הרעה הזאת בתואנת ההצלה של בעלה מהכאת חברו אשר לא היה בזה סכנה כלל ׳ תחזיק במכה במקום שהוא סכנה לו שגם זאת תחשב כרודף ושיצילוהו מידה אפי׳ אם יצטרכו על זה לקצות את כפה ׳ ואפי׳ בנפשה וזהו לא תחוס עינך׃

לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן וגו׳ עד זכור את אשר עשה כו׳

לפי שזכר ענין האשה המחזקת במבושי איש שהיא תועבה ׳ זכר אחריה ענין האבן והאיפה העוולנית שזה גם הוא תועבה ׳ והמצוה הזאת באה בפר׳ קדושים שנ׳
לא תעשו עול במשפט במדה במשקל ובמשורה ׳ כי שם ויקרא יט
הזהיר שיהיה משאו ומתנו של אדם עם הבריות באמת ובצדקה ׳ ולכן אמר שבמשאו ובמתנו יהיה משקלות ומדות ישרים ואמתיים עליהם אין להוסיף ומהם אין לגרוע ׳ האמנ׳ לפי שכבר יחשוב האדם שהאזהרה היא שלא ישקול ולא ימדוד עמהם בשקר ותרמית אבל אם ירצה להיות בביתו כל זמן שלא ישקול או לא ימדוד עמהם לא יעבור עליהם בכל דבר פשע כי היה מה שאמר מאזני צדק והין צדק וכו׳ ׳ לענין הפעל והמעשה לא באופן אחר ׳ לכן באה המצוה הזאת כאן לבאר שלא לבד יהיה אסור לאדם לעשות עול במדה במשקל ובמשורה כמו שזכר שם אבל גם יהיה אסור לעשות מדה או משקל משוקרים ׳ וגם יהיה אסור עליו להיות בביתו כדי שלא ישכן באהלו עולה ׳ גם כי לא ישקול ולא ימדוד עמהם ׳ ואמרו גדולה וקטנה ׳ לפי שהסוחרים בעלי עול יש עמהם מדה ומשקלת גדולה לקנות ולשקול ולמדוד הדברים לקבלם כשיקנו אותם ׳ ומדה ומשקולת קטנה למכור בהם ולתת באותם הקטנות לקונים מהם ולזה אמר שלא יעשה ולא יהיה בביתו אבן ואבן איפה ואיפה גדולה וקטנה ׳ ואמר במשקלות כיס ׳ לפי שמדרכם להיות בו אמנם המדה אינה בכיס אבל היא בביתו ׳ התבאר מזה שלא הזכיר כאן שלא יעשה עול בזה כי כבר באה האזהרה עליו שמה אבל צוה וביאר שלא יעשה אותם ולא ישכו בביתו ובכיסו פן יחטיאוהו בזמן מהזמנים שיבא לחטא בהם ׳ ויהיה לא יהיה לך בביתך ובכיסך כמו לא יהיה לך אלהים אחרים ׳ ולא הזהיר על המשורה לפי שהמשורה אינה כי אם מדה קטנה כמו שכתבו המדקדקים
ליוסי נסך דף לן ואמרו חכמינו ז״ל שהיא אחד מל״ג בלוג ׳ ושם הזהיר שלא
יעשה עול לא במדה הגדולה ולא במשורה שהיא קטנה ׳ זהו דעת המפרשים ׳ אמנם לדעתי משורה הוא כמו מספר
ישעיה כח כמו ושם חטה שורה ׳ ולפי שהאב מעיין במספר יקרא כן
והזהיר שמה שלא יעשה עול בדברים הנמכרים במדה כמו החטה והשעורה ודומיהם ׳ ובמשקל שהם הדברים שהם נקנין במשקל או ליטרא או אוקיא ׳ ובמשורה שהם דברים שהם נקנין במספר למאות או לזוגים ׳ ולהיות המשורה מספר ודבר אשר בנפש ׳ לא אמר בו שלא יהיה בכיסו ולא בביתו כל שכן במדה ובמשקל ׳ ואמר עוד אבן שלמה וצדק יהיה לך ׳ וצדק הוא שם דבר ואינו תאר לאבן ואיפה להגיד שלא ידע בעיניו באזהרה הזאת ירוצה לומר שיתרחק ממנו כל דבר עולה ושקר כי הנה לא יפסיד כלום כי צדק יהיה לו ולא יקח מאשר לו דבר ולא יתן משלו ׳ אבל בתתו הצדק לחברו ובהיות לו הצדק והיושר אין ראוי שיחר אפו ׳ ונתן בזה ב׳ סבות׃

הא׳ מפאת המצוה עצמה ׳ והיא התקון המדיני כי האדם כשילך אל ארץ אחרת עם היות שיעשה נבלה ועון פלילי ישים לדרך פעמיו יברח ולא ילבשו כלימה פניו כשיתגלה בקהל הפשע אשר עשה ׳ אבל האדם היושב בארצו ובתוך עמו איך יעשה בסתר דבר ולא תגלה רעתו במהרה ׳ ולכן ראוי שלא יפעל האדם דבר מגונה במקום היותו ׳ כי יזיק לו מאד לפי שיתרחקו ממנו בני אדם מאד וימאסו בחברתו ׳ וזה שאמר למען יאריכון ימיך על האדמה ׳ רוצה לומר הנני מודיעך שיאריכו ימיך על האדמה לכן לא תעשה דבר מגונה כי יזיק לך ברוב הימים ולא יועיל׃

הסבה הב׳ היא מפאת המצוה ית׳ והוא אמרו כי תועבת יי׳ אלהיך כל עושה אלה ׳ כל עושה עול ׳ רוצה לומר היות האדם עושה מדות ומשקלות שקרות אף על פי שלא ימדוד ולא ישקול בהם הוא תועבה ׳ וגם בהיות העול ושמרו אותו הנה הוא תועבת יי׳ וכל שכן עושה העול בעצמו במשאו ומתנו׃

נשלם הספק הכ״ס׃

זכור את אשר עשה לך וגו׳ עד סוף הסדר

לפי שאמר למעלה כי תועבת יי׳ אלהיך כל עושה אלה כל עושה עול ׳ סמך כאן מצות זכרון מלחמת עמלק שעשה עול גדול לישראל בצאתו להלחם בם בדרך והיה זה תועבה לפני הש״י ׳ ולזה יצוה למחות את שמו ולזה ראוי לכל אדם שיתרחק מהעול כי ימחה מספר חיים ועם צדיקים אל יכתב ׳ והמצוה הזאת באה בפרשת
בשלח שנא׳ שם כתוב זאת זכרון בספר ושים באזני יהושע שמות יז
כי מחה אמחה את זכר עמלק כו׳ ׳ וביאר בה משה אדוננו כאן דברים ׳ הא׳ שלא יחשבו בעבור שנאמר שם ושים באזני

באזני יהושע שמצות מלחמת עמלק מוטלת עליו והיא
לכבודו בעבור ישראל עמו כי הנה המצוה לכל ישראל היא
בכל דור ודור שיזכירו זה שינקמו נקמתו בבא עתו והשנית
שלא יחשבו שמעת הכנסם לארץ יחוייבו במלחמת עמלק
כי לא יהיה החיוב כי אם אחר החלק הארץ והתישבם בה
ובפי' הפסוקים ראיתי למפרשים ב' דרכים · הא' לרשי' ז"ל
שפי' אשר קרך בדרך מגזרת קור שהפשירך מרתיחתך
שהיו האומות יראים להלחם בכם כמו שאמר שמעו עמים שמות טו
ירגזון חיל אחז יושבי פלשת · ובא עמלק והראה לאומות
מקום להלחם עמכם כמהו · ויזנב מגזרת זנב שחתך וזרק
כלפי מעלה הנחשלים חסרי כח מחמת חטאם שהיה הענן
פולטם ואתה עיף ויגע ברעב ובצמא · ופי' ולא ירא אלדים
על עמלק שלא ירא אלדים בהרעו לכם · והדרך הב' הוא
להרלב"ג · יאמר שעמלק לא בא לשלול שלל ולבוז בז כי
אם להשחית את ישראל בעצם כי זאת היתה כונתו באמת ·
וז"ש זכור את אשר עשה לך עמלק' ר"ל שמה שעש' לא עשה
לא מפני חמדה ולא מפני כבוד ותפארת ונצחון כי אם לך
כדי להשחיתך · וקרך בדרך בפתע פתאום קודם שתחלצו
בלי מלחמה בהיותך בלתי מוכן להמלט מידו לא בגבורתך
כי היית בלתי מלומד מלחמה וגם הדרך עיף ויגע · ולא
בזכותך ותפלתך והשגחת הש' עליך כי היית אז בלתי ירא
אלדים · על ריב בני ישראל ועל נסותם את יי' ויהיה ולא ירא
אלדי' נסמך לואתה שאמ' למעלה · ועם היות דבריהם מחוור'
נראה לי בפי' הפסוקים דרך אחר · והוא שמשה אדוננו
חשש אולי ישראל יאמרו שמלחמת עמלק לא היתה מוטלת
עליהם אם לפי שכונתו היתה לבטל היכולת האלדי ואלדים
הוא ירב לו כ"ש כי יד על כס יה מלחמה ליי' בעמלק ר"ל כיון
ששלח ידו בכס הש' לחרפו יהיה לו מלחמה עמו עד דור
דור · ואם לפי שהשם ית' בעצמו אמר כתוב זאת זכרון
בספר ושים באזני יהושע כי מחה אמחה את זכר עמלק ·
שהוא המורה שירב עמו לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחו ·
הנה להסיר מהם המחשבה הזאת אמר כאן זכור את אשר
עשה לך עמלק · רוצה לומר אל תאמר בלבבך מלחמה
ליי' וישראל ישכון לבטח אין לו בזה דבר · כי הנה עמלק לא
היתה כונתו כי אם למחות זרעכם ושמכם מן העולם ועמכם
נלחם לא עם האל · ולכן לכם תאות הנקימה ממנו ואין
חיוב הזכירה ליהושע כי אם במה שהוא שר צבא העם ·
וזה שאמר זכור את אשר עשה לך עמלק · וכלל עוד
במאמר הזה כונה שנית והיא שהאדם שקבל חמס ועלבון
מן אדם אח' וירצ' להנקם ממנו צריך שיזכור תמיד העלבון
והחרפה ההיא שקבל ממנו כי הזכירה ההיא תעורר אותו
הנקימה · אמנם כאשר יתן אל לבו שגם בן עשה הוא
עמו קלונות וחרפות יתישב לבו ולא יתעורר להנקם עוד ·
ולזה אמר אל תזכור דבר ממה שעשית אתה לעמלק ולא
ממה שהחלישו יהושע לפי חרב ולא מהחרפ' והקלון שקבל
במלחמתו · אל תזכור דבר מזה אבל זכור את אשר עשה
לך עמלק כי אז בזכרון זה תחפוץ ותשתדל בנקימה ·

והנה רמז בזה שנקם עמלק ד' דברים מגונים :

הא' שנלחם עמהם מבלי סבה · כי הנה הלוחמים מהם
שיעשו מלחמותיהם כנגד האויבים הבאים
עליהם לקחת את ארצם ולכבשם ילחמו להנצל מהם ·
ומהם שילכו לכבוש ארצות גוים אשר לא להם ועל זה
ילחמו · אבל עמלק לא היה לו סבה מזה במלחמתו ·

כי הנה ישראל לא היו עוברים בארצו ובאים להלחם בו
לשיצא להלחם בם · וגם לא היה להם ארצות שילך עמלק
לכבשם ולחמדתו אותם ילחם בם · אבל היתה לבד
מלחמתו בדרך בצאתם ממצרים · ר"ל שהוא יצא לשטן
להם בדרך · עובר ומתעבר על ריב לא לו ·

והב' שעם היות ממנהג המלכים כפי המעלה שקודם
בואם להלחם בעם אחד יודיעו לאויביהם ביאתם
ויאמרו להם הכינו כלי מלחמתכם כי הנני בא להלחם אתכ'
וכמו שאמר בפרעה התיצב והכן לך והיה זה כדי שלא יבאו
כגנבים שודדי לילה · הנה עמלק לא עשה כן אבל בא וילחם
בפתע פתאום · וזהו אשר קרך בדרך ר"ל במקרה פתאום
בלתי שיעיר בך דבר ·

והג' שהיה מפחיתו' עמלק ופחדו שלא יעצור כח להלחם
בישראל פנים בפנים · אבל נלחם עם החלשי' שהם
הבאים באחרית המחנה ויירא מגשת אל העם מלפניו וזה
עם היות ישראל עיף ויגע · וזהו ויזנב בך כל הנחשלי' אחריך.
כי נחשלים הוא כמו נחלשים ככשב כבש · וזכר עוד
מפחיתותו באמרו ואתה עיף ויגע · והד' · הוא אמרו ולא
ירא אלדים · רוצה לומר האיש הבליעל הזה פחד ויירא
מאד ויצר לו מן העם בהיותו עיף ויגע · ולא ירא אלדים
שהוא גבוה מעל גבוה מהערא מלכין · ובזה גלה משה רבינו
עליו השלום שעמלק חטא נגד השם ית' ונגד ישראל ·
ושמפני זה היתה הנקמה ממנו מוטלת על השם ית' כמו
שנזכר בפרשת בשלח ועל ישראל כמו שצוה כאן · והיה
בהניח יי' אלדיך לך מכל אויביך מסביב בארץ אשר יי' אלדיך
נותן לך נחלה לרשתה תמחה את זכר עמלק · ר"ל לא תאמר
בלבבך לא די לנו צער מלחמת ז' עממים שצריכין אנחנו
להלחם בם לקחת את ארצם · ואתה בא להוסיף עליהם
לצוותנו להלחם בעמלק שלא נירש את ארצו · הנה בעבור
זה אמר והיה בהניח יי' אלדיך · אחרי מנוחת מלחמת העממי'
בלם וירושת הארץ · אז תתחייב למחות את זכר עמלק
בהחרימך את כל אשר לו מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק
משור עד שה כמו שצוה שמואל אל שאול · כי בזה ימחה
כפי' דף קמט ע' שמו מני ארץ · ואמנם אמרו עוד לא תשכח פירש הרמב"ן
דף נג עמוד מספרי · זכור בפה לא תשכח בלב שנתחייב לספר לבני' ענין
עמלק' ואני אחשוב שרמז בזה מר"עה ענין עמלק לזמן הגלו'
כי הנה בהיותנו בארץ אמ' זכור את אשר עשה לך עמלק כו'
והיה בהניח יי' אלדיך וגו' תמחה את זכר עמלק · אמנם
כאשר לא תהיה בארץ כי אם תחת כל השמים כלומ' מפוזר
ומפרד מקצה השמים עד קצה השמים בגלות · הנה אז לא
תוכל לזכור ענין עמלק למחות את שמו שהזכרון ההוא הוא
בפעל ומעשה · אבל לא תשכח ר"ל אף על פי שלא יהיה
בך כח לקיים המצוה במעשה לא תשכח מפיך ענינו של
עמלק · הנה התבאר שאמרו זכור את אשר עשה לך עמלק
שהוא בארץ לענין המלחמה · ואמרו מתחת כל השמים
לא תשכח · שהוא בהיותם חוצה לארץ לא ישכח מפיהם
ואמנם איך היה ענין עמלק ואמתת ספורו כפי מה שיורו
עליו הפרשיות הוא שעמלק בא וילחם בישראל בהיותם
בדרך · כי בפתע בא עליהם וילחם בם ר"ל שנפרד מהם
כי ירא מגשת עוד אל העם · אבל לא נלחם בפני המחנה
כי אם באחריתו בנחלשים שבעם כמו שזכר כאן והלך לו ·
וזהו אמרו שם ויבא עמלק וילחם עם ישראל · כי בזה יסכימו
ב' הפרשיו' ומר"עה בראותו פחיתות לבבו גם בענין המלחמה
אמר אל יהושע אינני רוצה שילחם ישראל כלו עם עמלק
ולא

ולא שצַךְ אני להלחם בו כי יהיה זה צַיו תפארת גדול׳ אבל
בֿ חר לנו אנשים ואתה עמדם צא הלחם בעמלק מחר ובזה
יכירו וידעו כל יושבי תבל שמשרתי ונערי עם אנשי׳ מעטי׳
נלחמו בו והחלישוהו׳ הנה אם כן מלחמת יהושע היתה
מלחמה שנית אחרי מלחמת עמלק הראשונה׳ ולפי שכבר
היה עמלק נפרד ממחנה ישרא׳ לכן אמר משה מחר אנכי
נצב על ראש הגבעה כו׳ הנה גם כן היה כבוד ישרא׳ גדול
ליהושע שהוא ילך לבקש את עמלק להלחם עמו במעמדו
כמו שכתוב וצא הלחם בעמלק׳ כי מדרך הנלחמים שמי
שילך על האחד לבקשו יהכבד עליו מאד׳ ולכן בהיות
ישראל כבר נרדף מעמלק צוה משה שילך יהושע להדפו
ולהלחם בו ופעם הזאת מן המלחמ׳ השנית היתה תפלת משה
על ראש הגבעה ומטה האלדים בידו׳ ואין ספק שנתעצם
עמלק להלחם עם יהושע ולסוף החלישו יהושע לפי
חרב׳

הנה שיתבאר מכאן נזכרה לבד המלחמה הראשונה שעשה עמלק
בישרא׳ ושמה בפרשה נזכרו שתיהם׳ ולא נזכרה כאן שמלחמה
השנית לפי שלא בא כי אם לעורר לנקמה׳ ולזה היה צריך שיזכיר׳
מה שעשה לפני עמלק לא מה שעשו הם כנגדו׳ ונסתר בזה
הספק הכ״ו:

נשלם סדר כי תצא

סדר כי תבא

ואמנם הספקות אשר יתחייבו בדברי
הסדר הזה כפי פשטי הכתובים
הם כ״ח׳

הספק הראשון בטעם הבאת הבכורי׳ והוא למה הטריח
הקב״ה לבעלי הנחלות לבא מדרך רחוקה עם
דבר מועט מהפירות׳ ומה כל החרדה אשר זכרו חז״ל שהיו כתבכורים פג
חרדים לקראתם בכלל עיר ועיר אשר היו מגיעים שמה׳ סנה ג דף פה
וכמו שיתבאר בפי׳ הפרשה׳ ני לה כפר קמא
דקדושין דף לג

הספק הב׳ בדברי המגיד׳ אם ראשונה באמרו הגדתי
היום ליי׳ אלדיך כי באתי אל הארץ׳ ולא הגיד דבר
עד פה עד שנדחק הרמב״ן לפרש בפרי הזה שהבאתי הגדתי קמט עמוד ג
ומה בא להודיע בהגדתו כי באתי אל הארץ׳ ושנית באמרו
והניחו לפני יי׳ כאילו המניח הוא הכהן׳ ואחרי זה בא ההגדה
ואמר והנחתו לפני מזבח כו׳ כאילו המניח הוא הבעל׳
עד שנדחקו המפרשים לומר שהיו שם ב׳ הנפות שיניף
הכהן את הבכורים הא׳ מיד הבעל ויניחם על המזבח׳ והב׳
שהבעל יחזור ללקחם ויקרא ההגדה ובסוף יניח הסל׳ וכל
זה לישב ב׳ הפסוקים האלה, וכפי׳ הכתובים אוכיח מה שיש
בזה מהחולשה׳

הספק הג׳ בוידוי מעשר׳ והוא מה הוצרך לספר בו כל
המעשים אשר עשה ואשר לא עשה כי כאשר
יעשה האדם מצוה כהוגן מה צורך שיתהלל האדם בפיו
על מה שעשה ואם היה צורך בודוי הזה למה לא צוה עליו
בפר׳ ראה אנכי כשצוה על המעשר שמה יצוה על הוידוי דברים טו
כמו שכאן במצות הבכורים צוה על ההגדה שיעשה המגיד
בהבאתם׳ לא שיצוה שם על המצוה׳ וכאן יצוה על הוידוי
ולמה לא אמר לענין הוידוי וקמת ועלית אל המקום אשר
יבחר יי׳ כדרכו ביתר המצות אשר יעשו בבית הבחירה ולמה
צוה עתה ונתת ללוי לגר ליתום ולאלמנה בהיות שכבר צוה
עליו במקום המצוה בביאור׳ והמפרשים לא הרגישו
בספק הזה׳

הספק הד׳ באמרו שמור את כל המצות אשר אנכי
מצוה אתכם היום והיה ביום אשר תעברו את
הירדן כו׳ כי אם שמר את כל המצו׳ שכבר הזהיר שישמרו
את כל מצות התורה כמו שפי׳ הרמב״ן והרלב״ג׳ יהיה המאמר
הזה כלו מותר לפי שזה כבר הזהיר עליו פעמים רבות באלה
הפרשיות כ״ש שישים הפסוק הזה בתחלת פרשת האבנים
בלי צורך׳ ואם נפרש שמר את כל המצוה על מצות האבנים
בלבד כדברי ר׳ אברהם יקשה אמרו כל המצוה אשר אנכי
מצוה אתכם היום׳ והמאמר הזה לא יפול כי אם על מצות
התור׳ כלם באמרו כל המצו׳ אשר אנכי מצוך היום תשמרון
כו׳׳ וכ״ש שיאמר שמור בלשון מקור ויקשה ג״כ למה שתפו
הזקנים עם משה רבינו עליו השלו׳ בצווי הזה ולא נעשה כן
בצווי אחר׳

הספק הה׳ שאתה תמצא שצוה בפרשה הזאת ב׳ פעמי׳
על לקיחת האבנים ועל השיד׳ ועל הכתיבה
בהם׳ אם ראשונ׳ והיה ביום אשר תעברו את הירדן והקמו׳
לך אבנים גדולות ושדת אותם בשיד׳ וכתבת עליהם את
דברי התורה הזאת בעברך׳ ואמר אחר כך שנית והיה
בעברכם את הירדן תקימו את האבנים האלה ושדת אותם
בשיד וכו׳ וכתבת על האבנים את כל דברי התורה באר היטב
וגם יראה שזכר פעם שלישית ענין האבנים שזכר באמרו
ובנית שם מזבח ליי׳ אלדיך מזבח אבנים׳ אבנים שלמות
תבנה׳ ומפני זה אמרו במס׳ סוטה שג׳ מיני אבנים היו וכמו ריש פרק ט׳ כלעדין
שהביאו רש׳ בפירושו׳ אבל שאר המפרשי׳ לא הסכימו עליו
וגם פשט הכתובים לא יסבלהו׳

הספק הו׳ בחלופים שתמצא במצות האבנים שנזכרה
שני פעמים כאן בפר׳׳ וזה שההקדמה
הראשונה אמר והקמות לך ובשנית אמר תקימו את האבני׳
בראשונה אמר וכתבת עליהם את כל דברי התורה הזאת
בעברך׳ ובשנית לא אמר בעברך אבל אמר במקומו
באר היטב׳ בראשונה אמר והיה ביום אשר תעברו את
הירדן׳ ובשנית אמר והיה בעברכם את הירדן, בראשונה
אמר למען אשר תבא אל הארץ ובשנית לא אמר מזה כלום
בראשונה לא זכר באיזה מקום יקימו את האבנים ואמר
לבד והקמות לך אבנים גדולות׳ אמנם בשניה אמר תקימו
את האבנים האלה בהר עיבל׳ בראשונה אחרי הקמת
האבנים והסיד צוה על הכתיבה׳ ובשנית אחרי השיד צוה
על ענין המזבח ועל העולות והשלמים והאכילה שם׳
ואחרי כל זאת צוה על הכתיבה באבנים׳ הנך רואה
בעיניך ששה חלופים שנמצאו מן צווי הראשון לשני׳
ואין ספק שהם לצורך רב׳

הספק הז׳ למה צוה שיכתבו התור׳ על האבנים שיקימו
מן הירדן ולטרוח על זה כל כך׳ והיה יותר
ראוי שיכתבו אותה על אבנים אחרים שימצאו חוץ לירדן
בבואם לארץ׳ ולמה צוה שישימו האבנים האלה בהר
עיבל ולא בהר גריזי׳ כי שם צוה יי׳ את הברכה׳ וראוי שיעויין
עם זה אם קיים יהושע המצוה הזאת כראוי וכתורה׳ כי הנה
יראה שם מתוך הספור׳ שעשה מה שלא צוה בה ולא עשה
מה שצוה עליו׳ אבל זה כבר בא בביאור יפה בפירושי
לספר יהושע׳

הספק הח׳ וידבר משה אל הכהנים הלויים ואל כל ישראל לאמר׳ הסכת ושמע ישראל וכו׳ והוא מה ענין האזהר׳ הזאת כי אם בא להזהיר ולצוות על שמירת המצות׳ הנה זה כבר נאמר בפרשיות שעברו פעמים רבות ורבות׳ וגם בסדר הזה הזהיר עליו פעמי׳ ומה צורך בחשנות הדברי׳ האלה׳ גם יקשה למה שותפ׳ במאמר הזה הכהנים הלויים עם משה רבינו מה שלא נעשה בש״אר האזהרות׳ ומה ענין אמרו הסכת ושמע ישראל שיראה לש״ון זר כפי העניין׳

הספק הט׳ באמרו אלה יעמדו לברך את העם ואלה יעמדו על הקללה׳ וזה שהנה השבטים היו המבורכים והמה לא היו המברכים׳ ואיך אמר אם כן לברך את העם אחרי שהלויים בלבד הם היו הנותנים הברכה והקללה לא השבטים ובזה כלם היו שוים׳ ויקשה גם כן אמרו ואלה יעמדו על הקללה והיה ראוי שיאמר ואלה יעמדו לקלל את העם׳ כמו שאמר אלה יעמדו לברך את העם או יאמר אלה יעמדו על הברכה כדי שיבא הלשון שוה בכלם׳

הספק הי׳ איך אמר אלה יעמדו לברך את העם על הר גריזי׳ כי הנה היה מהשבטים האלה לוי והוא היה עומד על הר גריזים׳ והוא היה נותן הקללה כמו שאמר וענו הלויים ואמרו אל כל איש ישראל קול רם ארור האיש כו׳ ואיך יאמר א״כ שהשבטים האלה אשר בהר גריזי׳ יעמדו לברך את העם כ״ש שלא יהיו אלה מברכים בהר גריזים ולא אלה מקללים בהר עיבל׳ כי למטה באמצע ההרים היו הכהנים׳ והיו נותנים הברכה והקללה׳ ולמה אם כן יוחדה הברכה להר גריזים והקללה להר עיבל עד שמפני זה נדחק רש״י לפרש ונתת את הברכ׳ על הר גריזי׳ ית מברכיא כלפי הר הר גריזים הפכו פניהם וכו׳ ושעל הר פירושו כלפי ההר שהיו הופכים את פניהם כלפי הר גריזים ופותחים בברכה והופכים פניהם כלפי הר עיבל ופותחים בקללה׳ וזהו בלתי מתישב בפסוקים׳

הספק הי״א אם היה שהכהנים הלויי׳ היו נותני׳ ראשונה ברכה בכל אחד מהארורי׳ האלה׳ ואחר כך נותנים הקללה למה לא נזכרו גם כן הברכות כמו שנזכרו הארורי׳ וכמו שבסדר הזה בא פרשת והיה אם שמע תשמעו ראשונה בברכות׳ ואחריה באה פרשת והיה אם לא תשמעו בקללות׳ כך היה ראוי לזכור כאן הברכות והארורים׳ ואם כדי לקצר לכתוב אחת מהן וילמד האחר ממנו היה ראוי שיזכור הברכות וילמדו הארורים משם ולא בהפך׳

הספק הי״ב שהנה בספר יהושע נאמר בקיום המצות הזאת וכל ישראל זקניו ושוטריו ושופטיו עומדים מזה ומזה לארון נגד הכהנים הלויים נושאי ארון ברית יי׳ כגר כאזרח׳ חציו אל מול הר גריזים וחציו אל מול הר עיבל כאשר צוה משה עבד יי׳ לברך את העם בראשונה ואחר כן קראו את כל דברי התורה הזאת הברכה והקללה ככל הכתוב בספר התורה׳ הנה באו שמה במצוה הזאת ג׳ חלופים׳ הא׳ שלא זכר השבטים בהר גריזים ובהר עיבל כי אם אל מול אותם ההרים׳ הב׳ שאמר לברך את העם בראשונה ולא זכר הארורי׳ הג׳ שלא נתנו הברכה והקללה הכהנים׳ כי אם יהושע בעצמו׳

הספק הי״ג מה נשתנו יב׳ מצות האלה שנתנו בהכרזות ההם בברכות ובקללות בהר גריזים ובהר עיבל משאר המצות כלם׳ הנה לא היו יותר חמורות בכללותם מזולתם לפי שעם היות הארור הראשון שהוא על ע״ז׳ והאחרון שהוא ארור אשר לא יקים את דברי התור׳ נכוחים למעט׳ והוא לחיות הראשון שקול כנגד כל העברו׳ והאחרון כולל כל התורה ומצותיה כלם׳ הנה העשרה שבאו באמצע מי יתן וידעתי למה ייוחדו לברך ולקלל עליהם יותר מכל שאר העברות׳ ולמה זכר כאן קצת מהעריות מבלתי קצתם וגם יקשה מאד הארור האחרון ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת לעשות אותם׳ כי הנה מי שישאר לו שלא קיים אחד מתרי״ג מצות תקולל חלקתו בארץ׳

הספק הי״ד באמרו בפרשת הברכות והיה אם שמוע תשמעו וכו׳ ונתנך יי׳ אלדיך עליון על כל גויי הארץ ובאו עליך כל הברכות׳ כי הנה היותו עליון על כל גויי הארץ הוא מכלל הברכות׳ והיה ראוי שיאמר ראשונה ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגוך ואחר כך יפרט אותם ויהיה מכללותם ונתנך יי׳ אלדיך עליון׳ כי כן אמר בקללות ובאו עליך כל הקללות וכו׳ ואחר כך פרט אותם׳ וע״וד למה אמר ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגוך כי תש״מע בקול יי׳ אלדיך אחרי שכבר אמר והיה אם שמע תשמע וכו׳

הספק הט״ו בהכפל׳ אש״ר בא באלה הברכות אם ראשונ׳ באמרו יקימך יי׳ לו לעם קדוש כאשר נשבע לך כי תשמור את מצות יי׳ אלדיך׳ והברכה הזאת היא עצמה שכבר אמר ונתנך יי׳ עליון על כל גויי הארץ כי תשמור כו׳ וגם תנאי כי תשמור כבר נאמר ב׳ פעמים אחרות׳ ואם באמרו והותירך יי׳ אלדיך לטובה בפרי בטנך כו׳ יפתח יי׳ לך את אוצרו הטוב׳ זה כלו כבר אמרו׳ אם הבנים פרי בטנך׳ ואם ברכת הארץ יצו יי׳ אתך׳ ואם באמרו עוד ונתנך יי׳ אלדיך לראש והיית רק למעלה כי תשמע אל מצות יי׳ אלדיך וזה עצמו הוא מה שנאמר כבר שאר הפעמים שנ׳ ונתנך יי׳ עליון על כל גויי הארץ כו׳ יקימך יי׳ לו לעם קדוש ומה צורך בזכרון ג׳ פעמים ברכה אחת בעצמה׳

הספק הי״ו באמרו בסוף הברכו׳ ולא תסור מכל הדברי׳ אשר אנכי מצוה אתכם היום כו׳ והאזהרה הזאת ענינה שלא יטו אחרי עבודה זר׳ ולא ישכחו את תורת יי׳ וזאת האזהרה כבר הזהיר עליה פעמים רבות מאד׳ ולמה נשנה ענינה כאן אף כי לא היה המקום הזה מיוחד להזהיר כי אם לכרת ברית ולייעד בשכר לעובד ובענש לעובר לא זולת זה׳

הספק הי״ז בקללות שזכר כאן בפרשה׳ והוא למה זכר קללה אחת כמה פעמים׳ כי הנה תמצא קללת הרעב נשנת ומשולשת וקללת החלאים גם היא נזכרת פעמים רבות׳ ואמר יככה יי׳ בשחין מצרים כו׳ וחזר לומר לומר יככה יי׳ בשחין רע והקללה הזאת אחת היא׳ גם אמר יככה יי׳ בשגעון כו׳ וחזר ואמר והיית משגע ומן המפורסם ששני המאמרים האלה כחם אחד׳ גם אמר והיית אך עשוק וגזול וחזר ואמר והיית רק עשוק ורצוץ כל הימים׳ ובפשטי הפסוקים יתבארו יותר הספקות הנזכרות ומה תועלת בהשנו׳ הקללות׳ האם יפחיד הכהנים פעמים רבות יותר משיזכירם פעם אחת׳ באמת אין הפחד מהדברים כי אם מהרעה והענש בעצמו׳

הספק הי״ח למ׳ באו כאן הקללו׳ מבולבלו׳ כי בתחלה זכ׳ הרעות אשר יבא עליהם בהיותם בארץ אח״כ אמ׳ יולך יי׳ אותך ואת מלכך אשר תקי׳ עליך שהוא ביציאת׳ כבר מהארץ׳ וחזר אחרי זה לזכור העונשים שיקבלו בארץ באמרו זרע רב תוציא השדה כו׳ ואח״כ חזר לדבר מהגלות והיציאה מהארץ באמרו ונסחתם מעל פני האדמה׳

הספק

הספק הי"ט באמרו הקללות מעורבבים ובלתי בהדרגה זכר הה"לאים ידבק ה' בך את הדבר יככה ואחר כך זכר הרעב והיו שמיך כו' יתן ה' את מטר ארצך כו' ואחרי זה ידבר מהמלחמה יתנך ה' נגף וכו' וחזר ליעד בחלאים באמרו יככה ה' בשחין מצרים ואחריו כזרות דבל"מה יולך ה' אותך ואחריו ברעב זרע רב תוציא השדה ו"כו' ורביכ' וראוי לדעת למה לא זכר יעוד החלאים כ"ס יחד ויעודי הרעב יחד ויעודי המלחמות יחד וכן עשר מיני הקללות כל אחד מין מין בפני עצמו ולא כבולבלו ומעורבבין זו בזו •

הספק הכ' למה אחרי שבתחלת הברכה אמר ובאו עליך כל הקללות האלה והשיגוך ופרט אחרי זה קללות הרבה חזר לזכור פעם שנית ובאו עליך כל הקללו' האלה ורדפוך והשיגוך עד השמדך כי לא שמעת בקול ה' והמאמר הזה לא יאות כי אם להתחלת הקללות או בסופם לא באמצעותם כמו שאמרו' גם אמרו יולך ה' אותך ואת מלכך' ואמרו אחריו ישא עליך גוי מרחוק אם היו שניהם ענין אחד כמו שחשבו המפרשים שהוא יעוד אל ביאת הרומיים על ירושלים ומלכות אגריפס ואנשיו עמה' למה לא זכר הענין בבת אחת והכרו בחלקים מעורבים בענינים אחרים •

ימבן דף קנ ע"ב וד' הס' דף קמ"ט עמוד ג

הספק הכ"א אם כבר אמר בתחלת הקללות והיה אם לא תשמע בקול ה' אלהיך לשמור ולעשות את כל מצותיו וחקתיו אשר אנכי מצוך היום ובאו עליך כל הקללו' האלה ופרט אותם אחת לאחת' למה אחרי כן בתוך הקללות אמר אם לא תשמור לעשות את כל דברי התורה הזאת הכתובי' בספר הזה ליראה את השם הנכבד והנורא את ה' אלהיך והפלא ה' את מכותך כו' וזכר אחריו קללות אחרות והמאמ' ההוא אם לא תשמור לעשות לא היה נאות כי אם בתחלת הפרש' או בסופה והוא אם כן מותר ובזולת מקומו •

הספק הכ"ב מה היה שבקללות שנזכרו שמה מיד אחריהם נזכרה הנחמה באמרו' ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם כו' וזכרתי את בריתי וכו'• וכאן נזכרו הקללות רבות ועצומות ולא נזכרה נחמה ולא תקות גאולה באחרית' וכבר הוקשה זה לחז"ל ושלחו כתב בפי יונת אלם לאלהי ר"ש בן יוחאי שהיה במערה והוא השיבם בדברים עמוקים כפי הקבלה' ואני לא נקראתי לבא הנה כ"א להבין הדבר כפי פשוטו •

ויקרא כו

אשר והביאו כרור המור כפרס דף קמט ע"ד

הספק הכ"ג באמרו אלה דברי הברית כו'• והוא למה הוצרך מרע"ה לכרות ברית עם ישראל ולמה צוהו ית' עליו כיון כבר שכרת ברית עמהם בהר סיני על שמיעת התורה ושמירתה' כי דברי הברית אינם מצות שיצטרך משה לבארם' ועם היות שאותו הדור לא היה בברית הראשון לא היה מחויב שבכל דור ודור יכרות ברית חדשה ודי היה בברית הראשון שקבלו אבותיהם' ואם הקללות שבאו בת"כ נתקיימו בחרבן בית ראשון והקללות השנית נתקיימו בחרבן בית שני כדעת הרמב"ן' עדיין יקשה ולמה לא נזכרו שמה יחד כלם אלו ואלו' וגם יקשה אמרו כאן מלבד הברית אשר כרת אתם בחורב כי בידוע הוא שמה שצוה לכרות אותם בערבות מואב הוא זולת מה שכרת אתם בחורב •

ע' דף קנ ע"ג

הספק הכ"ד למה לא נזכרו בקללות האלו של משה שוממות הארץ והרצות השמטות והרבן המקדש וסלוק השכינה כמו שנזכרו בברית הראשונה' ולמה נזכר כאן שני פעמים עבודת אלהים אחרים עץ ואבן' ובפעם שניה אמר אשר לא ידעת אתה ואבותיך ולא אמר כן בפעם ראשונה •

הספק הכ"ה אחרי כל הספורי' והתוכחות שנזכרו בסדר אלה הדברים ובשאר הפרשיות' מה ראה עתה אחרי הברכות והקללות לקרוא לכל ישראל ולומר אליהם אתם ראיתם את אשר עשה ה' למצרים כו' כי זה כלו זכר פעמים רבות' ועוד למה זכר הנסים שנעשו במצרים ולא זכר קריעת ים סוף ולא מעמד הר סיני ומלחמת עמלק וזכר סיחון ועוג' ולמה לא זכר נס המן אשר ואכלו מ' שנה מן השמים וזכרו בשלילה באמרו לחם לא אכלתם •

הספק הכ"ו באמרו ולא נתן ה' לכם לב לדעת ועינים לראות ואזנים לשמוע עד היום הזה' ויורה שהמרי אשר לוה אותם עד היום הזה מסודר ומסובב מאתו ית' ואינו כן כי הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים' ועם היות השם ית' סבה ראשונה לכל הדברים הנה ביד האדם ובחירתו לדעת את השם ית' ולשמוע בקולו' והכתוב אמר אתה הראת לדעת וכו' מן השמים השמיעך את קולו ליסרך ועל הארץ הראך את אשו הגדולה וכו' ואיך יאמר ולא נתן ה' לכם' וכ"ש שדור המדבר דור דעה היה •

ברכות פ' אין עומד דף לג' ונדה פ"ב דף יו' ומגילה פ"ג דף כה' דברים ד

הספק הכ"ז למה קצת הפרשה את דבר משה במדבר כנגדו באמרו אתם ראיתם את כל אשר עשה ה' לעיניכם ולא נתן ה' וכו' ואחר כך דבר בשם השם ית' ואמר ואולך אתכם ארבעים שנה' למען תדעו כי אני ה' וחזר לדבר בשמו ובעצמו ותבאו אל המקום הזה ויצא סיחון לקראתנו ונכם ונקח את ארצו •

הספק הכ"ח מה ראה לספר בכלל הנסי' חלוק הארץ אשר מעבר לירדן ונתינתם לראובני ולגדי' כי לא היה בזה ענין נסיי ולא עניין תוכחה וכלם ראו זה בעיניהם ומה הצורך בספורו כ"ש עם חתימת הדברים שאמר ושמרתם את דברי הברית הזאת למען תשכילו' ואיך יאות הסוף הזה עם הדברים שקדמו לו •

והנני מפרש הכתובים באופן שיותרו הספקות האלה כלם :

והיה כי תבא

אל הארץ כו' עד ובאת אל הכהן אשר יהיה כו'

אחרי שזכר בפרש' של מעלה שיזכרו רשע עמלק ואשר הרע עמהם כדי להשיב גמולו בראשו' זכר כאן שגם כן יזכרו הטובות שקבלו המה מהשם ית' כעל כל אשר גמלם ורב טוב לבית ישראל' ולהודות לשמו עליו יביאו לבית מקדשו הבכורים כמו שיזכור' וכדי להבדיל בין האור ובין החשך ראה מסדר הדברים בתורת האלהים לעשות התחלת הסדר מהמצוה הזאת להבדילה מפרשת עמלק' ורא"ה כתב בטעם הסמיכות שלפי שכתוב בענין עמלק והיה בהניח ה' אלהיך לך זכר כאן מצות שהם קודם המנוחה מהמלחמות והם הבאת הבכורים והמעשר וכתיבת התורה על האבנים ובנין המזבח והברכה והקללה על שני ההרים

מצות כג סס לך במדבר יח

ההלים והמצוה הזאת כבר נזכרה בפרשת משפטים ופרש׳
כי תשא שנא׳ ראשית בכורי אדמתך תביא בית יי׳ אלדיך ׃
וג״כ בפר׳ קרח נזכרו מתנות הכהונה אמר בכורי כל אשר
יביאו ליי׳ לך יהיה ׳ וראה ארונינו משה לבאר פה במצוה
הזאת מתי יתחייבו ישראל בהבאת הבכורים ׳ ואמר שזהו
אחר כבוש וחלוק ׳ וביאר אופן ההבאה כמו שאמר ושמת
בטנא והלכת אל המקום כו׳ ואופן הודוי וסדר הדברים כמו
שאמר וענית ואמרת ׃ וטעם המצוה הזאת ועניינה ׳ הוא
שעקר קבלת האלדות אשר הוא יסוד השלמיות כלם הוא ׳
שנאמין כי ליי׳ הארץ ומלואה ושהוא ארונינו ואין עוד אחר ׳
ושהוא המשגיח עליה ומשפיע כל טובותיה ׳ ושלא יחשוב
אדם שהארץ היא שלו ושכחו ועצם ידו עשה לו את כל חילו
כי זה פריקת עול ומורא שמים מעליו לכן צוה הש״י שבכל
שנה נעשה מעשה שיפרסם בו האמונות האמתיות ויודה
בהם בקול רם בפיו ובשפתיו כדי שישים אדם לבו כדבם
באמונה קימת ׳ ולזה אמר והיה כי תבא אל הארץ ׃ ר״ל אחרי
שתקבל מהש׳ כלל הטובו׳ בהביאך אל הארץ אשר לא קנית
בתתו אותה אליך מתנת חנם ואחרי נצחון האויב והישיבה
והחלוק בהשקט ובבטחה איש תחת גפנו ותחת תאנתו ׳
הנה אז לפי שרבוי הטובה לא יביאך באורך הזמנים
לשתשכח חסדי הש״י הנותן לך כח לעשות חיל אנכי מצוך
שתקח מפרי האדמה אשר תביא מארצך אשר יי׳ אלדיך נותן
נותן לך ׳ אינני מבקש מאתך שתעבור ארחות ימים לבקש
פרי עץ הדר אשר תביא לפני׳ ודברים זרים להביא מנחה
ליי׳ אבל שמפרי האדמה ההיא אשר תביא מארצך ׳ ר״ל
מאותה שאתה סבור שהיא מארצך ׳ ואינו כן כי יי׳ אלדיך
נתן לך ממה שתביא אל תוך ביתיך לאכל ולשבעה ולמכסה
עתיק ׳ מאותו פרי עצמו תביא לפניו ׃ כיון שהוא נתנו לך
והסתכל אמרו ב׳ פעמים אשר יי׳ אלדיך נותן לך כי הנה העיר
בזה על ב׳ סבות שהיו בהבאת הבכורים ׳ לפי שמדרך עובדי
האדמה כשעובדין בארץ לא להם שיעשו חלוקות בתבואות
השדה ׳ חלק לבעל השדה ׳ וחלק לבעל התבואה ׳ מפאת
בראשית מז
הזרע ומפאת עמלו ׳ וכמו שאמר יוסף למצרים ׳ הן קניתי
אתכם היום ואת אדמתכם לפרעה ׳ והיה בתבואות ונתתם
חמשי׳ לפרעה וארבע הידות יהיה לכם לזרע השד׳ ולאכלכם
וכו׳ ׳ ואחרי שליי׳ הארץ ומלואה והוא בעל השדה והוא הנותן
התבואה והפרי ג״כ ׳ הנה ראוי היה שתהיה כל התבואה או
רובה שלו כי הוא בעל השדה והוא נתן זרע לזורע ׳ ואנחנו
עבדיו וצאן מרעיתו הוא עשנו ולו אנחנו ׳ ולכן היה ראוי
שיטול כלו ׳ אבל עם כל זה איננו חפץ כ״א בדבר מועט
מהראשון שיבוכר ויהיה ליי׳ ולכן אמר ב׳ פעמים אשר יי׳
אלדיך נותן לך ׳ אחת כנגד הארץ שהיא שלו וראוי שיתן
לבעל השדה חלקו ׳ והשנית מפאת הפרי עצמו כי הוא הנותן
אותו ׳ ואיך לא יקח חלקו ׳ וזהו אמרו ולקחת מראשית
פרי האדמה אשר נתן לך יי׳ אלדיך שהנתינה תחזור לפרי
שוכר ׳ וכאילו אמר תן לו משלו שאתה ושלך שלו ׳ כי היה
אבות פרק ג׳
ענין הבכורים דרך חק והוראת אדנות לבעל השדה ואדון
הארץ מידי שנה בשנה ׳ ולהורות ג״כ שהפרי הזה נתנו הש״י
בהשנחתו בארץ ׳ ולא מפאת הארץ ׳ ומפאת הפרי ׳ יבאו
הבכורים ׳ ובאמרו מראשית ׳ יורה על הכמות שיהיה מועט
ועל האיכות שיהיה מהמובחר ׳ וראשית הפרי ההוא ׳ ויורה
ג״כ על הזמן שיהיה מהקודם בבכור ׳ ולהורות על ההכנעה
והעבודה לאלדותו ית׳ בהר בראשיות הדברים ראשית דגן
תירוש ויצהר ׳ ראשית עריסה ׳ ראשית פטר רחם באדם

ובבהמה ראשית בכורי האדמה ׳ ושאר הראשיות שזכרה
ובאמרו אשר תביא מארצך מורה שבשדה או בכרם ראוי
שיפרישם לבכורים באופן שכאשר יביאם מארצו אל ביתו
כבר יהיו בכורים ׳ ואמר עוד שלא יטריחהו בהביאם בכלי
כסף וכלי זהב כפי מעלת האדון אשר יובאו אליו כ״א בטנא
והוא הכלי הנהוג אצל עובדי האדמה אשר יביאו בו הפירות
על שלחנם ׳ ועם כל זה החסידי׳ הראשוני׳ היו מביאים אותם
בכבוד גדול בסלי׳ וכלי׳ נאי׳ עם מתנות אחרות בידיהם כמו
מסכת בכורים פרק ג׳ משנה ח׳ דף פו וספרי דף כג ע״ב
שאחז״ל עשירי׳ מביאי׳ אות׳ בקלתו׳ של זהב וכסף ועניים בסלי
של ערבה קלופה ׳ וחז״ל נתנו בענין הבכורים משפטים ׃
המשפט הא׳ שאין מביאין בכורים מחוצה לארץ ואם
הביאום מעמון ומואב ומצרי׳ אינן בכורי׳ שנא׳
אשר נתת לי יי׳ ׳ פרט לארץ סיחון ועוג אשר לקחום מהם ׃
המשפט הב׳ שבכורי מינים רבים יוכל להביא בסל אחד
ולמדו זה מאמרו מראשית כל פרי האדמה כו׳
ושמת בטנא ׳ ותניא בתוספת׳ דבכורים אם הביא הרבה מיני׳
ביחד לא יביאם בתערובות אלא שעורים מלמטה והטה
מלמעלה וזיתים על גביהם ותמרים על גבידם ושיהיה דבר
אחר מפסיק בין מין ומין כגון חוצין ועלין וכיוצא בזה׳ ומקיף
לתאנים באונדלות ענבים מבחוץ ועוד תניא כשהיו מביאים
בכורים היו מביאין תורים ובני יונה תלויים מצדדי הסלים
מבחוץ כדי לעטר את הבכורים ׃
סס בפ״ק משנה ג׳ דף פג ׳ ופסחים פ״ד דף כג ׳ ומנחות פ״ט דף כ״ד ׳ וספרי דף כג ע״ב ׳ סס מתני׳ י׳ וסוף פרק ד׳ ׳ וספרי דלעיל
המשפט הג׳ שאין מביאין בכורין כי אם משבעת המינים
שנשתבחה בהם ארץ ישראל ׳ ואם הביא חוץ
מאלו לא יתקדשו ׳ והמביאים מקרוב לירושלם היו מביאין
לחים והרחוקים היו מביאין צמוקים ׃
המשפט הד׳ שאין מביאין בכורים קודם עצרת שנא׳ וחג
הקציר בכורי מעשיך ואם הביאם קודם לזה לא
יקבלם ממנו אלא יניחם עד שיבא עצרת ׳ וכן אין מביאים
בכורים אחר חנוכה ׳ לפי שהבאים אחריו הרי הן חשובים
סס
מהשנה הבאה ׳ ומהעצרת ועד החג מביא וקורא שנאמר
ושמחת בכל הטוב מכאן ואילך אין קורין ׳ שאין קורין מקרא
בכורים אלא בזמן שמחה והוא מעצרת ועד חג הסכות ׳
מכאן ואילך מביא ואינו קורא ׃
המשפט הה׳ שהבכורים אין להם שעור מן התורה ׳ אבל
סס פ״ב מתני׳ ג׳ דף פד׳ וסס ספרי
חז״ל נתנו בהם שעור כתרומה אחת מששים
ואם רצה להביא יותר הרשות בידו ׃
המשפט הו׳ שהבכורים צריכים שבעה דברים ׳ הבאת
מקום ׳ וכלי ׳ וקריאה ׳ וקרבן ׳ ושיר ׳ ותנופה ׳
סס מתני׳ ב׳
ולינה בירושלים ׳ ורצוני בהבאת מקום שיביאם הבעל
עצמו לבית הבחירה ׳ ולא ישלחם על ידי שליח שאם
ישלחם על ידי שליח לא יקרא שאין קריאה בשלוחים כי
סס פ״ג מתני׳ ח׳ ופס ספרי
אם בבעלים ׳ ורצוני בכלי שלא יביא הבכורים בידו כי אם
בכלי ׳ ורצוני בקריאה שיקרא הודוי הראוי ארמי אובד אני
וכו׳ עד אשר נתת לי יי׳ ׳ ורצוני בקרבן שיביא שלמים שנ׳
דברים יו
ושמחת בכל הטוב ׳ ולהלן הוא אומר ושמחת בחגך ׳ מה
שמחת החג בשלמים אף שמחת הבכורים בשלמים ׳ אבל
אין הקרבן מעכב ׳ ורצוני בשיר שכשיגיעו הבכורים בעזרה
סס מתני׳ ד׳ תהלים ל
היו מתחילין הלויים לשורר ארוממך יי׳ כי דליתני ׳ ורצוני
סס מתני׳ ס׳
בתנופ׳ שיניף הכהן אותם ב׳ פעמים א׳ ביד המוביל׳ וא׳ אחר
שהניחם לפני יי׳ ׳ ורצוני בלינה בירושלי׳ שהמביא בכורים
סס פ״ג מתני׳ ד׳
לא יצא אותו יום מירושלים לחזור למקומו שנ׳ ופנית בבקר
והלכת לאהליך ׳ כל הפניות שאתה פונה מבית המקדש לא
יהיו אלא בבקר ׳ ובירושלי׳ המביא את הבכורי׳ יש לו רשות

ליתן

ליתן אותם לעבדו או לקרובו בכל הדרך עד שיגיע להר
הבית וכשיגיע שם נוטל הסל על כתפו ואפילו היה מלך
ישראל ׳ נכנס עמו עד העזרה וקורא בעוד הסל על כתפו וכו׳ ׃
וכל זה לא היה בלי ספק כי אם להיות המצוה הזאת עניינה
קבלת עול מלכות שמים ואדנות ולהורות כי השגחת הארץ
מאלהי ישראל היא ׳ ולכן היה הפרסום גדול בהם בהבאת
הבכורים ׳ והכבוד והמורא בהם עצום מאד כדתניא התם ׳
פס מתני׳ כ׳ כיצד מעלין את הבכורים לירושלם כל העיירות של מעמד
משנה ז׳ד מתקבצות לעירו של מעמד כדי שלא יעלו יחידים שנ׳ ברוב
עם הדרת מלך ׳ ובאים ולנים ברחובה של עיר ולא נכנסו
לבתים מפני אהל הטמאה ׳ ובשחר הממונה אומר קומו
ונעלה ציון אל יי׳ אלדינו והשור הולך לפניהם וקרניו מצופות
זהב והעטרה של זית בראשו להודיע שהבכורים הם משבע
המינים ׳ והחליל מכה לפניהם עד שמגיעין קרוב לירושלם
תהלים קכב והם חוללים בכל הדרך ואומרים שמחתי באומרים לי בית
יי׳ נלך ׳ הגיעו קרוב לירושלים שלחו לפניהם שלוחים
להודיע לאנשי ירושלים ועטרו את בכוריהם ופרכסו אותם
ואם היה בהם לח ויבש מראים את הלח מלמעלה והפחות
והשרים והגזברים יצאו לקראתם חוץ לירושלם ולפי הבאים
הם יוצאים ׳ אם היו באים אנשים הרבה יוצאים לקראתם
רבים ׳ ואם מעט מעט ׳ וכשנכנסין לירושלים מתחילין
פס לקרות עומדות היו רגלינו בשעריך ירושלים ׳ כל בעלי
אומניות שבירושלים עומדים מפניהם ושואלים בשלומם
ואומרים אחינו אנשי מקום פלוני בואכם לשלום ׳ והם
מהלכים בתוך ירושלי׳ והחליל מכה לפניהם עד שהם מגיעי׳
להר הבית׳ וכשהם מגיעים להר הבית נוטל כל אחד סלו
פס קנ על כתפו ׳ ואומר הללויה הללו אל בקדשו עד כל הנשמה
תהלל יה הללויה׳ הולכין בהר הבית וקודין עד שמגיעין
פס ל לעזרה ושם שותקין והלויים אומרים ארוממך יי׳ כי דליתני
וגו׳ ׳ וכל אחד מוריד סלו מעל כתפו ׳ ואומר הגדתי היום
ליי׳ אלדיך ׳ והכהן אוחז ומניח ידו תחתיו ומניף ואז יקרא
ארמי אובד אבי כו׳ ׳ ומניח את הסל בצד מזבח בקרן דרומי׳
מערבית בדרומית של קרן ומשתחוה ויוצא ׃

הנה הענינים והסדרים האלה כלם מורים בעצמם שכונת הבעלים
וה נטפלים אליהם היה לקרא כלם בשם יי׳ ולהודות לו הצדות והשגחת
העולם ולקבל עליהם עול מלכות שמים שלמה ׳ ולהיות תכלית המצוה
הזאת כל כך עליונה ואלדינו ית׳ כזה שמדי שנה בשנה יעשה כן להשריש
בלבות בני אדם אמונתו ית׳ ובותר כזה הספק הא׳ ׃

ואמרו והלכת אל המקום אשר יבחר יי׳ אלדיך בו
דרשו בספרי זה שילה ובית עולמים ׳ ר״ל
דף נג עמוד ג שלא יוליכו הבכורים לא לנוב ולא לגבעון ׳ ולא לפני במה
אחת כי אם לשני אלה בלבד ׳ לפי שאלה בלבד נקראו בית
יי׳ ׳ אם בית עולמים מבואר ואם בית שילה כבר נאמר
שמואל א א ותביאהו בבית יי׳ שילה והכתוב אמר ראשית בכורי אדמתך
תביא בית יי׳ אלדיך ׳ הרי לך שלא יביאם כי אם לאותם
שיקראו בית׳ והנה לא נקראו נב וגבעון בית יי׳ עם היות
שמה המשכן וארון ברית יי׳ לפי שהבית יקרא בית מפני
גדרו ׳ והוא חבור הכתלים והגג ׳ ולזה יקרא בית עולמים בית׳
לפי שהיו בו כתלים וגג ׳ ואמנם שילה היו בו כתלים ולא
גג כי כסו הכתלים ביריעות המשכן ולכן פעמים נקרא שילה
תהלים עח בית מפא׳ הכותלי׳ שבו ׳ ופעמי׳ יקרא משכן שנ׳ ויטוש משכן
שילה מפני המכסה שהיה מהיריעות ולא היה בו גג ׳ ואמנם
נוב וגבעון לא היו בהם לא כתלי׳ ולא גג כי אם קרשי המשכן
והיריעות עליהם כמו שהיו במדבר ולכן לא נקראו בתים ׳

ולא יצדק עליהם ראשית בכורי אדמתך תביא בית יי׳ אלדיך
ואל תחוש לדברי רבינו אברהם שכתב על מצות הבכורים
הזאת המצוה על הקרובים למקום המקדש ׳ כי בני ישראל
היו מחוייבים בה הרחוקים כקרובים ׳ אבל הרחוקים היו
צומקין את בכוריהן ומביאין אותם לזמן הרגל ׃

ובאת אל הכהן אשר יהיה וגו׳ עד כי תכלה לעשר כו׳

לפי שהיו הכהנים חלוקים במשמרות וכל אחד מהם
היה משמש במשמרתו ׳ צוה הש׳ שלא יהיה
הרשות ביד מביא הבכורים לתתם לכהן שירצה להיות אוהבו
ומכירו ׳ אבל שיתנם לכהן שיעבוד היום והוא באותו
משמר כי חוקו הוא ׳ וחשבו המפרשים שהיו כאן ב׳ הגדות ׳
וב׳ הנחות ׳ וב׳ תנופות ׳ ושבראשונה זכר ההגדה הראשונה
שיגיד ׳ שנאמר ואמרת אליו הגדתי היום ליי׳ אלדיך כו׳ ׳
ושמיד תעשה התנפה הראשונה ועליה אמר ולקח הכהן
הטנא מידיך והניחו לפני מזבח יי׳ אלדיך ׳ ושאחר כן יחזור
הבעל לקחת הטנא מאצל המזבח ׳ ויגיד ההגדה השנית
שנאמר וענית ואמרת כו׳ ׳ ועליה תהיה ההנחה השנית כמו
שאמר והניחו לפני מזבח יי׳ אלדיך כו׳ וכבר זכרתי בספקות
שאין בהגדה הראשונה הזאת דבר שיהיה בו ממש כי אם
שבא אל הארץ שהוא דבר מוחש בעצמו ׳ ולא ידעתי למה
לא היתה ההגדה כלה אחת ויצטרך לחלקה לחלקים ׳ גם אם
הכהן הניח הסל לפני מזבח יי׳ איך חזר הבעל ללקחו כי הוא
לא יכנס למקום המזבח ואם הכהן יתנהו אליו וזה לא נזכר
בכתוב ׳ או אם בא אליו הסל מעצמו ׳ ומה הצורך בשתי
תנפות האלה ׳ ולכן אחשוב על דרך הפשט שלא היה כאן
כי אם הגדה אחת על המזבח ׳ ושלא חזר הבעל ללקחו משם
ופירוש הכתובים ואמתתם כך הוא ׳ שהבעל בבואו עם
הבכורים למקדש יבא אל הכהן וידבר עמו הגדתי היום ליי׳
אלדיך כי באתי אל הארץ ׳ ואין זו הגדה להש׳ ׳ כי הנה
בהגדה האמתית אמר וענית ואמרת לפני יי׳ אלדיך לפי
שהיתה ההגדה לגבוה׳ אמנם הדבור הראשון הגדתי היום
לא היה לפני יי׳ ׳ אבל היה מאמר נאמר לכהן וזהו אמרו
ואמרת אליו ׳ והיה ענין מאמרו לכהן שלא יחשב בבואו עם
הבכורים אצלו שהבכורים מנחה שלוח אליו ׳ או היא חק
לכהנים מאת העם ׳ לאכול בכורי פירותיהם ׳ כי אינו כן ׳
אבל ביאתו שמה עם הבכורים היא להודות להש׳ ולהגיד
חסדיו לפניו וזה בעבור שהביאו לארץ שנשבע לאבותיו כי
כמו שהאנשים העובדים בשדה אחד מביאים לאדון השדה
חקו להוראת אדנותו מידי שנה בשנה ׳ כן יעשה הוא
בהבאתו בהגדתו זאת אשר יעשה להש׳ בעבור שבא אל
הארץ ׳ והנה יקרא הודוי הזה הגדה למה שבא מהספור
וההגדה בו כמו שיתבאר ׳ הנה אם כן אמרו הגדתי היום ליי׳
אלדיך אין ענינו כי אם להודיע לכהן שהיה רוצה להגיד לפני
ישעיה כ יי׳ וההגדה היא מה שיזכור לפנים ארמי אובד אבי וכו׳ ותהיה
ספ׳ תהלים ד סלת הגדתי עבר במקום עתיד ׳ כמו לכן גלה עמי מבלי דעת
לכן הרחיבה שאול נפשה ׳ וכן בצר הרחבת לי שהוא כמו
תרחיב ׳ ורבים כמוהם ׳ ושאמרו כי באתי אל הארץ אינו
עצם ההגדה ׳ להודיע שבא שמה אבל הוא סבתה ׳ שבא
להגיד ליי׳ בעבור שבא אל הארץ ׳ והנה זכר הכתוב שהכהן
כשישמע זה וידע כונתו ׳ יקח מידו הטנא עם הבכורים
ויניחהו לפני מזבח יי׳ להורות שהובא אליו ולפניו נקרב ׳
והוא

צוה שהבעל יענה ויאמר ארמי אובד אבי כו׳ ויתר דברי
ההגדה׳ והענייה הוא רמז אל השיר שיאמר זה בקול רם
ודרך שיר׳ ובסוף ההגדה אמר והנחתו לפני יי׳ אלדיך׳ ואין
זו הנחה שנית אבל הוא צווי לבעל שיעזוב שם הטנא עם
הבכורים לפני מזבח יי׳ ולא יחוש עוד ממנו כי הכהן יקחנו
משם אחר כך כי זה ממתנות הכהנה׳ וענין והנחתו הוא
מלשון עזיבה כמו ותנח בגדו אצלה שהוא נרדף לויעזוב בראשית לט
בגדו אצלי׳ ואמר אחרי שתשלים ההגדה כאמור׳ תעזוב
את הטנא לפני יי׳ ותשתחוה נגד קדשי הקדשים׳ והלכת
ושמחת בכל הטוב׳ ר״ל שישמח בירושלים באכילת שלמי׳
והמעשר שני שהיו מביאים בה הוא וביתו והלוי והגר׳ ומה
שאמר בספרי שטעונין תנופה שתי פעמים אחת בשעת דף נג עמוד ד
קריאה׳ ואחת בשעת השתחויה׳ אינו סותר למה שפירשתי
בכתובים׳ כי עם היות ההגדה וההנחה כן׳ הנה הכהן יניף
הטנא שתי פעמים׳ האחת כשיקבלהו מיד הבעל להניחו
אצל המזבח׳ והשנית כשיסיים הבעל הגדתו וישתחוה ללכת
אז הכהן יקח הטנא ויניחהו לפני הש׳ ויקחהו אליו׳

זהו הנראה לאמת בכתובים׳ וסותר הספק השני:

ודברי ההגדה הם ארמי אובד אבי וירד מצרימה ופי׳
חז״ל ידוע שלבן בקש לעקור את הכל׳ ורא״פי׳ פס עמוד ג
ארמי על יעקב שבהיותו בארם היה׳ עני ואובד מבלי לבוש׳
ולשניהם יקשה מה ענין ארם עם ירידת מצרים׳ ונ״ל לפרש
הכתובים על דבר שניהם כן׳ שהיתה כונת המגיד שהאדמה
אשר הם יושבים עליה לא ירשו אותה מאבותיהם ולא גם כן
בחרבם ירשו ארץ׳ כי אם בחסד אלדים ורחמיו׳ ולכן אמרו
שיעקב אביהם שהיא הסבה הקרובה אליהם משאר האבות
וגם סבה מיוחדת לאומה שלא השתתף בה זולתה בהיותו
בבחרותו׳ בארם עני ואובד היה מבלי נכסים לא מטלטלי׳
ולא מקרקעי׳ או שלבן הארמי במקום אשר היה לו לעזרו
להיותו אחי אמו הוא היה בעוכריו וחשב לעקרו מן העולם
בשרדף אחריו. וגם יעקב בזקנותו כשירד מצרימה עם בניו
לא היה שם שוטר ומושל כי אם גר ואורח נטה ללון׳ ואף
כי בניו וזרעו היו שם לגוי גדול עצום ורב׳ לא משלו בארץ
מפני רבויים׳ גם לא נתעשרו שמה׳ אבל היה בהפך שעם
כל רבויים היו תמיד מעונים מהמצרים ומשועבדים וזהו
וירעו אותנו המצרים ויענונו ויתנו עלינו עבודה קשה׳ ר״ל
שעשו להם שלשה מינים מהרעות האחד שצוו כל הבן הילוד שמות ב
היאורה תשליכוהו׳ וזו היה רעה גדולה מגעת לגופים
ולנפשות ועליה נאמר וירעו אותנו המצרים׳ השני הוא
אמרו ויענונו והיה זה בבנותם ערי מסכנות לפרעה כי מלאכת
הבונים הנה הוא ענוי גדול׳ והשלישי הוא אמרו ויתנו עלינו
עבודה קשה שכל המצריים היו משתעבדים בהם לצרכם
מזולת עבודת המלך׳ וכמו שפי׳ הרמב״ן על ויעבידו מצרים דף מג עמוד ג
את בני ישראל בפרך׳ הנה אב״ לא הועיל להם השתדלות יעקב
אביהם לא בהליכתו לארם גם לא בירידתו למצרי׳ אבל מה
שעמד להם היא צעקתם לי״ אלדי אבות׳ וישמע קולם ברחמיו
וברוב חסדיו וזהו וישמע את קולינו שלהיותו יי׳ מלא רחמים
רחם עליהם׳ וירא את עניים שהיא עבודת המלך כמו
שזכרתי׳ ואת עמלם שהם הבנים כדעת המדרש׳ ואת ספרי דלעיל
לחצם שהיו המצריים כלל העם לוחצים אותם׳ ויוציאם
ממצרים ביד חזקה כלומר בגבורה ובאומץ נמרץ׳ או שכוון
ביד חזקה למכת בכורות שנקראת כן׳ ובזרוע נטויה׳ זרוע
הנטויה הוא שלא נסתפק ית׳ עם כל מה שהעניש במצרים
כי גם היה מדין ידו הנטויה לעשות להם עוד כמו שעשה על
הים׳ ועל דרך זה אמר הנביא בכל זאת לא שב אפו ועוד ישעיה ט
ידו נטויה׳ ונאמר וחרבו שלופה בידו נטויה על ירושלים׳ דברי הימים א׳ כא
לפי שהמיעד לעשות עוד רעה והזק מלבד מה שכבר עשה׳
הנה זה יאמר עליו שידו נטויה וכן היתה ידו של הקב״ה נטויה
בצאתם ממצרים על מה שיעשה עוד עליהם בתוך הים׳
ואמר ובמורא גדול׳ כנגד המצריים שהיו יראים מאד
מענשי השם יתברך׳ ויותר נכון אצלי לפרשו על ישראל
שהיו במורא גדול בהיותם על הים׳ כמו שאמר ויצעקו בני שמות יד
ישראל אל יי׳ וכלל הענין באמרו באותות ובמופתים
שהאותות הם אשר עשה במצרים והמופתים הם אשר עשה
על הים׳ הכר שמלבד הנקמה שעשה מאויביהם לעיניהם
ויציאתם מעבדות לחירות׳ עוד נתן להם שלמות אלדי
עליון והוא ירושת הארץ ובפרט בית המקדש שהוא עקר
הכונה ומקור השלמות כלו׳ ולכן למעלתו זכרו ראשונה
באמרו ויביאנו אל המקום הזה שהוא בית האלדים ויתן לנו
את הארץ הזאת׳ רוצה לומר ארץ לא להם׳ ועוד השגיח
בה תמיד עיניו בה באופן שהיא תמיד ארץ זבת חלב ודבש׳
ומפני הטובות והחסדים האלה אשר הגדיל יי׳ לעשות עמנו׳
הבאתי אני המגיד עתה את ראשית פרי האדמה וכמו
אדם העובד בשדה אחר שיביא לבעל חקו׳ רוצה לומר
חק השדה מידי שנה בשנה להורות על ההכנעה לפניו
ולהורות על אדנותו בארץ ובתבואה ההיא׳ ויהיה
אמרו אשר נתת לי יי׳ חוזר לאדמה ולפרי שהכל מאתו כי
הוא נתן להם את האדמה ולא ירשוה מאבותם כמו שזכר׳
והוא בהשגחתו נתן לפניהם פירותיה כי תמיד עיני יי׳ בה׳
ואחרי ההגדה האמיתית והצודקת הזאת אמר והנחתו לפני יי׳
אלדיך שהו׳ כמו שפירשתי מענין עזיב׳ שאז יעזוב שם הטנא
ולא ידרוש אחריו עוד וישתחוה לפני השם ית׳ וילך לשמוח
ולאכול עם ביתו ואוהביו בשלמיו בירושלים׳ ולכן לא
נאמר כאן והנחתו לפני מזבח יי׳ אלדיך׳ כי הנה הכהן כבר
הניחו שם ועוד אין רשות לבעל לגשת אליו כי הזר הקרב
יומת אבל צוה אותו שיעזבהו כאשר הוא שם וילך בשמחה׳
ואפשר לפרש ושמחת בכל הטוב שהוא הבטחה לאדם
שיעשה זה שיתן לו הקדוש ברוך הוא שמחה ורבוי הטובה
באופן יספיק לו לתת לכל ביתו אכול ושבוע והותר ולעשות
ממנו צדקה לגר ליתום ולאלמנה׳ ואם הייתי נמשך לפשט
הפסוקים בלבד הייתי מפרש והנחתו לפני יי׳ אלדיך
והשתחוית׳ שהם גם כן דברי המגיד שיאמר כנגד הכהן׳
לכן שאנכי הבאתי את ראשית פרי האדמה ליי׳ להודות לו על
חסדיו׳ הנה ראוי שאתה הכהן תניח אותו הפרי לפניו כמו
שעשית׳ כיון שלו לבדו הובא׳ ואם אתה תאכל אותו
תשתחוה לפניו ית׳ על אשר נתן לך אותה מתנה לכהנתכם
אבל מה שכתבתי ראשונה הוא האמת והנכון
בפסוקים׳

ויש מי שפירש בפסוק ארמי אובד אבי וירד מצרימה
שראה המגיד לבאר הסבה שהביאם למצרים
באמרו שמפי עליון לא יצא עליהם הרע ההוא כי אם
מעצמו׳ כמו שאמר משה רבי׳ עליו השלום וירדו אבותינו במדבר כ
מצרימה׳ ויהושע אמר ויעקב ובניו ירדו מצרימה׳ וידוע יהושע כד
הוא שקנאת השבטים ביוסף ושנאתם היא היתה הסבה
והגלגול לרדתם למצרים׳ אבל הקנאה והשנאה ההיא שהיו
בהם מדות פחותות לא נמשכו בהם מאבותיהם אברהם
ושרה׳ כי אם היו בתכלית השלמות כמאמר הנביא הביטו ישעיה נא

אל אברהם אביכם ואל שרה תחוללכם׳ אמנם נמשכו להם
אותם המדות המגונות מטבע אמם׳ שהיו שאר בשר
ללבן הארמי׳ כי הנה רבקה זקנתם נתיחסה לו שנאמר
בראשית כה׳ פס כט אחות לבן הארמי׳ ויעקב אמר על עצמו כי אחי אביה
הוא וכי בן רבקה הוא׳ וכל נשיו היו בנות לבן הארמי
וילדות ביתו׳ לזה אמר המגיד כי ארמי אבי אמה גרם נזק
ואבדון בבית אביה בהתילד בבניו התכונות רעות בם עשו מה
שעשו׳ אשר לסבתם ירדו מצרים׳ והנה אם כן הירידה.
שירדו שמה סבב אותה רוע מזגם ותכונתם אשר ממנה
נמשך מהרעות והענוי וההשתעבדות מה שנמשך׳ ואמנם
היציאה משם והגאולה מאותו גלות׳ הנה הוא ית׳ עשאה
ולא אחר׳ והוא גם כן נתן לדם את הארץ ומזה יודע כי ליי׳
מצוקי ארץ באמת׳ זהו דרך אחר בפירוש הפסוק הזה וכל
דרך איש ישר בעיניו׳ והרב המורה בפרק שלשה ותשעים
מספרו כתב ארבעה תועלות נמשכות מהמצוה הזאת׳

האחד להכניע את יצר לב האדם׳ כי הבכורים חביבים
הושע ט מאד אצלו׳ וכאמרו כבכורה בתאנה בראשיתה׳
ישעיה כח ואמר במקום אחר כבכורה בטרם קיץ אשר יראה הרואה
אותה בעודה בכפו יבלענה׳ ולכן צוה שיכניע את יצרו ולא
יאכלנה ויפרישנה לגבוה׳

השני כדי שלא יהיה כפוי טובה למי שהיטיב לו כל כך
מהטובות׳

השלישי לזכור בימי המנוחה את הצער שעבר עליו׳
ולזה זכר כל דבר יציאת מצרים׳

והרביעי מדת הענוה והשפלות בהביאו הבכורים על
כתיפיו׳ והגידו דלות אבותיו וחסדי השם
ית׳ עמו׳ והם באמת טעמים מחוורים׳

כי תכלה לעשר כו׳ עד׳ היום הזה יי׳ אלדיך׳ כו׳

מעשר שני פרק ה׳ סוטה ו׳ דף ע״א **אמרו** בגמ׳ שהודוי הזה היו עושים אותו במנחה בודוי
האחרון מחג הפסח של שנה רביעית שהוא
הרגל שכל המעשרות כלין בו כי כל פירות הארץ והאילן
מהשנה השלישית הם כלין מערב פסח מהשנה הרביעית׳
ומאשר אמר בערתי הקדש מן הבית וגם נתתיו ללוי לגר
פס ליתום ולאלמנה הבינו חכמינו ז״ל שהיה הודוי הזה כולל לכל
פס המעשרות ונטע רביעי תרומה ובכורים ודרשו רבותינו ז״ל
ביערתי הקדש מן הבית זה מעשר שני ונטע רבעי שנקראו
פס קדש׳ וכן דרשו קדש מן הבית זו חלה שהיא מתנ׳ לכהני׳ מן
הבית׳ וגם נתתיו ללוי זה מעשר ראשון׳ וגם ירבה לבכורים
ולתרומה׳ לגר ליתום ולאלמנה זה מעשר עני ולקט שכחה
ופאה אף על פי שלקט שכחה ופאה אין מעכבין הודוי׳
ודרשו ככל מצותך אשר צויתני שלא הקדמתי תרומה
לבכורים ולא מעשר שני לראשון כמו שהזהירה תורה
מלאתך ודמעך לא תאחר שהבכורים היו קודמין ואחריהם
התרומה ואחריה המעשר׳ ודרשו לא עברתי ממצותיך
ולא שכחתי׳ שלא הפרשתי ממין על שאינו מינו לא מן
החדש ולא מן הישן׳ ולא שכחתי מלברך על הפרשת
מעשרות ולהזכיר שמך עליהם׳ לא אכלתי באוני ממנו לא
אכלתי באנינות שלי ממנו והמיוחד במעשר שני׳ ולא
בערתי ממנו בטמא׳ בין שאני טמא והוא טהור בין שאני
טהור והוא טמא׳ וגם זה מיוחד במעשר שני כי להיותו
ויקרא ז קדש אסור לאכלו בטומאה׳ כשאר קדשים שנאמר והנפש
אשר תאכל בשר מזבח השלמים אשר ליי׳ וטמאתו עליו

ונכרתה וגו׳ ולא נתתי ממנו למת לעשות לו ארון ותכריכין׳
כי התורה צותה שיאכלנו בירושלים לבד׳ שמעתי בקול יי׳
אלדי שהבאתיו לבית הבחירה׳ עשיתי ככל אשר צויתני׳
ששמחתי ושמחתי אחרים שנאמר ושמחת בכל הטוב כו׳
השקיפה ממעון קדשך כו׳ אנו עשינו מה שגזרת עלינו׳
אף אתה עשה כמו שהבטחתנו׳ שנאמר אם בחקותי תלכו פס מ
וגו׳ ונתתי מטר ארצכם בעתו כו׳

זהו דרך רז״ל כפי הכתוב׳ הלכה ונמשכו לקריאה המפרשים כלם:

ועל דרך הפשט יראה לי שהודוי הזה הנזכר בפרש׳ הנה
הוא ודאי ודוי מעשר עני׳ ואעידה לי על זה שני
עדים נאמנים׳ האחד מאמרו כי תכלה לעשר את כל מעשר
תבואתך בשנה השלישית׳ מורה שבמעשר עני מדבר
שהיה בשנה השלישית׳ לא בתרומה ובכורים ומעשר
ראשון שהיו בכל שנה ושנה׳ והעד השני אמרם ז״ל שלא מסכת מעשר שני
היה מתודה הודוי הזה כי אם בשנת מעשר עני שהיא השנה דלעיל
השלישית אחר השמטה׳ וזה מה שיורה שהודוי באותו
מעשר ידבר׳ כי אם לא היה כן אלא על כל שאר המתנות
שיפריש למה לא יהיה מתודה בכל שנה ושנה שיתנם כ״א
בלבד בשנת מעשר עני׳ ויהיה פירוש הכתובים כן׳ כי
מרע״ה ראה שהאדם במעשר השני להיותו נאכל לבעלים
היו שם שמחים בו ובהוליכם אותו לבית המקדש ישמחו
ויגילו כי יתפרסמו נדבותם ומתנותיהם׳ אבל במעשר עני
ירע בעיני האדם שיתן את עיניו ויגיע כפיו לזרים ולא יאכל
בטובה וגם לפי שהיה נותן פתו לעניים בשערים ולא היה
מוליכו לירושלים׳ להודות ליי׳ ולהתפרסם נדבותיו ומתנותיו
הנה בעבור זה ראה לצוות שבשנת מעשר עני שהיא השנה
השלישית אחרי השמטה ואחרי כלותו לעשר את כל מעשר
תבואתו ואחרי תתו אותו ללוי לגר ליתום ולאלמנה לאכלו
כמו שבא שמה במצוה ולא אכל הוא ממנו והיה תועלת
עצום בודוי הזה שבעבורו ישתדל כל אדם לקיים אותה
המצוה כדי שיוכל להתודות עליה בדברי אמת בערתי הקדש
מן הבית וגם נתתיו וגו׳ ולא ירע עינו בתתו אותו בשערים
כיון שעתה בעת הודוי בירושלם ובית הש׳ תתפרסם נדבתו
וענתה בו צדקתו ויהללוהו בשערים וכאלו הקריבוהו לפני
יי׳ ועם מה שכתבתי בזה תדע טעם סמיכות הפרשיות הללו
ולמה לא צוה בסדר ראה אנכי הפרשת המעשר עני על זה
הודוי כי ראה לצוותו כאן כדי להודיע הזמן הראוי אליו שהיה
מיד אחר הגדת הבכורים בעמדו שם לפני יי׳ ולמה לא צוות
להתוודות על מעשר שני כי אם על מעשר עני שהוא להיותו
לעניים ונתן בשערים׳ ולמה לא אמר וקמת ועלית אל המקו׳
לפי שהעליה שמה היתה לענין הבכורים׳ ואגבן התורה על
מעשר עני׳ ועתה ראה פירוש הכתובים היאך הם מסכימים
לדעת הזה׳ אמר כי תכלה לעשר את כל מעשר תבואתך
בשנה השלישי׳ שנת המעשר ונתת ללוי כו׳ ואין הכונה כאן
לצוותו שיתנהו ללוי לגר ליתום ולאלמנה׳ כי זה כבר צוה
עליו במקומו׳ אבל פירושו הוא אחרי שתכלה לעשר את
כל מעשר תבואתך ולתת המעשר עני ההוא לגר ליתום
ולאלמנה שיאכלנו בשעריך כמו שצוה עליו שמה׳ הנה
אז אנכי מצוך שבהיותך עומד לפני יי׳ אלדיך בהגדת הבכור׳
שזכר למעלה התורה גם כן על המעשר העני הזה׳ ותאמר
לפניו ית׳ באותו המקום המקודש לפני מזבח יי׳ אלדיך׳
בערתי הקדש מן הבית׳ רוצה לומר יי׳ אלדי השמים ואלדי
הארץ גלוי וידוע לפניך שלא באתי כגוזל ועושק המעשר
עני עם היות שצוית שלא אוכל אני ממנו ולא אביאנו׳ הנה

לא רעה עיני בו מתתו לעניים׳ כי אני בערתי הקדש שהוא
המעשר העני ההוא מביתי וגם נתתיו ללוי לגר ליתו׳ ולאלמנה
כמו שצויתני׳ לא עברתי ממצותיך בזדון ולא מתוך שכחה
והוא אמרו ולא שכחתי׳

והנה אמר בזה הענין שלשה הודעות:

האחת לא אכלתי באוני ממנו רוצה לומר עם היותי
מעשיר עני והיה לי עניות הרבה לא מצאתי התר
לעצמי לאכול ממנו לומר גם אני עני לאכול׳ ויהיה
אוני מענין דלות ועניות כמו בן אוני׳ אלוה יצפון לבניו בראשית לה׳ איוב כא
אונו׳ ובחיהם כלחם אונים׳ שהם כלם כפי המדקדקים הושע ט
ענין עניות ודלות ואבלות׳

וההודעה השנית לא בערתי ממנו בטמא׳ וההפרשה
קרא ביעור׳ כמו שאמר בערתי הקדש מן הבית
יאמר שבהפרישו המעשר לתתו לעניים לא הפרישו מהיותר
פחות וטמא׳ ולא מהיותר משובח מהתבואה׳ כאלו יאמר
היה לו חטים טובים ונקיים מכל תערובת רע׳ וחטים אחרים
טמאים רצה לומר מעורבים בפסולת הרבה׳ לא הפריש ולא
נתן המעשר מן הטמא לקחת ולהשאיר לעצמו היותר טהור
ונקי ולא נאמ׳ כאן כפי זה הפי׳ טמא על חטם׳ כפי דיני טמא׳
וטהרה׳ כ״א על הדבר הפחות והנבזה ושיש בו פסולת רב והו׳ מגילת איכה ד׳
כמו סורו טמא קראו למו׳ שענינו פחות ונבזה ומלוכלך׳

וההודעה השלישית היא ולא נתתי ממנו למת ואמר זה
לפי שהיה מנהג הרמאים בימים ההם כדי שלא
יתנו המעשר כלו לעניים שאומרים לשואלים אותם שכבר
נתנוהו לעניים שכבר מתו כדי שלא יודע הדבר׳ ומפני זה
יאמר המתודה שלא נתן המעשר הזה לאדם שכבר מת
שיוכלו בני אדם לחשוב עליו שלא נתנו ושהוא מרמה בפיו
כי חיים הם העניים שקבלו ממנו ויגידו צדקתו׳ וכל זה היה
להיותו ירא את יי׳ במצותיו חפץ מאד׳ והוא שאמר שמעתי
בקול יי׳ אלדי עשיתי ככל אשר צויתני׳ רוצה לומר כי
הנה החוטא יחטא אם מבלי דעת מפני שלא ידע ענין
המצוה ולא שמעו׳ ואם בבחירה ורצון לחטא בהיותו יודע
מה שמוטל עליו לעשותו׳ אבל הוא לא יהיה כן כי שמע
בקול יי׳ ולמד המצוה ועשאה כרצונו׳ ולכן יבקש ממנו
שישקיף ממעון קדשו לברך את ישראל בעבור נדיבותם׳
ואת האדמה אשר עשתה פירות לכל הצדקות ההם כאשר
נשבע לאבותם׳ באופן שתהיה תמיד ארץ זבת חלב ודבש׳

הנה התבארו הכתובים על פי פשוטם׳ ותמצא מה שדרשו בהם חז״ל
אם הוא קבלה נקבלה בסבר פנים יפות׳ והיותר בזה הספק השלישי:

היום הזה יי׳ אלדיך מצוך וגו׳ עד ויצו משה

אחרי שהשלים משה רבינו עליו השלום לבאר את
התורה כמו שייעד עליו׳ אמר היום הזה יי׳ אלדיך
מצוך לעשות ר״ל שכיון שכבר השלמתי ביאור המצות אין
לדבר בהם עוד בביאורם כי אם לצוות אתכם על עשייתם
ושמירת׳ והנה עד עתה אולי לא הייתם יודעי׳ ביאור המצות
אבל עתה שכבר בארתי אותם להם לא נשאר עוד צורך
ביאור ואין כאן עוד לחדש דבר ולא להזהיר כ״א חיוב עשייתן
והוא אמרו היום הזה יי׳ אלדיך מצוך לעשות את החקים האלה
ואת המשפטים ושמרת ועשית בכל לבבך ובכל נפשך׳ ר״ל
שתעשה מצות עשה ותשמור מצות לא תעשה כי זהו ההרצה
בשמירה ועשיה׳ ויהיה זה ברצון וחפץ נכבד ובכונה וידיעה
שלמה׳ לא כמצות אנשים מלומדה׳ ועל הרצון אמר בכל
לבבך׳ ועל הכונה והידיעה אמר ובכל נפשך׳ ואמנם אמרו
את יי׳ האמרת היום׳ ויי׳ האמירך׳ אפשר שיפורש באופנים
מתחלפים׳ אם שנאמר שבא הנה לשבח על קבול התורה
והמצות באמרו את יי׳ האמרת היום שהוא לשון גדולה כמו
שפירש רא״ה והרמב״ן ג״כ׳ ויאמ׳ אין ספק שאתה גדלת ורוממת בפירוש דף קמט עמוד ד
הש׳ במה שקבלת אלדותו והוו להיות לך לאלדים׳ והיה
קבול האלדות ללכת בדרכיו בקיום המצות המעשיות והוא
אמרו ולשמור חקיו ומצותיו ומשפטיו׳ ואם באמונות
ושמיעת המצו׳ האמוניות כפי מה שהשרישו התורה האלדית
עליהם וזה אמרו ולשמוע בקולו׳ אבל אם אתה גדלת
ורוממת אותו יתעלה׳ גם הוא גדל ורומם אותך והוא ויי׳
האמירך היום להיות לו לעם סגלה׳ שלקח אתכם
מבין העמים לעם סגלה׳ כאשר דבר במעמד הר
סיני כי יותר הרוחת וקבלת אתה מהמובחרות ממנו והגדולה
במה שלקח אותך לו לעם סגלה׳ ממה שקבל השם יתברך
מהרוממות והגדולה בעבור שלקחתו לאלדים׳ גם קבלת
ממנו גדלה רבה והאמיר אותך כאשר עשאך סגן ושומר
אוצרות מצותיו היקרות מזהב ומפז וזהו ולשומרי מצותיו׳
וכמו שאמר מג׳יד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל לא תהלים קמז
עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום הללויה׳ וג״כ האמירך
בשנתן אותך עליון על כל הגוים אשר עשה לתהלה ולשם
ולתפארת בעולם הזה ולהיותך עם קדוש ליי׳ אלדיך והוא
בדבוק הנפש בצרור החיים בעולם הבא׳ ואמ׳ בכל זה היום׳
אם באמרו היום הזה יי׳ אלדיך מצוך וגו׳ את יי׳ האמרת היו׳
ויי׳ האמירך היום׳ לפי שהיה זה אחרי סיום התורה וביאורה
שהם שמעו המצוה וביאורה בלב שלם ובנפש חפצה׳ לכן
אמר להם שקנו אותם השלמיות כלם ביום ההוא׳

ואפשר לפרש האמרת והאמירך מלשון אמיר׳ ודבור
כי לכן נקרא הסעיף הדק העליון אשר בראש
האילן אמיר לפי שנמצא לסעפים קול ורעש בתנועתם תמיד
באמרו את קול הצעדה בראשי הבכאים׳ וגם כל האילן
יקרא לזאת הסבה שיח כי הוא שח ומדבר תמיד׳ ויהיה פי׳
הכתובים לדעתי כן׳ הנה במעמד הר סיני עשה הקב״ה חסד
נפלא עם ישראל׳ והוא לדבר עמהם מן השמים כמו שכתוב
הנ׳היה כדבר הגדול הזה או הנשמע כמהו׳ השמע עם קול דברים ד
אלדים מדבר מתוך האש כו׳ וישראל עשו לו עבודה רצויה
מאד באמרם שמה נעשה ונשמע׳ ולכן אמר מר״עה כאן
אם הש׳ אמ׳ מאמריו לכם באותו מעמד ודבר עמכם מלהב׳
אש׳ ממך ישראל היה מסבה׳ לפי שאתה קבלת אלדותו
ואמרת ללכת בדרכיו ולשמור מצותיו ולשמוע בקולו סבבת
במה שאמרת לפניו שהשמיעך קולו ומצותיו׳ כי לפי
שאמרת כל אשר דבר יי׳ נעשה הוצרך הש׳ לדבר עמכם
בקולו׳ והוא אמרו את יי׳ האמרת היום׳ ר״ל אתה סבבת
האמירה היום שדבר הש׳ עמכם בעבור שאמרת להיות לך
לאלדים ולשמוע בקולו ולשמור מצותיו׳ ואם אתה אמרת
מאמר נכבד ויקר שהוא נעשה ונשמע׳ יי׳ האמירך כלומר
הוא עשה לך שתאמר אותו׳ והיה זה במה ששלח אליך
בראשונה לומר לך קודם המעמד׳ והייתם לי סגלה ושיתן
לך סבה לשמור מצותיו והוא אמרו ושמרתם את בריתי׳
וגם כן אמרת אותו המאמר לתועלתך כדי שיתנך עליון
על כל הגוים כי יהיה לך בזה עליהם מעלה רבה ויתרון גדול
ולכן יהיה לך תהלה ושם ותפארת׳ כי התהלה היא מנזרת
בהלו נרו על ראשי׳ רמז לשכינה החופפת עליהם תמיד איוב כט
והשם הוא במלכות המעלה והכבוד והתפארת הוא בשלמות

המדות׳ ובאחרונ׳ זכר הבא באחרונה שהוא הדבקות הנפשיי
ועליו נאמר להיותך עם קדוש׳ כי הקדושה היא בהפרד
הנפש מן החמר ׳ועם היות שלא יזכו אליה כ״א מתי מספר׳
לולב וערבה וחלק וכמו שאמר החכם ראיתי בני עליה והם מועטים׳ היה
דף נז מהחסר האלדי שאתה עם גדול תהיה עם קדוש ליי׳ אלדיך׳
וכל היה מקצה יזכה לדבקות האלדי ההוא׳ הנה זכר האמירו
וזכר הסבות שסבבו אותם ׳ואמר כל זה להודיעם שביום הזה
אשר עמדו בסיני ׳ושהש׳ ביום הזה צוה אותם על שמירת
המצות ועשייתם ׳והיום הזה היה מה שאמר הש׳ לישראל
שהיו הם סבתו ומה שאמר ישראל לפניו שהוא יתברך היה
סבתו׳ והיוצא מכל זה שלא יהיו בעיניהם המצות כדבר ישן
נושן אבל בכל יו׳ יהיו לפניה׳ חדשי׳ כאלו בו ביו׳ נצטוו עליהם׳
וככר נוכל לפרש עוד בפסוקים האלה פירוש שלישי:

והוא שאחרי שהשלים מרע״ה לבאר להם את המצות צוה על שמירתם ואמר היום הזה יי׳ אלדיך מצוך לעשות ושמרת ועשית כמו שפירשתי׳ ונתן ג׳ סבות לקיום המצות ועשייתם׳

הא׳ לפי שקבלו אלדותו בסיני ונדרו להיות להם לאלדים ולשמור מצותיו כו׳ והו את יי׳ האמרת היום׳ שהוא כמו אמרת ונדרת להיות לך לאלדים כו׳ כאלו אמר שלא יהיה בעיניהם יום מתן תורה רחוק רחוק כי היום הזה היה לפי שאותה אמירה שאמרו שמה אבותיכ׳ הרי הוא כאלו אמרתם אותם ביום ההוא׳

והסבה הב׳ מפני הכבוד והחסדים שקבלתם ממנו יתברך באותו מעמד שדבר עמכם ולקח אתכ׳ לעם סגלה ונתן לכם בשמירה ואוצר את המצות שבעבור זה גם כן אתם מחוייבי׳ בשמיר׳ מצותיו ולשמוע בקולו׳ ולפי שלא יאמרו הנה זה יצדק באבותינו שראו את כל הכבוד ההוא לא אנחנו שלא ראינו ממנו דבר׳ לזה אמר ויי׳ האמירך היום ר״ל גם כן היה הדבור לכם כאלו היום הזה נאמרה לפי שמה שנא׳ ונעשה לאבותינו באותו מעמד נעשה לכל זרעם אחריהם׳

והסבה הג׳ מפאת התועלת המגיע משמירת המצות ועל זה אמר ולתתך עליון כו׳ שהיא סבה וטענה אחרת ופירושו כמו שכתבתי למעלה׳

ויצו משה וזקני ישראל כו׳ עד וידבר משה

אחרי שביאר משה רבינו ע״ה המצות שהיו צריכות ביאור מאותם שנזכרו בספרי התורה הראשונים בקצור ועל דרך הרמז׳ ראה לכרות ברית על שמירתם׳ כי
ויקרא כו כמו שבספר תורת כהנים אחרי זכרון המצות שקבלו בסיני
כרת הש׳ ברית עם ישראל ובאו בפרשת בחקותי ברכות
רבות לשומר המצות וקללות לעובר עליהן׳ ככה אדוננו
משה אחר שזכר המצות בביאורם כרת עליהם הברית וזכר
ברכות וקללות דוגמת מה שעשה בהר סיני׳ ואתה תראה
שכמו שביאר בענין המצות שהביא בספר הזה כמה עניינים
ככה בענין הברכות וקללות שהביא בזאת הפרשה׳ ביאר
בהם עניינים רבים על מה שבא בפרשת בחקותי כמו שיבא
בביאורם׳ הנה אם כן היה יחס הברית והברכות והקללות
שזכר כאן׳ למה שזכר שמה׳ יחס המצות שבאו כאן
בביאורם׳ למה שנזכרו במה שעבר׳ ולפי שבמעמד הר
שמות כד סיני אחרי זכרון המצות נאמר ויכתוב משה את כל דברי יי׳
ועוד נאמר שם ויבן מזבח תחת ההר ושתים עשרה מצבות
לשנים עשר שבטי ישראל ויעלו עולות ויזבחו זבחי שלמים
ליי׳ פרים׳ והיה שבהשלימו לבאר את המצוה אמר את יי׳
האמרת היום כו׳ ויי׳ האמירך כו׳ שענינו כמו שפירשתי
שאותו היום יהיה להם כיום מתן תורה׳ לכן ראה לצוות לדם
שיעשו בהכנסם׳ דוגמת מה שהוא עליו השלום וישראל עשו
במהרת יום המעמד וזה שיקימו את האבנים׳ וכבר נזכר
יהושע ד בספר יהושע שהיו י״ב האבנים למספר בני ישראל אשר עשו
מזבח ויעלו עליו עולות ושלמים ושיכתבו את התורה על
האבנים שהוא כלו כמעשה אבותיהם כאשר עמדו על הר
סיני וקבלו את התורה׳ מצורף שקיים בזה נ״כ מצות וכתבת׳
על מזוזות ביתך ובשעריך׳ ולכן צוה שכאשר יעברו את
הירדן יכתבו את התורה על האבנים שזה כדמות מזוז׳ בשער
שנכנסין בו׳ הנה התבאר מזה כלו שמצות האבנים היא
מכלל הברית כמו הארורים שצוה לאמר על הר גריזים והר
עיבל כי על כן היתה הקמת האבנים לאלה על הר עיבל׳
והארורים ותקללות נאמרי׳ שמה להיות כל זה מעצם הברית
וענינו׳ ומזה שאמרתי כלו יודע שמצות האבנים איננה
מחודשת בכאן׳ כי להיותה מכלל הברית כבר נכללה בברית
הר חורב׳ כ״ש שהיתה דוגמת מה שעשה משה ביום המעמד
כמו שזכרתי׳ והיא לא היתה מצוה לדורות ואינה מכלל
תרי״ג המצות׳ וכן נתינת הברכה והקללה על הר גריזים והר
עיבל לפי שהיו מעשים להוראת שעה בהכנסם לארץ ואם
עכ״פ תאמר שהם מצות מחודשות שלא נזכרו במה שעבר׳
אף אני אודך שבא למרע״ה כאן הצווי עליהם כמ״ש אלה דברי
הברית אשר צוה יי׳ את משה לכרות את בני ישראל בארץ
מואב מלבד הברית אשר כרת אתם בחורב׳ הרי לך עדות
נאמנה שצוה יי׳ את משה על הברית הזה׳ וידוע שמכלל
הברית כתיבת התורה על האבנים ושיקימו אותם על הר
עיבל ועליהם יברכו את העם ויקללו את הפושעים׳

וענין המצוה הזאת הוא שצוה הש׳ שבהכנסם לארץ יעשו רושם נפלא לשיכירו וידעו בני אדם תכלית המכוון בהכנסתם שמה׳ כי אינו רק כדי שישמרו המצות האלדיות וכמו שרצה שזקני כל עיר ועיר ישתתפו עם מביאי הבכורי׳ לפרסם תועלת׳ והמכוון בהם כמו שזכרתי׳ כן רצה שישתתפו זקני ישראל בדבור הראשון וזה והכהנים והלוים בדבור הנמשך כי הם אשר יאריכו ימי׳ אחריו ואשר יעמידו הפעל הזה על מתכנתו׳ וענין הפסוקי׳ וכונת׳ הו׳ שישראל אם יתנהגו כדרך הנלחמי׳ הבאי׳ לרשת משכנו׳ לא להם׳ אין ספק שבעבר׳ את הירדן והכנסם לארץ ההיא שירצו לכבוש יקימו אבני׳ גדולו׳ אבני שיש טהור ויכתבו עליהם את הדברי׳ לאות ולזכרון׳ וכדמות חוק׳ שבאו אל הארץ ההיא בכח גדול וביד חזקה׳ בשנת כך ובירח כך׳ כמו שהיו עושים הרומיים׳ כי בבואם אל ארץ לא להם יציבו להם ציונים אם בדרכים ׳ואם בהכנסת הערים׳ לשם ולתפארת׳ ולהיות להם לאות אדנות וחזקה בארץ ההיא׳ וצוה מרע״ה לישראל שאותו הדבר שהם כדרך הלוחמים יעשה מפאת עצמם יעשו אותו לשם מצוה׳ ולכבוד הגבוה׳ ולא לגסות הרוח׳ כיון שלי הישועה והמה לא בחרבם ירשו ארץ׳ ועתה ראה זה מפורש בכתובי׳ והנה התחיל שמור את כל המצוה׳ ואין זה צווי שישמרו את כל המצות כי לכן לא אמר שמרו כ״א שמור במקור לאמר שזה עתה אשר יצוה אותם הוא אשר צום לעשות בשמיר׳ המצות׳ כי זהו מחלקי הברית והסייג לשמירת המצות׳ וכן שאר הדברי׳ שיזכור מהברית כי על הכל אמ׳ שמור את כל המצו׳׳

הנה אע״כ המצוה הוא כולל אל כל מצות התורה׳ אבל אין זה כוו׳ על שמירתם כ״א להודיעם הפעל שיעשו לשמירתם׳ כאלו אמר מה שראוי שתעשו כדי לשמור כל המצוה הוא מה שאומר׳ והם ראשונ׳ ענין האבנים והיותר כזה הספק הרביעי: ונאמרו

ואמרו והיה ביום אשר תעברו את הירדן וכו׳ והקמות לך וכו׳ אינה מצות הקמת האבנים ולא אמרו ושדת אותם בשיד וכתבת עליהם את כל דברי התורה הזאת בעברך מצות שידתם וכתיבתם · אבל הוא הגדת מה שיהיה כפי הנהוג וכפי מנהג הלוחמים · יאמר הלא ידעתם כי לפי דרך בני אדם ביום אשר תעברו את הירדן לרשת את הארץ תקימו לכם ר״ל מעצמכם ומפני כבודכם אבנים גדולות ותשידו אותם בשיד · לפי שהאבני׳ לא יקבלו הכתיבה ולא יסבלוה אם לא ישידו אותם בשיד הנקרא בלשון לעז יישו כדי לחתוך בו אותיות הכתיבה · הנה כל זה הוא כמגיד מה שיעשו הם מעצמן · ולכן אמר והקמות לך בלשון הגדת מה שיהיה · ולא אמר תקימו בלשון צווי · וכן ושדת אותם בשיד וכתבת עליהם · הוא ספור שהם מעצמם ירצו לעשות כל זה כדי לכתוב עליהם את כל דברי התורה הזאת בעברך · ואין פי׳ את כל דברי התורה הזאת על המצות וגם אין פי׳ בעברך כאשר תעבור את הירדן כי כבר נאמר והיה ביום אשר תעברו את הירדן אבל ענינו שירצה לכתוב על האבנים את כל דברי התורה · ר״ל איך יצאו ממצרים והלכו במדבר מ׳ שנה ונלחמו עם סיחון ועוג והשמידום ועברו את הירדן · הנה א״כ אמרו בעברך הוא פי׳ את כל דברי התורה הזאת כלומר כל דברי התורה וספורה בענין העברתך · ואמרו למען אשר תבא אל הארץ אשר יי׳ אלדיך נותן לך אינה שכר הפועל והמצוה כדברי המפרשים · אבל הוא טעם הכתיבה ר״ל והיה הכתיב׳ הזאת באבני׳ לכם לפי שתבאו אל האר׳ אש׳ יי׳ אלדיך נותן לך ומדרך הכובשי׳ ארץ לא להם שיכתבו שמות עלי אדמות הנה כל מה שזכר בזה אינו עצם המצוה אבל הוא הגדת מה שיעשו בהכנסם לארץ בדרך מנהגו של עולם ודרך הלוחמי׳ · ואמ׳ אחרי זה והיה בעברכם את הירדן תקימו את האבנים האלה כו׳ הוא עצמות המצוה · יאמר כיון שאתה בעצמך עתיד לעשות הקמת האבנים וכתיבתם אנכי מצוך שתעשה אותו לשם המצוה ולכבוד האלוד ית׳ ותהלתו ולא לגסות הרוח · והוסיף בפעל ההוא דברים נאותי׳ לענין המצות ::

הראשון אמר והיה בעברכם את הירדן · ר״ל מיד כשתעברו בו לא ביום ההוא בלבד כמו שאמר למעלה כי אם בעת ההעברה עצמה · והיה זה לפי שאותן האבנים תקימו מתוך הירדן לשם מצוה ולעבודת האלדים וזהו אשר אנכי מצוך היום · ר״ל שתעשו זה בעבור שאנכי מצוך היום לא לתכלית אחר ·

וגם אצוך עוד צווי שני והוא שתהיה תקמתם בהר עיבל כי שמה תקימו האבנים האלה לא במקום אחר · וענין ההקמ׳ שאותם האבנים הגדולות לא תהיינה מושלכות ע״פ האדמה אבל יקימום למעלה כעין ציון ומגדל ::

גם אצוך בזה דבר שלישי והוא שמהאבנים האלה תבנה שם מזבח ליי׳ אלדיך כמצות המזבח בשלמות והוא היותו מזבח אבנים שלא תניף עליהם ברזל · אבל יהיו אבנים שלמות כיון שהוא מזבח ליי׳ אלדיך · וכך היא דרכה של מצוה ושתזבח עליו עולות ליי׳ · וגם כן תזבח שם זבחי שלמי׳ ואכלת שם ושמחת לפני יי׳ אלדיך באופן שענין האבני׳ יהיה כלו לעבודת האל ית׳ ותכלית אלדי נכבד ולא תכלית מדומה · ויהיה העם עם זה שמח ועלז בהעברתו ונשאר זכרון זה עדי עד · והעירו עם זה שאחר בנין המזבח והעלאת העולות והשלמים יסתור ויהרוס את המזבח ויסיר משם האבנים ויכתוב עליהם לא ענין ההעברה בלבד כי אם כל דברי התורה ומצותיה באר הטב וממה שראינו במאורע שנתקיים על יד יהושע שהכתיבה היתה ספר משנה התורה אלה הדברים או המצות כמספרם כדעת הגאון ואמנם אם רב סעדיה
האבנים האלה אחרי הכתיבה ישארו שמה בהר עיבל · או אם יוליכום ושיושיבום במקום אחר לא צותה התורה כאן עליו כלל · הנך רואה שלא צותה תורה ענין האבנים ב׳ פעמים · כ״א פעם אחת אבל בראשונה זכר מה שהיה דעתם לעשות · ואחרי כן צוה על מה שיעשו לשם מצוה ולא לתכלית אחר ועם זה התבאר למה אמר במאמר הראשון והקמות לך · ובמצוה אמר תקימו את האבנים האלה · ולמה אמר בראשונה בעברך ולא אמרו במצוה כי הוא לפי שלא רצה שיכתבו ענין ביאתם והעברתם לארץ כי אם ענין התורה ומצותיה · ולמה ראשונה אמר · ביום אשר תעברו את הירדן · ובמצוה לא אמר כי אם בעברכם · לרמוז שיקחו האבנים מתוך הירדן בעברם בו ממקום הנס לפי שיזכר הנס תמיד · ולמה בראשונה אמר למען תבא אל הארץ · ולא אמר׳ במצוה · לפי שהיה דעתם לכתוב ענין ביאתם לארץ בלבד והש׳ לא רצה כי אם שיכתבו המצוה ולמה בענין המצוה זכר הר עיבל ולא זכרו בראשונה · ובמצוה זכר המזבח ולא זכרו בראשונ׳ לפי שהתורה הוסיפה במעשה המצוה הדברי׳ האלה לפי שהפועל אלדי · האמנם צוה שיקימו ויכתבו האבנים האלה ויעשו המזבח בהר עיבל ולא בהר גריזים שהוא הר הברכה · אם לפי שיתנו הקללות בהר עיבל על כל עובר המצות הכתובות שמה באבנים · ואם לפיים את השבטים שיעמדו על הקללה בהר עיבל בהיות המזבח והאבנים וכתיבת התורה בתוכם ועם היות הברכות על הר גריזים ::

ואמנם איך נתקיימה המצוה הזאת על ידי יהושע הלא היא כתובה בפירושי לספר יהושע וגם הרחבתי המאמר בישוב הכתובים וסדר הפרשיות ולא ראיתי לזכרו פה ליראת האריכות · ובותרו הספקות ס׳ ו׳ ו׳ :

וידבר משה אל הכהנים כו׳ עד וענו הלויים כו׳

אחשוב שהפסוקים האלה באו בדמות הקדמה והסכת החוש לענין הקללות אשר יזכור בפרשה כלם · לפי שראה מרעה שישראל בשמעם הארורים אשר על הר עיבל · וקללות הברית שיזכור אחריהם כלם יחרדו כצפור וירך לבבם לאמר אוי נא לנו מי יצילנו מכל אלות הברית האלה · הנה לזה הקדים לדבר על לבם דברים טובים דברים נחומים ושתף עמו הכהנים הלויים בדבר זה כי לפי שהם היו עתידים לעשות הברכה והקללה המה יקדימו לומר הסכת ושמע ישראל אל תירא ואל תפחד משמוע הקללות אשר אנחנו עתידים לדבר באזניכם כי אין זה בשנאת יי׳ אתכם כי אם לאהבתו אתכם ולחפצו שתשמרו את מצותיו ולכן בקבלתם תהיה היום לעם ליי׳ אלדיך · כי האיש הנושא אשה ירבה תנאים בכתובתה · ולא יכתוב ולא יתנה מי שאינו ראוי להשיא · וכן מתוך הקללות האלה יודע לכם כי היום הזה שאתם שומעים אותם · נהיית לעם ליי׳ אלדיך · כי קבלת המצות תחייב הברית והחזוק על שמירתם · ואתה תשמע בקול יי׳ אלדיך ועשית את כל מצותיו ובזה לא תאונה אליך רעה · והארורים והקללות לא יבאו עליך כי הם תנאיים לעובר מצות הש׳ · ואתה לא תעבור עליהם ותשמור אותם ותנצל מפח יקוש · וזהו שאמר ושמעת

בקול יי׳ אלדיך שהוא יעוד והבטחה לא מצוה ודברים האלה להיות הקדמ׳ והצעה לענין הברית כא אהר יו מיר אלה יעמדו לברך את העם ואלה יעמדו על הקללה ו׳לא נשתהפו הכהנים הלויים ולא הזקנים עם מר״עה כי הוא בלבד אמרו לפי ש׳לא היה ראוי שארם יפרט את השבט׳ אשר יעמדו לברך ואש׳ יעמדו על הקללה כי אם משה אשר לא ישא פנים בדבר׃

והותר בזה הספק הח׳ :

והנה פרט לברך את העם׳ שמעון׳ ולוי׳ ויהודה׳ יששכר ויוסף׳ ובנימין להיות כלם בני הגבירות ד׳ הראשונים בני לאה׳ ויוסף ובנימין בני רחל׳ ולמעלתם יוחדו לברך העם׳ אמנם ראובן וזבלון שהיו גם כן בני לאה הונחו עם שאר השבטים על הקללה להשלים מנין השבטים ולפי שראובן נתחבר עם גד בנחלתו וארצו לכן נתחברו שניהם בכאן גם כן ולהשלים מנין השב׳ שהיה צריך שיעמדו על הקללה כ״ש בספר יהושע חציו אל מול הר גריזים והחציו אל מול הר עיבל הושם עמהם זבלון להיות דפחות מבני (יהושע ח) הגבירות כמו שזכר הרלב״ג׳ ור״א כתב היו על הברכה בני הגבירות ועל הקללה בני השפחות והם יחסרו שנים ובני לאה רבים לקחו מהם הקטן והגדול ואמנם בענין הברכה והקללה אמר במס׳ סוטה ונתת את הברכה על הר גרי׳ ואת (פרק אלו נאמרין) הקללה על הר עיבל׳ הרי כבר נאמר׳ אלה יעמדו לברך את העם אלא להקדים ברכה לקללה יכול כל הברכות קודמות לכל הקללות׳ ת״ל את הברכה׳ ברכה אחת קודמת לקללה אחת׳ ולא כל הברכות קודמות לקללה׳ ולקיש ברכה לקללה׳ מה קללה בלויים אף ברכה בלויים׳ מה קללה בקול רם׳ אף ברכה בקול רם׳ מה קללה בלשון הקדש׳ אף ברכה בלשון הקדש׳ מה קללה בכלל ובפרט׳ אף ברכה בכלל ובפרט׳ ומה קללה אלו ואלו עוני׳ אמן׳ אף ברכה אלו ואלו עונין אמן׳ והנה רש״י ממה שאר״זל בזה המאמר׳ וממה (בפירושו לתורה) שנזכר בספר יהושע שעשה בקיום המצוה׳ כתב ו׳ שבטים לראש הר גרזים וו׳ להר עיבל והכהנים הלויים באמצע׳ הפכו הלויים פניהם כלפי הר גריזים ופותחין בברכה׳ והפכו פניהם כלפי הר עיבל ופותחים בקללה ואומרי׳ ארור האיש כו׳׳ וכפי דעתו זאת הברכה והקללה הם כל הארורים והפכם לא זולת זה ושאר הברכות והקללות האמורות בפרש׳׳ והיה אם שמע תשמע ובפר׳ אם לא תשמע יהיו דברי משה לא דברי הלויים ולא נאמרו בהר גריז׳ ובהר עיבל׳ ולזה נמשך הרלב״ג עם שהוסיף עליו׳ וכבר העירותיך הספקות שיתחייבו לדעת הזה ור״א כתב שע״ד הפשט הברכה היא פרשת והיה אם שמע תשמע והקללה היא להפך כפי מה שנזכרו בפרשה׳ ונסתייע בזה ממה שאמר בספר יהושע שקרא הברכה והקללה כמו שכתוב בספר התורה והנה בספר (יהושע ח) התורה לא נזכרה הברכה שכנגד הארורים׳ ולכן נזר שאין הקללה הארורים ולא הברכה חלופיהן אבל הברכה היא פרשה והיה אם שמע׳ והקללה היא אם לא תשמעו׳ וכבר יקשה לדעתו אם הברכות והקללות כלם אמרו כל השבטים יחד׳ או איש אחד משמיע את כלם למה יוחדו העומדים על הר גריזים לברך את העם והעומדי׳ על הר עיבל לקללה׳ ויקשו עוד אליו שאר הספקות שהעירותי׳ והרמב״ן בפ׳ ראה (קלח עמוד ב) אנכי כתב דברים אפשר שיפורשו על דעת חז״ל׳ ואפשר (כמוס דלעיל) שיפורשו כדעת ר״א׳

ומזה כלו יתבאר שהדרושים בענין הזה הם ג׳ :

הא׳ מה היא הברכ׳ והקללה אם הארורים שנזכרו בפרש׳ וחלופיהם בלבד שלא נזכרו בדברי רש״י או אם הם שאר הפרשיות אם תשמע ואם לא תשמע כדברי ר״א׳ או אם הם הארורים והלופיהם והפרשיות גם כן שהוא דעת הרלב״ג מורכב משניהם׃

הדרוש הב׳ הוא׳ מי הם מברכים אם הם הכהנים הלוי׳ כדברי חז״ל׳ ורש״י והרלב״ג׳ או אם הם הישרא׳ (סט) עצמם כדברי ר״א׳ ומה שכתב הרמב״ם מוסכם אליו׃

הדרוש הג׳ באיזה דבר ייוחד בו הר גריזים והר עיבל׳ אם בהפנת פני המברכים והמקללים כדברי רש״י ז״ל והרלב״ג או באופן אחר׳ כי הנה ר״א והרמב״ן לא דברו בזה׃

והנראה אלי בדרוש הזה הוא׳ שהברכה והקללה היא כדברי ר״א מה שזכרה התורה בפר׳ אם שמוע תשמע׳ ואם לא תשמע׳ כי הם הברכות והקללות הכוללות ואמנם מה הם המברכי׳ שהוא הדרוש הב׳ אחשוב שהשבטי׳ העומדים בראש הר גריזים היו הם המברכים׳ לפי שהם היו אומרים פרשת הברכות שהיא פרשת והיה אם שמוע שבה הברכות׳ והשבטים העומדים בהר עיבל היו עומדים על הקללה לפי שהם היו אומרי׳ פרשת אם לא תשמע אשר בה הקללות׳ לא שהיו ישראל כלם יחד אומרים הברכה והקללה׳ ולא הלויים ולא איש אחד משמיע לכלם כדברי הרמב״ן׳ כי היה המברך זולת המקלל עכ״פ׳ ובזה הדבר יוחד הר גריזים לברכה והר עיבל לקללה שהוא הדרוש הג׳׳ לפי שעל הר עיבל נאמרה הקללה ועל הר גריזים נאמר׳ הברכה ואמנם הארורים הפרטיים שנזכרו בפרשה נאמרו על פי הכהנים הלויים שהיו עומדים בין ההרים עם הארון ו׳לא נאמרו על אחד ההרים ולא נאמרו ברכות כנגדם׃

ועם זה יפורשו הכתובים ויותרו הספקות ט׳ י׳ יא׳ ויב בזה הדרך :

אם הט׳ לפי שהשבטים העומדים על הר גריזים יעמדו לברך את העם בעצם כי הם היו אומרים שם פרשת הברכות ואמנם השבטים העומדים בהר עיבל לא נאמ׳ בהם לקלל את העם׳ כדי שלא לפתוח פה לשטן לומר לקלל את העם כי ברוך הוא׳ אבל אמר אלה יעמדו על הקללה לרמוז כי הם יעמדו עליה והיא לא תעמד עליהם׳ ע״ד והוא ימשול בך׳ (בראשית ג) ובברכה אמר לברך את העם כי היא היתה הכונה הראשונה לברכם׃

ואם לספק הי׳ מאשר היה שבט לוי בתוך אשר זכר שיעמדו לברך את העם והנה הוא היה בין ההרים והיה קורא הקללות והארורים׳ ואמר שבין ההרים היו הכהנים הלוי׳ נושאי ארון ברית יי׳ כמו שנזכר בספר יהושע שנ׳ וכל ישראל וזקניו ושוטריו ושופטיו עומדים מזה ומזה (יהושע ח) לארון נגד הכהנים הלויים נושאי ארון ברית יי׳ וגו׳ אלה הכהני׳ הלויים נושאי הארון היו נותנים הארורים אל כל שאר אנשי השבט של לוי שלא היו נושאים הארון ולא היו מהאומרים הארורים היו למעלה על הר גריזים בתוך השבטים והיו אומרים עמהם פרשת הברכות כי מפני זה יוחד הר גריזים לברכה לפי שהיו אומרים אותה שמה׳ והר עיבל לקללה שהיתה נאמרת שמה׃

ואם לספק הי״א אם הכהנים הלויים היו אומרים הארורים וכנגדם הברכו׳ למה לא נזכרו בתורה ונזכרו הארורי׳ אמרתי שעל ההרים נתנה הברכה והקללה כמו שאמרתי אמנם הלויים אשר בין ההרים היו נותנים הארורים ולא היו אומרים ברכה כלל׳ ולזה לא נכתבה בתורה׳ והיה זה לפי שמשה אדוננו אחרי שביאר את התורה ראה להקים ברית עליה וצוה ששה השבטים יעמדו על הר גריזים ליעדו בברכות לשומרי התורה׳ וששה מהם יעמדו על הר עיבל

ליעד

ליעד בקללות על העובר על התורה והמצות׳ והיה זה כדי לרמוז שכפי התחלפות ההרים והתנגדותם תהיה הברכה והקללה הנאמרת בהם׳ ואמנם הכהנים והלויים יעמדו באמצע עם הארון ׳ויאמרו בתחלה הארורים על אשר יעבור עליהם וענו כל העם אמן׳ ואחרי הארורים יתחילו העומדים בהר גריזים׳ ויאמרו פרשת הברכות ואחריהם היושבים על הר עיבל יאמרו פרשת הקללות׳ לא שיהיו כלם האומרים כי אם איש אחד מהם ולזה נזכר בספר יהושע שיהושע קרא הברכ׳ והקללה׳ כי הלך ל׳ ההרי׳ לאמרם שמה הברכ׳ במקום׳ והקללה במקומה׳ והוא אמרו ונתת את הברכ׳ על הר גריזים ואת הקללה על הר עיבל׳ ואפשר ג״כ לומר שהלויי׳ והכהנים נושאי הארון היו ראשונה אומרים הארורים ואח״כ היו עולים עם הארון על הר גריזים ואומרים שמה פרשת הברכו׳ והולכין להר עיבל עם הארון ואומרים שם פרשת הקללות ושזה הוא אמרו וענו הלויים ואמרו כו׳ ארור האיש׳ והיה אם שמע תשמע כי כלו מפיהם אם לא שיהיו בחלוף המקומות רצוני לומר הארורים באמצע׳ ופרשת הברכות בהר גריזים ופרש׳ הקללות בהר עיבל והכתובים יורו על זה כמו שיתבאר׳

יהושע ח׳ ואם הספק הי״ב ממה שנזכר בספר יהוש״ע הנה זכר שמה שאחרי בנין המזבח וכתיבת התורה על האבני׳ עמדו הכהנים הלוים עם הארון באמצע ההרים וכל ישראל מזה ומזה לברך את העם בראשונה׳ רוצה לומר שזו היתה הכונה הראשונה לברכם לא לקללם חלילה׳ כי אם לתכלית שיבורך העם כי הקללה תהיה על הכונה השני׳ למי שיעבור על התור׳ אבל הכונה הראשונה לברכה היתה וזכר שאחר זה קרא יהושע דברי התורה הברכה והקללה ככל הכת׳ בספר התור׳ אם שקראו בעצמו שהוא הלך מהר אל הר והשמיע לעם הברכה כאן והקללה כאן׳ ואם שצוה לקרותם במצוה׳ ואמנם הארורים שאמרו הלויים לא נזכרו שמה בספור׳ כי לא היה דבר מהם מוטל על יהושע והיה מחק הכהנים הלוים ובידוע שהם יעשו המצוה כתקנה׳ ואמנם אמרו שמה שישבו השבטים אל מול ההרים אינו מדבר בברכה והקללה כי אם בעמידת העם שהיו רבים והיו על ההרים וכשפוליהם״

וענו הלויים ואמרו כו׳ עד והיה אם שמוע תשמע׳ וכו׳

נראה לי שכבר הרגישו ה״ל הספק הנדו׳ אשר העירותי והוא למה נוסדו הארורים האלה באלה המצות הפרטיות יותר משאר המצות כלם׳ כי הם אמרו במסכת סוטה פר׳ ואלו נאמרין׳ דרש ר׳ יהודה בר נחמני מתורגמניה דר״ל׳ כל הפרשה כלה לא נאמרה אלא בנואף ונואפת שנא׳ ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה בארור סגי אלא זה שבא על הערוה והוליד ממנה בן עובד ע״ז׳ אמר הקב״ה

פס׳ בגמרא ארורים אלו׳ ר״ל אביו ואמו של זה שכן גרמו לו׳ ופי׳ רש״י ארורים אלו שגרמו לו כן׳ כי הבא על אשת איש והוליד בן ממזר ומתוך בושת שאסור לו לבא בקהל יי׳ ואינו נושא אשה מישראל׳ הולך בין הגוים ועובד ע״ז׳ וכן דרש את כלם כל אחד ואחד כגון שוכב עם חותנתו ואשת אביו ועם אחותו באשת איש ידבר ולהקים בתרי ארורים שוכב עם בהמה אשת איש שעשתה מעשה בהמה שמנאפת׳ מקלה אביו ואמו׳ הבא על אשת איש שמזלזל אביו ואמו שנדלו גידולי׳ רעים בביתו׳ משגה עור בדרך׳ מפתה אשת איש שהיא סומא בדבר ואינה יודעת שענשה במיתה׳ משיג גבול רעהו גורם לה בלחשי סתריו שתמות בבדיקת המים׳ לוקח שחד להיות עוקב אחר המנאף׳ ולפתות אשת איש שאתה גורם לו להמית׳ מטה משפט גר יתום׳ איני יודע לפרשו׳ זהו דעת הדרש בגמ׳ והוא רחוק מאד מפשטי הכתובים׳ ורא״ה כתב שנזכרו העברות האלה לפי שהם כלם בסתר כ״א יעשם בגלוי יומת בב״ד ולכן נתן עליהם החרם והארורים ההם׳ והתחיל מהעקר שהו׳ בינו לבין בוראו ואח״כ בינו ובין אבותיו כי מי יודע אם יקלם ומקלה לשון קלון׳ מסיג גבול רעהו גם הוא בסתר שלא יראהו אדם ומשגה עור בדרך ג״כ כי לא יוכל לפרסם מי השיגהו׳ ומטה משפט גר יתום ואלמנה כי אין עוזר להם כי אם יטו דין׳ אחרי׳ יערערו עליו ויפרסמוהו׳ ומכה רעהו בסתר׳ וכן השוכב עם אשת אביו ואחותו וחותנתו׳ אינו נחשד להתיחד עמהם על כן הוא בסתר׳ ועם בהמה כי אין לה פה שתצעק ותערער עליו׳ ולוקח שוחד לפי דעת רבים שהוא הדיין׳ ולפי דעתי שהוא עד שקר׳ אשר לא יקי׳ י״א שהוא על התורה וי״א שהו׳ על י״א ארורי׳ שזכר׳ ולא אמרו כלם בעבור לעשות אותם׳ והנכון כי קלל על מצות לא תעש׳ וקלל מי שלא ישמור בסתר אף מצות עשה ע״כ אמר לעשות אותם׳ עד כאן׳ והרלב״ג נתן בזה דרך אחרת׳ שאמר שסמך בזה מקלה אביו ואמו לעובד ע״ז להורות שהעובד ע״ז כופר ומורד במי שהמציאו וגדלו וילדו ושמר מציאותו׳ וסמך משיג גבול רעהו להעיר שהעובד ע״ז משיג גבול אלדות האל ועבודתו׳ כי העליוני׳ יש להם הנהגות מיוחדות זולת האלדית ומשגה עור בדרך׳ הוא העושה הפסל והמסכה בתתו אותם לפני בני אדם ומחטיא אותם׳ ומטה משפט גר יתום ואלמנה הוא נמשך לע״ז כי להיותו כופר לא ייראי מלהטות דינם׳ הנה כל ה׳ הארורים האלה הם בענין הע״ז׳ ואחריהם הביא ד׳ מגלוי עריות׳ אשת האב והבהמה ואחותו וחותנתו והזכירם כפי זרותם בקדימה ואיחור׳ ואחר כן הביא ב׳ ארורים בשפיכות דמים והם מכה רעהו בסתר שהוא הרוצח בידים ולוקח שחד להכו׳ נפש דם נקי שהוא הרוצח בדברו ועדיו׳ הנה אם כן זכר ע״ז וגלוי עריות ושפיכות דמים׳ ואחרי זה זכר כל התורה בארור אחד׳ זהו דעת הרלב״ג׳ ורש״י כתב שמצא ביסודו של ר׳ משה הדרשן י״א ארורים כנגד י״א שבטים׳ וכנגד שמעון לא כתב ארור לפי שלא היה בידו לברכו לפני מותו כדרך שאר השבטים לכן לא רצה לקללו״

אלה הם דברי החכמים והמפרשים בביאור הארורים האלה וטעמם ואתה רואה כמה יש בהם מהסולשה והספק וגם הם עצמם הרגישו בו:

עקידה דף רני שער ע״ב עמוד **והנה** ראיתי עוד מי שפירש בזה ענין אחר׳ והוא כי מהמלאכה והטבע גם מהתורה האלדית למדנו כמה צריך האדם להתחזק ולהתאמץ בשמירת דבר מהדברי׳ לאחד משתי סבות׳ אם להיות הדבר ההוא המור והסכנה בו עצומה׳ ואם להיות הדבר ההוא חלוש ועלול לקבל הנזק מזולתו׳ אמנם המין האחד מבואר מהמלאכ׳ במה שתעשה מרוב השמירה וההשתדלות לשמור המלך או שר הצבא ומהטבע אצל שמירת הלב בגוף האדם והותרה אצל המצות הראשיות שהפריש לגבוה׳ והמין הב׳ מהסבת יראה במלאכ׳ ממה שיפקידו מנהיגי הצבא לשמור הנחשלים המעותדים לקבל הנזק׳ וטבע גם כן במה שהקפיד בשמירת האברים הפחותים והשפלים לחולשתם ולקלות התעתדם למקרי׳ כמו שהוא בראשי אצבעות הידים והרגלים והעקב וכיוצא באלו כשהגין עליהם בגרם הצפרנים וקושי העור וכדומה׳ וכן התורה הקפידה על החלושים והזקנים כמה שצוה שמבן נ׳ שנה ישוב מצבא העבודה׳ וממה שהזהירה באהבת הגר ומשפט היתום והאלמנה׳ ובזה הדרך באו אזהרות רבות

אם לחמרתם אם לחולשתם · ובהשקפה הזאת חוברו הארורי' האלו כי הקפיד עליהם על ב'מיני ההקפדה אשר זכרתי · אלא שהחלק הב' מחבנת הדברים וחולשתם לחטא נחלק לשלשה חלקים · הא' מה שיהיה החטא בו יותר מצוי לחולשית מקבל העלבון והנזק · והב' לרוב הרגל האדם בדבר ההו' · והג' לקלות המצא בו מצד הפועל בעצמו · הנה יש לנו אם כן בזה ד' חלקים · וכבר זכרם הרב המורה בפרק מ"א חלק ג' כשנתן טעם לענשי התורה בכללם ·

הנה לקח מרע"ה כאן לכל אחד ואחד מד' החלקים האלה ג' ארורים :

המין הראשון · והוא מחומרת הדבר וסכנתו · ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה תועבת יי' וכו' · ארור מקלה אביו ואמו כו' · ארור משיג גבול רעהו כו' · שתפש כאן שלשה עקרים גדולים אשר כל המצות תלויות עליהם · אחד בחטא העצום מכל החטאים שהוא לש' · והשני החטא היותר עצום שאפשר שיעשה האדם לזולתו והוא קרוב לחטאו לאלדים כי האם והאב שותפים להקדוש ברוך הוא ביצירת האדם · ועוד שמפני זה הושם כבד את אביך ואת אמך בלוח הראשון · עם המצות האלדיות · והשלישי ביתר שהכל תלוי בו והוא כלל סדר נזיקין כמו שדרשו ואהבת לרעך כמוך זה כלל גדול בתור' ונכלל בהשגת גבול הריע וגנבת ממונו או נחלתו · (ע' במס' מדליקי' דף לא)

ואמנם במין השני · החלק הראשון ממנו באו בו ג' ארורים ארור משגה עור בדרך · ארור מטה משפט גר וכו' · ארור שוכב עם אשת אביו · כי העור הוא מעצמו מוכן לקבל זה הנזק הן שיהיה כפשוטו · הן שיהיה למשיאו עצה שאינה הגונה לו · גם הגר היתום והאלמנה מוכנים להטית הדין שלהם לחולשתם בעצמם · גם אשת האב אחרי מות האב נשארה עגונה וכבושה תחת הבן למזונותיה ופרנסתה וקרוב הוא שיכבשנה לשכיבה · ואפשר שהוא על דרך כנוי כענין הגם לכבוש את המלכה עמי בבית · (מגילת אסתר ז)

ואמנם החלק השני מהמין הזה · ארור שוכב עם כל בהמה ארור שוכב עם אחותו · ארור שוכב עם חותנתו · שמצד ההרגל התמידי שיש לאדם עמהם אפשר וקרוב הוא לחטוא בהנה אם יתחיל רוע תכונתו להסיתו במין הזה מן החטא · וכ"ש שישוו שתיהן להסתיר עליו אל הבהמה · ולבו סמוך ובטוח שלא תגלנה חרפתו בקהל כמו שבבהמה ידע שלא יגלה קלונו בשתו וחרפתו ·

והחלק השלישי מהמין הזה הוא ארור מכה רעהו בסתר כו' · ארור לוקח שחד כו' · ארור האיש אשר לא יקים את דברי התורה הזאת · כי הנה הכאת הריע בסתר והוא לא ידע · וכל שכן אם בלשון הרע הכתוב מדבר · ולקחת השוחד בדבר שמראה פנים לדון בו · דבר ידוע שיעשה קלות גדול בחטא מצד הפעל עצמו · וכן כת החנפים שעוסקים בתורה ובמצות משפה ולחוץ לרמות בני אדם כי הם לא יראו פני שכינה כמו שכתוב · כי לא לפני חנף יבא · (איוב י"ג) ועליהם אמר ארור האיש אשר לא יקים את כל דברי התורה הזאת לעשות אותם · רוצה לומר שלא יקים אותם לעשות אותם · כי אם להיותם קרדום לחתוך בהם · וכסות חטאה לרמות בם את ההמון · והנה הוא כמשגה עור בדרך שראוי שיחרם ויאבד · וכפי זה הדרך היושב ואינו מקיים דברי התורה מעצלה ומרפיון ידים · אינו בכלל הארור הזה · כי היה זה הארור האחרון מיוחד אל מקיים התורה במרמה והנפות לא זולת זה ·

ועם היות הדרך הזה מיופה ברוב דברים וטענות הלכיות · הנה לא ימלט מהדחקים והספקות כאשר הדעות אשר זכרתים ראשונה : ואין ראוי להאשימו עליו כי באמת קושי אלו הכתובים יחייב שלא יאמר דבר מבלי דוחק וספק רב · ועל היסוד וההנחה הזאת גם אני לא אפתח פי להגיד בהם דעתי ומה שעלה על לבי בדבר הזה והוא א' מב' טעמי:

האחד שהארורים האלה אין ספק שלא באו בזה המספר משנים עשר אלא כנגד שנים עשר שבטי יה שהיו שם במעמד על שני ההרים · כי הארור האחרון אינו כולל התורה ומצותיה כי פרטי הוא כמו שיתבאר · וכוון אדון הנביאים לפרש ולפרט עונות מיוחדים שנפלו בהם בימים הראשונים בשבטים או שצפה ברוח הקדש שהיו עתידים לעשות · ולזה החרים עליהם למי שיעשה אותם או כמותם · ולפי שהיה הראשון שזכר מהשבטים אשר יעמדו לברך את העם שמעון · אמר כנגדו · ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה תועבת יי' מעשה ידי חרש ושם בסתר · לרמוז על עון פעור · שהיו רוב הנכשלים בו מהשמעונים כמו שיראה מהמתים במגפה מהם עד שנשארו מתי מספר (במדבר כ"ה) וגם נשיאם לעד וכמו שכתב רבינו אברהם · ולכן אמר שמי שיעשה כמעשיו לעבוד עבודה זרה · ושם בסתר עם הנשים הזונות ארור יהיה מפי האלדים · ולפי ששמעון ולוי · זכר יעקב אבינו בברכותיו שהיו כלי חמס מכירותיהם על שעשו בשכם שפרסמו מעשה דינה אחותם ושמו בסכנה עצומה אביהם וכל אנשי ביתם · וכמו שאמר עכרתם אותי (בראשית ל"ד) להבאישני ביושב הארץ כו' · ומלבד זה היה מה שעשו מזולת עצת אביהם הזקן ומאמרו כדי בזיון וקצף לכבוד זקנתו · כי אלו היה כבוד אביהם ומוראו על פניהם · לא היו מסכימי' להכנס בסכנה עצומה כזאת מבלי רשותו עד שמפני זה · אף בשעת מיתתו אמר בסודם אל תבא נפשי · ארור אפם (פ"ז מט' פס) כי עז · לכן אמר משה לקלל מי שבזה אביו ואמו כאשר עשו שמעון ולוי · ולפי שראה שבט גד שהיה בוצע בצע ואיש חמודות בענין נחלת הארץ כמו שיורה ענין התנחלתם בעבר הירדן עד שמפני זה אמ' עליו בברכותיו ברוך מרחיב (דברים ל"ג) גד כלביא שכן וטרף זרוע אף קדקוד כמו שיתבאר · חשש שמא בחמדתו יבא להשיג גבול שכניו · לכן אמר כנגדו ארור משיג גבול רעהו · רוצה לומר ארור האיש שלא יתפייס בנחלתו וירצה להשיג גבול רעהו לקחת נחלתו · ולפי שיששכר היה בעל תורה וקובע למורה בבית המדרש ומורה הוראות של תורה · (ד"ה א' י"ב) כמו שאמר ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל עד שאמרו רבותינו זכרונם (במדבר רבה פר' י"ג, דף ע עמוד ג') לברכה שהעמידו מאתים סנהדראות וכל אחיהם היו מתנהגי' על פיהם · (בראשית ל"ד) ומפני זה אמר עליו בברכותיו ויששכר באהליך לכן אמר כנגדו ארור משגה עור בדרך ולאו דוק' עור אלא כמו שפירשו חז"ל הסומא בדבר ומשיאו עצה רעה או כנגד הדין · כאלו זרזם והזהירם שלא ישנו לאדם בדרך עצתם והוראתם אבל שיתנו הדין וההוראה והעצה תמיד כראוי כי ההמון העם הוא כסומא · לפני החכם והוא יורם הדרך הישר או ישנה אותם · (בראשית מ"ט) ולפי שיעקב אבינו אמר על יהודה לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו · שלו יהיה המלכות והמשפט העליון על כל השופטים · לכן אמר כנגדו ארור מטה משפט גר יתום ואלמנה להזהירו בדבר המשפט · ולפי שראובן שכב את בלהה פלגש אביו לכן אמר כנגדו ארור שוכב עם אשת אביו להזהיר שלא יעשה אדם כמעשיו · כי גלה כנף אביו וכדי בזיון וקצף · ולפי שצפה ברוח הקדש שעתיד שמשון להיות משבט דן והיו כל צרותיו בעבור אשתו לחיות

מעם

מעם נכרי נויה אשר לא אהבתהו כאשה צנועה האוהבת
בעלה׳ אבל הסגירתו ביד אויביו פעמים רבות ׳ לכן אמר
ארור שוכב עם כל בהמה ירמוז לנכרית שאינה בת ישראל
שהיא כבהמה הרעה שאין לה אהבה לבעל כי לא יהיה
לנקבה מהנכריות אהבה לבעל ישראל ׳ ובעבור זה החרים
וקלל למי שישא נויה כמו שעשה שמשון משבט דן ׳ ואל
יקשה בעיניך בתארי האשה הנכריה לבהמה כי כבר
דרשוה רז״ל על האשה המנאפת וגם כן דרשו זה על מי פ׳ שבועות וכרי׳ דף מט
שנשא בת עם הארץ ואיך לא יכנה הנכריה בשם בהמה׳
והנה הנביא כנה הנכרי בזה השם עצמו שנ׳ אשר בשר יחזקאל כג
חמורים בשרם ולפי שהיה נפתלי משולח בתאותיו ובלתי
כובש רסן יצרו כמו שאמר יעקב אביו נפתלי אילה שלוחה בראשית מט
הנותן אמרי שפר ומשה גם הוא אמר עליו ׳ נפתלי שבע דברים לג
רצון להיותו נמשך לרצונו באילת אהבים ויעלת חן ׳ לכן
אמר כנגדו ארור שוכב עם אחותו לפי שהאחות היא היותר
נמצאת אצל האדם בביתו כל היום והיא נער׳ כמוהו ולכן היא
מופת לחטא בה האח יותר משאר העריות ׳ ואמנם הארור
הט׳ שהוא מחותנתו ׳ אחשוב אני שלא נאמר על אם אשתו
כי ענין החתן בלשון הקדש יאמר על הקרובים מחמת החתון
ופעם יכנה החתון על אב האשה ואמה כמו יתרו חותן משה שמות יח
ר׳ חזק בו חותנו ׳ שהחותן הוא אבי הנערה וחותנתו תהיה שופטים יט
אמה ׳ ופעם יאמ׳ חתן על בעל האשה שהוא יקרא חתן לאבי
אשתו הזקן ׳ וכמו שיקרא בעל הבת חתן אבי אשתו ׳ ככה
תקרא אשת הבן חותנתו ׳ כי השמוש הוא אחד ושוה בכם
והוא הנרצה באמרו כאן ארור שוכב עם חותנתו שר״ל עם
כלתו ׳ ובא הארור הזה לפי שצפה ברוח הקדש ענין פלגש
בגבעה ורשעת בני בנימן ׳ ואיש ואביו הלכו אל הנערה ׳
ונמשכה ממנו מהרעה מה שנמשך ׳ לזה אמר כנגד בנימין
ארור שוכב עם חותנתו ׳ ר״ל עם האשה אשר ישכב בנו כמו
שעשו בני בנימן ועושים גם כן האנשים שעם הזונות
יפרדו ואיש ואביו ילכו אל הנערה והם בארור ׳ ולפי שצפה
גם כן ענין הושע בן אלה שהיה משבט זבלון שהרג בסתר במלכים ב טו
ונקשר את פקח בן רמליהו ומלך תחתיו ומידו גלו השבטי׳
ונחרב שומרון ׳ לכן אמר כנגדו ארור מכה רעהו בסתר ׳
ולפי שפקח בן רמליהו היה משבט אשר ולקח שחד מרצין
מלך ארם לעלות על ירושלים ולכבשה ׳ אמר עליו ארור מלכים א יג
לוקח שחד להכות נפש דם נקי כו׳ ולפי שצפה ענין ירבעם
בן נבט שהיה משבט יוסף שחטא והחטיא את הרבים ועשה
את העגלי׳ להסיר את לב ישרא׳ מלכת לירושלים ועשה כהני׳
מקצות העם והוא היה מעלה עולה ומקטיר קטרת על המזבח
שעשה ובדא חגים ומועדים מלבו כדי לבטל מצות התורה
בכללותם לכן אמר כנגד שבט יוסף ארור האיש לא יקים
את דברי התור׳ לעשות אותם כי הארור הזה הוא כמי שיכנס
בו צד מינות לבטל מצות התורה ולעשות אחרות במקומם
כמו שעשה ירבעם וזהו אשר לא יקים את דברי התור׳ הזא׳
לעשות אותם ׃

זהו הטעם הראשון ששערתי בהתר הספק הזה ׃

ואמנם הטעם הב׳ ששערתי זה הוא ׳ שמשה
אדוננו בגודל מעלת נבואתו ראה י״ב סבו׳
שמהם נמשכו בישראל רעות עצומות לפי שצפה ברוח
הקודש מה שעתיד להיות עד סוף כל הדורות ולכן נתן החרם
והקללה עליהם בפרט ׳ ואחר נתן הברכה על מי שישמור
המצות כלם והקללה על העובר עליהם בכלל ׃

והנה ראה שהסבה היותר גדולה בצרות ישראל
ורעותיו היא העבודה זרה אשר עבדו ושיעבדו כמו שיורה
עליו עון פעור ׳ וענין פסל מיכה שלקחו להם בני דן ׳ במדבר כה שופט׳
ונשי שלמה שהטו את לבבו ׳ ויעש׳ דמות לכמוש שקוץ מלכים א יא
מואב ׳ וכן עשה לכל נשיו ׳ ומעשה אחז ומנשה׳ שם א יא ויג
ואחאב ׳ ושאר המלכים שעבדו עבודה זרה׳ שבעבורה שם כא
נחרבו ישראל ויהודה׳ ולכן כנגד הסבה העצמית הזאת
מהרעות אמר ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה׳ וגו׳ ׃

וראה שגם כן היתה סבה אחרת מביאה כל צרות והוא
ההקל בכבוד ההורים כמו שנראה מענין שמעון בראשית לד
ולוי במעשה שכם שנגעה הצרה עד נפש ליעקב אביהם
ולא שכחו עד יום מותו ׳ וגם כן במכירת יוסף שעשו אחיו שם לז
ולא חששו לכבוד הורים׳ וענין אבשלום עם אביו וגם כן שמואל ב יז
שלמה עם דוד שלא הלך בדרכיו בזקנתו ׳ וכנגד הסבה מלכים א יא
הזאת אמר ארור מקלה אביו ׃

וראה עוד הסבה הג׳ ברעות רבות והיא השגת הגבול וכמו
שיראה מאבימלך בן גדעון שהרג שבעי׳ אחיו כדי שופטים ט
לקחת ממשלתם ולהשיג גבולם ׳ וגם אבשלום עם דוד שמואל ב יז
אביו לא היה כי אם השגת גבול ׳ ואחאב עם כרם נבות מלכים ב ט
היזרעאלי ׳ ופקח בן רמליהו שרצה להשיג גבול מלך שם א כא
יהודה ועלה על ירושלם לכבשה ׳ הנה בעבור זה אמר
ארור משיג גבול רעהו ׃

וראה עוד סבה ד׳ והיא ההונאה בדברים והעצות הרעות
שיתנו בני האדם קצתם לקצתם׳ כענין עצת במדבר כה
בלעם למואב על דבר פעור ׳ ועצת אחיתופל לאבשלום שמואל ב יז
ועצת איזבל לאחאב בענין כרם נבות ׳ כי ההסתות האלה מלכים א כא
והעצות הרעות היועצים לאנשים חלושי הדעת יביאם
לרעות עצומות ׳ ובמנשה נאמר ויתעם מנשה לעשות מלכים ב כא
הרע בעיני ה׳ מן הגוים אשר השמיד ה׳ ׳ ולכן אמר משה
עליו השלום על זה ארור משגה עור בדרך׳ שענינו כמו
שפירשו חכמינו זכרונם לברכה היותו לכל המשיא לאדם
עצה שאינה הגונה לו ׃

וראה עוד סבה ה׳ והוא בעוות הדין וכל שכן מבעלי הזרוע
לחלושי הכח ׳ כענין שאול עם הגבעונים שבעבורו שמואל ב כא
היה רעב אחר כך בימי דוד עד שנבקעו בניו בעונשו ׳
וענין אוריה ובת שבע מזה המין היה ׳ וגם ענין מפיבשת שם יא
ששמע דוד ללשון הרע שאמר ציבא ממנו ואמר אתה שם יט
וציבא תחלקו השדה׳ ואמרו חכמינו ז״ל שבאותה שעה שלהי פרק במ
נגזר במרום ירבעם ורחבעם יחלקו המלוכה׳ ומפני זה הזהיר בהמה דף נו
משה על העול במשפט באמרו ארור מטה משפט גר
יתום ואלמנה ׃

וראה עוד סבה ו׳ מערות אשת האב ׳ כמו שהוכיח ענין
ראובן ששכב עם בלהה פלגש אביו ׳ והפסיד בראשית לה
בעבור זה בכורתו וגם אהבת אביו אליו ׳ וגם אבשלום שם מט
ששכב עם פלגשי אביו ומת בתאוותו עון ׳ ואדניהו ששאל שמואל ב טז ׳ מלכ׳
לאשה את אבישג השונמית ונהרג עליה׳ לכן אמר משה
רבינו ע״ה ארור שוכב עם אשת אביו ׃

וראה עוד סבה ז׳ ברעות גדולות׳ והוא היות האדם
נושא אשה נכרית שלא מבנות ישראל היא
כמו שראינו מענין שמשון שנשא נויה ונמשכו לו מזה שופטים יד
צרות רבות ורעות ׳ וגם שלמה שנשא נשים נכריות
ובזקנותו נשיו הטו את לבבו ונטה מאחרי ה׳ ומפני זה מלכים א יא
אמר ארור שוכב עם כל בהמה׃ שהוא כנוי לאשה
הנכרית ׳ שאין להן עם הבעל יהודי אהבה׳ ולא
דבקות כי אם כבהמה שתבעל לזכר שלה׳ ולא
תחוש

תחוש ממנו״

וראה עוד סבה ח׳ והוא שכיבת האדם עם
מלכים א׳ י״א אחותו כמו שהיה ענין אמנון ותמר ששכב
אותה ויענה׳ והיה זה סבה לשנהרג אמנון ואבשלום
כי מרד באביו ונהרג גם כן׳ ולפי שצפה כל זה ארון
הנביאים אמר ארור שוכב עם אחותו״

וראה עוד סבה ט׳ והוא שכיבת האדם עם חותנתו׳ ר״ל
עם אשתו והשכיבה בכאן הוא דרך כנוי שישא
אדם אשה ולהיותה בת אשה רעה וסרת טעם תמשך לא
היא בלבד כי אם גם בעלה לדעת אותותיה ומנהגיה׳ וענין
זה שהאשה ראוי שתדבק בבעלה בדעתו ובמדותיו כי הוא
בראשית ג׳ אדוניה ותשתחוה לו והתורה אמר׳ ואל אישך תשוקתך והוא
ימשול בך׳ והנה האיש המקולל לא די שלא יביא וימשיך
את אשתו לדעתו ואמונתו ומדותיו אבל גם ימשך אחריה
מלכים א׳ י״א ואחרי אמה׳ וזה היה חטאת שלמה עם נשיו שלא לבד
שכב עמהן במלאת תאוותיהן ובחיר׳ פעולותיהן אבל גם עם
אמותיהן שכב בהסכימו דעתו לדעתן במעשיהן׳ וגם
מלכים ב׳ ט׳ באחזיה מלך יהודה נאמר׳ ויעש הרע בעיני י״י כבית אחאב
כי חתן בית אחאב הוא לרמוז שתפש דרכי איזבל חותנתו
אשת אחאב כי לכן יחסו לבית אחאב כי חתן אחאב הוא ועל
זה נאמר כאן ארור שוכב עם חותנתו ר״ל שימשך אחרי
דעתה״

וראה עוד סבה י׳ והוא הקשר והעדר האמונה בין
מלכים א׳ ט״ו האנשים כמו שעשה בעשא שהכה נדב בן ירבעם
שם י״ו בסתר וימיתהו ונמשך מזה שזמרי הרג לבעשא באותו אופן
דברי הימים ב׳ כ״ד מהסתר והקשר בעצמו ואותם העבדים מהמלך יואש
מלכים ב׳ ט״ו שהמיתוהו ללא דבר בסתר ופקח בן רמליהו שהרג פקחיהו
שם י״ז מלך ישראל בסתר׳ וכן הושע בן אלה הרגו גם הוא בסתר׳
ירמיה מ״א וענין ישמעאל בן נתניה שהרג גדליה בן אחיקם בקשר וסתר
פנים ועל זה אמר׳ ארור מכה רעהו בסתר״

וראה עוד סבה יא׳ שמביאה אל רעות רבות והיא חמדת
שמואל א׳ ח׳ השחד והמתנות כמו שראינו מבני שמואל
שבהיותם שופטים במקום אביהם בארץ נטו אחרי הבצע
שם ויקחו שחד ויטו משפט׳ ונמשך מזה שאלת ישראל מלך
שבאו אחריו כמה מהצרות והדברים הרעים׳ וגם יראה זה
בעדים שיקבלו שחד להעיד שקר על אדם נקי כמו שעשו
מלכים א׳ כ״א העדים שהעידו בנבות שברך אלהים ומלך׳ עד שהומת על
שם פיהם על לא חמס בכפיו ועליו לקקו הכלבים את דם איזבל
הנה מפני זה כלו אמר ארור לוקח שוחד להכות נפש דם
נקי״

וראה עוד סבה אחרת בריעות האומ׳ וצרותיה והוא המינו׳
שזורחה במצחות האנשים החטאים בנפשותם׳
וראה מרעה עניני הפריצים שקלקלו בבית שני את התורה
וגלו בה פני׳ שלא כהלכה׳ שהם סבבו חרבן הבית ושוממות
ספר יוסיפון פרק ע״ח ירושלם כפי מה שספר יוסף בן גריון׳ וצפה גם כן ברוח
ופ״א ופ״ט וכ״ה נבואתו ענין הצדוקים הנמשכים אחר המקרא ומלעיגים על
הפירוש המקובל מסיני ועליהם אמ׳ ארור אשר לא יקים את
דברי התורה לעשות אותם׳ ואין הארור על אשר לא יקיים
כל מצות התורה׳ כ״א על אשר לא יקים׳ ר״ל שלא יאמין
בהם ויקבל על עצמו שהם דברי אלהים חיים כדי לעשותם
מגילת אסתר ט׳ כאשר יבאו לידו עד קימו וקבלו היהודים עליהם ועל זרעם
ואפשר לומ׳ עוד שהכתוב לא אמר ארור אשר לא יקים את
כל דברי התורה הזאת׳ אבל אמר את דברי התורה הזאת׳
והיא הקדמה סתמית שכחה כח החלקית שארור יהיה האיש

אשר לא יקים קצת דברי התורה הזאת׳ כי אם לא קי׳ מצוה
אחת ממיו ארור הוא ביום ארור הוא בלילה׳ וכבר אמר ע״ז כ״ק דף י״ח
ר׳ חנינא בן תרדיון מה אני לחיי העולם׳ והשיבו המשיב
כלום מעשה בא לידך ר״ל הלא בא מימיך לידיך מעש׳ מצוה
מה לעשות אותה כי אותה תספיק לך לחיי העולם הבא׳
ואמר שנזדמנה לו מצות הצדקה׳ ולכן כתב הרמב״ם בפי׳
המשנה במסכת מכות על אותה משנה דאמר רבי חנניה בן
עקיבא רצה המקום לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תור׳
ומצ׳ שנ׳ י״י חפץ למען צדקו וכו׳ שהשרש אצלו שבעשיית
מצוה אחת לבדה לשמה יזכה לחיי העולם הבא׳ ובהיות
המצות רבות רצה המקום לזכות בם את ישראל׳ לפי שא׳
אפשר שלא יקיים בזמנו מצות אחת מן המצות״

הנה התבארו טעמי הפסוקים הארורים האלה׳ והותר הספק הי״ג:

והיה אם שמוע תשמע וכו׳ עד והיה אם לא תשמע

דעתי בביאור הפרשה הזאת שמשה אדוננו ביאר בה
הקדמה תוריית׳ והיא שהשכר הטוב׳ יהיה לאחד
מב׳ אנשים׳ אם לשומעים דברי הש׳ ומצותיו ר״ל השלמים
באמונות ועם זה עושי׳ מעשה המצות גם כן בכל לבבם ובכל
נפשם ואת היא המעלה העליונה כוללת המדרש והמעשה׳
והמין הב׳ הוא מהאנשי׳ המאמיני׳ התורה האלהית בשלמותה
ושומעים למצותיה׳ אבל מפאת מונעים שיש להם אם
מעול מלכות משא מלך ושרים׳ ואם לאימת אויבים ויתר
הסבות׳ לא יקימו המצות המעשיות׳ והם עם המדרש׳ לא
עם המעשה׳ והמדרגה הזאת היא למטה מהראשונה מאד׳
והנה בטוב הברכות זכר בראשונה המעלה העליונה מהעובד
כמו שזכרתי׳ באמרו והיה אם שמוע תשמע בקול י״י אלהיך
לשמור לעשות את כל מצותיו כו׳ כי כלל בזה השמיעה
שהיא האמונה והמעשה׳ ואמר לשמור לעשות שהשמירה
היא כנגד מצות לא תעשה והעשיה היא כנגד מצות עשה׳
וכאלו יאמר כשתגיע אל מדרגת השלמות הכולל הזה שכרך
הרבה מאד ועצום הוא׳ והוא ונתנך י״י עליון על כל גויי הארץ
כי כמו שהעבודה היא היותר עליונה וכוללת מכל העבודות
כן השכר יהיה היותר כולל והיותר עליון שאפשר׳ ואחרי
שזכר המדרגה העליונה הזאת מהעבודה והשכר המתיחס
אליה זכר מיד אחרי זה המדרגה הב׳ ועליה אמ׳ ובאו עליך כל
הברכות האלה והשיגוך כי תשמע בקול י״י אלהיך׳ לא אמר
לשמור ולעשות ולא לשון אחר מורה על מעשה המצות׳
כי היה המין הזה העבודה באמונה לבד מבלי המעשה׳ ואמר
שבשכר זה עם היות שלא יהיה עליון על כל גויי הארץ כמו
שזכר בשכר המדרגה העליונה הראשונה׳ הנה יבאו עליו
הברכות אשר יזכור׳ ואמר ובאו עליך והשיגוך׳ להגיד
שהם יבאו מעצמם וישיגום אף ע״פ שלא יבקשום׳ והטעם
שמבלי עמל ויגיעה ישיגו הטובות ההם שהם ברוך אתה
בעיר וברוך אתה בשדה׳ רוצה לומר אם שתהיה מהאנשים
שעסקיהם בעיר כמו הסוחרים ובעלי אומניות׳ תהיה ברוך
ומושפע בכל אשר אתה עושה בעיר׳ ואם תכין בחוץ
מלאכתך ועתדה בשדה לך׳ אם בעבודת האדמה׳ ואם
במרעה הצאן׳ גם ברוך תהיה׳ ומושפע בשדה בכל תבואתך
ובכל מרעך׳ ואחרי שזכר בכלל ברוך אתה בעיר וברוך אתה
בשדה׳ פירש אותם׳ ויען וביען פרי הבנים ממוצע לאשר
בעיר ולאשר בשד׳ לפי שהבני׳ עוזרי׳ לאבותם אם לאומנות׳

בעיר

בעיר ואם לעבודת האדמה ומרעה הצאן בשדה י לכן אמר ביניהם ברוך פרי בטנך להיותו כולל לעיר ולשדה י ופירש מיד ברכת השדה באמרו ופרי אדמתך ופרי בהמתך י כי פרי אדמתך ירמוז לעבודת האדמה י ופרי בהמתך הוא מרעה הצאן והבקר באמרו שגר אלפיך ועשתרות צאניך ולפי שעובדי האדמה ורועי הצאן יצטרכו לרבוי הלחם למשרתים וכמו שאמר ברבות הטובה רבו אוכליה י ואמר ומי אוהב בהמון לא תבואה י לכן סמך לעבודת האדמה ולמרעה הצאן והבקר ברוך טנאך ומשארתך י ר״ל שיהיה מושפע בכל אשר יש לו לאכול ויאכלו וישבעו י ולפי שהדרכים בחזקת סכנה הם אם מפאת ליסטים ואם לחרב ביום וקרח בלילה י לכן סמך ברוך אתה בבאך וברוך אתה בצאתך ר״ל ברוך אתה בבאך מן השדה לעיר י וברוך אתה בצאתך מן העיר לשדה י והנה לא זכר בזה הברכות הרפואה והבריאות ואורך החיים י אם לפי שנכללו באמרו ברוך פרי בטנך ופרי אדמתך וכו׳ י כי הנה בהיות המזונות מתברכות לא יחלה האדם הנזון בהם ואם שנכלל באמרו ברוך אתה בבואך וברוך אתה בצאתך י כי חלוף המנהגים מן העיר לשדה ומן השדה לעיר מסבב החלאים גם כי נכ׳ באמרו והותירך יי׳ לטובה בפרי בטנך כו׳ כי בזה מהבטחון והיעוד שימלטו מן הדבר והחלאי׳ ולא יחלה בקיץ ובחורף בשדה ובעיר י ואמר עוד שאם יום או יומים יצאו אנשים בני בליעל לבוז את אשר לך בשדה הנה אז לא תחירד כעובדי האדמה הסובלים עול אנשי המלחמה ועוברי הדרכי׳ אבל תוכל להלחם עמהם ולנצח אותם וזהו יתן יי׳ את אויביך הקמים עליך נגפים לפניך כו׳ י — קללת ס סס

הנה בכל זה פירש הברכה אשר תהיה אל אנשי השדה השומעים בקול יי׳:

אחר זה פי׳ י הברכה אשר תהיה לאנשים בעיר ועל זה אמר יצו יי׳ אתך את הברכה באסמיך ר״ל אם תהיה מהסוחרים שסחורותיהם באסמידם י יצו יי׳ אתך את הברכה י וכלל ג״כ בזה שיתברך בכסף וזהב וסגלת מלכים אשר לאנשים בעיר י ואם תהיה בעל אומנות יברכך בכל מעשה ידיך י ואמר בארץ אשר נתן יי׳ לך י כלומר שלא תצטרך ללכת מארץ אל ארץ אחר׳ לבקש הסחור׳ והאומנות כי בארץ אשר יי׳ אלדיך נותן לך יבאו אליך י ושם יתן לך את הברכה והשפעת הטובות׳ בהיותך שלאנן ושקט בביתך ובארצך י הנה כלל בשכר הזה כל מיני הטובות הגופיות מהבנים ומהקנינים י ומהשובע י ומהבריאות והנצחון י והתשועה במלחמות ולא זכר דבר מהשלמות הנפשיי י וזה בזה השלים שכר השומעים את דבר יי׳ ומשלימים עצמם באמונות אף כי מפאת המעיקים והמונעים לא יספיקו לקיום המצות ועשייתם י ולפי שבתחלת הברכות זכר המדרגה העליונה מהעובד והשכר המתיחס אליו באמרו ונתנך יי׳ עליון על כל גויי הארץ י ולא פי׳ באיזה דבר יהיה עליון אם בטובות המדומות או בנפשיות׳ ואם היה בדברי׳ הגופיים כבר נזכר במדרגה השנית שכרה ומה הבדל יש ביניהם י ואם יהיה השכר בנפשיות י האם יהיו האנשים פרושים סובלים הסגופים במיעוט אכילה ושתייה ועניני העולם ככומרי אדום וקדושיהם או באיזה אופן יהיו י הנה לבאר זה אמר יקימך יי׳ לו לעם קדוש כאשר נשבע לך כי תשמר את מצות יי׳ אלדיך והלכת בדרכיו י והמדרגה הזאת היא הראשונה שזכר כי יקימך יי׳ לו לעם קדוש הוא פירוש ונתנך יי׳ עליון על כל גויי הארץ י כי הקדושה היא המעלה העליונה ולזה אמר כאשר נשבע לך י והשבועה היא מה שאמר בתחלת הברכות ונתנך יי׳ אלדיך עליון על כל גויי הארץ י ולכן אמר בזה כי תשמר את מצות יי׳ אלדיך והלכת בדרכיו י שכולל העבודה והאמונות ועם זה המעשה גם כן שהוא הנרמז בוהלכת בדרכיו י וביאר שהמעלה שזכר שיתנהו הש׳ עליון על כל גויי הארץ הוא שיקיימהו לו לעם קדוש מיוחד להנהגתו והשפעתו ודבק דבוק נפשיי עד שיראו כל עמי הארץ כי שם יי׳ נקרא עליו ויראו ממנו וישתעבדו באמרם שאלדים קרובים אליהם י ואמר עוד שלא יחשבו להיותם עם קדוש שלא ישתמשו בתענוגים הגופיים כעני׳ הפרושי׳ והקדשי׳ אשר באומו׳ אדום גם באומו׳ ישמעאל יש הרבה מהם שאסור להם לגשת אל אשה י ולהוליד בנים ולקנות נכסים וממונות י עד שלא יגיעו בידם כסף או זהב והולכ׳ ערומי׳ ויחפי׳ הלכוף כאגמון ראשם ושק ואפר יציעו י כי הנה לא יהיו הם כן בהיותם עם קדוש לאלדים י ולכן אמר והותירך יי׳ בפרי בטנך ופרי אדמתך י שהם הברכות הגופי׳ אשר זכר ולא די שלא יאסור עליך הדברי׳ האלה אבל ישפיע עליך להיותך עם קדוש רבוי מופלג מהטובות י וזהו אמרו יפתח יי׳ לך את אוצרו הטוב את השמים כו׳ י וזהו המתיחס לשדה׳ ולברך את כל מעשה ידיך והלוית גוים רבים והוא המתיחס לבעלי הסחור׳ והאומנ׳ י ואמ׳ ואתה לא תלוה להגיד שיהיה עשרם כ״כ שהסחור׳ אשר יקחו מהזרי׳ המביאי׳ אות׳ לארצותם יקחו אותם בכסף מלא במעות בעין י כי אז יקנו בזול׳ וכאשר ימכרו את סחורותיה׳ לנכרי׳ יהיה בדרך הלואה לפרוע המעות לזמן ארוך כדי להרבות במחירידם לכן אמר והלוית גוים רבי׳ ואתה לא תלוה י וביאר עוד שעם היותו עם קדוש כמו שיותיר לו הקב״ה בני חיי ומזוני י ככה יזכה גם כן לכבוד ומעלה׳ ועליו אמ׳ ונתנך יי׳ לראש ולא לזנב והיית רק למעלה ולא תהיה למט׳ י ר״ל שלא יהיו טובותיה׳ והצלחותיה׳ כאותן הנמשכות מפאת המערכה שפעמ׳ אחרי היות האדם עולה בהם מעלו׳ ישוב וירד מטה מט׳ ולא כן יהיו טובותיהם כי להיות׳ מפאת ההשגחה יהיו תמיד למעלה ולא ירדו למט׳ הנה א״כ זכר אדון הנביאים בכאן ביאור היותו עליון לכל גויי הארץ שהו׳ בשלמו׳ הנפשיי בעצם וראשונ׳ י ובגופיי בשלמו׳ גדול׳ י ונתן הסבה למה ישתלם בב׳ השלמיות גופיי ונפשיי ואמר כי תשמע אל מצות יי׳ אלדיך לשמור לעשות את כל המצוה כו׳ י ר״ל כי כמו שהעבודה היתה נפשיית באמונות וגופנית במעשיות כך השכר יהיה נפשיי בדבוק האלדי׳ וגופני בכל מיני הטובות שזכר מדה כנגד מדה י

ואמנם במה שאמר עוד ולא תסור מכל הדברים אשר אנכי מצוה אתכם כו׳ י בא להתיר ספק אחר אפש׳ שיסופק בו והוא איך יגיע שכר רב לשומר המצות ויודעם מבלתי שיעשם ויקיימם י כי אולי לא ימנע מעשותם כי אם להיותו עובד ע״ז ולא ירצה לעבוד את הש״י ואם ירצה לזכותו בשכר בהיות הדבר כן׳ י הנה להשיב לזה אמר כמבאר ולא תסור מן הדבר י ר״ל מה שאמרתי לך שיהיה שכר טוב לשומע המצות אף ע״פ שלא יעשם הוא בתנאי שלא ימנע ולא יסור מהם אפילו כחוט השער׳ והוא אמרו ימין ושמאל להיותו עובד אלדים אחרים שאם יהיה כן לא יהיה די שלא יקבל שכר אבל גם יקבל עונשים רבים כמו שיבאר בפרשה הנמשכת׳ י ולכן הזהיר ולא תסור מכל הדברים ללכת אחרי אלדים אחרים שאם תעשה כן לא תזכה לשכר כלל כי אם לענש׳ י ואפשר עוד לפרש שהפסוק הזה

הוא

הוא נמשך ומחובר לפרשה הנמשכת · והיא התחלת התוכחו
יאמר הנה כל זה שיעדתי מהברכות הוא לשומע בקול יי'
ועושה מצותיו · אך תשמר לך ושמור נפשך מאד פן תסור
מכל הדברים אשר אנכי מצוה אתכם ללכת אחרי אלדי' אחרי'
לעבדם · כי כאשר תעשה זה ולא תשמע בקול יי' אלדיך כל
יבאו עליך כל הקללות האלה וכמו שיזכור ·

הנה התבארו כל פסוקי הברכות על כוונתם · והותרו הספקות יד וטו וזו:

והיה אם לא תשמע וכו' עד ישא יי' עליך

ראוי שנדע שהקללות שנזכרו בפרשה הזאת לא באו
על דרך איום וגזום להפחיד לבב האנשי' · אבל
באו ברוח אלדין קדישין להגיד מה שיהיה באחריתם כי הנה
כלם נתקיימו בדורות החטאים בנפשותם וכמו שיתבאר ·
דף קנ עמוד ב ודעת הרמב"ן הוא שהאלות אשר באו בברית ראשון שנזכרו
ויקרא כו בפרשת בחקותי ירמזו לבד לחרבן בית ראשון · ולגלות בבל
ולכן נזכר בהם ענין הבמות והחמנים והע"ז והשמטות ולא
זכר עניין תשובת שלמה שיעשה · ולא גאולה שלמה שיהיה
ש"ט נחמי' ס וט להם כי אם שיתודו כמו שהיו מתודים דניאל ונחמי' ועזרא
ושיזכור להם ברית ראשוני' והיה זה בפקידת בית שני והגלות
הזה שאנחנו בו · ולכן לא נזכר בהם ע"ז · לפי שלא עבדוה
בבית שני · ולא נזכר בהם מקדש וריח ניחוח · ונאמ' בהם
יולך יי' אותך ואת מלכך אשר תקים כו' · שהוא היה אגריפס
שהיה בבית שני שהלך ברומא והוא היה סבת החרבן' ולכן
אמר אשר תקים עליך לפי שהוא לא היה מזרע המלוכה · וכן
אמרו ישא יי' עליך גוי מרחוק כו' גוי אשר לא תשמע לשונו
לא היו הבבליים כי להיותם קרובים לארץ ישראל היו ישרא'
מלכים ב יח מבינים דבריהם · כמו שאמר דבר נא אל עבדיך ארמית כי
ף קו עמוד ג שומעים אנחנו וכו' · וכמו שהאריך בזה בפרשת בחקותי
ף קנ עמוד ב והחזיקו בזאת הפרשה ג"כ · וכל המפרשים שבאו אחריו
החזיקו בדעת הזה איש לא נעדר ·

וגם מחכמי הנוצרים ראיתי מי שכתב כן · ואמרו
שהתוכחות הראשונות היו על חרבן בבל · ולכן
היתה הנחמה באחריתם שהיא פקידת בית שני · אבל תקללו
שבזאת הפרש' הם על חרבן בית שני ולא באה עליהם נחמה
לפי שלא תהיה עוד גאלה · והדעת הזה באמת ר"ל שאין
בברית הראשון דבר מורה על חרבן בית שני · והגלות הזה
אשר אנחנו בו · ושאין בברית השני הזה דבר מחרבן בית
ראשון · ומגלות בבל · הוא אצלי בלתי אמתי · לפי שאין
ראוי שנחשוב שהיו לישראל ב' גליות · ושלכן היו הבריתות
שני' · כאלו הברית הראשון שכרת השי' היה על הגלו' שנמשך
ממנו והברית השני שכרת משה היה כנגד חרבן וגלות אחר
שלא עשה השי' · ואיך נאמר שיעד משה בדבר שלא יעד
השי' עליו · ואם הגליות שניהם היו מאתו ובידו עלינו · יש
לשוא' לשאל מה היה שבברית הראשון יעד השי' על גלות ע'
שנה ולא על גלותנו זה הארוך · ועוד שאם אמרנו שהגליות
שנים נצטרך לומר שהגאולות גם המה שתים גאולות בית
שני והגאולה העתיד' · ומי האיש בעל שכל יאמין שהיה ענין
בית שני גאולה שלמה · כי הנה לא היה שם קבוץ גליות כי
אם אנשים מעט מ' אלף זכרים שעלו מיהודה ומבנימין ומן
הנלוים אליהם מבבל · אבל מעמון · ומואב · ומצרים ·
ויון · וצרפת · וספרד · וארצו' המערב שהיו שם יהודי' מפוזרי'
מחרבן בית ראשון · לא עלו לבית שני כי אם מאותם שהיו
בבבל בלבד · וגם לא עלו כל אשר היו בבבל רק הפסולת
שבהם · וגם הם בעלותם לירושלם לא היו בני חורין שמה
כי בהיותם שמה נשתעבדו למדי ופרס · וזמן גדול אחר ליונ'
וזמן רב אחר לרומיים · ופעמים היו מורדים בהם ומולכים
החשמונאים · ולא מלך ביניהם אדם מזרע בית דוד אשר לו
יאתה המלכות בזמן הגאולה · כי אם הנכרים או הכהני' מבית
חשמונאי וזולתם כל מאן דטלים נבר · לא היו בבית שני ארון
וכרובים · אורים ותומים · שכינה נראה' ורוח הקדש · שמן
המשחה · ואש מן השמים · ובהיות זה גם כן איך נוכל לומר
שהיתה שם גאולה ובית מקודש · אין זה כ"א שנתן יי' אותם
לרחמים לפני שוביהם · והעיר את רוח כורש מלך פרס לתת עזרא א
להם רשיון לשבת בירושלם ולבנות בית לעבוד שם את השי'
ולא לצאת מתחת ידם · כאלו מלך ישמעאל המולך עתה
בירושלם · היה נותן רשות ליהודים אשר בקצות מלכותו
לעלות ולבנות בית ליי' בתנאי שיהיו תמיד משועבדים אליו
ולא יהיה מהפלא אם לקצת ימים ימרדו בו · כן הוא ענין בית
שני · אבל תמיד היו בכלל גלות ראשון · אם לא שנקבצו
שמה · כמו שנקבצו קהל גדול מהם אחרי חרבנם בביתר
ובאליסנדריאה ובשאר הארצות ובנו בית השם · וכמו שבנו
אחרי כן בגלות כמה בתי כנסיות · עם היות הבית שבנה
הורודוס אחרי שרמים רבים שפך מחכמי ישראל וחסידיו
בית יפה בבנינו ועשיר · אבל א' ספק שהור ודוס אשר עשאו
היה תמיד משועבד אל הרומיים ומידם נמלך · וכל זה יורה
שהגלות הראשון הוא אשר התמיד מיום חרבן בית קדשנו
ותפארתנו על יד נבוכד נצר מלך בבל עד היום הזה · והנה
התוכחות שבאו כת"ב בברית הראשון אין ספק שהיו בעצם
וראשונה על חרבן בית ראשון לפי שבו התחיל הגלות הזה ·
אבל גם כן נכלל בהם חרבן בית שני ושאר הצרות שעברו
על ישרא' בגלות והכתובים מורים על זה בלי ספק · גם אמרו
זה והשמותי את מקדשיכם לשון רבים · ואי אפשר שיפורש
כ"א על מקדש ראשון ומקדש שני · וגם על כל הבתי תפלות
שנחרבו בגולה שהיה להם למקדש מעט · וכן פי' הרלב"ג ·
ופירש ואתכם אזרה בגוים · והריקותי אחריכם חרב · על
הרוגי ביתר שהיו נ"ב שנה אחרי חרבן בית שני · ופי' ואבדתם
בגוים ואכלה אתכם ארץ אויביכם · על הצרות והשמדות
והרציחות שעברו על ישרא' בגלות שמתו הרבה מהם ברעב
ובדבר ובחרב מכללם הרג קהלות קדושות וגירשו היהודים
מארץ אינגלטירה · ושאר ארץ המערב · ובפרט גרושם מכל
ארץ צרפת שמתו מהם כפלי' מיוצאי מצרים · ומה גם עתה
בגרוש גלות ירושלם אשר בספרד שגדל על כל הגרושי' ועל
השמדות הלא למשמע אזן דאבה נפשנו · ונזכרו שביתת
השמטות בברית הראשון להגיד שבראשונה תשבת הארץ
ע' שנה כמספר השנים אשר לא שבתו בשבתם עליה ·
ושאחרי כן יפקוד השם ית' אותם לא לשיצאו מן הגלו' כי אם
להיות להם ריוח והצלה ומנוחה בגלותם וכמו שאמר הנביא
דניאל ט אחרי מלאת לחרבות ירושלם שבעים שנה אפקוד אתכם ·
ר"ל בפקידה ומנוחה ויציאה מן הגלו' ובסוף דברי הברית אמ'
וזכרתי להם ברית ראשונים כו' · להיות להם לאלדים · ר"ל
שבסוף הגלות ואחרית הזעם יזכור ברית ראשוני' שהם האבו'
הקדושים לשישוב לשוש עליהם לטוב ולהיות להם לאלדים
והוא בבנין הבית העתיד לבא כי אז יהיה להם לאלדים ויסור
את לב האבן מבשרם · הנה אם כן בברית הראשון נזכר גם
כן התחלת הגלות הכולל ובא ברמז שם גם כן חורבן בית שני
והגאולה העתידה · אם לא שנרמזה בקוצר רב · ומשה אדוננו
כמו שהואיל באר את התורה וביאר ארת מצותיה מבלי

שיזכור

שיזכור מצוה חדשה כמו שזכרתי · כך הואיל לבאר את דברי הברית הראשון · ובאלות האלה לא חדש גלות שלא נודע ולא נזכר עדיין · אבל היה נזכר שם ברמז · ועתה ביאר שהגלות ההוא הראשון שזכר בברית הראשון יכלול חרבן שני הבתים ראשון ואחרון שעשו בפקידת בית שני ״

ואעידה לי עדים נאמנים לבאר שבברית הזאת נזכר גם כן חרבן בית ראשון וגלותו ״

הא׳ מאמרו יתנך יי׳ נגף לפני אויביך בדרך אחד תצא אליו ובשבעה דרכים תנוס לפניו וזה באמת לא היה בבית שני · כי שמה גברה יד היהודים · ועצמה גבורתם · וכל יכולת הרומיים מאפס ותוהו נחשבו להם · כמו שספר
(פרק פז מספר ששי) יוסף בן גוריון · והרומיים גם כן מעידים על זה בספריהם עדות ברורה · ואחרי שבלי ספק אנשי בית שני מנשרים קלו מאריות גברו · איך יאמר עליהם בדרך אחד תצא אליו ובשבעה דרכים תנוס לפניו באמת לא נתקיים זה כי אם בבית ראשון ששם היה חולשת היהודים ורפיונם כמו שזכר ·
(ישעיה כב ס) וכבר נתרעם על זה הנביא ישעיהו בפר׳ משא גיא חזיון כי עלית כלך לגגות · ואמר חלליך לא חללי חרב ולא מתי מלחמה · כל קציניך נדדו יחדו כל נמצאיך אוסרו יחדו מרחוק ברחו ״

הב׳ אמרו והיית אך עשוק וגזול כל הימים אשה תארש וגו׳ בניך ובנותיך נתונים לעם אחר כו׳ וידוע שזה
(מלכים ב יז) היה בבית ראשון שבאו בגליות רבות זו אחר זו · גלות
(ישעיה ט) ראובן וגד וחצי שבט המנשה · וגלות אחר כך ארצה זבלון
(מלכים ב יח) וארצה נפתלי וגלות אחר לשמרון · וכן ג׳ גליות לבני יהודה · והיו הולכים פעמים בניהם ובנותיהם מבלי אבות׳ אבל בבית שני כלם הלכו יחד אבות ובני׳ בגלות אח׳ · וכבר
(בפירושו לכתובתי דף קי עמוד ג) הרגיש הרמב״ן בספק הזה וכתב שזה היה אחרי היותם בגלות ואין מקום לדבריו · לפי שאחרי כן יזכור הגלות השלישי באמרו יולך יי׳ אותך ואת מלכך אשר תקים עליך שזה א״א שיפורש על הליכת אגריפס לרומי · כמו שחשב הרב · כי הנה אחרי זה פסוקים הרבה אמר ישא יי׳ עליך גוי מרחוק׳ ואם שניהם ברומי ידבר היה ראוי שיזכור ראשונה ביאת הרומיים על ירושלים בפסוק ישא יי׳ עליך כו׳ · ואחר כך יאמר יולך יי׳ אותך ואת מלכך כי אין ראוי לזכור המאוחר בזמן ובסבה קודם · והקודם באחרונה אבל האמת הוא כי זה נתקיים בצדקיהו שהוליכו מלך בבל לירושלים ואמר בו אשר תקים עליך לפי שהוא לא היה ראוי למלך כי יהויכין היה מלך · ומלך בבל הסירו והמליך לצדקיהו וזהו אשר תקי׳ עליך וכאש׳ מצאו בבית יי׳ ספר התורה ואחז״ל שמצאוהו נגלל על יולך יי׳ אותך ואת מלכך · על צדקיהו היה דעתם שיתקיים · לא על אגריפס ״

הד׳ אמרו הגר אשר בקרבך יעלה עליך מעלה מעלה כו׳ וגם זה לא נתקיים בבית שני כי אם בבית ראשון אשר באו לגור בשמרון ובבנותיה וכן פירשו הרב עצמו ״

הה׳ מאמרו והשיבך יי׳ ממצרים באניות כו׳ · וידוע שזה היה בבית ראשון שהלכו למצרים וכמו שנזכר בספר
(ירמיה מג) ירמיהו · וכבר הוקשה על הרב להתקיים הכתוב הזה בבית שני · ואמר שטיטוס שלח ספינות עם היהודים ושלא נאמ׳ מצרים כי אם על צד התוכחת לפי שהיו אויבים לא שילכו שמה · ואין צורך שהרי הכתוב דבר אמת שהלכו למצרים · אבל היה מחרבן בית ראשון ״

הנה התבאר מכל זה שהברית הזאת כולל חרבן בית ראשון ובית שני וגם כל הברות שנכרתו על ישראל ושהוא כולל הברית הראשון ולמה לא נזכר ענין הגלות בקללות האלה ויתבאר אחרי זה בפסוק אלה דברי הברית וגו׳ ועתה אבאר פי׳ הפסוקים כפי הכונה האמתית הזאת:

והיה אם לא תשמע כו׳

התוכחות האלה הם ב׳ חלקים · החלק הראשון מיורד לחרבן בית ראשון · והוא עד ישא יי׳ עליך גוי מרחוק וגו׳ · והחלק הב׳ ידבר מחרבן בית שני · והוא באמרו כאן אלה התוכחות והיה אם לא תשמע כו׳ · אין הכונה שאם לא ישמע בקול יי׳ לשמור את כל מצותיו מבלתי שתחסר מהן אחת שיהיה בכל אלות הברית · אבל פירושו שאם לא ישמע ולא יקבל ולא יאמין בקול יי׳ שכל זה נכלל בלשון שמיעה · אשר אותו קול יי׳ · הוא לשמור לעשות את כל מצותיו וחקותיו וגו׳ · הנה אז יבאו עליו כל הקללות האלה · כי להיותו בלתי שומ׳ מצות יי׳ ופורק מעליו עול תור׳ ועול שמי׳ יהיה מקולל וארור · כי זהו העקר שהכל תלוי בו · וממנו ימשכו המעשים הטובים כפי האפשר · ר״ל שמוע בקול יי׳ ועליו יהיו הברכות · אבל יהיו הקללות על בלתי שמוע בקול יי׳ והסתכל בסדר התוכח׳ האלה כי ראשונה יעד שיהפוך את הברכה לקללה ויביא הדברים כלם בהפך מה שהיו בברכות וזה ענין הארורים שנזכרו בכאן · שכלם מורים על חסרון ההצלחות וגרעונם והתמיד זה עד מפני רוע מעלליך אשר עזבתני · ר״ל הנה הסבה שאני מחייב בכם הפך הברכות היה לפי שאתם עזבתם אותי והלכו אחרי אלהים אחרים ״

ואחר זה זכר מענשם ג׳ סוגי כוללי׳ ברעות והם החולאי׳ הרעב והחרב וכמו שיתבארו בפרש׳ · וזה שהוא התחיל הקלל׳ כסדר הברכו׳ כי כמו שבברכה אמ׳ ברוך אתה בעיר וברוך אתה בשדה · ככה בקלל׳ אמר ארור אתה בעיר וארור אתה בשד׳ ר״ל כמו שפירשתי אם תהיה מתעסק בעיר תהיה ארור שם · ואם תהיה איש שדה תהיה ג״כ ארור שמה · וביאר מיד הדברים הכוללים לעיר ולשדה · והם ארור טנאך ומשארתך · ארור פרי בטנך · כי ב׳ אלה יצטרך אליהם האדם בין שתהיה עבודתו ומלאכתו בעיר ובין שיהיה עובד אדמה ורועה צאן בשדה · ואח״כ זכר הקללה בפרט בענין השדה באמרו ופרי אדמתך · שגר אלפיך ועשתרות צאניך שהם ב׳ מיני העסק בשדה אם בעבוד׳ ואם במרעה וכנגד עניני השד׳ אמ׳ ג״כ ארור את׳ בבואך וארור את׳ בצאתך · וכמו שפירשתי
(משלי י) בברכות · וביאר ג״כ קללת העוסק בעיר באמרו ישלח יי׳ בך את המאר׳ וכו׳ בכל משלח ידך אשר תעש׳ ר״ל שאם בסחור׳ יהיו עסקיו שהוא צריך אל הברכה העליונה כמו שכתו׳ ברכת יי׳ היא תעשיר · וכל טוב הסברא וההשכל גם ישוב הדע׳ יהיה בהפך · כי ישלח יי׳ בו את המארה וכו׳ · שהיא הפך הברכה · ואת המהומה שהיא הפך העצה המיושרת · ואם יהיה בעל אומנות ישלח את המגערת בכל מעשה ידיו בענין שבמקום התוספת יגרע · ור״א פי׳ המהומה שלא יוכל להשלי׳ המעשה ואת המגער׳ שלא ישמח במעשיו רק יגער בהם אח׳ עשייתו וענין הארורים והקללה שזכר בזו הפך הברכות הוא שלא יהיה בהם הצלחה ותוספת ברכה כ״א גרעון ועל קללות השדה והעיר אשר זכר אמ׳ על שניהם יחד עד השמדך ועד אבדך מהר מפני רוע מעלליך וגו׳ ואמ׳ השמדך כנגד העיר׳ ואבדך כנגד השדה · ובאמרו מפני רוע מעלליך אשר עזבתני · כוון לחטא׳ העז׳ שהית׳ בבית ראשון כי לא יאמ׳ עזיב׳ ליי׳ כ״א בלכתו אחרי אלהים אחרים · ואולי באמרו אשר עזבתני · תחסר וא״ו הסמיכו׳ ירצ׳ מפני רוע מעלליך שאר העברו׳ ואשר עזבתני שהיא העבודה זרה ״

ואחרי שזכר בבנים ובנכסי׳ שלא יצליחו ולא יתברכו

זכר שלשה מיני עונשים׃

הא׳ בחלאים ובדבר׳ והב׳ ברעב ועוצר המטר׳ והג׳ בחרב מפלתם במלחמות והוא שאמר נתן נביא יי׳
שמואל ב כד לדוד עה״ש שלש אנכי נוטל עליך אם בא שלש שני׳ רעב בארצך ואם שלשה חדשים נוסך לפני צריך׳ ואם היות שלשה ימים דבר בארצך כו׳ ולכן אמר כאן כנגד החלאים ידבק יי׳ בך את הדבר׳ ר״ל שמהם יכלו בדבר ובמגפה שהיא מיתה רעה מהירה וחולי חד מאד׳ והתבונן אמרו ידבק יי׳ בך את הדבר חולי המתדבק יהיו הם המדבקי׳ אותם באחרים בכל מקום שהם׳ והו שאמר ידבק יי׳ בך שהוא פעל יוצא לשלישי׳ ולכן לא אמר ידבק כי אם שידבק עמו הדבר לאחרים׳ והו היא באמת קללה רבה שיהיו הם התחלה לרעות ומהם ימשך לאחרים הדבר כי בסבתם ישנאום כל העמי׳ והכר גם שאר מיני הקדחות באמרו יככה יי׳ בשחפת ובקדחת כו׳ שהם כלם קדחות דמיות ארומיות שחורות׳ כי השחפת היא הקדחת יום׳ והקדחת היא השלישית שאינה כל כך חדה׳ והדלקת היא קדחת דמיית חדה׳ והחרחור היא קדחת ארומיית שורפת׳ והחרב והוא היובש הנמשך מחום הקדחת׳ והשדפון הוא חולי הדקה והתכת הגוף והירקון הוא החולי המתחדש מרוע המזג בכבד יט׳ את האדם למראה ירוק׳ הכר החלאים האלה להיותם חולאים חמים ומסוכנים וגלויים לכל׳ ואולי שזכר שבעה מיני חולאים האלו לפי שחטאו בשנות השמטה לכן היה ענשם בשביעיות מהחולאים׳ ואמרו גם כן ובשבעה דרכים תנוס לפניו׳ כי תמיד יזכור מספר השבעה מפני השמטות׳ ולפי שהחולאים האלה אשר זכר סבתם החום והיובש׳ אמר אחריו והיו שמיך אשר על ראשך נחשת והארץ וגו׳ שלא ימטיר השם ית׳ על הארץ באופן שלא יתקרר ולא ילוחלח האויר כמו שהוא צריך אל רפואת החולאים האלה גם כי יהיה רעב בארץ וחוסר לחם להעדר המטר שהוא המי׳ השני מהרעות׳ והסתכל אמרו והיו שמיך אשר על ראשך והארץ אשר תחתך׳ כי בידוע שהשמים הם על הראש ושהארץ היא מתחת׳ אבל אמרו כך כדי להודיע כי עם היות שימטיר הש׳ על ארצות האדמה הנה בארצם תמנע ברכת המטר׳ וזהו אמרו והיו שמיך אשר על ראשך
עמוס ד והארץ אשר תחתיך וזהו על הדרך חלקה אחת תמטר׳ וכמפליג עוצר המטר אמר יתן יי׳ מטר ארצך אבק ועפר ר״ל שיהיה יובש האויר כל כך בסבת חום השמש והעדר המטר וכח הרוחות׳ כאילו מן השמים ירד העפר שיתרבה להיעצר הגשם׳ ואפשר לפרש גם כן כמו שפי׳ ר׳ אברהם יככה יי׳ בשחפת ובקדחת שהם כלם קללות בזרע האדמה
שם ותבואתה׳ וכמאמר הנביא הכתי אתכם בשדפון ובירקון׳ ולכן אמר אחריו והיו שמיך אשר על ראשך נחשת׳ הנה אם כן זכר בחלאים הדבר כי הוא היותר מסוכן׳ ואחריו הרעב׳ ובאחרונה חרב האויבים׳ והוא אמרו יתנך יי׳ נגף לפני אויביך׳ עד שכאשר תצא אליהם בדרך אחד תהא מנוסתם כל כך בפחד ומורך לבב שבשבעה דרכים תנוס לפניהם באופן שתהיו לזעוה לכל ממלכות הארץ וימותו מכם הרבה במלחמות׳ וזהו ותיתה נבלתך למאכל וגו׳ ואין מחריד׳ רוצה לומר שלא יהיה בכם מי שיחריד את האויבים כי אם שינוסו מהם׳ או יהיה ואין מחריד לבהמת השדה ולעוף השמים מאכול הנבלות ההם׳ והקללה הזאת כלה אין ספק שנתקיימה באנשי בית ראשון שלא גברו
ישעיה כב חיילם כמו אנשי בית שני ועליהם קונן ישעיה כל קציניך נדדו יחדו מקשת אסרו כל נמצאיך אסרו יחדו מרחוק ברחו וכל אותה פרשה על זה נאמרה׳ ואמנם אמרו אחרי כן יככה יי׳ בשחין רע כו׳ ויתר הפסוקים עד יולך יי׳ אותך ואת מלכך׳ ראוי שנרגיש בהם דברים׃

ראשון אם היה שלמעלה דבר בחולאים ובקדחות למה לא זכר סמוך אליהם ענין שחין מצרים והעפולים והשגעון והעורון ולמה הכנים ביניהם בענין המלחמות יתנך יי׳ נגף כו׳ וחזר לדבר בחולאים׃

ושני למה לא זכר בזה חולאים אחרים כי לא זכר כי אם מיני שחין מתחלפים כי שחין מצרים וגרב וחרס כלם הם מיני שחין׳ כמו שפירש רש״י שחין מצרים רע היה מאד׳ היה לח מבפנים ויבש מבחוץ׳ גרב שחין לח׳ חרס שחין יבש כחרס׳ ויקשה למה זכר כל מיני השחין האלה ולא חלאים ומכות אחרות ממכות מצרים׃

ושלישי באמרו יככה יי׳ בשגעון ובעורון ובתמהון לבב׳ והנה אלה החולאי׳ הם נמשכים מאלה החולאים שזכר למעלה׳ ר״ל מהקדחות הארומיות והשחוריות ומה ראה להבדילם פה׃

ורביעי למה אמר שני פעמי׳ והיית אך עשוק וגזול כל הימים׳ והיית אך עשוק ורצוץ כל הימים׃

וחמשי בענין השגעון שזכר גם הוא שני פעמים׳ יככה יי׳ בשגעון ואחר כך אמר והיית משוגע׳ וכן ענין השחין נזכר שני פעמים׳ יככה יי׳ בשחין מצרים׳ יככה יי׳ בשחין רע׳ וכמו שזכרתי בספקות הפרשה׃

והנראה אלי בזה הוא׳ ששחין מצרים והשגעון והעורון הם מענין חרב האויבים אשר זכר ובאו אם כן הדברים מקושרים ומתאחדים׳ לפי שהשחין׳ והעפולים׳ והגרב׳ והחרס׳ וגם השגעון׳ והעורון׳ ותמהון הלבב׳ שזכר כאן אינם חולאים בפני עצמם׳ או נמשכים מהקדחות שזכר׳ אבל ענין המאמר הוא שיעדם השם ית׳ שיעשה להם דברים מגזל האויבי׳ שיעשו בהם ומהעושק שיראו בעיניהם ואין לאל ידם להנצל ממנו שבסבתם יהיו מוכים משחין מצרים׳ והגרב והחרס׳ שהם כלם מיני שחין ומהעפולים שהם חולאים שחוריים להיות כלם מקרים נמשכים מהעצבון והדאגה אשר יקרו מצרות האויבים והעושק והגזל שיעשו בהם ולא יוכלו להמלט מידם ולכן לא זכר חולאי׳ אחרי׳ כ״א אלו המתחדשי׳ ממרה שחורה׳ וש״כ מאותה סבה בעצמה יוכו בשגעון ובעורון ובתמהון לבב לא שימשכו מהקדחות אשר זכר כ״א שמן הדברי׳ אשר יקרם ישתגעו ויעורו׳ כמו שיקר׳ לאנשי׳ שיקרו אותם מקרי׳ רעים תכופים זה על זה שתטרף דעתם עליהם ולבם יחיל בקרבם ואור עינם גם הוא איננו אתם׳ וז״א יככה יי׳ בשחין מצרי׳ כו׳ ובשגעון ובעורון כי תהיה ההכאה בדברי׳ הנ״ל יחד ואין הכונה בשגעון הזה חולי במוח ולא בעורון העדר הראות מפני סתום בחדרי המוח׳ אבל שצרות האויבים תהיינה כל כך תכופות עליהם זו אחר זו כי יתעפש דמם ויבאו להם הטחורים והשחין והחכוך שהוא הגרב הנולד מדם שחוריי ויצטרכו לחרס להתגרד בו׳ כאשר קרה לאיוב לצרותיו התכופות וגם ישתגעו שלא יהיה להם שכל מיושב ואפילו ראות העינים יתבלבל והלב יהיה בתמהון לא גם כן מפאת חולי כי אם מפאת הצרות הדם וזה שאמר כנגד העורון והיית ממשש בצהרים וכו׳ ר״ל שבצהרים שהשמש זורח יותר תהיה ממשש כעור להעדר ראות עיניך׳ ככה תהיה אתה מתוך הצרות שלא תראה אור אפי׳ בצהרים׳ וכנגד

השגעון

השגעון ותמהון לבב אמר ולא תצליח דרכיך ׳ ונתן הסבה
בזה באמרו והיית רק עשוק וגזול כל הימים ר״ל שתמהון
הלב והעורון והשגעון אשר זכר ׳ יהיו בעבור היותו
עשוק וגזול כל הימים ׳ והנה ביאר איככה יבאו לשחין
והשגעון ואיככה יהיו גזולים כל הימים באמרו אשה תארש
ואיש אחר ישגלנה ׳ ואחר גזל האשה יגזלו לך הבית
והכרם קודם הישיבה בבית וחלול השנה הרביעית בכרם ׳
וגם השוורים והחמרים יגזלו וכן הצאן ואף גם הבנים והבנות
יהיו נתונים לעם אחר ׳ ואף פרי האדמה וכל יגיע כפיך
יאכלו הנכרים ׳ וכאשר יהיו הצרות תכופות והנוגשים
אצים עוד זה מדבר וזה בא והצרות יוצאות מן ההקש השכלי
עד שגם אופן הרעות ההם יכאיב מאד ויצר לאדם סובלו
אותם בהיותו בלתי יכול להסירם מעליו ׳ אין ספק שיתחייבו
הדברים כלם אשר יעדתי לבא עליך והם שתהיה עשוק
ורצוץ כל הימים ׳ ושתהיה משוגע לא מפאת עוני כי אם
ממראה עיניך אשר תראה בעושק וגזל ההוא ׳ ושעם זה
יככה יי׳ בשחין רע על הברכים וכו׳ ׳ כי עם כעס הצרות
ודאגת הלב יתחמם הדם ותבא לשחין ׳ ואמר על הברכים
ועל השוקים לפי שהאדם בהיותו יושב על האפר בדאבון
צרותיו ודאגת לבו כל היום יהכך שוקיו לכן יהיה בהם
השחין יותר ולכן פרט ברכים ושוקים ׳ לפי שידי האדם
נוגעים שמה בהוה להתחכך ׳ ואמר אשר לא תוכל להרפא
כי איננו בסבת חולי כי אם בסבת צרה ואם לא תרפא היא
איך יתרפא השחין ׳ גם להעיר שזה השחין איננו מצד
הכבד ולא מגזילת הראש אמר מכף רגלך עד קדקדך שיהא
כוללת הגוף להיותו מהסבה אשר זכר ׳ הנה התבארה
מזה שאמרו הנה באחרונה והיית אך עשוק ורצוץ והיית
משוגע יככה יי׳ בשחין כו׳ ׳ הוא תולדה מאמרו למעלה ׳
כי הנה בראשונה הניח הדבר במדרגת הדרוש שהשם ית׳
יסבב זה הזכר אופן סבבו אותו ׳ ואחריו אמר בדרך תולדה
אם כן בזה הדרך שאמרתי תהיה עשוק ורצוץ ומשוגע
ומוכה שחין כמו שיעדתי ׳ והותרו עם זה הפירוש כל
ההערות אשר העירותי בכתובים האלה והדברים האלה אין
ספק שיהיו בבית ראשון ׳ וכמו שאמר במגלת קינות ׳ אם
איכה א — גזל ועשק ׳ אמר ידו פרש צר על כל מחמדיה ׳ ואם
סס ד וסס ג — בשחין ׳ אמר זכו נזיריה וכו׳ ׳ ארמו עצם וכו׳ ׳ חשך
סס — משחור תארם כו׳ ׳ יבש היה כעץ כו׳ ׳ ואמר ויגרס בחצץ
סס ד — שיני הכפישני באפר ׳ ואמר עורנו כתנור נכמרו ׳ שכל
סס ס — זה רומז אל מה שזכרתי ׳ ועל העורון אמר נעו עורים
בחוצות וכו׳ שהיו בחוצות כאלו היו עורים ובדברי ישעיהו
גם כן נזכר מזה מאד ׳ ובסוף הרעות האלה אמר יולך יי׳
אותך ואת מלכך כו׳ ׳ וכבר נאמר זה על יהויקים וצדקיהו
שהגלם לבבל ׳ והם היו הגוי אשר לא ידעו הם ואבותם כי
מלכים ב כד — לא הלכו ישראל לבבל מימיהם ׳ ולפי שיהויקים המליכו
סס — מלך מצרים על יהודה ולא היה יורש המלכות וכן צדקיהו
הוקם למלך שלא כדין במצות נבוכד נצר לכן אמר אשר
תקים עליך ׳ ואמר ועבדתם שם אלהים אחרים עץ ואבן
על פסילי בבל שהיו הם עובדים שמה ׳ וכמו שאמרו ז״ל
שגם בבבל לא עזבו את עבודת הנכר אשר בחרו להם ושם היו
למשל ולשנינה בקרב הבבליים ׳ ובכל העמים אשר הלכו
שמה ׳ ואל תשמע אל דברי האומר שמחרבן בית ראשון
ירמיה מג — לא הלכו היהודים כי אם לבבל ׳ כי הנה בספר ירמיהו
כתוב כי רבים מהם הלכו למצרים ומהם לעמון ומואב
ומהם לספרד וצרפת כי הביאום משם להתישב בארצות

המערב ולכן נאמר בקללות ואתכם אזרה בגוים לא תפורם
בארצות רבות מחרבן בית ראשון ׳ ואני כתבתי בפירושי
לספר מלכים איך באו לספרד ומי הביאם מהחרבן הראשון
ההוא וכמאמר הנביא שהיה קודם הבית שני וגלות — עובדיה א
החל הזה אל בני ישראל אשר כנענים עד צרפת וגלות
ירושלם אשר בספרד וגו׳ ׳ ולכן אמר בכל העמים אשר
ינהגך יי׳ אלהיך שמה ׳ ואמנם אמרו אחרי זה זרע רב
תוציא השדה כו׳ ושאר הפסוקים ׳ חשבו המפרשים שהם
גם כן קללות יקרו לישראל בארץ ואינו כן ׳ כי איך יזכור
אותם אחר החרבן ׳ אבל נאמרו באמת על עם ישראל
שנשארו בארץ אחרי חרבן בית ראשון ׳ כמו שאמר עבדו — מלכים ב כה
מלך בבל וחיו ׳ ונאמר בספר מלכים והעם הנשאר בארץ
יהודה אשר השאיר נבוכד נצר ׳ או נפרש אותו על אשר
הלכו אז בגלות בחוצה לארץ שהשארית הזה בהיותם תמיד
על רוע מעלליהם נתקלקלה ארצם בעבורם לבלתי הרת
פירותיה ׳ כמו שזכרו הנבואות האחרונות על הזמנים ההם
זרעתם הרבה והבא מעט אכול ואין לשבעה שתה ולא — חגי א
לשכרה לבוש ואין לחום לו והמשתכר משתכר אל צרור
נקוב ׳ ותרבה כזה נמצא ביד שאר הנביאים האחרונים
להגיד שלא יחשבו שאחרי חרבן הבית יהיו כגוים אם
בעבדם האדמה אשר יהיו בה ויאכלו את פתה ואם בשמחת
בניהם ובנותיהם ׳ כי הנה בהיותם בגלות אם בארץ ואם
בחוצה ממנה ׳ מפני חטאתם יקוללו בכל הדברים כי זרע
רב יוציא השדה ומעט יאספו ׳ כי יחסלנו הארבה ׳ וכן
בכרמים ובזיתים ולא זכר בזה שיאכלום האויבים כי כבר
היו גולים אבל שתהיה בהם קללת יי׳ ׳ ועם היות שכתב
דף קנ עמוד — הרמב״ן אחרי היותנו בגלות לא נתקללו מעשי ידינו וטפינו
ועשתרות צאננו וכרמינו וזיתינו ואשר נזרע בשדה אבל
אנחנו כשאר העמים וטוב מהם ברחמי השם ית׳ עלינו ׳
אינו כן חוץ מכבוד תורתו ׳ שעם היות שבגלות פעמים
רבות מצאנו מנוח לכף רגלנו בעמל ידינו ובסחורה ׳ הנה
בעבודת האדמה אשר בה יבורך גבר בהיותינו בגלות תמיד
נתקללה ארצנו עד אשר מפני זה נמנעו היהודי׳ מכל עבודת
האדמה בכל מקום אשר דרכה כף רגליהם וכל שכן בארץ
הנבחרת שמיום צאת ממנה השכינה ׳ פנה זיוה ׳ פנה הודה ׳
פנה הדרה ׳ והארץ לא נתנה יבולה כימי קדם ׳ עד שמפני
יחזקאל לו — זה יעד הנביא יחזקאל לימות המשיח ׳ ואתם עצי ישראל
ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל ׳ לכן אמר
כאן שאחרי החרבן גם שיהיו כשאר העמים בעבדם עץ
ואבן לא יהיו כהם בעבודת האדמה כי לא יתברכו בה כמוהם
הושע ט — וכמאמר הנביא אל תשמח ישראל אל גיל בעמים כי
זנית מעל אלהיך אהבת אתנן על כל גרנות דגן כו׳ ׳
וזכר עוד שלא די בתבואות אבל אף הבנים והבנות לא
יולידום לטובתם כי ילכו בשבי ולא יהיו להם לעזרם
ולהשתמש בהם ׳ ולפי שהכותים הביאם מלך אשור
והושיבם בשומרון ובבנותיה ׳ לא אמר כאן הגר אשר
בקרבך יעלה עליך מעלה מעלה ׳ באופן שהוא ילוך
ואתה לא תלונו ׳ והוא בהפך מה שנזכר בברכות ׳
ולהיות אלה הקללות גם אחרי החרבן בא להרת טעם
למה לא נסתפק הקדוש ברוך הוא עם ענש הגלות
וחרבן הארץ והמקדש ורצה לקלל ולרדוף אחריהם גם
אחרי היותם בגלות לכן אמר ובאו עליך כל הקללות
האלה ורדפוך והשיגוך עד השמדך כי לא שמעת בקול
יי׳ אלהיך ר״ל אם היית שב אל השם ית׳ בהיותך בגלות היה

שב השם ית׳ מחרון אפו עליך ונתן לך רחמים׳ אבל אחרי
שגם בגלות לא שמעת בקול יי׳ כבראשונה׳ לכן באו עליך
כל הקללות ורדפוך בגלות כי תמיד יהיו העונש׳ כך לאות
ולמופת והמופת הוא שיורו על מעשיכם הרעים כי אם
תהיו אתם יראים ושומעים בקול יי׳ תבורכו בברכותיו׳ ואם
לא תשמעו תקוללו בכל אלות הברית׳ הנה העונשים אב״
אות ומופת עליכם שלא שמעתם בקול יי׳ כי העונש מופת
ראיה על החטא בלי ספק וגם יהיו מדה כנגד מדה׳ כי תחת
אשר לא עבדת את יי׳ אלהיך בארץ בהיותך שמח בשמחה
ובטוב לבב מרוב כל יר״ל מרוב כלל הטובות שהיו לך אשר
בהם שמנת עבית כשית לכן עשך תהיה תמור׳ זה שתעבוד
את אויביך אשר ישלחנו יי׳ בך בהיותך ברעב ובצמא
ובערום וכו׳׳ כי כל המבטל העבודה התורית מעושר סופו
לבטלה מעוני׳ והכר שיהיה השעבוד כ״כ לעמים שהאויב
יתן עול ברזל על צואריך כדרך האדונים הקשים המעבידי׳
לעבדיהם בפרך״

הנה התבאר מזה אשר התוכחות האלה עד כאן יעידו על חורבן בית ראשון וגלות ישראל אחרי החרבן עד זמן בית שני ולכן אמר בחתימת הפרק הזה כמוכיח ממנו התולדה מסכמת עם הדרוש הראשונה כי לא שמעת בקול יי׳ אלהיך לשמור חקיו ומצותיו :

ישא יי׳ עליך גוי מרחוק וכו׳ עד אלה דברי הברית

אחרי שזכר יעודי הקללות שיבאו עליהם בחרבן בית ראשון בהיותם בגלות בבל׳ זכר עוד חרבן בית שני וביאת רומיים לכבוש ארץ ישראל ולהחריב את ירושלי׳ ועליהם אמר ישא יי׳ עליך גוי מרחוק מקצה הארץ׳ לפי שרומי רחוקה מאד מירושלים׳ גם כי בחיל רומיים באו עמים רבים מארצות המערב מברטנייה ואינגלטירה ובורגונייה ומארצות מזרח גם כן כנזכר בספר יוסיפון׳ ולכן אמר שביאתם מרחוק׳ ועם היות ביאתם מרחוק זכר שיבאו במהירות רב ובפתע פתאום והוא אמרו כאשר ידאה הנשר׳ ולפי שהיה לשונם לשון בל יכון בארץ זר שהוא הלטינו כי תכונת מוצאו רחוקה מלשוננו הקדוש אמר גוי אשר לא תשמע לשונו׳ והכר מתואריו שהוא גוי עז פנים אשר לא ישא פנים לזקן ונער לא יחון׳ לפי שהיו הרומיי׳ כובשים כל מחוזות הארץ והיה מדרכם להטיל אימה על כל העמים כדי שלא ימרדו בהם והוא הגוי הזה שזכר הנה׳ ראוי שנדע מי הוא אם היה אספסיינוס וטיטוס בן אשתו וחיליהם שבאו על ירושלים החריבוה כמו שכתב הרמב״ן׳ או היו עם זה גם כן שרים אחרים׳ בזמן אחר׳ ואתה דע לך שלא לבד פעם אחת עלו ובאו הרומיים להלחם בירושלים ועשו בישראל מכת חרב והרג ואבדן כי פעמים רבים היה זה׳ ובפרט ג׳ פעמים זכר יוסף בג״ שהיה זה׳

ראשונה בימי הורקנוס ואריסתובלוס בני אלכסנדר המלך שנפל המחלוקת ביניה׳ על דבר המלכות והיה אריסתובלוס הבן הקטן מתנשא לאמר אני אמלוך ושלח אריסתובלוס אל פומפייוס שר צבא רומי שבא לדמשק מנחה גפן זהב׳ משקלה חמש מאות ככרי זהב עם אבנים יקרות כדי שיהיה בעזרתו להחזיקו במלכות׳ והורקנוס אחיו הגדול הלך שם עם אנטיפטר יועצו ויסכימו עם פומפייוס שיעזור להורקנוס וימליכהו ושיהיה עבד לרומי נותן לו מס מידי שנה בשנה אל אשר יהיה בעזרתו להמליכו כי הוא היה הבן הבכור לאלכסנדר׳ ובא פומפייוס עם כל חיל רומא על ירושלים ויצא מן העיר אנשי אריסתובלוס והכו ברומיי׳ מכה רבה ויבהל פומפייוס מגבורתם ויחשוב ללכת לו מעל העיר ברעתו שלא יוכל לכבשה׳ ולפי שאנשי הורקנוס שהיו בירושלים היו לוחמים עם אנשי ארסתובלוס אחיו׳ נגש פומפייוס אל שערי ירושלים ואנשי הורקנוס פתחו לו שער ויכנסו שם הרומיים וילכדו את ירושלים ואת בית המלך וירבו בבת יהודה תאניה ואניה׳ רק היכל הש׳ לא לכדו כי סגרו הכהני׳ את שערי בית יי׳ וילחמו בהם ימים רבים׳ ובחדש הרביעי הוא חדש תמוז בי״ז בו הוא יום הצום ויקרבו הכהנים לזבוח ואז פומפייוס הקריב את האיל המנגח וינגח את מגדל ההיכל וישמטהו לארץ ויבאו הרומיי׳ בהיכל יי׳ הלוך והכות ויפלו פגריהם על זבחיהם׳ ויהי כאשר תמו הכהנים שהיו בהיכל למו ויכנסו שרי רומי בתוך המקדש ויבא פומפייוס וירא את קדש הקדשים ויחמול עליו ולא שלח ידו בכליו כמו שעשה בכלי ההיכל והמקדש שלקחם כלם׳ ויתן פומפייוס את המלכות אל הורקנוס ויאסור ארסתובלוס אחיו וישלחהו לרומא׳ הנה זאת היתה הפעם הראשונה שלכדו הרומיים את ירושלם ושפכו דמים כמים בתוכה׳

יוסיפון ספר ששי פרק מט

והפעם השני היתה בימי הורודוס המלך שהיה נלחם באנטיגנוס בן אריסתובלוס׳ והיה מתחזק בירושלם ובני יהודה עמו ויבא הורודוס אל סוסיוס שר צבא רומי ששלחו אנטונינוס לעזרתו ועמו חיל גדול מן הרומיים ויעלו כלם וילחמו בירושלם קרוב לשנה אחת׳ ויקומו בלילה עשרים יהודים מגבורי הורודוס׳ ויקימו סולמות על החומה׳ ויעלו עליהם הרומיי׳ ויכו את השומרי׳ שהיו ישנים וירוצו וישברו את שער העיר ותלכד ירושלם ויבאו הורדוס וסוסיוס וכל חיל הרומיים בתוך העיר ויכו הרומיים ביהודים מכה רבה ולא חמלו על בחור ובתולה׳ עד שקצף הורדוס ואמר לסוסיוס אם כל העם תאכל חרב אני על מי אמלוך׳ ויעבר סוסיוס קול לאמר כל ההורג נפש מות יומת׳ וירוצו שרי סוסיוס אל ההיכל ויבקשו לפותחו ולראות את קדשי הקדשים ולא יכלו כי המלך הורדוס שלף את חרבו ויעמד הוא ובחוריו לפני שער ההיכל ויבריחו הרומיים כי אמרו היהודים טוב לנו שנמות ואל יראו הכהנים סתרי יי׳׳

והפעם השלישי היה בימי אגריפס כאש׳ באו אספסיינוס וטיטוס בנו מרומי על ירושלם להכניעה תחת ידי הרומיי׳ ושב אספסיינוס לרומא להתקסר שם ונשאר טיטוס בנו עד שנלכד׳ ירושלם ונותצו חומתיה ושרפו בית יי׳ וכמו שנזכר כל זה בספר יוסיפון׳׳

ספר ששי פרק ע עד סוף הספר

הנה על שלשה הפעמים האלה שבאו הרומיים ירושלם לשחתה׳ אמר ארון הנביאים פה׳ ישא יי׳ עליך גוי מרחוק כו׳׳ ולכן נזכרו בפסוקים ג׳ פעמים גוי, ישא יי׳ עליך גוי׳ גוי עז פנים׳ גוי אשר לא תשמע לשונו׳ כנגד ג׳ הפעמים האלה אשר זכרתי׳ ולפי שזה האחרון אכלנו המסמנו טיטוס וחייליו׳ אמר עליו גוי עז פנים אשר לא ישא פנים לזקן ונער לא יחון׳

והנה זכר מהמלחמה הזאת שעשה טיטוס על ירושלים שמנה רעות והפסדים עצומים שנמשכו אל העם אשר בירושלים ולזרעם אחר כך בגלות :

האחד בובד הרעב והפלגתו שהיה ביניהם שהיא היתה הסבה שנלכ׳ יהודה ועל זה אמ׳ ואכל פרי בהמתך

ופרי

ופרי אדמתך וכו' ואמ' אשר לא ישאיר לך דגן תירוש ויצהר
עד האבידו אותך · לפי שהרעב היתה סבת אבדם · בלי
ספק ואלו לא נכנעו מפני הרעב לא היו הרומיים שולטים
מעולם בירושלים ·

הב' אריכות ימי המצור והתמדתו שהיא היתה הסבה
בלכידת ירושלים כי אילו לא צרו עליה רק שנה או
שנתים כפי גבורת בני יהודה לא היו יכולין לכבשה · אבל
בהתארך זמן המצור ובהתחבר זה לרעב ולדב' שהיה ביניהם
לא יכלו בני יהודה להתקומם עוד · ועל זה אמר והצר לך
בכל שעריך עד רדת חומותיך הגבוהות והבצורות אשר
אתה בוטח בהם בכל ארצך ואמר פעם שנית והצר לך בכל
שעריך אחרי אשר כבר אמרו · להגיד שלא בלבד
יצרו האויבים על הערים הגבוהות והבצורות · כי גם
על כל שאר הערי' כדי שלא יהיה מקום לזרוע ולתת מזונות
לערים הבצורות · ואמר אשר אשר נתן לך יי' אלהיך להגיד כי
המצור והמצוק הוא יהיה בהשגח' מאת הש' כי לולא שהוא
צוה לא היה בא צר ואויב בשערי ירושלים · ואמר ואכלת
פרי בטנך בשר בניך ובנותיך כו' · ר"ל שיהיה המצור כל כך
ארוך ומתמיד שיאכלו הבנים והבנות וגם האיש הרך בך
והענוג והאשה הרכה והענוגה יעשה הפעל האכזרי ההוא
מהיותם בידיהם הורגים את בניהם ואוכלים בשרם · וגם
ירע עינם מתת מהם ליתר הבנים · ואמר · גם כן בזה אשר
נתן לך יי' אלהיך לומר שגם זאת מעם יי' צבאות יצאה בכל
חטאתם וזה כלו כמו שיעדו אדון הנביאים בכאן · אין
ספק שכן קרה בתוך ירושל' וכן היה בפעל בחרבן בית שני
כמו שנזכר ביוסיפון · ולפי שהיה זה מורה על גדול הרעב ספר ססי פרק נג
ומצוק המצור והפלגתו עד בלתי השאיר לו שריד · וכאשר
אמר כי תאכלם בחוסר כל במצור ובמצוק אשר יציק לך
אויבך בשעריך' ולפי שהיה זה ענש מופלג אשר כל שומעו
תצילנה אזניו לכן אמר בזה אם לא תשמור לעשות את כל
המצוה הזאת ליראה את יי' וכו' · כאילו אמר דע לך שכל זה
יקרא לך משלם אם לא תכנע ליראה את השם · והוצרך
לזכרו כאן לפי שמה שאמר למעלה הוא לענין חרבן בית
ראשון בתחלת הדברים וסופן · ועל היות זה ממה שקרה
להם בחרבן בית שני והגלות הנמשך אחריו הוצרך לאמרו
בפני עצמו לומר אליהם שאע"פ שיארכו הזמני' וימי הפקודה
הזאת וימשכו דורותיה לא מפני זה תשתנה התורה כי ככחה
אז כחה עתה כמו שי' הנכבד והנורא הוא יהיה לעולם חי
וקיים לנצח ״

וההפסד הג' הוא מתחלאים אשר יקרו במצור מהקדחות
והדבר · ועל זה אמר והפלא יי' את מכותך ואת
מכות זרעך כו' · והנה זכר מכותיך ומכות זרעך להודיע
שהקללה הזאת תהיה במצור ירושלים בבית שני · כי אז
בתוכם מיני חלאים רעים ונאמנים · והדבר המופלג כמו
שבא בספר הנזכר וגם הקללה ההיא תמשך בגלותנו · זה
בכל דור ודור כי ימצאו תמיד היהודים חולים מן הקדחות
החדות ומהדבר ומהטחורים יותר מבשאר האומות · וגם
כל מדוה מצרים ידבקו בם · ואחשוב שנכלל בזה גם כן
קושי לב פרעה ועבדיו שהוא היה מיוצאי מצרים שכמוהו
נמצא בחרבן בית שני מפריצי עמנו לבלתי תת עול הרומיי'
על צוארם אף על פי שטיטוס שאל בשלומם והיה מבטיחם
שישארו בארצם ובנחלתם ובעבודתם בבית האלהים וימאנו
ויקשו את ערפם עד שגרמו חרבן הבית ושריפתו · והפצר
הפריצים ופריצותם הביא עליהם ועלינו היום כל חולי וכל

מכה אשר לא כתוב המביאים אל השמד והחרבן כמו שאמר
עד השמדך ·

וההפסד הד' שנמשך שמה היה איבוד העם והמעטתו
כי הנה מתו מיושבי ירושלים כחול אשר על
שפת הים · מהם לרעב ומהם לדבר שהיה בעיר ומהם רבים
מאד ע"י הפריצים · ומהם המעט ע"י האויבים · ועל זה
אמר · ונשארתם מתי מעט תחת אשר הייתם ככוכבי השמי'
לרוב ר"ל שישארו מעטים בכמות ואיכות נחשבים כמתים
ישעיה כו כי זה אשר כוון באמרו במתי מעט · מלשון מתים בל יחיו
תחת אשר היו בזמן הצלחתם ככוכבי השמים לרוב ר"ל
במעלה ונצחיות באיכותם ובכמותם וזהו אמרו לרוב · ואם
תאמר איך יצא הדבר מן הקצה אל הקצה · אשיבך שהיה
זה תחת אשר לא שמעת בקול יי' · ולכן כאשר שש וחפץ
הש' עליכם להטיב אתכם באיכות ומעלה ולהרבות אתכם
בכמות רב · כי הנה כל זה הטוב וההצלחה בהם מפעל
ההשגחה כן ישיש וישמח אתכם להאביד אתכם ולהשמיד
אתכם כי היה הרבוי בהשגחה והמעוט בהשגחה ג"כ · וכבר
ספר ססי פרק נג כתב יוסיפון ששאל טיטוס את היהודים כשלכדו את ירושל'
להגיד לו מספר המתים באמת · והמונו אשר יצאו מכל
שערי ירושלים להקבר בימי הרעב הנודעים להם · ויהי
מספר תת"ק אלף תקעה מלבד המתים ברחובות ואין להם קובר
והמתים בהיכל יי' והשועים אשר נהרגו מפני רעת הפריצים
שלא נתנו אותם להקבר והיו לדומן על פני האדמה ויפלא
טיטוס מאד על העם הרב אשר בירושלים ·

וההפסד הה' שקבלו היה שאבדו את הארץ הטובה
אשר נתן יי' להם ארץ זבת חלב ודבש שהאבדה
ההיא היתה אבדה מופלגת · ובלתי משוערת ועליו אמר ·
ונסחתם מעל האדמה אשר אתה בא שמה לרשתה · ולפי
שיש נחמה גדולה לשבויים בהתחברם זה עם זה לבכות
ולדבר על צרתם אמר · שלא יהיה להם כן כי יפיץ יי' אותם
בכל העמים מקצה הארץ ועד קצה הארץ · כי אנשי בית
שני נתפזרו בכל ארצות מזרח ומערב בעבור שהיו הרומיי'
מושלים בכל הארצות והיו שולחים מהם כל אחד אל
הארץ אשר ישב בה · ואפשר שלזה כוון ירמיהו הנביא
איכה א באמרו גלתה יהודה מעוני ומרוב עבודה היא ישבה בגוים
לא מצאה מנוח · רוצה לומר שהשבטים כאשר הוגלו
הוליכום למרחקי ארץ והיו באותם הארצות בפני עצמם
ואף שיעבדו הגוים אשר סביבותיהם במסים וארנוניות הנה
בהיותם בפני עצמם מצאו מנוח לכף רגלם · אבל בני יהודה
שהוגלו בחרבן שני ישבו בגוי' ר"ל בקרבם בתוכם ובעריהם
ולכן לא מצאו מנוח · כי תמיד כל היום חורשים עליהם
מחשבות און להתעולל עלילות ברשע אשר לחרב לחרב
ואשר לשבי לשבי · וזה כלו נכלל באמרו והפיצך יי' בכל
העמים ·

וההפסד הו' הוא אמרו ועבדתם שם אלהים אחרים אשר
לא ידעת אתה ואבותיך עץ ואבן כו' · ואין הכונה
בזה המאמר שיעבדו לעובדיהם כמו שפי' אנקלוס ורש"י אלא
ענינו שאחרי בואם בגלות בתוך הרומיים יצאו רבים מכלל
הדת מתוך הצרות והשמדות שלא יוכלו לסבלם והנה אמר
כאן אשר לא ידעת אתה ואבותיך ולא אמר כן למעלה לפי
שעתה דבר בחרבן בית ראשון שהלכו לבבל ועבדו אלהי
הבבליים שכבר שמעו את שמעם ועבדו אותם הרבה ·
אמנם עתה ידבר בגלות הרומיי' ושיעבדו את אלהיהם ולפי
שאמונתם נתחדשה אחרי החרבן מאמונת הנוצרי ושלוחיו

ותלמידיו לכן אמר עליהם אשר לא ידעה אתה ואבותך · כי לא היתה האמונה ההיא קודם החרבן אבל אחריו נתחדשה ואמר עץ ואבן שהם הפסילים שעושין בצורות אלהותם ובצורות השלוחים וקדושיהם · ואמר על זה ובגוים ההם לא תרגיע ולא יהיה מנוח לכף רגלך לבאר ולהודיע מה שביאר
יחזקאל כ הנביא יחזקאל · והעולה על רוחכם היה לא תהיה אשר אתם אומרים נהיה כגוים כמשפחות הארצות לשרת עץ ואבן חי אני נאם יי׳ אם לא ביד חזקה ובחמה שפוכה אמלוך עליכם וכל אותה פרש׳ ר״ל שאע״פ שיתערבו בגוי׳ וילמדו ממעשיה׳ ויעבדו את אלהיה׳ לא יהיה להם מרגוע ומנוח כי תמיד יחרפו הגוים אותם היוצאים מכלל הדת ויחשבו עליהם עלילות מפאת דתם ויחשדום תמיד שהם מתיהדים עד שעל זה יתגלגלו עליהם סכנות עצומות · ומה גם עתה בזמנינו זה שהם עובדים אלהיהם זה קרוב לג׳ מאות שנים ידקדקו עמהם ויחשדום ליהודים נמורים וישרפום באש כאשר עשו בכל מלכות ספרד · ועל זה אמר ובגוים ההם לא תרגיע שהשי׳ אינו רוצה שיצא הצאן הזה מעדרו · אבל בכל מקום שילך שמה הוא צאנו ·

והחפסד הה׳ הוא שעם היותם בזמן בית שני גבורי כח אמיצי לב בגבורים אשר מעולם אנשי השם הנה אחר היותם בגלות יהיה להם לב רגז וכליון עינ׳ ודאבון נפש ר״ל לב רגז בפחד ובמורא תמיד וכליון עינים לצאת מן הגלות מתי יבא קץ הפלאות ואחרית הזעם · ודאבון נפש על חרבן בית יי׳ וגלות עמו · והיו חייהם תלויים מנגד ר״ל בסכנה מהאויבים אשר הם בתוכם עד שיפחדו לילה ויומם ולא יאמינו בחייהם כי תמיד כל היום יחשבו שיעלה מות במשכלת בחלונותם ובארמנותם באופן שבבקר תאמר מי יתן ערב ובערב תאמר מי יתן בקר · ונתן הסבה בשתיהם אם לאמרם שרצונם וחפצם בערב מי יתן בקר · אמר שזה יהיה מפחד לבבך אשר תפחד · רוצה לומר שיכספו בשעת האופל או הבקר כדי לסלק מעליהם פחד המראות המבהילות המתילדות ברמיונם ומבהילות אותם במשכבם ובבקר יאמר · מי יתן ערב ממראה עיניהם אשר יראו · רצונו לומ׳ שבעת זריחת השמש יאמרו מי יתן ערב להסתר בו מהמכי׳ והורגים אותם · וכל זה שזכר מן הפחד ומורך הלבב ורגזו לא נאמר על יהודים · כי גם נאמר על היוצאים מכלל הדת ועובדים אלהים אחרים שזכר כי עם היותם בעושר וכבוד ומעלה בגויי הארץ וגדול׳ ושרים בעצם זה שנים רבות הנה לא תסור היראה והפחד מהם · ותמיד יהיו חייהם תלויים להם מנגד לפי שהעמים יהיו אויביהם תמיד ותמיד כל היום חרב מונחת על צוארם ·

ההפסד הה׳ הוא הקלון והחרפה ר״ל שישובו מצרי׳ באני׳ ומצרי׳ אויביהם ישמחו ויעלצו במפלתם באמרם מה לכם לשוב מצרים הלא להתגולל עלינו ולהתנפל עלינו בראשונה · ואמר בדרך אשר אמרתי לכם לא תוסיפו עוד לראותה · בא לתת טעם למה אמר באניות · כלומר הנה אמרתי שתשוב למצרים באניות בעבור הדרך אשר אמרתי לך לא תוסיף עוד לראותה רוצה לומר לראות אותו הדרך וכדי לאמת מאמרי שלא תראו עוד אותו הדרך צריך שתהיה התשוב׳ שמה באניות באופן שלא יהיה ביבש׳ בדרך אשר אמרתי · והנה מקלון ההליכה למצרי׳ עד שמפני זה עם היות ארץ מצרים מלאה כל טוב ומזונותיהם בזול מאד יהיה עניניכם שאתם בעצמכם תתמכרו שמה לעבדים ולשפחות כדי שאדוניכם יתנו לכם אוכל להשיב נפש ואין קונה כי לא ימצא שום מצרי שיקנה אחד מכם כי ייראו מהשתעבד בכם פן מרה תהיה עליהם באחרונ׳ ולא יקנו מכם נ״כ בעבור שלא יצטרכו לתת לכם לאכול · וכל זה כדי שתמותו כלכם ברעב ובצמ׳ · והקללה הזאת עם היותה מופלגת בענשה הנה היא מאת יי׳ היתה נסבה לפי שלא ימכרו בני ישראל ממכרת עבד בין אויביהם · כדי שיעשו מהם סחורה כמו מהכושים והישמעאלים ויתר האומות ויוקבע להם העבדות העולמי · אלא שישארו ביד אדוני הארץ מלכי האדמה ויהיו עבדים למלכי׳ ולא עבדים ליתר העם וכן היו באמת היהודים בכל ימי המשך גלותינו סגלת המלכים והשרים אדני הארץ ולא לעבדים ולשפחות לשאר בני אדם ·

הנה שנתבארו בזה שה׳ ההפסדים ורעות גדולות שקבלו בני יהודה ובני ישראל בחרבן ירושלם בזמן הבית השני ושנמשכו מהם בדורותינו בגלות · ועם מה שפי׳ בפרשה הזאת · ותרו השאלות שהעירותי ין אין צריך כ כאן כמו שתראה אם תעיין בעניינם :

אלה דברי הברית וכו׳ עד ויקרא משה אל

כבר ביארתי שהברית הראשון הנזכר בפר׳ בחקותי ויקרא כו והברית הזה שניהם עני׳ אחד לפי ששניהם יעדו על גלות ישראל וחרבן ארצם ושוממות מקדשיהם אשר הגלות ההוא התחיל מחרבן בית ראשון והוא המתמיד עד היום הזה ואין הפרש בין שני הבריתות אם לא שבברית הראשון זכר בביאור וגלוי רב התחלתו מחרבן בית ראשון וסלוק השכינה וסבתו בחטא העגל ובטול השמטות · וביאור הדברים מחרבן בית שני והגלות שנמשך אחריו נזכרו שמה בקיצור ורמז · ואמנם הברית השני הזה היו בו הדברים בחלוף זה כי באו בו עניני חרבן בית שני והגלות הנמשך אחריו בביאור ונמשכו עניני חרבן בית ראשון בקצור וברמזים · והיה זה לפי שעשה ארוננו משה בעניני הברית כמו שעשה בענין המצות · ר״ל כי כמו שבספר משנה תורה הזה הביא מהמצות מה שלא היו מבוארות עד הנה לא שיהיו חדשות · כי אם כי נזכרו שמה ברמז ובארם פה · ואותם שהתבארו שמה לא הוצרך לזכר פה · ככה בענין הברית ביאר מה שהיה בברית הראשון בלתי מבואר כי אם ברמז׳ ובדברי׳ המבוארי׳ קצר בהם וזכר אותם ברמז׳ · והיא הסבה למה לא נזכר בברית הזה חטא העגל שהיה בבית ראשון בביאור · לפי שכבר נתבאר בברית הראשון · ולכן נסתפק באמרו בכאן מפני רוע מעלליך אשר עזבתני · שרמז עליו · ואמרו ג״כ סמוך לפר׳ הקללות ולא תסורו מכל הדברי׳ אשר אנכי מצוה אתכם היום ימין ושמאל ללכת אחרי אלהים אחרי׳ וכמו שפירשתי · גם כי נוכל לומר באמת ובתמים כי מרעה גם היות שבקללות האלה לא זכר חטא העגל מ״מ זכר אותו
דברים כט בברית אשר בפר׳ נצבים שהוא דרך לזה ומתאחד עמו כמו שכתוב שם׳ כי אתם ידעתם את אשר ישבנו בארץ מצרי׳ ואת אשר עברנו בקרב הגוי׳ אשר עברתם · ותראו את שקוציהם ואת גלוליה׳ עץ ואבן כסף וזהב אשר עמהם פן יש בכם איש וכו׳ · ועל זה יעד בקללות ובחרבן הארץ ומהפכתה כמהפכת סדום ועמורה וכל אותה הפר׳ · גם אמ׳ אחריה פרש׳ ראה נתתי לפניך היום את החיי׳ ואת הטוב כו׳ · ושם נאמ׳ ואם יפנ׳ לבבך ולא תשמע ונדחת והשתחוית לאלהי׳ אחרי׳ ועבדתם · הגדתי
דף קנ עמוד ב לכם היום כי אבוד תאבדון כו׳ · וכל זה תשובה להרמב״ן שכתב שבקללות האלה לא נזכר חטא ע״ז כי כפי האמת זכרו ובאומץ רב אבל לא שלחמר החטא ההוא לא ערבו בתוך דברי הקללות וזכרו בדברי הברית שנאמרו לקללות והם מעצמותם · וכל זה ממה שיורה שהברית הזה אחד ומתדמה עם הברית הראשון גם בעניני ע״ז וכן בשאר הדברי׳ שנתבארו שמה באו כאן בקצור ורמז · ואמנם צוה הקב״ה למשה לכרות את הברית הזה עתה

בערבות

בעדבות מואב מפני שלא יוכל אדם לומ' שהברית הראשון
אשר כרת אתם בחורב. קיימו וקבלו היהודים עליהם ועל
זרעם באונס והכרח בהיותם במדבר הגדול והנורא ההוא
מקום נחש שרף ועקרב וצמאון אשר אין מים · וכשאח"ז"ל — פ' הנתפרק ר' עקיבא דף פח
על ויתיצבו בתחתית ההר שכפ' עליהם הקב"ה את ההר כגיגית
ואמ' אם תקבלו התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם ׃

הנה בעבור זה צוה למשה שבהיותם חוץ למדבר בארץ
מואב שכבר היתה ארץ נושבת יכרות עמהם ברית חדשה
לקיום הדבר ותעצומו עתה שהם בבחירתם מבלי הכרח
יצוהו שיהיה הברית הזה דבק ומחובר עם הברית הראשון ·
ועל זה נאמר בכאן אלה דברי הברית אשר צוה יי' את משה
לכרות את בני ישראל בארץ מואב מלבד הברית אשר כרת
אתם בחורב · כי באמרו בארץ מואב העיר על סבתו שהיתה
להיות הברית הראשון במדב' והברית ההוא היה בארץ מואב
אחרי שיצאו מהמדבר · ושכבר היו בארץ נושבת בבחירת
ורצונם בשלמות מה שלא היו בברית הראשון · ולפי
שנשארו אותם הדברי' שלא זכרם פה · או שזכרם בדמז כמו
שזכרתי בשמטות הארץ והרצאותיה וסלוק השכינה · לכן
אמר כאן מלבד הברית הראשון כו' · ר"ל מלבד מה שכתוב
בברית הראשון שכרת אתם בחורב כי זו וזו קתני · ושניהם
יוכללו בברית זה · ושניהם כאחד נסמכים ומחוברים זה לזה
ילמוד האחד מהאחר · והוא על דרך מלבד עולת התמיד · — במדבר כח וכט
ומלבד חטאת הכפורי' וזולתם · ואמנם למה לא נזכרה כאן — פס כט
הנחמה ותקות הגאולה אחרי זכרון התוכחו' הא"לה כאשר היה
בברית הראשון · התשובה בזה כי כבר נזכרת שמה הנחמה
אמנם בכאן עם היות שנזכרו התוכחות האלה הנה לא סיים
עדיין דברי הברית · כי מיד אחרי זה יזכור שקרא משה לכל
ישראל והעבירם בברית בהיותם נצבים לפני יי' כמו שאמר
לעברך כו' · והוסיף עוד שמה בא"לות הברית מלבד מה שזכר — דברים כט
כאן · ואז בסוף הברית באה פרשת והיה כי יבא עליך כו' ·
והשבות אל לבבך כו' · אם יהיה נדחך וגו' · אשר הפרשה
ההיא כלה תיעד בגאולתנו ופדות נפשנו שהיא הנחמה
האמתית וכאשר יתבאר שם בעזרת השם יתברך ׃

הנה אם כן היותרו כאשר אמרתי הספקות כב וכג וכד ׃

והנכון אצלי שאמרו אלה דברי הברית כו' · לא אמרו
בלבד על הברכות והקללות שנזכרו בפרשה ·
ואינו סתימת הדברי' אשר קדמו · אבל הוא הקדמת הפרשה
הנמשכת והתחלת הברית הנזכר בפרשת נצבים ועליו אמר
אלה דברי הברית · ר"ל אלה הדברים אשר יזכור אחרי זה הם
דברי הברית אשר צוה יי' את משה לכרות את בני ישראל
בארץ מואב וכו' · ויתחילו באותם דברי הברית באמרו
ויקרא משה אל כל ישרא"ל כו' · אתם נצבים כי שם נאמר
לעברך בברית כו' · כי הדברים מהם שיזכור שמה הם דברי
הברית שזכר כאן · וכבר יורה על אמתת הפי' הזה אמרם ז"ל
קללות שבת"כ בלשון רבים נאמרו ומשה רבינו אמרם מפי — מגילה סוף פרק בני העיר דף לא
הגבורה · וקללות שבמשנה תורה בלשון יחיד נאמרו ומשה
מפי עצמו אמרן · והוקשה לחכמנו האחרונים איך יאמרו
חז"ל שהקללות הא"לה משה אמרן מעצמו כיון שהכתוב הוא
מעיד ואומר א"לה דברי הברית אשר צוה יי' את משה לכרות
את בני ישראל בארץ מואב מלבד הברית אשר כרת אתם
בחרב · ולפי מה שפירשתי אין קושי כלל מהפסוק הזה · כי
הנה לא אמר אלה דברי הברית על הקללות אשר זכר כי אם
על דברי הברית שיזכור בפרשת נצבים · וכן אתה מוצא
שבברית הראשון שכרת הש"י על ישראל לא היו שמה לא

ברכות ולא קללות כי אם זרק הדם על העם ואמר הנה דם
הברית אשר כרת יי' עמכם שהיה זה אחרי נתינת התורה ·
ואחר כך עשו העגל ונתכפר להם ונתנו המצות · ואחר כל
זה באה פרשה בחקותי בברכות ובקללו' ולא נזכר שם ברית
כי הנה לא אמר כי אם אלה החקים והמשפטים וגו' · וכל זה
יורה שהקללות לא נקראו ברית · וכבר פירשתי המאמר
הזה כפי אמתתו בהקדמתי לספר הזה ׃

ויקרא משה אל כל ישראל כו' עד סוף הסדר

עתה החל אדון הנביאים לסדר את כל דברי הברית
וקרא לכל ישראל ודבר להם הפרשה הזאת ·
ופרשת אתם נצבים כי שתיהן קשורות יחד עם פרשת וילך
משה · ופי' הפרשה הזאת אצלי על אחד משני פנים ׃

הראשון הוא שהיתה כונתו בדברים הא"לה לתת להם טעם
לברית אשר עתה יכרות עמהם והוא כי עם היות
שכבר עברו בברית אחר יען וביען לא נתנו לב אליו ולא
חששו ממנו כראוי וימרו אל בלבבם · היה משורת הדין
שעתה בבואם אל ארץ נושבת יכנסו בברית חדש' ולא יהיו
כאבותם דור סורר ומורה · כי חטאת אבותם בטלו והשחיתו
הברית אשר באו בו · ולכן יצטרכו אל ברית אחר לחדבק
באלהים עתה שהיו יותר צריכים ל עזרתו והשגחתו לכבוש
הארץ · והוכיח מרים ועונם מאשר ראו בעיניהם נסי' ונפלא'
הרבה ולא שתו לב א"להים ואף על פי שהיה להם הכונה טובה
מוגיית ולא הועילו בה · ובהיותם מבלי מעיקים וסבות
מונעות מכל הדברים ההכרחיים ועם כל זה לא נשתלמו
בהשגתם וזה ממה שיורה עוז פשעם · ולפי שהתורני יעשה
מופתיו מהחוש כלומר מהנפלאות שהשיג · לכן התחיל
לזכור להם מהפלאות שראו בעיניהם · והוא שאמר אתם
ראיתם את כל אשר עשה יי' אלהיכם לעיניכם בארץ מצרים
רוצה לומר שהם השיגו הנסים והנפלאות שנעשו במצרים
לקטנים עם הגדולי' מבכור פרעה היושב על כסאו עד בכור — שמות יב
כו' · וזהו לפרעה ולכל עבדיו ולכל ארצו · שזכר המדרגה
העליונה מהמלך · והאמצעית מעבדיו והשפלה מארצו ·
וביאר מה הם הדברים אשר עשה באמרו המסות הגדולות
אשר ראו עיניך שהם עשר המכות · ואמר בהם אשר ראו
עיניך · להיותם דברים שנתאמתו בחוש ויוצאים מההקש
השכלי · ואמר עוד האותות והמופתים הגדולים ההם ·
לרמוז אל קריעת ים סוף · ומלחמת עמלק · ומתן תורה ·
ושאר הנסים הרשומי' שעליהם אמר האותות והמופתי'
הגדולי' ההם · הנה בזה הוכיח שנשלמו בני ישרא"ל במוחשות
הנפלאות ההם כדי שמהם ישתלמו באמונותיהם ולפי שלא
יאמרו שלא הועילה להם ההשגה החושיית המופלאת
ההיא לפי שהם מעצמם היו חסרי הדעת ובלתי שלמי
היצירה במושכלות ושעל כן לא הועיל להם הלמוד המוחש
ההוא לכן אמר ולא נתן יי' לכם לב לדעת ועינים לראות
ואזנים לשמוע עד היום הזה · והוא נאמר בתמיהא · וכי
לא נתן יי' לכם לב לדעת ועינים לראות ואזנים לשמוע ·
שהם ב' החושים היותר דקים ויותר מתיחסים לקנין השלמו'
מזולתם · אין ספק שלב נתן לכם השם ית' מוכן לדעת ·
ועינים ואזנים בריאים ומוכנים להשגת מוחשידם · והיה
לכם אם כן מפאת היצירה הטבעית לב יודע ומוכן להשיב
ועינים לראות אותם הנסים ואזנים לשמוע אותם הדברים
המופתיים · ואפשר לפרשו גם בניחותא ויהיה היום הזה
הוא היום שראו מופתי מצרים שזכר · יאמר כי עד

אותו זמן לא היו שלמי' בדעת' ואז כשראו מופתי מצרי' והים
וסיני ושאר הנכללים בזה שאמר והאות' והמופתים הגדולי'
ההם אז היה להם לב לדעת ועינים לראות ואזנים לשמוע
וכן קראו ה'ז'ל לדור המדבר דור דעה' וכל זה להגיד רוב
הש' נתם לשלמות הדעת והאמונה' ולפי שלא יאמרו
שטרדות הזמן ורחקו השעה ומרח צרכי הבית מנעו מהם
החשנה וההשתלמות עם היותם מוכנים בטבעם והיות
הפלאות מושגות לדם בהוש לכן אמר ואולך אתכם במדבר
ארבעים שנה' כלומר אינו כן שאני הולכתי אתכם במדבר
מ' שנה מקום פנוי והוץ מטרדות העולם ולא הייתם מרודי'
בדבר מההכרחיים לחי כי לא בלו שלמותיכם מעליכם
ונעלך כו' להם לא אכלתם לשהתעסק בזריעה וקצירה
וטחינה ולישה ואפיה ושאר המלאכות המחויבות להעשות
ללחם לפי שהייתם אוכלים המן' ויין ושכר לא שתיתם
שהוא המצטרך לעבודה רבה כל השנה בכרמים כי הוא ית'
נתן לכם מים מצור החלמיש' והוא עשה כל זה למען תדעו
כי אני יי' אלהיכם' ר"ל כל זה עשיתי להשלימכם בידיעה
ואמונה אמתית מאלהי' שהוא היה תכלית הנס' והנפלאות
כלם' ולזה אמר' בלשון שולל לחם לא אכלתם ויין ושכר
לא שתיתם לפי שהיתה הכונה להגיד שלא היו טרודים
בדבר יעיק ויכנע שלמותם' לא להודיע שנתן להם את
המן כי זה כבר אמרו פעמים רבות' והנה אמר משה למען
תדעו כי אני יי' בלשון הש' לרמוז שהוא ית' אמר כן בעצמו
ואמר שעם היות שלהם לא יאכלו ויין לא ישתו לא היו
מפני זה חלושי הכח ורכי הלבב כאנשים העומדים בהנהגה
דקה כי הנה באו אל המקום הזה ונלחמו עם סיחון ועוג
מלכי' אדירי' ויכו אותם ויקחו את ארצם אש' נתנו לראובני
ולגדי ולחצי שבט המנש' שזה יור' על גבורתם לפי שזה היה
בכח הא' ית' וברוחו' וכיון שכבר התחלתם במלחמות צריכי'
אתם שלא תעברו על המצות כאבותיכם' כי אם שתהיו
זריזי' בהם כדי שיהיה הש' בעזרתכם וילחם את מלחמותיכ'
ומפני זה תצטרכו לבא לברית חדשה לקיום המצות' כי בזה
מהתועלת העצום לכבוש הארץ אשר אתם באים' וזהו
אמרו ושמרתם את כל דברי הברית הזאת ועשיתם אותם
למען תשכילו ותצליחו בכל אשר תעשון' ולכן אחרי
אלה ההקדמות התחיל בעניין הברית באמרו אתם
נצבים כו'

הנה הותבארו הספקות האחרונים אשר הערותי בפרשה' וספק
כ"ה כ"ו כ"ז וכ"ח' ואמנם ס"ך השני מהפירוש בפרשה הזאת יבא ביאורו
בתחלת פרשת אתם נצבים:

נשלם סדר והיה כי תבא

סדר אתם נצבים

ואמנם הספקות הנופלים בדברי הסדר הזה
כפי אשר תגזור הסברא הפשוטה
בהבנתם הלא הם י"ח'

הספק הא' והוא הגדול שבכלן שנתעצמו להלחם בו
הכמי דורנו זה במלכות ארא"גון על ענין הברית
הזה ומאמר הכתוב שאמר ולא אתכם לבדכם אנכי כורת
את הברית הזאת וגו' כי את אשר ישנו פה וגו' והוא כי מי
נתן כח לדור המדבר שעמדו רגליהם על הר סיני לחייב את
בניהם אשר יקומו מאחריהם' במה שאמרו נעשה ונשמע
ולעברם בברית הש' ואלהיהם או השבע שבועה לאסור אסר
על נפשם אשר לא יבטל לעולם' עד שיחייבו אותם בכל
דברי התורה והברית אשר כרתו ולהעניש לזרעם אחריהם
כמו שיראה מזה הכתוב ובכל מקום שנמצא בפיהם ז"ל
זהלא מושבע ועומד מהר סיני הוא שזה לא יתכן מן הדין'
שהרי לא יפול בזה העניין טבע אבות ובנים לפי שהגוף
אשר יש לו לאב שותפות בהויתו' לא היה נמצא שם כי
אם בכח רחוק מאד מאד ממציאותו והוא מבואר כי לא
בכח יגבר איש להשביע בניו לדורי דורות' וכ"ש מצד
הנפש הדברית שאין לו לאב בה שותפות' ושום הקשה
שאינה נדונת על פיו וכמאמר הנביא יחזקאל ע"ה מה לכם יחזקאל יח
אתם מושלי' את המשל הזה בית ישראל לאמר אבות יאכלו
בוסר ושני בנים תקהנה חי אני נאם יי' אלהים אם יהיה לכם
עוד המשל הזה בישראל הן כל הנפשות לי הנה כנפש האב
וכנפש הבן כו' מורה שהם אצלו ית' בשווי מבלי שתוף
ולכן הנפש החוטאת היא תמות בעונה ולא בעון אבותיה'
וכמו שתורה על זה הפרשה כלה' וגם ירמיהו הנבי' ע"ה אמ' ירמיה לא
כן' והוייב אם כן שלא יושלם שום ענש לנפש הבן ממעשה
האב וכ"ש מדבורו ואין צ"ל לדורות עולם' וכבר אמרו קטן ב"ק דכתובות יא
שנתגייר מטבילין אותו על דעת בית דין ואם הגדיל יכול דף ט
למחות' והלא דברים קל והומר ומה אם בהיות שם הגוף
יכול למחות לפי שהיה קטן בשנים כל שכן אם לא היה שם
כלל שאינו מחוייב במה שעשו הראשונים מדעתם' ואין
ראוי לנו שנתפיים במה שאמרו הקדמונים ז"ל שכל הדורות חכמי הקבלה ומדר'
שהיו עתידין להמצא עד סוף כל הדורות כלם היו באותו תנחומא בפרשה זו
מעמד וכלם קיימו וקבלו הברית הזאת באלה ובשבועה
כי יקשה זה על השכל להאמין בו איך היו הנשמות שם
מבלי גופות והמצות אינם מחויבות כי אם לחבור הנפש
עם הגוף הנקרא אדם' וכמו שאמר אשר יעשה אותם ויקרא יח
האדם וחי בהם ובמתים חפשי' כי בהפרדם זה מזה אינם תלים פח
אדם' גם כי המצות חובת הגוף הם ואין חבין לאדם שלא
בפניו' גם לא יספיק בתשובת זה דעת האומר שהיו חכמי הקבלה
באוכלוסא ההיא שש מאות אלף הגברים כולל הצורות
כלם וכל הפרצופים לכל מזגי האדם שהיו אפשרי המציאות
דשמעתה אי אפשר להמצא שום אדם בדורות הבאים שלא
היו שם בדמותו וצלמו בגוף ונפש' ושלזה אין בשום
אדם יכולת במה שנשבעו כלם בהר סיני' כי היו הדברים
האלה כבדים על הלשון לאמרם וקשים על השכל לקבלם
והם חלושים כפי ענינם בעצמם' ויותר מזה יקשה
למה שראינו בעינינו שעל שבועה זו יש קיום והעמדה
אל הברית והשבועה אשר לו יתברך עלידם שלא יופרדו
לעולם בזולתם והא בהא תליא ונשארה להם השאלה
בעינה ומבקשים פנים אל התרה' לפי שישראל עברו
על השבועה הזאת פעמים רבות' ויתחייב מזה שכבר
הופר הברית והשבועה האלהית ויהיו בטלים כל הכתובים
המורים על נצחיות ישראל' כמו שאמר אם ימושו ירמיה לא
החקים האלה מלפני נאם יי' גם זרע ישראל ישבתו מהיות
לגוי לפני כל הימים' אם ימדו שמים מלמעלה ויחקרו
מוסדי ארץ למטה' גם אני אמאס בכל זרע ישראל כו'
גם אמרו ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ויקרא כו
וגו' ודומיהם' ואם עברה השבועה והברית אשר עליה
הנה אם כן אבדה תקותנו נגזרנו לנו' ואיך יהיה אם כן
מקום לנבואת יחזקאל והעולה על רוחכם וגו' אבל זה יחזקאל כ

ממה שיורה שאין כח באבות להשביע הבנים · ולחייבם בשבועתם · ולא יהיה כח בשבועתם להמשיך כחבלי מציאותם · ובעבותות קיומם הדבוק דנצחי שרצו' ורצת השם יתעלה שיתלה בה' · זהו ענין הספק הזה ותארו · ובאמת כי הוא ספק עצום ונורא ויגד שהכל תלוי בהתרתו ·

הספק הב' באמרו למען הקים אותך היום לו לעם כי מאמר היום מורה אם שעד הנה לא היה לו לעם · והיום ההוא יקימהו לו לעם וזה א"א שיוכן במקום הזה · לפי שמעת קבלם את התורה לקחם השי"ת לו לעם שהיה קודם לזה מ' שנה · או שיורה על סוף הזמן כאילו אמר היום הזה תהיה לעם לי"י אלדיך ולא עוד · וזה באמת בלתי מסכים עם כוונת הברית בנצחיותו והתמדתו ·

הספק הג' באמרו וכאשר נשבע לאבותיך כי איך נשבע השי' במה שלא היה תלוי בו כ"א ברצון ישראל ובחירתו ואם ישראל לא יחפצו להכנס בברית ההוא איך תתקיים שבועתו להיות לו לעם והוא יהיה להם לאלקים ·

הספק הד' באמרו וכאשר נשבע לאבותיך כי אם היה שנשבע השי' אל האבות להקים אותם לו לעם · א"כ יהיה מחוייב למחול פשעיהם וגם כי יוסיפו לחטוא לא תחול הקללה עליהם ובהודעה זו יתן להם לב שלא יפחדו מאלות הברית ·

הספק הה' בברית עצמו · ר"ל מה היה ענין הברית הזה ואמתתו כי אם היה הברכות והקללות שנכרתו למעלה הנה אחרי שכבר נאמרו שמה נכרת הברית עצמו ואיך יאמר עתה לעברך בברית י"י אלדיך ובאלתו ואם היתה שבועה וקללה אחרת עליהם · הנה מה יתן ומה יוסיף קללה על קללה ולמה יקרא הקללה הזאת ברית ולא האמורה למעלה ·

הספק הו' באמרו כי את אשר ישנו פה בלשון יחיד · כי הנה התחיל לדבר בלשון רבים כמו שאמר ולא אתכם לבדכם אנכי כורת וגו' וחזר לדבר בלשון יחיד את אשר ישנו פה · והוא זר בלשון ·

הספק הז' כי מצד אחר יראה כי הברית הזאת לא נעשה כ"א בעבור המתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי · והוא מכלל החיים אשר הם עומדים שמה · באמרו והיה בשמעו את דברי האלה הזאת והתברך בלבבו וגו' · ואם היה כן יתחייב שאם לא היה שם מתברך היה הברית והאלות שלא לצורך · ומצד אחר יראה שהברית מכוון כנגד הדורות הבא' אחריהם כמו שכתב ולא אתכם לבדכם וכו' · כי אם את אשר ישנו פה ואת אשר איננו פה · ואין ענין לזה עם המתברך עתה כשמעו את דברי האלה הזאת בלבבו שלום יהיה לי ·

הספק הח' באמרו לא יאבה י"י סלוח לו כי דבר מבואר הוא אם השומע ההוא יתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי כי בשרירות לבי אלך לעבוד ע"ז שהאל ית' לא יסלח לו ושיבא עליו כל הקללות אשר בפרשת בחקותי ובספר' כי תבא מבלי שיצטרך לזה ברית חדשה · וכל שכן אחרי הכנסו בברית כי מי הוא אש' יחשוב שיסלח לו ולא יענישהו עליו · ואם רצה לומר שלא יקובל בתשובה זה אי אפשר כי לא יחפוץ במות המת כי אם בשובו מדרכו וחיה ·

הספק הט' באמרו יאמר הדור האחרון בניכם אשר יקומו מאחריכם והנכרי אשר יבא מארץ רחוקה כו' · שזכר בזה שיאמרו אמירה מה הבנים אשר יקומו אחריהם · ואמירה מה הנכרי אשר יבא מארץ רחוקה · ופי' בכתו' מאמר הנכרי באמרו ואמרו כל הגוים על מה עשה י"י וגו' · אבל לא פי' מאמר הדור האחרון והוא זר בכתוב ·

הספק הי' באמרו הנסתרות לי"י אלדינו כו' · שהוא מאמר נאמר זולת מקומו · בין שנפרש אותו כדברי הרמב"ם ז"ל שטעמי המצות הם נסתרות והם לי"י אלדינו · מור' חלק ג פרו'
ושפעולתם וקיומם הם נגלות והם לנו ולבננו עד עולם · ובין שנפרש אותו כדברי הרמב"ן וזולתו מהמפרשים שהחוטא' כפי דף קנא
בנסתרות ענשם בידי שמים וזהו לי"י אלדינו · אמנם אם יחטאו בנגלות לנו ולבנינו להענישם על פי בית דין בכל דברי התורה הזאת באיזה אופן שיפורש הכתוב יהיה בלתי נקשר עם הקודם ·

הספק הי"א למה זכר האיש או האשה או המשפחה או השבט ולא זכר האומה בכללה בשיטה לעבוד ע"ז בהיות העונש גם הגלה אשר זכר מתיחסת לכללות האומה לא לאיש אחד ולא למשפחה אחת גם לא לשבט אחד · והיא אמרו גפרית ומלח שריפה כל ארצה ואמר ויתשם י"י מעל אדמתם · האם נאמר שאיש יחטא בע"ז או משפחה או שבט אחד ילכד בה' ועל כל העדה יקצוף ·

הספק הי"ב באמרו בפרשת התשובה והשבות אל לבבך וגו' · ושבת עד י"י אלהיך וגו' · והם שני הודעות בדבר אחד בעצמו שהיה די באחת מהן אם שיאמר והשבות אל לבבך ככל אשר אנכי מצוך היום · ואם שיאמר ושבת עד י"י אלדיך ושמעת בקולו · ולמה בא הכפל הזה במצות התשובה · ומה ענין אמרו בכל הגוים אשר הדיחך וגו' ·

הספק הי"ג באמרו ושב י"י אלדיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך כו' · שהוא גם כן דבור כפול ומיותר שהיה די בשיאמר ושב י"י אלדיך את שבותך ורחמך אם יהיה נדחך וגו' · ואם שיאמר בלבד ושב וקבצך מכל העמים כו' · אם יהיה נדחך כו' ·

הספק הי"ד באמרו עוד ואתה תשוב ושמעת בקול י"י · וזה כבר נאמר ב' פעמים בתחלת הפרשה ושבת עד י"י אלדיך והשבות אל לבבך ·

הספק הט"ו באמרו עוד בסוף הפרשה כי תשמע בקול י"י אלדיך לשמור מצותיו וחקיו הכתובה בספר התורה הזה כי תשוב אל י"י אלדיך בכל לבבך ובכל נפשך · והפסוק הזה האחרון הוא כפול ומיותר · אם במה שהזהיר על השמיע' בקול י"י כי כבר אמרו פעמים · ואם במה שצוה בתשובה שכבר שנה ושלש מאמרו ·

הספק הי"ו באמרו ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב את המות ואת הרע · כי ענין זה המאמר הוא מה שכבר אמר ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה · ומה צורך בהשנות הדברים בכוונה אחרת מתדמה · דברים יא

הספק הי"ז באמרו אשר אנכי מצוך היום לאהבה את י"י אלדיך ללכת בדרכיו ולשמור מצותיו וחקיו ומשפטיו · והאזהרה הזאת כלה כבר זכרה משה רבינו ע"ה פעמי' רבות אם האהבה את השם ית' בפרשת היחוד · ואם ללכת בדרכי סס ו
השם ית' מוהלכת בדרכיו · אחרי י"י אלדיכם תלכו · ואם סכ כח וסס יג
בשמירת המצות פעמים רבות מאד מאד ·

הספק הי"ח באמרו החיים והמות נתתי לפניך הברכה והקללה · וזה כבר אמרו בתחלת הפרשה והוא כפל ומותר אחרי שכבר אמר ראה נתתי לפניך

היום את החי' ואת הטוב את המות ואת הרע' ולמה שנה ברכה בטוב וקללה ברע' ולא שנה דובר בחי' ובמות ואין ספק שכל זה נעשה לצורך"

והנני מפרש הכתובים כלופן ויותרו הספקות הנ"ל:

אתם נצבים

כו' עד כי אתם ידעתם כו'

(ק' דף י' וכתוב' הכותב דף פד שם) **עם** היות שכפי הדין זכין את האדם שלא בפניו ואין חבין את האדם שלא בפניו וש"אין אדם מוריש שבועה לבניו' ר"ל לחייבם בשבועה אשר הוא עשה לבניו בימיו' אין ספק שאם אדם קבל הלואה מאחר שחייב בפרעונה הוא ובניו עד עולם' כי כמו שהבנים' זוכים בירושת נכסי אביהם' ככה הם מחוייבים לפרוע חובותיהם וחיוב האבות כשיהיה בדרך הזה ר"ל ממה שקבלו בדרך הלואה מוטל על הבנים אף על פי שלא היו עדיין בעולם' ומזה הצד היה העבד
(ויקרא כה) הכנעני ירושה על הבנים כמו שאמרה תורה' והתנחלתם אותם לבניכם אחריכם' לפי שהיו מקנת כספו של אדם בשאר נכסיו וידוע שהש"י זכה בישראל אם מפני שהוציאם מכור הברזל ממצרים מבית עבדים והם ומקניהם וקנינם
(שם) היו מאתו ומידו וכמו שכתו' כי לי בני ישראל עבדים עבדי' הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרי' ולפי שזכה בגופותיה' בעבדים כנעניים' הנה גם כן בנפשותיהם לפי שהשלימם שלמות נפשיי במתן תורתו' לכן הכניסם בברית הראשון בהוציאו אותם ממצרים והיה הברית ההוא בדם שירק עליהם' להורות שגופם ונפשותם כי הדם הוא בנפש יכפר כלם היו משועבדים אליו ית'' ולכן אמר בעת ההכנסה באותו
(שמות יט) ברית נעשה ונשמע' ור"ל בגופותינו נעשה ונעבוד כעבדים אל אדוניהם' ובנפשותינו נשמע ונאמין כתלמידים לרבם ולפי שעתה רצה הש"י לעשו' עמהם חסד אחר והוא בירושת הארץ הקדושה הביא הצורך שיכנסו בברית חדשה לפי שהראשון היה על שעבוד גופם והכנעת אמונתם' והשנית היא על ירושת הארץ' והיה ענין זה הברית וכונתו שלא בחרבם ירשו ארץ' ולא הורישוה מאבותיהם אבל שהש"י נתנה אליהם לא במתנה כ"א בתורת הלואה כמו שכתוב'
(ויקרא כה) והארץ לא תמכר לצמיתות כי לי הארץ' ושיתחייבו לעבוד בה את אדוני הארץ' ושלא יעבדו אלוה אחר זולתו' כי יהיה זה מרד וקשר גדול אליו' הנה התבאר מזה צורך הברית הזה ותכליתו' והתבאר עם זה ג"כ שהאומה הזאת היא לפניו ית' כעבדים נרצעים עד עולם' ושבניהם ובני בניהם הם בעבדים כנעניים וככושיים שלא יהיו חפשים בשום צד'
(עמוס ט) וכמו שכתוב הלא כבני כושיים אתם לי בית ישראל' וכערך הארץ הנבחרת אשר לקחו מאתו ית' וחייבו עצמם לשבת בה' ולתת הבכורים' והתרומה' והמעשרות ושאר המצות התלויות בארץ' הם בהכרח כגרים ותושבים עם אלהינו ומחוייבים הם ובניהם עד עולם לשבת בארץ הזאת ולפרוע החוב אשר הסכימו בראשונה עם אדוני הארץ לפרעו שהם המצות שקבלו על עצמן בעת שנכנסו בעבודתו' והוציאם מעבדות מצרים' ובעת שנכנסו לארץ וקבלוה על מנת כך
(מקובל דף פז) ועל כן אמרו חכמינו ז"ל שכל בר ישראל מושבע מהר סיני לפי שאז נכנסו לעבודת האל ית' וכל זרעם היוצא מהם הוא

באותו החוב ועבדות לא יצא חפשי' דרי לך שכבא את הגוף ומפאת הנפש' ומפאת ארץ מגורידם אשר גרו בה' היו האבות מחוייבים ונכללים בברית שקבלו אבותם' לא מצד השבועה שעשו כי אם מדין העבדות אשר קבלו בהוציאו אותם מארץ מצרים ומפאת התורה שקבלו בפקדון והארץ
(מדרש תנחומא' בפרשה זו) הנבחרת שקבלו בהלואה' ואל זה בודאי כוונו ז"ל באמרם שהיו הנשמות כלם בשעת הברית' וכענין האכלוסא שאמרו גם כן' לפי שהיה הברית ההוא כולל לכל העתידים לבא בכל הדורות ולא היה פקפוק להתחדש בשום צד על שעבוד הברית' כי אם היה הברית ההוא כדרך ב' אוהבים שעושים זה לזה ברית אהבה ונאמנות היה הספק עצום וקשה ההתרה איך יחייבו בו ובשבועתו הבנים אשר עדיין לא היו בעולם אבל להיותו ברית ושבועת חוב גמור שהיו גופותיהם חייבי' ומשועבדים וארצותם גם כן' איך יתכן שהבאים מהם יסורו מאותו חיוב האם יוכלו להוציא עצמם בני העבדים כנעניים מן העבדות אשר יולדו בו והורישו מאבותיהם' והוא עקר הברית והאלה אשר לא תופר לעולם' וז"ש מרע"ה בפרשת
(דברים ה) ואתחנן לא אבותינו כרת יי' את הברית הזאת כי אתנו אנחנו אלה פה וגו' לפי שחיוב הברית היה חוב הכרחי כולל לדור
(ירמיה לא) הראשון ולזרעו עד אלף דור' והוא מאמר הנביא כה אמר יי' נותן השמש לאור יומם חקות ירח וכוכבים לאור לילה רוגע הים ויהמו גליו כו' אם ימושו החקים האלה מלפני נאם יי' גם זרע ישראל ישבתו מהיות גוי לפני כל הימים' ויחזקאל אמר
(יחזקאל יט) והעולה על רוחכם היה לא תהיה אשר אתם אומרים נהיה כגוים וגו'' ואמר והוצאתי אתכם מן העמים וקבצתי אתכם מכל הארצות כו' עד והבאתי אתכם במסורת הברית וברותי וגו'' וענין הנבואות האלה כלם הוא שהש"י אמר לישראל אנכי הוצאתי אתכם ממצרים אני דבקתי בכם שכינתי אני נתתי לכם את ארצי כדי שתכירו אלהותי ותשמרו מצותי והיה אם לא תשמעו בקולי ותעבדו אלהים אחרים ונסחתם מעל פני האדמ' כי כמו שנתתי לכם את הארץ כן אקחנ' מכם וסלקתי שכינתי מביניכם' ואם תאמרו שאין לי עוד חלק ונחלה בכם ותהיו כגויי הארץ דעו שהיא לא תהיה כי עבדי אתם בגופותיכם' ולכן בחמה שפוכה אמלוך עליכם' ואם מלכי האומו' יחזיקו בכם אני אקבץ אתכם והוצאתי אתכם מארצ' והבאתי אתכם במסור' הברית שהוא הברית הראשון שכרתי אתכם על עצמכם שהוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לי עבדים' ולהיות יסוד הברית והשעבוד הנצחי כלו יציאת מצרים היה תמיד נזכר בפי הש"י ובפי נביאיו' והיו מועדי יי' כלם זכר ליציאת מצרי' כי זה מורה על ההשתעבדו' הנצחי:

ואמנם עם היות שהאומ' בכללה חלפת חק הפר' ברית הנה לא סרה מתחת ידי יי' לפי שההשתעברות והדבקות אשר לאומה עם השם ית' הוא נצחיי' אי אפשר שישתנה כימי השמים על הארץ' והוא אמרו בסוף הקללות
(ויקרא כו) שבבחקתי ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר בריתי אתם כי אני יי' אלהיהם' ר"ל לא מאסתים ולא געלתים להפר בריתי' ר"ל בעבור שהפרו הברית אשר לי אתם כי אני יי' אלהיהם' ואין אלהותי עליהם דבק עם חטאתם' אבל אף כי יחטאו עבדי הם ולא יצאו מתחת ידי' וכבר נוכל לומר עוד בזה שהאומה בכללה לא סרה מאחרי יי' בשום זמן לפי שההעברה על הברית באומה אפשר שתהיה באחד משני פנים' אם שתהיה האומה בכללה עוברת על מצות התורה כלם או קצתם אף שיעבדו עבודה זרה' אבל אינם כופרים בעקרי התורה' ואם

שיסוגו

שיסונו אחור נסיגה כללית ונפירה מעיקר׳ לומ׳ אי איפשנו
בו ולא בתורתו׳ והנה המין הראשון מההעברה על הברית
הוא אשר ייוחס אל אומתנו בכללה ובעבורה נתחייבו לקללו
נתנו לשמירת המצות׳ אבל המין הב׳ חלילה להם ממנו כי
בשום זמן מהזמנים לא כחשו בי״ ולא כפרו בקבול תורתו׳
תלים מד ולא הוציאו עצמם מתחת הנהגתו׳ וכמו שאמר על זה כל
זאת באתנו ולא שכחנוך׳ ולא שקרנו בבריתך׳ לא נסוג
אחור לבנו ותט אשורנו מני ארחיך׳ ר״ל לא סרנו מאחריך
שם עם היות שנטה אשורנו מני ארחך׳ וכן אם שכחנו שם
אלדינו ונפרוש כפינו לאל זר׳ ר״ל אע״פ שפרשנו כפינו לאל
ויקרא כו זר לא שכחנו שם אלדינו׳ ואולי שלזה כוון באמרו לא
מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר בריתי אתם כי אני י״
אלדיהם׳ כלומר לא ראיתי אני לכלותם ולהפר את בריתי
שהיה אתם לפי שהם לא עזבוני ולא סרו מאחרי׳ אבל עם
עקידת שער נט כל רובי עונותיהם תמיד אני י״ אלדיהם׳ וככר מצא חכם
דף רעז עמוד ג אחד מחכמי הדור סבה למה האומ׳ בכללה לא תסור מאחרי
י״ ושיש לנמנע זה טבע קיים׳ לפי שהדבוק האלדי עם
האומה הוא טבעי ועצמי לא ישוער בטולו כמו שיחוייב
טבע וחק כל נמצא שלא יפריד עצמו ממינו׳ ומה שיכריח
לכל בעל חי שלא יאבד את עצמו׳ שזה אם ישוער באחד
מעיר וברוב הימי׳ להפסד רעיוניו׳ הנה לא ישוער הפסדתו
על כל אישי אותו המין׳ וכן על זה האופן עצמו לא ישוער
הפרד האומה הזאת מאלדיה בשום פני׳ כי הוא חק מוטבע
בהם יותר חמור משבועה עם היות שאיש אחד כבר אפשר
שלהפסד דעתו יסור מאחרי י״ והיה ענשו וגם ענש עיר
הנדחת חמור מאד כמו שהתבאר׃

הנה היותר נוה לדעתי הספק הראשון והיא באמת דרך ישר אל התרתו ואמתי מסכים מכל צד׳ ולפי שאחרים בקשו דרכים בהתרתו ולא ישרו בעיני נטיתי מעליהם ולבחר דרכי׳ כי אותו ראיתי אמת ונכון ונכון וקיים׃

ועתה ראה גם ראה איך התבארו הדברים האלה אשר
זכרתי כלם בפרשה׳ כי הנה אדוננו משה בפר׳
ויקרא משה אל כל ישראל׳ רצה להודיעם צורך הברית
החדשה הזאת באמרו אתם ראיתם את כל אשר עשה י״
לעיניכם בארץ מצרים לפרעה ולכל עבדיו ולכל ארצו׳
ובזה העיר על החיוב הראשון שהוציאם ממצרים ולקחם
לו לעבדים׳ ואמרו עוד המסות הגדולות אשר ראו עיניך
בו׳ אחשוב שאמרו על מתן תורה ונפלאות המדבר וחסדי
י״ על עמו כי הם גדולים ועצומים מאד׳ ועל זה אמר ולא
נתן י״ לכם לב לדעת ועינים לראות כו׳ עד היום הזה׳ ר״ל
שהוא ית׳ השלימם אז ביום ההוא שראו כל המסות הגדולו׳
בידיעות האלדיות ובאש שראו על הר סיני ובקול ששמעו
ולזה זכר אלה הב׳ חושים בלבד עינים לראות ואזני׳ לשמוע
דברים ד על דרך אתה הראית לדעת כי י״ הוא האלדים מן השמים
השמיעך את קולו ליסרך ועל הארץ הראך את אשו הגדולה
הרי לך בזה יציאת מצרי׳ ומתן תורה שעליהם נעשה הברית
הראשון׳ אחר כך זכר הליכתם במדבר והנסים שנעשו
במלבושיהם ומזונותיהם והיה סוף המאמר הזה שבאו אל
המקום הזה והתחילו להלחם בסיחון ועוג ויכו אותם ויירשו
את ארצם ואם לא חלקוה ביניהם׳ היה זה לפי שהם כלם
הסכימו לתת אותה לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשה׳
וכיון שעתה הם היו נכנסים לארץ ומתחילין בירושתה׳ היה
מהראוי שיכנסו בברית אחר לחייב את עצמם במשמרת
המצוה במשפט אלדי הארץ׳ כי על מנת כן יבאו בה וירשוה׳
וזהו שאמ׳ ושמרתם את כל דברי הברית הזאת ועשית׳ אותם
למען תשכילו את כל אשר תעשון בירושת הארץ׳ וכדי
להכניסם בברית ההוא אמר אתם נצבים היום כלכם לעברך
בברית י״ אלדיך ובאלתו׳ כי הוא היה התכלית בעבור הכניסם
לארץ׳ ובעבור שלא יאמרו שהברית היה יותר ראוי לעשותו
אחרי כבוש הארץ וחלוק׳ כמו שהברית הראשון נעש׳ אחר
יציאתם ממצרים ומתן תורה׳ לכן אמר כמשיב לזה׳ אתם
נצבים היום כלכם וגו׳ ר״ל אחר שתכנסו לארץ ותכבשוה
ותחלקוה ביניכם לא תוכלו להקבץ במקום אחד אנשי׳ ונשי׳
וטף כי זה יהיה בחלקו וזה בחלקו׳ וגם הראובני והגדי וחצי
שבט המנשי׳ היו מניחים נשותיהם וטפם בעריהם מעבר
הירדן׳ אבל היום הזה אתם נצבי׳ כלכם לפני י״ אלדיכם כלומ׳
סביב הארץ מקובצי׳ יחד ולכן כאן יאות אשר תכנסו בברית
ולא אחרי כן׳ וז״א ראשיכם שבטיכם זקניכם ושוטריכ׳ רצה
הראשים והעם׳ וביאר עוד שלא היו מעורבי׳ ולא מבולבלי׳
זה בזה׳ אבל היו ראשונה הזקני׳ ואחריהם השוטרי׳ ואחריהם
הנשים׳ ואחריהם הגרים׳ ואחריהם השכירי׳ עושי מלאכתם
ובזה האופן היו׳ שמה מדרגות האנשים כלם ואישיהם׃

האמנם למה בחר מרע״ה שיהיו שמה האנשים והנשי׳
והטף וגרים והנה לא זכר זה בברית הראשון
ולא נעשה כזה׳ הנה ביארו בדבריו בצורך המעמד׳ והוא
שמשה לפי שהיה דעתו להכניסם בברית ההוא רצ׳ ראשונה
לומר להם אתם ראיתם כל מיני הע״ז אשר היו במצרי׳ במדין
במואב ובארץ סיחון ועוג ויש בהם אנשים חכמים ונבונים
ואולי יהיה בלב אדם מכם ספק בשמיר׳ המצות׳ וטענה או
הקש בענין ע״ז׳ ומפני זה איני רוצה שידבר אדם מזה כלל
בסתר׳ לכן קבצתי כלכם פה לפני י״ ואם יש בלב אדם מכם
בקטן כגדול ספק או טינא ומחשבה בענין ע״ז יפרסם אותה
בכאן׳ ויתוכח עמי ואני אסיר ממנו כל ספק ואתיר לו כל
טענה׳ וז״א אתם נצבי׳ היום כלכם׳ כי מלת התיצבו׳ לא היתה
נאמרת כאן על העמידה וההזדמנות כי אם גם על ההתקוממו׳
במדבר טז בויכוח׳ וכמהו ודתן ואבירם יצאו נצבים פתח אהליהם׳ ר״ל
שהיו׳ בפתח אהליהם מתוכחים כדבר ומקנטרין עם כל הבא
ישעיה ג ועומד אצלם׳ וכן נצב לריב י״ ועומד לדין עמים׳ עניינו
עז ר״פ קעא שהש׳ יוכיח את העמים׳ ראשונה כדברי רז״ל ואחר כך יתן
שמות יד פסק דין כדבר׳ וכן התיצבו וראו את ישועת י״׳ שיהיה להם
העמדה וההתקוממות בעצמם ולא יהיו צועקים ומתלוננ׳ ואז
יראו את ישועת י״ וכן כל לשון התיצבות מורה על זה׳ ולכן
אמ׳ כאן אתם נצבים היום כלכם׳ ר״ל כוונת ביאתכם פה היה
כדי לבא לויכוח והתקוממות עם מי שירצ׳ להתוכח לפני י״
בין שיהיה שר וגדול בישראל׳ או איש ריק׳ ועם הארץ׳ או
אשה׳ או גר׳ או נער קטן׳ כי לכלכם אשמע ואשיב אמרי׳
אמת׳ ולזה קבץ אנשים ונשי׳ וטף וגרי׳ מה שלא היה בברית
הראשון מפני צורך הויכוח שיעשה מפני הע״ז שראו בעיני׳
אשר עברו בהם כי ע״כ בחר בויכוח כדי שבראשונה יסתלק
כל ספק שיהיה בלב כל אחד מהם באופן שאח׳ הויכוח יכנסו
בלב גמור מעצמם בברית י״ ובאלתו ולזה אמ׳ לעברך בברית
בלשון קל׳ ולא אמר להעבירך לומר שכל אחד מרצונו
יעבור ויכנס בברית לא בעל כרחו׳ ואמר אשר י״ אלדיך
כורת עמך היום להגיד שלא יחשבו שהברית הראשון היה
מהקבה והברית הזה היה ממשה כי כמות זה כן מות זה׳ וכמו
שהראשון כרת הש״י עמהם ברית בחורב ככה הוא ית׳ כורת
כפי דף קנ עא עמהם הברית הזה היום הזה׳ וכתב הרמב״ן שיתכן שכרת
עמהם בהקרבת עולה ולקיחת חצי הדם וזריקתו על המזבח

שמות כד
וחצי הדם זרק על העם כמו שעשה בהר סיני כאשר נזכר׳ עם היות שלא נזכרו בכאן׳ וזה יאמינהו מי שירצה כי אין בכתוב עדות ולא ראיה עליו׳ והר״לבג כתב שלפי שהיה דרך כורתי הברית לכרות דבר אחד לחצאי׳ ולעבור בין בתריו׳ לכן התרוכם הש״י לתת הברכה על הר גריזים והקללה על הר עיבל והיו ישראל וכל הנטפלים שם עוברים בין ב׳ ההרים והיא ההעברה בברית יי׳ ובאלתו׳ והדעת הזה בטל מעצמו׳ כי הנה הברית נעשה בימי משה וברכות הר גריזים והר עיבל היו אחרי מותו ואחרי העברת הירדן גם כי ישראל לא היו עוברין בין ההרים׳ ולכן היותר נכון אצלי בזה הוא שהברית הראשון שהיה על יציאת מצרים׳ ומתן תורה היה בדם לפי
שם יב
שבדם יצאו ממצרי׳ כמו שאמ׳ והיה הדם הזה לכם לאות וגם הדם כמו שזכרתי בנפש יכפר׳ והברית הזה לפי שהיה עניינו על ירוש׳ הארץ כמו שפרשתי היה לבד בארץ מוא׳ ועל הארץ ההיא אמר הברכות למי שיהיה מכיר משפט אלדי הארץ וישמרהו והקללות על מי שיעבור עליהם׳ וכמו שבברית הראשון אמר׳ נעשה ונשמע׳ כן בברית הזה היו עונים כל העם אמן׳ וזהו היה ענין הברית ולזה אמר ברית יי׳ ואלתו הם הקללות שזכר ויזכור׳ והברית הוא אמרם אמן״

ובזה הותר הספק הב׳:

ואמר למען הקים יי׳ אותך לו לעם כדי לתת התכלית בבריתות כלם ובשמירת המצות שיהיו לתכלית ההשתעבדו׳ בהם׳ כ״א שיהיו דבקים באלדיהם כאשר הוא סוף כל האדם ותכליתו אשר בעבורו נברא׳ ועל הדבוק ההוא אמר׳ למען הקים יי׳ אותך היום לו לעם והוא יהיה לך לאלדי׳ שהוא הדבקות האפשרי לאדם בעוד שהוא חי להדבק באלה ולהיות יחס אהב׳ וקרבה בינו ובינו ולהיותו משגיח בו שהוא היותו לו לאלדים׳ כי הדר׳ בחוצה לארץ דומה כמי שאין לו
ר״ל דבתיב׳ דף ק׳
אלוד לפי שנפרד מאותו דבוק עליון גם כוון לומר במלת היום שיעודי האבות היו כלם תנאיים׳ כפי זכות והכנת המקבלים׳ כי בהיות ישראל עם קדוש יהיה להם לאלדי׳ ויחמול עליהם כאשר יחמול איש על בנו העובד אותו׳ ולכן היה מהרצון האלדי שיכנסו בברית כדי שתתקיים בהם שבועת האבות ויעודיהם על הארץ לטובה׳ כי אם לא יעשו כן לא יתקיימו בהם׳ ויתקיימו בדור אחר וזהו אמרו למען הקים יי׳ אותך היום לו לעם כו׳ וכאשר נשבע לאבותיך כי מה שנשבע לאבותיך יתקיימו בכם היום הזה ויהיה זה בעברכם בברית״

הנה התבאר מזה למה אמר היום׳ ושהשבועת האלות היתה כוללת ותנאית אפשר לפרט שתתקיים בהם או בזולתם׳ והותרו בזה הספקות ג׳ וד׳ וה׳:

ואמרו ולא אתכם לבדכם כו׳ אפשר לפרשו בב׳ אופנים׳ הא׳ הוא ולמה קבץ מרע״ה כל המדרגות מהעם ולא נסתפק בקבוץ ראשי השבטי׳ והזקנים להשיב לזה אמר ולא אתכם לבדכם׳ רוצה לומר אין הכונה בברית על הכללות בלבד לשתחשבו שאלות הברית והקללות לא יחולו כי אם על כלל האומה בפשעה אבל אם היה חוטא איש אחד או משפחה או שבט יהיה נדון אחרי רוב העם ובטל בששי׳ אינו כן כי לכלל ולפרט יתחייבו אלות הברית ולזה אמר בלשון יחיד אשר ישנו פה ואשר איננו פה ויאמר כן באנשים שדרכם שיעמדו במעמד לפני יי׳ כמו הזקנים ובכלל כל איש ישראל הזכרים׳ וגם אשר איננו פה ר״ל מה שלא היה סדרבו ומנהגו לעמוד עמנו בקבוץ ומעמד יגלבם

יהיו עמנו היום הזה׳ כדי שמי שירצה לטעון ולומר דבר מה יטעון כאשר עם לבבו״

כי אתם ידעתם כו׳ עד ואמר הדור האחרון

כפי הכונה השנית אשר זכרתי באשר ישנו פה ואשר איננו פה שהוא לתת טעם אל קבוץ המדרגות כלם כדי שמי שיעוררהו לבו לטעון כנגד התורה יבא ויטול טענת הויכוח׳ יפרשו הכתובים האלה כך׳ הנה אחוש עתה לפרטים׳ להכניסם בברית ולהתוכח עמהם אם יספקו בדבר מה שלא נעשה בברית הראשון׳ לפי שנוסף עמהם ספק וחשש ממה שהיה אצל אבותיכם וזה כי כבר ידעתם את אשר ישבנו בארץ מצרים ואולי למד אדם משקוצי עבודתם לאלדיהם׳ גם אשר עברנו בקרב הגוים אשר עברתם׳ והם סיחון ועוג וחמשת מלכי מדין׳ והכנעני מלך ערד׳ ותראו את שקוציהם ואלדיהם אשר היו עובדים מעץ ואבן או כסף וזהב אשר עמהם׳ ר״ל כי פסילי העץ והאבן היו בשווקים וברחובות אבל הכסף והזהב היו עמהם בחדריהם כמו שפירשו רז״ל׳ ולכן אמר בענין מצרים ישבנו ובשאר העמים עברתם׳ לומר שלא עברו בהם אבותיהם׳ לכן היה בהם חשש שמא יש איש או אשה או משפחה או שבט אשר לבבו פונה היום ללכת לעבוד את אלדי כו׳ ר״ל מדעתם ושכלם מפאת מה שראו באותן הארצות או לסבה אחרת והוא אמרו שורש פורה ראש ולענה׳ ר״ל שלא יהיה זה משכלו ודעתו כי אם שנשאר לו בקבלה מאביו שהיה מיושבי מצרים והוריש אותה נחלה מבוהלת לבנו׳ ויהיה זה חולי ירושיי אליו שירשו מאביו שהוא שרש פורה ראש ולענה שהוא הפרי המר מהאמונה הכוזבת הנמצא בזה האיש׳ ולסבת החטא הזה חמור הזר להמצא בישראל זכר ראשונה איש או אשה׳ ואחריו המשפחה שהוא דבר יותר זר׳ ואחריו השבט שהוא דבר זר ומתמיה ששבט אחד כלו ילכד בעון פלילי כזה׳ וכאלו אמר הנה בעבור זה הוצרכתי לקבץ כלל המדרגות כקטן כגדול כדי שכלם יוכללו בברית׳ כי הדבור היה על הפרטית לא על האומה בכללה׳ ואם אחד מכם לא ירצה במעמד הזה לפרסם דעתו הרע׳ ולגלות אמונתו הכוזבת׳ באופן שאוכל להשיב כנגדו אבל ישתוק ויתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי לפי שאני אתנהג על פי דעתי ושכלי והשם ית׳ נתן השכל לאדם כדי שלאורו ילך וזהו למען ספות הרוה על הצמאה׳ שקרא בזה הטענה המכרעת לעבוד עבודה זרה רוה׳ וצמאה הטענה שתאסור לגבורתה ואמר שלפי שתוסיף הטענה המחייבת על הטענה האוסרת לא יבואהו רעה ויהיה לו שלום׳ הנה כאשר בלבו יאמר זה ולא יגלהו בפיו ובשפתיו כיון שמקום הנחתי לו להתוכח עליו ולהגיד כל העולה על רוחו ולא רצה׳ לכן לא יאבה יי׳ סלוח לו׳ ולא נקבל טענתו כשיאמר שכלי הטעני ושרירות לבי הביאני לזה׳ אבל תרבץ בו כל האלה הכתובה בספר הזה כיון שלא רצה להגיד ולגלות טענתו׳ ולכן יעשן אף יי׳ וקנאתו באיש ההוא׳ לא בלבד מפני העבודה זרה שעבד׳ כי אם מפני ששמע הברית וקבלו ושתק בהיות לבו פונה מעם יי׳ ואם יהיה איש פרטי בחטא הזה ורבצה בו כל האלה הכתובה בספר הזה מהחלאים והמכות והארורים הפרטיים שזכר׳ ואם תהיה משפחה ימחה יי׳ את שמו יובן כן למשפחות רבות שיצמחו ויגדלו בכבוד ומעלה ואחר כך ירדו מטה מטה

ואם

ואם יהיה שבט יבדילהו השם ית' לרעה מכל שבטי ישראל כמו שהיה בשבט בנימין בענין הפלגש ׃

זהו האופן הראשון מהפירוש ׃

האופן הב' מהפי' הוא · והוא היותר נכון בעיני ענינו להודיע שאותו הברית אינו לאותו דור בלבד כי הוא הכולל לכל הדורות הבאים אחריהם וכמו שאמר את אשר ישנו פה ואת אשר איננו פה והיה זה מהסבה אשר זכרתי להיותם עבדים בטבעם אליו ית' שהוציאם ממצרים מבית עבדים · וגם לפי שהיו מקבלים את הארץ וגם בניהם אחריהם ישבו בה ולכן היה החוב ההוא מוטל על כל האומה ובניהם ובני בניהם עד עולם היו חייבי' לפורעו אחרי שנולדו באותו עברות ושזכו וירשו את הארץ · ולפי זה הפי' יהיה אמרו כי אתם ידעתם ענין בפני עצמו אחר שגמר ענין הכלל להודיע אשר העתידים לבא והחיים עתה כלם נכללים בברית · באופן שזה נעתק לדבר ביהידים באופני חטאם וסורם מעל הש' · ועליהם אמ' כי אתם ידעתם · ואין מלת כי במקו' הזה נתינת סבה · אבל הוא התחלת דברי' נמשכין להלן כמו כי תאמ' בלבבך כי אוריש גוים מפניך ודומיהם · וענינו שלפי שידעתם את אשר ישבנו במצרים עיר מלאה גילולי' ומיני עבודה זרה · ואת אשר עברנו בקרב הגוים כמו שפי' אולי יש בכם איש או אשה או יחיד אשר לבבו פונה היום ומהר שיש ממש בשום אלוה מאלהי העמים אשר עברתם בם · ועם היות שהמחשבה לא יצאת לפעל · הנה הלב והמחשבה בלבד פונה היום ואולי מזה השרש יצא לעתיד ענף פורה ראש ולענה לדורות הבאים · כי האבות כמחשבותיהם ילמדו בניהם ויעשו כמעשיהם · וכל שכן בענין האמונות שהאדם מקבל מאביו כאמרו שאל אביך ויגדך וגו' · על כן אני חושש אולי היחיד או היחידים האלה בשמעם את דברי הברית ואת דברי האלות הנזכרות למעלה המיועדות לעובר על התורה וכופר בה יתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי · רוצה לומר כי כאשר ישמע הקללות יברך הוא את עצמו בהפכם ויאמרו שלום יהיה לי ולא יפלו הקללות עלי · אף על פי שבשרירות לבי אלך · לפי שבטוב ההוא אשר ייטיב הש' את ישראל אהיה נכלל אנכי ולא יוכלו הקללות לפעול בי בפרטות · כיון שלא יאור את העם כי ברוך הוא · וזהו שלום יהיה לי בפרטיות כאשר בשרירות לבי אלך ואעשה כל רצוני · וזה למען ספות הרוה את הצמאה והוא משל נמרץ · כי האדם שיש לו שני שדות סמוכות זו לזו האחת צמאה צריכה למים והאחרת רוה בלתי צריכה למים · אין ספק שבהיותו שולח מים להשקות את הצמאה ישקה גם את הרוה גם כי לא יכוין להשקותה כמו כן חשב הכופר הזה שאף על פי שלא יכוין השם יתברך להשקותו משפע ברכותיו בהיותו הולך בשרירות לבו יקבל בהכרח הטוב וההצלה וההצלחה בתוך זה הכלל · ויהיה כפי הפירוש הזה שלום יהיה לי משמש לשני ענינים · אם להוציא את עצמו מכלל הנכנסים בברית · ואם בהבטחתו שיחובר אליהם · ובזה ינצל מהרעות · ועל זה אמר לא יאבה יי' סלוח לו · לא יחשוב שיהיה נדון עם הכלל ושהשם יתעלה יעבור על פשעו להיותו יחיד · כי הנה השם יתעלה לא יסלח אליו אבל יעשן אף יי' וקנאתו באיש ההוא אף על פי שהוא יחיד ורבצה בו כל האלה הכתובה בספר הזה · רוצה לומר הפרטיות והמיוחדות יחולו עליו ועל כל העדה והיה שלום · ומחה שמו והכרו מתוך הקהל ומספר השבטים לא יבא כפי סגנון הברית · לפי שאלה להיותם רבים יזכו לטובות · וזה בהיותו יהידי יבדל מכללותם לרעתו · כי עם היות שחשב האיש הבליעל הזה שלא יבדל מכללות העם הנה האל יתברך יבדילהו מכל השבטים · ואמנם לא זכר האומה בכללה לפי כבודה · לפי שהיה בלתי ראוי להאמר על כל העדה שיסורו מאחרי יי' בהסכמת כלם ושילכו אחרי אלהים אחרים אבל הדבר למד מענינו שדין האומה כדין השבט · ואם כלם יסכימו לעבוד עבודה זרה יהיה דינם כדין השבט שיבדלו לרעה וימחו מן הארץ תחת אשר לא שמרו את משפט אלהי הארץ · וזהו אמרו ככל אלות הברית הכתובה בספר התורה הזה · רוצ' לומ' יהיה שבט או משפחה יהיה מי שיהיה · הנה יתקיימו אלות הברית וידוע שאלות הברית היו לכלל ולפרט כמו שיראה מעניינם · ולכן בזה מאמר ככל אלות הברית יוכל ענין האומה גם כן · וכמו שיבאר אחר זה · גם תרמוז בזה שהאומה בכללה עוד כל ימי הארץ לא תבא לכפירה וסור מאחרי יי' ואם יקרה זה בחלק ממנה לא יקרה בכללותם בשום צד ושהוא כענין המבול שהבטיח השם יתברך את העולם שלא יבא מבול כולל להשחית כל בשר · עם היות שכבר יבא מבול פרטי להשחית עיר אחת כמהפכת סדום ועמורה וזהו המכוון במאמר הנביא · כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי מעבור מי נח על הארץ כן נשבעתי כו' · כלומר שלא תהיה השחתה כוללת כמו שלא יבא לעולם מבול כללי · ורבינו אברהם פירש הרוה על הצדיק שהוא כעץ שתול על פלגי מים · והצמאה על הרשע שהוא כערער בערבה · והוא השרש פורה ראש ולענה שהוא במקום צמא ·

הנה התבאר מזה למה אמר אשר ישנו פה ואשר איננו פה בלשון יחיד שהוא בעבור החוטא הפרטי ׃

ונותר הספק הו' ׃

ולמה אמר הברית הזאת אם כנגד המתברך בלבבו לבד ואם בעבור שאר הדורות העתידים · ואמרתי שהיה בעבור ההכנסה לארץ ושהיה כולל ההוים והעתידים ושזכר ענין המתברך בלבבו להסיר הספק ׃

ונותר הספק הז' ׃

והתבאר ענין לא יאבה יי' סלוח לו כפי כל אחד מהפירושים ׃

ונותר הספק הח' ׃

ולמה כמו שזכר האיש והמשפח' והשבט לא זכר כללות האומה שהיה מפני הכבוד עם היות ענינו נכלל כדין השבט · ולפי שהאומה בכללה לא תבא להלכד בחטא ההוא ולא בהיות שמה מתחת השמים כמו שיהיה האיש או המשפחה או השבט אשר לבבו פונה מעם יי' ׃

ונותר הספק הט' ׃

ואמר הדור האחרון וכו' עד והיה כי יבאו עליך כל וכו'

כבר ביארתי שבאמרו למעלה ככל אלות הברית הכתובה בספר התורה הזה · כלל ענין האומה · שכל אלות הברית הם הקללות שנזכרו בפרשת והיה אם לא תשמע והם כלליות ופרטיות כמו שנראה מעניינם · ולכן יזכור עתה בכתובי' האלה איך כל יושבי תבל ושוכני

דברים ד׳ · שמות לד

ישעיה נד

דברים לב

ושוכני ארץ יכירו וידעו שבהשגחת הש׳ נענשו על חטאתם ושלא היה חרבנם והפסדם בדרך טבעי או מקרי כי אם בענש אלהי׳ ולזה אמר שהדור האחרון שהם בני ישראל אשר יקומו מאחרי אבות׳ וכן הנכרי אשר יבא מארץ רחוקה כלם ידברו בזה הענין אם הנכרי דרך שאלה אשר ישאל׳ ואם הדור האחרון בדרך תשובה שישיב לנכרי איך נענשו על חטאתם׳ והיה השואל והמשיב שניהם יעידון ינידון שהיתה רעתם וחורבנם מפני ההשגחה ושל״א היה במקרה והזדמן או מפני התקוטטות בני אדם אלו עם אלו כדרך העולם׳ וז״ש בדרך כללות׳ ואמר הדור האחרון שהם בניכם אשר יקומו מאחריכם׳ וגם הנכרי אשר יבא מארץ רחוקה ולא זכר כאן מה הוא המאמר שיאמר הדור האחרון ולא מהו אשר יאמר הנכרי׳ רק שיאמרו וידברו בענין זה לפי ששניהם ר״ל הדור האחרון והנכרי כלם יראו את מכות הארץ ההיא ואת תחלואית ינזרו אומר שהיה זה בהשגחה עליונית והוא אמרו אשר חלה יי׳ בה׳ והמכות הם אשר גפרית ומלח שרפה כל ארצה של ישראל באופן שלא תזרע ולא תצמיח ולא יעלה בה כל עשב׳ ונאמר זה עד תהפלגה להגיד שא״י בהיותה צבי לכל ארצות׳ הנה אחר הרבן בית המקדש תקולל בתבואותיה עד שתהיה כמהפכת סדום ועמורה אשר הפך יי׳ באפו ובחמתו׳ ומפני ההדמות שתהיה בא״י לסדום ועמורה ישפוטו הם שהיה ענין א״י בחורבנה נעשה בחרון הש׳ ובחמתו כמו שנעשה ענין סדום ולכן יאמרו הגוים שהוא הנכרי שזכר למעלה על מה עשה יי׳ ככה לארץ הזאת מה חרי האף הגדול הזה׳ ר״ל אין אנחנו שואלים איך נעשה החרבן הזה ולא מי עשאו׳ כי כבר ידענו מתכונתו וענין חורבנו שהש׳ עשאו בהשגחתו׳ אבל אנחנו שואלים סבתו על מה עשה יי׳ ככה לארץ הזאת׳ ולפי שידענו גם כן שהיה זה בחמה שפוכה כי הנה הורה עליו ענין סדום ועמורה כמו שנזכר׳ לכן אין אנחנו שואלים בעצם כי אם מה חרי האף הגדול הזה׳ רצה לומר על מה חרה אפו כל כך שהביאו לעשות מעשה אשר כזה לארץ הזאת ארץ אשר תמיד עיני יי׳ בה׳ ועל השאלה הזאת באה התשובה מהדור האחרון שהם בני ישראל להודיע לנכרים סבת חרון האלדי׳ והוא אמרו ואמרו על אשר עזבו כו׳ והאמירה הזאת איננה מהגוי׳ אשר זכר׳ ולא תחזור מ״ת ואמרו אליהם׳ אבל היא תשובת הבנים אשר יקומו אחריהם כי הם מבני ישראל והם יאמרו אל הגוים הנכרים׳ הנה הסבה בחרון אף יי׳ על הארץ הזאת היא לפי שבדורות הראשונים היו רעים ועזבו את ברית יי׳ אלדי אבותם שהיה אותו ברית מחוייב חיוב גמור לפי שכרת אותו עמם בהוציאו מצרים מבית עבדים׳ ולכן היו מחוייבים לעבדו כי עבדיו הם והמה מרו ועצבו את רוח קדשו וילכו ויעבדו אלדים אחרים וישתחוו להם׳ ולכן זכר הברית הראשון לפי שהוא התחלת השעבוד במה שהוציאם מבית עבדים׳ ולכן היו מחוייבים לעבדו וילכו ויעבדו אלדים אחרים שלא היה עליהם אותו חוב יהיו אלדים אשר לא ידעום מימים קדמונים כמו שידעו השם הנכבד וגם יפרוש אשר ידעום מלשון רחמ׳ כמו וידע אלדים שמות כ יאמר שעזבו את הש׳ שהוציאם ממצרים להטיב עמהם והם חייבים לעבדו והם הלכו לעבוד אלדים אחרית אשר לא רחמו עליהם ולא הטיבו עמהם׳ ואם יאמרו שלא יעבדום לאלורות כ״א להיותם אמצעיים בינם ובין אלדיהם׳ הנה השם ית׳ לא חלק להם לעבדם׳ כמו שחלק לאומות העולם לפי שלא היו מהנהגתו אבל ישראל שהיו עם מרעיתו איך

יעבדו אלדים אחרים׳ או יהיה ולא חלק להם שלא חל קו להם לישראל הגדול ההם שום טובות כמו שחלק הש׳ להם בהוציאו אותם מארץ מצרים׳ ולפי שהיה להש׳ על ישראל חיוב הארץ אשר נתן להם וחיוב עצמם שהוציאם מהגלות שעל ב׳ החיובי׳ האלה היו שני הבריתות אשר אמרתי׳ לכן אמ׳ שהיו עונשיו הש׳ בחרון אפו בכ׳ הדברים האלה׳ אם לענין הארץ שחרה אפו בארץ ההיא להביא עליה את כל הקללה ואם בענין העם שהוציאם מעבדות לחרות ומרדו בו אמר ויתשם יי׳ מעל אדמתם באף ובחמה ובקצף גדול וישליכם אל ארץ אחרת כיום הזה׳ שהמה מפוזרים בכל עמי הארצות והרמב״ן כתב שויתשם יי׳ מעל אדמתם ענינו כי ינלה השבט דף קנ״א עמוד א העושה את הרע בעיני יי׳ כענין ויגלם לראובני ולגדי׳ אבל דברי הימים א ס הנכון בעיניו הוא שהספר תרמוז לגלות כל ישראל שהיא היתה גלות שלמה׳ ואיך שיהיה הנה תשובת כל הדברים יכ״ס הם תשובת הדור האחרון׳ ואחשוב אני שלזה בפי׳ נטה הראב״ע באמרו ז״ל ואמרו הקדמוני׳ כי טעם אלדי אבות׳ שעזבו האל ית׳ אשר ידעו המה ואבותיהם ועבדו מה שלא ידעו׳ עכ״ל׳ רצה בזה שאמר הכתוב ואמרו על אשר עזבו׳ הוא מאמר הקדמונים׳ ר״ל מאמר הראשונים בכתו׳ והקודמים בו שהוא הדור האחרון בניכם כו׳ ונתן הטעם למה אמרו אלדי אבותם ולא אמרו אלדי אבותינו׳ שהוא לפי שהיו מדברים עם הנכרי ול״א רצו לשתף עצמם עם הדור האחרון החטאים בנפשותם׳ אבל ספרו חטאתם במה שעזבו את אשר ידעו ועבדו את אשר לא ידעו׳ ואמנם אמר אחר זה הנסתרות ליי׳ אלדינו והנגלות לנו ולבנינו וגו׳ הם גם כן אצלי דברי הדור האחרון המשיב דברים לנכרי׳ כי אחרי שנתנו תשובתם בדבר אמרו זאת היא סבת הגלות וקללות הארץ כפי הנגלה לנו ואם יש שמה סבה אחרת נסתרה הש׳ הוא היודע׳ וזהו אמרו בסבת הגלות והחרבן שהיה הדרוש בו הנסתרות ליי׳ אלדינו כי הוא ידע סבה אחרת נסתרת אם היה שם מלבד מה שאמרנו׳ ואמנם הסבות הנגלות הם בקבלה לנו ולבנינו עד עולם שלא ישכחו מפינו כדי שנזכר מאד לעשות את כל דברי התורה הזאת באופן שלא יקרה אותנו מהענש כמו שקרה לראשונים׳

נסתרי בזה הספקות׳ וזה:

והיה כי יבאו עליך כל הדברים וגו׳ עד ראה נתתי וגו׳

הפרשה הזאת עתידה לבא׳ כי לא נתקיימו יעודיה לא בבית ראשון ולא בב׳ שני׳ והיא כלל נחמתנו ותקותנו והיא תרופ׳ כללית לכל צרותינו׳ ולהיות׳ יסוד התורה כלה ופנת׳ ראה אחרי הבריתות האלו אשר זכר להודיע לישראל שלא יתיאשו בלבם לאמר שאחרי חטאם אל האלדים תכזב תוחלתם׳ ומי הוא זה אשר לא יחטא ואנה יוליך את חרפתו ומה יעשה כי יקום אל להענישו בכל אלות הברית לזה הודיעם׳ כי יש להם גם אחרי החטא תקון ותרופה יצילם ממות הקללות וענשם׳ והיא התשובה׳ וזהו אמרו והיה כי יבאו עליך וגו׳׳ והנה ענין התשובה ומהותה יתבאר לך אחרי שתתן את נפשך ודעת עם לבבך כי האדם בעולם הזה הנה הוא כאורח נטה ללון והוא מתנועע׳ במה שהוא מתנועע מיום הולדו ועד יום מותו וכמאמר דוד ע״ה אנכי הולך בדרך כל הארץ׳ מלכים א ב וידוע הוא שבתנועתו יבחנו השלשה גבולי׳ והם מה שממנו

יתנועע ׳ ומה שאליו ילך ׳ ומה שבין יעבור בו ׳ כי הנה מה
שממנו התנועע ׳ הוא מטפה סרוחה ׳ ומה שאליו ילך הוא
להדבק במלכו של עולם לעמד בחצר בית המלך פנימה
כנבודים אשר מעולם ׳ וגבול מה שבין הוא כלל האמצעיים
וההכנות אשר יעשה לעשות דרכו ולהגיע אל מחוז חפצו
ותכליתו ושם תהיה מנוחתו ולהיות זה ענין האדם כי הולך
הוא ושהוא תמיד כדרכו תמצא לשון ההליכ׳ תמיד בשלמים
אם בחנוך אמר ויתהלך חנוך את האלדים ׳ ואם בנח אמר בראשית ה
את האלדים התהלך נח ׳ ובאברהם אמר התהלך לפני והיה שם ו׳ שם יז ׳
תמים ׳ ויעקב אמר אשר התהלכו אבותי לפניו ׳ ויתרו אמר שם מח
למשה רבינו והודעת להם את הדרך ילכו בה ׳ והוא ע״ה צוה שמות יח
לישראל והלכת בדרכיו ׳ לפי שמעשה האדם הוא דרכו אשר דברים כח
ילך בו אם לטובי׳ ולישרים כי ישרי׳ דרכי יי׳ וצדיקי׳ ילכו בם׳ הושע יד תהילים א׳
כי יודע יי׳ דרך צדיקי׳ ועליהם אמ׳ אשרי תמימי דרך ההולכי׳ שם א׳ שם קיט
בתורת יי׳ ׳ ואם לתועי׳ אמ׳ ודרך רשעי׳ תאבד ׳ ופושעי׳ יכשלו שם א׳ הושע יד
בם לפי שההולכים בדרך ישרה מגמת פניהם לבא אל המלך
לבקר בהיכלו ׳ והאדם התועה מדרך השכל ׳ יקרה לו כמו
שיקרה להולך בדרך מותעה ׳ שהפך פניו כנגד המחוז אשר
אליו ילך וכל עוד שילך יותר יתרחק יותר ממנו ׳ וכן האדם
אשר יפנה עורף ולא פני׳ אל היכל מלכו ואלהיו ׳ כל עוד שילך
יתרחק יותר ממנו ׳ וכל עוד שהחוטא אורך ימים ושנות חיי׳
ושלום יוסיפו לו ׳ יתרחק יותר מדבקות אלדיו לפי שפנה אליו
עורף והלך כנגדו לא אליו ׳ וכ״שא הנביא ע״ה עזבו את יי׳ נאצו ישעיה א
את קדוש ישראל נזורו אחור ׳ וכמו שהאדם שהוא הולך בדרך
כשירגיש שהוא טועה בדרכו ושאינו מתדרך לאותו נבול
ותכלית הנאות אליו ׳ והאנשים הולכי ארחות עקלקלות
כשישכילו פתיותם ושמו פניהם לאחור אין להם אופן
ותחבולה לתקן את אשר עותו בדרכם ׳ כ״א להפוך פניהם אל
אחורית ׳ ולעזוב דרכם המוטעה וללכת כנגדו ׳ כדי שיתישרו
בדרך הנאות ויגיעו אל מחוז כונתם ׳ ככה העוזבים ארחות
יושר ללכת בדרכי חשך ׳ התרופה האמתית היא שישובו
מדרכם הרעה ׳ ויעזוב רשע דרכו וישוב אל יי׳ שהוא הדרך
הישר והנאות ׳ וזה הוא ענין התשובה וגדרה ׳ ולזה אמר כאן
ארון הנביאים ע״ה ׳ והיה כי יבאו עליך כל הדברים האלה
הברכה והקללה ׳ ר״ל שתזכה בירושת הארץ ושפע הצלחות
ומיני הטובות והיקר שנכללו בברכות שהתקיים עליה׳ בארץ
בימי דוד ובימי שלמה בנו וביתר הזמנים ׳ ועם זה גם כן יבאו
הקללו׳ ותמצא עצמך מרוחק מהש״י תכלית הרחוק ומרוחק
ג״כ מהאמת כי נטלו ממך הטובות הנה יהיה התקנה כהולכי
הדרכים בתעותם ללכת הפך הראוי והנאות אליהם שישובו
מאותו הדרך ׳ ובמקום שהפכת עורף לאלדיך ונתרחקת ממנו
תשוב ללכת אחריו ובזה הדרך תדרוך בו ׳ וזהו אמרו והשבות
אל לבבך וכו׳ ׳ ואף כי לא תדע ללכת למולו ׳ הטה אזנך ושמע
כי תמיד קולו קורא אליך ׳ וזהו ושמעת בקולו אשר יקרא לך
והתמיד ההליכה אל קול קריאתו הלוך וקרב עד שתגיע עדיו ׳
ואמנם אמרו והשבות אל לבבך וגו׳ ושבת עד יי׳ אלדיך וגו׳

כתב הר״ן שוהשבות אל לבבך הוא שתהרהר התשובה
אבל לא תשלימנה עד שתעשנה בפעל ואחר כך
תחזור להשלימה ׳ וז״ש ושבת עד יי׳ אלדיך והכר שעל כל א׳
מאלה יגמלם הש״י על כל אחת מהם כפי ענינה ר״ל ששם
בגלות יתנך לרחמים לפני שוביך ויניח לך מעצבך ומרגזך
ולפי זה יהיה ושב יי׳ אלדיך מלשון בשובה ונחת תושעון׳ ישעיה ל
ולהכר בזה שיוציאם מהגלות כי כמו שהם לא השלימו
התשובה ׳ שהתחילו בה ככה השי״ת לא ישלים עדיין הגאולה

אבל על תשלום התשובה שאמר ושבת עד יי׳ אלדיך ׳ שהיא
התשובה השלמה ׳ אמר ושב וקבצך ואם יהיה נדחך וגו׳
הנה אם כן זכר הערת התשובה ואחר כך תשלומה וכנגדם
זכר הערת הגאולה ואחר כך תשלמתה זהו דעתו ׳

והנראה אלי בפרש׳ הוא ׳ שמשה אדונינו הודיעם
שעם היות הברכות והקללות אשר זכר בלשו׳
תנאי ׳ אם שמוע תשמע ׳ ואם לא תשמע ׳ שכלם ׳ רוצה
לומר הברכה והקללה עתידים להתקיים כמו שזכרתי ושאחר
שיתמו הקללות כלם ישובו אל הש׳ וישמעו קולו והו׳ יקבצם
ויגאלם וזאת היא הנחמה האמתית והגאולה העתידה אשר
אנחנו מקווים אותה ׳ והנה נזכרה אחרי זכרון הברית והאלות
כלם וזהו אמת ׳ והיה כי יבאו עליך כל הדברים האלה הברכה
והקללה אשר נתתי לפניך כי כלם יתקיימו בהכרח ׳ הנה אז
בהכרח תשוב אל יי׳ ׳ ולפי שהאומה בתוך הגלות תחלק לשני׳
הלקים החלק הקטן מהם מחזיק הדת והולכים בתורת יי׳ ׳
ובשם ישראל יכנו והם הנשארים מעט מהרבה ׳ והחלק
האחר הוא רוב העם אשר מתוך הצרות וכובד הגלות ואונס
השמדות עברו על דת וכ״שא שם ועבדתם שם אלדים אחרים דברים כח
וכו׳ כמו שפירשתי ׳ לכן אמר כנגד שני חלקי העם והשבות
אל לבבך בכל הגוים אשר הדיחך יי׳ אלדיך שמה ׳ ושבת עד
יי׳ אלדיך ׳ כי הנה המאמר הראשון נאמר על אותם האנוסים
שיצאו מכלל הדת ׳ ולכן אמר באלו והשבות אל לבבך כי
תהיה תשובתם בלב לא בפה כי לא יוכלו לפרסם תשובתם
ואמונתם מפחד הגוים אשר הם בתוכם וזהו אמרו בכל
הגוים אשר הדיחך יי׳ אלדיך שמה ר״ל שהם מעורבים בהם
ונחשבים כמוהם ובלבם ישובו אל יי׳ ׳ ועל החלק האחרון
מהיהודים המפורסמים אמר ושבת עד יי׳ אלדיך ושמעת
בקולו ככל אשר אנכי מצוך היום אתה ובניך ׳ ר״ל שהם ישובו
ויעשו המצות וישמעו בקול יי׳ הם ובניהם בפרסום לפי שלא
עזבו שם אלדיהם ׳ וכאשר ישובו אל יי׳ וילכו אחריו וירוצו
מגמתו אלו ואלו כל אחד כפי מצבו ועניינו ׳ הבטיח שהש״י
יקרבם אליו וזהו ושב יי׳ אלדיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך
וגו׳ ׳ הנה אמר ושב יי׳ אלדיך את שבותך ורחמך על כל חלק
היהודים המפורסמים ולהחזיקם ביהדותם ועליהם אמר את
שבותך לפי שהם בשביה ועבדות ׳ ואמר ורחמך לשפלותם
וצרותיהם יצטרכו לרחמים ׳ אמנם על חלק האחר מהיוצאי׳
מכלל הדת מפני אונסם אמר ושב וקבצך מכל העמים כו׳
ולא אמר בהם שביה ולא לשון רחמי׳ ׳ והו הסבה שזכרתי כא
שיקבצם מכל העמי׳ להיותם מעורבי׳ בהם ומתחתנים בהם
ועל אלו ואלו אמ׳ אם יהיה נדחך בקצה השמים וכו׳ ׳ והנה אמר
ושב ׳ ולא אמר והשיב ׳ לומ׳ כי כמו שישראל ישובו מדרכם
הרעה ללכת בדרך טובה כדרך הש״י ישוב מכוונתו תזרתו
שהיה להענישם עוד וישוב להטיב אותם ולקבצם ׳ ואחר
שיביאם אל ארץ אשר ירשו אבותיהם ושלא יצטרכו לכבשה
כמו שעשה יהושע שהתמיד בכבוש וחלוק יד שנה ׳ כי הש״י
ירש אותה וזהו וירשתה והטיבך והרבך מאבותיך ׳ כלומר
שתהא נחלתם וירושתם והצלחתם בארץ יותר ממה שהיה
לאבותם אשר ירשו הארץ ׳ ולפי שלא יפחדו מגלות אחר יען
יצר לב האדם רע מנעוריו ׳ ואין איש בארץ שיעשה טוב ולא
יחטא ׳ ולזה יעד ומל יי׳ את לבבך ואת לבב זרעך ׳ באופן
שתהיה מוכן תמיד לאהבה את יי׳ אלדיך בכל לבבך ובכל
נפשך למען חייך ולא תבא לגלות אחר ולא אל קללות
אחרות עוד ׳ ורמז עוד באמרו ומל יי׳ אלדיך את לבבך
ואת לבב זרעך על חלק האנוסים שרבים מהם

חם ערלי לב וערלי בשר ובלתי נמולים ׳ ולכן אמ׳ כי הש׳
לא רי שימול בשרם כמצותו אבל גם ימול לבבם הערל ועם
היות שיולדו על ברכי הגוים ומנהגיהם יהיה לבבם לאהבה
את יי׳ בכל לב ובכל נפש ׳ ומילת הלבבות אינה העדר
הבחירה ושלילתו בימים ההם כי האיפשרות הוא מטבע
הבעל שכל ׳ אבל ענינו שתהא בחירתם לטובה ולא יתאוה
לבבם כי אם אל הצריך לשלומם ׳ לא אל התאוות והחמדה
המותריות אשר הם הערלה באמת כי יהיו בימ׳ ההם באותה
מדרגה שיולד בו ארם הראשון וכמו שכתב הרמב״ן ׳ וכמו — קנא עמוד ב
שכתב ירמיהו ע״ה הנה ימים באים נאם יי׳ וכרתי את בית — ירמיה לא
ישראל ואת בית יהודה ברית חדשה לא כברית אשר כרתי
את אבותיכ׳ כי זאת הברית אשר אכרות וגו׳ ונתתי את תורתי
בקרבכם ׳ וכן אמר הנביא יחזקאל ונתתי לכם לב חדש ורוח — יחזקאל יח
חדשה אתן בקרבכם ועשיתי את אשר בחקי תלכו כו׳ ׳ ולפי
שישראל סבלו צרות רבות ורעות בגלות לכן אמר ׳ ונתן יי׳
אלהיך את כל האלות האלה על אויביך ועל שונאיך אשר רדפוך
והיא תהיה להם נקמה וישמח צדיק כי חזה נקם ׳ והנה אמר
עוד ואתה תשוב ושמעת בקול יי׳ ועשית כל מצותיו וגו׳ ׳
כנגד חלק האנוסים היהודים החטאים בנפשותם שעברו על
דת שהיה להם תשובה בלב ויושר האמונות אבל לא היו
עושים דבר המצות מפחד האויבים ׳ לכן אמר עליהם
ואתה תשוב ׳ אל תחשבו אחר כך להפטר מן המצות אבל
אחרי ר״ל ואחרי שתבא אל ארץ תשוב מדרכיך ותעשה
תשובה טובה על אשר חדלת מלשמוע המצו׳ ואתה תשמע
בקול יי׳ ׳ ותשמור מצותיו שלא היית שומר בהיותך בגיותך
באופן שתעשה מעשיך כיהודים הגמורים ׳ והנה אמר ׳
והותירך יי׳ להגיד שיתן הקללה על כל הגוים ואותך יותיר
בברכה כך פירשו ר״א׳ ודעתי בו דבר אחר והוא שכוון לומר
אליהם ׳ לא תחשוב שכמו שדרך הגוים תעזבו בענין שמירת
המצות שגם כן תעזבו הטובות הגשמיות שהיו לכם בגיותכ׳
הנה לא תיה כן׳ כי העושר והכבוד שהיה לכם בקרב הגוים
לא יחסר הקב״ה ׳ אותו עליכם אבל יתנהו לכם ביותר שפע
והצלחה וזהו אמרו ׳ והותירך יי׳ אלהיך בכל מעשה ידיך בבני׳
ובקניינים לטובה כי לא יחפוץ הש׳ שיסתגפו האנשים
הדבקים אליו בענויים ככומרי אדום וקדושיהם ׳ אבל ישוב
לשוש עליכם לטוב כאשר שש על אבותיכם שהיו מושפע׳
בכל הטובות האלה ביתר שאת וביתר עז מכל האומות
והנה לא יאסור הטובות הגשמיות האלה עליך לפי שלא
יקרה לכם כמו שקרא לאבותיכם שברבוי הטוב עזבו את יי׳
וסר מאחריו ואתם לא תהיו כן כי תשמעו בקול יי׳ לשמור
מצותיו וחקותיו יען וביען היתה התשובה אשר עשיתם בכל
לבבכם ובכל נפשכם ׳ ולכן לא תשובו לחטוא ׳ ולפי שמצו׳
התשובה היא היתר שהגאולה תלויה בה והיא רפואת כל
המחלות ותקון כל הקללות אמר׳ עליה ׳ כי המצוה הזאת
אשר אנכי מצוך היום לא נפלאת היא ממך ולא רחוקה היא
וגו׳ ׳ כלומר כי כפי התועלות העצומות בתשובה ראוי היה
להם שיעשו סולמות לעלות לשמים ׳ ליקח אותה משם
אם בשמים היתה ואם זה היה נמנע שהיה ראוי לרכוב אניות
ולעבור ארחות ימי׳ על זה׳ כי כל מה שאפשר לאדם לעשותו
היה ראוי שיעש׳ למעלת המצוה הזאת כ״ש שהיא אינ׳ רחוקה
ממנו כ״א קרובה ומעשה הטוב והישר שתעשה ולא תשוב
לבטלה הנה תקנ׳ המעלה הזאת ׳ גם איפש׳ לפר׳ בזה שהדברי׳
הרחוקי׳ מהשיג תהיה הרחקתם אם בערך המקבל אות׳ ׳ ואם
מצד החכמה עצמה לעמקה ׳ וזהו אמת לא נפלאת היא ממך

ולא רחוקה היא ׳ ר״ל אינה נאמנת ונפלאת מצדך ולא רחוק׳
מצד עצמ׳ ׳ ופי׳ עוד לא בשמי׳ היא׳ ר״ל לא תחשבו שהתשוב׳
תלויה במזל ובהוראת המערכ׳ כי הכל בידי שמי׳ חוץ מיראת — ברכות פ׳ אין עומדי׳ דף לג׳ ונדה פרק ב׳ דף יו׳ ומגילה פ׳ ג דף כה׳ ושבת פ׳ במה מדליקין דף לא
שמים ׳ לכן לא בשמים היא לאמר מי יעלה לנו השמימה ׳
ר״ל מי יעשה פעל תכוניי מטלסמו׳ אחד כדי להוריד שפע
התשובה עליו ׳ וגם אינה מעצמת רחוקה כדברי׳ שהם מעבר
לים הוא הים הגדול שאין אדם עובר אותו מחשכת מים עבי
שחקי׳ שמפני זה לא יוכל האדם להשיג מה שמעבר לים הזה׳
אין כן התשוב׳ כי היא מצד עצמה קרוב׳ להמצא ומצד הנוש׳
היא קרובה מאד כי היא בפיו ובשפתיו ובלבו ומעשיו והם
הדברים היותר קרובים לאדם ׳ וזהו כי קרוב אליך הדבר ׳

זהו פי׳ ישר והותרו עם זה הספקות יב יג יד וט״ו :

ואמנם חז״ל פירשו כי המצוה הזאת על כללות התורה ׳ — דברים רבה דף רה עמוד ג
אמרו במדרש משל לבת מלכים שלא היה אדם
מכיר׳ והיה למלך אוהב אחד והיה נכנס אצלו בכל שעה והיא
עומדת לפניו ׳ אמר לה המלך ראה כמה אני מחבב אותך
שאין אדם מכיר את בתי והרי היא עומדת לפניך ׳ כך אמר
הקב״ה לישראל ראו כמה אתם חביבין לפני שאין בפלטין שלי
מכיר את תורתי ואני נותנה לכם ׳ זה״ד לא נפלאת היא ממך
והוא מאמר נכבד ׳ וגם המפרשים נמשכו לזה בפי׳ הפרשה ׳
אבל עקר הפשט ואמתתו כמו שפירשתי ׳

ראה נתתי לפניך היום וגו׳ עד סוף הסדר

הפרשה הזאת תקי׳ והעיד על אמתת הבחיר׳ האנושית
שהיא יסוד התורה ופירושה יובבר זכר החכם — ארסטו מאמר ג
ההבדל אשר בין הרצון והבחירה בספר המדות ׳ באמרו — פרק ס
שהרצון היא בתכלית הדבר ׳ והבחירה היא על דברים אשר
בעבור התכלית ׳ כי בענין הבריאות נאמר שנרצה בבריאות
ושנבחר הדברי׳ אשר בהם נהיה בריאים ׳ וכן בענין האושר
נרצה להיות מאושרים ונבחר הדרכים המביאים אותנו אל
האושר ׳ הנה א״כ רצון יאמר לבד על התכליות והבחיר׳ תאמ׳
על הדברים המביאים אל התכלית הנרצה ׳ והוא מאמר
הנביא גם המה בחרו בדרכיהם ובשקוציהם נפשם חפצה ׳ — ישעיה סו
כי שמו חפצם ורצונם בשקוציהם בתכליות להם ובחרו
בדרכים המביאים אליהם ומזה הטעם אמר שלא נתיעץ על
התכליות ושהעצה היא כבחיר׳ כלומ׳ בבקשת הדרכי׳ המביא׳
אל התכלית הנרצה ׳ וענין הפרש׳ הזאת היא כענין פרש׳ ראה — דברים יא
אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה׳ כי שם קודם ביאור
המצות פי׳ וביאר להם שבאותם המצות היתה תלויה הברכה
לשמוע אותם ומקבלם ׳ ותלויה ג״כ הקללה למי שלא ישמע
אותם ולא ישמרם ׳ וכמו שפירשתי שם ׳ וכאן אפרש סיום
ותשלום ביאור המצות וקיום הברית עליהם ׳ אמר זה גם כן
ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב וכו׳ כאלו אמר
הראית בעיניך איך במצות האלה ובברית אשר קיימת עליהם
נתתי לפניך ובבחירתך את החיים ואת הטוב המיועד בשכר
עשייתם ואת המות אשר יעדתי בעונשם כי הנה המצות
עצמם הם להשגת החיים והטוב בשמירתם ודרך בו ימצאו
המות והרע כאשר לא ישמעו לעשותה ושני הדרכים האלה
הם לפניך והנה אמת החיים והטוב ׳ ופירשו המפרשים
שהחיים הם אורך הימים ׳ והטוב הוא העושר והכבוד
והבריאות׳ והמות והרע הם בהפך זה ׳ ואינו נכון בעיני׳
אבל פירושו אצלי החיים הגופיים והטוב הנפשי ואמר
זה לפי שבתכרת החיים יש הונאה עצומה כי יש מהם

שמהדמין

שמתדמין חיים במראיתם והם רע והפסד ׳ ומהם חיים מכוונים אל הטוב והשלמות כי הנה חיי הרשעים עם היותם חיים כפי המציאות הנה הרע וההפסד ברוך בעקבם ׳ וכאמרם ז״ל רשעים אפילו בחייהם נקראים מתים ׳ (ברכות פר׳ מי שמתו דף יח) וחיי השלמים הם חיים לגוף וטוב ושלמות לנפש ועליהם אמר מי האיש החפץ חיים אוהב ימים לראות טוב ׳ (תהלים לד) לפי שהטוב הוא תכלית החיים וצורתם והחיים מכוונים אל הטוב ׳ ולא הטוב אל החיים ׳ ולכן אמר כאן ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ׳ לפי שהיה דרך הטובה ושמירת המצות מביא אל חיי העולם הזה ואל הטוב הצפון לצדיקים לעולם הבא ובהפך לרשעי׳ בביטול התורה והמצות ששנות חייהם תקצורנה ויכרתו מן העולם הזה ומן העולם הבא ׳ והו׳ אמרו ואת המות ואת הרע שהמו׳ היא כנגד הגוף׳ והרע כנגד הנפש׳ וכמו ששם בתחילת ביאור המצות בפרשת ראה אנכי ביאר (דברים יא) ואמר את הברכה אשר תשמעון ׳ ככה ביאר כאן מה הוא דרך החיים והטוב אשר נתן לפניהם באמת ׳ אשר אנכי מצוך היום לאהבת את יי׳ אלדיך וכו׳ ׳ רוצה לומר כי כמו שיצוה אותם לאהבה את הש״ הנכבד וללכת בדרכיו ולשמו׳ מצותיו וחקיו ומשפטיו ימשך אליהם החיים והטוב ׳ והוא אמרו וחיית ורבית וברכך יי׳ אלדיך ׳ כי הם אלה הדרכים המביאים האדם לתכלית הנכסף ההוא מהחיים והטוב וכן דרך המות והרע הוא בהפך זה שאם יפנה לבבך ולא תשמע ונדחת והשתחוית לאלדים אחרים ימשך המות והרע בהכרח ׳ ועל זה אמר הגדתי לכם היום כי אבוד תאבדון ׳ והאבדה הזה הוא הדבק בנפש שכנה בשם רע שהוא הרע והוא ההפסד וההעדר הגמור ׳ ועוד שלא תאריכון ימים על האדמה שזהו המות אשר זכר ולפי שהיו בני ישרא׳ מתרעמי׳ ומתלוננים בתוכחות האלה בחשבם שהיו דרכים מחוייבים ונגזרים בחכמתו העליונה ושלא יוכלו להמלט מהם׳ לכן הוצרך לומר העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ החיים והמות נתתי לפניך מחוייבים ולא נגזרים מלפניו ית׳ אבל שהם אפשרים תלויים בבחירתכם ׳ החיים והמות הגופיים ׳ והברכה והקללה הנפשיים ׳ כי הם ברכה בהחלט וקללה בהחלט ׳ נתתי לפניך ובבחירתך ׳ וכונתי ותאותי שתבחר בחיים למען תורה לחיים המוחלטים שהם חיי הגוף וחיי הנפש ותחיה אתה וזרעך ׳ וביאר אליהם איך יזכו אל החיים האלה באמרו לאהבה את יי׳ אלדיך ולשמע בקולו ולדבקה בו כי הוא חייך ׳ רוצה לומר אם השלמות הנפשיי כי כאשר תאהב את הש״ ותשמע בקולו ותדבק בו והדבקות ההוא הם החיים הנפשיים המאושרים ׳ ואמנם בחיי העולם הבא אמר ואורך ימיך לשבת על האדמה רוצה לומר כי החיים הגופיים הם טובים בהתמדת הישיבה בארץ כי אם תצאו ממנה יבחר מות מחיים לכל השארית הנמצאת ״

הנה ביאר איך יזכו לחיים הנפשיים ולגופיים בארץ והתבאר אלא כאן בכאן פסוק העידותי בכם היום החיים והמות נתתי לפניך לעשות בזה הודעה מפורסמת כי אין לפניך אלא היו הדברים מוכרחים ונגזרים כי אם בחירייהם ושבכספם וגם כלתה נפשו שיבחרו בחיים כדי שיזכו לחיי הנפש ולחיי הגוף :

ואפשר עוד לפרש ובחרת בחיים למען תחיה אתה וזרעך לאהבה את יי׳ אלדיך שבא להודיעו שלא יעשה תכלית שמירת המצות בעבור החיים הגופיים ׳ אבל בהפך שיבקש החיים כדי שבהם ישמור ויקיים המצות כי יבחר בהם מצד עצמם ולא מצד השכר הנמשך מהם כמו שאמרו רז״ל במצותיו חפץ מאד ולא בשכר מצותיו ׳ (פ״ק דע״ז דף יט)

ולכן אמר שאחרי שהודיעו שהחיים והמות הוא לפניו ובבחירתו ׳ העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ שהחיים והמות שנתתי לפניך הברכה והקללה ובחרת בחיי׳ שלא תהיה הבחירה ההיא בלבד למען תחיה אתה וזרעך ויהיו התכלית האחרון בזה ׳ אבל תבחר בחיים לאהבה את יי׳ אלדיך לשמוע בקולו ולדבקה בו כי אלה הם החיים האמתיי׳ והתכלית הנמשך אחריהם ׳ ואין החיים תכלית בעצמו וז״ש כי הוא חייך ואורך ימיך לשבת על האדמה ׳ ר״ל כי זהו תכלית החיים האורך ימים בישיבה על האדמה אשר נשבע יי׳ כדי לעשות המעשים המשובחים להדבק באלד ית׳ לא להתענג בתענוגים גופיים״

הנה התבארה הפרשה לדעתי והותרו הספקות אין לזולת :

ויש מי שפי׳ בפרש׳ הזאת פי׳ אחר והוא כי החיים נאמרי׳ אצלנו פעם על החיים המאושרים אשר לנפש וכמאמר דוד ע״ה לולא האמנתי לראות בטוב יי׳ בארץ החיי׳ (תהלים כז) ופעם יאמרו על חיי העושר כמו שאמר ואת ובניך תחיי בנותר ׳ (מלכים ב ד) ויאמרו על התאוה כמו שיאמר ראה חיים עם האש׳ אשר אהבת׳ (קהלת ט) וידוע כפי האמת השכלי שמהחיים האלה יש׳ מהם שיקראו טוב והם החיים הנפשיי׳ שבהם הטוב והשלמו׳ וההשארות ׳ ומהם חיים שהם רע והם החיים הבהמיים׳ וכן בענין המות כי יש ממנה שהיא רזה ורעה בעיני האדם והיא המות הגופיית ההכרחית והיא טוב׳לנו ׳ להפריד בין פחיתות החמר ומשיגיו ׳ לשלמות השכל והפשטו ההשגות ׳ וכמו שכתוב בספר של ר״מ והנה טוב מות׳ ואמר דוד יקר בעיני יי המותה לחסידיו׳ (תהלים קטז) ויש מות קשה ממנה שהיא הרע בהחלט והיא המיתה הנפשיית והנה לפקוח עורות אצל האונא׳ הא׳ת אשר הם גדולי׳ הערך ׳ אמר הנה ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב את המות ואת הרע ׳ כאלו אמר שנתן לפניהם שני מיני החיים ׳ כלהחיים המדומים הגופיים ׳ ולעמתם החיים האנושיים ׳ וקרא הגופיים חיים בהחלט כפי דמיוני בני אדם ׳ והנפשיים קרא טוב בהחלט כפי האמת וכמו שאמר לטוב לנו כל הימים לחיותינו כהיום הזה (דברים ו) שקרא טוב בתחבר לעולם הנפשות׳ וחיים לעולם הגופות ׳ ושני דברים האלו הם כנגד שני חלקי האדם ׳ כי החיים המדומים הם כנגד גופות׳ והטוב הוא כנגד נפש המשכלת ׳ וגם נתתי לפניך שני מיני רעות לשני חלקים ׳ והם המות והרע׳ שהמות היא כנגד הגוף׳ והרע הוא כנגד הנפש ולפי שלא יושלם הלמוד בהודעת התכלית לבד אם לא כשידע גם כן הדרך אשר יביאהו אל התכלית ההוא כי מה תועלת שתדע שם העיר אשר שם מגמתך ללכת אם לא תדע איזה דרך יגיעך אליו׳ וזה יושלם בשני עניינים בידיעת הדרך הישר לבא שמה ובחורתו מהדרכים המתעים והרעים שלא יטעה מהם כמו מלאכת הרפואה התחלקה אל שמירת הבריאות ואל חזרתה כשתסור ׳ לזה אמר אשר אנכי מצוך היום לאהבה את יי׳ אלדיך וכו׳ שהם הציונים המבוארים שאם יתן לב אליהם לא יטה אשוריו מיני הדרך ולא יטעה כלל ׳ כי דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום ׳ ובכלל זכר סור מרע ועשה טוב וגם בזה לא יושלם כי אם כשידע התועלת המגיע מההגעה אל המקום ההוא ׳ והנזק המתחייב אם לא יגיע שמה ׳ כי על כן הסכימו בעלי הדתות להניח שכר על המעשים הנאותים ועונש על המגונים ׳ ולזה אמר וחיית ורבית וברכך יי׳ אלדיך וכו׳ ׳ ועל גלוי הרע והנזק הנמשך אם לא יגיע שמה וכו׳ ׳ ואם יפנה לבבך ולא תשמע וכו׳ ׳

וכו' ואמר בזה הגדתי היום לפי שחדשות הוא מגיד אשר לא ידעו הראשונים' והוא שהם לא שיערו אחר מיתת הגוף מיתה אחרת כלל' ומשה רבינו הפליג לדבר באמרו כי אבוד תאבדון רוצה לומ' אבוד בעולם הזה והאבדון בעולם הנשמות' וכל זה עדיין לא יועיל אם לא ימצאו אליו הדברים העוזרים והסומכים להגיעו אל סוף המעשה כמו שנאמר שלא יתכן ההליכה אל המקום הנכסף ולקנות הטוב ההוא ולהנצל מאותו הרע אם לא יזדמן לו ממון להוצאתו ובהמה לרכוב עליה וכיוצא' וזה יוכלל בשני מינים' האחד במציאות היועצים הנאמנים באותו מעשה' והשני השלמת די ספוקו וצרכיו' ועל הראשון אמר העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ רוצה לומ' אל תאמרו שלא נמצא אליכם יועץ כי אני מעיד בכם שמים וארץ שאני יועצכם ושנתתי לכם החיים והמות הברכה והקללה ואתם רשאים ובחיריים עליו למען תחיה' ומעתה לא נשאר לך תרעומת' האמנם אמרו ובחרת בחיים אין הכונה שיבחר בחיים ולא יבחר במות' אבל עניינו שאחרי שיש לפניו שני מיני חיים הגופיים והנפשיים' יבחר מי שירצה מהם אם להמשך אחר הגופיים ותאותם וגם אחרי הנפשיים ושלמותם' וראוי שתבחר באותם החיים שיביאוך להשארות והנצחיות והוא אמרו למען תחיה אתה וזרעך וכו' רוצה לומר שתחיה אתה ובניך באותם החיים' ולא שתמות בהם' כי הנה החיים הגופיים עניינם המות והרע באמת' ולא תהיה ב"ית ובחרת בחיי' סימן לדבר הנבחר כב"ית' כ"י בחר יי' בציון יב"חור בטוב ומאוס ברע' כן הוא סימן הדברים אשר בחן ומהן תהית הבחירה והברירה כטעם ויב"חר בזרעם אחריהם בכם מכל העמי' ושני שמושי הב"ית תמצא בפסוק אחר כ"י ביהודה בחר יי' לנגיד על ישראל ובבית יהודה בית אבי ובבני אבי כי רצה להמליך על כל ישראל' ומכ"ל בני כי בנים רבים נתן לי האלהים ויבחר בשלמה וכו' ואמנם לענין השני והוא ספוק הצרכים אשר בם יחיו כל הימים אמר לאהבה את יי' אלהיך ללכת בדרכיו ולדבקה בו כי הוא חייך ואורך ימיך לשבת על האדמה וכו' רוצה לומר גם לא ימנעו מכם כל הדברים הצריכים להעמדת חיותכם כי מובטחים תהיו כי בהיותכם על אהבתו וההליכה בדרכיו ולדבקה בו לא יחסר כל לכם כי הוא חייך ואורך ימיך וכו'

הל"א סוף זה דעתי המשך אחר כפירו' הפרש' והוא יותר הלכוי מאמתי' ולכן מה שכתבתי אני כה הוא היותר מתיסב כפי סאמת הפשטו:

נשלם סדר נצבים

סדר וילך

ואמנם הספקות הנופלות בדברי הסדר הזה כפי הסברא הפשוטה הלא הם חמשה עשר'

הספק הראשון באמרו וילך משה וידבר את הדברים האלה אל כל ישראל' כי הנה קודם לזה כתוב ויקרא משה אל כל ישראל ויאמר אליהם אתם ראיתם וכו' והמשיך אחריו פרשת אתם נצבים וכל דברי הברית והרי כלם היו לפניו באותו פומבי' ואיך אם כן אמר כאן שהלך משה לדבר אליהם וכתב רש"י ז"ל שהלך אצל כל שבט ושבט' כי כיון שהיו כלם מקובצים יחד לענין הברית היה לו לדבר אליהם שם ולא יצטרך ללכת לכל שבט ושבט לדבר אליהם'

הספק השני באמרו בן מאה ועשרים שנה אנכי היום לא אוכל לצאת ולבא שמפני זקנותו נערך מעבור אל הארץ' מלבד הגזרה האלהית שנגזרה עליו וסותר לזה נאמר בשעת מיתתו ומשה בן מאה ועשרים שנה במותו לא כהתה עינו ולא נס ליחה והוא המורה שמוכן וחזק היה לצאת ולבא אם לא שהאל ית' מנע ממנו ההעברה אל הארץ'

הספק השלישי באמרו ויכתוב משה את התורה ויתנה אל הכהנים בני לוי כי מה ראתה התורה הצריכה לזכור כאן כתיבת התורה כיון שגם אחרי זאת הכתיבה והנתינה באה פרשת הן קרבו ימיך וכו' והנך שוכב עם אבותיך וכו' ואחרי זה כלו נאמר ויהי ככלות משה לכתוב את דברי התורה הזאת על ספר עד תמם וכו' ובאותו מקום היה ראוי לזכור כתיבת התורה לא בזה קודם השלמתה' והרמב"ן כתב' שמה שנזכר שם הוא ביאור מה שנזכר בכאן' ולא ראיתי צורך בביאורו זה' והרלב"ג כתב שהתורה שזכר כאן שכתב ונתן לכהנים אינה אשר זכר שם שכתב ונתן ללוים כי זאת היו קוראים בה הכהנים והזקנים והאחרת היתה מונחת בארון' אבל זה בלתי מספיק כי כן אמרו חכמים ז"ל שכתב ספר תורה לכל שבט ושבט'

הספק הרביעי במה שאמר כאן ויתנה אל הכהנים ואחרי זה בסוף הסדר יאמר ויצו את הלוים נושאי ארון ברית יי' לקוח את ספר התורה הזה ושמתם אותם כו' מורה כי ללוים נושאי הארון נתנה התורה לעברה ולשמרה לא לכהנים כמו שזכר כאן כי עם היות כל כהן לוי' לא יתהפך שיהיה כל לוי כהן' ואם נפקדה ביד הלוים נושאי ארון לא נאמר שנפקדה ביד הכהנים'

הספק החמישי אם היה שמשה נתן והפקיד התורה ביד הכהנים וביד הזקנים כמו שנזכר כאן מהו אמרו תקרא את התורה נגד כל ישראל והיה ראוי שיאמר תקראו את התורה אם לכלם ידבר כמו שאמר ויצו אותם משה לאמר מקץ שבע שנים במועד שנת השמטה בחג הסכות' וכו' תקרא את התורה וכו' כמו שאמר שהקריאה לא היתה מוטלת לא על הכהני' ולא על הזקנים כי אם על המלך שהוא היה הקורא ולמה אם כן לא הוזכר זה בכתוב שיקרא המלך בהיות המצוה תלויה בו'

הספק הששי למה צוה ית' שתהיה קריאת התורה מקץ שבע שנים במועד שנת השמטה בחג הסכות' והיה ראוי שתקרא שנה בשנה וגם בכל רגל ורגל בעלות ישראל לבית הבחירה היה ראוי שתקרא התורה בפניהם' ולמה יוחד אמרו משבע שנים' לשבע שנים' ובחג הסכות בלבד' ובאה בקבלתם ז"ל שבשמיני חג העצרת לא קודם לזה בשאר ימי החג'

הספק השביעי במה שאמר הקהל את העם האנשים והנשים והטף וגרך אשר בשעריך ונתן הסבה באמרו למען ישמעו ולמען ילמדו ויראו את יי' אלהיכם ושמרו לעשות את כל דברי התורה הזאת' והנה התכלית הזה יצדק באנשים ובנשים' אבל בטף ובגרים איך יצדק ושמרו לעשות את כל דברי התורה הזאת'

הספק השמיני במה שצוה השם ית' למשה הן קרבו ימיך למות קרא את יהושע והתיצבו באהל מועד ואצונו וכו' ויורה שהיתה הקריאה כדי לצוות ליהושע ויהיה בפני משה כדי לסמוך עליו ידיו' ומצינו בפעל שלא היה

כי אם

כ״א אחרי שבאו אל אהל מועד בא הדבור למ״רעה שנ׳ ויאמר
יי׳ אל משה הנך שוכב עם אבותיך וכו׳ ׳ ויור׳ שזאת היית תכלית
הביאה שמה לא לצוות את יהושע אחרי שלמש׳ היה הדבור
לא אל יהושע ׳ ויקש׳ עם זה למה עמד עמוד הענן פתח האהל
והנה בבא הדבור למשה לא היה עומד הענן על פתח האהל ״

הספק התשיעי בהכפל הדברים שבאו בנבואה הזאת כי
הנה אמר והסתרתי פני מהם והיה לאכול ומצאוהו
רעות רבות וצרות ׳ והוסיף לומר שנית אנכי הסתר אסתיר
פני ביום ההוא והוא מאמר כפול ׳

הספק העשירי אם היה שישראל יתודו את חטאתם
ויאמרו הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות
האלה איך אחרי תשובתם לא רחם הש״י עליהם ׳ אבל כפל
ענשם וצרתם באמרו אחריו ואנכי הסתר אסתיר פני מהם
כי במקום שאמר ראשונה קודם זכרון תשובתם והסתרתי
פני מהם אחרי זכרון הוידויים והתשובה אשר יעשה ׳ אמר
הסתר אסתיר פני שהוא ענש מוכפל׳ וכפירוש הפרש׳ אזכיר
רעות החכמים המפרשים בזה ״

הספק האח׳עשר באמרו ועתה כתבו לכם את השיר׳ הזאת
ויורה שמשה ויהושע שניהם יכתבו אותו ׳ והוא
זר מאד כיון שכל התורה משה כתבה ׳ ואיך יסייע יהושע
בכתיבת השירה הזאת אף כי במעשה לא נזכר כן ׳
אבל אמר ויכתוב משה את השירה הזאת וילמדה את בני
ישראל׳ מורה שהוא כתבה ולא יהושע והרמב״ן כתב שהיה דף קנ״א עמוד א׳
משה כותב ויהושע עומד וקורא ׳ כי רצה הש״י לעשותו
נביא בחייו ׳ והנה הכתוב אומר ולמדה את בני ישראל
שימה בפיהם כולו בלשון יחיד וכן בפעל נאמר ויכתוב
משה את השירה הזאת ביום ההוא וילמדה את בני ישראל׳
הנה אם כן הכתיבה והלמידה כלו עשאו משה בלבד ׳ ולמה
אם כן שיתף יהושע בכלל הכתיבה ״

הספק הי״ב בשיר׳ הזאת בעצמה ׳ והוא כי מה צורך ראה
הש״י בשיר׳ הזאת האם נאמרו בה דבר׳ אשר לא נאמרו כבר
בקללות שבפ׳ והיה כי תבא אתה תראה כי כל הדברים אשר דברים כח
כללם השיר׳ הזאת נזכרו בקללו׳ ההם עם מה שנזכרו בברית
הראשון וכחורב ששניהם כאחד ׳ וכ״ש עם מה שהוסיף בפ׳
אתם נצבים בדברי הברית ובפרשת והיה כי יבאו עליך כל שם ל׳ שם כט
הדברים האלה וכו׳ ובפרשת ראה נתתי לפניך היום את שם
החיים ואת הטוב ׳ ואם שכדי להעיד בהם את השמים ואת
הארץ נתוספה השירה הזאת הנה למעלה בפרשת ראה נתתי
לפניך היום נאמר העידותי בכם היום את השמי׳ ואת הארץ
החיים והמות נתתי לפניך וכו׳ ומה היה אם כן הצורך
בשירה הזאת ומה הוא הדבר אשר נתחדש ביעודיה ״

הספק השלשה עשר במה שצוה משה ללויים הקהילו אלי
את כל זקני שבטיכם ושוטריכם ואדברה באזניהם
את הדברים האלה וכו׳ כי אם היה שהש״י צוהו שילמד השירה
הזאת לבני ישראל וישימה בפיהם ׳ והיה שזה כבר עשאו
משה כמו שאמר ויכתוב משה את השירה הזאת וילמדה את
בני ישראל׳ אם כן מה צורך היה בקבוץ הזקנים והשוטרים
לדבר אליהם הדבר ההוא בעצמו ואם היה להתרות בהם
פעם אחרת על זה׳ היה ראוי שיקרא לכל העם לא לזקנים
ולא לשוטרים בלבד ׳ כל שכן שבסוף הפרשה נאמר
וידבר משה באזני כל קהל ישראל את השירה הזאת עד
תמם ׳ ואם קרא לזקנים ולשוטרים בלבד איך דבר אל כל
הקהל׳ והרמב״ן כתב שצוה להקהיל הזקנים והשוטרים שם
שהם יאספו את כל העם ׳ אבל לא נזכר בכתוב ׳ והרלב״ג

כתב שהשירה הנזכרת פה בפרשה היא התורה בכללה לא
לבד שירת האזינו ושלזה הקהיל הזקנים ללמדם מצות התור׳
וחקותיה ומשפטיה ׳ והנה הוא מכחיש פשוטי הכתובים
ויושרם וכמו שאבאר בפרשה ״

הספק הארבעה עשר באמרו כי ידעתי כי אחרי מותי כי
השחת תשחיתון וכו׳ וזה יורה שמשה היה עושה
זה מעצמו ומדעתו וכיון שהוא ית׳ צוהו לכתוב את השירה
וללמדה את בני ישראל ׳ למה לא אמר הקהילו אלי את כל
זקני שבטיכם ושוטריכם ואדברה באזניהם את כל אשר יי׳
דבר אלי ׳ ויהיה מיחס השירה ההיא לאומרה שהוא הש״י
שסדרה ואמרה ונתנה אליו ולא שיהיה מיחס הדבר לעצמו ״

הספק הט״ו שאתה תראה בשירה הזאת ד׳ חלקים כוללים
׳ האחד שינחלו את הארץ ודשנותה ׳ וטובתה ׳
בכל הטובות הגשמיות ׳ והשני גודל החטא והפשע
שיחטאו בני ישראל נגד ית׳ והשלישי גודל העונש
אשר יענישם עליו ׳ והרביעי הגאולה העתידה ׳ והנה למשה
רבינו כדבריו אלה קודם השירה שיעיד על זה הזכר מהחלקי׳
האלה השלשה הראשונים ׳ ולא זכר החלק הרביעי ׳ כי
באמרו כי אביאנו אל האדמה אשר נשבעתי לאבותיו זבת
חלב ודבש ואכל ושבע ודשן הוא החלק הראשון׳ ובאמרו
ופנה אל אלהים אחרים ועבדום ונאצוני והפר את בריתי הוא
החלק השני ׳ ובאמרו והיה כי תמצאן אותו צרות רבות ונומ׳
הוא החלק השלישי ׳ אמנם החלק הד׳ מהגאולה האחרונה
לא זכרו כאן והוא דבר זר מאד אחר שהיה נכלל בשירה
והדברים האלה עדות ממה שיש בה למה לא זכרו ׳

והנני מפרש הכתובים כאופן יותרו הספקות כלם :

וילך משה

וידבר וגו׳ עד ׳ ויכתוב משה וגו׳

ככר כתבתי בהקדמת זה הספר שעד כאן ספרה התורה
מה שדבר משה לישראל ׳ ומכאן ואילך
יספר מה שעשה אחרי שדבר דבריו אליהם וכו׳ שאחרי
שהשלים משה את דברי הברית עם כל ישראל הלכו איש
לאהלו ׳ ואח״כ רצה משה להפטר מהם כי בא יומו ׳ וכדי
לכבדם הלך ממחנ׳ לויה אשר היה יושב שמה כדברי הרמב״ן שם
אל מחנה ישראל כאדם הרוצה ללכת מן העיר אל מקו׳ אחר
והולך לבית חבידו להפטר ממנו ברשותו להיותו חביב אצלו
והלך בפרט אצל כל שבט ושבט להודיעם שהוא מת
ולהפטר מהם לאהבתו אות׳ וזהו אמרו וילך משה וידבר את
הדברים האלה אל כל ישראל׳ ולא יחזור אל כל ישראל
בלבד לענין הדברים כי אם שהלך אל כל ישראל ממחנה
למחנה וידבר אליהם שם הדברים האלה ״

וסותר כזה הספק הראשון :

והיו דבריו אלה כדי לנחמם ולדבר על לבם שלא יתקשו
על מיתתו יותר מדאי כי הוא מפאת ימיו שהם מאה
ועשרים שנה היה בן מות׳ והרמב״ן כתב ב׳ סיבות ׳ הא׳ היותו שם
בן ק״כ שנה ׳ ומפני זקנתו לא היה מוכן להלחם ׳ וזהו אמרו
לא אוכל עוד לצאת ולבא כי עם היות שלא כהתה עינו ולא
נס ליחה ׳ הנה במצב גופו ואבריו היה זקן וחלש בלתי נאות
למלחמה ׳ והסבה השנית היה הצווי האלהי כמו שאמר
ויי׳ אמר אלי לא תעבור את הירדן הזה ׳ ואני אחשוב
שמשה רבינו אמר אל ישראל בן מאה ועשרים שנה

אנכי

אנכי היום והם טובים באמת כי כמו שהעידה התורה עליו לא כהתה עינו ולא נס ליחה׳ אבל אין ראוי שאונה את עצמי בחשבי שכן יהיה תמיד כי מפאת הזקנה עם היותי בהווה בריא וטוב אין ספק שלא יהיה כך בעתיד כי בהכרח תבואני תחולשה מהרה בהיותי בירידה האחרונה כי כן יקרא לזקנים שבהיותם בבריאות פתאום תבואם החולשה׳ וזהו אמרו לא אוכל עוד לצאת ולבא׳ ר״ל עוד בעתיד לא אוכל עם היות שאוכל עתה׳ ועם זה לא יהיה המאמר הזה סותר לאמרו לא כהתה עינו ולא נס ליחה כי שם ידבר מההווה ומשה דבר כאן בדרך השכל למה שיהיה עליו בעתיד״

יהותר בזה הספק הב:

ואמרו זה אמר אלי הוא טענה אחרת עליה כאומר שהש״י לא לבדו במלחמת הארץ אבל אף בהעבר הירדן אמ׳ לי לא תעבור את הירדן הזה ולפי שישראל לא יתיאשו מנצחון האויבים בהפקד משה שר צבאם ולא יפחדו ולא ייראו ראה לנחמם ולדבר על לבם באמרו יי׳ אלהיך הוא העובר לפניך הוא ישמיד את הגוים׳ ר״ל אל תחשבו שבי היתה גבורתכם כי הש״י הוא המשמיד את הגו׳ ולא אני ולפי שהסבה העליונה צריכה סבות אמצעיות להראות פעולתה׳ אמר יהושע הוא עובר לפניך כאשר דבר יי׳׳ גם כוון במאמר הזה להודיעם שלא יקשה בעיניהם למה מנה במקומו את יהושע ולא לאחד משאר השרים אשר בעם כי ב״ה לא היה מפעל משה ורצונו כ״א מגזרת הש׳ כי הוא לא מנה את אחד מבניו ולא מבני אחיו כ״א ליהושע שצוה הש׳ במנויו׳ והוא אמרו יהושע הוא עובר לפניך כאשר דבר יי׳׳ וכדי להבטיחם בנצחון אויביהם׳ הביא להם ראיה ממלחמת סיחון ועוג שלא נעשתה בכח משה וגבורתו כי אם בכח השם׳ והוא אמרו ועשה יי׳ להם כאשר עשה לסיחון ולעוג מלכי האמורי ולארצם אשר השמיד אותם׳ שכן יעשה לשאר העמי׳ ומלכי הארץ שיתן יי׳ אותם לפניהם באופן שיקנו ישראל כבוד המלחמה ושם הגבורה ויי׳ ילחם להם ויתן אותם לפניהם כדי שיעשה בהם בכל המצות אשר צויתי אתכם שהיא לא תחיה כל נשמה׳

והר״לבג כתב שהמצוה היה לקרוא לו לשלום ולהתנהג עמהם עם כל המצות כמו שנזכרה בפרשה׳ והשלים דברו באמרו חזקו ואמצו אל תיראו ואל תערצו מפניהם כי יי׳ אלהיך הוא ההולך עמך׳ ועל כן כלם כבגד יבלו עש תאכלם׳ בהיות שר הצבא יי׳ אלהי השמים ואלהי הארץ׳ ואחרי שהזהיר את העם כראוי הזהיר את יהושע לעיניהם שיהיה שר הצבא כדי להבטיחם עוד׳ והוא אמרו חזק ואמץ כי אתה תבא את העם הזה אל הארץ אשר נשבע יי׳ לאבותיהם לתת להם ואתה תנחילנה אותם׳ הנה לא אמר כי אתה תכבוש את הארץ או כי אתם תלחם את המלכי׳ וגויי הארץ׳ לפי שהיה כל זה מוטל עליו ית׳ ואם לא בחר בם לא ירשו ארץ וזרועם לא יושיע למו׳ אבל אמר כי אתה תבא את העם הזה אל הארץ ואתה תנחילנה כי ההבאה שמה תהיה עליה׳ וחלוק הארץ אמנם כיבושה יהיה מאת האלהים ועוד הודיעו שהשפע האלהי יהיה עמו תמיד ואלהותו ית׳ לא יעזבהו׳ ובזה היה אליהם מהנחמה העצומה בדעתם שיהושע שר צבאם יהיה יי׳ עמו כאשר היה עם משה רבינו׳ וזהו ויי׳ הוא ההולך לפניך הוא יהיה עמך וכו׳״

ויכתוב משה את התורה וכו׳ עד ויאמר יי׳ אל משה הן קרבו וכו׳

כתב הרמב״ן כי כתב משה עתה את התורה מבראשית עד לעיני כל ישראל׳ והיו דבריו צודקים וכו׳׳ דף קנא עמוד ד
לא בתחלת הכתיבה כי לא כתב עתה ספר בראשית ושאר הספרים השלשה ולא בסוף הכתיבה כי לא כתב עתה עד לעיני כל ישראל׳ וכבר כתבתי דעת הרב שויכתוב משה את התורה שזכר כאן הוא עצמו מה שנאמ׳ להלן ויהי ככלות משה לכתוב וגו׳ והנה סדר הפרשיות לא יסבלהו׳ אבל אמתת הענין לדעתי כך היה׳ שמשה ארוננו אחרי שביאר המצות וכרת הברית על שמירתם חשב שכבר נשלם התורה כלה׳ ושלא יתוסף בה עוד דבר׳ ולכן הלך ליפטר מן השבטי׳ למחניהם ומיד כתב ספר אלה הדברי׳ לפי שבמעמד הר סיני כתב מבראשית עד ויקרא׳ ואחר כך יום ליום יביע אומר ולילה ללילה היה כותב כמו שיבואהו הדבור האלהי אמנם ספר אלה הדברים שהוא דבר אל כל ישראל מהתוכחות וביאר המצות רצה הקדוש ברוך הוא שיכתב בספר כמו שאר חלקי התורה׳ וכמו שזכרתי בהקדמתו׳ ולכן אמר כאן ויכתוב משה את התורה הזאת שרצה בו על ספר אלה הדברים כי עליו אמר תקרא את התורה הזאת נגד כל ישראל שהוא ספר אלה הדברים כדאיתא במסכת סוטה׳ ומשה כתב הספר הזאת רוצה לומר התורה בכללה כמו שהיתה׳ סלהי ע׳ ט׳ ונלאמרין
ושמה עם שאר הספרים ויתנה אל הכהנים בני לוי הנושאי׳ את ברית יי׳ ואת כל זקני ישראל׳ אמנם השם ית׳ רצה להוסיף בתורה שירת האזינו כמו שיבא בפרשת הנך שוכב עם אבותיך שצוהו שם ועתה כתבו לכם את השירה הזאת ומפני כן הוצרך משה רבינו לכתוב עוד על ספר אותה שירה ואחרי אותו תוספת נתן אותו אל הלויים לשומו מצד ארון ברית יי׳ וזה מפני השירה שנתחדשה שהיתה עדות כמו שאבאר ולכן נאמר׳ שם ויהי ככלות משה לכתו׳ וכו׳׳

והותר בזה הספק הג׳:

ולפי זה נתן משה רבי׳ התורה בתחלה לכהנים להיותם משרתים יי׳ כדי שיהגו בה יומם ולילה וללמוד אותה לא לגנוז ולשמרה כי אם לעיין בה׳ וגם כן ראה לתת אותה ללוים נושאי ארון ברית יי׳ לפי שבהם יורו המשפטי׳ ליעקב׳ וראוי שיקראו בתורה ותהיה שגורה בפיהם׳ וגם ראה לתתה לזקני ישראל שהם הסנהדרין כדי שיעיינו בה וידינו דבר המשפט׳ ויהיה לפי זה באמרו ויתנה אל הכהנים בני לוי׳ מלת אל מושך את עצמו ואחר עמו׳ כאילו אמר ויתנה אל הכהנים ואל בני לוי ואל כל זקני ישראל׳ כי לכל אחד מהם כהנים לויים וישראלים׳ שהם שלשה מדרגות העם נתן ספר תורה אחד׳ ואפשר שלכל שבט ושבט נתן ספר תורה אחד׳ כמו שאמר ואל כל זקני ישראל׳ ולפי שלא היתה הנתינה הזאת הראשונה לתכלית השמירה והגניזה לא אמר כאן לשום אותו ספר התורה וכו׳ כי היה התכלית בנתינה הזאת בלבד ללמוד ולעיין לא זולתו״

והותר בזה הספק הד:

והנה צוה אותם שבמועד שנת השמט׳ בחג הסכות תקרא את התורה הזאת נגד כל ישראל׳ לפי שכל ההשתדלות הזה היה למען הלמוד והידיעה בלבד ומאשר

ו מאשר אמר שקרא את התורה הזאת ידענו שהיתה המצוה
מוטלת על כל ישראל לכן אמר לכהנים וללוים ולכל הזקני׳
תקרא בלשון נכח׳ ידוע שלא היה אפשר שיהיו כולם קורא׳
כי תרי קלי לא משתמעי ׳ אף כי קולות הרבה כל כך ׳ גם כי
הכתוב אמר נגד כל ישראל ׳ מכולל שיהיה קורא אחד ויהית
נגד כל ישראל ׳ ויתחייב מזה שיהיה הקורא אחד וראוי
שיהיה הראש והגדול אשר בעם שהוא המלך ׳ לפי שהמלך
כמו שזכר המדיני הוא נפש כללית לעם ובהיותו הוא הקורא
היה כל ישראל קורא •

וס״תר כזה הספק הב׳ :

וקבלו רז״ל שהקריאה היתה ספר אלה הדברים לפי שרוב גופי תורה תלויים בו ׳ והתורה בכללה
יקשה קריאתה יחד גם כי ענין מעשה בראשית ׳ וגם תורת
בהנים לא היה צריך שישמעו העם ולכן אמרו שהיה קורא
ספר ואלה הדברים בלבד שרוב מצות התורה והברית נכללי׳
בו ׳ ומצאו סמך גדול לזה ממה שנאמר ביאשיהו ויעל
המלך בית יי׳ וכל איש יהודה וכל יושבי ירושלם אתו והכהני׳
והנביאים וכל העם למקטן ועד גדול ויקרא באזניהם את כל
דברי ספר הברית הנמצא בבית יי׳ וכו׳ כי ספר הברית הוא
ספר אלה הדברים הזה ׳ וכן צותה התורה ונתת את הברכה
על הר גריזי׳ ומצינו שיהושע נתנ׳ לפי שהמצוה שתהיה לכל
ישראל מצוה במלך או בשר הצבא לקיימה ׳ ואמנם למה
היתה הקריאת הזאת בשנת השמיטה ובחג הסכות ולא היתה
בכל שנה ושנה וגם מדי חדש בחדשו בהיותכי התורה
האלהית היה ראוי שלא ימושו דבריה מפינו ׳ הנה הסבה בזה
היתה לפי שהקדוש ברוך הוא השגיח שיהיו דברי תור׳ חביבי׳
על ישראל ושמלבד הלמוד הפרטי שיחידי הסגולה הכהנים
הלויים החכמים והשופטים ילמדו את התורה ויהגו בה יומם
ולילה ׳ עוד בפומבי גדול יקרא הגדול שבעם שהוא המלך
או השופט ארת ספר התורה נגד כל ישראל כדי שישמעו
ויתפעלו לבותיהם מהדברים ומכבוד המדבר והקורא ואם
היה זה בכל שנת היה הדבר נקל בעיניהם כמאמר שלמה
הוקר רגלך מבית רעך וגו׳ ולכן צוה שמהשנים לא תהיה
הקריאה תדירה בכל שנה כי אם בשנת השמטה לפי שבשנה
ההיא יהיו פנויים מכל עסקיהם אשר הם מתעסקי׳ בעבודת
האדמה והיו כלם שובתים מחרישה זריעה וקצירה וכל
מלאכת עבודה ומזונות מוכנים לפניהם ומתברכים להם
כמו שאמ׳ וכי תאמרו מה נאכל בשנ׳ השביעית הן לא נזרע
ולא נאסוף וכו׳ וצויתי את ברכתי לכם בשנה הששית ועשת
את התבואה לשלש השנים ׳ וצוה שתהיה הקריאה בחג
הסכות לפי שהיו כל התבואות נאספות ואין לב הבעלים
עליהם והקריאת היתה בתחלת שנת השמטה ׳ כמו שאמר
מקץ שבע שנים ׳ כמו שפירשו רבותינו ז״ל שהיה בתחלת
שנת השמטה בחג הסכות הסמוך לתחלתה ׳ והיה הזמן
הוא היותר שוה משאר המועדים ׳ ואף מחדש האביב
לפי שאין השווי הבא על החורף שוה בענין ׳ כי השווי הבא
על הקיץ ׳ לפי שבשווי האביב עדיין יד הקור תקפת ׳ ומי
הנהרים והנחלים גוברים ויצולים מפשירת השלגים ומהמסת
הקרחים ואין האנשים נצולים מצערן והיזקן ׳ כמו שהנה
בטוחים מכל זה בשווי השני ׳ ולכן נקרא החדש הזה
חדש זיו שזיוה הולך ואור על המעשים הנעשים וכו׳ לזה
היה הזמן ההוא יותר מיוחד ונאות לבא כל ישראל לירושלים
לשמוע את התורה מפי המלך ׳ גם היו בחג הסכות יוצאים
מראש השנה ועד יום הכפורים שכבר ישלמו עם יוצריהם
וכחותיהם ותאותיהם נכנעות לעבודתו ובבא כל ישראל
להראות את פני יי׳ יהיו דבקים בו ׳ ואז ישמעו את התורה
בכוונה רצויה וילמדו ליראה ׳ וכמו שאמרו חכמינו ז״ל מה
יפו פעמיך בנעלים מה יפו רגליהם של ישראל בנעלים
בשעה שעולין לרגל וכו׳

והותר בזה הספק הג׳

וצוה הקהל את העם האנשים והנשים והטף ׳ והנראה כדי שישמעו כלם בקריאת התורה מפי המלך ׳
ונתן הסבה בקהלתם באמרו למען ישמעון ולמען ילמדון
ויראו את יי׳ וגו׳ ׳ אמרו ולמען ישמעון חוזר לגר כי הגרים
אין להם כי אם השמיעה ׳ וכמו שכתב ר׳ אברהם ׳ אולי
יתגיירו והאנשים ילמדו את דברי התורה לעשות אותם
ולקיים מצותיה בין שיש בה קום ועשה ובין שאין בה קום
ועשה ׳ והנשים תשמענה ליראה את יי׳ ולהמנע מעשות כל
מצות שישנן בשמירתן כמו האנשים ולכך אמר בעדן
ויראו את יי׳ אלהיכם ושמרו לעשות כי השמר פן ואל
אינו אלא לא תעשה ׳ ועל הטף ביאר ואמר ובניהם
אשר לא ידעו ישמעו וילמדו ליראה את יי׳ וגו׳ רוצה לומר
שבבואם בימים שתחול בהם חובת שמירת המצות וקיומם
תקל משא האבות וטרחם המוטל עליהם להביאם בעול
מלכות שמים במה שקדם להם מההרגל בקטנותם לבא
שמה האמנם מצינו במסכת חגיגה תנו רבנן מעשה בר׳
יוחנן בן ברוקה ור׳ אלעזר בן חסמא שהלכו להקביל פני
ר׳ יהושע בצידן אמר להם מה הדוש היום בבית המדרש
אמרו לו לא תלמידך אנו ומימיך אנו שותים ׳ אמר להם
אף על פי כן אין מדרש בלא חדוש ׳ שבת של מי היתה ׳
של ר׳ אלעזר בן עזריה היתה ׳ ובמה היתה הגדה היום ׳ אמרו
לו בפרשת הקהל את העם וגו׳ ׳ האנשים באים ללמוד והנשי׳
באות לשמוע טף למה הם באים ׳ ליתן שכר למביאיהם ׳
אמר להם מרגלית טובה היתה בידי ובקשתם לאבדה וכן
הביאו רש״י בפירושו ׳ וקשה עלי מאד איך שמו באגדתם
טף למה הן באין ׳ ואיך השיבו ליתן שכר למביאיהם ׳
ושבח ר׳ יהושע הטעם הזה וקראו מרגלית ׳ כי הנה התורה
נתנה בו הטעם למה היו באים הטף ולא אמר שהיה להביא
שכר למביאיהם ׳ אבל אמר ובניהם אשר לא ידעו
ישמעו ולמדו ליראה כי הלמוד והחנוך יאות בנערים ואם
התורה בארה הטעם האמתי בדבר איך בארו בזה ז״ל טעם
אחר חלוש בהגדה ׳ ואולי חחכמים ההם ז״ל הבינו שאמרו
ובניהם אשר לא ידעו ׳ אינו הטף שזכר למעלה אלא
הבנים והדורות הבאים אחריהם שישמעו מפי אביהם
ויבואו ליראה כל הימים ׳ כי תמיד נאמר בכתוב ובניהם
אשר יבאו אחריהם על הדורות הנמשכים ׳ ונשאר אם
כן ביאת הטף שהם הקטנים שהיו בהם שמיעה ולא למוד
ליראה מבלי טעם ׳ ועז׳ אמרו שבאו לתת שכר למביאיהם ׳
והשכר ההוא היה קלות הטרח להביאם ליראה את יי׳
ולשמור מצותיו מפני ההרגל והמנהג הקודם אליהם לבא
שמה ולשמוע את דברי התורה ׳ ובגמרא אמרו שהיו
עושים למלך בימה גדולה והיה קורא את התורה באותו
פומבי גדול בכבוד וגדולה רבה ׳ וכבר ראיתי כתוב בכל
שנה ושנה היה הכהן גדול או הנביא או השופט וגדול
הדור קורא בחג הסכות חלק מן התורה ושהיה משלים ספר
בראשית ואלה שמות ויקרא ובמדבר סיני בששה שנים

מס׳ סוטה פרק אלו נאמרין
מלכים ב כג
דברים יא
משלי כה
ויקרא כה
מסכת פרק א
מלכים א ו
רים כ״ק דסנה׳ שיר ז
אלו הן הלוקי׳ יג ובכמה מק
רים פרק קמי׳
גמ׳

ובשנה השביעית שנת השמטה בחג היה קורא המלך ספר אלה הדברים׳ שבכל שנה ושנה ברגל החג קריאת התורה בסדר ובשנה ההיא השביעית היה המלך מסיים התורה באופן ההוא ושמכאן נשאר המנהג בימינו שביום השמיני חג העצרת האחרון שקוראים יום שמחת תורה שבו ביום אנו משלימ׳ את התורה׳ עומד הגדול שבקהל ומסיים אותה והוא בעצמו קורא מבלי תורגמן פרשת ואת הברכה לדמיון מעשה המלך בזמן האלדי ההוא׃

והותר בזה הספק הו׳:

ויאמר יי׳ אל משה הן קרבו וכו׳ עד ועתה כתבו לכם

לפי שחשב משה שכבר כתב כל מה שהיה לו לכתוב על ספר התורה׳ ראה השם ית׳ להוסיף עוד שירת האזינו׳ ואמר לו הן קרבו ימיך למות קרא את יהושע והתיצבו באהל מועד ואצונו׳ והוא אמר לו שלא היה צורך הקריאה לדבר עמו כי אם לצוות את יהושע לפי שהערים הקב״ה עם משה לבלתי הגיד לו שהיתה הקריאה לצוות על שירת האזינו׳ שלא יתרעם משה רבינו למה יוסיף עוד ביעודים רעים כהנה וכהנה וכו׳ שלא ישמט מלכת לקבל הדבור ושלא יתרעם ממנו׳ אמר לו שהיתה הקריאה כדי לצוות את יהושע׳ וכאשר הלך שמה באהו הנבואה על ענין השירה שהיא היתה הכונה האמתית בקריאה ולא את יהושע והיה תכלית הדברים׳ ועתה כתבו לכם את השירה הזאת רוצה לומר עוד תכתוב את השירה הזאת על ספר התורה אשר כתבת כי לא שלמה כתיבתו עד הנה׳ ומפני זה שיתף עמו יהושע בדבור הזה ולא נעשה אותו צווי בפני עצמו ואפש׳ גם כן ששיתף יהושע בדבור הזה לענין הכתיבה כמו שאבאר׳ והנה עמד עמוד הענן פתח האהל וידוע שלא היה למשה הדבור כן׳ כי הכתוב אומר ודברתי אתך (שמות כה) מעל הכפרת מבין שני הכרובים׳ ונאמר ובבא משה אל (שם לד) אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפרת וגו׳ מבין שני הכרובים׳ לא שיעמוד הענן פתח האהל אבל היה זה בלי ספק לסבת היות שם יהושע׳ וכן נאמר בפר׳ כי תשא והיה כבא משה האהלה ירד עמוד הענן (שם לג) ועמד פתח האהל ודבר עם משה וגו׳ ונאמר מיד ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האהל׳ הנה ביאר כי בסבת היות יהושע באהל היה עומד עמוד הענן פתח האהל׳ וכן מצינו כשצוה ית׳ אל משה אהרן ומרים צאו שלשתכם (במדבר יב) אל אהל מועד ויצאו שלשת׳ וירד יי׳ בעמוד הענן ועמד פתח האהל ויקרא אהרן ומרים ויצאו שניהם׳ וכל זה ענין הבדל ומעלה במדרגות׳ כי לא רצה ית׳ שיהיה יהושע סמוך למשה ובמקומו בעת קבול הנבואה ולא גם כן אהרן ומרים אבל שכמו שנבדלו במדרגותיהם בעצמם כך יבדלו במקומותיהם׳ ולכן יצאו אהרן ומרים לקבל הדבור מחוץ לאהל ונשאר משה באהל׳ וההפך ביהושע שבהיותו באהל היה משה רבינו יוצא אל פתח האהל לקבל הדבור באופן שלא יהיו שניהם כאחד לא בנבואה ולא במקום׃

והותר בזה הספק הז׳

והנה הדבור אשר בא כאן למשה הוא הנך שוכב עם אבותך וקם העם הזה וזנה אחרי אלדי נכר הארץ רצונו לומר עם היות. אלות הברית אשר שמרו ביני ובין העם בשכר ובעונשים תנאיות אם לא ישמע ואם ישמע אני מודיעך שאחרי שתשכב עם אבותיך יתקיימו כלם ולא יפול מכל דבריך ארצה לא בטובות ולא בעונשים והרעות כי הנה בראשונה יעלה העם הזה במעלה רמה וכבוד והוא וקם העם הזה׳ כי יכבשו את הארץ וישבו עליה ויהיו עליונ׳ לכל גויי הארמ׳׳ אבל אחרי מעלתם וקימתם וטובתם מרוב כל יבעטו ויכסלו והוא אמרו וזנה אחרי אלדי נכר הארץ׳ כי יעשה כאשה רעה וסרת טעם׳ שבהיותה בעולת בעל לאדם נכבד ואשת איש חיל תזנה עם אדם פחות ונבזה וחדל אישים׳ וכן תעשה האומה הנבחרת דרושה לאלדיה שתזנה עם הפסילים ואחרי אלדי נכר הארץ כי הנה ארץ ישראל לקדושתה היתה מיוחדת להנהגת השם ית׳ והוא היה המושל והמנהיג והמשפיע בה ושאר האלוהות היו נכריים בארץ הקדושה ההיא כי לכן נקרא אלדי ישראל׳ ואמר כי לא ידעו (מלכים ב יז) משפט אלדי הארץ׳ וכן וידברו על אלדי ירושלים ועל אלדי עמי הארץ וכת׳ לא ישבו בארץ יי׳ ויעקב אמר הסירו את (כדאיתא לק׳ יוסי׳) אלדי הנכר וגו׳ שהארץ היא היתה מיוחדת להנהגת השם׳ ולכן היו אלדי העמים אלדי נכר׳ בארץ וכמו שכתב הרמב״ן (דף קמ״ב עמוד ב) והכר שעוד יוסיפו סרה שלא די שיזנו אחרי אלדי נכר הארץ אבל גם יעזבו את השם ולא ישמרו מצותיו׳ ובזה יפרו את בריתו אשר כרת עמהם׳ ובזה יקרה להם כאשה בעלת בעל׳ שר וגדול שתזנה תחת בעלה׳ עם איש נקל ונבזה ולא תסתפק לזנות עמו בהיות׳ עם בעלה וברשותו׳ אבל גם תצא מביתו ותברח מרשותו והלכה והיתה עם הזונה׳ כך היו ישראל׳ עבדו אלדים אחרים׳ ועזבו העבודה האלדית ועל זה אמר הנביא כי שתי׳ רעות עשה עמי אותי עזבו מקור (ירמיה ב) מים חיים לחצוב להם בארות בארות נשברים אשר לא יכלו המים׳ והכר כאן שיחרה אף יי׳ וימדדם מדה כנגד מדה אם כנגד העזיבה שעזבו יי׳׳ אמר ועזבתים והסתרתי פני מהם רצונו לומר גם אני אעזוב אותם ולא אשגיח עליהם והיעוד הזה קשה מכל היעודים כי הנה בכל אלות הברית לא תמצא הסתרת פנים ולא עזיבה כי אם עונשים מושגחי׳ וכאן תגמול עזיבתם יעד בעזיבתו אותם ובהסתר פנים מהם ואם כנגד מה שזנו אחרי אלדי נכר הארץ׳ אמר והיה לאכול ומצאוהו רעות רבות וצרות רוצה לומר הם זנו אחרי האלודות מהם לתכלית שיצליחו בקניניהם וכמו שאמרו (שם מד) הנשים הארורות ומאז חדלנו לקטר למלכת השמים והסך לה נסכים חסרנו כל ולכן יהיה בהפך שיהיו לאכול כי כל העמים יאכלו ממנו וירדו בהם׳ ועם אויביהם בהיותם בהסתר פנים לא תחשוב שיהיו נעזבים למקרה׳ ואולי ימצאום טובות ואולי מוצאים רעות כדרך הדברים המקריים׳ לא יהיה כן אבל על כל פנים ימצאום רעות רבות וצרות׳ והסבה המחייבת שבהיותם בהסתר פנים נעזבים למקרה יביאום רעות וצרות ולא טובה היא אצלי כב׳ פנים׃ האחד לפי שישראל היו בכל עניניהם מושגחים ולכן לא היו זריזים במעשים ומשכילים בתחבולות ברכים מלאכותיים׳ לעשות לעצמיהם לפי שהכל היה להם מפאת ההשגחה ועליה היו בוטחים תמיד׳ ובסורה עתה מעליהם לא ידעו ולא יבינו להנצל מהרעות כפי השכל והתבונה ובתחבולות לא יעשו להם מלחמת׳ כי לא נסו ללכת באלה׳ ולכן בסור מהם ההשגחה וההנהגה השכלית ימצאום רעות רבות וצרות מה שאינו כן לשאר העמים שלהיותם בלתי מושגחיים נשתלמו במלאכה מה שחסר אליהם מההשגחה׳ ולכן ידעו להנצל ממקרים הרעים מה שלא ידעו ישראל והב׳ לפי שהאומות יש להם שרים למעלה

למעלה שמליצים עליהם טובה והצלה כינין שנאמר בדניאל
דניאל י פס שר מלכות יון ׳ שר מלכות פרס׳ וישראל לא היה להם
שר ומזל בשמים כי אם השם ית׳ ׳ ולכן בבא אליהם חרון
אפו והסתרת פניו ימצאום רעות רבות וצרות׳ לפי ששרי
מעלה כלם יקטרגו עליהם ויליצו עליהם רעות׳ ולא יהיה
אליהם סתרה מהשם ית׳ ׳ כאשר היתה בסוד אלוה עלי
אהליהם׳ ולא משר ומזל אחר כי אינה מהנהגתו ולכן ירדפום
הרעות׃

ואפשר לפרש גם כן שיעדם בהסתר פנים ועזיבה
לענין הטובות וההצלחות והשמירה מהפגעי׳
שלא ישמרם ולא ינן עליהם ׳ ושעם כל זה לא תסור מהם
ההשגחה לרעה ולא לטובה רוצה לומ׳ שתמיד ישגיח עליהם
השם ית׳ להענישם בכל אלות הברית והוא אמרו ועזבתים
והסתרתי פני מהם שהוא לענין הטובות וההצלחו׳ והשמירה
והיו לאכול ומצאום רעות רבות וצרות שזה יהיה בהשגחת
שמשגיח בהם לרעה וזהו הפי׳ האמתי כפי הזה מסכים
לפשוטי הכתובים׳ ואמנם אמרו הלא על כי אין אלהי
בקרבי מצאוני הרעות האלה ואנכי הסתר אסתיר פני וכו׳ ׳
דף קנ״א עמוד ד כבר ראית הנה שכתב בו הרמב״ן ז״ל שאינו וידוי גמור
כענין והתודו את עונם אבל הוא הרהור בחרטה
שיתחרטו על מעלם ויכירו כי אשימים הם ולכן השם
יתעלה לא יענישם כל כך כי עם היות שהסתר יסתיר
פניו מהם ׳ הנה לא זכר שימצאום צרות כמו שאמרו
בראשונה כך שיהיו בהסתר פני הגאולה׳ והוא פי׳ נכון
כי הנה למעלה זכר בעונש שני הדרכים בהסתרת פנים
לענין הטובות והמצאת הצרות והרעות ועתה אחרי הוידויים
זה יבטלו מהם הצרות והרעות וישארו בהסתר הפנים בלבד
ואחרים מחכמי דורינו זה פירשו בזה פי׳ שני׳ והוא שהם
אמרו הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה ׳
רוצה לומר שמפאת העדר ההשגחה באו אותם הרעות׳
ולפי שהם לא תלו ענשיהם בהשגחה כי אם למקרה היה
מענשם שלא הועיל וידויים וזהו ואנכי הסתר אסתיר פני
מהם ׳ והוא על דבר מה שאמר ׳ בתוכחות הראשונות
ויקרא כו שכתב ואם תלכו עמי בקרי והלכתי עמכם בחמת קרי ׳
ולפי שיקשה נגד הפי׳ הנאה הזה אמרו כי פנה אל אלהים
דברים ח אחרים ׳ חלצתי אני בעדו שיהיה זה על דרך ואמרת
בלבבך כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה וזכרת יי׳ אלהיך
הוא הנותן לך כח לעשות חיל וגו׳ ׳ שתודה לו בהקדמתו
שכחו עשה לו את החיל ההוא ׳ אבל ביאר שנותן הכח
היה יי׳ ׳ וכן הענין בכאן ׳ הם אמרו שכל רעותיהם היו
מפאת העדר ההשגחה והסתרת פני יי׳ מהם ׳ והוא ית׳
ישיבם אמת הוא שאני הסתר אסתיר פני מהם ויהיו נעדרים
מהשגחה כמו שאמרו ׳ אבל זה לא היה כי אם לפי שפנה
אל אלהים אחרים וימשך שהע״ז היתה סבת הרעות באמת ׳
וגם אני שמעתי מפרשים בזה פי׳ שלישי שאמרם הלא על
כי אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה היו וידויים שבעבור
שלא היו דבקים וארוקים באלהיהם אלהי נכר הארץ אשר
עברו לכן ימצאום הרעות ההם לפי שעבדו הע״ז שלהם
שלא כראוי בשלמותה ׳ לכן אמר אחרי הוידוי הזה
ואנכי הסתר אסתיר פני רוצה לומר יהיה הסתרת הפנים
מהם כפול מבראשונה בעבור כי בוידוי זה פנה אל אלהים
אחרים ׳ ועליהם אמר הלא על כי אין אלהי בקרבי ׳
וגם הפי׳ הזה אם נודה שיאמר אלהי סתם על הע״ז נאה הוא
ומתישב ׳ ולי נראה בפירושו ענין רביעי יותר נכון

ואמתי אצלי בכתובים׳ והוא ששתים רעות עשה עמי
האחד עברם אלהים אחרים ׳ והב׳ עזיבת העבודה האלהית
כמו שאמר וזנה אחרי אלהי נכר וגו׳ ועזבני והפר את בריתי
ועל שניהם אמר כמו שפירשתי וחרה אפי בהם ועזבתים ׳
ועתה יאמר ׳ שישראל יאמרו בלבם בהרטתם שהפשע
היה על שעזבו את השם ית׳ לא על שעברו הע״ז כי אם שלא
עברו גם כן השם עמה בשותפות ועזבוהו ועל זה אמרו על
כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה כאלו היתה
כונתם שאם לא היו עוזבים העבודה האלהית לא ימצאום
הרעות ואף על פי שיהיו עם זה עובדי ע״ז ׳ וא״כ עשו
תשובה ממה שעזבו השם ית׳ ׳ אבל לא משקץ הע״ז אשר
בידם ׳ ולכן אמר השם ואנכי הסתר אסתיר פני מהם ביום
ההוא כי פנה אל אלהים אחרים ׳ רצו לומר שבזה יוסיפו
לחטא בחשבם שהיה חפץ בהשם לעבודתם אותו השותפות
עם הע״ז אבל הוא יסתיר פניו מהם כפלי כפלים מההסתר
הראשון לא בעבור שעזבוהו כי כבר נתחרטו על זה ׳ כי אם
בעבור שפנה אל אלהים אחרים׳ שהיה הע״ז שבידיהם שלא
עשו תשובה ממנה׃

הרי לך בזה ד׳ פירושים כאחד טובים וישרים למוצאי
דעת ולא שיערו באחד מהם המפרשים אשר אתנו׃

והותרו בזה הספקות כ׳ וי׳׃

ועתה כתבו לכם את השירה הזאת וכו׳ עד

סוף הסדר

כונת המאמר שלהיות הדבר הזה מעותד׳ ויודע
העתידות מגיד מראשית אחרית לכן היה מצוה
שיעשו מזה מאמר באופן שירה והיא שירת האזינו שיזכור׳
ותהיה שירה במתכונתה כי השירה יכתבוה בהפסק במקומו׳
דף קנ״א עמוד שתעמוד בהם הנעימה כמו שכתב הרמב״ן ושישוררו אותה
בזמר ונעימות׳ כשירים שהיו משוררים האנשים
במדבר כו בנעימותם׳ וגם נקראת שירה מגזרת אשורנו ולא קרוב׳
להיותה הגדת העתידות לא איום ולא דבר נאמר בתנאי
כתוכחות ואלות הברית׳ הנה אם כן נקראת שירה מג׳
בחינות׳ מאת כונתו וכתיבתה׳ ומנעימותה והמירה׳
ומהבטחתה והגדתה העתיד׳ והתבאר מה רצה הקב״ה בשיר
הזאת בהיות שכללי הדברים שבאו בה כבר נזכרו בתוכחות
ואלות הברית שהיה זה לב׳ סבות׃

הא׳ להיות אלות הברית תנאיו׳ אם תשמע ואם לא תשמע
ויחשוב חושב שהיו כן לאיימם ולזרזם והשירה
הזאת אין בה תנאי כי אם הגדת מה שיהיה בהכרח משבעה
שני לז׳ שנים מפי המלך במועד שנת השמטה׳ אמנם
השירה הזאת תהיה שגורה כפי כל אדם׃

והותר בזה הספק הי״א׃

ולכן צוה למשה וליהושע שיכתבו את השירה הזאת ואין
הכונה ששניהם יכתבו אותה על ספר תורת אלהים
כי בספר התורה חלילה שיכתב יהושע אפי׳ אות אחד׳
אבל צוה אלהים שיכתבו מהשיר הזאת טופסי׳ רבי׳ לתת אותם
לכל אדם כדי שכל איש ואשה ידענה וישגרנה בפיו׳ ויזמר
תורה ואולי שלזה שתף יהושע בדבור הזה כדי לצוותו
שיעזור בכתיבת השירות האלה הרבות למשה רבנו׳ כדי
שלא תכבד עליו הכתיבה כלה ביום מותו וזהו ועתה כתבו
לכם את השירה הזאת ר״ל מיד עתה תכתבו את השירה הזאת
פעמים הרבה׳ אמנם בענין הלמוד אמ׳ בלשון יחיד ולמדה

את בני ישראל כנגד משה שילמדה להם בהבנתה וידיעתה
כראוי ׳ ואמר עוד שימה בפיהם ולשיר ולנגן אותה
בנועם ׳

והותר בזה הספק הי״ב׳

ונתן הכבה בשירה הזאת באמרו למען תהיה השירה
הזאת לעד בבני ישראל ׳ רוצה לומר שימצא
בפי בני ישראל ולא יצטרכו לבקש ספר התורה אבל בפיהם
תמצא השירה הזאת והיא תהיה לעד בבני ישראל למה
שיקרום באחרית הימים ׳ וזכר הצרות אשר יעשה באמרו
כי אביאנו אל הארמה וגו׳ רוצה לומר תעיד השירה
הזאת ראשונה שאביא את ישראל אל הארמה אשר נשבעתי
לאבותיו ושתהיה ארץ זבת חלב ודבש ׳ ושיאכלו וישבעו
כי לא יהיו האנשים חסרי התבואות והטובות שיאכלו ולא
ישבעו כי דם יאכלו לשבעה ׳ וגם לא תהיה האכילה והשבע
כדרך האנשי׳ הרשים והעניים שישבעו ממאכל פחות אבל
יהיה מאכלם דשן וזהו העדות הראשון ׳ ותעיד עוד על
ענשים שיקבלו והוא אמרו והיה כי תמצאן אותו רעות
רבות וצרות וענתה השירה הזאת לעד׳ רוצה לומר
שהשירה ודבריה שתהיה שגורה בפיהם היא תעיד שכל זה
יעד עליהם משה רבינו ביום מותו ׳ והודיעו ית׳ שלא
יחשוב שתהיה הפעלה הזאת לבטלה ושכחם את השירה ׳
כמו שיעשה ההמון בשירים ׳ שאחרי עבור עליהם הימים
אחדים מהיעודים ישליכו אותם אחרי גום ׳ כי הנה השירה
הזאת כהשגחת השם לא תשכח מפי זרעו עם היות היעוד
הזה לשנים רבות ולזמן ארוך ׳ והנה לא זכר כאן ענין
הגאולה העתידה הנרמזת בשירה לפי שהיה הכונה להפחידם
שלא יחטאו ׳ ולכן עם היות שבאה בה הגאולה העתידה ׳
לא זכר הקדוש ברוך הוא למשה שיאמר אותה אליהם
עתה בראשונה גם כי ענין העדות לא היה מתיחס אל
הגאולה כי אם אל הצרות הבאות עליהם שהיו במשפט
ובצדק ׳ וכמו שאמר והיה כי תמצאן אותו רעות רבות
וצרות וענתה השירה הזאת לפניו לעד ׳ כי על זה תהיה
העדות לא על הגאולה ולכן לא זכרה ׳

והותר בזה הספק הי״ג :

ואמנם כמה שאמר עוד כי ידעתי את יצרו אשר
הוא עושה היום בטרם אביאנו וכו׳ ׳ רצה
ית׳ לסלק הספק אשר יספקו בו רבים מהחכמי׳ והוא שבהיות
הידיעה האלהית תלויה בעתיד יתחייב שיהיו אם כן כדברים
מחוייבים ומוכרחים כי בהיותו ית׳ יודע אותם יחוייב שיהיו
על כל פנים כי לא איש אל ויכזב ולא יהיו אם כן נמשכים
מהבחירה ׳ ולכן אמר שההודעה הזאת אינה ממה שתכריח
אחד משני קצוות האפשר ׳ כי הם תמיד באדם בבחירתו
ויצרו ׳ ואמנם השם ידע את יצר לב בני ישראל כי היום
הזה בטרם יבא אל הארץ ידע מה שיהיה אחרי כן באורך
הזמנים וזהו כי ידעתי את יצרו רוצה לומר יצר ובחירה
הפשיית בלי ספק ימצא בו כי יצר הוא שם נרדף לרצון
ולבחירה ׳ לפי שהאדם יוצר אותו ברצון וכמו שאמר
וכל יצר מחשבות לבו ׳ ואמר שבאותו היצר ידיעתו בראשית ו
מקפת בו ׳ בהיותו יצר ודבר אפשריי בעצמו ׳ ומעתה
היום הזה בטרם אביאנו אל הארץ אשר נשבעתי ידעתי
וגלוי לפני מה שיעשה אחרי כן בהיותם שמה ׳ ולפי זה
הפירוש לא יאמר שהיה זה קל וחומר שעשה הקדוש ברוך
הוא מיצרם שהוא להם עתה קודם הכנסם לארץ ׳ למה

שיהיה להם אחרי בואם שמה כדברי המפרשים ׳ כי לא
תהיה הידיעה אם כן הכרחית קיימת אבל הוא הגדת העתיד
בלי ספק ׳ והנה אמר ויכתוב משה את השירה הזאת להגיד
שכתב אותה על ספר התורה ׳ ואין ספק שגם כן כתבה
יהושע לתתה לשבטים כמו שצווה עליו ׳ ואמנם הכתוב
זכר וספר ענין משה שהוא היה העקר כי הוא כתבה והוא
למדה לבני ישראל והלמוד בכאן כולל לידיעה והבנה וגם כן
לזמר ׳ והנה לא אמר לכל בני ישראל לפי שעדיין לא
נקבצו כמו שיתקבצו אחרי כן אבל אמר שמיד כתבה
ולמדה לקצת בני ישראל שנמצאו אצלו ׳ ואמנם אמרו
אחר זה ויצו את יהושע ׳ חוזר לשם ית׳ שאחרי שצוה
למשה מה שיוחד אליו מהשירה ׳ צוה את יהושע בפני
משה על חזקו והבטיחו שיהיה בעזרו תמיד ׳ וכמו
שאמר למשה כי אהיה עמך כן אמר ליהושע בפניו וכמו
שאמרו חכמינו ז״ל טול מקל והך על קדקדם ולהיותם דבר סנהדרין פ״ק דף ח
האלדי אמר על הארץ אשר נשבעתי להם וכן פירשו ז״ל ׳
ולפי שבזה הוסיף על מה שכבר היה כתוב בתורה הוצרך
לומר ויהי ככלות משה לכתוב את דברי התורה הזאת על
ספר עד תמם ׳ רצה בזה שמשה רבינו מלבד השירה שכתב
לשבטים׳ הנה כתב על ספר התורה הדבור הזה שדבר לו
השם ית׳ והשירה שהיא שירת האזינו באמת עד תמם ׳
רמז שלא לבד כתב שלשה החלקים הראשוני׳ ׳ רוצה לומר
מירושת הארץ ׳ וחטא העם ׳ וענשם ׳ אבל שכתב אחריה
גם כן הגאולה העתידה כמו שנאמרה לו בסוף השירה ׳ והיה
גם כן באמרו עד תמם שכתב עוד פרש׳ וזאת הברכה שראה
לכתבה אחרי השירה כמו שיבא ועל כל זה אמר ויהי ככלות
משה לכתוב את כל דברי התורה הזאת בספר עד תמם ׳
ואמרו ויצו משה את הלוים נושאי ארון המקדש לקוח את
ספר התורה הזה וגו׳ ׳ ר״ל שצוה ללויים אותם שהיו נושאים
את הארון לא לכהנים כמו שזכר למעלה ׳ כי שם צוה על
למוד התורה וכאן על שמירתה וגניזתה ולכן היתה צואתו
ללוים נושאי הארון שיקחו ספר התורה עם השירה ושאר
הדברים שנזכרו אחריה עד לעיני כל ישראל שהיו כבר
נכתבים עליו וישימו אותו מצד ארון ברית יי׳ והיה זה מפני
השירה שנתוספה בו לעדות שלכן ראוי שישימו שמירה
רבה על ספר השם ולכן הפקיד ספר התורה ביד הלויים
נושאי הארון כדי שישימו אותו בצד הארון באופן שיהיה
שם העדות ההוא בשמירה רבה ולא יזייף אדם אותו ׳ וגם
לא יוכל אדם בספרים שהיו בידי השבטים וביד הכהנים
לשקר בהם דבר׳ כי יהיה לעד אותו ספר התורה שהיה מונח
בארון מצד אחר ׳ וראוי היה שיושם ספר התורה בצד הארון
כי לפי שהיו בו לחות הברית שהם אוצר התורה וכוללי׳ לכל
מצותיה היה ראוי שתרבק התורה האלדית ללוחות והם ית׳
כמו שידבק הכלל לפרטיות ׳ ואמנם אמרו כי אנכי ידעתי
מריך ואת ערפך הקשה וגו׳ כמון בו עניין ׳ והוא שהשירה
הזאת לא אמרת משה רבינו בשם האל ית׳ לכללות ישראל
עם היותה מאתו ית׳ ׳ אבל אמרו מעצמו כאלו הוא חברה
וכררה במתכונתה ומירתה והיה זה לפי שישראל לא יאמרו
מאחר שהקדוש ברוך הוא מגיד שיהיה זה ׳ הרי הדבר ברור
לפניו ואין לנו עוד בו בחירה כי אנו מוכרחים במעשינו
הנה בעבור זה לא אמרו לכל העם כי אם בלשון עצמו ׳
וכבר צוהו השם ית׳ שיעשה כן באמרו הנך שוכב עם
אבותיך וקם העם הזה וזנה וכו׳ ׳ ועתה כתבו לכם
את השירה הזאת ולמדה את בני ישראל וגו׳ ׳ רוצה לומר
שמשה

שמשה יעשה השירה הזאת כאלו הוא מעצמו קודם מיתתו
יגיד העתיד כאדם הרואה בעת הפרד נפשו מגופו מה יהיה
באחרית הימים לא שיאמר שהשם ית' עשה כי על כן לא
אמר בה וידבר יי' אל משה לאמר ולא אמר דבר אל בני ישראל
לפי שלא יאמר אותה בשם האל כי אם בשמו' וכאלו הוא
סדרה וחברה' וזהו ועתה כתבו לכם את דברי השירה
הזאת ולמדה את בני ישראל שימה בפיהם שכל זה יאמר
ויעשה משה כאילו מעצמו התעורר אליו ולא במצות האל
ולכן אמר בסוף דבריו כי הנה ידעתי את מריך ואת ערפך
הקשה הן בעודני חי עמכם ממרי' הייתם עם יי' ואף כי אחרי
מותי' כאילו יאמר שהוא שמשכלו ואומד דעתו
כפי מה שראה מענינם במדבר היה מגיד זה ושלמד אותו
מקום' שאם בהיותו חי מלמדם להועיל המרו אמרי אל' ואף
כי יעשו אחרי מותו' ולא נלה שאמרו מפאת הידיעה
האלהית ולכן היו דברי השירה האזינו השמי' ואדברה ותשמע
הארץ אמרי פי' כאלו היה משה המדבר מעצמו ולא אמר
כמו שאמר ישעיהו שמעו שמים והאזיני ארץ כי יי' דבר ישעיה א
וכבר כתבתי בפירושי לספר ישעיהו בפרשת אשירה נא
לידידי שהשירה תמיד היה מפעל הנביא ואינה מפעל הש'
שלכן צוה למשה שיכתוב הוא שירת האזינו כאלו הוא
מעצמו חברה וסדרה' וזהו אמרו ללויים שעמהם היה
מדבר הקהילו אלי את זקני שבטיכם ואדברה באזניהם את
הדברי' האלה ואעידה בם את השמים ואת הארץ כי ידעתי
אחרי מותי כי השחת תשחיתון וגו' שמורה שהיה מתרה
בהם מעצמו לא בשם האל ית'.

נסותר בזה הספק הי"ד:

ולהיות הזקנים והשוטרים מנהיגים את העם היה אומר
אליהם מה שיאות ויתיחס אל כלל העם וזהו
ואעידה בם כי השחת תשחיתון כי זה אשר אמר לזקנים
ולשוטרים' אמרו בשם הקהל כלו' וזה שאמר וידבר משה
באזני כל קהל ישראל את דברי השירה עד תמם' כי
באמרו אותם באזני הזקנים' היה כאלו אמרם באזני כל
קהל ישראל' להיותם הם ראשיהם וזקניהם גם כי הזקנים
והשוטרים כלם שצוה להקהיל אמרו קרא הכתו' קהל ישראל
ולכן לא קראם עם ולא אמר אל כל קהל ישראל' ואמר עד
תמם להגיד שלא לבד אמרו הרעות שבשירה כי אם הנחמה
ואחרית הזעם הנזכר בה' וכלל גם כן באמרו עד תמם'
שאחרי שאמר באזניהם דברי השירה' אמר מיד אחריהם
לנחמם ולדבר על לבם בפר' וזאת הברכה' כדי ליפטר
מהם כדרכו את השבטים בשם הש' וספור מיתתו ומנוי
יהושע וכל זה כלו כוון באמרו פה עד תמם.

ונותר בזה הספק הט"ו:

נשלם סדר וילך

סדר האזינו

ואמנם הספקות הנופלות בדברי הסדר הזה
כפי הסברא הפשוטה בכתובים
הלא הם כ'.

הספק הא' בפסוק הראשון מהשירה האזינו השמים
ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי' אם העיד
בהם את השמים ואת הארץ כמו שאמר למעלה למה לא
השוה שניהם בלשון אחד' והנה נמצא החלופים ביניהם
בשני דברים' הא' שאמר האזנה בשמים' ובארץ אמר
השמעה' והב' מאשר האזנה שאמר בשמים זכרה בלשון
צווי' האזינו השמים' ובארץ לא זכר שמיעתה בצווי' אבל
אמר ותשמע הארץ' כמו שאם' שעל כרחה תשמע וישעיהו
החליף השיטה הכר שמיעה בשמים והאזנה בארץ אבל ישעיה א
שניהם זכר בלשון צווי'

הספק הב' באמרו כי שם יי' אקרא הבו גודל לאלהינו'
ואם עדיין לא זכר דבר מבני ישראל איך אמר
כנגדם הבו גודל לאלהינו' והנה הדבור הנסתר לא יאות כי
אם אחרי זכרון המדבר והשומעים דבריו ואולי שמפני זה
כתב ר"א שהבו גודל לאלהינו יחזור לשמי' כי בגדלם למעלתם
יורו גודל ממציאם על דרך השמים מספרים כבוד אל' אבל תהלים יט
סדר הפרשה וצורך הדברים ימאנו הפי' הזה'

הספק הג' באמרו הצור תמים פעלו' והוא כי מה ראה
עתה לתאר את השם הנכבד בשם צור' ולהוסיף
עליו תארים שהם' הא' תמים פעלו והב' כי כל דרכיו משפט
הג' אל אמונה' הד' אין עול' הה' צדיק' הו' וישר הוא' ויראה
שאין צרך לתארים האלה כפי ענין הפרשה.

הספק הד' בפסוק שחת לו לא בניו מומם דור עקש
ופתלתול פעמים ידבר בלשון רבים לא בניו מומם
ופעם בלשון יחיד שחת לו דור עקש ופתלתול' פעם ידבר
בלשון נסתר שחת לו לא בניו מומם' ופעם לנכח הליי'
תגמלו זאת.

הספק הה' בפסוק בהנחל עליון גוי' בהפרידו בני אדם יצב
גבולות עמים למספר בני ישראל כי חלק יי' עמו
והוא כי אם היה הכונה שבהנחל עליון הארצות למשפחות
האדמה הציב הארץ הנבחרת לישראל כמו שפירשוהו
המפרשים איך אמר יצב גבולות עמים למספר בני ישראל'
כי הנה הגבולות ההם היו מהאל ית' אז בראשונה ולא היו
מהאומות' וגם מה יהיה ענין כי חלק יי' עמו בהיות שגם
לשאר העמים הנחיל ארצות אחרות עם היות שאינם חלק יי'
ואם היתה הכונה שהאל חלק האומות למשרתי' ובחר ישראל
לנחלה לו' קשה אם כן אמרו יצב גבולות עמים' והיה ראוי
שיאמר יצב ישראל לנחלתו.

הספק הו' באמרו ימצאהו בארץ מדבר והוא כי מה היה
הסבה שלא זכר הנה יציאת מצרים שהוא החסד
הראשון שקבלו ממנו קודם בואם למדבר והתחיל מהמדבר
ואיך אמר שמצאם במדבר כי הנה במצרים מצא אותם
ונקרא שמו עליהם' ואנקלוס תרגם ספק צרכהון אבל לשון
הכתוב לא יסבלהו שהיה ראוי שיאמר ימציאהו'

הספק הז' אם זכר חסדי המדבר שעשה עם ישראל למה
לא זכר יום מתן תורה' ומלחמ' עמלק' וסיחון ועוג
והמן' והבאר' ויתר הפלאי' והחסדים שעשה עמהם במדבר
כמו שזכר מה שנתן להם בארץ באמרו ירכיבהו על במותי
ארץ ויתר הפסוקים.

הספק הח' באמרו כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף וגו' יי'
בדד ינחנו וגו' והוא כי אין המשל דומה לנמשל כי
בהיות האלוה ית' מנהיג את ישראל לבדו לא ידמה לנשר
כשיעיר קנו ועל גוזליו ירחף יפרוש כנפיו יקחהו ישאהו על
אברתו' שבאו במשל הזה ארבעה חלקי' ובנמשל חלק אחד
אם לא שיאמר כדברי הרב המורה שיש משלים שכללות בהקדמה
המשל מורה על הנמשל ואין כל חלק מחלק המשל מורה

על דבר מיוחד בנמשל כי הוא מיפוי המשל׃

הספק הט׳ בפסוק צור ילדך תשי ותשכח אל מחוללך כי הנה הפסוק הזה הוא כפול ומיותר בענינו אחרי שכבר אמר למעלה ויטוש אלוה עשהו ׳ וינבל צור ישועתו כי שם נזכר ששכחו את השם ושעזבו אותו ׳ וזה הוא עצמו הנמצא בצור ילדך תשי ותשכח וגו׳׃

הספק הי׳ באמרו אספה עלימו רעות חצי אכלה בם׳ והוא כי אם היתה גזרתו אסתירה פני מהם ׳ כמו שאמר ושיעזבם למקרים מה לו להענישם בעצם ולאסוף עליהם רעות ׳ ואם היתה כונתו להענישם על צד הענש איך אמר אסתירה פני מהם כי הנה המעניש לא יסתיר פנים אבל ישגיח בענין הנענש והענש׃

הספק הי״א באמרו ויניקהו דבש מסלע ושמן מחלמיש צור ׳ כי הנה תנובות שדי וחמאת בקר וחלב צאן ושאר הדברי׳ אשר זכר הם משלימות התבואות והצלחתם׃ אבל היות הדבש מהסלע והשמן מהחלמיש מה הוא הטוב וההצלחה אשר בזה ואיך מנאו מכלל הטובות האחרי׳ ויותר היה ראוי שיאמר ויניקהו דבש תמרים ושמן זתים ׳ וכבר מדרכי התורה כשיזכור השמן והיצהר יזכור הזתים לא החלמיש׃

הספק הי״ב בחטא העם הנזכר בכאן שהוא ע״ז בלבד׳ וזה יתישר ויצדק לחרבן בית ראשון שהיה בחטא ע״ז גם כי גלוי עריות ושפיכות דמים היו שם ולא נזכרו כאן ׳ וכן כתב הרמב״ן שאין בשירה הזאת תוכחת רק על ע״ז בלבד׳ קנב עמוד א

אבל בחרבן בית שני שלא היה בחטא ע״ז לא יצדק המאמר ההו׳ ויתחייב מזה שלא נכלל חרבנו בשירת האזינו׳ ואם זה כן ימשך גם כן שהגאולה שנזכרה בשירה הזאת היתה בלבד לחרבן בית ראשון ונתקיימו בבית שני ׳ ואין לנו אל זכרון גאולה ונחמ׳ לגלותנו זה ומלבד מה שיהיה בזה מהיאוש לכן הנה הפסוקים לא יסבלוהו כי בבנין בית שני לא נתקיים חרבינו גוים עמו רק לענו עליהם ואמרו מה היהודי׳ האמללי׳ עושים והיו עבדי׳ גדוליהם בהיכל מלך בבל וכלם משועבדי׳ לו ובימים ההם לא היתה הנקמה שיעד בכאן ׳ אשכיר חצי מדם וחרבי תאכל בשר ודם עבדיו יקום ושאר הדברי׳ שזכר׃

הספק הי״ג באמרו בסוף השירה ויבא משה וידבר את כל דברי השירה הזאת באזני העם ׳ והוא שהיה קודם השירה נאמר וידבר משה באזני כל קהל ישראל את דברי השירה הזאת עד תמם ׳ ואם כבר נזכר זה שם מה ראה לזכרו שנית במקום הזה ׳ וגם יקשה אמרו ויבא משה כי אם הוא היה מדבר עם הזקנים והשוטרים ועם כל הקהל מאין בא לדבר הדברים האלה כי כבר היו כלם בהקהל ובאותו מעמד ולא יצדק שם לשון ביאה׃

הספק הי״ד באמרו שימו לבבכם לכל הדברים אשר אנכי מעיד בכם היום כי לא דבר רק הוא מכם וכו׳ ׳ ואיך יחשוב אדם שיהיו דברי אדון הנביאים דבר רק׳ ומה הצורך לצוותם שישימו לב בדברי השיר׳ הזאת יותר משאר היעודי׳ והמצות עצמם ומן׳ הדברות שהם יסוד התורה׳ ואם היתה השירה עדות למה שיהיה בעתיד ויתקיי׳ בהכרח מבלי תנאי מתנאי העבודה ושמירת המצות ׳ איך יאמ׳ שישימו לבבם לדבריה לשמור לעשות את כל דברי התורה ׳ והנה היעוד העתיד אשר תעיד עליו השיר׳ יתקי׳ עכ״פ מאין המלט ממנו׃

הספק הט״ו במה שאמר כאן השם ית׳ למשה עלה אל הר העברי׳ והוא שכבר צוהו זה עצמו בפרש׳ פנחס

במדבר כז שנאמר שם עלה אל הר העברים הזה וראה את הארץ אשר נתתי לבני ישרא׳ וראית אותה ונאספת וגו׳ ׳ ואם היה שצוהו שם עליו איך לא נתקיים אותו צווי והוצרך לצוות שנית באותם המלות בעצמם ׳ והרמב״ן כתב שם זה לשונו ואיננו דף קכו עמוד א

מצוה שצוהו הקב״ה לעשות כן עתה שאם כן היה מתחייב לעלות ולמות מיד ׳ אבל טעמו תעלה אל הר העברים אחרי כן כבא עתך בעבור שצוה לאלה תחלק הארץ הוריעו כי לא תתחלק על ידו׳ כי אתה תעלה אל הר העברים טרם שיסעו ישראל מארץ מואב ותמות ולא יגיעך מהארץ כי אם הראיה לבד ׳ וכן קח לך את יהושע בבא יומך תקח במדבר כז

את יהושע והשלים הכתוב שעשה כן משה והיא העשיה שיזכיר בשעת פטירתו׳ עכ״ל׳ ומדברי רש״י דייק זה׳ אך פשט הכתובים וסדרם מורה שאין הענין כן ושהוא צווי ולא הודעה וגם אמרו שמה בסוף הדברי׳ ויעש משה כאשר שם

צוה יי׳ אותו ויקח את יהושע וכו׳ ׳ מורה באמת שמיד קיים הצווי ההו׳ לא אחרי כן בשעת מותו ולא כמו שחשב הרמב״ן׃

הספק הי״ו ממה שאמ׳ כאן בתאר הר העברים הזה הר נבו אשר בארץ מואב אשר על פני ירחו ׳ והנה באמרו הר העברים הזה שהיה רומז אליו באצבע לא היה צורך לשאר ההודעו׳ והתאר׳ שזכר להודיעו כי לדבר הנסתר יצטרכו ההודעות להכירו ולדעת מה הוא לא לדבר שהוא לפני האדם נרמז אליו כל שכן ששם בפרשת פינחס היה ראוי לזכור ההודעות האלה להיותם הצווי הראשון ׳ ושם אמר בלבד הר העברים הזה ולמה אם כן הוסיף כאן בתארו׃

הספק הי״ז באמרו כאן ומות בהר והאסף אל עמך ובפעם הראשונה אמר בלבד ונאספת אל עמך׳ ולא אמר שם

מיתה שם כי במקום שיאמ׳ מיתה זה שאין צורך לומ׳ אסיפה וכאשר יזכור אסיפה לא יצטרך אם לא לרמוז דבר אחר ׳ ולכן יקשה למה כאן זכר ב׳ הלשונות ׳ ומות בהר והאסף אל עמך ולמה לא זכר בו גויעה כיון שרא׳ לזכור בו לשון מיתה ואסיפה כי כן מצינו באבו׳ שנזכרו בהם גויעה ומיתה ואסיפ׳ ובאהרן ובמשה נזכרו מיתה ואסיפה ולא גויעה ואין ספק שלא היה כהזדמן׃

הספק הי״ח בענין ראית הארץ שזכר כאן וראה את ארץ כנען אשר אני נותן לבני ישרא׳ לאחזה ומות בהר ונאספת אל עמך וכו׳ על אשר מעלתם בי וכו׳ ׳ ואחרי כל זה אמר כי מנגד תראה את הארץ ושמה לא תבא אל הארץ אשר אני נותן לבני ישראל׳ כי הנה מה שיש במאמר הזה מאכזריות רב באמרו ושמה לא תבא׳ הנה באו הדברים שלא במקומם שהיה ראוי שיסמכו למה שאמר למעלה וראה את ארץ כנען וגו׳ ׳ ולא יפסיקו ביניהם כמו שאינו מענין הראיה׃

הספק הי״ט באמרו על אשר מעלתם בי בתוך בני ישרא׳ במי מריבת קדש מדבר צין על אשר לא קדשתם אותי בתוך בני ישראל׳ והוא שכבר באו בחטא ד׳ לשונו׳ שנים מחייבים מעלתם מריתם׳ ושנים מהם שוללים שם כ וכז

לא קדשתם לא האמנתם ׳ והנה כאן בא אחד מהמחייבים שם

מעלתם בי ׳ ואחד מהשוללים לא קדשתם אותי׳ והיה ראוי באחד מהם או שיזכרו ארבעתם כלם׳ ובמעילה פירש במי מריבת קדש מדבר צין ׳ ובלא קדשתם לא אמר לבד כי אם בתוך בני ישראל׃

הספק הכ׳ למה אמר הפסוק שאהרן ומשה נגזרו בגזרה אחת שלא יעברו את הירדן ולא יכנסו לארץ ולא זכרו אהרן בראיית הארץ ולא צוהו עליו כמו שצוה במשה ע״ה ג׳ פעמי׳ ׳ הא׳ בפר׳ פינחס ׳ והב׳ בפר׳ ואתחנן ׳ והג׳ בכאן׃ דברים ד במדבר כז

האזינו השמים

ואדברה וגו׳ עד הלייי תגמלו זאת וגו׳

שיערתי בשירה הזאת ששה חלקים מתחלפים בכונתם׳

החלק הראשון הוא בהקדמה שהקדים אדונינו משה לדברי השירה וזה החלק יכלול חמשה פסוקים מן האזינו השמים עד הלייי תגמלו זאת״

החלק השני בספור החסדים והטובות שעשה הש׳ עם ישראל והוא כולל תשעה פסוקים מן הלייי תגמלו זאת עד וישמן ישרון ויבעט״

החלק הג׳ בספור חטאת העם ופשעם נגד יי׳ ויכלול ד׳ פסוקי׳ מן וישמן ישורון ויבעט עד וירא יי׳ וינאץ״

החלק הד׳ הוא מהעונשים שיעניש הש׳ על פשעם והוא כולל שבעה פסוקים מן וירא יי׳ וינאץ עד אמרתי אפאיהם״

החלק הה׳ הוא בספור הכליה שחשב יי׳ לעשות לעמו והסבה שבעבורה נמנע ממנה ויכלול החלק הזה ח׳ פסוקים מן אמרתי אפאיהם׳ עד הלא הוא כמוס עמדי״

החלק הו׳ הוא בנחמת ישראל והנקמה מהאויבים ויכלול החלק הזה עשרה פסוקים מן אמרתי אפאיהם׳ עד הלא הוא כמוס עמדי״

הרי יש לנו בשירה הזאת ו׳ חלקים שהם חלק ההקדמה וחלק החסדים וחלק הפשעים וחלק העונשים וחלק מחשבת הכליה וחלק הנחמה ונקמת האויבים׳ וכחמשה פסוקים הראשונים האלה שהם חלק ההקדמת השירה אפשר לפרשם בשתי דרכים מהפירוש:

הדרך הראשון הוא שאמר שמים וארץ בדרך משל וכוון בהם שרי העם ושטריו שהם במעלה ושלמות דומים לשמים הנצחיים בטבעם והמשפיעי׳ באשר תחתיהם׳ ובארץ כוון המון העם הדומים אליה בשפלותם ובהיותם מקבלים השפע מחשמים אשר עליהם שהם המנהיגים אותם׳ וכבר נמצא בדברי ישעיהו הנביא ע״ה הדבור המשליי הזה בספרו הכרת נבוכד נצר וחנתן מלכותו
לאחר אמר על כן שמים ארגיז ותרעש הארץ ממקומה ישעיה יג
בעברת יי׳ צבאות׳ וביום חרון אפו׳ שהמשיל מפלת המלכ׳ ואבודם להרגזת השמים׳ ומפלת העמים וחרבנם לרעש הארץ׳ וכמו שכתב הרב המורה בפ׳ כ״ט חלק ב׳ ועל זה הדרך אמר כאן אדונינו משה האזינו השמים ואדברה בנגד זקני העם ושוטריו שהיו לפניו כמו שאמר למעלה הקהילו אלי את כל זקני שבטיכם ושוטריכם ואדברה באזניהם את הדברים האלה׳ כאלו בקש מהם שיטו אזן לדבריו ואמר שכאשר הם היותר נכבדים שבעם והאזינו דבריו אין ספק שההמון והעם ישמעו אותם גם כן׳ וזהו אמרו ותשמע הארץ אמרי פי׳ כאלו אמר בעבור זה אליכם אישים אקרא בראשונה להטות אזן לדברי כדי ששאר ההמון ישמע מעצמו״

והותר בזה הספק הראשון:

ואמר יערוף כמטר לקחי תזל כטל אמרתי׳ להגיד שיהיה למודו כפי השומעים והשנתם לקבול הידיעה ומפני זה לחכמים׳ ולמשכילי עם יערוף כמטר לקחי ר״ל שיתן להם הידיעה והתורה בשפע רב כמטר כי
איוב לו העריפה תאמר על רוב המטר כמש׳ אשר יזלו שחקים ירעפו עלי אדם רב׳ וקרא התורה לקח לפי שהיא לוקחת הנפש השכלית והנפש לוקחת את התורה לקנות בה שלמות האמתי׳ ואמנם לאנשים ההמונים קצרי ההבנה אמר שילמוד דרך קצרה ולמוד קל בלתי עמוק וזהו תזל כטל אמרתי כי באמרו כטל העיר על המעוט והקצור׳ ובאמרו אמרתי ולא לקחי׳ העיר על קלות הראשים בלתי עמקם׳ ונתן הסבה בחלוף הלמודים האלה באמרו כשעירים עלי דשא וכרביבים עלי עשב׳ ר״ל שתהיה האמירה להמון העם מועטת וקלה כשעירי׳ שהוא הטל הרק שיוליד הדשא הקטן והמועט׳ ולחכמי׳ יהיה כרביבים עלי עשב שהרביבים הם המטר הרב כדברי ר״א המוליד העשב הרב והגס׳ ועל זה הדרך אמר ישעיהו ע״ה
ישעיה כח את מי יורה דעה ואת מי יבין שמועה גמולי מחלב עתיקי משדים כי צו לצו קו לקו וגו׳ ואפשר עוד לפרש יערוף כמטר לקחי תזל כטל אמרתי שיהיו דבריו מעטי הכמות ורבי האיכות והידיעה וזהו יערוף כמטר לקחי ר״ל שהלקח והתורה תהיה שם כמטר הרב׳ והדברים והמלות אשר ידבר יהיו כטל המועט וזהו תזל כטל אמרתי ולפי שהיה מדבר בנגד זקני העם ושוטרין והיה אומר הדברי׳ האלה כלם בשמו כי לא רצה הקב״ה שיאמ׳ משה את השיר׳ כ״א משמו ומעצמו כמו שזכרתי׳ למעלה׳ לכן אמר כנגדם כי שם יי׳ אקרא הבו גודל לאלדינו ר״ל כי אני שם יי׳ אקרא שיפתח שפתי ויהיה עם פי כי ממנו מענה לשון ומפיו דעת ותבונה ואתם עם ישראל לא תתנו הכבוד לעצמי בשמיע׳ הזאת׳ אבל הבו גודל לאלדינו׳ כי בהטות אזניכם לדבר תתנו כבוד וגודל לאלדינו ית׳ כיון שאני מדבר לפי כבודו וגדלו״

והותר בזה הספק השני:

וקודם שתתחיל בעניני השירה הניח הקדמה כוללת בעניניה בדרוש מונח בתחלה ויבאר הדרוש ההוא אחר כן בחלק השירה׳ והדרוש וההקדמה הכוללת היא הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא׳ והנה קרא הש׳ צור אם להיותו התחלה
וסבה ראשונה לכל הדברים כמו שפי׳ הרב המורה שהצור חלק א׳ פרק
יאמר על התחלה׳ ואם להיותו הצורה הראשונה כי הוא כמו שזכר הרב סבה פועלת׳ וסבה צוריית׳ וסבה תכליית׳ בכל הדברים׳ ואם להיותו חזק בלתי משתנה כצור וכמו שפירשו ראב״ע׳ והודיע בדרוש הזה ראשונה שהצור ית׳ תמים פעלו׳ ר״ל מה שפעל ועשה לישראל מהטובות והחסדים שאמר לעשות להם בשלמות עשה אותם ולא נפל דבר מכל דברו הטוב אשר דבר׳ וזהו אמרו שצור תמי׳ פעלו׳ ואע״פ שהביא את ישראל במדבר מ׳ שנה הנה כל אותו הדרך אשר הוליכו היה במשפט ובתמים וזהו כי כל דרכיו משפט ירמוז לדברי׳ אשר הביא בהם את ישראל מ׳ שנה במדבר׳ והמונח הזה ר״ל מהטובות שפעל ועשה עמהם היותם בשלמות וגם בדברים ההם שהביאם׳ הנה הוא יבאר ויוכיח אותו אחרי זה בחלק הב׳ מהשירה׳ עוד אמר בדרוש המונח הנה אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא׳ והו׳ לרמוז על הרעות והענשי׳ המיועדי׳ לבא עליהם שהם יהיו כלם בצדק ויושר׳ ואמר אל אמונה כנגד חרבן בית ראשון׳ שהיה מפני העדר האמונה והע״ז שהית ביניהם׳ ולהיותו ית׳ אל אמונה והם חטאו באמונה אין עול אם כן במה שקבלו מאחר כן׳ וכנגד חרבן בית שני אמר צדיק וישר הוא׳ שגם שמה היו ביניהם עונות ופשעים אחרי׳ רבים שמפאת הצדק והיושר הביאם לחרבן ולגלות׳ וביאר

זה עוד באמרו שחת לו לא בניו מומם · ר"ל שהיה כל זה לפי ששחת העם הזה לעצמו · ובמקום שהיו בני אל נעשו לא בניו · וזה היה מומם שנעשו דור עקש ופתלתול · והחלק הזה מהשרש מונח יתבאר אחר זה ג"כ בחלק הג' שהוא חלק היעונות · ובחלק הד' שהוא חלק העונשי' · הרי לך שבהקדמת השירה הזאת הניח משה רבינו הדרוש המכוון עליו יהיו הדברים כלם בשירה · אם מחסדי הש"י לעם · ואם מחטאתם ואם מענשם · ואמנם שאר החלקים שיש בשירה לא עשה מהם דרוש כי הם באו אחרי כן מהכרח הענין · ואפשר לפרש עוד הצור תמים פעלו שהיא הקדמה ג"כ הניח משה רבינו לתוכחות · ועניניה שאין האדם מופרח במעשיו אבל בוחר בהם ושאין רע יורד מלמעלה בעצם ומה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו וזהו שאמ' הצור תמים פעלו · ר"ל פעולתו בבריאה בשלמות היה · והצורה ששם הצור באד' היה פעולה תמימה ואין דרך לזה אם לא תהיה בחירייה בעצמות · גם הודי' שכל דרכי הש"י בעולם הזה בשכר ובענש הם במשפט · ואם ראינו פעמים צדיק ורע לו הנה הסבה בזה לפי שהוא ית' אל אמונה ושכרו שמור לו לעולם הבא כי איש אמוני' נוצר יי' · ובעולם הזה נתן לו מיתה על עונותיו · והוא אמרו ואין עול · שהוא אל אמונה בשכרו המשומר לחיי העולם הבא · ואין עול בקבול ענש ממה שעשה בעולם הזה · ואם ראינו רשע וטוב לו נדע ונשכיל ג"כ כי צדיק וישר הוא ית' · כי כמו שאיש אין בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא · כך אין לך אדם שאין לו מצוה בידו ולכן אין הקב"ה מקפח שכר כל בריה ובריה · וצדיק הוא · במה שישלם לרשע שכר מעשיו הטובי' בעולם הזה · וישר הוא · במה שיעני שהו ג"כ על מעשיו בעולם הבא · באופן שהאנשים כלם יאכלו מפרי דרכם בעולם הזה ואם בעולם הבא ׳׳ומזה כלו יתחייב תולדה אח' והיא ששחת לו לא בניו ר"ל שהשחתת העם אינו מהש"י כ"א מצדם וזהו שחת לו ר"ל לישראל שהם לא בניו · מה ששחת להם והביאם אל היותם לא בניו הי' מומם שהיו דור עקש ופתלתול ואמ' בלשון יחיד שחת לו לפי שהם שחית היה תמום יוהנשחת היה הדור ·

והנותרו כזה הספקות ג' וד' · זהו הדרך הראשון כפי הפסוקים הללו ·

והדרך הב' בפירושם הו' שאמ' שמי' וארץ כמשמעותם וכוון בהם אל השמי' ממעל ואל הארץ מתחת · לפי שאמר למעלה ואעידה בם את השמים ואת הארץ והוא היה זה להיותם נצחיים ועומדי' לעד כדברי רא"ו · ולהיותם הסבות האמצעיות בחכמת בוראם להגעת הטוב והרע אל האומה ע"פ מעשיהם בתת השמי' את טלם והארץ תתן את יבולה כשיהיו זכאים וההפך בהפך · כמו שכתב רש"י וכמאמר חגי הנביא עליו השלום ע"ל כן עליכם כלאו שמים מטל והארץ כלאה חגי א
יבולה · והנה אמר האזנה בשמים ושמיעה בארץ בהפך מה
שאמר ישעיה שמעו שמים והאזיני ארץ · ואמרו הראשוני' ישעיה א
כי להיות משה קרוב לשמים ורחוק מן הארץ אמר האזנה בשמים ושמיעה בארץ הפך מה שאמר ישעיהו לפי שהיה רחוק מן השמים וקרוב אל הארץ · ואין זה צורך אצלי שהרי ישעיהו אמר כי יי' דבר אשר כסא כבודו בשמים ושמי השמים והוא עומד עליהם · ומשה לא אמר רק ואדברה ואמרי פי · ולזה חשבו אנשים · שהענין בהפך שהאזנה תאמר למרחוק ושמיעה מקרוב ·

אבל הנראה אלי באמת הוא שהם שמות נרדפים
והשמיעה היא כמו האזנה · והעד שמעה יי' צדק תהלים יז
הקשיבה רנתי האזינה תפלתי · ואמר משה כנגד השמים האזינו בלשון תחינה להיותם במעלה עליונה ולכן נתחנן אליהם שישמעו דבריו · אמנם לארץ שהיא דומם ובלתי בעלת נפש · אמר ותשמע הארץ · והיו דבריו לשמים ולארץ יערוף כמטר לקחי תזל כטל אמרתי · רצונו לומר אם ישראל ישמרו את התורה כראוי יערוף המטר ואם לא ישמרו ואם לא יעשו אותה לא ירד המטר · וזהו יערוף כמטר לקחי שכמו שישראל יערוף וירבה חלקה כך יערוף וירבה המטר לבא וכמו שהם יזלו אמרת יי' · כך תזל הטל עליהם באופן שתהיה התורה בקרבם כשעירים עלי דשא וכרביבים עלי עשב · או יאמר לשמים ולארץ כאשר בקרב ישראל יערוף כמטר לקחי ותזל כטל אמרתי ויתעסקו בתור' כדי לקיים מצותיה ולעשות פירות כשעירים עלי דשא וכרביבים עלי עשב ולהצמיח · אז כאשר שם יי' אקרא אתם השמים והארץ הבו גדל לאלהינו ר"ל כאשר ישראל בשם יי' יקראו ויתפללו אליו וכונתם דבקים בו · אתם השמי' הבו גודל לאלהינו ותנו מטר על פני האדמה והארץ תתן יבולה כי זהו הגודל והכבוד לאלהינו שתהיו זריזים לתת שכר לשומרי מצותיו · ואמר כי שם יי' אקרא בלשון ישראל · כאלו הוא היה מעיד זה בשם ישראל לשמים ולארץ · ואמר הצור תמים פעלו להגיד שכבר יקרה לאדם מעולה ונכבד שכל פעולותיו שלמות וכל מעשיו משובחים והוליד בן פריץ והוא יאבד שם אביו ומעלתו ויסבב שיקולל כפי בני אדם שיאמרו ארור שזה ילד ארור שזה גדל · ככה האל יתברך שהוא צור עולמים תמים פעלו · ופעולותיו שלמות בתכלית השלמות · וכמו שפעולתו טובה כך הדרכים והאמצעיים אשר תבא בהם הם כלם משפט כי הוא אל אמונה קיים בלתי משתנה ואין עול לשום · נמצא עם כל גודל יכלתו כמו שעושים בני אדם הנבורים עול לאנשים החלשים אין כן השם כי אין בו עול כלל · לפי שמטבעו ומעצמו צדיק וישר הוא והוא אוהב הצדק והמשפט מפאת עצמו · ועם כל שלמותו הנה שחת לו לא בניו מומם ·

רצונו לומר הנה שחת להשם והפסיד שמו הטוב והמהולל זה העם שהוא לא בניו מפאת מומם שהוא דור עקש ופתלתול · וביאר איך הדור העקש ההוא במומם שישחיתו להשם יתברך באמרו הליי' תגמלו זאת עם נבל ולא חכם הלא הוא אביך קנך הוא עשך ויכוננך · ויהיה כפי זה הפירוש ה"א הליי' ה"א השאלה לא ה"א התימה · יאמר האם ראוי שתהיו אתם גומלים הגמול הזה מההשחתה להיותו האל יתברך אביך קנך הוא עשך ויכוננך שיאמרו בעבור זה ארור שזה גדל ארור שזה ילד · כי הנה הוא מפאת פעולתו תמים ושלם וצדיק וישר הוא · אבל ההשחתה והארירה והקללה אשר יגיע אצלו חס ושלום תהיה בעבורכם להיותכם בניו ואפשר לפרש עוד שחת לו לא בניו מומם שהיא שאלה ותשובה יאמר האם יחשוב שברשעתו ישחית להשם יתברך חלילה לו מזה כי הם
משחיתים לעצמם ולא להשם יתברך על דרך ורבו איוב לה
פשעיך מה תעשה לו · אמר שחת ישראל לו · לא להשם יתברך ואין תשחתה אליו יתברך כי הם משחיתים בעצמם שלא יהיו בערך בנים וזה מומם שהם בעצמם דור עקש ופתלתול ואין לתמוה בשיבא הדבור פעם בלשון יחיד ופעם בלשון רבים · כי כן דרך הכתובים · והעד כמו שאמר רבי אברהם אמרו כאן זכור ימות עולם · בלשון יחיד · בינו · בלשון רבים ·

הרי לך כזה דרך שני בפירוש החלק הזה מהשירה והותרו ארבעה הספקות הראשונים :

הלי׳ תגמלו זאת וגו׳ עד וישמן ישרון וכו׳

החלק השני מהשירה והוא חלק החסדים שעשה השי״ת עם העם ׳ ולכן התחיל במתרעם כנגדם לומר הליי׳ תגמלו זאת׳ ר״ל האם היה ראוי שינמלו לשי׳ אשר הטיב עבורם ׳ גמול רע אשר כזה שיזכור בשירה׳ או שיאמר בניחותא ראוי ויחוייב הוא שליי׳ אלדנו תגמלו גמול טוב על זאת החטבה שעשה עמכם והיא שהוא היה אביך קנך הוא עשך וגו׳ כי באמת החסדים האלה ראויים הם לתגמול ׳ וקראם עם נבל ולא חכם׳ לפי שמעשיהם היו כמעשה הנבל שהוא תמיד גומל רע לאשר גמלהו טובות ׳ כענין נבל הכרמלי עם דוד ׳ ומלבד רוע התכונה שהיה להם בזה הנה עוד היו עם בלתי חכם ׳ כי לו חכמו ישכילו זאת לא היו עושים מגונה והיו גומלים לשם ית׳ גמול טוב כדי שירבה להטיב עמהם פעמים רבות ׳ ובמה שעשו לא ראו את הנולד שלא ייטב עוד להם השם ית׳ כיון שגמלהו רעה על כל אשר הפליא לעשות עמהם׳ ואפשר שקראם עם נבל ולא חכם להיותם מינ׳ ואפקורוס׳ כי האפקורוסות תקרא בלשוננו נבלה ׳ ואמר איוב לאשתו על אשר דברה שלא כראוי כדבר אחת הנבלות תדברי ודוד המלך אמר אמר נבל בלבו אין אלקים והנה אותם שהיו באמונותיהם עם נבל ואפקורוסים שלא הביאם לאותו מינות ׳ רב ההתחכמות והחקירה כי הם היו עם לא חכם ומבלתי חכמה נפלו במינותם ׳ והכר להם הטובות אשר קבלו מהשי׳ שהיה ראוי שינמלוהו עליהם טוב באמרו הלא הוא אביך קנך הוא עשך ויכוננך ׳ שכוון לפרט ד׳ מיני חסדים גדולים שקבלו האומה מהשי׳ ׳

(שמואל א׳ כה) (איוב ב) (תהלים יד)

הא׳ במה שהם אדם ר״ל בהויתם ובריאתם בתחלת הבריאה אחר האפס המוחלט כשאר הנמצאים ׳ ועל זה אמר הלא הוא אביך׳

הב׳ שהוציאם ממצרים שקנה אותם לעצמו והיו קנין הקב״ה כדבריהם ז״ל בה׳ קנינים שקנה הקב״ה ועל זה אמר קנך ׳ (בספרי דף נו ע״ב)

הג׳ שנתן להם את התורה וסדרי הפעולות והמעשים המשובחים ועל זה אמר הוא עשך ׳ שעשאם במה שלמדם תורה ומצות ולכן נקראו מעשה יי׳ כי קודם מתן תורה היו כחומר ביד היוצר ואחרי מתנתה היו מעשה שלם ׳

הד׳ במה שנתן להם ארץ ישראל צבי היא לכל הארצות ובית המקדש שהיא מתן לשרתו עולמים והושיבם על כנם ׳ איש תחת גפנו ואיש תחת תאנתו וע״ז אמר ויכוננך מלשון מכון ׳ ולפי שזכר ד׳ החסדים האלה ברמז בא לבארם בשירה ולהוכיחם אחד לאחד ואמר כנגד הראשון מהבריאה החדשה זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור׳ ר״ל זכור ימות העולם כמה הם שהעולם היום ההוא היה קרוב לששים וחמש מאות שנה שנברא והמנין הזה מהשנים לא בא כ״א מהשרש האמתי והוא היות העולם מחודש ולכן נמנה העולם בימותיו מהיום שבו נברא ׳ וכמו שזכר החבר לכוזר ׳ ועוד תתן ראיה אחרת על זה והוא שנות דור ודור ׳ ר״ל התחלפות שנות החיים כפי הדורות הלא ידעת אם לא שמעת כי בדור אדם היו האנשים תתקל שנה׳ ובדור שם בן נח היו ת״ר שנה׳ ובדור פלגה היו ש״ל שנה׳ ובדור אברה׳ היו קע״ה שנה ׳ ומשה אדוננו היה ק״כ שנה ׳ והנה התחלפות הדורות האלה מורה ג״כ על חדוש העולם ושהיה לדבר התחלה וכפי מה שנתרחקו מאותה התחלה היו החיים יותר קצר׳ ׳ הנה בזה אמת והוכיח (מאמר א׳ דף ד)

ענין הבריאה והיותו ית׳ אב בורא שהוא החסד הראשון ׳ ועל החסד הב׳ מיציאת מצרי׳ אמר שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך ׳ ר״ל אתם לא ראיתם היציא׳ ממצרי׳ אבל אבותיכם יוכלו להגיד שעבדים היו שמה ושהש׳ הוציאם משם בכחו הגדול ואם מתו אבותיכם היום גם עתה עמכם הזקנים יהושע וכלב שהיו מיוצאי מצרים והם יאמרו לך זה עצמו׳ והו זקניך ויאמרו לך והו החסד הב׳ ׳ ואמנם לענין מתן תורה אמר בהנחל עליון גוים וגו׳ ׳ כי חלק יי׳ עמו ׳ ימצאהו בארץ מדבר ופירושו שלא בחר הש׳ בישראל לתת להם תורתו מהיותם רבים ואוכלוסים עצומים כי כאשר בחר בהם ברדתם מצרי׳ היו ע׳ נפש בלבד וכבר היו להקב״ה בעולמו אז ע׳ אומות כי היו האומות מספר אישיהם ׳ והוא ע״ד לא מרובכם מכל העמים חשק יי׳ בכם כי אתם המעט מכל העמים ׳ והו אמרו בהנחל עליון גוים ר״ל באשר הנחיל את הארץ לאומות בהפרידו לבני אדם ׳ וכשבנו את המגדל והפרידם ובלבל לשונם ׳ הציב גבולות העמי׳ למספר בני ישראל שהיו ע׳ נפש ברדתם מצרימה ׳ וכן היו העמים ע׳ אומות והוא מכה שיורה שאתם המעט מכל העמים אבל בחר בכם לפי שחלק יי׳ עמו יעקב חבל נחלתו ר״ל שנפל ישראל בחלקו של הקב״ה ויעקב היה חבל נחלתו מיוחד להנהגתו ׳ וכמו שאחז״ל יעקב אבינו חקוק בכסא הכבוד שרצו בו זה הענין בעצמו וזה היה במעמד הר סיני כי שם היה יי׳ להם לאלהים והם היו חבל נחלתו ׳ ובתהו יליל ישימון יסובבנהו יבוננהו יצרנהו כאישון עינו ׳ שחבבם במדבר בהיותם בסיני בדברו׳ ובענני הכבוד ׳ ונתן להם הבינה שהיא התורה ׳ ובזה הבדילם מכל העמים ׳ והו יי׳ בדד ינחנו וגו׳ ׳ ומשם ואילך נשארו מיוחדים להנהגתו האלהית בפרט ׳ הרי לך שביאר בזה החסד הג׳ ׳ ואמנם החסד הד׳ מירושת הארץ ביארו באמרו ירכיבהו על במתי ארץ וגו׳ ויתר הפסוקים ׳ (דברים ז)

הנה כחלק החסדים הזה ביאר ארבעה שמות החסדים מזכר אביך בבריאת העולם ׳ קנך ביציאת מצרים ׳ עשך במתן תורה ׳ ויכוננך בירושת הארץ ויותר הפסק הם׳ :

ואפשר לפרש עוד בהנחל עליון גוים וגו׳ ׳ שבהנחל השם ארץ הגוים בכל הארץ בהפרידו בני אדם כמו שאמר מאלה נפרדו איי הגוים בארצותם הנה אז הציב יי׳ גבולות העמים שהיא ארץ הז׳ עממים שתהיה הארץ ההיא ירושה למספר בני ישראל ובזה מההוראה הגדולה על אהבתו ית׳ את העם הזה כי מיום שחלק הארצות לגויי העולם הציב הארץ הקדושה והנבחרת ההיא לישראל והיה זה לפי שחלק יי׳ עמו יעקב חבל נחלתו ׳ ובעבור שיהיו מושגחים ממנו בפרט הנחילם הארץ היותר מוכנת לזה והיה כ״כ מאהבתו אותם עד שימצאהו בארץ מדב׳ ׳ וענו׳ יסובבנהו יבוננהו ׳ וענין זה המאמר הוא כי עם היות שההשגחה האלהית תדבק במציאות כפי ערך המקבלים ׳ הנה יש קצת ארצות יותר מכונות ועוזרות לזה מזולתם להיות חלק מחלק הישוב יותר מוכן להדבק בו ההשגחה משאר החלקים ׳ כמו שזכר הפלוסוף שהגלגל הקשר היותר אמיץ וחזק שיש לו עם המניע אותו בעגול הגדול האזור אותו אשר הוא באמצע ברחב שוה מקטביו ׳ וגם בעגול הזה ימצאו מקומות יהיה אחד מהם יותר מוכן להראות בו פעל הנבדל והוא מקום הככב כי שם ימצא באמת היחס היותר מזה והקשר היותר נראה בנבדל׳ ׳ ככה מהישוב בכללו נתיחד חלק ממנו מיוחס ומסוגל להראות

להראות מפיעולי האלדות והיא הארץ הקדושה ונתיחד
עוד חלק ממנה · והוא ההר חמד אלהים לשבתו המקום
אשר בחר יי׳ לשכן שמו שם · אשר הוא לכל הישוב בערך
מקום הככב בגלגל ביתר שאת ומעלה לפי שהמקום ההוא
נקשר בקשר אמיץ בדבקות אמיץ אלהי וההשגחה הפרטית
בלי אמצעי תלין בו · מה שלא יהיה בשאר הארצות וכמו
שארץ ישראל יותר מוכנת להדבק בה ההשגחה הפרטית
האלהית מזולתה ככה המדבר היא הארץ היותר מטעה
ובלתי ראויה אליו שמצדה תמנע זה ומפני זה אמר משה
רבינו בפרשת עקב המוליכך במדבר הגדול והנורא וגו׳ · דברים ח
המאכילך מן במדבר וגו׳ · להגיד שהיה החסר משני צדדים טס
ובחינות מצד עצמו · ומצד המקום שנעשה בו שהיה בלתי
מוכן לקבלו · ועל כן אמר כאן ימצאהו בארץ מדבר ר״ל
שמצא הקב״ה את עמו במדבר לא שהיתה התחלת מציאתו
אותו שמה כי במצרים היה אבל בהיות שמצאם בארץ
מדבר ארץ מלאה גלולים ומונעת הדבקות האלהי וההשגחה
הפרטית מחסדי השם ששם נתן להם את התורה וזהו
יסובבנהו יבוננהו יצרנהו וגו׳ · ר״ל יסובבנהו בהשגחתו
יבוננהו בתורתו ומצותיו שנתן להם והשכלתו יצרנו כאישון
עינו ר״ל שהציל את העם מהפגעים המעותדים במדבר נחש
ועקרב שרף וצמאון ומלחמת האויבים כמו שיצור האדם
אישון עינו והרלב״ג פי׳ ימצאהו בארץ מדבר שישראל מצא
את יי׳ ונתדבק בו בהיותם במדבר וקבלו תורתו על הר סיני
ושהיה הקב״ה רוצה להביאם מיד אל הארץ אם לא בעבור
תוהו יליל ישימון · ר״ל צעקתם ותלונותם על דבר המרגלים
והיללה שעשה שם בישימון ושממות לב בלי סבה עצמית
לכן אחרם במדבר מ׳ שנה ולא הוליכם בדרך ישרה אבל
יסובבנהו שעשה שיסובבו את הר שעיר כל הזמן הארוך
אשר סבבו אותו ובזה הזמן יבוננהו להשכילם בינה מפלאות
תמים · וכמו שאמר והכרת את כל הדרך אשר הוליכך יי׳
אלהיך במדבר זה מ׳ שנה והיה סוף המאמר למען הודיעך וגו׳
ועם היות שנתאחרו כל כך במדבר הנה נשמרו מכל הפגעים
בחמלת יי׳ עליהם · וזהו יצרהו כאישון עינו ר״ל כמו שיצר
הקב״ה עינו של אדם בהשגחה כוללת במה שהמציא עליו מן
הלחיות והכתנות והעפעפים וכל זה לתכלית שמירתו · זהו
פירש הרב בכללות כונתו · ואמר כנשר יעיר קנו וגו׳ להגיד
שהטובות האלו שזכר שעשה הקדוש ברוך הוא עם
האומה לא עשאם על ידי אמצעיים אבל הכל עשה יי׳
בכבודו ובעצמו והמשיל הענין בנשר בד׳ פעולות שהוא
עושה עם אפרוחיו ·

הא׳ שהנשר כאשר יבא אל האפרוחים בקרוב להם
יצפצף כדי שלא יחשבו שהוא עוף אחר · ויתבהלו
ועל זה אמר כנשר יעיר קנו כי יעיר את קנו בצפצופו ·

הב׳ שהנשר לא יחול על האפרוחי׳ בבואו מרחוק פתאום
בחוקה פן יזיקם בצפרניו · ולכן קודם שיחול עליהם
ירחף מעט כדי שינוח עליהם בשובה ונחת ועל זה אמר על
על גוזליו ירחף ·

הג׳ שהנשר כשירצה להוליך מצד אל צד לבל יתרגשו
מוליך הקן והאפרוחים עליו כדי להוליכם בנחת ועל
זה אמר יפרוש כנפיו יקחהו לא אמר יקחם שחוזר אל
האפרוחים כי אם יקחהו שחוזר אל הקן שזכר ·

הד׳ שהנשר כשישא הקן עם הבנים אפרוחים או ביצים
ויוליכם על כנפיו לא ישימם על הנוצ׳ הנמשכ׳ לחוץ
פן יפיל הקן הנוצה · אבל ישאם על האברה המונחת על גופו
ועל זה אמר ישאהו על אברתו · והנה הש׳ עשה עם ישראל
דברים דומים לעניני הנשר כי הוא כשירד למצרים לגאול
אותם · שלח לפניו צפצופו והעיר אותם על ידי משה ואהרן
שהוא דמוי הענין הראשון · ולא נתגלה עליהם במצרים
מיד בגבורתו כמו שנתגלה אחר כך בסיני שעשה המופתים
העצומים לעיניהם והוא הדמוי השני · וגם לא רצה
שיצאו ממצרים כי אם בצאנם ובבקרם וכל אשר להם
שהוא כענין הקן והוא הדמוי השלישי · וכאשר באו בים
סבבם בענני כבוד כדי שלא יוזקו מהמצריים וכן הצילם
מעמלק והוא הדמוי הרביעי · וכמו שאמר אתם ראיתם
את אשר עשיתי למצרים ואשא אתכם על כנפי נשרים
וגו׳ · ולפי שכל זה עושה הנשר לאפרוחים בעצמו כדי
להוליכם לבטח לפי שאין עוף אחר יגביה עוף עליו ·
אמר יי׳ בדד ינחנו והוא חוזר אל הדמויים אשר זכר מהנשר
שהשם ית׳ בדד ינחנו לישראל בכל אותם הדמויים שזכר ·
וכוון גם כן באמרו יי׳ בדד ינחנו שהנהיג אותם במדבר כמו
במדבר ט שאמר על פי יי׳ יחנו ועל פי יי׳ יסעו · ולא היה זה על
ידי אמצעי וזהו ואין עמו אל נכר · או אמרו על ישראל
שגם כן היה ישראל מיוחד לעבודתו כמו שהיה הוא ית׳
מיוחד להשגחתו וזהו ואין עמו אל נכר ·

הנה התבאר מזה ענין מתן תורה והשגחת דבריו לא כל זכרון
יציאת מצרים ושאר הנסים וקבל דמויי הנשר עם כנמשל והותרו
בזה הספקות ו׳ וז׳ וח׳ :

ואמנם בחסד הד׳ מירושת הארץ הנרמז באומרו
אמר ירכיבהו על במתי ארץ וגו׳ · רוצה
לומר שהוריש את ישראל הארץ הגבוהה מכל הארצות ·
ולכן אמר ירכיבהו על במתי ארץ · שהוא משל לאדם
הרוכב סוס · ולפי שהארצות הגבוהות אינן עושות פירות
כמו ארץ המישור ולכן אמר ויאכל תנובות שדי שהארץ
ההיא עם היותה גבוהה ימצאו בה מיני הפירות והירקות שהם
כל תבואות שדי · וזכר שאף המקומות שלא היו מוכנים
לתת תבואה כסלע וכחלמיש לא עשה פרי תבואה הנה
מפאת ההשגחה היה יוצא הדבש מהסלע והשמן מחלמיש
צור וכל שכן מהמקומות הראויים אליהם והוא דבור המשליי
יואל ד על דרך יטפו ההרים עסיס · וזכר כל מה שיאכל לכל
נפש · דבש · ושמן · ובשר · ולחם · ויין · שהוא הנכלל
בתנובות שדי · וזכר הדברים האלה במדרגה כפי מה
שיקחם הילד היונק כי ראשונה יאכל הדבש והשמן
ישעיה ז והחמאה כמו שנאמר חמאה ודבש יאכל ולכן אמר
וינקהו דבש מסלע ושמן מחלמיש צור חמאת בקר ·
ואחר כך זכר הדברים היותר עבים כמו שאמר וחלב צאן
עם חלב כרים ואלים בני בשן ועתודים · ובאחרונה זכר
הלחם והיין · באמרו עם חלב כליות חטה ודם ענב תשתה
חמר · שהוא היין וכליות חטה הוא משל לגודל החטה
כי כל גרגיר חטה דומה לאחת הכליות · וגלה באמרו ודם
ענב תשתה חמר שיהיו הענבים בארץ ישראל עושות יין
ספרו דף נז עמוד ב רב וחזק · ודומה לזה אמרו חכמינו ז״ל לימות המשיח אדם
יורד לכרמו ולקט ענב ומניחו בזוית ביתו ושותה ממנו
וזהו שאמר ודם ענב תשתה חמר שהוא הפוך · ודם ענב
שהוא חמר תשתה ובזה השלים לספר תושבחות ארץ ישראל
וכלל הטובות שקבל ישראל מהאלוה ית׳ · ואחשוב
שכוון גם כן באמרו ירכיבהו על במתי ארץ לעשות דמוי
והמשל נכבד והוא שקרה לישראל כמו שיקרה לאדם
הגבור שאם יהיה לו מגדל עוז ומבצר חזק בארץ המישור
הנה

הנה בהכרח יאכל כל המאכלים והמעדנים שיהיו בארץ כי כל בני אדם יבאו אליו ויגשו לפניו מנחה מן הבא בידם להיותו יושב בראש ההרים ובסתר המדרגה׳ וכן ישראל בהיות להם מגדל עוז שם יי׳ ובהיותו יתעלה סלעו ומצודתו הנה בהכרח הטבע בחכמת בוראו יתן לפניו כל מעדני ארץ׳ וזהו אמרו ירכיבהו על במתי ארץ והוא דבור המשליי שירכיב לישראל על במתי ארץ כסלע המגדל החזק וראשו בשמים שהוא כלו משל לדבקות האלהי׳ ומפני זה יאכל תנובות שדי כי הנה יניקהו הטבע דבש שלא היה לו׳ בסבת הסלע והוא המגדל האלהי אשר הוא עומד שם וכן יניקהו שמן מסבת חלמיש צור׳ רוצה לומר בסבת עוז המגדל והמצודה אשר אתו שהוא צור החלמיש והיכול המוחלט׳ ויהיה לפי זה מ״ם מסלע ומחלמיש צור מ״ם הסבה׳ כמו מיי׳ יצא הדבר׳ מיי׳ מצעדי גבר כוננו׳ ראשית כד תהלי׳ לד והלתם שיהיה לו כל הטוב הזה בסבת השם יתעלה סלעו ומצודתו׳ וכן זכר שיהיה לו חמאת בקר וחלב צאן ושאר הדברים כלם המוכרחים שבמיניהם בעבור הדבקות האלהי והשגחתו אשר עמו׳

והותר בזה הספק הששי:

וישמן ישורון ויבעט וגו׳ עד וירא יי׳ וינאץ

זהו החלק השלישי מהשירה שהוא חלק החטאים והתחיל ואמר כמתרעם וישמן ישורון ויבעט רוצה, לומר מי שמע כזאת ומי ראה כאלה העם הישר במדותיו ובשכלו הזך והנקי מכל האומות שעל כן נקרא ישרון נטה אל התאוות הגשמיות אכול ושתה כבהמות השדה עד שבא לכלל שומן הלב ועבות השכל ומפני זה בעט במלכו ובאלהיו׳ ואמר כנגד היושבים לפניו ואין להכחיש זה כי הענין התחיל ממך עם יי׳ ששמנת עבית כשית במדבר הזה והכעסת הרבה לפניו יתעלה׳ ולכן אמרתי שהעם שיקום אחריך יעשה כן וזהו ויטוש אלוה עשהו׳ ומלבד זה כבר ידעת שאין לתמוה מאשר ידבר פעם לנכח ופעם לנסתר׳ כי בן דרך דברי הנביאים׳ ואפשר שכוון גם כן באמרו שמנת עבית כשית ויטוש אלוה עשהו לספר רוע ענינם כי בהיותם נמשכים אל התענוגים היה ראוי שיתכיפו וירצו את המביא והנותן אותם והם לא עשו כן וזה שאמר ויטוש אלוה עשהו׳ רוצה לומר ואתה לא עשית כן כי אתה שמנת עבית כשית ועם כל נטייתך ותאותך לשומן ולתענוג׳ נטשת ועזבת האלוה שעשה אותו שומן ונותן לך אותם התענוגים ויהיה לפי זה שיטוש אלוה עשהו כנוי עשהו חוזר לשומן׳ והכר עוד מפשעהם שעם היות טובות השם על דרך הנדיבות והחסד הם היו מייחסים אליו הכילות והנבלה כאילו הטובות אינם מאתו ומידו׳ וזהו וינבל צור ישועתו רוצה לומר שיחסוהו לנבל ומלבד זה כוון גם כן אל היותם מחללים אותו והופכים אחוריהם אל היכל יי׳ שהוא ענין וינבל גם כן והנה אמר יקניאוהו בזרים כנגד אנשי בית ראשון שהיו עובדי עבודה זרה ועליהם אמר שהכעיסוהו באלהים אחרים כמו שאמר למעלה אלהי נכר הארץ׳ ואמנם כנגד אנשי בית שני אמר בתועבות יכעיסוהו רוצה לומר עם היות שלא היו עובדים עבודה זרה הנה היו עושין תועבות אחרות משפיכות דמים וגלוי עריות ושאר המדות הרעות שהם תועבות לפניו יתעלה׳ בזמן בית ראשון יזבחו לשדים לא אלוה שהיה נמאס משלשה פנים אם לפי שלא היה בהם כח אלהות כמו בכוכבים ובמזלות ושרי מעלה שיש בהם כחות והשדים לא היו כן כי הם לא אלוה וכמו שאמרו חכמינו זכרונם לברכה לא דיים כפרי דף נו ע״ו שעבדו חמה ולבנה וכוכבים ומזלות אלא שעבדו בבואה שלהם׳ ואם לפי שהם אלהים לא ידעו רוצה לומר לא חמלו ולא רחמו עליהם כי הידיעה תאמר על הרחמים כמו וידע אלהים שמות ג ואם לפי שלא שערום אבותיכם והאדם ראוי שימשך באמונתו ותורתו אחרי אבותיו׳ ורבי אברהם אמר שאלהים לא ידעום ענינו שלא ידעו בידיעה וראיה אלהותם וגם לא בקבלה כי לא שערום אבותיהם והוא מגזרת שעירים שלא ידעו בימיהם דבר מהשעירים וכל זה היה כנגד בית ראשון׳ אמנם בבית שני עם היות שלא היו זובחים לשדים הנה לא היו עובדים לשם יתעלה ולא שומעים בקולו ועליהם אמר צור ילדך תשי ותשכח אל מחוללך כי היה בבית שני שכחו ועזבו את השם יתעלה נאצו את קדוש ישראל נזורו אחור׳ ואמרם אל מחוללך להגיד ששכחו מי שילדם ובראם ועברו החדשים שמקרוב באו או יהיה מחוללך מגזרת חיל ולשון כאב יאמר ששכחו השם יתעלה שעשה עמהם תשובות והוא צור ילדך תשי׳ וגם כן שכחו האל שהעניש בכמה עונשים והיה להם לירא מלפניו והוא ותשכח אל מחוללך רוצה לומר מכאיבך ומענישך מלשון רב מחולל כל׳ משלי כו

הנה התבאר שהכתוב הראשון ויטוש אלוה עשהו נאמר על אנשי בית ראשון׳ ואמרו צור ילדך תשי נאמר על בית שני׳ והותר בזה הספק הז׳:

וירא יי׳ וינאץ וגו׳ עד אמרתי אפאיהם וגו׳

והוא החלק הרביעי מהשירה שהוא חלק העונש׳ יאמר שראה הקדוש ברוך הוא דרכיהם הרעים וינאץ בזעם אפו בניו׳ כי מתוך כעסו נאץ ומאס בני ישראל שהם בניו ובנותיו׳ ויהיה לפי זה וינאץ יוצא שנאץ אותם׳ ואפשר לפרשו עומד שראה הקדוש ברוך הוא מעשיהם ונתקצף בעבור הכעס שהיו בניו ובנותיו מכעיסים אותו׳ שהיו מהבנים מלקטים עצים והבנות עושות כונים למלכת השמים ולכן נאצו השם יתעלה עם היותם בניו ובנותיו כי יותר יקצוף האדם על בניו ובנותיו במרדם בו משיקצוף על הזרים ולכן זכר כאן הבנות לרמוז אל רשע הנשים בזמן החרבן שהן הנה היו מסיתות את האנשים לעבודה זרה כמו שמפורש בספר ירמיהו ויענו כל האנשים היודעים ירמיה מד כי מקטרות נשיהן לאלהים אחרים׳ וכל הנשים העומדות קהל גדול והן שהעזו פניהן לאמר לנביא עשה נעשה להקטיר למלאכת השמים׳ וכן ספר יחזקאל מהנשים שהיו מבכות את התמוז׳ ולכן אמר כאן מכעס בניו יחזקאל ח ובנותיו׳ ויאמר אסתירה פני מהם כלומר אסיר מהם השגחתי ואעזוב אותם למקרים עד שאראה מה אחריתם׳ רוצה לומר מה יהיה תכלית מעשיהם כי מה שהם עושים

עושים עד הנה אולי שישובו ממנו כי דור תהפוכות המה
והם משתנים בעצמם כל היום ואולי יתחרטו ממה שהן
עושין עתה וישובו מדרכיהם הרעים ׳ ולזה אאריך אפי להם
ואמתין אולי ישובו ׳ וזהו אמרו אראת מה אחריתם כי דור
תהפוכות המה מתהפכים ומשתנים בעניניהם בנים לא אמון
בם ׳ ר״ל אין קיום והעמדה ואמונה במה שיעשו וגם שהם
חסרי אמונה ואולי ישתלמו בה וזכר שלא נשתנו ולא
נתחרטו מרוע מעשיהם אבל היה בהפך שעוד הוסיפו סרה ׳
כי הנה בזמן בית ראשון הם קנאוני בלא אל ר״ל בעבדם הע״ז
והשדים שלא היו אלוה או שהיו מכחישים אלהותו ואומרים
לא אל ׳ כמו שאמר כחשו בי״י ויאמרו לא הוא ׳ ואמנם בזמן
בית שני עם היות שלא קנאוני בלא אל כי לא היו עובדים ע״ז
הנה כעסוני בהבליהם ומעשיהם המבוהלים והדחופי׳ ומבלי
ממשי׳ ואפשר לפרש הם קנאוני בלא אל כעסוני בהבליהם
על אנשי בית שני שהם כעסו את השם באמונת שהיה
בסוף בית שני ובימיהם נבנתה ומאנשיהם היו המיסדים
אותה ׳ והיה הכעס המופלג בהם ויחסם
שהיא הגדולה שבקנאות וכן כעסו את השם בהבליהם שהם
שלוחיו ומלאכיו שנעשו קדושים ונביאים והיו כלם מאותם
הפריצים שבבית שני ונמשך אחר זה עבודת העצבים
והפסילים אשר נעשו לזכרונם שהם הבלים באמת ׳

ולכן היה מהראוי שלא אתנהג עמהם עוד בהסתר פנים
אבל שאמדוד להם מדה כנגד מדה ׳ כי אם אנשי בית
ראשון קנאוני בלא אל הנה גם אני אקניאם בלא עם
ישעיה כג שהם הכשדים כמו שאמר הן ארץ כשדים זה העם לא היה
ואם אנשי בית שני כעסוני בהבליהם גם אני בגוי נבל
קנג עמוד ג אכעיסם ׳ וכבר כתב הרבינו משה בר נחמני שזה נאמר
על עשו שהיה נבל ולא זכר ברית אחים ויותר נראה לפרש
נבל שהוא מין ואפקורוס ׳ ומזה הצד קראו הרומיים
גוי נבל רוצה לומר גוי מין ונבל באמונתו שמאמין האלהות
דף נז עמוד ד בבשר ודם וכן דרשו בספרי בלא עם אלו הכותיים וכן הוא
עזרא ד אומר וישמעו צרי יהודה ׳ בגוי נבל אלו המינים וכן הוא אומר
תהלים יד ונג אמר נבל בלבו אין אלהים ׳ והסתכל כי מתחלת השירה
עד הם קנאוני בלא אל דבר משה בשמו ׳ כאלו הוא היה
המדבר ׳ ומן הם קנאוני בלא אל עד סוף השירה דבר
בשם האל ית׳ והסבה בזה אצלי כי נתינת האלהות לבשר
ודם היא היתה הקנאה הגדולה והעצומה לפניו ית׳ ולכן
זכר הדברים האלה כאילו השם יתברך בעצמו אמרם
לקנאתו ׳ וזהו שאמר כי אש קדחה באפי רוצה לומר
שעל הדבר הזה והוא בתת האלהות לבשר ודם כמו שעשו
בבית שני אש קדחה באפו ולא די שיעשה נקמה בבני אדם
אבל גם יאכל ארץ ויבולה שכל ארץ ישראל תקולל על זה ׳
ותלהט מוסדי הרים שרמז לירושלים כדברי רש״י ׳

תהלים נ ועל דרך זה אמר המשורר ולרשע אמר אלהים מה לך
לספר חקי ותשא בריתי עלי פיך שזה בלי ספק על עם
נאמר המחזיק בתורת השם ועושה משם ראיות וטענות על
אמונתו ׳ ויוכיחהו על זה מה לך לספר חקי ומה לך שתשא
בריתי ותורתי על פיך ׳ והנה אתה אינך מקיים המצות
כי אם ראית גנב ותירץ עמו ועם מנאפים חלקך פיך שלחת
ברעה וגו׳ וגם את ישראל שהוא אחיך תשא לדבר ממנו
להרע לו אבל כל אלו העונות הם קלים בערך אל החטא
החמור אשר אתך שתאמר שאני בורא העולם בשר ודם
כמוך ׳ וזהו שאמר אלה עשית והחרשתי אבל בעבור
מה שדמית היות אהיה כמוך שאני באלהותי הייתי אדם
כמוך על זה אוכיחך ואערכה לעיניך מסכים למה שאמר
בכאן על אנשי בית שני שבימיהם נעשתה האמונה הזאת
כי אש קדחה באפי ועליהם אמר אספה עלימו רעות רצונו
לומר שיאסוף על הדור ההוא ועל זרעם רעות׳ ויש
בראשית יט אומרים פירוש אספה אכלה מלשון האף תספה ׳ ודומה
למה שאמר חיצי אכלה בסבי קרא הצרות חצים לפי
שיבאו פתאום ולא יוכל האדם להשמר מהם ׳ ומה טוב
אמרו אספה וכן אכלה בם ׳ להגיד שהם רצוני לומר
ישראל לא יכלו מחמת החצים והצרות אבל שיכלו החצים
בהם ׳ וזכר הרעות שהם ארבעת שפטיו הרעים ׳
הרעב ׳ והדבר ׳ והחיה רעה׳ והחרב׳ באמרו
ישעיה סג מזי רעב ׳ ומזי הוא מלשון ויז נצחם על בגדי׳ יאמר
שמתוך הרעב יזלו לחותיהם מן החום המתלהב בם ׳
ולחומי רשף וקטב מרירי׳ הוא כנגד הדבר שילחם בם
האש השורף והקטב המרירי׳ ועל משפט החיות אמר
ושן בהמות אשלח בם ׳ עם חמת זוחלי עפר ׳ ואמר
בהמות להגיד שאף הבהמות הבייתות ישולחו בהם לנשכן
עם שאינו כדרכן׳ וכל שכן שאר השרצים הארסיים
זוחלי עפר כנחש שרף ועקרב הנגררים על הארץ שנשיכתן
פר״אין עומדין דף רעה׳ וכבר זכרו חכמינו זכרונם לברכה שימים היו
לג׳ ועם בירושלמי בישראל שנחש היה נושך וממית׳ וכל זה משל גם כן
שיתגרו בם גם האומות השפלות אשר בזמן הצלחתם לא יוכלו
ירמיה ב לגעת בלבושיהם׳ וכמו שאמר גם בני נף ותחפנחס
ירעוך קדקד׳ ועל משפט החרב אמר מחוץ תשכל חרב
ומחדרים אימה רצונו לומר שהיוצאים למלחמה מחוץ
תשכלם חרב האויבים והנכנסים בחדרים מפחדם תמיתם
האימה ׳ כי יפילו עצמם בבארות ויבחרו מות מחיים
מאימת האויבים׳ ואמרו גם בחור גם בתולה דבק עם
תשכל חרב ׳ יאמר גם בחור הבוטח בגבורתו גם בתולה
שראוי לחמול עליה מפני יופיה גם יונק שחומלין עליו
לתמימותו׳ גם איש שיבה מפני כבוד הימים ׳ כמו
משלי טז שאמר עטרת תפארת שיבה׳ כלם יפלו במה שאמר
מחוץ תשכל חרב ומחדרים אימה ׳ וידוע שכל זה נתקיים
מאמר פ״פ בבית שני כמו שספר יוסף בן גוריון בספרו ׳

והותרו כעס שפירשתי הספקות י״א ול״ב :

אמרתי אפאיהם וגו׳ עד הלא הוא כמוס עמדי וגו׳

זהו החלק חמישי מהשירה ׳ והוא בספור המחשבה
שחשב השם יתברך על עמו לעשות בהם כליה ׳
ולמה חזר מאותה מחשבה ׳ והמפרשים פירשו
אפאיהם אפזרם בכל הפאות ׳ ואני אחשוב שהוא
בהפך כי הנה אנחנו נפזרנו בכל הפאות ואיך נתקיים לולא
כעס אויב אגור ׳ אבל פירוש אפאיהם ׳ אמרתי
לשומם בפאה אחת כדי שאשביתה מאנוש זכרם כמו שהיה
מענין עשרת השבטים שהוליך מלך אשור לחלח וחבור
שלא נודע עוד מהם דבר באיזה מקום הם׳ ואין ספק
דף נח עמוד ב שלזה עצמו כוונו חכמינו זכרונם לברכה באמרם בספרי
שתיבה זו נחלקת לשלשה תיבות אף אי הם שלהיותם
בפאה מפאות הישוב ישבת זכרם ויאמרו איה הם ובזה לא
ישאר להם שם ושארית בין בני אדם׳ לולי שנמנעתי מזה
לפי

לפי שאו יתיה כעס אויב אגור רוצה לומר מקובץ׳ וענינו
כי בהיות ישראל כלו יחד בפאת אחת כאשר יגבר האויב
עליהם באף ובחמה יוכל לכלותם מעל פני האדמה כמו
שחשב לעשות אחשורוש להשמיד להרוג ולאבד את כל
היהודים אשר במלכותו ביום אחד׳ אבל בהיותם מפוזרים
בכל הפאות אף שיכעס עליהם מלך אחד יחמול עליהם
מלך אחר ויברחו מגוי אל גוי וממלכה אל עם אחר׳
בהיות שמה מאחיהם׳ וכבר העירו חכמינו זכרונם לברכה
על ההשגחה הנפלאה הזאת באמרם צדקות פרזונו בישראל׳ ישעיס ס׳
צדקה עשה הקב״ה עם ישראל שפזרם בין האומות והוא
האמת בלי ספק׳ הלא ידעתם האומה הגדולה׳ שהיו
אנשי טרוייא ולהיותם כלם מקובצים בפאה אחת באו
עליהם היונים וישמידום ולא נשאר מהם שם ושארית עוד׳
וכן קרה לאומות אחרות׳ ולהיות ישראל מפוזרים לא תמו
בכליה כוללת׳ ועם היות שנשארו מעט מהרבה הנה טעמם
עמד בם וזרעם לא יסוף מפי בני אדם בכל אורך הגלות
המופלא הזה׳ והנה ראינו שמלך אינגילטירא השמיד
כל היהודים שהיו בכל מדינות מלכותו׳ וכן עשה בזמן
אחר מלך צרפת את היהודים אשר בארצו׳ כי רבו
מארבה ואין להם מספר׳ ואם היו שמה היהודים כלם
מקובצים לא היה נשאר מהם עד אחד׳ והשם יתברך אמר
לא מאסתים ולא געלתים לכלותם׳ ומפני זה היה ויקרא כו
הפזור׳ צדקה וחסד רב להשארות האומה והצלתה׳
ואפשר לפרש אמרתי אפאיהם שהוא לשון השחתה
וכלייה ולכן אמר אשביתה מאנוש זכרם שחשבתי לעשות
בהם כליית נחרצת׳ לולא שאני מתירא ממה שיכעיסני
האויב על פני שיתנכרו הצרים אותם ליחס לעצמן הגבורה
שאינה בהם׳ וזהו לולי כעס אויב אגור פן ינכרו צרימו
פן יאמרו ידינו רמה ולא יי׳ פעל כל זאת׳ רצוני לומר
שהאומות יהיו מיחסים הכליה ההיא לגבורתם ויכחישו
היותה עונש אלדי כי יאמרו לא יי׳ פעל כל זאת׳ וביאר
פרסום שבושם וסכלותם בזה באמרו כי גוי אובד עצות
המה רוצה לומר האומות ההם כלם הוא גוי אובד עצות ואין
בהם תבונה ומפני זה לא יביטו אל פעל אלדים ויאמרו לא
יי׳ פעל כל זאת כי לו חכמו הגוים ההם ישכילו זאת׳
וההשכלה היא שהשם ית׳ פעל כל זאת הגבורה וההשחתה
שזכר ויבינו גם כן לאחריתם בעצמם רוצה לומר כי מרה
תהיה להם באחרונה׳ וממה שהיה ראוי שישכילו גם כן
הוא איכה ירדוף אחד ממנו אלף מישראל ושנים גוים יניסו
רבבה מהיהודים כי אין זה בחק המנהג הטבעי וגם לא מדרך
המקרה אם לא שצורם יתברך מכרם ויי׳ הסגירם בידי
אויביהם ובענש השגחתו היה זה׳ לא בגבורתינו׳ ואפשר
לפרש איכה ירדוף אחד אלף׳ רוצה לומר איכה ירדוף אחד
ממנו אלף מישראל׳ והנה בימים הקדמונים שנים
מישראל יניסו רבבה מהאומות׳ ולפי שכבר היה אפשר
ליחס הצלחתם לא לגבורת׳ כ״א לגבורת אלדיהם והשפעתם׳
ואם לצדקתם וזכותם של האומות׳ לכן בא להשיב כנגד
הסבות והדחיות האלה׳ אם כנגד גבורת אלדיהם אמר כי
לא כצורינו צורם׳ רוצה לומר אין זה לכח אלדיהם
שיאמרו שנכר על אלדי העברים שבידוע הוא שאין צורינו
כצורם של האויבים ובזה אין אנו צריכים להביא עדים׳
ולא מבריחים מחוץ׳ אבל אויבינו עצמם יהיו פלילים
בדבר והם ישפטו יעידון יגידון כשאלדינו הוא אלדי האלדים

דניאל ג׳ ואדוני האדונים וכמאמר נבוכד נצר לית אלדא דיכיל
שמואל א׳ ד׳ להצלה כדנא׳ ואמרו אוי לנו מי יצילנו מיד אלדי
האדירים האלה׳ אם כן אין טענה בכח אלדיהם׳ ואם
יטענו מהאומות מענין צדקתם וזכותם׳ אין גם כן מקום
לזה לפי שמגפן סדום גפנם ומשדמות עמורה׳ רוצה
לומר כי הם ירשו הרוע והפסד התכונה מאבותיהם ואבות
אבותיהם כי הם רעי וחטאי ליי׳ מאד מלידה ומבטן ומהריון׳
ולכן אין ראוי לתלות הצלחתם בצדקתם וביושר לבבם׳
והוא אמרו כי מגפן סדום גפנם׳ לומר שמשרש נחש
יצא צפע׳ ופריו שרף מעופף׳ וכן להיות שרשם ומצבם
מגפן סדום ומשדמות עמורה׳ לכן היין היוצא מהם הוא
חמת תנינים וראש פתנים אכזריות הענבים הם רמז למחשבות
והיין היוצא מהם הוא רמז אל המעשים׳ או הוא בהפך׳
וידוע שעץ הגפן הוא המשובח מכל העצים׳ והענבים הם
היותר טובים בפירות׳ ושהיין הוא המובחר שבמשקים׳
ולכן היה ענין המאמר הזה כי אם תמצא תמצא בידי האומו׳
מעשים שיראו נאותים ומתיחסים אל עץ הגפן הנה באמת
כשיוטעמו ימצא כי מגפן סדום גפנם ומשדמות עמורה
שהיה להם העקוב למישור׳ וכן אשר יחשב להם
לענבים הם ענבי רוש ואשכלות מרורות׳ ואם יראה
שהם עושים משקה ויין דע לך כי חמת תנינים יינם
וראש פתנים אכזר׳ רוצה לומר כי כל מעשיהם לפני
לאכזריות חמת ושטף אף׳ והם חושבין שאין דרכיהם
רעים בעיני׳ אחרי שאני יושב דומם כל הזמן שעמדו
דף נח עמוד א׳ על תלם׳ ובאמת הלא הוא כמוס עמדי וגו׳ ובספרי דרש
רבי יהודה הכתובים ההם כלם על ישראל׳ ורבינו נחמיה
דורשו כלפי אומות העולם׳ ובאמת נראין דבריו בפשט
הכתובים׳

הלא הוא כמוס עמדי וגו׳ עד סוף השירה׳

זהו החלק הששי בגאולת ישראל ונקמת האויבים׳
יאמר שאל יחשוב אדם שנשכחו לפני עונותיהם
ותועבותיהם של האומות האלה׳ כי באמת הלא הוא כמוס
עמדי׳ והזכר כנוי הוא׳ ליין תנינים אשר זכר׳ כאלו
אמר אותו יין תנינים שהוא רמז אל המעשים שעשו
לישראל׳ וראש פתנים אכזר שהוא משל לאכזריותם
ורוע פעולתם׳ זהו כמוס עמדי וחתום באוצרותי׳
להשקות אותו אליהם ושתו ולעו והיו כלא היו׳ כי אמדוד
איכה ד׳ אותם מדה כנגד מדה׳ וכמאמר ירמיהו גם עליך תעבור
כוס תשכרי ותתערי׳ ופירש צורך החתימה והשמירה
באמרו לי נקם ושלם לעת תמוט רגלם׳ רוצה לומר כי לי
תאות הנקימה והשלום מהאויבים לעשותו בזמן הראוי אליו
והוא לעת תמוט רגלם שהוא לעת שתתמלא כאתם ולעת
שתשלם זמן ממשלתם הנגזרת עליהם׳ וכענין שאמר
ירמיה כז ועבדו אותו ואת בנו ואת בן בנו עד בא עת ארצו גם הוא׳
ואמנם אמרו כי קרוב יום אידם וחש עתידות למו׳
פירשו המפרשים כי מעת שהתחיל רגלם להתמוטט לא
יתאחר יום אידם וחש ומהרה יבאו למו העתידות מהנקמה
והשלום שאני מיעד בהם והוא כמו שנבא ישעיהו
ישעיה סא בסוף דברי נחמותיו בפרשת נדרשתי ללא שאלו
וגו׳ הנה כתובה לפני לא אחשה כי אם שלמתי ושלמתי
אל חיקם׳
ולפכס אמרו כי ידין יי׳ עמו כוון כו כלא ספק ד׳ כונות עצומות:

האחד

הא' שנתן הטעם על מה שעזב הקדוש ברוך הוא את
עמו כל הזמן ההוא לסבול עול האומות באמרו כי
ידין יי' עמו וגו' ׳ רוצה לומר שהשם ית' רצה לעשות דין
בעמו על עונותיהם ׳ ולכן עשו מירוק עונות בגלות׳
ישעיה סה והו מה שאמר ישעיהו גם כן באותו מקום הנזכר עונותיכם
ועונות אבותיכם יחדו אמר יי' אשר קטרו על ההרים וע"ל
הגבעות חרפוני ומדותי פעולתם ראשונה על חיקם ׳ ר"ל כי
בראשונה ישלם לישראל כפעלם וידין יי' עמו ׳ ואחרי זה
על עבדיו יתנחם ויקח נקמתו מהיהודים ׃

והכונה הב' שידין יי' עמו על כל הרעות אשר קבל ויראה
כי לקח בכפלי' בכל חטאתיו ולכן על עבדיו יתנחם
וישוב לשוש עליהם לטוב ׳ וכבר העירו חכמינו ז"ל על
דף כד עמוד ג הדין הזה אמרו בספרי עתידה כנסת ישראל שתעמוד לדין
לפני המקום ואומרת לפניו רבונו של עולם איני יודעת
מי קלקל במי ומי שנה במי אם ישראל קלקלו לפני המקו'
תהלים נ אם המקום שנה בהם בישראל כשהוא אומר ויגידו שמים
צדקו הוי אומר ישראל קלקלו לפני המקום ואין המקום שנה
מלאכי ג בהם הרא הוא דכתיב אני יי' לא שניתי ׃

והכוונה הג' הוא מה שפירשו מפרשים שאמרו כי ידין
יי' עמו רוצה לומר יקח דין עמו מהם והוא כמו
תהלים ז שפטני אלהים וריבה ריבי ׳ ואני אחשוב שמאמר כי קרוב
יום אידם הוא סמוך עם כי ידין יי' עמו ׳ יאמר כי קרוב
יום אידם של האומות וחש ומהרה יבאו עליהם הדברים
העתידים לבא כאשר ידין יי' עמו ועל עבדיו יתנחם
שידין אותם עם האומות ויתנחם על צרות עבדיו ורעתם ׳
וענין זה שעם היות שהאומות יתחייבו כפי רוע מעשיהם
מכת חרב והרג ואבדן הנה השם ית' יאריך אליהם בעוד
שישראל אינם ראויים להגאל ובעבור חטאתם יאריך אפו
לאויביהם ׳ האמנם כי ידין יי' עמו ועל עבדיו יתנחם הנה
אז מיד ינקם מהאויבים וישלם להם גמולם ׳ ויהיה לפי זה
כי קרוב יום אידם נתינת סבה ׳ וכי ידין יי' עמו משמש
בלשון כאשר שיהיה זה כאשר ידין יי' עמו וגו' וכבר זכר
תהלים קלה המשורר זה הפסוק עצמו באמרו כי ידין יי' עמו ועל עבדיו
יתנחם עצבי הגוים וגו' כמוהם יהיו עושיהם כל אשר בוטח
בהם ׳ בית ישראל ברכו את יי' וגו' ׳ רוצה לומר
שכאשר ידין יי' את עמו עם אויביהם אז ידינם גם כן על
עצביהם שהם כסף וזהב ויגזור המשפט שכן יהיה כל אשר
בוטח בהם ואז ישראל ברכו את יי' ׃

ורמז עוד בזה כוונה רביעית על מה שקובל באומה
שתהיה תחיית המתים ויום הדין קרוב לגאולת
ישראל וקבוץ גליות ׳ ולזה אמר כי ידין יי' עמו בתחייה
כאשר על עבדיו יתנחם בגאולה ׳ והנה זכר שיתנחם השם
ית' על עבדיו לסבות ׃

האחת כי יראה כי אזלת יד רוצה לומר שאזלת יד ישראל
וכחם וכבר אינם בוטחים בעצמם וכחם ׳ והוא
גם כן ואפס עצור ועזוב רוצה לומר וכי אין בתוכם לא
מלך ולא שר ולא שוטר ומושל ועומד בפרץ כי זהו בכלל
שמואל א ט אפס עצור ועזוב מלשון ׳ זה יעצור בעמי ׳ ועזוב הוא
מלשון עזר כמו שפירשנו בעזוב תעזוב עמו ׳ גם ירמוז
באפס עצור ועזוב שיתדלדלו ישראל בעניות נמרץ כאשר
אנחנו היום הזה בעונותינו ואין דבר עצור באוצרותיהם
חלק דף כז והעצור והעזוב כלו אפס ׳ וכאמרם אין בן דוד בא עד
שתכלה פרוטה מן הכיס שהוא כפשוטו בלי ספק ועליו
נאמר כי יראה כי אזלת יד ואפס עצור ועזוב ׃

והסבה השנית היא ואמר אי אלהימו צור חסיו בו ׳
רוצה לומר מפני שיראה גם כן מה שאמר האויב
כנגד ישראל אי אלהימו צור חסיו בו ׳ אשר חלב זבחימו
יאכלו ישתו יין נסיכם ׳ רמז לקרבנות ונסוך היין שהיו
עושין במקדש וישחקו מישראל באמרם אי אלהי יעקב אשר
הקרבתם לפניו כמה קרבנות ונסוך היין יקומו עתה ויעזרו
אתכם ויהיו עליכם סתרה בעת צרותיכם ׳ וכן בדברי
תהלים קטו דוד למה יאמרו הגוים איה אלהיהם ׳ עד שאמרה אותה
המשומדת כשטפחה בסנדלה על גבי המזבח ואמרה לוקוס
לוקוס עד מתי אתה מכלה ממונן של ישראל ואי אתה עומד
להם בצרתם כדאיתא בסוף מסכת סכה ׳ וכאשר יחליטו
האומות המאמר הזה בבזיון השם ית' והרפתו הוא העת
המיועד שיעשה בו השם למען שמו הגדול ׳ והשם ית'
ישיב על זה ראו עתה כי אני אני הוא ׳ רוצה לומר
האוכל חלב זבחימו והשותה יין נסיכם כמו שאמרתם
ואין אלהים עמדי ׳ כי אני יחיד ולא כמו שאמרתם
חלב זבחמו יאכלו ישתו יין נסיכם כמו שאמרתם דכל
בלשון רבים ׳ ראו עתה כי יחיד אני ולא רבים ׳ אני
אמית ואחיה רוצה לומר אני הוא מי שעשיתי את ישראל
איכה ג כמתים כמו שנאמר במחשכים הושיבני כמתי עולם ׳
ולא אתם בגבורתכם ׳ ואני אחיה אותם עתה ואגאלם ׳
אני מחצתי אותם בגלותם ואני ארפא כמו שנאמר ביום
ישעיה ל חבוש יי' את שבר עמו ומחץ מכתו ירפא ׳ אבל דעו
כי כאשר עשיתי להם כן אעשה לכם ואין מידי מציל ׳
ורמז גם כן בזה המאמר סמיכות זמן התחייה לזמן הגאולה ׃
ולזה אמר אני אמית ואחיה בתחיית המתים ׳ מחצתי
ואני ארפא בגאולת העם ואין מידי מציל את האויבים ׃

ואמרו כי אשא אל שמים ידי ואמרתי חי אנכי לעולם
אמרו המפרשים שהוא כדרך הנשבע ׳ שירים ימינו
לשמים וישבע ׳ ויותר נכון לפרש שאפילו יעזרו אותם
מערכות השמים או שהככבים ממסלותם ינגרו בגאולת
לא תמנע מפני זה כי אשא ידי עליהם ותבטל כל
ממשלתם וזה אמרו חי אנכי לעולם ׳ ולכן אהפוך
משפטי המערכות השמימיות לקיום רצוני וחפצי ׳
ורבי אברהם פירש חי אנכי לעולם שהוא ענין השבועה
כמו שאני חי כן אעשה זה ׳ והנכון שיאמר האם חשבתם
שכבר נתבטל יכלתי והייתי כאיש נדהם וכגבור לא יוכל
להושיע וכמת ראו עתה כי אני אני הוא מה שהייתי בימים
הקדמונים בסורי על אהלי ישראל ׳ ואלהי האומות
ושריהם המליצים עליהם טובה ולא יועילו להם דבר כי
אין אלהים עמדי ואין מידי ימחא בידי ׳ ולכן אני אמית
לאומות ואחיה לישראל ולאותם שמחצתי אני ארפא ואין
מידי מציל כי חי אנכי לעולם ועד ׳ ולא מת כמו שחשבה
אומת אדום שהאלוה קבל מיתה ׳ חי אנכי לעולם ׳

דף קנג עמוד א והרמב"ן ז"ל כתב כי בעת הגלות השליך משמים ארץ
תפארת ישראל הנקרא יד יי' ועתה בעת רצון ישאנה אל
השמים העליונים והיא היד הגדולה הנלחמת לישראל
שראו ישראל על הים ושזה טעם ואמרתי חי אנכי לעולם
כי אני מחית את ידי החזקה ׳ אם שנותי ברק חרבי ׳ ר"ל
כתיותי משנן ברק חרבי ׳ ותומך אותה לאחוז במשפט
של ישראל ולהשיב נקם לצרי כי אז יהיה השם שלם
והכסא שלם ׳ ועם היות שורש דבריו בחכמת הקבלה

נאים הדברים בעצמם · ואפשר לפרש אם שנותי ברק חרבי מלשון שנוי ואין מלת אם להיות הדבר מסופק · אבל הוא לשון כאשר · (במדבר לו · שמות כב) כמו ואם יהיה היובל לבני ישראל · אם כסף תלוה את עמי · יאמר כאשר אשנה ברק הרבי שעד עתה היה הברק כנגד ישראל ואשנה אותה כנגד האומות וגם זה לא בכעס וארך אפים כי אם שתאחז במשפט ידי וכפי שורת הדין אתנהג בדבר הנה אז בלי ספק אשיב נקם לצרי וכו׳ · כי זו היא גזרת המאמר ועניגו אשיב נקם לצרי · שהם האומות המרשיעות והמצרות יותר לישרא׳ במעשיהם ולאחרות שלא הצרו במעשיהם כל כך אבל במחשבותם ואמונותיהם היו שונאי יי׳ ואויבי אמתתו אמר ולמשנאי אשלם ר״ל שישלם להם כפי מעשיהם · וביאר שהנקמה לא תהיה בגלות ארוך כמו שיהיה לישראל כ״א במכת חרב והרג ואבדן גדול · וזהו אשכיר חיצי מדם וחרבי תאכל בשר וכל זה דבור המשליי בכלי הגבור · וביאר סבת דם החצים באמרו מדם חלל ושביה · ר״ל מסבת החללים שהרגו מישראל והשבויים ששבו מהם · וביאר בשר החרב באמרו מראש פרעות אויב · ר״ל שהנקמה והפרעון מהאויב יהיה בהתיז את ראשו בסבת הפרעות והנקמות שעשו בישראל · ואמר מראש פרעות אויב בלשון יחיד לרמוז לראש צרינו שהוא שם כולל לאומתו ואמר אחר זה הרנינו גוים עמו כי דם עבדיו יקום וגו׳ · להגיד שהגוים עם היות שינקם הש״י מהם הנה לא יצרו לישראל על זה ולא ישנאוהו עליו אבל ישתדלו להחניף את ישראל ולהצותם כדי שהם ירננו וזה על ג׳ דברים · הא׳ נקמת דם השפוך מישראל וזהו כי דם עבדיו יקום · הב׳ שהש״י ישיב נקם לצריו על מה שעשו ודברו כנגדו לא בעבור נקמת ישראל כ״א בעבור חלול כבוד השם · והג׳ וכפר אדמתו עמו ר״ל שיכפר הש״י לאדמתו ולעמו וישיבהו על הארץ לבטח · הנה א״כ כמו שבאו ורננו עד הנה הגוים בעמל ישראל יראו עכשו וירנינו את עמו זה על שלשת הדברים האלה · על נקמת המתים בגלות שישפך דם הגוים על נקמתם · ועל נקמת חלול השם · ועל כפרת העם והארץ · שעם היות כלם עונשים גדולים אליהם לא יעצרו כח להתרעם ולהתלונן אבל בהפך שירנינו את עם יי׳ · ואפשר לפרש וכפר מלשון טהרה כמו שפירשו ר״א · ומדר את אדמתו עמו שעם יי׳ יטהרו את הארץ מגלולי העמים שישבו עליה בזמן הגלות ״

הנה יצאו לנו מדברי השירה הזאת ז׳ כללים באמונותינו :

האחד שהנקמה והשלום עתידים להיות בהכרח בכל הצרים אותנו וכמו שאמר לי נקם ושלם · ואמר אשיב נקם לצרי ולמשנאי אשלם · אשכיר חצי מדם וחרבי תאכל בשר · כי דם עבדיו יקום ונקם ישיב לצריו וגו׳ והכלל הזה מבואר ידוע שלא נתקיים בבית שני ולא בזמן אחר ״

הכלל הב׳ שנקמת האויבים וגאולת ישראל יש ליי׳ זמן מוגבל וידוע נגזר בחכמתו העליונה א״א שיעבור ממנו ולא גלה אותו לשום נוצר · והתבאר זה מאמרו הלא הוא כמוס עמדי חתום באוצרותי · כלומר שהיה סתום וחתום שלא ידעהו אדם · וכמו שנ׳ לדניאל כ״י סתומים וחתומים (דניאל יב) הדברים עד עת קץ · ואמר עוד מסכים לזה לי נקם ושלם לעת תמוט רגלם הרי שיש לדבר עת ידוע וזמן מוגבל לא ידעהו בלתו · וגם זה מורה שלא נאמר זה על פקידת בית שני כי היה יודע כל שעד עמי כי לשבעים שנה יפקדו ״

הכלל הג׳ שגאולת ישראל תהיה · אחרי שכפי הדין ירצו את עונם ויקחו ככל חטאתם · וכמו שאמר כי ידין יי׳ עמו כפי הכונה הראשונה והב׳ שזכרתי בפירושו · ואמר כי יראה כי אזלת יד ואפס עצור ועזוב כי יגיע מצבם לתכלית הפלגת השפלות ואז כפי הדין יזכו לגאולה · ומסכי׳ לזה אמר הנביא ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה · (ישעיה א) והיה זה אחרי שאמר ואשיבה ידי עליך ואצרוף כבור סיגיך ואסירה כל בדיליך וגו׳ · (שם) וגם זה לא נתקיים בבית שני כי לא ירדו ישראל קודם בואם לבנין הבית לדלות ולשפלות המופלג אבל היו בבבל בעושר וכבוד ומעלה רבה כאשר נפקדו ·

הכלל הד׳ שבגלותנו זה תמה זכות אבות כמו שכתב הרמב״ן ואין לנו הצלה מיד העמים רק בעבור שמו (דף קנג עמוד) הגדול והתבאר זה מאמרו לולי כעס אויב אגור פן ינכרו צרימו פן יאמרו ידינו רמה ולא יי׳ פעל כל זאת · ואמר גם על זה עצמו ואמר אי אלהימו צור חסיו בו · אשר חלב זבחימו יאכלו ישתו יין נסיכם יקומו ויעזרכם יהי עליכם סתרה · ראו עתה כי אני אני הוא וגו׳ · ומסכים לזה אמ׳ יחזקאל הנביא וקבצתי אתכם מן הארצות אשר נפוצותם שם (יחזקאל כ) ונקדשתי בכם לעיני הגוים וידעתם כי אני יי׳ בעשותי אתכם למען שמי לא כדרכיכם הרעים וכעלילותיכם הנשחתות בית ישראל · וכן אמר עוד ואעש למען שמי לבלתי החל (שם כ) לעיני הגוים · וכבר נתן הרב טעם נכון ונכבד בזה מאשר האומה הישראלית היא המפרסמת והמודיעה אמתת השם יתברך ואמונתו ובבטולה תהיה בריאת המין האנושי לבטלה ״

הכלל החמישי שתחיית המתים תהיה סמוכה וקרובה בזמן לקבוץ הגליות · והנה יראה זה מאמרו כי ידין יי׳ עמו ועל עבדיו יתנחם · ואמר אני אמית ואחיה מחצתי ואני ארפא · וכבר העיר עליו המלאך לדניאל באמרו ובעת ההיא ימלט עמך כל הנמצא כתוב בספר (דניאל יב) ורבים מישני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עולם ואלה לחרפות ולדראון עולם · וכדברי ישעיהו יחיו מתיך נבלתי (ישעיה כו) יקומון וגו׳ · ואמר ביום ההוא יתקע בשופר גדול וגו׳ וכמו שפירשתי בספר ישעיהו ״

והכלל הששי שהגאולה והכפרה אשר יעדנו בשירה הזאת אינה בתנאי התשובה ולא כשנשמע בקול יי׳ ונשמור מצותיו ונעבדהו אבל השירה הזאת אינה רק שטר עדות שנעשה הרעות והחטאים עד אין די · ושהוא יתעלה יעשה בנו בתוכחות חימה ועונשים רבים אבל לא ישבית זכרונינו מיני ארץ · ושאחרי כן הוא יתברך למען שמו הגדול ולבלתי החל לעיני הגוים ישוב ויתנחם ויפרע מן האויבים בחרבו הקשה ויכפר על חטאתינו ישוב ירחמנו יכבוש עונותינו · ואם כן השירה הזאת והבטחה מבוארת בגאולה העתידה בעל כרחן של מינין וכן אמרו בספרי גדולה שירה שיש בה מעכשו ויש בה לשעבר ויש (דף נט עמוד א) בה לעולם הזה ויש בה לעולם הבא וכמו שזכר כל זה הרמב״ן (דף קנג עמוד) זכרונו לברכה ״

הכלל השביעי שכל דברי השירה הזאת נתקיימו ולא יפול דבר ממנה ארצה לא במה שיעד מירושת הארץ ודשנותה והצלחותיה שהוא חלק החסדים ממנה כי כלם נתקיימו בשלמות רב · ואם בעונות והחטאים שיגיד שיעשו מהעבודה זרה · ומהשדים האנשים · והנשים · שהוא חלק הפשע · הכל בא כמו שספר ואם בעונשים הרעות והצרות שיעד עליהם שהוא בחלק הענש כי בכלם לקו וזה אם בבית ראשון ואם

בבית

בבית שני ובגלות׳ ומאחר שראינו שכל חלקי השירה ויעודיה נתקיימו ככל הכתוב בה ראוי שנאמין אמונה אומן שגם כן יתקיים החלק האחרון ממנה מהגאולה ונקמת
סס האויבים׳ ומה נמלצו דברי הרמ״בן שכתב ז״ל׳ ואלו היתה השירה הזאת מכתב אחר מהחוזים בככבים שהגיד מראשית היו ראויין להאמין בה מפני שנתקיימו כל דבריה עד הנה ולא נפל דבר אחד׳ אף כי אנחנו נאמין ונצפה בכל לב לדבר האלהים מפי נביאו נאמן ביתו אשר לא היה לפניו ואחריו כמוהו׳ עד כאן״

הנה נתתי לך בדבר הזה ז׳ הכללים הכוללים אמתת השירה ויעודיה וזה באמת לכל בעל דת ז׳ עמודים יקום יי׳ את דברו הטוב אמן:

ויבא משה וידבר וגו׳ עד׳ וידבר יי׳ אל משה וגו׳

דעתי הוא שמשה רבינו דבר השירה הזאת שלשת פעמים כי בראשונה למדה לאנשים מבני ישראל
שנמצאו אצלו מיד כשבאתהו הנבואה׳ ועל הפעם הזאת
דברים לא נאמר בפרשת וילך ויכתוב משה את השירה הזאת ביום ההוא וילמדה את בני ישראל שלמדה לאותם שנמצאו שם לא לכל העם ולכן לא אמר שם לכל בני ישראל״

הפעם השנית למדה לזקנים ולשוטרים שצוה ללויים שיקראום ואז למד אותה אליהם׳ וזהו שאמר שם
סס הקהילו אלי את כל זקני שבטיכם ושוטריכם ואדברה באזניהם את הדברים האלה ואעידה בם את השמים ואת הארץ וגו׳ ושם כתוב וידבר משה באזני כל קהל ישראל את כל דברי השירה הזאת עד תומם׳ וקהל ישראל הנזכר שם הם הקהל אשר צוה להקהיל שהם הזקנים והשוטרים לא העם״

הפעם השלישית דבר את השירה אל העם בכללו כי קבצם להשמיעה את כלם ועל הפעם הזאת אמר כאן ויבא משה וידבר את דברי השירה הזאת באזני העם הוא והושע בן נון כי נשתתף עמו בחייו כזה כדי שהעם יחשיבוהו בעיניהם ואמנם אמרו ויכל משה לדבר את כל הדברים האלה אל כל ישראל שהוא העם שזכר׳ אז אמר להם שימו לבבכם לכל הדברים וגלה הכתוב הזה כי בלמידת השירה׳ פעמים היה יהושע עוזר למשה׳ אמנם אחרי תשלום השירה באותם הדברים שנזכרו אחריה לא נכנס יהושע כי משה בלבד אמרם ליוקר מהותם וסדרם׳ ולפי שהיה הדבור השלישי הזה אל העם בכלל אמר אל כל ישרא׳ ולא אמר לבני ישראל׳ כמו שאמרו למעלה בפעם הראשונה שזכרתי׳ ולהיות כלל העם רב ועצום היה צריך יהושע שמה להיות תורגמן ומשמיע הדברים כי לא יספיק משה לבדו להשמיעם ולכן קראו כאן הושע בן נון ולא יהושע להגיד שתמיד היה לפני משה כאשר היה באמנה אתו ובשרתו אותו שהיה נקרא אז הושע בן נון״

והותר בזה הספק הי״ג:

והנה באמרו שימו לבבכם לכל הדברים וגו׳ אחשוב שכוון בו שתי כונות אמתיות״

האחת שאמר אליהם ראוי שתשימו לבבכם לכל הדברים לא לבד לכללות הענין כי אם לכל הדברים בפרטיותם לא בפנימיות הכונות וסודותם בלבד כי אם לכל מלה מהדברים אשר אנכי מעיד בכם היום רצונו לומר בשירה אשר זכר וקראם עדות׳ להגיד שכמו שעדות העדים ראוי שילקח כפי פשט דבריהם׳ ולא יעשה אדם בהם צורה׳ כאלו תאמר אם העד העיד שראובן הרג את שמעון׳ שתאמר אתה רצה לומר שלא למד תורה או כרומה בצורה אחרת׳ ככה בדרכי השירה הזאת אין ראוי שתעשו צורות ותוציאו דבריה לזולת הכונה אשר רצה בה כדי לעזוב חצוני הדברים ולקחת את פנימיותם וסודותם׳ כמו שעושין אומות העולם במצות התורה׳ אבל שתשמרו ותבינו אותם כפי פשוטם בעדות העדים׳ ולא לבד זה בשירה אבל גם כן תצוו את בניכם לשמור ולעשות את כל דברי התורה הזאת כפי פשוטי המצות ולא יעשו בהם צורות כדי לעזוב ותשליך אחרי גו פשטיות המאמרים והמצות אין ראוי כן׳ כי אם שהחצוני תשמרו ותעשו כמשמעו ופשוטו׳ ואת הפנימי יבינו החכמים כפי אמתתו׳ ונתן הסבה בזה באמרו כי לא דבר ריק הוא מכם רוצה לומר האומרים שיש בתורה דברים שהם בלבד משל לדבר אחר הכרחי אמתי לשתיריקו המשל הבלתי מכוון לעצמו׳ ותקחו את הנמשל׳ אבל צריך שתשימו לב לכל הדברים כקטן כגדול׳ כי כלם מכוונים לעצמם ואין בהם דבר ריק׳ והראיה שאינו דבר ריק מכם כי הוא חייכם רוצה לומר החיים הנפשיים׳ ובדבר הזה תאריכו ימים על האדמה בחיים הגופיים׳ ואם החיים הנפשיים והגופיים וירושת הארץ תלויים בזה אינו אם כן דבר ריק׳ ואמר זה בפרט על השירה לפי שבה היו חייהם והארכת ימיהם על האדמה״

והסבה השנית בפירוש הכתובים היא שמשה רבינו חשש שיאמרו ישראל אם הגזרה אמת החריצות שקר׳ ואם בדברי השירה ויעודיה מחוייבים ועתידים להיות׳ מה בצע כי שמרנו משמרת יי׳ וכי נעשה מצותיו׳ ואם מפני זה אמר אליהם שימו לבבכם לכל הדברים אשר אנכי מעיד בכם היום׳ ותשימת לב היא שתצוו את בניכם לשמור את כל דברי התורה האלהית כדי שתנצלו מהעונשים אשר יעדתי כי שמירת המצות ועשייתם אינו דבר ריק ובלתי מועיל מפני ייעודי השירה׳ כי הידיעה האלהית לא תחייב הדברים׳ אבל על כל פנים תשאיר טבע אפשרותם ואם אתם תשמרו המצות ותעשו אותם תחיו ולא תמותו כרבר וברעב ובחרב כמו שיעדתי בשירה ואם תשמעו בקול יי׳ תאריכו ימים על האדמה ולא בגלות אשר זכרתי בדברי השירה הזאת׳ הנה אם כן שמירת המצות אינו דבר ריק מכם כי אתם בחיריים ואינכם מוכרחים עליהם׳ ואף שתאמרו שעל כל פנים יצאו היעודים ההם לפעל הזהרו אתם שלא יהיה הדבר בימיכם ולא בימי בניכם׳ והנה התנצלו מזה בשמיעת התורה ושמירת המצות ויתקיימו היעודים באורך הזמנים בדורות אחרים שיסורו מאחרי יי׳ ולכן אמר כאן אשר תצוום את בניכם ואמר כי לא דבר רק הוא מכם׳ ואולי זאת היתה נחמתם של אותו דור הנכנס לארץ׳ רוצה לומר ששלום ואמת יהיה בימיהם כי הם ישמרו את התורה ויכצלו מזה והרעה תבא בדור האחרון ולכן
במדבר רבה פרש׳ כ׳ דף קץ עמוד ב׳ למדו את השירה להיותה להם למוד ואזהרה רבה וא״חז״ל לא דבר רק הוא ואם הוא מכם׳ הבינו הדבר לשימת הלב שהוא הלמוד שצוה עליו שיזהרו בו׳ כי כל דברי התורה בארות עמוקים ואין בהם דבר רק אם לא לסכלות המעיינים וקוצר הבנתם״

והותר בזה הספק הי״ד:

וידבר יי׳ אל משה בעצם היום הזה לאמר׳

עד סוף הסדר׳

הנה

במדבר כ׳ **הנה** בסדר פנחס בא הדבור למשה רבינו עלה׳ אל הר
העברים הזה וראה את הארץ אשר נתתי לבני
ישראל וראית אותה ונאספת אל עמך גם אתה כאשר
נאסף אהרן אחיך וגו׳ וענין אותו הדבור והצואה שמה׳
היתה להודיע למשה ארונינו אחרי שצוהו בחלוקת הארץ
שלא יחשוב שהיו ימיו רבים ונמשכים עוד כי מהרה יאסף
אל עמיו׳ והיה תועלת רב בידיעה הזאת כדי שישתדל
לבאר הדברים הצריכים ביאור׳ קודם מיתתו כמו שעשה
תהלים לט ועליו התפלל דוד עליו השלום הודיעני יי׳ קצי ומדת ימי מה
היא אדעה מה חדל אני׳ וכדי שידע כי קרוב יום מותו׳
צוהו שיעלה אל ראש הר נבו לא למות מיד כי לכן לא אמר
ומות שם אבל תהיה העליה שמה בהתמדה פעמים רבות כדי
שיראה משם את הארץ כי לא תהיה הראיה ביום המיתה כי
אם פעמים רבות בימים רבים שיעלה שמה תדיר יראה את
הארץ׳ והודיעו למה יצוהו עתה לעלות בהר ולראות את
הארץ׳ באמרו ונאספת אל עמך׳ רוצה לומר הנה צויתיך
על זה לפי שעתיד אתה להיות נאסף אל עמך בקרוב כאשר
נאסף אהרן אחיך׳ ולא היה אם כן הצווי ההוא שיעלה אותו
פעם למות כי אם שיתמיד העלייה שמה ויראה את הארץ׳
במדבר כז לפי שהיתה קרובה מיתתו׳ ומשה רבינו השיב על זה יפקוד
יי׳ אלדי הרוחות לכל בשר איש על העדה׳ רוצה לומר אם
אם קרוב יום מיתתו לבא כמו שאתה מצוה אותי להכין עניני
דרכי ללכת בה גם לך ראוי שתכין איש כלבבך שישאר
במקומי ויהיה פרנס על הצבור נגיד ומצוה לאומים׳ ואז
אמר לו השם ית׳ כן דברת קח לך את יהושע בן נון כי הוא
מצד עצמו והכנתו איש אשר רוח בו׳ ועוד יתוסף שלמותו
בשתסמוך ידיך עליו מעתה ותחנכהו בהנהגת העם כראוי
ולא אמר שעשה זה בזמן פטירתו כי אם שמעתה יתחיל
לחנכו וללמדו תמיד׳ ולכן יעמידהו מיד לפני אלעזר הכהן
ולפני כל העדה ויצוה אותו על הדברים לעיניהם כדי שיראו
שהוא שלם והגון להיות פרנס הדור׳ וגם צוה למשה
שיכבדהו יותר ממה שהיה עושה עד עתה בהיותו משרתו׳
וזהו אמרו ונתת מהודך עליו למען ישמעו כל עדת בני פס
ישראל׳ רוצה לומר שישמעו שאתה מכבד אותו והם יעשו
כמעשיך ויכבדוהו ולפי שאמר שישאר יהושע במקום משה
אמר השם ית׳ אל תחשוב שכמו שישאר במקומך בהנהגת
העם ופרנסתו כן יהיה במדרגת הנבואה והדבקות כי הנה לא
יהיה כן אבל הוא לפני אלעזר הכהן יעמוד ושאל לו במשפט
האורים והתומים לפי שלא יהיה מנבא בכל עת כמוך כי על
פי אלעזר הכהן יצאו ויבאו הוא רוצה לומר יהושע וכל בני
ישראל׳ ושם נאמר ויעש משה כאשר צוה יי׳ רוצה לומר פס
שהיה עולה בכל יום אל הר נבו ורואה את הארץ
ומעיין בה וכן שלקח יהושע מיד והעמידהו לפני אלעזר
ולפני כל העדה וסמך ידיו עליו והיה מצוה אותו בענייני
ההנהגה בכל יום כדי שיהיה מלומד בכך׳ ולפי שהיה משה
קרוב למות צוהו השם יתברך על הדברים שיעשה העם
אחר מיתתו ראשונה שיצוה את בני ישראל ויזהירם מאד
על דברי התמידים שיהיו זריזים בהקרבתם בכל יום כי עם
היות המצוה הזאת בכהנים המקריבים הנה על כל העדה היה
התועלת והכפרה בהקרבתם ומשלהם היו קרבנות הצבור׳
ולכן היתה להם הצואה בתתם הצריך אליהם ושהם יזרזו גם
כן בכל דור ודור את הכהנים עליהם׳ והוא אמרו את קרבני פס כח
לחמי לאשי תשמרו להקריב לי במועדו׳ רוצה לומר
הזהרו שיזרזו התמידים במועדם ואל תאחרו אותם כי הוא
חייכם ואורך ימיכם וכפרתכם׳ כי בימי משה לא היו
צריכים לאזהרה עליהם׳ כי הוא עם כל זה היה מזהיר
הכהנים ומזהיר שיהיו בכל יום קרבנות התמידים במועדם׳
וצוה אחרי זה על המוספים שיקריבו בשבת ובראש חדש פס
ובמועדים׳ והיה זה לפי שבימי משה זכותו היה מגין עליהם
ובמעט מהקרבנות היה השפע האלדי חל בתוכם והדבקות
העליון מתמיד עמהם באמצעותם׳ אמנם אחרי מות משה
שהיה ממשיך השפע על העם יצטרכו להכנות ועוזרים
אחרים להורדת השפע ההוא והנבואה בינידם ולכן צוה אז
במוספין כי הקרבנות היו עוזרים מאד בהורדת השפע כמו
שנראה מקרבנות האבות ומהקרבנות אשר צוה בלעם בראשית כב ובמ
לבלק׳ שיעשה כדי להמשיך השפע העליון עליו זה טעם ולג׳ במדבר כג׳
זכרון מצות המוספין אחר שצוה על מיתת מרע״ה׳ ואחר זה
משה ארונינו כראותו כי באו ימי השלום והפקודה׳ דבר
פס ל אל ראשי המטות בענין הפרת נדרים כל אותה הפרשה לפי
שבחייו כל אדם בא לפניו על נדרו׳ ועתה אחרי מותו יהיה
מסור לחכמים ראשי המטות הפרת נדרים׳ וכאשר ראה
השם ית׳ שהוא עליו השלום היה מכין הדברים כולם כדי
לישר דרכיו וכדי לשמחו בנקמת אויביו צוהו על מלחמת
פס לא מדין והוא אמרו נקום נקמת בני ישראל מאת המדיני׳ אחר
תאסף אל עמך׳ רוצה לומר אין המיתה כל כך קרובה כמו
שאתה חושב כי בראשונה רוצה אני שתעשה נקמת מדין
על ידיך ואחר תאסף אל עמך׳ ומשה צוה אל פנחס שילך
לעשותה ועם מתי מעט מישראל אלף למטה מישראל אלף
למטה כי בזה היה אליו עליו השלום יותר כבוד ומעלה ממה
שתהיה המלחמה על ידו ועם כל ישראל׳ גם כי לפי שפנחס
התחיל במצוה יגמור אותה׳ ומפני רוב המקנה אשר קנו
בני גד ובני ראובן במלחמת מדין באו לפני משה ובקשו על
נחלתם שתהיה מעבר לירדן כמו שסופר בפרשה׳ ואחרי זה
ראה משה לעשות זכרון מכל המסעות אשר עברו בהן מיום
שיצאו ממצרים ובואם אל ארץ כנען וכתב כל זה בספר
התורה על פי השם ולפי שמשה רבינו היה תאב ונכסף מאד
לבא אל הארץ דנבחרת ולהנחילה לבני ישראל ראה השם
ית׳ לצוות עליה כל הדברים התלויים בכבוש הארץ והלוקחה
כאלו אמר מלבד ראיית הארץ אשר הראיתיה לך מכאן על
מה היה חפצך עוד לעבור שמה׳ הנה יהיה החפץ לאחד
מחמשה דברים׳ אם לכבוש אותה׳ ולהכרית ממנה
האויבים׳ ואם להציב גבוליה לארכה ולרחבה׳ ואם
להבדיל ערי הלויים להיותם משבטיך׳ ואם להבדיל ערי
המקלט כמו שעשית מעבר לירדן׳ וידוע שאדם אחד לא
יוכל לעשות כל זה׳ ולכן אף שהיית הולך שמה לא היית
עושה הדברים האלה כי אם על ידי צווי שתמנה אנשים
לעשותם ותצוה אותם עליו ויתיחסו הדברים אליך להיותך
מצוה בהם׳ גם עתה חמשת הדברים האלו אתה תצוה אל
בני ישראל׳ וכפי זה יתפייס דעתך כאלו עברת לארץ
ועשית כל זה שמה ובעבור זה באו כאן חמשה דבורי׳ רצופי׳
פס כי הנה באה לו הנבואה הראשונה׳ וידבר יי׳ אל משה
בערבות מואב על ירדן ירחו לאמר׳ דבר אל בני ישראל
ואמרת אליהם כי אתם עוברים את הירדן אל ארץ כנען
והורשתם את כל יושבי הארץ וגו׳ שיצוה אותם על הכבוש
והחלוק ומיתת האויבים כדי שמשה יצוה זה ל׳ העם ויזהירם
על הכבוש וכריתת האויבים מן הארץ כמו שהיה מצוה אותו
אלו היה שמה׳ ואחרי זה בא הדבור השני מגבולי הארץ
באלו אמר אם היית חפץ לעבור את הארץ לראות כמותה

ונרלח בכל גבוליה ולהגבילה במהויה הנה גם זה תעש' אותו
במדבר לד בצווי מכאן ' ועז באה הפרש השנית וידבר יי' אל משה לאמר
צו את בני ישראל וגו' זאת הארץ אשר תפול לכם בנחלה
ארץ כנען לגבולותיה וגו' ורשם הגבולים כלם על ידו
מכל הפאות והצדדין וצוה אותם שיתנחלו אותה בגורל לרב
ירבו נחלתו ולמעט ימעיט ' נחלתו ' ולפי שהחלוקה לא
היה אפשר שיעשה אותה משה בלבד בעצמו כי אם שיצוה
לאנשים לעשות אותה צוהו ית' שגם זה יעשה הוא בעצמו
רוצה לומר למנות מהיו' הוה האנשים המנחילים את הארץ
פס ועל זה באה הפרשה השלישית וידבר יי' אל משה לאמר
אלה שמות האנשים אשר ינחלו לכם את הארץ וגו' ולפי
שמשה רבינו יכסוף להבדיל ערי הלוים ולתתם אליהם
להיותו הוא ממשפחתם לכן צוהו השם ית' שהוא עצמו היום
פס לה הזה יתנם אליהם ועל זה באה הפרשה הד' וידבר יי' אל משה
בערבות מואב וגו' צו את בני ישראל ונתנו ללוים מנחלת
אחוזתם ערים לשבת ומגרש לערים סביבותיהם וגו' ולפי
שמשה יכסוף להבדיל גם כן ערי המקלט לנוס שמה כל
רוצח בארץ כנען כמו שהבדילם מעבר הירדן לכן צוהו הש'
ית' שהוא עצמו ביום הזה יבדילם ועל זה באה הפרשה
פס החמשית וידבר יי' אל משה לאמר דבר אל בני ישראל וגו'
והקריתם לכם ערי' ערי המקלט וגו' ולפי שראו ראשי האבו'
שמשה היה מתעסק בעניני חלוקת הארץ ונחלתה ושהיה
פס לו קרוב למות באו לפניו על עניין בנות צלפחד אם ינשאו
לאנשי שבט אחר ' הנה נתתי לך צורך למה אחרי ספור
המסעות באו חמשה דבורים הללו שלא באו קודם לכן ולמה
יוחרו המאמרי' האלה אל מרעה בהיות דברי' יות' נאותי' שיאמרו
ליהושע המנחילם את הארץ כי הנה היה כל זה מתיחס לענין
מותו שברי' לנסעו ולדבר על לבו ' רצה ית' לצוות על ידו
כל הדברים הרשומים מכבוש הארץ ונחלתה כדי שיהיה הכל
מצווה ממנו ועל ידו ' כמו שיהיה אלו היה עובר שמה '
בענין שיאמר כל אדם ' משה רבינו הוציאם ממצרים '
הוא הוליכם במדבר ' הוא נתן להם את הארץ ' הוא הנחילה
אליהם ' הוא מנה המנחילים ' הוא הבדיל ערי מקלט ' כי
הכל עשה יי' על ידו ' וראה אם כן עולמו בחייו ' ולכן אחרי
כל זה בתום לבבו ובנקיון כפיו ראה לבאר את התור' ולדרוש
ברבים כל הכתוב בספר אלה הדברים הזה ועליו כרת הברית
עם העם וסדר שירת האזינו במאמר הש"ית וכתב את התורה
ונתנה ללוים וכאשר נשלם זה כולו דבר לו יי' בעצם היום
הזה שעשה ולמד את השירה עלה אל הר העברים ומות בהר
כי עתה יצוהו למות מה שלא אמר כן בפרשת פנחס כאלו
אמר לו כבר עשית מה שהיה לך לעשות ועשיתי אני מה
שגזרה חכמתי לעשותו בעניניך ' מעתה אין צורך עוד אלא
שתעלה לאותו ההר שאמרתי לך ומות בהר ' רוצה לומר לא
תרד עוד מן ההר כמו שאתה עושה עד עתה שהיית עולה
שם ויורד משם אבל עתה תעלה ותמות שמה ולא תרד
עוד מההר "

הנה הרליתיך בעיניך פה ענין פרשת פנחס מצווי העליה כאשר
נקשור הפרשיות שבאו אחריה כולם עד המקום הזה והותר עם
מה שכתבתי בזה הספק הט':

והנה הרבה כאן ההודעות והתארים בענין ההר '
באמרו אשר בארץ מואב אשר על פני ירחו '
עם היות שאמר עלה אל הר העברים הזה הר נבו ' ובמקום
שיש רמיזה אין צריך הכרה אחרת ' וגם שלא נאמר בזה
במדבר כז בפרשת פנחס בעלייה שנזכרה שמה להודיעו למה יבחר יי'

מיתתו של משה רבינו שמה ' והוא שהיה זה לפי שההר
ההוא היה בארץ מואב ואם כן נתקיימה הגזרה שלא יעבור
משה אל ארץ כנען ' ועם זה היה גם כן על פני ירחו כדי
שיוכל משם לראות את הארץ ' ונתקבצו אם כן שני העניני'
קיום הגזרה שנגזרה עליו וראיית הארץ בשלמות רב ' ולהיו'
בהר הזה קבוץ הענינים האלה בחר השם ית' שימות שמה
ובהגיעו אל ויראהו יי' את כל הארץ ' אודיעך מה הנרמז
עוד בהר נבו ושאר התארים שזכר '
והותר בזה הספק הי"ו:

והנה באמרו והאסף אל עמך וגו' ירמז לו הסבה במיתתו
אשר הגדתי ובארתי לך בפרשת אלה הדברים
שהיה מיתת משה רבינו ע"ה ענין המרגלי' ' וסבת מיתת אהרן
עון העגל בעשייתו ולכן אמר למשה כמו שהיית רועה את
העם הזה בחייהם ' כן אחרי מותם בעון המרגלים שאתה
היית סבתו במקרה ושלא בכונה ראוי שתאסף אליהם
וישאר גופך במדבר עם גופותיהם ' כי מאחר שאתה
סבבת מיתתם במדבר ' ראוי שתמות גם כן עמהם שמה
וזהו ונאספת אל עמך שהוא דור המרגלים ' וקראם עמו
לפי שהוא היה סבת מיתתם כמו שאמרתי ' וכן כאשר מת
אהרן אחיך ויאסף אל עמו ' ירצה כאשר מת אהרן והיתה
מיתתו בעבור ענין העגל שמתו בני ישראל במדבר בעונו '
ולכן נאסף הוא במדבר עמהם ' ככה אתה תאסף בסבת דור
המרגלים ' אבל האסיפה הזאת אינה כי אם הקבורה וקבוץ
הגופות בבטן הארץ ' לא אסיפת הנפשות בעולם הרוחני '
כי שם בלי ספק היה ההבדל ביניהם עצום ונורא מאד אלה
לחיי העולם ואלה לחרפות ולדראון עולם ' ואפשר לפרש
והאסף אל עמך שהוא נחמה רבה למשה רבינו לומר שעם
היות שנפרד בבטן הגוף וקבורתו מאבותיו הראשונים שהיו
במערת המכפלה הנה רוחו ונשמתו יאסף אל עמיו שתתדבק
עמהם ולא תפרד מהם עם היות שגופם נפרד מגופיהם ' כמו
שאהרן קדוש יי' שמת יותר רחוק מהארץ הנכבדת בהר ההר '
ועם כל זה לא נמנע מהאסף נפשו אל עמיו הקדושים אשר
בארץ המה "
והותר בזה הספק הי"ז:

והנה אמר על אשר מעלתם בי בתוך בני ישראל במי
מריבת קדש מדבר צין ' והוסיף לומר עוד על
אשר לא קדשתם אותי בתוך בני ישראל ' לפי שכמו
שהודעתיך הנה משה ואהרן לא היתה סבת מיתתם בלבד
עון מי מריבה ' אבל היתה שם סבה עצמית נעלמת ' והוא
מעשה העגל באהרן ' וצווי השליחות במרגלים במשה וסבה
אחרת גלויה ומפורסמת מפני כבודם ' והוא ענין מי מריבה '
ולפי שהיה ענשו של משה רבינו מורכב משני ענינים אלו
העצמי והמקריי ' הנעלם והנגלה ' לכן אמר כאן על אשר
מעלתם בי בתוך בני ישראל במי מריבת קדש מדבר צין
והיא הסבה הנגלית המפורסמת שזכרה התורה לכבודו ' אבל
זאת הסבה החלושה לא הספיקה לעונש כל כך גדול ' אם לא
בעבור הסבה העצמית הנעלמת והיא על אשר לא קדשתם
אותי בתוך בני ישראל ' רוצה לומר שהיה לאהרן לקדש
את השם במעשה העגל ויהרג כמו שהרגו לחור ולא לעבור
לעשות העגל ' לא לכונת עבודה זרה ולא להטעותם
ולאחרים ' וכן היה למשה לקדש את השם להאמין בדבריו
ולא להרהר אחר דברו ' באמרו אל המרגלים וראיתם במדבר יג
את הארץ הטובה אם היא רעה היש בה עץ אם אין '
ואת העם המעט הוא אם רב ' ושאר הדברים אשר
שם

שם בפיהם · ועל זה אמר על אשר לא קדשתם אותי שרמז לסבות העצמיות הנעלמות ולכן לא אמר בזה כמי מריבת קדש כמו שאמר בראשונה כי היו אלה זולתן ״

ואמנם שאר הלשונות שבאו על זה · שהם מריתם פי · ולא האמנתם · לא זכרם הנה לפי שכחם כח אלו אשר זכר · כי מריתם פי רמז אל הסבה הנגלית ממי מריבה · ולא האמנתם נאמר על הסבות העצמיות הנעלמות שסברו העם הבלתי אמונה · ואם כן מריתם ולא האמנתם הוא כמו מעלתם ולא קדשתם · ולכן נסתפק כאן בלשון אחד מחייב ובלשון אחר שולל להעיר על מיני הסבות · ואומרו כי מנגד תראה את הארץ ושמה לא תבא הוא מקושר עם מה שאמר על אשר לא קדשתם אותי בתוך בני ישראל באותן הדברים הנעלמים ולכן תאסף אל עמך ותקבר מעבר לירדן עם עמך הנקבר שם ויתרון יש לך עליהם שאתה מנגד תראה את הארץ מה שלא ראו דור המדבר עם היות שתתדמה אליהם במניעת ההעברה ולזה סמך כי מנגד תראה את הארץ לעל אשר לא קדשתם אותי ·

ואמנם למה לא זכה אהרן לראות את הארץ מרחוק כמו שהיה במשה · אפשר לומר בסבתו · כי היה חטא אהרן עצום וחמור מאד מאד מחטא משה · ולכן ראה השם ית׳ לעשות הבדל ביניהם כשאהרן לא בא אל הארץ ולא ראה אותה מרחוק כמשה ולא בא על ידו צווי כלל מכבוש הארץ ונחלתה ושאר הדברים שנצטוו על יד משה המתיחסים אל הארץ לפי שהיה חטא אהרן חמור במעשה עד שמפני זה לא התחנן אהרן לפני ״ על העברתו לארץ · וחטא משה קל מאד כדבר שפתים לכונה טובה עם היות שנמשך ממנו במקרה מה שנמשך ״

והנכון אצלי עוד הוא · שמשה רבינו היה פרנס הדור והוא היה מביא את ישראל לארץ והיתה ראייתו הנבואיית עצומה מאד ולכן הרבה תפלה ותחנונים להשיב את הגזרה ולעבור אל הארץ · והוצרך השם יתברך להראותה אליו כדי שיראה בנבואתו שלמותה · כי זה היה מתיחס אליו במה שהוא פרנס הדור ומנהיגו וכפי מעלת נבואתו מה שלא היה כן אהרן · כי במה שהיה כהן גדול לא היה מתיחס אליו ענין הראייה כמשה ״

ובפרשת וזאת הברכה אדבר על זה בעזרת השם · ושותפו עם זה הספקות י״ט וכו׳:

נשלם סדר האזינו·

סדר וזאת הברכה

ואמנם הספקות הנופלו׳ מהנראה מפשוטי הכתובים הם ששה עשר ·

הספק הראשון למה נקרא משה רבינו בזה המקום איש האלדים · ולא תמצא שקראו הכתוב כן בשום מקום אחר ״

הספק השני מה ענין אמרו ״ מסיני בא · והיה ראוי שיאמר ״ לסיני בא · כי בא אל הר סיני לתת לישראל תורה ומצות · ודומה לזה אמרו במשנה משה קבל תורה מסיני ״ אבות א

הספק הג׳ באמרו וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן כי התורה נתנה בסיני לא בשעיר ולא בפארן · ולמה הזכירם כאן עם סיני ·

הספק הד׳ באמרו ואתה מרבבות קדש והיה ראוי שיאמר ואתה עם רבבות קדש שבאו לסיני עמו על דרך מה שאמר הנביא ובא ״ וכל קדושים עמו ״ זכריה יד

הספק הה׳ במהות הברכות האלה אם הם תפלה או הגדת העתידות · ואם היו תפלה איך לא באו בה תחנה ותפלה למשה · וגם המקום הזה לא היה נאות לתפילה · ואם היו הגדת העתיד · הנה כבר זכר בפרשת כי תבא הברכה והקללה · ומה לו עתה לזכור ברכות ואם היו ממין האחרות אם לא · דברים כח

הספק הו׳ אם היו ברכות יעקב לבניו · וברכות משה לשבטים כולם נתנו מרועה אחד · איך לא היו מסכימות בכל הדברים · בהיות הנותן ית׳ והמקבל שהוא ישראל אחד · כי הנה יעקב חירף את ראובן בברכותיו והתפלל שלא יהיה לו יתרון ומעלה ומשה בירכו יחי ראובן ואל ימות · יעקב גדף ללוי ולשמעון וארר אפם · ומשה שבח ללוי וברכו ברכות טוב ואת שמעון לא בירך ולא קלל · והיה ראוי שיהיו דבריהם כולם מסכימים כיון שסיגנון אחד היה עולה לשניהם · בראשית מט · שם

הספק הז׳ בסדר הברכה הזאת · וזה שאתה תמצא שמשה רבינו לא זכר את השבטים כסדר תולדותם · כי הנה בירך יהודה קודם ללוי · ובנימין קודם ליוסף · וגד קודם לנפתלי ודן שקדמו לו · גם לא זכרם כסדר הדגלים כי בדגלים יהודה יעלה בתחלה ועמו יששכר וזבולון · ודגל השני ראובן ושמעון וגד · ובשלישי אפרים ומנשה ובנימין ובדגל הרביעי דן ואשר ונפתלי · ומשה לא זכרם כן ״ במדבר ב

הספק הח׳ שאתה תמצא קצת השבטים זכר בברכתם · ואת שמעון לא זכר · ולא ברכו ונסתפק בברכו י״א שבטים · ונשמט שבט אחד מישראל על לא חמס עשה · ויששכר זכרו וטפל לזבולון ולא כפני עצמו · ואחרי אשר רצה לזכרם בשתוף למה בתחלת הברכה לא זכר שניהם ולזבולון וליששכר אמר · ולא עשה כן · אבל אמר ולזבולון אמר · ואחרי כן זכר יששכר בסוף הברכה · באמרו שמח זבולון בצאתך ויששכר באהליך ״

הספק הט׳ באמרו אין כאל ישורון רוכב שמים בעזרך ובגאותו שחקים · אם למה הכפיל רוכב שמים ובגאותו שחקים · בהיות הענין בשני המאמרים אחד · ואם למה לא אמר בעזרך בסוף הפסוק · ויאמר רוכב שמים ובגאותו שחקים בעזרך · ואם היה זה שבח והלול להשם ית׳ כמאמרם ז״ל פתח בשבחו וסיים בשבחו של מקום · מה לו לומר בעזרך ואם היה שבחם של ישראל על דרך ומי גוי גדול אשר לו אלדים קרובים אליו · יהיה מותר אמרו אחר זה אשריך ישראל מי כמוך עם נושע ב״י מגן עזרך · כי כח שני המאמרים האלה אחד ״ ספרי דף ס ע · דברים ד

הספק הי׳ למה תאר השם ית׳ בהנעת השמים · כמו שאמר רוכב שמים בעזרך ולא תארו בסבה ראשונה לשכלים נבדלים · והיה ראוי שיאמר כדברי המשורר הללו את ״ מן השמים הללוהו כל מלאכיו · ויזכור שלשת חלקי הנמצאים · תהילים קמח

הספק הי״א במה שאמר הש׳ למשה על ראיית הארץ הראיתיך בעיניך ושמה לא תעבור · והוא כי המאמר הזה יראה אכזריות גדול שיאמר אותו הקב״ה למשה עבדו בעת מיתתו כאילו היה מכוין להאריב את נפשו ואין זה מרכבה

כי אם דומה למה שאמר אלישע אל השליש הבלתי מאמין
מלכים ב ז ביכולת האלהי׳ הנך רואה בעיניך ומשם לא תאכל׳
ויתחייב מזה שתהיה ראיית הארץ עונש וכאב לב׳ לא
פיוס והתישבות לבבו כמו שיורו עליו הדברים׳ ויקשה אם
כן מה הועיל משה רבינו עם ראיית הארץ מרחוק ואיך
נתפייס בזה׳

הספק הי״ב באמרו ולא ידע איש את קבורתו עד היום
הזה׳ והוא כי מה ראה השם ית׳ להעלים קבר משה
אדונינו מעיני בני אדם׳ ויותר ראוי היה שיהיה רושם כדי
שילכו ישראל לבקש רחמים על קברו לפני הקב״ה׳ ואם היה
בעבור שלא יעבדוהו לשם ע״ז׳ הנה קבר אברהם אבינו
ויצחק ויעקב ידועים עד היום במערת המכפלה וקבר אלישע
ושאר הנביאים ולא נעשו מהן ע״ז׳ וכמה מהנחמה יש לאדם
בלכתו על קבר אביו ושאר קרוביו׳ וכל שכן שתהיה נחמה
ותועלת לישראל בעת צרתם ללכת על קבר משה רבינו ע״ה׳

הספק הי״ג באמרו ולא קם נביא עוד בישראל כמשה׳
והוא כי הנה לא ימלט אם שנאמר שהיתה נבואת
משה קודם היותה׳ אפשריית׳ או נמנעת׳ ואם היתה
נמנעת איך יצאת למציאות׳ ואם היתה אפשרית מי הוא
אם כן המונע שלא יקום עוד בישראל נביא כמותו׳ ואם
נאמר שהיתה נבואת משה נסיית יקשה על זה נבואת בלעם
כי רחוק הוא שיעשה יי׳ אלהים דבר נסיי לחול שפע נבואתו
על אדם רשע׳ אבל זה מורה שנבואתו היתה בטבע׳
ויקשה אם כן למה ימנע השם טוב מבעליו מהיות עוד נביא
כמשה׳

דף סג עמוד ד הספק הי״ד ממה שאמרו בספרי ולא קם נביא עוד
בישראל כמשה׳ אמרו בישראל לא קם׳ אבל
באומות העולם קם ומנו בלעם׳ והוא תימה גדול איך התירו
חז״ל שם נביא על איש מאומות העולם בהיות מקובל אצלם
שבקש משה רבי׳ שלא ישרה שכינתו הקב״ה כ״א על ישראל
שמות לג שנאמר ונפלינו אני ועמך ושהודה לו הקב״ה שנאמר גם את
הדבר הזה אשר דברת אעשה׳ ויותר זר מזה שיעשו בלעם
במדרגת משה׳ ואיך יהיה אדם חסר מכל שלמות גופיי
אבות פרק ד ונפשיי כמו שהם ז״ל אומרים עצמם מבלעם׳ עולה במעלה
עליונה כזאת שרשע כמהו יהיה שוה בנבואה לאדון הנביאי׳
ידף סג ע״ד ע״ה׳ ויותר קשה מזה מה שאמרו עוד במאמרם ז״ל אבל יש
הפרש בין נבואתו של משה לנבואתו של בלעם׳ משה לא
במדבר ז היה יודע מי מדבר עמו שנאמ׳ וישמע את הקול מדבר אליו
שם כד ובלעם היה יודע מי מדבר עמו׳ שנ׳ נאם שומע אמרי אל׳
משה לא היה יודע אימתי מדבר עמו׳ ובלעם היה יודע שנ׳
שם יודע דעת עליון׳ משה לא היה מדבר עמו אלא כשהוא עומד
שמות יט שנאמ׳ ואתה פה עמוד עמדי׳ ובלעם היה מדבר עמו כשהוא
במדבר כד נופל שנאמ׳ נופל וגלוי עינים׳ משל לטבחו של מלך שיודע
כמה הוצאות יוצאות על שולחניו ע״כ׳ וכפי ב׳ ההבדלי׳ אשר
זכרו ראשונה לא לבד יראה שהיה בלעם שוה למרע״ה׳ אבל
גם יותר גדול ממנו בנבואה׳ ויותר קשה מזה מה שאמרו
טו דף קי״ז במדבר סיני רבה על זה הענין עצמו שבא שם המאמר
עמוד ד בסגנון אחר׳ ובו נאמר בלעם היה מדבר עמו בכל שעה
במדבר כד שירצה שנא׳ נופל וגלוי עינים׳ כשהיה משתטח על פניו׳
מיד היה לו גלוי עינים על מה ששואל׳ ומשה לא היה מדבר
עמו בכל עת שירצה׳ והוא הפך מה שקבלנו במשה שהיה
מנבא בכל עת והפך מה שנאמר בבלעם׳

הספק הט״ו באמרו ולא קם נביא עוד בישראל כמשה
אשר ידעו יי׳ פנים בפנים׳ ויקשה על זה מה שנא׳
שמות לג׳ שם לו בסיני לא תוכל לראות פני׳ ופני לא יראו׳ מורה
שראיית הפנים נמנעת בעצמה ואיך העיד בכאן עליה׳
ומצד אחר יראה שראיית הפנים היה דבר אפשרי לכל אדם
דברים ה שהרי מצאנו בישראל פנים בפנים דבר יי׳ עמכם וגו׳ ואם
כלם זכו לראיית פנים מה המעלה שזכר כאן משה׳ ואם זה
חלק א פרק לז נאמר על העם מפני ששמעו הקול כמו שכתב הרב המורה׳
במדבר ז הנה גם במשה רבינו נאמר וישמע את הקול מדבר אליו׳
הנה אם כן מצד אחד יראה ראיית פנים מדרגה נמנעת
למעלתה׳ ומצד אחר יראה היותה מדרגה שפלה׃

הספק הי״ו באמרו ולא קם נביא עוד בישראל כמשה וגו׳
לכל האותות והמופתים וגו׳ מורה שנתעלה על כל
הנביאים במדרגת הנבואה ובמעלת הנסים׳ ויקשה על זה
לפי שמצאנו נביאים אחרים שעשו דוגמת הנסים היותר
שמות יד גדולים שעשה משה רבינו׳ כי אם הוא קרע את מי ים סוף
יהושע ד גם יהושע קרע את מי הירדן ועברו ישראל בתוכו׳ וגם
מלכים ב ב׳ שם אליהו קרע את הירדן׳ ואלישע גם כן׳ וביהושע נאמר על
יהושע ה הנס הזה ויהי כשמוע כל מלכי הכנעני אשר על הים את
אשר הוביש יי׳ את מי הירדן מפני בני ישראל וימס לבבם
שמות לד ולא היה בם עוד רוח מפני בני ישראל׳ משה רבינו ישב מ׳
יום ומ׳ לילה ובא בנקרת הצור וראה הכבוד לחם לא אכל
מלכי׳ א יט׳ שמות מ ומים לא שתה ובזה עצמו נאמר באליהו׳ משה רבינו הוריד
מלכים א ח הענן והכבוד אל המשכן׳ וגם בשלמה כתיב כן׳ ובכלל כל
הנסים היותר גדולים שמצאנו במשה נמצאו בנביאים
אחרים׳ ויותר קשה מזה שעשו הם נסים שלא עשה משה
יהושע י׳ מלכי׳ א יז רבינו כעמידת השמש ליהושע׳ ותחיית בן הצרפית שעשה
מלכים ב ד׳ שם אליהו׳ ועצירת המטר ג׳ שנים בפרסום׳ ובן השונמית
שהחיה אלישע׳ שהם נסים יותר גדולים כפי חומר הנושא
אותם׳ ובמה נתקיים אם כן לכל האותות והמופתי׳ ובמקומו
ארחיב עוד ביאור הספק הזה׃

הספק הי״ז בפסוקים האלה אם באמרו לכל האותות
והמופתים והיה ראוי שיאמר בכל האותות׳ ואם
לפי שאמר בנסי מצרים אשר שלחו יי׳ לעשות ולא אמר
אשר עשה משה׳ וידוע שאלו ואלו שלחו יי׳ לעשותם׳ כי
לא מלבו עשאם׳ וכלם נעשו על ידי משה׳ ולמה אם כן לא
אמר בכלם בשוה אשר שלחו יי׳ לעשות׳ ואשר עשה משה׳
ואם שזכר היד החזקה מנסי המדבר׳ והיא היתה ממכות
הגדת פסח מצרים כאמרם ז״ל וביד חזקה זו הדבר׳ ולמה אם כן לא זכר
היד החזקה בתוך נסי מצרים׳ והכרם בתוך נסי מדבר
המתיחסים לעיני כל ישראל׃

והנני מפרש הפרשה כענין יותרו הספקות כלם׃

וזאת הברכה

אשר ברך משה וגו׳ עד יחי ראובן ואל ימות׃

שיערתי אני בזאת הפרשה ארבעה חלקים׳

החלק הראשון בהקדמה אחת שעשה משה רבינו
לברכותיו ויכלול החלק הזה חמשה פסוקים מן
וזאת הברכה עד יחי ראובן׳

והחלק הב׳ היא׳ בעצם הברכות אשר ברך לשבטים
בפרטיותם והוא מן יחי ראובן׳ עד אין כאל
ישרון

ישרון והוא כולל עשרים פסוקים׃

והחלק הג׳הוא בחתימת הברכות ויכלול ד׳פסוקים והוא מן אין כאל ישורון עד ויעל משה מערבות מואב׃

והחלק הד׳ במיתת משה קבורתו ושלמותו׳ ויכלול י״ב פסוקים מן ויעל משה מערבות מואב וגו׳עד סוף התורה׃

ספרי דף ס עמוד ג

וכבר התעוררו חז״ל לחלוקה הזאת אמרו משה פתח בשבחו של מקום שנאמר אין כאל ישורון׳ הנה באו בדבריהם בביאור החלק הראשון מהקדמת ותחלת הברכות׳ והחלק הג׳שהוא מחתימתן ומהם יתחייב החלק האמצעי ביניהם שהוא מעצם הברכות׳ ואמנם החלק הד׳ ממיתת משה מבואר מעצמו מפשט הפסוקים׳ והנה חמשת הפסוקים שבאו בחלק הראשון מהקדמת הברכות שהם וזאת הברכה וגומ׳ יי׳מסיני בא וגומ׳ אף חובב עמים וגו׳ ויהי בישורון מלך וגו׳ הם קשי ההבנה והקישור ומצאתי לחכמי׳ הקדושים ואל המפרשים פירושים מתחלפים׳ ולפי שאלו ואלו דברי אלדים חיים׳ ראיתי ראשונה לזכור מהם היותר מתישבים ונאותים בפשט הכתובים לא באותו אופן עצמו שהם פירשו אותם׳ כי אם כפי מה שהלצתי בעדם על פי דרכם ועלימו תטוף מילתי דרך אחר בפירוש הכתובי׳ כאשר עם לבבי׃

האופן הראשון מן הפירוש הוא לדעת חז״ל והביאו רש״י בפירושיו׳ יאמר הכתוב לדעתם וזאת הברכה אשר ברך משה איש האלדים קרוב למיתתו׳ וזכר ה׳סבות וטענות שהיו לישראל כדי שיבורכו׃

מכילת׳ פרשת ד ע״ד / שמות י״ט

ראשונה לפי שהשם ית׳ כבדם כבוד גדול במתן תורה שיצא לקראתם כאדם היוצא לקבל פני אוהבו בשהוא בא אליו שנ׳ויוצא משה את העם לקראת האדים כי באמרו לקראת האלדים׳ מורה שהיה השם ית׳ יוצא ובא לקראתם וה״א יי׳מסיני בא׳ וענין היציאה לקראתם שהוא העירם והניעם לקבול התורה בראשונה כמ״ש אתם ראיתם אשר עשיתי למצרי׳ וגו׳ ועתה אם שמוע וגו׳ והם אמרו כל אשר דבר יי׳ נעשה׳ ואז יצא יי׳לקראתם כי הספיק הכנתם ונתן להם מהשלמו׳ממה שהיה בכח׳וזה ענין היציא׳לקראת׳

שמות י״ט / שם שם

ע״ז ריש פ׳ א׳ דף ב׳ / וספרי דף ס ע״ב

וסבה שנית שהשם ית׳חזר על בני עשו ועל בני ישמעאל שיקבלו את התורה ולא רצוה וקבלוה ישראל׳ וזהו אמרו וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן כי משם זרח לישראל והופיע להם כאשר שאר האומות לא רצו לקבל עליהם עול מלכות שמים׳ וענין החזרה הזאת על האומו׳ הוא שהיה בהם שלא היו מוכנים בטבעם אל קבול התורה ושמירת המצות עם היותם מזרע אברהם בני עשו וישמעא׳׳ וישראל יצאו לקבלה׳ וכנגד הטענה הראשונה שזכר מהכבוד שעשה השם ית׳לישראל במתן תורה שיצא ובא לקבלם׳ אמר ואתא מרבבות קודש רוצה לומר הביא השם יתבר׳עמו קצת מרבבות המלאכים המשמשים אותו כענין שנאמ׳רכב אלדים רבותים אלפי שנאן יי׳בם סני בקדש׳ והיה כל זה כדי לכבד עוד את ישראל בבואו עם סוד קדושי׳ רבה׳ וכנגד הטענה השנית שזכר מהאומות שלא רצו לקבל את התורה אמר מימינו אש דת למו׳ רוצה לומר האומות לא רצו לקבל את התורה לפי שהיא אש דת ר״ל שורפת כמו האש במצותיה׳ וישראל קבלו אותה עם היותה אש׃

תהילים ס״ח

וסבה שלישית לברכה היא מפאת האבות הקדושים שצדקתם עומדת לעד לזרעם אחריהם ועל זה אמר אף חובב עמים כל קדושיו בידיך רוצה לומר מלבד מה׳ שהקב״ה אוהב את ישראל ושבטיו הנקראים עמים כמו שא׳ עמים הר יקראו׳ הנה בפרט כל קדושיו שהם האבות הראשונים קדושי׳אשר בארץ המה הם ביד הש״י ונפשותיהם צרורות בצרור החיים את יי׳ וזהו אמרו כל קדושיו בידיך׃

ב״ב פרק ח׳

ע״ז פ״ק דף ב

וסבה רביעי׳ לברכה היא שישרא׳ הכניסו עצמן בתחתית ההר לקבל את התורה וזהו׳ והם תוכו לרגליך מלשון תוך׳ ונשאו מדברותיך׳ רוצה לומר ששמעו בסיני עשרת הדברות ומלבד זה אמרו תורה צוה לנו משה׳ רוצה לומר שאמרו נעשה ונשמע שענינו תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב׳ ר״ל כל שאר המצות ששמענו מפי משה יהיו לנו ירושה עולמית לכל זרענו שהיא קהלת יעקב׳ ובזה היה להם מהזכות והצדקה הרבה לפי שהם חייבו את עצמם לרוב המצות שהם תרי״ג מצות עשה ולא תעשה׃

וסבה חמשית לברכה היה שהש״י הוא מלכם של ישראל בהיותם ישרים וטובים ובהיותם נאספים ומתקבצים באגוד׳ אחת׳ ועל זה אמר ויהי בישרון מלך בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל וכיון שהוא מלכנו הוא יושיענו׳הוא יברכנו׳ וענין המלכות הזה הוא שלכל האומות שרים ומזלות בשמים יליצו עליהם׳ ולישראל אין מלך ואין שר בעליונים בלתי ליי׳לבדו׳ שהוא המלך והשר עליהם׃

הנה אם כן העיר על ה׳סבות מחייבות שתנתן הברכה לבני ישראל האחת מגלת הכבוד שכבדם השם ית׳ במתן תורה׳ הב׳ מלאשר הם קבלו את התורה ושאר האומות שהיו מזרע אברהם לא רצו לקבלה׳ הג׳ בזכות אבותיהם הקדושים׳ הד׳ שהכניסו והתוכחו בין רגלי השם לקבל תורתו וקבלו אותה ואמרו נעשה ונשמע׳ הה׳ מהיות יי׳ מלך עליהם ולכן הם ראויים לקבל ברכה וחסד׳ זהו פירושם בכתובים האלה והוא כאמת פירוש נאה ומתישב בהם׳ ועם מה שביארתי אני אמתת הענינים יהיה מדבור שלם׃

דף נג עמוד ו

והאופן הב׳מהפירוש הוא לדעת הר״א והר״מבן מורכב מדברי שניהם׳ יאמר וזאת הברכה כי ענין זאת הברכה היא כענין ברכת יעקב לבניו׳ ולכן זאת שאמר משה היא עצמה שאמר יעקב׳ ואמר איש האלדים להגיד שברך אותם בנבואה׳ והברכה היא ראשונה כללי׳ שהיא מסודרת לכל ישראל׳ וא״חכ פרט אותה לכל שבט׳ וא״חכ אמר אין כאל ישרון שהיא ברכה כוללת להם׳ והכונה באמרו יי׳ מסיני בא שהזכיר חסדי יי׳ עמהם ראשונה בהשגחתו הנפלאה עלידם מעת בואם אל הר סיני׳ וזהו יי׳מסיני׳ ר״ל כי ממעמד הר סיני והלאה בא יי׳ אלדים על עמו להשגיח בהם׳ ומשם בא הדבור אל משה בכל עת שירצה והשכין שכינתו בתוכם ושוב לא נסתלקה מהם׳ ואמרו וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן׳ ענינו שאחרי נוסעם מסיני במסע הראשון׳ שכן הענן במדבר פארן׳ ומשם שלחו המרגלים שנא׳וישלח אותם משה ממדבר פארן׳ ונתנדה העם ולא בא הדבור למשה עד שבאו אל הר שעיר בגבול בני עשו בשנת הארבעים בסופו׳ ושם היה להם יי׳לאור יומם׳ ושלמו ימי אבלם ובאה הנבואה למשה כבראשונה׳ וזהו שאמר וזרח משעיר למו ששם היה להם אור הנבואה והכפרה׳ והופיע מהר פארן ענינו כי בתחלת הכנסו במדבר הגדול הזה מפארן כמו שאמר ויסעו ממדבר סין ויחנו במדבר פארן והנה הש״י הופיע עליהם לראות מה הם צריכים במדבר הגדול והנורא מלשון ועל עצת רשעים הופעת׳ וזכר חסד שני והוא אמרו ואתא מרבבות קדש מימינו אש דת למו׳ ר״ל שהכבוד והאור בא לישראל באמצעות השכלים הנבדלים׳ שקרא רבבות קדש׳ אבל התורה לא נתנה מידם ובאמצעות

במדבר י״ג

במדבר י״ב

איוב י׳

אחד מהם כי אם מהשם ית׳ בלי אמצעי והו מימינו אש
דת למו ׳ ובסבתו שהם העמים והמשפטים נחבאים ונסתרים
בסתר עליון בצל שדי יתלוננו ׳ והוא אמרו אף חובב עמים
כי חובב הוא מלשון ׳ לטמון בחובי עוני ׳ מענין הדר בהדר להחבא ׳ יאמר גם הוא ית׳ היה מחביא ומסתיר העמים שהם (איוב ל״א · מלכים א׳ כב)
כל בני ישראל שבהם קדושיו תחת צל כנפיו ובין ידיו ׳
כמעם ובצל ידי כסיתיך ׳ ונאמר סתרי ומגיני אתה ׳ או (ישעיה נ״א · תהלים קי״ט · שמות י״ט)
יהיה חובב לשון ארמי כי אונקלוס תרגם והייתם לי סגלה
חביבין ׳ יאמר שישראל כולם עם סגלתו וחביבין לפניו ׳
וכל קדושיו שהם הלויים הם המיוחדים כאילו הם בידו שהם
כביבות הארון ׳ והם תוכו לרגליך רוצה לומר שישראל היו
במדבר מוכים בין רגליו כי ילכו בדברו ולא יחושו לרעב
וצמא נחש שרף וצמאון ׳ כענין שנאמר זכרתי לך חסד (ירמיה ב)
נעוריך אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר ׳ ובהיותו
במדבר השמם ההוא ישא מדברותיך רוצה לומר ישראל
ישא על פיו ויהגא ויקרא תמיד מדברותיך ׳ ויאמרו תורה
צוה לנו משה מורשה וגו׳ רוצה לומר תמיד יהיה לנו
בירושה שתמיד יאמרו בכל דור ודור הלכה למשה ׳ ויהיה
למר״ לנו מושך עצמו ואחר עמו׳ וכן הוא מורשה
לקהלת יעקב ׳ כי משה היה כמלך בעת שנתן את התורה כי
התאספו לו הראשים והשבטים כלם ׳ או יהיה כנוי המלך
להקב״ה כדברי הרמב״ן ׳ יאמר שתהיה התורה מורשה לנו (ף קנג עמוד ג)
לפי שכאשר נתנה היה הקב״ה מלך בהתאסף ראשי עמנו
יחד שבטי ישראל שהיו מקובצים בהר סיני והקב״ה מלך
עליהם בעת קבלת התורה ׳

וזה אופן שני מתפי׳ כלה הכתובים ונכון הוא גם כן בלי ספק :

והאופן השלישי מהפירוש הוא לדעת הרלב״ג ׳ וענין
שזכר משה הקשר אשר לעם ישרא׳ עם הקב״ה
שבעבורו ראוי שיבורכו ׳ והוא במה שבא והשפיע עליהם
בסיני וגם כאשר עברו בהר שעיר ובהר פארן שעברו
שם ישראל תמיד באותם המקומות זרחה להם שמש צדקה
ומרפא ממנו ית׳ והיתה הסבה בקשר ההוא לפי שאתא
מרבבות קדש ׳ ומ״ם מרבבות אינה מ״ם הזמן כמו מ״ם מסיני
משעיר ׳ ומפארן ׳ אבל היא מ״ם הסבה ׳ כמו מחטאת (איכה ד)
נביאיה אמר יאמר שבא השם ית׳ והופיע והזריח עליהם
שפע נבואתו משעיר ומפארן לפי שהאומה היו רבבות אלפי
ישראל ׳ והיו כלם קדושים לאלהיהם וטהורים לקבל התורה ׳
ומפני קדושתם זכו לראות האש באותו המעמד שמתוך
האש קבלו את התורה ׳ וזהו מימינו אש דת למו ׳ ואמרו אף
חובב עמים ענינו אף כשנטמנו ונסתרו העמים שהם ישרא׳
באמרם ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות הנה עם היותם (שמות כ)
נטמנים ובורחים משמיעת הקול הנה כל קדושיו שהם
המיוחדים והחכמים שבישראל לא ברחו ממך כי הם תמיד
נשארו בידיך לשמוע דבריך וגם הם אשר ברחו ונטמנו
תוכו לרגליך ׳ באמרם דבר אתה עמנו ונשמעה ׳ וזהו ישא (שם)
מדברותיך תורה צוה לנו משה ׳ רוצה לומר השליכו עצמם
לרגליך באומרם שישמעו מדברותיך מפי משה ושתהיה
תורתו מורשה לכל קהלם ולזרעם מעתה ועד עולם ׳ ופירוש
ויהי בישרון מלך על שאול שנמלך בהתאסף ראשי עם יחד
שבטי ישראל ׳

וגם זה הפירוש מחוור הוא ׳

והאופן הרביעי מהפירוש ׳ ראיתי מדברי אנשים
מחכמי הדור והוא שמשה רבי׳ זכר שברכותיו

יהיו שלמות מארבעה בחינות ׳
דאחת מצד הברכה בעצמותה שהיא מיוחדת ושלמה
ממנו ׳ ועל זה אמר וזאת הברכה ׳ כי מלת
וזאת תאמר על שבח הדבר ושלמותו ׳ והלשון הזה בא
בדברי משה הרבה כי הוא אמר וזאת התורה אשר שם משה (דברים ד)
וכן אמר וזאת המצוה החקים והמשפטים ׳ וכן אמר באותו (פס ו)
לשון וזאת הברכה להגיד כי הברכה הזאת תמשך מזאת
התורה ׳ ומזאת המצוה ׳

והיתה שלמה הברכה הזאת מבחינה אחרת ׳ והוא מצד
המתברך שהוא משה איש האלהים ׳ רוצה לומר
שהיה בטבעו איש ׳ והיה גם כן אלהים ׳ לפי שהיה נבהר
מהכחות הנשמיות ומתדבק עם הנבדלים ׳ ולכן היה איש
ואלהים ׳ רוצה לומר שכל נבדל יחד ׳ וכבר נקראו אליהו
ואלישע ואלקנה וזולתם איש האלהים ׳ אבל לא מזה הצד
כי בהם נאמר כן להיותם נביאים והיה השם ית׳ מדבר עמהם
ובמשה נאמר מהבחינה אשר זכרתי ׳

והבחינה השלישית היא ׳ מצד המתברך שהיה ישראל ׳
כי היו מעולים ונכבדים מצד שרשם יעקב
אביהם כי הוא ית׳ בחר באברהם מכל פרטי העולם לשלמותו
(נחמיה ט) וכמו שאמר אתה הוא יי׳ האלהים והוצאתו מאור כשדים ׳
ואחר כך צרף ועזב את ישמעאל ובני קטורה ׳ ובחר ביצחק
(מלאכי א) ומיצחק בחר ביעקב ׳ כמו שאמר ואוהב את יעקב ׳ הנה
אם כן יעקב הוא הזהב הצרוף מזוקק שבעתים וכמו שאמר
(ירמיה ב) ואנכי נטעתיך שורק כלו זרע אמת ׳

והבחינה הרביעית מצד הזמן ׳ והוא אמרו לפני מותו ׳
שהשלמים בעת הפרד נפשם מגופם אז יגיעו
(שמות לג) למעלה יותר עליונה ׳ וכמו שאמר כי לא יראני האדם וחי
(במדבר רבה פ׳ קמ״ט) בחייהם אינם רואים במיתתן רואים ׳ ואחרי שזכר הארבעה
(עמוד ב) בחינות אשר מצדם תהיה ברכתו יותר שלמה ומתקיימת זכר
אותה בכלל לכל ישראל ׳ אחרי כן יפרש אותה לכל שבט
ושבט ׳ כי הנה באמרו יי׳ מסיני בא ׳ הוא ברכת ישראל ׳
לפי שקבלו את התורה מסיני בהיות ששאר האומות שעיר
(ע״ז פ״ק דף ב) ופארן לא קבלוה כדברי הז״ל ואתא ובא להם תורה מהעליוני׳
רבבות קדש ׳ שהיא היתה אלהית מטבעם ׳ וגם קבלוה
מימין השם ׳ לתורות שהם מעשה ידיו וקראה אש דת לפי
שמשרתיו אש לוהט ׳ הנה בעבור זה יתברכו מהשם
יתברך באהבה רבה שיאהוב אותם והוא אמרו אף חובב
עמים ׳ כלומר כמו שנתן להם את התורה כן יהי רצון
מלפניו שיחבבם ויאהבם תמיד ואז הסבה תהיה לכל עם
ישראל ומלבד זה כל קדושיו של ישראל יהיו בידי השם ית׳
ונסתרים תחת כנפיו וישגיח בהם בפרט כי הוא המכוון
באמרו בידיך ׳ ויברכם עוד באמרו והם תכו לרגליך ׳ ר״ל
שלא תשכח התורה מפיהם ומפי זרעם עם כל צרות הגלות
והשמדות כי אע״פ שיוכו במכות ובצרות בעבורך ולרגליך ׳
תמיד ישא מדברותיך ויאמר תורה צוה לנו משה מורשה
קהלת יעקב ׳ כי טוב לנו למות משנעזוב תורת משה׳ וזה
כי משה שנתן לנו את התורה היה בישרון מלך כשנתן אותה
והיו השבטים כלם מקובצים כאחד כאשר קבלוה והוא
אמרו בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל ׳

וגם זה פירוש יפה ומתיישב הוא :

ואני הנני מחדש בזה פירוש אחר חמשי ׳ וענינו
שמשה ארונינו רצה לבאר ראשונה הסבות אשר
הניעוהו לברך עתה את ישראל הכר שהיו שתי סבות
עצמיות ׳

האחת היא לפי שראה שיעור האנשים הנה הוא מועיל
מצד ומזיק מצד אם מועיל · לפי שיצר לב האנשי׳
רע מנעוריו · ומצד טבעו הוא נמשך אחר החטא כמו
בראשית ג שיראה מענין אדם הראשון שביום שנברא חטא בעבור
שם ד תאותיו ומענין קין בנו שבעבור קנאתו מעצמו ובשרו אחיו
בן אביו ואמו קם עליו ויהרגהו · ולהיות טבע האדם משחת
תמיד · ואיש אין בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא · הוצרכו
מניחי הדתות ליעד בעונשים להפחיד בני אדם גם בני איש
שלא יחטאו · ושמי שיחטא יענש בדין ובצדק׳ ואמנם הזק
יעודי העונשים לפי שהאנשים אחרי אשר שידעו ענשם
המעותד לבא עליהם יוסיפו לחטוא ירעו וישחיתו יותר
ויתיאשו מהטוב עד שלזה צותה תורה שכאש׳ יבאו למלחמ׳
על עיר להלחם אליה יקראהו אליה לשלום · וכאשר יצורו
עליו אם לא תשלים יקיפוה מכל הצדדין ויניחו צד בלתי
מוקף׳ וזה לתועלת הצרים כדי שאנשי העיר לא יתיאשו
ובהיותם מתיאשים ילחמו בחוקה ויעשו רעות רבות יען
וביען הנה האיש המתיאש במלחמה כחולה המתיאש מן
התרופה שבהתיאשו לא ישמור לפיו מחסום מכל אשר
יאוה · ולראות השם ית׳ תועלת רב והכרח עצום ביעוד
העונשים · והזקו מצד אחר · לקח בזה דרך אמצעי והוא
ליעד על כל פנים העונשים לאנשים החטאים בנפשותם
ולתת להם מקום שישובו בתשובה · ויעדם שיקבל אותם
כדי שהחוטא לא יתיאש ויוסף על חטאתו פשע · והוא מה
תהילים קל שאמר המשורר כי עמך הסליחה למען תורא · ולפי שארון
הנביאים הרבה להוכיח את ישראל וליעדם בצרות רבורת
דברים כח׳ שם כט · ורעות בפרשת והיה כי תבא ובפרש׳ נצבים ובשירת האזינו
שם לב הנה בעבור זה שלא יתיאשו ראה לדבר על לבם ולנחמם
ולברכם עתה באופן שתהיה שמאל דוחה וימין מקרבת ·

זו היא הסבה הראשונה :

ואחשוב אני עוד שכאשר משה רבינו בפרשת וילך
הלך להפטר מן השבטים וכתב התורה
ונתנה לכהנים וללוים ולזקנים לא היה בדעתו לתת זאת
הברכה · אבל כאשר צוהו הש״ית על שירת האזינו ושיסדר
אותה ויאמ׳ לעם שהוא מעצמו כמו שפירשתי לא רצ׳ משה
ליפטר מתוך יעודים רעים ולכן ראה לברך אותם בסוף
דבריו וכל זה נכלל באמרו וזאת הברכה · רוצה לומר כמו
ששירת האזינו הוא יעוד רע שיעד משה לבני ישראל ככה
נתן להם הברכה הזאת באחרונה וזהו טעם הא׳ ·

הסבה השנית היא שכבר בארו הפילוסופים שהשכל
האנושי להיותו בלתי מעורב בחמר היה שכהחלש
הכחות הגופניות יגבר פועל הכח השכלי · ובפרק י״ג חלק ג׳
כתב המורה שהכחו׳ הגופני׳ בימי הבחרות מונעות רוב מעל׳
הדעות והמדות אשר בעבורם יבא האדם להשגת תכליתו כי
מן השקר שיעלה ביד האדם עם רתיחת הליחות האהבה
השלמה לשם והאמת בדברים המושכלים · אבל כלמה
שיחלשו כחות הגוף ותכבה התאוה יחזק השכל וירבה אורו
ותזך השגתו עד שכאשר יבא האיש השלם בימים קרוב
למות · יוסיף השגה ורוב התבודדות תוספת עצומה · לפי
שנפשו תגיל ותשמח · כי על כן אמר החכם על הנשמה
משלי לא · שם הטהורה עוז והדר לבושה ותשחק ליום אחרון׳ פיה פתחה
שם בחכמה וכו׳ צופיה הלכות ביתה וגו׳ לפי שהחכמים כל עוד
שמזקינים חכמה נתוספת בהם ומפני זה היו השלמים לעת
סלוקם מן העולם הזה להרגיש בעצמם היותם מלאים כל
טוב · נכספין מן הטוב ההוא הנוסף עליהם להריק ממנו על

זולתם · כמו שראינו ליצחק שאמר לעשו בעבור תברכך בראשית כז
נפשי בטרם אמות · שאמר זה לדעתו שאז תהיה נפשו
באופן מן הדבקות כך שתהיה ברכתו יותר מועילה · ורבקה
אשתו לחסכים לזה הוסיפה בדבריו בספרה אותם ליעקב
ואמרה ואברככה לפני יי׳ לפני מותי הנה הוסיפו לפני יי׳ שם
לפי שנפשו בעת ההיא לפני יי׳ תעמוד ובו תדבק · וכן
יעקב אבינו עם החלש כחותיו מחוליו אשר מת בו · בירך בראשית מח
את יוסף ובירך אחר כך שאר בניו כלם ואמר אליהם האספו שם מט
ואגידה לכם וגו׳ · לפי שבעת ההיא נפתחו אליו שערי
החכמה והמון נסתרות · ואז נדבה רוחו אותו לגלותם לבניו
וכן אליהו אמר אל אלישע שאל מה אעשה לך בטרם אלקח מלכים ב ב
מעמך · ומפני זה אמרו חכמינו ז״ל שמצוה לקיי׳ דברי המת · פ״ק דגיטין דף
וכמו שנראה מדברי האחים אל יוסף · אביך צוה לפני מותו ובכמה מקומות
לאמר אנא שא נא וגו׳ · לפי שלהיותו לפני מותו בעת בראשית נ
הדבקות ההם ההוא ראוי שיקיים מצותו · וכן היו עושים
החכמים הקדושים חכמי התלמוד שהיו מוסרי׳ לתלמידיהם
מסודות החכמה וסודות התורה בשעת מותם כמו שזכרו
מר׳ אליעזר הגדול שאמר לתלמידיו כשבאו לבקרו בשעת סנהדרין פרק
מותו למה באתם והם השיבו ללמוד תורה באנו ואז התיר דף כח
להם כל ספקותיהם · ועל רבינו הקדוש אמרו שבשעת פרק הנושא׳ דף
מיתתו מסר לתלמידיו מסודות חכמה ולא היו עושין כן
לקנאתם ללמד החכמה בחייהם חלילה וחס כי אם לחיותם
בעת ההיא בגבול כך מהשלמות שהיו ראויין אליו · ולפי
שבסוף פרשה שלמעלה אמר הש״ית למשה עלה אל הר
העברים הזה וגו׳ ומות בהר אשר אתה עולה שמה וגו׳ · לכן
רצה לברך אז את ישראל בעת הפרד נפשו מגופו לפי שאז
היה יותר מתבודד ידבק באלדיו וזאת היא הסבה השנית
ועליו אמר לפני מותו סמוך למיתתו · כי אז היה איש
האלדים רוצה לומר מדובק ומתאחד באלדיו ·

ואחר שנתן הסבות לברכתו אותם אמר שישראל היו ראויין לברכה
מד׳ טענות :

האחת מפאת התורה להיות אהבת השם יתעלה קדומת
להם בעבור תורתו והוא אמרו יי׳ מסיני בא
וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן רוצה לומר שהיו ג׳
התחלות לאהבת יי׳ את עמו · האחת היא הקרובה מקבול
התורה בסיני וזהו יי׳ מסיני בא כי משם בא להשגיח בהם
ולהנהיגם · וגם יש התחלה אחרת יותר רחוקה ממנו
שקודם מתן תורת כבר אהב אותם והוא אמרו וזרח משעיר
למו · רוצה לומר מאותה שעה שנדחה עשו מעל יעקב
אחיו ונתן לו הר שעיר למורשה · כמו שאמר וישב עשו בראשית לג
בהר שעיר עשו הוא אדום · כלומר כבר מאותה שעה עלה
במחשבה בחכמתו העליונה לקחת האומה הנבחרת לו לעם
וכמו שאמר הנביא הלא אח עשו ליעקב נאם השם ואוהב מלאכי א
את יעקב · וגם היתה בזה התחלה אחרת יותר קודמת מזו
והוא משנתגרש ישמעאל מעל יצחק על פי הדבר שאמר
לאברהם כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה כי ביצחק בראשית כא
יקרא לך זרע · וסוף הגירוש וישב במדבר פארן · הנה שם
שהופיע יי׳ לעמו משנתן לישמעאל את מדבר פארן · והיו
הממ״ין מסיני ומשעיר ומפארן מ״ם הזמן · והתחלת הדבר ·
כמו מני שים אדם עלי ארץ · ומעולם ועד עולם · וזולתם · איוב כ׳ ד״ס
ויחס הזריחה לשעיר · לפי שהיה מזרחי לארץ ישראל · ובהר
פארן אמר הופיע · לפי שהיו דרומיים להם · וכאשר יעלה
עמוד השחר ניצוץ השמש שהוא בלילה לצד צפון · יופיע
לצד דרום · וגם נוכל לפרש שעם היות מ״ם מסיני מורה

עלזמן · מ"ס משעיר · ו"שם מפארן · הם ממ"י היתרון כמו
ו' עק' שופטי' ז אחיו הקטון יגדל ממנו · תבורך מנשים וזולתם · יאמר
שזרח יי' להם יותר ממה שזרח לשעיר ופארן שהם בני עשו
ובני ישמעאל · שעם היותם מזרע אברהם לא השפיע להם
מהשפע והטוב כמו שהשפיע וזרח על בני יעקב · וביאר מהו
השפע והיתרון הזה אשר זרח והופיע על ישראל · באמרו
ואתא מרבבות קדש מימינו אש דת למו · ר"ל שבא מעולם
המלאכים שהם רבבות קדש מימינו של הקב"ה דת · שהיא
אש למו לישראל · ואמר מימינו לפי שהתורה היתה כתובה
מלפניו באצבע אלהים לכן אמר שהיא היתה כדר מושכל
מהנבדלים ושבאה ונכתבה מימינו של שם · ועם מה
שפירשתי בזה לא יחסר דבר בכתוב הזה · כי בראשונה אמר
מסיני בא וזרח משעיר למו · ומלת למו תשמש לביאה
מסיני ולזריחה משעיר · כי מסיני בא הדברים למו · ומשעיר
זרח למו · אחר כך אמר הופיע מהר פארן ואתא מרבבות
קדש מימינו אש דת למו · שלמו השני יחזור להופיע ויחזור
לאתא · והנה קרא התורה אש דת לפי שהיא אש שורף
לפושעים ודת ונימוס אלהי ישר לטובים ולישרים בלבותם ·
ס' עמוד ד' ובספרי הביאו חז"ל דמויים וחקויים שהאש יתדמה בהם
לתורה האלהית אמרו כשם שהאש מן השמים · כך התורה
נתנה מן השמים · מה האש חיים לעולם · אף התורה חיים
לעולם · מה האש קרוב לאדם נכוה ממנו רחוק ממנו צונן ·
כך דברי תורה וכו' · רצו בזה שכמו שיסוד האש הוא עליון
והדק שביסודות ולכן מקומו קערורית גלגל הלבנה · ככה
התורה האלהית מבין שאר התורות כלן היתה מפיצל אלהי
ומסודרת מהשכל העליון · וכמו שהאש חיים לעולם שעל
ידו יתערבו היסודות ויעשו המזגים · ויתהוו ההווים · והחיות
בכלל תלוי בחום ובלחות · ככה התורה האלהית היא החום
האלהי · אשר בלבות החסידים שהוא יסוד החיים הנצחיים ·
ירמיה כ' וכמו שאמר הנביא על המאמר האלהי והיה בלבי כאש
בוערת · וכמו שהאש ראוי לאדם שישב עמו במצוע המקומי
רצונו לומר שלא יתרחק ממנו הרבה כדי שלא יצטנן מסבת
העדרו · וחוזק חקור הפכו · ולא יתקרב אליו מאד פן ישרף ·
ככה התורה האלהית אין ראוי לאדם שירחיק ממנה כי היא
חיינו ואורך ימינו · ואין ראוי גם כן שיעמיק שכלו בהבנת
קהלת ז סורותיה ולא יכנים עצמו לפנים ממחיצתו וכמו שאמר וא"ל
אחל כר יעקב תתחכם יותר למה תשומם · ואמר החכם במופלא ממך אל
ו סירא חגיגה תדרוש ·
אין דורשין

הנה ביאר משה אדונינו עד כאן הטענה הראשונה אשר ענד המתברך והיא להבנת השם לישראל :

והשנית היא אשר רמז באומרו אף חובב עמי' כל קדושיו
בידך והם תוכו לרגליך · ועמים אמר על
האומות ורצה בזה אף שהקב"ה אוהב את האומות והעמים
כלם כמו שיאהב הפועל את פעלתו · הנה ישראל שהם
קדושים הם מיוחדים להנהגתו · והוא אמרו כל קדושיו בידך
אמנם האומות הם תחת רגליו כדברים נמאסים · וזהו והם
רוצה לומר העמים אשר תוכו לרגליך · הנה אם כן האומות
הם תחת רגלי הש' כלומ' הם מסובב' ממנו · אבל אינם מונהג'
ומושגחים בהשגחתו הנפלאה בישראל · שעל זה יאמר שהם
בידיו ולהיות העם הזה מושגח ממנו בפרטות על כל שאר
האומות היה מהראוי שיתברכו יותר מהם ·
והטענה הג' היא להיות הנבוא' בקרב העם הזה שמפני
שמות לג זה הם יותר ראויים לברכה מכל האומות ·
וכמו שאמ' ונפלינו אני ועמך וזהו אמרו ישא מדברותיך · ר"ל
ועוד שישא ויגבא ישראל מדבריך האלהיים · אך אמנם
בנבואותיה' לא ימצא שום הפסד בדתיה' כי תמיד יאמרו תור'
צוה לנו משה מורשה וגו' · וכמו שאמ' אחרון הנביאים זכרו מלאכי ג'
תורת משה · ומה נמלצו דברי המדרש שזכר רש"י בפי' הכתוב פסיקתא דף נא ע'
הזה והוא שישראל היו ראויים לברכה לפי שהם סובלי' צרות
הגלות ורואים כשהקב"ה נושא פנים שוחקות אל העמי' שהם
אויביהם ומסר אותם בידיהם · והוא אמרו אף חובב עמי' כל
קדושיו בידך והם תוכו לרגליך · ר"ל אע"פ שהקב"ה אוהב
ומחבב את העמי' והאומות · לא מפני זה ישראל סרו מאחריו ·
אבל צדיקיהם וחסידיהם שהם כל קדושיו בידך ר"ל הם בין
ידיו בקדושתם ואע"פ שמקבלים מכות וצרות הרבה הם תמיד
דבקים בו ית' מוכים לרגליו כעבדים אל רגלי אדוניהם · ועכ"ז
המכות ההם ישא מדברותיך תורה צוה לנו משה · יאמרו
שתמיד התור' לא ימוש מפיהם והוא ע"ד כל זאת באתנו ולא תהלים עד
שכחנוך ולא שקרנו בבריתך ·
והטענה הד' באמרו ויהי בישרון מלך · ר"ל שישראל גכ
ראויין לברכה לפי שהקב"ה מלך עליהם ·
והמלכו' הוא שהבדילם לממשלתו והנהגתו והיה זה בהתאסף
ראשי עם יחד שבטי ישראל במתן תורה ששם היו מקובצי'
והיה יי' למלך עליהם וקבלו מלכותו והוא היה להם לאלהים ·

ומפני ד' הבחינות האלה · מצד התורה · והשגחה · והנבואה · והמלכות · היו ישראל ראויין לברכ' והוא מה שרצ' לבאר בחלק הא' הזה מההקדמה אשר עשה משה רבינו ע"ה לברכותיו :

ואחר זה פתח בחלק השני שהיא בברכת השבטים כל
א' כפני עצמה · וראוי להקדים בזה ולומ' שבענין
הברכו' בכלל ר"ל טבעם ומהותם · כבר דברו החכמי' האחרוני'
הרבה ולא ישר בעיני מה שאמרו הם · ואין החקירה הזאת
מטבע זה המקום · לכן אודיעך דעתי בהם · והוא שהברכה
אצלי היא שם משותף · ממנה מה שתהיה מהבורא לברואי' ·
וממנה מה שתהיה מהברואים לבורא ית' · וממנה מה שתהיה
מהברואים קצתם לקצתם · והנה ברכת הבורא לברואים היא
שמות כג שפע שישפיע עליה' טובו · אמ' וברך את לחמך ואת מימיך ·
בראשית א ויברך אותם אלהי' לאמר פרו ורבו וגו' · שענינם הטבע והשפע
משלי י הנתן לאותן הדברי' ועז"א שלמה ברכת יי' היא תעשיר · לפי
שהיא השפע האמתי · ואמנם ברכת הברוא' לבור' אינה שפע'
תהלים לד אבל היא הודא' ושבח והלול כמאמ' דוד אברכ' את יי' בכל עת
תמיד תהלתו בפי · הנה שם הברכה שם נרדף לתהלה · וכן
שם קמה תהלת יי' ידבר פי ויברך כל בשר וגו' · וזהו ענין אמרנו ברכו
את יי' המבורך · ר"ל הללו ושבחו את יי' שהוא הראוי להלל
ולשבח והוא המהולל באמת · ומזאת הבחינה יקרא הקב"ה
מו"נ ב' פרק מ חנון ורחום מן הפעול · שהוא זר מאד על בעל ספק עקרים ·
וחשב עליו מחשבות · אבל כפי האמת ענינו מהולל ומשובח
מפי בני אדם · ואמנם ברכת הברוא' זה לזה · אינה שפע
כברכת הש' לברוא' · ואינה שבח והודא' כברכת האד' לבור' ·
אבל היא תפלה לש' שיתן מטובו ותשפעתו עליה' · ועם אות'
תפלה יכינו המקבלים לקבל השפע ההוא · כי התפלה היא
במדבר ו המכינה אותם · וז"א כה תברכו את בני ישראל אמור להם · ר"ל
שם שיהיו מתפללי' בעדם ויאמרו יברכך יי' יאר יי' ישא יי' · ולפי
שאין הברכ' הזאת כברכ' האמור בשם לברוא' לכן אמ' אמור
להם · ר"ל שא' הברכ' ההיא כ"א תפילה ואמיר' · לא שפע ונתינ'
שם דבר מה · ולכן אמ' בסוף הברכ' ושמו את שמי על בני ישראל
ואני אברכ' · ר"ל הם בתפלת' יזכירו שמי עליהם · ואמנ' הברכ'
האמתית שהוא השפע · מידי יקבלו אות' · ולא מידי הכהנים
שם והו ואני אברכם · ולפי שהנביאי' לא היו מברכי' ומתפללים
כי אם על האנשים הראויים לברך ואשר היה הרצון האלהי
שיבורכו לפניו · לכן יתחברו מזה התפילה מהנביא המברך

והההבנה

וההכנה אשר תעשה תפלתו במבורך לקבל הברכה י כי על
כן היו סומכים המברכים את ידיהם על ראש המבורך להכינו
ולסעדו י והגדת העתיד להיות ומה שיצפה בנבואתו שעתיד
להול על המבורך ההוא י והנה ברכת משה לישראל היא
מהשתוף השלישי הזה ועגינה תפלה עליונה שעשה על כל
השבטים בברכו אותם והכנה שהכינם לקבל אותם הטובות
בברכותיו י והגדת העתיד להיות יכי כפי מה שהכינם ומה
שהתפלל עליהם יתקיימו עליהם הטובות ולהורות שיהיה
בזה גם כן מגיד העתידות והאותיות אשר תבאנה י לכן לא
אמרם בלשון ההנוני כי אם כנזור ומגיד מראשית אחרית ׃

גכבר זכרתי לך למה בירך משה את ישראל כשעת היזק והותר עם זה
הספק הס׳ ׃

ואחרי זה ראוי להודיעך שיעקב אבינו בירך את בניו
להיותם כולם חיים ואצלו בשעת מותו י
כפי טבעם בעצמם ומדותיהם י והיתה הברכה ההיא מכוונת
לכל אחד מבניו כפי תכונתו וטבעו י ולמה שימשך
ויתגלגל על זרע כל א׳ מהם כפי טבע ותכונת אב היחס י
רוצה לומר השבט ההוא הלא תראה שזכר פחזות ראובן
בעבור ששכב עם בלהה פלגשו י ולכן גזר עליו ועל זרעו
אל תותר שלא יהיה לו יתרון הבכורה כראוי ונטל ממנו
הבכורה ונתנה ליוסף ונטל ממנו השררה והמלכות ונתנה
ליהודה כי אלה היו היתרונות שהיו לו במה שהוא בכור י
כמו שאמר ראובן בכורי אתה כחי וראשית אוני יתר שאת כראשית מט
ויתר עז שהיתר שאת הוא פי שנים בנחלות י ויתר עז הוא
המלכות הכולל הגבורה והאומץ י וכן לשמעון זכר להם
מה שעשו בשכם י ומפני זה גזר שלא תהיה נחלתם בפני
עצמן מקובצת ומתאחדת כשאר השבטים י אבל יהיו
עריהם חלוקות ומפוזרות בישראל כדי שלא יתחזקו בהם
לעשות פועל אכזרי בזולתם כמו שעשו בשכם וכן היו ערי
שמעון מפוזרות בקרב השבטים י וכן ערי המקלט אשר
ללוים היו מפוזרים גם כן בנחלות השבטים ושבח יהודה
בגבורתו וקיום דבריו י וגזר בעבור זה שהוא וזרעו ימשול
באחיו י וכן ראה שהיה זבולון בטבעו סוחר ויששכר
איש מנוחה י וכפי תכונתם גזר עניניהם י וכן שאר הבנים
צרכם כפי מדות וטבע כל אחד מהם בעצמם י והגיד שכן
יהיו זרעם אחריהם ולכן אמר בתחלת דבריו האספו ואגידה שם
לכם את אשר יקרא אתכם וגומר י הקבצו ושמעו בני שם
יעקב י לפי שהיו ברכותיו כוללות שני הענינים יחד רצוני
לומר תכונתם במה שהם בעצמם בני יעקב י ומה שיהיה שם
בזרעם אחריהם י ובסוף הברכות אמר כל אלה שבטי ישראל
שנים עשר י וזאת אשר דבר להם אביהם ויברך אותם י
שהיתה הברכה ראויה לכל אחד ואחד כפי טבעו ומדותיו ׃ במדבר ב
אמנם ברגלים לא נשאר הסדר והיחס הזה אבל היה
בראשונה יהודה להיותו נגיד ומצווה ושר הצבא
ועמו יששכר וזבולון אחיו הנמשכים אחריו בסדר התולדה
להיות שהיו אוהבים וקרובים זה לזה כפי קרבתם הטבעית
והאהבה בין הלוחמים היא דבר מועיל מאד י ואלה יסעו
בראשונה משם ויצא מלכם לפניהם ׃
ובדגל השני לצד דרום היה ראובן כי הוא הבכור ועמו
שמעון כי הוא אחיו בן אמו ונולד אחריו
כסדר י וגד לגבורתו נשתתף עמהם וגם להיות בני גד
אוהבים מאד לבני ראובן כמו שהתבאר מענין נחלתם
ששאלו אלו ואלו יחד מעבר לירדן לאהבתם בעצמם ׃
ובדגל השלישי היו בל בני רחל י ואפרים ומנשה בני

יוסף י ובנימין י גם לאהבתם אלו את אלו י כי זה מה
שכיונו מאד ברגלים י רוצה לומר אהבת השכנים והחונים
זו עם זו כדי שלא יהיה בחנייתם קטטה ׃
ובדגל האחרון היותר פחות במעלה היו ג׳ בני האמהות
דן ואשר ונפתלי והנה אם כן היו הדגלים
בבחינה אחרת כפי קורבתם ואהבתם אלו לאלו י אמנם
משה רבינו בברכותיו לא כוון אל תכונת הבנים בני יעקב
בברכת אביהם הזקן י ולא אל אהבתם בעצמם כפי
הדגלים י אבל צפה ברוח הקדש נחלת השבטים בארץ
הנבחרת ובירך אותם כפי חלקם ונחלתם שמה י והנגזר
על אותו שבט בארצו ונחלתו י ושמר עם זה בכורם
ומעלתם בעצמם י בקדימה ובאיחור כמו שיתבאר י ולכן
התחיל מראובן לפי שהוא היה הבכור וגם לפי שהוא לקח
נחלתו ראשונה מעבר הירדן י אבל לא זכר אחריו גד
עם היות נחלתו עם נחלת ראובן י פן יהיה כדי בזיון
וקצף לשאר השבטים בני הגבירות שקדם אליהם גד בן
האמה י אבל זכר יהודה אחריו כי הוא אשר התנחל ראשונה
בארץ שנאמר ויהי הגורל למטה יהודה למשפחותם וגו׳ ואם יהושע טו
בשביל שיהודה זכרו בבכורת המלכות במקום ראובן י
ויבורך בברכת ראובן עצמו כמו שיתבאר י וזכר אחריו
לוי לפי שהלוים היו חונים בירושלים עם בני יהודה וכמו
שכתב הרמב״ן ושם היו קרבנותיו לרצון י וגם כן לפי ששתי דף קנד ע״א
ההנהגות הם סמוכות זו לזו האנושית במלך י והרוחניית
בכהנים הלויים י ולפי שהמלך ישאל במשפט האורים
והתומים י היה גם כן ראוי שיזכור ענינם אחרי זכרון יהודה
המולך י וזכר אחריו בנימן לפי שהיתה נחלתו בין בני יהודה
ובין בני יוסף שנאמ׳ ויעל גורל מטה בני בנימן למשפחותם יהושע יח
ויצא גבול וגורלם בין בני יהודה ובין בני יוסף י והנה להיות
נחלתו קודם לנחלת יוסף י קדמה ברכת בנימין לברכת יוסף
וירושלים ובית המקדש היו בין נחלת יהודה ובנימין י
ואחריו זכר זבולון כי היה נחלתו אחרי בני יוסף כמו
שתראה בנחלת הארץ בספר יהושע ואחריו יששכר כי שם יט
היה גורל נחלתו אחרי נחלת זבולון י ועם זה זכר בני
הגבירות כולן קודמין כפי מעלתם לבני השפחות י כי כן
היה ראוי שבברכה יקדם הנכבד לנגלה י וקודם לכל בני
השפחות זכר גד לפי שהוא היה הגדול מבני זלפה י וגם
לפי שהוא לקח נחלתו מעבר הירדן י והיו בני האמהות
מכוונ׳ כנגד ראובן בבני הגבירו׳ וכמו שהעיד עליו בברכותיו
כמו שיתבאר׳ ואחריו זכר דן שהוא מבני בלהה י ואחריו זכר
נפתלי י לפי שהו׳ אחיו בן אמו נולד אחריו כסדר י ואחריו
זכר אשר י שהו׳ בן זלפה הקטן׳ והנה התבא׳ מזה שבני הגביר׳
בירך כפי סדר נחלתם בארץ הנבחרת וכפי מעלתם בעצמם
ובני האמהו׳ כסדר תולדות׳ אחד מבני בלהה ואח׳ מבני זלפה
להשוותם כמו שזכרתי כי לא רצה להבדיל ביניהם לא כפי
נחלת׳ ולא כפי מעלתם כי אם כתולדותם י והנה לא זכר שבט
שמעון ולא ברכו י כתב רא״א שהיה בעבור עון פעור כי היו
העובדי׳ שמעונים ומספר׳ לעד גם נשיאם וכן הוא דעת רש״י
ומדברי חז״ל הוא בהרבה מקומות י ובספרי אמרו וללוי אמר ספרי דף ס׳
למה נאמר לפי ששמעון ולוי שתו כוס אחד שנ׳ ארור אפם בראשית מט
כי עז י משל לב׳ שלוו מן המלך י אח׳ פרע למלך וחזר והלוה
את המלך י ואחר לא די שלא פרע אלא חזר ולוה׳ שמעון ולוי
שניהם לוו בשכם י לוי פרע במדבר במעש׳ העגל וכו׳ והלוה
עוד בשיט׳ ושמעו׳ לא די שלא פרע אלא שחזר ולוה שנ׳ ושם במדבר כה
איש ישראל המכה וגו׳ לכך נאמר וללוי אמר׳ הנה בזה העידו
חז״ל ולא כחדו י שנשמט שבט שמעון מלהתברך לחטא
השטים

קנג עמוד ד חשטים׳ אבל הרמב״ן הקשה על זה הדעת בהוכחות נכוחות
גם אמ׳ ר״א שאולי הלך משה על דרך יעקב שלא ברך שמעון
ולוי׳ ובעבור כבוד אהרן נתלה השבט ממנו וגם זה טעם
חלוש ותפל כי יעקב השמיט שמעון ולוי מפני תכונותיהם
בעצמם׳ ומשה רבינו בירך כאן לשבטים ולא לבני
יעקב והנה לא השמיט לוי ולא תלה באהרן כי אם ענין
האורים והתומים בלבד כמו שיתבאר׳ אמנם המשפט
שם והעבורה כלה לשבט יחסה בכללו והיה דעתו של הר״ב
שהכתוב לא ימנה בשבטי ישראל רק י״ב׳ ושיעקב
הזכיר בברכותיו י״ב בניו׳ וזכר יוסף באחד׳ ושמשה ראה
לזוכרם בב׳ שבטים באמרו והם רבבות אפרים והם אלפי
במ׳ ז שם כ מנשה והיה זה בעבור שעשאם י״ב בחנוכת המזבח וברגלים
שם לד ובנחלת הארץ׳ ולפי שזכר את יהושע המנחילם ארת
הארץ והוא מאפרים הקטן׳ והוצרך להזכיר מנשה אחיו
יחזקאל מח הגדול וכן ביחזקאל מנ״ה בחלוקת הארץ יוסף לשנים ולא
זכר לוי׳ וכאשר מנה תוצאות העיר זכר שער לוי אחד׳
ולא מנה יוסף בשני שבטים ומשה הניח שבט שמעון שלא
היה גדול כדי למנות את שבט יוסף בשנים עד כאן דעתו׳
ותמהתי ממנו שיאמר שהניח משה שבט שמעון ויזכור
יוסף לשני שבטים׳ כי הנה לדעת הרב היות יוסף נחלק לשני
שבטים היה לשיזכר בנחלה לשני שבטים׳ אבל לא
מא עמוד א לשיקראו שני בניו שבטים והרב עצמו זכרו בפרשת ויחי
יעקב באמרו שם שיוסף היה בכור לענין הנחלה לא
לשיקראו בניו שבטים׳ וכש״ שיהיה בלתי ראוי שישמט
שבט מישראל׳ ומבני הגבירות מבלי הכרח׳ ואף
שיהיה שמעון מעט העם לא מפני זה יכרת שמו מישראל
ותעדר ממנו ברכת איש אלהים׳ ומה שאמר בחנוכת
המזבח והרגלים הושמו מנשה ואפרים לב׳ שבטים׳ אין
זה ראיה לדעתו כי לא היה זה שמה במקרה כי אם להכרח
רב והוא שבחנוכת המזבח והרגלים לא הופקד שבט לוי כמו
שצוה השם למשה ולכן הוצרך לשום יוסף לב׳ שבטים
לחשלים מנין י״ב׳ שבטי יה שהם מכוונ׳ בי״ב מזלות שברקיע
וי״ב חדשים בשנה׳ וי״ב גבולי אלכסון שאמרו במדרש
שהם זרועות עולם׳ וכן ביחזקאל לפי שבחלוקת הארץ
לא היה ללוי חלק ונחלה לכן לא זכרו בה׳ וזכר יוסף
בשנים׳ ולא תמצא בשום מקום שישים את יוסף לשני
שבטים אם לא ימנה שבט לוי על פי השם להכרח׳ ואז
ישימו את יוסף לשנים להשלים המנין ההוא׳ וזה כולו
מורה שלא היה איפשר שישמיט משה רבינו את שבט
שמעון׳ כדי לזכור את יוסף בשני שבטים׳ כש״ שלא זכר
משה את יוסף לא בשבט וכמו שאמ׳ בתחלת ברכתו וליוסף
אמר ואליו בירך בלשון יחיד׳ אבל לפי שאמר וקרני ראם
קרניו׳ ביאר הנמשל בקרנים ההם ואמר והם רבבות אפרים
והם אלפי מנשה׳ ומה שאמר הרב שבעבור שזכר את יהושע
המנחילם את הארץ שהיה מאפרים הוצרך לזכור מנשה׳
אינה טענה כי לא היה יהושע גר לומר שלכבודו זכר אביו
והיה די בשיכנה אותו לשבט יוסף׳ כמו שכנה משה רבו
לשבט לוי׳ וכל זה מורה שדעת הרב בלתי נכון׳

ובכר ראיתי בזה דעת אחר והוא שלהיות ברכת השבטי׳
אש׳ ברך משה כפי חלקם ונחלתם בארץ כמו
שאמרתי׳ והיה שבט שמעון נכלל עם יהודה בנחלתו׳
לכן לא זכרו משה כי היה הצפוי בברכת יהודה ונחלתו הוא
שופטים א בספר שופטים שנ׳ ויאמר יהודה לשמעון אחיו עלה אתי
עצמו הצפוי בחבל שמעון הנכלל עמו בגורלו׳ והתבאר זה

יהושע יט בגורלי׳ וכתיב מחבל בני יהודה נחלת בני שמעון כי היה
חבל בני יהודה רב מהם וינחלו בני שמעון בתוך נחלתם׳
וכבר העירו גם כן חכמים על זה במדרש תלים׳ אם לא
שהוסיפו לומר שלא זכר משה שבט שמעון בעצמו מפני
מה שעשו בשטים׳ וכמו שהביאו רש״י בפירושו. וגם
זה איננו שוה לי כי אף שהיתה נחלתו עם נחלת בני יהודה
לא מפני זה היה ראוי שתשמט ברכתו׳ כ״ש שברכת יהודה
לא היתה בשפע הארץ והצלחותיה לשיוכלל שמעון להיותו
נכלל בה אבל היא מיוחסת אל שררתו ושבט מלכותו ואיך
ישתתף בזה שמעון׳

והנראה אלי בזה ששמעון נתברך כאן באמרו ויאמר
שמע יי׳ קול יהודה ואל עמו תביאנו׳ כי
בראשית כט שמע יי׳ נאמר על שמעון׳ כי כן אמרה לאה בלדתו כי שמע
יי׳ כי שנואה אנכי ויתן לי גם את זה ותקרא שמו שמעון׳
וכפי׳ הכתובים יתבאר ענין הברכה ואוכיח שנאמרה על
שמעון׳ ודי עתה כשביארתי שברכות משה רבינו התחלפו
מברכות יעקב׳ לפי שיעקב ברך את בניו כפי עצמם׳
וזכר מה שימשך בזרעם מתפלת אבותיהם ומשה ברך
השבטים לא מפאת האבות כי אם כפי ענינם בעצמם מבלי
פרשה נט דף סד ע״ג הצטרפו׳ כלל לאבותיהם וכבר העירו על זה חז״ל בב״ר׳ וזאת
אשר דבר להם אביהם עתיד אדם כיוצא בי לברך אתכם
וממקום שפסקתי אני׳ הוא מתחיל׳ וכיון שעמד משה
רבינו פתח להם וזאת הברכה מאותו מקום שפסק להם יעקב
דף ס עמוד א הרי וזאת אשר דבר להם אביהם וכן אמרו בספרי וזאת
הברכה זאת מוסף על ברכה ראשונה שבירכן יעקב אביהם
בראשית מט וזאת אשר דב׳ להם אביה׳ ויברך אותם׳ נמצינו למדי׳ שממקו׳
שסיים יעקב אבינו לברך את ישראל משם התחיל משה
וברכן׳ שנ׳ וזאת הברכה רצו לומר שיעקב הפסיק
בטבע בניו ומשה התחיל מהנמשכים מהם׳ לא בבחינת
טבע האבות ומדותיהם׳ ולכן סמכו זה למאמר וזאת אשר
דבר להם אביהם ויברך אותם׳ כי היתה אותה ברכה לבנים
החיים בזמן ההוא׳ ומשה סדר ברכותיו לכללות השבטים
במ״ש וזאת הברכה אשר ברך משה איש האלהים את בני
ישראל׳ וכפי׳ הברכות בפרט יתבאר זה יותר׳

ועם מה שזכרתי בזה הותרו הספקות גם כן הו׳ וה׳ וה״ח׳ :

יחי ראובן ואל ימות וגומר עד וללוי אמר

הנה ברכת ראובן יראה בתחלת המחשבה שאינה
מיוחדת אליו׳ כי בכל השבטים היה ראוי
ספרי דף סא ע״ב שיתפלל שיחיו ולא ימותו אבל חכמינו ז״ל דרשו זה לענין
בלהה פלגש אביו ששכב אותה׳ ושלכן התפלל משה
רבינו עליו השלום שבעון זה לא ימות בעולם הזה ולא
בעולם הבא׳ ושפירוש ויהי מתיו מספר שיהיו נמנים
שם לה עם שאר השבטים׳ כענין שנאמר וישכב את בלהה
פילגש אביו וישמע ישראל ויהיו בני יעקב שנים עשר׳
שם פרשה ויחי כמו שהביאו רש״י בפירושיו׳ או יחיה ואל מושך עצמו
ואחר׳ כדברי רבי אברהם יחי ראובן ואל ימות ואל יהי
מתיו מספר׳ כי כל דבר שיסופר הוא מעט׳ ורחוק הוא
שנאמר שהתפלל עליו עתה שיחיה בעולם ולא ימות בעבור
בלהה והיה ראובן כבר מת קרוב למאתים וחמשים שנה
גם כי יתפלל שלא ימחה שבטו מישראל ואם לא נמחה
בימי יעקב אבינו ונמנה תמיד בתוך אחיו איך ימחה
עתה ויצטרך להתפלל משה עליו׳ אבל ענין זה באמת
שמאמר יחי פלוני לא יאמר כי אם על המלך או על

השר המושל בעם · תמצא זה כשהקימו שלמה למלך נאמ'
מלכים א א ויתקעו בשופרות ויאמרו יחי המלך · וכן אמרה בת שבע
שם · שם ג ט יחי המלך דוד לעולם · וכן נאמד ביהוא גם כן לפי שזה
המאמר יחי לא יאמר כי אם על המלך · או על שר הצבא
ולפי שראובן חייב עצמו ללכת לפני ישראל חלוצי צבא
במדבר לב להלחם באויביהם כאשר נכנסו לארץ שנ' נחנו נחלץ
חושים לפני בני ישראל עד אשר הביאונום אל מקומם ·
ראה משה שבני ראובן יקיימו נדרם בשלמות ויעברו חלוצי'
לפני הצבא ולכן התפלל עליו יחי ראובן כמו שאומרים
על המלך יחי המלך · להיותו יוצא ובא כמלך לפני העם
שמואל א ח במלחמות · כמה שאמר ושפטנו מלכנו ויצא לפנינו
ונלחם את מלחמותינו · האמנם אמר יחי ראובן בלשון
מחייב ואל ימות בלשון שולל · וחזר לומר בלשון מחייב
ויהי מתיו מספר · לפי שהיו לראובן שתי סכנות
עצומות ״

האחת להיותו בעבר הירדן בתוך שני האויבים ·
והניח שם הנשים והטף · והיה בזה להם סכנת
עצומה שמה יבואו עליהם האויבים ויהרגום ״

והסכנה השנית במה · שהיו הולכים בני ראובן לארץ
חלוצים לפני הצבא · וידוע שבמלחמת ההולכי'
בראשונה הם סובלים הסכנות העצומות לפי שאליהם יבאו
ראשונה האויבים להלחם · הנה מפני זה אמר בו יחי
ראובן ואל ימות רוצה לומר יחיו הנשים והטף הנשארים
בעריו בעבר הירדן · ואל ימותו ההולכים לפני הצבא
וממין זה בירך לגד כמו שיתבאר · ולפי שהחלוצים היו
הנבחרים לבד שהיו הולכים לפני ישראל להלחם · לזה
אמר עליהם גם כן ויהי מתיו מספר · רוצה לומר אותם
הנבחרים אשר ילכו חלוצים לצבא באותו מספר עצמו
שילכו ישובו ויחזרו לבתיהם · ותמיד יהיה קיים אותו
המספר · לא יפחות ולא יגרע ולא יחסר ממנו דבר · על
במדבר לא דרך עבדיך נשאו את ראש אנשי המלחמה אשר בידינו
ולא נפקד ממנו איש · הנה אם כן היתה ברכת ראובן
רומזת על שלותו בארץ נחלתו · שלא יפחד מהאויבים
ורומזת גם כן על הצלחתו במלחמה שהולכים בה הנבחרים
חלוצים כמו שזכרתי וכאלו בברכה הזאת ישיב משה רבינו
אל ברכת יעקב · כי לפי שהוא ע"ה אמר לראובן אל
תותר · התפלל משה שכיון שלא יותר · לא יגרע ולא
יחסר גם כן ·

ואחרי שזכר הקודם בנחלה מעבר הירדן והקודם
במלחמות בהכנסם לארץ שהוא ראובן · זכר
יהודה שהוא היה הקודם בנחלה בארץ והקוד' במלחמות כי
אחרי שראובן שב לביתו ברשות יהושע בן נון ומצותו
יהושע כב כמו שמפורסם בספרו · שאלו בני ישראל את פי יי' מי
שופטים א יעלה לנו בתחלה והשיבו השם יהודה יעלה · הנה אם כן
נכנס יהודה במקום ראובן ובמעלת קדימתו · ולכן נזכר
אחריו · ונסמכו ברכותיהם · לפי ששררת האחר היא היתה
עצמה שררת האחר שנכנס במקומו · האמנם במה שאמר
וזאת ליהודה ויאמר שמע יי' קול יהודה ואל עמו תביאנו
יקשה לי מאד · אם אמרו וזאת ליהודה · ולמה לא אמר
כמו שאמר בשאר השבטים · וליהודה אמר · ואם שאחרי
שכבר התחיל ביהודה באמרו וזאת ליהודה · למה הוסיף
ויאמר · כי המלה הזאת נוספת · ואין ענין לה בתוך דברי'
ואם אמרו שמע יי' קול יהודה שלא אמר כן בראובן עם
היותו קודם בצבא כי עם היות הלוחמים קראו אל השם

והוא יענם הנה אינו מיוחד במלך כי כל העם יקראו אל
השם גם כן שיושיעם מיד אויב וגם אמרו ואל עמו תביאנו
כי מי הבדילו מעמו שיצטרך להתפלל שיביאנו אליו עד
ספרי דף קא ע' שמפני זה פירשו חכמים שמע השם קול יהודה על תפילת
דוד ושלמה ואסא מפני הכושיים · ויהושפט מפני העמוני'
ולכן חשבתי אני בפירוש ברכת יהודה שהאמת כדברי רבי
אברהם שפירש וזאת ליהודה · וכן אמר ליהודה · שיחיה
דף קנד ע"ב ולא ימות · ועוד הוסיף שישמע יי' קול יהודה · ומה שתפש
עליו הרמב"ן ז"ל כי יהודה לא נתחייב בכרת כמו שנתחייב
ראובן לשיתפלל עליו כן · כמו שלא זכרו בשאר השבטים ·
אינה טענה מחייבת כי לא אמר על ראובן שיחיה ולא ימות
מפני ששכב את פלגש אביו שהיה ענשו בכרת · כי כבר
ראובן נכרת מן העולם קודם ימי משה · אבל התפלל על
חייו להיותו קודם במלחמת הארץ שהיו עוברים חלוצים
לפני יי' שיחיו ולא ימותו שם במלחמה כמו שפירשתי ·
ומאותה בחינה להיות יהודה גם כן עולה בתחלה אחרי
ששבו ראובן וגד לארצם היה מהראוי שישתוו בברכותיהם
ולא כן שאר השבטים שלא היו באותה קדימה וסכנה ״

הנה אם כן באמרו וזאת ליהודה הכונה בו וזאת הברכה אשר
דברתי בה לכן תהיה גם כן ותחול ביהודה כי ענין שניהם אחד
בקדימות המלחמות:

ואמנם אמרו עוד שמע יי' קול יהודה · פירשו
בו שישמע קולו בקוראו אליו במלחמה
דכאשר יצא כנגד האויבים אל עמו ישיבנו השם ·
וכבר זכרתי מה שבזה מהספק · ולכן אחשוב שאמרו על
שמעון ולכן התחיל ויאמר כאלו היא ברכה מחודשת ולפי
ששמעון נקרא כן בשביל ששמע יי' בקול לאה · אמר כאן
אדון הנביאים ששבט שמעון יתנחל עם שבט יהודה ·
ויכנס שבטו בשבט יהודה ובינמו · ויהיה זה סימן טוב
אל יהודה ששמע יי' המורה על שמעון יהיה דבק עמו ·
כי כן ישמע יי' בקולו כמו ששמע בקול לאה · וזה
אמר שמע יי' קול יהודה · רוצה לומר שמעון שהוא
שמע יי' יהיה בקול יהודה · ואל עמו של יהודה תביאנו ל
שמעון כלומר שיתנחל שמעון בקרב עם יהודה ושבטו כמו
שהוכחתי מן הכתובים למעלה · ואמרו ידיו רב לו ועזר
מצריו תהיה · אם שיפורש בענין הנחלות שידיו של
יהודה רב לו לשמעון · כי יהודה יכבוש את הארץ
לנחלתו ולנחלת שמעון עם העזר האלדי · וזהו ועזר
מצריו תהיה · ואם שנפרשהו על יהודה ושמעון ·
ויאמר ידיו של יהודה יספיקו לו במלחמה והוא לא
יצטרך לאחר · האמנם אתה שמעון תהיה אליו
בחברתך אתו עזר מצריו ששניכם תלחמו עם הצרים ·
ואפשר לפרשו על יהודה בלבד שאינו כשאר המלכים
שיבקשו עזר ממלכים נכרים · כמו שעשה ישראל
ישעיה לא בשאלו עזר ממצרים כמו שאמר עליו הנביא הוי
היורדי' מצרים לעזרה · ולכן אמר שלא יהיה כן מלכות יהודה
כי ידיו יספיקו ויהיו רב לו · ואין צורך לו לאחר
שיעזרהו כי אם לעזר השם לבדו · וזהו ועזר מצריו
דף כא ע"ב. תהיה · וכן אמרו בספרי מלמד שהתפלל משה על
מלכי בית דוד · והנה במה ששבח גבורת יהודה
והתפלל על נצחונו הסכים משה רבינו עליו השלום עם
בראשית מט · יעקב אבינו שאמר גור אריה וגו' · לא יסור שבט מיהודה
וגו' והרלב"ג כתב שאמר יחי ראובן ואל ימות כמתפלל על
הגלות

(מלכים ב טו) הגלות הראשון גלות ישראל שהגלה תגלת פלאסר מלך אשור לשבטים היושבים מעבר לירדן ואחרי כן הוגלו שאר (פס יח) השבטים ממלכות ישראל על ידי שלמנאסר מלך אשור וכלם גלו לחלח וחבור נהר גוזן וערי מדי ׳ ונכללו כלם בשם ראובן כי הוא הגדול ואליו יוחס הגלות ׳ והתפלל שלא ימות בקרב האויבים אף על פי שיהיו מתיו מספר שבסוף הענין יהיו עשרת השבטים מספר מועט ׳ והתפלל שלא ימות בקרב האויבים ׳ ושאמר וזאת ליהודה ׳ לומר שכזה עצמו התפלל על גלות יהודה וירושלים ׳ועליו אמר שמע יי׳ קול יהודה ׳ רוצה לומר שישמע צעקתם בגלות ואל עמו תביאנו ׳ וזה יהיה בזמן קבוץ גליות שישוב יהודה אל עמו באחרית הימים ׳ ואמר ידיו רב לו שהוא מלשון ריב ומדון שרוצה לומר ידיו יריבו להם ומעשיהם בעבודה זרה שעבדו ילחמו כנגדם ׳ ועם כל זה אתה אלדינו רב להושיע עזר מצריו תהיה ׳ ותחמול עליו ותשיבהו לעמו אף על פי שידיו ומעשיו לוחמים בו ׃

ושפירושים האלה כלן אין ראוי להרחיקם כי כלם נכוחים למבין :

וללוי אמר תמיך ואוריך וגו׳ עד לבנימין אמר וגו׳

אחרי שזכר ראובן כפי קדימת הטבעית והמלאכותית במלחמה ׳ וזכר אחריו יהודה שקבל ממנו קדימת המלחמה ושררתה ׳ וטפל עמו שמעון ׳ זכר מיד לוי שנולד אחריו וגם אחרי זכרון המלך היה ראוי לזכור הכהן והאורים והתומים שישאל המלך בהם ולהיות בני (דף עמוד א) הלוים יושבים עם בני יהודה בירושלים כמו שזכר הרמב״ן והנה כפי הפשט יגזור עליו שתמיד ימצאו שלשה מעלות ושלשה שמות ׃

האחת שהיא העליונה מהן היא רוח הקדש שהיה מגיע לכהן בהתלבשותו באורים ותומים ׃

הב׳ שיהיה שבט לוי מורה צדק ׳ ותורה ומשפט יבקשו מפיהו ׃

הג׳ שיהיה שבט לוי מכהן לפני יי׳ בבירת המקדש בקרבנות ובקטרת ׳ ועל המעלה הראשונה אמר תומיך ואוריך לאיש חסידיך ׳ שרוצה לומר שמשפט האורים והתומים יהיה תמיד מסור לכהן ׃

וכבר זכרו החכמים מעלת האורים והתומים ׳ אם בתשובתם שלא היתה חוזרת כי אף על גב שהיעודים הנבואיים היו חוזרים כפי הכנת המקבלים הנה תשובת האורים והתומים לא היתה חוזרת ׳ ולכן נקראה (במדבר כז) משפט שנאמר במשפט האורים ׳ גם כי הנבואה לא היה בחק הנביא לנבא בכל עת שירצה ׳ מלבד משה רבינו ׳ אמנם האורים והתומים היו משיבים בכל שעה שיתלבש הכהן וישאל בהתבודדות קדוש ׳ מיד היה נדמה לו כאלו מהאותיות המפותחות בשמות השבט׳ שהיו בחשן׳ היו בולטות האותיות אשר נעשת מהם התשובה ׃

אבל היה זה בג׳ תנאים :

הא׳ בבחינת השואל שיהיה מלך או אב בית דין גדול או מי שהצבור צריך לו ׃

והב׳ מצד הנשאל שלא אי זה אדם וגם אי זה כהן שיתלבש הכלי ההוא יעשה זה הפועל כי אם הכהן הגדול שרוח הקדש שורה עליו ׃

והג׳ בבחינת השאלה עצמה שתהיה השאלה עצה בדבר כולל לכל העם ולא ישאל על דבר פרטי לאיש מן האנשים (פ״ב די פירקין) וכמו שהתבאר בשביעי מכפורים ׳ ולהיות המעלה הזאת נבואיית עליונה תצטרך אל חסידות הכהן המשיב באורים ובתומים ׳ וכמו שאמרו חסידות מביאה לידי רוח הקדש (לפני אידיהן דף כ) (תהלים פט) שנ׳ אז דברת בחזון לחסידיך ׳ לכן אמר כנגד הש׳ תומיך ואוריך יהי רצון שיהיה תמיד לאיש חסידך ׳ וכוון בזה המאמר להעיר על דעת אמתי ׳ והוא שענין האורי׳ והתומים לא היה ממתנות כהונה וממטבע הכהנים ׳ אבל זכה אליו השבט ההוא מפני זכות אהרן שהיה חסידם ׳ וביאר זה (שמות רבה פרשה ג) שבמסכת חולין אמרו אמר ר׳ שמלאי בשכר וראך ושמח (דף ע עמוד ב) בלבו זכה להיות חשן המשפט על לבו ׳ וענין זה המאמר קשה מאד כמו שכתב הר״ן ז״ל כי למה נתיחד זה הגמול לאהרן על שמחתו בראיית משה יותר מכמה מעלות טובות שהיו בו ׳ ועוד שהאורים והתומים היו מכלל החשן ׳ ומצד היות אהרן כהן גדול זכה אליהם ׳ לא בעבור ששמח על משה ׳ אבל כוון ר׳ שמלאי במאמר הזה לגלות שהגדת העתידות הוא דבר מתיחס לנביא ׳ כמו שמעשה העבודה והקרבנות היו מיוחדים לכהן ולא היו האורים והתומים מטבע הכהונה ׳ ושאל נטעה בהיות החשן אחד משמנה בגדים שזוכה בהן הכהן הגדול ׳ כי הנה החשן לא היה מגיד העתידות מצד עצמו כי אם מפאת האורים והתומים שבו ׳ ולכן בבית שני היה הכהן הגדול משמש בשמנה בגדים שהחשן מכללם ׳ ולא היו שמה אורים ותומים משיבים ׳ ולהיות זה כן תמצא בסדר אלה פקודי ׳ (שמות לט) במעשה הבגדים שלא הוזכרו שם האורים והתומים ׳ כי לא היה ממעשה האומנים ההם ׳ אבל משה לבדו (פס כח) נצטוה עליו ונתת אל חשן המשפט את האורים ואת התומים ׳ שכל זה מורה שהאורים והתומים לא היו מכלל בגדי כהונה ׳ ולכן נשאר לשואל שישאל למה זכו הכהנים לזאת המעלה מידיעת העתידות בהיותה חוץ מענין כהנתם ׳ ולכן אמר רבי שמלאי שאהרן זכה לזה (פס ד) מפני חסידותו ׳ שכאשר צוה לו השם יתעלה לך לקראת משה המדברה וראה אותו נביא בהיותו קטן וצעיר ממנו לימים ׳ לא נתקנא בו ובנבואתו ׳ אבל ראהו ושמח בלבו ׳ עם היות אהרן גדול ממנו וקודם בנבואתו ׳ לכן בשכר זה גמלהו השם יתעלה מדה כנגד מדה ׳ בתתו אליו ענין האורים והתומים ׳ ושם הגיד העתידות ׳ ומפני זה אמר אדון הנביאים כאן ׳ וללוי אמר תומיך ואוריך לאיש חסידך ׳ ר״ל שאמר הש׳ ללוי יהיו אוריך ותומיך ׳ לא להיות המעלה הזאת מיוחסת להם כי אם בעבור איש חסידך אהרן שזכה אליה בחסידותו ׳ לכן תשאר המתנה ההיא בשבטו ׳ כי בזכות הכהן הראשון יזכו כל הכהנים הבאים אחריו ׳ וכפי זה הפי׳ לא יהיה אמרו וללוי אמר שאמר משה על לוי ׳ כי אם שאמר לש׳ ׳ וללוי אמר תומיך ואוריך לאיש חסדיך ׳ ר״ל וללוי יהיו תומיך ואוריך בשביל אותו איש חסידך אהרן שזכה ראשונ׳ באורי׳ ותומים ׳ מפני חסידותו וזכר מחסידות אהרן באמרו אשר נסיתו במסה תריבהו על מי מריבה רוצה לומר שלא היה חסידות אהרן כצבועים שעושין מעשה זמרי ונוטלין שכר כפנחס ׳ כי אתה יי׳ אלדים נסית אותו וחסידותו בנסיון רב ומגולה ומצאת אותו נאמן לפניך וזהו אמרו (דף קל עמוד ג) במסה רוצה לומר בנסיון וכן פירשוהו בספרי ׳

וכמו שכתב רבי אברהם זה מורה שהעגל לכבוד השם עשאו מאחר שאמר שנסה אותו בנסיונות

ומצא

ומצא אותו נאמן אם לא בעון מי מריבה׳ שכבר קבל
עליו עונשו ׳ או נפרשהו על דרך חכמינו זכרונם
לברכה ספוקים נסתפקת לו על מי מריבה להגיד שעונש
מי מריבה היתה תואנה לא חטא בעצם ׳ והמפרשים
פירשו אשר נסיתו במסה כאשר נסו העם את השם ית׳
שמות יז לומר היש יי׳ בקרבנו אם אין׳ לא היה שבט לוי בתוכם׳
הנה אמר כל זה להגיד שהם הראויים למעלת האורים
והתומים שזכר״

ואולם המעלה השנית ביארה באמרו האומר לאביו
ולאמו לא ראיתיו וגומר ׳ והמפרשים פירשוהו
שמות לב על ענין העגל כשאמר משה מי להשם אלי ויאספו אליו כל
שם בני לוי ולפי שמשה צוה עברו ושובו משער לשער וגומר
שם ואמר מלאו ידיכם היום ליי׳ כי איש בבנו ובאחיו ׳ לכן
שבחם על הפועל הזה באמרו האומר לאביו ולאמו וכו׳
ויקשה לזה הפי׳ אמרו לאביו ולאמו כי הנה לא צוה משה
שיהרוג אדם את אביו ואת אמו ׳ וכל השבט נבדל ליי׳ ולא
נתפש בעון העגל ואיך יאמר לאביו ולאמו ׳ ולכן אחשוב
שלא אמר זה כי אם לספר יושר בני לוי וצדקתם בטבעם
שבענין המשפט יאמר כל בן לוי לא ראיתיו ׳ ואת אחיו לא
הכיר ואת בניו לא ידע ׳ כי שמרו אמרתך ובריתך ינצורו
ואמר זה בדרך הקדמה להתפלל לאל שיתן תמיד דבר
המשפט לבני לוי ׳ לפי שהשופט ראוי שיהיה שוה הנטיה
לשתי הקצוות ולא ישא פנים בדין אף לאביו ולאמו ולאחיו
ולבניו שהם הקרובי׳ היותר נאהבים אצל האדם ׳ עד שמפני
משנה פרק זה נודר זה הקרוב פסול לדין מפני נטייתו אל נטיית קרובו ׳ ולכן
דף כז אמר בני לוי הם האומרים לאביו ולאמו לא ראיתיו ׳ ואת
אחיו לא הכיר ואת בניו לא ידע ׳ וזה לא מסבת אכזריות
חלילה כי אם לפי ששמרו אמרתך ובריתך ינצורו במשפטה
ולכן לא יכירו פנים במשפט ׳ וכיון שזה כן בטבעם ראוי
הוא שיורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל ועל פיהם
יהיה כל ריב וכל נגע ״

ואמנם המעלה הג׳ שזכר בשבט לוי היא הכהונה ׳
ועליה אמר ישימו קטורה באפיך וכליל על
מזבחך ׳ רוצה לומר הכהני׳ שהם משבט לוי הם יהיו מקריבי׳
הקטורת שבו היה הכהן נכנס לפני ולפנים והעולה שהיתה
כולה כליל לגבוה ולא זכר שאר הקרבנות לפי שהיו לכהנים
חלק ׳ והמפרשים פי׳ ישימו קטורה באפך על העצר המגפה
עם הקטרת להשיב חרון השם מישראל ׳ ויותר נכון לפרשו
על הכנס לפני ולפנים שהיא מעלה יותר עליונה ועליה אמ׳
ישימו קטור׳ באפך ולכן לא זכר מלאכ׳ השיר שהיא מיוחסת
ללויים לפי שזכר בלבד העבודות היותר עצמיות עליוניות
קטורת ועולה ׳ והנה המעלה ראשונה ושלישית מאלו
אשר זכר הם מיוחדות לכהני׳ ומעלה השני׳ מענין המשפט
דברים כא יכלול כל שבט לוי וכמ״ש ונגשו הכהנים בני לוי כי בחר יי׳
לשרתו ולברך בשמו ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע ׳ ואמר
שמואל ב כד ברך יי׳ חילו ופועל ידיו תרצה וגו׳ על דרך מה שאמר ארונה
יי׳ אלהיך ירצך ׳ ומחץ מתנים קמיו הם המערערי׳ על הכהונה
בקרח ועדתו ׳ ואנקלוס פי׳ חילו על הנכסים ׳ וענינו שלפי
שלא היה ללוי חלק ונחלה׳ כי אם המתנות הראויות לתת
להם ׳ לכן התפלל שיהיה ברכת הש׳ בנכסיהם ׳ והיתה
דף קא עמוד ג בסבת הקטורת שהיתה מברכת ׳ ולכן אמרו בספרי ברך
יי׳ חילו שיהיו עשירים ׳ מכאן אמרו רוב הכהנים עשירים
תהלים לז היו ׳ משום אבא דורש נער הייתי וגם זקנתי ולא ראיתי צדיק
נעזב וזרעו מבקש לחם ׳ זה זרעו של אהרן ״

והנראה אלי שנתן משה רבינו כאן שלשה ברכות
מתיחסות ומכוונות כנגד שלשה המעלות
שזכר בהם ״
אם לראשונה מענין האורים והתומים שהם לכללות העם
ההולך למלחמה הארד׳ ואחרי הגדוד הזה שמואל א ל
האשיגנו ׳ מי יעלה לנו בתחלה ודומיהם מהשאלות שופטים א
הכוללות עניני העם במלחמות ׳ אמר עליה ברך יי׳ חילו ׳ ר״ל
כאשר חילו של ישרא׳ ילך לצאת ולבא במלחמ׳ ע״פ האורים
והתומים יברך יי׳ אותו חיל וצבא בנצחונו והצלחתו ״
ועל ענין עבודת הכהנה שזכר ׳ אמר ופועל ידיו תרצה
שהקטורת בהכנסם לפני ולפנים ובעבודת הקרבנות
כלם תרצה פעל יד הכהני׳ ויהיו לרצון לפניך וסמך העבודה
והקרבנות אל האורים ואל התומים ׳ להיות שניהם בכהנים ״
וכנגד המעלה האחרת מענין המשפט שנעשה׳ אמר
מחץ מתנים קמיו ׳ רוצה לומר שהשופט בהכרח
רבים קמים עליו ואשר ירשיעון אלהים אין ספק שיקום על
השופט אם יוכל ׳ לכן התפלל עליהם שמי שיקום כנגדם
על המשפט ימחצהו השם ית׳ ומשנאי השופטים ימחצו
מי׳ פן יקומון כנגד הכהנים הלויים מורי התורה ושומרי
משפט ׳ הנה ברך את לוי שלש ברכות כנגד ג׳ המעלות
שהתפלל עליהם ׳ והנה הברכה הזאת אשר נתן ללוי לא
מצאה משה רבינו בברכת יעקב כי אם ברמז באמרו
אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל ומשם לקח שיהיו בני שמות מט
לוי מורי צדק בישראל ׳ ומקריבים קרבנותיהם ׳ וחכמינו בר׳ פרשה צט ו
ז״ל דרשו מחץ מתנים קמיו כנגד החשמונים בבית שני סג עמוד א
שהיו לוחמים מלחמות יי׳ עם היונים ״

לבנימן אמר ידיד יי׳ וגומר עד וליוסף אמר וגומר

לפי שזכר ענין לוי ועבודת בית המקדש בירושלי׳
שהיה יושב שם יהודה זכר אחריו בנימין ׳
שהיה יושב בירושלי׳ ג״כ ובחלקו נבנה בית המקדש ׳ ולכן
נזכר קודם יוסף ׳ מלבד הטעם שזכרתי למעלה שהוא
להיות חלקו ונחלתו בארץ בין יהודה ויוסף כמו שהוכחתי
שם ׳ והנה קרא לבנימין ידיד השם לפי שנפל בחלקו
בית המקדש וכאלו אמר שתזכר ידידתו במה שהוא ית׳
בחר לשכון בחלקו מכל השבטים ׳ וגם שלא יהיה בית
המקדש בחלקו של בנימין הולך ונוסע כאשר היה בגבעון
ובנוב ובשילה׳ אבל ישכון לבטח עליו ׳ כי שם יהיה
בית המקדש נצחי וקיים ׳ וכאילו אמר שהשם ית׳ ישכון
לבטח בחלקו של בנימין ׳ כאדם המתאכסן אצל אהובו
ידיד נפשו שסמוך לבו שיקבלהו בשמחה וגיל ׳ ושיעור
הכתוב כן הוא אמר משה לבנימין ידיד יי׳ ׳ רוצה לומר
להיות בנימין ידיד יי׳ לכן השם הנזכר ישכון לבטח זמן
הרבה עליו ׳ כלומר בארצו ובחלקו ׳ וזכר התועלת
אשר יגיע מזה לבנימין ׳ באמרו חופף עליו כל היום ׳
רוצה לומר לכן תהיה השגחת השם יתעלה וברכתו תמיד
על ירושלים ׳ וכמו שנאמר והיו עיני ולבי שם כל ד״ה ב ז
הימים ׳ וזכר שכן מצא יי׳ את לבבו נאמן לפניו ׳
שקבל אותו באהבה רבה ׳ ובין כתפיו שכן כלומר שקבל
בית המקדש בטוב לו וביותר נכבד ממעונתו ׳ באמרו על
שכמי אשאנו אענדנו עטרות לראשי ׳ ורבי אברהם פי׳
ידיד יי׳ ישכון לבטח עליו ׳ שבנימין שהוא ידיד יי׳ ישכון
בארצו

בארצו לבטח על הש׳ · כי הוא ית׳ יהיה חופף ומשגיח עליו
כל היום לפי שבין כתפיו שכן · ר״ל שבחלקו של בנימין
בירושלים שם נבנה בית המקדש ושם תשכון השכינה
תמידית וכל זה מורה שאדוננו משה השיג בנבואתו מה יהיה
חלק כל שבט ושבט בארץ ונחלתו שמה יוראה מקום בית י״
בביאור כמו שיהיה אחרי כן במציאות ובפעל וזה יוכיח
שמה שהגיע על פי הגורל לכל שבט בחלוקת הארץ הוא
היה נגזר מאת י״ מן השמים והוא אשר ראה משה בנבואתו
ושבחיק יוטל הגורל ומי״ היה כל משפטו האמנם צוה י״
בגורל כדי להסיר קטטה ותרעומת מבין השבטים · ולדעת
ר״ז״ל בספרי ישכון לבטח עליו רומז לבית ראשון · חופף ספ׳ עמוד ד
עליו כל היום ירמוז לבית שני שלא היה בו שכינה כי אם
חופפות ומכסה ובין כתפיו שכן רומז לבית העתיד להיות
שאז תשכון השכינה בין כתפיו לנצח כי אז יקראו לירושלים
כסא י״ · והרלב״ג כתב שרומז כמו שאמרו כאן בבנימן
על שאול שהיה משבט בנימין · והיה האל בעזרו · בין
כתפיו שכן · וכפי דעתו זאת תסכים זאת הברכה שברך
משה לבנימין עם מה שברכו יעקב אביו באמרו בנימין
זאב יטרף שדרשוהו רבותנו ז״ל על שאול וכמו שהביאו ברש׳ נט דף כג
רש״י שמה · האמנם כפי מה שזכרתי למעלה הזקן ברך את עמוד א׳
את בניו לכל אחד כפי טבעו ומשה ברך אותם ובפרט
לבני הגבירות כפי נחלתם בארץ הנבחרת ובספרי אחז״ל סס דלעיל
ששה נקראו ידידים הקב״ה שנא אשירה נא לידידי · בנימין ישעיה ה
שנ׳ לבנימן אמר ידיד י״ · שלמה שנ׳ ויקרא שמו ידידיה שמואל ב יב
ישראל נקראו ידידים שנאמר נתתי את ידידות נפשי · בית ירמיה יב
המקדש נקרא ידיד שנ׳ מה ידידות משכנותיך · אמר תהלים פד
הקדוש ברוך הוא יבא ידיד בן ידיד · ויבנה ידיד בחלקו
של ידיד ·

וליוסף אמר מבורכת וגו׳ עד ולזבולן אמר

הנה סמך יוסף לבנימן כי כן היה הראוי כפי סדר
נחלתם כמו שזכרתי וגם מפני קרבתם היה ראוי
להיות כן כי כן היו סמוכים ברגלים ובברכות שברך משה
ליוסף ראיתי הסכמה מופלגת בין ברכות יעקב לברכות
האלה עד שהדברים עצמם שאמר יעקב עליו אמרם משה
גם כן · כי הנה יעקב אמר ברכות שמים מעל ברכות תהום בראשית מט
רובצת תחת ומשה אמר בזה הלשון עצמו ממגד שמים
מטל ומתהום רובצת תחת · יעקב אמר גבעות עולם · סס
ומשה אמר גם כן גבעות עולם · יעקב אמר תהיין לראש סס
יוסף ולקדקד נזיר אחיו · ומשה אמר גם כן תבאתה לראש
יוסף ולקדקד נזיר אחיו · ותמהתי מאד מה ראה משה
לשנות הדברים בברכתו הדברים עצמם שאמר יעקב
בברכתו ליוסף ולא עשה כן בברכת שאר השבטים · ולא
הרגישו המפרשים בזה · גם אמרו מבורכת י״ ארצו · יראה
מאמר זר · והיה ראוי שיאמר תבורך מי״ ארצו שהוא
דרך תפלה או הגדת העתיד · ולכן בחרתי כפי׳ הכתובים
האלה לנטות מדרכי המפרשים ולומר שמשה רבינו לא
התפלל עתה שתהיה ארץ יוסף מבורכת בברכות האלה
שזכרתי אבל ראה שיעקב אבינו הרבה בברכותיו המעלות
הטובות ליוסף ולארצו להיותו הבן האהוב אצלו · ולכן
כשבא עתה משה לברך את יוסף אמר כמו שאמר החכם תענית ריש פ״ק
אילן אילן במה אברכך · רוצה לומר יוסף איני יודע ובמדבר
במה אברך אותך אם אברכך בשפע ארצך ודשנותה כבר נרש׳ ב דף קל״ז
ברכך אביך והוא אמרו מבורכת י״ ארצו · לא אמר בראשית מט
תבורך כי אם מבורכת · כאלו אמר כבר ארצו מבורכת
מפי יעקב אבינו ·

וזכר בשלמות הארץ ד׳ דברים:

האחד ברבוי המים אם מים עליונים טל ומטר בעתו ·
כי יש ארצות בטבעם מעוטות המטר כארץ מצרי׳
וארצות שהם בהפך · ואם מים תחתונים שהם עינות
ותהומות יוצאים בבקעה ובהר לבא דרך ספוגיות הארץ
לצמחים ולזרעים לגדלם ושכל זה נמצא בארץ יוסף ועליו
אמר ממגד שמים מטל ומתהום רובצת תחת ·

והשלמות השני ממצב הארץ כפי יחס הגרמים השמימי׳
אליה כי יש לכל ארץ וארץ ולכל עיר ועיר
תכונה כפי היחס שימצא בה מהעליונים · ודבר מורגש הוא
שהשמש והירח יפעלו הם פעולות בהויות · וזכר שהיתה
ארץ יוסף מושפעת שפע טוב מן הנמצאים כשהיו מבורכ׳
פירות האילנות שהם מידי שנה בשנה · והירקות גם כן
שהם מידי חדש בחדשו · ועל זה אמר וממגד תבואות
שמש · וממגד גרש ירחים ·

והשלמות השלישי הוא מטבע הארץ בעצמה כי ממנה
הרים וממנה גבעות והתבאר בטבעי׳ שההרי׳
יותר מעודנים בפירותיהם מהעמקים · ועל זה אמר ומראש
הררי קדם וממגד גבעות עולם · רוצה לומר ממבחר
ההרים הקדומים ·

והשלמות הרביעי הוא בעסק הארץ וסחורותיה ועבודה
כי זאת היא תפארת׳ וכמו ששבח הנביא לצור
אשר סוחריה שרים כנעניה נכבדי ארץ · והנה היו תוצאות ישעיה כג
מנשה ואפרים הים כמו שנזכר בספר יהושע ומשם היו יהושע יז
באים הסחורות ומלוי הטובות בארצם · ועל זה אמר וממגד
ארץ ומלואה · שהמלוי הוא רבוי הטובות והסחורות עם היות
שהרמב״ן כתב שהמלוי הוא במקנה · ומגד הוא לשון דף קכד עמוד ג
מתנה כמו ומגדנות לחזקיהו · או יהיה לשון מתיקות ד״ה ב לב
כדברי המפרשים · הנה אם כן זכר בזה שכל השלמיות
האפשריות להיות בארץ כבר היו בארץ יוסף · רוצה לומר
מברכת אביו שברכו בהם ולא נשאר במה יברכהו משה כי
אם באמרו ורצון שוכני סנה · תבאתה לראש יוסף ולקדקד
נזיר אחיו · רוצה לומר שרצון השם ית׳ ששכן כבודו בסנה
אותו רצון שהיא ברכה עליונה תבאתה לראש יוסף ולקדקד
האיש אשר היה נפרד מאחיו שנים רבות · או יהיה
פירוש נזיר אחיו · המעוטר מכל אחיו בשלמיות כולן ·
או יהיה פירושו היותר נזיר ופרוש מהתאוות הגשמיות
שהיה בכל אחיו כמו שיראה מענין אשת אדוניו ויחס
זה אל הרצון על דרך רצית י״ ארצך · והרב המורה פי׳ תהלים פה
בפרק כ״ה חלק א׳ ורצון שוכני סנה על התמדת השכינה
וכפי דעתו יהיה זה ענין המאמר שהרצון האלהי שהיה
בסנה · והוא שאמר והסנה איננו אוכל · אותו הרצון שמות ג
יבא על ארץ יוסף שהתמיד בטובת׳ ולא תבא להפסד וכליון
וכאלו אמר במה אברך יוסף אם בשפע הארץ מכל המינים
כבר היא מבורכת מברכת אביך · לא ישאר לי לברך כי אם
שאותו הטוב והשפע יתמיד ולא יבא לידי הפסד וכליון ·
ומלת תבואתה מורכבת יאמר כנגד הרצון הנזכר תבואתה
על ראש יוסף וגו׳ או יחזור לברכה כדברי המפרשים ·
ואמרו עוד בכור שורו הדר לו · פירשוהו המפרשים על ספרי דף קב ע״ב
יהושע שהיה לו זיו והדר והיו קרני ראם קרניו בחוזק וגבור׳
ואחר׳ פירשוהו על השבט כולו כי יהיה רב תבואות בשור ·
ויותר

ויותר נכון אצלי לפרשו על יוסף שבהיותו שר ומושל על
כל ארץ מצרים יראה שהיה מביא באות דגלו צורת
שור · להודיע שהוא היה רב תבואות ככח שור ·
ושהיה טהור המחשבה נקי כפים ובר לבב · כמו שהשור
הוא הרב בבהמות הטהורות · וגם שהיה נושא עול תמיד
כשור · אם בנערותו מאחיו ואחר כך בגדולתו עול
ומשא מלך ושרים · ועוד כלכלת אביו ואחיו שמפני
הבחינות האלה דמה יוסף את עצמו לשור בדגלו · ולכן
אמר אביו על שמעון ועל לוי על ענין יוסף · וברצונם (בראשית מט)
עקרו שור · כמו שפירשו חכמינו ז״ל ועל ויגש אליו (ב״ר פרשה צ״ג דף כג עמוד א · תנחומא)
יהודה אמרו במדרש אמר רבי יונתן אמרו מלאכי השרת
באו נראה לשור ולארי מתוכחים זה עם זה · והחכמה (קהלת ז)
תעוז לחכם מעשרה שליטים אשר היו בעיר · והחכמה
תעוז לחכם · זה יוסף · שנאמר אין נבון וחכם כמוך · (בראשית מא)
מעשרה שליטים · אלו אחי יוסף שנאמר וירדו אחי (שם מב)
יוסף עשרה וכו׳ · ולהיות האות של יוסף אשר לקח לעצמו
שור · אמר משה רבינו כאן בכור שורו הדר לו רוצה לומר
הבכור שהוא יוסף באמת שורו שהוא מביא לאות בדגלו
כדרך השרים · הדר ויפה לו ונאות הוא לו · בכל אותם
הבחינות שזכרנום · להיותו איש מצליח בתבואות ונקי
וטהור המחשבות וסובל עול מלכות ועול קרוביו · אבל
אני מוסיף על הבחינות האלה בחינה · והוא הדמוי בענין
הקרנים · שלא די שיש לו קרני שור · אבל גם כן קרני
ראם שבהם עמים ינגח · והקרנים הם רמז לאפרים ומנשה
כי מפאת הדמוי הזה יאות לו מאד צורת השור בדגלו״

זהו הנראה לי בפשט הכתוב:

ואפשר לומר עוד שהענין בברכה הזאת
מקושר במאמרו יאמר כי ארץ כבר היא
מבורכת בארבע ברכות שברכו אביו · והם ארבע מיני
שלמיות הארץ בתבואתה וסחורתיה כמו שפירשתי · ולכן
יוסיף עליהם עתה משה רבינו ארבע ברכות אחרות שלא
זכר יעקב בברכותיו״

הא׳ שהרצון האלדי אשר שכן בסנה ועשאו בלתי
אוכל ובלתי נפרד · הוא יחול על יוסף שזה לא
אמרו יעקב״

והב׳ שיעקב ברכו בתבואות הארץ אבל לא במקנה ·
וידוע שהמקנה הוא הראוי לארץ המבורכת ומלאה
כל טוב ולכן אמר בכור שורו הדר לו ואין ספק שליוסף
קרא בכור כי אביו עשאו בכור נוטל פי שנים ואמ׳ הבכור
הדר לו השור והבקר לתולדתו ואל יקשה עליך בעבור
שאמר שור בלשון יחיד כי כן אמר יעקב ויהי לי שור (שם לב)
וחמור · ואמר שלמה ורב תבואות בכח שור · כי (משלי יד)
הוא תמיד שם המין ואולי היתה ארץ יוסף מוכנת למקנה
הבקר מלמרעה הצאן · ולכן לא זכר צאן · והכלל
שברכו במקנה״

והג׳ בכבוד ובמעלה שגם בזה לא ברכו אביו ועליו אמר
וקרני ראם קרניו · ולא יחזור קרניו לשור · כי
לא יאמר שיהיו לשור קרני ראם · אבל הוא ענין בפני
עצמו יאמר ליוסף שיהיו קרני ראם קרניו · והקרנים רמז
לכבוד ולממשלה״

והד׳ בגבורה ובנצחון שגם בזה לא נזהר הזקן · ועל זה
אמר בהם עמים ינגח יחדו אפסי ארץ · וביאר מה
הם הנמשלים באותם הקרנים באמרו והם רבבות אפרי׳ והם
אלפי מנשה · ואמר רבבות אפרים לרמוז אל יהושע · ולפי
מנשה לרמוז אל מכיר בן מנשה ול׳ גדעון · ולא אמר רבבות
על מספר עם אפרים · ולא אלפי על בני מנשה · כי אם על
העמים אשר ינגחו כי הנה יהושע אשר היה משבט אפרים
ינגח רבבות · והם ל״א מלכים שנצח וכבש את הארץ · ולרמוז
על גודל גבורותיו אמר והם רבבות אפרים · ר״ל הרבבות
שנגח השור שבא מאפרים · ועל הגבורות שעשו בני מכיר
בן מנשה והם אלפי מנשה שלכדו גלעד וחוות יאיר ושאר
העם · ורמז בזה גם כן לגדעון שנצח את המדנים והרג ק״ל׳ה (שופטים ח)
אלף כמו שכתב רש״י · ולפי שלא הגיע גבורותיו לגבורות
יהושע לכן אמר בו אלפים וביהושע רבבות ע״ד מה שאמרו
הנשים המשוררות הכה שאול באלפיו ודוד ברבבותיו״ (שמואל א׳ יח)

ואפשר לפרש עוד ברכת יוסף על מלכות י׳ השבטים
שנקראו אפרים והמליכו עליהם מלך משבט
יוסף ולפי רוב השבטים האלה המתחברים אליו אז · ולפי
התחלפות ארצותם וגבוליהם הרבה ברכות ושבחות בארץ
בענינים מתחלפים · ממגד השמ׳ וגו׳ וממגד תבואות שמש
ומראש הררי קדם · וממגד ארץ ומלואה · לא שיהיה כל זה
בארץ שבט יוסף בלבד כ״א בכל ארצות השבט׳ המתחברים
אליו ונקראים על שמו והוא אמרו תבואתה לראש יוסף
ולקדקד נזיר אחיו · ירצה שכל אלו הברכות תבואתה לראש
יוסף ולקדקדו · מצד מה שנזר מאחיו הנזכרי׳ למעלה יהודה
ולוי ובנימן אשר היו אחים · גם יחד תמיד בבתי מלוכה
וכהונה ויעשו אגוד׳ בפני עצמם למלך עליהם מלך והוא נזיר
אחיו · ובאמרו ורצון שוכני סנה תבואתה לראש יוסף וגו׳ ·
רמז שחלוק המלכיות לא יהיה כי אם מרצון השם וגזרתו כי
הוא אשר רצה יוסף להיות נזיר ונבדל מאחיו בענין המלכות
לחטא שלמה · ואחרי שזכר קבוץ השבטים במלכות אפרים
סיים בשבט יוסף בעצמו באמרו בכור שורו הדר לו · ר״ל
אע״פ שילוו אליו כל השבטים מכל מקום בכור שורו · ר״ל זה
החבור הוא ההדר לו אשר קרני ראם קרניו · בהם עמים ינגח
והנה דמה נטילת פי שנים אשר לו בבכורתו אל שני הקרני׳
אשר בגלגלת אחת · ולזה אמר והם רבבות אפרים והם אלפי
מנשה · כמו שאמ׳ הזקן אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו (בראשית מט)
לי · והר״לבג כתב כי בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו לא
נתקיים גם ביהושע · כי לא כבש אפסי ארץ ונשארה הרבה
מהארץ אשר לא ירשו אבל יתקיים על משיח בן יוסף מהר׳
יגלה כי הוא בכור שורו וקרני ראם ובהם עמים ינגח וגו׳ ·
והיו רב יהיה לו כמו שהתנבא עליו זכריה והי׳ה הנכשל בהם (זכריה יב)
ביום ההוא כדוד ובית דוד כאלדים כמלאך יי׳ לפניהם ·
והוא יהיה משבט אפרי׳ וינגח עמים רבים יחדו אפסי ארץ״

ולזבולון אמר שמח וגו׳ עד ולגד אמר וגו׳

זכר זבולון אחר יוסף · ויששכר אחר זבולון · כפי
נחלתם בארץ · וגם כפי מעלתם · וכפי הפשט
זבולון היה שוכן לחוף ימים ולכן היה מתעסק בסחורה ·
ונראה שהיה לזבולון שותפות גדול בענין סחורותיהם והיה
השותפות שבני זבולון היו רוכבים הימים על אניותיהם
ויביאו סחורות הרבה · והיו בני יששכר מטפלים עמהם
באותם הסחורות · אם במקח וממכר ואם בשותפות גמורה
ויביאו אותם אל אהליהם בעריהם אשר הם רחוקים מדרך
הים · ושם ימכרו אותם לכל באי שער עירם · ובזה
היה מרויח זבולון המביא את הסחורות · ויששכר
המוכר אותם · ועל זה שתפם שניהם בברכה אחת ·
ואמר שמח זבולון בצאתך · רוצה לומר
בצאתך

בצאתך מארצך דרך ים לעשות סחורותיך׳ וגם כן
תשמח יששכר בשבתך באהליך ולא תצא מארצך באניות
כבני זבולון כי כל אחד מכם ישמח בחלקו בהצלחתו כו׳
(משלי כג) וגם כן הזהירם על השמחה על דרך אל תיגע להעשיר
מבינתך חדל׳ רוצה לומר אל תיגע ותעמול להעשיר
יותר מדאי׳ אבל שמח זבולון בצאתך׳ ויששכר באהליך
כי איזהו עשיר השמח בחלקו׳ ואמרו עמים הר יקראו
הוא להגיד שהם כל כך מצליחים בסחורותיהם שכאשר
עמים שהם השבטים הר יקראו׳ רוצה לומר יעלו ברגל
אל הר בית יי׳ ואל בית אלהי יעקב׳ שם יזבחו רוצה לומר
זבולון ויששכר אשר זכר׳ שם יזבחו ברגל זבחי צדק
וקרבנות תודה׳ על רוב הצלחתם ועושרם׳ כי שפע ימים
יינקו׳ והם הסחורות הבאות באניות בימים׳ שהם יזכו
בהם׳ וגם יכוון בהם לרבוי הדגים הנמצאים אצל זבולון
בחוף ימיהם׳ כי גם בהם יזכה יששכר מפני שותפותם׳
וזהו ושפוני טמוני חול׳ שהוא כמו וספוני שהוא לשון
(מלכים א׳ ו) החבאה׳ כמו ויספון את הבית גבים׳ ואיפשר שהוא
מלשון ספינה׳ שיינקו משאר הספינות המביאות הדברים
הטמונים בחול׳ כלומר הדברים שאין דרך אל הבאתם כי
אם בים וזכר החול לפי שהוא גבול לים׳ ור״א פי׳ שיהיה
עשרם רב ולכן יטמינו אותו בחול׳ ואחרים פירשו שהיה
(שופטים ה) זבולון כמאמר הנביאה עם חרף נפשו למות על מרומי
שדה׳ כי היו גבורים ואנשי מלחמה בים וביבשה׳ והיו
כל כך אוהבים גבורתם שהיו מבזים ומחייפים נפשם בערך
המיתה היפה על מרומי שדה׳ והדברים המביאים אליה
ויששכר היה עם שוקט ובוטח יושב אהל ומקנה׳ ושעל
כן אמר שמח זבולון בצאתך׳ רוצה לומר למלחמה׳
ויששכר באהליך על המקנה׳ ושעמים הר יקראו שהיו
קוראים לה לעלות לרגל אל הר בית יי׳ לזבוח שם זבחי
צדק לשלם נדריהם כדרך אנשי המלחמה׳ וגם כן
(ספרי דף כב ע״ג / פס״ק דף כג) כדרך שעושין בעלי המקנה על הצלת מקניהם׳ וחכמינו
ז״ל אמרו שהיה לזבולון שותפות עם יששכר שהיה
(עוד ג׳ ד״ה א׳ יב) זבולון עוסק בסחורה ויששכר עוסק בתורה שנאמר ומבני
יששכר יודעי בינה לעתים׳ והיה זבולון מפרנס את יששכר
בלמודו ולכן היה שכר זבולון יותר גדול׳ לפי שהוא היה
(משלי ג) מעמד ליששכר׳ על דרך אמרו עץ חיים היא למחזיקים
בה׳ וכבר נזכרו בתלמוד שני אנשים שעשו שותפות
בזה שמעון ועזריה שמעון היה עוסק בתורה׳ ועזריה
בפרקמטיא׳ ומפרנס את שמעון׳ וכשם כיר בתלמוד
את שמעון קוראו אחי עזריה׳ כי היו משבחים בזה
הלשון את עזריה בתלותו אותו בשמעון כמו שהיו אומרים
(שמות יח) יתרו חותן משה לפי שהיו עזריהו גדול משמעון׳ בעבור
שהיה מחזיק את תורתו׳ ואמ׳ שמח זבולון בצאתך לסחורה
ושמח יששכר באהליך׳ כי אין שמחה כשמחת התורה
והשגתה׳ ונתן הסבה בשמחת יששכר דסמיך ליה׳
העוסק בתורה באומרו עמים הר יקראו׳ שבני יששכר
הקובעים עתים לתורה ומעברים את השנים והחדשים׳
היו קוראים העמים ושבטי ישראל לעלות אל הר׳ למועדים
כי הם היו מודיעים מתי יהיה חג פסח ומפני זה עמים הר
יקראו אשר שם יזבחו העמים זבחי צדק׳ וזו היא
שמחתכם להיות כל ישראל מתנהגים על ידם בזה׳
וזכר אחרי כן סבת שמחת זבולון באמרו כי שפע ימים
(דף סב עמוד ב) יינקו׳ ובספרי אמרו דברים רבים על הענין הזה׳
ופירשו עמים הר יקראו על אומות העולם שבאים אצל

זבולון לפרקמטיא ושבני זבולון קוראין אותו לראות בית
(שם עמוד ג) המקדש ומתגיירים וזובחים שם זבחי צדק׳ ודרשו כי
שפע ימים יינקו על ימה של יפו׳ ושפוני טמוני חול
על חלזון וטרית שהיו הכל צריכים אליו׳ ודרשו חול על
הזכוכית המעולה והיקר מאד שהיה נמצא שמה והברכה
הזאת אשר ברך אדון הנביאים לזבולון ויששכר׳ מסכמת
(בראשית מט) עם יעקב אביהם שהוא אמר זבולון לחוף ימים ישכון
והוא לחוף אניות להורות שהוא יוצא ובא לסחורה דרך
ים׳ ועל יששכר אמר חמור גרם רובץ בין המשפתים׳
רוצה לומר שהיה זבולון קל התנועה ויששכר בהפך׳ כי
הוא כבד התנועה ואוהב המנוחה בטבעו כמו שנאמר
(שם) וירא מנוחה כי טוב ואת הארץ כי נעמה וגו׳ ודבורה
(שופטים ה) גם כן אמרה ומזבולון מושכים בשבט סופר׳ לא אמרה
ומזבולון סופרים כי אם מושכים בשבט סופר׳ לפי
שהסוחרים הם תמיד מושכים בשבט סופר וכותבים
בספריהם׳ ואגרות מפח ומפח׳ וחשבונות רבים׳
ואינם סופרים באומנותם הנה אם כן באמרו מושכים
בשבט סופר ולא אמר סופרים הוא כאלו אמר סוחרים
כדברי הזקן׳ וכוונה לומר שעם היות בני זבולון סוחרים
בטבעם ומושכים בשבט סופר ואינם מושכי קשת ולא
תופשי חרב ומלחמה׳ הנה הם לעזרת יי׳ באו לעזרתו
כמו שביארתי שם בפירושי לספר שופטים׳

ולגד אמר ברוך מרחיב גד וגו׳ עד ולדן אמר וגו׳

עתה יזכור ארבע בני האמהות שזכרם כפי סדר
תולדותם ופירושן על דרך הפשט׳ שלפי
שגד היה הראש לשאול את ארץ סיחון ועוג אשר הראה
עצמו בזה קצר רוח׳ כי לא בטח שתהיה לו נחלה בארץ
ומיהר לקחת אותה בראשונה לכן אמר ברוך מרחיב גד
רוצה לומר ברוך יי׳ שהרחיב את גבולו של גד והוציאו
ממגורותו אשר פחד שיצר לו המקום ועתה ישכון בארצו
כלביא שלא יקרב אליו חיה אחרת להשיג גבולו׳ ולכן
(ד״ה א׳ יב) נאמר בדברי הימים ופני אריה פניהם׳ ולא די שהוא
לא יפחד מהאויבים אבל גם יטרף מאויביו זרוע אף
קדקד׳ כללו של דבר שבראשונה שאל נחלתו כעני
כי יעטוף׳ ואחר כך נתחזק והרחיב גבולו על ידי מלחמות
(שם ה) עצומות כנזכר בדברי הימים עוד זכר שגם כן התעוררו
אל בקשת הנחלה מעבר הירדן לפי שראה ששם בחלקו
היתה חלקת מחוקק ספון רוצה לומר קבר משה איש
האלהים מחוקק וכותב התורה היה שם קברו ספון׳ כי
עם היות שלא ידע איש את קבורתו הפרטית הנה קברו
ידענו בכלל שהיה שם בחלקו כמו שאמר ויקבור אותו
בגיא ולפי שלא יחשוב אדם שעשה גד לפחדו מהאויבים
אשר בארץ כנען׳ לזה אמר ויתא ראשי עם׳ רוצה
לומר שגד חייב עצמו לעבור חלוץ לפני העם ושהוליכם
לארץ ולחם את מלחמותם׳ וזהו צדקת יי׳ עשה ומשפטיו
עם ישראל׳ כלומר שהצדיק עצמו מאלהים במה שקיים
נדרו ומשפטיו עם ישראל במה ששמר להם מה שהתנה
עמהם והלך בראשי גייסות כל יד שנה של כבוש וחלוק׳
(ספרו דלעיל) וחכמינו ז״ל דרשו ויתא ראשי עם על משה יאמר כי שם
חלקת מחוקק ספון שאותו מחוקק שהוא משה הביא ישראל
ממצרים וצדקת יי׳ עשה ומשפטיו עם ישראל׳ ויש
מפרשים

מפרשים שהיתה נחלת גד צרה מאד ׳ וגבולו צר כפי עמו
ולא היה לו יכולת להרחיב גבולו ולכבוש את האומות אשר
סביביו כי היו חזקים מאד כארי ׳ ולפי שגד עזר את ישרא׳
לכבוש את ארצם אמר משה ברוך מרחיב גד ׳ רוצה לומ׳
ברוך יהיה מי שירחיב ויעזור לגד בהרחבת גבולו לפי
שכלביא שכן ׳ ר״ל ששכנו הוא כלביא וטרף זרוע אף
קדקד ולכן גד לא יוכל לכובשו ויצטרך לעוזרים ׳ ואם
תאמ׳ אם היתה נחלתו כל כך צרה למה זה שא׳ אותה למשה
לזה אמר וירא ראשית לו כי שם חלקת מחוקק ספון ׳ ר״ל
וירא ובחר גד הראשית והיא הארץ אשר מעבר לירדן
לעצמו לא לשלמותה כי אם לפי שיהיה שם ספון קבר משה
מחוקק התורה ׳ ובסוף דבריו נתן הסבה למה יאות אל מי
שיעזרהו באמרו ויתא ראשי עם צדקת יי׳ עשה רוצה לומר
שהביא את ישראל לארץ ועשה בזה צדקת יי׳ ומשפטיו
עם ישראל ׳ ולכן ראוי שיבורך מי שיעזור אותו כמו שהוא
עוזר את ישרא׳ ויגמול לו מדה כנגד מדה יו״מ וירא ראשית
לו וגומר על ענין המזבח שבנו בני גד ובני ראובן בירדן
כאשר שלחו אליהם ישראל פנחס וי״ב נשיאי העדה כמו
יהושע כב פס שנזכר בספר יהושע והם השיבו אל אלהי׳ הוא יודע וישרא׳
הוא ידע כי לא במרד ולא במעל עשינו זאת כי אם להיותו
לעד בינינו ובין ישראל שלנו חלק ונחלה בי״י ובתורתו ׳
ושעל זה אמר כאן משה וירא ראשית לו רוצה לומר ראה
הרואה בראשית גבול גד כי שם היה חלקת מחוקק ספון ׳
רוצה לומר מזבח אבנים חקוקות בברזל למה שלא היה
לעולה וזבח עשוהו מאבנים חקוקות הפך מה שצותה תורה
ואמר ספון שהוא כמו נוסף כי ספון מגזרת יסף כמו שצקון
מגזרת יצק׳ ולפי שזה סבב שבאו אליו פנחס הכהן
ונשיאי העדה ׳ אמר ויתא ראשי עם ׳ ונבא משה שבזה
לא ימצאו להם עון אשר חטא ׳ וזהו צדק׳ יי׳ עשה ומשפטיו
עם ישרא׳ ׳ שנשפט עמהם ונשאר צדיק ויצא צדיק בדינו
והנה אמ׳ זה בגד ׳ ולא אמר כן בראובן בהיות הענין בשניהם
שוה ׳ אם לפי שהיו בני גד גבורים יותר מהם כמו שזכר ר״א
והוכיחו מהכתוב ׳ ולכן בשאלת הארץ קדמו תמיד בני גד
לבני ראובן ׳ ואם לפי שהיה הענין אחד בהם ׳ ומה
שאמר בראובן הענין הזה יובן בגד ׳ ומה שאמר בגד יובן
בראובן גם כן׳ והסכמת הברכה הזאת למה שברך יעקב
בראשית מט אביהם מבוארת שהוא עליו השלום אמר גד גדוד יגודנו
והוא יגוד עקב ׳ שרמז על מלחמותיו וגבורותיו תמיד׃

ולדן אמר דן גור אריה יזנק מן הבשן

כאן יברך את דן ואת נפתלי ואשר שנזכרו בסדר
תולדותם ׳ ועל דרך הפשט נבא אדוננו
יהושע יט משה בדן מה שנזכר בספר יהושע שבני דן היו גבורים
ואנשי חיל והם עזרו את אחיהם בכבוש הארץ ונטלו חלקם
כפי הגורל ואחר כך הם בעצמם מבלי עזר שבט אחר הלכו
מתוך השבטים מארץ נחלתם וילחמו בלשם העיר הגדולה
וילכדוהו ולפי שגדל דן מארצו ללכת שם המשילו לאריה
צעיר הימים ׳ שהוא רוצה לומר כאחד מן הצבאים כי
האריה הזקן לא יהיה כל כך קל ברגליו ׳ וזהו אמרו דן
גור אריה כי הגור הוא קטן בימים ׳ כי גם בכלבים נאמר
פרק כיצד מעתתפין גורי כלבים ׳ יאמר שדן הוא כגור הקטן מהאריות
בבבא׳ בק גורית׳ פיק כאשר יזנק מן הבשן ׳ ולא אמר מן הבשן על דן להיות
הבשן נחלתו ׳ כי לא היה נחלתו בבשן כי בשן היא
יהושע יז ארץ מנשה מעבר הירדן מזרחה ׳ אבל הוא משל לגור
שדן היה כמו גור האריה כאשר אותו גור יזנק וידלג מן
הבשן אשר נמצאו שם האריות כדברי רבי אברהם ׳
וכמו שאמר אבירי בשן כתרוני ׳ ואולי שבשן הוא תהלים כב
הרמון ׳ שנאמר בו מראש שניר והרמון ממעונות שיר ד
אריות מהררי נמרים ׳ או שידלג הגור אל הבשן לטרוף
שם טרף ואחרי טרפו ידלג משם וזה כי בבשן היו
כבשים ואלים שמנים כמו שנאמר ואלים בני בשן ועתודי׳ ׳ דברים לב
וגור האריה כשילך שם לטרוף ידלג במהירות׳ וכן
דן כאשר הלך לכבוש את לשם ׳ היה כאלו דלג וזנק
מארץ נחלתו עד לשם ולקחה מזולת עזר משאר השבטי׳
ולפי שזה היה לו לכבוד ולתפארת בלחמו הוא לבדו בלשם
ולכדה ׳ לכן נאמר שם ויקראו ללשם דן על שם אביהם ׳ יהושע יט

וכתב הרב רבי לוי בן גרשון שנבא בזה על שמשון
שהיה מזרע דן שהוא יחידי היה נלחם עם הפלשתים ומכה
בהם מכה רבה והברכה הזאת שברך אדון הנביאים לדן
תסכים עם ברכת יעקב אביו שאמר דן ידין עמו כאחד בראשית מט
שבטי ישראל ׳ יהי דן נחש עלי דרך וגו׳ ׳ לישועתך פס פס
קויתי יי׳ ׳ רוצה לומר שבכבוש הארץ דן ידין עמו
ויריב את ריבו כאחד שבטי ישראל ׳ ומלבד זה בענין
לשם יהיה הוא עצמו נחש עלי דרך שפיפון עלי אורח
שעם היותו לבדו ויחיד יעשה פועל עצום שיהיה נושך
עקבי סוס ויפול רוכבו אחור ׳ ודן לא לקח עזר כי אם
מהשם יתעלה וזהו לישועתך קויתי יי׳ ׳ ובבראשית
רבה אמרו דן גור אריה אמר רבי חמא בר חנינא זה
משיח בן דוד שיצא משני השבטים ׳ אביו משבט
יהודה׳ ואמו משבט דן׳ ובשניהם כתיב גור אריה׃

ולנפתלי אמר שבע רצון וגו׳ עד ולאשר אמר

כתב רבי אברהם שענינו שבע רצון ים ודרום
ירשה ׳ שתהיה נחלתו מערבית דרומית
ורש׳ כתב שבעה כל רצון יושביה והרמב״ן פירש בו דף קכ״ט עמוד
מלא רצון השם יתעלה וברכתו׳ ויותר נכון לפרש
שרמז משה רבינו בזה מה שזכר הפילוסוף במ״ר מספר ארסטו פרק ט
המדות שכבר ימצא מין מן האנשים אשר תכלית חבריהם
לרצות חבריהם ולמלאת את חפצם ׳ ויש אנשים בהפך
שהם עקשים ופתלתולים ושהמצוע ביניהם בזאת התכונה
אין לו שם׳ ומתאריו שלא יעציב לשום אדם ואם
יעציבהו מעט יהיה כדי לשמחו אחר כך׳ ומשה רבינו
שבח את נפתלי בתכונה הזאת החברותיית׳ והוא אמרו
נפתלי שבע רצון כי שבע ילין מהרצון ׳ וטוב ההכרה
וההסכמה לכל בני אדם להיות מטבעו ההתרצות לכל אדם

ולפי שהאיש שזה דרכו לתת לכל שואל די מחסורו
ולמלאת לו שאלתו יאבד ממונו במהרה כמו שזכר המדיני ארסטו בספר הי׳
בקושי ועל הורות יוסף הנדיב הון רב ׳ לזה אמר ים מאמר ד פר׳ רי׳
ודרום ירשה׳ רוצה לומר שיהיו לו ארצות לחוף הים
וארצות ליבשה שאינם סמוכות לים׳ ויש מפרשים
בזה כי יש מהאנשים שהם עשירים ושמחים בחלקם ׳
והוא חלק טוב ׳ ומהם שהם עשירים ואינם שמחים
בחלקם ׳ ומהם שאינם עשירים ׳ אבל הם שמחים
בחלקם ׳ ומהם שאינם עשירים ולא שמחים בחלקם ׳
והוא החלק היותר רע מכלם ׳ ונבא משה רבינו שיהיה
נפתלי שבע רצון ושמח בחלקו׳ ויהיה עם זה עשיר

דף כב עמוד ג ומלא ברכת ה׳ ובספרי אמרו מלמד שהיה נפתלי שמח
בחלקו בימים ובדגים ובספינות ובכפניות ומלא ברכת ה׳
זו בקעת גינוסר׳ ים זו ימה של ספני׳ ודרום זו ימה
של טבריא׳ והנה הסכים כפי מה שפירשתי משה רבינו
בראשית מט עם ברכת יעקב שאמר נפתלי אילה שלוחה הנותן אמרי
שפר כי היא כאילה שלוחה אל אשר יהיה שמה הרוח
ללכת תלך וכן נפתלי ירצה לכל אדם לחפצו ובסבר פנים
ישיב לכל אדם אמרי שפר׳׳

ולאשר אמר ברוך מבנים אשר וגומר עד אין כאל ישורון

לפי שרבו הפירושים בדברי המפרשים בברכת אשרי
חשבתי דרכי בהם׳ וראיתי שנוכל לפרש
כפי שמושי המ״ם כי היא פעמים תשמש ביתרון כמו
תהלים יט משלי ה הנחמדים מזהב ומפז רב׳ תבורך מנשים׳ ופעמים
איכה ד תשמש במקום הסבה׳ כמו מחטאת נביאיה׳
בראשית כד ופעמים תשמש במקום הפועל כמו מה׳ יצא הדבר׳
ולפי זה יהיו הפירושים היותר מחוורים בזה ג׳ ובחלקם
התעוררו המפרשים עם היות שלא הגיעו עד תכליתם׳׳

וזה שאם נפרש ברוך מבנים במ״ם היתרון יהיה
פירושו ששבט אשר יהיה מושפע בדברים
יותר מכל שאר השבטים׳ ואין בזה מיעוט להם׳
כי גם כן כבר ימצא בכל אחד מהם שלמות מה׳ לא
ימצא בשאר השבטים׳ והכר שיהיה רצוי אחיו׳ לפי
שעם היותו מבורך כל כך לא יקנאו בו אחיו כמו שקנאו
אבותיהם על יוסף׳ אבל יהיה רצוי מהם׳ והכר מה
היא הברכה והשפע שיהיה לו יותר על אחיו בני יעקב כלם
באומרו וטובל בשמן רגלו׳ רוצה לומר שתהיה ארצו
מלאה שמן זית זך יותר משאר הארצות׳ ועוד ימצא
להם יתרון שני והוא אמרו ברזל ונחשת מנעליך׳
רוצה לומר שכל כדרך כף רגליהם בארצותם הם מקומות
שיצא מהם ברזל ונחשת וזה לא ימצא בארץ אחרת׳
ורוצה לומר מנעליך רוצה לומר כל מקום שידרוך מנעליו
בראשית רבה עו דף מכ עמוד ב הוא ברזל ונחשת׳ ובבראשית רבה אמרו באשרי כי
אשרוני בנות אמר רבי לוי לא לן אשר באכסניא מימיו
ירש אשר גבהי פלטריות מה שלא ירש יהודה ארצות וכו׳
ולא היה זה כי אם ליתרון השמן והברזל שבארצו שכולן
היו צריכין אליו ומבקשים אותו׳ כי היו בני יהודה וישראל
רוכלים בחטי מנית ופנג ודבש וצורי וכל זמרת הארץ
שיביאו לארץ אשור וימכרו ויקנו השמן לרצון להם׳
והכר יתרון שלישי וכימיך דבאיך רוצה לומר שהזקנים
אשר יהיו בארץ אשר׳ יהיו בריאים וחזקים כבחורים וזה
מיובש הארץ וחזקה׳ ויהיה וכימיך רוצה לומר כימים
אשר הם ימיך ביחוד והם ימי הבחרות כך יהיה דבאיך
שהם ימי הרעה ודאבון נפש כי שניהם הבחרות והזקנה
ישתוו בחוזק ובבריאות והוא על דרך מה שאמר כלב
יהושע יד ככחי אז וככחי עתה לצאת ולבא׳ וכן פירשו התרגום
ירושלמי וכיומי עולימתהון יומי סיבותהון׳ וכן פירש
דף קכה עמוד ב הרמב״ן גם כן׳׳

ואם ישמש מ״ם מבנים כמו מ״ם הסבה׳ יהיה
פירוש הכתובים כן שאשר יהיה ברוך מסבת
רבוי הבנים שיוליד׳ כי לכן יהיה רצוי אחיו בשכולם
ירצו להתחתן בו ולא יקנאו בו כמו שקנאה רחל בלאה

בראשית רבה דף עו אחותה על הבנים׳ ובבראשית רבה אמרו שהיו
בנותיהן של אשר נאות ויפות והיו נשואות לכהנים
שנמשחו בשמן׳ וכפי הפשט יאמר הכתוב על השמוש
הזה שיהיה אשר ברוך בסבת רוב הבנים אשר יוליד׳
כי בזה יתקן תבואותיו היטב לפי שעובדי האדמה בהיות
להם בנים הרבה יועילו במלאכתם ועבודתם׳ ולא יצטרכו
לשכירים אנשים מחוץ׳ וכן אשר בסבת רוב הבנים יהיה
טובל בשמן רגלו׳ שהוא משל לרוב השמן׳ כי היתה
ארצו מוכנת לזה בהיות להם עובדים רבים וכן ברוב
הבנים יעשה ברזל ונחשת הרבה שהיא מלאכה קשה
צריכה לפועלים רבים׳ ואמרו וכימיך דבאך׳ רוצה
לומר שכל ימיו יהיה בחוזק ואומץ רב׳ כי דבאך כתרגום
תקפך שחוזקו יהיה בימי שבתו בארץ וכן היה כי אף
על פי שקצת השבטים גלו בימי השופטים שבט אשר
היה חזק בארצו עד יום גלות הכולל שגלו ישראל על ידי
מלך אשור וכמו שכתב הרלב״ג זהו פירוש הכתובים על
פי השמוש הזה׳׳

ואם תשמש מ״ם מבנים כמ״ם הפועל׳ יהיה
פירוש הכתובים כן שטבע האנשים
בכלל׳ ובני ישראל בפרט׳ בהיותם שוים באהוה
והקורבה׳ תרבה ביניהם הקנאה בשיגדל אחד מהם ביתר
בראשית מב שמות ב שאת על אחיו׳ באומרם כלנו בני איש אחד נחנו׳
מי שמך לאיש שר ושופט עלינו׳ ולכן נאמר במרדכי
אסתר ט כי מרדכי היהודי משנה למלך אחשורוש וגדול ליהודים
ורצוי לרוב אחיו דורש טוב לעמו ודובר שלום לכל זרעו׳
כי זכר לדבר מתמיה שמרדכי בהיותו יהודי יהיה משנה
למלך אחשורוש ויותר זה מזה שהיה גדול ליהודים כי אף
על פי שהיה משנה למלך׳ לא יהיה גדול בעיני היהודים
כי תמיד יאמרו ומי אביו ומי הוא זה ואי זה הוא שמלאו
לבו להתנאות׳ לזה אמר שהיה גדול בעיני היהודים
ויותר זר מזה שהיה רצוי לרוב אחיו׳ ולא יקנאו בממשלתו
כי גם זה מטבע בני ישראל מאד׳ ולכן להגיד דבר פלא
אמר שהיה רצוי לרוב אחיו לא לכולם כי אם לרובם׳ וזה
אמנם היה מפני שהיה דורש טוב לעמו ודובר שלום לכל
זרעו׳ ועל זה הדרך אמר ברוך מבנים אשר׳ רוצה
לומר ברוך ומהולל יהיה אשר מאחיו שהם בני יעקב׳
ויהיה רצוי אחיו שהוא דבר יוצא מטבעם ונתן הסבה
להיותו מבורך מפיהם ורצוי מהם באמרו וטובל בשמן
רגלו׳ רוצה לומר שיהיה לו שמן רב ולא היה מקפיד
עליו אבל היה נדיב ונותן ממנו מתנות כי זהו המכוון
וטובל בשמן רגלו׳ ומפני זה יצטרכו אחיו אליו ויברכוהו
וירצוהו׳ וגם כן מפני שברזל ונחשת מנעליך ויבאו
שאר השבטים אליך וירצוך לקנות השמן והברזל עד
ישעיה יד שמפני זה כימיך דבאך׳ ודבאך הוא כמו שבתה
מדהבה שיאמר על הזהב כי יבאו כל כך סוחרים בארצו
בעד השמן והברזל והנחשת עד שירבה הזהב׳ ואמר
וכימיך דבאך׳ לפי שאין השמן נולד בשפע כל שנה
ושנה׳ אבל הוא שנה אחת׳ ושנה אחרת לא יתרבה כי
אם מעט מזער׳ ולכן תלה הזהב הבא מן השמן כפי
דברים ח הימים והשנים ויראה שעל ארץ אשר אמר משה רבינו ארץ
אשר אבניה ברזל ומהרריה תחצוב נחושת ואמר הנביא
ישעיה ס מיעד לימות המשיח תחת הנחשת אביא זהב ותחת הברזל
אביא כסף ותחת העצים נחשת ותחת האבנים ברזל׳
דף קיט עמוד ב והרמב״ן פירש שהיה גבול אשר בסוף ארץ ישראל ולכן
היתה

היתה ארצו מנעולת לכל ארץ ישראל כי היו ההרים חזקים
ותקיפים והם היו מסגרות לכל ארץ ישראל׳ ושעל
זה אמר ברזל ונחשת מנעליך ׳ והנה הסכימה הברכה
הזאת שנתן ארון הנביאים לאשר עם מה שנתן לו אביו
בראשית מט שאמר מאשר שמנה לחמו והוא יתן מעדני מלך ׳
שרמז על רוב השמן שבארצו והדברים הנמשכים אחר
תבואת השמן״

אלה הם הפירושים אשר ראיתי יותר ישרים בכתובים האלה ואמנם
שאר הפירושים שזכרו המפרשים בהם לא ישרו בעיני ולכן לא
אשא את שמותם על שפתי ובזה נשלמה ברכת השבטים בפרט
שזהו החלק הב׳ מהפרשה:

אין כאל ישרון רוכב וגו׳ עד ויעל משה וגו׳

זה החלק השלישי מהפרשה שהוא בחתימת
הברכות במאמר כללי ׳ וכבר פירשו
אנשים הכתובים האלה קשורים עם מה שלמעלה ׳ שלפי
שזכר שארץ אשר היתה מנעוליה של ארץ ישראל אל תבטח
בחוזק ארץ אשר ׳ כי אין כאלהים להיות בעזרך ׳ והוא
העוזר האמתי ושאר הדברי׳ כאפס ותוהו נחשבו לו ׳ ואחרים
פירשום כנגד אשר ׳ כי לפי ששבחו שהוא מבורך מבנים
אמר אין כאל ישרון ר״ל אין כאל שהוא אשר כאל ישראל
שאין כל השבטים כמוהו ׳ והדרכים האלה בלתי מתישבים
לפי שאין ספק שאין כאל ישרון הוא דבור כנגד כל ישראל ׳
ולכן אמר בעזרך ׳ וכאל׳ הוא נקוד בקמ״ץ תחת הכ״ף להודות
ספרי דף סג ע״א שה״א מוכרת ואינו נקוד כמשפט הסמוכים וחז״ל אמרו שמג׳
ספרים שנמצא מכתיבת עזרא הסופר ׳ בב׳ מצאו מעונה
ובא׳ מעון ׳ ולכן קימו שהוא מעונה עם היות מאמרו
תהלים כ בתפלה ה׳ מעון אתה היית לנו ׳ וכונתי בפי׳ הכתובים
הוא שאחרי שארון הנביאים ברך השבטים בפרט ראה עוד
לכלול ברכותיהם ולהוכיח מי הוא הפועל אותם ׳ וראה
שהברכות אשר זכר׳ כלם השתרגו עלו לג׳ מיני ברכות ׳
הא׳ גבורת השבטים בנצחון אויביהם וכבוש ארצם ומזה
המין היתה ברכת ראובן ויהודה וגד ודן׳ המין הב׳ הוא
בברכת הארץ ׳ בפירותיה ותבואותיה דשנותה ושלמותה
ומזה המין היו ברכות יוסף וזבולון ויששכר ונפתלי ואשר ׳
והמין הג׳ הוא בדבקות אלדי ובעניניו הרוחניים ומזה המין
היו ברכת לוי ובנימן ולכן אחרי זכרון הברכות הפרטיות
בללן באמרו שכולהן נשפטות מהשם ית׳ ושאינן מפאת
המערכת והמנהג הטבעי ׳ וזהו אמרו אין כאל ישרון ׳ דע
נא וראה כי אין כאלוה ית׳ כי אין כמוהו להטיב להולכים
לפני באמת לפי שכבר ימצאו לו דברים הפכיים ׳ תכלית
המעלה ׳ ותכלית השפלות וזהו רוכב שמים בעזרך ובגאותו
שחקים ׳ רוצה לומר עם היותו גבוה מעל גבוה ומניע
השמים והשחקים בכל עוז גאותו והיות השמים מעונתו ׳
ישעיה נז הנה הוא בעזרך ׳ על דרך מרום וקדוש אשכון ואת דכא
ושפל רוח להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים ׳ וכל זה
שרוממותו לא תמנע ממנו השגחתו בפרטים כי הוא עם
כל גודל גאותו והיותו רוכב שמים ומניען הוא בעזרך באופן
שהוא מטה ההוראה השמימיית לתועלתך ואם הם מנגדים
אותך הוא משדד אותם כי על כן נקרא שמו שדי ׳ וז״ש
רוכב שמים בעזרך ׳ ואמרו ובגאותו שחקים ׳ הוא
כזה הענין בעצמו והוא קשור עם מה שאחריו יאמ׳ ובגאותו
שחקים מעונה אלדי קדם ירוצה לומ׳ ובהיות גאותו ורוממותו
השחקים מעונה לאלוה הקדמון שאין קדמון זולתו ׳ ומתחת
השחקים ימצאו זרועות עולם והם המלכים והעמים
בארצותם לגוייהם שהעליונים מושלים בהם ׳ הנה
עם כל זה הוא תהלתך והוא אלדים ישגיח בעניני מלחמתך
ויגרש מפניך אויב שהוא סיחון ועוג שכבר גרשתם ויאמר
השמד רוצה לומר ואמר להשמיד את כל שאר המלכים
אשר בארץ הנה אם כן אמר שרם ה׳ ושפל יראה כי אמר
שהוא ית׳ רוכב שמים לכפר רוממותו ׳ ואמר בעזרך
להורות שפלות השגחתו ׳ ואמר ובגאתו שחקים מעונה
אלדי קדם ושתחת אותם השחקים נכנעים זרועות העולם
שהוא ספור מעלתו ׳ ואמר ויגרש מפניך אויב שהוא
פרטיות ושפלות השגחתו בעניני הארץ ׳ ובזה ביאר איך
המין הראשון מהברכות מכבוש הארץ ונצוח האויבים אינה
מפאת המערכה השמימיית והמנהג הטבעי ׳ כי אם להשגחת
השם הפרטית על עמו וזה יורה שאין כאל ׳ ומזה
המאמר למדתנו התורה האלדית דרוש נכבד ועמוק מאד
אצל המעיינים והוא שהשם יתעלה הוא מניע הגלגל
העליון כי להיות הגלגל העליון המקיף בכל הוא הקודם
במעלה ושלמות לכל הגלגלים והוא מקומו של עולם מקיף
בכל הגלגלים היה מניעו בלי אמצעי הסבה הראשונה ית׳ כי
התנועה הראשונה ההיא המדובקת הכוללת שאר התנועות
מחוייב שתבא מציור אחד הוא הציור האלדי הכולל ׳ כי
ההאחדות הרבים בתנועה אחת ובכונה אחת לא היה אפשר
להיות כי אם בענין א׳ פשוט קושר את כולם וממנו
נשפעים שאר השכלים המניעים חלקי הגלגל תנועות
מיוחדות ׳ ומצד המניע ההוא הראשון יקרא העולם א׳
כמו שהאדם מצד כחו השכלי יהיה אחד ׳ אם כן צורת
העולם מצד שהיא אחת באה מפועל אחד והוא הסבה
הראשונה והמניע הראשון ית׳ וכמו שהגלגל העליון ראשון
לכל הגלגלים ותנועתו הראשונה סבה לתנועת הגלגלים
החלקיות ׳ כן המניע הראשון ית׳ הוא ראשון לכל המניעים
והוא סבה ראשונה להם וזהו דעת ארסט״ו כפי מה שהבין כספ׳ סטמ׳ וסע״ו
ממנו בר״ ׳ ולכן יאמ׳ שמציאות הא׳ ית׳ התבא׳ בחכמת הטבע
מצד ההנעה עם היות שב״ם והנמשכים אחריו ומכללם הר׳
משה ן׳ לאוי ׳ והרלב״ג ׳ חשבו שאין הדבר כן אבל שהשכל
העלול הראשון הוא המניע הראשון לא הסבה הראשונה
והרב המור׳ גלה דעתו שהמניע הראשון הוא הסבה הראשונ׳
בפרקים מספרו ובפרט בפרק ס״ט ח״א בשתוף מלת רכב ׳
והביא לראיה על זה מאמר משה אדוננו רוכב שמים בעזרך
כי הרכבה תאמר על ההנעה ׳ ופירש הרב ובגאותו שחקים
על שאר הגלגלים כאלו אמר שהש׳ רוכב ומניע הגלגל
העליון ואמנם שאר השחקים יניעם בגאותו לפי שהם
יתנועעו מכח העליון כחלק בכל ׳ עם היות שכבר נמצ להרב
דעת סותר לזה בפרק ד׳ חלק ב׳ אבל עם העיון הטוב בדבריו
אין שם סתירה ׳ כי הוא הגיד העתו באותו פ״ס אשר
זכרתי ׳ ובפרק ד׳ המשיך הדברים כפי דעת תלמידי ארסט״ו
לא כפי דעתו ׳ כי היה הדעת הזה מאומת ונאמן ׳ אם בדברי
יעקב שאמר במראה הסלם והנה ה׳ נצב עליו ׳ ואם בדברי בראשית כח
משה פה שאמר רוכב שמים בעזרך וגומר ׳ ואם בדברי
ישעיהו ואראה ה׳ יושב על כסא רם ונשא ׳ ובדברי דוד ישעיה ו
סולו לרוכב בערבות ביה שמו ׳ לרוכב בשמי שמי קדם תהלים סח׳ סג
ובדברי חכמינו ז״ל מאמרים רבים כמו שהביאם הרב
באותו פרק ס״ט הנזכר ׳ אבל זה מורה על אמתת מה
שפירשתי ברוכב שמים ובמעונה אלדי קדם וגומר ואמנם

כח דף מג עמוד ג בבראשית רבה דרשו מעונה אלדי קדם על האלית׳ אמרו
הוא מעון עולמו ואין עולמו מעונו הסוס טפלה לרוכב ואין
הרוכב תפל לסוס וראוי לדעת מה כוונו במאמר הזה׳

ואומר שהם ז״ל ראו בטבע המקום סגלות:

האחת שהדבר ינוח במקומו הטבעי כשיהיה בו ויתנועע
אליו כשיפרד ממנו ושהמקום הוא המקיף במקובם
הוא שוה לו והוא נבדל ממנו׳ ושהמקום מהבדליו המעלה
והמטה כמו שהתבאר כל זה בחכמה הטבעית׳ · ועל דרך
ההמשל העתיקו כל זה בש״ית כי הוא המקום המשלים אותנו
ובהיותנו בו היינו במנוחה ושלמות להיותנו תחת צל כנפיו
וכאשר נפרדנו מדבקותו השכל האנושי יבקש לשוב אליו
אם לא יעכבהו מכריח הוא אלדינו מקיף בנו בוחן לבות
וכליות בידיעה פרטית מקפת על הדברים כלם כל דבר לא
יכחד מן המלך הוא אלדינו שוה אלינו בהשגחתו הפרטית
לפי שהיא לא תעבור מהאומה לזולתה ולא יעלם ממנ׳ דבר
מכל פרטי האומה ואם כן השגחתו שוה אלינו לא יחסר
מלהשגיח דבר בפרט ולא יוסיף ולא יעדיף על זולתנו
השגחה אישיית׳ הוא ית׳ נבדל ממנו לפי שטבעו ומהותו
נבדל בתכלית ההבדל מכל נמצא עד שהמציאות יאמר
עליו ועל זולתו בשתוף השם׳ והוא שבמקום ימצאו
המעלה והמטה׳ ככה בש״ית ובהשגחתו תמצא המעלה
והמטה כי הוא בשמים ממעל ועל הארץ מתחת
תהלים קלט ובמאמר המשורר אם אסק שמים שם אתה ואציעה
שאול הנך׳

הנה מכל הבחינות האלה ומהסגלות הנמצאות בטבע
המקום להיותם בדרך השאלה והמשל בו ית׳ נקרא
בדבריהם מקומו של עולם׳ מסכים בצד מה עם מה
שפירשתי ברוכב שמים בעזרך ובגאותו שחקים מעונה
אלדי קדם ונומר׳ הנה כל זה אמר כנגד המין האחד
מהברכות שהוא בכבוש הארץ וגבורת ישראל בנצחון
האויבים׳

וכנגד המין הב׳ משלמות הארץ בתבואותיה׳ אמר
וישכון ישראל בטח ונומר׳ רוצה לומר שישראל
מפאת מה שזכר שהשם ית׳ גרש מפניהם האויב והוא ית׳
רוכב שמים בעזרם׳ לכן זכו מאותה סבה גם כן ששכן
ישראל בארץ בטח בדד׳ רוצה לומר כי עם היות
שהיושב בדד יפחד׳ ולכן יבחרו האנשים באוהבים
ובקרובים׳ הנה ישראל בגוים לא יתחשב ונעשה שונא
לכולם׳ ושכן בדד׳ ועם כל זה שכן לבטח לפי שרוכב
שמים בעזרם׳ ומה יעשה לו אדם ואמרו עין יעקב׳
הוא קשור למה שלאחריו׳ יאמר ששכן בטח ובדד בארץ
דגן ותירוש שזה היה עין יעקב ומגמת פניו ותאותו לחשינו
בראשית כז כי הנה יצחק בברכו את יעקב זכרם ויתן לך האלדים מטל
השמים ומשמני הארץ ורוב דגן ותירוש׳ הנה אם כן
בהיותו עתה בארץ דגן ותירוש ושמיו יערפו טל׳ כי
היא הברכה שעליה חרד ונתעסק ונעשה כל מה שעשה
יעקב׳ וזהו אמר לעין יעקב׳ ולכן לא זכר יצהר ולא
יתר הפירות שנשתבחה בהם ארץ ישראל׳ לפי שלא
היה דעתו כי אם אותם הדברים שזכר יצחק בברכתו כי
הם היו עין יעקב׳

וכנגד המין השלישי מהברכות שזכר מהדבקות
האלדי והעבודה האלדית אמר אשריך ישראל
וגו׳ רוצה לומר כל ההצלחות והטובות אשר זכרתי
בשני המינים הראשונים מהברכות הם טובות זמניות
ולא יאמר עליהם שום אושר אבל בעבודת האלדית
והדבקות בו יתעלה בזה באמת הוא האושר האמתי לפי
שהוא שלמות נפשי׳ וזהו אמרו אשריך ישראל מי כמוך
עם נושע בי״י כלומר השלמיות הגופיים כבר ימצאו
בשאר האומות׳ אבל השלמות הנפשיי׳ הנה מי כמוך
עם נושע בי״י היש בעמים עם שיהיה נושע בי״י כמוך
והתשועה שזכר כאן היא מה שבארו הנביא עליו השלום
ישראל נושע בי״י תשועת עולמים׳ ואמר שלא יחשבו ישעיה מה
שהזוכים לתשועה הנפשיית לא יזכו לגופנית כי הנה באמת
עם היותם נושע בי״י גם כן הוא יתעלה יהיה מגן עזרך
ואשר חרב גאותך ולפי שהאדם הנושע בגבורתו הושיעה
לו ימינו במגן וחרב כי המגן יהיה לו להנצל מן האויב
והחרב להכותו׳ לכן בממשל בתשועה האלדית אמר
שהאל יתעלה הוא מגן עזרך רוצה לומר המגן שהוא
עוזר אותה ומצילה באמת והוא יתעלה גם כן החרב שבו
הכה את האויבים והוא אמרו ואשר חרב גאותך׳ עד
שמפני זה יכחשו אויביך לך ואתה על במותימו תדרוך׳
ואחשוב שמזה המקום למד המשורר באומרו אשר בנינו תהילים קמד
כנטיעים וגו׳ מזוינו מליאים וגו׳ אלופינו מסובלים שם · שם
וגו׳ וחתם הדברים ואמר אשרי העם שככה לו וגו׳ שם
כי אחרי זכרו הטובות הגשמיות מהבנים והבנות והקנינים
אמר בדרך תמיהה האם אחשוב שאשרי העם שככה לו
ושאושר האדם והצלחותיו תלויה בדברים האלה מהבנים
והבנות והאלפים והצאן והבקר׳ אינו כן אבל אשרי
העם שי״י אלדיו׳ כי זהו האושר האמתי לא הבנים
והשורים׳ ואפשר לפרש עוד עם נושע בי״י מגן עזרך
וגו׳ שהאל יתעלה לכבוד ישראל ותפארתו עם היות
שלא בכחם ירשו ארץ הנה הוא יתעלה בחר שישראל
עמו ישלחו ידם באויבידם כדי שיהיה להם שם תפארת
וזהו ואשר חרב גאותך עד שמפני זה יכחשו אויביך לך
בחשבם שהגבורה ממך׳ אבל הזהר שאף על פי
שיכחשו לך לא תרחם עליהם כאשר עשה מלך ישראל
לבן הדד׳ אבל על במותימו תדרוך כי כן צוה השם מלכים א כ
יתעלה׳

הנה התבארו הכתובים האלה והותרו הספקות:

ויעל משה וגו׳ עד וימת שם משה עבד יי׳

ספרה תורה שאחרי שצוה הקדוש ברוך הוא
למשה בפרשת האזינו עלה אל הר העברים דברים לב
וגו׳ ומות בהר׳ משה רבינו לא השיב עליו כלום
אבל נתעסק לברך את ישראל כמו שבא בפרשה׳
ומיד אחרי ברכתם לא איחר לעשות אותה המצוה התכליתית
שנאמרה לו אבל מיד הוא מעצמו עלה אל הר נבו אשר
על ראש הפסגה ויראהו י״י את כל הארץ קודם מיתתו׳

ובראיית הזאת הסכמתי אני לחקור בה חקירות:

החקירה האחת אם היתה ראיה חושיית כפי המנהג
הטבעי כמו שיראה האדם ארץ רחוקה
ממנו שיראה כללותה בהרים ובבקעות בגבעות ובשדה׳
ולא יראה הדברים הפרטיים שבה׳ או אם היתה ראיה
חושיית אבל בנס כי ראה כל מה שלא היה בחק חוש
הראות

הראות לראות במרחק כל כך גדול או אם היתה בה ראיה
שכלית או נבואיית מבלי השגת חוש כלל׃

החקירה השנית אם היה שנכללו בראייה הזאת דברים
עתידים ושלא היו מוחשי׳ טבעיים כדברי חכמינו ז״ל שראה ספרי דף כג ע״א
מה שעתיד להיות בארץ האם היתה זאת נבואה גמורה
בשאר נבואותיו ומה ההבדל אשר היה בין הנבואה הזאת
לברכות והקללות שראה ושנבא מה שעתיד להיות בפרשת
כי תבא ובפרשת נצבים׃

החקירה הג׳ מה היה התכלית בראיה הזאת כי אם היתה
הנאה גופיית מוחשת׳ מה הפיוס אשר עשה
הקב״ה למשה על מיתתו בראייה הזאת האם יתפייס האדם
התאב אל המאכל או אל המשתה ואין לו׳ כשיראה אותו
וממנו לא יאכל ולא ישתה׳ אדרבה יש לו צער יותר
גדול בהיותו רואה וריקה נפשו׳ ובכיוצא בזה נוכל לומר
בעי לנחומיה צעורי קא מצער ליה ואם היתה השגה
נבואיית שכליית ממה שיהיה מה ענין לזה בהר נבו ועל פני
ירחו כי בכל מקום יוכל משה להשיגה גם כי לא היה מתיחס
זה להעברת הארץ כי גם שיעבור שמה יהיה תאב וכוסף
לדעת מה יהיה באחרית הימים׳ והראיה הזאת הוא
מענינה שהיתה לו במקום ההעברה לארץ׃

החקירה הד׳ לפי שבפרשת פנחס נאמר למשה רבינו
עלה אל הר העברים וגומר וראית אותה וגומר במדבר כז
והיה ענינו כמו שפירשתי שיתמיד לעלות בהר ההוא
ולראות ולעיין בארץ האם היתה הראייה הזאת שנזכרה
כאן בשעת מותו היא עצמה הראיה שצוה אותו שם עליה
שיראה אותה מעצמו או היתה זולתה׳ ואם היתה זאת כמו
הראייה הראשונה׳ ולמה שם לא אמר כי אם עלה אל הר
העברים׳ וכאן אמר הר נבו אשר על ראש הפסגה אשר
על פני ירחו׳ שם אמר וראה את הארץ וראית אותה׳
שהוא מעצמו יראה אותה וכאן אמ׳ ויראהו י״י את כל הארץ
וגומר׃

וראיתי להרחיב המאמר בזה שלא לפי מצאתי
בדברי החכמים חדשים גם ישנים בזה
דבר אם לא הדרשות שאזכור ומה שישים אלדים בפי
אותו אדבר׳ ואומר בדרוש הראשון שהראייה הזאת
היתה חושיית למשה רבינו ולכן נתיחסה לעיניו שא נא עיניך
וראה בעיניך׳ האמנם לא היתה ראייה טבעית לפי שעם
היות שלא כהתה עינו ולא נס ליחה׳ לא היתה אפשר
בשום אדם כפי חק הטבעי שיראה ממרחק גדול כזה׳ כי אם
כללות הארץ לא פרטיות הטובה היא אם רעה היש בה עץ
אם אין וכדומה לדברים שהוא ראה כה׳ ולכן יחוייב
שנאמין בזה אחד מב׳ דברים אם שנאמר שבמקום שכח
הראות יחלש בזקנים וכל שכן בשעת מיתתם שאור עיניהם
גם הם אין אתם עשה השם ית׳ עם משה להפליא בעת
ההיא להכפיל כח ראותו כמה וכמה טובה כפולה באופן
שיראה ממרחק גדול בבירור כל מה שהיה רואה אילו היה
שם פוסע בכל הארץ ההיא ורואה אותה ופרטיה דבר
ודבר לנגד עיניו׳ וכבר כתבתי במחזה שדי אשר לי
שהנבואה כפי מה שתגזור ותעיד עליה התורה היא בב׳ מיני׳
כפי המקבל אותה׳ כי פעמים תחול בשכל ויראה האדם
הדברים המפורשים והדרושים ברורים מבלי משל וחידה
כי אם רבים מושכלים וידיעות מושגות בשלמותם׳ כפי
טבע השכלי המקבל אותם ופעמים שתחול בדמיון ויראה
או ישמע האדם צורות וענינים המשליים לא שיעשה

אותם הדמיון מעצמו כדעת המתפלספים מבני עמנו שרצו
לעשות הנבואה מטבע החלום׳ כי הוא עון פלילי כ״א שהש׳
ברצונו יצייר בדמיון הנביא אותן הצורות והדברי׳ המורים
על דבר הנרצה להודיעו וכמאמר הנביא כה הראני י״י והנה ירמיה כד
וגומר׳ אשר שמעתי מאת י״י צבאות הגדתי לכם וגומר ישעיה כא
ולא נאמר זה על הרכבת הדמיון הכוזב בטבעו׳ כי אם
על הנבואת אשר יחולו בו ולהיו׳ המדמה הוא המקבל אותם
יהיו צורות דמיוניות כטבעו ופעמים שתחול הנבואה על
שניהם יחד רוצה לומר על הכח השכלי והמדמה וזה המין
מהנבואה בלבד שער הרב המור׳ כמו שתראה מה גדר אשר
גדר הנבואה בפרק לו׳ חלק ב׳׳ ופעמים שתחול הנבואה
בחושים והוא שיתחדשו על דרך הפלא לפניהם מוחשים
כאלו הם טבעיים במציאות ויראו אותם הנביאים או
ישמעום אם הם קולות מחודשים ואינם דברים מדומים
כמו שחשבו החכמים בעיניהם׳ כי לא היו הנביאים נכפים
ולא מטורפי השכל לשיראו מחוץ מה שאינו נמצא כמו
שיקרה לחולים מהקדחות החדות ולנכפים כי הם בבריאותם
ושלמותם היו רואים ומשיגים אותם הדברים ולא היה הנס
בהשגתם אותם כי אם בהתחלשות הדברים ההם בעצמם
לפניהם לשיגתם במציאות׳ ומזה המין מהנבואה היו
המלאכים שנראו לאברהם וחשב היותם אנשים ונתן לפניה׳ בראשית יח
לאכול והסוסי אש ורכב שראה נער אלישע בהר סביב מלכים ב׳ו
אלישע כמו שהתפלל עליו׳ ומזה המין הוא וי״י השמיע פס יז
את מחנה ארם קול רכב קול סוס׳ ורבים מזה המין תמצא
בספורי הנביאים׳ אמנם למה תהיה הנבואה מתחלפת
המינים האלה׳ אין ספק שסבתו הכנת הנביאים ורוב
שלמותם זה על זה כי בהיות הנביא המקבל׳ שלם מאד
בשכלו תחול בו הנבואה׳ וכשלא יהיה באותה מדרגה
מן השלמות תחול הרוח הנבואיי גם כן על כחו המדמה׳
או תחול עליו בלבד׳ ואמנם הנבואה המוחשת פעמים
תהיה מפאת המקבלים שאינם ראוין לקבלה בשכלם וגם
לא בכחם המדמה כמו שהיה ענין ישראל בהר סיני ופעמים
תהיה מוחשת לתכליות הכרחיים׳ והחקירה הזאת רחבה
מני ים ואנכי מלאתי ידי לי״י בה בחבור הנזכ׳ ואין זה
המקום הנאות לביאורה ואתה תדע שבמשה אדוננו באה
תמיד מהמין הראשון השכלי לגודל מעלתו׳ ומהמין השני
לא באתהו הנבואה כל ימיו׳ כי אם בסנה ואולי שהיתה
המראה מהמין הג׳ כי הנה מאותו מין הג׳ ראינו באמרת
שבאה אליו ע״ה הנבואה פעמים אם בענין המשכן שראה
אותו בהר כאילו היה נמצא במציאות וכמה שאמר וראה שמות כה
ועש׳ בתבנית׳ אשר אתה מראה בהר׳ אבל היה זה כדי שיקבל
התבניות ההם בדעתו בשלמו׳ כי הצורות ההנדסיות יצטיירו
עם החוש מה שלא יוכל האדם לציירם עם השכל והדמיון
לבד׳ וכדי שיתן משה צורות מלאכת המשכן לאומנין
כראוי הוצרך השם ית׳ להראותה אליו מוחשת בפרטיותה
בחושיו׳ גם נמצא במשה ששמע את הקול מדבר אליו במדבר ז
והיה הקול ההדרי ההוא מגיע לאזניו מוחש ולא היה שומעו
אחר וכמו שבא בקבלתם יכול היו אחרים שומעים ת״ל קול ספרי דף ו פרש
לו קול אליו והיה צורך המקובל המוחש הזה אליו כדי ו עמוד ב
שיכתוב את התורה כאותם הדברים ששמע באזניו ולא
יקבל המצות והספורים בכללות בשכלו ויהיה עצם הדברים
וסדרם מפי משה לא בחר י״י בזה כי אם שעצמות המאמרי׳
והמלות יבאו מאתו ית׳ כדי שתמצא בהם ההדרות והקדושה
העליונה׳ ולכן הוצרך אדון הנביאים לשמוע את התורה

בשמיעה מוחשת וקול מגיע לאזניו׳ ומזה המין עצמו
היה הענין בראיית הארץ שרא׳ משה אדוננו בעיניו בראיית
מוחשת לא בלבד כללות הארץ כי אם גם פרטי כל מחוז
ומחוז בדשנותה ושבעה ותבואותיה ופירותיה בימים
ובנחלות ובמעינות המים ההם וביתר הדברים הפרטיים
הנמצאים בכל הארץ כאלו היו צלם לנגד עיניו׳ וראה
עוד עם זה חלוקת הארץ לשבט׳ ונחלת כל אחד ואחד מהם
בארץ׳ והנה יורה על אמתת הראיה למשה בשני הדברים
האלה שראה והשיג אותם בעלותו על הר העברים מיום
שנצטוה עליו בפרק פנ״חס ממה שזכר לשבט׳ בברכתם אם במדבר כז
משפע הארץ ותבואותיה ואם מחלק כל אחד מהם בה׳ כי
מי הגיד למשה רבינו שיהיה חלק בנימן בין יהודה ויוסף׳
ושיהיה בית המקדש בחלקו של בנימן׳ וברכת ארץ יוסף
ממגד שמים וממגד תבואות שמש ונומר׳ ושאר הדברים
שהזכיר ברוש וזבולון יהיה לחוף ימ׳ ויוצ׳ בפרקמטיא ולאשר
שתהיה ארצו מעין השמש׳ ומחצב הברזל והנחשת אם לא
שבאותה ראייה אדית ראה ב׳ הדבר׳ אשר זכרתי והם איכות
כל מחוז ומחוז בפני עצמו כאשר הוא והתחלקו לשבט׳ וזה
מה שרמז אליו שם בפר׳ פנחס באמרו וראה את הארץ רמז שם
לדבר הראשון שיראה אותה באיכותה ופרטיותה׳ ובאמרו
אשר נתתי רמז שיראה אותה שהיא נתונה להם ונחלקת
בשניהם ויעדו שכל זה יראה בלי ספק עם היות שעדין לא
עברו את הירדן ולא כבשו את הארץ ולא חלקו אותה והוא
אמרו שם וראית אותה כלומר כל זה תראה׃

אמנם איך היה זה הנה הוא חדש ונפלא שלפי שמרע״ה
לא יעבור את הירדן לראות את הארץ׳ שעברה
צורת הארץ את הירדן ונראת בעיני משה כאילו היתה צורת
הארץ בכלל פלגיה ומחוזית וחלוקת השבט׳ בה לנגד עיניו׳
והיה הכח המופלא אב״ בהתחדשות אותם הדבר׳ לנגד עיניו
לא בחזוק כח הראות בו׳ כי זה לא יכפיק לראות מה שלא
היה עדיין במציאות ולכן היתה הראייה הזאת בהר העברים
שעבר בו ראות משה אל הארץ ועברה בו צורת הארץ
וחלוקתה בדרך פלא אל עיני משה׳ וזה היה הפיוס האמתי
למשה רבינו לענין עברתו לארץ שלפי שהוא אמר אעברה דברים ג
נא ואראה הראהו הקב״ה כל מה שיוכל לראות שמה׳ ולפי
שהוא היה מבקש ראייה חושיית נתנ׳ לו חושיית כי נצטיירו
צורות הדברים ההם כולם לפניו וראה אותם בעיניו באופן
שכמו שנשלם׳ נשמתו בדבוקו בא״ ית׳ כן נשלם גופו וחושיו
בהשגתם הא״ה׳ ומה נמלצו להכי מה שאמרו במדרש אל
הקב״ה אני מעבירה לפניך כשפחה אשר היא עוברת לפני
ארוניה הנה רמזו במלות מועטות על הדעת היקר הזה אשר
נפלתי בו בחמלת י״י׳ ואחרי שמשה רבינו בעלותו בהר קודם
מותו ראה שלמות ב׳ הדבר׳ הא״ה׳ שלמות הארץ ואיכותה
בעצמה והתחלקה לשבט׳ בראייה חושיית׳ כמו שראה צור׳
המשכן בהר׳ והוא ברך את השבטים כפי שראה מחלקם
בארץ ואיכות חלק כל א׳ מהם עתה בשעת מותו ראה הש׳
להראותו הדבר׳ ההם בעצמם׳ ועוד נוסף עליהם שהראהו
הדבר׳ העתידים לבא בארץ מכבושה ואיכות השופט׳ שהיו
בה ומהשתלשלו׳ המלכים׳ ומחלוק המלכיות׳ וחרבן ישרא׳
כל דבר ודבר מיוחס למקומו׳ באום׳ בזה המקום עתיד להיות
זה הטוב ובזה המקום עתיד להיות זה הרע׳ והחרבן ושאר
הדברים כלם כאלו זכה לראותם בחושיו בעת המעשים׳ כי
עם היות שכבר ידע בנבואתו הרוחנית ההצלחות והטובות
העתידות לבא על העם והעונשים והצרות העתידים לבא
עליהם׳ הנה עתה הראה לו כל זה בחושיו מיוחס ומצורף׳
למקום המעשה׳ וכבר דעירו הכמינו ז״ל על ההשגה הזאת
שהשיג וראה באהרונ׳ אמרו מערבות מואב מלמד שהראהו ספרי דף כג ע״א
שלשלת של מלכים הראויה לעמוד מרות המואביה׳ אל ופסיקתא דף כב ע״ב
הר נבו ראש הפסגה מה פסגה זו וכו׳׳ אשר על פני ירחו
מלמד שהראהו שלשלת ארץ ישראל מיושבת על שלותה
וחזר והראהו מציקין המחזיקין בה׳ את הגלעד מלמד
שהראהו בית המקדש מיושב בשלותו וחזר והראהו וכו׳׳
וכן עד דן הראהו בני דן שנ׳ ויקימו להם בני דן את הפסל׳ שופטים יח
והראהו שמשון שעתיד לעמוד ממנו למושיע׳ ואת כל
נפתלי הראהו ארצו בשלותה ובהרבנה׳ והראהו דבורה
וברק מקדש נפתלי נלחמים עם סיסרא וחייליו׳ ואת ארץ
אפרים ומנשה הראהו יהושע נלחם עם מלכי כנען שבא
מאפרים׳ גדעון שבא ממנשה נלחם עם מדין ועמלק וכו׳׳
וכן דרשו ויעל משה אל הר ואין הר אלא בית המקדש הראהו שם ספרי דלע״ל
בנינו הראשון ובנינו האחרון׳ הראהו הר הבית ת״ק מאות
אמה על ת״ק מאות אמה החיל והעזרות והמזבח והכדים
והאולם והדבור ובית קדש הקדשים׳ הראהו לו יפתח
מקריב בתו לעולה׳ הראהו לו קבר שאול ובניו׳ וכן דרשו
בבקעת ירחו מלמד שהראהו גוג וכל המונו שעתידין ליפול
בבקעת ירחו׳ הנה גלו במאמריהם אלה שהראהו הענינים
המיוחדים אשר היו אחרי כן בשבטים בחלקיהן ובארצותם
בישובן ובצוקתן׳ ואמרו עד הים האחרון אל תהי קור׳ אלא עד
היום האחרון מלמד שהראהו כל העולם מיום שנברא עד
תחיית המתים עד שלזה דרשו ויעל משה עלייה היה למשה
ואין ירידה למשה׳ לפי שהיתה הראייה אחרונה הזאת מעלה
גדולה אליו׳ ואחשוב שלכן לא נאמר בפרש׳ פנחס הר נבו
כי אם עלה אל הר העברים כמו שפירשתי וכאן נאמר הר במדבר כז
נבו שהיא מגזרת נבואה׳ ששם ראה הנבואה העתידה לבא
על ישראל מכל הטובות והרעות העתידות לבא עליהם
מתיחסות למקומות שיקרו בם׳ ואמרו כאן ג׳ תארים להר׳
שהם הר נבו׳ ראש הפסגה׳ על פני ירחו׳ לרמוז אל ג׳ ראיות
שראה׳ אם הנבואה העתידה מצורפת׳ למקומותיה׳ ועליה
אמר הר נבו׳ והם חלוקת הארץ לשבט׳ ועליה אמר ראש׳
ואם שלמות הארץ ודשנותה ועליה אמר אשר על פני ירחו
שריח׳ של ארץ ישרא׳ הטוב והמבושם היה לפני משה לנגד
עיניו׳ מצורף למה שיורה עליו הנראה שהיה אותו המקום
יותר מוכן לראות את הארץ כמו שזכרתי בפרשת האזינו כי
עם היות הדבר׳ הנרא׳ אליו מתחדשים ברצון הקב״ה ופליאתו
הנה היה ראוי שיהיה ראייתו מנגד הארץ בנכחיות׳ כאלו ירא׳
כל זה שמה׳ והכר ראשונה את הגלעד שהיה קרוב למשה
עד דן שהיה לנכחו לצד המערב׳ ובזה יכלול כל הפאה
הצפונית׳ ואחרי זה הראהו את כל ארץ נפתלי בצד המערבי
דרומי כמ״ש עליו ים ודרום ירשה׳ ואח״כ הראהו ארץ אפרים
ומנשה׳ ר״ל חצי מנשה שהיה באמצע הארץ׳ ואח׳ כל ארץ
יהודה כנגד הדרומי מערבי ועד הים האחרון שהוא המערבי
ואח׳ הראהו את הדרום שהוא הנגב׳ ואח׳ הראהו לצד המזרח
הככר בקעת ירחו עיר התמר׳ עד צוער׳ הנה אם כן התחיל
הראייה מצד ימינו וסיימה בצד שמאלו׳ ולכן לא זכר שאר
השבטים כי היה כונתו לזכור הפאות׳ והם היו נחלותיהם
באותם המחוזות׳ והנה אמר הש׳ למשה אחר הראיה זאת
הארץ אשר נשבעתי וגו׳׳ לומר למשה שלא יחשוב שנמנע
מעבור אל הארץ לפי שלא היתה טובה כדי שלא ירא׳ שלא
נתקיימה שבועת האבות כי אינו כן ועיניך הרואות איך היא

כלולה

בלולת מכל הטובות ובעולם הנפשות תוכל להעיד לאברהם
יצחק ויעקב שראית בעיניך הארץ אשר נשבעתי לתת לזרע
ושהיתה יותר טובה ויותר שלמה ממה שנדרתי להם · ולכן
לא אמר זאת הארץ אשר אני נותן לבני ישראל כמו שנ'
במדבר כו בפרש' פנחס אבל אמר זאת הארץ אשר נשבעתי וגו' להגיד
שקיים שבועתי ולפי שמשה ראה אותה עם היות שלא עבר
בה · לכן אמר לו הראיתיך בעיניך ושמה לא תעבור · ר"ל
הראיתיך בעיניך הארץ הזאת כלה עם היות ששם לא תעבור
ונתקיימה גזרתי ונעשה חפצך בראייה כי כמו שהיית יכול
לראותה בהיותך עובר שמה ראית אותה עתה מכאן · ויהיה
לפי זה אמרו ושמה לא תעבור · אינך עובר לראותה · והוא
דברים ה עד כי יראתם מפני האש ולא עליתם בהר · גם רמז לו בזה
המאמר שהראה לו חלוקת הארץ לשבטים והדברים העתידי'
להיות בה לשני רבות שידוע ששם ר"ל לאותו זמן · לא היית
עובר · כי לא תוכל לחיות אלף שני' · וא"כ ראית כל מה שהיית
רואה אלו היית עובר שם וראית דברים אחרים שלא אפשר
כפי חכח האנושי שתגיע בחייך אליהם ·

הנה התבארו הדרושים אשר רציתי לבאר בראייה הזאת :

אם הראשון שאמרתי שהית' הראייה הזאת חושיית והדברי'
הנראים מתחדשים לפני משה על דרך הפלא ·

ואם בדרוש הב' שאמרתי שהיתה הראייה הזאת נבואיית
נמורה אבל לא היתה כשאר נבואותיו שהיו מושכלות
ר"ל מקובלות בשכלו · הזאת היתה נבואה מגעת בחושיו ·

ואם הדרוש הג' שנתתי התכלית האמתי בראייה הזאת כדי
שיגיע אליה משה בחושיו כאשר נכספ' וגם כלתה נפשו
לראותה ולכן היתה הראיה הזאת אליו מחפיוס ולכך היתה על
פני יהחו כדי שיראה הדברים ההם כאלו הם בארץ · ...

במדבר כז ואם הדרוש הד' שאמרתי שמכח הצווי שבא לו בפ' פנחס
עלה משה וראה את הארץ בשלמות טבעה ומחוזיה
ובחלוקותיה לשבטי' · ובראייה האחרונה בשעת מותו הוסיף
בשעת ראייה לראות הדברים העתידים להיות מתיחסי' כפי
מקומות הארץ אשר יקרה בהם ·

ועם זה פירשתי פסוקי הפרשה ועניין הראיתיך בעיניך ושמה
לא תעבור · והותר בו הספק הא' שהעירותי בפרשה ·

וימת שם משה וגו' עד ויבכו בני ישראל

בשמנה הפסוקים האלו מכאן עד סוף התורה נחלקו
פ' השותפין דף טו רז"ל בבבא בתרא דתניא שם אפש' משה מת
וכותב וימת משה · אלא עד כאן כתב משה · מכאן ואילך
כת' יהושע דברי ר' יהודה ואמרי לה ר' נחמיה · א"ל ר"ש איפש'
דברים לא ס"ת חסר אפי' אות אחד · והלא כבר נאמר לקוח את ספר
התורה הזה ושמתם אותו וגו' אלא ע"כ הקב"ה אומ' ומשה אומ'
וכותב · ומכאן ואילך הקב"ה אומר למשה ומשה כותב בדמע
ירמיה לו כמו שנ' ויאמר אליהם ברוך מפיו יקרא אלי ואני כותב על
הספר בדיו · כמאן אזלא הא דאמר ר' יהושע בר אבא אמ' רב
גידל ח' פסוקים שבתורה יחיד קורא · לימא דלא כר"ש אפי'
תימא ר"ש הואיל ואישתני אישתני ע"כ ·

ובסוגיא הזאת ראוי להעיר דברים להיטיב הבנתה :

הא' מה הקושיא שהקשה ר"ש לר' יהודה אפשר ס"ת חסר
אות אח' והלא כבר נאמר לקוח את ספר התורה וגו' ·

כי הנה ישיב אליו ר' יהודה שכאשר צוה משה לקוח את ספר
התור' הזה חשב שכבר נשלמה כתיבת התורה ושלא היה חסר
ממנה דבר · והראיה על זה שהנה אחר זה באה שירת האזינו
ופרש' עלה אל הר העברי' · ופרש' וזאת הברכה · והדברי' האל

כלם משה כתבם עם היות שכבר נאמ' לקוח את ספר התורה
וזהו חמורת שלא יקשה ר"ש דבר על ר' יהודה שאמ' שיהושע
כתב ענין מיתת משה כי יאמר לו ר' יהודה ולדידך מי ניחא
בפרשיות שנכתבו אחריו ·

הב' מה הועיל ר"ש לדעתו באומרו שהכתובי' האלו השמנה
משה כתבם בדמע · כי עם היות הכתיב' אמצעית בין
כתיבה תמה ללא כתיב' · הנה תשאר הקושיא עכ"פ וכי משה
מת וכותב וימת משה · ובין שיכתוב אותו בדיו ובין שיכתוב
בדמע · הנה המת אי אפשר שיכתוב ·

הג' מה הראיה שהביא ר"ש מדברי ברוך בן נריה אם להגיד
שמשה כתב את הדברים האלה בדמע · כמו שכתב ברוך
המגלה הזאת בדיו · יהיה הנדון בלתי דומה לראיה · כי ברוך
היה חי ויוכל לכתוב · ומשה היה מת ואיך יוכל לכתוב · ואם
בא ללמוד מדברי ברוך שיש כתיב' שהיה בדיו וכתיב' שאינ'
בדיו · הנה הפסוק שהביא על זה לא יסבלהו · וגם ההודעה
הזאת בלתי צריכה לענין הדרוש ·

ומה שנראה לי בזה הוא שהתורה כלה ממשה אדוננו
כתבה בידיו וזר לא יקרב אליה חלילה לכתוב בה
אפי' אות אחת · ולא יהושע עם היותו משה מבחריו · וזה היה
דעת ר"ש באמת · והוא דעת בריא ושלם · ולכן הקשה כנגד ר'
יהודה שאמ' שח' הפסוקי' האלה כתבם יהושע · אפש' ס"ת חסר
אפי' אות אחת והביא על זה פסוק לקוח ספר התורה הזה וגו' ·
והנה הפסוק ההוא תמצאהו בסוף פרשת וילך אחר שזכר
שכתב משה את השירה וילמדה את בני ישראל · ושם נאמ'
ויהי ככלות משה לכתוב את דברי השירה הזאת על ספר עד דברים לא
תומם · ויצו משה את הלוי' נושאי ארון ברית יי' לאמר לקוח
את ספר התורה הזה וגו' · וממה שאמר ויהי ככלו' משה ואמר
עד תומם מורה שמשה מפי הגבורה כתב שם השירה ושאר
הפרשיות והברכו' וספור מיתתו ושאר הדברי' עד לעיני כל
ישראל כי זהו אמרו עד תומם ואחרי כתיבתה בשלמות' צוה
שיקחו את ספר התורה וישימו אותו מצד ארון ברית יי' ·
ולכן להיות מכלל הצווי האמרי עלה אל הר העברי' שכבר צוה
עליו בפרשת פינחס ונכפל בכאן · היה מהורות שיהיה מצוה במדבר כז
לקחת את ספר התורה ולא יכתוב הפועל שנעשה מהעלייה
ההיא ואם ספר התור' להיות חסר בו אפי' אות אח' כ"ש להיות
חסר בו ספור אחד בכללו · ולפי שכל זה נכלל באמרו עד
תומם · היה ראוי לו אחר הכתיבה כלה ומיתת משה בעלותו
להר · שהוא כלו מכלל התורה שיצוה לקוח את ספר התור' לא
קודם לזה · אבל אם לא נכתב איך עלה וקיי' הצווי וימת שם
והיה עתיד יהושע לכתבו · איך היה אם כן משה נותן את ספר
התורה ללוי' ומצוה אליהם שיקחוהו וישימו אותו מצד ארון
ברית יי' והיה שם לעד כי לא היה ראוי כ"א שיתנהו אל יהושע
לכתוב עליו מה שהיה חסר בו · ויהושע אחרי השלמתו יתן
את הספר ללוי' ויצוה אותם לשום אותו מצד הארון לא משה
אם לא היתה הכתיב' עדיין נשלמת בימיו · ואמנם לספק שעש'
ר' יהודה באמרו אפשר משה רבינו מת וכתב וימת משה · בפ' השותפין
השיב ר"ש אלא ע"כ הקב"ה אומ' ומשה אומ' וכות' בדיו · ורצו בזה דלעיל
כי אם היתה כתיב' התור' פעולת משה שהוא יכתו' אות' מדעתו
מה שקר' במציאו' והיו דבריה מסודרי' ומובלי' ממנו והספורי'
שבאו בה משה מעצמו היה האומ' והמגיד אותם מה שקרו ·
היה ספקו של ר' יהודה עצום מאד · איך יכתוב וימת
משה בהיותו כבר מת ובטל מן העולם · אבל לא היה הענין
כן · כי כל התורה מבראשית עד לעיני כל ישראל היה
הקדוש ברוך הוא אומ' מלה במלה' ומשה כות' · ואם כן כמו
שכתב

שכתב כל הדברי' שהיו קודם משה מבריא' העולם ודסתעפו'
הדורות ועניני האבות שכתבם מפי הגבורה' ולא נאמר
אם משה עדין לא נולד איך כתב ענין המבול' וענין הפלגה'
או ענין לידתו בעצמו' ככה אין ביטול שנאמר שכתב
הדברים העתידים להיות קודם היותם ויספר בלשון עבר
כאלו כבר יצאו אל המציאות' לפי שכתבם מפי הגבורה
הלא תראה שכתב בפרשת כי תוליד בנים וגו' ופרשת הנך דברים לא
שוכב עם אבותיך' ופרשת והיה כי יבאו עליך כל הדברים שם ל
האלה' ושירת האזינו והולהם שהם דברים עתידים לאחרי שם לב
מותו שנים רבות ונאמר שכתבם מפי הגבורה' שהוא היודע
העתיד להיות והדברים העתידים דם לפניו ית' כהווים' ולכן
בדברי הנבואות תמצא פעמים רבות העתידות בלשון עבר'
כאלו הם דברי' כבר יצאו למציאות וכן היו ויעל משה מערבו'
מואב וגו' ויקבור אותו בגיא' שהקב"ה צוה לו שיכתו' זה כלו
כפי מה שהיה עתיד להיות וכן השוה הדברי' העוברי' והעתידי'
בלשונו ובדבריו להעיד שכלם נתנו מרועה אחד'. ושלא היה
ביניהם הפרש כי כלו וכלו היו מסודרי' ומצווים מפי השם ית'
ונכתבים ביד משה וההבדל ביניהם שבכל דברי התורה
היה הקב"ה אומר ומשה היה אומר וחוזר הדברים אשר שמע
ואחר כך כותב' אמנם באלו השמונה פסוקים היה הקב"ה
אומר ומשה לא היה אומר אותם כי אם כותב אותם בלבד
והיה זה לפי שהיה בוכה בצרת המיתה העתידה לבא עליו'
ומפני הבכיה לא היה יכול להזור האמירה אבל היה כותבה
כאשר שמעה' והוא שאמר רבן שמעון עד כן הקדוש ברוך ותניא דלעיל
הוא אומר ומשה אומר וכותב' מכאן ואילך היה הקדוש
ברוך הוא אומר ומשה כותב בדמע' כלומר שלא היה אומר
אותם מפני בכייתו ודמעתו על לחיו' ולפי זה ג"כ נכתבו ח'
הפסוקים האלה בדיו כמו שאר התורה והחילוף הוא בענין
הכותב ודמעיו בצום ובכי בכתבו לא בחמר הכתיבה' והנה
הביא רבן שמעון ראית מדברי ברוך בן נריה' והוא בספר
ירמיה כשכתב המגילה והוליכה בית יי' אל כל השרים ששאלו
השרים הגד נא לנו איך כתבת כל הדברים האלה מפיו
ויאמר אליהם ברוך מפיו יקרא אלי כל הדברים האלה ואני ירמיה לו
כותב על הספר בדיו' וענין שאלתם ותשובתו לדעתי כך הוא'
הנה השרים כשראו רבוי היעודים הרעים וכובד הקללות
והחספר אשר במגילה שאלו את ברוך איך כתבם' ר"ל האם
שמע אותם מפי ירמיהו בכללותם ולקח הוא בדעתו כללו
הדברי' ואח"כ כתב את המגילה מעצמו או אם ירמיהו מדבר
אליו הכל מלה במלה' ושאלוהו זה לפי שאם היה הענין כדרך
הראשון לא יהיה בחלק וחלק ממנה הסודות הנבואיות כי
אם בכללות הענין ויהיו הדברים בפרטיותם דברי ברוך'
ולא דברי ירמיהו' וברוך השיבם כי לא היו הדברים מפיו
כי כלו שהענין היה מירמיהו כך היו הדברים ממנו' כי הוא
היה קורא אליו מלה במלה כל הדברים' וברוך לא היה
עושה דבר אחר כי אם כותב על הספר בדיו' רוצה לומר
כל מלה כמו שהיתה יוצאת מפי הנביא' כי פועל הכתיבה
והדיו הוא מברוך לא הענין ולא הדברים' והנה רבן שמעון
הבין בשלמות הכותב הזה ואמר שכך היה ענין הח' פסוקים
האלו כי לא כתבם משה מעצמו לשיקשה לנו אם היה מת
איך כתב וימת משה' אבל כתבם מפי הקב"ה כאשר כתב
ברוך את המגילה מפי ירמיהו ושלכן לא היה מהזרות
שיכתוב משה את מיתתו כי לא כתבה כפי מה שאירעה
במציאות כי אם כפי מה שצוה אליו ית' שיכתבה כמו
שהיתה עתידה להיות וכמו שאמר הרמב"ן שהיה משה בכתבו נתנו לפי סתו

את התורה כמעתיק מספר קדמון והנה שאל בעל התלמוד
על אותו מאמר שנמצא לרבי יהושע שאמר ח' פסוקים
שבתורה יחיד קורא אותם אם הוא לדעת ר' יהודה או לדעת
ר"ש' כי יראה בתחלת המחשבה שאחרי שעשו שנוי באלה
הח' פסוקים משאר פסוקי תורה שלא נכתבו כמוהם בשוה'
והשיב שגם לדעת ר"ש יתישב אותו מאמר שהוא יחשוב
שהואיל ואישתני אישתני וחשנוי הוא כי בכל התורה היה
הקב"ה אומר ומשה חוזר ואומר אחריו ובח' פסוקים האלה היה
הקב"ה אומר בלבד ולא משה' ולכן להיות בהם יחיד אומר
שהוא הקב"ה' לכן אותם הח' פסוקים יהיה יחיד קורא אותם
ולזכר אותו השנוי שנעשה באמירתם ובשאר התורה קורא'
שנים כמו שהיו בהם שנים אומרים הקב"ה ומשה אחריו'

הנה התבאר מ זה כלו שהפסוקים האלה וכל שאר פסוקי התורה משה
רבינו בידיו כתבם ולא עבר זר בתוכם כי בהיות הדברים העתידים
מצויירין בחכמתו הע ליונה מאז היה כותב מה שהיה עתיד להיות
ולא מהמנילות שפעליו מעדיין לא היה:

והנה בענין מיתת משה אדונינו ראיתי לבאר ארבעה
דרושים'

הדרוש האחד שאם היה המות החסרון היותר גדול
שימצא במין האנושי' וההמלט ממנה הוא
טוב מפורסם' והוא השכר הגדול שיעד הקב"ה לאדם חלף
עבודתו באמרו בכל מקום' ולא תמותו' עד שלהיות טוב ויקרא ט
לפני האלהים ההמלט ממנה' מצינו שנמלט אליהו ממנה
שנלקח בסערה השמים' יקשה מאד איך רבן של נביאים מלכים ב ב
שגדלה מעלתו על מעלת אליהו לאין שיעור' לא נעשה עמו
יקר וגדולה כמו שנעשה לאליהו' אבל פרסם הכתוב וימת
שם משה וגו' ויקבור אותו בגיא וגו' שמורה שמת ונקבר
כשאר בני אדם' והנה לא זכרתי ענין הנוך לפי
שחז"ל בב"ר קבלו שהיה צדיק ושחשב בדעתו לשוב להרשיע פרק כה דף יו ע"ב
ולכן מיהר הקב"ה וסלקו והמיתו קודם זמנו' וכמו שכתב רש"י
בפירושיו ששנה הכתוב במיתתו לכתוב ואיננו וגו' כלומר בראשית ה
ואיננו בעולם למלאות שנותיו' כי לקח אותו אלהים קודם
זמנו' כמו הנני לוקח מחמד עיניך במגפה' וכן ראוי שיובן יחזקאל כד
מה שזכרו חז"ל מסרח בת אשר' ור"י' והולתם' על חיי כתובות שלהי פ' ...
הנפש לא שהיו חיים עד היום בגוף ונפש' וכבר חשבו
אנשים מבני עמינו לפרש הלקיחה שנאמרה באליהו כפי
הדרך הזה על המיתה' ושמת שאר"זל אליהו לא מת שרצו ריש פ"ק דמס' ...
בו שהיה מיתתו חיים ושלמות למעלת נפשו בעולם הבא'
אבל הדעת ההוא אין דעת חז"ל נוחה הימנו שהרי כל הצדיקי'
במיתתם קרויים חיים' ומאי שנא אליהו מהם והנה הכתוב
מעיד ואין ראוי להכחישו שנלקח בסער' השמי' והוא המוכיח
שלא מת וראוי שנדע למה לא זכה מרע"ה למעלה הזאת'

והנה נוכל לומר בתשובת הספק הזה ד' תשובות:

האחד שיערו בה מחכמי הדור והיא ששלמה ע"ה
אמר וישוב העפר אל הארץ כשהיה והרוח קהלת יב
תשוב אל האלהים אשר נתנה' וגלה במאמר הנבחר הזה
שתכלית האדם וסוף שלמותו' הוא שלעת קצו יפרדו שני
חלקיו וזה מזה הפרדה גמורה' כל אחד לעצמו מבלי השאיר
לא' מהם שום שארית אצל חבירו' ולא שיהיה אפשרי
בשום אדם בעולם שיחיה ולא יראה מות אפילו היה היותר
שלם שאפשר כיון שהוא מורכב והפשוטים ישובו אל
מקומותיהם בהכרח' ואמנם שלמות הנפש ומעלתה היא
באמת שתפרד מן הגוף מבלי שתתערב ולא שתתקשר
עם

עם תכונות החמר להתעצם בהם כללי אלא שיהיו נפרדים
החלקים ההם בשעת המיתה הפרד גמור עד שישוב העפר
אל הארץ כשהיה מבלי ערוב נפשי והרוח תשוב אל האלהים
אשר נתנה מבלי ערוב גופני וכמו שאחז״ל תנה לו כמו
שנתנה לך האמנם זה הענין מההפרדה הגמורה הוא קשה
מאד להמצא אצל אנשים לפי שעל הרוב יש לנפשם
נטייה גדולה אצל חמרם בעבור מה שהיו תמיד בעסקי
החמר וכל מעשה תקפו וגבורתו הגופני הוא שתתקשר
הנפש עמו לכל מלאכת עבודה עד שבעבור ההרגל
אהבה הנפש את הגוף וחשקה בו חשק נמרץ באופן
ששניהם בחייהם ובמותם לא נפרדו כי הכח הגופני הוא
שטן הוא יצר הרע שולט עליה והיא נתפשה עמו ולכן
בעת המות נשארו בגוף ענינים רעים ונפסדים מחברת
הנפש עולים ויורדים בו והן הנה רוחות הטומאה אשר
עיין דברכות דף ח אמרו שנמצאו אצל המתים ומפני זה אמרו חכמינו ז״ל
שנפש הרשע קשה לצאת כמוך הצמר הנאחז בקוצים
וכמו שיתבאר אחר זה ולפי שכלל האנשים אחד המרבה
ואחד הממעיט הוא מזה המין גזרה התורה טומאה
חמורה על המתים כי באמת הטומאה בפגרים לא נמשכה
כי אם מפאת הנפש לפי שלא נתקיים בפגרים ההם
וישוב העפר אל הארץ כשהיה אבל נשארו אצל הגוף
ענינים רעים מזיקים ומטמאים ויצ כן הנשמה עולה ויורדת
שנים עשר חדש ומפני זה אמרו עצמות האדם מטמאין
ועצמות חמור אינן מטמאים לפי שלא היתה הטומאה כי
אם בערך ערוב הנפש בגוף אמנם כבר נמצאו על המעט
ובזורות אנשי מופת שלא היה לנפשם עם חמרם אותו קשור
וערוב אבל היה חמרם נמשך אחרי השכל בכל מעשיהם
עם שלא נצולו מנטייה לה במדה מחמרות ותכונה מהתכונו׳
ואנשים כאלה בשעת מיתתם אם לא גברה יד חמרם
להמשיך הנפש אחריו אל מקומו כראשונים הנה גב״ לא
הספיק טוהר נפשם להתגבר על החמר עד שתתפשט ממנו
לגמרי אבל ישארו עדין ענינים קלים וחלושים מהחמר
דבוקים עם הנפש ויעלו עמה והנפש תשב במחיצה ידועה
עד שתתפשט ממנה הפשט גמור שאיאפשר באופן אחד
כמו שכתב הרד״ק בענין אליהו שעלה בסערה השמים לפי
שבגלגל האש נשרפו בגדיו וגופו וכלה בשרו ועצמו והרוח
תשוב אל האלהים אשר נתנה ואולם טוב מזה ומזה אשר
נעשה בו ההפרדה השלמה עד שתהיה הנשמה הטהורה
מיד אחרי המות עולה למקום מושבה בלי שום עכוב ודבוק
עם שום דבר מעכב אותה מעלות אל מקומה האלהי והעפר
על הארץ כשהיה ומבלי שום התאחדות בנשמה עמו והוא
ענין שלא ימצא באיש מן האנשים כי אם בפלא גדול
וכאשר יהיה זה הנה באמת הגוף הנפרד מן החבור ההוא אין לו
שום טומאה כי נתקיים בו וישוב העפר אל הארץ כשהיה
ועפר בעלמא אינו מקבל טומאה וכמה נפלא אותו
כתובות דף קד מאמר שאמרו בפרק הנושא אמר רבי חייא אותו היום
שמת רבי בטלה כהנה כי לפי שהיה רבי קדוש אלהים עד
שם שאמרו מקדושינו שמעולם לא הכניס ידו תחת אבנטו
ובשעת פטירתו זקף עשר אצבעותיו ואמר רבונו של עולם
גלוי וידוע לפניך שמימי לא נהניתי אפילו באצבע קטנה
לכך יצא רבינו הקדוש מכלל טבע ילוד אשה בעניינים אלו
ולזה אמר רבי חייא שבארם כמותו בטלה טומאת מת
וטהרת הכהנה אצלו לפי שלא היה בגופו טמאה מצד
התאחז בו הנפש או חלק מחלקיה וזה הענין פרסמת התורה

במשה שנפרדה נפשו מגופו הפרד שלם לגמרי ולא נשאר
בגופו דבר מעניני הנפש ולכן לא היה בו שום טומאה ומפני
זה נתעסק בקבורתו השם יתעלה שהוא טהור וקדוש כמו
שיבא בדבור השלישי

א׳ היא התשובה הראשונה :

ואין ספק שיש בה מהחולשה בקבלנו דעת הרד״ק שבגדי
אליהו וגופו נשרפו ביסוד האש כי אם היה זה כן
ושנפשו נפרדה מגופו שמה לא היה מגדיל הכתוב ענין
לקיחתו ולמה לא יחלוט בו שם המות האם נאמר
שהאנשים הנשרפים באש אינם מתים כמו הנקברים בארץ
והוא ממה שיורה אמתת דעת חכמינו ז״ל שאליהו נלקח
בסערה ותשאהו רוח לגן עדן אשר בארץ ושם הוא יושב
בגוף ונפש ולזה אמרו שאליהו לא מת ואמרו גם כן
במאמר שלא עלה לרקיע ושהיו רואים אותו בבית המדרש
ושיבא לפני בא יום יי׳ הגדול והנורא וכל דבריהם אמת

והתשובה השנית היא לדעתי ועניינה שהאבות
והנביאים כלם היתה מיתתם טבעית
ולזה ניכר בהם תמיד זקנה או חולי או זולתו מהלשונות
המורים על חולשת הכחות ואפיסתן ונגד זה מצאנו
במשה שלא כהתה עינו ולא נס ליחה ומפני זה ידענו שמת
על פי יי׳ כלומר בדבורו ובמצותו לא כדרך המנהג הטבעי
וכן היה עצמו ענין אליהו שלא היתה לקיחתו מפני זקנה
או חולי או חולשה ולכן לא ניכר בו לשון זקנה ולא לשון
מחלה וגם לא לשון מות אבל ענינו שרצה השם יתעלה
שילקח מבין בני אדם ויחיה ויתמיד במקום אחד על דרך
נס ולכן אמר הוא לאלישע בטרם אלקח מאתך לפי מלכים ב ב
שלא היתה לקיחתו בתחלה כדרך המתים אבל היה נלקח
ונפקד ממנו ונעתק אל מקום אחר הנה בזה נבדלו משה
ואליהו משאר הנביאים בשהיתה מיתת שניהם בדרך נס
ומיתת שאר הנביאים כלם בדרך יתר בני אדם ואמנם
היה הבדל עצום בין משה לאליהו מאופן לקיחתם וזה
כי משה רבינו עליו השלום בחייו נדבק בעליונים דבוק
נמרץ לא לבד בההדבק שכל האנושי עם הנבדלים כי אם
בדבקו העלול הראשון בסבה הראשונה יתעלה לפי שלא
היה דבוקו באמצעי אחד מהנבדלים כי אם בשם העליון
המיוחד יתעלה אשר זה נרמז באמרו אשר ידעו יי׳ פנים אל
פנים וכמו שיתבאר ואם היה דבוקו באלה החיים עצום
נמרץ כל שכן שהתחייב בהכרח שאחרי מותו תדבק
נפשו במלוא העליון עם הגבורים אשר מעולם היושבים
ראשונה במלכות ומפני זה לא היה ראוי אליו שיתמיד
נפשו עם גופו אבל שתתפרד ממנו כדי שתכנס לפני ולפנים
במקום קדש הקדשים עם השכלים הנבדלים כי זה הוייב
לשלמותו וטובתו רוצה לומר שיפרד ממנו חמרו
וגופו ולא ישאר עמו נקשר לא הקשר מציאות ולא
הקשר ערוב אמנם לא היתה נפשו באותה מעלה
ורוממות ולא היה עתיד לבא בדבקות הרוחני העצום ההוא
ולכן לא נפרדה נפשו מגופו ונשאר כאשר היה בגוף
ונפש לפי שמעלתו ומחיצתו תסבול זה מה שלא היה
אפשרי במשה כפי מדרגתו בעולם העליון כמו שאמרתי

והתשובה השלישית שמשה אדוננו נכספה וגם כלתה
נפשו להוריש את ישראל את הארץ אשר
נשבע יי׳ לאבותם לתת להם והיה חשקו ותאותו לראותה
וכמו שיראה מתפילתו ותחנוניו באמרו אעברה נא ואראה

את

את הארץ · ולחיות זה חשקו והכספו · הראהו יי׳ את הארץ כמו שנזכר · ומפני כן ראה השם ית׳ שהיה משורת הדין שגופו וחמרו יקבר שמה באותו מקום אהרון אשר נחו בו כפות רגליו · ובמקום ההוא שראה את הארץ משם באותה ראייה הנפלאה כמו שזכרתי כי היתה זה אליו לכבוד ולתפארת · והוא על דרך מנהג המלכים שיקברו אותם במקום אשר קנו בחרבם ובקשתם · כמו שנקבר דוד בעירו ציון לפי שלכדה מיד האויבים ובדומה לזה אמר בנחלת בני גד כי שם חלקת מחוקק ספון ויתא ראשי עם צדקת יי׳ עשה ומשפטיו עם ישראל · רוצה לומר שהיה קברו של משה מחוקק התורה ספון שם ואיש לא ידעו שנקבר באותו מקום לפי שהביא ראשי עם אל הארץ ועשה בזה צדקת יי׳ ומשפטיו עם ישראל· הנה אם כן לפי שמשה אהב הארץ וגדל חשקו אליה נקבר באותו מקום אשר עמדו רגליו לראותה ולאות לסימן שהביא שמה לכבשה · אמנם אליהו לא היה לו דבר מזה · וגם לא היה לו עם הארץ אותה האהבה והחשק · אבל בהפך שהיה שונא את יושביה · ומתפלל על עונשם · והיה כל חפצו עם האש ולכן הורידו בהר הכרמל ונראה לו בהר חורב והורידו על השרי חמשים · ולכן לא נקבר בארץ ולא קובל בתוכה · ועלה ונכנס בתוך האש שבא לקבל פניו ·

הנה אם כן הסבה הא׳ היא אשר זכרתי מפאת המות וטבעו · והסבה הב׳ היא מפאת הסבה ושלמותה · והסבה הג׳ הזאת היא מפאת הגוף ותאותיו :

והתשובה הרביעית היא לקוחה מפאת התכלית · והיא שתכלית מיתת משה היה להדבק בעולם העליון ולא תקשר עם השכלים הנבדלים רואי פני המלך · ולכן לא נראה עוד לאדם אחרי מותו כי לא נתעסק עוד בדבר מהעולם הגשמי הזה ומפני זה עזב את גופו כי לא היה עוד לו ממנו צורך ולא הכרח כלל והיה מונע אליו להשגת שלמות הנפש · אמנם אליהו רצה הקדוש ברוך הוא להראותו פעמים רבות לנביאים ואנשי מעשה לחכמי ישראל בבתי מדרשיהם ולעשותו שליח למשיח צדקנו מהרה יגלה כמו שאמר · הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא לפני בא יום יי׳ הגדול והנורא והשיב לב אבות על בנים · [מלאכי ג] ומפני שהיה עתיד לבא בין בני אדם ולהראות פעמים רבות נלקח בגוף ונפש ונשאר חי תמיד בהרכבתו לרמוז שעדין היה צרכו לעולם הזה · כי כמו שלהיות פניית משה כלפי הרוחניים · עזב הגשמות · ככה להיות פניית אליהו כלפי בני אדם לא עזבו ולוקח כמות שהוא · ולכך לוקח בסערה שהוא הרוח החזק ועם סוסי אש ורכב אש · כדי להתיך וליבש לחותיו ונעשה גופו בחסד השם על דרך הפלא נצחי וקיים · ולכן היה קל להראות בכל שעה ולא היה מגביל מקום ולא מצטרך למאכל ומשתה ולשאר הדברים ההכרחיים לחי · לפי שנעתק טבעו ממה שהיה ונעשה על דרך נס כאחד מן הגרמים השמימיים · ולפי שאליהו בהיותו חמרי נטה אל הדברים הרוחניים והלך עם האלדים בהפך מה שעשה אדם הראשון שנולד רוחני ונעשה גשמי וחמרי בתאוותיו · ולפי שאליהו נפרד כל ימיו מאשה בהפך מה שעשה אדם הראשון שנטה אחרי אשתו · ולפי שאליהו קיים דברי יי׳ ומצותיו בהפך מה שעשה אדם שאכל מן העץ אשר צוהו לא תאכל ממנו · לכן היה משורת הדין שכל מה שאבד אדם הראשון ושולל ממנו יזכה אליו אליהו כי הנה אדם היה נצחי ונעשה נפסד ואליהו נולד נפסד ונעשה נצחי · אדם היה בגן עדן ונגרש ממנו · ואליהו היה חוץ מן הגן עדן ונכנס שם · ולפי שבא אליהו במקום אדם ומעלתו לכן היה עור אזור במתניו בהיותו בחיים דומה למה שנאמר ויעש יי׳ אלדים לאדם ולאשתו כתנות עור [בראשית ג] וכמו שפירשתי בפרשה עשירית לספר מלכים ועל זה כלו כתוב וימת שם משה עבד יי׳ רוצה לומר כי להיותו עבד יי׳ ונאמן ביתו נתחייב למות כדי לעלות לעבוד עבודה לפני יוצרו · וכמו שאמרו חכמינו זכרונם לברכה משה רבינו לא מת אלא עומד ומשמש ברקיע · [ספרי דף קנ ע״ב] רצה בזה שלא היה מיתתו העדר ולא חסרון · כי אם שלמות גדול אצלו · לפי שבהיותו בגוף לא היה יכול לשמש ליוצרו בעולם הנשמות · אמנם בהפרד נפשו מגופו עלה לשמש למרום ולכן נקרא אז עבד יי׳ בבחינת שכר העולם הבא שקנה כעבד נאמן ·

והדרוש השני הוא אם היתה מיתת משה רבינו טבעית · או מקרית · או נסיית ·

ולביאור זה ראוי שנדע שהנה נמצאו במיתת האבות שלשה לשונות · גויעה · מיתה · ואסיפה · כי הנה באברהם נאמר ויגוע וימת ויאסף אל עמיו · [בראשית כה · שם לה] וכן ביצחק נזכרו שלשתם אמנם ביעקב עם היות שאמר הכתוב בלבד ויגוע ויאסף אל עמיו הנה כבר אמר הנה אנכי מת · [שם מט · שם נ] ובאהרן נזכרו מיתה ואסיפה ואמר הכתוב ויראו כל העדה כי גוע אהרן [במדבר כ] אבל במשה נזכרה מיתה ואסיפה אל עמיו ולא נזכרה בו לשון גויעה · וראוי שנחקור בסבת זה והיא אצלי שהאדם ביצירתו ואופן תמונתו ידמה לבנין הבית ותכונתו ולכן אמר ויבן יי׳ אלדים את הצלע · [בראשית ב · שם ל] והאמהות אמרו אולי אבנה ממנה · ובאבור הרשעים אמר יהרסם ולא יבנם · [תהלים כח] לפי שכלם תארו והמשילו יציאת האדם ותמונתו בבית · וכמו שאמר החכם · ובשפלות ידים ידלוף הבית · [קהלת י] וידוע שבנפילת הבית יקרו בהכרח שלשה עניינים · האחד הכליה והאכול לקצת חלקיו ונמיסת הקשרים אשר הבית נכון עליהם · והשנית הריסת ונתיצת תמונתו · אשר בעבורו יקרא החבור ההוא בית · והשלישי מצד השוכנים בתוכו שאם לא ירגישו בסימני הנפילה תפול עליהם הבית וימיתם ולכן צריך אליהם שירגישו וימהרו לצאת מן הבית לתחיות את נפשם וככה הוא בהגיע קץ האדם הטבעי · וסוף ימיו · שהנה ישיגהו תחלה כפי החום הטבעי והתכת הלחות השרשי שהם יסודי הבית העקריים שעליהם אמר החכם · ביום שיזועו שומרי הבית · [שם יב] ונמשך אל זה השני בטול הכחות הנפשיות כלם הצוניות ופנימיות אשר הוא כענין הריסת הבית ובטול כל אופני שמושיו · ועל שני אלה הענינים נאמרה בתורה גויעה ומיתה כשיבאו מתחברים זה לזה לפי שעם היות שכבר יושאל לשון גויעה על המיתה · כמו שאמר כל אשר בארץ יגוע · ולו גוענו בגוע אחינו · [בראשית ז · במדבר כ] בעיר גועו · [איכה א] אין ספק שכאשר תבא לשון גויעה סמוך ללשון מיתה · עניינם וכונתם מה שזכרתי רוצה לומר שהגויעה תאמר על החולשה והתכת הלחות · והמיתה על ביטול ההרגש והפסד הגמור · ועל כן אמרו חכמינו ז״ל אין גויעה אלא בצדיקים לפי שאינם מתים מיתה מקרית ולא כרתיית · כי אם מהכרח החמר ואפיסתו · [סנהדרין פ״ק דנ״ב] והוא הכלח הנזכר בכתוב באמרו תבא בכלח עלי קבר כעלות גדיש בעתו · [איוב ה] וכתיב את מספר ימיך אמלא הפך הרשעים [שמות כג] שנאמר בהם ושנות רשעים תקצורנה · ואמר עלימו אבד כלח [משלי י · איוב ל]

ובמדרש

כל׳ דף לט פ׳ בג ע״א ובמדרש מה בין מיתת נערים למיתת זקנים ׳ הנר הזה בשעה שכבה מאליו יפה לו ויפה לפתילה ׳ בשעה שאינו כבה מאליו רע לו ורע לפתילה ׳ וגם כן אמרו כל מי שנאמר בו גויעה מת מחולי מעים רצו בו כי הגויעה נאמרה על כבוי החום ׳ ואסיפת הכחות מתוך הכאב ׳ ואמנם האסיפה אל עמיו נאמר על הענין השלישי אשר מצד השוכנים בבית שאינם כסכלים ההוים הומים בסכלות עניני העולם הזה ולא יפנו אל תוכן הבית ואפשרות הריסותו ׳ אבל החכמים יראי יי׳ וחושבי שמו שיבינו תמיד בתכונת הבית שהוא הגוף בימי חייו ניהנו לב ויחושו אל פירוק חבורו ׳ והם עומדים נכונים ומזומנים להמלט בנפול הבית ולהמלט ולצאת משם עם טובותיהם ולהתאסף אל מקום טוב וחזק ומשכנות מובטחי׳ אשר בהם יחיו להיי העולם הבא ׳ הנה אם כן נאמר ויגוע על כבוי החום ואסיפת הלהות והתכתו מעט מעט ׳ ונאמר וימת על ביטול הכחות כלם היוניות נפשיות וטבעיות ׳ ונא׳ ויאסף אל עמיו כנגד השכל האלדי השוכן במחנותיו שנמלט משם ונאסף אל מכון שבתו להיות בין עמו ומולדתו הרוחנית בצרור החיים את יי׳ כי שם היה מקום אסיפתו באמתי ׳

פ׳ אלו מגלחין ואפשר שכל שלש הענינים כונו חכמינו ז״ל באמרם מאי קפ״ח ע״ז והחי יתן אל לבו ׳ דברים שבמיתה מאן דיקבר יקברוניה מאן דיספד יספדוניה מאן דדלי ידלוניה ׳ כי עם היות שכוונו למוסר נכבד שהחי יתן אל לבו שהמיתה גלגל הוא שחוזר בעולם על הכל ׳ והקובר היום ׳ מחר יהיה נקבר ׳ ומתוך כך ישים עיניו על כל דרכיו ׳ ויתן אל לבו לגמול חסד כדי שיגמל ממחרתו ׳ יתכן שכוונו גם כן בדבריהם שלשת החלקים האלה הנמצאים בבנין האדם ׳ האחד הוא החלק הנפשיי כולל הכחות כלם שיתבטל לגמרי שהוא הראוי לספוד עליו להספדו ולבטולו ׳ ואחר כך בנין הגוף עצמו שנשאר לפניהם כאשר הוא והוא הנתן לקבורה ׳ והג׳ הוא השכל הראוי להנשא ולהעלותו אל מקום גבוה ומרומם לפני השם ׳ והנה מאחר שמצינו במשה מיתה ואסיפה אל עמיו ׳ ולא מצאנו בו לשון גויעה ידענו שלא מת לכליון חמרו ולהפסד לחותו ושלא יחלשו כחתיו שהוא הענין המכונה בגויעה ׳ האמנם נאמרה בו מיתה לפי שנפרד נפשו מגופו ׳ ונאמר בו אסיפה אל עמיו כנגד שוב נשמתו אל האלהים אשר נתנה ׳ מבלי שיקרהו מזה הפסד ולא רע כלל בנפול הבית ההוא הקדוש והריסת בנין גופו ׳ כי עם היות משה רבינו בן מאה ועשרים שנה במותו ׳ זקן בא בימים היה לחותו נשמר ונמתח בו כאחד מן הבחורי׳ ויורה על זה אמרו ומשה בן מאה ועשרים שנה במותו לא כהתה עינו ולא נס ליחה שעשה בזה שני מיני מופתים להוכיח שלא מת משה מיתה טבעית ׳

האחת מופת ראיה והוא שעם היות בזקנים חוש הראות לואה וחלש לחולשת הכחות ׳ הנה לא כן במשה כי בהיותו זקן בן מאה ועשרים שנה לא כהתה עינו והוא המורה שלא היה בו חולשת הכחות וזה מופת ראיה מן המאוחר אל הקודם ׳

המופת השני הוא מופת סבה והוא אמרו ולא נס ליחה רוצה לומר שלא נחסר לחותו השרשי אשר בחסרונו תבא המות ואם לחותו לא נחסר יתחייב שלא היתה מיתתו טבעית ׳ וכבר התבאר בחכמה שלא תחול הצורה בחמר כי אם אחרי הכנתו כפי הזמן והסבות הראויות אשר לו ושכן לא תסתלק הצורה מהחמר כ״א אחרי הכנות ההפסד ולכן בהיות שלא היו במשה רבינו הכנות ההפסד לא היתה מיתתו טבעית ׳

ואמנם שלא היה מקריית מבואר נגלה כי המקרה אין לו סבות מוגבלות ומשה רבי׳ מת בגזרת עירין ובמאמ׳ קדישין רוצה לומר בצווי אלדי ובגזרה עליונה מכוונת מהשם יתברך ושלא התחברו בה סבות טבעיות ולא הכנה מזגית מפאת גופו והרכבתו ׳ מבואר הוא שהיתה אם כן על דרך הפלא ׳ וכבר יורה עליו אופן מיתתו שלא היתה מיתתו מתוך חולי או מתוך כאב וצער כלל אבל להיות שכלו האלדי נקשר בגופו הקשר מועט מהמציאות ׳ היתה אופן מיתתו בנחת ומבלי התפעלות גשמי כי הנה בהיותו דבק באלדים ומתבודד בראיית הארץ ומה שהיה עתיד לבא עליה באורך הימים ובהיותו יתברך מדבר עמו זאת הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב וגו׳ בהיותו באותו התבודדות באותו דבור והשגה עליונה עם האלדים פנים אל פנים ׳ הוסר החמר ממנו ונפשו נשארה מתמדת בדבוקה שהיה לה וכמו שעינינו הרואות איש יפליג בעיונו והתבודדותו כל כך עד שיסיר המצנפת מעל ראשו והוא לא ידע ׳ ככה היתה מיתת ארון הנביאים בהפרד גופו מנפשו בהיותו בדבקות העליון ההוא ולזה כוונו חכמינו זכרונם לברכה באמרם שמת בנשיקה ׳ וכן אמרו על אהרן ומרים לפי ששלשתם מתו כפי הרצון האלדי מתוך טוב התבודדותם בממציאם ׳ ועליה אמר שלמה ישקני מנשיקות פיהו ׳

פ׳ לפ׳ מועד קטן כח

שיר א׳

וכמו שכתב הרב המורה פרק אחד עשר חלק שלישי ׳ אבל עם היות שלשת האחים משותפים במתו בנשיקה לא היו כלם שוים במעלת הנשיקה ההיא ׳ כי כמו שהיו כלם נביאים ובמדרגות מתחלפות כגבוה שמים מארץ ׳ ככה היו בענין המיתה וכבר העירו חכמינו ז״ל על מיתת הצדיקים היותה בנחת באמרם בספרי כשהקדוש ברוך הוא נוטל נשמתן של צדיקים נוטלה מהם בנחת משל לעשיר נאמן שהיה בעיר והיו הכל מפקידים אצלו פקדונות וכשהיה בא אחד מהם לתבוע פקדונו היה מוציא ונותן לו מבלי צער לפי שהוא יודע היכן הוא וכשהוא שולח ביד עבדיו או ביד שלוחו הופך התחתונים על העליונים לפי שאינו יודע היכן הוא כך כשהקדוש ברוך הוא נוטל נשמתן של צדיקים נוטלה בנחת וכשהוא נוטל נשמתן של רשעים מוסרה למלאכים נערים למלאכים אכזרים כדי שישמטו את נשמתן ׳ וכן הוא אומר ומלאך אכזרי ישולח בו ׳ ואומר תמות בנוער נפשם רצו לומר שנשמתן של צדיקים הם מעורבות בגופיהם ובלתי מתאחזות בה ולכן תהיה הפרדתם על יד השם כי הדבקות בו הוא אשר יחייב היות המיתה ההיא בנחת ולא בצער ׳ וכמו שדמו יציאת נפש הצדיקים כמשחל בינתא מחלבא והרשעי׳ כחורא בגבבא רעמרא והוא מבואר כי השער כאשר מוציאין אותו מהחלב הוא יוצא בנקל מבלתי שיאחז חלק ממנו בחלב ולא דבר מהחלב עמו ׳ אמנם כשמוציאין אותו הצמר מן הקוצים אי אפשר שלא ישארו חלקים הרבה מהצמר בקוצים או מהקוצים בצמר ׳

דף כג ע״ב ופכיו דף נג עמוד ב׳

משלי יז איוב לו

ע״ן דברכות דף ח׳

ואם היתה מיתת הצדיקים בנחת ולא בצער כפי הפרד נפשו מגופו ׳ כל שכן שיהיה בארון הנביאים להפשט שכלו מהדברים החמריים הפשט עצום ולכן תמצא שהיתה מיתתו של משה רבינו עליו השלום על ידי צווי ׳ ומות בהר ונאספת אל עמך ׳ כאלו היתה המות ברשותו לעשות אותה כעושה המלאכה הנקלה שבידיו ׳ ואל זה כוון גם כן באמרו וימת שם משה

עבד יי׳ בארץ מואב על פי יי׳ · ומלת שם׳ לא תגבול
המקום אשר מת בו כי כבר הגבילו באמרו בארץ מואב ׳
ובגיא מול בית פעור ׳ אבל מלת שם׳ הורה אל מדרגת
הנבואה׃ וההתבודדות שהיה בה מראית הארץ ושמיעת
דבר יי׳ שבהיותו בו תוכר ממנו חמרו ונשארה׃ נפשו
בהתבודדותה הראשון׳ כי להיותו עבד יי׳ נאמן ביתו זכה
לאותה מיתה אשר היא היתה באמת ההמלט מן המות ׳
וכבר השתמש הרב האלדי במלת שם בזולת ההכנה המקומית
ראה דבריו בהתחלת ספר המדע יסוד היסודות ועמוד
החכמות לידע שיש שם מצוי ראשון וכו׳ ואמ׳ בסוף ההלכה
השנית אין שם מצוי אחר מלבדו ׳ ובזה הדרך נאמר וימת
שם משה על אותה מעלה מהתבודדות שהיה בו ׳ ובמדרש
אמרו להורות על חוזק כחו וטוב הכנתו בשעת מיתתו הר
העברים שנים עשר פסיעות היו בו וכלן קפצן משה בפסיעה
אחת רמזו בפסיעות עשיריות השנים שהי כי לפי
שבכל פסיעה יש שתי רגלים ששם עשרה אצבעות המשילו
אבות פרק חמישי העשרה שנים בפסיעה אחת כמו שבא במשנה בן עשרים
לכח בן שלשים לרדוף כו׳ והר העברים הוא רמז לעולם או
לזמן שממנו עבר משה מזה העולם אל העולם הבא ולפי
שהיתה כל פסיעה עשר שנים והוא חיה מאה ועשרים שנים
אמרו שהיה בהר העברים שנים עשר פסיעות אבל שלא
עבר אותם בהדרגת הכח והפסד הלחות צו לצו קו לקו זעיר
שם כי שיבה לא זרקה בו ולא תשש כחו אבל עודינו באבו
כאלו לא עבר עליו הזמן ולא נתך גופו מעט מעט רק קפץ
בפסיעה אחת כל ימיו וכאילו פתאום יצא מגבול בחור כפי
כחו אל גבול המת והוא הנרמז בפסיעה אחת והכלל שהיתה
מיתתו נסיית לא טבעיית ולא מקריית״

והדרוש השלישי בקבורת משה אדונינו ׳ רוצה לומר
דף קג עמוד ג אם נקבר גופו ומי קבר אותו ׳ ובספרי
אמרו חכמינו ז״ל לא כהתה עינו אף משמת׳ ולא נס ליחה
לחלוחית שבו לא שלט בו רקבון והוא באמת דעת נאות
ובריא אולם׳ לפי שהגוף ההוא היה מעון לשכינה ואבריו
כלם עמדו במעמד האלדי לפני יי׳ כל אותו הזמן ואיך יבאו
לידי רקבון ורמה תכסה עליהם והיו דראון לכל בשר כשאר
בני אדם׳ שממותי תחלואים ימותו׳ וכבר הרחיק זה
הראב״ע באמרו שהיה זה בלתי אפשרי בעצמו ועוד שאם לא
ידע איש את קבורתו מה יהיה תכלית זה הנס אבל טענותיו
אינם הכרחיות לפי שגוף משה רבינו לא היה רטוב מלא
לחיות כשאר גופי בני אדם אבל קנה בעמידתו בהר האלדים
כל אותם הימי׳ האלדיים מבלי מאכל ומשתה תכונה מקשיית
וטבע חזק וקיים בעצמו באופן שיוכל להתקיים מבלי עפוש
ורקבון כאילו היה מכסף או מזהב ושאר הגשמים הבלתי
מתעפשים׳ ולכן לא היה הכרח שיקרה בו מהעפוש מה
שיקרה ביתר גופי הבעלי חיים שהם מטבע אחר כל שכן
בדרך נס היפלא מיי׳ דב׳ כזה ואף שלא ידע איש את קבורתו
מי המונע שינמלהו יי׳ בצדקו ויזכך גופו כבור ידיו לנגד
עיניו כדי שלא ישוב נמבזה ונמס עש האכלהו׳ כי הצדק
ראוי שיעשה אותו כל אדם אפילו שלא יהיה רואה אותו כל
בריה כל שכן השופט כל הארץ צדיק וישר הוא שאינו
מקפח שכר כל בריה ובריה ואיך יקפח שכר משה קדושו
מלכים ב׳ יג ולא ישמור כבודו׳ והנה עצמות אלישע מפני קדושתו לא
סבלו שיגעו בם עצמות אדם אחר והחיו את המת בעבור
זה׳ אף כי עצמות איש אלדי האיש אשר בחר בו השם ית׳
שהיה מהראוי שלא יגע בבשרו תולעת ולא שום דבר מזיק

ואם האריות לא עצרו כח לחבל את דניאל איך נושי האדמה דניאל ו
יעצרו כח לחבל ידי משה הקדושות שהביאו הלוחו׳ ובעיניו
שהביטו תמונת יי׳ ובפיו ולשונו שנתן בדם את התורה׳
וברגליו שעלו להר יי׳ כמה פעמים׳ וכל שכן בלבו ומוחו
שהיו מחנה אלדים בלי ספק׳ אמנם מה נעשה מגופו אם
היה כשלא נתעפש ושלא נתרקב׳ כבר חשבו אנשים
שהשם ית׳ על דרך נס השיב בשרו וגופו של משה אדונינו
לרוחניות כמו שהיה ענין אליהו ושזה היה הענין אמרו ולא
ידע איש את קבורתו לפי שלא היה שם קבר ולא גוף ׳
ושאמרו ויקבור אותו בגיא ענינו שהכתלק מבין ישראל
וכב׳יכול הקב״ה קברו שלקחו מביניהם ושלזה כיוונו חכמים ספרי דף קנ ע״ב
משה רבינו לא מת אלא עלה ומשמש ברקיע כי כמו
שבחייו נשתנה טבעו לטבע הגרמים השמימים עד שקרן
עור פניו׳ בכח כמותו נשתנה טבעו לטבע רוחניות אבל זה
בצד מה מכחיש פשוטי הכתובים וגם מאמרי חכמינו ז״ל ׳

ומה שדעתי נוטה בדבר הזה הוא שמשה אדונינו בהר
כמו שאמרתי פעמים רבות קנה טבע חדש אחר
ותכונה חדשה בגופו ומפני זה נפרד מן האשה לפי שלא
נשאר בו כח משמש בזווג כבראשונה וכאשר מת לא
הניח הקב״ה גופו להתעפש ולהתרקב כי כמו שבנפשו נתעלה
על כל ילוד אשה׳ ככה היה ראוי שתהיה מעלתו בגופו
עליהם׳ ולא יהיה זה כי אם בהיותו בלתי מתעפש אבל מיד
לאותה שעה שמת נפרדו חלקיו זה מזה ושבו אל היסודות
הראשונים ונשאר שם ממנו העפר הברור לא שישאר שם
בשר וגידים ולא אבר מאבריו כמו שהיו כי לא נתעפשו
ולא נפסדו אבריו בהדרגה׳ אבל כמו שמיתתו היתה בזולת
הכנה טבעית כי אם על דרך הנס והרצון האלדי בעתה אחת
ככה היה ההפסד בגופו אחרי מותו בזולת המנהג הטבעי כי
פתע פתאום כשיצאה נשמתו נפרד בנין גופו עד היסודות
הראשונים ושבו אל התחלותיהם׳ ובזה האופן לא
נכנס בגופו הקדוש רקבון ועפוש ולא שלט עליו רמה
ותולעה כדעת המדרש שהוא האמת׳ והעפר
הנשאר מגופו זך ובריא נכנס בבטן האדמה והיא הקבורה
שזכרה התורה בו לא שנאמר שיקבר שמה גופו בכל חלקיו
ואבריו ושעמדו בהפסדם ימים רב׳ כי אם שלשעתו בצאת
נשמתו נסתר הבנין ונשאר עפרו בבטן הארץ האמנם מי
הכניסו ומי קברו שמה באותו העפר׳ אמרו בספרי הקב״ה
בכבודו רבי ישמעאל אומר משה קבר את עצמו ומתקו
להראב״ע דברי רבי ישמעאל וכת׳ שמשה נכנס במערה וקבר
את עצמו׳ ולא ידעתי לדעת רבי ישמעאל והראב״ע שנמשך
אחריו איך יצוייר שמשה אחר שמת קבר את עצמו ואף
שנורה שהוא נכנס במערה ומת בה לא היה כבר הוא יכול
על הקבורה והיא סתימת הגולל ויצטרכו אם כן בהכרח לומר
שהקב״ה קברו כיון שעל דרך נס נקבר ונסתם קברו אבל
אמתת הענין הורה עליו הכתוב שהקדוש ברוך הוא קבר
אותו׳ והיה זה לסבות׳

האחת שלא רצה שיקבר משה רבינו על יד בני אדם כדי
שלא יראו אותו בשעת מיתתו ויפרידו דבקותו כי
אין ראוי אל החסיד השלם שבעת מותו יטריד את עצמו
בדבר גשמיי כי אם שיתבודד באלדיו ויצא נשמתו באחד
ומפני שלא יטרידוהו היושבים עמו בשעת מיתתו באה לו
המות בהיותו יחידי ומיד נקבר על דרך הפלא ולא על ידי
בני אדם׳

והסבה השנית כדי שכל בני דורו שראו אותו במעלתו
וגדולתו

תדולתו לא יראו אותו מת כפגר מוכס ככלי אין חפץ בו ׳
וככר צוו המלכי׳ שלא יראה אותם אדם בשעת זלזולם כאלו
תאמר כשהם מסתפרים ׳ אלא כשהם בכבודם וגם לכל אדם
אבות פרק ד אמרו במשנה שלא יראה האדם את חברו בשעת קלקלתו
ולכן לא נקבר משה ע׳ אדם ׳

והסבה הג׳ היא מפני מעלת משה רבינו כי להיותו שלם
מכל החי מכל בשר היה ראוי שיהיה הקובר אותו
שלם שבכל הנמצאים וכל הקדושים ׳

והסבה הד׳ כי להיות נבואת משה רבינו מאת יי׳ מבלי
אמצעי ומיתתו ממנו ית׳ מבלי אמצעי טבעי ולא
מקריי ׳ היה ראוי גם כן שתהיה קבורתו ממנו מבלי אמצעי
וראוי היה מכת ההכרח להיות כן כי היות הפרד חלקיו והתכת
ושובם אל התחלותיהם כרגע מבלי זמן והפעל הנפלא לא
היה ראוי שיהיה כי אם מאת הקב״ה שהוא העושה נפלאות
גדולות לבדו ולהיות הפעל המופלא הזה כנגד המנהג הטבעי
אבות פרק ה בשוב גוף משה אל היסודות מבלי זמן אח״ז״ל שנברא קברו
של משה עש״ בין השמשות רצו לומר בזה שענין קבורתו
בבחינת המעשה בעצמו רוצה לומר שלא נפסד גוף משה
אל סבותיו הקרובות בהדרגה וזמן רב כפי הטבע כי אם
ששב בפתע אל יסודיו והתחלותיו הראשונות שמהם תורכב
היינו ענינו בבריאה הראשונה הכוללת שבמעש׳ בראשית כי
כמו שהאדם הראשון נתהוה מערוב היסודות בעתה מבלי
סבות קרובות כפי הרצון ככה משה רבינו נפסד אל היסודות
מבלי הדרגה אל הסבו׳ הקרובו׳ והו בעתה כפי הרצון ׳ ובבחינת
היות יש מיש היה כדברי׳ שנעשו בטבע אחר ימי בראשית
ולכן שמו טבעו ממוצע והוא אמרם בין השמשות ואליו
כוון באמרו ולא ידע איש קבורתו רוצה לומר היאך נקבר
משה בגופו והיאך נפסדו חלקיו ונכנס בגופו בבטן הארץ
לא ידעו אדם לפי שהיה מפעל האל ולא מפועל משה
ספרי דף כג ע״ג עצמו עד שאמרו בספרי ולא ידע איש את קבורתו אין איש
במדבר יב אלא משה שנ׳ והאיש משה עניו מאד ׳ אף משה עצמו
לא ידעו ׳ גלו בזה שמשה לא קבר את עצמו אבל
גם בעיני נפלא ענין ׳ וככר יוכיח אמתת כל מה שאמרתי
דף כד עמוד ב מאמר אחד נמצא לרז״ל בספרי והוא אמרם אמר הקב״ה
למלאך המות לך והבא לי נשמתו של משה הלך ועמד
אצל משה ׳ א״ל משה תן לי נשמתך א״ל במקום שאני יושב
אין לך לעמוד ואתה אומר תן לי נשמתך גער בו ויצא
בנזיפה ׳ הלך מלאך המות והשיב דברים כלפי הגבורה א״ל
הקב״ה שוב לך והבא לי נשמתו של מש׳ הלך למקומו ובקשו
ולא מצאו ׳ הלך אצל הים א״ל משה ראית א״ל מיום שהעביר
ישראל בתוכי לא ראיתי אותו ׳ הלך אצל ההרים והגבעות
א״ל משה ראיתם א״ל מיום שקבלו ישראל תורה בהר סיני לא
ראינו אותו ׳ הלך אצל גהינם א״ל משה ראית א״ל שמו
שמעתי הוא לא ראיתי ׳ הלך אצל מלאכי השרת א״ל משה
ראיתם אמרו לו אצל בני אדם הוא ׳ הלך אצל ישראל א״ל
משה ראיתם א״ל אלהי׳ הבין דרכו והוא ידע את מקומו נגנז
לחיי עולם הבא ואין כל בריה יודעת שנ׳ ויקבור אותו בגיא ׳
ויש לעיין מאד בזה המאמר באומרו ששלח הקב״ה מלאך
המות והשליטו לקחת נשמתו ׳ ומה טעם בקשת אותו
אצל המקומות ההם ותשובותיהם אליו כי לא נפלו הדברים
האלה כי אם בידיעה עליונה וחכמה עצומה ׳ והנראה
שהם ז״ל רצו לומר כי השבת הרוח והנשמה אל האלהים
אשר נתנה א״א שיהיה כי אם ע׳ הפירוד והסרת הגוף ממנה
אשר יעשה על יד מלאך המות שהוא העדר הכרוך בעקבי

כל מורכב ולזה כוונו באומרם שאמר הקב״ה למלאך המות
לך והבא לי נשמתו של משה ׳ לא שהיה למלאך המות
שולטנות על הנשמה כי אם שהוא יפריד חבורה עם הגוף
שמזה ימשך שתצא הנשמה אל האלהים אשר נתנה ואמרו
מטבע המשל ויופיו שהשליח טעה בשליחותו באמרו
אל משה תן לי נשמתך כסבור שהיה הוא מכלל האנשים
שהשטן שולט עליהם להתאחז נפשם בגופם ׳ ולזה גער בו
ושלחו בנזיפה ׳ וא״ל במקום שאני יושב אין לך רשות
לעמוד ׳ והוא האמת כי ההעדר המוחלט ומציאות נשמתו
הקיים אינם נכנסים במעמד אחד ׳ הלך מלאך המות
והשיב דברים כלפי הגבורה כי נצחו משה בגבורת המופת
והוא ית׳ הזיר ואמר הבא לי נשמתו רוצה לומר זה אמרתי לך
שתפריד חבור גופו ונפשו באופן שנשמתו תבא אלי מאליה
לא דבר אחר ואז הלך לבקשו מצד חבורו ולא מצא רוצה
לומר שלא היה בו הכנה להפסד ולמות כפי מזגו והרכבתו
וזהו ולא מצאו ולכן השתדל מצד חלקיו ויסודותיו הד׳ אשר
מהם הורכב בנינו למה שיש להעדר מבוא מצדם ׳ ועל יסוד
המים נאמר שהלך לים ושאל לו משה ראית והשיבו הים
מיום שהעביר ישראל בתוכי לא ראיתי אותו כלומר שמשה
דן על הים ושלט בו בנס שעשה בקריעת ים סוף ובטל את
טבעו ואיך א״כ יהיה יכולת על חלק המי׳ אשר בהרכבת משה
לסבב פרידתו והפסד חבורו ׳ ועל יסוד העפר אמר שהלך
אצל ההרים והגבעות ושאל להם עליו לומר אם יכול החלק
העפרי מצד טבעו והוא השיב שמיום שקבל את התורה
לא היה עוד משוכני בתי חמר משועבד לעפר הארץ ׳ אבל
הארץ היתה משועבדת אליו כי הוא עלה להר האלהים ולכן
לא נשאר ליסוד הארץ בו יכולת כללי ׳ ועל יסוד האש אמר
שהלך לגיהנם שהמפורסם ממנו הוא אש אוכלת ולהיותו
היות׳ דק מתיסודו׳ כלם ולכן נראו בו הענינ׳ האלהיי׳ אמ׳ ששמו
שומעו והוא בעבור קול יי׳ שנתן מתוך האש והאלהים יעננו
בקול ׳ האמנם אמר שלא ראה אותו לפי שלא היה יכולת על
חלק האש להפריד חבור גופו ׳ וכנגד הרוח אמר שהלך אצל
תהלים קד מלאכי השרת כי כן כתיב עושה מלאכיו רוחות והם אמרו
שלא יבקש זה אצל היסודות הפשוטים כי אין להם יכולת
לסבב מיתת משה אבל שילך אצל ישראל שמיתתו תהיה
דברים ג בעבור ישראל ׳ וכמש ויתעבר יי׳ בי למענכם ׳ ושהלך אצל
ישראל ושהם אמרו אלהים הבין דרכו והוא ידע את מקומו ׳
ר״ל שענין מיתתו לא היתה טבעית מפאת היסודו׳ ולא בעבור
ישראל כי הוא השיב עמהם כמה מתשובות אבל היתה נסיית
מסודרת מהש׳ ושגם ענין קבורתו היתה מאתו ית׳ ולא מיד
אדם וזא והוא ידע את מקומו נגנז לחיי העולם הבא׳ שנ׳
ולא ידע איש את קבורתו ׳

והדרוש הרביעי למה לא נודע מקום קבורת משה
אדוננו ע״ה ׳ אמרה תורה ולא ידע איש את
קבורתו וגו׳ ומלבד מה שיכלול זה המאמר מאופן הקבורה
כמו שאמרתי הנה יכלול ג״כ שלא ידע איש את מקום קברו
כי קבורתו הוא כמו קבורת רחל שיאמר על הקבר וכבר
דף כג עמוד אמרו בספרי ששלחה מלכות זקני בית קסרה ושל בית
פחת אמר ליה לכו וראו קבורתו של משה הלכו ועמדו
מלמעלה וראו אותו למטה ירדו למטה וראו אותה כשהיא
למעלה ׳ נחלקו חציים למעלה והציים למטה ׳ עליונים
ראו אותה כלפי מטה ׳ ותחתונים ראו אותה כלפי מעלה
לכך נאמר ולא ידע איש את קבורתו ׳ וכתב הרלב״ג
שהיה הענין הזה נפלא מאד כי התורה השתדלה לבאר מקום

הקבר כל מה שאיפשר בארץ מואב בגיא מול בית פעור ׳
ועם כל זה סבב הקב״ה שלא ידע איש את קבורתו ושעשה זה
כדי שלא יטעו הדורות ויעבדו אותו לאלוה מצד מה
שהתפרסם מהפלאות שעשה ׃

והנראה אלי בזה שג׳ סבות נעלמה קבורת משה
אדוננו ׃

דף כג עמוד ד האחת היא אשר זכר החכם ר׳ לוי ומספרי היא ואני
אוסיף בביאורה שהיה קבר משה נגנז ואין רואה ׳
כארון אלהים שנגנז כדי שלא ידנו בו האויבים כי הדברים
הקדושים כולם כארון והמנורה ושמן המשחה וקבורת משה
נגנזו מפני שלא יבאו ליד האומות וישתמשו בהם בהפך
הכונה האלהית הלא תראה שמערת המכפלה אשר נקברו
שמה האבות היא היום בידי הישמעאלים ועשו עליה בית
תפלתם וכל שכן שהיו עושין זה לקבר ארון הנביאים ׳
אם היה ידוע ונכר שבהיות הארץ תחת ידי הנוצרים יעברו
שמה אלהיהם ׳ ובהיותה תחת ידי ישמעאל גם כן היו
מטמאין קדושתו ׃

והסבה השנית מפני כבודו של משה לפי שהאנשי׳ כלם
בצאת נפשם נפרדה מהם כל מעלתם וישארו
קהלת ט כנבלה מוסרחת עד שאמר החכם כי לכלב חי הוא טוב מן
האריה המת ולכן כמו הם נושאי המעלה ככה הקבורה היא
קבורת חמור בבזיון וקלון בהכרח בהיות המת מוטל ארצה
בכלי אין חפץ בו ׳ ומי שירצה לדרוך על גופו או על פניו
וכל שכן על קבורתו הרשות בידו ויוכל לבזותו כל אדם
לרצונו׳ ולכן לא בחר השם יתעלה שידע איש את קבורתו
לבל ימלאהו לבו לשום רגליו על קברו ׳ ולומר איה הכמתך
איה נבואתך ואלהותך איה כבודך ומעלתך׳ הנה מפני
זה הפרידו מכל בזיון והרפת בני אדם לקוברו בכתרו וגאותו
ואיש לא ידע את קבורתו׳ ומזאת הסבה גם כן לא ראה
במיתת אהרן כי אם משה אחיו ואלעזר בנו מפני כבודו ׳
האמנם משה רבינו שגדלה מעלתו עליו לא ראה קבורתו
וקברו אדם כלל ׃

והסבה השלישית מפני שהיה משה רבינו אב בתורה
אב בכל הטובות שקבלו ישראל מהשם ית׳
והוא בחייו היה נבדל ענינו מענינם׳ וגם במראיתו יראו
מגשת אליו ולכן כמו שמדרגתו בנפשו ונבואתו נסתרה
ונעלמה מעיני כל חי כך גופו שהיה מעון ׳ יסתר ולא
ידע איש את קבורתו ולכן אהרן קדוש יי׳ לפי שלא הגיע
מעלתו למעלת ארון הנביאים לכן לא נקבר על ידי השם
ולא נעלמה קבורתו מבני אדם כמו שנעלמה קבורת משה
להעיד על העלם מדרגתו ונבואתו ׳ וידמה לי ששלשה
הסבות האלה נרמזו בפסוק בשיתוף השמות כי כבר זכרו
הכמינו ז״ל כמה מהסודות באו בשמות והוא באומרו
ישעיה טז ויקבור אותו בגיא רמז שקברו בגאות ובכבוד כמו שמענו
גאון מואב גיא מאד ׳ כי העדר הדמיון ורוממות הכבוד
תהילים כג והמעלה יקרא גאות וגאוה כמו שנאמר בו ית׳ יי׳ מלך
גיאות לבש ולכן אמר שקבר אותו בגיא לרמוז שנקבר
בכבוד ומעלה וגאות ולא בבזיון הנקברים כנקברים על
יד בני אדם׳ ובאמרו עוד בארץ מואב רמז לסבה
השנית שהיה משה רבינו אב המון הגוים אב בתורה אב
בנבואה ושלכן נעלה גופו כמו שנעלית נשמתו במדרגת
מעלת הנבואה ׳ ובאמרו מול בית פעור רמז לסבה
השלישית שנקבר בהעלם כדי שלא יעשו ממנו עבודה
זרה׳ כענין פעור שהיה אדם ואחרי מותו עבדו אותו
לאלוה וכדי שיהיה ענינו מול בית פעור רוצה לומר מנגד
והפכי לו לא ידע איש את קבורתו׳ האמנם מה שאמרו
בספרי שהתחתונים ראו את קבורתו למעלה והעליונים דף כג עמוד ג
ראו אותה כלפי מטה ׳ אחשוב שבאו להעיר על מעלת
קבורתו כי נגעה בה יד יי׳ והוא יתעלה היה הקובר אותו
שהיא מעלה עליונה מאד ולכן אמר שמי שהיה למעלה
ר״ל שעיין והביט במדרגת נבואת משה והיותו מדבר עם
השי׳ פנים אל פני׳ נדמה לו קבורתו ר״ל מעלת הקבורה למטה
כי המעלה ההיא היתה למטה ממעלה אחרת נפשיית יותר
עליונה ממנה שזכה אליה ע״ה ׳ אמנם מי שהיה למטה בעיונו
והביט אל קבורת שאר בני אדם ולא פועל יי׳ במדרגת נבואת
משה לא הביט ׳ הנה אלה היו רואי קבורתו למעלה שהיא
היתה בעיניהם מעלה עליונה אין גדולה ממנה ׳ בהיות
הקובר אותו הוא ית׳ בכבודו׳ כי אין ספק שבערך בני אדם
כולם והוא הנרמז במטה היתה מעלתו בקבורה עליונה מאד
אמנם בערך משה עצמו כפי מעלת נפשו ומדרגת נבואתו
היתה מעלת קבורתו למטה׳ ולפי שהיו המעלה והמטה
כפי הבחינות האלה לכן אמרו שנחלקו כמו שבני אדם חלוקי׳
בעניניהם ׳ ישימו עיונם בדברים ההמוניים ומהם בדברים
האלהיים ולכן התחתונים בעיונם ומחשבותיהם ראו מדרגת
קבורת משה למעלה עליונה׳ ואותם שהיו עליונים בעיונם
ומתבודדים במדרגת נבואת משה ושלמות נפשי נדמה
להם ענין קבורתו למטה׳ שהיא למטה משאר המעלות
שזכה אליהם בחסד האל וכל זה ממה שיורה על מעלת
קבורת משה אדוננו כי להיות מיתתו נסיית והתכת גופו
נסיי היה מחוייב שתהיה קבורתו גם כן נסיי ׃

ומלבד כל הסבות אשר זכרתי אומר עוד שאיך ידע
אדם את קברו כי הוא לא נקבר כל גופו כיתר
בני אדם באופן שנעשה עליו ציון אבל נתך גופו ושבו
חלקיו אל היסודות וישוב העפר אל הארץ כשהיה׳ ולכן לא
נראה שם רושם קבר כלל האמנם ראוי שתדע שבמדרש
תנחומא לא חשבו מעלה למשה העלם קבורתו כי אם גרעון׳ בסוף פרשת בלק
אמרו ולפי שנתעצל לא ידע איש את קבורתו ללמדך
שצריך להיות עז כנמר וקל כנשר ורץ כצבי וגבור כארי
לעשות רצון קונו׳ מכאן אתה למד שהקב״ה מדקדק עם
הצדיקים כחוט השערה ע״כ ׳ הורו בזה שהיתה מעלה לארון
הנביאים בהיות קברו ידוע ונכר כי מעשה אלהים הוא אליו
גוי׳ ידרושו והיתה מנוחתו כבוד אבל לפי שנתעצל במעשה
זמרי וקדמו פנחס נענש בזה כמו שלא הראה עצמו באותו
מעשה כן נראתה קבורתו ולא נודע מקומו ׳ אבל הדעה הזה
הוא זר בעיני מאד והוא דעת יחיד ואינו כעני׳ שיש בו מעש׳
ולכן אין ראוי לקבלו ׳ כי איך ייוחס אל ארון הנביאים עצלה
על אשר לא לקח רומח בידו להרוג זמרי כאשר עשה פנחס
שהוא היה בחור מעם ולא היה נאה הפועל ההוא לא לארון
הנביא׳ בזקנתו ומלכותו והנה מלחמת עמלק לא רצה לעש׳
בעצמו אבל עשאה ע׳ יהושע משרתו ומלחמת מדין עשאה
על ידי פנחס׳ ואיך יהרוג בידיו האנשים שהיו חייבים מיתה
ודי היה שיכוהו השופטים כדי רשעתו לא שהמלך ימיתהו
וידי משה כבדים לעשות הפעל ההוא ׃

סנה התנקרו סדרושים הד״ הללה והותר הספק הי״ב ׃

ויבכו בני ישראל את משה וגו׳ עד ולא קם וגו׳

זכר הכתוב שבכו בני ישראל את משה שלשי׳ יום
ואמרו בערבות מואב׳ אחרי שכבר נזכר שהיו
שם

כ ם י ושם מת משה י להודיע שלא נסעו משם עד אשר
תמו ימי בכיתו י והנה הקדים הכתוב הודעת שני חיי משה
לספור הבכי הוא להודיע שהיה בכיתם בעגמת נפש וכאב
לב י לפי שראו היותו חזק ובריא לא כהתה עינו ולא נס
ליחה לכן האמינו שמת בחטאת העם ושמפני הרעה נאסף
הצדיק י ולכן היו בוכים אותו בשברון לב ובעצבון גדול י
מ״ק פ׳ אלו מגלחין האמנם למה היו ימי בכיתו שלשי׳ יום יסודו הוא מה שאחז״ל
ירמיה כב במועד קטן אל תבכו למת ואל תנודו לו יותר מכשיעור י
כיצד ג׳ לבכי י׳ז להספד י שלשים לניהוץ ולתספורת י מכאן
ואילך אמר הקב״ה אין אתם רשאין לרחם עליו יותר ממני
וראוי שנדע מה ראו על ככה לספר חמנין מהימי׳ הנ״ל לבכי
ומה הגיע עליהם לסדר ל׳ יום לניהוץ ולתספורת ׃

וכבר ראיתי בזה לחכמי הדור טעמים חלוקים וטענות דקות
ומדופות קדים ולא יקרו בעיני ׃

והנראה לי הוא שהאבלות היה מנהג קדום באומות
ולפי שימי שנות האדם כפי המנהג הטבעי
בראשית נ ע׳ שנה היו עושין ההספד ע׳ יום וכמו שנאמר ביעקב ויבכו
אותו מצרים שבעים יום שהיה הספדם יום לשנה י לא כפי
שנות אותו המת בפרט י כי אם כפי המנהג הקבוע אליהם
על פי הטבע הנהוג משטת האנשים י אבל יוסף לא עשה
האבל על אביו כל אותן השבעים יום בהיותם במצרים אם
לטרדתו במשא מלך ושרי׳ או שלא רצה לעשות כמעשיהם
שם ואחרי שיצאו עם המת ממצרים בגורן האטד נאמר ויעש
לאביו אבל שבעת ימים י כי היו שבעה כנגד ע׳ שנות ימי
האדם הרגילין לחיות כאלו יתאבל האדם על קרובו להפקדו
ממנו אחרי שחיה בתוך עמו ע׳ שנה יאו בעבור שלא נמלאו
לו ע׳ שנה אם מת קודם שהגיע אליהם י וכמו ששבע׳ שנות
ימיו אינם שוים בכח ונבורה י אבל הל׳ שנה הראשוני׳ הם
בתגבורת הכח י ושאר הירידה תמצא בהם הירידה מהכח
ההוא י כך בענין האבלות הג׳ ימים הראשונים שהם כנגד
הל׳ שנים הראשונים מחיי האדם יהיה בהם תגבורת הבכי
וההספד ושאר הימים הם להספד לא לתגבורת הבכי וכחו י
ולפי ששבעה המה הימים מכוונים כנגד הפקד גוף האדם
וחיותו מבין קרוביו לכן הם מיוחדים לבכי ולהספד י האמנם
הם להפקד חכמת המת ותורתו מקרוביו וככלל שלמיותיו
הנפשיים לא הגופיים י ולכן היו ימי׳ רבים כנגד מעלת הנפש
ומעלת השלמיות הנפשיים על הגופיים ולכן לא היה בהם
לא בכי ולא הספד לפי שהנפש ושלמיות׳ה אינם מתים
ונעדרים כדברים הגופיים אבל יוחדו אלה לתספורת ולניהוץ
כאלו יורו המתאבלים שלהעדר חכמת קרובו ותורתו היו
בטמא כלם כי לא הטהרו לסבת העדר מהם למודו ותורת פיו
וכבר יוחד זה המספר מ״ל יום לעניני המצות התוריות כמו
שאמרו במסכת שמחות ל׳ לאבל ל׳ לתספורת ולניהוץ ל׳
להלואתו ל׳ ליפת תואר ל׳ לאירוסין ל׳ לנשואין ל׳ לאלמנה ל׳
ליבמה ל׳ למדיר את אשתו ל׳ לנזירות כאילו היה זה המספר
ל׳ יום מיוחד לכל דבר מצוה ושלמות נפשיי י ולפי שהיו
כמו שאמרתי ל׳ יו׳ האסורי׳ לאבל בתספורת לדפקדו שלמות
נפש המת ולמודו ודרך תורתו י לכן היה שבמות אהרן
שלמדם תורה ובמות משה רבי׳ שהזהירם והשלימם בתורתו
התאבלו על הפקד מהם דרך הנהגתם ותורתם ל׳ יום י אבל
כפי גודל הצער ועוצם הכאב היו כלם לא לבד לתספורת כי

פר׳ כיצד הרגל אם גם להספד ולבכי י והוא על דרך מה שאחז״ל ואביה
כה׳ · יש נוחלין ירוק ירק בפניה קו׳ לשכינה יד׳ יום וכן בהיות על כל אדם
קי״א · חזקת הבתים ג׳ לבכי היה ראוי שיהיו על משה ל׳ יום כי גם כל ימיהם היה
דף כט · במדבר ראוי שיתאוננו על הפרדו מעליהם תורתו ונבואתו וכל
שבת פ׳ ר׳ עקיבא טובותיו י ואפשר עוד לומר כפי דרכ׳יהם ז״ל שלפי שהיה
פח משה נבר תליתאי דיהב אוריין תליתאי בירח תליתאי ליום
תליתאי שהם חמש שלישיות כנגד תורה שבכתב וכנגדן
חמש שלישיות כנגד תורה שבעל פה שלכן היו השלישיות
עשרה י ואחר שהיו ג׳ ימים קבועים לאבל יעלו למשה רבינו
שלשים יום לבכי ולמספד ולפי שנשתתפו משה ואהרן
כשבת אחים גם יחד י ובהיותם לומדי תורה והמצות לישראל
ובהיותם בגזרה אחת וראו ישראל ששני הרי עולם האלה
קבלו המות בעבור חטאת העם לכן היה מספר ימי הבכי על
שניהם שוה ומתדמה עם היות בשניהם הבדל עצום
במדרגותיהם ובמעלות נבואותיהם י גם נוכל לומר שבמשה
נאמר ויתמו ימי בכי אבל משה מה שלא נאם כן באהרן לפי
שבאהרן הסכימו העם לבכות עליו אותם השל׳ים יום לא
עוד י אמנם על ארון הנביאים לא היו מסכימים במספר
המוגבל ההוא ולא היו ישראל מפסיקים בבכיה אם לא
שיהושע הפסיקם בעניני עברת הירדן והו שאמר ויתמו
ימי בכי אבל משה ויהושע בן נון מלא וגו׳ וישמעו אליו
בני ישראל וגו׳ ר״ל שתמו ימי אבלם לפי שנשאר יהושע
במקום משה והיה מלא רוח חכמה מפאת ההשפע׳ שהשפיע
עליו משה רבו י ולכן שמעו בקולו לכלות בכי ולהתם מספד
כי בזה יתמו ימי בכי אבל משה ולא כפי רצון העם והרגש
צערם ואמר ששמעו אל יהושע לא מפני היותו הכם כי
אם לפי שהיו דבריו כאשר צוה השם את משה י ולכן היה
נראה להם כאלו משה היה עדיין חי ושלא מת כיון שהיו
ביניהם מצותיו ותורותיו ויהושע בשמו היה עושה מעשיו
ויהי אחרי מות משה צוה אותם על עברת ירדן כמו שנזכר
דף נד עמוד א בספרו י ובספרי אמר פרשה הן קרבו ימיך למות כיון שמת
משה היה יהושע בוכה ומצטער ומתאבל עליו והיה אומר
אבי אבי רבי רבי י אבי שגדלתני מנעורי י רבי שלמדתני
מנעורי תורה והיה מתאבל עליו ימים הרבה עד שאמר לו
הקדוש ברוך הוא עד כמה אתה מתאבל והולך לך י וכי לך
בלבד מת משה י והלא לא מת אלא לי י שמיום שמת
ישעיה כב אבל גדול הוא לפני י שנאמר ויקרא יי׳ אלהים צבאות
לבכי ולמספד י אלא מובטח אני שהוא בן העולם הבא י
דברים לא שנאמר הנך שוכב עם אבותיך וקם י והכונה במאמר
להודיע שלא היה ראוי להתאבל על משה רבינו מפני
דברים פרטיים נוגעים אל יהושע בלבד מה שהוא אביו
או רבו י כי אם על הענין הכולל שאחרי שנסתלק
הרועה הנאמן ההוא מצאום רעות רבות וצרות ולכן
אמר שהיה לפני יי׳ בכי ומספד רוצה לומר שהיה תמיד
עזר לישראל הבכי והמספד בעונם י ולא היה כבר משה
חי לבקש עליהם רחמים אלא שלא היה ראוי להתאבל
עליו יותר מדאי לפי שהיה בן העולם הבא והיה ראוי
לשמוח על גדולת מדרגתו ושלמותו בהתענגו במחיצתו
מזיו השכינה ואין ספק שבכי העם והספדו היה מיד
כשמת משה רבינו עליו השלום כי הוא אחרי ברכתו את
השבטים בעלותו להר למות הודיעם את קצו ואינו רחוק
שנראה עליהם דבר מבהיל חשך וענן וערפל בעת
פטירתו ואז נשאו את קולם בבכי כי ידעו כי מת
גבורם ׃

ולא קם נביא עוד בישראל כמשה

קנ״ה פקוד ד **הרמב״ן** כתב שלא באה התורה בפסוק זה לספר
מעלת נבואתו של משה על כל שאר
בראשית יח הנביאים ׳ כי כבר הגיד זה בב׳ מקומות ׳הא׳ בפסוק וארא אל
במדבר יב אברהם וגו׳ ׳ והב׳ בפסוק אם יהיה נביאכם יי׳ ׳ אבל בא לבאר
שהיתה נבואת משה כמדבר עם חברו פנים אל פנים שמבין
דבריו וכונתו באמריו ובהכרת רצונו בפניו ׳ ולכן אמרו
בבלעם בעת שהיה מנבא לכבוד ישראל היה כן שיעמד על
דברי השם ועל רצונו וחפצו בכל העתיד לבא על ישראל וכאלו
היה הוא מנבא פנים בפנים כמשה ׳ ואעפ״כ יש הפרש בין
י׳ דף סג ע״ד נבואת משה לנבואת בלעם כמו שזכרו וכו׳ ׳ וחלילה חלילה
שהיה דעת חז״ל לדרוש בישראל לא קם אבל באומות העולם
קם ומנו בלעם׳ על הפסוק כלו מה שהבינו הרב כפי פירושו׳
כי אם על קצתו ׳ באמרו ולא קם נביא עוד בישראל כמשה׳
כי עז בלבד דרשו׳ אבל באומו׳ העולם קם ׳ולא על מה שאמ׳
אשר ידעו יי׳ פנים אל פנים ׳ כי זה בשום צד לא יצדק על
בלעם לפי שאף שידע כונת יי׳ לא היה מנבא פנים אל פנים
שהרצון בו מהסבה הראשונה בלי אמצעי ׳ואף שיפרש הרב
חלק א׳ פרק לז ׳פני׳ אל פני׳ כדעת הרב המורה שהרצון בו מבלי משל והידה ׳
והוא ג״כ דעת המדרש כמו שיתבאר ׳ הנה עכ״ז לא הושוו
כמשה שלא היה מנבא במשל ׳ ובלעם ממשל משלים הוא
וזה באמת תיובתא לרב ׳ גם כי מאמר התורה ולא קם נביא
עוד בישראל ׳לא בא כי אם להכיר מעלתו בנבואה על כל
בראשית יח הבאים אחריו ׳כי בפסוק וארא אל אברהם ואל יצחק ואל
במדבר יב יעקב הבדילו מהנביאים אשר קדמוהו בעבר ׳ ובפסוק אם
יהיה נביאכם יי׳ הבדילו מהנביאים אשר היה בזמנו ההוה ׳
ובפסוק ולא קם נביא עוד בישראל כמשה הבדילו מהנביאי׳
אשר יבאו אחריו בזמן העתיד ׳ ועוד שאם באנו לעשות
דמיון בין משה לבלעם כענין פנים אל פנים להיות מקושר ׳
ג״כ נצטרך לעשותו בשאר חלקי הפסוק לכל האותו׳ והמופתי׳
אשר שלחו וגו׳ ׳ ולכל היד החזקה וגו׳ ׳ האם נאמר שנתרמה
בלעם למשה בכל הנפלאות האלה ושעשה בהם למצרי׳ ועל
הים ועל סיני זה באמת בלתי אפשר והוא ממה שיורה שלא
היתה הדרשה כי אם שלא קם נביא עוד בישראל כמשה
ולא עוד ׳ והר״ חסדאי כתב שהיתה הנבואה בכלל דבר בלתי
יוצא מהמנהג הטבעי ושמדרגת מרע״ה בה ׳היה דבר יוצא
מהטבע והיא על צד המופת והיה זה לקבוע בנפשינו שלכל
התורה ונצחיותה ושאין ראוי לשמוע לנביא זולתו בבטולה
פ״ס ספרי דלעיל ולזה דרשו בישראל לא קם אבל באומות העולם קם ומנו
בלעם להורות שנבואת בלעם היתה ע״ד המופת למעלה מן
הטבע כנבואת משה שהיתה למעלה מן הטבע ג״כ ׳ לפי
שלהשג׳ הנבוא׳ צריך הכנ׳ ושלמו׳ אש׳ היה חסר מהם בלעם
הרשע ולזה כנה אותו הכתוב בקוסם ׳ולא שבהיותו אצל בלק
נתנבא ע״ד נס ופלא ׳וזה להשגחה על ישראל שלא יקללם
כשיש לפעולות ולדברים רשמים בזולתם כמו שהאריך בזה
מאמר א׳ דף כו בעל הכוזר וכדי שיתבאר ג״כ לאנשי מדין מעלת ישראל והיה
בו תועלת להיו׳ לכבם יר׳ גדי ל׳נצח אות׳ במספ׳ מעט מישראל
במהירות נפלא ולהיו׳ הרשע הזה רחוק מאד כפי טבעו ממה
שהשיג בנבואה ויותר מרוחק ממרע״ה כפי טבעו ממה
שהשיג יאמרו שבישראל לא קם מי שהשיג ׳מדרגתו לשינבא
יוצא מהמנהג הטבעי אבל באומות העולם קם ומנו בלעם
שנעשה בו נס יותר גדול להיות מנבא באותה המדרגה
השפלה שהגיע אליה ע״כ ׳ וכבר זכרתי שהנבואה אינה דבר

ממה שבטבע שלא יסכימו הז״ל על זה בשום צד כי כל
הנביאים לא נבאו כי אם על דרך הפלא ולא בדרך הטבע
ועל כן לא נמצאת הנבואה כי אם באומת ישראל ׳ וכמ״ש
בקש משה שלא תשרה שכינתו על אומה אחרת והודה לו׳
וגם אחרי היותם בגלות כל נביאיה לא מצאו חזון מיי׳ ולא
ימצא אדם מאומה ולשון אחר מתפאר בנבואה לפי שגלוי
לכל העמים שהנבואה היא דבר נסיי ושכאשר נסתלקה
מישראל אין עוד נביא ועם זה אין מקום לדעת רבי חסדאי
בהתר הספק הזה ׃

והאמת הברור אשר כונו ז״ל בדרשה זו יתבאר לך אחר
במדבר רבה פרשה כ׳ דף קכח ע״א ותנחומא ריש פרשת בלק שתראה מאמר אחר שאמרו במדרש ז״ל הצור
תמים פעלו כי כל דרכיו משפט לא הניח הקב״ה פתחון פה
לאומות העולם לעתיד לבא לומר אתה ריחקתנו מה עשה
הקב״ה כשם שהעמיד מלכים וחכמים ונביאים לישראל כך
העמיד לאומות העולם וכדק מלכיהם וחכמיהם ונביאיהם
של ישראל עם מלכיהם וחכמיהם של אומות העולם ׳ העמיד
שלמה מלך על ישראל וכן עשה לנבוכד נצר זה בנה בית
המקדש ואמר כמה רננות והתנונים ׳ וזה החריבו׳ וחרף וגדף
ישעיה יד ואמר אעלה על במותי עב אדמה לעליון ׳ נתן לדוד עושר
ולקח הבית לשמו ׳ נתן להמן עושר ולקח אומה לטבחה׳
כל גדולה שנטלו ישראל אתה מוצא שנטלו אומות העולם
כיוצא בו ׳ העמיד משה לישראל ׳ העמיד בלעם לאומות
העולם ׳ ראה מה בין נביאי ישראל לנביאי אומות העולם ׳
יחזקאל ג נביאי ישראל מזהירין ישראל מן העברות שנ׳ ואתה בן אדם
צופה נתתיך לבני ישראל ׳ ונביא שעמד מן האומות העמיד
פרצה לאבד הבריות מן העולם ׳ ולא עוד אלא שלכל הנביאי׳
היו במדת הרחמים על ישראל ועל האומות ׳ שכן ירמיה אומ׳
ירמיה מח יחזקאל כז לבי למואב כחלילי׳ יהמה ׳ וכן ביחזקאל שא על צר קינה ׳
וזה אכזרי עמד לעקור אומה שלמה הנם על לא דבר ׳ לכך
נכתבה פרשת בלעם להודיע למה סלק הקב״ה רוח הקדש
מאומות העולם שזה עמד מהם וראה מה עשה ׳ ואין ספק
שלא כונו הז״ל לומ׳ שהיה בלעם נביא בשם וגדר ׳ולא שיהיה
במדרגת מרע״ה ׳ וכפי ההבדלים העצמיים והסגולות אשר
זכרתי בנבואתו כי הנה הכתוב לא כנה את בלעם בשם נביא
בשום מקום ׳ כי אם בשם קוסם ׳כי זה היה ענינו באמת עם
היות שלצורך ישראל נבא לאותה שעה כמו שלאותה סבה
בעצמה בא הדבור ג״כ לאתונו ׳ אבל לא הגיע בלעם למעלת
מראה הנבואה כנביאים האמתיים ׳ הן אמת שדרואי׳ בכוכבי׳
המעוננים והקוסמים ׳ היו נביאים לאומות העולם להיותם
אליהם מגידי העתידות׳ וכמו שהיו נקראים נביאי הבעל
ירמיה כג והאשרה נביאים ׳ וגם נביאי השקר אמר הנביא אל תשמעו
אל דברי נביאיכם וגו׳ שקר הם נבאים וגו׳ ׳ ולכן לא נקראו
בלשונם ז״ל נביאים סתם כי אם הנביאים האמתיים האלדיים
ועל השאר היו אומרי׳ נביאי אומו׳ העולם׳ והנה זכרו בישראל
המלכים והחכמים שהיו מתנותיהם אלדיות ולכן התישרו
כלם לעבודת הש׳ ומלכי האומות וחכמיהם היו מתנותיהם
שמאליות למרות עיני כבודו ׳ כמו שהוכיחו מענין נבוכד
נצר והמן וכן בענין הנביאי׳ שנביאי ישראל להיותם אלדיי׳ היו
פרושים מן העריו׳ ומרחמי׳ על כל אדם מאיזו אומה שתהיה
לטוב מזגם ויושר תכונותיהם ולמעלת האלדות אשר בקרבם
כי טוב יי׳ לכל ורחמיו על כל מעשיו ׳ והם היו הולכי׳ בדרכיו
אמנם נביאי אומות העולם היו רודפים אחר ניאוף וכבר זכר
חלק ב׳ פרק לו הרב המורה שזה אות עצמי להבחין ולהבדיל הנביא האמתי
מהזולת ׳ והיו עם זה אכזרים בטבעם לפי שנפש רשע אותה

רע יכמו שהוכיחו כל זה מבלעם׳הנה אכ״ לא חשבו את בלעם
לנביא יי׳ כ״א לנביא אומו׳ קוסם קסמי׳ מעונן ומנחש ומכשף
והיה תכלית דבריהם לכך נכתבה פרש׳ בלעם להודיעם למה
סלק הקב״ה רוח הקדש מאומות העולם ׳ ר״ל כדי שיתפרסם
שחסרונם ופחיתיות׳ הדבק׳ בהם גרמו להם להיותם מרוחקי׳
מהנבואה האלדית לא קצרות יד הנותן ית׳ וכילותו בהשפעה
חלילה כי הוא הצור תמים פעלו והחסרון הוא מצד המקבלי׳
כי הם המרוחקי׳ ואין הקב״ה מרחיק אות׳ זו היא אמיתת כונתם
בענין בלעם׳ וכמסכים לזה אמרו בספרי בישראל לא קם — דף סג עמוד ד
אבל באומות העולם קם רצו שכמו שלא קם נביא עוד
בישרא׳ כמשה גדול ורם ורב על כל שאר הנביאים׳ כן באה״
לא קם נביא כבלעם שהיתה מעלתו על שאר נביאי אה״ ׳
במעלת מר״עה על נביאי ישראל ׳ לא שיאמרו שהיתה
מדרגת בלעם בנבואה כמדרגת אדון הנביאים חלילה להם ׳
ולפי שלא יחשוב חוש׳ ממאמר׳ שהיה דמיון בין נבואת משה
לנבואת בלעם ׳ לכן הוצרכו לומר עוד אלא מה הפרש בין
נבואתו של משה לנבואתו של בלעם ׳ משה לא היה יודע
מה מדבר עמו ׳ בלעם היה יודע שנ׳ נאם שומע אמרי אל — במדבר יט
משה לא היה יודע אימתי מדב׳ עמו׳ ובלעם היה יודע אימתי
מדבר עמו שנ׳ ויודע דעת עליון׳ משה לא היה מדבר עמו — שם
אלא כשהוא עומד שנ׳ ואתה פה עמוד עמדי׳ ובלעם כשהוא — שמות יט
נופל שנ׳ נופל וגלוי עיני׳ ׳ משל לטבח של מלך שיודע כמה — במדבר כד
הוצאות בסעודה׳ כי הנה רצו לבאר מעלת נבואת משה
ארוננו ופחיתות השגת בלעם בג׳ בחינות ׳

הא׳ בבחינת המשפיע שהיה במשה סבת הסבות ית׳ שא״א
להשיג מהותו כמ״ש כי לא יראני האדם וחי ׳ והוא — שמות לג
אמרם משה לא היה יודע מה מדב׳ עמו אם חקסם או משפט
הכוכבים ויצוננותם וכמו שאמרו חז״ל שהיתה נבואתו מצד — פסיקתא דף כז ע״א
הטומאה שנ׳ ויקר אלדים אל בלעם. שדרשוהו מלשון קרי — במדבר כג
ולזה היה יודע מה מדבר עמו שהיה הכח ההוא מושג אצלו.
ואולי היה כלי או טלסם מעשה ידיו ׳ והיה יודע אותו כמו
שהיה יודע האומן את פעולתו ׳ והביא ראיה מאמרו נאם — שם
שומע אמרי אל כי הוא שם לאיזה כח כמו שאמר מי כמוכה — שמות טו
באלים ׳ אלי הארץ ׳ — יחזקאל יז

ההבדל הב׳ שמר״עה מצד שהיה תמיד מוכן לנבואה לא
היה יודע מתי ידבר השם עמו ׳ כי כל היום היה
ראוי והגון וראוי לשמוע הדבור כשיבואהו ׳ אבל בלעם היה
צריך להתבודד ברמיונו או לעשות מלאכתו וקסמיו ׳ ולכן
היה יודע מצד הזמנתו מתי תגיע אליו הידיעה ההיא וידבר
עמו כזו ׳ ובזה היה יודע דעת עליון שהוא משפט הנרמים
השמימים ׳ והחבדל הזה הוא גם כן הבדל עצמי או סגלות
מסגלות נבואת משה ׳

ההבדל הג׳ הוא שמשה היה מנבא מעומד ׳ וענין זה אצלי
נאמר על נבואת משה בנתינת התורה שהוא בו
גם כן הבדל עצמי מפאת התכלית ונבואתו ׳ ותורתו היא
עומדת לעד ונצחיית ׳ לכן אמרו שהיה מנבא מעומד לרמוז
עמידה ונצחיות נבואתו ותורתו שלא תשתנה ולא תומר ׳
אמנם בלעם היה נופל כלומר שהיתה ידיעתו והשגתו נופלת
בעצמה לחסרונה ולפי שאין לה קיום על דרך מה שאמרו — בר׳ פרשה מג דף סז
נובלת הנבואה חלום ׳ והוא ענין הקסם עצמו כי הפרי — ע״ד והביאו המורה
האמתי המבושל העומד והקי׳ הוא הנבואה ׳ הנה ג׳ ההבדלי׳ — חלק ב פרק לו
האלה מורים על הבדל השגת משה להשגת בלעם במין וגם
בסוג עד שהמשיל הענין בטבח היודע כמה הוצאות בסעוד׳
רוצה לומר שהיה משה כאחד השרים העליונים היושבים

ראשונה במלכות מדבר עם המלך ויודע סודיו כאשר עם
לבבו כפי מעלת נבואתו ׳ ובלעם היה כטבח שיודע האכיל׳
על שלחן המלך ואינו יודע סודיו ומתריו ולא דבר אחר כי
אם אותה אכילה נסה ׳ והנה יחסו בדבריהם השגת בלעם אל
הקב״ה לפי שהיא סבה ראשונה כוללת לכל הדברים ״

זה פירוש זה המאמר ואמיתתו ׳

האמנם במדרש במדבר סיני רבה פרשה נשא הביאו — פרשה טו דף ק
המאמר הזה באופן אחר אמרו שם אל הפרש — עמוד ד
יש בין נבואתו של משה לנבואתו של בלעם ג׳ מדות היו ביד
משה ׳ שלא היו ביד בלעם ׳ משה היה מדבר עמו מעומד
שנ׳ ואתה פה עמוד עמדי ׳ ועם בלעם לא היה מדבר אלא — דברים ה
נופל שנ׳ נופל וגלוי עינים ׳ משה היה מדבר עמו פה אל פה — במדבר כג
שנ׳ פה אל פה אדבר בו ׳ ובבלעם נאמר שומע אמרי אל ׳ — שם יב שם כד
משה היה מדבר עמו פנים אל פנים שנ׳ ודבר יי׳ אל משה — שמות לג
פנים אל פנים ׳ ועם בלעם לא היה מדבר כי אם במשלים
שנ׳ וישא משלו ויאמר ׳ ג׳ מדות היו ביד בלעם מה שלא היו — במדבר כג וכד
ביד משה ׳ משה לא היה יודע מי מדבר עמו ׳ ובלעם היה
יודע מי מדבר עמו ׳ שנ׳ שומע אמרי אל ׳ משה לא היה — שם
יודע אימתי מדבר עמו ׳ ובלעם היה יודע מתי מדבר עמו ׳
שנ׳ ויודע דעת עליון ׳ משל לטבח של מלך שהיה יודע מה — שם
המלך מקריב על שלחנו ׳ כך היה בלעם יודע מה הקב״ה
עתיד לדבר עמו ׳ בלעם היה מדבר עמו בכל שעה שנ׳ נופל — שם
וגלוי עינים ׳ היה משתטח על פניו ומיד היה לו גלוי עינים
על מה שהיה שואל ׳ ומשה לא היה מדבר עמו בכל עת
שירצה ׳ ר״ש אומ׳ אף משה היה מדבר עמו בכל עת שירצה
שנאמר ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו מיד וישמע — במדבר ז
את הקול מדבר אליו עד כאן ״

והמאמר הזה הוקשה לי מאד מפנים :

ראשונה במה שפירשו הנאמר במשה שלא היה מדבר
במשלי׳ ושסותרו הוא בבלעם וישא משלו — במדבר כד
ויאמר׳ והוא זר בכתובים וראוי לדעת מי הביאם לזה כי פנים
אינו כי אם שלילת האמצעי ובמשה מצאנו ג״כ משל חסנה
ובבלעם דברים מפורשים מבלי משל ׳

שנית שיעשו מדה אחת במשה שהיה מדבר עמו פנים
אל פנים ׳ ומדה אחרת שהיה מדבר עמו פה אל פה׳
ויראה ששניהם דבר א׳ ר״ל פה אל פה ופנים אל פנים׳ וכן ת״א
ודבר יי׳ עם משה פנים אל פנים ומליל יי׳ עם משה ממלל עם — שמות לג
ממלל ותרגם פה אל פה אדבר בו ממלל עם ממלל אמלל — שם יב
עמיה׳ ואיך אכ״ מנאום חז״ל בשתי מדות ׳ גם כי אמרו בבלעם
שומע אמרי אל לא ישלול היות דבורו פה אל פה ׳ ואין השני — במדבר כד
מאמרים האלה סותרים ״

וג׳ איך אמרו שמשה לא היה יודע מי מדבר עמו והנה
לא הביאו על זה ראיה והנה הכתוב אומר בכל ביתי — שם
נאמן הוא ׳ ואם בלעם אמר על עצמו נאם שומע אמרי אל — במדבר כד
הנחשוב שלא יוכל משה לומר כן באמת ״

וד׳ מה שעשו במדות בלעם ׳ אחת שהיה יודע אימתי
מדבר עמו ׳ ואחרת שהיה מדבר בכל עת שירצה ׳
ויראה שהם מדה אחת לא שתים כי אם הוא מנבא בכל עת
שירצה בידוע שהיה יודע השעה שידבר עמו שהיא כאשר
ירצה ולמה זכרום לשתי מדות ׳ וגם יקשה איך הוכיחו
מפסוק ויודע דעת עליון ׳ מתי ידבר עמו כי זה לא יורה — שם
על הזמן רק על מי מדבר עמו ״

חמשית למה לא הביא משל הטבח אחרי זכרון מדות

בלעם כלם כמו שבא בספרי והביאום בתוכם בין חמדה הב׳ דף קסג עמוד ד
והג׳ ״ הו׳ איך ידמה המשל הזה לנמשל׳ כי הנמשל הוא
אימתי מדבר עמו שענינו הזמן ׳ והמשל ענינו המספר ׳ ר״ל
כמה הוצאות צריכו׳ למלך ׳ הז׳ כפל הדברי׳ שבאו במשל.
באמרו שהוא יודע מה המלך מקריב על שלחנו ויודע כמה
הוצא׳ יצאו למלך על שלחנו והיה די בא׳ מן המאמרי׳ הא׳ה ׳
הח׳ אמרו אחרי המשל כך היה בלעם יודע מה הקב״ה עתיד
לדבר עמו וזו מדה אחר׳ שלא זכר עדנה לא במשה ולא
בבלעם ׳ ר״ל שידע מה הקב״ה עתיד לדבר עמו ואין זה אימתי
מדבר עמו שעליו בא המשל ״ הט׳ איך אמרו שמשה לא
היה מדבר עמו בכל עת שירצה והוא הפך המקובל באומה
שמשה היה מוכן בכל עת שנ׳ עמדו ואשמע׳ מה יצוה יי׳ לכם במדבר ט
וגם הוא סותר למה שאמרו שמש׳ לא היה יודע אימתי מדב׳
עמו שהוא כפי האמת להיותו מוכן להנבא תמיד ׳ וראוי
שתרגיש בזה והן חלק לשבעה וגם לשמונה ותשיעת ההערו׳
האלה אשר העירותי בו ׳ והנה הרמב״ן ז״ל בפרשת בלק אחד דף קכג ע״ב
שפירש מאמר ספרי כדעתו ׳ הביא זכרון המאמר הזה ולא
פי׳ בו דבר אבל אמר ז״ל וראיתי הענין הזה שנוי בסגנון אחר
בהגדה אשר בבמדבר סיני רבה ׳ ואין לי להאריך וכו׳ ׳ והנה
ההגדה הזאת סותרת בהחלט דברי הרב ובלי ספק הו׳ הרגיש
הקושי בה מאד ומאשר לא מצא מענה נשתתק ועבר עליה
בהסתר פנים ״

והנראה אלי בזה הוא שהם ז״ל זכרו הג׳ מעלות ראשונה
או אמור הבדלי׳ שנבדלה בהם השגת מרע״ה
בנבואתו מהשגת בלעם במלאכתו ׳ בשהם הבדלים עצמיים
ביניהם כמו שהאדם נבדל מן השור בצורה עצמית ׳ ולפי
שהיה ראשית המחשבת סוף המעשה זכרו ראשונה במדות
משה עמידת נבואתו וקיום תורתו ונצחיותו ׳ והוא ההבדל
הראשון והמדה הראשונה שזכרו ממדות משה ׳ וכמו
שדרשו בפסוק ואתה פה עמוד עמדי שהעידו בו שתורת שמות ל״ט
משה תהיה נצחית כנצחיות השם יתברך אשר נתנה ׳
והוא עמוד עמדי ׳ שהוא על דרך אני יי׳ לא שניתי מלאכי ג׳
ואתם בני ישראל לא כליתם ׳ כי קנו הנצחיות מטבע
חנותן ׳ אמנם בלעם היה טפל בהשגתו כמו שזכרתי ׳
ואפשר ג״כ לפרש שהיה זה הבדל מצד המשיג שמרע״ה היה
מנבא בהשתמשות החושים ולכן היה מעומד ׳ ובלעם בעת
שיבואהו השפע היה נרדם ופניו ארצה כי לא יכול לסבול ׳
לקבל השפע׳ והענין שמשה לא היה מנבא ע׳ כח המדמה ׳
ובלעם היה כל ענינו דמיוני ׳ וכן זכרו ההבדל השני שהו׳ מצד
המשפיע ר״ל היות נבואת משה מהסבה הראשונה בלי
אמצעי ׳ והוהנרמז באומרו פ״ה אל פה אדבר בו ׳ אמנם במדבר י״ב
בלעם היה לבד שומע אמרי אל שהוא כנוי לכח הקסם המגיד
אליו העתידו׳ או אמו׳ אל השכל הפועל הדובר בו והסתכל אמרו
פה אל פה ולא אמר פה אל אזן ׳ כי העיר על שלילת האמצעי
כי כמו שמרע״ה היה מדבר בפיו מבלי אמצעי ככה דבור
השם ית׳ אליו היה ממנו בלי אמצעי ואל זה הדמוי אמר פה
אל פה ׳ וזכרו עוד ההבדל הג׳ שהוא מפאת צורת נבואת
משה והכותה שהיתה מבלי משל וחידות לפי שלא היה
משתמש בה בכח הדמיון אמנם בלעם היה ממשל משלים
גם כשבאהו הדבור האלדי לצורך ישראל והנה ראו חז״ל
להוכיח ענין העדר המשלים והחידות במשה מפסוק ודבר יי׳ שמות ל״ג
אל משה פנים אל פנים לשתי סבות ״
האחת לפי שמצאו ג״כ פנים בפנים וראו שהיה בלתי הגון
שישתוו בני ישראל לאדון הנביאים במדרגת

המשפיע ׳ ולכן נזרו שהכונה שם היתה על השגת הנבואה
מבלי השתמשות הכח המדמה שהיה במשה וכמו כן בישראל
כשעמדו בסיני לפי ששמעו קול מוחש לא קול מדומה ׳
והסבה הב׳ לפי שכבר דרשו מעלת המשפיע בפסוק פה
אל פה ׳ ולכן ראו שאין לדרוש באותו ענין עצמו
פנים אל פנים ׳ אבל למדו ממנו דבר אחר והוא צורת
הנבוא׳ ואם מצינו במשה משל בסנה היה זה קודם השתלמו
בנבואה ׳ ואם נמצאו ג״כ בבלעם דברים מפורשים ׳ היה
שהוא פירשם כן ׳ אבל בהשגתו מרומים היו וכלם באו עם
המשלים מעורבים בהם ׳ הנה אם כן מאמר פה אל פה מורה
על המשפיע ית׳ והוא הבדל משומע אמרי אל שנאמר על
האמצעי או על הקסם ׳ ופנים על פנים נאמר על זכות
ההשגה באדם רואה את חבירו פניו אל פניו שיראהו בברורי׳
אמנם אנקלוס שלא כוון לעצם הדרושים בעבור שמצא
בכתו׳ לשון דבור תרגומו בכל מקו׳ ממלל אם מה שנ׳ במשה
פני׳ אל פני׳ ופה אל פה ואם מה שנ׳ בישראל פנים בפני׳ דבר יי׳ שמות ל״ג במדבר י״ב
עמכם בהר ׳ הכל תרג׳ ממלל ׳ אמנם בפסו׳ אשר ידעו יי׳ פני׳ דברים ה׳
אל פנים לא תרגם ממלל כי אם אפין באפין׳ כי לא מצא׳
שם לשון דבור וחז״ל בהגד׳ הזאת כוונו לבאר אמתת הדרוש ׳
הנה התבאר מזה שהג׳ מדות שזכרו במשה היו שלש מעלות
עליונות בהם נבדלה נבואתו מהשגת בלעם מצד קיומה
ונצחיותה ומצד משפיעה ומצד צורתה וזכותה ובזה גלו
תכלית המעלה והשלמות בה ׳ אמנם ג׳ מדות שהיו ביד
בלעם ולא היו ביד משה כאשר תתבונן בהם תמצאם
חסרונות ׳ ולכן היו ביד בלעם והיה מרע״ת משולל ומרוחק
מהם ׳ אם ראשונה שהיה בלעם יודע מי מדבר עמו שזו
כחו לאלודו שהיה משיג ויודע אותו כמו שהוא ׳ אמנם מרע״ה
לא היה יודע ומשיג הדובר בו כי לא יראהו האדם וחי ׳ ולא
נאמר שאינו יודע מי מדבר עמו כי אם על השגת מהותו
ואין זה סותר לאומרו בכל ביתי נאמן הוא ׳ ולא הביא ראיה
אל זה במשה כי הוא דבר מבואר בעצמו והיא שלילה לא
תצטרך אל ראיה ׳ גם המדה השנית שהיתה ביד בלעם
בהיותו יודע אימתי ידבר עמו ׳ היה גם כן לחסרונו כי להיותו
צריך לעיון והתבודדות דמיונו וקסמיו היה יודע מתי הגיע
אליו הידיעה ההיא ׳ שהוא כאשר יעשה אותה׳ ומשה היה
משולל מזה ׳ לפי שתמיד היה מוכן לקבל הנבואה כשירצה
השי׳ לדבר עמו ולצוותו והוכיחו זה בבלעם מיודע דעת במדבר כ״ד
עליון ׳ מפאת היתור שאם זה אחרי אומרו נאם שומע אמרי קס
אל ׳ אבל לא נצטרך לראיה כי היתה שלילה ולפי שהכמינו
ז״ל בחכמתם כונו למה שפירשתי שהיה כל זה חסרון בבלעם׳
לכך עשו בו משל הטבח ׳ כי היה בלעם אכזרי וטבח להרוג
ולאבד את כל היהודים ׳ ורצו לומר שלהיות נושא מלאכת
הטבח פחות ושפל בעצמו תהיה הקפתו גדולה מה שלא
יהיה בדברים העליונים שנושאם משובח ונכבד שהטבח
לא ידע ולא ישיג מהם כלל ׳ וכבר זכר זה הפילוסוף שהמעט
שנדע בדברים האלדיים הוא יותר אהוב אצלנו כפי מעלת
נושאו ׳ מהרב אשר נשכיל בדברים השכליים החמריים ׳
וכבר זכרו חכמי׳ ז״ל בענין משל הטבח הזה ב׳ המדות שנזכרו
בבלעם כי כנגד היותו יודע מי מדבר עמו אמרו כטבח
שהיה יודע מה המלך מקריב על שלחנו כי זה היה נושא
ידיעתו ׳ ככה בלעם היה יודע כח הקסם וענינו כי הוא נושא
מלאכתו ׳ וכנגד היות בלעם יודע אימתי מדבר עמו אמר
שהטבח יודע כמה הוצאות יוצאין על שלחן המלך שהם כפי
הזמן׳ כך וכך בערב וכך וכך בשחר ׳ הנה אם כן מספר
ההוצאות

ההוצאות היה כפי מספר הזמנים אימתי היה אוכל׳ האמנם
אמרו אחר כך ׳ כך היה בלעם יודע מה הקב״ה עתיד
לדבר עמו אחשוב שאינו תולדת מה שזכר מהמשל אבל
הוא ענין המדה הנ׳ וכאלו אמרו וכמו כן המדה הנ׳ היא
שבלעם היה יודע מה עתיד הקב״ה לדבר עמו ׳ וביארו איך
היה יודע זה באמרם בלעם היה מדבר עמו בכל עת שירצה
לפי שהיה משתטח על פניו ומתבודד במלאכתו ומיד היה
לו גלוי עינים על מה שהיה שואל ובזה האופן היה יודע
מה שעתיד לדבר עמו ׳ כי כפי השאלה כן היתה התשובה
אין הפרש בין שהיה טהור או טמא ׳ כי תמיד הגיע לו
הידיעה ההיא בדבר הנשאל כמו השואלים במשפט הככבים
או שאר המלאכות שלא יצטרכו אל טהרה וקדושה בכלל
ויגיע להם המשפט כפי השאלה׳ כך היה בלעם בידיעת
העתיד׳ ואפשר לפרש ג״כ שבא משל הטבח לבאר המדה
הנ׳ שהיא שהיה יודע מה מדבר עמו ׳ ואמר שהיה כטבח זה ׳
לפי שהוא היה כטבח שלא היה יודע מעניני המלך כי אם
הדברים הנוגעים במלאכתו ׳ ככה לא היה יודע כי אם הדברי׳
אשר תשוטט מחשבתו בם ׳ ודמיונו עליהם ׳ ולכן היה יודע
מתי ידבר עמו ומה ידבר עמו לפי שהיה הכל זה תלוי בהכנתו
והתבודדותו ׳ אמנם מרע״ה היה מוכן בכל עת והיתה כונתו
בשוה לכל הידיעות ולכן לא היה יודע מה ידבר עמו ולא מתי
אבל היתה נבואתו כשירצה הש׳ כי הוא ית׳ הוא מדבר עמו
ונותן אליו את התורה לא שישאל משה על הדברים כי השם
בעצמו הוא מדבר אליו מבלתי שאלה ׳ והוא מה שאמרו ומשה
לא היה מדבר עמו בכל עת שירצ׳ לפי שהתחלת נבוא׳ משה
היתה ממנו וידיעת בלעם היתה מעצמו ׳ והוא אמרם היה
משתטח ומיד היה לו גלוי עינים על מה שהיה שואל שהוא
התבודדו׳ וההפעלות הדמיוני בקסם לדעת העתיד׳ ורש״י אמ׳
אף משה היה מדבר עמו בכל עת שירצ׳ ובזה אינו חולק על
הדעת הראשון אבל מוסיף עליו שג״כ מצאנו שפעמים של
משה מהש׳ על דברי׳ מיוחדי׳ והשיבו עליהם כמו שבא בענין
(במדבר כז׳ פס׳ ט) בנות צלפחד ׳ ופסח שני ׳ אבל שאר הדבורים כלם היתה
התחלתם מהש׳ ׳ והוא המורה על מעלת נבואתו באמת הנה
אם כן ג׳ המדות שהיו ביד משה היו מעלות עליונות והבדלים
עצמיים בנבואתו ׳ והיה בלעם נעדר מהשלמיות ההם לגמרי׳
והשלש מדות שהיו בבלעם ולא היו ביד משה היו חסרונות
ופחתיות בהשגת בלעם ׳ וידיעתו ׳ ולהיותם כן היה מרע״ה
משולל מהם והיא באמת מליצה יקרה שכל שש המדות
שזכרו אם הנמצאות במשה ׳ ואם אותם ששוללו ממנו ׳
היה לו לתהלה ולשם ולתפארת׳ זהו פי׳ המאמר הזה לדעתי
ואחשוב שהוא האמת ולא מצאתי בפירושו לא׳ מן החכמים
דבר קטן או גדול ׳ ועם מה שפירשתי בו השיבותי לכל ט׳
ההערות ׳ אם למה שדרשו פה אל פה זולתי פנים אל פנים ׳
ואם למה שדרשו פנים אל פנים על שלילת המשל והחידה ׳
ואם באי זו בחינ׳ היה מדה אחת יודע מתי ידבר עמו והאחרת
שהיה מנבא בכל עת שירצה ׳ ואם למה בא משל הטבח
אחר שתי מדות הראשונות קודם הג׳ ואיך ידמה המשל
לנמשל ׳ ושאין הכפל בדברי משל הטבח ׳ לפי שהם בבחינ׳
שתי המדות שזכר ושאמרו כך בלעם היה יודע מה מדבר
עמו היא המדה הג׳ ׳ ושמרע״ה כרוב דבריו וכללותם ׳ לא היה
שואל דבר מהשם אבל הוא היה מדבר עמו בכל עת שהיה
רוצה ׳ ושאין סותר למה שקבלו שהיה מוכן בכל עת כי עם
היו׳ הכנתו מתמדת לקבל השפע לא היתה ההתחלה מעצמו
ע״ה כי אם מעצם הקב״ה כי לא היה משה יודע מתי ידבר עמו.
לפי שהשם ית׳ היה מדבר עמו כרצונו ׳ ומשה לא היה שואל
דבר כי אם פעם או פעמים ששאל כפי ההכרח כמ״ש רש״י ׳
ובזה כלו התבאר תכלית הביאור והגלוי מעלת מרע״ה בנבואה ויותר
הספקות׳

אשר ידעו יי׳ פנים אל פנים ׳

במאמר הזה הראוי שנדע ג׳ דברים ׳ האחת איך נאמר
ביעקב כי ראיתי אלהים פנים אל פני׳ אם היתה (בראשית לב)
שלא הגיע לאותה מדרגה מפנים אל פנים זולתי מרע״ה ׳
והב׳ אם הקב״ה אמר למשה לא תוכל לראות פני ׳ ופני לא (שמות לג׳ פס)
יראו איך העידה התורה כאן אשר ידעו יי׳ פנים אל פנים ׳
והג׳ איך השוה הכתוב מעלת כללות ישראל למעלת מרע״ה
בנבואה באמרו פנים בפנים דבר יי׳ אליכם כמו שבא בפסו׳ (דברים ה׳)
ודבר יי׳ אל משה פנים בפנים ׳ והנה השלם אונקלוס השיב (שמות לג)
לענין הראשון כמה שתרג׳ ביעקב ׳ כי ראיתי אלהים פנים אל
פנים ארי חזיתי מלאכא דיי׳ אפין באפין ׳ והורה בזה שהיה
אלהים הנאמ׳ ביעקב הוא המלאך שנראה אליו בדמות איש
ויאבק עמו שכאשר ראה שהיה מלאך יי׳ אמר כן ׳ והראיה
ההיא אם שתהיה במראה הנבואה ע׳ הכח המדמה ׳ או
שתהיה מוחשת שראה המלאך כדמות איש לא היתה מעלה
דומה למעלת מרע״ה שהפנים אל פנים שנאמרו בו ׳ הו׳ השג׳
נבואתו מהסבה הא׳ בלי אמצעי ׳ ולענין הב׳ השיב הר״אבע (בפירושו לדברים)
כמו שכתב ז״ל פנים בפנים בזולת אמצעי ׳ והטעם כאשר
ישמיע המשמיע קולו לאחר ׳ ופניו אל פניו ואם לא יראנו
וכו׳ ר״ל שהפנים אל פנים הנאמר במשה הוא העדר האמצעי
בנבואתו ושאין זה סותר למש׳ ופני לא יראו ׳ כי בהיותו ית׳ (שמות לג)
מדב׳ עמו מבלי אמצעי יצדק ג״כ שלא יראה פניו כי הראיית
נאמרה על השגת המהות לדעת הרב המורה או על השגת (חלק א׳ פרק לז)
התוארי׳ העצמיים כדעת הר׳ חסדאי והוא הדבר שהיה נמנע
בחק הנביאי׳ וכש״ בחק ישראל כלו ׳ ולא נאמר במשה ולא
בישראל שראו את השם ׳ אבל נא׳ שדבר השם עם משה פנים
אל פני׳ מבלי אמצעי שהשיג נבואתו אבל לא ראה אותו ולא
השיגו כי כבר איפש׳ שידבר אדם עם חבירו וישמיעהו קולו
ולא יראה פניו כך היה ענין משה את ישראל שדבר יי׳ עמהם
והשמיע׳ קולו ונבואתו והם לא ראו אותו ולא השיגו עצמותו
ואמנם מה שנ׳ במשה אשר ידעו יי׳ פני׳ אל פני׳ ׳ אינו ג״כ סותר
לזה כי לא אמ׳ שם שמשה ידע אתו׳ פני׳ אל פני׳ מבלי אמצעי
וכבר כתבתי בפיר׳ לספר ישעיה שאינו סותר לזה מה שאמר
ישעיהו ואראה את יי׳ יושב על כסא רם ונו׳ ומש״ מיכיהו בן (ישעיה ו׳ ומלכי׳)
ימלה ואינו מענין זה המקו׳ ׳ ולענין הג׳ השיב הר׳ המורה בפ׳
ל״ז הא׳ בשתוף פני׳ ז״ל שודבר יי׳ אל משה פני׳ אל פנים כנוי על
אמרו בענין ספור הדברי׳ וישמע את הקול מדבר אליו ׳ הנה (במדבר ז׳)
כבר התבאר לך כי שמיע׳ הדברי׳ מבלי אמצעי מלאך ׳ וכונה
בפני׳ אל פני׳ ומזה הענין ופני לא יראו ׳ אמתת מהותי כפי מה
שהוא לא תושג ׳ ע״כ ׳ וכבר יראה מדבריו שהיתה מדרגת
משה שוה למדרגת העם כיון שכולן היו שומעים את הקול
מבלי אמצעי ׳ אבל הנרבוני כתב בפירושו ז״ל ירצה כי הפני׳
בכלל נאמרים על שמע הקול והוא עד ׳ אם שמוע
דברים מבלי חידות למשה קול נבואיי עליון ׳ ואם קול נברא
לכל ישרא׳ ע״כ ׳ וכונתו שהאמצעי אשר ישלול הרב הו׳ הכח
המדמ׳ שנבוא׳ משה היתה מבלי כח המדמה ׳ ולכן נא׳ בו פני׳
אל פנים ונבואת משה היתה שמיעת קול מוחש לא מדומה ׳
ומזה הצד ר״ל שלילת האמצעי המדמה׳ נאמר במשה ובעם
פנים בפני׳ ׳ עם היות ההבדל ביניהם עצום מאד בהיות ענין
משה

משה נבואיי וענין העם מוחש גשמי מבלי נבואה ׳ולכן אמ׳
דף קנ״ה ע״ג והוא ער ׳ר״ל שלא היה מרומה כ״א ביקיצה ׳ והרמב״ן פירש
שישראל שמעו הקול ההוא מתוך האש ומשה לא ׳ ובזה היה
ההלפותם ׳ ומה שאאמינהו אני בזה שפנים בפנים תמיד
יאמר על הנבואה הבאה מהסבה הראשונה ית׳ מבלי אמצעי
ולכן נאמר במשה וגם כן בישראל פנים בפנים מאותו
צד עצמו ׳לפי שבמעמד הר סיני קבלו אנכי ולא יהיה לך
מפי הגבורה מבלי אמצעי ׳ והגיעו באותן שני הדברות
למעלת משה רבינו עליו השלום בהכ׳ כי עם היותם מוכנים
ולא ראוים לאותה מעלה עליונה הנבואית רצה הקב״ה לזכות
את ישראל בה כדי שישאר הדבר האלדי הקוק בנפשותם
והכרו לא ימוש מזרעם ׳ולכן הגדיל ישראל לעשות עמהם
דברים ד אותו ההסר המופלא וכמ״ש מתמיה על זה השמע עם קול
אלדים וגו׳ והוצרך ית׳ לעשות עמהם זה הפלא העצום מפני
נצחיות התורה וקבלתה מבלי ערעור ופקפוק מנביא אחר
כמו שזכר הרב הרב המורה בספר המדע בפ״ח מהלכו׳ יסודי
תורה ׳הנה אם כן מה שנ׳ בישראל פנים בפנים הוא על הקול
המוחש הנבואיי ששמעו בסיני ׳ ולפי שמר״עה היה שומע
הקול ההוא באהל מועד מפני נתינת התורה והמצות בדבורי
האלדיים עצמם כמו שזכרתי למעלה בפ׳ ויראהו יי׳ את כל
הארץ ׳ לכן מאותו הצד נאמר בו ודבר יי׳ אל משה פנים אל
פני׳ ׳ואמנם היה עוצם ההבדל בין מר״עה ובין העם כשהעם
לא שמעו הקול ההוא אלא פעם אחת ומר״עה היה שומע
אותה בכל יום ׳ויבדלו עוד בהבדל אחר יותר אלדי ׳ והוא כי
מר״עה גם מלבד הקול היה בשכלו נבואה עליונה מאת יי׳ בלי
אמצעי ועליה נאמר אשר ידעו יי׳ פנים אל פנים שנתן לו
ההתודעות האלדי מבלי אמצעי ואל זה לא זכו ישראל כלל ׳
הנה התבאר מזה שישראל זכו לשמוע פעם אחת בלבד
הקול המוחש האלדי במעמד הר סיני כמו שהיה משה שומע
אותו באהל מועד ולהשתתפם בו נאמר ג״כ בהם פנים בפני׳
שמות יט כמו שנא׳ במשה ׳ והוא הנרמז באמרו הנה׳ אנכי בא אליך
בעב הענן בעבור ישמע העם וגו׳ ׳והאלדי רבי שמעון בן יוחי
עשה הפרש בין פנים בפנים ׳ובין פנים אל פנים ׳ כי הנה
דברים ס במשה כתיב פנים אל פנים לפי שהיה הדבור פני יי׳ אל פני
משה ׳ ולא עבד זר בתוכם ׳ אמנם בישראל לא נאמר פנים
שם לג אל פנים כי אם פנים בפנים ׳ שהיו רואים הפנים האלדיים
כפנים אחדים ׳ כאדם הרואה צורה אחת כמראה המלוטשת
שרואה הפנים אשר מחוץ כאותם הפנים הנרשמי׳ במראה ׳

לכל האותות והמופתים אשר שלחו יי׳ לעשות בארץ מצרים וכו׳ ׳ עד סוף הפרשה ׳

קיימו וקבלו חכמי המחברים הקדמה אחת מושלמת
והיא שהאותות והמופתים שעשו הנביאים הם
משיגים עצמיים בנבואתם ׳ ושלכן יתחייב שתהיה
מדרגת הנביא בנבואתו כמדרגתו׳ ׳ והביאם לזה מאמר
התורה באלה הפסוקים ולא קם נביא עוד וגו׳ ׳ לכל
האותות והמופתים וגו׳ ׳ ושזה מורה שהיתה נבואת משה
רבינו ע״ה על כל שאר הנביאים כמדרגת נבואתו וכמעלת
נפלאותיו והתקדמה הזאת עם פי׳ הכתו׳ הזה במשה ׳קבל הרב
המורה בפרק ל״ה חלק ב׳ ׳ וכן קבלו אותה כל המשכים
הבאים אחריו הרלב״ג והר׳ חסדאי ושאר כל המפרשים
בספריהם ׳ומאשר מצאו בנביאי׳ אחרי׳ נפלאות כפי מעלת
יהושע י נושאם גדולים מהנפלאות שעשה מר״עה ׳ כמו העמ׳ עמיד׳

מלכים א׳ יז׳ שם כד השמש ליהושע ותחיית בן הצרפית לאליהו ׳ ובן השונמית
שם ב׳ וישעיה לח ליהושע ׳ וחזרת צל המעלו׳ ע׳ ישעיהו ׳ הוצרך הרב המורה
והרלב״ג לגלות פנים בהם שלא כהלכה ולעשות פירושים
בכתובים האלה לשלול שלא היה נס יהושע כי אם במהירות
המלחמה לא בשתפסוק תנועת הגלגל ׳ וכן בהשבת הצל
שלא היה הנס כ״א בצל עצמו מפני תנועת הגוון ׳וגם בתחיית
בן הצרפית והשונמית חשב שלא היה ענינם מיתה החלטית׳
כי אם חולי השתוק שפעמים יתרפא וכמו שהראה מדבריו
בפרק מ״ב חלק א׳ בשתוף חי רחמנא לצלן מהדעות האלה ׳
ואני לא נקראתי במקום הזה להשיב על דבריהם באותם
הנסים וכבר כתבתי על זה בפירושי לספר יהושע ולספר
מלכים ואין לי צורך בכאן׳ כי אם לפרש פסוקי התורה ׳
ואומר שהרב המורה כתב שהיתה המעלה בנפלאות משה
ממה שאמר הכתוב לפרעה ולכל עבדיו ולכל ארצו יהחולקי׳
עליו ׳ולכל בני ישראל המסכימים עמו׳ אבל שאר הנביאי׳
שעשו מופתים היו ליחידים מבני אדם כענין מה שאמר
מלכים ב ח מלך ישראל לגחזי ספרה נא לי את הגדולות אשר עשה
דף קנ״ה עמוד ג אלישע וכבר הקשה עליו הרמב״ן ממופתי אליהו בעצירת
הגשמים ובהורדת האש על המזבח שהיו דברים מפורסמים
מלכים א׳ יז מאד ׳ כי היה בגזרה ממנו חי יי׳ אם יהיה השנים האלה טל
ומטר כ״א לפי דברי ובהמשך הענין כל אותו הזמן נתפרסם
שם יח הדבר ובגוים נשמע כמ״ש אם יש גוי וממלכה אשר לא שלח
שם וגו׳ וענין הר הכרמל היה מפורסם מאד לעיני החולקים עליו
נביאי הבעל ארבע מאות וחמשים ׳ ונביאי האשרה ארבע
יהושע י מאות איש ונגד כל ישראל וכן שמש בגבעון דום הוא לעיני
כל ישראל וחז״ל אמרו שראו אותו מסוף העולם ועד סופו
שם והכתו׳ מפליג בו ולא היה ביום ההוא לפניו ולאחריו לשמוע
יי׳ בקול איש וגו׳ ׳וקריעת הירדן נעשה לכל ישראל לא ליחידי׳
שם ט בלבד וכתוב בה ויהי כשמוע כל מלכי האמורי אשר בעבר
הירדן ימה וכל מלכי כנען אשר הוביש יי׳ את מי הירדן וגו׳
וזה כלו ממה שיורה שדעת הרב המורה הזה בלתי מתאמת
בכתובים והרב נחמני כתב בפירושם שהמקרא כלו קשור
ומחובר יאמר שלא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו
יי׳ פנים אל פני׳ ולעשות אותות ומופתים ויד חזקה ומורא גדול
כמשה ואם עשו קצת מהם לא הגיעו לרובם ולא למעלה
הגדולה שבהם כי לא היה ביום סיני לפניו ולאחריו ׳ וכן
לא הגיעו אותות שאר הנביאים לזמן הגדול שהגיעו מופתי
משה כי אותות המן התמיד ארבעים שנה ׳ ועמוד האש
והענן והשלו׳ ׳ על דעת חכמינו זכרונם לברכה ׳ ולכתם
המדבר הגדול והנורא נחש שרף ועקרב וצמאון׳ ולא
חסרו דבר ׳ ופירוש לכל היד החזקה על קריעת ים סוף ולכל
שמות כ המורא הגדול על מעמד הר סיני ׳ שנאמר ובעבור תהיה
יראתו על פניכם וגו׳ ולפיכך הזכיר באלו אשר עשה משה
לעיני כל ישראל ׳ ועם היות דבריו אמת הנה דעתו זה בלתי
מספיק בהתר הספק כי על כל פנים לא יכחיש הרב שלא
העמיד משה חמה בדקיע ולא החיה את המתים שהם נסים
יותר עליונים בערך נושאם ׳ והרלב״ג הרכיב הדברים ואמר
שנבדלו מופתי משה על מופתי שאר הנביאים בדבריים
ובאיכותם ׳ ובהמשכותם ׳ ותמידותם ׳ ובהודאת הכת
המנגדת ואמנם במופתים שיראו גדולים מהם כחשו החכם
בהם כמו שזכרתי ׳ ואלו ואלו דברים רחוקים ממני מאד
ודעתי בזה כי הוא היסוד אשר עליו בנו דעתם זהו בלתי
אמת ׳ ואין לו העמדה לפי שמעלת כל נביא היא כפי
מדרגתו בנבואה לא כפי הנסים אשר יעשו מימיו אחרי

בחינתו

בחינתו׳ כי הנסים שיעשו אותם הנביאים הם כפי צורך
השעה ופעמים יהיה אדם מנבא במדרגה יותר עליונה ולא
יעשה נסים לפי שלא הביא הצורך לעשותם׳ ונביא למטה
ממנו יעשה נסים הרבה לפי שבימיו היה צורך אליהם הלא
תראה אברהם אבינו עליו השלום שהיה כחו גדול בנבואה
ועשה נסים מועטים׳ ואלישע עשה נסים הרבה׳ ואולי
היה במדרגת הנבואה למטה ממדרגתו׳ וגם הוא עשה נסים
הרבה מאליהו רבו׳ ולא היה שוה אליו במדרגת הנבואה
ועניניו ומראותיו ולקיחתו יוכיחו׳ והנה הרב עצמו כתב
בספר המדע בהלכות יסודי תורה פרק שמיני כמו שזכרתי
למעלה מזה בבחינת הנביא ז״ל מרע״ה לא האמינו בו ישראל
מפני האותות שהמאמין על פי האותות יש בלבו דופי שאפשר
שיעשה האות בלהט ובכשוף׳ אלא כל האותות שעשה
במדבר לפי הצורך עשאן׳ הוצרך להשקיע המצריים׳
קרע לנו את הים והצלילן בתוכו׳ הוצרכו למזון הוריד להם
את המן׳ צמאו למים בקע להם את האבן׳ כפרו בו עדת
קרח בלעה אותם הארץ וכו׳ הנה הסכים למה שאמרתי
שהיו המופתים כפי צורך השעה ולא כפי מדרגת הנבואה׳
ומפני זה תמצא נביאים רבים שעשו נסים מועטים או לא
עשו נסים כלל כיצחק ויעקב שלא מצינו בכל אחד מהם כי
אם נס אחד׳ ונתן הנביא׳ וגד החוזה׳ ואחיה השילוני׳
ויהוא בן חנני׳ ועזריה בן עודד׳ ושמעיה׳ והושע׳ ויואל׳
ועמוס׳ ועובדיה׳ וירמיה׳ ויחזקאל׳ ומיכה׳ ונחום׳
וחבקוק׳ וצפניה׳ וחגי׳ זכריה׳ ומלאכי׳ ונביאי אחרים
היו לישראל שלא נזכר בכתוב שעשו נס כלל׳ האם נאמר
שאינם נביאים׳ אבל הענין כמו שאמרתי שאין הנפלאות
משיג עצמי בנבואה כי הם נעשים כפי הצורך׳ ולכן אינו
מן התימה שיהושע העמיד חמה ברקיע כפשוטו של כתוב
שהוא האמת ואליהו ואלישע החיו את המתים בהחלט וכן
שאר הנביאים עשו נסים מופלאים ולא עשה מרע״ה אותם
הנסים ואין זה גרעון בחקו לפי שלא נמנע מהם לחסרון
דבקותו ולמיעוט מדרגתו בנבואה כי אם שלא בא הצורך
לעשות כמותם כי אין המופתים משיגים עצמיים בנבואה
לשיהיה ענינם כענינה אבל הם כפי צורך השעה׳ ואם בימי
משה לא נלחמו ישראל באויביהם בערב סמוך לחשיכה
ולא נצטרכו למאורות מהו הביטול שימשך מאמרנו שלא
העמיד משה חמה ברקיע׳ וכן בתחיית המתים׳ אם היה
שלא מתו באכסנייתו של משה׳ איך יחיים׳ האם יעשה
המופתים ההם מבלי הכרח וצורך כלל כדי להגדיל נבואתו
כ״ש שכבר כתבו חז״ל שמשה נ״כ העמיד חשמש ברקיע עם   פ״ביקית׳ דף כג ע״ד
היות שלא זכרתו התורה׳ והנה מצאנו מכת החשך ולכ״ל בני   פ׳ זוית״כ
ישראל היה אור במושבותם׳ ולא עוד אלא שקבלו ז״ל שכל
מקום שהיה יהודי נכנס היה האור נכנס עמו׳ ואיך יצוייר
הפלא הזה אם לא שהיה השמש מאיר לישראל ולא היה מאי׳
למצרים ע״ר האומר לחרס ולא יזרח ובעד ככבים יחתום׳   איוב ט
ויהיה זה אם כן ממין עמידת השמש ברקיע או שהיה עובר
בו נצוץ השמש למצריים והיה אור לישראל ולא יצוייר נס
גדול מזה׳ גם מכת בכורות ומכת הדבר במקנה מצרים
וממקנה ישראל לא מת אחד ואם נתחדש שמה באויר עפוש
ממית המקנה כולו או כל בכור במצרי׳ איך היה שבכורות
ישראל ומקניהם לא מתו׳ האם לא היה תחיית המתי׳ או דבר
מטבעה ומינה ולהעיד על אמתת כל זה אמרה תורה ולא קם
נביא עוד וגו׳ לכל האותות והמופתי׳ וגו׳ ואין פירושו שתהיה
מעלתו במעלת המופתים ההם שאם היתה הכונה כן היה לו

לומר בכל האותות והמופתים׳ לא לכל האותות בל״מד׳ אבל
בא להודיע בזה דרוש נכבד והוא שענין הנביאים אצל
האותות והמופתים הוא על אחד משני פנים׳

הא׳ הוא שיעשה הנביא האות והמופת מכח התפעלותו
אם מהכעס והקנאה ואם מהמיית הרחמים שיתעורר
הנביא אז לגזור על הטבע לעשות מופת וזה אינו בא ביהוד
במה שהוא נביא׳ כ״א במה שהוא חסיד וקדוש לאלהיו ולכן
היו עושי הנביאים המופתים ההם ע״י תפלה ותחנונים׳ ומזה
המין היו מופתי אליהו ואלישע ושמואל ויהושע וזולתם שלא
עשו אותם מדרך נבואתם במצות הש״י אבל היו הם בעצמם
מתעוררי׳ לעשות׳ מפאת חסידותם ע״י תפלה ותחנוני׳ להש״י׳
והמין הב׳ מהמופתים הוא שיעשה אותם הנביא בדבר יי׳
ומצותו והוא המיוחד לנבי׳ במה שהוא נביא ומזה
המין היו רוב מופתי משה אדונינו ומעט ממופתי שאר
הנביאים׳ ועל זה אמ׳ המשורר משה ואהרן בכהניו ושמואל   תהלים צט
בקוראי שמו׳ ר״ל שמשה ואהרן הם הנגשים אל יי׳ במדרגת
הדבקות העליון אשר לא יצטרכו במעשיה׳ לתפלה ותחנוני׳
אמנם שמואל היה מקוראי שמו בלום׳ מהמין האחר מהנביאי׳
שיעשו פעולותיהם ע״י תפלה ותחנה כמו שהיה במצפה שנ׳
ואתפלל בערכם אל יי׳ וכנלגל הלא קציר חטים היום אקרא   שמואל א׳ יב׳ יג
אל יי׳ וכאלה רבים עמו׳ לכך נאמר ושמואל בקוראי שמו׳
כי הוא היה ראש למתפללים על הנפלאות׳ ואין ספק
שבעשותם המופתי׳ בזה האופן היה אצלם יראה וחשש אולי
לא יקיים הש״י את דבריהם׳ כמו שתמצא באליהו בהר הכרמל
שהוצרך להתחזק בתפילתו אל האלהים שיענהו באש שנ׳
יי׳ אלהי אברהם יצחק וישראל היום יודע וגו׳ ענני יי׳ ענני   מלכים א׳ יח
וגו׳ וגם בבן הצרפית נאמר ויקרא אל יי׳ ויאמר יי׳ אלהי הגם   שם יז
על האלמנה וגו׳ ויתמודד על הילד שלש פעמים ויקרא אל יי׳
ויאמר יי׳ אלהי תשב נא את נפש הילד הזה אל קרבו׳ וכן
אלישע בבן השונמית ויתפלל אל יי׳ וגו׳ וכל זה מורה שהיה   שם ב׳ ד
בלבם צער על קיום הדברים ההם׳ אבל הש״י רצון יראיו
יעשה ואת שועתם ישמע וכמאמר הנביא מקים דבר עבדו   ישעיה מד
ועצת מלאכיו ישלים׳ אמנם המופתים הנעשים ע״י מרע״ה
לפי שקדמה לו ידיעה מהש״י עליה׳ והיה עושה אות׳ במצותו
לא הוצרך לתפילה ותחנונים עליהם׳ ולא היה אצלו שום
ספק בקיומם והוצאתם לפועל לפי שהיה מגיע אליו הדבור
על כל מכה ומכה בהיותו במצרים כמו שמבואר בכתובים
האמנם התפלל בקצת העתים לא לעשות מופת כ״א להסיר
המכה כמ״ש ויצעק משה אל יי׳ ע״ד הצפרדעי׳ ובברד ויפרוש   שמות ח׳ פס
כפיו אל יי׳ ויחדלו׳ שהיה זה תפלה לש״י שישוב מחרון אפו
באותה המכה ויסיר אותה כי היתה הסרת המכה דבר נסיי
במציאותה וכן מצינו במרה ויצעק משה אל יי׳ ויורהו יי׳ עץ   שם טו
עשה תפילה לשם שיצילהו מהעם ויתן צרכם׳ ואמנם בענין
קרח שאמר אם כמות כל האדם ימותון אלה׳ כבר קדמתהו   במדבר יז
ההודעה האלהית כמו שאמר בזאת תדעון כי יי׳ שלחני וכו׳   שם
והנה ענין יהושע ומופתיו ע״י תפלה היה׳ והוא אמרו אז ידבר   יהושע ו
יהושע וגומר שמש בגבעון דום׳ שאינו גזרה אבל תפלה
שידום׳ ולכן אמר דכתוב עליו ולא היה ביום ההוא לפניו   שם
ולאחריו לשמוע יי׳ בקול איש׳ רוצה לומר שישדד
יי׳ מערכות השמים לתפילת נביא שיתפלל עליו מעצמו או
שלא ימלאהו לבו לבקש דבר נפלא אשר כזה׳ אמנם
על הדרך האחר שישולח נביא מאת יי׳ לעשו׳ דברי׳ כבר קדמו
שנוי מעשה בראשית בימי נח בענין המבול ודברים אחרים
יותר זרים׳ הנה התבאר מזה שגם במשה נמצאו מהמופתי׳

על יד תפלה׳ אבל על המעט ורוב פליאותיו היו במצות
השם יתעלה׳ ושאר הנביאים רוב מופתיהם או כולם היו
מתעוררים אליהם מעצמם ונעשים על ידי תפילה׃

ואמנם משני המינים מהמופתים מי הוא היותר
משובח אם מה שיעשה על ידי תפילה או
מה שיעשה במאמר ה׳ וצוויו׳ מבואר הוא שהמין הראשון
הוא היותר משובח לאין שיעור לפי שהראשון הוא פועל
אנושי קדוש אלהים שיתפלל אל השם ית׳ ויעשה נס בעבורו
כי הוא העושה נפלאות גדולות לבדו׳ כמו שעשה לחנניה
מישאל ועזריה כשנשלכו לכבשן האש׳ ולדניאל בגובא
די אריותא׃

אמנם המין השני הוא פועל אלהי ושלמות הנביא
ומדרגתו תלויה כשילוהו ההנהגה והדבקות
האלהי בכל עניניו ולזה היו מופתי משה ארוננו במצרים
נכבדים מכל שאר המופתים לפי שהיו נעשים על פי השם
ומצותו הפרטית ומפני שהיו כל המופתים המיוחדים
למשה רבינו עליו השלום מהמין הזה׳ אמר לו השם על
הים מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו׳ כי מאחר שמות יד
שהיה שרביטו של מלך בידו ודבר ה׳ אתו בכל מה שהיה
עתיד להיות לא היה צריך לתפילה׳ ולזה נתיחד מכל שאר
הנביאים כשהיה מטה האלהים בידו מה שלא נמצא בנביא
אחר להיותו מורה שכל אשר הוא עושה היה במצותו של
מלך כנאמן ביתו וזה כלו גלה הכתוב באמרו לכל האותות
והמופתים אשר שלחו ה׳ לעשות בארץ מצרים׳ רוצה
לומר שהיתה מעלת מדרגתו בשידעו ה׳ פנים אל פנים
התודעות עליון מבלי אמצעי׳ לא בלבד בדברים האלהיים
כמו במעמד הר סיני אבל גם כן לענין האותות והמופתים
שנעשו במצרים לפי ההכרח וצורך השעה ידעו ה׳ פנים אל
פנים כי הוא שלחו לעשותם ואף על פי שהיתה ארץ מצרים
מלאה גלולים בלתי מופת להדבק בה השפע האלהי כמו
שאמר בצאתי את העיר אפרוש את כפי׳ הנה בחמלת ה׳ שם ט
על משה נתיחד אליו הדבור האלהי שמה כשהיה שולחו
לעשות האותות והמופתים אשר שלחו לעשות לפרעה ולכל
עבדיו ולכל ארצו וזה היה תכלית המעלה והדבקות׳

וכמו שאמר אשר שלחו ה׳ לעשות בארץ מצרים תדע
ותשכיל שאם לא עשה משה רבינו עליו השלום מופתים
אחרי׳ לא היה זה לקוטן מעלתו כי אם שלא שלחו ה׳ לעשות
אותם כי הוא ע״ה לא עשה דבר מעצמו׳ כאליהו ואלישע
ויהושע כי אם מה ששלחו ה׳ לעשות׳ ואמרו עוד ולכל היד
החזקה וגו׳׳ הוא להעיד שכבר היו במופתי משה אחרים
שכפי נושאם היו גדולי המעלה מעמידת השמש שהעמיד
יהושע ברקיע׳ ומתחיית המתים שעשו אליהו ואלישע וזה
היה בדבקות השכינה בעם כי אם היה הנס בגרם השמימיי
יותר גדול משאר הנסים למעלת נושאו והנה דבקות השכינה
האלהית בקרב ישראל היה נס יותר עצום כפי הנושא׳ הלא
תראה מה שאמרו בבבא בתרא שמנים תלמידים היו לו לין דף קל״ד
להלל הזקן ל׳ מהם ראויים שתשרה עליהם שכינה כמרע״ה
ושלשים מהם ראויים שתעמוד להם חמה כיהושע׳ שהעידו
בזה היות דבקות השכינה מעלה יותר עליונה מעמידת
השמש ברקיע לאין תכלית׳ כמו שהיתה מעלת משה גדולה
ממעלת יהושע ועל זה אמר ולכל היד החזקה ולכל המורא
הגדול אשר עשה משה לעיני כל ישראל והסתכל שלא אמ׳
ביד החזקה ובמורא הגדול אשר שלחו ה׳ כמו שאמ׳ במופתי
מצרים׳ אבל אמר אשר עשה משה ולא אמרו במופתי שם ד

מצרים׳ ידוע שאלו ואלו שלחו ה׳ לעשותם כי לא מלב
ושכלו עשה משה כמות זה כן זה ולמה אם כן הבדיל ביניהם
באמרו במופתי מצרים אשר שלחו ה׳ ובמופתי המדבר
אמר אשר עשה משה׳ אבל היה ענינו כמו שאמרתי
שמופתי מצרים שלחו ה׳ לעשותם כפי צורך השעה אבל
דבקות השכינה בעם אחרי מעשה העגל ושלא ילך המלאך
עמהם לא שלחו ה׳ את משה לעשותו כי הוא יתעלה אמר
שם לג לשלוח מלאך לפניהם שנאמ׳ כי לא אעלה בקרבך׳ ומשה
הפציר בדבר עד שחזר השם משליחות המלאך והלכה
שם לד שכינתו עמהם וכמ״ש לו על זה נגד כל עמך אעשה נפלאות
וגו׳׳ וכאילו גזר השם גזרה ובא משה ובטלה׳ ועל הפליאה
העצומה אמרה תורה באמת ולכל היד החזקה וגו׳ להגיד
שמשה בכחו עשה שיהיה המור׳ גדול ההוא לעיני כל ישראל
נקגדת פסח וכבר דרשו חז״ל ובמורא גדול זה גלוי שכינה׳ ויהיה אם כן פי׳
הכתוב שעשה משה שהשכינה האלהית תהיה מגולה ונראית
לעיני כל ישראל׳ כי זהו מה שעשה משה מעצמו ועליו
שמות מ נאמר וכבוד ה׳ מלא את המשכן והיו כל ישראל רואין כמ״ש
שם לג והיה כבא משה האהלה ירד עמוד הענן וגו׳׳ וראה כל העם
שם את עמוד הענן וגו׳׳ ודבר ה׳ אל משה פנים אל פנים וגו׳ שהיו
כל ישראל רואים כבוד השכינה חונה על האהל ומדבר עם
משה כאשר ידבר איש אל רעהו שזו היא באמת המדרגה
היותר עליונה שזכה אליו ילוד אשה אשרי ואשריו שלכך
זכה׳ ואפשר עוד לפרש ולכל היד החזקה על מעמד הר סיני
דף כג ע״ד וכן דרשו אותו בספרי והמורא גדול יפורש על אותו דבקות
השכינה בעם אחרי העגל׳ ויאמר הכתוב ולכל היד החזקה
שהיא הנבואה שבאה לישראל על הר סיני׳ כי הנבוא׳ תקרא
יד ה׳ וזהו עשה משה לפי שבזכותו ובאמצעות מדרגתו שם
העם לאותה מעלה וכן לכל המורא הגדול שהוא הליכת
השכינ׳ עמהם אחרי מעש׳ העגל שעשאו משה ג״כ בתפילתו׳

הנה התבארו כוונת הקדם האלה על בוריים והותר הספק הא׳ :
ואמנם בהתר הספק הב׳ האחרון אין צורך ברוב דברים כי מכח מה
שזכרתי עד הנה יותר הספק ההוא מעקרו :

גם נוכל לומר עוד שהנסים אשר עשו שאר הנביאים
דוגמת נסי משה לא היו שוים במעלתם כי הנה נס
קריעת ים סוף לא ישתוה אליו נס קריעת הירדן׳ כי היה ים
בראשית לב סוף עמוק מהירדן לאין ערך׳ עד שיעקב אמר כי במקלי
עברתי את הירדן הזה׳ בים סוף נטבעו המצרים באות׳ שעה
אבות פרק ה עצמה שהיו ישראל הולכים ביבשה וכמו שאחז״ל עשרה נסי׳
נעשו על הים׳ ועם זה ראתה שפחה על הים מה שלא ראה
יחזקאל ולא היה דבר מזה בבקיעת הירדן׳ וכן ישיבת משה
בהר מ׳ יום ומ׳ לילה ובא בנקרת הצור וראה הכבוד לחם לא
אכל ומים לא שתה׳ אין ראוי שיחשוב אדם שתגיע מעלת
אליהו למדרגתו כי הנה משה עמד בהר מ׳ יום ומ׳ לילה נח
ועמד בהתבודדותו ונכנס בנקר׳ הצור כמאמ׳ הש׳ ובמצותו
שמות לג כמ״ש ונצבת על הצור׳ והיה זה ביום המעמד הנבחר בהיות
השכינה שורה שמה ואמנם אליהו לא עמד באותו ההר כי אם
לינה אחת׳ כי המ׳ יום שנזכרו בו היו במסעות הדרך מעת
שדבר אליו המלאך קום אכול כי רב ממך הדרך עד שובו
ונכנס במערה מדעתו ולא במצות ה׳ ולא היה שמה אז כבוד
ה׳ ושכינתו ובמקום שצוה ה׳ את משה שיבא ויתיצב באותו
מקו׳ יצוה לאליהו שיצ׳ משם כי לא היה הוא הגון וראוי לאותו
מלכים א׳ ט מקום׳ והוא אמרו מה לך פה אליהו צא ועמדת בהר׳ וכמו
שם שפירשתי שם׳ גם אין ראוי לחשוב שאמרו באליהו וילך
שמות לד בכח האכילה ההיא שוה למה שנ׳ במשה לחם לא אכל ומים

לא שתה׳ כי יש הפרש עצום בין שני המאמרים האלה
לפי שבמשה נאמר בשלילה מוחלטת׳ לחם לא אכל ומים
לא שתה׳ אבל באליהו לא שלל ממנו המשקה כי הכתוב
אמר וילך בכח האכילה ההיא ולא בכח המשקה ההוא׳ לפי מלכים א׳ י׳
שבאותן הימים לא נעדר ממנו משקה׳ ולכן נמצא שאמר
לו המלאך קום אכול ולא אמר שתה להיות שם לחם ומים שם
לפי שהמשקה לא נעדר ממנו כמו שנעדר ממשה שנאמר
בו בביאור ומים לא שתה׳ וגם באכילה במשה נאמר
בהחלט לחם לא אכל׳ ולא נאמר כן באליהו כי לא שלל
ממנו האכילה כל אותו הזמן׳ כמו ששללו ממשה אבל
אמר וילך בכח האכילה ההיא׳ וענינו אצלי שאליהו היה זקן
וחלש לבו נפל בקרבו ואמות מות נפלו עליו וביום הראשון
שהלך במדבר ענה הדרך כחו וישאל את נפשו למות ולכן
היה בלתי אפשר כפי חלשתו שיתמיד להלוך עוד לרגלו כל
כך מהדרך ארבעים יום וארבעים לילה אף על פי שיאכל
וישתה ומפני זה הוצרך יתברך להאכילו לחם אבירים אותה
עוגות רצפים וצפחת מים שהיה להם מן השמים והמים
ממעייני הישועה׳ כי היה זה דבר אלדי לא טבעי להוליד בו
אומץ רב באופן שיעלה אבר כנשרים להתמיד דרכו לרגלו
ולסבול ענוי הדרך ועמלו המתחייב לו מפני חולשת זקנתו
ותוגותיו׳ וזהו שאמר וילך בכח האכילה ההיא׳ כי לא שם
אמר שלא אכל אחר כן כי אם שקנה מאותו המאכל שנתן
לו המלאך כח מופלג בו ירוץ ולא יעף מה שלא היה עושה
אם לא היה אוכל אותו המזון האלדי אף על פי שהיה אוכל
המאכל הטבעי הנהוג כי במה מהאנשים יאכלו וישתו
כמנהגם ולא יוכלו ללכת ברגליהם דרך רב׳ כל שכן הזקנים׳
ומפני זה הודיענו הכתוב שקנה אליהו מאותו מאכל כח
ואומץ רב שהלך לרגלו ארבעים יום וארבעים לילה מבלי
הפסק׳ וזה לא ישלול היותו אוכל באותו זמן מאכלו הטבעי
כמנהגו כי עם היות הליכתו במדבר הנה כבר ימצאו
במקומות ממנו מאכל ומים לעוברים׳ ואמנם ירידת הענן
והכבוד במשכן שנאמר כמוהו בבית אשר בנה שלמה לא
היתה גם כן מדרגת הנס שוה׳ כי הנה במשה נאמר כי ענן שמות מ׳
השם על המשכן יומם ואש תהיה לילה בו לעיני כל בית
ישראל׳ ובבית שלמה נזכר הענן אבל לא האש גם כי הענן
היה במשכן בתוך המשכן ועל המשכן מבית ומחוץ כמו
שאמר וכבוד יי׳ מלא את המשכן׳ אמנם בבית שלמה נאמר שם
והענן מלא את בית יי׳ אבל לא היה על הבי׳ גם שבמשה נא׳ מלכים א׳ ח׳
שבהיות הענן מלא את המשכן ויקרא אל משה וידבר יי׳ אליו׳ ויקרא א׳
כי היה משה נכנס לפני ולפנים׳ ושומע את הקול מתוך
הענן מה שלא היה כן בבית שבנה שלמה׳ וכן כשתחפש
בשאר הנסים שעשו הנביאים דוגמת נסי משה תדע
ותשכיל גודל ההפרש שביניהם׳ אבל שאר הנסים שעשו
שאר הנביאים שלא עשה משה כבר זכרתי שהיו מפאת
הצורך ואם בימי משה לא נצטרכו להם אינו מהבטל שלא
יעשה משה אותם׳ ואמנם עליית אליהו בסערה השמים
אף שנבין אותה כפשוטה שעלה בגרמים השמימיים׳ יותר
נפלא הוא מה שנאמר במשה שעלה בחייו אל האלדים
המניע והבורא את השמים׳ כל שכן שכבר אמרו חכמינו
ז״ל בפ״ק דמסכת סוכה שלא עלה אליהו השמים אלא למטה ריש מכילתין
מעשרה וכפי קבלתם ז״ל נשאו רוח סערה והניחו בגן עדן
אשר בארץ׳ אמנם משה נגנז בבטן הארץ כמה שנגנז
ארון האלדים ולוחות הברית והמנורה ושאר כלי המקדש
שעשה משה׳ ולא נזר השם שישאב רוח סערה אבל נגנזו
כמו שנגנז גוף משה׃

סוף דבר שכאשר תחפש בנסי אדונינו משה תראה
שעשה מהם ביסוד הארץ כמכת הכנים׳
ופתיחת פי האדמה לבלע עדת קרח׳

ומהם ביסוד המים כדם׳ וצפרדעים׳ וקריעת ים סוף׳
ומהם ביסוד האויר כברד׳ והחשך׳ ורוח ים׳ ורוח
קדים עזה׳ וזולתם׃
ומהם ביסוד האש כסנה׳ ועמוד האש׳ והאש שירדה מן
השמים על המזבח וזולתם׃
ומהם בדברים המתילדים באויר כעמוד הענן׳ וכמן׳
וכברקים׳ וכקול השופר׳
ומהם בדוממי׳ כצור חורב׳ והסלע׳ ומי מריבה וזולתו׃
ומהם שהיו במתכות כנחש הנחשת׃
ומהם בצומח כסנה איננו אוכל׳ ומטה אהרן שפרח
ויצץ ציץ ויגמול שקדים׃
ומהם בבעלי חיי׳ אם השח כצפרדעי׳ והדגה אשר ביאור
מתה׳ ואם במעופף כארבה׳ וכשליו׳ ואם
בשרצים כנחשים השרפים׳ שנשכו את העם׳ ואם בהולך
על ארבע כערוב׳ ויד יי׳ שהיתה בסוסים ובחמורים׳ ואם שמות יג׳
במין האדם כמכת בכורות׳ וטביעת המצרים׳ ועונש
המתאוננים׳ והמתאוים בשר׳ וצרעת מרים׳ וזולתם׳
ומהם שהיו בכוכבים ובמזלות׳ כי הנה ביציאת מצרים
נאמר ובכל אלדי מצרים אעשה שפטים ואמרו שמות יב׳
חכמינו ז״ל שמזל טלה לקה׃ שמות רבה פרשה דף ע״ט ע״ג
ומהם שהיו בשכלים הנבדלים כי הנה נראה אליו מלאך
יי׳ בלבת אש ועל מעמד הר סיני נאמר ואתא
מרבבות קדש׳ וגם עשה נסי׳ בשכינה האלדי׳ שנראית על הר
סיני׳ והשרות השכינ׳ וגם אחרי עון העגל׳ וגם בהקב״ה עצמו
אם בדברו לישראל פנים אל פנים בהר סיני ולמשה פעמים
רבות ואם שקבר אותו בגיא׳ הנה אם כן כללו נפלאותיו כל
מדרגות הנמצאים למיניהם איש לא נעדר׳ גם כן בעצמו
עשה משה נסים הרבה בהצלתו ממימי היאור ועמידתו בהר
ארבעים יום וארבעים לילה שלשה פעמים להם לא אכל
ומים לא שתה׳ וקירון פניו וראייתו הארץ׳ ומיתתו וקבורתו׳
וזה כלו ממה שיוכיח שכאשר נתעלה אדונינו זה במדרגת
נבואתו על כל שאר הנביאים שהיו לפניו ולאחריו ככה׳
נתעלה גם כן מדרגתו במעשה הנסים והנפלאות׳ ויצדקו אם
כן דברי התורה באמת שאמרה ולא קם נביא עוד בישראל
כמשה אשר ידעו יי׳ פנים אל פנים לכל האותות והמופתים
אשר שלחו יי׳ לעשות בארץ מצרים לפרעה ולכל עבדיו
ולכל ארצו ולכל היד החזקה ולכל המורא הגדול אשר עשה
משה לעיני כל ישראל׃

ובזה נשלם מה שראיתי לבאר במלאכת יי׳ זאת פי׳ ספר אלה
הדברים והיתה השלמתו בעיר מנופולי אשר במחוז הפוליא
מלכות נאפולי אשר נסתרתי שם מפני חמת המציק כי
יגורתי מפני האף והחמה צרת האויבים הצרפתים הנלחמים
בכל הארץ והיה זה ביום כ׳ לחודש שבט שנת ונו שמים כי
עשה יי׳ מהאלף החמשי כפי חשבוננו ראמתי מיצירת
העולם והתהלה לאל המרומם על כל ברכה ותהלה׃

ותשלם כל מלאכת הקדש ה זה בשלישי בשבת
ב״ה אלב שנת ש״א לפ״ק הספ׳ וזכנו לעשות
ספרים הרבה אין קץ׃
אמן׃

עלינו לשבח ׳ לאדון כל המעשים ברוך הוא ׳ כפינו וכפיפיות כל בית ישראל ׳ שהחיינו וקיימנו
והגיענו לזמן הזה לחקוק בעט ברזל ועופרת ׳ ויהי כאשר התעו אותי עצת הושי וידון
רוחי בקרבי לאמר את מי אשלח ומי ילך לי ויעלה בתחלה להאיר על הארץ ׳ וי׳ השמיע אלי
קולו מרכבת המשנה הזה ביאור למשנה תורה לש׳ר וגדול בישר׳ דון יצחק אברבנ׳ זצל׳ הלא זה הוא האיש אשר
יענו אחריו לאמר בכמה מעלותיו הטובות לאלפים ולרבבות וכאשר ביציאת הצדיק מן המקום ללך כדרך כל הארץ ׳
נשאר הרושם ביוצאי חלציו כי רהיל׳א בהר רהיל׳א אזלת ׳ תורה וגדולה במקום אחד ׳ וזה הספר לא עבר עליו איש
ולא עלה עליו עול ׳ כי נמצא אחרי יאוש אבידה ׳ וכבר הוגד לי לשמע אזן מה רב טובו ׳ וכאשר שמתי עיני עליו ׳
מצאתי פי שנים ברוחו ולא הוגד לי החצי ׳ כי זה האיש ידעתי מה היה לו ׳ כי לא הלך לקראת מדרשים העוברים
על פי מדותיהם רק הקולעים אל שער הפשט ׳ גם לא שם אל המדברים פניו ׳ רק אל האלדיים ׳ ובראש כל פרשה
העיר על ספקותיה ׳ ויגל דאון והספיקות מתוך פי הביאור ׳ לא הניח דבר קטן וגדול שבענין הפרשה ׳ וצחות
אמריו וטוב סדריו יורו על כי לא הניח עבודה שלא עבדה ׳ למען לא יהכר כל בו ׳ ואמת ואמונה כי עשה גם יתר
הארבעה חומשים אשר לא מצאה ידי אותם ׳ אך כי זה הוא אשר יאמר עליו כי הוא ספר מופרד אין זכרון בו לראשונ׳
באשר קרא לו שם חדש ׳ גם בראשית אמריו הזכיר כי ספק אחד הביאו לחברו ׳ ולולא זה חדל לעשות האם כי כבר
עשה האחרים כאשר זכר דף נ״ג עמוד א׳ ׳ גם שם הכפיל הביאור מאשר כבר ביאר וזכר הוא עצמו כך ׳ וכאשר
נכנסתי בו לפני ולפנים מצאתי ההעתק אשר לפני מלא הטעיות ׳ אך רוב ארכו והיקיפו גדר בעדי ולא אצא כפעם
בפעם לתקן את אשר עותו ׳ כי יראתי להחטיא כונתו ׳ פן תאכליני אשותו הגדולה ׳ ופן תחת אהבתי ישטמוני
בני ביתו אנשי השם והאצילים בשנותי את טעמו ׳ ומי שלח ידו במשיח השם ונקה ׳ אך הברורים אלי כביעתא
בכותח תקנתי והעליתי זכרונם עם זכרון שאר הלוחו׳ עשיתי והרוצ׳ יקלקל אשר תקנתי ׳ כי כן הגדלתי והוספתי מאשר
היה לפני זכרון התלמוד ׳ והפסוק ׳ והמדרש ׳ והחכמות ׳ ומקום הספיקות והיתרן ׳ ויתר הדברי׳ אשר באו בו המראה
מקום ציון הלא תשאל באיזה פרק ודף ועמוד ׳ גם מקום היתר הספקות והמיץ היוצא ברב דברים סדרתיו בכתיבה
אחרת באשר לא ילאה איש למצוא פתח היתר ספק או תוכן ענין אם באולי לא יחפץ רק דבר אחד ׳ כאשר בדף ב׳
עמוד ב׳ ׳ והנני מסדר ראשונה וכו׳ ׳ ובדף ג׳ עמוד ב׳ ׳ ובזה הותרו הספיקות וכו׳ ׳ גם עברתי עליו בעיון נמרץ
להפריד ולחבר הדברים בנקודות אשר הם דוגמת הטעמים כמו פירוש׳ גם בחלקו הענינים לכללים והכללים לפרטים
עשיתי בכתיבה נבדלת למען יובן תוכן הענין ולא יתבלבל תקור ׳ ולהיו׳ כי לא כל המדרשי׳ נדפסו כי יש ספרי רבא וזוט׳
וכן הילמדנו ראיתיו באופן אחר גם בדברים רבה ראיתי חלוף גדול ׳ לזה הוכרחתי להשמיט מראה מקום אשר לא
מצאתי ׳ ועשיתי לוח ההשמטה ׳ גם בעת התחילה המלאכ׳ בפועל הגיע לידי הספר באופן כי כל זה ידי עשיתה
חבילות חבילות רוכבים כי בצמדים עלי היו כלנה נוסף על ההנחה מידי יום ביומו ׳ באופן כי לא היה לאל
ידי לעשות ככל אשר בלבבי ׳ וכי יודע כל עמי כי אין צדיק ולא יחטא בטיב המלאכה עברתי על כל
הספר ׳ ועשיתי לוח התקונים הלא הם שברי לוחות מונחים באחרון ׳ משם יוכל כל איש לתקן
אם יצאה שגגה מבטלת הבנת הענין ׳ זכרה לי אלדי לטובה וירצה פעלי אשר לשם
שמים ׳ כי ידעתי כי יכשר בעיני החיים והמתים ׳ יעלזו חסידים בכבוד ירננו על
משכבותם ׳ ואמנם לא יהל הספר הזה הראשון כאשר עם לבבי ולבב
הקונים ׳ לחיותי רך ומשוח וכל התחלות קשות ומרב התלאה אשר מצאתנו
אשר הביאתנו לעשות הוצאה מרובה על השבח ׳ אך הנה עוד ימים
באים גם עוד צורות האותיות והדיו והנייר יתנו טעם לשבח
בעז״ה ׳ כאשר הטבנו לראות להיטיב אחרית הספר מראשיתו
כי בקונטרים ראשון ימצאו הרבה ה״א נראין כדל״ת ׳
והיודע בטיב המלאכה ידע כי חטאת המתיכים הוא ׳
ואמנם כיחס ראשית הספר הזה אל שאר הספרי׳
אל יחס ראשיתו אל אחריתו ׳ יהא יחס ראשית
השני אל אחרית הראשון ׳ יחס כולו אל
שאר הספרים בכל פרטיו בעז״ה ׳ וחפץ
השם יצליח בידינו והיה ראשיתנו
מצער ׳ ואחריתנו ישגא
מאד ׳ כה דברי תעלא
בלא עדניה יוסף
בכמ״ר יעקב
מפדואה
הי״ד

הקדמה

דברים

יספק עליו י״ד ספיקות
דף ד עמוד א

ואתחנן

יספק עליו כ״ז ספיקות
דף י״ב עמוד ד

עקב

יספק עליו כ״א ספיקות
דף ל׳ עמוד ב

ראה

יספק עליו כ״ח ספיקות
דף מ״ז עמוד ג

שופטים

יספק עליו י״ח ספיקות
דף נד עמוד ב

מפתח הספיקות והיתרם

תצא

יספק עליו יז ספיקות
דף עא עמוד ג

תבא

יספק עליו כ״ח ספיקות
דף פו עמוד ג׳

נצבים

יספק עליו יח ספיקות
דף נח עמוד ג

וילך

יספק עליו ט״ו ספיקות
דף קג עמוד ג

האזינו

יספק עליו כ ספיקות
דף קז עמוד א

הברכה

יספק עליו יו ספיקות
דף קיד עמוד א

היתר הי״ד

מפתח קצת חדושים אשר באו אגב באור הפרשה

הקדמה

דברים

ואתחנן

עקב

ראה

שופטים

תצא

תבא

מפתח קצת הדושים אשר באו אגב באור הפרשה

נצבים

וילך

האזינו

הברכה

מפתח הפסוקים אשר באו אגב באור הפרשה

בראשית

ויתהלך

שמות

מפתח הפסוקים אשר באו אגב באור הפרשה

וגר

במדבר

אפס

דברים

ויקבור

מפתח הפסוקים אשר באו אגב באור הפרשה

ונגשו

ויהי

מפתח הפסוקים אשר באו אגב באור הפרשה

דברי הימים

ישעיה

מפתח הפסוקים אשר באו אגב באור הפרשה

ירמיה

יחזקאל

הושע

עמוס

יואל

עובדיה

מפתח הפסוקים אשר באו אגב באור הפרשה

משלי

איוב

מפתח המאמרים מהתלמוד

הקדמה

כל

אם עשו

אם עשו תשובה אין נהרגים שם עמוד ד
לא יקיפוה מר' רוחותיה דף ע עמוד א
ענין אלכסנדרוס עם חנשים שם
דיני עגלה ערופה שם עמוד ג
אין מים אלא תורה דף עא עמו' א

תצא

בכור יורש פי שנים בנכסי האב שם עמוד ג
משל לשני אחים שם
כסופו לא נתן בנשך אפי' לגוי שם עמוד ד
ודף עת עמו' א
ודף פ עמו' א
אפי הקדיח תבשילו שם
כל זמן שלא נתקדשה אפי נבעלה
מותרת לראשון דף עב עמו' א
ודף עט עמו' ג
היבום באת חובה דף עב עמו' ב
דרשו סמוכים שם עמוד ג
היא ישינה בין חנשים וכו' שם עמוד ד
אין אדם יורש בראוי כבמוחזק דף עג עמו' ג
את לרבות אחיך הגדול שם
בכל אשר ימצא לו ולא לה שם
נסמכה ליפת תואר וכו' שם עמוד ה
אמנון ותמר בני יפת תואר שם
כי יהיה לאיש בן ולא בת שם
עד שיאכל תרטימר וכו' שם
אם לא מת בקטנותו יומת בגדלותו דף עד עמו' א
אין כל הנסקלין נתלין שם
כל חמלין מתו עובר בלא תעשה שם עמוד ב
נופלים בדרך ולא בבית שם עמוד ג
אם קיימת מצוה זו אתה ממהר ביאת
אליהו שם עמו' ד
אוכל הפירות בעולם הזה והקרן קימת דף עת עמו' א
זכו אחישנה שם
ועשית מעקה לגגך מכאן שלא יגדל
כלב רע שם
ראוי היה זה לפול שם
לא יבא בקהל יי' לא ישא ישראלית שם עמוד ב
ודף עו עמוד ג
צריך עדים שזנתה אחר ארוסין שם עמוד ג וש"ה
מכניסין חתן וכלה לחדר שם
נושא אדם אנוסת אביו דף עו עמוד ב
ניכרה המצוה לסמכה אל לא יבא
ממזר שם עמוד ג
עמוני ולא עמונית שם עמוד ד
רחוק מן תצואה ד' אמות דף עז עמוד ב
עני' מחיר כלב שם עמוד ג
לנכרי תשיך זו מצות עשה שם
דבית מוקדם ומאוחר דף עח עמו' א
זמן כל תאחר ג' רגלים שם
בפועל הכתוב מדבר שם
ענין גט על תנאי שם
תיעוד בכסף או בשטר שם עמוד ג

ובעלה שיקנה אותה בביאה שם עמוד ד
די לנו שמגדלות בנינו כו' שם
זכה עור לא זכה כנגדו דף עט עמוד א
דברה תורה כנגד יצר הרע שם עמוד ד
מי שצוה בנשואין צוה בגרושין דף פ עמוד א
לא ימשכן רחים ורכב שם עמוד ב
ולא לבד רחים ורכב אלא כל עושה אוכל נפש שם
אוחרה לקוצץ בהרתו שם עמוד ג
בעל חוב קונה משכון דף פא עמו' א
בשכיר יום ולילה דבר הכתוב שם
לא יומתו האבות בעדות דקרובים שם עמוד ב
עומר שיש בו סאתים שם עמוד ג
בקורת תתיה ברצועה שם
כל לאו שאין בו מעשה אין לוקין עליו שם
אין לוקין על לאו שנתן לאזהרת
מיתת ב"ד שם
אין לוקין על לאו שנתן לתשלומין שם
אין לוקין על לאו שבכללות שם
לוקין אותו כפי כחו דף פב עמו' א
אם נתקלקל בצואה או מי
רגלים שם
יפה שעה אחת בתשובה דף פג עמו' ב
עד שיכנים כמכחול
בשפופרת דף פד עמו' ד
משורה אחד מל"ג בלוג שם עמוד ג
היו הרידים לקראתם
בכל עיר ועיר דף פו עמוד ג
ג מיני אבנים היו שם עמוד ד
הכל בידי שמים חוץ מיראת
שמים שם
ודף קב עמו' ד
תן לו משלו שאתה ושלך שלו דף פו עמוד א

תבא

עשירים מביאים אותו בקלתות
של כסף שם עמוד ג
אין מביאים בכורים אל"
מז' מינים שם
אין מביאין קודם עצרת שם
אין להם שיעור מן התורה שם
לא יביאם בידו שם
צריכים שיר שם
תנופה ב פעמים שם
ודף פט עמו' א
לא יצא אותו יום
מירושלים שם
כל עיירות של אותו מעמד
מתקבצין וכו' שם
ברגל שכל המעשרות
כלין בו שם עמוד ג
הודוי היה בשנת
מעשר עני שם עמוד ד
ראיתי בני עליה והנם מועטים שם

נצבים

וילך

האזינו

הברכה

מראה מקום אשר לא מצאתי

מהמאמרים

ספרי

דברים

ואתחנן

עקב

ראה

שופטים

תצא

תבא

האזינו

ברכה

ספרא

מדרש חזית

פרקי ר' אליעזר

מכילתא

פסיקתא

תנחומא

בראשית רבה

שמות רבה

ויקרא רבה

במדבר רבה

דברים רבה

מראה מקום אשר לא מצאתי מהמדרשים

תקוני תפילות

יוסיפון מאמר ו

היד להרמבם

מפתח ספרי החכמות

כוזרי חלק ראשון

חלק שני

חלק שלישי

עקרים מאמר א

מאמר ב

מאמר ג

מאמר ד

חובת הלבבות

ספר המדות מאמר א

מאמר ב

מאמר ג

מאמר ד

מאמר ה

כוזרי מאמר א

מאמר ג

בעלי חיים

ספר הנפש

גלינוס

אפלטון

שמע טבעי

השמים והעולם

מראה מקום אשר לא מצאתי מהחכמות

מפתח הטעיות הגדולות אשר תקנתי

ומספר הוא	תקנתי ומספרי הוא	דף ד ע"ד שיטה יז
י' שבין	תקנתי ' דברים שבין	דף ח עמוד ד שיטה יז
הביא כראה	מחקתי מלת כראה ע"פ סא	דף יג ע"א שיטה מד
אלדי' אחרי'	מחקתי אחרי' ע"פ הפסל	דף יג ע"ד שיט' לא

והזו

והו ועשים להם תקנתי והו ועשית לכם דף יו עד שיט לב
וכתב הרמבם תקנתי הרמבן דף יז עמוד ב שיט כא
שהוא שוה תקנתי שהוא שוא דף כד עמוד ב שיט ב
למה נכתבו בתורה אלא כמו שיצאו מפי
הגבורה תקנתי למה לא נכתבו בתורה
כמו וכו׳ דף כה עמוד ב שיטה י
ובספר רשב״י אמר תקנתי ובספרי
רשב״י אומר דף מא עמו׳ א שיטה יו
עד סוף ז שנים שתופם תקנתי שתופס דף נ עמוד ד
שאחרי עבור עליהם הימים אחרים יעודים
תשליך אותם כל תקנתי שאחרי עבור עליהם
ימים אחדים ישליכו אותם אחרי גיום דף קו ע״ג שיט כב

מפתח הגמגומים הנחתי

שני דברים זחים כו׳ והדבר הזר השני
הוא נפילתם לפני האמרי כמובן מדף י
עמוד ג שיטה כ ואם כן יש נמנום
בלשון דף יג עמוד ד שיטה לא
כפי קשיו לא תקנתי דבר והוא טעות
באולי דף יט עמוד א שיט לג

מפתח הטעיות נעשו על ידי ההדפסה

דברים

המראה מקום מוטעה ויתר דף נ עמוד ב שיט מא
הספק הג׳ צ״ל הספק הג׳ דף ד עמוד ב שיט ו
בנדו צ״ל בנגדו דף ט עמוד ב שיט מט
חפסקא צ״ל הפסקא דף יג עמוד א שיט מח
תחיון ורביתם ובאתם צ״ל תחיון ובאתם
שם עמוד ב שיטה כו

ואתחנן

יחזקאל מד צ״ל ירמיה מד דף יג עמוד ד שיט מה
להכיסו צ״ל להכעיסו דף כ עמוד ד שיט נב
הי״ש צ״ל חטא דף כא עמוד ב שיט כח
שרעה צ״ל מרעה דף כג עמוד ב שיט מה

עקב

הי״נ צ״ל הט׳ דף לה עמוד א שיט כא
והטענה צ״ל והטעננה שם עמוד ד שיט כו
בתשובה צ״ל בתשובת דף לו עמוד ב שיט א
דונג צ״ל דונג דף לח עמוד א שיט יד
המכורר צ״ל המשורר דף לט עמוד ב שיט לו
ותקדקו צ״ל ותדקדקו דף מ עמוד א שיט יא

ראה

שיהה צ״ל שיהיה דף מב עמוד א שיט מה
הי׳ צ״ל הי״א דף מו עמוד ב שיט יז
ולעוור צ״ל ולעקור שם שיט ב

מכיר צ״ל מכירת דף מח עמוד ד שיט טו
הוותר צ״ל הותר דף מט עמוד ב שיט ו
הלאה צ״ל הלואה דף נ עמוד ד שיט כט

שופטים

שנכזר צ״ל שנכור דף נד עמוד ג שיט כט
שוהיה צ״ל שיהיה דף נו עמוד ג שיט יז
משר צ״ל אשר דף נח עמוד א שיט ט
לאה וצרך צ״ל לא הוצרך דף סב עמוד ב שיט לח
הפועל צ״ל הפועל דף סה עמוד ב שיט יא
בכור צ״ל בכר דף סו עמוד ד שיט כג
האנשיה צ״ל האנשים דף סח עמוד א שיט ט
הבעלי תינין צ״ל הבעלי דינין שם שיט יב
הנוצחי צ״ל הנוצחים שם עמוד ד שיטה יז
מחצררים צ״ל מהצררים דף עא עמוד ב שיט לו

תצא

עד צ״ל עור דף ענ עמוד ד שיט יב
בחורן צ״ל בן חורין דף עד עמוד ב שיט ח
עומד צ״ל עומר דף פא עמוד ג שיט טו

תבא

כבר שברת צ״ל כבר כרת דף פו עמוד ג שיט מא
הרר צ״ל הדר דף פח עמוד א שיט כד
אם צ״ל הם דף פט עמוד ב שיט נד
כלם צ״ל בלום דף צב עמוד ב שיט יז
אן צ״ל את דף צו עמוד ג שיט יב
שבא צ״ל שהביא שם שיטה מט
רותבם צ״ל רותכם דף צז עמוד ג שיט ג

נצבים

ורם צ״ל והם דף צט עמוד ב שיט ד

וילך

רעות צ״ל רשת דף קה עמוד א שיט ג
וכי צ״ל וכו׳ דף קט עמוד א שיט א
נבהניעו צ״ל ובהניעו דף קיג עמוד ד שיט ג
האדים צ״ל האלהים דף קטו עמוד א שיט מח

הברכה

מהפרשתת צ״ל מהפרשה דף קכב עמוד א שיט יא
בן צ״ל בן שם עמוד ב שיט לא

בנ״י צורינו יצילנו משגיאות ויזכנו להדפיס ספרים אחרים אין קץ וישלח ברכה והצלחה בכל מעשה ידינו כה תפילת עבדכם הדום רגליכם. הטרוד במלאכת הדפוס יעקב בכמר נפתלי הכהן זצ״ל מגזול.

שיר למעלת המחבר וחבוריו הרמים
מאת עוריה בן משה מן האדומים

תורת אלדינו שאי זמרת   כי קם שאון ימך בעוז משביח
רוח נדיבה נוססת תפזור   עבים לשמשך מנעו הזריח
עמד חכם לבב אשר גבר   ויגל פלאות בך לכל משגיח
איש האלדים שר בישראל   יצחק תמים דיעות אמת מצמיח
הבן אשר נולד לבית דוד   זרע אבר״בנאל שתיל מפריח
יפה תמימה את אשר על כן   איש איש יאוה לך ובך ישיח
נמצאת לכל דורש ויד כל בך   לבו בסנסנך אחוז יבטיח
אך כי לשרשי מעינים יך   נוגה ברק אורך אשר יקדיח
ילאה אנוש הבט תמונתך   אף כי לחבק חיק עוזה ומזיח
הכל יקימך לו כמטרא   רק לא בשוה יגעו בצריח
מי יעלה שיאו ומי יוריד   או כי אלי פאות יהי מזניח
אך זה עלי כלם לשערתך   קלע כמסת יד ולא הסיח
ננש לטוהר ערפלי הודך   נגך בשמיו נוזלים הפיח
חי חי הכי יודה אשר נמנע   לבא מרום קצך ומי יצריח
כי צץ ומתעלם שביב אורך   טפח אנוש יקח וים יניח
אך כי כאש לוהט בעב ענן   מראה כבודך קם ולא יזיח
ירהב אנוש לראות ותמרבה   ילוק במעינך כרי הטפיח
ותמים תבונות זה בדורותיו   עבר גבול כי כה אמת תוכיח
הוא כאפיק נחלך לבן ארם   בטח אשר ירדן לפיו יגיח
ובטופלי שקר ברוח חן   נשף וגם נפח בחפני פיח
אחז לשועלים נפוצים בך   מעל נכסיך ארי הבריח
ובכן לראשו יגברו ברכות   קונך ונחוחיו יהי מריח
ולדורשי טובך יהי רצוי   יען יגיעת שוטטם הניח
הראם מבואות שערי בינה   ערוב לאף ממעגל השליח
תורת אמת פרש וכל נביא   גם בכתובים העמיק לו שיח
חסר אפודת כל לבוש נכרי   ורמי דבר סרה לאל הדיח
גם היכלי משנה ומדרשות   בנה לתלפיות בכתם טיח
ויגל לכל מסך בשרשי דת   במה אנוש ידע אשר יצליח
יותר אשר חכמות בני מחקר   נבכי מצולתם כסיר הרתיח
אחר יי׳ באמת מלא   דעו אלי דתו הלא הדיח
לא כאשר נמצא בזולתו   תורה לרעיוני אנוש מכריח
הוגה בחבוריו הכי יאמר   אך זה בקרשי האמת הבריח
שפעת מליצת חן יהי רואה   מבין בסודותיו בלי יטריח
ושאר כבוד גדלו ומעלתו   לא אערוך על פי לכל אטיח
כי ים רחב יד הוא וכי אקצר   תבשיל בנותן לו פנם אקדיח
רב כי סקורו הוא אשר ידע   האל בטרם יהיה כל שיח
ושמו כבר גדל ויתגדל   כי מי פארו אחריו יקשיח
נראה באורו אור ובזכותו   נזכה לישע עת שני משיח

ישמח אלדינו ביצחק בן   אדון יהודה איש אברבנאל
מגיד דבריו אל בני יעקב   חקיו ומשפטיו לישראל

אמר יוסף בכמ"ר יעקב הי"ד אשכנזי מפרואה

בראותינו עושר כבוד הספר והמלאכה ׳ כי רבות חן וראויות לברכה ׳ אשר
לקול שומעים תצילנה אזנים ׳ והיו למאורות ברקיע השמים ׳ וכל האנשים
יתנו יקר לבע"א עליהן ׳ אז אמרנו לצאת ידי שניהם ׳ לפיכך אנחנו
חייבים להודות ולהלל הספר ומעללו ׳ עם זך ועם ישר פעלו ׳
בדמות כסיל וכימה ׳ מעין החתימה כמוך לחת׳מה׳

ואשא משלי ואומר

טעם לפנס ׳ כי תעל גם ׳ תצא כרב ׳ בת המש נה
תורה לשבח ׳ תתן ניבה ׳ אז במתנב ׳ אים במה נה
יצחק השר ׳ כי לראות סר ׳ הכמות נקרא ׳ מתוך הס נה
היתה אורה ׳ ספרו תורה ׳ לידודיב כו ׳ תר גם בו נה
במדרשים ׳ ובמפרשים ׳ ובתלמוד ׳ טעמו יש נה
גם טבעיות ׳ ואלדיות ׳ הלך לו גם ׳ שם בט נא
תוכם אכל ׳ בשליש כל ׳ ובעגלתם ׳ יהרוש מע נה
ידיו לו רב ׳ פניו בקרב ׳ הולכים מול או ׳ הב נס שו נא
טובו יצפור ׳ יוכל לכפור ׳ לכבבים׳ ׳ מספר מו נה
בדפוס יפיו ׳ נייר ודיו ׳ סדרו ישבע ׳ כלילב נע נה
הוסר לצון ׳ אך לא כרצון ׳ איש ואיש אל ׳ בצעו פו נה
אתו יקום ׳ כראה מקום ׳ סביב מלאך ׳ השם חו נה
שברי לוחות ׳ בו מונחות ׳ אהריו אין קול ׳ גם אין עו נה
לכן רוזנים ׳ יחד בנים ׳ איש ואיש מ ׳ ביתו יפ נה
אל תשולו ׳ מהרו ועלו ׳ ידכם יקחו ׳ כסף מש נה
ולכו שברו ׳ אז במחירו ׳ כי לא ריע רע ׳ יאמר קו נה
גם הכסף ׳ לכם יוסף ׳ שמים ו ׳ ארץ קו נה
יהיש גואל ׳ ובישראל ׳ אז לא הכל ׳ כסף יע נה
עני רוכב ׳ יעיר שוכב ׳ אהלי יעקב ׳ ער גם עו נה
משמיא קל ׳ אז על עב קל ׳ נרכב מר"ב ׳ בת המש" נה

סליק

ט פ

י ב
י ש

ד